UNIV OF TORONTO LIBRARY

3 1761 08820488 8

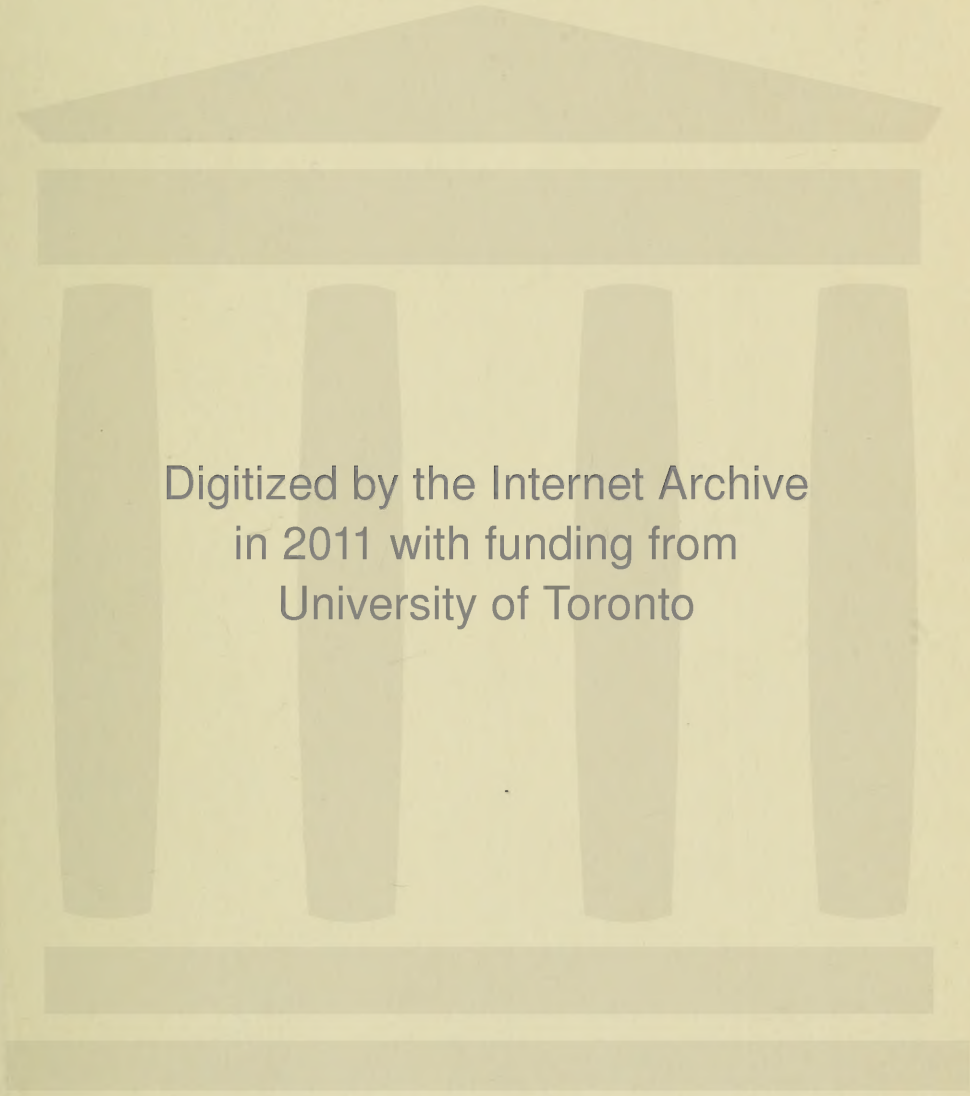

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/slovanskliteratu01mcha

I

15162

NOVOČESKÁ

BIBLIOTÉKA,

VYDÁVANÁ

NÁKLADEM NÁRODNÍHO MUSEA.

ČÍSLO XXXVI.

JAN MÁCHAL:

SLOVANSKÉ LITERATURY.

DÍL I.

V PRAZE.
V KOMISI U FR. ŘIVNÁČE.
1922.

LSlav. H
M1493sl

SLOVANSKÉ LITERATURY.

DÍL I.—II

2v. in 1.

NAPSAL

JAN MÁCHAL.

(Díl 1-3)

ČÍSLO SPISŮ MUSEJNÍCH CLXXXI.

519827
22. 3. 51

V PRAZE.
NÁKLADEM MATICE ČESKÉ.
1922.

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

Knihtiskárna Štorkán a spol. v Žižkově, Husova 68.

Předmluva.

Ve schůzi kuratoria Matice České bylo usneseno vydávati příručky z jednotlivých oborů naukových a byl jsem vyzván, abych k tomu účelu napsal knihu o slovanských literaturách. Přihlížeje k rozsáhlosti látky a maje na mysli věnovati co nejvíce místa literatuře novodobé, rozdělil jsem celou práci na tři díly. První díl podává přehled literatur slovanských od nejstarších dob až do romantismu; druhý díl věnován bude romantismu v literaturách slovanských a třetí díl obsáhne realism a moderní směry umělecké.

O literaturách slovanských lze pojednávati hlavně dvojím způsobem. Buď je možno odděleně probírati jednu literaturu za druhou, jak to učinil Pypin ve svém záslužném spise „Istorija slavjanskich literatur", nebo lze obraz literatur slovanských vložiti do rámce význačných proudů kulturních a literárních a podle nich sledovati vývoj jednotlivých literatur slovanských. Tohoto postupu užívám už po dlouhá léta ve svých čteních universitních a zvolil jsem jej také pro svou knihu. Každý z osvětových proudův evropských měl svůj osobitý ráz, přinesl nové živly do kultury, umění a vědy a svým způsobem se obrazil v literatuře. Ježto se tyto proudy dotkly více méně všech Slovanů, domnívám se, že se při tom rozdělení nejlépe objasní, jakou jednotliví národové slovanští jevili činnost literární, přejímajíce veliké kulturní ideje na ně dorážející; zároveň vynikne také jasně i to, co sami nového do literatury světové vnesli.

Při líčení starší doby, která má význam více filologický než čistě literární, hleděl jsem býti co nejstručnější, nedotýkaje se rozmanitých otázek sporných, jichž se tu vyskytuje mnoho; nepouštěje se do podrobných výkladů, snažil jsem se podati prostě poznatky, k nimž se dospělo po dlouhých, často velice pracných a složitých studiích. O některých otázkách, jež se týkají starého písemnictví slovanského a nejstarších památek literárních, napsána byla už celá, úctyhodná literatura, jako na př. o církevní slovanštině, o otázce cyrilometodějské, o kronice Nestorově, o Slovu o pluku Igorově, o nejstarších písních českých a polských („Hospodine pomiluj ny", „Bogurodzica") atd. Obšírnějším vylíčením celého vývoje těchto jinak zajímavých a důležitých otázek byla

by kniha moje nadmíru vzrostla, proto jsem byl nucen přihlížeti jen ke konečným výsledkům odborného zkoumání.

Studie v oboru slovanských literatur vzrostly neúnavným badáním za naší doby do té míry, že jsem se ve svých vývodech mohl opírati nejen o soustavné dějiny jednotlivých literatur slovanských, jež v úvodě uvádím, nýbrž také o četné a výstižné práce monografické; domnívám se, že jsem z nich neopomenul nic, čím by se podstatně měnily poznatky, jež jsem ve své knize uvedl. Připojená bibliografie k jednotlivým oddílům má sloužiti těm, kdo by se chtěli o jednotlivých zjevech podrobněji poučiti. Nevyčerpává nijak celé příslušné literatury, — ta by sama o sobě obsáhla několik svazků; přihlížel jsem hlavně k takovým knihám a studiím, které mi byly přístupné, nebo o nichž jsem podle odborných referátů soudil, že platně přispívají k řešení určité otázky. Tituly cyrilských knih a článků byl jsem nucen z technických příčin transkribovati latinkou.

Původně neměl jsem v úmyslu v příručce, určené pro české čtenáře, pojednávati o české literatuře, které je už věnováno několik pěkných a zevrubných dějin, ale k radě dobrých přátel pojal jsem potom do rámce své knihy aspoň stručné přehledy vývoje písemnictví českého, aby obraz všech literatur slovanských byl po této stránce úplný.

Pp. profesorům F. M. Bartošovi a M. Weingartovi vřele děkuji za nejednu dobrou radu; slovem i skutkem mi při práci vydatně pomáhal prof. dr. J. Menšík, začež mu rovněž upřímně děkuji.

V Praze r. 1921.

J. Máchal.

OBSAH.

Předmluva . . . . . V—VI
Úvod . . . . . 1— 9
Část první: Doba stará . . . . . 11— 65
Hlava I. Počátky písemnictví slovanského . . . . . 13— 51
1. Písemnictví hlaholské . . . . . 13— 17
2. Církevně-slovanské písemnictví v Bulharsku a Srbsku . . . . . 17— 30
3. Počátky písemnictví na Rusi . . . . . 30— 40
4. Přehled nejstaršího písemnictví českého . . . 40— 46
5. Nejstarší písemnictví polské . . . . . 46— 51
Hlava II. Literatura apokryfická . . . . . 52— 58
Hlava III. Středověké látky romantické . . . . . 59— 65
Část druhá: Národní epika slovanská . . . . . 67—128
Hlava I. Epika ruská . . . . . 72— 90
Hlava II. Epika jihoslovanská . . . . . 91—105
Hlava III. Kozácké dumy . . . . . 106—114
Hlava IV. Sloh a forma národní epiky slovanské . . . . . 115—128
Část třetí: Renaissance a reformace . . . . . 129—226
Hlava I. Náboženské a literární proudy v zemích českých . 132—144
Hlava II. Literatura dubrovnicko-dalmatská . . . . . 145—167
Hlava III. Humanism a reformace v Polsku . . . . . 168—191
Hlava IV. Počátky písemnictví Lužických Srbů . . . . . 192—196
Hlava V. Reformace u Jihoslovanů . . . . . 197—206
Hlava VI. Literární činnost na Ukrajině . . . . . 207—213
Hlava VII. Literatura ruská v XVI. a XVII. stol. . . . . 214—226
Část čtvrtá: Osvícenství . . . . . 227—308
Hlava I. Literatura polská . . . . . 231—251
1. Literatura v 2. pol. XVIII. stol. . . . . 232—240
2. Doba po rozdělení Polska . . . . . 240—244
3. Drama a zábavná próza . . . . . 244—250
Hlava II. Písemnictví ruské . . . . . 252—273
1. Počátky nové literatury . . . . . 252—263
2. Doba Kateřiny II. . . . . 263—273
Hlava III. Literární činnost na Ukrajině . . . . . 274—279
Hlava IV. České obrození . . . . . 280—285
Hlava V. Osvícenství u jižních Slovanů . . . . . 286—308
1. Slovinci . . . . . 286—290
2. Chorváti . . . . . 290—295
3. Srbové . . . . . 295—302
4. Bulhaři . . . . . 302—308
Závěrečná úvaha . . . . . 309—313
Ukazatel . . . . . 314—319

ÚVOD.

Již ve své pravlasti Slované začali se rozlišovati jednak působením přírodních podmínek geografických, jednak podle rozmanitých styků se sousedy a konečně i silou vlastního vývoje jazykového ve tři veliké skupiny: severozápadní, jižní a východní. V tomto seskupení dál se asi také ponenáhlý rozchod jejich z původní vlasti. Ukazuje na to dosavadní harmonie mezi geografickým rozložením a příbuzenskými poměry jazykovými jednotlivých kmenů slovanských; vidíme, že ti národové slovanští, kteří jsou si geograficky nejblíže, také jazykově jsou nejpříbuznější.

Skupina severozápadní, která podle mínění historiků seděla na západě Visly a Karpat, šířila se dále směrem západním za dolní Labe, za Sálu, Šumavu a dalším vývojem vnitřním rozvětvila se v kmeny Slovanů polabských, polských a československých. Skupina jižní, jejíž sídla se promítají mezi horní Vislu, Dněstr a střední Dunaj, postupujíc dále na jih, zaujala jednak větší díl Balkánského poloostrova, jednak severoadrijské přímoří a kraje východoalpské a rozdělila se ve větev bulharskou, srbochorvatskou a slovinskou. Skupina třetí, z níž vyrostl veliký národ ruský, šířila se na sever k zálivu Finskému, na horní Dněpr, Volhu, Oku, k východu na Don, na jih k Černému moři a dolnímu Dunaji. Časem rozrůznila se ve tři části: v maloruskou (ukrajinskou) na jihu, velkoruskou na severu a v běloruskou na západě.

1. Ze skupiny severozápadní nejméně se vzdálili z původních sídel Poláci čili Lechové. Prvotně neměli jednotného jména, skládajíce se z několika kmenů (Polanů, Slezanů, Mazovanů, Pomořanů, Kašubů). Pokus soustřediti rozptýlené kmeny vyšel od Polanův a připisuje se Piastovcům, kteří si kolem r. 850 podmanili sousední kmeny a založili mocnější knížetství ve Hnězdně nad jezerem Gopłem. Veliké zásluhy o utvoření mocné říše polské zjednal si kníže *Měško* (*Měšek*, 960—992), panovník neobyčejného nadání, rozhledu a energie; pojav za manželku Doubravku, dceru českého Boleslava I., na její přímluvu přijal křest a založil první biskupství v Poznani, obraceje celý národ ke křesťanství. Tím uchránil Poláky před výbojností Němců, kteří pod rouškou křesťanství šířili své panství. Syn jeho *Boleslav Chrabrý* (992—1025)

rozšířil svou říši novými výboji, zmocnil se Pomoří, Chorvatska (na severu), Slezska, Moravy, Slovenska a východní Haliče a zjednal si nezávislost na Německu. Rozšířiv takto svou říši, dal jí pevnou organisaci, zejména usiloval utvrditi křesťanství a povznésti vzdělanost. K tomu cíli založil arcibiskupství ve Hnězdně, podřídil mu četná biskupství, podporoval činnost misionářů a zřizoval kláštery, které se staly ohnisky osvěty.

Slované Polabští, kteří se rozšířili za Odru na západ k Sále a Labi, měli osud neblahý. Přední kmenové jejich, Obodrité a Lutici (Veleti), stáli nepřátelsky proti sobě, potírali se navzájem a tím podrývali své vlastní síly. Při vší statečnosti a houževnatosti, kterou prokázali v četných bojích s Normany, Dány a Němci, nemohli uhájiti své svobody. V krvavých bojích za samostatnost a náboženství vyčerpávali své síly a pozbývali krajiny po krajině, až byli úplně podmaněni a utonuli v moři germánském. Zbytky jejich nejdéle se udržely v Lüneburku, kde ještě na poč. XVIII. stol. staří lidé znali jazyk slovanský.

Těžký osud stihl také Lužické Srby, kmen kdysi velmi lidnatý na středním Labi mezi Verrou, Havolou a Bobrou. Vedli dlouhé a urputné boje s výbojnými Němci a majíce oporu v říši velkomoravské, v Polácích a Češích, statečně vzdorovali útokům nepřátel, ale na konec pozbyli přece své samostatnosti a země jejich staly se kořistí sousedních národů, zvláště Němců. Větší část jich se poněmčila, malá část v Sasku a pruském Slezsku podržela svůj rodný jazyk do dnešního dne, rozdělena jsouc řečí spisovnou a náboženstvím ve dvě skupiny.

Větev československá rozprostřela se v území od Šumavy a Krušných Hor k Dunaji a asi k Ipole v Uhrách. Jazykově se rozlišila ve tři hlavní dialekty: český, moravský a slovenský. Slované tito brzy po svém příchodu do nových sídel dostali se pod nadvládu divokých Avarů. Po čase vzbouřili se proti jejich krutovládě a za přispění Sama, rodem Franka, slavili nad nimi vítězství. Samo zvolen králem a založil mocnou říši slovanskou, jejímž středem byly snad Čechy. Po smrti Samově (asi r. 658) říše jeho se rozpadla.

Z kmenů v Čechách usedlých nejmocnější byli vlastní Čechové, bydlící uprostřed země. První panovníci jejich z rodu Přemyslova usilovali podmaniti si okolní kmeny české a vymaniti svou říši ze závislosti panovníků franských. Úplné sjednocení země a upevnění říše české provedeno bylo teprve za Boleslava I. a II.

V oblasti moravské, která hluboko sahala do Rakous a Slovenska, ve světle historie vystupuje nejdříve kníže *Mojmír* (asi kolem r. 830), kterému se podařilo nesjednocené kmeny moravsko-slovenské uvésti pod svou vládu. Vypudiv knížete *Privinu*, jehož sídlem byla slovenská Nitra, stal se samovládcem sjednocené Moravy. Privina obdržel potom od Ludvíka Němce území v dolní Pa-

nonii při řece Slané, kde si vystavěl pevný hrad (Moosburg). Synovec Mojmírův *Rastislav* statečně odrážel útoky franské na říši moravskou, pevně ji uvnitř zorganisoval a zjednal jí úplnou nezávislost. Když stanul na vrchole své slávy, byl od ctižádostivého synovce *Svatopluka* zrazen a Němcům vydán. Svatopluk stal se pak tvůrcem rozsáhlé a mocné říše velkomoravské, jejímž jádrem byla Morava (na jihu a na východě daleko rozsáhlejší než Morava dnešní) a která na severu objímala Čechy a Lužické Srby až k Sále a Odře. Po smrti Svatoplukově nesvorností synů jeho vznikly v zemi hrozné zmatky, Češi a Srbové Lužičtí odpoutali se od říše velkomoravské a Maďaři si ji podmanili (asi r. 906).

Křesťanství začalo vnikati na Moravu a na Slovensko za knížete Mojmíra. Ke křesťanství zřejmě se přiznával teprve Rastislav. V knížetství Privinově byl asi r. 830 zbudován a vysvěcen chrám křesťanský. Privina sám přijal křest teprve po svém vypuzení z Nitry a ve svém pozdějším sídle na hradě Blatenském horlivě utvrzoval víru Kristovu. R. 845 objevilo se v Řezně u Ludvíka Němce čtrnáct lechů českých, žádalo a přijalo křest. Avšak do příchodu Cyrila a Metoděje nemělo hlásání víry křesťanské v zemích československých trvalých úspěchů, ježto lid nerozuměl a nedůvěřoval kněžím německým. Od Cyrila a Metoděje přijal křest také český kníže Bořivoj, který pečoval s manželkou Ludmilou o rozšíření křesťanství v zemi.

2. Část Slovanů jižních čili Slověnů zanikla v dobách historických. Slověné v Dakii se porumunštili a Slověné panonští byli od výbojných Maďarů podrobeni a vyhlazeni. Ostatní Slověné rozdělili se jazykově v skupinu slovinskou, srbochorvatskou a bulharskou.

Slovenci (Slovinci) usadili se v zemích alpských, na východě hluboko zasahujíce do Uherska, kde se stýkali se Slověny panonskými. Boje s Bavory a Avary zeslabily značně jejich síly. Kníže *Borut* v polovici VIII. st. chtě se zbaviti jha avarského, hledal pomoci u Bavorů; ti porazili Avary, ale zároveň si osvojili vládu nad Slovany. Za Karla Velikého dostali se Slovinci zároveň s Bavory pod vrchní panství franské, byla jim však ponechána vláda domácích knížat. Po smrti Karla Vel. často se bouřili a byli konečně úplně pokořeni a připojeni k vévodství bavorskému. Od té doby počala u nich silná germanisace, která rychle postupovala zvláště na severu, kde Slovinci žili roztroušeni v odloučených osadách a často již s Němci pohromadě. Další dějiny jejich byly sloučeny s osudy vévodství korutanského, které bylo r. 976 zřízeno ve velikých rozměrech.

Křesťanství přicházelo k Slovincům trojí cestou: z Italie (Aquileje), z Bavor a z říše velkomoravské. Apoštolé Bavorů, Amandus, biskup utrechtský (ok. r. 630) a Emmeran (v pol. VII. st.) po-

kouseli se obrátit Slovince na křesťanství; trvalý úspěch měli teprve Rupert, biskup vormský (s poč. VIII. st.), který založil biskupství v Salzpurku, Virgilius, biskup salzpurský (v 2. pol. VIII. st.), a jeho nástupce Arno.

Srbochorváti tvořili s počátku jazykový celek. Skládajíce se z četných oddělených kmenů, současně se posunovali k Dunaji a přes Dunaj na Drávu, Sávu a dále na Balkán.

Kmenové severozápadní, kteří obsadili krajiny až k pomoří jaderskému, v Istrii, Dalmácii a na ostrovech, sloučili se nejdříve ve větší politickou skupinu, zachovávajíce při tom staré kmenové jméno Chorvátu. Svrhše se sebe nejdříve jho avarské, nabyli veliké moci politické a připoutali k sobě sousední kmeny slověnské. Základ k pozdějšímu knížetství chorvatskému položil kníže *Borna* (na poč. IX. st.), potom *Tomislav* (na poč. X. st.) upevnil svou říši proti Maďarům a rozšířil ji na jihu v Přímoří a Istrii. Korunu královskou obdržel od papeže Řehoře VII. *Zvonimir* (1076—1088). Po vymření dynastie domácí Chorvatsko spojeno bylo s Uhrami (r. 1102), podrželo však vlastní samosprávu.

Křesťanství šířilo se k Chorvátům ze sousedních měst románských v Dalmácii a utvrzeno bylo za císaře Basilia II. (okolo r. 879). Zároveň vnikla k nim z Panonie liturgie slovanská s písmem hlaholským.

Jižní a východní kmenové jihoslovanští dospěli k samostatnému celku politickému v st. X.—XI. V jejich středu do popředí vystoupil kmen Srbů, sedící původně na řekách Taře, Limu a Ibru, a začal shromažďovati kolem sebe okolní příbuzné kmeny, kteří v té době měli ještě svoje vlastní jména kmenová. Kníže *Česlav* (kolem r. 931) pomocí říše byzantské spojil v jednu státní jednotku téměř všecky kmeny srbské a skoro veškeré srbské země a založil veliký stát, který sahal od Sávy a Jaderského moře až blízko k toku řeky Moravy. Po smrti Česlavově počala se však jednotlivá okrajní území odtrhovati od ústředního území a Srbům takto zeslabeným bylo vésti stálé boje za samostatnost proti říším byzantské a bulharské, které si je občas podmanily. V st. XII. nabyli největší moci županové v Rašce (v dolině řeky Rašky u Nového Pazaru). Veliký župan *Nemanja* užil úpadku císařství byzantského a sjednotil zase země srbské v mohutný celek. Nástupci jeho *Štěpán Prvovjenčaný*, *Štěpán Uroš I.* a *Uroš II.* (Milutin) říši srbskou nejen upevnili, nýbrž i rozšířili. Za *Štěpána Dušana* (1331—1355) dospělo Srbsko vrcholu své mohutnosti a stanulo v řadě národů evropské vzdělanosti. Dušan dobyv Makedonie, prohlásil se za cara Srbů a Řeků; ideálem jeho bylo vytvořiti srbsko-byzantský stát, založený na byzantských tradicích a byzantské kultuře, ve kterém by srbský národ a stát měly postavení vůdčí. Po jeho smrti rozpadla se však mohutná říše srbská a stala se kořistí Turků.

Víra Kristova vnikala k Srbům nejdříve z prostředí starších obyvatelů, Rumunův a Albanců, kteří od doby římské byli křesťany, a potom stykem s měšťany přímořských měst v byzantských provinciích na pomoří dalmatském a dračském. Trvale utvrzeno bylo křesťanství teprve příchodem učedníků Metodějových do Bulharska, odkudž se šířila křesťanská víra a vzdělanost do zemí srbských. Do počátku XIII. st. vládnoucí církví v pomoří byla církev římská, ve vnitrozemí rozšířila se zvláště za panství Bulharův církev řecká. Nemanja byl pokřtěn od latinských duchovních, teprve později z příčin politických prohlásil církev východní za oficielní. *Štěpán Prvovjenčaný* (1196—1228) klonil se znovu k Římu, žádal odtud korunu královskou a byl r. 1217 od papežského legáta korunován. Proti nadvládě papežské a katolické hierarchii, která se začala v zemi šířit, zvedl se silný odpor, který donutil Štěpána zříci se Říma. Bratr Štěpánův Sáva, který stál v čele oposice, odešel r. 1219 do Nikaje, kde dosáhl, že byla uznána samostatnost srbské pravoslavné církve. Sáva posvěcen byv za arcibiskupa, vytvořil pevnou organisaci církevní, která byla spolehlivou a silnou oporou státu a v době poroby učitelem a obhájcem národa.

Na počátku XII. st. odtrhla se Bosna trvale od ostatních zemí srbských a vytvořila samostatný stát, který počal žíti vlastním životem a míti vlastní osudy. V zemi vládli dědiční bánové, z nichž v st. XII. vynikl *Kulin*. Bogomilství zapustilo v Bosně hluboké kořeny; půtky náboženské a boje s Uhry, kteří měli na osudy země rozhodující vliv, vyplňují vlastně dějiny Bosny až do druhé poloviny XIV. st. Bán *Tvrtko* první ze všech bosenských panovníků překonal vnitřní rozpory, rozšířil a upevnil svou říši, takže byla tehdy největším a nejmocnějším státem na Balkánském poloostrově. Plánem jeho bylo spojiti Bosnu a Srbsko v jeden stát. R. 1377 dal se také v Milešově nad hrobem sv. Sávy korunovati za krále bosenského a rašského (srbského). Opanovav města dalmatská, připojil k svému titulu i název krále dalmatského a chorvatského. Když r. 1391 zemřel, zanechal svému nástupci veliký stát, který se však brzy rozpadl.

Slověné bulharští, majíce sídla mezi Moravou a Černým mořem, dostalo své jméno od Bulharů, národa původu tureckého, který v VII. st. opanoval země mezi Dunajem a Balkánem. Knížata bulharská sjednotila okolní plemena slověnská v mocnou říši, která v st. IX. sahala na severu až za Bělehrad k pomezí Franků, na jihu až před byzantský Solun. Střediskem země a sídlem panovnickým byl Veliký Přeslav. Podmanění Slověné přizpůsobili si Bulhary a splynuli s nimi v X. st. v jeden celistvý národ.

Z panovníků bulharských vynikl nejdříve *Boris* (v IX. st.). Za jeho syna *Symeona* (893—927) říše bulharská dosáhla největšího rozsahu; po jeho smrti rychle upadala a pozbyla své samo-

statnosti. Západobulharská říše, kterou potom zbudoval bojovný car *Samuel* (977—1014), neměla rovněž dlouhého trvání a po jeho smrti dostala se pod panství byzantské. Ke konci XII. st. podařilo se dvěma bratřím *Asěnovi* a *Petrovi* obnoviti carství bulharské se sídlem v Trnově a za jejich nástupce *Jana Asěna II.* Bulharsko znovu se povzneslo k bývalé slávě. V zemi rozšířil se všeobecný blahobyt, města bohatla živým obchodem a pyšnila se nádhernými stavbami. Nové toto carství mělo svou nejskvělejší dobu v XIII. st.; potom se hranice jeho úžily, několik let bylo v závislosti tatarské, pak bylo poddáno Srbsku a konečně r. 1393 za cara *Jana Šišmana* bylo od sultána Bajezida podmaněno.

Křesťanství u Bulharů zavedeno bylo za knížete Borise, který se dal r. 865 pokřtít a přijal jméno svého kmotra, císaře byzantského Michaila. Při organisování církve kolísal Boris nějaký čas mezi Římem a Cařihradem, chtě míti v zemi samostatného patriarchu, který by nebyl závislý na Byzancii. R. 870 dostalo se mu arcibiskupství od Řeků a tím se v Bulharsku utvrdil kulturní vliv byzantský a liturgie řecká.

3. Východní větev slovanská šíříc se na východ, pronikla na severu za jezero Ilmeňské, na východě k horní Volze a Oce, k hornímu Donu a dolnímu Dněpru. Dělila se v četné kmeny: Slověny, Kriviče, Drevljany, Polany, Sěverjany, Radimiče a j. Kmenové, kteří žili v rovinách nynější Rusi, zmítáni jsouce vnitřními spory a nájezdy kočovných sousedův, odhodlali se — podle zprávy domácího letopisce — poslati za moře a vybrati si panovníka u Varjagů. „Země naše je veliká i bohatá na obilí, ale není v ní pořádku, přijďte panovat a vládnout nám!“ Tak promluvili poslové, když předstoupili před *Rurika*, knížete skandinavského kmene Rusů. Rurik a bratří jeho *Sineus* a *Truvor* přišli se svými družinami a zřídili si r. 862 panství v Novgorodě, Bělozeře a Izborsku. Po smrti obou mladších bratří Rurik spojil všecka tři panství a položil základ k sjednocení země. Nástupce jeho *Oleg* uvedl pod svou moc většinu kmenů ruských, učinil Kijev hlavním městem a podnikl první výpravu na Cařihrad. Olegovi nástupci *Igor* a *Svjatoslav* pokračovali ve výbojích uvnitř země i v nájezdech na Cařihrad, Chazary a Bulhary.

V paměti národa utkvěl nejvíce *Vladimír Veliký* (980—1015), panovník statečný a důmyslný, jenž poráželje Lechy, Bulhary, Řeky a Tatary, rozšířil svou říši, takže se prostírala od zálivu Čuchonského po Kavkaz a od Karpat až po střední Volhu a Kamu. Syn jeho *Jaroslav* povznesl knížetství kijevské k vrcholu slávy; dal zemi pevné zákonodárství, pečoval o vzdělání, prováděl nádherné stavby a podporoval umění a vědy. Po smrti Jaroslavově (r. 1054) nastal rozklad říše, rozdělené na četná knížetství mezi sebou nesvorná, až tuhé jařmo tatarské, uvržené na

Rusko na poč. XIII. st., na celých dvě stě let zastavilo dotavadní rozvoj kulturní.

Křesťanství počalo na Rus vnikati v prvních letech X. stol. R. 957 kněžna *Olga*, matka panujícího tehdy knížete Svjatoslava, vydala se do Cařihradu, aby přijala křest, a sám císař řecký byl jí kmotrem. *Svjatoslav* nechtěl však upustiti od víry svých předků, také vnuk její kníže *Vladimír* na počátku své vlády snažil se zvelebiti kult pohanských bohů. Později rozhodl se přijmouti křesťanství. Nádherný chrám nedaleko Sevastopole stojí na místě, kde — podle tradice — Vladimír byl pokřtěn (r. 988). Vrátiv se s řeckými kněžími do Kijeva, dal pokáceti pohanské modly, jež sám dříve zřídil, a násilím donutil Kijevany ke křtu. Na utvrzení nové víry zakládal chrámy a kláštery, uváděje zároveň křesťanskou vzdělanost do své země.

[Viz L. Niederle, Slov. starožitnosti. I.—II. Praha 1902—1910; Slov. svět. Praha 1909; V. Jagić, Die slaw. Sprachen (Kultur d. Gegenwart. I. 9, 1908.)]

Bibliografie čelnějších děl o dějinách slovanských literatur.

P. J. Šafařík: Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Budim 1826.

А. Пыпинъ: Исторія славянскихъ литературъ. Спб. I. 1879, II. 1884 (český překlad od A. Kotíka. Praha 1880, 1882).

Jos. Karásek: Slavische Literaturgeschichte. Leipzig 1906 (Sammlung Goeschen).

И. Карасекъ: Исторія славянскихъ литературъ. Спб. 1910.

K. Dieterich: Die osteuropäischen Literaturen in ihren Hauptströmungen vergleichend dargestellt. Tübingen 1911.

A. Brückner, V. Jagič, J. Máchal, M. Murko, A. Wesselovsky: Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen. (Die Kultur der Gegenwart I. Abth. IX. Berlin und Leipzig 1908.)

С. П. Шевыревъ: Исторія русской словесности. Ч. I.—VI. Спб. 1887 (C. 1—2 vyd. 3; Č. 3—4 vyd. 2.)

А. Д. Галаховъ: Исторія русской словесности древней и новой. Т. I—II. Спб. 1880 (1894³).

И. Порфирьевъ: Исторія русской словесности. Ч. I—II. Казань (I. 1900⁸; II. 1904³).

А. Н. Пыпинъ: Исторія русской литературы. Т. I.—IV. Спб. 1907.³

П. Н. Полевой: Исторія русской словесности съ древнѣйшихъ временъ до нашихъ дней. Т. I—III Спб. 1900.

A. v. Reinhold: Geschichte der russischen Literatur von ihren Anfängen bis auf die neueste Zeit. Leipzig 1886.

A. Brückner: Geschichte der russischen Literatur. Leipzig 1905.

П. В. Владиміровъ: Древняя русская литература кіевскаго періода XI—XIII. в. Кіевъ 1901.

Е. В. Пѣтуховъ: Русская литература, древній періодъ. Юрьевъ 1912.

В. А. Келтуяла: Курсъ исторіи русской литературы. Ч. I—II. Спб. 1913².

М. Сперанскій: Исторія древней русской литературы. М. 1914.

Исторія русской литературы. Т. I. Русская литература до XIX в. подъ ред. А. К. Бороздина. М. 1910. Т. II. Народная словесность подъ ред. Е. В. Аничкова. М. 1908.

А. М. Скабичевскій: Исторія новѣйшей русской литературы. Спб. 1890, 1909³.

Historie literatury ruské XIX. st. Dle A. M. Skabičevského a jiných upravil A. G. Stín. Velké Meziříčí 1897.

Исторія русской литературы XIX вѣка подъ ред. Овсянико-Куликовскаго. T. I—V. M. 1911.

Н. Петровъ: Очерки исторіи украинской литературы XIX ст. Кіевъ 1884.

О. Огоновський: Исторія литературы руской. T. I—VI. Львів. 1887—1894.

Ів. Франко: Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львив 1910.

О. Барвінський: Огляд історії українсько-руської літератури. Львов 1910.

Сергій Ефремов: Історія українського письменства. Київ 1911².

M. Tyszkiewicz: La littérature Ukrainienne. Berne 1919.

Michał Wiszniewski: Historya literatury polskiéj. I.—X. Kraków 1840—1857.

Julian Bartoszewicz: Historya literatury polskiej. Warszawa 1861.

Włodzimiérz Spasowicz: Dzieje literatury polskiej. Kraków i Warszawa 1891³.

Piotr Chmielowski: Historya literatury polskiej. I.—VI. Warszawa 18 9—1900. — Zarys literatury najnowszej. 1898⁴.

Piotr Chmielowski: Krytyczno-porownawszy przegląd dziejów piśmiennictwa polskiego. I.—II. Warszawa 1905.

Henryk Biegeleisen: Ilustrowane dzieje literatury polskiej. Wiedeń 1905.

Stanisław Tarnowski: Historya literatury polskiej. I.—VI. Kraków 1900—1907.

Al. Brückner: Geschichte der polnischen Literatur. Leipzig 1901.

Al. Brückner: Dzieje literatury polskiej w zarysie. Warszawa 1908² (český překlad od Boř. Prusíka. Praha 1905).

K. Wojciechowski: Dzieje literatury polskiej (Kultura polska). Lwów b. r.

Ign. Chrzanowski: Historya literatury niepodłeglej Polski. Warszawa 1918³.

R. Pilat: Historya literatury polskiej. Wyklady uniwersitetskie pod red. W. Bruchnalskiego. Lwów i Warszawa.

Dzieje literatury pięknej w Polsce (Encyklopedya polska XXI-XXII). Kraków 1918.

W. Feldman: Współczesna literatura polska. Lwów 1908⁵.

A. Potocki: Polska literatura współczesna. Cz. I.—II. Warszawa. 1912.

Яцимирскій: Новѣйшая польская литература. T I.—II. Спб. 1908.

Wiek dziewiętnasty. Sto lat myśli polskiej. Warszawa—Kraków 1906 d.

Jaroslav Vlček: Dějiny české literatury. Praha 1897 a n.

V. Flajšhans: Písemnictví české slovem i obrazem. Praha 1901.

J. Jakubec u. A. Novák: Geschichte der čechischen Literatur (Die Literaturen des Ostens V. 1).

J. Jakubec: Dějiny literatury české. Praha 1911.

J. V. Novák a A. Novák: Přehledné dějiny literatury české. V Olomouci 1913².

Literatura česká XIX. st. (vyd. J. Laichter. Praha 1902 n.).

Jaroslav Vlček: Dejiny literatúry slovenskej. Turč. sv. Martin 1890.

Štefan Krčméry: Prehl'ad dejín slovenskej literatúry a vzdelanosti. Turč. Sv. Martin 1920.

P. J. Šafařík: Geschichte der südslavischen Literatur. I.—III. Prag 1864—5.

Šime Ljubić: Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske. Rijeka I. 1864, II. 1869.

M. Murko: Geschichte der älteren südslavischen Literaturen. Leipzig 1908.

Pavle Popović: Jugoslavenska književnost. London 1918.

K. Glaser: Zgodovina slovenskego slovstva. I.—IV. Lublj. 1894—1898.

Fr. Simonič: Slovenska bibliografija. I. Ljublj. 1903.

Ivan Grafenauer: Zgodovina najnovšega slovstva. Ljubl. I. 1909, II. 1911.

Ivan Grafenauer: Kratka zgodovina slovenskega slovstva. Ljubl. 1919.

Ст. Новаковић: Историја српске књижевности Београд 1867, 1871².

V. Jagić: Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskog. Zagreb 1867.

Đuro Šurmin: Povijest književnosti hrvatske i srpske. Zagreb 1898.

А. Степович: Очерки исторіи сербохорватской литературы. Кіевъ 1899

Јован Грчић: Историја српске књижевности. Нови Сад 1903, 1906².

Павле Поповић: Преглед српске књижевности. Београд 1909, 1913².

А. Гавриловић: Историја српске и хрватске књижевности. I—II. Београд 1910.

K. Šegvić: Kratka povijest hrvatske (srpske) književnosti. Zagreb 1911.

Drag. Prohaska: Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina. Zagreb 1911.

David Bogdanović: Pregled književnosti hrvatske i srpske. Zagreb I. 1916², II. 1919.

Branko Vodnik: Povijest hrvatske književnosti. I. Zagreb 1913.

Јован Скерлић: Историја нове српске књижевности. Београд 1914.

Drag. Prohaska: Pregled hrvatske i srpske književnosti. Zagreb 1918 (Hrvatska čitanka).

А. Теодоров: Българска литература. Пловдив 1896, 1901².

Д. Мирчев: Българска литература. Плевен 1911.²

M. Weingart: Přehled literatury bulharské. Praha 1919.

ČÁST I.

DOBA STARÁ.

HLAVA I.

Počátky písemnictví slovanského.

1. Písemnictví hlaholské.

Počátky písemnictví slovanského jsou pevně spiaty s apoštolskou činností Cyrila a Metoděje, jejichž kulturní působení se dotklo téměř všech Slovanů. Podle zprávy mnicha Chrabra Slověné v době předkřesťanské neměli písma, užívajíce k záznamům pouze jakýchsi řezů a vrubů; když přijali křest, nutili se psáti slověnskou řeč římskými a řeckými písmeny bez ladu a skladu. Teprve učený filosof Konstantin-Cyril sestavil pro ně nové písmo. Zevrubnými studiemi bylo prokázáno, že tímto písmem byla hlaholice, velmi důmyslně upravená podle řecké kursivy. Písma toho užili oba bratří solunští, Cyril a Metoděj, při překladech liturgických knih slovanských, vzavše za základ nářečí, jímž mluvili Slověné bydlící někde na jihu makedonsko-bulharském v krajinách mezi Solunem a Cařihradem. Na půdě moravské a panonské byl potom mluvnický a slovní materiál tohoto jazyka obohacen novými terminy církevními.

Cyril a Metoděj přišedše r. 863 na Moravu, shromáždili kolem sebe učedníky a jali se je učiti. Přinesli s sebou asi již slovanské překlady spisů, které v službě církevní byly nejpotřebnější. Společnou prací pořídili překlad žaltáře a evangeliáře t. j. čtení na neděle a svátky církevní. Metoděj sám přeložil pak Nový zákon, asi také celý Starý zákon (kromě knih Makkabejských), nomokanon a paterik. Překlady jejich zachovaly se pouze v přepisech, více méně změněných a místně zabarvených, ale pečlivými rozbory těchto přepisů bylo zjištěno, že prvotní překlady byly přímo mistrné; překládalo se sice věrně podle tekstu řeckého, zároveň však dbáno i ducha řeči slovanské, zejména zvláštností syntaktických.

Sestavení písma slovanského a vytvoření církevní řeči spisovné mělo ohromný význam kulturní. Byl to nejstarší, neuvědomělý ještě pokus spojiti všecky národy slovanské jednotou spisovné řeči a kultury křesťanské v jeden mohutný celek. Z Moravy a Panonie, kde bylo středisko působení slovanských věro-

zvěstců, vnikala totiž slovanská liturgie a s ní i řeč církevněslovanská do zemí sousedních Slovanů. Podle kroniky Kosmovy a legendy Kristianovy byl kníže český Bořivoj od Metoděje pokřtěn. Podobá se pravdě, že Bořivoj vzal s sebou do Čech některé z učedníků Metodějových a s nimi dostala se tam i liturgie slovanská. Choť Bořivojova Ludmila přijavši křesťanství, oblíbila si prý písmo slovanské a dala také vnuka svého Václava učit „knihám slověnským podle návodu popa"; jinak vzdělával se Václav na škole v Budči, řízené kněžstvem latinským. Liturgie slovanská nezapustila však v Čechách hlubších kořenů, zvláště když za Spytihněva, který se r. 895 odtrhl od říše velkomoravské, pozbyla své hlavní opory z Moravy. Tradice cyrilometodějské v Čechách nevyhynuly přece docela, nalezše skrovný útulek v klášteře sázavském, založeném r. 1032. Netrvalo to dlouho. Mniši slovanští byli totiž r. 1097 z kláštera vypuzeni a povoláni tam mniši latinští z kláštera břevnovského. Knihy slovanské, které se tam chovaly, byly prý vesměs zkaženy a roztroušeny. Zachovalo se přece několik zjevných stop hlaholského písemnictví v Čechách. R. 1855 nalezeny byly dva různé listy, obsahující krátké liturgické hymny podle řeckého ritu, které byly asi na základě originálu pocházejícího z Bulharska v XI. st. přepsány v klášteře sázavském. Jsou to t. ř. Pražské zlomky hlaholské; usuzuje se z nich, že v klášteře sázavském byl obvyklý ritus východní církve s písmem hlaholským. Na půdu českou hlásí se také staroslověnsko-české glosy vídeňské, zapsané v latinském rukopise z XI. až XII. st. Psal je buď nějaký chorvatský hlaholita v českém klášteře (snad v klášteře sázavském) nebo český mnich, který se od spolubratra chorvatského přiučil církevní slovanštině. Vliv český jeví se i v Kijevských zlomcích hlaholských, obsahujících zlomek misálu podle ritu římského. Zachovaný rukopis vznikl asi v polovici X. st. u Slověnů v Panonii a prošel potom prostředím českomoravským. Na půdě české vznikla asi také staroslověnská legenda o sv. Václavu; za skladatele jejího pokládá se nějaký český hlaholita.

Otázka, zdali liturgie slovanská vnikla na půdu polskou, je dosud sporná. Nejstarší terminologie církevní jakož i zmínka o styku Metodějově s nějakým „pohanským knížetem, silným velmi", který seděl na Visle, zdá se potvrzovati mínění, že kdysi liturgie slovanská byla známa aspoň v Krakovsku.

Část Chorvátů slyšela bezpochyby slovo boží přímo z úst Metodějových. K pevnější organisaci slovanské bohoslužby mezi Chorváty došlo teprve po smrti Metodějově, když se někteří učedníci jeho, vyhnáni byvše z říše velkomoravské, usadili v Chorvatsku, šíříce tam písmo hlaholské a obřad slovanský. Působení jejich bylo tím úspěšnější, když se po vpádu maďarském veliký počet uprchlíků z Panonie, zvyklých bohoslužbě slovanské, obrátil

do Chorvatska. Synod splitský r. 924 odsoudil sice „nauku Metodějovu“ a zakázal konati bohoslužbu jiným jazykem než latinským, ale slovanská liturgie byla již tak zakořeněna, že se povolovaly jisté ústupky v její prospěch. Bez výjimky byla bohoslužba slovanská zakázána r. 1060 a Metoděj byl vyhlášen za bludaře, jenž prý „gotskými“ slovy šířil rozmanité bludy a za trest kacířství byl postižen náhlou smrtí. Ani tímto přísným zákazem liturgie slovanská nebyla vytlačena; nižší duchovenstvo si ji zamilovalo a prostý lid nalézal v ní útěchu.

Později změnily se poměry v její prospěch. Papež Innocenc IV., jenž pojal veliký plán smířiti evropský východ, zejména národy slovanské na severovýchodě a jihovýchodě, s Římem, dovolil r. 1248 slovanskou bohoslužbu tam, kde byla dosud zvykem; týkalo se to hlavně biskupství senjského a krčského. Mnoho k tomu přispěla legenda, rozšířená tehdy v Dalmácii a Chorvatském Přímoří, že tvůrcem hlaholice a církevně-slovanského překladu Písma byl sv. Jeronym. Uznání slovanské liturgie způsobilo v Dalmácii, Chorv. Přímoří a Istrii čilý ruch spisovatelský, jak svědčí překrásné rukopisy hlaholské s bohatou ornamentikou. Kromě toho vnikaly k Chorvátům hlaholské knihy z Makedonie přes území srbské.

Zpráva o rozkvětu slovanské liturgie v Chorvatsku donesla se do Čech a Karel IV. s dovolením papeže Klimenta VI. povolal chorvatské hlaholity do Prahy a založil pro ně klášter emauzský. Mniši tito nemajíce vyššího vzdělání, zanechali jen nepatrné stopy literární činnosti. Je to předně R e m e š s k é e v a n g e l i u m, jehož hlaholská část, obsahující různá čtení z Písma, napsána byla v klášteře emauzském r. 1395. V témž klášteře bylo snad napsáno „Z r c a l o“, bezpochyby překlad vlašského spisu „Specchio di coscienza“, jež potom přepsal r. 1445 diakon Luka pro popa Grgura ve Vrbniku.

Příkladu Karla IV. následoval i polský král Vladislav II. a králová Jadwiga, kteří chtěli pražské hlaholity usaditi v Kleparzích u Krakova, což se však neuskutečnilo.

Na půdě chorvatské přizpůsobila se liturgie slovanská úplně ritu církve římské. Přizpůsobování toto dálo se znenáhla od nejstarších dob a provádělo se tak, že se texty Písma sv. přejímaly ze starších překladů slovanských, pořízených podle znění řeckého, doslova, ale liturgické modlitby a vše, co je vlastní obřadu římskému, překládalo se znovu z latiny. Teprve časem tekst slovanský úplně byl přizpůsoben latinské vulgátě.

Mezi nejstarší památky chorvatsko-hlaholského písemnictví náležejí n á p i s y, z nichž nejznámější je nápis na kostele sv. Lucie blíže Nové Bašky na ostrově Krku, vytesaný někdy po r. 1100. M i s á l ů ze st. XIII.—XV. zachovalo se dvanáct; stářím a obsahem vyniká mezi nimi misál *kněze Nováka* z r. 1368. Z pozdějších misálů je pěknými ornamenty a iniciálkami vyzdoben misál *Hrvojův*

(z poč. XV. st.). Z breviářů hlaholských, jichž se zachovalo přes dvacet, nejstarší (z poč. XIV. st.) je t. ř. Vrbnički časoslov I. Z žaltářů nejvýznamnější je žaltář Lobkovicuv z r. 1359.

Vedle množství liturgických tekstu ostatní hlaholská literatura ze XIII.—XV. st. je velmi skrovná. Obsahuje dílem překlady z latinských a vlašských spisů, dílem kompilace z rozmanitých knih, seskupené v sborníky. Některé z nich jsou tím zajímavé, že obsahují spisy apokryfické, povídky středověké a p.

Z právních památek nejstarší je statut vinodolský (z r. 1288), drahocenná památka domácího zákonodárství. Své zvláštní statuty měla i jiná města, pečujíce o jejich řádnou kodifikaci.

V hlaholských rukopisech ze XIV.—XV. stol. zapsány jsou též písně duchovní, často v čistém jazyku národním. Zastoupena je v nich zejména lyrika náboženská písněmi na rozličné svátky, hymnami na světce, rozjímáním o mukách Spasitelových, nářky P. Marie, písněmi pohřebními atd. Mnohé z nich vešly v lid a znárodněly. Zachovaly se i ukázky písní světských. V sborníku „Cvêt mudrosti svake“ ze XIV. st. zapsána je nejstarší světská píseň obsahu erotického.

V Chorvatsku vedle hlaholice záhy bylo známo i písmo cyrilské. Nejstarší dosud známá cyrilská listina z r. 1185 pochází z ostrova Brače. Později dály se pokusy psáti latinkou, jak svědčí Šibenická modlitba, zapsaná v XIV. st. v starém kodeksu smíšeného obsahu a upravená podle modlitby latinské. Skladatel její užíval všelijakých latinsko-italských kombinací pravopisných, aby vyjádřil případné hlásky chorvatské.

Při blízkém styku Slovinců s říší velkomoravskou možno právem předpokládati, že i k nim vnikala známost liturgie slovanské. Mocnější byl však vliv německý, jak ukazují památky frisinské, psané latinkou a zachované v rukopise X. neb XI. st., který byl přepsán z originálu ještě staršího. Skládají se ze tří částí: z formule zpovědní, z homilie neb poučení o zpovědi a z modlitby zpovědní a upraveny byly podle německých formulí zpovědních. Vznikly bezpochyby za času frisinského biskupa Abrahama, Korutance, nejspíše slovanského rodu, v poslední čtvrti X. st. a v jazyku jejich spatřuje se podobnost s korutanskými dialekty. Předpokládá se, že byly původně psány hlaholicí a potom teprve přepsány latinkou.

[P. J. Šafařík: Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus. Pr. 1858. — В. Ягичъ: Графика у Славянъ. Спб. 1911. (Encikl. slavj. filolog. 3). — Ф. Фортунатовъ: О происхожденіи глаголицы (Изв. отд. рус. яз. 18-1913). — V. Jagić: Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin 1913.²

А. Д. Вороновъ: Главнѣйшіе источники для исторіи св. Кирилла и Меѳодія. Кіевъ 1877. — F. Rački: Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methodslovjen. apoštolov. Zagreb 1859. — Tad. Gromnicki: Święci Cyryl i Metody. Krak. 1880. — Е. Голубинскій: Святые Константинъ и Меѳодій, первоа

учители славянскіе. Mos. 1885. — F. Pastrnek: Dějiny slov. apoštolů Cyrilla a Methoda. Pr. 1902. — В. И. Ламанскій: Славянское житіе св. Кирилла, какъ религіозно-этическое произведеніе и какъ историческій источникъ (Ж. М. Н. П. 1903—1904). — A. Brückner: Thesen zur Cyrillo-Methodianischen Frage (AfsPh. XXVIII. 1906). — Týž: Die Wahrheit über die Slavenapostel. Tübingen 1913. — F. Hýbl: Slovanská liturgie na Moravě v IX. v. (ČČH. XIV, 1908). — F. Snopek: Konstantin-Cyrill a Methoděj, slov. apošolé. Olom. 1908. — Týž: Konstantinus-Cyrillus und Methodius, die Slavenapostel. Kremsier 1911. — H. v. Schubert: Die sogenannten Slavenapostel Constantin und Methodius. Heidelberg 1916.

А. С. Соболевскій: Церковно-славянскіе тексты моравскаго происхожденія (Рус. Фил. Вѣст. 43, 1900). — V. Vondrák: O původu Kijevských listů a Pražských zlomků a o bohemismech v starších církevně slov. památkách vůbec. Pr. 1904. — V. Jagić: Kirchenslavisch-böhmische Glossen saec. XI—XII. (Denkschr d. Wien. Akad. I. 1905). — V. Vondrák: Zur Würdigung der altslov. Wenzelslegende und der Legende vom heil. Prokop (Sitzungsber. d. Wien. Akad. B. 127, 1892). — F. Pastrnek: Slovanská legenda o sv. Václavu. Pr. 1903. — J. Pekař: Die Wenzels und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians. Pr 1906.

Vl. Szcześniak: Obrządek słowiański w Polsce pierwotnej. (Warsz. 1904 (srov. A. Brückner, Książka 1904).

Iv. Milčetić: Hrvatska glagolska bibliografija. I. (Starine knj. 33). Zagreb 1911. — Jos. Vajs: Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský. Pr.. 1910. — Týž: Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum. Pr. 1916. — V. Jagić: Hrvatska glagolska književnost (úvod k Povijesti hrvat. književnosti od B. Vodnika 1913). — R. Strohal: Hrvatska glagolska knjiga. Zagreb 1915. — Jos. Vajs: Starohrvatske duhovne pjesme (Starine 21). Zagreb 1905. — M. Kević: Najstariji spomenici hrvat. izvorne umjetne lirike (Progr. gimn. v Pazinu 1909—10).

V. Vondrák: Frisinské památky, jich vznik a význam v slov. písemnictví. Pr. 1896. — Týž: Studie z oboru církevně-slovanského písemnictví. Pr. 1903. — R. Nahtigal: Važnost lat. dela brižinskega kodeksa Nin njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov (Čas. za sloven. jez., književ. in zgodovino. 1. 1918).]

2. Církevně-slovanské písemnictví v Bulharsku a Srbsku.

a) V Bulharsku.

Po smrti Metodějově r. 885 byli učedníci jeho surově vypuzeni z říše velkomoravské. Podle legendové tradice někteří z nich uprchli do sousedního Chorvatska, jiní byli prodáni židům do otroctví a zavlečeni jimi do Benátek, kde je z otroctví vybavil vyslanec císaře Basilia I. a přivedl je do Cařihradu. Odtud někteří odešli do Bulharska, kde byli vlídně přijati od knížete Borise v sídelním městě Přeslavi.

Na dvůr Borisův přišel také nejznámější a nejvýznamnější žák Metodějův *Kliment*, který se přes Bělehrad dostal do Bulharska. Kliment vida nepřízeň řecké hierarchie k liturgii slovanské, opustil dvůr knížecí a usadil se v Makedonii v okolí jezera ochridského, kde založil klášter a kostely. Pro svou blahodárnou činnost apoštolskou byl r. 893 jmenován od cara Symeona biskupem bulhar-

ským. Shromáždiv kolem sebe veliký počet učedníků, zřídil v Ochridě zvláštní školu literární, jejímž předním úkolem bylo vzdělávati písemnictví církevně-slovanské v duchu cyrilo-metodějském. Zásluhou této školy, jejíž působení se rozšířilo i na Athos, kde byl v 1. pol. XI. st. založen bulharský klášter Zografos, zachován byl vedle žaltáře a modliteb dosti věrně původní cyrilo-metodějský překlad evangelií (evangelium zografské a marianské, evangeliář Assemaniův, žaltář a modlitby sinajské) a homilií řeckých Otců církevních (sborník Glagolita Clozianus).

Kliment sám proslul jako pilný spisovatel; napsal chvalořeči čili kázání na všecky svátky celého roku, podle řeckých předloh upravil životopisy prorokův, apoštolův a mučedníků jakož i některé řeči sv. Otcův a přeložil scházející dotud církevní zpěvy od hodu velkonočního až do první neděle po sv. Duchu. Připisuje se mu také legendový životopis sv. Metoděje. Legenda tato zároveň s legendou o Cyrilovi, kterou prý složil sám Metoděj, tvoří veledůležitý pramen k dějinám počátků písemnictví slovanského; obě legendy obsahují mnoho záhad, jichž řešením se zabývali přední filologové slovanští.

Kromě krátkých životopisů biskupa Klimenta a jeho nástupce *Nauma* možno k plodům školy makedonské přičísti také zajímavou apologii mnicha *Chrabra* o písmenech slověnských. Spisovatel obrany, vynikající znalostí řecké literatury, směle a chrabře (proto asi nazván *Chrabr*) zastává se písma vytvořeného Konstantinem-Cyrilem vykládaje, že písmo slověnské je posvátnější než řecké, ježto je svatý muž složil a řecké pohani. Na námitku často pronášenou, že Bůh dovolil jen třemi jazyky knihy psáti: židovsky, latinsky a řecky, bystře odpovídá, že Bůh ani jeden z těchto tří jazyků nestvořil nejdříve, nýbrž od Adama až do potopy mluvilo se syrsky a pak nastalo teprve rozdělení jazyků.

Jiné středisko literární se silným vlivem byzantským utvořilo se na východě bulharském při dvoře cara Symeona v Přeslavi. *Symeon* (893—927) vychován byv v Cařihradě, osvojil si kulturu byzantskou, nazýván byl polovičním Řekem a nastoupiv na trůn, snažil se ve své říši rozšířiti vzdělanost byzantsko-řeckou; i obklopil se muži učenými a „jako nový Ptolemej naplnil své síně vzácnými nábožnými knihami a tak si věčnou pamět zjednal".

V prostředí Symeonově byla zajisté příznivá půda pro vznik nového písma slovanského, jednoduššího a řeckému podobnějšího — c y r i l i c e. Písmo toto, upravené podle unciálního písma řeckého, ujalo se nejdříve ve východním Bulharsku, avšak již koncem X. st. vyskytuje se i v západní Makedonii jako písmo nápisové (nápis na náhrobku u jezera prespanského) a znenáhla úplně zatlačilo starší písmo hlaholské, které pak trvalo v Bulharsku jen jako vzácná starobylost.

Těsnější přimknutí Bulharů ke kultuře byzantské mělo také vliv na další směr literární činnosti jejich. Ačkoliv tehdy říše byzantská začala již klesati se své dřívější výše, byla přece ještě mocným činitelem kulturním a otvírala Bulharům bohaté zdroje vzdělavatelných prvků. Pohříchu nedovedli spisovatelé bulharští s náležitým výběrem vážiti z tohoto zdroje. Neuváděli do svého písemnictví ani vynikajících plodů poesie byzantské, duchovní a světské, ani povídek, ani světských děl dějepisných, nýbrž hlavně mnišsko-theologickou literaturu byzantskou. Ta skládala se především ze spisů dogmatických a polemických, jejichž úkolem bylo vykládati, zdůvodňovati a obhajovati orthodoksní učení církve a bojovati proti četným sektám náboženským, které na východě vznikaly. Skládány byly rozmanité výklady Písma sv. a starších Otců církevních, dále hojné traktáty asketické a mystické, jež se bujně rojily v mnišských klášteřích byzantských. Utěšeně rozkvítalo u byzantských duchovních umění kazatelské, vypěstované na starořecké rhetorice a na vzorech velikých řečníků církevních ze IV. a V. st. Se zvláštní zálibou vzdělávány byly životopisy svatých, sestavovány rozmanité anthologie náboženské, obsahující výtahy z děl církevních spisovatelů a tvořící svou myšlenkovou jednotou jakýsi řetěz (k a t e n y), nebo sbírky výroků z Písma sv. a ze spisovatelů církevních (f l o r i l e g i e).

Literární činnost spisovatelů bulharských doby Symeonovy týkala se především nového přepisu Písma sv. a bohoslužebných knih. Při nové úpravě Písma sv. používáno bylo jiného řeckého tekstu, nežli jaký měli bratří soluňští, v syntaksi zachovávána větší závislost na řeckém originálu, dále opomíjeny staré živly moravsko-panonské.

Stejně byly převáděny do písemnictví slovanského řecké spisy theologické. Přeloženy byly výklady k žalmům a k proroku Danielovi a pořízena sbírka životů svatých, jak se předčítaly o jednotlivých dnech všech dvanácti měsíců, t. ř. M i n e i č e t ь i. Symeon sám přeložil podle předlohy řecké sborník zvaný „Z l a t o s t r u j“, obsahující výběr homilií sv. Jana Zlatoústého. Jak v prologu naznačeno, „Zlatotokem“ nazvána slova sv. Jana Zlatoústého proto, že sladkými řečmi a spasitelným pokáním jakoby zlatými toky omývajíce, přivádějí k Bohu. Na podnět Symeona, jenž prý „jako včela pracovitá shromažďoval moudrost do svého srdce a jako sladkou plástev vyléval ji z úst svých před bojary na jejich poučení“, upraven byl podle řecké předlohy veliký sborník, zahrnující téměř encyklopedii byzantsko-křesťanské učenosti, který byl potom r. 1073 v Kijevě přepsán pro knížete černigovského Svjatoslava; odtud sluje „I z b o r n i k S v j a t o s l a v ů v“. Zachovaný rukopis pergamenový z XI. st. je bohatě okrášlen kresbami a miniaturami. Obsah jeho je velmi pestrý. Kromě partií obsahu čistě theologického, které převládají, jsou v něm i stati historické,

filosofické, přírodovědné a poučení o figurách a tropech se zajímavým pokusem tlumočiti slovansky obvyklé terminy.

Spisovatelu bulharských, kteří těžili z bohaté theologické literatury řecké, bylo zajisté mnoho; soudí se tak z hojné literatury rukopisné na Rusi, která obsahujíc překlady z theologů řeckých, ukazuje původem svým na překlady prvotně pořízené v Bulharsku, odkud přešly v přepisech na Rus. Několik jmen nejstarších spisovatelů bulharských přece se zachovalo. Náleží mezi ně *Jan Eksarch* (zástupce patriarchův), nejznamenitější spisovatel doby Symeonovy. Zásluhou jeho církevní jazyk slovanský byl zdokonalen a rozhojněn novými výrazy a obraty z živé řeči bulharské. Jan Eksarch obrátiv svůj zřetel k filosoficko-theologickým spisům řeckým, složil podle spisů Basilia Velikého, homilií Jana Zlatoústého a j. objemné dílo „Šestodnev", obsahující filosoficko-theologický výklad dějin stvoření podle první knihy Mojžíšovy, a věnoval je caru Symeonovi, jejž nadšeně velebil a slávu jeho s obdivem hlásal. Druhý jeho spis obsahu dogmatického „Bogoslovьje" čili „Slovo o pravěj věrě" zakládá se na obsáhlém díle „Pramen poznání" Jana z Damašku, z něhož si Jan Eksarch pečlivě vybíral jen určité partie a doplňoval je dodatky z jiných spisů řeckých i svými vlastními výklady, přihlížeje k potřebám svého národa.

Grigorij, hieromonach bulharský, účastnil se nové úpravy Písma sv. a podle přání Symeonova přeložil do slovanštiny ty části Starého zákona, které podle výkladu theologů obsahují předobrazy Nového zákona, t. j. mají vztah k dějům Spasitelovým. Byl to oktateuch (vosmiknižije), obsahující patero knih Mojžíšových, dále knihy: Jesus Sirah, knihu Soudců a Ruth. Myslilo se, že Grigorij k podnětu cara Symeona sestavil také obšírnou encyklopedii historickou, zakládající se na kronice světa od Jana Malaly a doplněnou partiemi z jiných pramenů historických (Pseudokalisthena, Flavia a j.), z biblických knih historického a básnického obsahu, z apokryfů a povídek středověkých (o válce trojské, o Alexandrovi Velikém), avšak kompilační dílo toto podle novějších studií vzniklo teprve později.

Mezi nejstarší spisovatele bulharské počítá se dále biskup *Konstantin*. Jeho výklady na nedělní čtení evangelická „Poučitel'noje evangelje" založeny jsou větším dílem na slovech sv. Jana Zlatoústého a jiných kazatelů církevních, avšak úvody a závěry jejich, proniknuté vřelým citem a upřímnou láskou k národu, zdají se býti vlastní prací Konstantinovou. Veršovaná modlitba v dvanáctislabičném rozměru, kterou položil na počátek svého díla, náleží mezi nejstarší veršované pokusy v slovanské poesii.

Z literatury byzantsko-řecké přejímali Bulhaři církevní zpěvy a písně. Zachované zbytky jejich svědčí, že mnozí skla-

datelé písní duchovních měli vytříbený smysl pro jemnosti řeckých hymnu církevních a dovedli je pěkně napodobiti. V rukopisech ze starší doby zachovaly se ovšem jen nepatrné doklady písní duchovních, ale z pozdější doby jest jich přes dvacet v ruských a částečně i srbských přepisech.

Vedle theologie nejvíce vzdělávaným oborem literárním u Byzantinců byla historie. Spisovatelé byzantští psali dílem dějiny své doby, dílem skládali kroniky, jejichž předmětem byly dějiny všeobecné od stvoření světa až po jejich dobu. Spisovatelé historických monografií o událostech současných nebo nedávno minulých řídili se z větší části vzory antickými, následujíce v metodě i dikci příkladu Herodotova, Thukydidova, Polybiova a starších historiků byzantských. Jejich díla jsou ozdobou literatury byzantské a důležitým pramenem historickým. Skladatelé kronik světových byli většinou mniši, kteří z podnětů církevních nebo vzdělavatelných podle starších děl historických psali suché kroniky světa, přeplněné živly náboženskými.

Bulharští překladatelé, opomíjejíce lepší a obratnější historiky byzantské, dávali přednost těmto mnišským kronikám světovým. Záhy přeložena byla kronika světa *Jana Malaly*, rodem Syra z Antiochie, sahající od starých Egypťanů do r. 563. Byl to první křesťanský mnišský letopis v řecké literatuře, složený jazykem prostonárodním. Prvotní překlad bulharský z X.—XI. st. se nezachoval, byl však znám skladateli Nestorova letopisu a bylo ho užito na půdě ruské při sestavování chronografů (na př. chronografu z r. 1262). Ještě rozšířenější byla kronika *Georgia Hamartola*, vypravující příběhy od Adama až do r. 843 po Kr. Do církevní slovanštiny přeložena byla v Bulharsku dvakráte; první překlad („vremennik“) vznikl asi v X.—XI. st., znal jej skladatel Nestorova letopisu a zprávy z něho pojaty byly též do ruských chronografů. Po druhé byla kronika Hamartolova podle jiné redakce řecké přeložena asi v pol. XIV. st. v Bulharsku; z tohoto překladu („lětovnika“) vážili zase skladatelé chronografů srbských.

Po smrti cara Symeona za panování nástupce jeho *Petra* veliká a mocná říše bulharská začala upadati. Srbsko vymanilo se z područí bulharského, bratří Petrovi, podporováni jsouce od ctižádostivých boljarů, rozněcovali vnitřní odboje, vpády surových nepřátel, Pečeněgův a Maďarů, hubily zemi. I v duševním životě národa bulharského nastala povážlivá změna. Místo dosavadní čilosti a pružnosti duševní zaujala ztrnulost a ochablost mysli. Duchovenstvo, jež bylo hlavním nositelem osvětového a literárního hnutí, dílem zlenivělo, dílem oddávalo se neplodné askesi, prchajíc ze společnosti do nepřístupných hor a pustin. Mezi četnými poustevníky (pustinožiteli) proslul *Jan Rylský*, který se stal předmětem legendové pocty a byl později prohlášen za patrona Bulharska.

Křesťanství, jak je hlásali oficielní zástupci církve, jejichž život daleko byl vzdálen křesťanského ideálu, neuspokojovalo mysli lidu, v jehož názorech bylo ještě mnoho živlů pohanských. Proto byl lid snadno přístupen rozmanitým naukám sektářským, z nichž největšího významu nabylo bogomilství. Mocné toto hnutí náboženské nevzniklo mezi Bulhary zcela samostatně bez vlivu cizího. Z historie je známo, že v pol. VIII. st. za Konstantina Kopronyma a později ještě v X. st. za Jana Tzimiska byli do Thrakie uvedeni arménští a syrští kolonisté, přívrženci učení manichejského a pavlikánského, kteří svou nauku začali šířiti mezi Bulhary. Již bulharský panovník Boris, sotvaže přijal křest, stěžoval si, že po Bulharsku chodí arménští kazatelé, a Jan Eksarch stejně káral tyto bludaře jako pozůstalé pohany. U Bulharů dostalo se prvotním prvkům sektářským zvláštního zabarvení v duchu slovansko-demokratickém. Z Bulharska šířilo se bogomilství jednak mezi Řeky v říši byzantské, jednak vnikalo na západ do Srbska a Bosny, dále do Italie, Francie a Německa.

Zajímavý list patriarchy cařihradského Theofylakta k caru bulharskému Petrovi z pol. X. st. zevrubně vytýká hlavní články bludného učení manichejsko-pavlikánského, pokud se tehdy projevovalo u Bulharů. Kletbou vyhrožuje se těm, kdož věří, že jsou dva principy, dobrý a zlý, jeden stvořitel světla, druhý tmy, jeden tvůrce člověka a druhý andělů a ostatních živočichů; kdož učí, že lstivý ďábel je stvořitel a vládce hmoty a všeho viditelného světa i našich těl; kdož haní zákon Mojžíšův a proroky, zavrhují manželství (množení a prodlužování pokolení lidského je prý zákon ďáblův), rouhavě tvrdí, že by Syn boží byl člověkem beze hříchu toliko v obraze a představě, nikoliv v pravdě; kdož se domnívají, že smrt Kristova na kříži a z mrtvých vstání byly pouze zdánlivé, a nevěří v pravost těla a krve Kristovy ve svátosti; kdož bájí, že Bohorodičkou byla Děva Marie, dcera Joachyma a Anny, a že po neposkvrněném početí Syna božího Marie porodila jiného syna ze spojení s mužem atd. Podle zprávy presbytera Kozmy, jenž psal ostré polemiky proti bogomilům, mělo učení jejich zvláštní zabarvení sociální. Učili prý, že nikdo není povinen poslouchati svých vladařů, tupili bohatce, otců nenáviděli, rouhali se starešinám, uráželi bojary, za mrzké před Bohem považovali, kdož caru pracují, a nepřikazovali otrokům pracovati svému pánu. O bogomilech v Bosně dále je známo, že zavrhovali přísahu pravíce, že nikdo nemá přísahati ať pravdivě ať křivě; neuznávali církevního soudu a trestů, duševních i tělesných; není prý dovoleno zlé trestati, k smrti odsuzovati nebo vypovídati.

O působení bogomilství na literární činnost u jižních Slovanů není mínění ještě ustáleno. Tvrdí se, že asketická mysl bogomilův nepodněcovala žádných literárních potřeb. U sekty, která zavrhovala „lichá slova“ a byla „mlčelivá“, která nezakládala žád-

ných středověkých středisk kulturních, kostelů a klášterů, neznala kleru, nýbrž jen „dokonalé“ a obyčejné členy křesťanské obce, v té prý nebylo žádných podmínek k literární činnosti. Avšak sám protivník bogomilství presbyter Kozma dosvědčuje, že bogomilové měli knihy ve zvláštní úctě a byli velice hrdi na svou knižní moudrost. Zachovaly se ovšem jen skrovné zbytky literární činnosti jejich; jsou to listiny, korespondence, nápisy náhrobní a zlomky tekstů evangelických, ale právem se předpokládá, že literární působení jejich bylo vydatnější a že jiné spisy jejich byly od protivníků zničeny.

V l. 1018—1186 zeslabené Bulharsko snášelo těžké jho panství byzantského a úplně podléhalo vlivu řeckého duchovenstva. Teprve v periodě středobulharské, když r. 1186 obnovena byla říše bulharská se sídlem v Trnově, začalo se zase navazovati přerušené spojení s minulostí. Přepisovaly se znovu texty evangelií a knih bohoslužebných, pořizovány nové překlady legend, kronik a rozmanitých sborníků a horleno v polemických spisech proti rozbujelému sektářství. Nejsilnějším bojovníkem proti bogomilství byl v polovici XII. st. *Ilarion*, biskup v Megle (v Makedonii), jehož legendární život později vylíčil patriarcha Euthymij. Proti bogomilům namířen je z části také synodik cara Borila (z r. 1210), vzácná památka tehdejšího umění rukopisného, obsahující zprávy o bulharském patriarchátu, šlechtě a carech. Z tekstů evangelických nad jiné vyniká t. ř. Dobrějšovo evangelium (z r. 1221).

Čilejší život literární rozproudil se potom za cara *Jana Aleksandra* (1331—1365), horlivého podpůrce písemnictví. Po obsahu pokračovalo se v literárních tradicích, vytvořených už v době starší. Literatura náboženská byla téměř výhradně pěstována. Rozdíl byl toliko v jazyce; původní jazyk církv. slovanský zabarvoval se totiž čím dále tím hojnějšími živly z živé řeči národní.

Značný vliv na náboženské písemnictví bulharské tehdejší doby mělo učení t. ř. hesychastů (kvietistů), zvláštní forma východo-asketické mystiky, které se z východu rozšířilo v Byzancii a odtud přešlo do Bulhar, kde mělo horlivé stoupence s mnichem *Theodosiem z Trnova* v čele. Žák Theodosiův *Euthymij* zreorganisoval bulharské hesychasty a jmenován byv patriarchou bulharským, nemálo přispěl k zmohutnění tohoto asketicko-mystického hnutí, které vycházejíc z popření vědy (zevnější moudrosti) jako způsobu poznání pravdy, za jedinou cestu k dosažení pravdy pokládalo vnitřní, mystické rozjímání a pohroužení do vlastního ducha. Spisy asketův a mystiků řeckých, jako Jana Klimakse, mnicha sinajského, Theodora Studita, Řehoře Sinaita a j., valem se překládaly do slovanštiny.

Nad tyto překlady vyniká sborník náboženského, historického a poučného obsahu, sestavený r. 1345 pro cara Jana Aleksandra,

v němž se vedle statí dogmatických a eksegetických podává poučení o bludařských sektách v Bulharsku. Pro cara byly pořízeny ještě jiné církevní knihy a sborníky náboženského obsahu, ozdobně vypravené a opatřené úhlednými malbami.

Z historických spisů přeložena byla pěknou prózou veršovaná kronika *Konstantina Manasse*, obsahující děje od stvoření světa do r. 1081 po Kr., s připojením poznámek o dějinách bulharských. Rukopis je vyzdoben pěknými miniaturami, z nichž mnohé mají vztah k událostem z historie bulharské. Také překlad historicky cenné kroniky *Jana Zonary*, sahající od počátku světa do r. 1118, pochází z dob Jana Aleksandra.

Ze spisovatelů bulharských této doby přední místo zaujímá jmenovaný již *Euthymij*, patriarcha carství bulharského. Dočkal se poroby turecké a byl do posledního dechu utěšitelem svého lidu, takže byl pro své zásluhy vpočten do řady národních světců. Literární činnost jeho byla velmi vydatná. Životopisy bulharských a řeckých světců (Jana Rylského, biskupa Ilariona moglenského, sv. Paraskevy a Filothey), jež složil, vyznačují se uměle upravenou formou a snahou po historické pravdivosti. Hojné chvalořeči (na císaře Konstantina a jeho matku Helenu, na Michala z Potuky atd.) oplývají ozdobami řečnickými podle vzorů byzantských. Listy Euthymiovy, dotýkajíce se rozmanitých otázek církevního života současného, přešly i do starého písemnictví ruského a dějepisný materiál jeho spisů stal se součástkou ruských letopisů. Euthymij byl zároveň původcem jazykové revise církevněslovanských knih. Účelem nové úpravy bylo přizpůsobiti co nejvíce slovanský tekst evangelia a Písma sv. vůbec originálu řeckému. Tato snaha po věrnosti a přesnosti přecházela však často v otrocké napodobení řeckých frází a vazeb na újmu svéráznosti řeči slovanské.

Z žáků Euthymiových znám je zejména *Grigorij Camblak*, rodem z Trnova; žil s počátku na hoře Athoně, potom byl igumenem srbského kláštera v Dečanech a konečně metropolitou kijevským v Rusku. Následuje Euthymia v slohu uměle strojeném, složil mnoho chvalořečí a životopisů jihoslovanských světců. Činnost jiného žáka Euthymiova, *Konstantina Kostenského*, týká se literatury srbské.

Po krátkém rozkvětu chýlila se říše bulharská k úpadku. Car Jan Aleksandr rozdělil svou říši mezi dva syny: *Jana Stracimira* se sídlem ve Vidině na Dunaji a *Jana Šišmana* se sídlem v Trnově. Nesvorností obou bratří urychlen byl pád Bulharska. Sultán Bajezid r. 1393 dobyl Trnova; car Šišman byl zajat a zahynul ve vězení. Stracimir přidal se k Zikmundovi uherskému, který byl r. 1396 v bitvě u Nikopole od Bajezida na hlavu poražen. Tím bylo úplné podrobení Bulharska dokonáno.

Šlechta domácí (boljarové) byla dílem vyhlazena, dílem přešla

k Turkům, kteří jí ponechali její postavení, avšak odtrhli ji úplně od lidu, postavivše ji do řady nejhorších utiskovatelů. Národ bulharský pozbyl své politické samostatnosti, posléze i církevní nezávislosti. Samostatná církev trnovská byla zrušena a spojena s patriarchátem cařihradským. Duchovenstvo řecké vyssávalo pak Bulhary stejně jako Turci. Tento církevní útisk došel svého vrcholu vládou t. ř. fanariotů (nazvaných podle cařihradské čtvrti Fanar) na konci XVII. st.

S počátku udržovaly se aspoň v klášteřích rukopisy z doby starší, které byly i později do jazyka novobulharského přepisovány. Později odkázáni byli bulharští duchovní hlavně na knihy, jež jim poskytovalo sousední Srbsko, Rumunsko a Rusko.

[P. J. Šafařík: Rozkvět slov. liter. v Bulharsku (Č. Č. M. 1848). — K. Jireček: Dějiny národa bulhar. Pr. 1876. — E. Golubinskij: Kratkij očerk istoriji pravosl. cerkvej, bolg., serb. i rumynskoj. M. 1877. — D. Cuchlev: Istorija na bъlg. cъrkva. Sof. 1911. — M. Weingart: Bulhaři a Cařihrad před tisíciletím (Progr. gymn. v Praze III., 1914—5).

V. N. Undolskij: Kliment, episkop bolg. S predisl. Lavrova. M. 1895. — G. Balasčev: Kliment episkop slověnski. Sof. 1898. — V. Vondrák: Studie z oboru církev. slov. písemnictví. Pr. 1904. — Lj. Stojanović: Novyja slova Klimenta slověnskago (Sbornik otd. rus. jaz. 80, 1905). — A. J. Sobolevskij: Iz oblasti drevnej cerkovno-slav. propovědi (Izvěst. otd. rus. jaz. 8, 1903—11, 1906). — N. L. Tunickij: Sv. Kliment, episkop slov. Sergijev Posad 1913.

P. A. Lavrov: Žitije sv. Nauma Ochrid. i služba jemu (Izvěst. otd. rus. jaz. 12, 1907).

I. J. Hanuš: Der bulg. Mönch Chrabr. Wien 1859. — F. Snopek: Pannonské legendy a mnich Chrabr (Sbor. hist. 4, 1886). — V. Jagić: Razsuždenija južnoslav. i rus. stariny o cerkevno-slav. jazykě (Izsl̆ěd. po rus. jaz. 1, 1895). — V. Pogorělov: Zamětka po povodu skazanija Chrabra o pismenach (Izvěst. otd. rus. jaz. 6, 1901). — S. G. Vilinskij: Skazanije černorizca Chrabra o pis. slavjanskich. Oděsa 1901. — N. K. Grunskij: Pamjatniki i voprosy drevne-slav. pismennosti. Jurjev 1904. — A. J. Sobolevskij: Kogda i gdě žil černorizec Chrabr? (Materiały i izsl̆ěd. Spb. 1910). — R. Abicht: Das Alphabet Chrabrs (Afsl. 31, 1910).

S. N. Palauzov: Věk bolg. carja Simeona. Spb. 1852. — D. Cuchlev: Duchovno-literaturnijat život na bъlg. narod pri carja Simeona (Sbor. za nar. umotvor. 12, 1895).

N. Skabalanovič: Vizant. nauka i školi v XI. v. (Christ. Čtenije 1884. 1). — F. Uspenskij: Bogoslovskoje i filosof. dviženije v Vizantiji XI. i XII. v. (Ž. M. N. Pr. 1891, 9). — K. Krumbacher: Geschichte d. byzant. Litteratur. München 1897².

K. F. Kalajdovič: Ioann eksarch bolgarskij. M. 1824. — V. Vondrák: O mluvě Jana Exarcha bulh. Pr. 1895. — Týž: Studie z oboru církev. slov. písemnictví. Pr. 1904. — A. Leskien: Die Übersetzungskunst des Exarchos Johannes (Afsl. Ph. 25, 1903). — Týž: Zum Šestodnev des Exarchos Johannes (tamtéž 26, 1904).

J. E. Jevsějev: Grigorij presviter, perevodčik vremeni bolg. carja Simeona (Izvěst. otd. rus. jaz. 7, 1902). — M. Antonij: Iz istoriji christ. propovědi. Spb. 1895². — A. Archangel'skij: Cvětucij period drevně-bolg. pismennosti i odin iz jego predstavitelej (Fil. Zap. Voroněž 1886). — A. J. Sobolevskij: Episkop Konstantin (Sbor. za nar. umotvor. 18, 1901). — J. Franko: Kleine Beiträge zur Gesch. d. kirchenslav. Literatur (Afsl. Ph. 35, 1913).

A. J. Sobolevskij: Drevnija cerkovno-slav. stichotvorenija (Sbor. za nar. umotv. 16—17, 1900). — R. Abicht: Die Interpunktion in den slav. Übersetzungen griech. Kirchenlieder (Afsl. Ph. 35, 1915). — Týž: Haben die alten slav. Übersetzer d. griech. Kirchenlieder die Silbenzahlen der griech. Liederverse festgehalten (tamtéž 36, 1916).

M. Weingart: Byzantské kroniky v literatuře církev. slovanské (Čas. pro mod. filolog. a lit. 7, 1919).

B. Petranović: Bogomili, crkva bosanska i krstjani. Zadar 1867. — F. Rački: Bogomili i Patareni (Rad jugosl. akad. 1869, 7, 8; 1870, 10). — N. Osokin: Istorija Albigoincev. Spb. 1869. — V. Levickij: Bogomilstvo, bolg. jeres X.—XIV. v. (Christ. Čtenije I.). Spb. 1870. — R. Korolev: Za Bogomilstvoto (Period. Spis. 1, 1870). — D. Ilijć: Srpska demokratija u srednjem veku (Let. Mat. Srp. 1890, 163—4). — Jul. Jelenić: De Patarenis Bosnae. Saraj. 1908. — D. Prohaska: Das kroatisch-serb. Schrifttum. Zagreb 1911. — M. Weingart: Počátky bogomilství (Slov. Přehled 16, 1913). — N. M. Petrovskij: Pismo patr. Theofilakta v Izvěst. rus. jaz. 18, 1913. — St. Gheorghieff: Les Bogomiles et presbyter Kosma. Lausanne 1920.

Arch. Leonid: Poslědnij patriarch bolgar. carstva bl. Jevfimij (Čtenija 1870). — Kačanovskij: K voprosu o liter. dějatel'nosti bolg. patriarcha Jevfimija (Christ. Čtenije 1882, 2). — P. Syrku: Něskol'ko zamětok o dvuch proizved. tărnov. patriarcha Jevfimija (Sbornik statej po slavjanověd. Spb. 1883). — K. F. Radčenko: Religioznoje i liter. dviženije v Bolgariji, Kijev 1898. — P. Syrku: K istoriji ispravljenija knig v Bolgariji v XIV. v. I. Spb. 1899—1900 (viz M. S. Drinov: Razbor sočinenija P. Syrku v Sbor. otd. rus. jaz. 67, 1900). — E. Kałużniacki: Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius. Wien 1900. — D. Marinov: Evtimij patriarch tărnovski. Ruse 1900. — Ch. J. Popov: Evtimij, poslěden tărnovski i trapezicki patriarch. Plovdiv 1901.

Makarij: O Grigorijě Camblakě (Izvěst. Akad. N. 1858, VI.). — E. Kałużniacki: Aus der panegyrischen Litteratur d. Südslaven. Wien 1901. — N. Petrovskij: K chronologiji propověděj Gr. Camblaka (Rus. Fil. Věst. 50, 1903). — A. J. Jacimirskij: Grigorij Camblak. Spb. 1904 (srov. Izvěst. rus. jaz. 11, 1906).]

b) Církevně-slovanské písemnictví v Srbsku.

Srbové tak jako Bulhaři dychtivě přejímali kulturu byzantskou se všemi světlými a stinnými stránkami a přizpůsobovali všecky své instituce státní i církevní byzantskému vzoru, přece však nebyl u nich vliv byzantský tak výhradný jako u Bulharů. Srbsko bylo v úzkém spojení s Dalmácií, Benátkami a Italií a odtud vnikaly tam paprsky kultury západní. Jeví se to jednak v umění (stavitelství, malířství), jednak i v literatuře.

Jako v Bulharsku tak i v Srbsku hlavními středisky, kde se pěstovalo písemnictví, byly kláštery. Na Athoně mezi hojným počtem klášterních tvrzí a budov Srbové měli také svůj klášter, jeden z nejmalebnějších, Chilandar, založený od sv. Sávy, který se stal hlavním střediskem písemnictví srbského. Kromě toho rozkládaly se četné kláštery v zemích srbských, v Makedonii, na Přímoří atd., a ve všech vzdělávalo se písemnictví. Přední spisovatelé-mniši byli

větším dílem lidé na svou dobu učení a osvícení. Cestovali mnoho, navštěvovali sv. místa, obcházeli památné kláštery na Sinaji, v Palestině, v Syrii, zdržovali se v Byzancii, kde se učili, poznali řecký jazyk a byzantsko-řeckou literaturu, jejíž plody převáděli do církevní slovanštiny.

S počátku přestávalo se na tom, co poskytovalo literárně pokročilejší Bulharsko; vlastní činnost literární projevila se teprve v XII. a XIII. st., kdy za Nemanjićů Srbsko nabylo větší moci politické. Od st. XIII. písemnictví církevní slovanské zjednalo si pak v Srbsku nejen pevnou půdu, nýbrž i nové mocné středisko.

V nejstarší době přejímali Srbové z Bulharska překlady knih bohoslužebných, evangelia, epištol, žaltáře, životů sv. atd. Z památek staré literatury srbské nejvzácnější je evangeliář *Miroslavův* (psán kolem r. 1179) s pěknými ilustracemi; k němu se řadí evangeliář *Vukanův* (z let 1202-3). Z předloh bulharských přepisovány byly překlady knih dogmatických, eksegetických, asketických a mystických, dále spisy Jana Eksarcha, biskupa Konstantina, četné řeči sv. Otců, spisy hagiografické a p.

Podle předloh byzantských upravovány byly zpěvy církevní, na př. hymna Justinianova „Jedinorodni syne“, vánoční píseň „Deva dnes“, složená od znamenitého hymnologa byzantského Romana, chvalozpěv „Vazbranoj vojevode“, jejž složil patriarcha Sergije na památku osvobození Cařihradu od Avarů a j. Ze světské poesie přeloženy byly prózou veršované sentence řeckého spisovatele komedií Menandra. V prozaickém překladě dostala se do církev. slovanštiny také poučná báseň „Dioptra“ (Zrcalo) o sporu těla a duše od Filipa Solitaria, byzantského spisovatele na sklonku XI. st.

Zvláštním druhem slovesným, v Srbsku s oblibou pěstovaným, byly životopisy panovníků srbských. Psali je větším dílem mniši, kteří životopisům historických osob dodávali zabarvení legendového a hagiografického. První toho druhu životopis napsal sv. *Sáva* (1171—1236), který již v mládí opustil vladařský dům svého otce Štěpána Nemanji a odešel na Sv. Horu, kde se stal mnichem; později jako arcibiskup srbský zjednal církvi srbské nezávislost a proslavil se jako největší a nejoblíbenější učitel národní. Složil životopis sv. Simeuna, t. j. svého otce, vyličující poslední doby života Nemanjova, příběhy z jeho náboženského a mnišského života. Jadrné a prosté vypravování beze vší retoriky a zbytečných citátů z bible, realistické popisy a vážné reflekse jsou přednosti tohoto životopisu, který tvořil část typika (domácího řádu), sestaveného pro klášter v Studenici, založený od Simeuna.

Druhý biograf srbský, *Štěpán*, bratr Sávův a první král srbský, muž velice učený a v řecké theologické literatuře obeznalý, napsal též životopis svého otce, větší a obsáhlejší, v němž vylíčil život

Nemanjův od narození až do smrti, dotýkaje se i světské vlády jeho. Od prosté biografie Sávovy liší se květnatým slohem a větší zálibou líčiti legendové a zázračné příběhy.

Obšírné životopisy sv. Sávy a sv. Simeuna složil učený mnich chilandarský *Domentijan* (v XIII. st.). V líčení svém opíral se o biografii od Štěpána Prvovjenčaného, ale rozšířil ji hojnými citáty biblickými, hromaděním divův a zázraku a spoustou retorických frází. Životopis sv. Sávy napsal ještě mnich chilandarský *Theodosij*; pravdivostí líčení a přirozeným vzletným slohem daleko předstihl Domentijana.

Obsáhlý sborník životopisů králů a arcibiskupů srbských „Carostavnik" sestavil arcibiskup *Danilo*, rádce krále Milutina a Štěpána Dečanského. Způsobem nadmíru chvalořečným vypravoval v něm o skutcích těch panovníků srbských, kteří štědře podporovali kláštery a kostely.

K biografům srbským třeba připojiti ještě Bulhara *Grigorije Camblaka*, od něhož je životopis Štěpána Dečanského, napsaný živým a květnatým slohem, ale bez zvláštní ceny historické. Mnohem větší význam má životopis Štěpána Lazareviće od *Konstantina Kostenského*, který jsa rodem Bulhar, po pádu Trnova prchl do Srbska, kde rozvinul plodnou činnost spisovatelskou, uváděje tam zároveň jazykovou reformu svého učitele patriarchy Euthymia. Spis jeho o Štěpánu Lazarevići chválí se jako nejlepší dílo historické v staré literatuře srbské, jak pro svou prostotu a nelíčený sloh, tak i pro spolehlivé a důkladné vylíčení příběhů dějinných.

Z památek právnických největší cenu má „Zákoník cara Dušana" (z r. 1349); upraven byl podle zákoníků byzantských a středoevropských pro zvláštní poměry srbské a podává obraz právních a společenských poměrů státu srbského v době největšího rozkvětu. V hojném počtu zachovaly se rozmanité právní listiny, diplomy a chrysobuly; listiny z Bosny jsou zvláště tím pozoruhodny, že do nich záhy vnikaly živly z řeči národní.

Srbskou říši stihl konečně týž osud jako bulharskou. Po smrti Štěpána Dušana za slabého cara Uroše rozpadla se na množství drobných území, jež spravovali neodvislí vladaři. Někteří z nich, jako Vukašin, který se zmocnil Makedonie, odtrhli se hned od Uroše, jiní jako Lazar v jižním Srbsku, Vuk Branković na Kosově poli, bratři Balšići v Zetě a j. ještě nějaký čas uznávali vládu cara Uroše. Nesjednocení a nesvorní Srbové nemohli, jak náleží, čeliti výbojům tureckým. Vítězstvím Turků na řece Marici r. 1371, kde zahynul i král Vukašin, počíná se turecké panství nad Srby. V bitvě na poli Kosově r. 1389 padl car *Lazar*, nejmocnější a nejváženější z knížat srbských, a země jeho byla uvedena v poddanství turecké. Syn Lazarův *Štěpán Lazarović* pokusil se osvoboditi z tureckého vrchního panství a opříti se o západ, zejména o Uhry,

ale marně. Nicméně zanechal dědici svému *Jiřímu Brankovići* stát ještě dosti silný, avšak ohromné přesile turecké nebylo už možno odolati. Pádem Smedereva na Dunaji r. 1459 slavná kdysi říše srbská dostala se v moc tureckou. Týž osud stihl Bosnu r. 1463, Hercegovinu r. 1482 a Zetu (Dioklitii) r. 1499. Tak panovali Turci na konci XV. st. ve všech srbských zemích, s malou výjimkou na pobřeží, okolo Bělehradu a v severní Bosně. Pod jejich panstvím nalézal se téměř celý srbský národ.

Osud Srbů byl proto poněkud lepší než Bulharů, že nebyli zcela odříznuti od ostatní Evropy, odkudž k nim mohly spíše zaletět paprsky kultury světové, takže nehynuli takovým hladem duševním jako Bulhaři. Národní sebevědomí udržovalo se v Srbsku stále svěží a duševní pokleslost nedosáhla nikdy toho stupně jako v Bulharsku. Ani kniha nebyla tam takovou vzácností. O to bylo pečováno zakládáním slovanských knihtiskáren na konci XV. st. a na zač. XVI. st., jejichž úkolem bylo opatřovati potřebné knihy. Nejstarší tisky církv. slovanské jsou hlaholské. Pro katolické Chorváty vytištěn byl r. 1483 první hlaholský misál nejspíše v Benátkách; misál podobného znění vydán byl r. 1494 v Senji. Na Černé Hoře v Cetyni založil cyrilskou knihtiskárnu vévoda Jiří Crnojević: myslí se, že první cyrilská kniha pro potřeby pravoslavných Srbů tam tištěná je Oktoich (zpěvník) z r. 1494. Jiné tiskárny byly v Gorazdě (Hercegovina), v klášteře Rujanském (jihozáp. část Srbska) a Milešovském (Hercegovina), Gračanici, Bělehradě, Skadru, Benátkách, Tergovišti (Valašsko) atd.

S počátku byli Turci k pravoslavným křesťanům nábožensky dosti snášeliví, nepomýšlejíce na nějaké násilné obrácení jich na islam. Teprve později, když nastaly války s Rakouskem, křesťané byli krutě pronásledováni, ježto se Turci obávali jejich vzpoury. Tehdy stíháno také šíření knih bohoslužebných a rušeny slovanské knihtiskárny. V této době nejhlubšího úpadku písemnictví byly Srbům oporou knihy ruské, které jim byly dodávány v XVII. a XVIII. st.

[K. Jireček: Geschichte d. Serben. I. Gotha 1911, II. 1918. — St. Stanojević: Dějiny národa srb. přel. M. Paulová. Pr. 1920. — S. Chilandarac: Rukopisy i starotisky chilandarské (Věst. čes. spol. nauk 1896).

V. Jagić: Služebnyja mineji za senť., okť. i nojabr. Spb. 1886. — G. Manojlović: Nešto o crkvenoj lirici vizantinsko-grčkoj (Glasnik Zem. Muz. 16, 1904).

V. Jagić: Ein Beitrag zur serb. Annalistik (Afsl. Ph. 2, 1877). — L. Vulović: O književnom radu sv. Save. Beogr. 1895. — St. Stanojević: Izvori Nemanjinih biografa (Letopis 182, 1895). — V. Nikolić: Sv. Sava srpski književnik XIII. v. Zemun 1898. — A. Gavrilović: Sv. Sava. Beogr. 1900.

Sv. Vilović: Iz stare srp. književnosti (Godišnjica 7, 1885). — St. Stanojević: O sklopu Nemanjine biografije od St. Prvovenčanoga (Glas 49, 1895). — A. Gavrilović: Pitanje o sklopu Nemanjine biografie (tamtéž 55, 1899).

V. Nikolić: Domentijan, srpski književnik XIII. v. Zemun 1896. — M. Gjurević: Archijepiskop Danilo II. Beogr. 1885. — J. Pavlović: Književni radovi arch. Danila II. Beogr. 1888. — St. Stanojević: Beleške o sklopu Danilova rodoslova (Letopis 183, 1895).

V. Jagić: Konstantin filosof i njegov život Stefana Lazarevića (Glasnik 42, 1875). — S. Stanojević: Die Biographie St. Lazarević's von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle (Afsl. Ph. 18, 1896). — P. Syrku: Očerki iz istoriji liter. snošenij Bolgar i Serbov v XIV.—XVII. v. (Sbor. rus. jaz. 71, 1901). — M. Georgijević: Despot St. Lazarević u književnosti njegova vremena (Izveštaj gimn. u Sr. Karlovcima 1906/7). — S. Rozanov: Žitije serb. despota Stefana Lazareviča i rus. chronograf (Izvěst. otd. rus. jaz. 11, 1906).

S. Novaković: Zakonnik Stefana Dušana cara srpskog. Beogr. 1898. — K. Jireček: Das Gesetzbuch d. serb. Zaren Stephan Dušan (Asl. Ph. 22).

V. Jagić: Die erste südsl. Typographie im XV. Jh. (srov. Proslavna spomenica četiristogodišnjice obodske štamparije. Cetinje 1895). — Týž: Der erste Cetinjer Kirchendruck v. J. 1494 (Denksch. Wien. Akad. 43). — L. Stojanović: Stare srpske štamparije. Beogr. 1902].

3. Počátky písemnictví na Rusi.

V Rusku prvními šiřiteli křesťanské kultury byli řečtí a bulharští duchovní, kteří přinesli s sebou liturgické a náboženské knihy. Kníže Vladimír energicky působil, aby se v zemi šířila osvěta křesťanská. Děti lepších kijevských rodin byly sebrány a dány do škol, jež Vladimír zřídil, aby se tam učily čísti a psáti. K jeho rozkazu budovány byly křesťanské chrámy, jejichž uměleckou výzdobu prováděli umělci, povolaní z Byzancie. V šíření osvěty pokračoval syn jeho Jaroslav, příjmím Moudrý, o němž letopisec s pochvalou praví: „Miloval Jaroslav ústavy církevní, popy miloval velmi a zvláště mnichy, i knih si hleděl, čítaje v nich často v noci i ve dne. I sebral pisce mnohé a překládal z řeckého na slověnské písmo: a sepsal knihy mnohé i sebral, jimiž se poučujíce věrní lidé, sytí se sladkostí učení božského.“

V první době po přijetí křesťanství dělila se ruská společnost ve dvě nestejné části. Malý hlouček lidí, zaujatý novým učením, úzkostlivě se snažil plniti všecka přikázání nové víry, která přešla na Rus z Byzancie se zřejmými rysy klášterního a mnišského asketismu. Široké vrstvy lidu přijaly sice zevně křest, ale uvnitř držely se svých pohanských názorů a zvyklostí. Ani forma, ani podstata křesťanského náboženství se jich nedotkla; ve svém nitru zůstávaly pohany. Na toto „dvojevěří“ ruského lidu první spisovatelé křesťanští trpce si stěžovali.

Spisovnou řečí stala se církevní slovanština, do níž jen znenáhla vnikaly živly prostonárodní, a zůstala jí v podstatě až do pravopisné reformy Lomonosovovy za Petra Velikého.

Prostřednictvím duchovních z Bulharska dostaly se na Rus slovanské překlady Písma a potřebné knihy liturgické. Brzy však domácí duchovní, vyučení „gramotnosti“, jali se sami přepiso-

vati a upravovati knihy, jichž jim poskytovalo bulharské písemnictví. Seznámivše se pak s literaturou byzantskou, začali z ní samostatně těžiti a překládati.

Zvláštní péče věnována byla překladům sv. Písma. Celá bible nebyla do konce XIV. st. přeložena, nejvíce se šířila evangelia, epištoly, žaltáře a výtahy z knih starého zákona („paremejniki"). Staré rukopisy jejich jsou často okrášleny uměle provedenými iniciálkami, miniaturami a titulními listy. Neobyčejnou krásou písma a mistrnou malbou vynikají pergamenové rukopisy *evangelia Ostromirova* (1056—7) a *Mstislavova* (1115), *apoštola* z r. 1220, *žaltáře* z r. 1296 a j. Největší vážnosti u Rusů požíval jak pro svou starobylost, tak i pro umělecké provedení drahocenný rukopis evangelia Ostromirova, jež psal diakon Grigorij pro místodržitele novgorodského Ostromira, příbuzného knížete kijevského Izjaslava.

Zároveň s překlady Písma přejímány byly jeho výklady od Otců a učitelů církevních (Basilia Vel., Řehoře Bohoslova, Jana Zlatoústého, Cyrila Jerusalemského, Theodora Studita, Jefrema Syrského, Jana z Damašku a j.), rozmanité sborníky a antologie náboženského obsahu (Šestodněv, Zlatostruj, Zlatoúst, Izbornik Svjatoslavův a p.), dále prology, kázání, životy svatých, kroniky světa a jiné spisy, dílem z jihoslov. písemnictví převzaté, dílem na Rusi znovu upravené.

Dosti záhy vyskytli se domácí spisovatelé, kteří se neopírali přímo o předlohy cizí, nýbrž pokoušeli se samostatněji skládati spisy nábožensko-vzdělavatelné. Byli to především vysocí hodnostáři církevní.

Obyčejně se nazývá prvním spisovatelem ruským novgorodský arcibiskup *Luka Židjata* (v 1. pol. XI. st.); napsal krátké „Poučenie k bratiji", obsahující stručný výklad božího přikázání a apoštolského vyznání víry, k němuž přidáno připomenutí vážnějších povinností křesťana vzhledem k Bohu, bližnímu a sobě samému.

Pozoruhodným vzděláním a svérázným talentem vynikal *Ilarion* (v pol. XI. st.), první metropolita ruský, jemuž se připisuje poučný spis „Slovo o zakoně... i o blagodati i istině". Vykládají se v něm přednosti víry křesťanské nad židovskou, zvláště vyvýšenost zákona lásky a milosti, jak jim učil Kristus, nad zákonem Mojžíšovým. Výklady spisovatelovy proniknuty jsou hlubokým citem náboženským a vlasteneckým, obsahují chválu knížete Vladimíra jako původce a zakladatele osvěty křesťanské na Rusi a jsou psány formou uhlazenou a ozdobnou, tvoříce pravý kontrast k prostotě slohu Luky Židjaty.

Veškerá činnost třetího známého spisovatele staroruského *Theodosia* (v 2. pol. XI. st.), igumena pečerského kláštera, v němž se po drahnou dobu soustřeďoval osvětový a literární ruch starého

Ruska, směřovala k organisaci klášterního života mnišského podle zásad Theodora Studita, opata kláštera studijského v Cařihradě. V Theodosiovi spatřuje se ideální typ staroruského mnicha, silné a energické povahy, hluboko proniknutého vznešenými ideami čistého křesťanství a nadšeného hlasatele účinné lásky k bližnímu. Napsal několik slov čili poučení, věnovaných klášterním bratřím, v nichž se snažil krátkými a výraznými slovy povzbudovati mnichy k trpělivosti, sebezapírání a dělné lásce.

V st. XII. pokračovali v této nábožensko-vzdělavatelné činnosti jiní spisovatelé, z nichž nejznámější jsou metropolita *Kliment* a biskup *Kyril*. Klimenta, jenž byl jmenován za knížete Izjaslava metropolitou bez souhlasu patriarchy cařihradského, což bylo prvním pokusem vybaviti ruskou církev ze závislosti na patriarchii cařihradské, nazývá starý letopisec „knižnikem i filosofem tak, jakože v russkoj zemlji ne bjašet". Poslání a slova jeho byla obsahu asketického a po formě vyznačovala se sklonem k symbolisaci a alegorii. Rozšířenější byla kázání a poučení Kyrila, biskupa turovského, která vešla záhy v sborníky nábožensko-poučných spisů, zejména v t. ř. Zlatoústy, v nichž spojována byla s poučnými slovy jiných Otců církevních. Spisy Kyrilovy podávají výmluvný doklad, k jaké výši vzdělanosti a učenosti dospělo vyšší duchovenstvo ruské v XII. st., ale zároveň ukazují, jak ruští kazatelé, spouštějíce se zřetele poměry domácí, slepě začali napodobovat krasořečnicky strojené vzory byzantské.

Duchovenstvo nebylo samo nositelem vzdělanosti na Rusi. Vzdělání šířilo se i na dvorech knížat a ve vyšších vrstvách obyvatelstva. Ukazuje na to „Poučení Vladimíra Monomacha". Vnuk Jaroslavův Vladimír Monomach (1053—1125) napsal je pro své děti, podávaje jim ušlechtilá pravidla mravnosti, zbožnosti a lidumilství a objasňuje je příklady z vlastního života. Je to vzácná památka náboženských a mravních názorů i života na Rusi v periodě dotatarské. O šlechetném smýšlení vládcově svědčí na př. tyto rady: „V domě svém nebuďte leniví a ke všemu dohlížejte sami; nespoléhejte ani na správce ani na sluhy, aby se hosté vaši nevysmívali vašemu domu a vašim obědům . . . Varujte se lži a opilství; v těch chybách duše i tělo hyne. Konáte-li někam cestu, nedovolujte svým lidem ubližovat obyvatelům ani vlastním ani cizím, aby vám neklnuli. Na cestě nebo kde se zastavíte, napojte, nakrmte lačného; zvláště ctěte hosta, odkudkoli by k vám přišel — ať je prostý nebo vznešený člověk nebo cizinec. Nemůžete-li ho podarovat něčím jiným, aspoň ho pěkně pohostěte: cestujíce oni roznášejí dobrou nebo zlou slávu o člověku. Nemocného navštěvujte, k mrtvému přistupte, neboť my všichni jsme smrtelní; nikoho nepropusťte mimo, abyste ho neuvítali: každému řekněte dobré slovo. Ženy své milujte, ale nedávejte jim nad sebou

vlády. Co znáte dobrého, toho nezapomínejte, a co ještě neznáte, tomu se učte“ atd.

Ne méně zajímavá je jiná památka původu světského „Molenije Danijila“ (z 1. pol. XIII. st.). Skladatel jeho obrací se ke knížeti Jaroslavu Vsevolodovičovi, dojemně vyličuje svůj bídný stav a žádá ho, aby byl přijat do služeb knížecích, při čemž vystavuje na odiv své schopnosti, zejména svou knižní učenost. Z poslání jeho je patrno, že byl muž širokého vzdělání, pročetlý v současné literatuře ruské a byzantsko-řecké. Zvláštností jeho líčení je humoristicko-satirický tón, který se ozývá z četných narážek na soudobé státní, společenské i rodinné poměry. Snad chtěl tím knížete upozorniti na rozmanité nedostatky a vady tehdejší nebo ho rozveseliti směšnými obrazy; ale ze smíchu a žertu jeho ozývá se zároveň hořká žaloba na život a hluboký smutek člověka trpícího. Pro svůj jadrný obsah a výraznou řeč bylo „Molenije“ oblíbeno a již v XIII. st. znovu přepracováno. O autoru jeho proneseny byly rozmanité domněnky.

Chloubou staroruské literatury je dějepisectví a v čele jeho „Pověsť vremennych lět“ čili kronika Nestorova. Začíná se obvyklým úvodem o rozdělení země mezi syny Noe, přechází pak k Slovanům, kteří se odvozují z kmene Jafetova, a vypravuje o nejstarších dějinách Ruska do r. 1110. Po obsahu vyniká vzácnou pro tehdejší dobu objektivností a pravdivostí, po formě živým a názorným líčením.

Některé čistě epické vložky, jako o varjažských knížatech Askoldovi a Dirovi, příběh o slavném tažení Olegově proti Cařihradu a o jeho osudném zahynutí, episoda o pomstě kněžny Olgy za Igora, činy Svjatislavovy atd. připadají jako poetické ohlasy a trosky zaniklého eposu bohatýrského; jsou to báje a pověsti v rouše historickém. V děj vloženy také partie lyrické, kypící náboženskou a vlasteneckou vroucností, na př. při vypravování o smrti Olegově, při hromadném pokřtění Rusů za Vladimíra a p.

Otázkou o původě této zajímavé kroniky a o jejím skladateli zabývali se četní učenci ruští, ale ve vývodech jejich nebylo shody. Na závadu zkoumání je hlavně to, že se prvopis letopisu nedochoval v originále, nýbrž v přepisech pozdějších. Nejstarší rukopis je lavrentjevský, napsaný r. 1377 mnichem Lavrentiem (Vavřincem) pro suzdalského knížete Dimitra Konstantiniviče. K němu se řadí podle stáří rukopis novgorodský, jemuž chybí začátek. Třetí rukopis z konce XIV. neb počátku XV. je ipatjevský, nazvaný podle kláštera, v němž byl nalezen. Mladších rukopisů čítá se bez mála ke stu. Ačkoliv ve všech rukopisích je obsažen základní letopis až do r. 1110, vlastní tekst nezachoval se přece ve všech rukopisích stejně neporušen. Tekst nejstaršího rukopisu lavrentjevského jakožto ztracenému originálu nejbližší pokládá se za nejspolehlivější.

Letopisem Nestorovým pojmenován byl proto, že některé pozdější rukopisy autorství jeho připisují Nestorovi, mnichu kláštera pečerského u Kijeva. V rukopise lavrentjevském vyskytá se však z r. 1110 zápis: „Igumen Silivestr sv. Michajila napisach knigy si Lětopiseč", jiné pak rukopisy žádného autora nejmenují.

O autorství Nestorově začalo se pochybovati teprve v letech čtyřicátých XIX. st. Důkladnější rozbory letopisu samého ukázaly, že zachovaný letopis není dílem jednotným, od jednoho skladatele složeným, nýbrž svodem sestaveným z několika vrstev. Sporná zůstala však otázka, pokud mnich Nestor měl při tomto svodu účastenství. Otázku tuto řešil prof. A. Šachmatov takto. Mnich kláštera pečerského Nestor sestavil skutečně r. 1110 letopis ruský, jejž nazval „Pověsť vremennych lět". Za základ užil letopisného svodu staršího, který byl napsán v pečerské lavře kijevské podle letopisných záznamů ještě starších, svod ten znovu přepracoval, podle ústních a písemných pramenů doplnil a prodloužil jej až do r. 1116. Vylíčení událostí z konce XI. a poč. XII. st. je úplně samostatným jeho dílem. Má tedy o sestavení této kroniky zásluhy největší.

R. 1116 byl tekst kroniky Nestorovy přepsán a místy doplněn igumenem Silvestrem; tato druhá redakce kroniky Nestorovy nejlépe se obráží v rukopise lavrentjevském. V pečerském klášteře byl Nestorův letopis r. 1118 znovu přepracován osobností blízkou knížeti Vladimíru Monomachovi; tuto třetí redakci nejvěrněji podává rukopis ipatjevský. Obě redakce z r. 1116 a 1118 byly na počátku XIV. st. uvedeny v jakousi jednotu (všeruský letopisný svod), na němž se zakládají zase jiné rukopisy.

Kromě knihy Nestorovy vznikaly ještě rozmanité letopisy místní. Každé důležitější středisko politického života ruského našlo svého letopisce; tak vznikl letopis kijevský, volyňský, suzdalský, novgorodský, tverský, pskovský atd. Slohově liší se značně letopisy severoruské a jihoruské; tyto jsou psány slohem uhlazeným a plynným, vyznačují se živým líčením a hojnými podrobnostmi. Letopisy severoruské jsou však úsečné, suché, čistě kronikářské. Mezi letopisné památky staroruské možno zařaditi ještě *Pečerský Paterik* (z poč. XIII. st.); obsahuje sbírku životů ruských světců a otců církevních, ale zároveň je důležitým pramenem k církevní a politické historii Ruska.

Záhy se vyskytují ukázky cestopisné literatury. Zároveň s utvrzením křesťanství vznikala touha poznati svatá místa v Palestině, kde žil a trpěl Kristus. Poutníci nejraději navštěvovali boží hrob o květné neděli a nosili si na památku odtud palmové ratolesti, odtud název „*Palomnik*", který se přidával poutníku, po případě i cestopisu od něho sepsanému. Nejstarší a nejcennější je cestopis „Chožděnije igumena Danijila" (z poč. XII. st.), který byl dlouho oblíbeným čtením na Rusi a zahájil dlouhou

řadu cestopisů podobného druhu. Obsahuje pěkný popis svatyň v Palestině a stručné vylíčení legend, tradic a apokryfických pověstí s nimi spojených. Líčení je prosté a jasné bez řečnických okras podle slov spisovatelových: „az napisach ne chytro, no prosto napisach". Cestopis Danijiluv cení se jako důležitý pramen k topografii středověké Palestiny nejen od badatelů ruských, nýbrž i anglických a německých.

Staroruská literatura může se honositi básnickou památkou vzácné ceny literární. Je to epická báseň „Slovo o polku Igorevě", opěvující výpravu novgorodsko-ševerského knížete Igora Svjatoslaviče proti Polovcům r. 1185. Začíná se vstupem, v němž básník obraceje se k „bratřím" ohlašuje, že chce výpravu Igorovu líčiti podle skutečnosti (po bylinam sego vremeni), a nikoliv básnivým způsobem (po zamyšleniju Bojanju). Hned po vstupu vylíčuje osobní povahu Igorovu, jeho touhu po slávě, nebojácnost, výpravu samu, zoufalé boje, konečně porážku Igorovu na řece Kajle a pohromu ruské země po porážce. Druhá část kreslí obraz velikého knížete Svjatoslava Kijevského, který spěchá Igorovi na pomoc a vyzývá všecka knížata, aby bojovali za zemi ruskou, za rány Igorovy. V třetí části vystupuje choť Igorova Jaroslavna, která tesknic po vzdáleném manželu a pohlížejíc s hradeb městských v Putivli na čisté pole, naříká a zaklíná slunce, vítr i Dněpr, aby jí vrátily milého chotě. V části čtvrté líčí se vysvobození Igora ze zajetí, jeho útěk v rodnou zemi, příchod do Kijeva a radost národa, který pěje slávu knížatům starým i mladým s jejich družinou.

„Slovo o Igorovi" v hlavních rysech shoduje se s vypravováním letopisným, jak je obsaženo v rukopise ipatjevském, povznáší se však nad líčení letopiscovo originálním pojetím a uměleckým zpracováním téže látky. Básník nelíčí podrobnosti celé výpravy, nýbrž vybírá si toliko hlavní momenty z děje, při čemž od jednoho momentu dějstva k druhému zustávají náhlé a nespojité přechody, což bylo příčinou, že v zachovaném tekstu spatřovány byly mezery a výpustky. Zdá se však, že to byla zvláštnost starého pěvce a snad zvláštnost staroruské poesie vůbec, neboť skladatel „Slova" o svém předchůdci, Bojanovi, praví, že když chtěl komu píseň složiti, rozbíhal se myslí po lese, tak jako šerý vlk po zemi, jako sivý orel pod oblaky.

Místo děje, jihoruská step, vykresleno je živými barvami ve svých příznačných zjevech přírodních: po rovinách poletují orlové, stáda vran, kavek, datlové a straky; na vodách plují labutě a kachny, nad vodami vznášejí se čejky. Řeky stelou zelenou trávu na stříbrných březích; u nich rostou skloněné smuteční vrby. Příroda je zobrazena jako živá a oduševnělá; cítí s člověkem, dělí se o jeho dojmy, dává mu výstrahu tajemnými zjevy a odpovídá na jeho hoře i radost. Když se Igor strojí na výpravu, „slunce

mu zaclonilo cestu tmou, noc naříkajíc hrůzou vzbudila ptactvo, svištění zvěři bylo slyšeti na pastvišti... vlci hrůzu vzbuzují po výmolech, orlové blekotem zovou zvěř na kosti". Před bojem „časně ráno záře krvavé zvěstují svítání; černá mračna táhnou od moře, chtíce zastříti čtyři slunce a v nich třepetají světlé blesky: bude hromobití veliké, půjde déšť ve způsobě střel od Donu." Zvláště krásně je vysloven nářek Jaroslavny, ženy Igorovy: „Hlas Jaroslavnin jest slyšeti; jako žežulka ukrytě ráno kuká: „Poletím", praví, „jako žežulka po Dunaji; omočím bobrový rukáv v Kajale řece, utru knížeti krvavé jeho rány na statném jeho těle."

Jaroslavna pláče ráno v Putivli na zábradlí říkouc: „Ó, větře, větříku! proč věješ, pane, násilně? Proč metáš na svých lehounkých křídlech chánovské střelky na vojsko manžela mého? Málo-li ti bylo vláti nahoře pod oblaky a kolébati koráby na moři siném? Proč jsi, pane, rozvál veselost mou po trávě kovylu?"

Jaroslavna pláče ráno na zábradlí města Putivli říkouc: „Ó, Dněpře, toku slovutný! tys prorazil hory skalné skrze zemi poloveckou; tys kolébal na sobě lodi Svjatoslavovy k vojsku Kobjakovu; přikolébej, pane, ke mně manžela mého, abych neposílala k němu slz ráno na moře."

Jaroslavna pláče ráno v Putivli na zábradlí říkouc: „Jasné a trojjasné slunce! všem jsi teplé a krásné: proč jsi, pane, prostřelo horoucí paprsky své na vojsko manžela mého? proč jsi jim v poli bezvodém žízní spražilo luky? proč jsi jim zármutkem zatklo touly?"

Celková nálada básně je elegická; básník projevuje ve svém zpěvu tklivý stesk na vnitřní spory a nesváry knížat ruských, které vydávají ruskou zemi na pospas útočným pohanům, a důtklivě vyzývá k vzájemné shodě a svornosti, v níž spatřuje jedinou spásu před hrozícím nebezpečenstvím se strany nepřátel.

„Slovo o pluku Igorově" je v literatuře známo teprve od r. 1800. Objev jeho působil sensačně. Nálezcem rukopisu byl hr. Alexěj Musin-Puškin, vrchní prokurátor synodu a horlivý sběratel starých památek; na konci XVIII. st. koupil od archimandrita Spaso-Jaroslavského kláštera Joila ruské knihy a rukopisy a v jednom sborníku, obsahujícím chronograf a několik pověstí přeložených z řečtiny, nalezl staroruský tekst básně o výpravě Igorově. Za pomoci dvou učenců tehdejších, Malinovského a Bantyše-Kamenského, vydal báseň tiskem s titulem „Iroičeskaja pěsnь o pochodě na Polovcov atd." (Moskva 1800). R. 1812 při požáru Moskvy shořel dům Musina-Puškina a s ním i vzácný rukopis. Kromě tištěného vydání zbyla ještě kopie, která byla zhotovena v l. 1795-6 pro carevnu Kateřinu II. Kopie tato nalezena byla teprve v letech šedesátých. Ztráta originálu, který sice nebyl také příliš stár, pocházel asi z XV. neb XVI. st., jest nenahraditelnou škodou,

neboť ani první tištěné vydání, ani kopie z rukopisu zhotovená nezdají se býti úplně věrné. Ježto se pak obsah i forma „Slova", jak se v prvním tisku a kopii zachovalo, vyznačují mnohými zvláštnostmi, není divu, že o něm byly pronášeny nejrozmanitější domněnky a že i pravost jeho byla podezřívána.

K prvním skeptikům na počátku XIX. st. náležel hr. Rumjancov, známý sběratel starožitností, který „Slovo" pokládal za padělek XVIII. st., a metropolita Jevgenij, jenž kladl vznik jeho do XVI. st. Víru v pravost potvrzoval však nový nález prof. Timkovského, který našel podobnou báseň „Zadonštinu", věkem mladší a umělecky slabší, ale na „Slovu" zřejmě závislou.

Nicméně v letech třicátých vystoupili noví skeptikové. Možno je rozděliti ve dvě skupiny. Jedni (Kačenovskij, Senkovskij) přímo tvrdili, že „Slovo" je novějšího původu, složeno bylo na konci XVIII. st. za všeobecného nadšení zpěvy Ossianovými; druzí (Bělikov, Davydov) připouštěli, že báseň je starého původu a složena byla v XII. st., ale původně normansky nebo řecky od Normana nebo Řeka v Rusku usazeného, a že teprve v st. XVI. byla upravena staroruský, a to od spisovatelů, kteří ani rusky dobře neuměli, ani originálu dobře nerozuměli, nad to ještě přibírali rozmanitá slova z cizích jazyků, které tehdy měly vliv na písemnictví ruské.

Námitkami skeptiků byli povzbuzeni jiní učenci, aby se snažili záhady obsahu i formy vyložiti. Maksimovič a Buslajev srovnávali je s národní poesií ruskou, Tichonravov vykládal je paleograficky, Smirnov filologicky atd. V rozvoji dalších výkladů nejvážnější byla hypothesa Vsevoloda *Millera* „Vzgljad na Slovo o polku Igorevě" (Moskva 1877). Až po Millera patřilo se na „Slovo" jako na plod prostonárodní poesie a na skladatele jeho jako na básníka čistě lidového. Vs. Miller první vyslovil názor, že skladatel „Slova" nebyl prostý pěvec lidový, než básník vzdělaný, učený, znající dobře současnou literaturu ruskou, která byla tehdy závislá na písemnictví byzantském. Byzantské povídky, pověsti a básně, které se tehdy prostřednictvím bulharským dostaly do literatury ruské, byly skladateli „Slova" školou, v níž vzdělal svůj vkus a techniku básnickou. Miller připouštěl i možnost, že básník „Slova" měl v nějaké byzantské básni přímý vzor, z něhož bral poetické obrazy, styl, ano i jednotlivé obraty.

Jiní učenci zamítajíce hypothesu Millerovu, srovnávali „Slovo" s jinými památkami staroruskými, zejména pak s národními písněmi jihoruskými, a ukazovali na vzájemnou jejich podobnost. Nejobšírnější studii věnoval potom „Slovu" *Barsov* „Slovo o polku Igorevě, kak chudožestvennyj pamjatnik Kijevskoj družinnoj Rusi" (I.—III., Moskva 1887—1890); ocenil v ní dosavadní literaturu o „Slově", podal zevrubné výklady t. ř. temných míst, přednesl nové názory k jeho objasnění a přeložil je do nové ruštiny.

Celkem ustálilo se o původě „Slova" toto mínění. Zpěv o Igorovi je plod umělého básníka z XII. stol., který žil na dvoře knížecím, byl literárně vzdělán a zároveň znal i poesii národní. Ačkoliv je v básni jeho zřetelný vliv literatury byzantské, přece dílo jeho nevymyká se v podstatě z ideového prostředí, v němž vznikly i jiné výtvory staré literatury ruské, jako poučení, životy, letopisy a p.

Nejstarší literatura ruská soustřeďovala se hlavně v knížetství kijevském, které bylo politickým a kulturním střediskem veškeré Rusi. V jiných krajích, jako v Novgorodsku, Smolensku, Haliči atd., jevila se literární činnost mnohem slabší. Znenáhla pozbýval však Kijev své vůdčí úlohy v kultuře Ruska. Po smrti knížete Vladimíra Monomacha († 1125) nastaly dlouhé boje o stolec knížecí, které zeslabily moc Kijeva. Potom udeřili Tataři na ruské kraje, porazili knížata ruská v hrozné řeži nad řekou Kalkou (r. 1224), dobyli čelnějších měst a zmocnili se i staroslavného Kijeva. V krátké době ocitlo se celé tehdejší Rusko pode jhem tatarským, vyjímajíc Novgorod a severozápadní území. Města popleněna a popálena, obyvatelstvo povražděno nebo odvlečeno do zajetí. Za dlouhé poroby tatarské ruský národ poklesl hmotně i mravně. Knížata a bojaři přijali mnohé zlozvyky od svých utlačovatelův, příkladu jejich následovalo i duchovenstvo a od nich vnikala mravní nákaza dále do lidu.

O osvobození Ruska z moci tatarské největší zásluhy získala si knížata moskevská. R. 1380 porazil Dimitrij Donský za pomoci údělných knížat tatarského chána Mamaje na poli Kulikovském. Nástupci Dimitrijovi pokračovali v bojích s utiskovateli, až konečně r. 1480 Ivan III. moc Tatarův úplně zničil a osvobodil Rusko.

V ústní i písemné literatuře zachovaly se mnohé ohlasy nájezdu tatarského, které jsou příznačné pro náladu tehdejší doby. O osudném boji na Kalce r. 1224 rozšířila se záhy básnická skladba, poloduchovního a polosvětského rázu, která s počátku kolovala asi odděleně a potom byla pojata do letopisných svodů. Porážka na Kalce vykládá se tu jako následek hříšného života a hrdosti knížat ruských. Jiná skladba básnická, připomínající v komposici „Slovo o polku Igorevě", opěvovala rjazanského reka *Jevpatije Kolovrata*, který potíral vojsko cara Batya a v boji našel hrdinskou smrt. Nejzajímavějším ohlasem básnickým nájezdu tatarského je však „Slovo o pogibeli russkoj zemlji" (z 1. pol. XIII. st.), zachované pouze v nepatrném úryvku. Celistvá skladba byla asi velmi rozsáhlá, a pokud lze z úryvku souditi, básnicky velmi cenná, takže se klade hned vedle zpěvu o Igorovi.

Vítězné pro Rusy bitvě na poli Kulikově dostalo se rovněž básnického vzdělání. Nejznámější je „Zadonščina" (z poč. XV. st.), oslavující hrdinství ruských knížat Dimitrije Ivanoviče a Vladimíra Andrejeviče. V komposici napodobil skladatel její (Sofonij?)

až otrocky zpěv o Igorovi, přejímaje z něho obrazy i výrazy. Podobného obsahu jsou také skladby „Slovo o Mamajevom pobojiščě“ a „Skazanije o Donskom pobojiščě“, v nichž jest formálně rovněž vliv zpěvu o Igoru zcela zřetelný, ale na rozdíl od Igora převládá v nich duch křesťansko-náboženský, idea náboženská, že spása Rusi záleží na milosti boží, na modlitbě a pokoře.

V 2. polovici XIV. st. a na poč. XV. obnovilo se zase užší spojení Ruska s písemnictvím jihoslovanským. Rusko za poroby tatarské literárně ochuzené vyhledávalo styky s jižními Slovany, u nichž se literární činnost v XIV. st. bohatě rozvinula. Spojení mezi Ruskem a již. Slovany prostředkovaly hlavně kláštery v Cařihradě, kde se usadila v XIV. st. kolonie ruských mnichů, která navazovala styky s tamními mnichy jihoslovanskými; z části byl prostředníkem mezi Rusy a Bulhary Athos. Vliv jihoslovanský na písemnictví ruské této doby byl dosti značný; v ruských rukopisech z XV. st. jsou zřejmé stopy napodobování jihoslovanských vzorů v jazyce, pravopise, ornamentice, ano i v obsahu literárních plodu. Vliv tento zesilován byl též vystěhovalci z Bulharska a Srbska, kteří se usadili a působili v Rusku, jako metropolita Kiprian, Gr. Camblak, Pachomij Logofet a j.

Když bylo r. 1453 Cařihradu dobyto od Turků, vrátili se mnozí mniši z tamní ruské kolonie na Rus a přinesli s sebou hojné rukopisy. Bezpochyby s nimi dostala se na Rus také „Pověstь o vzjatiji Carjagrada“, která se hojně rozšířila. Tehdy převzata také od Jihoslovanů (Bulharů) pozoruhodná idea o Rusku jako dědici Byzancie a o Moskvě jako třetím Římu, která měla potom důležité následky politické.

[E. Golubinskij: Istoria rus. cerkvi. I. M. 1921. — V. S. Ikonnikov: Opyt izslědovanija o kulturnom značeniji Vizantiji v rus. istoriji. K. 1869. — P. Azbukin: Očerk liter. borby predstavitelej christijanstva s ostatkami jazyčestva v rus. narodě. (Rus. Fil. Věst. 1892, 1896, 1898.) — E. Pětuchov: Bolgar. liter. dějateli drevnějšej epochi na rus. počvě. (Ž. M. N. Pr. 1893, 4.) — N. V. Volkov: Statist. svěděnija o sochranivšichsja drevnerus. knigach XI.—XIV. v. (Pamjat. drevnej. pism. 123, 1897.) — N. M. Nikolskij: Materialy dlja povrem. spiska rus. pisatelej i jich sočinenij. (X.—XI. v.) Spb. 1906.

S. Boguslavskij: Poučenije ep. Luki Žiďjaty (Izvěst. otd. rus. jaz. 18, 1913.) — A. J. Ponomarev: Pamjatniki drevne-rus. cerkevno-učitel'noj literatury. Spb. 1897. — Mitr. Makarij: Prep. Feodosij Pečerskij kak pisatel (Izvěst. II. otd. Akad. N. 4, 1855). — V. A. Čagovec: Feodosij Pečerskij. Jego žizň i sočinenija. Kijev 1901. — Mtrp. Makarij: Sv. Kirill episkop turovskij kak pisatel (Izvěst. II. otd. Akad. N. 5, 1856.)

S. Protopopov: Poučenije Vlad. Monomacha kak pamjatnik religiozno-nravst. vozzrěnij i žizni na Rusi. (Ž. M. N. Pr. 1874, 2.) — N. V. Šljachov: O poučeniji Vlad. Monomacha. Spb. 1900. — J. J. Ivakin: Knjaz Vladimir Monomach. M. 1901. — A. J. Ljaščenko: O vremeni napisanija Slova Danijila Zatočnika (Trudy Ryž. Arch. Sězda 1, 1896). — V. M. Gussov: K voprosu o redakcijach Molenija Dan. Zatočnika (Lět. istor.-fil. obšč.

novoros. univers. 8. Odessa 1900). — V. M. Istrin: Byl-li „Dan. Zatočnik" dějstvitel'no zatočen? (tamtéž 10, 1902).

M. J. Suchomlinov: O drevnej rus. lětopisi kak pamjatnikě literaturnom (Zap. II. otd. Akad. N. 3, 1856). — N. J. Kostomarov: Lekciji po rus. istoriji. I. Spb. 1861. — K. N. Bestužev-Rjumin: O sostavě rus. lětopisej do konca XIV. v. Spb. 1868. — J. J. Sreznevskij: Stat'ji o drevnich rus. lětopisjach. Spb. 1903. — A. A. Šachmatov: O načal'nom kijevskom lětopisnom svodě. M. 1897. — Týž: Obščerus. lětopis. svody XIV. i XV. v. (Ž. M. N. Pr. 1900, 9, 11). — Týž: Razyskanija o drevnějšich rus. lětopis. svodach. Spb. 1908. — Týž: Kijevo-Pečerskij Paterik i Pečerskaja Lětopis (Izvěst. II. otd. Akad. N. 2, 1897). — D. Abramovič: Izslědovanije o Kijevo-Pečerskom Paterikě. Spb. 1902. — V. Istrin: Iz oblasti drevne-russkoj literatury (Ž. M. N. Pr. 1905, 8).

J. Sreznevskij: Rus. kaliki drevnjago vremeni (Zap. Akad. N. I., 2. Spb. 1862). — S. Ponomarev: Ijerusalim i Palestina v rus. literaturě, naukě, živopisi i perevodach. Spb. 1877. — A. Giljarskij: Drevne-rus. palomničestvo (Drev. i Nov. Rossija 1887, 8). — M. A. Venevitinov: Žitije i choždenije Danila rus. zemlji igumena (Pravoslav. Palest. Sbornik I. 3, 9. Spb. 1883, 1885). — P. Zabolotskij: Legendarnyj i apokrif. element v Chožd. ig. Danijila (Rus. Fil. Věst. 1899).

E. V. Barsov: Slovo o polku Igorevě. M. 1887 (s úplnou bibliografií; srov. J. Ždanov: Literatura Slova o polku Igor. Kijev 1880 = Sočin. 1, 1901; P. Vladimirov: Literatura Slova o polku Igor. [Kijev. Univ. Izvěst. 1894]). — V. Ščurat: Pisnja pro pochod Ihorja Svjat. Lvov 1907. — Vl. Rězanov: Slovo o pol. Igor. i poezija skaldov (Ž. M. N. Pr. 1908, 6). — F. E. Korš: Slovo o pol. Igor. (Izsléd. po rus. jaz. II., 6. Spb. 1909). — V. Birčak: Vizantijska cerk. pisnja i Slovo o pol. Igor. Lvov 1910. — G. M. Barac: O biblejskom elementě v Slově o pol. Igor. Kijev 1912.

Chr. Loparev: Slovo o pogibeli rus. zemlji (Pamjatniki 84). Spb. 1892. — S. P. Timofejev: Skazanija o Kulikovskoj bitvě (Ž. M. N. Pr. 1885, 8, 9). — Vs. Miller: Očerki rus. nar. slovesnosti. 1. M. 1897. — S. Šambinago: Pověsti o Mamajevom pobojišče. Spb. 1906.

N. Petrov: Istor. vzgljad na vzajimnyja otnošenija meždu Serbami i russkimi v obrazovaniji i literaturě. Kij. 1876. — A. Sobolevskij: Perevodnaja literatura Moskov. Rusi XIV.—XVII. v. (Sbor. otd. rus. jaz. 74, 1903.)]

4. Přehled nejstaršího písemnictví českého.

Jak slabý a pomíjející byl vliv církevně-slovanského písemnictví v Čechách, poznati lze z toho, že církevní slovanština nevzbudila snahu pěstovati písemnictví jazykem českým. Místo slovanštiny nebo češtiny zavedena byla latina, která byla obvyklou řečí školy, církve a literatury. Podle tradice nejstarší latinská škola byla v Budči, kde se prý sv. Václav učil latině a zpívání žalmů. Když bylo r. 973 založeno biskupství v Praze, zřízena při něm škola, v níž se vzdělával dorost pro stav kněžský a mnišský. S týmž účelem zřizovány byly školy při větších klášteřích a kolegiátních chrámech. Partikulární škola u sv. Víta na Hradčanech za vlády Přemysla Otakara II. proslula tak, že ji navštěvovali nejen studenti z Čech, nýbrž i z Rakous, Bavor a jiných sousedních zemí.

Farní školy zřizovány byly teprve v XIII. st. Vyššího vzdělání vyhledávali Čechové v cizině, zprvu v Německu, potom ve Francii.

Latinské školy sloužily téměř výhradně účelům církevním; nepřímo působily na vznik písemnictví českého tím, že bylo zvykem vpisovati do liturgických textů latinských české překlady, aby se učení latině usnadňovalo. Tak vznikaly nejstarší překlady liturgických zpěvů, zvláště hymnů a sekvencí. Jiný podnět k překládání textů latinských dávaly jeptišky, pro něž byly záhy překládány liturgické zpěvy a modlitby.

V kostele při náboženských úkonech bylo užívání češtiny v staré době obmezeno na míru nejmenší. Lidu předříkávány pouze hlavní modlitby, jako „Otčenáš", „Věřím v Boha", „Desatero přikázání", formule zpovědní a p. Dovoleno bylo asi také po evangeliu latinsky přečteném opakovati je česky nebo podati aspoň jeho výklad.

Velmi pilně a s velkou dovedností grafickou i malířskou pořizovány byly liturgické knihy latinské; příkladem může býti nádherný evangeliář vyšehradský (z XI. st.), evangeliář strahovský, antifonář sedlecký (z XIII. st.), brevíř Kunhuty, abatyše u sv. Jiří (z XIII. st.), a jiné vzácné kodeksy, které svědčí o pokročilé české škole písecké a malířské.

Jazyk český začal se rozmáhati v písemnictví teprve ve st. XIII. Uvedení češtiny do literatury a vítězství její nad latinou souvisí patrně s mohutným hnutím hierarchickým a theologickým XI. a XII. st., kdy se začala v západní církvi projevovati opravdová snaha, aby i laikové byli získáni pro křesťanský názor světový. Dotud byl lid pouze němým svědkem bohoslužby, které nerozuměl, podstata nauky křesťanské zůstala mu neznáma a příslušnost jeho k církvi zakládala se na pouhých formalitách. Jak byl lid dlouho i v nejprostších úkonech náboženských zanedbán, možno usuzovat z toho, že statuta pražských synod po celé XIV. st. napomínala kněží, aby učili lid v jeho jazyku modlitbám „Otčenáš" a „Věřím v Boha". Podobně v Polsku nařizoval papežský legát na synodě ve Vratislavi (r. 1248), aby kněží v neděli a ve svátky odříkávali v řeči obecné aspoň „Věřím v Boha", poněvadž mnozí lidé nedovedou ani říci, več věří. Měl-li tedy lid náležitě pochopiti učení křesťanské, bylo třeba užívati jazyka národního. V zemích kulturně pokročilejších přesvědčení toto proniklo již v XI. a XII. st. a bylo příčinou hojné literatury náboženské v jazyce národním, v Čechách nabylo vrchu teprve v st. XIII.

Mezi nejstarší písemné památky české vedle hlavních modliteb (páteře) náleží žaltář, který byl přeložen již v XIII. st. Zbytky tohoto původního překladu spatřují se v t. ř. žaltáři glosovaném ze sklonku XIII. st. a v zlomku musejním z doby okolo r. 1300; zakládají se na něm také pozdější žaltáře: wittenberský, poděbradský, brněnský a j. Vedle této nejstarší verse vyskytují se ve

XIV. st. ještě tři jiné recense překladu žalmu, zastoupené rukopisy klementinským, kapitulním a pasovským.

Vedle žaltáře velmi záhy překládány byly jednotlivé části evangelia. Známé nyní překlady evangeliáře, t. j. perikop, které se čtou na jednotlivé neděle a svátky, zachovány jsou teprve ze st. XIV., ale prvotní překlad byl rozhodně starší. Ze st. XIV. zachovaly se úryvkovitě překlady i jiných částí Starého a Nového zákona, z nichž lze souditi, že asi na sklonku vlády Karla IV. překlad všech knih Písma byl dokonán, ovšem v oddělených a spolu nesouvislých skupinách, tolika překlady Nového zákona byly snad již tehdy sneseny v jednotlivý celek.

Vzácnou památkou ze staré doby jsou některé písně duchovní. S počátku nebylo lidu dovoleno účastniti se církevního zpěvu, směl pouze volat: Kyrie eleison! Platil zajisté i v Čechách příkaz, daný již v IX. st.: „Si quis cantare desiderat, Kyrie eleison cantet. Sin aliter, omnino taceat". Z tropu „Kyrie eleison" vznikla nejstarší česká píseň „Hospodine, pomiluj ny!". První zápis její pochází teprve z r. 1397, ale historicky je hojně doložena již z XIII. st. Zpívána byla nejdříve při procesích a před bitvou, potom ozývala se také v kostele. Doba vzniku jejího není dosud bezpečně určena; jedni kladou ji do dob cyrilometodějských, druzí ji připisují sv. Vojtěchu, jiní zase dokazují, že vznikla teprve v XII. st.

Druhá starodávná píseň „Svatý Václave" zapsána byla po prvé v latinské kronice Beneše Krabice z Veitmile (z l. 1372—5) a přesněji v rukopise t. ř. Modliteb z téže asi doby; dvojí toto zapsání a zvláště zmínka Krabicova, který ji jmenuje „cantionem ab olim cantari consuetam", svědčí o jejím vyšším stáří. O době, kdy vznikla, pronášely se rozmanité domněnky; pravdě nejpodobnější je, že složena byla v 2. polovině XIII. st., v době branibor-ského řádění v Čechách. Původně měla snad jen tři slohy — ne-li ještě méně, v st. XV. čítala už devět strof; z některých známek možno usuzovati, že na tento počet strof doplněna byla již za panování Karla IV.

Starodávný refrén „Kyrie eleison" zachovaly ještě jiné dvě písně „Buoh všemohúcí" a „Jezu Kriste, ščědrý kněže". Píseň „Buoh všemohúcí" byla na konci XIV. st. nejrozšířenější písní lidovou a měla v hnutí předhusitském důležitou úlohu. Konrád Waldhauser dal ji zpívati místo stručné písně „Hospodine, pomiluj ny"; lid si ji tak oblíbil, že, když ji chtěl r. 1399 německý farář v Týně zakázat při procesí o vzkříšení, vznikla z toho ohromná bouře, takže farář byl nucen ji dovoliti. Píseň „Jezu Kriste, ščědrý kněže", zapsaná nejdříve na konci XIV. st. a často v tekstu měněná, je tím pamětihodna, že ji Hus znovu upravil a dával s jinými písněmi zpívati v kapli Betlemské.

Kromě písní skládány byly veršované modlitby, které nebyly zpívány, nýbrž po způsobu žalmové recitace odříkávány. Nejstarší z nich „Slovo do světa stvořenie“ (píseň ostrovská) upravena byla podle nějaké latinské písně velikonoční. Obsáhlejší (19 strof čtyřveršových) je t. ř. píseň Kunhutina „Vítaj, kráľu všemohúcí“, zaznamenaná v breviáři abatyše svatojirské Kunhuty; připomíná motivy z latinského hymnu „Lauda Sion“; byla asi odříkávána od jeptišek po přijímání místo modlitby latinské. Počet veršovaných modliteb vzrostl v XIV. st., kdy z nich sestaveny celé sbírky.

V st. XIV. literární činnost vzmohla se již tou měrou, že všecky hlavní druhy básnické našly své zástupce. Po založení university v Praze Karlem IV. r. 1348 rozšířila se vzdělanost v zemi a budila se chuť k literární práci.

V oboru lyrickém vedle písní duchovních skládány byly světské písně milostné, nejhojněji od studentu (žáku). Dvě pěkné písně milostné složil „žák“ Záviše; z jedné je znám pouze první verš „Krátká mi sě jest radost stala“, druhá se začíná veršem „Jižť mne vše radost ostává“, skládá se ze tří strof o 35 verších a připomíná formu starofranc. „chanson baladée“. Jiná píseň milostná, začínající veršem „Otep myrrhy mněť mój milý“, opírá se v tekstu o nádhernou „Píseň písní“ a v melodii jeví vliv českého zpěvu lidového. Lidový ráz mají také milostné popěvky, jako „Dřevo se listím odievá“, „Andělíčku rozkochaný“, „Ztratilať jsem milého“, „Viemť jednu dúbravku“ a j.

Epika duchovní zastoupena je legendami. Legendový příběh o sv. Kateřině byl zpracován dvakráte: jednou v znění kratším v t. zv. legendě lvovské, po druhé v obsírné básni, čítající přes 3500 veršů (legenda stokholmská). Skladatel této legendy znal současnou poesii romantickou, což se jeví hlavně v líčení lásky Kateřininy ke Kristu, byl obratný veršovec a zanechal dílo značné ceny básnické. Příběh o sv. Dorotě byl rovněž dvakráte vzdělán: ve formě epické (legenda lvovská) a písňové (legenda pražská). Píseň o sv. Dorotě složena je ve strofě trojdílné, oblíbené tehdy ve světských skladbách lyrických, a byla opatřena nápěvem. Písně o sv. Dorotě později byly vkládány do kancionálů a odtud přešly i do poesie lidové. Vřelým citem vlasteneckým proniknuta je legenda o sv. Prokopu, složená podle latinských pramenů a starých tradic kláštera sázavského.

Z epiky světské zachovalo se kromě básní rytířsko-romantických, vzniklých podle cizích předloh, o nichž bude ještě zmínka, několik básní historických. Nejstarší z nich „Žalozpěv nad smrtí Viléma Zajiece“ opěvuje smrt Viléma Zajíce, jejž bavorští Němci r. 1319 úkladně zavraždili. Hrdinná smrt dobrodružného krále Jana je předmětem „Zpěvu o bitvě u Kresčaku“. Zvláště pěkně složena je „Píseň o Štemberkovi“, v níž se líčí,

jak mladý, krásný Štemberk, milovník sličné Aničky, lstivými měšťany mělnickými byl vlákán do polí a zrádně od nich porubán.

Nejčetněji jsou zastoupeny básně tendenční, didaktické a satirické. Nejmenovaný skladatel — bezpochyby nějaký klerik-písař, který žil za Jana Lucemburského — sestavil obsáhlý sborník básní (rukopis Hradecký), který kromě legendy o sv. Prokopu a o Umučení Páně, dvou planktu o sv. Maří obsahuje dvě satiry „Desatero kázanie božie", „O řemeslnících", didaktickou báseň „O bohatci" a bájku o lišce a džbánu.

V satiře „Desatero kázanie božie" při rozboru jednotlivých přikázání se vytýká, jak kteří lidé proti nim hřeší, a podávají se výstražné příklady ze současného života. Skladatel bezohledně odkrývá zlořády jednotlivých stavů, nešetře ani knížat a nejvyšších hlav; zejména ostře doráží na stav duchovní a mnišský, vystupuje proti zneužívání odpustků a zpovědí a p. Jsou to nejstarší stopy nábožensko-mravního hnutí, jež později vyvrcholilo v husitství. V satiře o řemeslnících namířil skladatel ostří svého vtipu proti úskokům, šidbám a slabostem stavu řemeslnického. Ševci utrácejí vydělaný groš v hospodě při kostkách, konšelé dávají se upláceti, kováři kujíce paklíče a pilky, pomáhají zlodějům a p.

Jako skladatel těchto satir, tak i *Smil Flaška z Pardubic* (asi 1350—1403) jeví se předchůdcem reformačního hnutí v Čechách. Kromě sbírky českých přísloví a „Rady otce synovi", upravené podle vzoru německého, složil „Novou radu", alegorickou báseň, v níž kreslí ideál panovníka, spořádaného státu a zároveň ideál vzorné obce křesťanské. Smilu Flaškovi připisuje se také satira „Podkoní a žák", vtipný obrázek, osvětlující stinné stránky současného života studentského.

Středověké drama původu liturgického zjednalo si v Čechách neobyčejnou zálibu. Málokterá literatura může se vykázati ze staré doby dramatickými skladbami tak rozmanitými a poměrně četnými jako česká. Pro dějiny středověkého dramatu církevního mají staročeské památky dramatické nesmírnou cenu a poskytují vydatný materiál k srovnávacímu studiu jeho vzniku a vývoje.

Již v 1. polovici XIV. st. vznikla na půdě české delší hra velikonoční s obšírnou episodou mastičkářskou, která byla rozvedena v křiklavou scénu jarmareční s hrubými a necudnými vtipy; delší úryvky této scény zachovaly se ve dvou rukopisných přepisech ze XIV. st. (Mastičkář musejní a drkolenský). Zdá se, že tato latinsko-česká hra měla svůj vzor v nějaké hře latinsko-francouzské, podle níž vznikly také obdobné hry latinsko-německé.

Pro představení v kostele upravovány byly drobné latinsko-české hry velikonoční (Representationes Mariarum, Ordo trium personarum) bez vybujelé scény mastičkářské, jež se dochovaly v několika rozmanitých versích; jsou literárně-historicky zajímavé již

proto, že si lze z nich utvořiti jasný obraz, jak z jednoduchých počátků znenáhla vzrůstaly delší hry přidáváním nových výjevů.

Jednoduché hry velikonoční, vyličující příběhy po vzkříšení Kristově, byly doplňovány hrami o vzkříšení Páně (Ludi de resurrectione domini), v nichž se líčilo najímání stráže a střežení hrobu Kristova, samo vzkříšení, sestoupení do pekel a p. Česká hra tohoto druhu zachovala se v přepise z XVI. st., ale z jazykových zvláštností možno usuzovati, že původně byla složena asi v polovici XIV. st.

Dalším stupněm ve vývoji dramatického cyklu velikonočního byly hry pašijové. V staročeské literatuře není dokladu na obsáhlé hry pašijové (mysterie), jak vyrostly v XV. a XVI. st. v Německu a ve Francii, vyskytují se pouze jednotlivé hry partikulární, které svědčí o rozmanitosti předmětů dramaticky u nás v st. XIV. vzdělávaných. Je to zlomek drobné hry pašijové, hra na květnou neděli, zlomek hry na Boží tělo, hra o Marii Magdaleně, úryvek hry nanebevstoupení Páně a konečně Plankty čili Pláče P. Marie. V Čechách nedospělo se k cyklisaci těchto partikulárních her v složitější celky asi proto, že reformní hnutí husitské nepřálo hrám církevním.

Dějepisectví vzděláváno bylo zprvu latinsky. Hlavním jeho zástupcem byl *Kosmas* (1045—1125), kanovník a děkan kapituly pražské, muž skvělého vzdělání, jehož nabyl v cizině. Přes některé své nedostatky je jeho „Chronika Bohemorum", vypravující o událostech od stavění věže Babylonské až do r. 1125, vzácným pramenem pro dějiny české, zejména pro události doby nejbližší nebo současné. Příkladu jeho následovali jiní kronikáři, pokračujíce v jeho kronice, ale žádný z nich nedostihl svého mistra.

Jazykem českým napsal první kroniku českou t. ř. *Dalimil*. Jména toho dostalo se autoru kroniky nesprávným dohadem Balbínovým; vlastní skladatel její, který žil za Jana Lucemburského, není podle jména znám. Kroniku svou napsal veršem, řídě se vzorem německých „Reimchronik" a „Kaiserchronik". Vypravuje v ní dějiny české od dob nejstarších až do r. 1314; později připojil ještě čtyři kapitoly o událostech z let 1315—18. Skladatel kroniky byl vlastenecky uvědomělý Čech, který spatřoval nebezpečí národní v tom, že se do Čech uváděly cizí řády, kroje, zvyky, turnaje a p. Jeho kronika byla téměř výzvou k odporu proti německé rozpínavosti a varovným hlasem proti lhostejnosti a důvěřivosti národní. Proto ji německý historik Meinert vhodně nazval „polnicí války husitské".

Zvláštní péči věnoval historiografii Karel IV. Sám napsal latinsky svou autobiografii, která byla dvakráte přeložena do češtiny. K jeho podnětu vylíčil *Beneš Krabice z Veitmile*, kanovník na hradě pražském, dějiny české od r. 1283 až do konce svého života († 1375). Psal latinsky tak jako *Přibík Pulkava z Radenína*,

který složil kroniku, obsahující dějiny české od nejstarší doby až do r. 1330. Na podnět Karla IV. zpracoval ji potom asi sám také česky.

Z literatury právnické napsány byly dvě vzácné památky: „Kniha Rožmberská“ (z poč. XIV. st.), vyličující obraz staročeského zřízení soudního, a „Výklad na právo zemské české“ od Ondřeje z Dubé († 1413), v níž jsou obsaženy zevrubné výklady o složení a pravomoci soudu a o vedení pře na soudě zemském.

[Podrobná literatura je uvedena ve Vlčkových a Jakubcových Dějinách čes. literatury.]

5. Nejstarší písemnictví polské.

V Polsku kultura křesťanská zdlouhavěji se šířila než v Čechách. Zřizovány sice školy katedrální, klášterní a farní s vyučovací řečí latinskou, ale ježto je vedli duchovní původu cizího, s počátku německého, potom vlašského a francouzského, neprospívaly obecnému vzdělání. Kláštery pečovaly hlavně o hospodářský rozkvět země, o duševní potřeby lidu se nestarajíce. Teprve v XIII. st. nastal obrat; proti vlivu německému, který zmohutněl v městech a klášterech, ozval se živější cit národního vědomí a duchovenstvo cizí znenáhla nahrazováno domácím. V čele národního hnutí stál horlivý arcibiskup Jakub Świnka, z jehož podnětu synoda vydala nařízení, aby do škol nebyli za učitele přijímáni Němci, nevykáží-li se znalostí polského jazyka do té míry, aby mohli učiti žáky jazykem polským. Také šlechta vybavujíc se ze samovládné moci panovníkovy, nabývala politického významu a začala bažiti po vyšším vzdělání. Zámožní šlechtici docházeli na cizí university v Bononii, Padově, Paříži a v Praze. Kazimír Veliký řídě se příkladem Karla IV., založil v Krakově Hlavní školu, která byla péčí Jadwigy, manželky Vladislava Jagiełła, povýšena na universitu (r. 1400) a v XV. st. utěšeně rozkvetla.

Řečí liturgickou i spisovnou byla dlouho latina. Až do XVI. st. literatura psaná jazykem latinským převyšovala písemnictví v řeči domácí. O užívání polštiny v kostele jsou určitější zprávy ze XIII. st. R. 1285 nařídil arcibiskup Świnka, aby kněží v neděli a o svátek odříkávali s lidem po polsku hlavní modlitby: Otčenáš, Věřím v Boha, Desatero a Obecnou zpověď. Kněz, který byl cvičenější, mohl i čtení evangelia a epištoly vyložit lidu polsky. S počátku směl lidu kázati toliko biskup; teprve ve XIV. st. kázali také kněží.

Obecně se uznává veliký vliv český na vývoj spisovné řeči a nejstaršího písemnictví polského. Od sňatku Doubravky s Měškem začal vnikati civilisační proud z Čech do Polska a za krále Václava na počátku XIV. st. mohutně vzrostl; z Čech, osvětově tehdy pokročilejších a literárně bohatších, hrnula se do Polska slova, pojmy

i rukopisy. Z literatury české vybíraly se nejen předlohy a látky, nýbrž převzata i ortografie, hojné výrazy a obraty řeči. Proto jsou nejstarší písemné památky polské obdobné českým.

Předpokládá se, že záhy byly složeny po polsku formule křestní, obecná zpověď, modlitby: Otčenáš, Zdrávas, Věřím v Boha a p. Texty jejich zachovaly se však v zápisech dosti pozdních; nejstarší tekst „Věřím v Boha" je z konce XIV. st., nejstarší zápis „Otčenáše" a „Zdrávas" z r. 1407.

Možno právem předpokládat, že jako v Čechách tak i v Polsku záhy přeloženy byly žalmy, ačkoliv nejstarší zachovaný tekst žaltáře pochází teprve ze XIV. st. Říkalo se mu „Psałterz Małgorzaty", poněvadž byl mylně připisován Małgorzatě (Marketě), choti krále Ludvíka a dceři Karla IV.; nyní sluje „Psałterz Floryański" podle kláštera sv. Floriana u Lince, kde je chován. Rukopis z konce XIV. st., přepsaný (ač ne v celku) asi pro královnu Jadwigu, je psán ve třech jazycích: po každém verši latinském následuje verš polský a potom německý. Zachovaný rukopis zdá se býti přepis staršího originálu z poč. XIV. nebo z konce XIII. st. Při úpravě polského překladu neznámý překladatel užíval tekstu českého. Jakožto nejobsáhlejší památka staropolská žaltář tento má ohromný význam pro studium jazyka staropolského. Od žaltáře Floryańského pořádkem některých žalmů a připojenými výklady liší se žaltář Puławský z 2. pol. XV. st.; stopy češtiny nejsou v něm tak zřejmé jako v žaltáři Floryańském, ale při tom je to zvláštní, že tam, kde se oba žaltáře od sebe liší, odchylky tyto často se srovnávají s některými texty staročeskými. V 2. pol. XV. st. upraven byl ještě žaltář Krakovský; rukopis jeho se nezachoval, ale tekst jeho byl pojat do prvního tištěného žaltáře polského, vydaného r. 1532 v Krakově.

Kdy byly nejdříve přeloženy jiné části bible, o tom není bezpečných zpráv. Historik Długosz líče horoucí nábožnost královny Jadwigy, vykládá sice, že se oddávala modlitbám a čtení nábožných knih, to jest Písma starého i nového zákona, homilií čtyř doktorů církevních (t. j. Ambrože, Augustina, Jeronyma a Řehoře), životů Otců církv., kázání o svatých, pasionálu a p., vyložených z latiny do polštiny. Z této zprávy nelze však ještě usuzovati, že by již na konci XIV. st. netoliko celé Písmo sv., nýbrž i značný počet jiných knih lat. byl přeložen do polštiny. Drobné zbytky a úryvky z překladu bible vyskytují se z 1. pol. XV. st., celý překlad obsahovala bible, která podle svědectví biskupa českobratrského Symeona Turnovského přeložena byla k rozkazu královny Žofie, poslední choti Vladislava Jagiełła, od kněze Ondřeje z Jaszowic (1455 dokončena). Odtud sluje Biblia królowej Zofii nebo Biblia Szarospatacka. Rukopis I. dílu byl totiž objeven r. 1805 v knihovně reformované koleje v Šaryšském Potoku v Uhrách a není dosud známo, jakou cestou se tam dostal. Zjištěno toliko, že

bible tato byla na poč. XVII. st. majetkem pánů Krotoských z Krotoszyna, kteří náleželi k církvi čes. bratří; od Krotoských dostala se snad do knihovny bratrské v Lešně a odtud mohl ji do Šaryš. Potoku přinésti Komenský, ale jisté to není. S rukopisem zacházelo se velmi barbarsky, celé svazky pergamenové byly z něho vytrhány. Z druhého dílu bible nalezeny byly dosud jen dva listy ve Vratislavi. Z důvodů paleografických se usuzuje, že zachovaný rukopis psán byl od pěti písařů, kteří zachovávali po stránce jazykové starší typ jazyka. Překladatel polský měl před sebou předlohu českou, a to nejspíše staročeskou bibli první recense. Tiskem vydána byla celá bible polská teprve r. 1561 v Krakově, t. ř. bible Leopolity, podle nějakého nyní neznámého rukopisu, který obsahoval jiný překlad, než jaký zastupuje bible Žofie.

Mezi zajímavé památky staropolské náležejí sbírky kázání. Nejstarší jsou Kazania Świętokrzyskie (pojmenována podle sv. Kříže na Lysé hoře), přepsaná v 2. pol. XIV. . z předlohy starší. Z celé sbírky, která obsahovala kázání na svátky celého roku, zachovalo se pouze šest kázání celistvě nebo ve zlomcích. Řeč jejich je prostá, jasná a plynná a ukazuje značnou obratnost slohovou. Druhá sbírka „Kazania Gnieźnieńskie“, skládající se ze 103 kázání latinských a 10 polských, napsána byla okolo r. 1410, rovněž podle předlohy starší. Od svatokřížských liší se tím, že jsou obšírnější a prostým posluchačům přístupnější. Skladatelé obou sbírek vážíce látku z Otců a spisovatelů církevních, dovedli předměty převzaté samostatně zpracovati a pojímali v obsah jejich zajímavé obrázky ze života, vyličující mravy, obyčeje a zvyklosti lidové. Proto mají obě sbírky důležitý význam nejen jazykový jako nejdávnější památky polské prózy, nýbrž i kulturně-historický.

Z písní duchovních nejstarší je „Bogurodzica“, která má podobnou literární historii jako česká „Hospodine, pomiluj ny“. Dříve kolovala tradice, že ji složil sv. Vojtěch, což bylo domnělými bohemismy potvrzováno. Později se upustilo od této tradice, ale s úplnou jistotou vznik a zvláště ponenáhlý vývoj její nebyl dosud vysvětlen, ačkoliv byla předmětem četných studií a úvah. Příčinou toho je hlavně to, že rukopisné záznamy její jsou poměrně dosti pozdní; nejstarší rukopisný tekst pochází teprve asi z let 1410—1415. Z výsledků, k nimž se dospělo pečlivými studiemi, nejpodstatnější jsou tyto: Celá píseň „Bogurodzica“ skládá se ze tří hlavních částí nestejného věku. Nejstarší jsou první dvě strofy, obsahující modlitbu ke Kristu, aby na přímluvu Bohorodice a sv. Jana Křtitele dal svým ctitelům „na świecie zbożny pobyt, po żywocie rajski przebyt“; složeny byly na konci XIII. nebo na poč. XIV. st. Obsah jejich i melodie upraveny byly samostatně, jak se zdá, podle rozšířené písně latinské „Ave, praeclara stella“, při čemž výběr výrazů nebyl prost vlivu českého. K této nejstarší části připojila se v 1. pol. XIV. st. píseň velikonoční o vzkříšení Páně,

opírající se o analogickou hymnu latinskou „Rex Christe primogenite“ a o responsorium „Triumphat Dei filius“. Na konci XIV. st. připojena byla ještě píseň pašijová, do níž v st. XV. vloženy byly nové strofy, obsahující vzývání jednotlivých svatých. Po stránce formální bylo seznáno, že čím je která část starší, tím je její rytmická a veršová stránka umělejší a dokonalejší; strofy nejnovější jsou také nejjednodušeji stavěny. „Bogurodzica“ brzy znárodněla a zpívala se nejen při pruvodech a slavnostech církevních, nýbrž i na poli válečném, na př. v slavné bitvě pod Grunwaldem r. 1410.

Vedle „Bohorodice“ Poláci znali zajisté ještě jiné písně duchovní, ale ze XIV. st. zachovalo se jich málo; jsou to písně velikonoční o vzkříšení Páně („Chrystus z martwych wstał je“) a o umučení Spasitelově („Jezus Chrystus, Bóg-człowiek“), dále pěkné písně marianské (na př. „Maria czysta dziewice“), adventní („Posłał przez anioły“) a j. Počet písní nábožných značně se zvětšil v st. XV., kdy sestaven byl už celý kancionál t. ř. Przeworczyka, z něhož zbyly pouhé trosky. Nejhorlivějšími skladateli písní duchovních byli bernardini, mezi nimi zvláště *Ladislav z Gielnowa*, znamenitý kazatel a básník. Připisuje se mu sbírka písní po kázání „Žaltář Ježíšův“, nebylo však dosud rozhodnuto, je-li tato sbírka původní, nebo byla-li upravena podle podobné sbírky české. Mezi nejkrásnější písně od něho složené patří obšírná píseň o umučení Páně, skládající se z 27 strof čtyřveršových.

Za nejdokonalejší výtvor polské středověké písně náboženské pokládá se „Hymn o Duchu świętym“ z konce XV. st., složený hladkým veršem a výraznou řečí. Starší legendy polské psány byly latinsky; ze století XV. zachovaly se nejstarší polské legendy veršované, z nichž nad jiné vyniká legenda o sv. Aleksiovi.

Básní světských nezachovalo se mnoho, ačkoliv nelze pochybovati, že jich kolovalo mnohem více. Byly to dílem písně milostné, jichž skladateli byli zvláště zamilovaní studenti krakovské university, dílem zpěvy historické nebo příležitostné, opěvující soudobé události. Známa je píseň o zabití Ondřeje Tenczyńskiego r. 1461 měšťany krakovskými a píseň o porážce pruské t. j. o bitvě pod Grunwaldem.

Jako v Čechách tak i v Polsku oblíbeny byly básně didaktické. Nejstarší z nich „O zachowaniu się przy stole“ z poč. XV. st. o 114 verších podává poučení, jak se chovati při stole a jak ctíti paní a panny. Skladatel jmenuje se Słota, asi nějaký žák krakovský. V jiné skladbě „Píseň Sandomierzana“ kromě nábožných úvah opěvuje se zpustošení Sandoměře od Tataru. Velmi obratně zveršoval podle latinské předlohy nějaký mnich dlouhou didaktickou báseň „Dyalog mistrza Polikarpa ze Śmiercią“. Moudrý mistr Polikarp prosil Boha,, aby mu dovolil

uzříti Smrt ve vlastní podobě. Prosba jeho se splnila; uzřel Smrt v podobě ženy ošklivé s bledými, žlutými tvářemi a s kosou v ruce. Smrt se honosí, že hubí všecky bez rozdílu, bohaté i chudé, staré i mladé, mudrce i hlupce, knížata i prosté lidi, mnichy i laiky. Toliko dobrému člověku nemůže nic zlého učinit. Podle české předlohy „O rozdělení duše s tělem" vznikla delší báseň poučná „Skarga umierającego". Dokladem polského humoru, náklonnosti k pamfletům a posměškům je „Satyra na chłopów", v níž neznámý autor vytýká jim lenivost a nedostatek lásky k pánům.

Letopisná literatura byla v staré době pouze latinská, má však v mistru *Vincenci Kadlubkovi* (z poč. XIII. st.) a kanovníku lvovském *Janu Długoszovi* (1415—1480) vynikající zástupce. O zajímavé „Kronice turecké" čili „Pamětech Jańczara", jejímž autorem byl Konstanty, syn Michala Konstantinoviče, rodem z Bosny, není známo, zdali byla původně napsána církevněslovansky nebo polsky. Polský tekst eksistoval již na poč. XVI. st. a byl často přepisován nejen v Polsku, nýbrž i v Čechách. Tiskem vydán byl český překlad r. 1581 v Litomyšli.

[W. Nehring: Altpoln. Sprachdenkmäler. Berlin 1885. — A. Brückner: Literatura religijna w Polsce średniowiecznej. I.—III. Warsz. 1902—1904. — Týž: Dzieje języka polskiego. Lw. Warsz. 1907, 1913. — Jan Łoś: Przegląd język. zabytków staropolskich. Krak. 1915. — W. Nehring: Über den Einfluss der altčech. Lit. auf die altpolnische (Afsl. Ph. 1, 1875; 2, 1877; 5, 1880; 6. 1882).

J. Bystroń: Rozbiór porównawczy znanych dotąd najważniejszych tekstów Modlitwy Pańskiej, Pozdrowienia Aniels., Składu Apostol. i Dziesięcorga Przykazania (Prace fil. 1886, I.).

A. Brückner: Psałterze polskie (Rozpr. Akad. Um. 34, 1902). — W. Nehring: Iter Florianense. Poznań 1871. — K. Libelt: Psałterz Floryański i Biblia król. Zofii (Roczn. Pozn. VII. 1872). — K. Małkowski: Przegląd najdawniejszych pomników jęz. polskiego. Warsz. 1872.

J. Jireček: Biblí staropolská (ČČM. 1872). — E. Hanisch: Zur Geschichte der Sárospataker altpol. Bibelhandschrift. Halle 1913. — Týž: Die Sárospataker altpol. Bibelhandschrift und die Lemberger Ausgabe vom J. 1871 (Afsl. Ph. 35, 1913).

A. Brückner: Kazania swiętokrzyskie (Prace fil. 3, 1891). — W. Nehring: Kazania gnieźnieńskie (Rozp. Ak. Um. 25, 1897). — A. Brückner: Kazania średniowieczne (ibd. 9, 1895; 10, 1897).

M. Bobowski: Die poln. Dichtung des XV. Jahrb. I. Mariengedichte. Breslau 1883. — Týž: Poezya polska kościelna do XVI. w. Warsz. 1885. — Týž: Pieśni katolickie polskie od najdawniejszych czasów do końca XVI. w. (Rozpr. Akad. Um. 19, 1893). — J. Surzyński: Polskie pieśni kościoła katol. Poznań 1891. — F. Pułaski: Pieśni religijne XV. w. (Sprawozd. Tow. Nauk. Warszaw. 5, 1912). — J. Rymarkiewicz: Pieśń Bogarodzica. Poznań. — R. Pilat: Pieś. Bogar. (Pamięt. Ak. Um. 4. 1879). — A. Kalina: Rozbiór krytyczny pieśni B. Lwów 1880. — A. Brückner: „Bogurodzica", rozwiązanie zagadki (Bibl. Warsz. 1901, IV.). — J. Franko: Zu „Bogarodzica", Strophe 2 (Afsl. Ph. 24, 1902). — J. Fijałek: Bogurodzica (Pamięt. liter. 2, 1903). — A. Poliński: Pieśń B. pod względem muzycznym. Warsz. 1903. — V. Bruchnalski: B. Sprawozd. A. Um. 1904). — A. Brückner: Spór o B. (Pamięt. liter. 3, 1904).

– k. Heck: Uwagi kryt. nad najstarszymi tekstami i komposycyą pieśni B. (Rozpr. Akad. Um. 40, 1905). — A. Chmiel: Uwagi archiwalno-paleogr. nad pieśnią B. (ib.). — A. Chybiński: Z badań nad B. (Lutnista. Warsz. 1906 nr. 1—5). — W. Szczurat: Grunvaldśka pišnia. Žovkva 1906. — Týž: Dvi statji pro Grunvaldśku pišniu. Vidpoviď prof. Brückneroyy. Žovkva 1906. — A. Barvińskyj: „Bogurodzica" Szczurata (Rusłan. Lwów 1906, nr. 260—7, 270—7). — A. Chybiński: Bogurodzica pod względem historyczno-muzycznym. Krak. 1907. — A. Brückner: Bogarodzica (Afsl. Ph. 29, 1908). — A. Brückner: Literatura najrowsza o B. (Prace Fil. 6, 1908). — V. Jagić: Korollarien zum Bogarodzica-Lied (Afsl. Ph. 30, 1909). — T. Wierzbowski: Bogarodzica. Wykład wstępny. Warsz. 1909.

St. Dobrzycki: Z dziejów średniowiecz. piśmien. pols. Pieśń przypisowana Wł. z Gielnowa (Prace fil. 5, 1899).

A. Brückner: Neue Quellen zur Geschichte d. poln. Sprache und Literatur (Afsl. Ph. 14, 1892). — Týž: Wiersze polskie średniowieczne (Bibl. Warsz. 1893). — Týž: Drobne zabytki jęz. pols. XV. w. Pieśni (Sandomierzana), modlitwy, glosy (Rozpr. Ak. Um. 25, 1897). — J. Rozwadowski: Die morte prologus i żale konającego (Mat. i prace kom. jęz. 1, 1901). — St. Dobrzycki: Studya nad średniowiecz. piśmien. pols. (Rozpr. Ak. Um. 33, 1901). — Týž: Polska poezya średniowieczna. Krak. 1900. — W. Bruchnalski: Poezya polska średniowieczna (Dzieje lit. pięk. w Polsce. I. 47—121).

J. Loś: Pamiętniki Janczara czyli Kronika turecka Konstantego z Ostrowicy (Bibl. pisarz. pols. 63). Krak. 1912.]

HLAVA II.

Literatura apokryfická.

Vedle orthodoxní čili kanonické literatury křesťanské rozšířila se již v prvních stoletích křesťanství hojná literatura nekanonická čili apokryfická, která tvoří zvláštní oddíl náboženského písemnictví středověkého. Literatura tato je takřka bájivým a básnickým doplňkem stručné a suché literatury orthodoxní.

Spisy apokryfní opíraly se větším dílem o Písmo sv., o biblickou a církevní historii a životy svatých, ale látka jejich byla rozšiřována a doplňována novými podrobnostmi, vymyšlenými a zbásněnými. V bibli líčí se totiž mnohé poutavé příběhy zcela krátce, na př. život Adama a Evy, pád a vypuzení jich z ráje, život jejich po vyhnání z ráje, potopa světa, dále osudy některých významných osobností biblických, jako Abrahama, Henocha, vzatého na nebe, Melchisedecha atd. Zvědavost lidská chtěla o nich věděti více, bažila po podrobnostech, proto doplňovala příběhy biblické výtvory své bájivé fantasie. Již u židů, zejména v posledních stoletích předkřesťanských, kolovaly mnohé pověsti, které doplňovaly stručné podání biblické; mnohé z nich přešly v Talmud a odtud přímo nebo ústním podáním dostaly se ke křesťanům. V době křesťanské vznikaly zase apokryfy, opírající se o Nový zákon. Obrazotvornost prvních křesťanů nespokojovala se jen úsečným líčením života Spasitelova, Bohorodičky a apoštolů, jak to nacházela v bibli, nýbrž doplňovala je z ústní tradice, která byla zvláště s počátku svěží a obsahovala mnohé zprávy, které nebyly pojaty do knih biblických. Hojné živly apokryfické vznikaly dále působením heretiků, kteří čerpajíce k nim látku z pověstí pohanských nebo názorů prostonárodních, zabarvovali jimi své učení.

Apokryfické pověsti, vycházejíce prvotně z Orientu, z Malé Asie, Egypta a Řecka, postupně se šířily po celém světě křesťanském a nalézaly všude úrodnou půdu. Vynikajíce zajímavým obsahem, živou kresbou poutavých podrobností a hojnými živly fantastickými, staly se oblíbeným čtením středověkých čtenářů, jimž nahrazovaly beletrii. Z apokryfů zbožný čtenář se dověděl den i hodinu, kdy Adam a Eva v ráji zhřešili, jaký život vedli po vyhnání z ráje a jak umírali. V apokryfu bylo zevrubně vylíčeno,

jaký měl Kristus zevnějšek, co jedl, jak si v mládí hrál a p. Zvláště hojné podrobnosti vypravovaly se o P. Marii: jakou měla barvu očí, jaké vlasy a p. Apokryf dovedl také podati podrobný popis konce světa, posledního soudu a života záhrobního.

V apokryfech bylo skutečně mnoho pěkných námětu uměleckých, takže křesťanští umělci středověcí rádi z nich vážili motivy k obrazum a básníci skládali podle nich verše. Proto bývá apokryfická literatura vhodně označována jako rozvětvený epos náboženský, který má dlouhou historii literární. Vyšel ze starozákonných tradic, rozhojněn byl východními pověstmi, pojal v sebe legendy novozákonné a v této podobě rozšířil se po celém světě křesťanském.

Vliv apokryfů neobmezoval se jen na vrstvy vzdělané, které uměly čísti, nýbrž z úst čtenářů a kněží přecházel mezi lid, který si je osvojil a často dále vzdělával. Zbytky jejich dosud se zachovaly v četných písních, pohádkách a legendách prostonárodních.

Vytknu nejdříve čelnější apokryfy u Slovanů jižních a východních.

Část apokryfu starozákonných má ráz apokalyptický a obsahuje rozmanité vise a zjevení. Toho druhu je kniha o Henochovi. Líčí se v ní, jak Henoch putoval skrze sedmero nebes, viděl Boha a slyšel od něho vypravovati o stvoření světa. Poutavý je tu popis velkolepých zjevů nebeských. Cesta do nebes je také předmětem knihy Baruchovy. Ráj a peklo popisuje se v knize Abrahámově. V apokryfu o proroku Izaiášovi líčí se vidění Izaiášovo, jak byl vznesen do nebe, kde spatřil Boha a viděl příští narození a umučení Páně.

Jiné apokryfy mají ráz legend nebo pověstí. Líbil se zejména život Adama a Evy. Vypravovalo se v něm o stvoření Adama, o jeho nemoci, o cestě Setha a Evy do ráje pro léčivé byliny. Zevrubně se popisovalo vyhnání Adama a Evy z ráje, jejich utrpení, zápas s ďáblem, pokání a posléze smrt obou. Pěknými episodami vyznačuje se vypravování o Jeremiášovi, jak zázračně vysvobodil národ židovský z otroctví babylonského, jak se vrátil do Jerusalema, umřel, znovu ožil a byl kamenován. Jiné apokryfy starozákonní vypravují o potopě světa a Noe, o Josefovi a Aseneth, o dřevu kříže, jež vsadil Mojžíš, o Šalomounovi, Jobovi atd.

Z apokryfů novozákonných oblíbeno bylo i u starších spisovatelů církevních prvoevangelium Jakubovo. Živě se v něm líčí narození P. Marie a její život až do narození Ježíšova a útěku do Egypta. Evangelium o Ježíšově mládí vyličuje rysy dosti realistickými Krista jako chlapce a vypravuje o divech a zázracích, jež ve svém mládí činil. V evangeliu Nikodemově doplňovalo se biblické podání o umučení Páně, o smrti a vzkříšení, o sestoupení do pekel a osvobození odtud Adama a praotců. Skla-

datelé středověkých her dramatických o vzkříšení Páně vážili z něho mnohé podrobnosti. V legendě o Abgarovi se vypravovalo, jak král Abgar psal Ježíšovi list a dostal od něho odpověď.

Vedle evangelií kolovaly i apokryfické skutky apoštolské. Zvláště rozšířena byla zázračná historie apoštola Tomáše, jak přetrpěl mnoho muk a vykonal mnoho divů v Indii, kde šířil křesťanství, dále apoštolů Ondřeje a Matěje, kteří činili divy mezi lidojedy a p.

Středem nejrozmanitějších apokryfických zkazek byl Jidáš; na př. o třiceti stříbrných, jež dostal za svou zradu, vypravovala se dlouhá historie. Byly prý to tytéž peníze, jež dostali bratří Josefovi, když ho prodali do Egypta. Později koupili za ně obilí u faraona a ten je dal královně ze Sáby. Od ní je dostal Salomoun, za babylonského zajetí byly uloupeny a posléze dostaly se zase do Jerusalema, když je tři králové přinesli darem novorozenému Kristu. Na útěku ztratila je svatá rodina, našel je pastýř atd., konečně je dali židé Jidášovi. Jidáš zradiv Krista, mučen byl svědomím, vrátil židům peníze a přišed domů žádal od ženy provaz, aby se oběsil, ježto Kristus třetího dne vstane. Žena pekla právě na rožni kohouta a nevěříc tomu pravila: jako tento pečený kohout neobživne, tak i Kristus nevstane z mrtvých. Sotva to dořekla, kohout zatřepal křídly a třikrát zakokrhal. Jidáš vzal provaz a oběsil se atd.

Pěkné poetické motivy obsaženy jsou ve „Vidění sv. Pavla“. Vypravuje se, jak celá příroda, slunce, luna, hvězdy, moře a země žalují Bohu na křivdy a hříchy lidí. Bůh žádá, aby měly slitování s člověkem a popřály mu času k pokání. Apoštol Pavel má potom vidění, v němž se mu zjevují slasti blažených v nebi a muky hříšných v pekle. Otevře se nebe, z něho vychází archanděl Michael s množstvím vojska nebeského a všichni prosí Boha, aby se smiloval nad hříšníky. Bůh k prosbě archanděla Michaela a apoštola Pavla ulehčuje jejich mukám. Podobného obsahu je Chození Bohorodice po mukách. Archanděl Michael ukazuje Bohorodičce místa pekelných muk. V pekle teče řeka ohnivá od východu k západu. V řece stojí hříšníci a trpí hrozná muka. Matka boží spatřivši to vše, svolává všecky svaté, proroky, apoštoly a moci nebeské, aby prosili za hříšníky; všichni padají nicí před trůnem božím a vyprošují hříšníkům slitování. Apokryfů novozákonných jest vůbec mnoho, na př. o Pilátovi, vidění sv. Jana, beseda tří světců a řada apokryfních legend o svatých (o Martě, Josefovi Arimathejském a p.).

Zároveň s apokryfy biblickými hrnuly se k Jihoslovanům a Rusům skladby, obsahující rozmanité prvky z bájesloví klasického a ze středověkých pověr prostonárodních, knihy obsahu hlavně hadačského, jako Čarovnik, Gromnik, Putnik, Zvězdočetec a p.

Apokryfy třeba počítati mezi nejstarší plody církevně-slovanského písemnictví. Mnohé z nich vznikly snad již v době velkomoravské, na př. evangelium Nikodemovo, největší počet jejich spadá do X. a XI. st. Hlavním zdrojem církevních slovanských apokryfů byla literatura řecká, ale také ze západu, z předloh latinských a později vlašských vnikaly apokryfické motivy k Slovanům jižním.

Není pochyby, že bogomilové a jiní sektáři měli značný podíl v šíření apokryfův u Jihoslovanů, ale také mnozí spisovatelé orthodoxní převáděli je z řečtiny do církevní slovanštiny, pojímajíce rozmanité partie z nich do chronografů, palei, legend a jiných spisů náboženských.

Na Rus dostaly se knihy apokryfní nejdříve prostřednictvím písemnictví bulharského ze zdrojů řeckých. Později v st. XVI. až XVII. přihrnul se tam nový proud apokryfických pověstí západoevropského původu latinského a německého v polských překladech; proud tento zaplavil nejdříve jihozápadní Rus a odtud šířil se do moskevského carství.

Působení apokryfických spisů na písemnictví ruské bylo pronikavé. Kromě knih liturgického rázu sotva možno najíti v starší literatuře ruské spis, v němž by se nenalézaly stopy apokryfů. Letopisy, poučení, poslání metropolity Ilariona, Vlad. Monomacha, životy ruských světců (Borise a Gleba) ukazují, že autoři jejich užívali apokryfů nebo děl s nimi souvislých. V prozaických legendách a duchovních verších spojeny jsou často příběhy biblické a tradice církevní s pověstmi a živly z apokryfů. Oblíbené veršování skladatelů duchovních veršů (t. ř. kaliki perechožije) „Golubinaja kniga“ složeno je vesměs podle apokryfů. Zřejmé ohlasy z nich jsou též v duchovních verších o Jegorovi Chrabrém, Aleksějovi člověku božím, o vzkříšení Spasitelově, o rozloučení duše s tělem atd. I do bohatýrského eposu ruského jako do junáckých písní jihoslovanských vnikaly četné motivy z oblíbených pověstí apokryfických. V lidu a jeho tradici udržely se mnohé živly z apokryfův až dosud; světový názor širokých vrstev lidových až do reform Petra Velikého zakládal se téměř více na apokryfických představách než na zásadách vědeckých.

Z Řecka vnikaly apokryfy dále do západní Evropy, kde byly v jazyce latinském literárně přepracovány a v duchu národnějším upraveny prózou nebo veršem. Z tekstů latinských, prozaických nebo veršovaných, dostaly se do písemnictví českého a polského.

Nejstarší skladby české, na apokryfech založené nebo s nimi souvislé, jsou veršovány. Na poč. XIV. st. složil totiž nějaký kněz, veršovec velice obratný, obsáhlý sborník legendárních příběhů, vztahujících se k osobě Spasitelově, užívaje při tom látky ze spisů apokryfických. Z tohoto sborníku zachovaly se pouhé trosky, uváděné s názvem „Zlomky epické“. Některé z nich vznikly přímo podle latinských básní apokryfických, na př. básně o Se-

slání ducha svatého, o Pilátovi, o Jidášovi, o životě P. Marie. K nim se řadí legenda o apoštolích, jejímž pramenem byla „Zlatá legenda" Jakuba de Voragine, k níž také často z apokryfů čerpáno. Básně tyto vynikají vesměs čistotou jazyka, plynným veršem a zvučným rýmem. Vyspělá technika jejich předpokládá veršované pokusy starší; zbytkem takového pokusu zdá se býti skladba Umučení Páně, zlomkovitě dochovaná teprve v pozdějších přepisech.

Vedle těchto starších básní vznikly podle apokryfů ještě jiné veršované skladby, jejichž forma není tak obratná. Z příběhu starozákonných jest to pouze „Život Adama a Evy", zachovaný v zlomku. Mnohem oblíbenější byly příběhy novozákonné. Náleží mezi ně „Ježíšovo mládí", přeplněné zázračnými příběhy, jak si hrají ještěři s dítkem Ježíšem na cestě do Egypta, jak se palmy s ovocem k němu sklánějí a voda tryská v poušti, jak Ježíš oživuje nasolenou rybu, v Nazaretě pak dechem svým oživuje hliněné ptáčky, unáší vodu v plášti, krotí lvy a p. Hojné podrobnosti o umučení Páně, jichž není v kanonických evangeliích, vypravují se v dialogu P. Marie s Anselmem, který se u nás vyskytuje ve formě básnické i prozaické. Mezi apokryfy obecně rozšířené náleží též legenda o sv. Jiří; známa byla i prozaická legenda toho druhu.

Prozaických apokryfů kolovalo u nás rovněž značné množství Jsou to hlavně tyto: evangelium Nikodemovo, zachované v rukopisech a četných tiscích, a jakožto přídavek k němu příběh o Pilátovi, vidění sv. Pavla a s ním souvislý list s nebe seslaný, dále život Adama ve dvou překladech a v tisku z r. 1498, život Josefa Egyptského a příbuzná mu povídka Josef a Aseneth, poručenství dvanácti patriarchů, známé z rukopisů a hojných tisků; konečně dvě apokryfické povídky Solfernus, líčící při satana a Boha při stvoření člověka, a Belial, obsahující rozepři sboru pekelného s Kristem pro osvobození duší z předpeklí.

V Polsku kolovaly s počátku jen latinské apokryfy. Překlady a vzdělání jejich v jazyce národním objevují se teprve na sklonku XV. a na poč. XVI. st., a to vesměs v próze. Ze známých apokryfův uvedeny byly do polštiny: evangelium Nikodemovo, vidění sv. Pavla, list rukou boží psaný, list Lentula, poslaný k senátu s popisem postavy Kristovy, nález Pilátův. Ze starozákonných apokryfů doloženy jsou: život Adama a Evy, Josef a Aseneth. Zvláště zajímavou památkou je obsáhlá skladba apokryfická „Rozmyślanie o żiwocie Pana Jezusa" z poč. XVI. st., volná parafráze delší básně latinské o životě P. Marie a Spasitele, doplněná podrobnostmi z rozmanitých pramenů jiných. Téměř vše, co apokryfy i kanonická evangelia vypravují o životě P. Marie a Krista, jest tu uvedeno

v jednotný, originální celek. Podle této skladby a lat. spisu „Vita Christi" od sv. Bonaventury složil *Baltazar Opec* okolo r. 1510 „Żywot Pana Jezu Krysta", užívaje při tom hojných živlů apokryfických. Zdobí jej obratná forma stilistická, významná pro vývoj polského stilu prozaického.

Četné motivy apokryfické vyskytují se též ve spise „Sprawa Chędoga o męce Pana Chrystusowiej", zachovaném v přepise z r. 1544, ale složeném již dříve. Základní osnova vzata je sice z kanonických evangelií, avšak podrobnosti doplněny podle rozmanitých apokryfů.

[E. Barsov: O vozdějstviji apokrifov na obrjad i ikonopis (Ž. M. N. Pr. 1885, 12). N. V. Pokrovskij: Evangelije v pamjatnikach ikonografii. Spb. 1892. V. Sacharov: Eschatolog. sočinenija i skazanija v drevne-rus. pis'men. Tula 1879. — V. Močul'skij: Apokrif. skazanije o sozdaniji mira. Odessa 1895.

A. N. Pypin: Ložnyja i otrečennyja knigi rus. stariny. Spb. 1862. — Týž: Legendy i apokrify v drevnerus. pis'men. (Věst. Jevropy 1894, 3). N. S. Tichonravov: Pamjatniki otreč. rus. literatury. 1—2. M. 1863, 1895. — Týž: Apokrif. skazanija. Spb. 1894. — Týž: Lětopisi rus. liter. i drevn. M. 1859. — J. Porfirjev: Apokrif. skazanija o vetchozav. licach i sobytijach (Sbor. otd. Akad. N. 17, 1877). — Týž: Apokrif. skaz. o novozav. licach i sobyt. (tamtéž 52, 1890). — J. J. Sreznevskij: Svědění ja i zamětki o maloizvěst. i neizvěst. pamjat. Spb. 1867—1881. — O. Kalytovškyj: Materijaly do rus. liter. apokrif. Lvov 1884. — N. F. Sumcov: Očerki istoriji južnorus. apokrif. skazanij i pěsen. Kijev 1888. — J. Franko (Miron): K istoriji apokrif. skazanij (Kijev. Starina 1891). — Týž: K istoriji južno-rus. apokrif. skaz. (tamtéž 1894). — Týž: Apokryfy j legendy z ukrain. rukopysiv (Pamjatky ukr. rus. movy i liter. 1—5. Lv. 1896—1910). — A. N. Veselovskij: Slav. skazanija o Solomoně i Kitovrasě. Spb. 1872. — Týž: Razysk. v oblasti rus. duch. sticha (Sbor. otd. rus. jaz. 20, 21, 28, 32, 46, 53). — Týž: Opyty po istoriji razvitija christ. legendy (Ž. M. N. Pr. 178, 183, 189, 191). — Ch. Jaščurinskij: Koljadki relig.-apokrif. soderžanija (Kijev. Star. 1895). — A. N. Popov: Bibliograf. mater. (Čtenija Mosk. obšč. istor. i drevn. 18, 79—81, 1889 až 1890). — M. N. Speranskij: Slav. apokrif. evangelija. M. 1895. — P. Vladimirov: Naučnoje izučenije apokrifov v rus. liter. (Univ. Izvěst. Kijev. 1900). — A. J. Jacimirskij: K istoriji apokrifov i legend v južnoslav. pis'mennosti (Izvěst. rus. jaz. 14, 1909; viz též 18, 1913). — A. Brückner: Z literatury zapomnialej (Bibl. Warsz. 1900). — Týž: Apokryfy średniowiecz. (Rozpr. Akad. Um. 13, 1900; 25, 1905). — Eug. Kozak: Bibliogr. Übersicht d. biblisch-apokryphen Litteratur bei den Slaven (Jahrb. für protest. Theologie 18, 1892).

Kniha Henochova vyd. Sreznevskij (Drev. pamjat.), Novaković (Starine 16, 1884); viz Bonwetsch (Afsl. Ph. 19, 1895), Smirnov (Kniga Jenocha. Kaz. 1888), Archangel'skij (Uč. zap. Kaz. univ. 1903, 3). — Kniha Baruchova vyd. Novaković (Starine 18, 1886). — Kniha Abrahámova vyd. Jagić (Ark. za povjest. jugosl. 9, 1868), Načov (Sbor. za nar. umotv. 8, 1892), Lavrov (Apokr. teksty. Spb. 1899); viz Polívka (Afsl. Ph. 1895). — Vidění pror. Izaiáše vyd. Popov (Opis. ruk. bibl. Chludova 1872), Stojanović (Spomenik. 3).

Kniha Adamova vyd. Tichonravov, Pypin; viz Jagić (Denkschr. W. Akad. 42, 1893). — Mučednictví Jeremiášovo vyd. Novaković (Starine 8, 1876), Polívka (ibd. 21, 1889).

Evang. Jakubovo vyd. Novaković (Star. 9, 1878), Popov, Lavrov (Izvěst. otd. rus. jaz. 6, 1903); viz Speranskij, Jagić (Izv. ot. r. jaz. 3, 1898). — Evang. o Ježíšově mládí vyd. Novaković (Star. 8, 1876), Archangel'skij (Izv. ot. r. jaz. 4, 1899), Lavrov (Apokr. teksty); viz Drahomanov (Sbor. nar. umotv. 4, 1891). — Evangelium Nikodemovo vyd. Daničić (Star. 4, 1872); viz Polívka (ČČM. 1891). — Legenda o Abgarovi vyd. Novaković (Star. 16, 1884). — Skutky apoštolské vyd. Jagić (Star. 5, 1873), Novaković (Ibd. 8, 1876), Popov, Speranskij (Apokr. dějan. ap. Andreja. M. 1894).

Leg. o Jidášovi: Solovьev, K legendam ob Iudě pradatelě. Chark. 1895. — Vidění sv. Pavla vyd. Novaković, Polívka (Star. 21, 1889; Afsl. Ph. 16, 1894); viz Šepelevič (Očerki iz ist. srednevěk. lit. i kult. II. Chark. 1891), Kirpičnikov (Ž. M. N. P. 1883, 7, 1893, 11). — Chození Bohorodice po mukách vyd. Sreznevskij, Tichonravov; viz Pypin (Oteč. Zap. 1857, 11), Šepelevič (Očerki I.). — Beseda tří světců viz Krasnosel'cev: K voprosu o greč. istočnikach Bes. trech. svjat. Odes. 1890, Ždanov (Ž. M. N. P. 1892, 1).

Knihy hadačské a p. viz A. Veselovskij: Gadal'nyja knigi na zap. i u nas (Věst. Jevr. 1886, 4); V. Istrin: Otkrovenije Methodija Patarskago. M. 1897; Speranskij: Iz istorii otreč. liter. I., II. Spb. 1899; Peretc: Mater k istor. apokrifa i leg. I., II. Spb. 1899, 1901.

A. Kirpičnikov: Sv. Georgij i Jegorij Chrabryj. Spb. 1879. — A. Veselovskij: Sv. Georgij v legendě, pěsně i obrjadě (Razyskanija v Zap. Akad. N. 37). — A. V. Rystenko: Legenda o sv. Georgiji i Drakoně v vizant. i slavjanorus. liter. (Zap. Novoros. Univ. Odessa 112, 1909). — V. Močul'skij: Istoriko-liter. analiz sticha o Golubinoj knigě. Varš. 1887.

Rozmyślanie o żywocie pana Jezusa vyd. A. Brückner (Bibl. pis. pol. 54), viz Rozpr. Ak. Um. 28, Przegląd Polski 1912. — Sprawa Chędoga o męce Pana Chrystusowej viz Brückner (Rozpr. Ak. Um. 40). — Opeć, Żywot Pana Jezu Krysta viz Brückner tamtéž.]

HLAVA III.

Středověké látky romantické.

Zároveň s apokryfy rozlétly se po literaturách evropských látky obsahu světského nejrozmanitějšího druhu. Vznik jejich není dosud zcela bezpečně vysvětlen, tolik je však jisto, že část jich je původu antického, část orientálního a část zakládá se na domácí tradici národů evropských.

Jevil-li se však podstatný rozdíl mezi literárním vzděláním pověstí apokryfických na východě a na západě Evropy, jest tento rozdíl při vzdělání látek světských ještě pronikavější. Na východě nedostalo se totiž těmto látkám tak pečlivého vzdělání uměleckého jako na západě. Souvisí to s novým hnutím kulturním a literárním, které se silně projevilo na západě, ale o východ sotva jen zavadilo. V čele tohoto hnutí stál stav rytířský, ustálený válkami křižáckými. Středověké rytířstvo stalo se nejen ideálem bojovníků křesťanských vůbec, šiřitelem nadšení náboženského a zásad rytířské dokonalosti, nýbrž i nositelem mezinárodního vzdělání, buditelem nových myšlenek a ideálů, jež znenáhla vešly v společný majetek všech národů středoevropských. Rytířstvem vnesen i do literatury a umění nový směr, jehož příznakem je zjemnělejší vkus, vytříbenější smysl pro formální krásu, jemný dvorský tón a umělejší stil.

Jakkoliv jsou tedy v literaturách jihovýchodních a severozápadních Slovanů zpracovány mnohé stejné látky, liší se přece silně způsobem svého vzdělání. Jihovýchodní Slované přejímali je větším dílem z písemnictví byzantského a v Byzancii nebyla úrodná půda pro jejich romanticko-rytířské zabarvení jako v západní Evropě.

Nejméně duchem romantickým dotčena byla látka obsažená v povídce „Barlaam a Joasaf“, takže se vzdělání její v písemnictví jihových. a severozáp. Slovanů téměř neliší. Vypravuje se v ní o indickém královici Joasafu (Josafatu), jejž otec, chtě zameziti vyplnění věštby, choval ve skvostném paláci, ve společnosti mladých a veselých lidí, aby nepoznal bídy a mračných stránek života lidského. Náhodou setkal se však královic přece s lidmi stiženými neštěstím, nemocemi a umírajícími a zamyslil se nad

těžkými otázkami osudu lidského. Křesťanský poustevník Barlaam objasnil mu strastný osud člověka a ukázal mu na křesťanství jakožto na jediný lék proti bídě lidské. Královic přijal křesťanství, šířil je ve své říši a po smrti otcově odešel na poušť, kde žil s Barlaamem modlitbám a postům.

Povídka tato vykonala dlouhou pout, nežli se z Indie, své vlasti, dostala do literatur evropských, kdež patřila k nejrozšířenějším knihám. Jádrem jejím byla pověst o Siddhârtovi, který se později pod jménem „Budha" stal zakladatelem budhismu. Pověst indická vzdělána byla persky od nějakého křesťana a přizpůsobena názorům křesťanským. Z perštiny přeložena byla arabsky a syrsky a podle syrského tekstu vzdělána asi v 1. pol. VII. st. řecky. Z řečtiny uvedena byla do církevní slovanštiny a kolovala v Srbsku a Rusku. Řecký tekst přeložen byl dále do latiny a latinský překlad byl zdrojem, z něhož vážily ostatní literatury západní. Český překlad z konce XIV. st. zachoval se v několika rukopisích a byl často tiskem vydán (po prvé r. 1534 v Plzni). Do písemnictví polského dostala se povídka teprve v XVI. st.

Zajímavé osudy měla v literaturách slovanských známá látka o Aleksandrovi Velikém. Bohatýrský zjev velikého výbojníka záhy byl opředen pletivem rozmanitých pověstí a za Ptolomaiu v Aleksandrii byla o něm složena kronika, mylně připisovaná Kallisthenovi. Tato kronika byla potom znovu přepracována a bohatě rozhojněna novými složkami, takže se v literatuře byzantsko-řecké rozeznávají tři zvláštní verse; podle jedné z nich přeložena byla v Bulharsku do církevní slovanštiny. Jako „Kniha o Aleksandrovi" dostala se pak do Ruska, kdež byla znovu rozvedena četnými vložkami z letopisů byzantských, z literatury poučné a apokryfů. Pohlíželo se na ni jako na dokument historický a proto byla v rukopisech ruských vepsána v chronografy vedle jiných památek historických. Od této bulharské Aleksandreidy původem i obsahem rozlišuje se Aleksandreis redakce srbské. Předlohou její byl řecký tekst, nyní neznámý, který nevznikl přímo z původní kroniky o Aleksandrovi, nýbrž podle nějakého západního vzdělání jejího, v níž Aleksander vystupoval již jako ideál křesťanského reka a romantického rytíře. Také tato Aleksandreis srbské redakce dostala se do Ruska, kde se jí dostalo nové úpravy, a pokládána byla již za román na rozdíl od starší verse bulharské.

Řecký tekst domnělého Kallisthena přeložen byl v X. st. volně do latiny od archipresbytera Leona z Neapole; jeho „Historia Alexandri Magni" byla pramenem českému vzdělání povídky o Aleksandrovi (z 2. pol. XIV. st.). Podle tištěného vydání latinského upraven byl také polský překlad (ke konci XV. neb na poč. XVI. st.) a podle tohoto tekst západoruský.

Příběh o Aleksandrovi lákal také básníky středověké. Nejvíce proslula lat. báseň Gualtera de Castelione (z XII. v.); nezná-

mý český básník na poč. XIV. st. vzal si ji za vzor a složil obsáhlou báseň o Aleksandrovi. Nevázal se na předlohu latinskou, básnil zcela samostatně a vytvořil dílo značné ceny básnické. U jiných Slovanů veršované skladby o Aleksandrovi není.

Středověkým čtenářum nemalou zábavu poskytovala též Kronika trojanská. Hlavním pramenem pro středověké vzdělavatele této povídky byly krátké historie o válce trojské od neznámých spisovatelů, kryjících se pod jmény Dares a Diktys. V písemnictví církv. slovanském vyskytuje se kronika tato ve dvou versích; jedna z nich zakládá se na řeckém tekstu, přeloženém asi již v X. st. v Bulharsku; druhá verse vznikla podle nějaké povídky západoevropské, složena byla původně v Bosně nebo v sev. Dalmácii a přešla odtud v XIV. st. do Bulharska. V Rusku byly známy obě verse.

Na západě byla tato látka vzdělána básnicky v duchu středověké romantiky od franc. básníka *Bénoit de Sainte More*; báseň francouzská byla pak zdrojem latinské skladby prozaické od *Quidona de Columna z Messany* (r. 1287) a v jeho úpravě rozlétla se po západní Evropě. Česky upravena byla dvakrát: volně a obratně v 2. pol. XIV. st., potom doslovně k žádosti nejvyššího mincmistra Petra Zmrzlíka r. 1411. Vytištěna byla r. 1468 v Plzni jakožto první známý tisk český. V redakci Quidonově byla známa v Polsku na poč. XV. st., ne-li už dříve. Zvláštní je, že tištěná vydání polská ze XVI. st. nezakládají se přímo na Quidonovi, nýbrž na přepracované historii Daretově.

Poutavým a rozšířeným čtením byla dále povídka o Apolloniovi, králi tyrském. Vznikla na půdě řecké a na zač. VI. st. vzdělána byla latinsky. Podle tekstu latinského upravena byla samostatně česky. Z Čech vnikla do Polska a Ruska. Je zvláště tím zajímavá, že některé části její přešly do tradice lidové a tvořily oblíbené motivy národních pohádek a písní, na př. motiv o otci, který si chce vzíti vlastní dceru za ženu, nebo motiv o strupáči, jenž si úmyslně zohyžďuje hlavu, aby byl šeredný a p.

Cyklus nejrozmanitějších pověstí soustředil se kolem krále Šalomona. V písemnictví byzantsko-slovanském rozšířila se zvláště povídka o Šalomounovi a Kitovrasovi. Kitovras (řec. Kentauros) líčí se jako mocný král, který uslyšev o kráse ženy Šalomonovy, dal ji lstí unésti, byl od Šalomona přemožen a potrestán i s nevěrnou ženou. Ohlas této pověsti často se vyskytuje v junáckých zpěvích jihoslovanských a v bylinách ruských. Od byzantsko-slovanské pověsti liší se západoevropská rozprávka o Šalomounovi a Morolfovi (Markoltovi). V Čechách kolovaly rozprávky Markoltovy již v XIV. st., ale překlad znám je teprve z tisku r. 1608. Polský překlad, pořízený od bakaláře Jana z Koszyczek, vytištěn byl r. 1521 v Krakově. Český i polský tekst zakládá se na latinské předloze.

Vedle bible nebylo snad žádné dílo tak obecně rozšířeno a do jednotlivých řečí překládáno jako „Kronika o sedmi mudrcích". Základ její byl indický. Ve východních redakcích: arabské, perské, syrské a j. kniha nazývá se obvčejně historií mudrce Sindbada, řec. Syntipas. V Evropě „Kronika o sedmi mudrcích" rozšířila se z překladu hebrejského a řeckého prostřednictvím tekstu latinského. V písemnictví českém vyskytuje se několik zvláštních versí této kroniky. Zkrácená verse pojata byla do českých „Gest Romanorum". Úplná kronika, založená na latinském tekstu, zachovala se ve dvou starých tiscích: okolo r. 1502 v Plzni a z r. 1590 v Praze. Z pozdější doby je jiná verse, vytištěná v Jindř. Hradci a v Skalici, která se od známých kronik sedmi mudrcův úplně liší a byla asi samostatně upravena na půdě české. Do polštiny přeložil kroniku bakalář krakovský Jan z Koszyczek na poč. XVI. st. podle tekstu latinského. Z Polska dostala se v polovici XVI. st. na Rus, kde se hojně rozšířila.

Dlouhou pout po všech literaturách evropských vykonala též sbírka drobnějších povídek, nazvaná „Gesta Romanorum". Byla bohatou pokladnicí rozmanitých látek, proto z ní vážili kazatelé a moralisté, skladatelé novel, ano i spisovatelé takové váhy jako Boccaccio a Shakespeare. Sborník „Gest" v té formě, v jaké se stal majetkem evropským, sestaven byl ve XIII. st., avšak zárodek jeho byl starší. Název „Gesta Romanorum" odpovídal obsahu sborníku patrně jen s počátku, dokud v něm byly převahou anekdotické příběhy z historie římské. Název ten trval i potom, když do rámce sborníku vešly i jiné příběhy. Do češtiny byla „Gesta" přeložena v XV. st. a do polštiny v XVI. st. podle tekstu latinského. Podle polského tekstu upraven byl v XVII. st. překlad ruský, avšak některé příběhy z „Gest", na př. o Apolloniovi tyrském, sv. Aleksiovi, papeži Řehořovi a j., dostaly se do písemnictví ruského mnohem dříve z předlohy řecké.

K Jihoslovanům a Rusům vnikly kromě jmenovaných některé látky, jež se k severozápadním Slovanům nedostaly. Jest to na př. „Působení a život Devgenia Akrita" (Dějanie i žitije Děvgeniovo Akrita), zakládající se na řeckém herojském epose X. st. z epochy válek Byzancie se Saraceny. V rusko-slověnském vzdělání prvotní ráz herojské básně řecké značně se změnil, historické podrobnosti se otřely, milostný živel ustoupil do pozadí, naproti tomu zesílen byl moment náboženský. Některé motivy přejaty byly do bohatýrských písní jihoslovanských a ruských.

Populární byla na Rusi povídka o přemoudrém Akirovi, založená na povídce z Tisíce a jedné noci. Na Rus vnikla prostřednictvím jihoslovanským z předlohy řecké. Srbochorvatské teksty z XV. st. podstatně se liší od redakce ruské, z čehož se usuzuje, že původní překlad do církv. slovanštiny byl mnohem starší.

Mnoho se na Rusi čtla také pověst o indijském carství; pramenem jejím bylo v středověku velice rozšířené „poslání presbytera Jana k řeckému císaři Manuelovi", líčící v pohádkovém zveličení bohatství a divy Indie. Ruská redakce zakládá se na tekstu srbochorvatském, přeloženém z latiny v XIII.—XIV. st. někde v Bosně nebo na pobřeží dalmatském, kam se klade také původ srbské Aleksandreidy. Mnohé fantastické živly přešly z ní do ruských bylin, na př. o Djukovi Stěpánoviči.

Z Byzancie prostřednictvím jihoslovanským přešla na Rus ještě povídka o Babylonském carství a s ní souvisící vyprávání o Novgorodském bílém klobouce, dále východní povídky: Stefanit a Ichnylat (z Pančatantry) a Sny cara Šachaiši.

V písemnictví severozápadních Slovanů projevily se zase hojnější vlivy romantiky západoevropské. Jest známo, že dvorští pěvci němečtí nalézali štědrou podporu v Čechách, kde nejen poslední Přemyslovci a Lucemburkové, ale také mnozí vynikající členové panstva podporovali německé pěvce rytířské. Rostoucí zálibou v romanticko-rytířské poesii byli povzbuzeni domácí básníci, aby se pokoušeli o skladby podobného druhu. Vzorem jim byly předlohy německé.

Tak vznikly v 2. pol. XIV. st. epické básně „Vévoda Arnošt", „Velká a Malá Růžová zahrada" neboli „Laurin", založené na cyklu pověstí německých a obratně zveršované. Podle básní Eilharta z Oberge, Gottfrieda Štrasburského a Jindřicha z Freiberka neznámý skladatel český napsal kolem r. 1400 delší epickou báseň o Tristramovi a Izaldě a v též asi době složen byl podle rakouského básníka Pleiera obšírný veršovaný román „Tandariuš a Floribella"; básnická cena obou těchto skladeb je velmi skrovná.

Zajímavým pokusem lokalisovat romantické látky německé na české půdě a zabarviti je motivy národními jsou staročeské skladby o Štilfrídovi a jeho synovi Bruncvíkovi, zachované v próze, ale původně asi veršované. Vznik jejich není dosud, jak náleží, objasněn. Bruncvík shoduje se v jednotlivých částech děje s německými básněmi o Arnoštovi, Reinfritovi von Brûnswîc a s pověstí o rytíři se lvem, kterou Michal Wyssenhere vzdělal v básni „Heinrich der Löwe", ale nikde není shoda tak úplná, aby bylo možno říci, že skladatel český měl tu neb onu báseň před sebou jako vzor. Možno se tedy domnívati, že český skladatel složil příběhy Bruncvíkovy samostatně, čerpaje jednotlivé motivy z básní německých. Podařilo se mu vytvořiti nový celek, který případně v Čechách lokalisoval a spojil s erbovní tradicí o tom, jak se dostal lev do českého znaku. Z literatury české pronikl Bruncvík na Rus, kde byl rovněž velice rozšířen. Základem druhé povídky o Štilfrídovi, jenž místo kotle zjednal orla ve znak český, byla asi

též nějaká domácí pověst erbovní, kterou skladatel vykrášlil motivy romantickými.

Romantickým duchem a nazíráním proniknuty byly nejen látky světské, nýbrž i duchovní. Na př. legenda o sv. Aleksiovi byla prvotně úplně prosta všech romantických příkras, jak zřejmě ukazuje nejstarší verse ruská, přeložená z řecké předlohy v XII. st. Z téhož zdroje vyplynuly bulharské a srbské verse knižní. Na západě byla legenda tato rozšířena několika přídavky romantickými a v této formě dostala se i do literatury české (veršovaná skladba z 1. pol. XIV. st.) a polské. Veršovaná legenda polská zachovala se v přepise z r. 1454 a není jisto, jakou měla předlohu. Později kolovala v Polsku také prozaická legenda o sv. Aleksiovi, vyňatá z „Gest". Z polské literatury přešla pak prozaická legenda na Rus, kde působila na duchovní verše a byla i dramaticky upravena. Na latinských versích zakládají se též jihoslovanské národní písně o sv. Aleksiovi.

[A. N. Pypin: Očerk liter. istoriji starinnych pověstej i skazok rus. Spb. 1857. — Týž: Drevnjaja pověstь: Pověsti vizant. i latinoroman., prichodivšija čerez južno-slav. posredstvo (Věst. Jevr. 1894, 4). — Týž: Bibliogr. spisok rukopis. romanov, pověstej i p. (Sbor. mosk. obšč. ljubit. ros. slovesnosti. M. 1891). — I. F. Buslajev: Stranstvujuščije pověsti i razskazy (Rus. Věst. 1874). — Týž: Perechoži'e pověsti i razskazy (Moji dosugi II. M. 1886). — A. Veselovskij: Pamjatniki liter. pověstvovatel'noj (Galachov, Istor. rus. sloves. I²). — Týž: Iz istoriji romana i pověsti (Sbor. otd. rus. jaz. 40, 1886; 44, 1888). — Týž: Iz istoriji rus. perevod: pověsti XIII. v. (tamtéž 43, 1887). — A. Brückner, Powieści ludowe (Bibl. Warsz. 1900). — Týž: Dawne powieści i romance polskie (tamtéž 1901). — Týž: Dawne powieści ludowe (Prace fil. 6, 1907). — S. Ptašickij: Srednevěk. zap. evop. pověsti v rus. i slav. liter. (Izvěst. otd. rus. jaz. 7, 1902).

A. Kirpičnikov: Grečeskije romany v novoj literaturě. Pověstь o Varlaamě i Josafě. Chark. 1876. — A. Veselovskij: Vizant. pověsti o Varlaamě i Josafě (Ž. M. N. Pr. 1877, 7). — Týž: O slav. redakcijach odnogo apologa Varl. i Jos. (Zap. Akad. N. 34, 1879). — St. Novaković: Prilog k poznavanju uporodne liter. istorije. Beogr. 1881. — S. F. Oldenburg: Persid. izvod pověsti o Var. i Joas. (Zap. vostoč. otd. archeol. Obšč. 4, 1889; viz tamtéž 9, 1896). — Iv. Franko: Joasaf i Varlaam (Zap. Ševčen. 8, 10. 18, 20, 1895).

A. Pypin: Rus. redakciji srednevěk, skazok ob Aleksandrě (Oteč. Zap. 102, 1855). — V. Jagić: Život Aleks. Vel. po tekstu recensije bugar. (Starine 5, 1879). — St. Novakovič: Pripovetka o Aleks. Vel. Beogr. 1878. — A. Veselovskij: K voprosu ob istočnikach serb. Aleksandriji (Ž. M. N. Pr. 1884, 6, 8; 1885, 10). — Týž: Zur bulg. Alexandersage (Afsl. Ph. 1, 1888). — Týž: Novyja dannyja dlja istoriji ob Aleksandrě. Spb. 1893. — V. Istrin: Aleksandrija rus. chronografov. M. 1893. — A. S. Chachanov: Gruzinskaja pověstь ob Aleks. Mak. i serb. Aleksandrija (Ž. M. N. Pr. 1893, 9). — C. Jireček: Eine slav. Alexandergesch. in Zara 1389 (Afsl. Ph. 25, 1903). — A. Brückner: Powieści polskie z w. XV.—XVII. (Prace filol. 5, 1899).

A. Veselovskij: Južnoslav. pověstь o Trojě (Iz istor. rom. i pov. 2, 1888). — P. Syrku: Zur mittelalter. Erzählungslit. aus dem Bulg. (Afsl. Ph. 7, 1884). — D. Conev: Za proischožd. na Trojan. priča (Sbor.

nar. umotv. 7, 1892). V. Močul'skij: Zur mittelalt. Erzählungslit. bei den Südslaven (Afsl. Ph. 14, 1893). — V. Istrin: Beiträge zur griech.-slav. Chronographie (tamtéž 17, 1895). — E. Karanov: Trojanska povést (Sbor. nar. umotv. 13, 1896).

J. Polívka: Román o Apoll. Tyrském v lit. čes., pol. a ruské (L. fil. 16; viz Drobné příspěvky lit. hist. Praha 1891). M. Murko: Die russ. Übersetzung des Apollonius von Tyrus u. d. Gesta Roman. (Asl. Ph. 14, 1892).

A. Veselovskij: Slav. skazanija o Solomoně i Kitovrasě. Spb. 1872. — V. Jagić: Die christ.-myth. Schicht in d. rus. Volksepik (Afsl. Ph. 1, 1875). — C. Zíbrt: Markolt a Nevím v literatuře stč. (Sbírka pramenu vyd. Čes. Akad. Sk. 1. ř. 2. č. 8).

M. Murko: Die Gesch. von d. sieben Weisen bei d. Slaven (Sitzungsb. d. Wien. Akad. 122, 1890). — Týž: Bugarski i srpski prijevod knjige o Sedam Mudraca (Rad 100, 1890). — S. L. Ptašickij: Srednevěk. zap.-evrop. pověsti v rus. i slav. liter. I. Istoriji iz Rimskich dějanij. Spb. 1897. — A. Veselovskij: Očerki vizant. eposa v rus. Poema o Digenisě (Věst. Jevr. 1875, 4; Russ. Revue 4). — N. S. Tichonravov: Devgeniovo dějanije (Soč. I. M. 1898).

E. B. ov: Akir premudryj (Čten. obšč. istor. i drevn. 1886). — V. Jagic: Der weise Akyrios nach einer altkirchenslav. Übersetzung (Byz. Zeitschr. 1, 1892). — G. Potanin: Akir pověsti i Akir legendy (Etnogr. Obozr. 25, 1895). — Vs. Miller v Ž. M. N. Pr. 1895, 7, 207. — Batalin: Skazanije ob inděj. carstvě. Voron. 1876. — A. Veselovskij: Južnorus. byliny. Spb. 1881—4. — V. Istrin: Skazanije ob inděj. carstvě. M. 1893.

A. Veselovskij: Otryvki vizant. eposa v rus. Pověstь o Vavil. carstvě (Slav. Sbor. 3, 1876). — Iv. Ždanov: Pověstь o Vaviloně i Skazanije o knjazech Vladimirskich. Spb. 1891; Rus. byl. epos 1895. — Daničić: Ind ke priče Stefanit i Ihnilat (Star. 1 70). — F. J. Bulgakov: Stefanit i Ichn. Spb. 1877. — S. Smirnov: Stef. i Ichn. (Fil. Zap. Voron. 1879). — A. E. Viktorov: Stef. i Ichn. M. 1881. — A. Veselovskij: Slovo i dvěnadcati snach Šachajši (Sbor. otd. rus. jaz. 20, 1879). — S. F. Oldenburg: K voprosu ob istoč. Slova o dvěn. snach Šach. (Ž. M. N. Pr. 1892, 11). — J. Polívka: Dvanajest snova cara Šahinšaha (Starine 21, 1889; 24, 1891).

J. Polívka: Kronika o Bruncvíkovi v rus. lit. Pr. 1892. — Sozonovič: K voprosu o zap. vlijaniji na slav. i rus. poeziju. Varš. 1898.

I. Sreznevskij: Drevneje žitije sv. Alekšeja (Svěd. i zam. maloizv. i neizv. pamjat. 31). — D. Daškov: Stichi i skaz. pro Alekšeja (Bes. v obšč. ljubit. ros. sloves. 2, 1868). — N. V. Vladimirov: Žitije sv. Alekšeja (Ž. M. N. Pr. 1887, 10). — V. Jagić: Die Alexius—Legende als serb. Volkslied (Afsl. Ph. 9, 1886). — St. Novaković: Über die Entstehung mancher Volkslieder (tamtéž; srov. Nastavnik 3, 1892).]

ČÁST II.

NÁRODNÍ EPIKA SLOVANSKÁ.

Vedle písemnictví rukopisného a knižního šířily se jednotlivé plody slovesné, písně, pohádky, řikadla a p. ústní tradicí. Z celé této ústní literatury, u Slovanů velmi bohaté a rozmanité, největší význam literární mají zpěvy epické. Národní epika rozvila se u všech Slovanů, s tím však rozdílem, že u Čechů, Polákův a Lužičanů kolovaly pouze kratší písně výpravné obsahu baladického nebo historického, kdežto u Rusů a jižních Slovanů bohatě rozkvetla krásná epika bohatýrská. V době nejhlubšího úpadku, kdy násilně byl přerušen dosavadní vývoj kulturní u Jihoslovanů jhem tureckým a u Rusů porobou tatarskou, národní epika nahrazovala národu téměř všecku poesii umělou a byla nejskvělejším projevem duševní činnosti národa a jeho tvůrčí síly.

Nežli přikročíme k načrtání obrazu národní epiky slovanské, třeba přesněji vymeziti obvyklý název „národní písně". Bylo zvykem na otázku, co je píseň národní, dávati jednoduchou odpověď: píseň národní je výtvor a společný majetek celého národa, vzniklý v dobách naivní víry a mladistvé fantasie, kdy se národ nedělil ještě v třídy a vrstvy společenské, kdy jednotlivec byl zároveň i zástupcem a představitelem celého národa. Tehdy i člověk, skládající a pějící písně, byl orgánem, hlasem celého národa; on netvořil sám nic nového, nýbrž dával pouze výraz tomu, co bylo společným majetkem všech. — Avšak za takovýchto primitivních podmínek mohla vzniknouti nanejvýše prostá píseň nebo pohádka, ale nikoliv výtvor tak umělý, jako je na př. ruská bylina, junácká píseň jihoslovanská neb duma kozácká. Proto je oprávněn názor, že epické zpěvy, jimž se obvykle říká „národní", nejsou plody čistě prostonárodní, lidové. Pěvci lidoví si je posléze osvojili, byli jejich pěstouny a chraniteli, ale prvotně je skládali pěvci umělí, pěvci z povolání, od nichž se teprve rozšířily mezi lidem.

Pro epiku srbochorvatskou mohou se přímo uvésti historické doklady, potvrzující eksistenci zvláštního stavu pěvců z povolání. Zachovalo se svědectví z r. 1415, že na dvoře polského krále Jagiełła a Jadwigy žil srbský pěvec. Později vydány byly v Polsku zvláštní zákazy, týkající se působení srbských pěvců, z čehož lze usuzovati, že jich tam bylo mnoho. Z poč. XVII. st. polský básník Miaskowski slaví v jedné své básni „srpskie skrzypky" a líčí srbského pěvce, jak zpívá starou junáckou píseň o tom, „jak před lety Poláci a chrabří Chorváti bili Turky". Rovněž polský básník Jeronym Morsztyn z poč. XVII. st. v sbírce básní „Światowa roz-

kosz" připomíná, že srbští pěvci putovali po Polsku a zpívali na hradech šlechticů a maloruských kozáků o junáckých činech reků chorvatských a polských. O jihoslovanských pěvcích zmiňují se také prameny maďarské z XVI. st.

Jestliže jihoslovanští pěvci byli známi v Polsku a Uhersku, možno právem předpokládati, že jich byl doma značný počet. Zachovaly se i zprávy o zvláštních školách pěveckých, v nichž se odborní pěvci vzdělávali. Nejznamenitější škola pěvecká byla v Arbaniji. Za panství tureckého byly ony školy potlačovány, ale jedna z nich zachovala se přece až do r. 1780 v Irigu ve Srěmu. Školu tuto, v níž vyučovali znamenití učitelé, vydržovala obec a byla prý hojně navštěvována. Proto snad, že v ní bylo mnoho slepců, nazývána prý byla posměšně „sljepačka akademija".

Odborní pěvci žili na dvorech knížat a velmožů, bavili je zpěvem, provázeli je na výpravách válečných a skládali o nich písně. Tak tomu bylo v dobách dřívějších a podobný zvyk zachoval se v Bosně a Hercegovině do nedávné doby. Je dosvědčeno, že v dřívější době měl každý beg, aga a dizdar, který vedl četu, kromě barjaktara (praporečníka) také pěvce, který jej a jeho vojsko zpěvem obveseloval. Později povolávali begové aspoň na zimu nebo na dobu postní k sobě proslulé pěvce, hostili je a dávali si od nich zpívat písně; za oponou poslouchaly i jejich ženy.

Nemalý vliv na šíření a snad i skládání písní měly též kláštery a mniši, zvláště v době poroby turecké. Mniši byli tehdy takřka výkvětem inteligence a věrnými nositeli národních a náboženských ideálu. Působením jejich vnikly do epiky jihoslovanské rozmanité živly legendové a apokryfické.

O odborných pěvcích na Rusi nejsou sice zprávy tak určité, ale možno právem předpokládati, že i tam žili při dvorech knížat a bojarů. Skladatel „Slova o pluku Igorově" velebí svého předchůdce „většího" Bojana, jejž nazývá slavíkem starého času; opěvoval prý půtky domácí za knížat starého Jaroslava, udatného Mstislava, krásného Romana Svjatoslaviče. Podle toho byl by žil na konci XI. nebo na poč. XII. st. Zpěv svůj doprovázel hrou na nějaký nástroj: „Bojan nepouštěl deset sokolův na stádo labutí, nýbrž věští prsty své vzkládal na živé struny a ty pak samy knížatům zvučely slávu". Letopisná zpráva z r. 1240 vzpomíná „slovutného pěvce Mituse", který nechtě sloužiti knížeti Danilovi, byl svázaný k němu přiveden. — Předmětem zpěvův odborných pěvců byly hrdinské činy knížat nebo jednotlivých reků z knížecí družiny. Zpěvů těchto ujali se pak potulní pěvci odborní, na Rusi zvaní „skomorohi". Název jejich „skomoroch, skomrach" uvádí se ve spojení s arabským slovem „maskhara" a vysvětluje se přestrojováním těchto pěvců, kteří byli zároveň herci, žonglery a tanečníky. Ve vývoji epického repertoáru přikládá se skomorochům důležitý význam; oni přepracovali obsah původních zpěvů, novými motivy

a látkami rozhojnili, z části i nové písně skládali. Připisuje se jim zvláště vytvoření a ustálení určité techniky epické, slohových a formálních zvláštností v písních vůbec. Působením jejich vešly asi v osnovu zpěvů prvotně historických rozmanité látky legendové a zkazkové. Později skomoroši pronásledováni jsouce církví i vládou, uchýlili se do prostředí prostonárodního, mezi lid, a přinesli s sebou bohatýrské zpěvy, které se v novém prostředí přizpůsobily názorům selsko-demokratickým. Od skomorochu převzali písně teprve lidoví pěvci, jimž se říká „skazitělé", t. j. pěvci zkazek.

Vlastním domovem epiky ukrajinské byly staré špitály na Ukrajině, v nichž se soustřeďovala polonárodní a polokniżní činnost básnická. Špitály byly v úzkém spojení se školami, v nichž působili potulní žáci. Tito vstupovali i do vojska, kde bylo potřebí lidí písma znalých; vyměnivše meč za péro, účastnili se výprav válečných a dojmy z těchto výprav zobrazovali ve verších, jimž se dostalo od odborných pěvců ve špitálech umělecké formy. Ze středu pěvců odborných vyšel časem zvláštní typ vojenských kobzarů či banduristů (od hudebních nástrojů k o b z y a b a n d u r y), kteří žijíce v řadách kozáckých, opěvovali slávu reků současných ve formě již typicky ustálené. Od odborných banduristů přejali pak písně starci-slepci; majíce za průvodce nějakého chlapce, sirotka, putovali po kraji a zpěvem opatřovali si výživu. Čelnější z pěvců, kteří vynikali zvláštní pamětí a znali mnoho písní, získavše si zpěvem něco jmění, usazovali se v lidnatých vesnicích a shromažďovali kolem sebe mládež, vyučujíce ji dumám. Takových škol pěveckých byl hojný počet na různých místech v Ukrajině.

K nejznámějším pěvcům dum náležel *Danylo Bandurko*, narozený r. 1738 v Kijevě. V desíti letech šel do učení k banduristovi Vološinovi v městečku Boguslavji a učil se u něho rok; vyučiv se sloužil jako odborný pěvec (bandurista) u guvernéra v Kijevě, potom odešel na síč záporožskou, kde žil šest let, živě se u kozáků hrou a zpěvem. Později sloužil ještě u hajdamáků. Jiný známý bandurista byl *Ostap Varesaj*. Narodil se na poč. XIX. st. v Poltavsku a oslepl, když mu byla čtyři leta. Otec jeho, rovněž slepý zpěvák, dal ho do učení ke kobzaru Mykitovi. Za učení se neplatilo, ale všecko, co učeň zpěvem svým vydělal, patřilo učiteli. Učil se 3 leta, též u jiných zpěváků, potom osamostatněv učil jiné. Byl zván do Kijeva a Petrohradu, aby před inteligencí zpíval dumy.

HLAVA I.

Epika ruská.

Bohatýrské písni ruské říká se obyčejně „b y l i n a“ od subst. b y l ь (t. j. co bylo, minulá událost). Název tento je sice také lidu znám, ale obvyklejší je u lidových pěvcu jméno „s t a r i n a, s t a r i n k a“; v prózu uvolněná bylina sluje „p o b y v a l š č i n a“.

Zájem o byliny vzbuzen byl teprve v XIX. st. První sbírka vyšla r. 1804 s názvem „Drevnija russkija stichotvorenija“, obsahujíc pouze 26 písní. Vybrána byla z obšírného sborníku rukopisného, který byl sestaven v polovici XVIII. st. na podnět Prokofia Demidova a připisuje se Kiršovi Danilovu. Byliny tam obsažené sebrány byly podle ústní tradice lidu v Sibiři. Celý sborník Kirši Danilova vydal r. 1818 Konst. Kalajdovič. Obsáhlejší sbírky vyšly tiskem až v druhé polovici XIX. st.: od *P. N. Rybnikova* („Pěsni“ ve 4 částech, Moskva 1861—7), *P. V. Kirějevského* („Pěsni“ ve 3 částech, Moskva 1860—1874), *A. Gil'ferdinga* („Oněžskija byliny“, S. Pbg. 1873) a j. Sbírky uvedené i jiné, které potom následovaly, obsahují epický repertoár z gubernie oloněcké. Později objeven byl bohatý zdroj epiky v gubernii archangelské; obsažen je hlavně ve sbírkách od *A. V. Markova* („Bělomorskija byliny“, Moskva 1901), *N. E. Ončukova* („Pečorskija byliny“, Spb. 1904) a *A. D. Grigorjeva* („Archangelskija byliny i istoričeskija pěsni“ ve 3 dílech, Moskva 1904—1910). Ukázalo se, že epický repertoár archangelský v mnohých případech zachoval starší verse bylin věrněji než repertoár oloněcký. Konečně sebrány byly epické písně i v jiných krajích, takže se téměř na celém území velkoruském v evropské Rusi a v Sibiři nalezly byliny, nejhojnější měrou ovšem na severu v gubernii oloněcké a archangelské, potom v Přiuralí a v záp. Sibiři.

Původní vlastí bylin nebyla však severní Rus, nýbrž oblasť kijevská, haličsko-volyňská, černigovsko-severská, novgorodská a suzdalská. Většina písní v těchto oblastech složených přimkla se ke kijevskému cyklu epickému, jehož středem byl kníže Vladimír a jeho družina. Obsah kijevského cyklu ustálil se v době nadvlády tatarské, asi ve XIII. a XIV. st., kdy Moskva nebyla ještě středem státní moci v Rusku a kdy žila svěží paměť o vy-

nikajícím významu Kijeva. Proto se stal Kijev a jeho kníže, representovaný epickým Vladimírem, krystalisačním bodem, kolem něhož se skupily i písně vzniklé na jiných místech.

Písně cyklu kijevského vnikly potom z části do novgorodské oblasti kulturní a rozhojnily epický repertoár místní, který byl sám o sobě dosti bohatý. Z Velikého Novgorodu zanesli kolonisté byliny dále na sever. Za cara Ivana III. (v 2. pol. XV. st.) bylo totiž veliké množství obyvatelstva z území Vel. Novgorodu nuceno vystěhovati se na sever do gubernií oloněcké a archangelské. Osadníci tito přinesli s sebou také epický repertoár, jak byl tehdy znám v oblasti novgorodské a v území podřízeném kulturnímu vlivu Novgorodu. Poměry na severu ruském byly příznivy dalšímu květu epické poesie, kdežto v Novgorodsku působením politických a sociálních poměru zanikla až na nepatrné zbytky. Z Novgorodska byla z části také kolonisována západní Sibiř a s kolonisty vnikla tam epická poesie. Proto se sibiřské byliny shodují celkem s oloněckými a archangelskými, jak v obsahu, opěvujíce tytéž bohatýry, tak i ve formě a dialektických zvláštnostech, čímž se potvrzuje společný jejich původ. Severoruští pěvci bylin — skazitělé — byli tedy pouze chraniteli starodávného repertoáru epického. Repertoár tento byl asi už v XVII. st. úplně ustálen a od té doby nebyl doplňován novými látkami.

Po obsahu možno byliny rozděliti ve dvě skupiny: v zpěvy bohatýrské a v písně s látkami pohádkovými a legendovými. Bohatýrské zpěvy zobrazují hrdinské činy jednotlivých reků, jejich boje s Tatary a jinými nepřáteli — a podle původu dělí se ve dva cykly: kijevský a novgorodský.

I. Bohatýrské byliny kijevského cyklu.

Středem bohatýrské družiny tohoto cyklu je epický kníže Vladimír, zvaný „krasnoje solnce, solnyško kijevskoje, baťjuška, laskovyj, slavnyj“ a p. Pěje se o něm, jak pořádá hostiny, přijímá hosti, vysílá bohatýry na dobrodružství, odměňuje jejich statečnost a opatřuje jim ženy. Sám žádných rekovných činů nekoná a v době nebezpečné zbaběle si vede. Vytýká se také jeho záletnictví, ukrutnost, nevděk k bohatýrům, lstivost a touha po kořisti.

Obraz epického Vladimíra podstatně se tedy liší od historického knížete kijevského Vladimíra. Epický Vladimír stal se jaksi zástupcem kijevských knížat vůbec a převzal od nich mnohé vlastnosti, dobré i špatné. Postavu jeho zabarvilo i pozdější prostředí; v bylinách novgorodského původu líčil se podle tamních názorů jako vládce slabý, beze vší moci a iniciativy, ovzduší moskevské vtisklo mu zase ráz cara moskevského, přísného a despotického. Epická žena Vladimíra Evpraksie (Evfrosina), pojmenována byla podle slavných a historicky proslulých kněžen, ale na vytvoření její postavy nejvíce působily legendové látky o nevěrných ženách.

Ilja Muromec.

Nejvíce opěvovaný bohatýr a miláček ruského národa byl Ilja Muromec. Pěje se o něm, že byl syn sedlákův z dědiny Karačarova v Muromě, třicet let doma seděl, nemoha vládnouti ani rukama ani nohama, až ho toulaví poutníci uzdravili a obdařili bohatýrskou silou. Opatřiv si divotvorného koně a ukovav si bohatýrskou zbraň, vyžádal si od rodičů požehnání a vybral se do Kijeva na dvůr knížete Vladimíra. Na cestě rozprášil četu loupežníků, porazil veliké vojsko tatarské, obléhající Černigov, a zajav Solovje-loupežníka, který seděl v hlubokém lese mezi Muromem a Kijevem a měl hnízdo na sedmi srostlých dubech, přivedl ho na dvůr knížecí v Kijevě.

Ilja vstoupiv do služeb Vladimírových, konal s jinými bohatýry službu pohraniční. Ačkoli nad ostatní reky vynikal silou a statečností, přece si ho Vladimír, jak náleží, nevšímal. Kdysi zapomněl ho pozvati ke kvasu; Ilja se rozhněval, v hněvu uchopil luk a kalenými střelami jal se stříleti na kostely, kříže a makovice pozlacené. Jindy odmítl prudce nedůstojný dar, který mu kníže nabízel, začež ho kníže kázal za živa zazdíti. Kněžna donášela mu tajně pokrmy; když pak Tataři oblehli Kijev, Vladimír k radě své ženy poručil Ilju odezdíti a úpěnlivě ho prosil o pomoc. Usmířený Ilja zbavil Kijev krutých Tatarů. V jiné půtce s Tatary byl lstivě zajat a car tatarský poručil ho vyvésti v širé pole a tam zahubiti. Ilja sebral všecku svou sílu bohatýrskou, přetrhal řetězy, jimiž byl spoután, a chopil nejbližšího Tatara za nohy: kudy jím mrštil — tam ulice, kam jím vrhl — tam náměstí. Tataři dali se na útěk a zaklínali se, že nechtí už bojovat s reky ruskými.

Tuhý boj Ilja podstoupil s Idoliščem pohanským; byl to netvor, pět sáhů vysoký, hlavu měl jako pivní kotel, oči jako číše, nos jako tyčku. Polykal chléb po pecnech a na jeden doušek vypil vědro vína. Ilja pustil se s ním v boj a ubil ho svou přílbou.

Na svých dobrodružných výpravách Ilja přemohl bohatýrskou ženu a žil s ní v manželství; narodil se jim syn, kterého Ilja nepoznal, odjev zatím na dobrodružství. Konaje později pohraniční službu, setkal se s mladým rekem, který se posmíval ruským bohatýrům. Ilja pustil se s ním v zápas a po krutém boji ho přemohl. Teprve potom poznal, že to byl vlastní jeho syn.

Ilja dosáhnuv 350 let věku svého, nepozbyl své síly a vydal se znovu na dobrodružství. Přijel k zářícímu kameni, na němž bylo psáno: kdo první cestou pojede, ubit bude; kdo druhou cestou pojede, ožení se; kdo třetí cestou pojede, obohatí se. Ilja pustil se první cestou, narazil na loupežníky a pobil je. Vrátiv se jel druhou cestou a přijel k nádhernému paláci, kde bydlila spanilá královna. Pohostila ho, po kvase uvedla ho do ložnice a vyzvala ho, aby si lehl na čarovnou postel, která byla tak zřízena, že

kdo si lehl dozadu, s tím se postel převrátila, takže upadl do hlubokého sklepa. Ilja poznav lest, přinutil královnu, aby si lehla napřed, a svrhl ji do sklepa. Potom osvobodil bohatýry, které lstivá královna byla již oklamala a v sklepě věznila. Vrátiv se znovu na rozcestí, pustil se po třetí cestě. Tam našel veliké poklady zlata, stříbra a perel. Z pokladu toho dal postaviti kláštery a kostely, ničeho si neponechav. Za stavby těchto klášteru byl prý zdvižen od neviditelné moci andělské s koně a donesen do kláštera pečerského u Kijeva, kde se uložil k věčnému odpočinku. Některé písně spojují však smrt jeho s koncem ostatních bohatýrů ruských.

Z historie Ilja není znám, z narážek v germánských sagách, v bylinách a jiných památkách se usuzuje, že pocházel ze vznešeného rodu, narodil se v městě Morovijsku v černigovské gubernii (nikoliv v Muromě), sloužil v XII. st. severním knížatum ruským a skončil svůj život v Kijevě. Tradice o jeho selském původě vznikla asi teprve na konci XVI. st., za doby třídních bojů mezi šlechtou a nižšími vrstvami zemědělského obyvatelstva, které na něm soustředilo své sympatie a vyslovilo v něm svůj protest proti útisku vyšších tříd, podporovaných vládou. V této době Ilja byl povýšen na první místo mezi bohatýry ruskými a ostatní rekové ustoupili před ním do pozadí, takže mnohé jejich činy hrdinské, o nichž se dříve pělo, byly přeneseny na Ilju. Postavu jeho značně zabarvilo také prostředí kozácké a Ilja sluje v některých písních „starý kozák“; z mnohých příčin se soudí, že se teprve v XVI. a XVII. st. trvale ustálil typ Iljův, jak jej kreslí nynější byliny.

Stopy historických motivů v písních o Iljovi jsou řídké. Je to předně boj Iljův s loupežníkem Solovjem. V Solovjovi zachovala se snad památka na pověstného loupežníka, který podle letopisných zpráv osadil lesy brynské na řece Smorodině, nadán byl věšteckým darem a vyznačoval se zvláštní chytrostí jako Solovej v bylinách. Později vytvořena z historické osobnosti loupežníka bytost polomytická v podobě ptáka, k čemuž název Solovej (slavík) mohl býti podnětem. Historické ohlasy obsahují dále ty části bylin, v nichž se líčí pohraniční služba Iljova, boje jeho s Tatary a s Idoliščem — personifikací nepřátel ruské země. Četnější jsou legendové a zkazkové motivy, jež byly od pozdějších pěvců k Iljovi připojeny; jsou to jmenovitě písně o mládí a zázračném uzdravení Iljově, o boji jeho se synem, o třech jízdách jeho a p.

Dobryňa Nikitič.

Vedle Ilji Muromce nejpopulárnější bohatýr ruské epiky je Dobryňa Nikitič. Kdežto Ilja je spíše představitel lidového bohatýra, demokratického reka, Dobryňa jeví se jako bohatýr dvorský, aristokratický. Narození Dobryňovo provázely tajemné zjevy: divné zvíře Skimen přiběhlo se stádem hadův a zvířat do

země a naplnilo krajinu řevem a hvizdotem. Země se třásla, lesy se kácely, řeka Dněpr vystoupila z břehův a tráva polehla.... Nejslavnějším činem jeho bylo ubití draka Goryniče s dvanácti choboty, z nichž sršel oheň. Gorynič unesl Zapavu Putjatičnu, neteř Vladimírovu. Dobryňa ho pronásledoval, draka v krutém boji přemohl a Zapavu osvobodil. Vraceje se do Kijeva, potkal v čistém poli velikánku-ženu na koni. Přijev k ní udeřil ji dvakrát palicí do hlavy; teprve po třetí ráně se ohlédla a úsměšně pravila: Myslila jsem, že mne to komáři štípají, a oni to ruští stateční bohatýři šlehají. Chytila Dobryňu za vlasy a strhši ho s koně, zavřela ho do koženého měchu. Koni bylo těžko nésti dva bohatýry; proto vyňala Dobryňu z měchu řkouc, je-li mladý a bude-li se jí líbiti, že ho nazve druhem milenym. Dobryňa se jí líbil, proto se s ním dala v Kijevě oddati.

Skupina písní opěvuje lásku Dobryňovu k čarodějce Marině. Proti vůli matčině Dobryňa zamiloval se do spanilé dívky Mariny, která svedla již devět statných reků. Tajemnými kouzly přilákala k sobě Dobryňu, proměnila ho v zlatorohého tura a poslala k moři. Matka nemohouc se ho dočkati, proměnila se v straku a přinutila Marinu, aby mu vrátila dřívější podobu. Dobryňa nabyv zase lidské podoby, zabil svůdnou čarodějku.

Nejzajímavější episodou ze života Dobryňova je odjezd jeho do ciziny a přerušení sňatku jeho ženy s Alešou Popovičem. Dobryňa oženiv se, poslán byl od Vladimíra s poselstvím k chánu tatarskému. Mladé ženě své Nastasji uložil, aby naň čekala 6 (12) let, a nevrátí-li se do té doby, aby se provdala za koho chce, jen ne za Alešu Popoviče. Když uplynulo šest (dvanáct) let, Aleša Popovič přinesl jí zprávu, že viděl mrtvolu Dobryňovu ležeti v poli; i ucházel se o její ruku. Vladimír a kněžna Eupraksie podporovali jeho žádost, takže Nastasja konečně k sňatku svolila. Dobryňa dostal o tom zprávu od poutníka (koně, holoubka) a rychle se vrátil do Kijeva. Přestrojiv se za hudce-skomorocha, šel obveselovat hosti na svatební kvas. Potají vpustil do číše Nastasjiny zlatý svůj prsten, po němž ho Nastasja poznala. Dobryňa chtěl zrádného Alešu usmrtiti, ale Ilja Muromec protivníky smířil. Podle jedné verse Dobryňa utonul v řece Smorodině, podle jiné zahynul v boji proti nebeské moci s ostatními bohatýry ruskými.

Epický Dobryňa Nikitič podržel celkem svou historickou podobu mnohem věrněji než Ilja. Letopisy ruské nazývají ho strýcem Vladimíra Vel., velebí jeho chrabrost a politický důmysl, vypravují, jak s vévodou Puťjatou násilím přinutil obyvatelstvo novgorodské přijmouti křesťanství a p. V témž smyslu vyličují i písně jeho osobní vlastnosti a přátelský poměr ke knížeti Vladimírovi. Jeví-li se Dobryňa v bylinách drakobijcem, je tím asi naznačeno jeho úsilí vypleniti pohanství, jehož symbolem bývá drak.

Co se vypravuje o tajemných zjevech při narození Dobryni, nepatřilo asi v původní osnovu bylin o tomto bohatýru, nýbrž některý pěvec převzal to z bylin o Volchovi. Motiv o odjezdu Dobryňově a jeho ženě, která naň dlouho čekala, připomíná osudy Brunclíkovy a vyskytuje se hojně v písních a pohádkách vůbec. Dokladem, jak se často v písních staré i nové motivy proplétají a sdružují, je zpěv o Dobryňovi a čarodějce Marině. Předpokládá se totiž, že epický obraz čarodějky Mariny vytvořen byl na základě národních tradic o historické Marině Mniškové, ženě Dimitria Samozvance, o níž se šířily mezi lidem nejrozmanitější pověsti.

Aleša Popovič.

Aleša Popovič, opěvovaný často ve spojení s Iljou a Dobryňou, byl oblíbený rek starších bylin a mnoho písní o něm kolovalo. Později přešly mnohé motivy z bylin o Alešovi na Ilju Muromce, neboť Aleša netěšil se z obliby pěvců-skomorochů. Příčinou toho mohlo býti jeho příjmení „Popovič", což se vykládalo jako syn popův, a popové nebyli u skomorochů v lásce. Odtud možno také vysvětliti, proč je Alešovi přidělena v nynějších písních hanlivá úloha pomlouvače a svůdníka žen.

Památka na Alešu jako slavného reka a bojovníka nejzřetelněji se zachovala v bylině o boji s Tugarinem. Dva mocní bohatýři Aleša Popovič a Akim Ivanovič vyjeli z Rostova a ocitli se na rozcestí u „zářícího kamene" s nápisem: první cesta vede do Muroma, druhá do Černigova, třetí do Kijeva. Pustili se cestou do Kijeva. V Kijevě usadil se právě Tugarin Změjevič, ohromný velikán, tři sáhy vysoký. V paláci Vladimírově seděl za stolem vedle kněžny Apraksejevny a milkoval se s ní. Při tom jedl a pil nelidsky; labuť celou polykal najednou, chléb strkal do úst po bochnících a pil z číše o půl třetím vědře. Spatřiv Alešu vyhrožoval mu, že ho buď ohněm spálí, buď koněm podeptá nebo kopím zakolí. Aleša jel na Safat-řeku, pomodlil se Bohu, vyzval Tugarina k boji a lstí ho ubil.

Epický Tugarin není zajisté nikdo jiný než polovecký Tugor-kan, který v poslední čtvrti XI. st. pustošil zemi ruskou. Kijevský kníže Svjatopolk Izjaslavič a kníže perejaslavský Vladimír Monomach r. 1096 bojovali s ním a přemohli ho. Tugor-kan byl v boji zabit a nedaleko Kijeva pochován. V ústech pěvců tato událost historická podstatně se změnila. Místo Vladimíra Monomacha nastoupil epický kníže Vladimír a vítězství nad Tugarinem přiděleno bylo známému tehdy bohatýru Alešovi, který žil o sto let později. Když pak v době pozdější v čelo ruských bohatýrů postaven byl Ilja Muromec, složena byla asi v XVI. st. podle starší písně o boji Alešově s Tugarinem nová bylina, v níž se podobným způsobem vyličoval boj Ilji s Idoliščem.

Jako Dobryňa jest i Aleša Popovič historickou osobností. Rodem z Rostova žil v první čtvrti XIII. st. a jako statečný rek bojoval v družině rostovských knížat. Po smrti knížete Konstantina odjel se svou družinou do služeb velkoknížete kijevského Mstislava Romanoviče a zahynul s jinými reky ruskými v bitvě s Tatary nad řekou Kalkou r. 1224. Osudná bitva tato zanechala zřejmé stopy v několika bylinách, ovšem ve formě značně změněné. Patří sem na př. bylina, ve sbírkách obyčejně nadepsaná „Kamskoje poboišče", původně asi „Kalkskoje poboišče". Z reků opěvovaných v epice ruské zahynul v bitvě kalské podle historie toliko Aleša Popovič. Národní tradice připojila k němu ještě bohatýra z doby Vladimírovy Dobryňu a později vniklo do písně i jméno Ilji Muromce, jemuž přidělena hlavní úloha.

Jiným ohlasem porážky Rusu nad Kalkou je překrásná bylina o zahynutí ruských bohatýrů. Na Sařat-řeku vyjelo sedm udatných reků, mezi nimi Ilja, Dobryňa a Aleša. Druhého dne Dobryňa osedlal si koně, přeplaval řeku a vyzval Tatařína, který obsadil řeku, na souboj; v boji sklouzl a padl na zemi. Tatařín naň skočil, rozpáral mu prsa a vyňal z nich srdce. Po druhé vyjel Aleša a uviděv ubitého Dobryňu, vyzval Tatařína k boji, v němž ho srazil k zemi. Když mu chtěl rozpárati prsa, černý havran přiletěl a prosil za milost pro Tatařína slibuje, že přinese od siného moře živou a mrtvou vodu, kterou může oživiti mrtvého Dobryňu. Aleša souhlasil, přinesenou vodou pokropil Dobryňu a ten ožil. Třetího dne Ilja Muromec udeřil s Alešou a Dobryňou na ohromné vojsko tatarské a porazil je. Bohatýři ruští zpyšněli tímto vítězstvím a začali se vychloubati, že se nebojí ani moci nadzemské. V tom zjevili se dva bojovníci a vyzvali je na souboj. Aleša, Dobryňa a Ilja pustili se do nich; přeťali jednoho, ale z jednoho povstali dva a tak každou ranou přibývalo nepřátel. Užaslí bohatýři dali se na útěk, zaběhli do skalnatých hor a tam zkameněli... Tak v ústech pěvců porážka Rusů změněna byla ve vítězství a zahynutí předních bohatýrů motivováno epicky jejich pýchou a vzepřením nebeské síle.

Batyga Batygovič.

V dějinách ruských nebylo osudnější události, která by byla tou měrou otřásla celou ruskou zemí, jako vpád Tatarů. Památka na tuto strašlivou pohromu obrazila se též v ústní epice ruské. Historický Batu, synovec Ugetajův, sluje v bylinách Batyga Batygovič a předmětem zpěvů o něm je výprava na Rus. Batyga přiblíživ se s ohromnou silou vojska ke Kijevu, žádá knížete Vladimíra, aby vypravil na souboj s ním některého z bohatýrů ruských. Přední rekové Ilja, Dobryňa a Aleša nebyli právě přítomni; k souboji přihlásil se Vasilij Ignaťjevič, který nejdříve střelami ubil

Batygova syna, potom zetě a konečně strýce jeho. Na vyzvání Batygovo Vasilij dobrovolně se vydal do stanu tatarského a sliboval Batygovi, že proň dobude Kijeva, dá-li mu 40 tisíc vojska. Batyga dal se zlákati, odevzdal mu 40 tisíc, ale Vasilij vojsko tatarské zavedl do lesa a tam je pobil. To se třikráte opakovalo. Batyga dal se spěšně na útěk a zaklínal se, že už nikdy nebude útočit na Kijev.

Historická událost v ústech pěvcu zcela se změnila; poraženými nejsou tu Rusové, nýbrž Batu sám. Mladý rek Vasilij Ignaťjevič je snad totožný s knížetem Vasilijem Konstantinovičem, který podle zpráv letopisných byl zajat Batyjem v bitvě na Siti.

Dunaj Ivanovič.

Bohatýr Dunaj Ivanovič slíbil, že Vladimírovi přiveze nevěstu knížete hodnou, dceru litevského krále Opraksii. Pomocí Dobryňovou slib svuj vykonal, Opraksii do Kijeva přivedl a sám bojem přinutil Opraksiinu sestru Nastasju, aby se stala jeho ženou. Při svatební hostině Nastasja se chlubila, že nikdo neumí tak mistrně střílet z luku jako ona. Dunaj se s ní vsadil o velikou sázku. Vzdálil se od Nastasji na celou verstu, položil si zlatý prsten na hlavu a — hle, Nastasja přímo střelila do prstenu a rozpůlila jej. Potom položila si prsten na hlavu, Dunaj naň střelil, ale nedostřelil, po druhé střelil a přestřelil, po třetí střelil a šíp vnikl do srdce Nastasjina. Dunaj ze zoufalství se probodl. Z krve jeho vyprýštila řeka Dunaj, z krve Nastasjiny řeka Dněpr.

Z historie je známo, že to byl vlastně Dobryňa, jenž Vladimírovi opatřil ženu Rognědu. Na toto thema mohla býti složena píseň, do níž se později z příčin nedosti jasných dostalo jméno Dunaje jako svata. V rekovi Dunajovi netřeba hledati personifikaci řeky Dunaje, neboť jméno Dunaj jako název osobní bylo na Rusi známo. Podle letopisných zpráv byl na př. vévoda Dunaj ve službách Vladimíra Vasilkoviče, knížete volyňského v XIII. st. Zakončení byliny, že z krve Dunajovy vytekla řeka Dunaj, obsahuje oblíbený motiv zkazkový o původě řek. S historickým Dunajem mohl se tento motiv tím snáze spojiti, ježto jméno reka a řeky souhlasilo.

Suchman Odichmanťjevič.

Historický základ mají bez pochyby také písně o Suchmanovi. Na kvase u Vladimíra bohatýři honosili se svými činy, jen Suchman seděl tich a jídla se nedotýkal. Když se ho Vladimír tázal, proč mlčí a ničím se nechlubí, slíbil, že přinese mu bílou labuť, živou a nezraněnou. Na cestě setkal se s velikou silou tatarskou a pobil Tatary až na tři. Ti skryli se pod keřem rokytovým

a lstivě ranili Suchmana střelami do boku. Suchman vytrhl si střely, k ranám přiložil listí makové a zabiv Tatary, vrátil se k Vladimírovi oznamuje, že sice nepřinesl bílé labutě, ale že zahubil velkou sílu Tatarů, která hrozila Kijevu. Vladimír tomu nevěřil a kázal Suchmana uvězniti. Když však Dobryňa potvrdil pravdu slov Suchmanových, Vladimír kázal Suchmana vyvésti z vězení a chtěl ho obdarovati. Urážený Suchman vytrhl si z krvavých ran listí makové a z jeho krve vytryskla řeka Suchman (Suchona).

V letopisech ruských vypravuje se analogický příběh o Demjanovi Kudenoviči, bohatýru perejaslavském, který přemohl Polovce, obléhající Perejaslav, a raněn byv v boji zemřel, zamítaje dary, jež mu kníže perejaslavský nabízel za odměnu. Později historickému reku dostalo se jiného jména ve spojení s řekou Suchonou a Polovci zaměněni byli populárnějšími nepřáteli Rusů — Tatary.

II. Bohatýrské byliny novgorodského cyklu.

Od kijevského cyklu bohatýrského rozlišuje se skupina bylin novgorodského původu. Hlavními reky tohoto cyklu nejsou bojovníci, nýbrž bohatí synové kupečtí. Část bylin původně novgorodských přimkla se těsně k cyklu kijevskému, část zachovala svou samostatnost.

1. Novgorodské byliny v rámci kijevského cyklu.

Čurilo Plenkovič.

Písně o Čurilovi rozdělují se ve dvě skupiny. V první je vylíčen příjezd Čurilův do Kijeva a služba jeho u dvora Vladimírova; předmětem druhé skupiny je milostný poměr mezi Čurilem a Kateřinou Nikuličnou, ženou dvořana Bermjaty. Čurilo líčí se jako ohromný boháč, který svou nádherou v úžas uvádí Vladimíra a jeho bohatýry. Šatí se bohatě a ozdobně, takže ženy dvořanů Vladimírových i sama kněžna Apraksie je do něho zamilována. Čurilo sám oblíbil si mladou ženu Bermjatovu Kateřinu a za nepřítomnosti mužovy ji navštěvoval. Větším dílem končí se byliny smrtí Čurila a Kateřiny, jež Bermjata ze žárlivosti zahubil.

Písně o Čurilovi vznikly nepochybně v Novgorodě, sídle bohatých a nádherv milovných kupců, jejichž zástupcem je Čurilo. Rozvoj kupeckého stavu v Novgorodě dospěl největší výše na poč. XV. st. a v této asi době byla bylina o Čurilovi složena. Přimkla se k cyklu kijevskému, ale zachovala v kulturně-historických podrobnostech zřejmé stopy svého původu.

Solovej Budimirovič.

Slavný a bohatý host-kupec, Solovej Budimirovič, přijel do Kijeva na korábu „Sokol“ zvaném, který byl velmi mistrně zhotoven,

V zeleném sadě neteře Vladimírovy Zapavy přes noc dal upraviti své družině nádherný palác se zlatou střechou. Zapava probudivši se ráno, vstoupila do paláce; v prvé síni třpytily se zlaté poklady Solovjovy, ve druhé modlila se potichu Solovjova matka, v třetí ozývala se hudba. Spatřiv Zapavu, radostně ji uvítal. Začali hráti v šachy a Solovej třikrát obehrál Zapavu. Podle jedné verse si ji vzal za ženu, podle jiné složil svůj palác a odplul pryč.

Byliny o Solovjovi se shodují se svatebními písněmi ruskými, jejichž symbolika (zelený sad, hra na housle a v šachy) jasně se v nich obráží. V ději shodují se zase byliny s knižní pověstí ruskou o Vasiliovi Zlatovlasém, královici české země, jejímž předmětem je rovněž svatební cesta rekova pro nevěstu. Kulturní a přírodní detaily ukazují, že bylina složena byla na půdě novgorodské. Jméno knížete Vladimíra a jeho neteře Zapavy bylo do ní vloženo teprve později, když vešla v cyklus kijevský.

Stavr Godinovič.

Na kvasu u Vladimíra knížata a bojaři hodují a vychloubají se. Jediný bojarin Stavr Godinovič nevychloubá se veřejně, nýbrž tiše praví soudruhu, že jeho paláce jsou daleko krásnější než Vladimírovy. Má prý doma mladou ženu krasavici Vasilisu, zlatý poklad, kterého neubývá, tři sta mládců, kteří nestárnou, a tři sta hříbat, která se jízdou neunaví. Tyto řeči doslechl Vladimír, rozhněval se a kázal Stavra spoutat a uvrci do žaláře. Potom vypravil zvláštního posla na dvůr Stavrův, aby se zmocnil jeho bohatství a přivedl do Kijeva jeho mladou ženu. Zpráva o tom dostala se Vasilise; ta nemeškala, dala si ostříhat vlasy, oděla se v mužský šat a jela se třemi sty mládci do Kijeva, vydávajíc se za posla ze Zlaté ordy, který jede vybrat u Vladimíra povinnou daň. Vladimír ji uctivě přivítal a pohostil, avšak kněžna Eupraksie tušila v ní ženu. Zkoumáno její pohlaví bojem, střelbou a konečně hrou v šachy, ale nevyzkoumáno. Za odměnu žádala hudce, aby ji potěšil hrou na housle. Vladimír věda, že Stavr vyniká jako hudec, kázal ho vyvésti ze žaláře. Stavr dlouho nemohl poznati své ženy, až se mu sama proznámila. Byli potom oba s velikou poctou od Vladimíra propuštěni.

Píseň o Stavrovi založena je na rozšířeném motivu pohádkovém o rekovné ženě, která vysvobodila svého muže ze žaláře. Motiv tento navázal se na historickou osobnost, novgorodského bojara Stavra, o němž bylo známo, že byl s jinými bojary uvězněn od Vladimíra Monomacha v Kijevě.

Ivan, kupecký syn.

Bylina o Ivanovi, synovi kupeckém, obsahuje dva zcela různé motivy pohádkové. První, připomínající ruské písně o Hoři-neštěstí,

jedná o jeho mládí a prodeji do ciziny. Ivanuška, kupecký syn, odjel se zbožím za moře, propil a prohýřil všecko zboží a v zástavu dal ještě své koráby. Matka vdova přijela za ním, našla ho v krčmě mezi piják y a hýřily a prodala ho zámořským kupcům. Předmětem druhé části je pohádkový motiv o sázce, čí koně jsou rychlejší. Ivan vsadil se s knížetem Vladimírem o svou bujnou hlavu, že na svém tříletém kosmatáku projede dalekou cestu z Kijeva do Černigova mezi bohoslužbou polední a ranní. Ivan sázku vyhrál a byl od knížete bohatě obdarován.

Kulturní zabarvení byliny ukazuje na její novgorodský původ; složena byla asi v XV. nebo XVI. st. a má zřejmé stopy skomorošského původu.

2. Čistě novgorodské byliny.

Bylin novgorodských, které nebyly zabarveny prostředím kijevským, je poměrně málo. Opěvují se v nich hlavně tyto osobnosti: Vasilij Buslajevič, Sadko, bohatý kupec, a kupec Terentišče.

Vasilij Buslajevič.

Váženému šlechtici v Novgorodě Buslajovi narodil se působením čarodějky syn Vasilij. Brzy po jeho narození Buslaj zemřel a zanechal veliké jmění. Vasilij vynikaje obrovskou silou tělesnou, byl povahy prudké a svárlivé. Spojiv se s piják y a dobrodruhy-rváči, strojil pouliční rvačky, přepadal klidné občany a mrzačil je. Občané novgorodští žalovali naň u jeho matky Amelfy Timofejevny, ale Vasilij byv tím ještě více popuzen, sebral družinu a veřejně prohlásil, že se chce bíti s celým Novgorodem, a bude-li přemožen, že chce platiti Novgoroďanům velkou roční daň. Nastal krutý zápas, který trval od rána do večera. Posléze Vasilij zvítězil a přinutil Novgoroďany, aby mu platili daň.

Po nějakém čase Vasilij vyprosil si na matce požehnání a se svou družinou vydal se na cestu do Jerusalema, Bohu se pomodlit a v řece Jordánu se vykoupat. Na cestě Vasilij přišel na vysokou horu soročinskou, na hoře spatřil lidskou lebku a odkopl ji. Lebka lidským hlasem promluvila a věštila mu smrt. Vasilij po ní plivl a šel dál. Přišel do Jerusalema, dal sloužit modlitby za sebe, za matku a celý národ. Po bohoslužbě vykoupal se v řece Jordánu. Bylo zvykem koupati se v košili, neboť jen Kristus koupal se tam nahý. Vasilij toho nedbal a nahý se tam koupal. Na zpáteční cestě zastavil se s družinou na soročinské hoře u hrubého kamene, tři sáhy zvýši a tři lokte zdéli. Na kameni byl nápis: Kdo po délce přeskočí kámen, srazí bujnou hlavu. Vasilij svévolně skočil po délce, skočil a zabil se.

První část bylin má bezpochyby za základ historickou osnovu, jejímž jádrem byly spory mezi šlechtou a měšťanstvem (bohatými

kupci) v Novgorodě. Druhá část je obsahu legendového. Lidská lebka na hoře soročinské je patrně lebka Adamova, kterou podle legendy pochoval Šalomoun na Golgothě; obrovský kámen je asi kámen alatyr, známý z duchovních veršů ruských.

Sadko, bohatý kupec.

Život bohatých kupců novgorodských obráží se v písních o Sadkovi. Sadko jezdil dvanáct let po matušce Volze-řece, potom zatoužil usadit se v Novgorodě. Ukrojil kousek chleba, posolil jej a obětoval Volze. Volha-řeka přijala jeho oběť a kázala mu, aby od ní vyřídil poklonu bratru jejímu, jezeru Ilmeni. Sadko vyplnil poručení Volžino. Zjevil se mu dobrý mládec z Ilmeň-jezera a poradil mu, aby v jezeře lovil ryby. Sadko najal rybáře a vylovil veliké množství ryb, které se mu doma proměnily v drobné i zlaté peníze. Podle jiné verse Sadko žil s počátku v Novgorodě, nemaje žádného jmění; měl toliko housle javorové, s nimiž chodil hrát na hostiny. Jednou vyšel k Ilmeň-jezeru a začal hráti na housličky. Opakoval to po tři dni a třetí den vystoupil z jezera mořský car a poradil mu, aby se vsadil s bohatými kupci novgorodskými o svou hlavu, že v Ilmeň-jezeře žijí rybky se zlatými šupinami. Sadko uposlechl a vyhrál v sázce tři veliké krámy zboží. Začal kupčiti a získal si ohromné jmění.

O jeho dobrodružství na moři vypravuje se toto: Sadko vypravil 30 korábů se zbožím novgorodským a odplul po řece Volchovu na jezero Ladožské, odtud na Něvu, z Něvy na moře a ze siného moře do Zlaté ordy. Tam zboží draho prodal. Na zpáteční cestě strhla se prudká bouře. Sadko tušil, že to mořský car způsobil bouři za trest, že mu neplatí povinné daně; proto kázal vrhnout bečku čistého stříbra do moře. Když bouře nepřestala, obětoval moři bečku zlata. Ale bouře se neutišila; Sadko poznal, že mořský car žádá lidské žertvy. Metány losy a po každé padl na Sadka. Vzal tedy své housle, kázal svalit na moře prkno a po prkně se spustil na moře. Koráby hned se hnuly s místa a pluly jako černé vrány. Sadko usnul na prkně a probudil se na dně mořském. Mořský car žádal, aby zahrál na housle. Tři dni Sadko hrál a mořský car tancoval: voda v siném moři se rozhoupala a s žlutým pískem se promísila. Mnoho korábů utonulo, mnoho lidí zahynulo. Plavci obrátili se s prosbou k sv. Mikuláši Možajskému o pomoc. Najednou Sadko ucítil, že se někdo dotkl jeho ramene. Ohlédl se a spatřil šedivého staříka, který mu kázal, aby přestal hráti. Zároveň dal Sadkovi radu: bude-li ho chtít mořský car oženit, aby si nevybral nevěsty ani z první, ani z druhé řady dívek, nýbrž z řady třetí — děvušku černavušku. Sadko učinil podle rady staříkovy.

Po svatebním kvase Sadko usnul, a když se probudil, znamenal, že je v Novgorodě. Vidí — po řece Volchovu plují jeho koráby

se vším bohatstvím. Za odměnu postavil kostel sv. Mikuláši Možajskému.

Původní píseň o Sadkovi zakládala se asi na nějaké události skutečné. Novgorodské letopisy zaznamenaly, že jakýsi boháč Sotko, Sadko vystavěl v XI. neb XII. st. kamenný kostel mučedníku Borise a Gleba nad Volchovem, může býti, že z vděčnosti za zachránění od smrti na moři. O této události složena byla píseň; k původní osnově její připojila se později povídka o čarovném hudci, jenž si svou hrou zjednal přízeň mořského cara a byl od něho bohatě obdarován. Dalším rozvojem připojily se k bylině ještě jiné živly báchorkové a legendové, jako o žertvě moři, o pobytu Sadkově u mořského cara, o svatbě jeho s mořskou dívkou, o sv. Mikuláši, patronu plavců a j.

Kupec Terentišče.

V Novgorodě žil bohatý kupec, starý Terentij, který měl mladou ženu Avdoťju. Ta si naříkala na velikou bolest v těle a poslala Terentia pro lékaře. Na cestě Terentij potkal veselé brachy — skomorochy, kteří mu slíbili, že ženu jeho vyléčí. Hned koupili hedvábný měch, červený prut a těžkou hůl okovanou. Do měchu posadili Terentia a na zádech ho odnesli domů. Avdoťji oznámili, že Terentij leží mrtev u kalinového mostu. Jak to Avdoťja uslyšela, rozveselila se a prosila skomorochy, aby jí zazpívali, že se již starý muž nevrátí. Skomoroši zahráli na húselky a zazpívali, Terentij vyskočil z měchu s prutem a holí a začal jimi léčit svou ženu. Pohlédnuv na postel, viděl, že se pod sobolovou pokrývkou pohybuje „neduh" — milenec jeho ženy. Začal do něho bušit, „neduh" dal se na útěk a vyskočil oknem. Tak vyléčil Terentij svou ženu. Skomorošský původ této písně je zřetelný.

III. Byliny s látkami čistě zkazkovými a legendovými.

V písních dosud uvedených přicházejí sice hojné živly pohádkové a legendové, ale vedle toho jsou v nich přece tu a tam stopy původní osnovy historické nebo aspoň kulturně historického zabarvení. V jiné řadě bylin zkazkové nebo legendové živly převládají, někde aspoň osoba v nich opěvovaná má jméno historické, často však ani toho není.

Zvláštní skupinu tvoří tu byliny o tak zvaných bohatýrech starších: Svjatogorovi, Volchovi a Mikulovi Seljaninoviči, jimž byl přikládán důležitý význam mytologický.

1. Byliny o tak zvaných bohatýrech starších.

Svjatogor.

Svjatogor líčí se jako ohromný velikán, vyšší lesu stojatého, hlavou sahající do běhutých oblaků; sama máti syrá země ne-

mohla ho unésti, proto bydlil na vysoké Svaté Hoře. Jednou Svjatogor sedl na svého koně a jel v čisté pole; síla mocně v něm proudila a tíhou svou ho tísnila, takže zvolal: „Kdyby byl kruh v nebi božím a druhý kruh v syré zemi matušce, obrátil bych zemi tu matušku, obrátil bych ji spodem k vrchu.“ Na cestě před sebou spatřil dva starce, kteří sňali s plecí raneček a položili jej na zemi. Svjatogor chtěl raneček pozvednouti prstem, potom rukou, posléze vší silou, ale ranečku nepozdvihl, nýbrž probořil se po kolena do syré země.

Tohoto mocného bohatýra Ilja Muromec chtěl poznati. Potkal ho v čistém poli a viděl, jak snímá s plecí křišťálovou skříň a staví ji pod dub. Ze skříně vyšla bohatýrská žena a nosila Svjatogorovi na stul jídla cukrová a pití medová. Svjatogor nasytiv se, ulehl do stanu a usnul. Žena bohatýrka zvala Ilju k sobě a miliskovala se s ním. Potom posadila ho do hluboké kapsy svého muže. Svjatogor probudiv se, zavřel ženu zase do skříně, se skříní vyskočil na koně a jel k Svatým Horám. Cestou jal se kůň jeho naříkati: „Dříve jsem vozil bohatýra a ženu bohatýrskou a nyní vezu ženu bohatýrskou a dva bohatýry.“ Svjatogor vytáhl Ilju z kapsy a dověděv se od něho, co se stalo, nevěrnou ženu ubil a s Iljou se spřátelil, nazývaje ho menším bratrem.

Jezdíce spolu po dobrodružstvích, přijeli jednou k veliké rakvi s nápisem: komu souzeno v rakvi ležet, ať si do ní lehne. Lehl do ní Ilja, ale rakev proň velká a široká. Položil se do ní Svjatogor, a rakev jako proň udělaná. Svjatogor vzal ještě víko a přikryl se jím. Když chtěl vstáti, nemohl víkem hnouti a prosil Ilju, aby je mečem rozrazil. Meč Svjatogorův byl tak těžký, že ho Ilja nemohl pozvednouti; k radě Svjatogorově nahnul se k rakvi a Svjatogor dechl naň dechem bohatýrským. Ilja znamenal v sobě sílu trojnásobnou, uchopil meč a udeřil na víko: kam udeřil, vyrostl obruč železný. Svjatogor poznav, že mu souzeno umříti, rozloučil se s Iljou, odkázal mu svůj meč a skonal.

Svjatogor patří mezi nejzáhadnější postavy epiky ruské. Byliny samy vylučují ho z řady bohatýrů ruských, pějíce o něm, že nejezdil na svatou Rus, že ho nenosila máti syrá země; to znamená asi, že typ jeho nevznikl na půdě domácí, nýbrž že převzat byl odjinud. Byl-li obraz jeho vytvořen podle pověstí kavkazských o velikánech či podle finsko-estonské básně o synovi Kalevově, který se rovněž líčí jako ohromný velikán, nadaný obrovskou silou, nelze zatím rozhodnouti. Jisto jest však, že se na jeho postavu navázaly rozmanité motivy z apokryfů a jiných zkazek. Složení bylin o Svjatogorovi klade se teprve do XV. neb XVI. st.

Volch Svjatoslavjevič (Volga Buslajevič).

Bohatýr tento vyznačoval se neobyčejnou chytrostí a moudrostí. Původ jeho byl tajemný; matka jeho Marfa skočila s ka-

mene na lítého draka a porodila Volcha. Narození jeho provázela divná znamení: syrá země se zachvěla a siné moře se rozkolébalo, ryby skryly se v mořskou hlubinu, ptáci odletěli vysoko do nebes, tuři a jeleni utekli za hory, zajíci a lisice do houští. V desátém roce Volch vyučil se těmto moudrostem: rybou štikou plovati v mořích, ptákem-sokolem létati pod oblaky a šerým vlkem skákati po širých polích. Když mu bylo 17 let, sebral družinu a vydal se s ní na lov. Družina nemohla nic uloviti, on však proměniv se ve lva, nachytal všeho druhu zvěře, proměniv se v ptáka-orla, nalovil mnoho ptactva a udělav se rybou-štikou, nachytal rozmanitých ryb.

Jednou Volch proměniv se v malého ptáčka, letěl do země turecké a vyslechnuv potají, že turecký sultán hodlá vpadnouti na Rus, proměnil se v šerého vlka, vnikl do maštale a všem koním hrdla překousal. Potom proměniv se v hranostaje, vskočil do zbrojnice, přelámal luky, přerval tetivy, vylámal střelky, otupil šavle a zohýbal palice. Poté proměnil se znovu v malého ptáčka, doletěl do Kijeva, kde svolal svou družinu, táhl s ní do země turecké, přemohl nepřipravené nepřátele a vrátil se s hojnou kořistí do Kijeva.

Zdá se, že se ve Volchovi zachovala památka na historického knížete Olega Věštího a na Olega Svjatoslaviče. Oleg proslavil se válečnou výpravou proti Cařihradu r. 907; v písních místo Cařihradu nastoupila turecká země. Líčí-li se Volch jako vynikající lovec, tkví v tom snad nějaká reminiscence na velkolepé lovy, jež pořádal historický Oleg. Na toto historické jádro navázaly se pak rozmanité motivy zkazkové, jež obsah bylin k nepoznání změnily.

Mikula Seljaninovič.

Ve spojení s Volchem vyskytuje se jiný bohatýr, Mikula Seljaninovič. Volch jeda vybírati daň z měst, která mu rodný strýček Vladimír daroval, v širém poli spatřil oráče, který oral kobylkou hnědožlutou a ploužkem javorovým. Volch pustil se za oráčem, ale dohonil ho teprve třetí den. Oráč tento — Mikula Seljaninovič — vypřáhl svou kobylku, zůstavil pluh v brázdě a jel s Volchem. Na cestě si vzpomněl na svůj pluh a Volch poslal nejdříve pět, potom deset mládců a konečně celou družinu, aby pluh ze země povytáhli a vrhli ho za keř rokytový. Nikdo ani Volch nemohli však pluhu vytáhnouti. Tu přijel Mikula sám, vzal pluh jednou rukou, ze země ho vytáhl, hlínu s něho setřásl a vrhl ho za keř rokytový. Potom ujížděli dál; Mikulova kobylka cvalem uháněla a koně Volchova za sebou nechávala.

Zdá se, že Mikula slul původně Seljaginovič, což by souviselo se slovem s e l'g i, t. j. nivy, porostlé travou a lesem. Slovo toto je dosud obvyklé v gub. oloněcké a popis, jakým se líčí orba

Mikulova, připomíná obraz orání takových niv na severu Ruska v gubernii novgorodské a oloněcké. Z tohoto podnětu vytvořen byl snad obraz ideálního oráče, vládnoucího neobyčejnou silou. Vznik byliny klade se do oblasti novgorodské v XIV. neb XV. st.

2. Jiné byliny s motivy pohádkovými a legendovými.

Djuk Stěpanovič.

Tento bohatýr přijel z Indie na dvůr Vladimírův a o své rodné zemi vypravoval věci přímo báječné. Vida dřevěné kostely kijevské a mosty černou zemí nasypané, vychloubal se, že v jeho otčině od božích církví do paláců bělokamenných vedou mosty kalinové a po nich rozestřena jsou sukna karmazinová, aby si chodci neumazali střevíce safianové. Pozván byv na hody u Vladimíra, málo jedl a pil; na otázku Vladimírovu, zdali mu nechutná, odvětil, že nemůže jíst a pít, ježto koláčky páchnou chvojí sosnovou a nápoje stuchlinou. U jeho matky jsou prý pece polívané a pometla hedvábná, která se namáčejí do rosy medové. Tam pekou koláčky z mouky pšeničné: koláček sníš, druhý sníti duše hoří, druhý sníš, třetí s mysli ti nejde.... Číši piješ, druhou vypít duše hoří, druhou piješ, třetí s mysli ti nejde. Vladimír udiven jsa líčením takové nádhery, poslal zvláštní posly do Indie, aby se o tom přesvědčili. Odpověď, kterou mu přinesli, zněla: prodej své stolní město Kijev, kup za utržené peníze papír, prodej ještě město Černigov, kup za to péra a černidlo: potom teprve můžeme bohatství Djukovo popsati.

Bylina tato vznikla bez pochyby na základě známého v literatuře „Poslání presbytera Jana k císaři řeckému Manuilovi", v němž se líčily divy a bohatství Indie. Skladatel ruské byliny měl před sebou buď nějakou báseň nebo povídku byzantskou, založenou na tomto poslání. Složení byliny klade se na haličsko-volyňskou Rus v XIII. st. Jméno knížete Vladimíra dostalo se do ní teprve tehdy, když byla spojena s cyklem kijevským.

Ivan Godinovič.

Ivan Godinovič, synovec Vladimírův, unesl spanilou Nastasju, dceru bohatého kupce v Černigově, která byla zasnoubena caru Koščeji Tripetoviči. Na cestě dohonil je Koščej a mezi oběma soupeři nastal krutý boj. Pomocí Nastasji byl však Ivan spoután a k syrému dubu přivázán. Když se Koščej s Nastasjí v stanu bavili, přiletěl havran a lidským hlasem věštil, že se Nastasja přece dostane Ivanovi. Koščej se rozhněval, uchopil luk a střelil po havranovi, avšak střela se vrátila a ubila Koščeje. Nastasja uchopila ostrou šavli a hrozila Ivanovi smrtí, nepustí-li ji zpět,

ale šavle vypadla jí z třesoucí ruky a rozťala pouta Ivanova. Ivan skočil na rychlé nohy a za trest usekl nevěrné Nastasji ruce, ústa a nohy.

Bylina tato zakládá se na oblíbené lásce pohádkové o nevěrné ženě, která byla zejména hojně rozšířena v literaturách východních a odtud asi vnikla do epiky ruské tak jako do jihoslovanské.

Potyk Ivanovič.

Michajlo Potyk vraceje se od cara Lichoděje, setkal se s labutí bílou, která se proměnila v krásnou dívku. Potyk dal dívku pokřtíti, nazval ji Avdoťjí a vzal si ji za ženu. O její kráse dověděl se car Koščej, přitáhl před Kijev a žádal Vladimíra, aby mu vydal Avdoťju. V pravý čas vrátil se Potyk domů a vojsko Koščejovo pobil. Po třech letech přitáhl Koščej po druhé, byl však od Potyka zase poražen. Zatím zemřela žena Potykova a podle slibu, který si učinili, dal se Potyk s ženou pochovati. O půlnoci vplazil se do hrobu had s mláďaty, chtě hrýzti mrtvé tělo; Potyk ho chytil a chtěl roztrhati. Had slíbil, že mu přinese živou vodu. Přinesenou vodou Potyk pokropil mrtvou ženu a ta ožila. Po třech letech přitáhl Koščej znovu a odvedl Avdoťju. Potyk je pronásledoval, ale Avdoťja ho zrádně opila a proměnila v bílý kámen. Pomocí poutníka — byl to archanděl Michael — soudruzi vysvobodili Potyka, táhli do země Koščejovy, pobili jeho vojsko a nevěrnou Avdoťju přivázali k divým koním.

Písně o Potykovi složeny byly z rozmanitých motivů pohádkových, které možno doložiti i z jiných písní, zejména z bylin o Ivanu Godinoviči. Jméno Potyk (Potok) dostalo se asi do těchto písní z legendy o Michailovi z Potyky, který ubil draka a osvobodil dívku, předloženou draku za oběť.

Vaňka Udovkin.

Vaňka Udovkin přijel k caru Volšanu Volšanskému žádat o ruku jeho dcery Marje. Car Volšan mu ji slíbil, dovede-li se tak skrýti, aby ho car nenašel. Po prvé a po druhé car pomocí své čarodějné knihy Vaňku našel, ale po třetí přispěním Mogul-ptáka Vaňka ukryl se tak, že car ho nenašel a byl nucen dáti mu svou dceru za ženu.

Píseň tato zakládá se na pohádce o princezně, která chce jen toho ženicha, který se před ní dovede ukrýt. V bylině zastává místo princezny její otec, car Volšan, jehož jméno souvisí asi se slovem volchv (čarodějník).

Čtyřicet poutníků s poutníkem.

Z kláštera Bogoljubova vypravilo se 41 poutníků do Jerusalema a vyvolivše si za atamana Kasjana Michajloviče, zastavili se

v Kijevě, kde byli od kněžny Apraksějevny skvěle pohoštěni. Kněžna chtěla svésti Kasjana, který se jí zalíbil, ale Kasjan jí unikl. Kněžna chtíc se mu pomstíti, kázala mu potají do ranečku podstrčiti stříbrnou číši Vladimírovu. Když byli poutníci na cestě, dohonil je Dobryňa a oznámil jim, že někdo ukradl stříbrnou číši knížete. Našli ji v ranečku Kasjanově a za trest zakopali ho po plece do syré země. Když se po půl roce vraceli z Jerusaléma, našli Kasjana na živu a poznali, že je nevinen. Šli společně do Kijeva a byli pozváni ke knížeti na oběd. Kasjan dověděv se, že kněžna půl roku churaví, vyhledal ji a uzdravil.

Jádrem byliny je známý příběh biblický o Josefovi Egyptském a ženě Putifarově, ale skladatel její nevážil asi přímo z bible, nýbrž z legendy o sv. Michailovi-mnichu.

[V. Jagić: Gradja za slovin. nar. poeziju (Rad 37, 1876). — S. Lubić: Prilog Jagić. rozpravi (tamt. 40). — J. Máchal: O bohatýr. epose slov. Pr. 1894. — A. M. Loboda: Rus. bogatyr. epos. Kijev 1896, 1904.

A. Veselovskij: Svjatočnyja maski i skomorochi (Razysk. v oblasti rus. duch. sticha VI-X. Spb. 1883). — A. Famincyn: Skomorochi na Rusi. Spb. 1889. — A. Kirpičnikov: K voprosu v drevne-rus. skomorochach (Sbor. II. otd. Akad. N. 52, 1891).

A. Kotljarevskij: Skazanija o rus. bogatyrach (Mosk. Věd. 1857 = Sočin. I.). — F. I. Buslajev: Istor. očerki rus. nar. slovesnosti i iskusstva. Spb. 1861. — K. Aksakov: Bogatyri knjazja Vladimira po rus. pěsnjam (Sočin. I. M. 1861). — L. Majkov: O bylinach Vladimirova cikla. Spb. 1863.

V. Stasov: O proischoždeniji rus. bylin (Věst. Jevr. 1868 = Sobr. sočin. III. Spb. 1894). — A. N. Veselovskij: O sravnit. izučeniji srednevěk. eposa (Ž. M. N. Pr. 1868, 11). — O. Miller: Ilja Muromec i bogatyrstvo Kijevskoje. Spb. 1869. — Kvašnin-Samarin: Rus. byliny v istoriko-geogr. otnošeniji (Beseda 1871, 4—5). — Týž: Novyje istočniki dlja izučenija rus. eposa (R. Věst. 1874, 9—10). — A. Rambaud: La Russie épique. Paris 1876.

W. Wollner: Untersuchungen über d. Volksepik d. Grossrussen. Leipz. 1879. — N. Daškevič: K voprosu o proischoždeniji rus. bylin (Kijev. Univ. Izv. 1883). — V. Jagić: Die christl.-myth. Schicht in d. rus. Volksepik (Afsl. Ph. I. 1876).

A. Veselovskij: Južno-rus. byliny (Sbor. II. otd. Akad. N. 22, 1881: 36, 1884). — Týž: Melkija zamětki k bylinam (Ž. M. N. Pr. 1885, 12; 1886, 12; 1888, 5; 1889, 5; 1895, 8). — Týž: Otryvki vizant. eposa v rus. (Věst. Jevr. 1875, 4). — Týž: Opyty po istor. razvitija christ. legendy (Ž. M. N. Pr. sv. 178, 183, 189, 191). — Týž: Bylina o Sadkě (tamt. 1886, 12). — M. Chalanskij: Velikorus. byliny Kijev. cikla. Varš. 1885. — Týž: K istorii poet. skaz. ob Olegě Věščem (Ž. M. N. Pr. 1902, 8; 1903, 11). — A. I. Sobolevskij: K istor. rus. bylin (Ž. M. N. Pr. 1889, 7). — Iv. Ždanov: Rus. bylevyj epos. Spb. 1895. — Týž: K liter. istoriji rus. byl. poeziji (Sočin. I. 1904).

Vs. Miller: Ekskursy v oblasť rus. nar. eposa. M. 1892. — Týž: Očerki rus. nar. slovesnosti. M. I., 1897; II., 1910. — Týž: O někotorych městnych otgoloskach v bylinach (Izvěst. II. otd. Akad. N. 16, 1911). — Týž: K bylinam ob Iljě Murom. i Solovjě Razb. (tamt. 17, 1912). — Týž: K voprosu o vozrostě i kazačestvě Ilji Muromca (Ž. M. N. Pr. 1912, 2). — Týž: K byl. o bojě Ilji Murom. s Dobrynej (tamt. 1912, 8).

G. N. Potanin: Vost. motivy v srednevěk. evrop. eposě. M. 1899. — S. Sambinago: Stariny o Svjatogoře i poema o Kalevi-Poegě (Ž. M. N. Pr. 1902, 1). — Týž: Pověsť o Mamajevom pobojišče (Sbor. II. otd. Akad. N. 81, 1906). — Týž: K lit. istoriji starin o Volgě (Ž. M. N. Pr. 1905, 11).

A. V. Markov: Iz istoriji rus. byl. eposa. M. I., 1905; II., 1907. — Bytovyja čerty rus. bylin (Etnogr. Obozr. 58, 59, 1904). — B. M. Sokolov: Istor. element v bylinach v Danilě Lovč. (Rus. Fil. Věst. 64, 1910). — N. J. Korobka: Skaz. ob uročiščach ovruč. ujězda i byliny o Volgě Svjat. (Izvěst. II. otd. Akad. N. 13, 1909.]

HLAVA II.

Epika jihoslovanská.

Epické písně srbsko-chorvatské a bulharské opěvují až na skrovné výjimky stejné látky, takže je lze shrnouti v celkový obraz. Po formě dělí se junácké písně srbsko-chorvatské ve dvě skupiny; písně s delšími verši slují bugarštice, bugarkinje a představují starší typ epiky jihoslovanské. Druhou, daleko četnější skupinu tvoří písně s verši desítislabičnými; říká se jim na rozdíl od bugarštic guslarske pesme. Bugarštice zachovaly se jen rukopisně v starších záznamech; lid jich již nezpívá a nepamatuje, zdali je kdy zpíval. Písně s verši kratšími zpívají se dosud, jako se zpívaly dříve.

První stopy jihoslovanské epiky ukázaly se na konci XVIII. st. v době, kdy nadšení pro národní písně bylo všeobecné, ježto byl v nich spatřován zdroj nové svěží a přírodní poesie. První, jenž ji uvedl ve známost Evropy, byl italský opat *Alberto Fortis*, který ve svém cestopise „Viaggio in Dalmazia“ (r. 1774) otiskl překrásnou píseň národní „Žalosna pjesanica plemenite Asanaganice“ v originále a v latinském překladě. Píseň vzbudila všeobecný obdiv; sám Göthe ji přeložil německy a Herder pojal ji do své sbírky „Volkslieder“ (1778). Pravé poklady národní písně jihoslovanské vynesl na světlo teprve *Vuk Karadžić*, jehož první sbírka vyšla r. 1814. Od té doby epika jihoslovanská stala se nejen předmětem zaslouženého obdivu, nýbrž i pečlivého studia.

Dobu, kdy junácké písně vznikly, nelze bezpečně stanoviti, zdá se však, že v plné síle začala tvůrčí činnost epická prouditi teprve po velikých převratech a událostech historických v 2. pol. XIV. st., a to nejdříve v Srbsku a Makedonii. Když r. 1463 Turci podmanili Bosnu, odvedli mnoho tisíc obyvatelstva do zajetí; do opuštěného území stěhovali se Srbové ze Srbska a s nimi vnikl do Bosny a Hercegoviny epický repertoár, odkudž se šířil na západ a na sever.

První určité svědectví o epice jihoslovanské podává *Benedikt Kuripešić*, který byl v poselství, vypraveném r. 1530 z Vídně do Cařihradu; ve svém cestopise „Itinerarium“ vypravuje, že se v Chorvatsku a Bosně mnoho zpívá o Malkošići, Radoslavu Pavlo-

vici (Paulowitz von Radasel) a Miloši Kobilićovi (Khobilowitz). Dvě staré bugarštice zaznamenal *Petr Hektorović z Hvaru* ve své básni „Ribanje“ (z r. 1556); jednu o královici Markovi a jeho bratru Andrijašovi, druhou o zahynutí severinského vévody Radosavy, zabitého udbinským vévodou Vlatkem. Básník *Jiří Barakovič* ze Zadru pojal do své knihy „Vila Slovinka“ (z r. 1613) pěknou bugarštici o matce Margaritě. *Jiří Križanić* (XVII. st.) připomínaje, kterak Římané měli obyčej při stole poslouchati písně o slavných činech svých předku, dokládá, že u Chorvátů a Srbu za jeho mládí kvetlo jakési napodobování onoho obyčeje římského. Viděl prý vznešené pány a rytíře při kvasích jakož i vojíny za jejich zády stojící, kteří opěvovali slavné činy Marka královice, Novaka Dobeljaka, Miloše Kobiliće a některých jiných bohatýrů. Ve své všeslovanské mluvnici uvedl pak tři verše z bugarštic, v nichž se jmenují královic Marko a Radosav Siverinče. Slavonský satirik *Antun Reljković* vypravuje ve svém „Satiru“ (z r. 1779), jak se za jeho doby mnoho zpívalo v Slavonii, zvláště o královici Markovi; v druhém díle „Satira“ uvádí pak doslova píseň o bratřích Jakšićích.

V XVIII. st. pořízeno bylo již několik sbírek pravých písní národních v jihodalmatských městech Kotoru, Perastu a Dubrovníku. Zachovaly se v těchto rukopisech: 1. dva rukopisy jihoslovanské akademie, napsané asi na poč. XVIII. st.; 2. dubrovnický rukopis, k němuž položil základ kněz Ćuro Matei též na poč. XVIII. st. (v sbírce té pokračoval básník Jodza Betondić asi v pol. XVIII. st.); 3. sbírka perastská, skládající se ze dvou rukopisů, z nichž starší je z poč. XVIII. nebo z konce XVII. st. V těchto rukopisných sbírkách jsou obsaženy dílem bugarštice, dílem písně guslarské. Tiskem je vydal *V. Bogišić:* Narodne piesne iz starih, najviše primorskih zapisa (Beograd 1878). Jiná sbírka národních písní z poč. XVIII. st. nalezena byla nedávno v rukopise knihovny erlangenské; obsahuje 217 písní epických a lyrických, z nichž pět je v duchu dubrovnické lyriky milostné.

Horlivým sběratelem písní národních byl *Kačić-Miošić*. S houslemi v ruce, jak sám praví, toulal se město od města, „od Skadra do Zadra, od Mostara do Kotora“. Látku sebranou svérázně zpracoval a vydal v knize „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“ (r. 1756, 1759). Písně tam obsažené nebyly čistě národní, nicméně budily lásku k poesii národní a vedly na stopu pravých písní národních.

Písním jihoslovanským dostalo se hned s počátku sběratele nad jiné vynikajícího a obratného — *Vuka Stefanoviće Karadžiće*. Počátek jeho bohaté činnosti sběratelské tvoří „Mala prostonarodnja slavenoserbska pjesnarica“ (Vídeň 1814). Druhá sbírka „Narodna srbska pěsnarica“ vyšla r. 1815. Potom následovaly: „Narodne srpske pjesme“ (I.—III. Lipsko 1823-4, IV. Vídeň 1833); nové

rozšířené vydání (I.—IV. Vídeň 1841—1866); úplné vládní vydání (I.—IX. Biograd 1887—1902).

Jiné závažnější sbírky, obsahující junácké písně, vydal: *Čubro Čojković* (= Simo Milutinović): Pěvannija crnogorska i hercegovačka (I. Budim 1833, II. Leipzig 1837). — *Petar Petrović Njegoš:* Ogledalo srbsko (Beograd 1845). — *Ivan Jukić* i *Ljub. Hercegovac (= Gr. Martić):* Narodne piesme bosanske i hercegovačke (Osiek 1858). — *Luka Marjanović:* Hrvatske nar. piesme (Zagreb 1864). — Narodne pjesme. Izd. Matica dalm. (Zadar 1863). — *Bogoljub Petranović:* Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine (I.—III. Biograd 1867—1870). — *Kosta Hörmann:* Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini (I.—II. Sarajevo 1888—9). — Hrvatske narodne pjesme. Skupila i izdala Matica hrvatska (I.—VI. 1896—1909).

Bulharských národních písní nejdříve si všímal Vuk Karadžić. První sbírku epických písní vydal *Iv. Bogoev*, Bълg. nar. pěsni i poslovici, Pešta 1842. Další důležitější sbírky jsou: *Slavejkov*, Bolg. pěsni (Izvěst. II. otd. Akad. N. 1855), *Bezsonov*, Bolg. pěsni, M. 1855, *Rakovskij*, Pokazalec. Odessa 1859, *K. i D. Miladinovci*, Bълg. nar. pěsni. Zagreb 1861, *Čolakov*, Bълg. nar. sbornik. Bolgr. 1872, *Dozon*, Chansons populaires bulg. inedites. Paris 1875, *Kačanovskij*, Pamjatniki bolg. nar. tvorčestva. Spb. 1882, *Bončov*, Sbor. ot bъlg. nar. pěsni. Varna 1884, *Ilijev*, Sbor. ot nar. umotvor. Sofija 1889, *Šapkarev*, Sbor. ot nar. umotv. Sof. 1891. Hojný materiál obsahují Sborniky za nar. umotvor., nauka i knižnina vyd. minist. na narod. prosvěšt. Sofija od r. 1889.

Epiku jihoslovanskou po obsahu možno jako byliny ruské rozděliti na dvě hlavní skupiny: písně historické a písně s látkami legendovými, apokryfickými a pohádkovými. Písně historické podle chronologie dělí se v tyto cykly: písně o junácích doby předkosovské, o boji na Kosově, o královici Markovi, o Brankovićích a Jakšićích, písně uskocké a hajducké. Kromě toho jsou ještě písně lokálního významu, jako kruh písní černohorských, muhamedánských, písní z doby bojů za osvobození a p.

I. Písně historické.

1. Písně o junácích z doby předkosovské.

Těchto písní není mnoho a jsou to vesměs písně krátkého rozměru; v bugaršticích není o Nemanjićích zmínky. Velebí se v nich především Štěpán Nemanja, jenž postavil mnoho klášterů a obnovil slavný klášter Chilendar na Athose. O synovi Štěpána Nemanji, sv. Sávovi, kolovaly písně obsahu legendového, které líčily odchod jeho do kláštera a zázraky, jež konal. Zdá se, že písně tyto vznikly podle legendy o sv. Aleksiovi. V písních

o Štěpánu III. Dečanském (1321—1335) zachovala se reminiscence na boj s bulharským králem Michailem u Velbužda v Bulharsku r. 1330. Car Štěpán pozval si všecky junáky srbské a tázal se jich, co asi znamená nedávné zatmění slunce. V tom donesl posel psaní od dcery jeho Jelisavky, provdané za bulharského cara Michala, která mu oznamovala, že muž její uvěznil ji i s dítětem a vzal si jinou ženu, vdovu krále Andronika. Štěpán k radě svého syna Dušana sebral vojsko a táhl proti Michalovi. V boji přemohl nejdříve vudce srbský, vévoda černohorský Kolušan, náčelníka vojska bulharského Šišmana-Jovana; potom car Michal zabil Kolušana. Vida to mladý Dušan, prosil otce za dovolení, aby směl bojovati; pustil se statečně do boje, porazil bulharského cara, osvobodil sestru Jelisavku z vězení, usmrtil vdovu krále Andronika a zmocnil se všech zemí Michalových.

Hojné jsou písně o caru Dušanu Silném (1336—1355). Vypravují o jeho narození, sňatku a pochodu na Cařihrad a zmiňují se o jeho smrti. Car Štěpán (Dušan) roznemohl se na smrt v městě Prizrenu a žena jeho Roksanda (místo Jelena) povolala přední junáky srbské, aby vyslechli jeho poslední vůli. Car řekl Vukašinovi: „Caruj, kmotře, sedm let a osmý odevzdej vládu Urošovi.“ V písních národních všeobecně se tvrdí, že Vukašin nechtěl Urošovi odevzdati vládu, vylákal ho na lov a tam ho úkladně zabil. V té příčině národní tradice Vukašinovi křivdí, neboť Vukašin padl v bitvě s Turky na řece Marici v září 1371, kdežto car Uroš zemřel teprve v prosinci téhož roku.

O smrti krále Vukašina složena byla píseň tohoto obsahu. Turecká dívka bílila na Marici plátno. Odpoledne voda se zakalila, přinášejíc koně, kalpaky a raněné junáky. Jeden z nich ji žádal, aby ho z řeky vytáhla. Když to učinila, prosil ji dále, aby poslala pro svého bratra Mustaf-agu, který by ho přijal do svého domu, až by se rány jeho zahojily. Zrádný Mustaf vzal okovanou šavli junákovu a srubl mu hlavu. Později královic Marko poznal šavli otce svého Vukašina a uťal jí Mustafovi hlavu. Car turecký chtěl za to Marka potrestati, ale Marko se naň tak zlostně obořil, že car se ulekl a místo trestu Marka obdaroval.

Bulhaři vzpomínají rovněž v písních na své staré panovníky. Opěvuje se car Jan Asěn, jak za jeho nepřítomnosti prokletá jedna babice zavolala Turky, kteří zarobili cařici se sestrou Janinkou a synem carovým. Když to car uslyšel, sedl na kůň, dohonil Turky, pobil je a osvobodil ženu, sestru i syna. V několika písních zachovala se památka na boj Jana Šišmana s Turky na Sofijském poli u Samokova. Písně o jeho smrti připomínají motivy z písní srbských.

V epice bulharské zachovaly se dále vzpomínky na cara Konstantina. Míní se jím bez pochyby poslední byzantský panovník Konstantin XII., o němž kolovaly v Řecku hojné písně, které se

dostaly i k Bulharům. Zajímavá je zvláště tato píseň. Když Turci začali útočiti na bulharské carství, car Konstantin a cařice Helena poslali proti Turkům dva junáky, Marka královice a Relju z Pazara. Junáci vyšli na Sofijské pole a sekali Turky; ale ze dvou polovic povstali dva Turci atd. Vidouce, že jim Bůh nepomáhá, odešli k caru Konstantinovi a oznámili mu to. Car hrdě odvětil: Až vylezou tyto ryby z pánve, tehdy mi Turci vezmou carství! Ryby skutečně vylezly a car poznal, že mu Turci odejmou vládu. Sedl na kůň a jel do boje, kde ho Arapin ubil. V jiné písni se praví, že car Konstantin zpyšněl, až bylo Bohu žalno; to bylo příčinou, že Turci dobyli jeho říše. Pád říše byzantské (var. bulharské) motivuje se tu podobně jako zahynutí ruských bohatýrů v boji nad řekou Kalkou.

2. Písně o boji na Kosově.

Málokterý národ zachoval ve své poesii obraz dávných osudů svých tak jasně jako Srbové v písních o osudném boji na Kosovu poli na Vidov den r. 1389. Písně kruhu kosovského opěvují jednotlivé části boje a přední hrdiny v boji zúčastněné, takže vhodným seřaděním možno z nich složiti celou epopeji kosovskou „Lazarici", jak ukazují podobné pokusy St. Novakoviće, Arm. Paviće, G. Martiće, T. Ostojiće, J. Stojkoviće a j.

Mezi nejstarší písně kosovské patří bugarštice, vzniklá asi kolem r. 1600. Má tento obsah. Busić (var. Musić) Štěpán budí svou ženu Jelu a žádá jí, aby pohlédla na nebe, zdali už denice svítí na východě, zdali bubny řinčí před dvorem knížete Lazara a kupí-li se tam vojsko. Jela mu oznamuje, že denice už svítí, bubny zní a vojsko se shromažďuje. Bušić vstal a poručil svému sluhovi Oliverovi, aby sedlal koně a připravil zbraň k boji. Jela zatím vypravovala Bušići sen, jak z jejich dvora vyletěl sokol a vrátil se bez rusé hlavy; i prosila muže, aby nechodil do boje. Bušić toho nedbal a odjel s Oliverem na dvůr Lazarův k ostatnímu vojsku. Cařice Milice vidouc oknem statečné vojsko, laskavě je pozdravila, zaplakala a vypravovala Miloši Obilićovi svůj sen. Viděla, jak hvězdy padaly s nebe, jasný měsíc se zatemnil a nebe na čtyři strany se rozpuklo. Miloš jí sen tlumočil takto: budou padati hlavy statečných junáků, zatemní se líce Lazarovo a tvoje srdce žalem pukne. Milice se zarmoutila a prosila cara Lazara, aby aspoň jednoho z Jugovićů u ní nechal, car jí to však odepřel. Potom hnulo se vojsko a vesele přitáhlo na Kosovo. Při večeři Vuk Branković obviňoval Miloše ze zrady. Miloš zvednuv zlatou číši, připíjel Lazarovi, zapřisahaje se, že ho nezradí a na důkaz toho že v noci vnikne do stanu cara tureckého Murata a zabije ho. Se svými druhy Ivanem Milanem a Nikolou Kosovčićem (t. j. Kosančićem) přibyl do ležení tureckého předstíraje, že opustil

vojsko Lazarovo a přišel Turkům na pomoc. Když car žádal, aby se mu po zvyku tureckém poklonil a políbil mu pravé koleno, Miloš se nahnul a handžarem udeřil cara. Turci ho pronásledovali, ale Miloš velký počet jich ubil. Tu ozval se hlas s oblak, aby Turci před jeho koně vmetali štíty a břitké šavle. Kůň Milošův se skácel a Turci usekli Milošovi pravou nohu. Miloš volal Lazara na pomoc; ten přitáhl se svým vojskem, byl však od Turků přemožen. Vuk Branković utekl na široký vrch. Lazar byl zajat a s Milošem přiveden k caru tureckému. Umírající car rozkázal pašům, aby usekli Lazarovi a Milošovi hlavu. Když se o tom Milice dověděla, puklo jí žalem srdce.

Pozdějšího vzniku jsou asi guslarské písně, opěvující celkovitě boj kosovský. Řadí se k nim také „Lazarice", zaznamenaná na půdě bulharské. Vedle těchto písní jsou známy četné písně drobné, které vyličují dílem události před bojem, dílem jednotlivé výjevy z boje samého a dílem příběhy po boji.

Z písní o událostech před bojem významný je zvláště zpěv o založení Ravanice. Cařice Milice vyzývala cara Lazara, aby postavil nějaký kostel „zadužbinu" po příkladě Nemanjićů. Lazar rozhodl se založiti kostel Ravanici; základy chtěl položiti z olova, stěny stavět ze stříbra, pokrýti jej chtěl zlatem, ozdobiti perlami a vyložiti drahokamy. Miloš Obilić ukázal však na „knihy starostavné", kdež prý psáno, že poslední nastaly časy, že přijdou Turci, vezmou srbské carství, poboří kostely a kláštery, vykopají základ olověný, ulijí z něho koule do děl, ze stříbrných zdí urobí ozdoby koňské, ze zlaté střechy ukovou řetízky svým ženám, drahokamy a perly zasadí do nich. Proto radil, aby Lazar vystavěl kostel kamenný, kterého Turci nebudou moci sbořiti.

Předmětem jiných písní je sen cařice Milice, kterým se věští příští osud boje, jak je to v bugarštici naznačeno, dále vypovězení války od cara Murata, výzvědy Kosančićovy v táboře tureckém, večeře Lazarova a p. Překrásná je píseň o cařici Milici, která pohlížejíc na junáky odcházející do boje, bolem jsouc přemožena klesá u brány městské do mdlob.

Boj kosovský sám není nikde zevrubněji vylíčen; označuje se jen v hlavních rysech jeho průběh a líčí se chrabrost jednotlivých bojovníků, junáctví Milošovo a jeho smrt, zrada Vukova a smrt Lazarova. Pěkné jsou písně vyličující některé výjevy po boji. O Musićovi (Bušićovi) Štěpánu, jehož příchodem na dvůr Lazarův se začíná uvedená bugarštice, jiné písně vypravují, že se opozdil a přibyl na Kosovo až po boji. Smutnou zprávu o porážce vojska srbského přináší cařici Milici vévoda Vladeta; míní se jím asi Vlatko Vuković, jejž bosenský král Tvrtko poslal Lazarovi na pomoc. Podle jiné písně přiletují z Kosova dva černí havrani a zvěstují Milici pohromu vojska, načež jí teprve sluha Milutin podává obšírnou zprávu o boji. Milice spěchá na Kosovo a nalézá tam

raněného Obiliće; motiv tento byl potom znovu zpracován v písni o kosovské dívce, která ošetřuje raněné junáky. Plnou silou vznešené tragiky působí píseň o smrti matky Jugovićů, jejíž synové padli v boji. Stará matka devíti synů Jugovićů vypravila se na Kosovo pole a našla tam na bojišti manžela i všecky své syny mrtvé, nad nimi devět kopí, na kopích devět sokolíků, kolem kopí devět koní a devět bílých lvíků. „Ale matka tvrdé srdce měla, od srdce ni slzy neprolila.“ S koňmi, lvíky a sokoly vrátila se smutně do svého dvoru. Snachy spěchaly jí vstříc a slyšíce, co se stalo, hořce zaplakaly; zaplakalo i devět osiřelých dítek, zařičelo devět dobrých koní, zařvalo devět lítých lvíků, zapištělo devět sokolíků. „I tu matka tvrdé srdce měla, od srdce ni slzy neprolila.“ Když bylo ráno na úsvitě, dva havrani se zkrvácenými křídly přiletěli, přinesli sem usečenou ruku junákovu a hodili ji do klína matčina. Vzala matka ruku synovu, na všecky ji obracela strany, potom k ruce tiše hovořila: „Má ručičko, zelené jablíčko! Kde jsi rostlo, kde jsi utrženo! Ej, tys rostlo na mém křídle měkkém, utrženo na Kosovu rovném!...“ Zastenala matka Jugovićů, zastenala, tvrdé srdce puklo velkým hořem pro devět synů Jugovićů, desátého starce Jug-Bogdana.

Ze všech junáků kosovských nejvíce byl opěvován Miloš Kobilić (Obilić). On ubil cara Murata a tento čin poesie národní vyzdobila barvami nejskvělejšími. Odkud byl, jakého rodu a jaké místo zaujímal u knížete Lazara, není z historie známo; sluje jen „věrný sluha“ cara Lazara. Také nelze dokázati, že byl zetěm Lazarovým. Národní písně připisují mu původ tajemný. Mnoho se pěje o jeho nepřátelství s Vukem Brankovićem a příčina toho svádí se na jejich ženy.

Vuk Branković líčí se v písních velmi nepříznivě; obviňuje se, že zavinil porážku Srbů na Kosově, ježto prý v rozhodné době prchl z bojiště. Jsou i písně, v nichž se obviňuje, že již dříve byl smluven s Turky. V té příčině děje se mu velká křivda; z historie je známo, že se Branković nedopustil žádné zrady, nýbrž že tak statečně bojoval jako jiní junáci srbští. Tradice o jeho zradě vznikla asi proto, že národní hrdost nedopustila mysliti, že Turci zvítězili svou převahou.

3. Královic Marko.

Hlavní hrdina epiky jihoslovanské je královic Marko, ideál národního reka. Znají ho Srbové, Chorváti, Bulhaři, Slovinci, ano i Albánci a Turci a zpívají o jeho chrabrých činech. Z historie je o něm známo jen málo bezpečných zpráv. Byl syn krále Vukašina a vychování nabyl asi na dvoře cara Dušana. R. 1361 jmenuje se jako posel cara Uroše v Dubrovníku. Po smrti Urošově r. 1371 ujal se s bratrem Ondřejem vlády v západní části Makedonie mezi

řekou Vardarem a horami arbanaskými; sídlem jeho byl hrad Prilep. Když Turci šířili své panství v Makedonii, Marko neodolal jim a v l. 1380—5 uznal svrchovanost tureckou. Jako turecký vasal padl r. 1394 v bitvě na Rovinách, svedené mezi sultánem Bajazidem a rumunským vévodou Mirčem. Živlů čistě historických v písních není mnoho, zato připojily se k jeho osobnosti rozmanité látky jiné.

Národní písně věrně podle historie jmenují ho synem krále Vukašina, vyzdobily však narození a mládí jeho živly fantastickými. Matka jeho (Jelena, v písních Jevrosina) měla sen, že porodila bílého draka, který sekal turecké hlavy. Brzy se jí narodil syn, jejž pojmenovali Marko. Štěpán Uroš byl mu kmotrem. Když Marko povyrostl, car Uroš poslal ho pásti stádo. Bloudě kdysi hladov a žízniv po horách, spatřil lesní Vilu odpočívati na břehu chladného pramene a upravil jí stín, aby jí slunce neopálilo. Vila probudivši se, děkovala mu a slíbila, že mu dá v boji štěstí, k tomu bohatství, divotvornou šavli, která sekala stromy i tvrdé kamení, a koně Šarce. V každém nebezpečí slíbila mu pomoc.

Podle jedné písně byla Vila jeho matkou. Král Vukašin vyčíhal Vilu, vzal jí křídla a okřídlí a oženil se s ní. Porodila mu dva syny: Ondřeje a Marka. S Vilami Marko stále trval ve spojení;pomáhaly mu v boji, někdy Marko pomohl i Vilám, osvobodiv je ze zajetí trojhlavého Araba. Často se také pěje o jeho zápasech s Vilami, a to buď proto, že chtěly na něm daň za napití a napojení koně z jejich pramene, nebo že Vila postřelila druha Markova Miloše, který lépe zpíval než ona.

Marko opěvuje se v písních jako něžný syn, zejména v poměru k matce; pro svou spravedlivost ocitl se však nejednou ve sporu s otcem Vukašinem, nicméně ctil i svého otce a pomstil jeho smrt. O poměru jeho k bratru Andrijovi a k sestře znají písně mnoho podrobností, jsou však z největší části převzaty ze zkazek a pověstí. O smrti Andrijově pěje se toto. Marko a Andrija pili v Prilepě víno. Najednou Andrija povstal a chtěl, aby soubojem rozhodli, kdo z nich je větší junák. Marko pokládal za hřích, aby bratří spolu zápasili, a navrhl, aby odešli do hor, kde není vody, a kdo z nich déle žízni odolá, ten dokáže, že je větší junák. V horách Andrija nejdříve zžíznil a vyhledal krčmu, kde popíjelo 30 tureckých hajduků. Krčmářka ho vlákala dovnitř a hajduci ho zabili. Marko nemoha se bratra dočkati, jel sám do krčmy a pobil hajduky; s hlavou Andrijovou vrátil se do hor.

Žena Markova Jelena, dcera knížete Radoslava Hlapena, nebyla Markovi věrná, proto ji zapudil. Odešla do Kostura a vydala jej Balšovi II. Marko nadarmo usiloval pomocí Turků města toho dobýti. Ohlasy manželských nesvárů mezi Markem a Jelenou ozývají se i v některých písních a byly asi příčinou, že se k Markovi připjaly báchorkové látky o nevěrné ženě a o zkoušení věrné ženy. Reminiscence na pobyt Jeleny v Kosturu obsahují bezpochyby

písně o Minjovi Kosturském. Když Marko bojoval s Araby, Minja Kosturanin přepadl jeho dvory, zajal jeho matku a ženu. Marko přestrojiv se za mnicha jel na dvůr Minjův, břitkou šavlí usekl Minjovi hlavu a s hojnou kořistí a se ženou vrátil se domů.

Písně národní vypravují mnoho o bojích nebo přátelských stycích Markových se sousedními vladaři v Makedonii. Patří mezi ně Ljutica Bogdan, s nímž se Marko pustil v boj, ale poznav, že se mu statečností vyrovná, smířil se s ním. Historický Bogdan vládl za cara Dušana v území mezi Serezem a Vardarem a po r. 1372 stal se vasalem tureckým. Beg Kostadin a Dragaš, synové despoty Dejana a Theodory, sestry Dušanovy, s nimiž se Marko bojem utkával, vládli kolem Kjustendila a Kratova a byli po r. 1372 rovněž vasaly tureckými. Kostadin zahynul zároveň s Markem r. 1394 v Rovinách. Z historie je znám též soupeř Markův Relja Krilatica, vladař v Makedonii, sídlem ve Strumici. Předmětem hojných písní je vítězný boj Markův s Musou Kesedžijou. Z historie je známo, že Musa Kesedžija, syn Bajezida I., svými hajduckými činy působil postrach mezi Turky, Bulhary, Srby a Řeky. R. 1413 vypravil se proti němu bratr jeho Muhamed, pomocí Štěpána Lazaroviće nad ním zvítězil a dal ho usmrtit. Marko byl tehdy už mrtev, ale fantasie pěvců vytvořila z něho vítěze nad Musou místo jiných Srbů. Často se opěvuje také vítězství Markovo nad Filipem Madžarinem; míní se jím asi Pipo Spano, temešvárský hrabě a odpůrce Turků. Nešťastný byl zápas Markův s Gjemem Brdjaninem; teprve lstivou pomocí krčmářky Marko ho přemohl. V Brdjaninovi je zobrazen buď zástupce Brdjanů-Arnautů, odvěkých nepřátel Srbů, nebo se jím míní strašný utiskovatel a renegát hajduk-paša Jegen (Gin-Djema), který žil teprve z poč. XVII. st. Hlavními protivníky Markovými, s nimiž stále bojoval, byli Arabové. Zejména hojné jsou písně o tom, jak Marko pobil Araby, kteří vedli porobené junáky, dívky a mladé vdovy, a vysvobodil z jejich rukou zajatce. Osnova pohádková je obsažena v písních, v nichž se líčí, jak dcera arabského krále vysvobodila Marka z vězení a jak se jí Marko zle odměnil za její lásku.

Často epický Marko měřil své síly s Turky, ačkoliv jinak s nimi žil ve shodě a přátelsky obcoval, což odpovídá celkem skutečnosti. Sám sultán si ho vážil, odpouštěl mu příliš bujné kousky a dary si ho hleděl nakloniti.

Dojemně vyličují písně nemoc a smrt Markovu. Marko jeda Urvin-planinou (Urvin je asi volná přeměna jména Roviny), znamenal, že se jeho Šarac potácí a slzy roní. Zjevila se mu ochránkyně jeho Vila a oznámila mu, že se musí rozloučiti se světem. Nejdříve usekl šavlí Šarci hlavu, aby se nestal plenem Turků, pak zlámal šavli i kopí a palcát vrhl do moře. Na list napsal, že jeden opasek zlata odkazuje tomu, kdo ho pochová, druhý

že věnuje na ozdobu chrámů a třetí slepcům-pěvcům, aby opěvovali jeho slávu.Mrtvého Marka našel igumen Sáva ze Sv. Hory a pochoval ho v kostele Vilindaru. V prozaických pověstech se vypravuje, že Marko neumřel, nýbrž jen spí a v dobách nebezpečných přijde svým krajanům na pomoc.

Některé látky zkazkové a legendové, jež se spojily s osobností Markovou, byly již uvedeny. Možno je doplniti ještě jinými, na př. o umenšení síly Markovy (podobně jako v bylinách o Svjatogorovi), o boji otce se synem, o lovu Markově na sv. Jiří, o nevěrné sestře, o vděčných zvířatech atd. Z písní hajduckých přešly na Marka také mnohé črty; obsaženy jsou hlavně v písních, v nichž se líčí hrdinské činy Markovy, vykonané při svatbách jednotlivých junáků.

4. Písně o Brankovićích a jejich vrstevnících.

Po bitvě kosovské sultán Bajezid ponechal carství srbské synovi Lazarovu Štěpánovi, který vládl s matkou Milicí a mladším bratrem Vukem, uznávaje nad sebou vrchní panství turecké. Kromě toho musila Milica dáti svou nejmladší dceru Oliveru Bajezidovi do harému. Na tuto událost navazuje píseň národní, v obsahu značně odlišná od historické pravdy. Car Bajazit žádá cařici Milici, aby byla jeho ženou. Milice odpovídá mu vyhýbavě, aby počkal aspoň rok, až doba smutku uplyne. Zatím povolá syna svého Stevana z Ruska a ten pomocí vojska uherské královny porazí Bajazita třikrát na Kosově, zažene Turky do Šamy a Mediny, potrestá zrádného Vuka Brankoviće a s matkou Milicí, sestrou Jelisavkou a bratrem Jarošem odjede do Ruska.

Po smrti Štěpána Lazaroviće r. 1427 ujal se vlády nad Srbskem syn Vuka Brankoviće, rázný despot Jiří Branković (1427—1456). Za manželku měl Řekyni Jerinu, sestru Tomy Kantakuzena, o níž se národní písně pochvalně nezmiňují; buď líčí její lstivou a mstivou povahu nebo náklonnost umlouvati sňatky. Hrdinské činy Jiřího Brankoviće, vzdorujícího útokům Turků, opěvují bugarštice i písně krátkého rozměru. V bugarštících historický kolorit je věrněji zachován než v guslarských písních.

Po Jiřím Brankovići vládl nejmladší syn jeho Lazar, který však brzy zemřel (1458). V písních děje se zmínka o jeho slabosti a neúhlednosti; v den svatby zastupoval ho jiný ženich, daleko hezčí, jejž Lazar potom zabil ze žárlivosti.

Po Lazarovi nastoupil vládu Zmaj despot Vuk, v národní poesii Zmaj-Ognjani Vuk, vnuk Jiřího Brankoviće. Kolovaly o něm četné písně dlouhého i krátkého rozměru. Písně guslarské přikládají mu tajemný původ; otcem jeho jmenuje se Ognjanin Vuk, matkou Vila. Opěvuje se jeho mládí, které trávil v horách mezi draky, dále jeho sňatek, boje s Turky a konečně smrt. Také Jiří

(Maksim) a Jan, vnuci Jiřího Brankoviće, jsou v repertoáru epickém zastoupeni.

K cyklu písní o Zmaj-Vukovi řadí se skupina písní o bratřích Jakšićích. Dmitar a Štěpán, synové Jakši Bresiće, přestěhovali se po r. 1459 ze Srbska do Uher, kde měli ve Srěmu statky. Písně vzpomínají jich hlavně jako velitelů Bělehradu, v jehož okolí sváděny byly hojné půtky mezi Srby a Turky. Historických reminiscencí v písních o Jakšićích je málo, nejčastěji se s nimi spojuje motiv o znepřátelených bratřích. Vypravuje se, že bratří Jakšići, dělíce se o statky, nemohli se shodnouti o koně a sokoly. Mitar odjel na hon a poručil své ženě, aby pozvala Štěpána na oběd a otrávila ho. Žena pozvala sice švakra k obědu, svěřila mu však, co Mitar poručil. Sotva svou řeč skončila, Mitar vracel se z lovu se zprávou, že kůň zlomil přední nohy a sokol do lesa odletěl; i chválil ženu, že bratra neotrávila, a sám se s bratrem smířil. V jiné skupině písní připisuje se snaha bratry znepřáteliti ženě jednoho z nich nebo Vile. Motiv o znepřátelených bratřích dostal se k Srbům prostředím bulharským z Rumunska, kde se totéž vypravuje o bratřích Radulovi a Mirčovi. V písních vzpomíná se také na sestru bratří Jakšićů Margitu, kterou bratří vysvobodili z poroby. V jiné písni Margita proklíná vévodu Rajka, obhájce Srěmu před Turky, že nečinně přehlíží, jak Turci stále své panství šíří. Rajko se hájí, že nelze přesile turecké odolati, a v zoufalství se probodne. Margita z žalu nad těžkým osudem otčiny padne mrtva vedle něho.

V epický repertoár jihoslov. pojati byli také králové a junáci uherští, kteří s Turky udatně bojovali. Rekem mnohých písní je Jan Hunyadi, Ugrin Janko vojevoda, Janko Sibinjanin, ban erdelský a p. zvaný. Ještě oblíbenější u pěvců byl synovec jeho ban Sekula (Ivan Szekély); opěvuje se jako hlavní hrdina bitvy na Kosově r. 1448, v níž Jan Hunyadi byl poražen od sultána Murada II. Znám je též Mihajlo Svilojević (Silágyi), ban Dojčin (Doczy) a j.

5. Písně hajducké a uskocké.

V pozdější době nebylo už proti Turkům všeobecného zbrojení, z porobeného národa vycházeli pouze jednotliví nepřátelé Turků pod jménem hajduků. Potyčky jejich a boje jejich s Turky a poturčenci opěvují se v písních krátkého rozměru; bugarštice hajduků neznají.

Nejvíce písní kolovalo o „Starině" Novakovi a jeho družině, která hajdukovala v XVI. st. v pohoří Romanija. Z družiny této kromě Novaka opěvuje se syn jeho Grujica, Deli-Tatomir (snad poslední car bulharský ve Vidině Stracimir), Deli-Radivoje, pobratim Novakův. V písních se líčí, jak se stal Novak hajdukem, jak Novak a Radivoj prodali Grujici bohaté

Turkyni v Sarajevě, jak Grujica za nevěstu jsa přestrojen zahubil Araba, který svatům odnímal nevěsty, a jak Grujica potrestal svou nevěrnou ženu Angelinu atd.

Jiná skupina písní opěvuje Baju Pivljanina a jeho druhy. Bajo Pivljanin, harambaša hajduckých čet, které Benátčané organisovali v Boce proti Turkům, zahynul r. 1685 v boji na Vrtijelci proti agovi Sulejmanovi. V písních se oslavují hrdinské boje Bajovy s Turky, souboj jeho s begem Ljubovićem, odchod Bajův mezi hajduky a p. Z ostatních hajduků velebí se v písních Mijat Tomić, který působil v Bosně, Kostreš-harambaša, Havran-harambaša, Sočivica Stanko, Stari Vujadin, který raději zemřel, než by ostatní hajduky prozradil atd. K nejznamenitějším hajdukům bulharským patří Stojan z Trnova; písně o jeho orání a o sokolu, který ho ošetřoval, se shodují se srbskými o královici Markovi. Na Perin-planině hajdukoval vévoda Strašil (Strahil), v Rozgradě Nanio a Gerče, v Rylu Čavdar, v Trojanském pohoří Nenčo; dále se opěvují hajduci Ivanče a jeho strýc, Velčan, Radoj, Nedelko, vévoda Stojko aj.

S písněmi hajduckými souvisí písně o uskocích. Uskoci byli uprchlíci z Hercegoviny, kteří nalezli útulek v Senji v chorv. Přímoří, odkudž často podnikali po suchu i po moři výpravy do sousedních krajů tureckých a benátských, plenili, co mohli, a s plenem vraceli se do Senji. Dobrodružné výpravy jejich jsou předmětem velmi četných písní, v nichž se oslavují přední vůdcové jejich. Patřil mezi ně Senjanin Ivo, vlastním jménem Ivan Novaković Vlatković, vévoda senjských uskoků, který byl r. 1612 „jako razbojnik“ popraven v Karlovci. Písně líčí, jak vyvedl svého druha Mihaila Desančiće z vězení Asan-agy, prokopav se s druhy svými do tvrze, jak osvobodil Latoviće Ivana, jejž paša bosenský chtěl oběsiti. Jindy zajal dva Turky a věznil je tak dlouho, až pobratim jejich Asan-aga si je vykoupil městem Jajcem. Zajal také ženy Asan-agy, přepadl Bělehrad a s hojnou kořistí se vrátil domů. Dále se pěje o jeho sňatku s Turkyní Hajkunou z Udbiny, o souboji s pašou z Travnika, o jeho smrti, která byla matce oznámena zlověstným snem. Jiní uskoci v písních opěvovaní jsou: Djuro Daničić, harambaša Juriša, Senjanin Tadija, Komnen barjaktar atd.

K uskokům se řadí jiní přímořští junáci, kteří byli ve službách republiky benátské a působili v střední Dalmácii. Janko Mitrović (od Kotara Janko) účastnil se r. 1647 obrany Šibenika před Turky, jeho syn Stojan Janković pomáhal vyháněti Turky z Dalmácie, r. 1689 účastnil se dobytí Udbiny a osvobození Liky. V písních zachovala se památka na dobytí Udbiny, jinak opěvují se v nich obvyklá dobrodružství hajducká. Druhem Jankovićovým sluje Ilija Smiljanić (byl vlastně druhem jeho otce): opěvuje se jeho sňatek a souboj s Mustaj-begem udbinským. Při-

pomínají se ještě junáci: Vuk Mandušić a Jovan Šandić, oba v službách benátských, dále Dmitrij z Udbara, Todor ze Zadru, hajduk Vukosav atd.

6. Kruh písní černohorských, muhamedánských a srbských z doby bojů za osvobození.

Skupina písní černohorských opěvuje Ivana Crnojeviće, vysvobození syna jeho Jiřího ze zajetí benátského, sňatek Jiřího (Maksima) s dcerou dožovou a poturčení druhého syna Ivanova Staniše. Mnohem četnější jsou písně o bojích Černohorců za svobodu. Počínají se událostmi a boji za vladyky Danila a postupují až do nové doby. Od jiných písní liší se hlavně tím, že je v nich „více historie než poesie", jak poznamenal už Vuk Karadžić. Líčí pravdivě historické události, oslavují skutečné osobnosti a zachovávají věrně místní i časovou barvitost. Po formě jsou krátké a prosté, bez básnických popisů a fantastických živlů.

Hlavními reky písní muhamedánských z Bosny a Hercegoviny jsou vznešení velmožové bosenští, bojující s křesťanskými sousedy. Je to Gazi Husrev, který zahynul r. 1531 v boji s Černohorci, Gjerzelez Alija, na nějž Muhamedovci přenesli mnohé črty z královice Marka, vezir Ćuprilić, adoptovaný syn jeho Ibrahim beg Ljubović, Mustaj-beg ličský, bratří Hrnjičići, Čengić Alibeg ze Zagorje, Meho Bosnić Novljanin a j. Předmětem písní, vyznačujících se z větší části neobyčejnou délkou a epickou šíří, jsou zápasy svatů při svatbách, krevní pomsta, osvobození zajatých junáků, souboje a p. Mnohé motivy písní starších se tu vedle látek současných opakují. Kromě toho jsou předmětem písní muhamedánských některé historické události, jako boj u Oseka (r. 1521), vzetí Budína (1541), porážka panovníků evropských pod Temešvárem (r. 1552), boj na Sigetu (r. 1566), osvobození Zvornika a j.

Četné písně oslavují boje Srbů za svobodu. Začínají se povstáním za Karaďorďe a opěvují boje na Čokešini, Silaši, Mišaru, Doligradu, Loznici a Kukutnici; slaví se v nich junáci: Karaďorďe, Stojan Čupić, Miloš Stojićević, pop Luka Lazarević a j. Za nejlepší píseň tohoto cyklu pokládá se „Početak bune protiv dahija". V dalších písních opěvuje se povstání za knížete Miloše Obrenoviće.

II. Písně s látkami nehistorickými.

Jako do bylin ruských tak i do junáckých písní jihoslovanských vnikly četné látky z legend, apokryfů, pohádek atd. Vyskytují se stejně v písních srbochorvatských jako bulharských. O některých byla již zmínka; z ostatních uvedeny buďtež významnější.

Hojně rozšířena je legenda o obmýšleném sňatku mezi bratrem a sestrou. Vyskytuje se ve dvou versích: buď chce bratr násilím donutiti sestru, aby byla jeho ženou, nebo snoubenci poznají před sňatkem, že jsou děti téže matky, a rozejdou se. První verse spojena je s carem Štěpánem, který si chce vzíti svou sestru Roksandru (Kandosiji), druhá připiata je k cyklu písní o královici Markovi. V bulharských písních vyskytuje se kromě toho ještě verse třetí, podle níž bratr a sestra neznajíce se, uzavrou sňatek a teprve, když se jim narodí dítě, se dovědí, jaký hřích spáchali. Smrtí neb pokáním usmiřují svou vinu. V písni „Nahod Simeun" obratně je vzdělána látka o tom, jak si syn vzal za ženu svou vlastní matku, neznaje jí, a jak se těžkým pokáním z hříchu toho očistil. Píseň národní vznikla podle knižní legendy, která se zachovala v staré bulharské a srbské literatuře. Píseň „Djakon Stjepan" obsahuje zase oblíbený motiv legendový o obětování vlastního dítěte, aby krví jeho uzdraven byl nemocný.

V bulharské písni o svatbě slunce se spanilou dívkou Grozdankou spatřována byla dříve osnova mytická, v podstatě je to však zbásněná povídka o trpělivé ženě (Griseldě), upravená v duchu písní svatebních. Z cyklu apokryfických bájí kosmogonických o stvoření světa vzata je látka zajímavé písně „Car Duklijan i krstitelj Jovan". Světoznámá pověst o zazdívání lidí do staveb pěkně je přizpůsobena v srbských písních k stavbě hradu Skadra na Bojaně a spojena s králem Vukašinem a jeho bratry Uglješou a Gojkem. Na různá místa promítají tuto pověst písně bulharské. Všeobecně rozšířeny jsou také písně o bratru-umrlci; mrtvý bratr nemaje v hrobě pokoje, vstane z hrobu a podle slibu svého, za živa daného, odvede sestru, daleko provdanou, k opuštěné matce. Látka sama dostala se z Řecka do Bulharska a odtud přešla jednak k Rumunům, jednak k Srbům a Chorvátům.

Četné písně možno zváti básnickými pohádkami. Vedle versí veršovaných zpravidla se vyskytují verse prozaické. Pohádka o hadu-ženichovi připjala se na krále Milutina nebo na syna Ljutice Bogdana. Mistrovsky je v písni „Bog nikom dužan ne ostaje" zbásněna pohádka na motiv o kosoručce. Vyskytuje se ve dvou versích; v jedné (Pavel, Radul a sestra Jelica) nastrojí dívce úklady zlá švakrová, v druhé, pojaté v cyklus písní o caru Štěpánovi a Lazarovi, zlá macecha. Básnicky vzdělána též pohádka o nevěrné matce, která k vůli milenci zradí vlastního syna. Zvláště oblíbena byla pohádková látka o potrestání nevěrné ženy, vyskytující se v několika versích a svázaná s určitými junáky. V Bulharsku vznikly asi písně o Momčilovi (zahynulém r. 1345 v boji proti císaři Kantakuzenovi u hradu Peritheoria), jejž zradila nevěrná žena k vůli králi Vukašinovi; v druhé versi je zrazeným manželem ban Strahinjić (snad zetský vladař

Jiří Stracimirović Balšić, vrstevník královice Marka), v třetí, nejrozšířenější, sám královic Marko, ve čtvrté Novaković Grujica. — Z Byzancie vnikla do epiky jihoslovanské povídka o divotvorném narození dítěte, jemuž usouzeno státi se carem (o Konstantinovi Velikém); zejména bohatě je zastoupena v písních bulharských, zlomkovitě v srbských.

[F. Miklosich: Die Volksepik d. Kroaten (Denkschr. Wien. Ak. 19). — V. Bogišić: Nar. piesme iz starih, najviše primorskih zapisa (predgovor). — V. Jagić: Die südsl. Volksepik vor Jahrh. (Asl. Ph. 4, 1880).

F. Miklosich: Über Goethe's Klaggesang v. d. edlen Frauen d. Asan-Aga. Wien 1883. — V. Jagić: Zum Klagegesange der Asanaganica (Asl. Ph. 10, 1887). — M. Curčin: Das serb. Volkslied in d. deutsch. Literat. Leipz. 1905. — M. Murko: Die serbokroat. Volkspoesie in d. deutsch. Lit. (Asl. Ph. 28, 1906).

As. Soerensen: Beitrag z. Gesch. d. Entwickelung d. serb. Heldendichtung (Asl. Ph. 14—20, 1892—3). — Týž: Entstehung d. kurzzeiligen serbo-kroat. Liederdichtung. Berl. 1895.

M. Murko: Bericht über eine Bereisung vor Nordwestbosnien u. d. angrenzenden Gebiete von Kroat. u. Dalm. behufs Erforschung d. Volksepik d. bosn. Mohammedaner (Sitzungsb. Wien. Ak. 173). — Týž: Bericht über eine Reise zum Studium d. Volksepik (ibd. 176). — Týž: Neues über südsl. Volksepik (Neue Jahrb. f. klass. Altertum 22, 1919). — J. Milaković: Bobliografija hrvat. i srp. nar. pjesme I. Saraj. 1919. — G. Popov: Bьlg. junaški pěsni (Sbor. za nar. umotv. 3, 1890).

A. Gavrilović: Prvo istor. doba nar. poezije (Rad 153, 1903). — St. Novaković: Ein serb. Volkslied über den Abgang d. h. Sabbas zu den Mönchen (Asl. Ph. 4, 1880). — V. Ćorović: Serb. Volkslieder über d. Abgang d. h. Sava zu den Mönchen (Asl. Ph. 28, 1906). — J. N. Tomić: Motivi u predanju o smrti kralja Vukašina (Sbor. po slavjanov. 1, 1904).

A. Pavić: Nar. pjesme o boju na Kosovu. Zagr. 1877. — S. Novaković: Srp. nar. pesme o boju na Kosovu (Godišnica 2, 1878). — Týž: Die serb. Volkslieder über die Kosovo-Schlacht (Asl. Ph. 3, 1879). — M. Chalanskij: O serb. nar. pěsnjach kosov. cikla. Varš. 1883. — T. Maretić: Kosovski junaci i dogadjaji u nar. epici (Rad 97, 1889).

V. Jagić: Kralj. Marko kurz skizzirt. nach d. serb. Volksdichtung (Asl. Ph. 5, 1881). — J. Vitanović: Značaj Marka kralj. o nar. pjesmach (Izvj. vel. realke u Zagrebu 1893). — M. Chalanskij: Južnoslav. skaz. o kral. Markě. Varš. 1893-4. — A. Gavrilović: Istor. sećanja u nekim nar. pesmama o kralj. Marku (Glas 58, 1900). — S. Stojković: Kralj. Marko, liter. istraž. uzroka njegove slave i popularnosti u srp. narodu (Godiš. 27, 1907). — J. Tomić: O srp. nar. ep. pesmana. Beogr. 1907. — Týž: Istorija u nar. ep. pesmama o Mark. Kralj. Beogr. 1909.

S. Novaković: Poslednji Brankovići u istor. i u nar. pevanju (Let. Mat. Srp. 146—148, 1886). — J. Tomić: Iz istorije senjskih uskoka (tamt. 237—241, 1905-7). — A. Gavrilović: Najmladji krug nar. pesama (Godiš. 23, 1904). — V. Džurinskij: Bolg. pěsni o Dojčině i Momčilě (Univ. Izv. Kijev. 1893)].

HLAVA III.

Kozácké dumy.

Nejskvělejším výkvětem ukrajinské národní poesie jsou dumy kozácké. Mají Ukrajinci v hojné míře i jiné písně výpravné historického a legendového obsahu, avšak bohatýrská epika jejich uložena je hlavně v dumách. Dumy vyličují hlavní události z dějin kozáctva od XV. st. až do st. XVIII., vypravují o bojích s Tatary a Turky ve stepích a na Černém moři, o utrpeních poroby, o bojích s Poláky, konečně i o novějších událostech, o hajdamáctvě atd. Přese všecko básnické přibarvení lze v zpěvích těch nezřídka viděti děj historický, jenž byl jejich základem, osobu, jež zvolena za hrdinu, i rozmanité poměry veřejné i soukromé.

Nejstarší zpráva historická o zpívání dum pochází z poč. XVI. st. Zpívaly se hlasem elegickým, při čemž prý zpěváci, sem tam se vrtíce, gestikulovali, aby posunky naznačili, co zpívají. Ze st. XVI. je také první rukopisný záznam dumy kozácké. Zaznamenal ji Jan Blahoslav ve své Gramatice z r. 1571, mylně ji označiv jako slovinskou píseň z Benátek. Hojnější záznamy dum pocházejí teprve ze st. XVII. a XVIII.

Prvním sběratelem písní ukrajinských byl Polák Dołęga-Chodakowski (= Adam Czarnocki, † 1825); sbírka jeho „Śpiewy słowiańske pod wiejską strzechą zebrane“ zůstala v rukopise. S první tištěnou sbírkou vystoupil kn. Mikola Certelev r. 1819 „Opyt sobranja starinnych małorossijskich pěsnej“. Bohatší materiál obsahovaly sbírky Mich. Maksimoviče: „Ukrajinskija narodnyja pěsni (M. 1834), „Malorossijskija pěsni“ (1827), „Sbornik ukrajinskich pěsen“ (Kijev 1849); dále Platona Lukaševiče: „Malorossijskija i Červonoruskija narodnyja dumy i pěsni“ (Spb. 1836). Izmail Sreznĕvskij uveřejnil četné dumy v „Zaporožské Starině“ (Charkov 1833—8), Ambrosij Metlinskij vydal sbírku „Narodnyja južnorus. pěsni“ (Kijev 1854), Pantelejmon Kuliš vytiskl několik dum v díle „Zapiski o Južnoj Rusi“ (Spb. 1856-7). Nejobšírnější sborník je od Jakuba Hołovackého „Nar. pěsni galickoj i ugorskoj Rusi“ (M. 1878—79). Kritickými poznámkami je opatřena sbírka od Antonoviče a Drahomanova „Istoričeskija pěsni malorus. naroda“ (Kijev I. 1874, II. 1875). Nový bo-

hatý materiál uložen v díle „Trudy etnograf.-statist. ekspediciji v Zapadorus. kraj“ (V. díl, Spb. 1874), dále v publikacích: „Kijevskaja starina“, „Etnograf. Zbirnyk“, „Materijaly do ukraïńsko-ruśkoï etnologiï“ a j.

Po obsahu možno dumy kozácké rozděliti v tyto hlavní skupiny: I. Dumy z doby bojů s Tatary a Turky; II. o bojích s Poláky, hlavně za Chmelnyćkého; III. z doby úpadku kozáctva; IV. s motivy ze života rodinného.

I. Dumy z doby bojů s Turky a Tatary.

Předmětem dum této skupiny je jednak líčení bojů s Turky na pevnině i na moři, jednak opěvují se v nich osudy zajatých kozáků nebo těch, kteří se snažili utéci ze zajetí turecko-tatarského. Větším dílem v nich převládá smutný, elegický tón a ozývají se častěji jemné zvuky lyrické nežli v dumách jiných.

Vítězný boj kozáka s Turky opěvuje se v dumě o atamanu Matjašovi starém. Při ústí Samary do Buhu odpočívalo 12 kozáků braclavských, mezi nimi starý kozák Matjaš. Kozáci rozdělali oheň, pustili koně na pole, sedla odhodili a pušky položili do křoví. Ataman Matjaš je varoval, aby se měli na pozoru, nepouštěli daleko koně a sedla pod hlavy si dali, ježto nedaleko je země tatarská. Kozáci se mu posmívali, že mezi kozáky nebýval a zvyků kozáckých nezná. V noci přihnali se Turci janičáři a vzali v plen 12 kozáků. Ataman Matjaš, jenž bděl sám opodál, sedl na svého koně, šest tisíc Turků porazil a kozáky osvobodil. Zmocnil se velké kořisti a rozdělil se o ni v Siči s družinou. — Ataman Matjaš je osobnost jinak neznámá.

Humoristickým tónem vyznačuje se duma o kozáku Hołotovi. V rozedraném oděvu, s čapkou-birkou, plnou děr, vyjel si kozák Hołota pod město Kilii. Uviděl ho z města bradatý Tatařín a umínil si, že ho živého zajme a draze bašům prodá. Vystrojil se nádherně a vyjel za rozedraným kozákem. Ten nebál se však ani meče, ani ohně, postavil se směle proti vystrojenému Tatařínovi a střelil ho do prsou; potom mu svlékl nádherný šat a oděl se do něho sám. Vítězoslavně odjel na Sič, kde pil, veselil se a prosil Boha, aby „kozáci pili a huljali, dobrou mysl měli“. — Kozák Hołota, jak sám název ukazuje, není osobou historickou, nýbrž typem volného záporožce, jenž o šat nijak nedbá, ale statečností nad jiné vyniká. Podobný typ z doby úpadku kozáctva je Hanža Andyber.

Ohlas výprav kozáckých do krajin zámořských obráží se v dumě obsahující rozhovor Dněpru a Dunaje. Dněpr ptá se tichého Dunaje, proč na něm nevidí svých kozáků, zdali jich hrdlo dunajské nepohltilo? Tichý Dunaj odpovídá: Dněpře-otče slavný (slavuto)! Sám u sebe přemýšlím, proč tvých kozáků u sebe nevidím. Moje

dunajské hrdlo jich nepohltilo, ani jich Turci nepostříleli. Tvoji kozáci meškali na hoře čerkeské; ohněm a mečem zpustošili města busurmanská, stříbra-zlata mnoho nabrali, k říčce Chorteci přibyli, odtud na starodávnou Sič pospíchali, stříbro a zlato turecké na tři části rozdělili, med a pálenku popíjeli.

Na námořské výpravy kozáků naráží se též v dumě o Alekšeji Popoviči, která obsahuje zároveň rozšířenou látku legendovou o zpovědi velikého hříšníka a o utišení bouře na moři. Kozácká loď, na níž bylo 350 kozáků, v čele jejich hetman záporožský Hryćko Zborovský a Alekšej Popovič, písař lijstrový, tonula uprostřed Černého moře. Hetman vyzval přítomné, aby ten, kdo má největší hřích, vystoupil a ze svého hříchu se zpovídal. Přihlásil se Alekšej Popovič a veřejně se vyznával ze svých hříchů. Zhřešil tím, že proti vůli otce svého a matky, bez jejich požehnání, jel do vojska, staršího bratra si nevážil, starších lidí nepozdravoval, čapky před kostelem nesnímal, nevinnou krev křesťanskou proléval, v rodném městě Pirjatině jezdil a malé dítky koněm svým deptal a p. Hetman rozkázal vyvésti Alekšeje na palubu, useknouti mu na pravé ruce malíček a krev pustiti do Černého moře. Kozáci tak učinili a moře se hned utišilo a vyhodilo loď ku břehu. — V dumě zachovala se památka na slavného dobrodruha polského Samuila Zborovského, košového hetmana záporožského, jenž v osmdesátých letech XVI. st. podnikal výpravy do Valašska. Alekšej Popovič připomíná sice podle jména Aleše Poroviče z ruských bylin, ale jinak není mezi nimi žádného vnitřního spojení; možno pouze předpokládati, že jméno bohatýra ruského bylo známo ještě tehdy na jihu Ruska a zcela mechanicky bylo pojato do dumy.

Jiná část dum této skupiny věnována je oslavě chrabrých kozáků, kteří vykrváceli v bojích s Tatary a Turky. Poslední jejich vzdech patří vzdálené rodině, útěchou jest jim stepná mohyla, kterou po slavném pohřbu kozáckém nasypou jim věrní soudruzi. Toho druhu je duma o smrti Fedora Bezrodného. Nad zátokou dněprovskou obědval mladý kozák, ataman „kurinný“, se svými druhy, netuše, jaká bída naň čeká. Bezbožní lupiči tatarští (uškali) ho přepadli, postřelili a posekali. Malý sluha vymývá mu hluboké rány. Fedor posílá ho stepí ponad Dněprem, aby k němu spěšně přivedl kozáky. Když ti přišli, Fedor se s nimi rozloučil, odporučil jim věrného sluhu a vypustil duši. Kozáci vyhrabali šavlemi jámu, čapkami vynosili prsť a pochovali Fedora Bezrodného, střílejíce ze sedmipíďových pušek a žalostně na trubky troubíce.

Silně je v dumách vyvinut cit lásky synovské a cit náboženský. Záhuba kozáků vykládá se často tím, že proti nim zhřešili. Zřejmě je to vysloveno v dumě o třech bratřích Samarských. U říčky Samarky, u studny Saltanky spočinuli tři bratří postřelení

a posekaní. Starší prolévaje hořké slzy, žádal prostředního, aby nabral chladné vody a ochladil jeho rány. Prostřední bratr odpovídá, že mu to nemožno, ježto má sám 9 ran sečných, širokých, a 4 střelné, hluboké; radí však, aby požádali nejmladšího bratra, by zatroubil na vojenskou trubku. Trubku uslyší cestovní kozáci, přijedou k nim a pochovají je v čistém poli. Nejmladší bratr slyše to pravil, že neporubala jich šavle turecká, nepostřelila koule janičárská, nýbrž pokárala je modlitba otcova a matčina. Když od otce, mateře a od rodiny do vojska odjížděli, s otcem, mateří a rodinou se nerozloučili; když projížděli mimo kostely, domy boží, čapek svých s hlavy nesnímali, milosrdného Boha na pomoc nevzývali.

Podobná idea ozývá se v oblíbené dumě o Ivasu Konovčenkovi. Vdova Konovčicha bránila svému jedinému synovi, aby vstoupil do vojska kozáckého, ježto je ho doma třeba. Proti vůli své matky Ivas sebral však zbraň a pěšky se vydal k vojsku. Ve vratech potkala ho matka a klnula mu za to. První a druhý den ho proklínala, ale třetí den toho litovala, prosíc Boha, aby kletby její neslyšel. Koupila koně a poslala zvláštního posla, aby Ivasa dohonil a koně mu odevzdal. Jinoch byl hluboce dojat touto láskou mateřskou. Ve vojště brzy se vyznamenal a statečně porážel Turky. Při slavné hostině, kterou korsunský plukovník Chvylon vystrojil na jeho počest, napiv se vína a „okovyté horilky", žádal plukovníka, aby mu dovolil znovu pustiti se v boj s Turky. Ivas jako divý rubal Turky, ale ti poznavše, že Ivas není při sobě, nastrojili mu léčku a svrhli ho s koně. Kůň utekl do táboru kozáckého a plukovník vyslal kozáky, aby Ivasovi přispěli; ti našli ho polo mrtvého. Umíraje naříkal, že nepobily ho šavle a střely tatarské, nýbrž otcova modlitba a matčiny slzy. Poslední prosbou jeho bylo, aby neposílali těla jeho do rodného domu a neničili srdce mateřského, nýbrž na poli bitvy ho pochovali po kozácku.

Značný počet dum opěvuje osudy kozáků v zajetí tureckém nebo útěk jejich ze zajetí. Zvláště tklivé jsou dumy, v nichž se líčí nářek zajatých kozáků. Ve svatou neděli ubozí nevolníci, přikovaní na lodi turecké, prosí milosrdného Boha, aby jim seslal s nebe drobný déšť a z moře bujný vítr, který by rozvlnil Černé moře a pomohl jim ze zajetí. Železná pouta vryla se jim do rukou a bílé tělo moloděcké zežloutlo na holých kostech. Paša turecký, renegát, uslyšev jejich nářek, kázal je pruty do krve zmrskati. Nešťastní nevolníci proklínali zemi tureckou a víru busurmanskou, která je rozloučila s otcem, mateří, se sestrou a věrnou ženou.

V jiné dumě ubohý zajatec oslovuje sivého holoubka a posílá ho do země křesťanské k otci a matce, aby vypravoval smutný osud ubohého kozáka a pohnul rodiče, by všecko prodali a ze zajetí ho vykoupili.

Několik dum líčí útěk kozáku ze zajetí. Nejzajímavější z nich je zpěv o útěku tří bratří z Azova; je v ní živě načrtán nejen věrný obraz zevnějšího děje, nýbrž i vnitřního nastrojení utíkajících bratří. Z města Azova, z těžkého nevolnictví utíkali tři bratří, dva na koni, třetí pěší pěšák jakoby cizí cizinec. Pěší, jenž stopy své zaléval krví z nohou, dohoniv bratry, vběhl mezi koně a chytaje se třemenů se slzami v očích prosil, aby bratři zastavili, koně popásli a naň, mladého bratra, počkali, nebo na koně ho vzali a maličko popovezli, až by poznal cestu do měst křesťanských k otci a matce. Bratři bojíce se pronásledování, oslyšeli jeho prosbu, radili mu však, aby se skrýval po roklích a trninách, kde ho pronásledovatelé neuvidí. Pěší bratr prosí, aby mu raději hlavu sťali, tělo jeho v čistém poli pochovali a zvěři-ptákům nedávali na pospas. Bratři odvětili, že se k tomu jejich kozácké srdce neosmělí, ruka jejich a meč neodváží. Ubohý pěšec žádá tedy, aby jedouce cestou rubali šavlemi větvičky z trnin, aby věděl, kudy má jíti k otci a matce. Bratří žádost jeho splnili. Když pak, pokračujíce v útěku, přijeli na Muraňskou cestu, kde nebylo ani roklin ani křovin, prostřední bratr vyzýval staršího, aby zastavili, koně popásli a na nejmladšího bratra počkali. Nejstarší bratr obávaje se, aby jich Turci nedohonili, to odmítl. Prostřední bratr vytrhoval tedy ze svého kaftanu červené plátno a házel je na cestu, aby měl bratr znamení. Když nejmladší bratr přiběhl na Muraňskou cestu a spatřil červené plátno, hořce zaplakal domnívaje se, že Turci bratry dohonili a postříleli. I začal jejich těla hledati, aby je čestně pochoval. Dostal se až k Savur-mohyle, kde klesl žízní, hladem a únavou. Ihned slétali se k němu černokřídlí orlové, aby mu vyklovali oči. Prosil jich, aby aspoň vyčkali, až se duše jeho rozloučí s tělem. Potom orlové obrali tělo od žlutých kostí a vypili mu oči, vlci ze stepi přiběhli, kosti jeho rozedrali a po roklích roznesli. Ani otec ani matka ho neoplakali, toliko sivá žežulice nad ním žalostně zakukala. Oba starší bratři dostali se šťastně domů, ale cítíce svou vinu, káli se. Podle některých variantů zahynuli také oba starší bratří, dohoněni byvše Turky.

Osud mnohých dívek od Turků zajatých zrcadlí se v dumě o Maruši Bohuslavce. Do kamenného vězení na černém moři, kde zavřeno bylo 700 zajatých kozáků, kteří nespatřili už 30 let božího světla, přišla dívka-branka Maruša Bohuslavka a těšila vězně, až pán turecký odejde do mešity a odevzdá jí klíče, že jim otevře vězení a pustí je na svobodu. Co slíbila, to splnila. Propouštějíc kozáky na svobodu, žádala, aby se zastavili v městě Bohuslavi a vyřídili otci a matce její smutný vzkaz: Ať můj otec neshromažďuje jmění, aby mne dívku-branku vykoupil z poroby, neboť jsem se poturčila, pobusurmanila, pro rozkoš tureckou, pro lakomství nešťastné!

Téměř protiklad k této dumě tvoří zpěv o Ivanovi Bohoslavci. Vdova po Alkan-pašovi přemlouvala hetmana záporožského Ivana Bohoslavce, uvězněného se 700 kozáky v městě Kozlově, aby se odřekl víry křesťanské a přijal víru busurmanskou. Slibovala mu, že bude vládcem v Kozlově a že všichni vězni budou puštěni na svobodu. Ivan dal se přemluviti, vzal si ji za ženu, ale když mu v opojení vyčtla, že se pro rozkoš tureckou pobusurmanil, vsedl do loďky, dohonil uprostřed moře propuštěné kozáky, vrátil se s nimi do Kozlova, kde pobili spící Turky i Alkan-pašovou a s hojnou kořistí se vrátili na Sič.

Často se v dumách opěvuje hrdinský čin atamana kozáckého Samojla Košky (Kišky). Z historie je známo, že podnikal časté výpravy do Turecka a se Zamojským do Valašska; zemřel r. 1602. Kiška Samyjlo byl s jinými kozáky v porobě u Alkana-paše, který je vezl na lodi do Trapezunta. Na cestě Kiška lstí se osvobodil se svými druhy z okovů, zmocnil se lodi, Alkana-pašu a jeho posádku porubal a šťastně připlul k městu Sěči.

II. Dumy o bojích s Poláky za Chmelnyćkého.

V dumách této skupiny jasně se obrážejí i příčiny povstání kozáků v i jednotlivé výjevy z bojů mezi Poláky a Chmelnyćkým. Svým tónem liší se značně od dum první skupiny. Vítězné boje kozáků způsobily totiž, že se místo elegického tónu a náboženskomravního zabarvení ozývají v nich zvuky satirické a posměšné nad poraženými nepřáteli a sálá z nich hluboká nenávist k Polákům. V komposici vyznačují se suchým realismem a věrnějším koloritem historickým.

O začátku povstání Chmelnyćkého pěje duma „Chmelnyćkyj a Barabaš“. Obráží se v ní dosti věrně památka historického faktu, jak král Vladislav IV., hledaje u kozáků oporu proti zpupné šlechtě polské, vyjednával s Chmelnyćkým, tehdy písařem vojskovým, a poslal na Ukrajinu kancléře Ossolińského s listem, slibujícím kozákům kromě vrácení starých práv mnohé výsady nové. Starešina kozácký Barabaš zatajil list králův z náklonnosti k Polákům, avšak Chmelnyćkyj lstivě se listu zmocnil a podnítiv kozáky k vzpouře, na jaře r. 1648 podnikl s Polskem válku.

V jiných dumách opěvují se vítězné boje Chmelnyćkého s Poláky, jako bitva pod Žlutými Vodami u městečka Targovice a krvavý boj pod Korsunem na řece Rosi, v němž Chmelnyćkij porazil oba hetmany korunní Mikuláše Potockého a Kalinowského. V dumě líčí se tato událost takto. Pod městem Korsunem udeřili kozáci na Ljachy; Ljaši dali se na útěk, kozáci je dohonili, pana Potockého zajali a svázaného jako berana přivedli k hetmanu Chmelnyćkému. Ten mu posměšně vyčítal, proč raději nezůstal

seděti v Kamenském Podolci a nepojídal pečeného prasátka a slepice s pepřem a šafránem; v zajetí krymského chána naučí prý ho krymské důtky žvýkati syrovou koninu.

Za těchto bouřlivých dob vrhli se kozáci také na jiného svého utiskovatele a vyssávače — na židy arendáry (pachtýře). Útisky, jež bylo kozákům od židů snášeti, líčí se v dumách takto. Židé-arendáři najali všecky cesty kozácké a vystavěli na jedné míli po třech krčmách. Na tom nebylo dosti; po celé zemi najali trhy a vybírali mýta, od povozných půl zlatého, od pěších tři groše, od bídného žebráka brali kury a vejce. Ale ani na tom neměli dost; najali i kostely kozácké a vybírali za otevření kostela při křtu šesták, od oddavek bílý tolar. Zarendovali též všecky řeky kozácké, a který kozák neb mužík chtěl ryby lovit nebo kachny střílet, aby uživil svou rodinu, byl nucen v krčmách jejich pálenku pít a milostivými pány je nazývat. Pomocí Chmelnyćkého byli židé-arendáři zkroceni a rozprášeni.

Vpád Chmelnyćkého do Multanska a poplenění Sočavy a Jas je rovněž předmětem dum, jakož i nové povstání kozáků, nespokojených se smlouvou Bělocerkevskou. Konečně opěvuje se smrt Chmelnyćkého. Šedá hlava jeho obestřela se starostmi, že při něm není ani setníků ani plukovníků. I poručil písaři vojskovému Luhovskému (Vyhovskému), aby je k němu přivolal. Když se sešli, Chmelnyćkyj je vyzval, aby si zvolili nového hetmana, ježto on je stár a nemocen. Kozáci chtěli míti hetmanem syna jeho Jiřího, Chmelnyćkyj je varoval, že Jiří má mladý rozum a kozáckých obyčejů nezná, oni však odvětili, že starší kozáci všemu ho naučí. Chmelnyćkyj sklonil šedou hlavu a z radosti slzy proléval. Když se nemoc jeho zhoršila, se všemi se rozloučil a duši svou odevzdal milosrdnému Bohu.

III. Dumy z doby úpadku kozáctva.

Vedle nepřátel vnějších zjevili se i nepřátelé vnitřní, kteří začali utiskovat svobodné kozáctvo. Kdežto dříve byli všichni kozáci sobě rovni, znenáhla povstali ze středu jejich jednotlivci majetní, kteří se snažili podmanit si kozáky ostatní. Tato aristokracie domácí, klonící se k Polsku nebo k Moskvě, hrála potom podobnou úlohu v osudech kozáků jako dříve „páni Ljaši“, kteréžto jméno bylo na ni po staré paměti přeneseno. V dumách slují představitelé její obyčejně „duky-sribljaniky“. Odpor proti těmto hrdým velmožům vyjádřen je hlavně v dumách o kozáku Hanžovi Andyberu.

Po poli Kilijském, po cestě Ordynské toulal se Hanža Andyber, bídný kozák-netjaga, sedm let a čtyři a ztratil své vrané koně. Dvanáctý rok přibyl do města Čerkasa a vešel do krčmy, kde našel tři Ljachy — duky sribljaniky, kteří se posmívali otrhanému ko-

záku. Páni Ljaši vyzvali krčmářku, aby kozáka z domu vyhnala. Krčmářka chytila ho za cop a chtěla ho vystrčit ze dveří, než kozák opřel se patama o práh, rukama chytil se veřejí a hlavu skryl za misník nade dveřmi. Ljaši měli z toho potěšení; jeden z nich vyňal z kapsy peníz a poručil krčmářce, aby kozáku přinesla piva, třebas špatného. Krčmářka poslala služebnou do sklepa, aby natočila ze špatného sudu, řkouc: máme je dobytku vylíti, dáme je raději tuláku. Služebná přinesla však dobré pivo a kozák vypil je na tři doušky. Potom začal konví tlouci po podlaze, až se číše a láhve duků-boháčů válely se stolu. Pec rozpadla se na deset kusů a pro samé saze nebylo ani viděti. Kozák odstrčil Ljachy a sedl si sám na přední místo. Potom vytáhl kožený pásek a vysypal z něho hromadu dukátů. Ljaši vidouce zlato, uctívali ho medem a vodkou a krčmářka zvala ho k sobě do světničky na oběd. Kozák otevřel však okno a volal na své sluhy. Ti přiběhli a oblékli ho do skvostných šatů. Ljaši poznali, že to hetman záporožský Hanža Andyber a jali se mu pocty prokazovati. Hanža kázal však sluhům-kozákům, aby velmožné pány vyvedli před krčmu a březovými pruty vymrskali.

Avšak herojská doba kozáctva míjela; kozáci byli nuceni všímati si zemědělství, a když některý z nich nemoha odolati touze po válečné slávě, opustil své hospodářství, našel po návratu svém doma poušť. V dumách kreslí se takový obraz rozkladu kozáckého života. Kozák opustil svou mladou ženu a odešel do vojska. Zatím žena jeho v krčmě pije a hoduje a chata leží poustkou. Když znamenala, že se muž vrátí, odešla domů, rozdělala oheň a vařila mu kyselo a řepu. Vracející se kozák přijel k rozlámaným vratům a volal na ženu. Žena nevyšla mu vstříc, nýbrž běžela do okna. Muž čekanem ji přivítal a karabáčem zmrskal. Kozačka v chvatu převrhla řepu, uvařila jinou, opatřila vodku, chtíc muže pohostit. Muž si zatím v krčmě na medu-víně pochutnával a krčmu vychvaloval.

IV. Dumy ze života rodinného.

Předmětem některých dum jsou výjevy ze života rodinného. Láska k rodině je význačnou vlastností kozákovou a zejména láska k matce přední jeho povinností. Nevděk dětí přísně se trestce. Myšlenka tato tvoří základ dumy o vdově a třech synech. V slavném městě Krylově žila stařenka vdova, která měla tři syny jako jasné sokoly; od malička pečlivě je chovala a živila, až dorostli. Dorostlí synové nevděkem jí splatili a z domu ji vyhnali, aby nepřekážela jejich ženám a dětem. Matka prolévala slzy a klnula nevděčným synům. Blízký soused ujal se staré mateře, utíral jí slzy a zval ji do svého domu, aby u něho žila. Matka potácejíc se šla za sousedem; nejmladší syn se jí ještě smál, že se napila vodky. Brzy začala syny stíhati kletba matčina: neurodilo se jim

obilí, lidé si jich nevšímali a nežili šťastně s mladými ženami. Poznali, jak se na staré matce prohřešili, vyhledali ji a prosili jí, aby se k nim vrátila. Matka se s nimi smířila a prosila Boha, aby odvrátil od synů její kletbu.

Pěkně je zobrazen v dumách něžný poměr mezi bratrem a sestrou. V neděli časně ráno nekukala to sivá kukačka, neštěbetal drobný ptáček, to sestra bratru posílá do ciziny pozdrav, vzkazujíc mu, aby ji navštívil. Bratr odpovídá, že jí nemůže navštíviti, ježto žije daleko za temnými lesy, širými poli a bystrými řekami. Když sestra nepřestává prositi, odpovídá jí, že k ní přijde, až o sv. Petru bystré řeky a jezera zamrznou, o vánocích kalina rozkvete. Sestra z toho pozná, že se bratra nedočká, a naříká na svou opuštěnost.

Dojemně se líčí také odjezd kozáka od rodiny. V neděli časně ráno ne všecky zvony zvonily, to ve vdovině domě hlučeli: zlý otčim kozáku mladému laje a máti synovi plačíc praví, aby šel mezi cizí lidi, že mu snad v cizině lépe bude. Starší sestra vyvádí mu koníka, prostřední vynáší lesklou zbroj a nejmenší se ptá, s které strany ho má čekati? Kozák smutně odpovídá: Nasij, sestro, žlutý písek na bílý kámen; až žlutý písek vyroste a zeleným barvínkem pokryje kámen, tehdy se vrátím k vám! Sedl na koně, rozloučil se a smutně z domu otcovského vyjel.

Duma o smrti kozáka-banduristy symbolisuje téměř osud kozáctva vůbec. Stařičký kozák unikl z boje na zraněném koni, s přelomeným kopím, ztrativ šavli a vystřílev všechen náboj. Sedě na mohyle vtěluje svůj žal v tklivou píseň o blížící se smrti a doprovází píseň hrou na banduru, s níž se smutně loučí.

[B. Grinčenko: Ukazatel' knigam i period. izdaniam, v kotorych napečatany malorus. nar. pěsni (Etnogr. mater. III. Černi. 1899). — A. N. Pypin: Istor. rus. etnografiji III., 1891. — N. F. Sumcov: Sovrem. malorus. etnogr. Kij. 1893—7.

Kobzar Veresaj, jego pěsni i dumy (Kijev. Star. 1882). — V. Gorlenko: Kobzari i lirniki (tamt. 1882). — J. Chotkevič: Něskol'ko slov ob ukr. banduristach i lirnikach (Etn. Obozr. 1903.) — V. N. Peretc: Malorus. virši i pěsni v zapisach XVI.—XVIII. v. Spb. 1899.

Iv. Franko: Studii nad ukr. nar. pisnjamy (Zap. Ševč. 75—6, 78, 83, 94—5, 98). — N. Kostomarov: Istor. značenije już.-rus. nar. pěsen. tvorčestva (Sobr. sočin. 8. Spb. 1905). — V. Budzynovśkyj: Kozaćki časy v nar. pisni. Lv. 1906. — Cz. Nejman: Dumy ukraińskie (Ateneum 1885). — P. Žiteckij: Mysli o nar. malorus. dumach, Kij. 1893. — K. Arabažin: Istor. pěsni i dumy (Istor. rus. liter. Aničkova 2. M. 1903). — J. Tretiak: Dawna poezya ruska (Dzieje liter. pięk. 2, 454).]

HLAVA IV.

Sloh a forma národní epiky.

Celkovou komposicí svou liší se podstatně byliny ruské od junáckých písní jihoslovanských; tyto jsou větším dílem tak uspořádány, že každá obsahuje jen jeden určitý sujet epický, zpěvy ruské jsou až na skrovné výjimky produkt složený z rozmanitých látek v umělecký celek. Jsou tedy zpěvy ruské v nynějším svém složení plodem mnohem dokonalejší a racionálnější činnosti básnické a představují vyšší a vyvinutější stupeň rozvoje epického. Kozácké dumy vyznačují se zase svým věrnějším koloritem historickým, opěvujíce skutečné děje a historické osobnosti, proslavené v národních bojích. V epice jihoslovanské a zvláště ruské prvotní jádro historické jest však často zahaleno až k nepoznání a proniknuto živly bájivými a fantasijními; z historických osobností staly se postavy herojské, nadpřirozené.

V jednotlivostech vyskytují se však v národní epice slovanské mnohé shody slohové, z nichž nejvýznamnější budou vytčeny.

Zajímavé jsou již začátky zpěvů. Byliny začínají se nejčastěji geografickým udáním místa děje; ježto pak hlavním dějištěm je dvůr knížete Vladimíra v Kijevě, zní obvyklý začátek takto:

„Kak vo slavnom vo gorodě vo Kijevě,
u laskovago knjazja u Vladimira.“

K tomu se často připojuje popis kvasu na dvoře knížecím. Analogicky vyskytuje se v bylinách novgorodského původu, pokud se nepřimkly k cyklu kijevskému, začátek:

„Kak vo slavnom v Nověgorodě“ a p.

Byliny, vyličující mládí Ilji Muromce, začínají se obyčejně verši:

„Vo slavnom bylo gorodě vo Muromě,
vo bol'šim selě Koročarově.“

Zpěv o Svjatogorovi má zase začátek:

„Na tych gorach vysokijich,
na toj na Svjatoj Gory,
byl bogatyr' čjudnyj...“

V bylinách o bohatýrech příchozích (Djuk Stěpanovič, Solovoj Budimirovič) udáno bývá místo jejich výjezdu, na př.

„Iz-za morja, morja sinjago,
iz slavna Volynca, krasna Galičja“

nebo:

„S toj-li slavnyja Indiji so bogatyja.“

Některé zpěvy mají na začátku jen neurčité označení místa, na př.

„Oj daleče, daleče vo čistom polě“

nebo:

„Iz-za morja, morja sinjago,
iz gluchomor'ja zelenago“ a p.

Zřídka kdy začíná se zpěv udáním času, na př.

„Kogda vozsijalo solnce krasnoje
na toje-li na nebuško na jasnoje,
togda zaroždalsja molodyj Vol'ga.“

Oblíbeny jsou dále začátky, obsahující nějaký obraz z přírody, vyjádřený negativní antithesou:

„Ne pyl' v polě pylitsja,
ne tuman s morja podymajetsja,
ne grozna tuča nakatajetsja,
ne iz toj tuči malanja sverkat, —
podymalas' siluška zla — nevěrnaja
Kalina carja, Tugarina.“

Nebo:

„Ne zajuško v čistom polě vyskakival,
ne gornostajuška vypljasyval,
vyjězžal tam dobroj mòlodec,
Michajlo Potyk syn Ivanovič.“

V bylinách o napadení Kijeva Batygem přichází delší předzpěv o stádu zlatorohých turů:

„Spod toj li spod berezy kudrevatyja,
spod togo li spod kresta Levanidova
vychodilo četyre turà da zlatorogijich,
šli ety tury da mimo Kijev slavnyj grad,
viděli nad Kijevom čudnym čudno,
viděli nad Kijevom divnym divno:
a po toj li stěny po gorodovyji
šla li-to duša da krasna děvuška
a čitajět svjatu knigu evangelję
ne stol'ko čitajē, vdvojem ona plačět atd.

Krátký předzpěv tvoří začátek byliny o Solovjovi Budimiroviči:

„Vysota-li, vysota podnebesnaja,
glubota, glubota okean more;
široko razdol'je po vsej zemli,
gluboki omuty Dněprovskije.“

Někdy začal pěvec prostým vytčením předmětu zpěvu:

„Kto by nam skazal pro staroje,
pro staroje, pro byvaloje,
pro togo Il'ju pro Muromca?“

Nebo:

„Oj vy ljudi moji, ljudi dobryje,
ljudi dobryje, šabry (sosědi) bližnije!
Vy skažite mně pro staroje...“

Původu skomorožského jsou patrně začátky:

„Nam ne žalko piva p'janago,
nam ne žalko zelena vina,
tol'ko žalko smirennoj besěduški.
Vo besědě sidjat ljudi dobryje,
govorjat oni rěči chorošija
pro staroje, pro byvaloje,
pro starago kazačka, Il'ju Muromca.“

Nebo:

„Našemu chozjajinu česť by byla,
nam by, rebjatam, vedro piva bylo:
sam by ispil, da i nam by podnes.
My, maly rebjata, stanem skazyvati
a vy, starički, vy poslušajte,
čto pro matušku, pro široku, pro Volgu rěku.“

Poznamenati sluší, že se podle povahy pěvcovy často měnily také počátky zpěvů a že se počátek jedné byliny připojoval k bylině jiné a p.

Většina jihoslovanských písní junáckých začíná se prostě ve shodě s obsahem jejich, na př. „Zbor zborila gospoda rišćanska“, „Grad gradila tri brata rodjena“, „Kad se ženi srpski car Stjepane“ a p. Bugarštice mají výhradně takové stručné začátky. V písních složených veršem desítislabičným vyskytují se však často překrásné básnické obrazy, vyjádřené antithesou. Na př.

„Dva su bora naporedo rasla,
medju njima tankovrha jela,
to ne bila dva bora zelena,
ni medj' njima tankovrha jela,
već to bila dva brata rodjena,
jedno Pavle a drugo Radule,
medju njima sestrica Jelica.“

Nebo:

„Poletio soko tica siva
od svetinje od Jerusalima,
i on nosi ticu lastavicu:
to ne bio soko tica siva,
veće bio svetitelj Ilija,
on ne nosi tice lastavice,
veće knjigu od Bogorodice.“

Nebo:

„Mili Bože! čuda velikoga!
Ili grmi, il' se zemlja trese?
Il' udara more u bregove?
Niti grmi, nit' se zemlja trese,
nit' udara more u bregove,
već dijele blago svetitelji“ atd.

Nebo:

„Šta se b'jeli u gori zelenoj?
al' je snijeg, al' su labudovi?
Da je snijeg, već bi okopnio,
labudovi već bi poletjeli;
nit je snijeg, nit su labudovi,
nego šator age Hasan-age.“

Vyskytují se také zvláštní úvody k písním, v nichž se pěvec obrací k posluchačům. Na př.

„Braćo mila i družino draga!
ja ne pjevam, što je meni drago,
već ja pjevam, da vas razveselim.
Vozila se po moru galija,
pomogla nas djevica Marija,
svakom dala, što je kome drago,
komu kapu, komu brašenicu
a nekome divan kabanicu,
nekom babu od pedesat ljeta,
nekom, pobro, mladu udovicu
a nekome čistu djevojčicu
a menika gusle javorove
i gudalo drvo šepurovo.“

Nebo:

„Bože mili, na svemu ti hvala!
stan'te braćo, da se poslušamo,
da junačko grlo okušamo,
da po jednu pjesmu ispjevamo.
Lako ti je pjanu zapjevati
i žalosnoj majci zakukati
i strašljivoj kuci zalajati
a budali ženu udariti,
mladu momku poljubit djevojku;
lako j' zetu u punice poći
i punici poljubiti ruku.
Teško nama bez rujnoga vina,
teško vuku, koga tice hrane,
a junaku, koga žene hrane,
tankoj pušci u strašljivoj ruci,
i djerdanu na kaljavu vratu
i mustaću na balavu starcu.
Pa sad čujte, da vam pjesmu kažem.“

Ve shodě s ruskými bylinami začínají se také kozácké dumy často geografickým udáním děje. Na př.

„Oj iz horoda iz Trapezonta vystupala halera,
trěma cvitamy procvitana, malěvana.“

Nebo:

„Oj polem, polem kylyïmśkym
to šljachom bytym ordynśkym,
oj tam huljav kozak Holota."

Nebo:

„Ščo na Čornomu mori,
na kameni bileńkomu,
tam stojala temnyca kamjanaja."

Nebo:

„V Carihradi na rynočku
tam p'je Bajda med, horiločku" atd.

Oblíbeny jsou rovněž začátky s negativní antithesou, na př.

„V nedělju rano, poraneńko
ne v boru sosna zašuměla,
ne s bujnym větrom hovorila:
to vdova, stareńkaja žena na podvorje vychodila."

Nebo:

„U svjatu nedilju ne syzi orly zaklekotaly,
jak to bidny nevol'nyky u tjažkij nevoli zaplakaly."

Nebo:

„Izpid horoda, zpid Azova to ne veliky tumany ustavaly,
jak try braty ridneńki,
jak holubońki syveńki
iz horoda, iz Azova... utikaly" atd.

Duma o Alekseji Popovyči začíná se delším básnickým obrazem:

„Ej na Čornomu moŕu,
na kameni bileńkim,
tam sydyť sokil jasneńkyj,
žalibneńko kvyle — prokvyl'aje
i na Čorneje more spyl'na pohl'adaje:
ščo na Čornomu moŕu
ščos ne dobre načvnaje:
zlosoprotyvna chvylečka,
chvyl'a vstavaje,
sudna kozaćki — molodećki
na try časty rozbyvaje" atd.

Duma o Ivanu Bohoslavci začíná se tímto předzpěvem pěvcovým:

„Oj Limane, Limane!
Ty Sirku Romane,
da hej-že, ty Sirku Romane!
Oj ščo budem robyty,
nema kozakam po čarci horilky de vźaty,
da hej-že, de vźaty!"

S u k o n č e n í m d ě j e k o n č í s e obyčejně také zpěv. Mnohdy je však připojen ještě zvláštní závěr. V bylinách bývá zpěv často ukončen veršem: „To starina, to i dějan'je" nebo rozvedeně:

„To starina, to i dějan'je:
sinemu morju na utěšen'je,
bystrym rěkam slava do morja
a dobrym molodcam na poslušan'je,
veselym molodcam na potěšen'je.“

Velice často končí se zpěv zmínkou o slávě rekově, na př.

„Tol'ko-toj Solóvniku slavy pojut,
a Il'jina-ta slava ne minujetsja,
otnyně-to věk po věku pojut jego Il'jušku.“

Při tom je to zvláštní, že se končí zmínkou o slávě nejen byliny o Iljovi, nýbrž i o těch epických osobách, které toho právě nezasluhují, jako o Čurilovi, Solovjovi-loupežníku, čarodějce Marince, Idolišči a p. Mnohdy zní závěr prostě:

„A tut toj starinkě i slavu pojut
a po tyjich měst starinka i pokončilas'.“

Nebo:

„S toj pory, da s togo vremeni
stali Dobrynju starinoj skazať,
otnyn' skazať da évo do věku.“

Končí-li se děj byliny sňatkem, připojují se nezřídka verše:

„A ị tut li u knjazja u Vladimira,
da ne piva-ty variť, da ne mědy ty syčiť,
veselym pirkom da za svadebku.“

Po způsobu pohádek rozveden je závěr byliny o Solovjovi Budimiroviči:

„A načal tut on da žiť-to byť
a žiť-to byť, da sem'ju svodiť
a sem'ju svodiť, da dětej naživať.
A stal-to on tut po zdorovomu
a stal-to on da po chorošemu.“

V národní poesii jihoslovanské často přicházejí tyto stereotypické dozpěvy:

„Od nas pesma a od Boga' zdravlje!
nas lagali a mi polagnjemo.“

Nebo:

„Tako bilo, više pjesme nema,
onda j' bilo, sad se pripov'jeda:
od men' pjesma, od Boga vam zdravlje!“

Nebo:

„Davno bilo, sad se spominjalo,
nek se piva, dok je ovog svita
a sve stari spominju junaci.“

Nebo:

„Ova pjesma na tvoje poštenje,
Bog ti dao zdravlje i veselje!
Rodilo ti vino i pšenica

i da bi ti rodilo predivo
i da bi ga gulile djevojke,
udovice trle i topile,
bjegunice na rosu nosile,
stare bake žicu otezale."

V junáckých písních jihoslovanských projevuje se vůbec osobnost pěvcova častěji než v bylinách. Nejen na počátku a na konci, také v průběhu děje pěvec přímo se obrací na své posluchače a přerušuje poznámkami své vypravování, na př.

„A šta ću ti duljit lakrdiju?
bilo jada i tamo i amo;
od Turaka niko ne uteče."

Nebo:

„Pa što ću vi dulje besjediti?
dosta jada na obadv'je strane."

Zvláště oblíbeno je zvolání:

„Mili Bože, čuda velikoga!
Da je komu pogledati bilo,
tako s'ječe vojvoda Momčilo."

Dumy končí se z větší části přáním tohoto způsobu:

„Slava jeho ne vmre, ne zahyne
miždo namy
narodnymy holovamy:
pokudova bude svit svitaty
i solnce sijaty,
budem slavu joho vsehda proslavljaty!"

Někdy je to rozvedeno takto:

„Slava ne vmre, ne pol'aže!
Bude slava slavna:
pomiž kozakamy,
pomiž druzźamy,
pomiž rycařamy,
pomiž dobrymy molodćamy.
Utverdy, Bože, l'udu carśkoho,
narodu chrystyjańskoho,
donśkoho,
z syjeju čerńju Dniprovoju,
nyzovoju,
na mnohaja lita
do konća vika!"

Význačnou zvláštností epického slohu jsou popisy, v nichž se každá i nejmenší podrobnost zevrubně vyličuje. Má-li se na př. rek vydati na cestu, obšírně se popisuje, jak vyvádí svého koně, sedlá ho a vystrojuje, každá část postroje i zbroje případně se charakterisuje. Na př.

„Pochodit Il'ja na konjušij dvor,
imajet Il'ja dobra konja,
uzdajet v uzdečku tesmannuju,

sédlajet v sédlysko čerkasskoje,
v toroka vjažet palicu bojevuju, —
ona vésom ta palica devjanosto pud, —
na bedry beret sablju vostruju,
vo ruki beret pleť šelkovuju,
poječžajet na goru Soročinskuju.“

Chystá-li se rek střílet, líčí se počínání jeho takto:

„Vynimal on iz nalučna tugoj luk,
iz kolčana vynimal kalenu strělu
i beret on tugoj luk v ruku lévoju,
kalenu strělu vo pravuju,
nakladyvajet střeločku kalenuju
na tetivočku šelkovuju,
natjanul on tugoj luk za ucho,
kalenu strělu semi četvertej:
zaskripěli polosy bulatnyja
i zavyli roga u tuga luka,
spěla tetivočka šelkovaja,
poletěla střeločka kalenaja“ atd.

Podobné obšírné popisy jsou známy také z písní jihoslovanských, na př.

„On se skoči na noge lagane,
opremi se na bijeloj kuli
i pripasa sablju okovanu
i prigrnu ćurak od kurjaka,
pa se skide u arove donje
te opremi Šarca debeloga:
pokri njega surom medvjedinom
a zauzda djemom od čelika,
objesi mu tešku topuzinu
i gadare s obadvije strane;
pa se Šarcu na ramena baci
a uprti koplje ubojito“ atd.

Písně jihoslovanské libují si zvláště v širokých a zevrubných popisech soubojů a bitev, na př.

„Kad to začu od Prilipa Marko,
on tad pušća svoje bojno koplje
svome Šarcu izmedju ušiju
deli-Musi u prsi junačke,
na topuz ga Musa dočekao,
preko sebe koplje preturio,
pak poteže svoje bojno koplje,
da udari Kraljevića Marka,
na topuz ga Marko dočekao,
prebio ga na tri polovine.
Potegoše sablje okovane,
jedan drugom juriš učiniše;
manu sabljom Kraljeviću Marko,
deli-Musa buzdovan podbaci,
prebi mu je u tri polovine,
pak poteže svoju sablju naglo,
da uderi Marka Kraljevića,
al' podbaci topuzinu Marko

i izbi mu sablju iz balčaka.
Potegoše perne buzdovane,
stadoše se njima udarati;
buzdovan'ma pera oblomiše,
baciše ih u zelenu travu,
od dobrijeh konja odskočiše,
ščepaše se u kosti junačke
i pognaše po zelenoj travi.
Namjeri se junak na junaka,
deli-Musa na Kraljiće Marka,
niti može da obori Marka,
nit se dade Musa oboriti" atd.

V bugaršticích vyskytují se podobné popisy, jsou však mnohem stručnější a úsečnější.

V komposici bylin možno rozeznávati dvě podstatné části: místa typická, která obsahují popisy a řeči bohatýrů, a přechodná, která spojují typická místa a vypravují vývoj děje. Části typické pěvec zná z paměti a pronáší je vždy stejně, kdykoliv píseň opakuje; přechodným neučí se do slova, nýbrž chová v paměti jen všeobecnou jejich osnovu, takže po každé, kdykoliv po druhé bylinu zpívá, části tyto takřka znovu tvoří, tu přidávaje, tu ubíraje, měně i pořádek veršů i samy výrazy. Skazitělé starší a obratnější, kteří častěji zpívají, utvořili si ovšem znenáhla svůj osobitý tekst a opakují píseň s nepatrnými jen varianty, ale pěvci méně zkušení a s pamětí slabší mění části přechodné při každém opětování značnou měrou. V písních jihoslovanských je typických míst mnohem méně a guslaři opakujíce píseň, tekst její značně mění, mnohdy jej téměř nově tvoří.

Určitá místa typická opakují se v jednotlivých bylinách, kdykoliv se líčí obdobné děje. Patří sem na př. odjezd rekův z domova. Rek louče se s domovem, prosí za požehnání u rodičů, hlavně u matky, potom si sedlá koně a chystá zbroj. Rychlost jeho odjezdu naznačuje se obyčejně verši:

„Viděli dobra molodca sjaduči,
da neviděli udalogo pojěduči."

O jízdě rekově ustálil se tento obraz:

„Skakal on vyše lěsu stojačago,
čuť poniže oblaka chodjačago,
s gory na goru pereskakival,
řěky — ozera pereskakival,
široki razdol'ja promež nog puščal" atd.

Obratnost a síla rekova při jízdě na koni líčí se takto:

„A kidajet on palicu bulatnuju
pod oblako, pod chodjačeje,
odnoj rukoj palicu podchvatyvajet,
kak perom lebedinym poigryvajet."

Podobný obrat je znám z poesie jihoslovanské:

„Al eto ti Muse kesedžije,
na vrančiću noge prekrstio,
topuzinu baca u oblake,
dočekuje u bijele ruke."

Přijede-li hrdina na cizí, široký dvůr, tu

„privjazyvajet dobra konja
u togo li stolba u točenago,
u togo kol'ca zoločenago,
zachodit v palaty bělokamenny,
krest kladet da po pisanomu,
poklon vedet da po učenomu,
b'jet čelom da poklanjajetsja
na vsě četyre na storony..."

Cizímu bohatýru dávají se obyčejně při uvítání otázky:

„Ty otkudova, udalyj dobryj molodec,
ty kojej zemli, kojej ordy,
kojego otca materi,
kak tebja po imeni zovut,
narekajut po izotčině?"

Takových ustálených formulí, které se na vhodných místech opakují, je dlouhá řada a nelze jich vyčerpati.

Jinou zvláštností slohu epického je opakování jednotlivých výrazů, veršů i celých partií v jedné a téže písni. Rozkaz nebo poslání uvádí se nejen, když se ukládá, nýbrž i když se vyřizuje. Činy bohatýrské líčí se často, když je rek koná, a po druhé, když rek sám o nich vypravuje. Často opakují se rozkazy, které se několika rekům ukládají. Na př. v bylině o Michajlu Potykovi kníže Vladimír dává úkoly třem bohatýrům: Iljovi, Dobryňovi a Potykovi; prvnímu, aby jel pro daň v Kamennou ordu, druhému — v Zlatou ordu, třetímu — v zemi Podolskou. Ilja, místo aby přímo projevil svůj souhlas s daným rozkazem, opakuje jej ve své odpovědi; po něm vstane Dobryňa a opakuje totéž, zaměniv slova „Kamennu ordu" slovy „Zolotu ordu", následuje pak stejná odpověď Potyka Michajloviče se záměnou „Zlaté ordy" zemí Podolskou. Potom se obšírně líčí, jak se Ilja strojí na cestu, a stejným způsobem opakuje se totéž líčení u ostatních dvou bohatýrů.

V poesii jihoslovanské podává se často obsah psaní, když je je rek čte, a potom se obsah týmiž slovy opakuje, když rek jinému o tom vypravuje. Podobným způsobem opakují se vzkazy, poslání a otázky, na něž někdo odpovídá. Bugarštice tak jako kozácké dumy takového opakování celých partií neznají. Za to je v celém oboru slovanské epiky obvyklé opakování určitých ustálených formulí, veršů a výrazů. Hojně se vyskytují zejména t. ř. figury opětovací jako: geminatio, anafora, epifora, palilogie, sousnova a p. Dokladů lze uvésti bez počtu.

Plnost výrazu podporuje se dále hromaděním stejnoznačných slov (synonym), na př. v bylinách: talan-učasť; bez boju, bez draki, krovolitija; na tuju poru, na to vremecko; gore-pečaj; v dumách: kajdany-zalizo; statky-majetky; dolja-ščastě; sikty-rubaty; plače-rydaje; dumaty-hadaty; štyty, šanuvaty, považaty atd. Oblíbeno je spojení slov téhož kmene (paronomasia), na př. v bylinách: dumy dumať, dožď doždit, klič klikať, bělym bělo, černym černo; v písních jihoslovanských: grad graditi, lov loviti, slavu slaviti, kliku klikovati, jezdu jezditi, čudno čudo; v dumách: syraja syryća, čuža čužemća, piša-pišanyća, kľane-proklynaje, bižyť-pidbigaje; velykym dyvom dyvovaty; čudnyj-prečudnyj; dyvnyj-predyvnyj a p.

Názornosti a barvitosti slohu dosahuje se stálými epithety. Doklady z bylin: matuška svjataja Rus', stoľnyj Kiev-grad, laskovyj knjaz', sobaka-Kalin car'; palica bulatnaja, střěla kalena, tetiva šelkovaja, čisto pole, mať syra zeml'ja; tur zlatorogij, pšenica bělojarova, gusel'ki jarovčaty atd. Doklady z poesie jihoslovanské: bijela ruka, sitna kniga, vedro nebe, žarko sunce, ravno pole, sivi soko, bjelogrla ljuba, golotrba sablja, lakokrilka vila, tankovrha jela a p. V bugaršticích jsou kromě toho oblíbena epitheta zdvojená, jako: junačka crna zemlja, junačka britka sablja, vitez dobar junak, lijepa zelena planina a p. Doklady z dum: jasnyj sokil, bujnyj viter, syva zozuľa, syra zemlja, bajraky zeleni, luhy temni, vovki sirománci, orly syzopery (čornokryľci, syzokryľci), semypjadna pyščaľ atd. Stálých epithet užívá se často i tam, kde se to nehodí. Vladimír nazývá se „laskavý", i když poroučí v hněvu uvrci Ilju do vězení. Kalin car posílaje svého posla do Kijeva, oslovuje ho „poganyj tatarišče" a posel tento nazývá zase svého vladaře „sobaka Kalin-car". Královic Marko přepadne černé Araby a seká je po „bílem" hrdlu a p.

Ozdobou epického slohu jsou dále četná srovnání; vyjadřují se spojkou srovnávací, která se mnohdy vynechává, dativem s předložkou *po*, instrumentálem srovnávacím, pouhým přiřaděním nebo antithesou. Trojdílná antithesa je oblíbena v poesii jihoslovanské, a to nejen na počátku, jak bylo výše uvedeno, nýbrž i uprostřed, na př.:

„Al u dvoru kuka kukavica,
to ne bila sinja kukavica,
veće njihna ostarjela majka."

V bugaršticích antithesa se nevyskytuje. V bylinách a dumách přichází jen negativní antithesa, na př.

„Čto ne běla bereza k zemlě klonitsja,
ne šelkova trava v polě razstilajetsja, —
už kak klanjajetsja syn — ot svojej materi."

Nebo:

„Da j ne dožď dožžit, da j to ne grom gromit
a j ne grom gromit, da sum velik idet:
naletěla nad molodago Dobrynjušku změja."

Nebo:

„Ne čorna chmara nalitala,
ne bujny vitry vinuly,
jak duša kozaćka-molodećka z tilom rozlučalaś."

Nebo:

„To ne jasnyj sokil litaje
to kozak Holota, serdečnyj, dobrym konem hul'aje" atd.

Kromě uvedených jsou v národní epice slovanské ještě jiné básnické figury, jako hyberbola, hendyadys, řečnické otázky a p., neschází ani humor a ironie.

O verši v bylinách bylo již často uvažováno, ale otázka rozměru nebyla dosud definitivně rozhodnuta. Hil'ferding určoval v bylinách trojí rozměr. Předně trochejský s daktylickým zakončením, na př. „Iz togo li to iz goroda iz Muromlja". Rozměr tento je převládající a užívají ho přední pěvci. Počet stop je nestejný, převládá však verš pěti- a šestistopý, který se rozšiřuje do sedmi a zužuje do čtyř stop. Druhý rozměr je trochejský, který může býti uprostřed promíšen daktylem, na př. „Zavodil on počesten pir-pirovan'ico". Užívá se ho hlavně v bylinách o Solovjovi Budimiroviči, Čurilovi a Stavrovi. Třetí rozměr je anapestický: „Stal Vol'ga on rostěť materěť". Vyskytuje se pouze v několika málo bylinách, jako o Vol'govi a Mikulovi.

Podle mínění F. E. Korše osnovu verše v bylinách tvoří rozměr, rovnající se řec. anapestickému dimetru, v němž dlouhé slabiky s vyloučením poslední obyčejně se rozkládají ve dvě krátké, na př.

„U velikago knjazja večerinka byla."

Mezi oběma dipodiemi je caesura. Rytmický přízvuk prvního anapestu je v každé dipodii silnější než přízvuk druhého anapestu, takže v každé dipodii jsou dva přízvuky: jeden silnější, druhý slabší. Kromě těchto hlavních přízvuků je ještě na první slabice každého anapestu přízvuk vedlejší. Tento základní rozměr v souvislosti s rozmanitými změnami může míti různé odstíny.

Zcela jinak vykládá A. Maslov rytmický sklad bylin. Podle jeho mínění nelze při bylinách užíti starořecké theorie rytmů; rozměr starých písní ruských je v hudebním smyslu úplně originální a neodpovídá žádnému ze známých rozměrů klasické theorie. Podstatou verše v bylinách jsou rytmické periody, mající jeden hlavní logický přízvuk a několik podružných. Maslov rozeznává při tom několik rozměrů, z nichž nejvýznamnější je plný epický rozměr; skládá se ze tří rytmických period, z nichž každá má svůj

zvláštní přízvuk, obyčejně souhlasný s prozaickým přízvukem tří hlavních slov, která tvoří jádro obsahu veršového. První a poslední přízvuk bývá poněkud silnější než prostřední; na př.

Aj vo] slavnom bylo] gorodě vo [Kijevě,
tam věď | žil byl staraja sta[ryňša do Ilja | Muromec.

Slova „Aj vo“, „tam věď“ nemají vůbec přízvuku a tvoří jakýsi přechod od verše k verši.

Plný epický rozměr mění se mnohdy tím, že druhá perioda má mnohem slabší přízvuk než dvě ostatní periody a splývá téměř s první periodou v jednotu; na př.

Iz-za [morja to bylo] morja] siněgo,
iz-za [siněgo morja] iz-za] Černogo.

Skazitělé často užívají v téže bylině střídavě obou rozměrů.

Třetí rozměr, skomorošský, záleží v tom, že je vynechána druhá perioda rytmická, takže se verš skládá pouze ze dvou period s obvyklou předrážkou; na př.

Kad za]dumal Groz]nyj ot car
Ivan Va]siljevič že]niti se.

V junáckých písních jihoslovanských liší se bugarštice slohem i rozměrem značně od písní guslarských. Bugarštice mají volnější rámec a neváží se na určitý počet slabik. Počítají-li se slabiky, převládá v nich verš patnáctislabičný, který je caesurou rozdělen ve dvě části; první část čítá sedm, druhá osm slabik, na př.

„Dva su brata jezdili | planinome konja dobra.“

Vyskytují se však dosti četné verše kratší i delší (nejčastěji 13, 14, 16 a 17slabičné).

Některé bugarštice mají ještě zvláštní přípěv (refrén), skládající se větším dílem ze šesti slabik; přípěv přichází někdy po prvním verši a pak po každé dvojici veršové, někdy nemá určitého místa a některé bugarštice přípěvu vůbec nemají. K rozvoji děje se jím nijak nepřispívá, význam jeho je čistě hudební a lyrický, na př.

„L'jepa Rude pisaše bratu Janku u Kosovo,
l'jepa udovica:
Pošli meni moj brate, Sekula, malo dijete,
er mi ga je vrijeme vjeriti i oženiti,
moj brate nebore“ atd.

Verše v guslarských písních jsou pravidelné a skládají se z desíti slabik s caesurou po čtvrté slabice, na př.

„Grad gradila | tri brata rodjena,
do tri brata | tri Mrnjavčevića“ atd.

Pravidelného rýmu se neužívá, zato vyskytuje se často rovnozvukovost a asonance, a to nejen na konci dvou veršů, nýbrž i v témž verši, na př.

„A sestrica i ljubovca kako ptica lastovica.“ —
„Tihu rosu u ravnini, sinju maglu u planini“ a p.

Dumy kozácké skládají se z ruzných odstavců logických. Odstavce tyto jsou rozmanité, delší neb kratší, podle toho, jak to vyžaduje vnitřní smysl. Vnitřním smyslem řídí se také délka veršů v jednotlivých odstavcích; verš je kratší neb delší podle jakosti a síly myšlenky, kterou má vyjadřovat. Melodie dum je prostá a jednoduchá, přizpůsobuje se myšlence a náladě, není ujata v určité takty hudební, nýbrž se dá modulovat v nejrozmanitější způsob rytmický. Jak se verše rozmanité délky v dumách střídají, poznati lze z tohoto příkladu:

„Da stav že brat najmenšyj, pišyj-pichotynec,
do bajrakiv prybihaty,
stav vity ternovi znachožaty:
u ruky bere,
k serću klade,
slovamy promovjaje
i slězamy rydaje“ atd.

Jako v bylinách a junáckých písních jihoslovanských není ani v dumách pravidelného rýmu; ten vyskytuje se pouze sporadicky a často bývá nahrazován rovnozvukostí nebo asonancí.

[F. Miklosich: Die Darstellung im slav. Volksepos (Denkschr. d. Wiener Ak. 38). — J. Gebauer: O metaforických obrazech básnictví národního, zvláště slovan. (L. fil. 1874.) — Bistrom: Das russ. Volksepos (Zeitschr. f. Völkerpsych. u. Sprachwiss. 5). — Vs. Miller: Očerki rus. nar. slovesnosti 1. (1897.) — F. E. Korš: O rus. nar. stichosloženiji (Izvěst. rus. jaz. 1, 1897). — A. Maslov: Byliny, jich proischoždenije i melod. sklad (Trudy Muzyk.-Etnogr. Komissiji II. M. 1911).

L. Zima: Figure u našem narodnom pjesništvu, s njihovom teorijom. Zagreb 1880. — Týž: Nacrt naše metrike narodne (Rad 48—49). — T. Maretić: Naša narodna epika. Zagreb 1909. — V. Jagić: Die südslav. Volksepik vor Jahrhunderten (Afsl. Ph. 4). — W. Wollmer: Untersuchungen über den Versbau des südslav. Volksliedes (ibd. 10). — I. Scherzer: Bugarštice (Rad 182, 1910). — P. Žiteckij: Mysli o nar. malorus. dumach. Kij. 1893. — F. Kolessa: Rytmyka ukr. nar. piseň. (Zap. Ševč. sv. 71—4, 76.)]

ČÁST III.

RENAISSANCE A REFORMACE.

Dvojí proud myšlenkový, vzniklý na konci XIV. st., způsobil ohromný převrat v kulturních poměrech lidstva a vytyčil i literatuře nový směr; byl to humanism a reformace.

Humanism, jehož kolébkou byla Italie, kde přese všecky historické převraty nevymizelo vědomí někdejší mohutnosti politické a kulturní, vyvolal v životě a názorech západní Evropy mocné hnutí duševní, jehož výsledkem byla kulturní obroda — renaissance. Obrození vztahovalo se především na umění a literaturu, znenáhla nabývalo širší půdy a bylo podnětem k vytvoření nového názoru na život a na svět.

Člověk středověký byl spoután ve volnosti svých tužeb a projevů úzkou morálkou křesťanskou, která ho zbavovala všech radostí života, soustřeďujíc jeho myšlenky na blaženost nadzemskou po smrti. Plody klasické dávnověkosti oživily jednak svou ladnou krásou estetický ideál, jednak vzbuzovaly podiv svou volností tvůrčí a svobodou ideí, jichž žádná pouta nesvírala, a tím rozněcovaly i touhu po podobné volnosti v umění, vědě i životě. Nový kulturní proud přinášel vůbec širší obzor myšlenkový, uvolňoval ducha z pout středověku, podněcoval rozumovou činnost k samostatnému zkoumání, vnukal srdečnou radost ze všeho, co jest pozemské a lidské, a přispíval k uplatnění individua.

Hnutí humanistické bylo v podstatě své aristokratické a obmezovalo se na vrstvy vyšší a vzdělanější. Výsledky kultury humanistické nebyly by vnikly do nižších vrstev lidových, aspoň ne tak široce, kdyby nebyla na pomoc přispěla reformace. Cílem jejím bylo obrození ducha křesťanského podle zásad učení Kristova, jemuž se církev odcizila, libujíc si v zevnější okázalosti a vnější obřadovosti. Úpadek církve, která se takto zpronevěřila svému prvotnímu učení, vzbudil u lidí opravdových a zbožných snahu obnoviti učení Kristovo v ryzí jeho podstatě a upraviti život křesťanů podle vznešených zásad evangelia. Přívrženci reformního hnutí pečlivě dbali o vzdělání lidu, upravovali školství v duchu humanistickém, vytlačovali z církve, ze školy i z literatury latinu a na její místo uváděli jazyky národní. Působením reformace obrodilo se písemnictví v řečech národních a vzpružila se literární činnost i tam, kde jí dosud nebylo nebo byla zcela nepatrná.

HLAVA I.

Náboženské a literární proudy v zemích českých.

Karel IV., otec vlasti, otevřel Čechům bohaté zdroje kultury světové, jejíž proudy dříve jen po částech vnikaly do Čech. Za jeho vlády počaly zahřívati země české první paprsky rodícího se humanismu, jenž našel nadšené stoupence v samé kanceláři Karlově. Epochální událostí, která měla ohromný význam pro povznesení kulturního stavu v celé zemi, bylo zvláště založení university v Praze r. 1348, zřízené podle vzoru vysokého učení v Paříži. Učení humanistické a universita pražská nezůstaly bez pronikavého vlivu na rozvoj náboženského hnutí českého, které se v této době začalo šířit.

Jest sice pravda, že mnozí humanisté byli nábožensky indiferentní, ale ti, kdo význam humanismu hlouběji chápali, snažili se jím zušlechtit a prohloubit také svůj cit náboženský. Příkladem může býti sám Petrarka, horlivý obránce křesťanství. On uznával podstatný rozdíl mezi náboženstvím Kristovým, jak je zahrnuto v Písmu Nov. zákona, ve spisech Jeronyma a zvláště miláčka jeho sv. Augustina, tvůrce ideální církve Kristovy, a mezi náboženstvím, jak je vykládali theologové jeho doby. Petrarka zamítal současnou theologii scholastickou a vyslovil přesvědčení, že cestu k Bohu a Kristu možno najíti i bez prostřednictví duchovního stavu a viditelné církve. Po této stránce byl tedy Petrarka zcela proniknut pokrokovým duchem náboženským. Při oblibě, jaké požíval u dvora Karlova, není pochyby, že nejen jeho názory humanistické, nýbrž i náboženské našly v Čechách zvučný ohlas.

Universita pražská přejala od svého vzoru v Paříži dědictvím nové zásady kritické, připojila se k učené opposici proti autoritě papežské a hierarchii a členové její horlivě se účastnili řešení palčivých tehdy otázek církevnických a náboženských; ve spisech pokrokových profesorů pražské university směle se přetřásaly otázky církevní reformy, uvažováno o povinnostech stavu kněžského a o životě klášterním a zdůrazňována nutnost opravdového života křesťanského. Hlasy jejich nevyznívaly na prázdno; touha po obnově života náboženského byla jimi posilována.

Karel IV. a přísný arcibiskup Arnošt z Pardubic vidouce, jak se zlořády v církvi i v životě stále víc a více rozmáhají, hledali prostředky k jich napravení. Do Prahy povolán byl proslulý kazatel *Konrád Waldhauser*, aby živým slovem působil k nápravě mravů. Slova jeho obracela se nejen proti přepychu, rozkošnictví a marnivosti lidí světských, než i proti povrchní obřadnosti, církevnímu formalismu a ziskuchtivosti mnichů, kteří se mu za to mstili pomluvami. Příkladu Waldhausera, kázajícího německy a latinsky, následoval výmluvný Čech *Jan Milíč z Kroměříže* († 1374), jehož „ohňová slova" vnikala ještě hlouběji do srdcí prostých posluchačů, lačnějících po slovu božím. Nejen uchvacujícím slovem, než i vlastním, ryze křesťanským životem způsobil mocné hnutí mezi tehdejšími křesťany. Ale převážná většina duchovenstva, zvláště klášterního, která si libovala v starých zlořádech, postavila se jeho ušlechtilým snahám na odpor a neostýchala se viniti ho u samé stolice papežské z kacířství. Ačkoliv po smrti Milíčově činnost českých kazatelů byla od úřadu arcibiskupského obmezována, ano přímo zakazována, nebyla přece umlčena, naopak stala se potřebou lidí nábožensky a mravně založených.

Ze snahy poskytnouti písmem náhradu za odpírané slovo boží vyplynula spisovatelská činnost českého zemana *Tomáše ze Štítného* (žil asi v l. 1331—1401). Štítný, odchovanec pražské university a horlivý posluchač kázání Waldhauserových a zvláště Milíčových, jejichž činnosti často s povděkem vzpomíná, odvážil se, ač laik, o náboženských otázkách samostatně uvažovati a psáti, což bylo dotud téměř výhradním privilegiem duchovních a mistrů. Ponořiv se s vroucí myslí do studia bohoslovecké literatury, vybíral si ze spisů církevních spisovatelů vše, co odpovídalo vlastnímu jeho přesvědčení a cítění, a zúrodniv to výsledky svého vlastního přemítání, vytvořil si jednotný a po některé stránce dokonce samostatný názor o náboženství, mravnosti a společenském zřízení. Nešlo mu při tom o zbudování nějaké nové soustavy filosofické — jeho filosofie byla filosofie scholastická —, nýbrž o souhrn takových poznatků, které by přispívaly k náboženskému a mravnímu obrození vnitřní, duchovní bytosti člověka. Miláčky jeho byli zvláště středověcí mystikové, jako sv. Bonaventura, David bosák, Berthold Řezenský, bohoslovci francouzské školy svatoviktorské i Brit Robert Holkot a j.; od nich naučil se působiti hlavně na cit čtenářů a získávati je svou vlastní vroucností náboženskou pro vznešené pravdy křesťanské.

Když začal psáti, měl především na mysli své dítky, ale zároveň si přál, aby knihy jeho sloužily všem, „kdož by kdy kterým se z nich slovcem upamatovali k dobrému". Hlavní spisy jeho jsou: „Řeči besední", pokus o jasný a srozumitelný výklad světového názoru a nauky křesťanské; „Knížky o obecných věcech křesťanských", souhrn jeho názorů o základních po-

vinnostech křesťanských; „Knihy naučení křesťanského“, v podstatě sbírka překladů starších i novějších traktátů náboženskomravních; „Řeči neděl ní a svátečn í“, podobný to asi výbor překladů celoročních kázání.

Jako Milíč stál i Štítný ještě úplně na stanovisku pravověrného křesťana své doby a pohlížel na církev jako na nejvyšší autoritu, které se má jednotlivec podrobovati. Po této stránce dále už pokročil *Matěj z Janova* (asi 1350—1393), žák Milíčův. Na universitě v Paříži, kde pobyl 9 let, osvojil si důkladné theologické a filosofické vzdělání a zostřený smysl kritický. V jeho traktátech, obsažených v latinském díle „Regulae veteris et novi testamenti“ (Hlavní zásady Písma sv.) vyslovena je po prvé na půdě české ostrá a smělá kritika soudobé církve a veškeré hierarchie od papeže až po venkovské faráře. Proti zkaženosti církve současné, v které spatřoval církev Antikristovu, prázdnou ducha Ježíšova, Matěj z Janova stavěl jakožto ideál církev prvotní, která neznajíc okázalé obřadnosti zevnější, kráčela v bázni boží a v pravdě. K této prvotní prostotě třeba se vrátiti, život svůj upraviti podle Písma sv., nikoliv podle nálezků lidských, a častým přijímáním svátosti oltářní hledati vnitřní spojení s Bohem.

Než Matěj z Janova neměl ještě tolik žáků a stoupenců, aby se mohl opříti mocné církvi, a byl přinucen veřejně zapříti některé své zásady. Potřebnou mravní sílu k odboji měla teprve generace mladší, především *M. Jan Hus*.

Jan Hus (asi 1370—1415) spojoval ve své osobě jako oblíbený kazatel a jako profesor pražské university oba hlavní proudy, které na vznik husitství působily nejvíce: snahu po mravní obnově života křesťanského, jak ji hlásali už velcí lidoví kazatelé v Čechách, a opoziční úsilí učených kruhů proti nepořádkům v církvi a hierarchii. Svou činností kazatelskou Hus vstoupil do šlépějí Milíčových, horle pro mravní povznesení lidu a pro život opravdu křesťanský. Kazatelská činnost, provázená bezúhonným životem a ideálním snažením, zjednala mu lásku a popularitu u lidu, přízeň rozhodujících osob a silný vliv na universitě. Sám tehdejší arcibiskup pražský Zbyněk schvaloval a podporoval jeho opravné snahy.

Záhy seznámil se Hus se spisy velikého britského theologa *Jana Wyclifa* († 1384), jenž ve svých učených spisech shrnul a vyvrcholil odpor současné vědy universitní proti zkažené církvi a zejména papežství. Našel v nich jasně vyslovené a oslňujícím způsobem zdůvodněné podobné myšlenky opravné, jaké tvořily též základ a podstatu českého hnutí náboženského, i neváhal Wyclifa následovati. Schvaloval však myšlenky jeho jen potud, pokud souhlasily s jeho vlastním snažením reformním a pokud byly již domácím vývojem vysloveny nebo připraveny. Při tom nepřijímal jich bez kritiky, nýbrž zpracoval je ve svém duchu, zvážil jejich hodnotu a přizpůsobil je svému cíli.

Kazatelská horlivost Husova zatím stále rostla a útoky jeho na nemravnost duchovenstva se stupňovaly, což nemile nesli nehodní kněží a řeholníci, kteří ho začali pronásledovati, osočovati a udávati, snažíce se ho znepřáteliti s arcibiskupem, což se jim konečně podařilo. Příčinou zjevného rozporu mezi Husem, který se stal vůdčí hlavou českých, reformnímu hnutí oddaných mistrů na universitě, a mezi arcibiskupem byly dílem spisy Wyclifovy, dílem spory o obnovení jednoty církevní odstraněním obou vzdoropapežů. Když arcibiskup dal ukvapeně knihy Wyclifovy spáliti, Hus se svými přáteli na universitě zahájil veřejnou disputaci na obranu Wyclifovu, nedbaje kletby, kterou naň arcibiskup vyhlásil, ani zákazu kázati.

Až dotud Hus nepřestával uznávati zásadně vrchní moc papežovu. Když však r. 1412 byla přinesena do Prahy a kramářsky hlásána papežská bulla o odpustcích na křížovou výpravu proti druhému papežovi, Hus neohroženě vystoupil proti tomuto svatokupectví a zřejmě odepřel papeži poslušnost ve věci, která se nijak nesrovnávala s učením Kristovým. Byv potom stižen klatbou papežskou a nejsa ani jist svým životem, opustil Prahu a na českém venkově rozvíjel dále svou kazatelskou činnost. Na venkově oddával se zároveň horlivé práci literární a ukládal své názory opravné do českých a latinských spisů. Z českých děl nejobsáhlejší a nejvýznamnější je „Výklad víry, desatera a páteře“ a „Postilla“. Ve „Výkladu víry“ usiloval o pravé křesťanství, prosté vší příměsi, zevnějšího obřadnictví, kněžské ziskuchtivosti a rozmařilosti. V „Postille“, kterou podle vlastního doznání skládal „pro chválu boží, pro spasenie Čechóv věrných, kteří žádají vóli boží poznati i splniti“, zpracoval z velké části znovu svá starší kázání. Výklady jeho přimykají se těsně k evangeliu a podávají jasný obraz jeho úsilí za očistu církve a celého křesťanství. Proti duchovenstvu nehodnému zostřil své výtky zvláště v traktátu „O svatokupectví“, spatřuje v něm nejrozšířenější a nejzhoubnější zlo své doby. Pro dívky napsal vzdělavatelný spis „Dcerka čili o poznání cesty pravé k spasení“ atd.

Náboženské hnutí české mělo hned s počátku působením zvláštních politických a sociálních poměrů domácích ráz převahou národní a Hus byl nejen veliký reformátor církevní, nýbrž i nadšený vlastimil, neohroženě se zastávající práv svého národa. Jeho spolupůsobením vymožen byl dekret Kutnohorský (r. 1409), jímž byl dán universitě pražské ráz převážně český. On zavedl v kostele zpěv český, zasazoval se o zdokonalení a obohacení zpěvu církevního; píseň stala se jeho přičiněním předním výrazem smýšlení husitského. O zvelebení české řeči zjednal si ohromné zásluhy. Chtě usnadniti čtení knih, vytvořil nový, jasný a důkladný systém české ortografie, bojoval proti pokleslosti jazyka, pečoval o očistu řeči spisovné, přizpůsobil ji mluvené řeči lidu a ještě před svou

smrti napomínal knížata, pány, rytíře, vladyky i měšťany, aby o to pečovali, by česká řeč nehynula. Jeho četné spisy české a listy vyznačují se jazykovou čistotou, stylistickou dokonalostí a jadrným výrazem a náležejí k nejcennějším plodům staročeského písemnictví.

Názory Husovy o církvi a víře, z nichž valná část převzata je od Wycliffa, vrcholí v tomto učení. Církev je souhrn spravedlivých věřících, předurčených milostí boží nebo pro svou spravedlnost ke spasení, t. j. křesťanů skutečných, všech zemřelých i žijících i ještě na svět přijíti majících, ne křesťanů pouze podle jména. Mohou k ní náležeti jen ti, kdo vedou život vpravdě křesťanský. Nejvyšší hlavou této pravé církve nemůže býti papež, nýbrž Kristus sám. Papež je skutečným členem církve, jen žije-li podle vzoru Kristova a jeho příkazu, jinak hlásí se k církvi, jejíž hlavou je Antikrist. Papežové byli za hlavu církve povzneseni teprve nálezky lidskými; jsou omylní jako jiní lidé. Písmo sv. je jediným základem víry, sv. Otcové potud, pokud se s Písmem sv. shodují. Jediné Písmo sv., v němž je učení Kristovo nezkaženě obsaženo, je pro křesťana směrodatné a závazné. K poznání pravého učení křesťanského dostačí vlastní rozum člověka; proto nemá býti nikdo pronásledován, vykládá-li Písmo podle svého rozumu.

Na koncilu kostnickém žádáno od Husa, aby odvolal své učení, jež bylo prohlášeno za bludné a kacířské. Hus, ačkoliv si mohl odvoláním zachránit život, odepřel odvolati, žádaje býti poučen. Tím, že ideál volnosti svědomí a myšlení výše cenil než vlastní život a pro své přesvědčení odhodlal se podstoupiti i smrt, stal se světlým průkopníkem nové epochy v rozvoji lidského ducha.

Potupnou smrtí Husovou byly rozechvělé mysli v zemích českých ještě více rozníceny. Následovaly bouřlivé války husitské, začátek úchvatné tragedie historické, která se teprve po dvou stech letech skončila katastrofou na Bílé Hoře. Husité chopili se meče pro nejvyšší ideály lidstva, pro náboženské přesvědčení, národnost a svobodu. Výsledky jejich snah a obětí nebyly pro Čechy tak utěšené, jak by se bylo mohlo očekávati. Velké a trvalé byly pouze úspěchy na poli národním. Národní uvědomění české vysoko se povzneslo, hrdost na příslušnost k českému národu vzrostla. Česká řeč a národnost nabyly v zemi vrchu a opanovaly veškerý život soukromý i veřejný. Ale snahy dokonale zreformovati církevní poměry splnily se jen částečně. Stoupenci reformního hnutí nezůstali totiž svorni; strana radikálnější (Táboři), skládající se z lidu obecného, zvláště selského, důsledně pokračovala na dráze Husem začaté a zamítala bez výhrady jakékoliv spojení s církví římskou. Strana mírnější (Pražané), k níž se hlásili hlavně učení mistři, šlechta a bohaté měšťanstvo pražské, přibližovala se více církvi a toužila po jejím uznání. Tuhé spory mezi oběma ukončeny byly osudnou bitvou lipanskou (r. 1434), v níž Pražané ve spojení s pány pod jednou úplně potřeli stranu táborskou a znemožnili další po-

stup reform v duchu Husově. Přijímání pod obojí a zrušení kněžského majetku bylo vlastně jediným úspěchem, jehož strana kališnická dosáhla jihlavskými mírovými úmluvami s církví katolickou (1436). Také očekávané reformy sociální nebyly provedeny. Po bitvě u Lipan přestává strana demokratická hráti rozhodující úlohu v zemi a obecný lid upadá v porobu šlechty, která zmocnivši se statků církevních a královských, velice rozšířila a upevnila svou moc.

Husitství dalo celé literatuře ráz převážně náboženský. Katolíci i přívrženci církevní reformy obhajovali v latinských a českých spisech své víry a vytvořili hojnou literaturu theologickou. Také poesie dala se do služeb církve; skládány hojné písně a básně s ohlasem současných půtek náboženských a sociálních. Husité skládali hanlivé písně na katolíky a katolíci zase na husity. Největšího obohacení dostalo se literatuře české hojnými překlady a přepisy bible a písněmi duchovními, které k podnětu Husovu s horlivostí byly skládány. Většina husitských písní obsažena je v kancionálu Jistebnickém, nejstarším kancionále českém, napsaném brzy po r. 1420.

Husitství neobmezilo se jen na země české; vnikalo i do zemí sousedních. Horlení husitů proti zlořádům duchovenstva a touha po opravách církevních, hlásaná zejména táborskými manifesty, nalezly i jinde sympatický ohlas. Na Slovensku, v Polsku i v Německu — přese všechno hanobení Čechů — aspoň ve větších městech jevilo se hnutí ducha ve smyslu českém.

Styky Poláků s husitskými Čechy byly tehdy velmi živé a přátelské; proto husitství vnikalo mezi polskou šlechtu i duchovenstvo. Poláky nezajímala v tomto hnutí tak stránka náboženská jako národní a politická. Nenávist k Němcům, s jejichž řádem rytířským bojovali v XV. st. úporný zápas, v němž se česká pomoc, počínajíc slavnou bitvou grunvaldskou, nejednou skvěle osvědčila, ostrá kritika duchovenstva a zvláště myšlenka dynastické unie s Čechami, o niž husité marně usilovali za válek, která však přece uskutečněna půlstoletou vládou Jagiełłovců (1471—1526), všecko to upoutalo na čas jejich pozornost. Je známo, že Hus dopisoval králi polskému a Jeronym osobně šířil nové učení v Polsku. Proti vzmáhajícímu se husitství postavilo se však na odpor katolické kněžstvo, hlavně *Zbihněv Olesznicki*, později biskup krakovský; jeho přičiněním potlačováno bylo husitské hnutí hned v zárodku a opětovně vydána byla proti němu ostrá opatření. Nicméně ve Velkopolsce ještě dlouho trvali přívrženci husitství, ačkoliv byli pronásledováni.

V literatuře polské zachovaly se jen nepatrné ohlasy hnutí husitského. Kromě krátké básně satirické, namířené proti duchovním, jsou to latinské listy, jež psal proti Zbihněvu Olesznickému a proti akademii krakovské mistr *Jędrzej Gałka z Dobczyna*, autor polské básně, v níž velebí Wycliffa a vystupuje proti církvi řím-

ské, která prý pravdu zatajuje a lež šíří. Gałka byl za to od Olesznického pronásledován, utekl se ke knížeti opolskému Boleslavovi, kde pokračoval v šíření nového učení, a posléze přišel do Čech na Tábor. Podobně působila řada polských husitů na pražské universitě i českých kazatelnách, jako zvláště slavný kazatel týnský Michal Polák z Czeszewa († 1480). Zbytkem literatury husitské je dále sbírka kázání nějakého polského husity z první polovice XV. st., psaná latinsky, ale opatřená hojnými glossami polskými.

Prvotní ideály české reformace neupadly v zapomenutí. Hluboký myslitel a náboženský asketa, *Petr Chelčický* (asi 1390—1460), znovu se uchopil opuštěného praporu a povznesl jej vysoko. Na názory Chelčického působily ideje českých reformátorů (Štítného, Husa), učení Wyclifovo a z části i učení Valdenských. Ale Chelčický nepřijímal jejich učení bez kritiky, nepodroboval se jejich autoritě, nýbrž pilně studoval bibli a vážil odtud své myšlenky; proto je jeho učení, zvláště ve svých důsledcích, převážně samostatné a nové. Myšlenky své ukládal nejdříve do drobných traktátů, jako „O boji duchovním“, „O církvi svaté“, „O trojiem lidu řeč“, v nichž horlil proti válce a trestu smrti, vykládal své myšlenky o církvi ve smyslu Husově, zamítal všelikou moc světskou v evangelické církvi a ujímal se obecného lidu proti útiskům mocných. K poučení zbožných křesťanů napsal „Postillu“, při čemž mu byla vzorem Postilla Husova; jsou v ní obsaženy základní ideje jeho věrouky a mravouky. Názory tam projevené zevrubně vyložil ve svém nejvýznamnějším díle „Sieť viery“. Chelčický ve svém horlení zavrhuje vše, co je původu lidského, tedy všecka politická a církevní zřízení, staleté tradice, filosofické a theologické učení. Zná jen jeden cíl — vyplniti zákon Kristův. Po jeho přesvědčení měli jen prvotní křesťané pravou víru, jejich organisace byla vzorná a měla zůstati vzorem i pro doby budoucí. Odpadnutí od tohoto pravzoru způsobeno bylo spojením církve se státní mocí. Stát je pro pravého křesťana jen nutné zlo. Pravý křesťan nemá se tedy nijak účastniti světské moci, ani jako úředník, soudce, vojín a p. „Hřiešníci zjevní jsú všickni, kdož držie auřady nebo obchody.... rychtáři, biřici, katové, ježto se skrze ně spravedlnost děje.“ Pravověrný křesťan má všecky nespravedlnosti pokorně snášeti, zlu neodpírati, nemstíti se. Chelčický zákony světské, soudy a tresty zamítá, ježto se příčí zákonu lásky. Důsledně zavrhuje trest smrti, protože Bůh sám rozhoduje nad životem, nikoliv člověk. Proti vůli boží hřeší se nejvíce válkami, proto je Chelčický co nejdůrazněji zatracoval, dovolávaje se přikázání božího: Nezabiješ! Mezi křesťany nemají býti také žádné „roty“, t. j. rozmanité stavy, z nichž by jeden panoval a druhý sloužil. Sociální pořádek křesťanů budiž založen na svobodě, rovnosti a lásce.

Ačkoliv Chelčický svou povahou tkví ještě v středověku, překonává přece v mnohých věcech svou dobu a vstupuje na půdu doby nové. Názory jeho jsou po mnohé stránce zcela novodobé a otázky, jež vyzvedúje, nezřídka souhlasí s dnešními sociálními problémy. Ano i jeho styl má nádech moderní; je sice tu a tam rozvláčný, ale zároveň silný, obrazný a místy i poetický. Učení jeho našlo brzy horlivé stoupence, kteří se snažili založiti církevní obec, odpovídající jeho ideálu.

Také mezi kališníky nechybělo hlasů, jež toužily po návratu k husitským ideálům. Byl to sám arcibiskup církve pod obojí, *Jan z Rokycan* (1397—1471), který se ve svých kázáních mnohdy přibližoval Chelčickému, horle proti církvi Antikristově a káraje pýchu, lakotu a světáctví kněží.

Na vnitřní vývoj české strany kališnické pronikavý vliv mělo potom luterství; ono oživilo staré tradice husitské a vzbudilo u horlivějších kališníků odvahu odtrhnout se docela od církve římské a zříditi si církevní organisaci úplně samostatnou. Německá reformace měla vůbec příznivý vliv na kulturní poměry v Čechách. Dotud byli Čechové jako „kacíři" osamoceni, v cizině haněni a tupeni, téměř od světa odloučeni. Ani školy v cizích zemích nebyly jim přístupny. Luther, jejž protivníci hanlivě zvali „husitou a kacířem", zjednal Čechům vřelé sympatie — aspoň v Německu, takže jim bylo možno navštěvovati cizí university a osvojovati si nové pokroky vědecké a literární.

Na konci XV. st. převzaly vůdčí úlohu v rozvoji literatury dva důležité směry: humanism a Jednota bratrská. Hnutí humanistické, jež začalo vnikati do Čech již za Karla IV., nabylo teprve po utišení bouří husitských hlubšího významu, zejména když někteří Čechové, toužíce po širším vzdělání, dojížděli na university italské. Znamenitého zástupce dostalo se humanismu v *Bohuslavu Hasištejnském z Lobkovic* (1460—1510), který se vzdělal na universitách italských a pro kulturu klasickou upřímně byl zaujat. Pořídiv si bohatou knihovnu, veškerý svůj zájem věnoval studiu klasiků. Byl v písemném spojení s vynikajícími učenci své doby a složil četné básně latinské, eklogy, elegie, básnická poslání a p., které mu zjednaly slavné jméno mezi latinskými básníky. Příkladu jeho následovala řada jiných humanistů, kteří dopomohli latinské poesii v Čechách k hojnému rozkvětu, ale k pokroku národní literatury tak jako Hasištejnský nijak nepřispěli.

Mnohem hlouběji pojali ducha klasické renaissance ti čeští zástupci humanismu, kteří ve shodě s reformními snahami v Čechách ostré zbraně nově rozkvetlé kultury obraceli proti úpadku církve a společnosti a výsledků klasického vzdělání užívali k povznesení a obohacení národní literatury. V čele těchto nadšených ctitelů klasické literatury stál upřímný vlastenec a duchaplný právník *Viktorin Kornel ze Všehrd* (asi 1460—1520). O jeho hlubokém po-

chopení ducha humanismu svědčí životní dílo jeho „Knihy devatery o práviech, o súdiech i o dskách země české", které podává obraz českého zemského práva a tehdejších právních poměrů. Je proniknuto tendencí vpravdě humanní, prohřáto vřelým citem pro spravedlnost a právo, zušlechtěno obdivem o právnickém důmyslu starých Čechů, kteří tak spravedlivá, tak dostatečná a tak potřebná práva vymyslili. Sloh Všehrdův jak v tomto díle tak i v jiných jeho spisech je uhlazený, jasný a jadrný. Vlastenecké smýšlení Všehrdovo a jeho ušlechtilá snaha povznésti národní literaturu vysvítá z těchto slov: „Věda, že jsem Čech, chci se latině učiti, ale česky i psáti i mluviti... aby se jazyk náš český i tudy šířil, šlechtil a rozmáhal." Podobně jako Kornel ze Všehrd smýšleli i jiní čeští humanisté, kterým klasické vzdělání bylo prostředkem, aby svým krajanům otevřeli nové zdroje poučení a zvelebili národní řeč podle vzoru klasických. Mezi tyto vlastenecky smýšlející humanisty náleželi Řehoř Hrubý z Jelení, Václav Písecký, Zikmund Hrubý z Jelení, Mikuláš Konáč z Hodišťkova a j.

V téže době, kdy humanistická společnost, skládající se z větší části ze členů aristokracie a učených vrstev, pěstovala nové vědecké a estetické ideály, vznikla mezi nižšími vrstvami lidovými Jednota bratrská, nadšená pro ideály náboženské a mravní. Původcem jejím byl Rokycanův i Chelčického žák *Řehoř*, příjmím *Krajčí*, bývalý mnich husitského kláštera na Slovanech († 1474). Členové Jednoty upřímně se snažili žíti podle učení Chelčického a založili ideální obec církevní, jejímž dílem by bylo vnitřní obrození člověka v duchu dělné lásky, pokory, prostoty a dobročinnosti, jak tomu bylo v prvních dobách křesťanských. K uskutečnění tohoto mravního ideálu křesťanského žádali, aby se pravý „bratr" odřekl světa a světské moci a plnil jen zákon evangelické lásky. Ale časem vznikla v lůně Jednoty pochybnost o účelnosti tohoto přesně asketického učení, které Jednotu měnilo v jakousi klášterní obec a tím volný rozvoj její poutalo. Několik učených bratří a theologů, mezi nimi zvláště *Lukáš Pražský* († 1528), hleděli Jednotu zreorganisovati a její učení přizpůsobiti potřebám skutečného života. V této nové formě zjednala si Jednota velikou oblibu u šlechty i u lidí učených, takže počet přívrženců v Čechách a na Moravě stále vzrůstal. Tím, že členové Jednoty úspěšně se snažili udržovati národního ducha v největší čistotě, četné školy zakládali a upřímně o vzdělání mateřské řeči pečovali, zjednali si ohromné zásluhy o pokrok národní literatury.

Učení Jednoty bratrské rozšířilo se nejen v Čechách, na Moravě a na Slovensku, nýbrž i v Rusku a Polsku. Když byl po nezdaru prvního odboje proti Habsburkům (r. 1547) vydán od Ferdinanda I. přísný mandát proti Jednotě, Bratří prchajíce z Čech do Prus, získali četné přívržence v Poznańsku; počet jejich vzrostl brzy do té míry, že se br. Jiří Izrael trvale usadil v Poznani jako

jejich správce a později byl jmenován biskupem pro sbory polské a pruské. Ve Velkopolsku zjednali si Bratří podporu některých mocných šlechticů, jako Ostrožských, Leszczyńských, Krotoských a j. Po smrti br. Izraela (r. 1587) převzal řízení církví polských Šimon Teofil Turnovský, jeden z nejznamenitějších biskupů Jednoty, sídlem v Ostrogu. Jeho přičiněním obnoven byl konsens sandoměřský, jímž sjednocena byla tři nekatolická vyznání v Polsku. Jako spisovatel vydal Turnovský kromě kázání „Zwierciadło nabożeństwa chrześc. w Polsce", „O kościele Bożym", latinskou báseň „Podróż do Litwy" a obhajoval Jednoty proti jezuitovi Martinu Laszczovi spisem „Respons na okulary". V rukopise zanechal „Obronu konsensu sandomierskiego" a „Compendium historiae Fratrum Bohemorum" a j.

Po druhé uchýlila se velká část Bratří do Polska, když byli po Bílé Hoře vypovězeni z Čech a Moravy všichni nekatolíci. Našli tam útulek a štědrou podporu u Rafaela z Lešna, paní Ostrožské, Mik. Reje z Naglowic a Krišt. Radziwiłła. Střediskem jejich církve bylo Lešno, kde zřízena vyšší škola bratrská, kterou řídil potom také Komenský. V Polsku potom Jednota bratrská splynula s jinými evangelíky.

Humanism a reformace, zvláště Jednota bratrská, ačkoliv se svým vznikem, cílem a prostředky značně od sebe lišily, doplňovaly se přece navzájem a znenáhla splývaly v jeden mocný proud, který obrodil literaturu.

P o e s i e byla pilně vzdělávána, ale jen církevní a duchovní písně mají samostatný význam. Byly skládány hlavně od členů Jednoty k duchovnímu povznesení a k potřebě bohoslužby a pečlivě ukládány v obsáhlé a ozdobné kancionály, které mají velkou cenu nejen literární, nýbrž i pro dějiny hudby a malířství. Vyskytly se pokusy povznésti českou formu básnickou podle vzorů klasických a uvésti do poesie české veršování v rozmanitých formách a útvarech klasických. Užíváno jich zvláště k parafrázím žalmů, na př. od Matouše Benešovského, Vavřince Benedikta z Nudožer, později od Komenského a j. Z básnictví světského nejvíce byly pěstovány skladby mravoučné a satirické; skládal je Šimon Lomnický z Budče, veršovec velice plodný, ale bez daru básnického, a veselý šprýmovník Mikuláš Dačický z Heslova, jehož „Prostopravda" ostře a formou dosti hrubou tepala nemravy své doby.

Humanismem a reformací obnovena byla zase záliba ve hrách divadelních. Z latinských dramat humanistických nejzajímavější je „Břetislav" od *Kampana Vodňanského* s látkou z historie české. Nejhojnější byly biblické hry, překládané nebo upravované podle latinských a německých předloh. Samostatnějším zpracováním a pečlivou formou vyznačují se zvláště biblické hry „O vdově" od Pavla Kyrmezera, „O knězi Helim a jeho synech" od Jana Záhrobského z Těšína a „Ruth" od Jiřího Tesáka Mošovského. Do

vážných her vkládány byly veselé intermedie; několik takových vtipných meziher ze života selského složil *Václav Kozmánek*. Z veseloher zachoval se „Sedlský masopust“ a „Hra o žebrácích“, upravená podle polské předlohy.

Největší péče věnována rozmanitým oborům naukovým. Dějepisectví našlo četné pěstitele, z nichž jedni líčili současné příběhy, jako Bartoš Písař, Sixt z Ottersdorfu, Budovec z Budova a j., druzí skládali kroniky české, jako Václav Hájek z Libočan, Kuthen ze Springsberka, Lupáč z Hlaváčova, nebo seznamovali své krajany s dějinami světovými, na př. Kocín z Kocinétu, Pavel Vorličný. O pěstování historické literatury nemálo se zasloužil Daniel Adam z Veleslavína, slavný „architypographus Pragensis“, který psal historické knihy, povzbuzoval přátele své k literární činnosti, opravoval jejich spisy a tiskem vydával. Zvláště důležitý význam zjednala si dějepisná škola bratrská, vychovaná spoluprací v znamenitém archivě Jednoty a vrcholící br. Jáfetem a slavným rožmberským archivářem i dějepiscem Václavem Březanem. Podnikány byly časté cesty do ciziny a popisovány cizí země a národy. Český bratr Martin Kabátník vyslán byl do zemí východních, aby tam hledal domnělé zbytky prvotní církve křesťanské; Jan z Lobkovic vylíčil svou cestu do Palestiny; Oldřich Prefát z Vlkánova podnikl cestu do Benátek a odtud do svaté země; Václav Vratislav z Mitrovic poutavě vylíčil své příhody z cesty do Cařihradu a Krištof Harant z Polžic napsal obšírný cestopis o svém putování do sv. země a do Egypta. Zvláštní cenu a důležitost mají právnické a sociálně politické spisy, které psali znamenití právníci a státníci, jako Ctibor Tovačovský z Cimburka, Kornel ze Všehrd, Kristian Klatovský z Koldína, Karel z Žerotína a j. Také v jiných oborech naukových vydávány byly více neb méně důležité a samostatné práce, zejména v gramatice, matematice, astronomii, botanice, lékařství a p.

Z Jednoty bratrské nad jiné vynikl jako spisovatel *Jan Blahoslav* (1523—1571), muž osvícený a šlechetný, který pro svou učenost a theologické vzdělání úspěšně zastupoval Jednotu v cizině a přivedl ji uvnitř k novému rozkvětu. Přeložil Nový zákon znovu z řečtiny a dal tím podnět k vzornému překladu celé bible z originálu. Kralická biblí z tohoto popudu vzniklá, mistrné dílo umění překladatelského, byla zároveň bohatou pokladnicí ryzího stylu českého a vzorem jazyka spisovného. Literární činnost Blahoslavova byla vůbec nadmíru plodná; sestavil českou gramatiku, psal o dějinách Jednoty bratrské, skládal a sbíral duchovní písně, vydal první českou knížku o theorii hudby a zpěvu atd.

Náboženské spory, které se utišily působením humanismu, mírumilovností Jednoty bratrské a ochablostí strany pod obojí, vzplály v Čechách znovu na sklonku XVI. st. útočným postupem katolíků, v jejichž čelo se postavil výbojný řád jezuitský. Strana pod obojí,

která nikdy docela nepodlehla luterství, a přívrženci Jednoty semkli se sice v užší organisaci církevní, českou konfesí (1575), které přiznána majestátem Rudolfovým (1609) plná svoboda náboženská, ale proti výbojné straně katolické, podporované od mocné šlechty a vlády, bylo jim těžko zápasiti. Odboj protestantských stavů (1618) byl porážkou bělohorskou (1620) krvavě potlačen a samostatnost státu českého pohřbena. Předáci odboje byli z části popraveni, z části ze země vypuzeni a všichni nekatolíci nemilosrdně pronásledováni. Nejlepší lidé byli nuceni opustiti svou vlast a odejíti do vyhnanství. Země byla hrozně zpustošena, většina statků konfiskována a rozdána nebo rozprodána cizincům, obyvatelstvo ožebračeno a v porobu uvedeno. České knihy, v nichž spatřován zdroj a podpora kacířství, hromadně ničeny a páleny. Literatura žila téměř jen ze zbytků předchozího vývoje a upadala s národním sebevědomím čím dál tím hlouběji.

Ale i v těchto smutných dobách dala Prozřetelnost českému národu velikého spisovatele a hlubokého myslitele, který si zjednal v dějinách světové kultury jméno nesmrtelné. Byl to světoznámý zakladatel moderní pedagogiky *Jan Amos Komenský* (1592—1670), poslední vznešený představitel nábožensko-mravního hnutí, jež se od XIV. st. v Čechách šířilo. Komenský náležel Jednotě bratrské, byl dlouhou dobu jejím vřelým zástupcem a statečným obráncem v pobělohorském vyhnanství a zůstal po celý život ideálům Jednoty věren. Napravení věcí lidských bylo jeho životním cílem; tato vznešená idea tvoří základní motiv nesčetných jeho theologických, pedagogických a filosofických spisů. Vida pak ve vychování mládeže nejlepší a nejjistější prostředek přispěti k zlepšení věcí lidských v nejširším smyslu, neúnavně o to pečoval, vytvořiti pevné a bezpečné základy lepšího vzdělání mládeže. Skutečně se mu podařilo vybudovati ideální systém vychování a vzdělání, který byl všeobecně za úspěšný uznán a všudy přijat. Čím se však Komenský zvláště jako vyvolený vychovatel lidstva vyznačuje, to je vznešený cíl, k němuž jeho pedagogický systém směřuje: ne vědění samo o sobě, nýbrž pravá lidskost, k Bohu vedoucí mravnost je mu posledním a vlastním cílem všeho vyučování a vzdělávání. Jeho pansofické a irenické snahy, směřující k rozšíření pravé humanity, snášelivosti a evangelické lásky, zajistily mu na věčné časy vynikající význam v dějinách reformních a pokrokových snah lidstva. Právem nazýval sebe sama „mužem touhy“, neboť mnohé z jeho ideálů staly se teprve v příští době společným majetkem všech lidí dobře smýšlejících a vpravdě humanních. Při všech svých snahách kosmopolitických a směřujících k blahu všeho lidstva, Komenský byl zároveň vřelý vlastimil a ve svém výchovném systému důtklivě zdůrazňoval princip národnosti a řeči mateřské. „Didaktika“ jeho vznikla vlastně z pohnutky čistě vlastenecké: původně ji napsal v řeči mateřské, pro svůj národ a v naději, že jí

přispěje k vyššímu rozkvětu národní řeči, rozšíří vědomosti, mravy i zbožnost ve své vlasti. České písemnictví obohatil četnými spisy, které patří mezi perly národní literatury. Je to mistrný překlad žalmu v antických rozměrech časoměrných, alegoricko-filosofická báseň „Labyrint světa a ráj srdce“, filosofický doplněk jeho „Hlubina bezpečnosti“, nábožensko-vzdělavatelný spis „Truchlivý“, prorocky mohutné poslání národu za okamžitého návratu emigrace domů „Haggaeus redivivus“, spisy pedagogické „Didaktika čili umění umělého vyučování“, „Brána jazyků otevřená“, „Informatorium školy mateřské“, konečně traktáty, v nichž se dojemně loučí s Jednotou a odevzdává českému národu dědictvím své vznešené ideály, jako „Kšaft umírající matky Jednoty bratrské“, „Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu“, „Unum necessarium“.

[Podrobná literatura uvedena v Děj. čes. literatury od Jaroslava Vlčka a v Děj. literatury české od J. Jakubce.]

HLAVA II.

Literatura dubrovnicko-dalmatská.

Rozkvět renaissanční literatury vlašské mocně působil na kulturní život Slovanů bydlících v Dalmácii a vzbudil u nich čilý a plodný ruch literární, jehož uměleckým plodům dosud se obdivujeme.

V Dalmácii v řadě pobřežních měst a na okolních ostrovech udržovali se i po příchodu Slovanů stále romanisovaní příslušníci staré provincie římské. Okolní Slované říkali jim Vlasi (Vlach). Vedouce čilý obchod po moři Jaderském, vytvořili ze svých měst malé aristokratické republiky s úplnou samosprávou. Při vší své houževnatosti nemohli přece odolati vlivům slovanského okolí. Jak se usuzuje z jmen ženských v seznamech rodin měšťanských z X. a XI. st. v Dubrovníku, Splitu, Zadru a jinde, patriciové městští rádi si brali za manželky dcery slovanských velmožů a zemanův okolních; jimi vnikal živel slovanský do těchto měst, která byla i jinak pro své svobodné zřízení vítaným útočištěm slovanských rodin, když byly nuceny z příčin politických prchati ze svých domovů. Kromě toho obchod, průmysl a řemeslo, kvetoucí v těchto městech, lákaly okolní obyvatelstvo slovanské, takže se tam houfně stěhovalo. Po velikém moru, který v XIV. st. stihl Dalmácii, obyvatelstvo slovanské nabylo v jednotlivých městech úplné převahy.

Mezi městy dalmatskými vynikající místo zaujal Dubrovník, založený na poč. VII. st. obyvatelstvem římským, vypuzeným z Epidauru při vpádu Slovanů do Dalmácie. Geografická poloha a povaha půdy nutily obyvatelstvo k plavbě a obchodu, čímž město velice zbohatlo. Největšího rozkvětu Dubrovník dosáhl na konci XIV. a v XV. st., kdy vynikl jako znamenitá patricijská republika, v jejímž čele byl kníže (knez, rektor), volený zprvu na dva roky, později každý měsíc; záležitosti vládní obstarávala velká rada (velo vijeće, consilium maius), kterou tvořili všichni bezúhonní městští patriciové, mající 20 let.

Jako obratní obchodníci Dubrovničané dovedli si získati mocné ochránce, kteří nerušili jejich svobody. V nejstarší době byl Dubrovník pod vrchní vládou byzantské říše, v l. 1205—1358 uchýlil

se pod ochranu republiky benátské, podržuje svou vnitřní svobodu politickou, potom rozvíjel se zcela samostatně pod protektorátem králů uhersko-chorvatských, po bitvě u Moháče (r. 1526) dostal se pod vrchní panství turecké, ale i tu dovedl uhájiti své autonomie. Při všem hluku válečném, který často zuřil v okolí Dubrovníka, město těšilo se z trvalého míru. Od války s hercogem Štěpánem v polovici XV. st. obyvatelé neviděli nepřítele před svými hradbami, až r. 1806, kdy se tam utkali Francouzové a Rusové.

Jako v jiných městech dalmatských tak i v Dubrovníce Slované nabyli záhy převahy. Řečí obcovací byla již od druhé polovice XIV. st. srbochorvatština, nářečí štokavské s příměsí čakavštiny. Jazyka srbochorvatského užívalo se v Dubrovníku a zajisté i jinde v korespondenci s okolními knížaty, v soudním jednání, v listech soukromých, závětech a p. Zvláštní slovanská kancelář v Dubrovníku obstarávala korespondenci se zeměmi slovanskými i tureckými. V písemnostech slovanských užívalo se nejdříve písma cyrilského, teprve v XV. st. začalo se psáti latinkou. Do XV. st. psalo se vůbec v celé Dalmácii slovansky jen písmem hlaholským nebo cyrilským; hlaholice byla obvyklejší na severu, cyrilice na jihu.

Úřední řečí v Dubrovníce byla však dlouho latina nebo italština. Úřední listiny a veřejné knihy psány byly latinsky nebo italsky. Italštiny užívalo se i ve spisech právnických a historických; annály dubrovnické i od slovanských spisovatelů tamních byly psány jen italsky.

Stálý styk s Italií způsobil, že proud vzdělanosti italské záhy vnikal do Dubrovníka. Jan z Ravenny, známý humanista a žák Petrarkův, který v 2. pol. XIV. st. byl v Dubrovníce kancléřem, naříkal sice ještě na nedostatek vzdělání v Dubrovníce, ale brzy potom poměry se zlepšily. Dubrovničané jsouce dbalí o rozkvět svého školství, povolávali z Italie znamenité učitele, kteří mezi mladým pokolením šířili osvětu a literaturu italskou. Po skončeném učení doma nadaná mládež dubrovnická byla posílána na další studie do Italie, což mělo blahodárný vliv na vzrůst kultury. Podobné poměry osvětové byly i v jiných městech, zvláště ve Splitu, na ostrově Hvaru, v Zadru a Šibeniku. Vzdělanost ve všech těchto místech povznesla se tou měrou, že v XV. st. hojný počet učenců dalmatských působil na universitách v Italii, Uhrách a Německu.

Humanisté dalmatští tak jako italští oblíbili si latinu; latinsky vzdělávali nejen literaturu vědeckou, nýbrž i poesii. Nejstarší z latinských básníků v Dubrovníku byl *Vuk Bobaljević* (v polov. XV. st.), vynikající diplomat dubrovnický; v druhé polovici XV. st. proslavil se *Petr Menčetić*, první dubrovnický „poeta laureatus“, a *Karlo Pučić*, od něhož se zachovala sbírka milostných elegií. Největší slávu ze všech básníků dalmatských zjednal si dubrovnický humanista *Ilija Crijević* (Aelius de Crieua 1463—1520), který se

v Římě připojil ke kroužku tamních humanistů, jejichž vůdcem byl proslulý Julius Pomponius Laetus, předseda římské akademie. Crijević vynikl mezi nimi jako latinský básník a řečník a byl od akademie římské jako „poeta laureatus" na Quirinale slavnostně vavřínem ověnčen. Napsal řadu básnických listů, v nichž velebil významné osobnosti své doby, mimo jiné také Karla VIII., krále francouzského, od něhož očekával pomoci v boji proti Turkům. *Jakov Bunić* napsal latinskou báseň epickou „De raptu Cerberi", která se dočkala trojího vydání; je to asi první tištěné dílo dubrovnické. Později složil Bunić náboženský epos „De vita et gestis Christi" (1526), v němž první z humanistů opěvoval život Kristův; dvě léta po něm vydal teprve Vlach Girolamo Vida svůj proslulý epos duchovní „Christias".

Mezi dalmatskými humanisty XV. st. proslavil se ještě *Juraj Šišgorić*, rodem ze Šibenika, skladatel elegií a písní po způsobě lyriků římských. Šišgorić bedlivě si všímal života národního a sbíral přísloví, písně, hry a obyčeje lidové, jež pojal do svého latinského spisu „De situ Ilyriae et civitate Sibenici". *Jiří Dragišić* (Georgius Benignus), rodem z Bosny, profesor metafysiky a theologie na universitě v Pise, veleben byl jako jeden z nejučenějších theologů svého času a znamenitý znalec jazyka latinského, řeckého a hebrejského.

Latinská poesie dalmatských básníků slovanských má zajisté důležitý význam kulturně-historický, ale vynikajícím zjevem nejen v dějinách literatury jihoslovanské, než i v literární historii slovanské je bohatý rozkvět literatury dubrovnicko-dalmatské v jazyce národním.

A. Básníci dubrovničtí.

1. Lyrika trubadurská.

Nejstarším druhem básnickým v Dubrovníce s úspěchem vzdělávaným byla milostná lyrika trubadurská. Z Provence vnikla v XIII. st. do Italie, nejdéle se udržela v Toskansku a v Neapoli a odtud přešla do Dalmácie. Milostné básně italských trubadurů byly prostou odlikou lyriky provençalské, napodobovaly ji po formě i po obsahu. V jejich erotice nebylo nic individuálního, osobně procítěného, upřímného, nýbrž opakovaly se tu obvyklé a hotové motivy trubadurské lyriky. Týž ráz mají z velké části také erotické básně dalmatských básníků, toliko ve formě jeví se podstatný rozdíl. Lyrikové dalmatští nejraději užívali ve svých básních dvanáctislabičného verše (dvanaesterce) s dvojím rýmem uprostřed a na konci, jehož básníci italští neznali, a básně jejich ukazují mnohé shody s národními písněmi jihoslovanskými, zvláště v popisech, obrazích, epithetech a p. Předpokládá se tedy, že na nejstarší ly-

riky dalmatské působily vedle vzoru italských také národní písně domácí.

Jakožto vzdělavatelé milostné lyriky jsou známi dva básníci dubrovničtí: *Šiško Menčetić* (1457—1526), patricij a dvakrát předseda republiky, a *Gjore Držić* (1461—1501), duchovní a opat kostela Marie Anunciaty v Gruži. Oba následovali vzoru italských, jsou však mezi nimi značné rozdíly. Erotika Menčetićova má zřejmé stopy člověka světského s vášnivým a bujným temperamentem, jak to dokazuje také jeho biografie. Držić chápal lásku a krásu spíše spirituálně, takže jeho duchovní erotika je téměř reakcí proti rozpustilé a světské erotice Menčetićově. Držić nebyl také tak závislý na vzorech italských a přibližoval se více k lyrice národní než Menčetić. Tento užíval nejraději italské strofy osmiveršové (strambotto), které Držić opomíjel, zaváděje rozličné strofy a formy nové. Poesie obou básníků má neobyčejně uhlazenou a vytříbenou dikci, z čehož se usuzuje, že již před nimi trubadurská poesie byla v Dubrovníce pěstována.

Básně Menčetićovy a Držićovy zachovaly se v rukopisných sbornících, z nichž nejcennější je kanconijer *Nikoly Ranjiny* z r. 1507, podávající názorný obraz dubrovnické lyriky tehdejší doby. Vedle skladeb obou jmenovaných básníků jsou tam básně i jiných vrstevníků jejich, jako *Marina Krističeviće* († r. 1531), *Andrije Čubranoviće*, *Mavra Vetraniće* a několika neznámých básníků. Mimo to přichází tam několik písní, které mají úplně ráz písní národních, na př.

„Djevojka je podranila, ružicu je brala;
s bosilkom ju razbirala, trudna je zaspala.
Nad njom poju dva slavica, djevojku su zvala:
„Ustan' gori, djevojčica, sanka ne zaspala!“ atd.

Andrija Čubranović (po svém zaměstnání obyčejně *Andrija Zlatar* zvaný v l. 1480—1530), od něhož jsou v zpěvníku Ranjinově dvě milostné písně, mnohem více se proslavil básnickou skladbou „Jedjupka“ (Egypťanka, cikánka), kterou vysoko cenili pozdější básníci Gundulić a Palmotić, vplétajíce z ní jednotlivé verše do svých básní. Čubranović skládaje „Jedjupku“, měl na mysli škádlivé a rozmarné skladby masopustní (contrasti, farsi), jak byly oblíbeny zejména ve Florencii za Lorence de' Medici, podržel však pouze veselý a žertovný tón italských fars; po obsahu je jeho báseň úplně originální, těsně se přimyká k lyrice erotické a cenou uměleckou převyšuje masopustní scény italské. Hlavní osobou Jedjupky je cikánka, která líčí přítomným paním svůj neblahý osud a prosí je za dárek. Při tom věští jednotlivým paním budoucí osudy a ve zvláštním monologu, který tvoří valnou část básně, obrací se k šesté paní, přeje jí zdraví, štěstí a moudrost, ale vytýká jí, že nemiluje toho, kdo po ní nyje láskou. Způsob, jakým cikánka

své věštby pronáší, je velmi živý a barvitý, vyznání lásky zcela upřímné a bezprostřední, čímž se báseň Čubranovićova příznivě liší od abstraktní a manýrné erotiky Menčetićovy a Držićovy. Uhlazená a výrazná dikce a svižný osmislabičný trochej místo zdlouhavého dvanaesterce jsou další přednosti Jedjupky, která měla veliký úspěch a vzbudila řadu napodobitelů. „Jedjupka" *Miši Pelegrinoviće* ze Hvaru je vlastně plagiát básně Čubranovićovy; samostatnější jsou „Jedjupky" *Savka Bobaljeviće* a *Oracije Mažibradiće*, nevyrovnají se však uměleckou hodnotou svému vzoru.

Mavro Vetranić (1482—1576), od něhož se zachovaly dvě básně v zpěvníku Ranjinově, skládal toliko z mládí erotické básně. Vstoupiv do řádu benediktinského, změnil tón své lyry, která od té doby vyluzovala zvuky vážné, elegické a nábožné. Změnu nálady, přechod k poesii přemítavé a vážné pozorovati lze jak u Vetraniće tak i u jiných soudobých básníků dubrovnických; příčinou toho byla jednak hrozná rána morová, která v l. 1526-7 zničila téměř polovinu obyvatelstva v Dubrovníku, jednak i stále hrozivější nebezpečí se strany Turků. Vetranić byl básník velice plodný a všestranný, vzdělávaje lyriku, epiku i drama. V jeho poesii je patrný vliv klasických studií, z části i národních písní. Vroucí zbožností proniknuty jsou jeho duchovní písně, parafráze žalmů, biblické příběhy a p. Nábožensky je založena jeho idyla z poustevnického života „Remeta", v němž je tónem rozmarným, živě a plasticky vylíčen osamělý, poustevnický život básníkův na pustém ostrově sv. Ondřeje uprostřed nepříznivé přírody. Věrně a barvitě jsou při tom zachyceny rozmanité zjevy přírodní se svými střídavými změnami.

Láska k rodné zemi a silný cit vlastenecký ozývá se v jeho příležitostných básních „Pjesanca slavi carevoj", „Tužba grada Budima", „Pjesanca gospodi krstjanskoj", „Pjesama Latinom" a j., v nichž Vetranić reagoval na významné události současné. Živými barvami líčil obraz rostoucí moci turecké, při čemž vytýkal politickou slabost a řevnivost panovníků křesťanských, kteří z osobní nevraživosti dávali křesťanský lid na pospas Turkům. Několik satir je namířeno proti mravní slabosti vrstevníků. Básník při tom nešetřil žádného stavu, stejně káraje nemravnost kněží jako měšťanů a panovníků, kteří utiskovali lid. Svým ohnivým protestem proti mravním neduhům doby Vetranić přibližuje se reformním spisovatelům, kteří tehdy započali svou činnost na severu Evropy. Rodné své město vroucně miloval a v písních masopustních („Trgovci, Armeni i Indijani", „Dvije robinjice", „Pastiri") s oblibou předváděl cizince, jak se obdivují svobodě, blahobytu a bohatství v Dubrovníku a projevují, každý svým způsobem, touhu usaditi se tam.

Ideově nejzávažnější dílo Vetranićovo je filosoficko-alegorický epos „Piligrin" (Poutník), o němž básník mnoho let pracoval,

ale nedokončil ho. Líčí se v něm, jak se poutník, stižen jsa nešťastným osudem, vydal na cestu za štěstím. Upevnil si na plece měch, do něhož zavřel své myšlenky, a bloudil po lese. Spočinul pod suchým javorem a otevřel měch, aby se bavil svými myšlenkami. Ale měch byl prázdný, nějaká neznámá bytost proměnila myšlenky v proso, jež mravenci sesbírali. Mravenci sami stali se kořistí jiných živočichů, z nichž druh druha požíral, ale mravenci na konec vyvázli a vznesli se vzhuru na zlatých křídlech. Přišla opice a slíbila poutníku, že mu vrátí jeho myšlenky, přinese-li jí střevíce. Poutník dlouho hledá žádané střevíce, až je konečně dostane od havrana. Na svých cestách provinil se však proti Vilám, pije vodu z pramenů jim zasvěcených, proto byl předveden před soud Diany a za trest dostalo se mu hrbu, oslích uší, sovích očí a kančích zubu. Po dlouhém bloudění a mnohých útrapách setkal se zase s opicí a dostal od ní své myšlenky, změněné v proso. Poutník proso snědl a myšlenky v jeho nitru začaly se spolu svářit a působily mu kruté bolesti. Opice mu poradila, jak má vlastním sebevědomím uvésti v ně jednotu a pořádek. K radě opice poutník odebere se posléze k čarodějnici Kirce, aby ho zbavila tělesných vad. Dostane se k jeskyni, kde Kirka přebývá, a krásná dívka uvede ho k zlatým vratům .... Básník chtěl asi znázorniti ve své skladbě obtížnou pout člověka, hledajícího pravý smysl života. Člověk-poutník osvojuje si rozmanité vědomosti, ale nedovede uvésti v ně jednotu a nosí je s sebou zavřené jako v měchu. Sváděn jsa světem a tělesnými žádostmi upadá často do hříchů, jichž ho může zbaviti toliko čarodějnice Kirka, t. j. církev, která má od Boha moc odpouštěti hříchy.

Zbožná mysl autorova projevila se v několika skladbách dramatických. Drama o vzkříšení Páně „Uskrsnuće Isukrstovo“ složil po způsobu liturgických her, které byly v XV. st. oblíbeny a rozšířeny v severní Dalmácii a na chorvatském Přímoří a zachovaly se v hlaholských zápisech. Od těchto starších her liší se skladba Vetranićova umělejší komposicí a uhlazenější formou. Známý biblický příběh o Zuzaně Vetranić obratně zdramatisoval ve hře „Suzana čista“. Jiné drama jeho „Posvetilište Abramovo“ vyniká výraznou charakteristikou osob a pěknými obrázky z domácího života dubrovnického, jest však rozvleklé a nehodilo se k provozování; proto bylo přepracováno od Marina Držiće a značně zkráceno.

2. Drama.

V Italii v 1. polovici XVI. st. bohatě rozkvetla komedie za vlivu staroklasických děl Plautových a Terenciových, která našla v Pomponiu Laetovi nadšeného obdivovatele. Nebyly to prosté odliky komedií starořímských; z nich přejímaly pouze vnější rámec a

formální techniku, po obsahu všímaly si zjevů soudobého života a často vážily látku z italských novel, zvláště z Boccaccia. Jako skladatel takových komedií zvláštní obliby požíval Pietro Aretino, spisovatel velice vtipný a kousavý, ale zároveň frivolní a nevázaný. Z Říma přinesl obdiv pro Plauta a Terencia do Dubrovníka Ilija Crijević; na obranu Plautovu napsal zvláštní italskou báseň o staré a nové komedii a satiře, kterou četl před vybraným obecenstvem.

Vedle plautovské komedie vešly v oblibu v Italii hry pastýřské (la dramma pastorale), vzniklé ze starořímských eklog. Nejznámější pastýřské hry tehdy byly „L' Aminta" od Tassa a „Pastor fido" od Guarini-ho. V Sieně rozšířil se ještě rámec pastýřských her o komické výjevy ze života selského.

Hry pastýřské dostaly se brzy do Dubrovníka. Rukopisně zachovaly se dvě dramatické eklogy, které se připisují Vetranićovi. Čtyři dramatické eklogy napsal *Nikola Nalješkovič* († 1587). Připomínají ještě dialogisované eklogy a není v nich komických živlů. Nejzajímavější z nich je drama o pastýři Radatovi, jenž se zamiluje do Vily a nenalézaje zdánlivě v lásce ohlasu, probodne se; Vila oživí ho divotvornou bylinou a přizná se, že ho stále milovala a věrnost jeho pouze zkoušela. Jiná pastýřská hra Nalješkovićova založena je na známé báji o jablku Eridině, s tím však rozdílem, že místo Parida vystupuje pastýř a místo bohyň tři Vily. Pastýři a Vily jsou jednajícími osobami také v ostatních jeho hrách tohoto druhu. Kromě toho složil Nalješkovič tři komedie v hrubém stylu středověkém, jejichž předmětem jsou záletnické příběhy nevěrných manželů a milenek.

Hlavním zástupcem dramatické literatury dubrovnické v XVI. st. byl *Marin Držić* (1520—1567), synovec Gjora Držiće. Důkladného vzdělání dostalo se mu na universitě v Sieně, kde byl r. 1541 zvolen rektorem (rettore degli scolari). Vrátiv se do Dubrovníka, pro chudobu byl nucen vstoupiti do stavu duchovního. V rodném městě proslul jako veselý společník a obratný improvisátor, jsa v tehdejší rozmařilé a bujaré společnosti vítaným hostem. Nějaký čas byl dvořanem známého tehdy politického dobrodruha hr. Rogendorfa a doprovázel ho do Vídně a Cařihradu. Zemřel bez pochyby v Benátkách a básníci současní Vetranić, Sasin, Bobaljević a Monaldi opěvovali ho v dojemných elegiích.

V mládí svém psal erotické básně po způsobu starších pěvců dubrovnických, avšak trvale se proslavil teprve svými četnými dramaty. V jeho díle jsou zastoupeny všecky význačné druhy divadelních her, obvyklé za tehdejší doby. Z dramat církevního rázu znovu upravil Vetranićovo „Posvetilište Abramovo" a napsal vánoční hru „Od poroda Jezusova", v níž hlavní úlohu přidělil biblickým pastýřům, vykresleným po způsobě renaissanční poesie pastýřské. V Sieně poznal oblíbené tehdy hry pastýřské a začal je s úspěchem vzdělávati. Zachovaly se kromě

jednoho zlomku tři takové hry, v nichž činnými osobami jsou Vily, pastýři, satyrové, věrní přátelé, sedláci, čarodějové. Nejstarší z nich je asi „Tirena“ v 5 jednáních a ve verších, provozovaná po prvé r. 1548 venku před knížecím palácem; bouře a déšť rozehnaly diváky, takže byla r. 1550 znovu opakována. Předmětem jejím jsou milostné příběhy a nehody pastýřů zamilovaných do Vily Tireny, ale v podstatě své je to ostrá satira na soudobé mravy v Dubrovníku, zvláště na tehdejší mládež, směšně se honící po dobrodružstvích milostných. Pomluva neušetřila básníka a vytýkáno mu, že jeho skladba je plagiát z Vetraniće; na obranu jeho vystoupil sám Vetranic a dokazoval úplnou samostatnost autorovu. „Venera a Adon“, alegoricko-mytologická hra v 1 jedn. ve verších, zosnována je na známé báji o lásce Venušině k Adonisovi. Do rámce děje vloženy jsou veselé intermedie, v nichž vystupují sedláci jako komické osoby a pronášejí ostré narážky na soudobé poměry společenské. Bujným humorem a ladným splynutím fantastické osnovy s živými obrazy ze života, plnými reality a překvapující komiky, vyznačuje se „Komedija prikazana u Vlaha Sorkočevića na piru“ v 5 jedn. v próze s několika písněmi v tekstu. Hlavní osobou je tu zosobněná Rozkoš (Plakir = ital. il piacere), za níž se všecko žene: pastýř Dragić, poustevník Remeta, služka Omakala atd. Podle Creizenacha (Gesch. d. neueren Dramas II. 521) před Shakespearem, který v komedii „Sen noci svatojanské“ podal nedostižný vzor takové fantasticko-realistické veselohry, skladba Držićova je jedním z nejzajímavějších pokusů tohoto druhu v literatuře evropské.

M. Držić uvedl do literatury domácí také komedie italsko-plautovského rázu. Pohříchu komedie jeho „Dundo Maroje“ o tvrdém otci a marnotratném synovi, „Pjerin“ s dějem podle Plautových Menaechmů, „Skup“, volné vzdělání Plautových Aululariií, „Arkulin“ o oklamaném starém ženichu, „Tripče de Utolče“ s látkou z Decamerona o nevěrné ženě zachovaly se z větší části jen v delších nebo kratších úryvcích; látkově opírají se o cizí předlohy, ale provedeny jsou samostatně a přizpůsobeny v ději i v povahách prostředí domácímu. V zobrazování poměrů a osob ze soudobého života Držić počínal si mnohem reálněji než spisovatelé italští.

Za nejlepší a nejoriginálnější drama Držićovo pokládá se masopustní hra „Novela od Stanca“, s postavami mistrně podle skutečnosti kreslenými a s dějem jednotně soustředěným. Hlavní osoba děje, naivní a důvěřivý sedlák Stanac, přijde na noc do města na trh prodat kůzle, hrudu másla a něco sýra a stane se terčem bujných žertů rozpoutané mládeže městské, z čehož vzniká řada komických situací, na př. jak starý Stanac uvěří, že může pomocí Vil omládnout a proměnit se v krasavce. Komedie je toho druhu, že byla i v nové době s úspěchem v Záhřebě provozována.

Od přírody byl Držić nadán skvostným darem humoru a bujnou fantasií. Komedie jeho jsou spíše duchaplné a vtipné improvisace, než umělecky do podrobností vypracované celky, zato podávají živé obrazy společenského života v Dubrovníku, zejména vytýkají směšné stránky jeho, jež básník směle stavěl na odiv, při čemž neušetřil svým břitkým vtipem ani sousedních obyvatelů Lopudjanů a Kotorjanu. Zdá se, že je autor skládal pro určité herce a přizpůsoboval jim jednotlivé úlohy. Za jeho doby byly v Dubrovníku tři družiny herecké: Pameta, Garcarija a Njarnjasi, které jeho hry provozovaly. Hrálo se o masopustě, nejčastěji při kvasích. Silou volné improvisace, bohatstvím dějové látky a mistrným ovládáním dialogu Držic nejvíce připomíná Pietra Aretina.

Držićem, který podle vlašské předlohy přeložil také Euripidovu Hekubu, komedie dubrovnická dospěla k nejbujnějšímu rozkvětu. Příkladu jeho následovali jiní básníci XVI. st., potom pokračovali dále Gundulić a Palmotić. Ale u nich hra pastýřská měnila svůj ráz a přijímala formu alegorie, přestávajíc býti pravou komedií.

3. Návrat ke klasicismu.

Zatím co dramatická literatura v Dubrovníku skvěle se začala rozvíjet, lyrická poesie, dříve kvetoucí, značně poklesla. Proto mladší lyrikové hledali nové zdroje osvěžení a po příkladě básníků italských našli je v latinské a řecké lyrice klasické. Zprvu přejímali hlavně formální zvláštnosti básníků staroklasických; úplný převrat ve prospěch klasicismu provedli dva přední básníci dubrovničtí Dinko Ranjina a Dinko Zlatarić. Oba náleželi literárnímu kroužku, jehož středem byla *Cvijeta Zuzorićova* (Fiora Zuzzeri), vzácná žena slovanská, provdaná za šlechtice florentského Bart. Pescioni-ho. Pro svou krásu tělesnou nazývána byla „dubrovnickou Aspazií"; s krásou tělesnou pojila se u ní vynikající inteligence a ušlechtilost ducha. Podle tradice skládala sama chorvatské a vlašské básně; dům její byl střediskem předních zástupců vědy a literatury. Dubrovničan Nikola Gučetić věnoval jí dva italské dialogy o lásce a kráse (Dialogo dell' amore, Dialogo della bellezza), v nichž rozmlouvajícími osobami byla Cvijeta a Marie Gundulićova. Opěvovali ji nejen básníci domácí, jako Zlatarić a Monaldi, než i vlašští, sám proslulý Torquato Tasso věnoval jí dva sonety.

Dinko Ranjina (1536—1607) nabyv vzdělání doma, byl poslán od otce z příčin obchodních do Italie, kde se zdržoval nejdříve v Mesině, potom ve Florencii; tam se seznámil s kroužkem spisovatelů a umělců na dvoře Cosima de' Medici, který si ho oblíbil a pasoval ho na rytíře řádu sv. Štěpána. Vrátiv se do Dubrovníka, byl sedmkrát v hodnosti knížete postaven v čelo republiky a pro své důkladné vzdělání požíval všeobecné úcty. Na jeho letním sídle pod Vručićí na Ratu shromažďovali se přední učenci a spisovatelé domácí i cizí.

Básně skládal hlavně ve svém mládí; r. 1563 vyšla ve Florencii sbírka jeho básní „Pjesni razlike", první tištěná kniha poesie dubrovnické. Vzorem mu byli lyrikové římští (Tibullus, Propertius, Catullus, Ovidius) a řečtí básníci aleksandrinští (Theokrit, Moschos, Filemon a j.), jež často napodobil v motivech, stylu a rozměru svých básní. Lyrika jeho je dílem erotická, dílem reflexivní. V milostných básních povznesl se nad své předchůdce vřelostí citu, uhlazenějším stylem a rozmanitostí strofických tvarů. V lyrice myšlenkové převládá forma epigramatická, obsahující často ostré šlehy satirické na rozličné nedostatky současného života literárního, rodinného i veřejného. Novinkou byly zpěvy pastýřské, jež první uvedl do poesie dubrovnické. K poznání pravé poesie klasické nemálo přispěl svými překlady z básníků latinských a řeckých.

Po stopách Ranjinových kráčel *Dinko Zlatarić* (1558—1609). V mládí proslavil se tím, že jako rektor studentů na universitě v Padově zabránil hrozícímu krveprolití mezi posluchači německými a francouzskými, začež byl od vlády benátské jmenován rytířem zlatého rouna (eques aureatus) a pro věčnou paměť zasazena byla k jeho poctě pamětní deska v universitě. Vrátiv se do svého rodiště Dubrovníka, zabýval se vedle hospodářství poesií, jsa tak jako Ranjina ve spojení s vynikajícími básníky a spisovateli své doby.

Původní básně Zlatarićovy, jež sebral po smrti otcově syn Milo Zlatarić, byly dílem milostné, dílem příležitostné, poučné, satirické a epigramatické. Milostná lyrika jeho vyznačuje se zvláštní čistotou a něžností citů a je vroucnější než Ranjinova. Vzorem mu byl hlavně Petrarka a Laurou jeho — Cvijeta Zuzorićova. Básně s obsahem myšlenkovým jsou vesměs plody ducha zralého, mužného a hloubavého, s širokým obzorem duševním. Forma jeho lyriky je ještě uhlazenější a ladnější než Ranjinova; libuje si v umělých tvarech strofických a lahodí čistou a vytříbenou dikcí.

Zlatarić obohatil domácí literaturu několika pěknými překlady. Z italštiny přeložil podle rukopisného tekstu Tassovu pastýřskou hru „A m i n t a" a vydal ji r. 1580 v Benátkách, takže slovanský překlad vyšel tiskem dříve než italský originál. Překlad svůj později přepracoval podle tištěného tekstu vlašského a vydal znovu r. 1597 v Benátkách v knize, která obsahuje kromě toho překlad Sofoklovy tragedie „Elektry" (přímo z řeckého originálu), věnovaný Jiřímu Zrinskému, dále skladbu „Ljubav i smrt Pirama i Tisbe" z Ovidiových metamorfos, kterou posvětil Cvijetě, a 28 básnických nekrologů na přátele a známé. Překlady jeho jsou volné a po formě velice uhlazené.

Básníků, jež kolem sebe shromáždila Cvijeta Zuzorićova, bylo ještě více. Náležel mezi ně *Savko Bobaljević* (1530—1585), který svým přirozeným talentem převyšoval všecky své druhy, skládal však nejvíce vlašsky básně milostné, pastýřské a satirické. Kromě

„Jedjupky“ zachovalo se od něho jen několik chorvatských básní milostných. Přítel jeho *Miho Monaldi* (1550—1592) básnil jen vlašsky a proslul jako estetik, složiv 10 dialogův o kráse. Bobaljević a Monaldi po příkladu italských spisovatelů založili v Dubrovníce první literární spolek „Accademia dei Concordi“, který byl v stálém styku s italskými literáty a podporoval umělecké snahy v Dubrovníce.

V druhé polovici XVI. st. lyrika dubrovnická znovu rozkvetla. Část básníků šla ve stopách Ranjinových a Zlatarićových, jako *Maroje Mažibradić* a syn jeho *Oracije Mažibradić*, jiní pilně překládali z básníků vlašských a latinských.

4. Zlatý věk dubrovnické poesie.

Obraz vývoje literatury dubrovnické v XV.—XVI. st. ukazuje, že v Dubrovníku byla v této době zastoupena všechna čelnější odvětví poesie jako v sousední Italii, lyrika, epika i dramatika, a to skladbami zcela samostatnými a umělecky dokonalými. Objevilo se několik nadaných básníků, kteří se dovedli vyprostit z vlivů vlašských a přiblížit se životu domácímu. Pokrok jevil se i ve vzdělání a ušlechtění řeči, která se stále tříbila a podle klasických vzorů uhlazovala. Za příznivých poměrů politických a sociálních, o něž republika nepřestala horlivě pečovat, v první polovici XVII. st. literatura dospěla svého vrcholu a slavila svůj zlatý věk.

V popředí literárního ruchu tehdejší doby stál *Ivan Gundulić* (1588—1638), nejlepší a nejslavnější básník dubrovnický XVII. st. Pocházel ze vznešeného rodu patricijského a nabyv pečlivého vzdělání, zastával vysoké úřady veřejné. Za knížete republiky nebyl asi zvolen pro své politické smýšlení, jsa přívržencem politické strany, která usilovala o osvobození jižních Slovanů od Turků, kdežto vláda dubrovnická se snažila z opatrnosti zachovávat přísnou neutralitu.

Již za časů Marina Držiće utvořily se v Dubrovníku divadelní kroužky, které předváděly dramata domácích spisovatelů. Mladý Gundulić byl asi členem takového kroužku a přilnuv k divadlu, začal sám skládati divadelní hry. Zachovalo se z nich melodrama „Arijadna“, překlad italské tragikomedie „Arianna“ Ottavia Rinuccinia, drama „Proserpina ugrabljena“, vzdělaná podle latinského spisu „De raptu Proserpinae“ Klaudia Klaudiana, a fragmenty her „Armida“, dramatisovaná episoda z Tassova „Gerusalemme liberata“, a „Diana“. Z ostatních dramat jsou známy pouze názvy, jak je sám básník uvádí v dedikaci překladu žalmů Davidových z r. 1620. Gundulić nepřikládal těmto pracím zvláštní ceny a nazval je později „plody tmy“ a „pustých malicherností“.

Od věcí světských obrátil se k poesii duchovní, parafrazoval žalmy Davidovy a složil hymnu „Od veličanstva Božijeh“

a elegii „Suze sina razmetnoga“ (marnotratného). Tato báseň pokládá se za nejlepší dílo duchovní lyriky dubrovnické, vynikajíc virtuosní formou a prohloubenou kresbou duševního stavu ztraceného syna.

Později v zralém věku Gundulić napsal nejlepší své drama „Dubravka“, provozované po prvé r. 1628 a pozoruhodné jak svou ideou politickou, tak i svěžestí líčení a dokonalostí komposice. Podkladem děje byla básníkovi národní slavnost sv. Blažeje, legendárního patrona republiky dubrovnické. Při slavnosti té bylo totiž zvykem, že nejhezčí dívka byla zasnoubena s nejlepším ženichem. Ve hře Gundulićově je to pastýřka Dubravka a pastýř Miljenko, kteří se navzájem milují. Ale ošklivý stařec Grdan zlatem podplatí soudce a ti přiřknou Dubravku jemu. Když kněz v chrámu boha lásky Lera chce oddati Dubravku s Grdanem, země se zatřese, žertva nechce vzplanouti ohněm a socha Lerova se potí. V tom vstoupí do chrámu Miljenko; ihned se vše změní: žertva vzplane plamenem a líce Lerovo se vyjasní. Přítomní vidí v tom znamení boží; kněz oddá Dubravku s Miljenkem. Hra se končí vznešenou hymnou na „lepou, drahou, sladkou“ svobodu obce dubrovnické.

V symbolickém rouše vykreslil tu básník živý obraz politického stavu a občanských ctností v Dubrovníce za doby největšího rozkvětu této svobodné obce, ale zároveň nezatajil i vad, které se vkrádaly do veřejného života Dubrovničanů a hrozily podrýti základy svobody republikánské. „Kromě Španělů a Angličanů,“ vykládá prof. Marković, „nemá jistě žádný národ z poč. XVII. st. dramatický plod, který by v řeči i komposici byl tak dokonalý, živý a svěží, názorný a poutavý ještě i nyní, jako Gundulićova „Dubravka“.

Arcidílem Gundulićovým a nejkrásnějším výkvětem poesie dubrovnické je herojsko-romantický epos „Osman“ o 20 zpěvích. Námět k básni poskytly básníku současné události historické. Mladý turecký sultán Osman II. vstoupiv na trůn místo svého strýce Mustafy, svrženého a uvězněného, sebral r. 1621 veliké vojsko a táhl do Polska. U Chocima nad Dněstrem, kde stálo vojsko polské pod velením Karla Chodkiewicze, svedena bitva, v níž byli Turci poraženi a sultán byl nucen ujednati mír. Na zpáteční cestě do Cařihradu vojsko turecké mnoho strádalo, takže se bitva chocimská stala velikou pohromou pro Turky. Z toho vznikla r. 1622 mezi odbojnými janičáry vzpoura, při níž byl Osman zajat a usmrcen. Tyto významné události budily naději, že se moc turecká kloní k úpadku, a Jihoslované začali doufati, že za pomoci Poláků, zejména královice Vladislava, osvobozeni budou z těžkého jha tureckého. Za této vzrušené nálady Gundulić pojal plán opěvovati obě hlavní události, vítězství Polákův a smrt Osmanovu,

v jedné veliké básni, která by se podobala Tassovu „Osvobozenému Jerusalemu“, jehož předmětem je také boj kříže s půlměsícem.

Osnova „Osmana“ je krátce tato. Osman po porážce u Chocima přemýšlí, jak by se pomstil a obnovil slávu jména tureckého. Radí se s důvěrníky a výsledkem porady je, že pošle Ali-pašu do Polska ujednat s Poláky mír a Kizlar-agovi uloží, aby po celé říši vyhledal nejhezčí dívky, z nichž by si mohl vybrati ženu. Obšírně se popisuje cesta Ali-paši do Polska, při čemž retrospektivně vylíčena vítězná bitva Poláků u Chocima a hrdinské činy Vladislava polského. Dále se líčí cesta Kizlar-agy, jenž pro Osmana uloupí spanilou dívku Sunčanici, dceru Ljubdraga, potomka carů srbských. Celá tato první část básně (zpěv I—XIII) přeplněna je episodami, z nichž nejpoutavější je líčení o chrabré Krunoslavě, dceři vévody multanského a snoubence Korevského, jejž zajali Turci, a o Mongolce Sokolici, dceři velikého Mogora, která potají milovala Osmana. Druhá část básně (zpěv XVI—XX) tvoří souvislý celek, jehož předmětem je vzpoura janičárů a smrt Osmanova.

Báseň Gundulićova nebyla vydána tiskem, ale kolovala v hojných přepisech, z nichž nejstarší jsou z 2. pol. XVII. st. Ve všech zachovaných rukopisech chybí však XIV. a XV. zpěv. Tato mezera, jakož i jisté nedostatky v komposici básně vedly Armina Pavića k hypothesi, že „Osman“ není skladbou jednotnou, nýbrž kontaminací dvou samostatných zpěvů, z nichž jeden opěvoval vítězství Vladislava polského nad Turky u Chocima a druhý zavraždění Osmana. Rok před svou smrtí básník prý pojal teprve úmysl oba zpěvy spojiti v jeden veliký epos; úplné a organické spojení těchto částí v jeden celek bylo však přerušeno smrtí básníkovou, takže zpěv XIV.—XV. nebyl vůbec vypracován a zpěvy I. XVI.—XX. (t. j. původní „Osman“) zůstaly nezměněny a nebyly přizpůsobeny romantickému rázu zpěvu o vítězství Vladislavově. Jiní literární historikové (L. Zore, Fr. Marković) odporovali A. Pavićovi, zastávajíce se jednotnosti „Osmana“. Dosti pravdě podobný je výklad Alfreda Jensena, jenž nesouhlasí sice přímo s míněním Pavićovým o kontaminaci dvou samostatných eposů, ale uznávaje nesrovnalosti v komposici obou částí básně, vykládá je tím způsobem, že Gundulić nejdříve složil část básně, která líčí smrt Osmanovu, a potom teprve začal skládati část oslavující vítězství Poláků u Chocima, nežli však mohl tuto část náležitě upraviti, stihla ho smrt; proto scházejí zpěvy XIV.—XV. Doplniti tuto mezeru pokusili se tři pozdější básníci: Petar Sorkočević, Marin Zlatarić a Ivan Mažuranić; tento se zdarem největším.

Gundulić vynikal sice širokou erudicí básnickou a obeznámen byl s eposy staroklasickými, avšak na básnickou techniku a komposici „Osmana“ mnohem více působil Tassův „Osvobozený Jerusalem“, na jehož překlad Gundulić již r. 1620 pomýšlel. Od svého vzoru básník nejvíce se odchýlil tím, že do děje vsunul hojné

partie lyrické, v nichž živě zobrazil své city a myšlenky. Dále jest u něho zřetelný v stylu a řeči zušlechťující vliv národní poesie jihoslovanské. Gundulić znal dobře lyrickou i epickou poesii národní, v básni své připomíná řadu junáků v epice národní opěvovaných a řídil se jí při volbě výrazu, figur, epithet atd.

Gundulić rozšířil obzor dubrovnické poesie tím, že za předmět svých básnických plodů volil látky z živé bezprostřední přítomnosti a vkládal do nich vřelé ideje vlastenecké a politické. Zejména veliká myšlenka, která se začala tehdy v Evropě šířit, o osvobození Jihoslovanů z potupného jha tureckého zbraní a rukou slovanskou, došla u něho uměleckého vtělení.

Druhý vynikající básník dubrovnický *Junije Palmotić* (1606—1657) vzdělání nabyl ve školách jesuitských a návodem svých učitelů začal psáti básně latinské; básněmi Gundulićovými a jeho slávou jsa povzbuzen, od poesie latinské přešel k poesii domácí.

První své drama, pastýřskou hru „Atalanta“, napsal za svěžího dojmu „Dubravky“ Gundulićovy; sehrána byla r. 1629, rok po „Dubravce“. Je to poslední známá hra pastýřská v literatuře dubrovnické. Ostatní dramata Palmotićova jsou obsahu vážného, končí se však smírně a oživena jsou často živly komickými. Možno v nich rozeznávat dvě skupiny. K první skupině bral látku z děl starých klasiků nebo z romantických eposů italských (Tassa a Ariosta). Tohoto druhu jsou dramata: „Elena ugrabljena“, „Lavinija“, „Došastje od Eneje k Ankizu“, „Akile“, „Ipsipile“, „Armida“, Alčina“. Básník dramatisuje tyto příběhy, neodchyloval se mnoho od svých předloh; nepodařilo se mu také vždy proměniti jejich epický ráz v živý proud dramatický.

Větší význam mají dramata druhé skupiny, k nimž volil látku z prostředí domácího. Jsou to dramata: Pavlimir, Danica, Captislava a Bisernica. Nejstarší a nejvýznamnější z nich je „Pavlimir“, v němž se básnicky zobrazuje založení Dubrovníka (Epidauru). Látku poskytla mu Orbiniova kniha „Il regno degli Slavi“, v níž je obsažena pověst o založení Dubrovníka podle Dukljanské kroniky a legend o sv. Hilarionu. Obsah je krátce tento: Královic Pavlimir, vnuk krále Radoslava, na vyzvání „slovinských“ pánů připluje do okolí Dubrovníka, aby tam založil město a křesťanské království. Zlí duchové, Tmor a Snježnica, způsobí prudkou bouři na moři, při níž se Pavlimir s malým počtem svých druhů zachrání do Gruže u Dubrovníka. Zlí duchové vzbouří tamní pastýře proti Pavlimirovi, avšak vůdce jejich Srdj, bydlící v jeskyni sv. Ilariona, upokojí je věštbou, že Pavlimiru souzeno kralovati v jiných krajích, tady že založí jen město, které bude pod záštitou boží. Pavlimir ožení se s neteří Srdjovou Margaritou a založí Dubrovník. Potom přijdou poslové „Slavů i Bošnjaků“ a odvedou si ho jako svého vládce. — Drama Palmotićovo tvoří téměř pendant k „Du-

bravce". V této slaví se svoboda Dubrovníka, v „Pavlimiru" založení jeho na základě volné úmluvy a občanské svobody.

K dramatu „Danica" vzal Palmotić motiv z Ariostova „Šíleného Rolanda", obratně převedl děj na slovanskou půdu do Bosny a vytvořil drama značně samostatné s vřelou tendencí vlasteneckou. O Danici, dceru bosenského krále Ostoje, uchází se mladý dubrovnický šlechtic Matijaš a chorvatský ban Hrvoje. Po mnohých nehodách Danica dostane se Matijašovi. Není nezajímavé, že stejné látky podle italského novelisty Bandella užil také Shakespeare ke komedii „Mnoho povyku pro nic a za nic".

Předmětem dramata „Captislava" jsou osudy tří dcer Krunoslava, krále epidaurského (dubrovnického), a to: Captislavy, kterou konečně dostane král uherský Gradimir, Ljubice, s níž se ožení královic srbský Vojnislav, a Teuky, kterou si vezme královic český Lauš (Ladislav). Děj není historický, nýbrž byl vymyšlen na oslavu Dubrovníka. Krále Krunoslava básník ve svém ideálním panslavismu vyličuje jako panovníka všech Slovanů; na jeho dvoře žijí královici srbský, český a uherský. Sňatkem dcer Krunoslavových s knížaty slovanskými básník symbolicky naznačil vzájemnost a jednotu kmenů slovanských. Pokračováním „Captislavy" je „Bisernica". Líčí se v ní, jak Bisernica, snoubenka Vladimira, syna Krunoslavova, unesena byla od Vilozmaje pro tatarského chána Oritrijesa a jak ji Captislava na křídlatém koni osvobodila.

Dramata Palmotićova připomínají svou skladbou současné historické opery; vyznačují se tím, že je v nich málo skutečného děje, zato tím více fantastických výjevů a lyrických partií. Pro svou vlastenecko-slovanskou tendenci a uhlazenou formu byla však ozdobou literatury dubrovnické.

Po smrti básníkově vydán byl jeho obšírný náboženský epos „Kristijada" o 24 zpěvích. V podstatě je to přebásněná a nově stylisovaná latinská báseň „Christias" od Jarolima Vidy, humanisty italského. Mezi originálem a vzděláním Palmotićovým je ten podstatný rozdíl, že Vida chtěl svou básní podati čtenářům požitek estetický, Palmotić pak svou skladbou snažil se buditi city náboženské. Proto jsou ty partie „Kristijady", v nichž bylo možno čtenáře uvésti v náboženské rozjímání, proti originálu silně rozšířeny. Po formě užil Palmotić místo latinského heksametru domácího verše osmislabičného.

Životopisec Palmotićův Štěpán Gradić velice chválí jeho nadání básnické a dotvrzuje, že veršoval s neobyčejnou lehkostí a hned s patra dovedl hercům diktovati celé dialogy. Z látkového rozboru jeho děl je sice zřejmo, že invence jeho nebyla zvláště vynikající, že se často opíral o předlohy cizí, ale uhlazeností formy, hladkým a zvučným veršem a čistotou rodné řeči nikdo se mu nevyrovnal.

K těmto dvěma předním básníkům dubrovnickým pojí se ještě třetí, *Ivan Bunić Vučićević* (1594—1658). Zachoval se od něho sborník lyrických básní s názvem „Plandovanja"; kromě básní milostných, jichž je většina, jsou v něm eklogy, zpěvy příležitostné a duchovní. Milostné básně jeho připomínají erotiky římské, opěvují lásku, víno a sladkou bezstarostnost, při tom vyznačují se upřímností a přirozeností citu a uhlazenou formou. Pěkná přírodní srovnání, výrazné antitese a duchaplné pointy jsou jejich zvláštní ozdobou. V eklogách byli mu vzorem Horác a Ovid.

Život Marie Magdaleny poskytl mu látku k lyricko-reflexivní básni „Mandaljena pokornica"; líčí se v ní nejdříve Magdalena jako svůdná krasavice a její první setkání s Kristem, potom jak umývá nohy Kristovy a konečně jak kajícně přichází pod kříž Kristův a na jeho hrob. Mistrně je tu zobrazen duševní stav Magdalenin, jak se z hříšnice stává pokornou kajícnicí.

Literatura dubrovnická nezůstala na výši, k níž dospěla v 1. pol. XVII. st., nýbrž začala znenáhla upadati. Hlavní toho příčinou byla živelní katastrofa, která stihla r. 1667 Dubrovník zemětřesením a zničila jeho blahobyt. Z části souvisel tento úpadek také s ochabnutím duševní činnosti v Italii, odkud spisovatelé dubrovničtí vážili básnické podněty a vzory.

Zjevila se řada epigonů, kteří formálně napodobovali díla Gundulićova a Palmotićova. *Vladislav Menčetić* oslavuje v básni „Trublja slovinska" Petra Zrinského, řídil se ve formě „Osmanem" tak jako *Jakov Palmotić* ve své básni „Dubrovnik obnovljen". Syn Ivana Gundulića *Šiško* podle vzoru „Dubravky" napsal pastýřskou idylu „Sunčanica" atd.

Nejhojněji vzdělávána byla poesie dramatická. *Antun Gledjević* (1659—1728), stylista velmi obratný, složil četná melodramata: „Olimpija", „Damira", „Zorislava", „Belizario" a j., v nichž velebil prostý život na lůně přírody. Kromě toho psal milostné písně, idyly a satiry.

Za posledního významného zástupce renaissanční literatury dubrovnické pokládá se *Ignjat Gjordjić* (1675—1737). Jeho milostné písně jsou ohnivé, smělé, až frivolní; zdobí je elegantní, uhlazená forma. Vzorem jeho byl zvláště Ovid, který podle výroku samého básníka byl jeho učitelem v poesii. Lyrika jeho kromě písní milostných obsahuje i drobné popěvky, připomínající národní písně, jež Gjordjić vysoko cenil. Erotická lyrika ozývá se též v jeho delší básni „Uzdasi Mandaljene pokornice". Legendu o kající Magdaleně zbavil Gjordjić téměř všech epických živlů a ve formě monologů hleděl zobraziti duševní stav kajícnice. Při tom prokázal neobyčejné mistrovství v jiskřivém a ozdobném stylu. Překrásnou dikcí a rozmanitostí veršů a strof vyznačuje se také „Saltijer slovinski", veršovaná parafráze žalmů Davidových. Zdá se, že Gjordjič byl k této skladbě povzbuzen „Psal-

terzem“ Jana Kochanowského, jejž velebí jako prvního básníka polského.

Několik učených spisů Gjordjić napsal latinsky a vlašsky. Jako učenec požíval všeobecné úcty a dopisoval si s předními učenci italskými.

B. Básníci v ostatní Dalmácii.

Kdežto v Dubrovníce vytvořila se určitá tradice literární, která se stále udržovala, jednotíc veškeré snažení básnické a umělecké ve vývojový řetěz, v ostatní Dalmácii vyskytovaly se toliko ojedinělé zjevy literární, ve svém způsobu ovšem vynikající, ale bez trvalejšího vlivu na další tvorbu uměleckou. Poměry politické a kulturní byly v Dalmácii poněkud jiné než v bohatém a politicky zabezpečeném Dubrovníce. Turecké nájezdy, které porobily Srbsko, Bosnu a Hercegovinu, často způsobovaly neklid a plnily mysl obavami před budoucností, což nebylo bez vlivu na náladu a směr literární činnosti spisovatelů dalmatských, u nichž častěji se projevoval vážný názor na život a vřelý cit náboženský.

S církevní renaissancí v Italii souvisela plodná a blahodárná činnost spljitského spisovatele *Marka Maruliće* (1450—1524).

Marulić nabyv důkladného vzdělání na universitě v Padově a napojiv se ideami italské renaissance, oddal se ve svém rodišti Spljitu životu veselému, ale brzy nastal v jeho mysli podivuhodný obrat. Zavřel se do malé světničky plné knih, četl toliko, učil se, přemýšlel, psal své spisy, málo mluvil, mnoho se modlil a postil. Nějaký čas žil v klášteře sv. Petra na ostrově Šolti, ale nenaleznuv touženého klidu mezi mnichy, vrátil se zase do Spljitu, kde v pokročilém stáří zemřel.

Spisy své skládal dílem latinsky, dílem chorvatsky. Latinské spisy ve verši i v próze převyšují svým významem práce jeho chorvatsky psané a zjednaly mu evropské jméno. Obsahem jejich jsou otázky náboženssko-mravní, jejichž rozřešení hledal v církevní renaissanci. Traktát jeho „De bene beateque vivendi institutione“, vydaný r. 1506 v Benátkách, byl v XVI. a XVII. st. dvacetkrát znovu vytištěn a přeložen italsky, německy, portugalsky a francouzsky. Italský překlad vyšel dvanáctkrát a německý šestkrát. Část traktátu přeložil také Šimon Lomnický r. 1621 do češtiny s titulem „Cesta do nebes“. Velice rozšířen byl i druhý jeho spis „Evangelistarium“; méně známy zůstaly jeho práce „De humilitate et gloria Christi“ a „Quinquaginta parabolae“. Ve všech těchto traktátech jeví se Marulić jako hluboký křesťanský myslitel, usilující o obnovu a reformu křesťanského života. Praktická etika křesťanská byla hlavním předmětem jeho úvah a mravní zdokonalení člověka předním jeho cílem. S pozdějšími reformátory církevními spojuje Maruliće protest

proti nezřízenému životu kleru, jemuž vytýká mnohé vady a viní ho z mravního úpadku, jaký se rozšířil v současném životě.

Marulić byl nejen horlivý hlasatel církevní renaissance v duchu pravého učení Kristova, nýbrž i vroucí vlastimil. Láskou k vlasti prodchnuty jsou zvláště jeho historické a archeologické spisy latinské, v nichž podával obrazy ze slavné minulosti Dalmácie a Chorvatska. Láska k rodné zemi diktovala mu také nadšeně psaný list „Epistola ad Adrianum VI.“, v němž přesvědčivě líčil útisky Dalmácie se strany Turkuv a žádal papeže, aby usmíře svary mezi křesťany, sjednotil je k společné válce proti Turkům.

Latinské básně Marulićovy jsou velmi rozmanité; obsahují elegie, ódy, hymny, básně heroické, epigramy a epitafie. Z obsáhlého eposu duchovního „Davidiados carmen libri XIV“ zbyl pouze první zpěv o 1088 heksametrech. Obsah básní jeho je nábožensko-rozjímavý a souvisí ještě se středověkou poesií latinskou, toliko ve formě jeví se vliv starých básníků římských.

Z chorvatských spisů Marulićových, jichž je počtem mnohem méně než latinských, největší význam má epická báseň v 6 zpěvích „Istorija svete udovice Judit“, složená r. 1501 a vytištěná r. 1521 v Benátkách. Titulní list třetího vydání ozdoben je obrázkem, který představuje boj — ne vojska židovského a babylonského — nýbrž křesťanského a tureckého. Vrstevníci tedy plně pochopili tendenci v „Juditě“ Marulićově obsaženou; básník chtěl zajisté příkladem hrdinné Judity u svých krajanů posíliti důvěru v Boha a naději ve vítězství křesťanů proti Turkům. „Judit“ má značnou cenu básnickou. Líčení je živé a obrazné, popisy přírody a lidí vynikají věrností a vypouklou kresbou, řeč je bohatá a výrazná. V komposici básně Marulić se řídil Vergilem a středověkými básníky latinskými, v řeči a ve verši přizpůsobil se současným erotikům dubrovnickým, což se jeví i v kresbě milostných výjevů.

Kromě básnické parafráze biblického příběhu „Istorija od Suzane“ a básně „Dobri nauci“, namířené proti nezřízenému životu mnichů, Marulić složil několik kratších zpěvů obsahu nábožného a přemítavého, v nichž hlásal tytéž zásady praktické morálky křesťanské jako v latinských traktátech.

Jiné básně Marulićovy prohřáty jsou vřelým citem vlasteneckým, na př. „Tuženje grada Hjeruzolima“ a „Molitva suprotiva Turkom“, v nichž básník žaluje na násilí turecké a vyzývá křesťanské národy, mimo jiné také Čechy a Poláky, aby zkrotili zpupnost tureckou. Pokusem o masopustní výstup je „Poklad i korizma“, v níž se satiricky líčí spor mezi zosobněným masopustem (poklad) a postem (korizma = quadragesima). Prózou napsal Marulić život sv. Jeronyma a poučení sv. Bernarda k sestře.

Ostrov Hvar, aristokratická republika pod vrchní správou Benátčanů, byl rodištěm dvou znamenitých básníků dalmatských *Lucice* a *Hektoroviće*, z nichž každý vytvořil dílo vzácné hodnoty literární.

Nejlepším dílem *Hanibala Lucića* (žil v l. 1485—1553) je drama „Robinja“ ve 3 jedn. s prologem. Obsahem jeho jsou osudy dcery bana Vlaska, která se dostala do zajetí tureckého a od svého milence Derenčina byla z otroctví vykoupena na trhu v Dubrovníku. Lucić zvoliv za předmět svého dramatu látku ze života domácího, uměl i v provedení zachovati svou samostatnost, opíraje se z části i o národní písně, v nichž se bán Derenčin často opěvuje. Touto originálností povznesl se nad jiné dramatiky současné, kteří napodobili italské vzory nebo promítali cizí látky na domácí půdu. „Robinja“ velice se líbila, vnikla do lidu a téměř znárodněla. Ještě r. 1846 byla v sev. Dalmácii provozována, ovšem ve formě dlouholetou tradicí značně změněné. Pokládá se nejen za první původní drama chorvatské, nýbrž náleží mezi první pokusy o světské drama obsahu romantického, jak později bohatě rozkvetlo u Španěluv a Angličanů.

V mládí svém skládal Lucić, jak bylo tehdy zvykem, milostné básně, z nichž ve věku zralejším učinil pečlivý výbor. Výbor tento svědčí, že mu byly vzorem básně Petrarkovy a italských petrarkistů, z domácích básníků Gjore Držić. Plastické obrazy, smělé myšlenky, srdečnost a upřímnost ve výraze citů milostných a lahodná řeč básnická, připomínající národní písně, jsou příznačné vlastnosti jeho erotiky, jimiž se prospěšně liší od svých předchůdcův i vrstevníků.

Krajan a vrstevník Lucićův *Petar Hektorović* (1487—1572) nejvíce se proslavil idylickým eposem „Ribanje i ribarsko prigovaranje“, který je svého druhu rovněž tak originální jako Lucićova „Robinja“. Složen byl r. 1552 a tiskem vyšel v Benátkách r. 1568. Osnova jeho je krátce tato. Básník chtě si oddechnouti po práci, najme si dva rybáře a podnikne s nimi plavbu po moři. Vše, co zažil, viděl a slyšel v jejich společnosti, pojal do své básně, věrně zobrazil zaměstnání rybářů, jejich rozhovory, písně a anekdoty. V současných italských eklogách rybářských (ekloge pescatorie) rybáři tak jako pastýři mají pouze zevnějšek rybářský, jinak mluví a cítí jako lidé vzdělaní, a obsahem jejich rozhovorů jsou hlavně milostné příhody a nehody, u Hektoroviće jsou to skuteční rybáři, kteří znají své řemeslo, rádi o něm mluví a jako prostí rybáři cítí a jednají. Tento bezprostřední vztah k životu prostého lidu a věrné líčení postav lidových dodává básni Hektorovićově zvláštního významu a příznivě se liší od strojených a šablonovitých obrazů rybářů a pastýřů, jak je podávali tehdejší spisovatelé italští. Hektorović ocenil zároveň v plné míře význam lidové poesie, pojav do své skladby tři epické písně národní o královici Markovi a jeho bratru Ondřejovi, o Radosavu Siverinském a o králi Šišmanovi a dívce.

Oblíbené poesii trubadurské Hektorović nepřál; jeho překlad Ovidiových básní „Remedium amoris“ obsahuje zřejmý protest

proti současné erotice a životním zjevům s ní souvislým. Zajímavé jsou četné jeho listy básnické, jež posílal svým literárním přátelům v Spljitu a v Dubrovníku. Pro spisovatele dubrovnické byl zvláště nadšen a v stáří 71 let vypravil se s hloučkem svých přátel do Dubrovníka, aby osobně poznal tamní básníky, s nimiž byl dotud jen v písemném spojení.

Na severu Dalmácie, v městě Ninu u Zadru, vyrostl *Petar Zoranić* (nar. r. 1508), tvurce pastýřského románu ve verši a v próze „Planine". Tiskem vydán r. 1569 v Benátkách, ale napsán již r. 1536. Vzorem „Planin" byl světoznámý pastýřský román italského básníka Sannazara „Arcadia", ale v jednotlivostech prokázal Zoranić úplně svou samostatnost. Skladba jeho prohřáta je především vřelým citem vlasteneckým. Žádný dalmatský básník XVI. st. nevylíčil s takovou vroucností a dojímavým smutkem těžké poměry jihoslovanského národa za návalu Turků jako básník „Planin". Pastýři Zoranićovi nejsou sice tak věrně a životně kresleni jako rybáři Hektorovićovi, nicméně jsou mnohem pravdivější a přirozenější než u Sannazara. Jinou předností „Planin" je domácí kolorit, věrné líčení moře, lesů a hor a přírodních krás v Dalmácii.

Druhý básník zaderský *Jiří Barakovič* (1548—1628) následoval příkladu Zoranićova a složil na oslavu svého rodiště a Šibenika obsáhlou báseň „Vila Slovinka" (1613) ve 13 zpěvích. Básník pěje v ní o báječném původu „slovinského" národa, o vzniku a minulosti Zadru; vše to je vykrášleno bájemi a smyšlenkami. Živěji je vylíčen soudobý stav, kdy se na rod slovanský navalili cizinci a rádi by ho jako uschlý peň uvrhli do ohně. Při tom básník ústy Vily vyčítá svým rodákům, že si neváží rodného „slovinského" jazyka, stydí se zaň a raději mluví italsky. Do básně své Barakovič pojal také pěknou píseň národní (bugarštici) o matce Margaritě. Národní vědomí a vřelá láska k domovině proniká „Vilu Slovinku" a je světlou stránkou básně Barakovićovy, jejíž umělecká stránka je dosti slabá. Také ostatní básně Barakovićovy „Jarula", jakási antologie z bible, a „Draga, rapska pastirica", opěvující ostrov Rab, nesvědčí o zvláštní jeho vloze básnické.

Třetí čelnější básník zaderský, *Brne Karnarutić*, složil herojský epos „Vazetje Sigeta grada" (Benátky 1584), v němž opěvoval hrdinskou smrt slavného Nikoly Zrinského, junáka sigetského. Verše jeho jsou vojensky tvrdé a neuhlazené — skladatel jejich byl vojín — a skladba jeho má spíše cenu kulturněhistorickou než uměleckou. Podle Ovidiových Metamorfos napsal básnickou povídku „Smrt Pirama i Tižbe" a provedl ji úplně v duchu trubadurské erotiky.

S úpadkem literatury v Dubrovníku souvisí také poklesnutí literární činnosti v ostatní Dalmácii, kde mimo to vlivem protireformace nabývalo čím dál tím více převahy písemnictví obsahu

náboženského. Mezi spisovateli, kteří byli tehdy v Dalmácii činni, zvláštní zmínky zasluhují dva: Kanavelić a Kavanjin.

Petar Kanavelić (1637—1719), rodem z Korčuly, byl ve spojení se spisovateli dubrovnickými a členem dubrovnické akademie „degl' Oziosi". Kromě básní milostných, satirických a příležitostných složil komedii ze života dubrovnického „Andro Štitikeca" a obšírný epos „Život sv. Ivana Ursina, biskupa trogirskoga", v němž životopis světcův proložil hojnými episodami romantickými.

Ve Spljitu působil v téže době *Jerolim Kavanjin* (1645—1714) který kromě drobnějších básní napsal obsáhlou báseň didakticko-epickou „Povist vangelska bogatoga a nesrečna Epulouna i ubogoga a čestita Lazara" (přes 32.000 veršů). V básni své shrnul všecky své vědomosti z křesťanské morálky, ze sv. Písma a z historie, zejména jižních Slovanů. Byl uvědomělý Slovan a celé zpěvy jeho básně jsou věnovány oslavě vynikajících mužů a světců všech Slovanů. Mezi jinými velebil cara Petra Vel., v němž spatřoval osvoboditele jižních Slovanů z poroby turecké.

K. Jireček: Die Bedeutung von Ragusa in d. Handelsgeschichte des Mittelalters (Alm. d. Wien. Ak. 49, 1899). — Týž: Die Romanen in d. Städten Dalmatiens während des Mittelalters (Denkschr. d. Wien. Ak. 1901—1904).

I. Kukuljević: Pjesnici hrvatski XV. v. Zagreb 1856. — Týž: Pjesnici hrvatski XVI. v. Zagreb I. 1858, II. 1867. — A. Pavić: Historija dubrovačke drame. Zagr. 1871. — L. Zore: Gradja za poznavanje eroikomične dubrovačke pjesme (Rad 71, 1884). — A. Rzążewski: Złoty wiek lit. Dubrownika (Pamięt. Ak. Um. w Krakowie 1885). — M. Rešetar: Pregled razvitka dubrovačke lirike (Srp. Književ. Zadruga 15, 1894). — I. Stojanović: Dubrovačka književnost. Dubrov. 1900. — M. Medini: Crtice iz hrvat. knjiž. III. Zagreb 1902. — Iv. Kasumović: Utjecaj grčkih i rimskih pjesn. na dubrov. lirič. poesiju (Rad 199, 1913 ad.).

V. Jagić: Trubaduri i najstariji hrvatski lirici (Rad 9, 1869). — Týž: O životu i djelima Gj. Držića i Š. Menčetića (Stari pisci 2, 1870). — C. Jireček: Der ragusanische Dichter Šiško Menčetić (Afsl. Ph. 19, 1897). — M. Rešetar: Das ragusanische Liederbuch aus d. J. 1507 (Asl. Ph. 22, 1900). — M. Medini: Prvi dubrovački pjesnici i zbornik Nikole Ranjine (Rad 153, 1903). — P. Kreković: Najstarija hrvat. lirika (Nast. Vjes. 16, 1908).

L. Zore: O Jedjupci A. Čubranovića (Rad 27, 1874). — M. Medini: Dubrovačke poklade u XVI. i XVII. v. i Čubranovićevi nasljednici (Izvještaj gimn. u Dubrov. 1897/8). — Týž: Čubranović u. seine Beziehungen zu der einheimischen u. d. italienischen Literatur (Asl. Ph. 22, 1900; srov. ibd. Rešetar str. 230). — M. Rešetar: Eine Spur von Čubranović (Asl. Ph. 33, 1912).

F. Petračić: O životu i djelih M. Vetranića (Izvěst. gimn. u Senju 1867). — M. Medini: Vetranić's Pelegrin (Asl. Ph. 17, 1895). — M. Rešetar: Ein Sendschreiben Vetranić's an Hektorović (ib. 23, 1901). — P. Kolendić: Tri doslije nepoznate pjesme dum Mavra Vetranića (Srgj 1905). — Týž: Vetranićev Orfeo (Nast. Vjes. 17, 1909). — Týž: Dvadeset pjesama M. Vetranića (Gradja 7, 1912). — C. Lucerna: Studienblättchen zur Literaturgesch. d. südslav. Küstenlandes. II. Der Einsiedler von St. Andrea. Zagreb 1909. — M. Medini: Pjesme M. Vetranića i M. Držića (Rad 176, 1909). — F. Fancev: Nekoliko priloga za stariju hrvat. književ (Gradja 8, 1916).

G. Polívka: Der Geizige in Ragusa (Arch. f. d. Stud. der neueren Sprachen u. Lit. 1888). — M. Šrepel: Skup M. Držića prema Plautovoj Aulularij (Rad 99, 1890). — V. Jagić: Die Aulularia des Plautus in einer südsl. Umarbeitung (Festschr. Joh. Vahlen 1898). — D. Živaljević: Skup. Neizr. Držićevi dramati. Arkulin (Kolo 1901). — Týž: Držićeva Venera. Završna reč o Držić. Skupu (tamt.). — P. Budmani: Pjerin M. Držića (Rad 148, 1902). — P. Popović: M. Držić i Molier (Nastav. 1904-5).

F. Petračić: Dinko Ranjina, hrvatski lirik (Izvješt. gimn. u Senju 1862). — F. Maixner: Prijevodi Ranjine Dinka iz lat. i grč. klasika (Rad 70, 1884). — M. Valjavec: Riječ o D. Ranjini i njegovim pjesmama hrvat. (Stari pisci 18, 1891). — M. Rešetar: Talijanske pjesme D. Ranjine (Gradja 4, 1904).

A. Pavić: Prilog k istorii dubr. hrv. knjiž. (Rad 31, 1875). — P. Budmani: Život i djela D. Zlatarića (St. pisci 21, 1899). — M. Rešetar: Kleinere Beiträge zur serbokroat. Literaturgesch. (Asl. Ph. 24, 1902). — D. Živaljević: Cvijeta Zuzorićeva i D. Zlatarić (Brank. Kolo 1910).

A. Pavić: O kompoziciji Gundulićeva Osmana (Rad 32, 1875). — L. Zore: O komp. Gund. Osmana (ibd. 39, 1877). — A. Pavić: Estetična ocjena Gund. Osmana, Zagreb 1879. — Fr. Marković: Est. ocjena Gund. Osmana (Rad 46, 47, 50, 52, 1879-1880). — L. Zore: Gradja za književnopovjesnu ocjenu Gund. Ljubovnika srameżliva (ibd. 55, 1881). — A. Pavić: Gund. Vladislav (ibd. 55, 1881). — L. Zore: Gradja za kniž.-povj. ocjenu Gund. Arijadne (ibid. 63, 1882). — M. Car: Crte iz dubrov. književnosti II. (Stražilovo 1888). — Fr. Marković: O Dubravci (Rad 89, 1888). — M. Ivanić: O Iv. Gundul. kao srpskom pesniku (Nastav. 1893). — M. Šrepel: O Gund. Suzama sina razmetnoga (Rad 127, 1896). — A. Jensen: Gundulić u. sein Osman. Göteborg 1900. — M. Rešetar: Die Metrik Gundulić's (Asl. Ph. 25, 1903). — Iv. Scherzer: Gundulićev osmerac, osobito u Osmanu i Pavićeva teorija. Split 1903. — A. Pavić: Postanje Gund. Osmana. Zagreb 1913. — Gj. Körbler: Četiri priloga Guduliću (Rad 205, 1914).

A. Pavić: Junije Palmotić (Rad 68, 70, 1883-4). — I. Milčetić: Pavlimir. Zagreb 1890. — I. Broz: Pabirci po hist. književ. hrvat. I. (Vijenac 1891). — M. Rešetar: Kleinere Beiträge zur serbokroat. Lit. gesch. II. (Asl. Ph. 24, 1902). — I. Kasumović: Izvori Palm. drama Ipsipile i Akila (Rad 156, 1904). — B. Drechsler: Palm. Atalanta i Pavlimir (Nast. Vjes. 15, 1907). — I. Scherzer: Gj. Palm. Captislava i Bisernica prema Ariostu (Nast. Vjes. 18, 1910).

O. Počić: Plandovanja Iv. Bunića Vuč. s uvodnim govorom Orsata Počića (Alm. Dubrovnik 1849). — B. Drechsler: Dž. Bunić Vuč. (Illustr. Obzor 1909). — F. Kulišić: Dž. Bunić-Vuč. (Izd. Mat. Srp. u Dubrov. 1911).

P. Budmani: Život Ant. Gledjevića (Stari pisci 15, 1886). — Gj. Šurmin: Gled. Belizario (Nast. Vjes. 10, 1902; viz Asl. Ph. 36, 1916).

A. Fabris: Ig. Gjordjić (Dubrovnik 1895). — I. Scherzer: Nabožna djela I. Gjordjića (Nast. Vjes. 5, 1897). — I. Dujmušić: Gjordj. Uzdasi Mandaljene pokornice (Školski Vjes. 9, 1902). — P. Popović: Dubrovačka biografia I. (Godiš. Nik. Čupića 22, 1903). — Gj. Körbler: Latin. pjesma Ig. Gjordj. (Gradja 5, 1907). — D. Prohaska: Ig. Gjordjić i Ant. Kanižlić (Rad 178, 1909). — Gj. Körbler: Ig. Gjordjić prethodnik Wolfov u Homerovu pitanju (Rad 186, 1911).

I. Kukuljević Saksinski: Marko Marulić i njegovo doba (Star. pisci I., 1869). — L. Zore: Nešto o pjesmam M. Marulića Splječ. (Izvj. gimn. u Kotoru 1876 i 1877). — A. Leskien: Zur Quellenkunde Marulić's (Asl. Ph. 4, 1880). — F. Rački: Oporuka M. Marulića (Star. 25, 1892). — M. Breyer: O oporuci M. Marul. i o najstarijim izdanjima njegovih djela (Vijenac 1897). — M. Šrepel: O Maruličevim lat. pjesmama (Nast. Vjes. 7, 1899; sr. Gradja 2, 1899). — F. Bulić: M. Marulić i njegovo doba

(Ljetop. Društva hrv. knjiž. za 1900-3). — I. Milčetić: O M. Mar. s karakteristikom pjesništva prije i poslije njega (ibd.). — N. Andrić: Značenje M. Marulića. Zagreb 1901. — V. Francev: Eine böhm. Übersetzung aus Marulić (Asl. Ph. 23, 1901). — P. Kasandrić: O Juditi M. Mar. (Glas. Mat. Dalm. 1, 1901). — Týž: M. Mar. Život i djela (úvod k Juditě ve vyd. Mat. Hrv.) Zagreb 1901. — M. Šrepel: O Maruliću (Rad 146, 1901). — M. Rešetar: Eine unbekannte Ausgabe Marulić's De instit. bene vivendi (Asl. Ph. 24, 1902).

F. Rački: H. Lucić (St. pisci 6, 1874). — P. Kasandrić: Lucićeve Pisni ljuvene (Iskra 1, 2. Zadar 1891, 1892; Glas. Mat. Dalm. 2, 1902). — A. Gavrilović: Lucićeva Robinja i nar. poezija (Nastav. 9, 1898). — A. Radić: Nar. izvor Luc. Robinji (Zbor. za živ. i obič. juž. Slav. 4, 1899). — B. Drechsler: Postanje Luc. Robinje (Rad 176, 1909).

Š. Ljubić: Petar Hektorović (St. pisci 6, 1874). — N. Petrovskij: O sočinenijach P. Gektorovića. Kaz. 1901. — M. Milas: O nar. pjesm. u Ribanju P. Hekt. (Nada 1902). — A. Jensen: Einige liter. Bemerkungen zum Ribanje von P. Hektorović (Asl. Ph. 25, 1903). — V. Radatović: Knjiž. sveza izmedju P. Hektor. i dubrov. pjesnika (Izvj. gimn. u Spljetu 1909).

T. Matić: Zoranić's Planine u. Sannazaro's Arcadia (Asl. Ph. 19, 1897). — Týž: Petar Zoranić. Izd. Mat. Dalm. Zadar 1909.

M. Valjavac: Juraj Baraković (St. pisci 17, 1889). — I. Broz: Barakovićeva Jarula (Nast. Vjes. 1. 1893).

M. Šrepel: Sigetski junak u povijesti hrv. pjesništva (Karnarutić) (Rad 148, 1902). — I. Kukuljević: Život Jer. Kavanjina (předmluva k vyd. „Bogatstvo i uboštvo“). Zagreb 1861. — A. Budilović: Jer. Kavanin (Sbor. stat. po slavjanověd. Spb. 1883). — Podrobnější literaturu uvádí Vodnik: Povijest hrvat. književnosti.]

HLAVA III.

Humanism a reformace v Polsku.

1. První rozkvět literatury polské.

Časté styky Poláků s Italií, studie mládeže polské na universitách vlašských, pobyt hodnostářů církevních na sněmu kostnickém a basilejském a jiné ještě příčiny způsobily, že kulturní proud humanistický začal vnikati v 2. pol. XV. st. do Polska; nejdříve se dotkl vrstev nejvzdělanějších, vyšší aristokracie a vyššího duchovenstva, teprve v 1. pol. XVI. st., zejména od sňatku Zikmunda I. s Bonou, dcerou vévody milánského Šforzy, rozšířil se plnou měrou a způsobil v kulturním životě Polska veliký převrat. Pro pokrok vzdělání, rozvoj literatury, vytříbení vkusu, společenskou uhlazenost měl nesmírný význam, ale zároveň přinášel jistou lehkost mravů, náboženskou lhostejnost, honbu po vnějším lesku a požívavosti, podněcoval osobní sobectví a ziskuchtivost na úkor dobra vlasti.

Přední stoupenec nového směru *Řehoř ze Sanoka* († 1477) osvojiv si na dvoře papežském a v Uhrách učení humanistické, jako mladý magister vykládal na universitě krakovské Vergilia a psal latinské elegie milostné. Později jako arcibiskup lvovský zavedl na svém dvoře v Dunajově pod Lvovem i humanistický způsob života, pořádal hostiny a veselé besedy a zval na ně přívržence humanismu, domácí i cizí. Pod jeho ochranu uchýlil se také dobrodružný Vlach *Filip Buonacorsi*, zvaný *Kallimachem*; který si zjednal přízeň krále Kazimíra IV. a v krakovské společnosti se blýskal svými elegantními verši, převahou erotickými, v nichž velebil vděky polských krasavic. Když potom přišel z Němec přítel Kallimachův *Konrád Celtis*, v Norimberce za básníka korunovaný, do Krakova, našel tam již hojný počet přívrženců humanismu, hlavně mezi obyvatelstvem německým, za jejichž účasti založil v Polsku první literární společnost „Societas Vistulana“. Na universitě krakovské konaly se povinné výklady klasiků již od r. 1475, avšak smělé a převratné zásady Kallimachovy a Celtisovy tak zastrašily profesory krakovské, oddané středověké scholastice, že výklady klasiků na čas byly přerušeny. Akademie krakovská, která dříve vycho-

vávala takové geniální myslitele, jako byl *Mikuláš Kopernik*, přestala býti od té doby semeništěm nových ideí, ustrnula na neplodné scholastice a neměla činné účasti ani v ruchu humanistickém, ani v hnutí reformačním, takže kulturní význam její zcela poklesl.

Mocný proud renaissanční nepřestal se však valem hrnouti z Italie a z Němec do Polska, nalézaje vydatnou podporu při dvoře královském, na dvorech biskupů a magnátů, posléze i mezi šlechtou. Šlechta polská stala se v této době mocným činitelem kulturním. Již od konce XV. stol. snažila se obmezit moc královskou a po smrti Zikmunda Augusta († 1572), jímž vymřela dynastie Jagiellovců, dosáhla toho, že právo volby krále přiřčeno ne sněmu, nýbrž veškeré šlechtě (viritim) a nově zvolený král musil přísahati, že splní podmínky, diktované mu šlechtou (pacta conventa). Tím byla utvrzena velebená zlatá volnost, která byla zlatou jediné pro šlechtu, ale pro měšťanstvo a selský lid byla vlastně porobou. Politicky zlatá volnost šlechty chovala v sobě neblahý zárodek rozkladu říše polské, avšak pro vzrůst osvěty a literatury měla důležitý význam tím, že šlechta berouc živou účast v životě politickém, byla nucena dbáti svého vzdělání a podporovati kulturní snažení.

K rozvoji domácí literatury vydatně přispělo hnutí náboženské, jež rozpoutala reformace. Zároveň s rozšířením humanismu vnikala v 1. pol. XVI. st. reformace ze sousedního Německa do Polska a nalézala tam půdu příznivou a k přijetí připravenou. Veliký úpadek církve katolické, nevázaný a na mnoze nemravný život duchovenstva, spory o desátky a jurisdikci církevní, tradice z doby husitské, které byly stále ještě živé, a úsilí šlechty vymaniti se z moci církevní, podporovaly náboženské hnutí reformní, které nabývalo půdy nejdříve v obyvatelstvu německém a odtud proudem se šířilo mezi šlechtou a duchovenstvem. I v řadách pravověrných katolíků ozývaly se hlasy po opravě církve a hlasy ty spojovaly se s voláním po reformách života veřejného a politického.

Protestanti polští nepomýšleli však na úplnou rozluku s katolictvím, nýbrž obmýšlenou reformu představovali si zákonitou cestou, s přispěním duchovenstva a vlády, s účastenstvím, snad i se svolením stolice apoštolské. V Polsku nebyly to totiž podněty čistě náboženské, jež vyvolaly ruch reformační, jako spíše příčiny společenské a politické. Proto, když na sněmu piotrkovském r. 1552 schváleno, že úřady světské nebudou vykonávati soudních nálezů církevních, odpadla také hlavní příčina k rozluce s církví. Hnutí reformační bylo kromě toho zeslabováno vášnivými spory mezi různověrci, jmenovitě mezi evangelíky a ariány. Zatím co se jednotlivé sekty spolu svářily, katolictví nabývalo zase převahy, podporováno jsouc od krále Štěpána Bathory-ho, a pomocí jezuitů, kteří byli uvedeni do Polska r. 1564, zvítězilo úplně.

Vliv reformačního hnutí na písemnictví polské byl však mohutný. Spory náboženské zbystřily um a soudnost, budily smysl pro kritiku a samostatné myšlení. Různověrci chtíce získati co nejvíce přívržencu, zvláště mezi vrstvami méně vzdělanými, byli nuceni užívati jazyka národního; vzdělavše se pak větším dílem na vzorech klasických, povznesli domácí literaturu k vysoké dokonalosti. Šíření knih podporováno bylo dále knihtiskařstvím, jež se od poč. XVI. st. v Polsku silně rozvinulo.

Působením reformace písemnictví v jazyce polském nabylo vrchu nad písemnictvím latinským, ač i toto čestně bylo zastoupeno.

a) Básníci latinští.

Plodným básníkem latinským byl *Pavel z Krosna* († 1517), jehož ódy, elegie, četné básně panegyrické a příležitostné svědčí o zručné technice básnické, ale pod úhlednou formou skrývá se často nedostatek originálních myšlenek a hlubších pomyslů. Jeho učeň *Jan z Wiślicy*, autor básně o válce pruské, mířil již výše a pokusil se o epos historický, v němž opěvoval válku s křižáky a bitvu grunwaldskou.

Doma i za hranicemi proslul *Jan Dantyszek* († 1548), vyznamenaný od cís. Maksimiliana věncem vavřínovým. Předmětem jeho básní byly významné události současné, jako boje s Ruskem, vítězství pod Orší, památný kongres ve Vídni r. 1516 a j. Pozoruhodna je zvláště jeho skladba, v níž vyzýval papeže a císaře Karla V. k válce proti Turkům. Později jako biskup varmiňský Dantyszek bavil se hlavně skládáním hymen církevních a básní náboženských.

Obratným pérem a řízným vtipem vládl *Ondřej Krzycki* († 1537), chytrý a ctižádostivý diplomat. Do Krakova přinesl frivolní tón vlašských erotiků a jako úslužný dvořan opěvoval život při dvoře Zikmunda I., na krále a velmože skládal lichotivé panegyriky a své protivníky zahrnoval střelami svých bodavých satir. Verše byly mu prostředkem zjednati si přízeň a podporu mocných; dosáhnuv pomocí jejich nejvyšší hodnosti duchovní, arcibiskupského stolce v Hnězdně, psal vedle veršů nábožných básně politické s tendencí vlasteneckou.

Vřelým citem náboženským a vlasteneckým vyznačují se latinské básně *Mikuláše Husovského* (1475—1532). Nejlepší z nich je báseň o zubrovi, obsahující vedle výrazného popisu zubra a realistického líčení lovu zubřího hojné reflekse vlastenecké a náboženské.

Skutečným nadáním básnickým převyšoval jmenované polsko-latinské básníky *Klemens Janicki* (1516—1543), jemuž se dostalo věnce vavřínového od papeže Pavla III. Dařily se mu zejména

elegie, podávající nelíčený obraz jeho myšlenek, citů a tužeb. Kromě hluboké zbožnosti ozdobou jejich je upřímná láska k lidem a k vlasti.

Zatím ideály humanistické vešly v krev a tělo společnosti polské; humanistická poesie latinská bohatě se rozvinula a slavila svuj zlatý věk. Přední stoupenci humanismu XVI. st. (Jan Kochanowski, Šeb. Klonowicz, Szymon Szymonowicz) nepřestávali jen na tom vzdělávati poesii latinskou, nýbrž hleděli podle vzorů klasických zušlechťovati také poesii domácí, která v 2. pol. XVI. st. vydala rovněž bohaté a vzácné plody. Jediné jezuita polský *Matěj Kazimír Sarbiewski* (1595—1640), lyrik proslavený v Polsku i v cizině, spokojil se slávou básníka latinského a získal si čestné jméno křesťanského Horáce. Při všem kosmopolitismu svých básní Sarbiewski jako většina humanistů polských neodcizil se přece svému národu a ve svých politických básních dal zaznívati veršům upřímně vlasteneckým, v nichž opěvoval stesky i radosti svého národa, oslavoval svobodu Polska a velebil přírodní krásy polské země.

b) Literatura v jazyce národním.

Čestný název zakladatele národní literatury polské zjednal si *Mikuláš Rej z Naglowic* (1505—1569). On první prokázal, že se literatura může rozvíjet v řeči národní, a nejvíce přispěl k vítězství jazyka národního nad latinským. Spisovati začal ve věku zralejším a nedostatek hlubšího vzdělání nahrazoval přirozenými dary ducha i srdce. Osvojil si živou, obraznou a barvitou řeč současné šlechty a uměl jí lehce a plynně vyjadřovati své myšlenky. Nejdříve vystoupil jako satirik a moralista. Veršovaný dialog „Krótka rozprawa między...panem, wójtem a plebanem“ (1543) pokládá se za nejlepší satiru polskou XVI. st. Osoby v ní rozmlouvající: pán, starosta a kněz jakožto zástupci tří vrstev společenských: šlechty, sedláků a duchovenstva vytýkají si navzájem své chyby a nedostatky a podávají barvitý obraz současného života. Nejvíce výtek shrnuje se na hlavu kněží a šlechty; oba stavy stejně utiskují sedláky. „Ksiądz pana wini, pan księdza, — a nam, prostym, zewsząd nędza!“, naříká selský starosta. Ačkoliv celek není umělecky zaokrouhlen, prozrazuje přece svým jadrným humorem, svěžestí líčení a jemným smyslem pozorovacím svérázný talent tvořivý.

Nové učení náboženské našlo v Rejovi horlivého a účinného přívržence. Jsa sám naplněn duchem pravé zbožnosti, jak ukazují jeho procítěné parafráze žalmů a vroucné písně duchovní, snažil se týž zápal náboženský vnuknouti svým krajanům; k tomu směřoval zvláště obšírným výkladem evangelií „Postyllou“, v níž vysvětlil prostým čtenářům hlavní zásady mravnosti křesťanské.

Rej poznav současné drama reformační, vzdělal podle něho dvě dramatické práce. První z nich „Żywot Józefów" (1545) vznikla podle latinské hry Korn. Croca „Josephus"; ve vzdělání Rejově účinná hra Crocova změnila se však v zdlouhavý traktát náboženský. Ve své horlivosti reformační Rej se chopil i jedovatého kusu protipapežského „Mercator" od T. Naogeorga a upravil podle něho svou skladbu „Kupiec" (1549), která nebyla určena k provozování na jevišti.

Na širokém podkladě založena je Rejova delší báseň didaktická „Wizerunk własny żywota człowieka poczciwego" (1558). Námět našel u současného humanisty italského M. Palingenia („Zodiacus vitae" 1537), v provedení šel svou vlastní cestou a rámec básně vyplnil pěknými obrázky ze života polského. V básni líčí se jinoch šlechtický, jenž chodí od mudrce starověkého k mudrci, zabloudí až do pekla a ráje, hledaje moudrost a pravdu, až Aristoteles ho poučí, jak žíti poctivě. Ráz výkladů spisovatelových je velmi rozmanitý; bájky, satiry a vtipné anekdoty jsou promíšeny pěknými popisy přírody domácí, obrázky ze života šlechtického a rozhovory o náboženství, celek pak má účelem povzbuzovati k ctnosti a varovati před nepravostí.

Cenou básnickou neliší se od „Wizerunku" mnoho sbírka epigramů, nazvaná „Zwierzyniec" (1562). Účelem spisovatelovým bylo vylíčiti lidi rozmanitých stavů, podoby zvířat a ptáků, příhody a zvyklosti, hodící se k současné době, aby mládež šlechtická čerpala z nich povzbuzení k ctnosti a k plnění svých povinností. „Zwierzyniec" skládá se z 654 strof osmiveršových rázu epigramatického a obsahuje rázovité charakteristiky cizích osobností historických i současných osob a rodin polských, kromě toho bájky, anekdoty, paraboly, obrázky ze života a z přírody, kritiky úřadů a veřejných institucí, světských i duchovních a p.

Na konci svého života Rej pustil se do velikého díla prozaického „Zwierciadło" (1567—1568), v němž uložil bohatý poklad praktické filosofie životní, získané z knih, ze života i z vlastního přemítání. Hlavní část jeho poučuje o životě člověka poctivého (t. j. urozeného) a podává ve světle živých příkladů a obrázků bez suchopárné morálky zásady o povinnostech a způsobu života, jimiž by se měla šlechta polská spravovati. K této hlavní části připojeny jsou drobné úvahy o soudobých poměrech polských, prohřáté upřímnou láskou k vlasti, spisovatelovy názory na náboženství, případné charakteristiky lidí a národův a p. Pestrá tato směs poučení, výstrah a příkladů, oděná ve formu stručnou a výraznou, protkaná veršíky a kořeněná nenuceným vtipem, zdravým humorem a břitkou satirou, našla neobyčejnou zálibu u všech vrstev čtenářů.

Rej měl zvláštní schopnost zobrazovati skutečnost, která ho obklopovala, a zachycovati život v jeho rozmanitých projevech. Proto mají jeho knihy důležitý význam kulturně-historický, jsou

věrným zrcadlem názorů, cituv a snah nejen Reje samého, nýbrž jeho vrstevníků-šlechticů. Nesmrtelnou zásluhou jeho je, že vytvořil prozaický styl polský, plný prostoty, výraznosti a jadrnosti, a že položil základy k zdokonalení polské poesie po stránce formální. V jeho stopách kráčeli spisovatelé jiní, kteří dovršili dílo od něho započaté.

Bohatý rozkvět lyriky polské je záslužným dílem *Jana Kochanowského* (1530—1584), nejslavnějšího básníka polského před Mickiewiczem. Za svého pobytu v Italii a Francii důkladně si osvojil ušlechtilé vzdělání humanistické a napojiv se ze zdrojů lyriku římských, Propercia, Tibulla, Katulla a Horáce, jal se skládati latinské elegie milostné, vynikající obsahem i formou nad plody dosavadních básníků polských. Seznámiv se v Paříži se slavným básníkem francouzským Petrem Ronsardem, byl jím povzbuzen skládati básně v řeči mateřské. V Paříži vznikla asi již jeho vznešená hymna: „Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary?“, která proslavila jméno jeho po celé Polsce. Po návratu do vlasti žil při dvorech velmožů polských, potom na dvoře Zikmunda Augusta, kde měl nejlepší příležitost dokonale se seznámiti se současnými poměry politickými, společenskými a náboženskými ve své vlasti. Chtě být úplně volný a nezávislý, vzdal se všech hodností veřejných, které mu byly ochotně nabízeny, usadil se na svém statku Černolesí a našed štěstí v životě rodinném, cele se věnoval poesii polské, aby „zpíval sobě a Muzám“.

Jeho „Pieśni“, skládané v různých dobách života, byly prvním půvabným květem lyriky polské. Bůh, láska, vlast a život lidský tvoří hlavní jejich motivy. Zdobí je šířka a rozmanitost citů a nálad, hloubka myšlenek a reflexí, vnitřní opravdovost a ušlechtilá lidskost. Bohatství a rozmanitosti obsahu odpovídá i různorodost formy, předmětu vždy přiměřená, ve výraze silná a jadrná, s bohatou rytmikou a lahodnou melodií verše. Zvláštní místo v jeho písních zaujímá „Pieśń świętojańska o Sobótce“, drobná selanka, jejímž předmětem je národní slavnost lidová v předvečer sv. Jana Křtitele, záležející v pálení hranic, skákání přes oheň, v tanci a zpěvu. Hlavní trestí její jsou písně, jež zpívají dívky vesnické, vyjadřujíce v nich tu vážné, tu rozmarné tužby svého srdce.

Vroucnost náboženská, vznícená současným hnutím reformním, projevila se u Kochanowského v překrásných ohlasech žalmů, v „Psałterzi“ (1579), v němž citová vřelost spojena je s půvabnou formou v ladný celek. Pro nejjemnější odstíny citův od jásavých tónů díkůčinění a hymnického nadšení až ke kajícným vzdechům pokory a oddanosti našel básník přilehavý výraz, odpovídající vnitřnímu naladění hudbou slova a verše. Proto se „Psałterz“ Kochanowského pokládá „za nejvyšší a nejdokonalejší výraz duševní síly tvořivé, umění a nadšení, dosažený poesií polskou

před Mickiewiczem". Jen básník hlubokého zanícení náboženského, jakým je prosycen „Psałterz", byl schopen napsati potom dílo tak obdivuhodné, jako jsou „Tréný" (1580) Kochanowského, žalozpěvy vzbuzené smrtí milované dcerušky Voršily. Naděje, jež básník do ní skládal, vyslovil verši: „Ucieszna moja śpiewaczko, Safo słowieńska, - na którą nie tylko moja cząstka ziemieńska, - ale i lutnia dziedzicznem prawem spaść miała!" Tréný skládají se z 19 zpěvů a tvoří jednotný celek. Básník v nich zobrazil nejdříve svůj smutek, jímž bylo naplněno srdce nešťastného otce, v dalších zpěvích vzpomínkami na zemřelého miláčka smutek jeho stupňoval se až ve výrazy beznadějnosti a zoufalství a po výbuších nejvyššího zoufalství ozvaly se zase v posledních zpěvích tóny utišení a uklidnění. Básník vyzpíval svůj hluboký bol způsobem tak pravdivým a jímavým, při tom ve formě umělecky dokonalé, že se tyto žalozpěvy staly vzorem pro celou řadu básníků elegických.

Oblíbenému za jeho doby didaktismu Kochanowski vtiskl rovněž pečeť pravé uměleckosti. Podle vzoru vlašského básníka Marka Vidy složil poučnou báseň „Szachy", přetvořil však suchý výklad šachové hry svého vzoru v rozkošnou novelku, jak dva zamilovaní rytíři hrají o ruku krásné dcery královské.

Spory politické a náboženské, jež tehdy zmítaly Polskem, byly mu proti mysli a plnily duši jeho obavami o příští osudy milované vlasti, ježto viděl, jak se jimi oslabuje jednota a síla národní. Proti těmto zmatkům domácím namířena byla jeho mistrná satira „Satyr albo dziki mąż" (1563). V duchu vlastenecké řeči sněmovní svého přítele, podkancléře Myszkowského, básník ve své satiře otevřeně tepal vady svých rodáků, sobecké hromadění bohatství, vášně náboženské a sváry sněmovní, varoval před těmito vadami a káral Poláky, že zapomínají na své rytířství a více mají na paměti vlastní výhody než dobro obecné. V jiné satiře „Zgoda" vyzýval rozvášněné strany k svornosti a společné práci. Obě tyto politické satiry zahájily řadu vlasteneckých básní polských, jež potom následovaly.

Za svěžího dojmu významného pro dějiny Polska holdu, složeného od Albrechta pruského Zikmundu Augustovi r. 1569 v Lublině, vznikla příležitostná báseň Kochanowského „Proporzec albo hołd pruski", která se pokládá za nejlepší výtvor epický vyšší básnické ceny v XVI. st. Dramatická literatura polská byla jím obohacena tragedií „Odprawa posłów greckich" (1577). Děj k ní vybral si z Iliady o příchodu poselstva řeckého do Troje, aby vymohlo navrácení unesené Heleny, ve formě se řídil technikou tragedie řecké, zachovávaje přísně jednotu místa a času. Ačkoliv básník zvláštního talentu dramatického neměl, nebyla přece práce jeho bez významu; vedle pěkného dialogu a několika vskutku vzrušujících scén působila i politická tendence, kterou Kochanowski vložil do své básně. Bylo v ní plno narážek na současné poměry

polské, zejména na převrácený způsob sněmování a sněmovních porad, při nichž se zájmy osobní zakrývají rouškou vlastenectví a obecného dobra. Zároveň měl na mysli podnítiti příkladem Řeků bojovnou mysl mládeže polské k nastávající válce s Ruskem.

Své bohaté zkušenosti životní Kochanowski ukládal ve „Fraszkách“ (1584), drobných anekdotách, epigramech, žertech a povídkách. Větší část „Fraszek“ vznikla v Krakově, dokud byl dvořanem Zikmunda Augusta, a zrcadlí se v nich veselý život dvorský; básník v nich i později pokračoval, vyslovuje jimi své postřehy, zkušenosti a úvahy. Jsou téměř jeho poetickým deníkem, složeným z nejrozmanitějších dojmů. Vrstevníkům básníkovým velice se líbily a kolovaly nejdříve v hojných přepisech, potom v tiscích.

Kochanowski je vynikající zjev v dějinách polské literatury XVI. st. Nadán jsa nevšedním darem zpěvu a vzdělav svůj umělecký vkus na vzorech poesie klasické, vlašské a francouzské, vytvořil rázem novou poesii polskou, vznešenou v obsahu a uhlazenou ve formě, která uchvacovala vrstevníky a dosud nepozbyla umělecké ceny. Uvedl do ní rozmanité druhy a formy poetické, vzdělal a zušlechtil řeč básnickou do nejjemnějších odstínů, že se stala schopnou a pružnou vyjadřovati nejvznešenější pomysly a city a ozývati se nejladnějšími tóny. Podařilo se mu v plné míře sblížiti poesii polskou s tehdejší poesií světovou, ale zároveň založiti ji pevně na půdě domácí a tím na celé věky utvrditi její národní směr. Jeho celý život, názory a city, zásady politické, společenské a mravní jsou nejskvělejším projevem a zrcadlem kultury polské v XVI. st.

Současně s Kochanowským působil jako nadaný lyrik *Mikuláš Sęp Szarzyński*, jehož tvůrčí činnost záhy byla přerušena smrtí (r. 1581). Z básní jeho největší cenu mají básně reflexivní, ohlasy žalmů a sonety. Jsou proniknuty hlubokým smutkem a odevzdanou resignací. Básník jsa chorobou stížen, nořil se do sebe, mnoho přemýšlel o životě a výsledkem toho bylo přesvědčení, že vše, co jest světské a pozemské, je pomíjející a marné, bohatství, sláva, rozkoš a krása jsou beze vší ceny u srovnání „k věčné a pravé kráse“, kterou žíznivá duše může nalézti jedině v Bohu. Posily a útěchy ve svém žalu básník hledal v žalmech a parafrazoval z nich ty, které nejlépe vyjadřovaly stav jeho duše. Stejnou náladu vyslovují také jeho sonety, řadící se myšlenkovou hloubkou a mistrovskou formou k nejlepším výtvorům lyriky reflexivní. V mladších letech Szarzygski skládal básně milostné, následuje Kochanowského a vlašských erotiků, básně příležitostné, epigramy, nápisy, které vesměs svědčí o básníku vyšších aspirací uměleckých.

Latinsky a polsky básnil *Šebestian Klonowicz* (1550—1602), úředník magistrátu lvovského a později starosta města Lublina. Vzdělání jeho bylo důkladné, znal jazyk latinský a řecký, autoři

klasičtí byli jeho oblíbenou četbou. Složil sbírku latinských elegií didaktických „Philtron“, v nichž v duchu křesťanském a asketickém popisoval rozmanité druhy lásky. Byl to téměř protest proti světským názorům o lásce, jak ji chápali a opěvovali básníci pohanští. Větší význam měla jeho latinská báseň popisná „Roxolania“ (1584), v níž malebně zobrazoval přírodu, města a lidi na Červené Rusi. Nejzajímavější je ta část, v níž se popisují zvyky a obyčeje Rusínů, jejich pověry, zábavy, křtiny, pohřby a p. Proti šlechtě — Klonowicz byl původu měšťanského — namířena je dlouhá jeho báseň poučná „Victoria deorum“ (1587); je to spíše učený traktát než poetická skladba a pojednává o ideálu pravého šlechtictví, založeného na osobní ctnosti a šlechetném životě v protivě k šlechtictví rodovému, opírajícímu se o slávu předků a zděděné bohatství. Polsky složil popisnou báseň „Flis“ (1598), podobající se veršovanému cestopisnému deníku plavby po Visle s tendencí poučnou. Popisy břehů Visly od Varšavy do Gdaňska, charakteristika plavců, jejich obyčejů a řečí, utápějí se téměř v přívalu rad a výstrah, jež básník dává plujícím. Satirická báseň „Worek Judaszów“ (Měšec Jidášův, 1600) je hlavně tím zajímavá, že podává obrázky ze společenského života, vylíčující rozmanité způsoby lichvy, vydírání a šejdířství, jichž lidé sobečtí užívají, aby se obohatili na úkor svých bližních.

Nadaným básníkem Klonowicz nebyl; význam jeho veršovaných skladeb zakládá se na zajímavém obsahu, nikoliv na umělecké formě. Se zvláštní zálibou Klonowicz vylíčoval život a mravy prostého lidu a ujímal se ho směle proti svévoli šlechtické; tato odvaha plouti proti proudu dodává povaze a literární činnosti jeho zvláštního významu.

Vedle uvedených básníků, kteří svou činností přivodili vysoký rozkvět poesie polské v XVI. st., přispívali k rozšíření literárních plodů ještě jiní spisovatelé. Zvláště poesie didaktická našla hojné stoupence v řadách současných kronikářů polských. Povzbuzeni byvše příkladem Rejovým a Kochanowského, psali dílem ve verších dílem v próze poučné spisy, v nichž dávajíce rady nebo výstrahy svým vrstevníkům, působili na široké vrstvy čtenářů. Patřil mezi ně kronikář *Martin Bielski*, jehož satiricko-didaktické dialogy „Rozmowa dwu baranów“, „Sejm niewieści“, „Sen majowy“ hlásaly upřímnou péči o dobro společné a lásku k mravnímu ideálu. K němu se řadil plodný a z české literatury známý heraldik *Bartoš Paprocki*, skladatel satir „Koło rycerskie“, „Dziesięcioro przykazań mężowe“, „Próba cnot“ a j. Satirám jeho vadí nejvíce nedostatek vroucnějšího citu, přesvědčivosti a říznosti. Širokým rozhledem, znalostí světa a své vlasti jakož i erudicí a uměleckou vlohou vynikal mezi nimi kronikář *Matěj Stryjkowski*, jenž ve své didaktické básni „Goniec cnoty do prawych szlachciców“ podal řadu malebných

charakteristik osob a dějů z minulosti Polska a Litvy k poučení a zušlechtění čtenářů.

Současné spory politické a hádky náboženské byly podnětem k hojné literatuře politicko-náboženské. Vyskytli se šlechetní horlitelé, kteří vidouce, jaké nebezpečí hrozí z těchto svárů státu polskému, varovným hlasem připomínali svým rodákům vzrůst rozkladných živlů v obci pospolité a toužili po opravách. Mezi těmito horliteli přední místo zaujímá *Ondřej Frycz Modrzewski* (1503—1572), autor latinského spisu „De republica emendanda". Opravné snahy své Modrzewski zakládal na křesťanském učení o lásce k bližnímu, která má vázati nejen jednotlivce, nýbrž celou společnost a celý národ. Z tohoto učení odvozoval rovnoprávnost všech vrstev společenských, zastávaje se zejména práv stavu městského a selského proti svévoli šlechty. Bude-li Polska státem křesťanským netoliko podle víry, ale i podle skutků, rozšíří se v ní podle jeho přesvědčení království boží. Jeho úvahy o zákonodárství, o míru a válce, školství, o reformách církevních byly tak vynikající a důmyslné, že se mu politickým věhlasem málokdo v XVI. st. v Evropě vyrovnal. Jeho spis přeložen byl do polštiny, ruštiny, němčiny, z části i do španělštiny.

Učeností a temperamentem spisovatelským předčil ho *Stanislav Orzechowski* (1513—1566), ale nevyrovnal se mu politickou moudrostí. Láska Orzechowského k vlasti byla rovněž vřelá a obava o její budoucnost veliká; rady, které svému národu dával, byly však spíše škodlivé nežli prospěšné. Ve svých spisech vystupoval jako vášnivý obránce šlechty polské a zlaté její svobody, která nebyla už daleka anarchie. K poznání názorů jeho dostačí uvésti několik vět z dialogu „Quicunx", hlavního jeho díla. „Patřte na hrdého volností a slavného svobodou na světě Poláka, oděv nosí Polák znamenitý, to jest stejnou s králem volnost; k tomu nosí Polák skvělý prsten zlatý, to jest šlechtictví, kterým nejvyšší nižšímu je roveň v Polsku; s králem, pánem svým, má vola společného, to jest pospolité právo, jež jemu i králi jeho v Polště jako vůl stejně slouží. Takovým jsa Polák, vždycky je veselým ve svém království, zpívá, tancuje svobodně, nemaje na sobě žádného nevolného závazku, nejsa ničím králi, pánu svému vrchnímu, povinován, jediné tímto: titulem na pozvání, dvěma groši z lánu a pospolitou válkou; čtvrtého Polák nemá nic, co by mu v království kazilo dobrou mysl." Obraceje se k Litvanu, spisovatel dále vykládá: „Tobě se pán zrodil, mně se nezrodil; ty máš toho pána, kteréhos míti musil: já, Polák, toho krále mám, kterého jsem míti chtěl! Ty nemáš žádné ochrany před svrchovaností svého knížete, já mám ochranu před králem svým — přísahu jeho, vykonanou pod svrchovaností stavu kněžského!" Podle učení Orzechowského v Polsku není lidí kromě šlechty;

každý šlechtic je samovládným pánem; nade všemi panuje král od šlechty zvolený a málo od nich rozdílný; moc královu poutá pak kněz, který mu posadil korunu královskou na hlavu. Orzechowski svým učením nejen podrýval autoritu královu a rozněcoval anarchii šlechty, nýbrž byl i hlasatelem národního šovinismu, pohrdavě pohlížeje na jiné národy a vyvyšuje Poláky za národ vyvolený.

Nejušlechtilejším horlitelem pro mravní obnovu Polska byl jesuita *Petr Skarga* (1536—1612), největší kazatel polský vůbec, znamenitý mistr slova a vzor horoucího vlastimila. Z četných jeho kázání váhu politických řečí mají „Kazania sejmowe", jež konal po dobu trvání sněmu varšavského r. 1597. Ohnivými slovy káral v nich neohrožený kazatel všemožné nectnosti, které se rozmohly v Polsku a ohrožovaly státní i společenský organism jeho. Zejména vytýkal svým krajanům nedostatek obětavé, nezištné lásky k vlasti, nesvornost a svárlivost, zneužívání pravé svobody, utiskování poddaných, lichvu, rozkošnictví a p. Příčinu jejich spatřoval ve zvláštní povaze Poláků, vyčítaje jim, že jsou závistiví, podezřívaví, pyšní a hrdí, nekázaní a neuznávající žádné autority. Vida v těchto vadách zřejmé příznaky hniloby a rozkladu, varovným hlasem předpovídal příští záhubu své vlasti, nedojde-li k rychlé nápravě.

Jak živě a s vnitřním ohněm mluvil, o tom svědčí úryvek z jeho osmého kázání sněmovního. „Což mám s tebou činiti, nešťastné království? Kdybych byl Izaiášem, chodil bych bos a polonah, volaje na vás, rozkošníci a rozkošnice, přestupníci a přestupnice zákona božího!... Ustavičně hradby naší obce pospolité pukají a vy mluvíte: „Nic, nic, zlořádem stojí Polska!" Ani se nenadějete, padne a všecky vás potluče! Kdybych byl Jeremiášem, vzal bych pouta na nohy a okovy a řetěz na šíji a volal bych k vám hříšným, jako on volal: „Tak spoutají pány a poženou jako berany v cizí strany!" A ukázal bych zpuchřelý a zkažený šat a zatřesa jím, až by se v prach rozletěl, mluvil bych k vám: „Tak se zkazí a v niveč obrátí i v dým a prach znikne naše sláva a všecko bohatství vaše!..." Kdybych byl Ezechielem, ohole hlavu a bradu, vlasy bych rozdělil na tři části. I spálil bych jednu část a druhou bych rozsekal a třetí bych do větru pustil a volal bych na vás: „Jedni z vás pohynete hladem, druzí mečem a třetí se po světě rozprášíte..." Ohnivá slova výmluvného kazatele zůstala marná, nic se nepolepšilo; hlas jeho zůstal hlasem volajícího na poušti.

2. Polská literatura v století XVII.

V st. XVII. literatura polská nezůstala na té výši, k níž dospěla v st. XVI. Poklesly osvětové snahy a tím klesala i tvůrčí činnost. Dříve šlechta dychtivě bažila po všestranném vzdělání, chápajíc,

že se bez něho nedomůže svého ideálu, volnosti politické. Když cíle svého dosáhla, domohši se své zlaté svobody na úkor moci královské, měšťanstva a selského lidu, výše už nesměřovala, pozbyla chuti dále se vzdělávat a duševně zleniveła. Mládež šlechtická přestala jezdit na studie a učit se v cizině; tím přerušen byl živý styk Polska s novými proudy myšlenkovými vzdělané Evropy, kterou vyhledávali jediné velmožové, a to většim dílem jen pro svou zábavu. Doma nenalézala mládež za to náhrady žádné, neboť školství domácí, spravované jesuity, upadalo do stavu zbědovaného. Jesuité krmili mládež „toliko odpadky nauky, z nichž pečlivě vytržena všeliká vnitřní spojitost, všeliký stín svobodného badání a ducha. Proto celá šlechtická společnost ve své osvětě daleko couvla za jiné národy evropské“ (Bobrzyński). Jesuité vštěpovali mládeži nejen náboženskou nesnášelivost, nýbrž napájeli ji směšným velebením šlechtické vyvýšenosti a spojené s ní šlechtické svobody, učíce ji pohrdati vším, co nebylo šlechticem; tím připravovali ji už ve škole, aby podlézala velmožům, učili ji, jak třeba pánům pochlebovat a jak se před nimi ponižovat... Drobná šlechta stále upadala ve větší závislost na mocných rodech šlechtických, které nedbaly tak prospěchu vlasti jako zájmů sobeckých a cílů ctižádostivých. Velmožové vládli podle své vůle a podnikali často na vlastní vrub zhoubné války. Šlechta od nich svedená vymohla si r. 1651 pověstné liberum veto, pokládajíc je za nejbezpečnější štít zlaté svobody a rozhánějíc jím nepohodlné sněmy. K tomu se přidružily válečné pohromy, boje s kozáky, Ruskem a Švédskem, za nichž města zchudla. Stav selský tonul vůbec v úplné ztrnulosti, jsa masou utiskovanou a vyssávanou.

To byly hlavní příčiny, proč literatura klesala se své dřívější výše. Myšlenkový obzor její se snížil, ideály humanistické, které dříve oživovaly literární tvorbu, pozbyly své působivosti, vymizel zápal pro klasickou dokonalost, zbyla pouhá forma, často si libující v zevnitřní virtuositě, v stylu ozdobném a květnatém bez zřetele k vnitřní hodnotě. Do řeči vplétány byly hojné výrazy cizí, zejména latinské (makaronism). Nicméně měla literatura XVII. st. také své světlé stránky. Ve svých lepších představitelích byla plněji a všestranněji národní než v XVI. st. a tlumočila věrně tužby a potřeby národa, přibližujíc se životu skutečnému. Jako v zrcadle obráží se v ní veřejný i soukromý život tehdejšího Polska. Látka k básnickým plodům brána byla se zálibou z živé přítomnosti, skládány byly hojné satiry společenské a básně mravoličné, nejvíce pak rozkvetla epika, opěvující současné války s Turky, kozáky, Švédy a Rusy.

Na počátku XVII. st. působili ještě básníci, kteří udržovali nepřetržitou spojitost s literární tradicí doby předchozí. V čele jich stál *Šimon Szymonowicz* (1558—1629), vyznamenaný od Zikmunda III. titulem královského básníka. Pocházel jako Klonowicz z rodu

měšťanského, nabyl důkladného vzdělání klasického v cizině a zjednal si přízeň Tomáše Zamojského, který ho štědře podporoval. Ze všech latinsko-polských básníků Szymonowicz byl největším umělcem slova. Od vzorů antických (Pindara, Euripida, Ovidia, Horáce a j.), na nichž se vzdělal, dovedl se odpoutati a zcela svobodně a samostatně básniti. Latinsky psal básně panegyrické, nénie, ódy, hymny a tragedie (Castus Joseph, Penthesilea), které pro svou dokonalou formu i v cizině vzbudily obdiv.

V polské poesii Szymonowicz proslul hlavně jako mistrný skladatel selanek („Sielanki" 1614). Šel sice ve stopách Theokritových a Vergilových, uměl však také v přijatou formu vlíti nový obsah, zejména tam, kde kreslil živé a věrné obrázky z prostonárodního života polského, jako na př. v selankách „Żeńcy" a „Kołacze". V nich zachytil s neobyčejnou barvitostí a životní pravdou práci i zábavu vesnického lidu, jeho zvyky a názory, radosti a žaly, krásu a půvab domácí přírody. Selanky jeho, zdobené lahodným veršem a čistou, prostou řečí, dlouho byly vzorem básníkům polským.

Poesií Kochanowského a Szymonowiczovou jakož i básněmi staroklasickými odkojen byl *Šimon Zimorowicz*, skladatel půvabných písní milostných „Roksolanek", které vyšly teprve po jeho brzké smrti († 1629). „Roksolanky" skládají se jako „Sobótka" Kochanowského z řady písní, jež zpívají dívky a hoši, vyjadřujíce každý svým způsobem své city milostné. Právě tato rozmanitost v líčení citů mladistvého, zamilovaného srdce je největším jejich půvabem. V některých písních je zjevný vliv erotiky antické, ale dosti tu písní originálních, z nichž mnohé připomínají prostý tón písní lidových.

Bratr jeho *Bartoloměj Zimorowicz* (1597—1673) psal frašky, verše milostné, drobné básně epické, ale nejlepší jsou jeho „Sielanki ruskie", k nimž vážil motivy z Szymonowicze, Kochanowského, básníků klasických a ze skutečných příběhů vlastního života. Do rámce svých selanek zasazoval rozmanité básně; vedle skutečných idylek s pastýři, opěvujícími své slasti a žaly milostné, jsou tam básně elegické, didaktické, náboženské a obrázky genrové. V komposici řídil se hlavně Szymonowiczem, nevyrovnal se mu však uměleckým provedením, ačkoliv selanky jeho často mají v obsahu i stylu národnější ráz, věrněji malují domácí prostředí, plněji zachycují národní typy i místní barvitost.

Selanky *Jana Gawińského* († 1683) vynikají nad selanky Zimorowiczovy jemností provedení a uhlazenější formou, v obsahu nejsou dosti originální a opírají se o cizí vzory, nejčastěji Szymonowiczovy. Živel domácí neprojevuje se v nich také tak výrazně jako u Zimorowicze. Gawiński byl básník velice plodný; z četných básní vedle selanek nejlépe se mu dařily epigramy „Dworzanki", jež psal podle „Fraszek" Kochanowského, nedostihl však ani

původností námětů, ani důvtipem, ani uměleckou formou svého předchůdce.

Satirických básníků vyrojilo se rovněž mnoho. Vedle *Petra Zbylitowského*, *Šimona Starowolského*, *Št. Witkowského* a j. upoutal na sebe širší pozornost *Krištof Opaliński* (1610—1656), vévoda poznaňský. Vybrav si za vzor Juvenala a jiné satiriky římské, v satirách politických s neobyčejnou smělostí tepal nepořádky v Polsku, nešetřil ani krále a šlechty, vytýkal rozmanité vady v správě veřejné i v životě soukromém a kreslil odstrašující příklady poklesloslosti mravní ve společnosti polské. Od něho pochází pověstný výrok: „Polacy nigdy nie są porządni, tylko w samym nieporządku.“ Satiry jeho byly oblíbeny, ačkoliv jsou často rozvleklé, kazatelské, bez důvtipu a básnického vzletu. Obsahovaly zajisté mnoho smutné pravdy i zdravých šlehů, ale nepusobily hlubším dojmem už proto, že autor jejich jiné káraje, sám pýchou, ctižádostí a vlastizradou překypoval.

Chloubou poesie polské v XVII. st. jest e p i k a, která ze všech druhů básnických s největším úspěchem byla vzdělávána. Nemalý vliv na oblibu a rozšíření tohoto druhu básnického měl Tassův „Osvobozený Jerusalem“ v překladě Petra Kochanowského, kterým se ještě později Mickiewicz inspiroval.

Vynikajícím představitelem epiky polské a největším básníkem tehdejší doby byl *Václav Potocki* (1625—1696), vzácný typ ušlechtilého Poláka-šlechtice a horoucího vlastimila. Verše plynuly mu lehce z péra a dikce jeho slynula bohatstvím, silou a výrazností. Plodnost jeho byla neobyčejná a pracovitost neúnavná. Básně jeho — celkem asi 300.000 veršů — nevycházely tiskem, chovaly se v rupisích a teprve novější doba plně ocenila jejich význam. Nejskvělejším projevem jeho tvůrčí činnosti je historická báseň „W o j n a c h o c i m s k a“ (napsaná r. 1670, vytištěná z rukopisu teprve roku 1850). Potocki v ní opěvoval slavné vítězství Poláků nad Turky r. 1621 u Chocimě. Látku vážil z latinských memoárů Jakuba Sobieského (otce Jana Sobieského), jež doplňoval podrobnostmi, čerpanými z ústní tradice a soukromých deníků. Významný děj, básnický vzlet, vroucí cit vlastenecký, jímž dýše celá báseň, a zvláště živé a plastické popisy povznášejí báseň Potockého v popředí současné produkce básnické. Vlastenecký autor chtěl zároveň líčením chrabrých činů Poláků, bojujících u Chocimě, vzbudit u svých vrstevníků rytířského ducha a vnuknouti jim dávné rytířské ctnosti, v nichž jediné viděl záruku lepší budoucnosti. Na rozdíl od Gunduliće, jenž v „Osmanu“ oslavoval královice Vladislava, Potocki právě proti slabosti krále Zikmunda III. a královice Vladislava zdůrazňoval chrabré činy rytířstva polského.

Tradicí v literatuře polské ustálený druh rozmarných epigramů („frašek“) našel též v Potockém šťastného vzdělavatele. Jeho „O g r ó d a l e n i e p l e w i o n y“ v 5 knihách obsahuje v pestré

směsi humoristické anekdoty, žerty, satirické obrázky ze současné společnosti, invektivy a verše politické, úvahy polemické a náboženské atd. Všemožné stavy společenské, soukromé i veřejné poměry jejich, zkrátka svtý obraz starošlechtického života polského zrcadlí se tu jako v kaleidoskopu a je velezajímavou památkou poesie toho druhu v Polsce. Podle vzoru „Adagií" Erasma Rotterdamského Potocki připravoval obsáhlou sbírku sentencí, úvah a mravních naučení „M o r a l i a", z níž ukončil toliko první část. Tehdejší poměry politické, náboženské a sociální jsou tam podrobeny břitké a smělé kritice. K těmto pracím pojí se ještě „P o c z e t h e r b ó w", v němž k legendám o jednotlivých erbech šlechtických připojeny jsou rozmanité anekdoty, průpovědi, narážky a úvahy, týkající se současných poměrů.

Již z mládí Potocki, pocházeje ze zbožné rodiny arianské, skládal básně náboženské, parafráze příběhů z bible, písně duchovní. Zbožná mysl ho neopustila po celý život a stupňovala se zvláště po ztrátě dětí, na jejichž památku zbásnil dojemné chvalozpěvy „P e r i o d y" a „T r e n y". Plánu svého složiti básnickou parafrázi všech evangelií nedokončil, zanechav z obmýšleného díla pouze několik zlomků a řadu básní náboženských nejrozmanitějšího druhu.

Veliký význam poesie Potockého pěkně oceňuje Ign. Chrzanowski těmito slovy: „Je to básník tak naskrze, tak typicky polský, jako ani jeden z dávných našich autorů; v poesii jeho obrazilo se jako v zrcadle celé žití Polsky XVII. st., její porážky a triumfy, její duch náboženský a rytířský, její vady a vlastnosti, její charakter i obyčeje domácí, slovem celé žití politické, vojenské, náboženské i zvykové; a zrcadlo to je tak důkladné, že kdybychom ani neměli jiných pramenů k poznání Polsky XVII. st., poznali bychom ji až do nejmenších podrobností z poesie Potockého. Vůbec j a k o m a l í ř i života polského nevyrovnal se Potockému ani jeden z básníků nepodlehlé Polsky, nevyjímaje ani Reje; a v tom záleží jeho výjimečné stanovisko v dějinách naší dávné literatury."

Kdežto Potocki byl podle zásluhy uznán teprve v době nové, u vrstevníků zjednal si velikou chválu *Samuel Twardowski* (kolem r. 1600—1660), zvaný polským Vergiliem. Účastnil se bojů s Turky, Rusy, kozáky a Tatary a po vítězství u Chocimě provázel vyslance královského Zbarazkého na cestě do Cařihradu k sultánu Mustafovi; tuto cestu později vylíčil v delší básni „P r z e w a ż n a l e g a c y a K r z y s z t o f a Z b a r a z k i e g o" (r. 1633). V podstatě to byl zveršovaný deník, v němž věrně v chronologickém pořádku zachyceny všecky podrobnosti cesty, příhody a dojmy poselstva polského v Cařihradě. Líčení je velmi živé a poutavé se zajímavými popisy života a zvyků tureckých. Proto byla báseň příznivě uvítána a r. 1639 znovu vydána (další vydání jsou z r. 1706, 1861). Úspěchem tímto jsa povzbuzen, složil Twardowski výpravnou báseň „W ł a d y s ł a w IV.", v níž s důkladností dějepisce líčil mládí

krále Vladislava, bitvu u Chocimě, cesty Vladislavovy po Evropě, volbu jeho za krále, válku s Turky, Švédskem a Moskvou, při čemž neopominul po způsobu tehdejším panegyricky velebiti a vynášeti krále a jeho zásluhy. Jaký význam byl přikládán jeho básni, možno usuzovat ze zprávy, že vyslanci ruští ji uváděli mezi příčinami k vypovězení války, poněvadž prý je v ní urážen car a národ ruský.

Na současných událostech zakládá se nejobšírnější epický zpěv Twardowského „Wojna domowa“ ve 4 knihách. Předmětem jejím je historie válek, jež vedli Poláci s kozáky, Tatary, Rusy, Švédy a Uhry v l. 1648—1660. Bouřlivá tato doba nadchla později Sienkiewicze k románu „Ogniem i mieczem“ a „Potop“. V komposici děje Twardowski vedl si zase způsobem kronikářským, oživoval však líčení válečných událostí procítěnými úvahami vlasteneckými, rozhorleně vytýkaje vady šlechty a nepořádky ve vojenské i veřejné správě, které zavinily válečnou pohromu Polska.

Kromě obsáhlých skladeb historických Twardowski složil několik básní menších, v nichž mu byl vzorem zvláště Kochanowski. Následoval ho v dojemných „Trenech“, jež složil po smrti své jediné dcerušky. Podle vzoru „Satyra“ Kochanowského napsal břitkou satiru „Satyr na twarz Rzeczypospolitej“ (1640), k níž vážil látku ze současných poměru a projevil v ní široký rozhled po současném životě veřejném i soukromém; se smělou otevřeností odhaloval na něm bolavé stránky, šlehal sněmy, na nichž zájmy osobní mají vrch nad prospěchem celku, vytýkal prodejnost úřadů, opičení po cizině, od poměrů veřejných přecházel k soukromým, vyčítal ženám fintivost a milostné pletky, mužům pijáctví a marnotratnost a p.

Z mladších let pochází od něho velký počet panegyrických a příležitostných básní, které nemají zvláštní ceny literární, jsou pouze dokumentem doby, která si libovala v takových pochvalných skladbách. Twardowski, ačkoliv svým vrstevníkům vrhal směle trpkou pravdu do očí, sám neostýchal se pochlebovati králi a magnátům, chtěje si jejich přízeň nakloniti.

Zvláštností stylu Twardowského, zejména v eposech, je nabubřelost a přeplněnost, vzniklá užíváním hojných ozdob a mytologických obrazu z antické poesie. Sám praví: „Prawdę pisać jest moja intencya“, ale k tomu hned dodává: „jednak nie bez gracyi i zwyczajnych poetyckich przysad“. Těchto básnických „přísad“, vzatých ze starých klasiků, je místy příliš mnoho.

Lyrika měla v XVII. st. předního zástupce ve *Vespazianu Kochowském* (1633—1700). Účastnil se bojů s kozáky a Švédy, později se oddal hospodářství; meče znovu se chopil k obraně Vídně před Turky za Jana Sobieského.

Nejcennější jsou jeho drobné básně lyrické, pojaté do sbírky „Nieprożnujące próżnowanie“ (1674). Podstatnou část sbírky tvoří básně politicko-vlastenecké, jimiž doprovázel významné

děje své vlasti, kterou vřele miloval, v pohnutlivých letech 1648 až 1668. Upřímně, otevřeně a srdečně zobrazoval v nich, co v této nepokojné době cítil a myslil. Nadšení vlastenecké střídá se v nich s rozčarováním, naděje se smutkem, jásot s nářkem, podle toho, jaké osudy v daný moment stíhaly Polsko. S básněmi vlasteneckými v úzkém spojení jsou básně náboženské, modlitby, hymny a žalmy. Vyznačují se zvláště tím, že se v nich vedle hlubokého a opravdového citu zbožnosti ozývají příkré tóny náboženské nesnášelivosti a nenávisti k jinověrcům. Pěkné jsou básně, v nichž opěvoval život na vsi, půvaby domácí přírody, zaměstnání a zábavy vesnické. Své radosti ze života a veselé náladě společenské dával živý výraz v písních veselých a žertovných. V komposici a zevnější formě svých básní řídil se nejvíce Horácem, užívaje rozmanitých strof a forem rytmických, čímž se příznivě liší od svých vrstevníků. Dikce jeho je uhlazená, na závadu je pouze častější užívání cizích slov a nezvyklých provincialismů. K básním lyrickým připojeny jsou epigramy (frašky); větším dílem se opírají o motivy a reminiscence z jiných autorů, klasických, vlašských, anglických a polských. Vedle vtipných a působivých čísel vyskytuje se mezi nimi i nemálo epigramů slabých.

S malým zdarem Kochowski pokusil se i v delších básních epických, jež skládal za zřejmého vlivu epiky Tassovy. Báseň jeho „Kamień świadectwa wielkiego w koronie polskiej senatora niewinności“ (1668), napsaná na obranu knížete Lubomirského, není nepodobna příležitostnému traktátu politickému. Kronikářsky suchá je též skladba „Dzieło boskie albo pieśni Wiednia wybawionego“ (1684). V pokročilejším věku skládal hlavně básně obsahu náboženského, které nemají literární ceny, na př. „Różaniec Panny Maryej“, „Ogrod panieński“, „Chrystus cierpiący“ a p. Nad tyto veršované skladby povznáší se prozaické dílo v stylu biblickém „Psalmodya Polska“ (1695), proniknuté upřímným citem náboženským a vlasteneckým. Básník po způsobu žalmisty děkuje Bohu za dobrodiní udělená, ne tak jeho osobě, jako národu polskému. Kniha je i tím zajímavá, že názory v ní projevené o osudech a budoucnosti polského národa připomínají hlavní zásady, na nichž pozdější básníci (Brodziński, Mickiewicz, Krasiński a j.) budovali theorii mesianismu polského. Kochowski pevně věřil, že Polsko je „vinicí Kristovou“ a že Poláci jsou národem vyvoleným, o nějž Bůh zvláště pečuje jako o své oddané ctitele. Jako Kochowski tak i *Jan Pasek* (asi 1630—1701) pokládal Poláky za národ vyvolený, nad nímž bdí Bůh a jeho andělé. Vírou touto proniknuty jsou jeho „Pamiętniki“, objímající dobu od r. 1656—1688. Je to nejlepší prozaické dílo polské XVII. st. a čte se jako poutavý román historický. Pasek zaznamenal v něm nejen události veřejné, jichž byl očitým svědkem nebo přímým účastníkem, nýbrž

vylíčil i život tehdejší šlechty, její názory, mravy a obyčeje. Jakožto bohatý zdroj k poznání veřejného i soukromého života tehdejší šlechty memoáry jeho mají svrchovanou důležitost. Při tom byl Pasek znamenitým stylistou, uměl živě, barvitě a poutavě vypravovati, líčení své kořenil samorostlým vtipem a strhujícím humorem.

Potocki, Twardowski a Kochowski jsou hlavní představitelé nábožensko-vlasteneckého směru v literatuře polské, který pramenil z křesťanského, rytířského a šlechtického ducha polského. Vedle něho projevil se ještě jiný směr, který byl modernější a opíral se o novější zjevy z poesie vlašské a francouzské. Hlavními zástupci jeho byli Morsztynové.

Jeronym Morsztyn (1580—1623) proti asketicko-odříkavým hlasům uvedl ve sbírce básní „Swiatowa rozkosz“ do polské poesie radostnější tón, vyzývaje k užívání života a radostí jeho. Zkoušel své síly v básních lyrických, didaktických; nejvíce se zavděčil polským čtenářům veršovanými povídkami.

Jako erotický básník, vzdělaný na vzorech vlašských a francouzských, vystoupil *Ondřej Morsztyn* (1613—1693), hladký a úlisný dvořan a diplomat, který si cestami po Evropě, Francii a Belgii zjednal široké vzdělání, ale také lehkomyslné názory na povinnosti k vlasti a národu. Na poesii pohlížel jako na zábavu a básně své nepsal pro veřejnost. Složil dvě sbírky básní milostných „Kanikula albo psia gwiazda“ (1647) a „Lutnia“ (1661), které byly později tiskem vydány. Erotika jeho je rozkošnická a smyslná, opěvující u žen hlavně půvaby a vnady tělesné. Zvláštní ceny dodává však jeho básním uhlazená forma; verše neobyčejně hladké, plynné a lehké řadí se volně v umělé strofy vybraných forem (sonety, kancony, sestiny), řeč je neobyčejně květnatá a obrazná. Tuto skvělou formu básnickou, jíž převýšil všecky své vrstevníky, Morstyn osvojil si z poesie vlašské, zejména od Mariniho, který svým květnatým, barokovým slohem naň měl nepochybný vliv.

Drobných básní, epigramů, frašek, hádanek pochází od něho mnoho; z velké části jsou také eroticky zabarveny a vyznačují se při mistrovské formě svěžím humorem a důvtipem. V starším věku Morsztyn místo erotiky skládal písně nábožné, v nichž byl jeho vzorem rovněž Marini. Z něho vážil také podnět k veršované povídce „Psyche“, obsahující známý příběh o Amorovi a Psyše.

Z rodu Morsztynů jsou známi ještě dva básníci, kteří se však plodností nevyrovnají oběma předešlým. *Stanislav Morsztyn* psal básně příležitostné, frašky a trény a přeložil Senekova „Hipolyta“ a Racinovu „Andromachu“. Od *Zbihněva Morsztyna* zůstala sbírka básní „Muza domowa“, obsahující drobné básně, zejména vojenské, a epická skladba „Slawna wiktorya pod Chocimem“.

3. Úpadek literatury polské v 1. pol. XVIII. st.

Dějiny první polovice XVIII. st. v Polsku, jak dovozuje historik Bobrzyński — toť jediný temný obraz hrubého materialismu. Sobectví, požívavost a rozkošnictví zaujaly místo občanských ctností; odtud vzniklo rčení: „Za króla Sasa jedz, pij i popuszczaj pasa". Šlechta, politicky otupělá, přestala pečovat o dobro vlasti, úřady vyšší i nižší staly se kořistí sobeckých vyděračů, kteří se dávali podplácet, duchovenstvo ustrnulo na bezduchém obřadnictví. Do správy státní pletli se sousední mocnáři, podporujíce vnitřní zmatky, aby z nich kořistili ve svůj prospěch.

Vyskytli se ovšem prozíravější myslitelé, kteří se snažili rodákům svým otevříti oči a roznítiti je k reformám. Navrhované reformy týkaly se především neblahých poměrů politicko-sociálních, z nichž plynulo všecko zlo, hrozící Polsku úplným rozvratem a pustou anarchií. *Jan Stanislav Jabłonowski* ve své politické brožuře „Skrupuł bez skrupułu" (1730) ostře bičoval zlořády a hříchy v životě veřejném, zejména okrádání státu, zneužívání liberum veto, lenivost, nedostatek lásky k vlasti a p. *Stanislav Leszczyński*, ucházeje se po druhé o korunu polskou, ve spise „Głos wolny, wolność ubezpieczający" (1749) podal řadu důležitých návrhů o řádě sněmovním, o upravení státního pokladu, o odpovědnosti ministrů o osvobození sedláků a p. *Stanislav Konarski* (1700—1773) první vypověděl boj osudnému liberum veto, dokazoval z historie, že dotud jen škodlivě působilo na rozvoj obce pospolité, a navrhoval jeho zrušení. Spis Konarského „O skuteczným rad sposobie", v němž vyloženy jeho opravné myšlenky politické, způsobil ohromný dojem a zaujal všecku inteligenci reformám nakloněnou. Konarski má kromě toho také velikou zásluhu, že razil cestu lepšímu vkusu uměleckému, horlil pro přirozenost, pravdu a prostotu v poesii, pro ryzost a čistotu v řeči.

Proti zaslepené většině byli však jmenovaní horlitelé bezmocni a výstražné hlasy jejich vyzněly na prázdno. Když pak se za Stanislava Augusta probudilo národní svědomí, bylo už pozdě.

Úpadek politického, mravního a náboženského života působil i na literární činnost, která obsahem i formou úplně poklesla. Spisovatelé tehdejší přestávali na tom, co vytvořili jejich předchůdci, napodobujíce je v obsahu i formě, a to dosti povrchně. Při tom zdivočel i vkus a snížilo se měřítko estetické, takže se místo pravých básní rojily pouhé rýmovačky. Epická poesie podržela vrch jako v době předchozí, zejména se rozmohla epika náboženská, hlavně působením jesuitů. Skládány byly hojné eposy duchovní, veršované legendy svatých, parafráze biblických příběhův a pod. Lyrice světské se nedařilo a lyrika duchovní opakovala větším dílem motivy již otřelé. Satirám nebyla doba příznivá, zato bujela pochlebná panegyrika. V novelistice pokračovalo se ve fantasticko-

romantických povídkách veršem jako v době předchozí. Toliko v dramatice dály se pokusy navazovati na nové drama francouzské.

Spisovatelů nebyl sice nedostatek, ale těch, kteří by se byli poněkud povznesli nad všední úroveň, byl počet nadmíru skrovný. *Vojtěch Chrościński* kromě překladů z latiny psal verše politické a vzdělal veršem několik legend a příběhů starozákonných (Josef, Aman). Záslužnou činnost vyvíjel biskup *Josef Ondřej Załuski*; psal frašky a básně, vydal polskou antologii básnickou, obětavě sbíral po vší zemi polské knihy a zřídil ohromnou bibliotéku, kterou odkázal národu.

4 Drama a povídka.

Dramata humanisticko-reformační a latinské hry školské rozšířily se v Polsku hojnou měrou, avšak vliv jejich na domácí tvorbu dramatickou byl nepatrný. Jevil se především u *Mik. Reje*, jak bylo výše na str. 172 podotčeno. Obor veseloherní zastoupen byl komedií rybaltovskou (rybalt = venkovský učitel); nejstarší památkou toho druhu je „Tragedya żebracza“ (1552), obsahující hádku a bitku žebráků s kupcem. V podstatě je to satira na žebráky z povolání, kteří se z lenosti dožadují dobročinnosti. Dostala se také do Čech a překlad její byl třikrát vydán tiskem. Rozšířeny byly dále komedie masopustní a žertovné intermedie nejrozmanitějšího druhu. Mezi nejoblíbenější hry náležela komedie *Petra Baryky* „Z chłopa król“ (1633), obsahující pěkný motiv o „zkrocení zlé ženy“ a složená v hladké formě.

Později ujali se divadla jesuité a pořádali se svými žáky pravidelná divadelní představení. Hry jejich nelišily se valně od podobných her jesuitských u nás a jinde.

V XVII. st. začaly se objevovati ojedinělé překlady dramat francouzských a italských. *Ondřej Morsztyn* přeložil trag. Corneillovu „Cid“ a pastýřskou hru Tassovu „Amintas“ a *Stanisław Morsztyn* parafrazoval Racinovu „Andromachu“. Tyto překlady jakož i divadelní představení kočujících herců anglických a německých zůstaly však beze všeho vlivu na domácí tvorbu dramatickou. Za Vladislava IV. vešla v oblibu vlašská opera; ohlasem jejím je selanková drama *S. Twardowského* „Daphnis drzewem bobkowym“ (1638), složená v pěkných oktávách podle opery Paschati-ho.

Příznivější obrat pro literaturu dramatickou nastal teprve v XVIII. st., když se spisovatelé polští začali důkladněji seznamovati se vzory francouzskými. Začátek učinil *Stanisław Konarski* (1700—1773) z řádu piaristův, jenž zavedl v konviktě varšavském, piaristy řízeném, divadlo, kde se provozovaly komedie francouzských autorů v originále a tragedie v překladech polských. Konarski sám kromě překladů napsal původní tragedii „Epaminondas“, řídě

se v technice dramatické vzory francouzskými. Příkladu Konarského následovali jiní spisovatelé. *Uršula Františka Radziwiłłová*, obstarávajíc repertoár pro domácí divadlo svého muže, skládala podle klasiků francouzských tragedie a komedie; v komedii napodobovala Molière, některé její veselohry vznikly přepracováním kusu Molièrových. Vzory francouzské napodoboval také *Václav Rzewuski*; jsou od něho dvě tragedie historické „Zółkiewski" a „Władysław pod Warną" a dvě komedie „Dziwak" a „Natręt" (Dotíravec), práce vesměs málo významné.

Zábavná próza byla dlouho v Polsku zastoupena povídkami středověkými nebo překlady z němčiny, italštiny a francouzštiny. Teprve v XVI. st. dály se pokusy o samostatnější práce beletristické. Prvním významným pokusem toho druhu byl veršovaný pastýřský román *Sam. Twardowského* „Nadobna Paskwalina", jehož vzorem byl proslulý román Montemayerův „Diana" a do něhož pojaty některé podrobnosti z klasické literatury a z Tassova „Jerusalema".

V hojnější míře vzdělával veršované povídky *Václ. Potocki*. První ukázkou byla drobná povídka „Judyta", v níž prostě a dojemně vylíčen byl známý příběh biblický. Podle Barclayovy alegorické povídky s tendencí politickou „Argenis", která se těšila velké oblibě a byla hojně z latiny do evropských jazyků překládána, Potocki složil obsáhlou skladbu „Argenida", čítající 30.000 veršů, nahradiv partie, týkající se politických poměrů francouzských, líčením politického stavu v Polsku. Pěkná řeč a malebný styl je její předností. Menší cenu literární má druhá obsáhlá povídka Potockého ve verších „Syloret", složená po způsobě „Aithiopik" Heliodorových a čerpající podrobnosti z Apulejových „Metamorfos" a jiných starověkých pramenů. Mravoučná tendence její vyznívá v ten smysl, že v neštěstí třeba zmužile zápasit s protivenstvím a doufat v lepší budoucnost. Známý příběh o Virginii, dívce římské, podle Livia zveršován v stejnojmenné povídce Potockého, k níž připojen dlouhý mravoučný úvod o tom, že hlavní příčinou neštěstí na světě bývá žena. Z války nizozemské (podle franc. historika Thuana) vážil Potocki látku k pěkné povídce „Historya dwu pięknych Tressyi Gazele w Holandyejpanien". Vedle jiných básní Potockého veršované povídky zaujímají jen podřízené místo.

Oblíbenější byly fantasticko-romantické povídky *Jeronyma Morsztyna*. Vydány byly ve dvou sbírkách. První s názvem „Antypasty małżeńskie" obsahuje povídku veršovanou o kralevičně z vých. krajů Banialuce a dvě povídky prózou: o Galeziovi a Filidě (podle Boccaccia, Dekam.V.1) a o Přemyslavu, kněžici osvěcimském (připomíná motiv o Griseldě). Základní osnovu jejich tvoří myšlenka, že upřímná láska přemůže všecka protivenství. Nejzajímavější z nich je povídka o Banialuce, plná fan-

tastických příběhů a neobyčejných příhod, opírající se z části o motivy z národních pohádek.

V druhé sbírce, nadepsané „Filomachia abo Afektów gorącej miłości wyrażenie“ jsou též tři milostné historie: o Alfonsovi aragonském a Oristelle kretské, o Zygismundě a Gwizdardovi, o Taleziovi lydijském a Perepodě aragonské. Jsou spojeny základní myšlenkou, že bezuzdná vášeň milostná neujde těžkému trestu. Povídka o Sigismundě a Gwiskardovi zakládá se na známé novele Boccacciově „Ghismonda a Guiscardo“, předlohy dvou ostatních nebyly ještě určeny.

Na poč. XVIII. st. zaplavována byla literatura polská překlady povídek francouzských a vlašských, z nichž valná část neměla literárního významu a nemohla tudíž obnoviti beletrii domácí. S plody původními vystoupila *Alžběta Drużbacká*, první významnější spisovatelka polská. Vzdělávala se hlavně na Potockém a následovala ho i při skladbě svých fantasticko-romantických povídek veršovaných. Čelnější práce její jsou: „Cefal i Prokrys“, „Fabuła o książęciu Adolfie“, „Historya księżny Elefantyny Eufraty“, „Ortoban“, „Przykładne małżeństwo“. Práce její neznamenají zvláštního pokroku ve vývoji polské povídky, byly psány ve vkusu středověkých romantických příběhů a poučovaly o rozmanitých otázkách lásky a manželství; jedinou předností jejich byl prostý a přirozený styl, tu a tam životnější obraz a nenucený humor.

Ve vkusu středověkém a s tendencí mravoučnou Drużbacká psala také drobné povídky veršem, jako „Życie Dawida“, „Pokuta Maryi Egipcyanki“, „Pokuta Maryi Magdaleny“ a skládala nábožensko-didaktické alegorie. Nejlepší byly její básně popisné s pěknou malbou přírodní, na př. „Opisanie czterech części czasu“.

[J. Szujski: Odrodzenie i reformacya w Polsce. Krak. 1881. — St. Windakiewicz: Znaczenie szkoł i uniwers. dla oświaty i liter. łacińskiej w Polsce. Lw. 1890. — K. Morawski: Historya uniwers. Jagiełł. Kr. 1900. — Cz. Bogdalski: Szkice z dziejów humanizmu w w. XV. Krak. 1909. — J. Bukowski: Dzieje reformacyi w Polsce. Kr. 1883-1886. — A. Brückner: Różnowjercy polscy. W. 1905.

A. Brückner: Średniowieczna poezya łacinska w Polsce (Rozpr. Ak. Um. 16. 1892; 22, 1893; 23, 1894). — J. Chrzanowski: Poezya łac. w Polsce średnow. (Aten. 1895). — W. Bruchnalski: Średnow. poezya łac. w Polsce (Dzieje lit. pięknej w Polsce I., 54).

St. Windakiewicz: M. Rej z Nagłowic. Kr. 1895. — A. Brückner: M. Rej. Krak. 1905. — B. Chlebowski: M. Rej jako pisarz. Warsz. 1905. — Týž: Studya nad liter. pol. w. XVI. W. 1912. — M. Janik: M. Rej z N. Lw. 1905. — J. Polívka: M. Rej z N. (Čes. Čas. Hist. 11, 1905). — J. M. Ujejski: Pojęcia Reja, dotyczące Polaka i Polski (Pam. liter. 1905). — J. Kallenbach: M. Rey (Przegl. pol. 1906, 159). — W. Bruchnalski: Rozwój twórczości pisarskiej M. Reja (Rozpr. Ak. Um. 44, 1907). — Ig. Chrzanowski: Zwierciadlo Reja przed sądem potomności (Przedm. do wyd. Zwierciadła). Kr. 1914.

Br. Chlebowski: Jan Kochanowski w świetle własnych utworów. W. 1884. — St. Tarnowski: Studya do hist. lit. polskiej. Wiek XVI. J. Kochanowski. Kr. 1888. — R. Plenkiewicz: Jan Koch, jego ród, żywot i dzieła. W. 1897. — F. Hoesick: J. Koch. w świetle ostatnich wyników krytyky histor. Kr. 1908. — Týž: Ze studiów nad Koch. (Rozpr. Ak. Um. 44, 1908). — W. Nehring: J. Koch. Życie i dzieła. Petersb. 1900. — Br. Chlebowski: Artyzm Koch., jego czynniki i znamiona. (Aten. 1897). — Týž: Stud. nad liter. pol. w. XVI. W. 1912. — F. Hoesick: Kochanowski wobec reformacyi (Rozpr. Ak. Um. 44, 1908). — St. Dobrzycki: Psałterz J. Koch. (Rozpr. Ak. Umiej. 1911).

J. I. Kraszewski: M. S. Szarzyński. Nowe studya literackie II. W. 1843. — F. Faleński: M. S. Szarzyński (Aten. 1885). — A. Brückner: Źródła do dziejów liter. i oświaty polskiej. III. (Bibl. War. 1891). Wł. Ćwik: M. S. Szarzyński (Pam. lit. 1907).

J. K. Ehrenberg: Seb. F. Klonowicz (Bibl. War. 1889). — St. Basiński: Roxolania Klonowicza w stosunku do poezyi łaćin. i greckiej (Sprawozd. gimn. w Sanoku 1895, 1896).

A. Małecki: A. F. Modrzewski (Z dziejów i liter. Lw. 1896). — St. Tarnowski: Pisarze polityczne XVI. w. Kr. 1886. — L. Kubala: St. Orzechowski. Lw. 1870.

M. Dzieduszycki: P. Skarga i jego wiek. Kr. 1868. — Týž: O kazaniach jubileusz. W. 1904. — Ig. Chrzanowski: O kazaniach sejmowych Skargi (Przedmowa do wyd. kryt. Kazań sejm.) Kr. 1912. — T. Grabowski: P. Skarga. Kr. 1912. — Tretiak: P. Skarga w dziejach i liter. unii brzeskiej. Kr. 1914. — K. Otwinowski: Dzieła P. Skargi. Spis bibliogr. Kr. 1916.

Aug. Bielowski: Szymon Szymonowicz (Pam. Ak. Um. 1875 II.). — A. Tyszyński: Szym. Szym. i jego sielanki (Bibl. W. 1869; Wizerunki polskie. W. 1875). — Ig. Chrzanowski: Trag. Szym. Szym. Castus Joseph w stosunku do liter. obcej (Aten. 1892). — J. Kallenbach: Szymonowicza dramat. Castus Joseph (Rozpr. Ak. Um. 1892). — W. Hahn: Szym. Szym. (Simon Simonides). Jego żywot i dzieła (Rozpr. Ak. Um. S. II. T. 18, 1901). Kr. 1901, 1903.

K. J. Heck: Żywot i dzieła Bart. i Szym. Zimorowiczów na tle stosunków ówczesnego Lwowa (Rozpr. Ak. Um. S. II. T. 8, 1894). — Týž: Kto je autorem Roksolanek pod imeniem Sz. Zimor. wydanych (Rozpr. Ak. Um. S. II T. 25, 1904). — K. Jarecki: Spór o dwu Zimorowiczów (Pam. lit. 3, 1904). — Týž: Światowa rozkosz H. Morsztyna a Roksolanki Sz. Zimor. (ibd. 4, 1905).

A. Bełcikowski: Wacław z Potoka Potocki (Ze studyów nad liter. pol. Warsz. 1886). — Wł. Chotkowski: W. z Potoka Potocki i jego pisma. Pozn. 1876. — P. Chmielowski: Zapomniany poemat W. Potoc. (Stud. i szkice z dziejów lit. pol. I. 1886). — Br. Chlebowski: W. Potoc. jako autor Wojny chocim. W. 1882. — J. Tretiak: Historya wojny chocimskiej 1621 r. Lw. 1889. — A. Brückner: Spuścizna rękopis. po W. Potockim (Rozpr. Ak. Um. 27, 1898; 29, 1899). — Týž: Język W. Potoc. (ibd. 31, 1900). — T. Grabowski: Literatura Aryańska w Polsce. Krak. 1908.

A. Bełcikowski: Samuel ze Skrzypny Twardowski (Ze studiów nad lit. pol. W. 1886). — B. Chlebowski: Sam. ze Skrzypny Tward. (Tygod. illustr. 1872; viz též ibd. 1882, 1884). — St. Turowski: Sam. ze Skrz. Tward. Lw. 1909.

L. Siemieński: Wesp. Kochowski (Portr. lit. I. Pozn. 1865). — A. Rzażewski: Hieron. Wesp. Nieczuja Kochowski (Studya nad lit. pol. W. 1871). — W. Nehring: Wesp. Kochow. i jego liryki (Studya liter. Pozn. 1884). — J. Czubek: Wesp. z Kochowa Kochow. (Rozpr. Ak. Um. 32, 1901). — St. Turowski: Wesp. Kochow. na tle współczesnem jako poeta. Lw. 1907.

A. Małecki: Jan Andrzej Morsztyn i jego imiennicy. Lw. 1895. — K. Mecherzyński: O poezyach Hier. Morsztyna atd. (Bibl. W. 1859). — M. Dynowska: Hier. Morsztyn i jego rękopiś. spuścizna (Pam. lit. 19, 1910). — A. Bełcikowski: Andrzej Morsztyn. (Ze stud. nad lit. pol. W. 1886). — P. Chmielowski: Andrej Morsztyn. W. 1883. — T. Wierzbowski: Materiały do dziejów pism. pol. II. W. 1904. — A. Strzelecki: Andrzej Morsztyn i jego twórczość poet. (Wybor Poezyi J. A. Morsz. W. 1909).

K. W. Wójcicki: Teatr starożytny w Polsce. Warsz. 1841. — W. Nehring: Początki poezyi dramat. w Polsce (Rocz. Tow. Przyj. nauk Pozn. 15, 1887). — Týž: Beiträge zur Gesch. d. dram. Lit. in Polen (Asl. Ph. 17, 1895). — Týž: Beitr. zur Gesch. des Theaters in Polen (Zeitschr. f. vergleich. Literaturgesch. N. F. 12, 1898). — A. Brückner: Początki teatru i dramat średniow. (Bibl. W. 1894). — Týž: Z dziejów dawnego teatru pol. (Pamięt. lit. 1. 1902). — P. Chmielowski: Nasza lit. dramatyczna. Petersb. 1898. — St. Windakiewicz: Teatr ludowy w Polsce. Krak. 1902. — Týž: Dramat. liturg. w Polsce średniow. Krak. 1903. — W. Hahn: Liter. dramatyczna w Polsce XVI. w. Lw. 1906. — Týž: Rozwój poezyi dramat. w Polsce (Dzieje liter. pięknej w Polsce II.).

B. Gubrynowicz: Powieść do polowy XVIII. st. (Dzieje lit. pięk. w Polsce II.). — Podrobná literatura uvedena v Hist. liter. polskiej od R. Pilata.]

HLAVA IV.

Počátky písemnictví Lužických Srbů.

Země lužické byly dlouho stálým předmětem bojovných půtek a válečných zápasů mezi Německem, Polskem a Čechami. Vláda nad nimi často se střídala, mnohdy se ani nevědělo, komu náležejí. Teprve od r. 1319 Lužice Horní a od r. 1373 také Dolní trvale byly spojeny s korunou českou, což trvalo až do r. 1635, kdy mírem pražským odstoupena obojí Lužice kurfirstovi saskému Janu Jiřímu s podmínkou, že po vymření panujícího rodu saského připadne zase ke koruně české.

Stálé válečné nepokoje způsobily, že se šlechta původu německého domohla veliké moci, soustředila ve svých rukách rozsáhlé statky a podrobovala si selský lid. Srbové dosti dlouho vzdorovali nárazům germanisace, teprve v XIII. st., kdy silný proud německých kolonistů z Míšně vtrhl do Lužice, začali se silněji poněmčovati. Němečtí kolonisté usadili se hlavně v městech a hornatých krajinách, dělících Lužici od Čech, takže na konci XIII. st. byli již Lužičtí Srbové odděleni od Čechů širokým pruhem německých osad a vsí. Němečtí osadníci stáli pod zvláštními soudy, zaváděli nové pořádky, vytvořili uprostřed domorodého obyvatelstva novou společnost a přízní panstva nabývali převahy nad srbským obyvatelstvem. Účinnými středisky germanisace byly též bohaté kláštery a hojně nadané kostely s německými kněžími a mnichy.

Lužice připojeny byly k Čechám v době, kdy Němci byli již vládci země, kdy se na panských hradech a ve městech cizí zvyky rozmohly, kdy německá řeč přehlušovala srbštinu, kdy Němec byl vládcem a pánem, Srb poddaným a sluhou. Poměry tyto se nezměnily ani za vlády panovníků českých. I když se projevila snaha, jako na př. za Karla IV., prospěti vesnickému obyvatelstvu srbskému, narazilo to vždy na odpor Němců na hradech a v městech. Husitské hnutí nedotklo se vůbec srbského lidu, naopak stavové zemští a města pomáhali Zikmundovi v bojích proti českým husitům.

O vzdělání a kulturní povznesení srbského lidu nestaral se nikdo. Staré nařízení míšeňského biskupa Brunona II. z poč. XIII. st., aby duchovní znali srbskou řeč a kázali lidu v jazyce srozumitelném. upadlo v zapomenutí. Míšeňský biskup Jan VI. ze Sal-

hausen vida, v jakou duševní temnotu srbský lid klesá, nařídil sice, aby městští i vesničtí faráři, kteří mají srbské osadníky ve své farnosti a neznajíce srbsky, nemohou jim ani kázat, ani je zpovídat a v náboženství vyučovat, opatřili si kaplany a zástupce znalé srbštiny, rozkazu jeho nebylo však dbáno, takže lid klesal v zatemnělost čím dál tím hlubší. Jak ubohý a ponižující byl stav srbského lidu, možno poznati již z toho, že se mu nedovolovalo vstupovat do cechů řemeslnických. Chtěl-li se srbský hoch učiti řemeslu, žádáno na něm vysvědčení, že je z dobré německé krve a ne slovanské národnosti („dass er guten deutschen Geblüts und nicht wendischer Nation sei") a p.

Jakousi nápravu zdálo se přinášeti reformační hnutí, jež mezi německými měšťany a šlechtou nacházelo horlivé přívržence. Úspěšnému šíření nového učení mezi srbským lidem na závadu byl nedostatek srbsky znajících kazatelů a učitelů. Hornolužičtí stavové, šlechta a města snažili se tomu odpomoci. V l. 1538 a 1551 vydáno bylo nařízení, podle něhož se měli schopní srbští mladíci posílat do škol a připravovat se k duchovnímu stavu, aby se Srbům dostalo řádných kněží; za odměnu jim slibováno, že budou z poddanství a roboty propuštěni. Pomýšlelo se i na to, zříditi pro Srby vyšší školu (gymnasium). Město Lubij poskytlo k tomu uprázdněný klášter františkánský a veliký díl lesa na vydržování takové školy. Avšak dříve než se poselství, vypravené do Prahy žádat v té příčině za svolení cís. Maksimiliana II., vrátilo, požár zničil město Lubij a založení školy odloženo — navždy. Jediný výsledek toho byl, že směli býti někteří Srbové přijímáni do německých škol a gymnasií, zvláště v Budyšíně, Zhořelci a Chotěbuzi, a že na gymnasiu v Míšni zřízena byla dvě stipendia pro studující Srby.

Do r. 1578 byla reformace nátlakem vrchnosti v celé Lužici provedena, toliko malá část hornolužických Srbů zůstala věrna katolictví; od té doby jsou Lužičtí Srbové vyznáním rozděleni ve dvě strany: luterány a katolíky. Národnostně reformace Srbům neprospěla — germanisovalo se čím dál tím usilovněji —, byla však podnětem pěstovati písemnictví jazykem srbským. Tím, že za reformace srbština nabyla zase platnosti v kostele a při vyučování náboženském, nastala potřeba překládati Písmo a katechism na jazyk srbský. Připomíná se sice již z konce XV. st. srbský katechism, vydaný prý z nařízení biskupa míšenského Jana VI., ale katechism tento zmizel beze stopy, nedochovav se ani v jediném exemplář. Zdali byly vůbec nějaké starší překlady bible nebo aspoň evangelií, o tom není nic známo; při blízké příbuznosti staré srbštiny se staročeštinou je dosti pravdě podobno, že kněží srbští užívali k církevní potřebě knih českých, jejichž texty čtli při bohoslužbě přímo srbsky. Roformací se věc změnila, ježto autentické texty náboženské pro evangelíky byly německé; bylo tedy nutno pořizovati překlady podle německých předloh. Pravopis a čechismy v nejstarších pa-

mátkách srbských ukazují, že překladatelé brali při tom na pomoc knihy české.

První literární památkou dolnolužickou a lužickosrbskou vůbec je překlad Nového zákona z r. 1548 od *Mikuláše Jakubice*, který zůstal rukopisem. Jinou rukopisnou památkou dolnolužickou je překlad žaltáře od neznámého spisovatele, chovaný ve vévodské knihovně wolfenbüttelské. Také první známý tisk lužicko-srbský patří dolnolužičtině; je to Zpěvník a Lutherův malý katechismus v překladě *Albina Mollera* z Třupce, vytištěný r. 1574 v Budyšíně. První hornolužickou knihou tištěnou je překlad malého katechismu Lutherova od hodžijského faráře *Vác. Warichia* (Wawrika) r. 1597, po němž teprve r. 1627 poršický farář *Řehoř Martini* vydal překlad sedmi kajících žalmů se souběžným tekstem německým. Přidáme-li k tomu ještě dolnolužicky psaný katechism „Encheridion Vandalicum", jejž vydal r. 1610 *Ondřej Tara* (Tharaeus), jsou tím nejstarší lužickosrbské památky písemné vyčerpány.

Další vývoj písemnictví byl přerušen válkou třicetiletou, za níž Lužice nejednou byly zpustošeny a obyvatelstvo úplně ochuzeno. Nastal nedostatek kněží a učitelů, lid klesal v úplnou nevědomost a nebylo nikoho, kdo by mu poskytl aspoň nejnutnějšího poučení. Teprve v druhé polovině XVII. st. vyskytli se zase spisovatelé, kteří se snažili opatřit lidu náboženské knihy a chránit ho před úplným poněmčením.

Evangelický farář v Budestecích *Michal Frencel* (*Brancel*) vydal r. 1670 překlad evangelia sv. Matouše a Marka v podřečí budyšínském, potom Kázání, Apoštolský katechismus (listy sv. Pavla k Římanům a Galatským), žalmy Davidovy a konečně úplný hornolužický překlad Nového zákona, tištěný r. 1706 v Žitavě. Frencel snažil se ustáliti srbský pravopis na základě českého a polského; později však ustoupil od tohoto správného pravopisu a přijal ortografii, kterou podle německého písma sestavil *Zachariáš Běrling* r. 1689 v knize „Didascalia seu orthographia Vandalica". Národní sebevědomí Frencel budil tím, že připomínal svým krajanům, že národ srbský není osamocen, nýbrž má příbuzné bratry v Češích, Polácích, Rusích a Jihoslovanech.

Současně s Frenclem vystoupili také spisovatelé katoličtí, pořizujíce pro své věřící potřebné knížky. Jesuita *Jakub Ticin* vydal r. 1679 v Praze latinsky první mluvnici hornolužickou „Principia linguae wendicae", v níž učil pravopisu, jejž přizpůsobil českému, připomínaje, že srbská řeč je sestra češtiny, z jedné matky s ní vzešlá. Katoličtí Srbové setrvali při pravopise Ticinově, kdežto evangelíci přijali německý pravopis Běrlingův, který byl později ještě více německému přizpůsoben. Tak nastalo rozdvojení mezi Srby i v pravopise, které trvá podnes. Horlivým spisovatelem na straně katolické byl dále *Jiří Swětlik* (*Swótlik*); vydal první katolický

zpěvník „Serbske katholske kěrluše“, perikopy evangelia, první latinsko-srbský slovník „Vocabularium latino-serbicum“ a přeložil celou bibli (v l. 1688—1707), která pro nedostatek prostředků nebyla vydána tiskem.

Mluvnici dolnolužickou sestavil r. 1650 *Jan Chojnan*; zůstala sice v rukopise, bylo jí však od pozdějších spisovatelů užíváno při spisování nových knih. Překlady perikop a jiných částí bible, Chojnanovi připisované, se nezachovaly.

Latinsky psal díla o jazyku a dějinách Lužických Srbů syn Frenclův *Abraham Frencel*. V l. 1693—6 vydal spis „De originibus linguae sorabicae“, v níž řeč srbskou srovnával s hebrejštinou; dále napsal učená pojednání o bozích slovanských a o srbských jménech místních. Mnoho jiných latinských prací jeho zůstalo v rukopise, jako „Historia populi et rituum Lusatiae Superioris“, „Lexicon harmonico-etymologicum Slavicum“ a j. Spisy jeho byly významné tím, že je psal s širšího stanoviska slovanského, ukazuje na příbuznost Srbů s ostatními Slovany a seznamuje učený svět s jazykem a historií národa lužicko-srbského. Jsa sám dobrý Srb, pevně doufal, že srbský jazyk najde v budoucnosti hojné přátele a příznivce. Z Frenclova rodu vzešli ještě dva učení spisovatelé: *Michal Frencel* mladší, autor rozpravy „De idolis Slavorum“, a syn jeho *Šalomoun Bohuslav Frencel*.

Vyskytli se i rození Němci, kteří vidouce duševní hlad opuštěného lidu srbského, dbali o jeho poučení. V Dolní Lužici byl to zejména farář *Bohumil Fabricius*, přítel M. Frencla, který r. 1706 vydal v Chotěbuzi překlad Lutherova malého katechismu. Vida pak, jak vděčně byl přijat, začal překládati Nový zákon; za krátký čas jej s pomocí přátel dokončil a r. 1709 vydal ve vlastní knihtiskárně, kterou založil ve vsi Korjeni u Chotěbuze. Připravoval i překlad Starého zákona, ale nedokončil ho.

Vlastenecká činnost jmenovaných spisovatelů našla čilé následovníky, kteří obětavě pracovali o vzdělání lidu. Překlad Starého zákona dokončili a r. 1728 vydali kněží *Jan Langa*, *Matěj Jokuš*, *Jan Böhmer* a *Jan Wawer*; při překladě svém přihlíželi k tekstu polskému, českému a staroslověnskému a připojili k němu Nový zákon v překladě Frenclově. Malou bibli vydal r. 1733 *Khryša Faber* a sbírku nábožných písní sestavili *Praetorius*, *Ast*, *Matthäi* (1710). Jiní vydávali rozmanité knížky modlitební a poučné.

Při vší snaze lužicko-srbských spisovatelů poskytnouti svěřenému lidu duševní a náboženské posily, úroveň vzdělanosti mezi Srby byla velmi nízká; hlavní závadou širšího rozvoje vzdělanosti byl nedostatek zemanstva a měšťanstva. Vesničané srbští neměli prostředků, aby mohli dávat mládež svou studovat, a nemohli si vychovat přirozené vůdce, kteří by o duševní pokrok jejich rázně pečovali. Nejhůře bylo v Dolní Lužici, kde byl lid chudší a útisk od nepřátel srbské národnosti největší. Tam již na poč. XVIII. st.

zakazováno srbsky učit a psát. R. 1714 vydal Bedřich Vilém I. rozkaz o odstranění srbské řeči ze škol a nařídil, aby se v srbských kostelích srbská a německá kázání střídala. Došlo to tak daleko, že r. 1731 vydáno nařízení, kterým se zakazovalo duchovním oddávat Srby, kteří německy neuměli...

V době nejtěžšího útisku našli si však Lužičtí Srbové úspěšný prostředek na ochranu své národnosti. Byl to pro katolíky lužický seminář v Praze, založený r. 1706, a pro evangelíky „Srbský kazatelský spolek" v Lipsku, vzniklý r. 1716; z obou těchto institucí vycházela mládež, dbalá své mateřské řeči a národnosti.

[W. Bogusławski a M. Hórnik: Historija serbskeho naroda. Budyšin 1884. — A. Černý: Lužice a Lužičtí Srbové. Praha 1912. — Jos. Páta: Lužice. Praha 1919.

J. Sreznevskij: Istor. očerk serbo-luž. liter. (Ž. M. N. Pr. 1844, maj). — K. Aug. Jenč: Stawizny serbskeje rěče i narodnosće (Čas. Mać. Serb. 1849—54). — Týž: Pismowstwo a spisowarjo delnjoluž. Serbow (ib. 1880). — M. Hórnik: Řeč a písemnictví luž. Srbů (Č. Č. Mus. 1856). — H. Dučman: Pismowstwo katholskich Serbow. Budyšin 1869 (srov. Čas. Mać. Serb. 1873—4).

K. Jenč: Nejstaršej serbskaj rukopisaj (Čas. Mać. Serb. 1862; srov. A. Leskien Afsl. Ph. I. 1876). — M. Hornik: Enchiridion Vandalicum (Čas. Mać. Serb. 1869; srov. A. Leskien Afsl. Ph. II.). — K. Jenč: Mich. Frencel a jeho zasłużby wo serbske pismowstwo (Čas. Mać. Serb. 1871). — M. Hórnik: Řěč a prawopis M. Frencla (ib. 1870). — H. Imiš: Podeńdźenja serbskeje biblije. Budyšin 1881.]

HLAVA V.

Reformace u Jihoslovanů.

1. Reformace v zemích slovinských.

Reformní hnutí velmi záhy proniklo z Německa do Štyrska, Kraňska a Korutan. Mnoho mladých lidí z těchto zemí studovalo v Německu, zvláště v Tubinkách, kde na universitě působil *Matyáš Grbec* (Grbič) z Istrie, přítel Lutheruv a žák Melanchthonuv. Prostřednictvím žáku Grbcových šířilo se nové učení Lutherovo mezi šlechtou, měšťanstvem a nižším duchovenstvem.

Kulturní stav zemí obývaných Slovinci byl v době předreformační přeubohý. V Kraňsku na př. nebylo žádného nižšího ani vyššího ústavu vyučovacího kromě malého počtu klášterních a vesnických škol. Jak papežský visitator Bizancij referoval, v celém Kraňsku a v okolních krajinách nenašel učitele, který by dovedl děti něčemu jinému naučiti kromě čtení a zpěvu. Synové zámožnějších rodin německých mohli se aspoň vzdělávati v cizině, v Italii a Německu, ale synům slovinského národa zřídka se k tomu naskytla příležitost. Duchovní vrchnost nestarala se vůbec o vzdělání lidu; vyšší duchovenstvo pečovalo především o hmotné statky a hromadilo výnosná beneficia, ponechávajíc správu církevní nižšímu duchovenstvu, a to nemělo samo potřebného vzdělání. S nevzdělaností duchovních spojena byla úzce jejich mravní pokleslost.

Jestliže duchovenstvo, jež mělo učiti lid, bylo na nízkém stupni vzdělanosti a mravnosti, není divu, že lid tonul v úplné nevědomosti. Mnozí prý neznali ani Desatero božích přikázání ani Věřím v Boha, ba ani Otčenáš. Do této pusté tmy jako hlas boží zazněla slova Trubarova, jež psal r. 1561 do Lublaně svým přátelům: „Pringt die pawern an, das sie ire kinder windisch (t. j. slovinsky) lehren lassen, denn aus kindern und ainfeltigen samlet ime Gott ein kirchen!“ A vyznání jeho nevyznělo na prázdno. V předmluvě k Nov. zákonu z r. 1582 mohl již s hrdostí prohlásiti, že se jeho slovinské spisy čtou nejen v městech, kde jsou obecné školy, ale i na vsích od sedlákův a jejich dětí.

Primož Trubar (1508–1586) je největší a nejušlechtilejší představitel slovinské reformace a Slovinci právem naň patří jako na svého Husa a Luthera. Poznav hned na počátku své reformační činnosti, že kazatelé protestantští mohou jen tehdy úspěšně působiti na lid slovinský, budou-li své učení šířiti také tiskem, sestavil podle německého písma abecedu a napsal první dvě knížky slovinské: slabikář a veršovaný katechismus s písněmi a litaniemi. Vydány byly v Tubinkách r. 1550 s vymyšleným jménem autora, tiskaře a místa.

Přátelé Trubarovi vřele uvítavše první dvě knížky slovinské, žádali ho, aby pokračoval ve své činnosti spisovatelské. Trubar nějaký čas otálel, neboť náklad na knihy byl veliký, tisk drahý. K nové činnosti povzbudil ho *Petr Pavel Vergerius*, bývalý papežský nuncius a biskup v Capodistrii, který přešed k luteranství, nalezl v Tubinkách ochranu a útočiště u vévody virtemberského Krištofa, zvláštního příznivce a podporovatele kulturních snah Slovinců. K vyzvání Vergeriovu Trubar začal překládati Nový zákon. Vergerij cestoval zatím po Německu, Čechách, kde navázal styky s Čes. bratry, po Polsku, Kraňsku a Korutanech, vyhledávaje mezi šlechtou protestantskou peněžní prostředky k vydávání slovinských knih. Tak mohl Trubar vydati r. 1555 evangelium sv. Matouše jakožto ukázku svého překladu, uživ na rozdíl od dřívější grafiky německé písma latinského. První díl celého překladu Nového zákona vydán byl r. 1557, druhý díl r. 1560 a třetí r. 1577. Znovu vytištěn celý Nový zákon r. 1582.

Trubar pokračoval horlivě ve své činnosti spisovatelské a vydal ještě řadu spisů: sbírku duchovních písní, církevní řád, překlad žalmů Davidových, úplný katechismus, slovinský kalendář, domácí postilu M. Luthera atd.

Úspěch, jaký měly knížky Trubarovy — rozšířily se až k moři v Dalmácii a na turecké hranice, jak dosvědčovali stavové kraňští ve své relaci — povzbudil slovinské reformátory, aby v obor svého působení zahrnuli i jiné Jihoslovany. Zejména *Štěpán Konzul*, rodem z Buzeta v benátské Istrii, pop glagolita, vypuzený pro svůj sklon k reformaci z Istrie a Kraňska, horlivě se zabýval touto myšlenkou a dorozuměv se s Trubarem, začal r. 1557 překládati slovinské spisy jeho do chorvatštiny. Nákladem barona Ungnada z Korutan, který se pro svůj sklon k reformaci vystěhoval z Rakouska a usadil se v Urachu, zřízena byla jihoslovanská knihtiskárna, nejdříve v Tubinkách, potom přenesena do Urachu. Na pomoc Konzulovi přibrán byl ještě *Anton Dalmatin*, rodem ze Senji, který vedle hlaholice znal také cyrilici. Ale když se začaly knihy hlaholské sázet, Trubar nebyl s výkony Konzulovými a Dalmatinovými spokojen a byl nucen tisk hlaholských knih sám revidovati. První kniha hlaholská, která byla r. 1561 vydána v Urachu, byl překlad Trubarova slovinského katechismu. Později Trubar přivedl ještě do

Urachu dva kněze pravoslavné, Ivana Maleševce z Bosny a Matěje Popoviće ze Srbska, kteří měli pomáhati při tištění knih cyrilských, neboť i na Srby a Bulhary mělo se vztahovati kulturní působení reformace. Ale žádný z těchto kněží náležitě se neosvědčil, takže je Trubar brzy poslal zpět.

Trubar svými spisy položil základní kámen literatuře a osvětě slovinské. Zásluhy jeho jsou tím větší, že mu bylo ze základu budovati nové písemnictví; neměl před sebou žádných vzorů, žádné starší tradice literární. Jak těžké a nesnadné to byly počátky, o tom sám často promlouvá v úvodech ke svým překladům. Jak velice mu záleželo na dalším rozkvětu písemnictví a vzdělání národa slovinského, o tom nejlépe svědčí slova, věnovaná krajanům, milým Slovencům, kde praví: „A ježto Pán Bůh ve své prozřetelnosti dopustil, že se tato naše slovinská řeč (die unsere windische Sprach) teprve v posledním čase čím dál tím lépe tiskne, proto doufám také, že budete nejen svou mládež posílati do cizích zemí, aby se naučila jiným řečem, nýbrž že i mládež, které doma ponecháte, budete posílati do školy, aby se učila čísti."

Řeč, kterou Trubar uvedl do spisovné slovinštiny, nebyla ovšem ještě vzorná, neboť neužil řeči čistě lidové, nýbrž dialektu značně zgermanisovaného, jakým se tehdy mluvilo v Lublani a okolí. Dlužno však uvážiti, že Trubar při volbě řeči a pravopisu hlavně měl na zřeteli, aby každý, kdo umí latinsky nebo německy nebo vlašsky čísti, dovedl také lehce čísti jeho spisy anebo jiným je předčítati.

Pozoru hodna byla snaha Trubarova rozšířiti kulturní a literární hnutí Slovinců v i na ostatní Jihoslovany. Těšil se s počátku naději, že jeho slovinské knihy povzbudí také chorvatské kněze, kteří se zdržovali v slovinských zemích, konajíce tu bohoslužbu, aby se naučili latinské písmo čísti a zavedli jeho pravopis do své řeči a písemnictví. Trubar přesvědčil se totiž, že i kněží chorvatští (hlaholité) mají nedostatek potřebných knih náboženských a že třeba tomu odpomoci. Do slova napsal: „Ale dobří a srdeční Chorváti nemají také žádné bible ani úplného katechismu jako my Slovinci (wir Windischen) a zle se dotud snášejí se svou knihou mešní a breviářem; tyto jejich knihy byly před mnoha lety tak nejasně a nesrozumitelně přeloženy, že sami jejich kněží nerozumějí mnohým slovům i v nedělních a obyčejných evangeliích." Naděje jeho, že chorvatští kněží přijmou jeho nový pravopis do svého církevního písemnictví, se nesplnila, proto Trubar tím horlivěji usiloval, aby zřízena byla jihoslovanská knihtiskárna, z níž by vycházely hlaholské a cyrilské knihy slovanské. Vědomí vzájemnosti mezi Jihoslovany bylo u něho velmi živé, jak lze poznati na př. z předmluvy k hlaholskému překladu prvního dílu Nového zákona, kde Trubar obšírně vyličuje, jaké vlastnosti, mravy a náboženství má „ubohý křesťanský, vindický a chorvatský národ, který bydlí na

tureckých hranicích a mezi Turky v Bosně, Srbsku, Bulharsku a okolních zemích," všichni prý užívají vindické řeči a druh druhu dosti rozumí. Široké vědomí slovanské charakterisuje také ostatní vrstevníky Trubarovy.

Veliké naděje vzbudil *Sebastijan Krelj* (1538—1567), který se na universitě v Jeně naučil latině, řečtině a hebrejštině a všestranně se připravil k příští činnosti spisovatelské. V Lublani vydal překlad prvního dílu Spangenbergovy „Postilly", přihlížeje při evangelických textech nejen k překladu Trubarovu, nýbrž i ke hlaholskému církevně-slovanskému překladu chorvatské recense. Psal jazykem mnohem čistším než Trubar, jehož ortografii doplnil a opravil. Překládal žalmy a písně duchovní a účastnil se při vydání katechismu v řeči slovinské, chorvatské, německé, latinské a vlašské.

Druhé dva díly „Postilly" Spangenbergovy přeložil *Jurij Juričič*, Chorvát z Vinodela, přizpusobiv pravopis Kreljův Trubarovu. Kromě toho vydal v Urachu r. 1563 sbírku duchovních písní.

V překládání Písma, jež Trubar započal, pokračoval *Jiří Dalmatin* (1546—1589). Ukázky svého překladu vydával v Lublani. Ukončiv překlad celého Písma sv., vydal jej nákladem zemských stavu kraňských, korutanských a štyrských r. 1584 ve Vitemberce, ježto arcivévoda Karel zakázal jej tisknouti v Lublani. Překrásná bible tato, ozdobená hojnými dřevorytinami, stála celkem 8000 zl. Při překladu Písma Dalmatin neřídil se jen tekstem Lutherovým, nýbrž přihlížel i „k pramenům prvotních jazyků". O ryzost a správnost řeči Dalmatin pečlivě dbal, nahrazuje cizí slova, jichž ještě Trubar užíval, dobrými výrazy slovinskými. Slovinština jeho není sice tak čistá jako Kreljova, ale je správnější a bohatší než Trubarova. Základem jejím je kraňština. Sám Kopitar, přísný posuzovatel hnutí reformačního, uznal velikou cenu práce Dalmatinovy řka, že řeč Dalmatinovy bible i po 200 letech nezastarala, t. j. zachovala čistotu národního slohu. Pro její vnitřní cenu užíváno této bible i v době protireformační od theologů katolických.

Zajímavá je předmluva Dalmatinova. Zbožnost a láska k otčině vedla prý ho k tomu, aby celé Písmo sv. přeložil. Seznámil se s Písmem a s jinými křesťanskými knihami v řeči francouzské, vlašské, polské, české, ruské, dánské a jiných jazycích a proto ho bolelo, aby Vindové (Slovénci) zustali bez Písma, ježto vindická řeč není skryta v koutě, nýbrž rozšířena po mnohých mocných královstvích a rozdělena nyní v mnoho nářečí. Jazykem tím hovoří nejen Kraňci, Štajerci, Korošci a jejich sousedé jako Hrváti, Dalmatinci, obyvatelé slovenské a metlišské krajiny, Krasu, Istrie, nýbrž i Čechové, Moskovité, Rusové, Bosňáci, Valaši a skoro všichni národové, kteří sídlí v krajinách, jež vyrval křesťanstvu Turek, jeho největší nepřítel. Po zkušenosti Dalmatinově rozumějí prý tito národové mnohem lehčeji Slovincům než tito jim.

Dalmatin měl tedy značnou znalost řečí slovanských a názvu „windisch" užíval tak jako Trubar často v širším smyslu místo „slovanský".

Zároveň s biblí vytiskl Dalmatin ještě dvě knihy: modlitebník a páté vydání písní duchovních.

O jazykovou úpravu bible Dalmatinovy velikou zásluhu má *Adam Bohorič*. Jako žák slavného humanisty Melanchthona zjednal si nevšední vzdělání filosofické, jímž předčil všecky tehdejší spisovatele slovinské. Byv pověřen jazykovou a pravopisnou revisí bible Dalmatinovy, složil z tohoto podnětu slovinskou mluvnici (Arcticae horulae), která vyšla současně s biblí Dalmatinovou. Sestavil ji podle latinského vzoru, přihlížeje zároveň k jiným jazykům slovanským, zvláště k chorvatskému a hlaholskému písemnictví. Byl to tedy jakýsi pokus o srovnávací mluvnici slovanskou. Jsou k ní připojeny tabulky s písmem cyrilským a hlaholským a s pravopisem rusínským a moskevským. V písmě přidržel se pravopisu Trubarova, doplniv jej podle zásad Kreljových. Význam jeho mluvnice záleží v tom, že jí byl ustálen spisovný jazyk a pravopis slovinský, který zůstal v platnosti téměř 300 let.

V delším úvodě, jejž Bohorič předeslal své mluvnici, uloženy jsou jeho názory o Slovanech. Proti těm, kdo z nevědomosti nebo ze záští tupí Slovany, Bohorič dokazuje starobylost a znamenitost národa slovanského. Název „Slované" byl jim dán od slavných činů, od „slávy". Rod jejich je prastarý. Již Řekové povolali Henety, t. j. Slovany na pomoc proti Troji. Po Slovanech-Venetech pojmenován záliv jaderský „sinus Venetus" a bohaté město „Veneta" (Benátky). Ptolomaios dosvědčuje, že Slované bydlili až u samého moře severního, odkud název „sinus Venedicus arcticus". Mezi tímto zálivem na severu a venetským na jihu uprostřed jsou: „Litvani, Poloni, Bojemi, Lusati vel Wendi". K nim se řadí: „Moravi, Walachi, Rascii et Bulgari plerique". Konečně Bohorič ukazuje na rozsáhlá sídla v dolním Štyrsku, v Požegu, v celém Kraňsku, ve větší části dol. Korutan, v Gorici, Istrii atd. Všichni tito národové neliší se prý od sebe ani tak mnoho jako jejich sousedé Germáni svými dialekty.

Zvláštní horlivou péči reformátoři slovinští věnovali písním církevním. Trubar do prvního vydání svého katechismu vsunul několik písní, později uveřejnil jich celou sbírku, která byla od jiných doplňována. Některé písně označil Trubar názvy „ta stara peissen" nebo „vetus Slavorum cantus" a p.; byly to patrně staré, předprotestantské písně domácí. Vedle Trubara skládali písně: Krelj, Dalmatin, Bohorič, Juričić a j. Skladatelé tito dílem je upravovali podle německých, dílem skládali písně nové.

První květ literatury slovinské v 2. pol. XVI. st. byl úzce spojen s reformací. S potlačením protestantů dostavil se také úpadek činnosti literární. Protestantství bylo pronásledováno již od arcivé-

vody Karla, ale úplná protireformace provedena teprve za Ferdinanda II. Povoláním jesuitu do země a jmenováním Tomáše Hrena biskupem lublaňským akce proti protestantům byla zahájena. V Lublani bylo zakázáno voliti evangelíky do rady a propůjčovati jim práva občanská. Evangeličtí úředníci byli sesazováni a r. 1598 vydáno nařízení, podle něhož všichni luteránští predikanti a učitelé měli odejíti ze země. R. 1600 zřízena byla zvláštní komise reformační, která diktovala pokuty peněžité, konfiskace statku a jiné tresty. Téhož roku spáleno bylo na lublaňském tržišti osm plných vozů protestantských knih a brzy potom ještě tři vozy. Podobně ničeny knihy v Štyr. Hradci, v Celovci a jinde. Zapověděna byla i gramatika Bohoričova, jen z Dalmatinovy bible směli si kněží činiti výpisky.

Porážka Čechu na Bílé hoře měla svou osudnou dohru i v zemích slovinských. Ferdinand II. r. 1628 vydal rozkaz, aby se protestantská šlechta během roku buď přihlásila ke katolictví anebo své jmění prodala a vystěhovala se ze země. Četné rodiny opustily vlast a uchýlily se do Němec, Rakous a Uher.

Za protireformace literární činnost ochabla a živila se pouze z literárního fondu, nahromaděného za reformace. Biskup *Hren*, chtěje poskytnouti duchovenstvu nejnutnější náhradu za spálené knihy, vydal r. 1613 „Evangelia in listove" podle tekstu Dalmatinova. Jezovita *Janez Čandik* přeložil katechismus Kaniziův a děkan *Miha Mikec* dal vytisknouti malý katechismus pro mládež. To byly jediné knihy slovinské, jichž mohli užívati katoličtí duchovní, poučujíce lid. Pro čtenáře-laiky vydával knížky náboženského obsahu *Matija Kastelec* a později fran. *Miha Paglovec*. Řeč spisovná neudržela se na výši, k jaké ji povznesli spisovatelé protestantští. Spisovatelé začali psáti prostě tak, jak slyšeli mluvit lid, beze vší důslednosti a pravidelnosti v pravopise a ve tvarech.

Úpadek duševního života nebyl ovšem všudy stejný. V Kraňsku stykem s Italií stále se oživovaly kulturní snahy. Synové lublaňských měšťanů navštěvovali university italské, přinášeli si odtud lásku k vědě a umění a zakládali doma učené a umělecké společnosti, jak je byli v Italii poznali. V Lublani založena byla r. 1670 vědecká „Societas militaris" (zápasící), r. 1693 „Academia Operosorum", r. 1702 „Academia Philoharmonicorum", nejstarší toho druhu společnost v bývalém Rakousku.

Pohříchu neváželi si učenci domácí řeči slovinské a nedbali potřeb národa; spisy své psali latinsky nebo německy. Přece však někteří z nich získali si čestné místo v dějinách osvěty národní. O vlastivědu domácí veliké zásluhy si zjednal *Janez Vajkart Valvasor* (1611—1693). Nejdříve vydal topografii Krajiny a Korutan, potom hlavní svůj spis „Die Ehre des Herzogthums Krain" (1689) ve 4 velikých dílech s 533 obrazy. Žádná země nemůže se honositi tak důkladným místopisem a národopisem, jako

je toto dílo. Je to bohatá pokladnice nejen historických zpráv, nýbrž i zajímavých záznamů o jazyku, víře, zvycích, pověrách a kroji obyvatelstva. Valvasor byl uvědomělý Slovan, zmiňuje se o velké rozšířenosti Slovanstva a na důkaz příbuznosti mezi Slovany uvádí „Otčenáš" ve 13 slovanských nářečích.

V oboru dějepisném proslul *Janez Ludovik Schoenleben* z Lublaně. Z jeho četných spisů latinských největší cenu mají „A e m o n a v i n d i c a t a" (1671) a „Carniola antiqua et nova" (1681), v nichž líčil dějiny domácí. Kromě toho opatřil nové vydání Hrenových „Evangelií a epištol" a přičinil se, aby v Lublani založena byla knihtiskárna, první na území slovinském po reformaci.

Obor filologický úspěšně vzdělával *Žiga Popovič* ze Štyrska, profesor německé řeči na vídeňské universitě. Znal důkladně německá a slovanská nářečí a spisoval slovinskou gramatiku a slovník, které zůstaly rukopisem. O slovanských jazycích pojednával v knize „Untersuchungen vom Meere" (1750) a podával návrhy, jak upraviti latinskou abecedu, aby co nejpřesněji vyjadřovala jednotlivé hlásky v nářečích slovanských.

2. Reformace a protireformace u Chorvátů.

Slovinští reformátoři a mecenáš jejich baron Ungnad chtíce rozšířiti hnutí reformační mezi Chorváty a Srby, vydávali v Urachu náboženské knihy hlaholské a cyrilské. V krátké době od r. 1561—1564 vyšlo, pokud lze souditi ze zachovaných exemplářů, dvanáct knížek tištěných hlaholicí, sedm cyrilicí i hlaholicí a devět latinkou. Kromě toho bylo vytištěno i několik protestantských knih italských, které byly určeny pro jihoslovanské kraje v Istrii, Chorv. Přímoří a Dalmácii, kde byl obvyklejší jazyk italský.

Tisková úprava vydaných knih byla poměrně velmi vkusná, svědčíc o zvláštní péči sazečů i tiskařů. Překlady jsou v nářečí čakavském, se zřetelem i k jiným dialektům srbochorvatským, zakládají se na předlohách slovinských a německých, ale překladatelé užívali při své práci i textů latinských, italských, českých a polských.

Smrtí Ungnadovou — zemřel r. 1564 ve Vintířově v Čechách u své sestry hrab. Šlikové — zastaveno bylo další vydávání knih protestantských. Knihtiskárna byla přeložena z Urachu na hrad Ungnadův Waldenstein v Korutanech, kde trvala do r. 1580. Pomýšlelo se dopraviti ji do Lublaně, ale zatím zvítězila reakce protireformační a tiskárna dostala se do Št. Hradce, kde přešla do rukou katolíků.

Vedle reformačního proudu, který vnikal z Německa prostřednictvím Slovinců k Chorvátům, vlna protestanství ve formě kalvinské narážela na Chorváty kajkavské z Uher, a to v době, kdy protestantský proud z Německa byl už přerušen. *Jiří Zrinski*, syn

hrdiny sigetského, byl hlavním jeho šiřitelem v Mezimuří. Na svém statku v Nedelišti u Čakovce založil r. 1572 chorvatskou knihtiskárnu, která byla později přenesena do Varaždína a odtud do Eberova v Uhersku. V knihtiskárně této vytištěn „Nový zákon" a „Katechismus" od *Mihajla Bučića*, překlad právnického díla „Decretum Tripartitum" slavného maďarského právníka Verbőczya od *Ivana Pergošića*, „Kronika kratka slovenskim jezikom spravljena" a „Postilla" od *Antuna Vramca*.

Reformace mezi Chorváty měla celkem největší úspěch v Istrii, Chorv. Přímoří, v Záhřebě, Varaždíně a Mezimuří. Slaběji vnikala na západ do Slavonie a na jih do Dalmácie. Když pak na velikém koncilu tridentském (1545—1563) církev katolická byla zreorganisována, proti dalšímu šíření protestantství postavila se katolická protireformace, v jejímž čele stáli všude jesuité. Vlivem jesuitů národní řeč byla potlačována a v písemnictví zavládla latina. V národní řeči psaly se hlavně knížky náboženského obsahu.

V Chorvatsku nějaký čas v čele horlivých šiřitelů osvěty a práce literární stály zámožné a vlastenecké rody magnátské Zrinských a Frankopanů.

Z rodiny Zrinských čestnou památku po sobě pozůstavil *Petar Zrinski*, pravnuk slavného vítěze sigetského. Jako bán chorvatský pojal plán osvoboditi Chorvatsko a sousední Bosnu z moci Habsburgů; povstání, jež zosnoval spolu s magnáty uherskými, bylo však krvavě potlačeno, Zrinski zrádně zajat a r. 1671 společně s hr. Frankopanem stat v Nov. Městě za Vídní. Svou lásku k písemnictví chorvatskému osvědčil vzděláním maďarské básnické sbírky svého bratra Nikoly, „A d r i a n s k o g a m o r a S i r e n a"", v níž kromě básní lyrických obsažen je herojsko-romantický epos o bohatýrské obraně Sigeta proti Turkům.

Nejlepší lyrik mezi sev. Chorváty byl *Franjo Krsto Frankopan*. Ve vězení, do něhož byl uvržen s Petrem Zrinským, připravil do tisku sbírku milostných a reflexivních básní s názvem „Gartlic za čas kratiti". Vedle motivů konvenčních ozývají se v lyrice Frankopanově tóny upřímného citu a výrazy ideálního smýšlení básníkova. V motivech a dikci jsou zřetelné stopy národní poesie. Dále přeložil Frankopan Molièrovu komedii „George Dandin" a lokalisoval ji obratně na domácí půdě.

Žena Petra Zrinského *Katarina* z rodu Frankopanů složila podle vzoru německého knihu modliteb a písní „P u t n i t o v a r u š" (1661) a věnovala ji nejširším vrstvám čtenářů „celého chorvatského i slovinského kraje".

Jiní spisovatelé chorvatští XVII. st. psali větším dílem jen spisy nábožensko-poučné. *Nikola Krajačević Sartorius* (1582 až 1653) vydal „Molitvene knjižice" a „Sveti evangeliomi". Chtěl z lidu vytlačiti národní písně, uveřejnil v „Knjižicích" písně duchovní, které se měly zpívati podle nápěvu známých písních světských.

Plodný spisovatel *Juraj Habdelić* (1609—1670) prosiavil se jako výmluvný kazatel. Sbírky jeho kázání „Zercalo Mariansko" a „Pervi oca našega Adama greh" obsahují pěkné kulturní obrázky z veřejného i soukromého života tehdejší doby.

Vynikajícím zjevem mezi tehdejšími spisovateli byl *Pavao Ritter Vitezović* (1652—1713), básník i učenec, spisovatel se všestranným vzděláním a při tom horlivý vlastimil a přítel lidu. Literární činnost jeho v jazyce latinském i chorvatském byla velmi bohatá, avšak jen menší část jeho prací byla uveřejněna tiskem. Jméno jeho je úzce spojeno s činností knihtiskárny v Záhřebě. Knihtiskárny této, která se nalézala zprvu v rukou jesuitů, ujala se země, ustanovivši Vitezoviće správcem. Přední snahou jeho bylo vydávati tam spisy k vzdělání a osvícení lidu. Chtě buditi vědomí národní vzpomínkami historickými, složil „Kroniku aliti spomen vsega svieta vikov"; k poučení lidu napsal sbírku zábavných příběhů „Sibila", z níž se zachovalo jen několik zlomků, dále vydával pro lid kalendáře, kde mimo jiné uveřejňoval veršovaná pravidla a reflekse o moudrosti života. Verše tyto shrnul později ve spise „Priričnik aliti razliko mudrosti cvitje". V epické básni „Odilenje sigetsko", věnované Valvasorovi, opěvoval hrdinství Mikuláše Zrinského. Báseň jeho, skládající se ze samých rozhovorů, dialogů, listů, epitafií, má skrovnou cenu uměleckou, je však proniknuta vřelým citem vlasteneckým.

Latinsky psal veliké dílo historické, v němž chtěl vylíčiti celistvý obraz duševního života v Ilyrii od nejstarších dob, sestavoval latinsko-chorvatský slovník, vydal knihu o erbech atd. Činnost jeho byla vůbec mnohostranná a péče o pokrok duševního života v Chorvatsku úcty hodná. On první zdůrazňoval potřebu jednotné řeči spisovné pro všecky Chorváty a doporučoval štokavštinu jako nejčistší jazyk. Zároveň navrhoval reformu chorvatského pravopisu, zaváděje v písmo značky diakritické. Ve spise „Croatia rediviva" (z r. 1700) horlil pro politickou jednotu všech Jihoslovanů a načrtal tak první program pozdějšího ilyrismu.

[Iv. Prijatelj: O kulturnem pomenu slovenske reformacije. Ljub. 1908. — J. Kostrenčić: Urkundliche Beiträge zur Gesch. der protest. Literatur des Südslaven. Wien. — Th. Elze: Die Universität Tübingen u. die Studenten aus Krain. Tüb. 1877.

A. Fekonja: O početcich sloven. književnosti (Ljub. Zv. 1886). — M. Valjavec: P. Trubar (Let. Mat. slov. 1882--3). — A. Fekonja: Pr. Trubar (Ljub. Zv. 1884). — Trubarjev Zbornik ured. F. Ilešič. Ljub. 1908.

F. Bučar: P. P. Vergerije i hrvat. protest. književnost (Prosvjeta 1900). — Iv. Kukuljević: Stjepan Konzul Istrijanin (Glasoviti Hrvati. Zagreb 1885). — A. Fekonja: St. Konzul Istrijanin i A. A. Dalmatin, jugoslav. književnika (Slovan 1886). — F. Bučar: Pečati Ant. Dalmatina i Stj. Konzula (Vitezović 1, 1903). — Th. Elze: Die sloven. protest. Gesangbücher des XVI. Jh. Wien 1884. — Týž: Die sloven. protest. Katechismen des XVI. Jh. (Jahrb. f. d. Gesch. des Protest. in Öster. Wien 1893). — Týž: Die sloven. protest. Postillen des XVI. Jh. (ibd.).

P. v. Radics: Tomaž Chren (Letop. Mat. slov. 1878). — Týž: Valvasor s ozirom na Slovanstvo (ib. 1877).

F. Bučar: Povijest hrvatske protest. književnosti za reformace. Zagr. 1910. — Týž: Povijest reformacije i protureform. u Medjimurju i susjednoj Hrvatskoj. Varaždin 1913. — M. Rešetar: Zur serbokroat. protest. Literatur des XVI. Jh. (Afsl. Ph. 28, 1906). — K. Kadlec: Pergošićuv překlad Verböczyova „Tripartita" (Zbor. u slavu V. Jagića. Berl. 1908). — Vj. Klaić: Antun Vramec i njegova djela (Monum. spect. hist. Slav. Meridion. 31, 1908).

M. Šrepel: Sigetski junak u povijesti hrvat. pjesništva (Rad 148, 1902). — A. M. Lukjanenko: Polit. i liter. dějatelnosť bratjev Zrinskich i Fr. Frankopana. Kijev 1911. — Jos. Kostrenčić: Vrtić. Pjesme F. K. Frankopana. Zagr. 1871. — Ch. Šegvić: Neoteta baština. II. Gartlic F. K. Frankopana. — T. Smičiklas: O banici i spis. Kat. Frankopanki (Vijenac 1871). — F. Rožić: Neoteta baština IV. Putni tovaruš Kat. Zrinske.

M. Hajnal: Nicolaus Krajačević-Peter Petretić (Afsl. Ph. 28, 1906). — Iv. Kukuljević: Juraj Habdelić (Glasov. Hrvati. Zagr. 1886). — V. Jagić: Ein Prediger aus dem Ende des XVII. Jh. in Agram (Afsl. Ph. 26, 1904; ibd. 31, 1909). — Vj. Jakušić: Izvori Habd. djelu Prvi oca našega Adama greh. (Izvj. gimn. u Senju 1911).

R. Lopošić: Pavao Ritter Vitezović (Gradja 1, 1897). — M. Šrepel: Sigetski junak u povijesti hrv. pjes. (Rad 148, 1902). — A. Schneider: Prilozi za život i knjiž. rad P. Rittera Vitezovića (Vjes. zem. ark. 6, 1904; Nastav. Vjes. 14, 1906). — F. Snopek: Drei Gedichte des P. Ritter Vitezović (Asl. Ph. 31, 1910). — B. Drechsler: P. Ritter-Vitezović (Nar. Nov. 1912).]

HLAVA VI.

Literární činnost na Ukrajině.

V staré době byla jižní Rus hlavním centrem literární činnosti a nejstarší památky ruského písemnictví vznikly z velké části na půdě kijevského knížetství. Tvůrci této nejstarší literatury byli zajisté Jihorusové (Malorusové), jichž potomci přijali nyní pojmenování Ukrajinci; proto Ukrajinci pohlížejí na nejstarší periodu ruské literatury jako na literaturu svou vlastní. Možno však předpokládati, že v staré době nebyl ještě typ severoruský a jihoruský tak ostře odlišen jako nyní, proto střízlivější badatelé pokládají nejstarší periodu literatury ruské za společný majetek Rusů vůbec a nepřipisují ji výhradně ani Ukrajincům ani Velkorusům, nýbrž oběma společně.

Úplné odloučení jihozápadní Rusi od severní bylo dokonáno v XV. st. V poslední čtvrti toho století podrobili si Litvané, kteří již v polovici XIII. st. vládli nad řadou běloruských knížetství, celé jihozápadní Rusko a r. 1340 opanovali Poláci knížetství haličské. Obyvatelstvo krajů, jež se dostaly pod moc Litvy, rádo se podrobovalo nové vládě, která je osvobozovala od poroby tatarské a chovala se k němu národnostně i nábožensky snášelivě. Národnost běloruská i ukrajinská jako kulturně vyspělejší nabyly v Litvě vynikajícího významu; jazyk ruský (nejdříve běloruský, potom ukrajinský) stal se panujícím při dvoře litevském a pravoslaví nabylo vrchu nad katolictvím. V zemích připojených k Polsku podléhal však živel ukrajinský vlivu polskému jakožto kulturně mocnějšímu. Avšak od st. XV. počala převaha ruského živlu i na Litvě klesati; příčinou toho bylo spojení Litvy s Polskem, které bylo unií lublinskou r. 1569 dovršeno. Polsko usilovalo ještě o unii náboženskou (unie brestská r. 1596), která se však jen částečně uskutečnila. Od té doby země litevsko-ruské byly úplně vydány kulturnímu a náboženskému vlivu polskému. Politické svazky s velmoži polskými, podmaňující vliv kultury a mravů polských a konečně i politické výhody způsobily, že ukrajinské rodiny aristokratické přecházely do tábora polského a k víře katolické. Značný počet šlechtických rodin, jako Zaslavští, Chotkevyči,

Sapiehové, Cartoryjští, Zbaražští atd., oddělil se od svého národa nejen sociálně, nýbrž i národně a nábožensky. Toliko široké vrstvy lidu, skládajícího se z porobeného stavu selského a měšťanstva, obmezeného ve svých právech, trvaly při své národnosti a víře pravoslavné.

Obranu národnosti ukrajinské proti Polákům převzali potom kozáci. Původně to byli obyvatelé na dolním Dněpru, kteří vedle svého zaměstnání stále byli připraveni nájiti svého majetku proti sousedním divokým národům, Pečenéhům, Polovcům a Tatarům. Polské úřady podobně jako moskevské nejen že vzniku jejich nebránily, naopak podporovaly je jako obhájce pohraničních zemí. Nové společenské a náboženské pořádky, zaváděné po ujednání unie lublinské a potom brestské, způsobily první kontakty mezi kozáky a Polskem; když pak byl zaveden regestr, t. j. seznam obmezeného počtu volných kozáků, vzbouřili se kozáci r. 1592 pod vedením Kosyńského a Nalivajka. Povstání sice bylo potlačeno, ale později, když podle smlouvy kurakovské z r. 1625 počet regestrových kozáků byl obmezen na 6000 mužů, podřízených hejtmanu korunnímu, postavil se v čelo nespokojených kozáků slavný vojevůdce Chmelnyckyj, který pojal plán osvoboditi celou Ukrajinu a založiti samostatnou ukrajinskou říši „po Lvov, Cholm a Halič". Vítězné boje jeho s Polskem nepřinesly však Ukrajině ani národního ani politického osvobození. Po jeho smrti za hetmana Vyhovského nastaly neshody mezi kozáckou staršinou, která si osobovala veškerou moc, a mezi „černí", t. j. prostými kozáky a lidem. Tyto vnitřní svár y byly hlavní příčinou ponenáhlého rozkladu kozáctva. R. 1667 rozdělena byla Ukrajina mezi Moskvu a Polsko; hranicí byl Dněpr. Hetman pravobřežní Ukrajiny Dorošenko chtě dobýti ztracené svobody, spojil se s Tureckem, z čehož vznikla dlouholetá válka mezi Polskem, Moskvou a Tureckem, v níž ukrajinské země po pravém břehu Dněpru byly hrozně zpustošeny, zůstaly však přece v moci Polska. V Ukrajině levobřežní vzbouřili se kozáci proti útisku se strany ruské, vedeni jsouce statečným hetmanem Ivanem Mazepou, který se spojil s králem švédským, ale posléze byli pod Poltavou r. 1709 poraženi. Petr Veliký snažil se potom nadobro odstraniti samosprávu Ukrajiny.

Téměř celé století po připojení jižní Rusi k Litvě živila se domácí literatura ze zásob rukopisných, nashromážděných v periodě kijevské. Teprve spojení Litvy s Polskem způsobilo nový obrat. Prostřednictvím Polska otevřely se literární činnosti domácí nové, osvěžující proudy ze západu, kde právě působením renaissance a reformace zavládl čilý ruch kulturní a umělecký.

Hlavní oporou nového kulturního a literárního života byly knihtiskárny, bratrstva a školy. Umění knihtiskařské bylo známo na Ukrajině již na konci XV. st. *Švajpolt Fiol*, jak se zdá, polský Němec rodem z Lublina, vytiskl nákladem knížete Konstantina

Ostrožského staršího v l. 1491—3 v Krakově pět knih liturgických v jazyce církevně slovanském, mezi nimi „Časoslov" a „Žaltář". Jsa podezříván pro spolek s husity a pro náchylnost k pravoslaví, byl pohnán před soud krakovského biskupa. Aby ušel pronásledování, odstěhoval se do Uher. Po něm staral se o tištění pravoslavných knih *Fr. Skorina*, doktor lékařství. Nejdříve vydal v Praze v l. 1517—19 překlad bible Starého zákona a žaltáře, potom ve Vilně epištoly a jiné knihy. V druhé pol. XVI. st. zakládány byly už tiskárny na Ukrajině samé. Když r. 1565 vypuzeni byli z Moskvy první tamější knihtiskaři *Ivan Fedorovič* a *Petr Mstislavec*, našli útulek nejdříve u hetmana Chotkevyče v Zabludově, kde založili knihtiskárnu, v níž vydáno bylo „Jevangelie učitelnoje" a „Žaltář". Mstislavec odešel potom s tiskárnou do Vilna a Fedorovič našel útulek v Ostrogu u Konst. Ostrožského ml. Jiné tiskárny zřízeny byly ve Lvově, v Lucku, Kijevě, Černihově atd.

Neocenitelné zásluhy o šíření kultury a vzdělanosti na Ukrajině zjednali si dva velmožové: Kurbskij a Konstantin Ostrožský. *Andrej Michajlovič Kurbskij* († 1583), přívrženec náboženského horlitele Maksima Řeka, nejsa spokojen s politickými a společenskými poměry v Rusku za vlády Ivana Hrozného, uprchl na Litvu a v listech k carovi vyličoval nepokrytě bídný stav Ruska. Směle se tu stavěl proti samovládě carově a dovozoval, že car má býti sice hlavou státu, ale rádcové jeho údy jednoho těla a že třeba vyhledávati dobré rádce nejen mezi velmoži, než i mezi lidem. „Istorija knjazja velikago moskevskago", kterou ve vyhnanství napsal, obsahuje těžkou obžalobu panování Ivana Hrozného. Vida pak chatrnost vzdělání a nedostatek knih církevního obsahu na Ukrajině, snažil se povznésti zanedbanou vzdělanost a šířiti osvětu, pilně překládaje spisy náboženské (Jana Zlatoústého, Jana Damaskina, Řehoře Bohoslovce, Basilia Velikého a j.); mládež pravoslavnou na Litvě důtklivě vyzýval vyhledávati vzdělání na universitách západních, aby se dohonilo, co bylo dotud zanedbáno. Pravoslaví na Litvě našlo v něm horlivého obhájce a podporovatele.

Kromě Kurbského veliké zásluhy o šíření kultury a vzdělanosti měl *Konst. Ostrožskij* († 1608), velmož bohatý a mocný. V Ostrohu založil první vyšší školu (akademii) a zřídil knihtiskárnu. Nejčelnější dílo, jež odtud vyšlo, byla bible Ostrožská, první úplná bible, tištěná v jazyce staroslovanském. K vydání jejímu, jak napsal v předmluvě, pobádal prý ho smutný stav církve, „od vlků rozchvácené". Bible Ostrožská zůstala na dlouhou dobu jediným vydáním tekstu staroslovanského; první bible moskevská vytištěna byla teprve r. 1663.

S počátku poskytovali ochranu víře pravoslavné a národnosti ukrajinské někteří velmožové, ale to netrvalo dlouho. Již synové Kurbského a Ostrožského odpadli od víry pravoslavné a přijali katolictví. Obrana víry a s ní národnosti připadla potom uvědomě-

lému stavu městskému, t. ř. b r a t r s t v u m. Organisace tyto vznikly ze starých církevních bratrstev, byly zreformovány na způsob cechovních řádů a začaly pečovati nejen o věci církevní a lidumilné, než i o osvětu a vzdělanost, zakládajíce tiskárny a školy. Na sklonku XVI. st. rozšířily se po celé Ukrajině a Bílé Rusi. Školy, bratrstvy zřizované, měly sice převážně náboženský ráz, ale duch času a soutěž se školami katolickými (jesuitskými) způsobily, že za předměty vyučovací připuštěny v nich i nauky světské, jako filosofie, historie a literatura. Působením bratrských škol povznesla se vysoko vzdělanost na Ukrajině i v širokých vrstvách lidových. Archidiakon Pavlo Alepskij, který za časů Chmelnyckého cestoval s patriarchou Makariem Ukrajinou do Moskvy, velmi pochvalně se zmiňuje o vysokém stupni vzdělanosti „kozáckého lidu".

Literatura pěstovaná odchovanci bratrských škol, mezi nimiž vynikala nejdříve akademie v Ostrohu, potom škola lvovská a posléze akademie kijevská, proměněná r. 1631 v proslulou kijevomohyljanskou kolej, byla převahou náboženská. Literární řečí byla církevní slovanština, do níž vnikaly čím dál tím více živly z živé řeči lidové. Nejstarší překlad evangelií na jazyk ukrajinský, t. ř. Peresopnické evangelium z l. 1556—61, pochází od archimandrity *Grigoria*, který je přeložil z bulharštiny do řeči ruské „dlja lipšoho vyrozumlenja ludu christijanskoho pospolytoho". Potom následovaly další překlady toho druhu. Ze spisů mimocírkevních jazyk církevně slovanský znenáhla úplně vymizel. Vytvořen byl nový literární jazyk, podléhající silnému vlivu úředního a kancelářského jazyka, který vznikl v Litvě na základě běloruského nářečí s příměsí polských a latinských termínů. Čím více se tento jazyk šířil v jižní Rusi na konci XVI. st., tím víc se přibližoval k místnímu jihoruskému (ukrajinskému) jazyku.

Církevní písemnictví připravilo znenáhla půdu i jiným druhům literárním, které se objevily na sklonku XVI. st. Dvě příčiny podporovaly současný ruch spisovatelský: předně boj za víru pravoslavnou s katolictvím a s unií, za druhé potřeba naukových děl pro školu. První zrodila velkou a zajímavou literaturu polemickou, druhá byla pobídkou k naučným pracím z oboru filosofie a literatury. K tomu připojilo se ještě písemnictví krásné, které vydalo nejbohatší žeň v oboru dramatickém.

Polemická literatura vyvolána byla na konci XVI. a na počátku XVII. st. spisy katolíků (na př. Petra Skargy), reformou kalendáře r. 1581 od papeže Řehoře a unií brestskou. Nade všecky polemiky vynikl *Ivan Vyšenskyj*, mnich zografského kláštera na hoře Athosu. Vyšenskyj nebyl učený theolog, nýbrž znamenitý publicista; skládal listy nebo poslání, adresovaná vynikajícím osobám nebo celému národu a psaná s podivuhodnou směsí přísného klášterního asketismu a zdravého humoru národního. Spisovatel dotýkal se v nich nejpalčivějších otázek současného života na Ukrajině. Zatracoval

„kacířské odpadlíky", přísně odsuzoval i pozůstalé věřící pro nedostatek víry, pánům vytýkal rozkošnický život, nepravosti a násilí, klnul biskupům a igumenům, kteří si ze svatých míst nadělali dvorců, hrabou peníze a milostnicím svým chystají věno, přitom vřele se ujímal prostého lidu a horlil pro rovnost všech stavů. Latinské „chytrosti", t. j. způsob vyučování ve školách latinských (jesuitských) zamítal, zato obráncem církevně slovanského jazyka byl horlivým, volaje: „Knihy církevní všecky a duchovní řády slovanským jazykem tiskněte: povím vám tajnost velikou, že ďábel má takovou závist na slovanský jazyk, že div žije od hněvu. A to ďábel má proto na slovanský jazyk takové záští, že je plodonosnější nade všecky jazyky a Bohu milejší: neboť on bez všelikých pohanských chytrostí a návodů, totiž bez gramatik, retorik, dialektik a jiných jejich pletich marných, ďáblu příjemných, prostým čítáním pilným, všech obmyslů prázdným, k Bohu vede, prostotu a pokoru vzbuzuje a k duchu svatému pozdvihuje..." Se svého stanoviska měl pravdu, když nevražil na učenost latinskou, neboť pozoroval, že s latinským vzděláním přicházela i zkaženost a pronevěra panstva a vyššího duchovenstva a obě tyto věci spojoval v jedno; proto vedl tvrdošíjný zápas za starou víru, starou národnost a národní mrav. V polemické literatuře, nejbujněji rozkvetlé na konci XVI. st. a na počátku XVII., pokračovalo se ještě po celé století XVII., ano i později, ale žádný z pozdějších spisovatelů nenabyl toho významu jako Vyšenskyj.

Z prací filologických nejdůležitější byla slovanská gramatika *Meletia Smotryckého* (z r. 1619), které se i na Rusi dlouho užívalo; učil se z ní ještě Lomonosov. Slovník *Pamvy Beryndy* „Leksikon slaveno-rossijskij" (z r. 1627) byl často znovu otiskován a cení se dosud jako první pokus o slovník řeči ukrajinské.

Poesie byla hlavně pěstována od učitelů a žáků na školách, v nichž se přednášela teorie poetiky. Napodobovány byly vzory polské a z polštiny převzata též prosodie sylabická (třináctislabičný verš s cesurou po sedmé slabice). Drobné verše (virši) byly skládány při rozmanitých příležitostech; zvláště se rozmohly verše obsahu panegyrického. Každý nový hetman, každý metropolita a p. oslavován byl básněmi, málokterá kniha obešla se bez veršovaného věnování, bez epigramu na přitištěný erb. Větší cenu měly verše historické, opěvující současné události, dále skladby satirické, namířené proti nepořádkům společenským, verše duchovní („psalmy" a „kanty") a prosté básně lyrické jakožto výraz opravdového citu. Mnohé z nich přešly v ústní tradici a znárodněly. Většina těchto plodů básnických nebyla vydána tiskem, šíříc se toliko ústně nebo v přepisech.

Divadelní hry dostaly se na Ukrajinu ze západní Evropy prostřednictvím Polska. Byly to duchovní a náboženské hry, do nichž pro obveselení obecenstva vkládány byly drobné scény ko-

mické (interludie, intermedie). Tyto drobné mezihry, z nichž vanul s prostonárodním jazykem i svěží duch národní, nejsouce spoutány těsnými pravidly scholastické poetiky, přestávaly potom býti pouhými vložkami dramat církevních a nabývaly samostatného významu jakožto zvláštní druh poesie dramatické, jak ukazují pozdější skladby *Mitrofana Dovhalevského*, profesora poetiky na akademii kijevské. U Dovhalevského intermedie byly vlastně hlavní věcí, drama samo tvořilo pouze jejich rámec. Obsahovaly živé obrázky ze života, v nichž vystupovali Moskali, Poláci, Ukrajinci a židé rozmanitých vrstev; typy národní jsou v nich kresleny dosti hrubě a naturalisticky, ale s patrnou snahou zobraziti a předvésti skutečný život. Písně, vkládané místy do tekstu, mají zřejmé stopy národních motivů.

Na počátku XVII. st. střediskem osvěty a literatury v jihozápadní Rusi stal se znovu Kijev, dávný politický a kulturní střed jihoruských zemí. Hlavní o to zásluhu měl kijevský metropolita *Petr Mohyla* (1597—1647). Vynikající tento muž, pocházeje z rodu knížat multanských, nabyl vzdělání v Paříži, sloužil v polském vojště a vstoupiv do kláštera, obnovoval starožitné svatyně historické, opravoval církevní knihy, psal a vydával knihy na obranu církve pravoslavné proti uniatům. Nejvíce se proslavil tím, že rozšířil a bohatě nadal kijevskou školu bratrskou, příští to akademii, které věnoval své nejlepší snahy i svůj majetek.

V dosavadních školách bratrských měl převahu živel řecký. Naproti tomu Mohyla dal přednost školní učenosti západní s jazykem latinským. Za tou příčinou vyslal několik mladíků do západní Evropy, aby se tam vzdělali a v novém duchu vyučovali. Nebylo to uvítáno přátelsky; katolíci i uniaté šířili pomluvu, že se na škole pěstuje učení kacířské, kalvínské, pobouřili lid, který chtěl školu zbořiti, samého Mohylu zabíti a těmi jeho latináři „nakrmiti jesetery dněprovské“. Přes to kolej úspěšně prospívala a byla prvním vyšším učilištěm na Rusi. Od polovice XVII. stol. stala se semeništěm učených lidí téměř po celém pravoslavném Slovanstvu, zákonodárcem literárních forem a směrů. Nedostatkem bylo, že berouc hotové již poznatky naukové ze západu, zvláště z Polska, přejímala odtud vlastně to, co již na západě končilo svůj věk — scholastickou moudrost středověkou s její ztuhlou formálností. V písemnictví projevilo se to mezi jiným i tím, že se spisovná řeč vzdalovala od živého pramene lidové řeči a přetvořovala se na „slavjano-ruský jazyk“, který charakterisuje spisy všech odchovanců kijevské akademie.

[N. Ivanišev: Žizň kn. Kurbskago v Litvě i na Volyni. Kijev 1849. — A. Jasinskij: Sočin. kn. Kurbskago kak istor. material. Kijev 1889. — A. Pypin: Kn. Kurbskij (Věst. Jevr. 1894, 7).

A. Archangelskij: Borba s katoličestvom i umstvennoje probuždenije Juž. Rusi k koncu XVI. v. Kijev 1886. — Týž: Očerki iz istor. zap.-rus. liter. XVI.-XVII. v. M. 1888. — N. Kostomarov: Južnaja Rus v koncu

XVI. v. (Monograf. III.). — K. Charlampovič: Zap.-rus. pravoslav. školy XVI. i nač. XVII. v. Kaz. 1898. — N. J. Petrov: O sloves. naukach i liter. zanjatijach v Kijev. Akad. ot načala jeja do preobrazovanija v 1819 g. (Trudy Kijev. Duch. Akad. 1866-8). — Týž: Kijev. iskusstv. literatura XVII. i XVIII. v. preimuščestvenno dramat. (tamtéž 1910).

N. Kostomarov: Petr Mogila pered sudom izslědovatelej našego vremeni (Ist. Monograf. 14). — S. Golubev: Kijev. mitr. Petr Mogila. Kijev, I., 1883; II., 1898.]

HLAVA VII.

Literatura ruská v XVI. a XVII. st.

Hnutí renaissanční a reformační nedotklo se přímo a bezprostředně života a písemnictví ruského, nicméně tam byly ohlasy jeho také zaneseny. Vliv reformace byl patrný hlavně v krajích nejblíže západu položených, jinde ideje reformace našly ohlas pouze u vnímavějších jednotlivců. Zato spory náboženské mezi duchovenstvem rozmohly se v této době na Rusi stejně mocně jako v západní Evropě, takže náboženské hnutí a touha po reformě církevní je rovněž význačným rysem ruského života a ruské literatury v XV. a na počátku XVI. st. Náboženské hnutí na Rusi nabylo zvláštního rázu tím, že nejen prostý lid, nýbrž i duchovenstvo přivyklo ztotožňovati podstatu víry s vnějšími obřady. Naprostá oddanost formě, liteře a obřadu stala se příznačným rysem ruského náboženství a každá úchylka od ustálených forem pokládala se za porušování pravoslaví.

1. Literární činnost v Moskvě v XVI. st.

Když v druhé polovici XV. st. tatarské jho bylo svrženo a Moskva stanula v popředí zemí ruských, písemnictví domácí začalo se znovu zvedati. Mělo ráz výlučně náboženský a církevnický. Skládána byla rozmanitá poslání osob duchovních ke knížatům i k národu, životy svatých, cestopisy, traktáty theologické a spisy polemické proti sektářům.

Sektářství nalézalo v Rusku úrodnou půdu zvláště proto, že náboženské názory nebyly založeny na hlubším základě učení křesťanského, nýbrž na vnějším obřadnictví. Na sklonku XV. st. rozmohla se zejména sekta zvaná „židovstvujuščije“, přinesená na Rus podle současných zpráv od učeného žida Scharia (Zacharia), který r. 1471 z Litvy přibyl do Novgorodu. Vznik sekty zžidovující nebyl dosud jasně vyložen. Jedni ji spojují s husitskými a táborskými ideami, které se rozšířily na Litvě a v Polsku — což je pravdě nejpodobnější — jiní uvádějí ji ve spojení s jihoslovanským bogomilstvím. Vyznačovala se racionalistickým nazíráním na učení církve a protestem proti vnější obřadnosti. Přívrženci její

byli větším dílem lidé poměrně vzdělaní a bezúhonného života; proto přilákala k sobě hojné stoupence nejen mezi prostým lidem, nýbrž i v duchovenstvu světském a vyšších stavech. Hlavními protivníky zžidovujících byli novgorodský arcibiskup Gennadij a igumen volokolamského kláštera Josif Volockij; působením jejich byli sektáři krutě pronásledováni: někteří byli upáleni, jiní uvězněni.

V *Josifu Volockém* († 1515) zosobněn je typický představitel náboženského fanatika, nesnášelivého, slepě oddaného liteře a formě a neschopného připustiti svobodomyslnější myšlenku. Veškerá snaha jeho směřovala k tomu ohraditi staroruské pravoslaví přede všemi novými vlivy a zjednati mu nedotknutelnou sankci. Ve svých polemikách, sebraných v „Prosvětiteli", nejen surově potíral heretiky a volal na ně svatou inkvisici, nýbrž horlil i pro samovládu církve a státu a pro těsný jejich svazek. Zároveň se zastával práva klášterů, jichž bylo tehdy mnoho a velmi bohatých, na majetek, statky a robotníky. Požívaje veliké úcty u duchovenstva i u vládních osob, zjednal si mnoho stoupenců a žáků (josifljanů), stejně fanatických a nesnášelivých, kteří podporujíce jako Josif samoděržavné snahy panovníků ruských, nabyli veliké moci politické a po dlouhou dobu mařili každý pokus, směřující k svobodě mysli a reformám církevním.

Byly však i mezi duchovenstvem otevřenější a prozíravější hlavy, které nesouhlasily s názory Josifovými a směle proti nim vystoupily. V čele jejich stál *Nil Sorskij* († 1508). Na Athose seznámil se s učením jihoslovanských hesychastů, kteří zamítajíce „zevnější moudrost", pokládali za jedinou cestu poznání pravdy vnitřní meditaci. Po svém návratu na Rus Nil začal zásady hesychastů prakticky prováděti. Usadil se v pusté jeskyni, odloučen od světa, a věnoval se náboženské meditaci; totéž doporučoval svým stoupencům. Brzy vzniklo v Závolží mnoho podobných pousteven, osídlených stoupenci Nilovými, závolžskými starci, jak se jim říkalo. Nil a jeho přívrženci vystoupili rozhodně proti názorům Josifovým o majetku klášterním, dovozujíce, že kláštery nemají míti pozemských statků a mniši že se mají živiti prací rukou svých. Kritické stanovisko Nil zaujal i k církevní tradici; zavrhuje slepou víru v autoritu „písem" („písem je mnoho, ale ne všechna jsou Svatá"), dával přednost rozumovému poznání a vnitřnímu křesťanství. Od Josifa a josifljanů lišil se i svým lidštějším a shovívavějším stanoviskem k heretikům, jež třeba podle jeho mínění napravovat, nikoliv na hranici odsuzovat; proto byl obviňován z tajných sympatií a styků s novgorodskými kacíři. Tak rozdělilo se duchovenstvo ruské na dva nepřátelské tábory, z nichž jeden byl konservativní a zpátečnický, druhý reformní a pokrokový. Sporů mezi oběma využila státní moc ve svůj prospěch, snažíc se podříditi církev státu.

Stoupencům Nilovým dostalo se vynikajícího pomocníka v učeném *Maksimu Řekovi*. Rodem z Albanie vzdělal se v Řecku a Italii, kde poznal literaturu klasickou a filosofii řeckou. Ve Florencii osobně se seznámil s náboženským horlitelem Savonarolou, jehož osobnost naň působila dojmem nevyhladitelným. Opustiv Italii vstoupil na Athose do kláštera, kde pro svou učenost požíval veliké úcty a vážnosti. Když r. 1515 došla na Athos žádost velkoknížete Vasilia Ivanoviče, aby byl poslán na Rus učený muž, který by mohl opatřiti nové překlady církevních knih, vyvolen byl k tomu Maksim. Na Rusi uloženo mu pořídíti překlady některých částí Písma a potom zrevidovati texty bohoslužebných knih. Ježto se texty, od něho podle řeckých originálů upravené, v mnohém lišily od starého znění, byl od josifljanů obviněn z úmyslného porušení bohoslužebných knih a z náklonnosti k heresi, k čemuž nemálo přispěly jeho přátelské styky s závolžskými starci. Na církevním sněmu byl odsouzen a vláčen 28 let z vězení do vězení. Teprve r. 1551 propuštěn na svobodu; brzy potom (r. 1556) zemřel.

Spisovatelská činnost Maksimova byla bohatá a mnohostranná. Kromě úpravy církevních knih a polemik proti sektářům a jinověrcům byl autorem četných „slov" a „poslání" obsahu mravoučně-vzdělavatelského a káravého. Kritisoval v nich mnišství a církevní obřadnictví, jako dříve Nil, káral sobeckost velmožů, vytýkal vady současné společnosti, nešetře ani panovníka ani prostého lidu, horlil proti tmářství, pověrám a apokryfickým pověstem a povzbuzoval k pravé zbožnosti a čistotě křesťanského života. Na církevním sněmě, kde byl souzen, neostýchal se vytýkati přítomným hodnostářům církevním: „Vy jste přijali sv. křest a víru zachováváte pravoslavnou, ctihodnou a svatou, ale dobrého ovoce nemáte". Snažil se vůbec vnésti do duševní zatemnělosti ruské společnosti paprslek světla a osvěžující prvky západní kultury. Ačkoliv očistné snahy jeho byly příkře potírány, měl přece nemalý vliv na další rozvoj osvěty v Rusku.

Když za cara Ivana Hrozného sjednoceny byly země ruské v jediné carství, usilováno také o sjednocení církevní a utvrzení národní církve ruské. Ježto jednotlivé kraje ctily své zvláštní vyvolence boží a divotvorce („ugodniki"), kteří byli pokládáni za ochránce a patrony místní, předsevzata byla všeobecná kanonisace ruských svatých. K tomu účelu bylo potřebí sestaviti životopisy jednotlivých světců. To bylo pohnutkou tehdejšímu metropolitu *Makariovi* k sestavení obrovského sborníku „Čeťji-Minějí", v němž sebrány byly téměř všecky památky staroslovanské církevní literatury, jako knihy sv. Písma a výklady k nim, slova, legendy, nábožensko-poučné traktáty, cestopisy, klášterní řády, životopisy svatých, zejména ruských světcův atd. Významného tohoto díla, jež se skládalo z 12 objemných foliantův a rozděleno

bylo po dnech každého měsíce, účastnilo se mnoho pracovníků; sestavení jeho trvalo téměř 20 let a ukončeno bylo r. 1552.

Sjednotit a uspořádat národní církev ruskou bylo také cílem církevního sněmu, který byl r. 1551 svolán do Moskvy za předsednictví metropolity Makaria. Sněmování účastnilo se duchovenstvo, světské i klášterní, a vyšší hodnostáři světští. Výsledek sněmování uložen je v t. ř. „Stoglavu". Obsah jeho týká se především organisace církevní, právních poměrů duchovenstva a klášterů, bohoslužby, škol a knih církevních; zároveň jsou tam poznamenány zajímavé zprávy kulturně-historické, vyplynulé z pozorování života národního, o zvycích, obřadech a pověrách lidových. Většina duchovních členů sněmu s metropolitou Makariem v čele byli josifljané, proto není divu, že tendence sněmu byla rozhodně konservativní a opravám církevním v duchu Nilově a Maksimově nepřející.

Za bezprostředního vlivu „Stoglava" vznikl jako jeho doplněk, týkající se praktické moudrosti životní a morálky občanské, „Domostroj". Učí se v něm, jak věřiti v Boha a ctíti světskou i duchovní vrchnost, jak žíti v pokoji s ženou, dětmi a čeledí a jak spravovati hospodářství domácí. Vedle vážných pravidel a pouček jsou v něm i mnohé malichernosti a naivnosti (na př. smrkati a plivati bez hluku, nestrkati prstů do nosu, nešťárati se v jídle jazykem nebo prsty a p.), ale ty právě ukazují, jak primitivní byla tehdy kultura na Rusi a jak bylo třeba nabádati lid k nejjednodušším pravidlům spořádaného života a společenské slušnosti.

Důležitým prostředkem šířiti osvětu bylo všudy knihtiskařství. Na Rus dostalo se pozdě a mělo zvláštní osudy. Zakladatelem první knihtiskárny ruské v Moskvě byl sám car Ivan Hrozný a tisk první knihy „Skutky apoštolské" dokonán byl r. 1564. Z příčin nedosti jasně dotud vyložených tištění knih bylo přerušeno, první mistři tiskaři byli nuceni uprchnouti z Moskvy a koluje tradice, že knihtiskárna sama byla zapálena nevědomým lidem, popuzeným od protivníků knihtiskařství. Tiskaři z Moskvy vyhnaní větší porozumění našli v jihozápadní Rusi, kde zakládali knihtiskárny. V Moskvě teprve později rozmohlo se zase tištění knih.

Car Ivan IV. Vasiljevič (1533—1584) byl zajisté krutý vládce, avšak pro vzrůst a kulturní vývoj říše ruské vláda jeho měla význam nemalý. On rozšířil říši novými výboji, zavedl mnohé prospěšné reformy a dbal i o šíření vzdělanosti západní ve své zemi. Teprve druhá polovice jeho vlády byla skutečně hrozná a tyranská. Lid obecný a selský ho však miloval, ježto ho chránil před zpupnými bojary, a v ústní tradici zachovalo se o něm mnoho historických písní. Olearius, spisovatel německý, zaznamenal ve svém deníku, že Ivan Hrozný, chtě se při hodech ob-

veseliti, rozkázal pěti písně o dobytí Kazaně a Astrachanu. Z toho je zřejmo, že již tehdy kolovaly písně, v nichž se opěvovaly významné příběhy z doby jeho panování. Pěvci těchto písní byli asi veselí lidé — skomorohové, jimž byl Ivan nakloněn. Zachované písně obsahují mnohé nedověrnosti a sotva mohly býti v tomto složení před carem zpívány. Proto se předpokládá, že původní písně byly později — asi v XVII. stol. důkladně přepracovány, když se obecný typ cara Hrozného ustálil. Opěvuje se v nich hlavně dobytí Kazaně (r. 1552), pokoření Sibiře (1581), sňatek carův s Marjí Těmrjukovnou, hněv Ivanův na staršího syna carova a j.

2. Rozkol a jihoruské vlivy v Moskvě.

Stohlavý sněm při vší setrvačnosti a oddanosti staroruským tradicím nemohl neuznati svrchované potřeby opraviti církevní knihy, do nichž se přepisováním od nevzdělaných písařů vloudily mnohé chyby. Byl to úkol velice těžký a nevděčný. Těžký proto, že bylo nesnadno vyhledati v rukopisných knihách tekst zcela správný; jediná možnost byla srovnati ruské překlady s řeckým originálem, ale v Moskvě nebylo lidí, kteří by dokonale znali řecky a slovansky a mohli srovnání takové vykonati. Cizincům svěřiti tuto práci zdálo se s počátku vyloučeno, neboť ruští lidé pokládali se za jediné představitele pravého pravoslaví a stavěli se proti každému vlivu cizímu, nevyjímajíc ani vliv řecký. Nevděčný to byl úkol zvláště proto, že většina duchovenstva a lidu lpěla úzkostlivě na ustálené tradici a v každé změně litery spatřujíc porušení čistého pravoslaví, původce takové změny prohlašovala za heretika.

Aby se odstranilo nesprávné opisování knih, zřízena byla státní tiskárna v Moskvě, jejímž úkolem bylo tisknouti církevní knihy. Tím se však zlo nenapravilo, ježto nikdo nedovedl určiti správný a spolehlivý tekst, podle něhož by se mělo tisknout, naopak dávala se tiskem mnohým chybám úřední sankce.

Konečně se nahlédlo, že bez pomoci cizí opravu knih provésti nelze. Patriarcha *Nikon* shromáždil kolem sebe vzdělané duchovní, hlavně Jihorusy, Jihoslovany a Řeky a svolav církevní sněm, vymohl si na něm usnesení, že třeba opraviti chyby církevních knih podle řeckých pramenů a starých rukopisů. Chopiv se energicky díla, provedl tak mocí svého úřadu opravu knih, o niž se již předchůdci jeho pokoušeli. Nepřestal však jen na opravě knih, nýbrž zaváděl i některé novoty v obřadech. Všechno to popudilo přívržence „staré víry“ k odporu, a to tím více, čím přísněji a bezohledněji Nikon prováděl své reformy. Fanatikové starého obřadu, ztotožňujíce literu a obřad s dogmatem a samou podstatou víry, začali bouřiti celý národ obžalobami, že

se čisté pravoslaví kazí a porušuje. Nastaly tuhé spory církevnické, zápas dvou proudů, starého s novým, a konečným výsledkem byl — r o z k o l. Starověrci (razkolníci) neuznávali nové úpravy knih a obřadu a fanaticky se drželi starého pořádku. V této době vznikla obšírná literatura razkolnická, obsahující hlavně dogmatické a liturgické námitky proti nové reformě. K rozpoutání vášní nemálo přispěl patriarcha Nikon sám, jsa povahy tvrdé, neústupné a panovačné. Vzepřev se samému caru, byl na církevním sněmu roku 1667 zbaven hodnosti patriarchy. Tím byli protivníci jeho reformy posíleni ve svém odporu a začali se organisovati.

V čelo staroobřadníků postavil se protopop *Avvakum*, muž silné vůle a tvrdého charakteru, typický zjev náboženského fanatika. Ani vězení, ani hlad, ani vyhnanství v Sibiři nesklonilo jeho tvrdé šíje. Ničím nedal se pohnouti, aby ustal od vášnivých útoků na Nikona a jeho reformu, a raději podstoupil smrt upálením (r. 1681), než by odvolal písmene ze svých názorů.

Spisovatelská činnost jeho byla hojná. Většinu jeho prací tvoří „Č e l o b i t n j e“, t. j. prosby, nebo „P o s l a n i j a“, t. j. dopisy adresované dílem carům Alekšeji Michajloviči a Fedoru Aleksějeviči, dílem jednotlivým staroobřadníkum, mužům i ženám. Věnovány jsou rozmanitým otázkám dogmatického a liturgického rázu, podávají zprávy o organisaci nově založené obce razkolnické a o poměru jejím k církevní a světské vrchnosti. Pro dějiny razkolnického hnutí mají prvotřídní důležitost. Vyznačují se originálností stylu, vytříbeností řeči, pádnou, až hrubou a cynickou silou výrazu; těmito vlastnostmi vysvětluje se jejich neobyčejný vliv a zvláštní působivost na čtenáře. Velice poutavá je jeho autobiografie, kterou začal psáti ve vyhnanství na Sibiři, kde se setkal s Jiřím Križanićem. Obsahuje nejen živý obraz jeho vskutku mučednického života, nýbrž i kulturní malbu ze starého Ruska, z oné přechodní doby, když nové ideje začaly zatlačovat staré poměry. Jsou v ní i zajímavé podrobnosti o dalekých krajích asijského Ruska, kam ho osud zahnal.

S opravou knih těsně souvisela také otázka o š k o l s t v í r u s k é m. Dlouholetá historie opravy knih ukázala, že je nevyhnutelně třeba postarati se o zřízení řádné školy, v níž by se duchovenstvo ruské mohlo vzdělávati a nabýti potřebných vědomostí ve svém oboru. V Moskvě až dotud nebylo podobné školy; bylo tedy nutno převzíti formu její odjinud. Přirozeně byl v první řadě obrácen zřetel k jihozápadní Rusi, kde se školství utěšeně rozvíjelo. R. 1648 založil milostník cara Alekšeje F. M. Rtiščev nedaleko Moskvy klášter, povolal tam kijevské mnichy a uložil jim učiti slovanské a řecké mluvnici, retorice a filosofii. Ještě dále šel Simeon Polockij, zřídiv v klášteře Spasském latinskou školu s úplným programem, jaký měly školy kijevské.

Vyučování latině vzepřelo se vyšší duchovenstvo moskevské, spatřujíc v ní prostředek šířiti bludné učení; proto škola neměla dlouhého trvání. Později obnovil ji žák Polockého Silvestr Medvědev; odpůrci latinské školy založili pak v Čudovském klášteře školu řeckou. Dlouhý spor mezi přívrženci latinské a řecké školy rozhodla konečně vláda tím, že zřídila r. 1687 slovansko-řecko-latinskou akademii s vyučovací osnovou co nejširší, ale vyučování nesvěřila učencům kijevským, nýbrž bratřím Lichudum, Řekům povolaným k tomu cíli do Moskvy. Ani tito nemohli se obejíti bez programu západo-latinských škol, proto byli odstraněni. Ale ježto vyzkoušený program latinských škol nemohl se ničím lepším nahraditi, přešlo vyučování na počátku XVIII. st. úplně do rukou stoupenců školy latinské.

Z učenců kijevských, povolaných do Moskvy, největší zásluhy o šíření nových názorů vzdělavatelných má mnich *Simeon Polockij* (1629—1680), muž se zásadami nového školního vzdělání, spisovatel pracovitý a plně oddaný svému povolání. Rodem z Bílé Rusi vzdělal se v kijevo-mohylovské koleji, učil na bratrské škole v Polocku a od cara Alekséje byl povolán do Moskvy. Pro své vzdělání a milou povahu stal se tam brzy známým a při dvoře carském váženým, takže mu svěřeno vychování carevice Alekséje a Fedora. Vyzván byv potírati razkolníky, napsal proti nim řízný spis „Ž e z l p r a v l e n i j a“. Jako oblíbený kazatel složil četná kázání na rozmanité svátky církevní a dni světců slavených v carské rodině; obsaženy jsou ve dvou sbírkách „O b ě d d u š e v n y j“ a „V e č e r j a d u š e v n a j a“, vydaných po jeho smrti. V kázáních mravoučných dotýkal se i soudobého života, horle proti lidovým pověrám, pohanským obyčejům a běsovským písním. Jím uvedena byla do Moskvy poesie duchovní i světská. Vydal veršovaný žaltář, psal příležitostné básně k slavnostem dvorským a skládal duchovní dramata. Básně jeho zachovaly se ve dvou rukopisných sbornících, z nichž „R y f m o l o g i o n“ obsahuje básně příležitostné, druhý „V e r t o g r a d M n o g o c v ě t n y j“, veršované povídky, epigramy, sentence, modlitby, vedle nich i satirické obrázky ze života současného. Repertoár školských her rozhojnil dvěma dramaty biblickými: komedií o Nabuchodonozorovi a o ztraceném synovi.

Simeon Polockij nemálo přispěl k rozšíření nových vzdělavatelných a literárních názorů v Moskvě; on rozšířil tam a utvrdil základy širšího vzdělání západního a ukázal na nevyhnutelnou potřebu literatury světské. Jím začíná se obrat v literárním životě, hledání nového obsahu i nové formy.

O něco dříve povolán byl do Moskvy *Epifanij Slavineckij* († 1675), rovněž odchovanec kijevské školy, na rozdíl od Polockého přívrženec řeckého směru. Pro nevšední znalost řečtiny a slovanských jazyků zvolil si ho patriarcha Nikon za pomocníka při

opravě bohoslužebných knih. Literární práce jeho týkaly se hlavně oboru filologického a historicko-theologického.

Třetí spisovatel vyšlý ze školy kijevské *Dimitrij* (1651—1709), potomní metropolita v Rostově, prohlášený pro svůj vpravdě křesťanský a bezúhonný život za svatého, zúčastnil se jako Polockij a Slavineckij polemiky s razkolníky. V Rostově zřídil řecko-latinsko-slovanskou školu s programem latinsko-scholastických škol, o jejíž rozkvět pečlivě se staral. Nejobšírnějším jeho dílem jsou „Čeťji-Miněji", o nichž pracoval téměř 20 let. Látku k nim vážil dílem z „Čeťjí-Minějí" metropolity Makaria, dílem z církevně-historických spisů řeckých a latinských, jako „Vitae Sanctorum" od Suria a „Acta Sanctorum" Bollandistů. Dílo jeho, ukončené r. 1705 a vydané v Kijevě, mělo účel vzdělavatelný a bylo dlouho oblíbeným čtením. Kromě četných kázání, v nichž se obráží jeho měkká a na pravém křesťanství založená povaha, připisuje se mu také několik dramat duchovních.

Důležitým příspěvkem k poznání kulturních poměrů v moskevské říši v polovici XVII. st. je historické dílo *Grigoria Karpoviče Kotošichina*, podtajemníka vyslaneckého úřadu, „O Rossiji v carstvovanije Alekšeja Michajloviča". Kotošichin účastnil se diplomatického jednání mezi Moskvou a Švédskem a upadnuv v podezření, že koná Švédsku vyzvědačské služby, uprchl z Ruska a usadil se v Štokholmě. Tam v hádce smrtelně poranil hospodáře, u něhož bydlel, a za trest odsouzen byl k smrti. Jeho spis, ukončený ve Švédsku, podává kulturně historický obraz života a mravů carské rodiny a vyšších stavů ruských, obraz historicky ne zcela věrný, nicméně pozoruhodný. Jen s odporem a hrůzou mluví o způsobu, jakým konána byla spravedlnost, nepokrytě vyličuje nevědomost, hrubost a surovost bojarů a šlechty, srovnává instituce ciziny s domácími a trpce si stěžuje do nevzdělanosti Rusů, vytýkaje jim: „Pro vědu a vycvičení do jiných říší dětí svých neposílají, neboť se bojí, kdyby poznali tamních říší víru a obyčeje a blahou svobodu, počali by svou víru opouštěti a vstupovati do jiných a neměli by nijaké péče, ba ani pomyšlení na návrat do svých domovů a k svým pokrevným".

Kdežto Kotošichin spatřoval příčinu neblahého stavu kulturního na Rusi v odloučenosti od kulturních vlivů ciziny, jiný pozorovatel současný varoval Rusy před cizími vlivy a nabádal je zachovávati a rozvíjeti své národní osobitosti. Nebyl to Rus, nýbrž Chorvát, *Jiří Křižanić*, nejstarší panslavista v nejušlechtilejším smyslu. Narodil se asi r. 1618, chodil do latinských škol jesuitských v Záhřebě, poslouchal filosofii v Št. Hradci a theologii v Bologni a v Římě, kde byl k vlastní žádosti přijat do koleje řecké. V Římě pojal velkolepý plán smířiti Rusko, nejvýznamnějšího představitele slovanských národů, s Římem a římskou církví. K tomu cíli vypravil se dvakráte do Ruska; při druhém pobytu

v Moskvě byl vypovězen do Sibiře na 15 let bez udání příčin. Když nastoupil na trůn Feodor III., bylo mu dovoleno vrátiti se do Moskvy a potom opustiti Rusko. Ve Vilně vstoupil do řádu dominikánů, kteří mu zabraňovali vrátit se do Říma, jak si vřele přál. Zachovala se zpráva, že zemřel r. 1683 v řadách polského vojska, jež Jan Sobieski přivedl na obranu Vídně.

Križanić vynikaje všestranným vzděláním, složil řadu spisů z oboru filologického, historicko-politického a theologicko-polemického jazykem slovanským a latinským. Většina jeho prací vznikla za doby vyhnanství v Sibiři, byla však z části již dříve obmýšlena. Z děl jeho největší význam má „Gramatika“ (Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku) a „Politika“ (Rozgovori ob vladateljstvu).

Pomýšleje na náboženské sjednocení Slovanů, Križanić pokusil se pro Slovany vytvořiti jednotnou řeč spisovnou, které by rozuměl všecek východní a jižní svět slovanský. Řeč tato skládala se ze směsi církevní slovanštiny, ruštiny a srbochorvatštiny. Pravidla této ideální řeči slovanské sestavil ve své gramatice, plné originálních myšlenek a smělých reforem; prakticky užil této nové řeči ve svých spisech, psaných slovansky.

Nejvážnější a nejobšírnější prací jeho byla „Politika“, v níž uložil své názory politické, sociální, hospodářské, náboženské a národnostní a ukázal, jaký by po jeho mínění měl býti stát ruský, aby se stal mocným a slavným nejen na prospěch národu ruskému, nýbrž i všem ostatním národům slovanským. Križanić dovozuje, že kulturní stav Slovanstva proti jiným národům je příliš nízký; příčinou toho jsou některé přirozené vlastnosti Slovanů, jako nemluvnost, lenost, hodování, marnotratnost, nedostatek národní hrdosti, cizomilství (čužeběsije) a p. Nelze však říci, že by Slovanům cesta k vědám byla vůbec zapověděna nějakými nebeskými ustanoveními; i oni mohou nabýti vzdělání a kulturně se obroditi, budou-li chtíti a se snažiti. Všichni Slované nejsou však v dosti příznivých podmínkách, aby tuto kulturní obnovu uskutečnili; jediné od Ruska lze toho očekávati. „Zadunajští Slované (Bulhaři, Srbové a Chorváti) již dávno pozbyli nejen svého království, ale i vší síly i jazyka i všeho rozumu (politického), takže již ani nerozumějí, co jest čest a vážnost, a nemyslí už o tom; sami od sebe nikterak nemohou si pomoci, bylo by jim potřebí zevnější síly, aby se mohli opět postaviti na nohy a vejíti do počtu národu. Nepomůžeš-li jim, ty care, v nynějším jejich útisku a nevoli a nemůžeš-li ona království uvésti v dřívější stav a uspořádati jejich věci, mohl bys jim aspoň pomoci, aby se opravil jazyk v jejich knihách a aby se dobrými a rozumnými knihami oněm lidem oči otevřely, aby začali poznávati čest a pomýšleti o svém povstání. Potom i Čechové a posléze nedávno i Lechové upadli se Zadunajci v jednostejnou bídu, to jest, že jsou království,

síly, jazyka i rozumu (politického) pozbyli. Neboť ačkoliv se Lechové chvástají klamným stínem království a svou nevázanou svobodou, přece světu je známo, že sami sobě nijak ze své nevole a hanby pomoci nemohou, ale zevnitřní pomoci jest jim potřebí, aby se na nohy postavili a dřívější cti nabyli. Tuto pomoc a národní probuzení, care, s pomocí boží mohl bys jim poskytnouti, kdybys s nimi ujednal pevný svazek...“

Má-li však Rusko sehrát takovou úlohu ve Slovanstvu a přinést mu kulturní obrodu, jest především zapotřebí, aby se očistilo od hříchu „cizomilství“. „Jsou dva národové,“ vykládá Križanić, „kteří v pokušení uvádějí Rusko, vábíce odporující si povahou, kteří vlekou a trhají je v opačnou stranu. Jsou to Němci a Řekové. Při vší různosti mezi sebou oba národové úplně se shodují v jednom, právě v základním cíli svých pokušení, a shodují se tak dobře, že by bylo možno míti za to, že jest mezi nimi vzájemná úmluva na naši záhubu.“ Rozhodně nebezpečnější jsou Němci, kteří chtějí, „abychom odvrhli všecky námi ve vážnosti chované starobylé instituce a mravy a jednání své upravili podle jejich vlastních zkažených mravů a zákonů.“ Ve své nenávisti k Němcům Križanić jde tak daleko, že radí, aby vůbec byli vyhnáni ze země ruské.

Má-li býti zeslaben vliv cizinců, je nevyhnutelně třeba rozvinouti samočinnost národního života a roznítit národní síly, které by zaměnily cizí. K tomu účelu Križanić podává řadu positivních návrhův o reformování všeho státního a společenského života v Rusku. Návrhy jeho týkají se nutnosti rozvoje produktivních sil Ruska, povznesení tuzemského průmyslu a obchodu, reformy státního zřízení a zákonodárství, úpravy daní a p. Jakožto nejvhodnější formu vládní Križanić doporučuje neobmezenou monarchii, která zabezpečuje svobodu každého před násilím vlivných osob a tříd a může ze své vlastní moci provádět reformy, prospěšné celému národu. Hlavní povinností panovníkovou jest — dbáti o blaho svého národa. „Taž se všech králů na světě, jak pojímají své povinnosti, a nalezneš mnoho takových, kteří nejsou s to, aby ti přesně vyložili, proč Bůh ustanovil na světě krále a proč odevzdal jim moc nad národy. Králové se domnívají, že nejsou stvořeni pro království a národy, nýbrž království pro ně. Králové se domnívají, že jejich věcí je pouze panovati, poroučeti a užívati radovánek a nikoliv přemýšleti dnem i nocí o blahu národa.“

Všeobecně se uznává, že Križanić jako politik stál na výši nejpokrokovějších ideí své doby. „On systematicky stlačoval stát do úlohy služebníka národního života. Avšak dále samočinnost národního života byla Križanićovi pouze k prostředkem k dalšímu účelu, — k zachování národní osobitosti, bez níž nebylo myslitelno dosažení již tenkrát posledního, nejpodstatnějšího účelu vší jeho publicistické činnosti — osvobození Slovanstva a sjednocení církví“. (Miljukov.)

*

Užší styk s jihozápadním Ruskem a povolávání kijevských učenců do Moskvy měly příznivý vliv na literární činnost a na vznik jednotlivých druhů slovesných, pěstovaných tehdy na západě. Příkladem a usilováním Simeona Polockého vešly v oblibu veršované skladby lyrického, epigramatického a příležitostného obsahu; neměly ještě umělecké ceny, nicméně to byly první začátky nové poesie světské. Školské hry, zaváděné podle vzoru západoevropského, budily lásku k divadelním představením. Car Alekšej Michajlovič chtě míti po způsobě panovníků západoevropských na svém dvoře divadlo, vyzval pastora a učitele v německé Slobodě Gregoriho, aby sestavil z učitelů a žáků divadelní sbor, vyučil je a pořádal s nimi divadelní představení, pro něž zřízeno bylo v Preobraženssku při carském dvorci dřevěné divadlo. První hry konaly se r. 1672. Repertoár skládal se z dramat humanisticko-reformačních, jak byla tehdy obvyklá na jižní Rusi, v Polsku a Německu. Výslovně se jmenují hry: Esther, Judith, Josef, Jiří, Adam a Eva, David a Goliáš, Tobiáš, Bajazet a Tamerlan a j. Po smrti cara Alekšeje r. 1676 přestalo se vůbec hráti.

Pro širší vrstvy čtenářské vzdělávány byly povídky a románky, jež se hojně rozmohly. Dvojí cestou hrnuly se beletristické plody tohoto druhu do moskevské Rusi: předně ze zemí jihoslovanských, zvláště z Bosny a dalmatského pobřeží, za druhé z Polska, které prostředkovalo také příliv látek českých, na př. o Vasiliu Zlatovlasém, o Bruncvíkovi a p. Byly to látky dílem duchovní, dílem světské.

Mezi duchovní látky patřilo „Velikoje Zercalo“, obsáhlý a oblíbený sborník obsahu velmi pestrého, v němž byly shrnuty životy svatých, zázračné příběhy západního i byzantského původu, rozmanité povídky a pověsti, národní legendy a p. Účelem sbírky bylo poskytnouti kazatelům příklady, objasňující názorně mravní naučení. Prvotní předloha byla latinská; ruské vzdělání, přiměřeně upravené názorům pravoslavným, pořízeno bylo r. 1677 podle tekstu polského.

Rozšířenější byly povídky obsahu světského. Všeobecné zálibě těšila se humoristická povídka „Šemjakin sud“, původem asi orientální. Již v Polsku dostalo se jí satirického zabarvení, které se na Rusi ještě přiostřilo, a příběh vypravovaný navázal se na jméno historické osobnosti Dmitria Šemjaky, který dal barbarsky oslepiti Vasilia Temného. V této době dostaly se z Polska na Rus povídkové sborníky „Istorija o semi mudrecach“ a „Gesta Romanorum“.

Současně s povídkami světského obsahu hrnuly se do Ruska rytířské romány. Zvláště oblíben byl román „Bova korolevič“, založený na italské předloze a převzatý ze srbské literatury, dále povídky o Meluzině a cís. Ottonovi.

Probuzená činnost literární nepřestávala na překladech; dály se pokusy skládati samostatnější práce zábavného druhu. Jedno z předních míst mezi populárními knihami XVII. st. zaujímá „Sinodik", sborník úvah a povídek na thema o nutnosti vzpomínati na zemřelé a uvažovati o stavu duše po vyjití z těla. Jakousi Faustiadou ruskou byla povídka „Savva Grudcyn". Savva, syn zámožného kupce v Kazani, zastavil se na své obchodní cestě v městě Orlově u starého přítele otcova Bažena, který měl mladou ženu. Mezi Savvou a ženou Baženovou vznikl hříšný poměr. Když Savva trápen jsa výčitkami svědomí, chtěl poměr přerušiti, žena Baženova dala mu „otrávenou bylinku", aby ho znovu k sobě přilákala, sama pak lásky k němu byla zbavena. Savva působením bylinky znovu zatoužil po ženě Baženově a byl hotov za její lásku přinésti jakoukoli obět. Přidružil se k němu zlý duch v podobě neznámého člověka a slíbil mu pomoc, zapíše-li mu svou duši. Savva to učinil a získal zase lásku ženy Baženovy. Marně matka a otec ho vyzývali, aby se vrátil domů. Zlý duch začal ho voditi po městech a konečně s ním vstoupil do vojska, které bojovalo s Poláky. Savva pomocí zlého ducha konal divy statečnosti a v souboji přemohl tři polské bohatýry. Vrátiv se do Moskvy, těžce onemocněl; když se chtěl vyzpovídati a přijímati, ukázal mu zlý duch zápis a počal ho strašně mučiti. Přispěním Bohorodičky zlý duch byl přinucen vrátiti mu zápis. Savva se uzdravil a vstoupil do kláštera. — Z podobných živlů církevně-knižních a národně-poetických složena byla také povídka „Ogorjě i zlosčastiji", kterak hoře-neštěstí jinocha, oddaného opilství, přivedlo mezi mnichy v klášteře. Nejvíce samostatnosti prokázal neznámý skladatel povídky „O Frolě Skobejevě", jejíž forma připomíná novely italské. Vypravuje se v ní, jak lehkomyslný šlechtic Frol Skobejev z Novgoroda lstivě svedl dceru bohatého dvořana a jak přinutil jejího otce, aby svolil k jejich sňatku.

Na sklonku XVII. st. začal se vůbec v Rusku vzmáhati a mohutněti osvětový a literární ruch. Proud kultury západoevropské čím dál tím silněji narážel na dotavadní uzavřenost a ztrnulost ruského života. Proudu tomuto volnou bránu otevřel pak Petr Veliký.

[A. J. Sobolevskij: Obrazovanosť Mosk. Rusi v XV.-XVII. st. Spb. 1892, 1894. — P. N. Miljukov: Obrazy z dějin rus. vzdělanosti, přel. V. Dušek. Praha. — Panov: Jeres židostvujuščich (Ž. M. N. Pr. 1877, 1-3). — V. N. Peretc: Novyje trudy o židostv. XV. v. i jich literatuře. Kijev 1908. — A. Popov: Obličit. spisanija protiv židov i latinjan (Čt. v Obšč. ist. i drev. 1879).

A. V. Gorskij: Maksim Grek Svjatogorec (Pribav. k tvorenijam sv. Otcov 18. M. 1859). — V. S. Ikonnikov: Maksim Grek (Kijev. Univ. Izv. 1865-6). — S. A. Ščeglov: K istoriji izučenija soč. M. Greka (Rus. Fil. Věst. 1911).

N. Lebedev: Makarij mitrop. vseros. (Čt. Obšč. ljub. duch prosv. 1877-8, 1880-1). — K. Zauscinskij: Makarij, mitr. vseja Rossiji (Ž. M.

N. Pr. 1881, 10-11). — Arch. Josif: Podrobnoje oglavlenije Velikich Čet'jich-Minej vseros. mitr. Makarija. M. 1892.

J. N. Ždanov: Materialy dlja istoriji Stoglavago sobora (Ž. M. N. Pr. 1876, 7-8 — Soč. I., 1904). — V. Bočkarev: Stoglav i istor. sobora 1551. Juchnov 1906. — D. Stefanovič: O Stoglavě. Jego proischoždenije, redakcija i sostav. Spb. 1909. — J. S. Nekrasov: Opyt ist.-liter. izslědovanija o proisch. drevne-rus. Domostroja. M. 1873 (srov. Ž. M. N. Pr. 1889 6). — A. V. Michajlov: K voprosu o redakcijach Domostroja (Ž. M. N. Pr. 1889, 2-3; 1890, 8). — S. Šestakov: Vizant. tip Domostr. i čerty schodstva jego s Dom. Silvestra (Viz. Vrem. 8, 1901).

S. Ljubimov: Borba meždu predstavit. velikorus. i malorus. napravlenija v Velikoros. v koncě XVII. i nač. XVIII. (Ž. M. N. Pr. 1875, 8-9). — J. Šljapkin: K istor. polemiki meždu mosk. i malorus. učenymi v koncě XVII. v. (tamtéž 1885, 10). — N. Kapterev: O greko-latin. školach v Moskvě v XVII. v. do otkrytija Slavjano-greko-lat. Akad. M. 1889. — S. Smirnov: Istorija mosk. slavjano-greko-ross. akad. M. 1885.

V. Popov: Sim. Polockij kak propovědnik. M. 1886. — I. Tatarskij: S. Polockij, jego žizň i dějatelnosť. M. 1886. — L. N. Majkov: S. Polockij (Očerki iz istor. rus. liter. XVII. i XVIII. st.). Spb. 1899. — V. Pěvnickij: Epif. Slavineckij, odin iz glav. dějatelej rus. duch. liter. v XVII. v. (Trudy Kijev. Duch. Akad. 1861). — Iv. Rotar: Epif. Slavineckij, liter. dějateľ XVII. v. Kijev 1901. — J. A. Šljapkin: Sv. Dimitrij Rostovskij i jego vremja. Spb. 1891. — M. S. Popov: Sv. Dimitrij Rost. i jego trudy. Spb. 1910.

N. Subbotin: Materialy dlja istor. raskola za pervoje vremja jego suščestv. M. 1887. — P. S. Smirnov: Istor. rus. raskola staroobrjadstva. Spb. 1895². — P. Miljukov: Očerki po istor. rus. kultury II Spb. 1897. — N. F. Kapterev: Patr. Nikon i jego protivniki v dělě ispravl. cerk. obrjadov. M. 1887. — V. Ikonnikov: Novyje materialy i trudy o patriarchě Nikoně. Kijev 1888. — V. N. Peretc: Sluchi i tolki o patr. Nikoně (Izvěst. ot. rus. jaz. 1900). — N. F. Kapterev: Petr. Nikon i car Alekšéj Mich. I.-II. Serg. Posad 1909-12. — A. K. Borozdin: Protop. Avvakum. Spb. 1892, 1900. — V. A. Mjakotin: Protop. Avvakum, jego žizň i dějat. Spb. 1893 (viz Očerki iz istoriji obšč. Spb. 1902).

J. K. Grot: Nov. svěděnija o Kotošichině po šved. istoč. (Sbor. ot. rus. jaz. 29, 1882). — A. J. Markevič: Grig. K. Kotošichin i jego soč. o Mosk. gosud. Odessa 1895. — Bezsonov: Katol. svjaščenik Jurij Križanič (Pravosl. Obzor 1870). — Bělorukov: Jur. Križanič. M. 1902. — M. V. Vujić: Križanićeva Politika. Beogr. 1895. — V. Valdenberg: Gosudarstvennyja ideji Križaniča. Spb. 1912. — V. Jagić: Život i rad Jurja Križanića. Zagr. 1917.

L. N. Majkov: O načalě rus. virš (Ž. M. N. Pr. 1891, 6). — V. Peretc: Istor. lit. izslědovanija i materialy. Spb. 1900. — P. O. Morozov: Istor. rus. teatra do pol. XVIII. st. Spb. 1889. — V. N. Peretc: K istoriji pols. i rus. narod. teatra (Izv. otd. Akad. N. 10, 1905; 12, 1907; 14, 1909). — V. J. Rězanov: Iz istor. rus. dramy. Škol. dějstva XVII.-XVIII. v. M. 1910. — A. Veselovskij: Iz istoriji romana i pověsti. II. — V. Sipovskij: Rus. pověsti XVII.-XVIII. v. Spb. 1905.

ČÁST IV.

OSVÍCENSTVÍ.

V politických, náboženských a literárních dějinách Evropy pronikavý a důležitý význam má široké hnutí kulturní, jež se zahrnuje názvem osvícenství. Hnutí toto, dříve již od vynikajících myslitelů připravované a šířené jakožto přirozené pokračování humanistické renaissance a církevně-náboženských reform, projevilo se v plné síle v XVIII. stol. Kolébkou jeho byla prvotně Anglie; odtud hnutí toto přešlo do Francie, kde nabylo vrcholného bodu a rozšířilo se po celé vzdělané Evropě.

Nové hnutí namířilo svou kritiku především proti dotavadním poměrům církevnickým, jež byly příčinou nejen neustálých zmatků a sporů náboženských, nýbrž i hluboké zatemnělosti duševní. Odloučiti náboženství od církevnictví a založiti je na přirozeném poznání rozumovém, bylo přední snahou anglických deistů, kteří podrobujíce náboženství, jeho vznik a pravdivost vědeckému zkoumání, snažili se vytvořiti systém přirozeného náboženství, zvláště přirozené morálky. Od otázek náboženských a mravních znenáhla se přešlo k řešení rozmanitých problémů politických a společenských, jež byly rovněž na základě rozumového chápání vykládány.

Názory volných myslitelů anglických našly úrodnou půdu ve Francii, kde byly náboženské, politické a sociální poměry zvláště neurovnané, přímo volajíce po opravách. Několik smělých hlav, jako Voltaire, Montesquieu, Diderot a j., domyslili ideje z Anglie převzaté do nejkrajnějších důsledků. Jsouce přesvědčeni o síle a neomylnosti lidského rozumu, povznesli rozumové poznání za nejvyššího rozhodce v otázkách náboženských, politických i společenských. Po stránce náboženské směle začali hlásati úplnou volnost víry a myšlení, lásku a snášelivost.

Žádáno i nové uspořádání státní správy podle zásad přirozeného práva. Moudré a rozumné zákonodárství, umírněné trestní právo, spravedlivé a stejnoměrné rozdělení břemen a daní, rovnoprávnost všech občanů, volnost slova a tisku bylo programem francouzských politiků. Dále obrácen zřetel ku vzdělání a osvícení lidu, dotud zanedbávaného a úmyslně udržovaného v duševní temnotě. Zakládáním škol, přístupných všem vrstvám obyvatelstva, a zlepšováním způsobu vyučovacího hledělo se šířiti všeobecné vzdělání. S tím souviselo i hnutí lidumilné, jevící se zřizováním chudobinců, sirotčinců, káznic a opatroven. Čistá lidskost, dělná láska a vzájemná blahovůle měla říditi lidstvo a přispívati k jeho duševnímu i hmotnému pokroku.

Z Francie rozlétly se ideje osvícenské po Evropě a zároveň s novými ideami přejímány byly také literární formy z francouzského písemnictví, které tehdy stálo na výši doby, dospěvši vlivem klasicismu k vysokému stupni dokonalosti.

Klasická literatura francouzská, která slavila svůj zlatý věk v XVII. stol., později v stol. XVIII. přešla v pseudoklasicism, t. j. v ztuhlé napodobování vzorů staroklasických po stránce formální. Estetikové francouzští, na př. Boileau ve spise „L'art poétique", stanovili pro jednotlivé druhy básnické určitá pravidla poetická, od nichž nebylo dovoleno ustupovati. Tím byla tvůrčí činnost básníků ve svém rozletu spoutána a místo ní nastoupila veršovnická práce, vyznačující se ztuhlou pravidelností a strojenou vypočítavostí. Rozmohla se poesie rozumu, v níž místo svěží bezprostřednosti, volné fantasie a vroucího citu převládala parádní retorika, krasořečnost a epigramatický vtip. Teprve na konci století XVIII. působením básníků anglických a příkladem Rousseauovým ozvala se zase poesie citu a srdce.

Ideje osvícenské nalezly živý ohlas u národu slovanských, naučily je svobodněji myslit, vzbudily jejich národní vědomí a spolu s pseudoklasicismem přispěly i k novému rozvoji jejich písemnictví.

HLAVA I.

Literatura polská.

Po smrti Augusta III. zvolen byl za krále polského Stanislav August Poniatowski (1764—1795). Král tento nevynikal sice přednostmi panovnickými, byl slabý, bez energie a vytrvalosti, dopouštěl se ze slabosti mnohých chyb, jež byly osudné pro stát a národ polský; pro rozvoj osvěty a literatury zjednal si však zásluhy veliké. Vychován byv ve Francii a osvojiv si z mládí plody francouzské osvěty, horoucně si zamiloval literaturu, vědu a umění a proslul jako štědrý mecenáš uměleckého a vědeckého snažení. Na svém dvoře shromažďoval básníky a učence a podporoval je hmotně i morálně, takže se dvůr královský ve Varšavě stal středem veškerého ruchu literárního a uměleckého, který se odtud začal šířiti po celém Polsku. Za jeho panování proudem se hrnula kultura a literatura francouzská do Polska. Přejímány byly nejen zásady francouzského klasicismu, nýbrž i ideje filosofické a politicko-sociální věku osvíceného.

Spisovatelé polští ovanuti jsouce dechem francouzského racionalismu, začali hlásati náboženskou snášelivost, bojovati proti pověrám a tmářství, horliti pro rovnoprávnost občanskou, ujímati se utiskovaného lidu a nabádati i své krajany k reformám státního a soukromého života v duchu nových zásad. Poesie polská působením vzoru francouzských se obrodila a vydala zase plody vysoké hodnoty umělecké. Estetický vkus, který v době předchozí zdivočel, povznesl se k dokonalé výši, jazyk a styl básnický očištěn byl ze sarmatské drsnosti, snaha o pěknou formu, ladnou komposici, správnost verše a rozmanitost strofických forem stala se nutným předpokladem pro literární tvoření.

O vzpružení literárního ruchu za Stanislava Augusta svědčí vznik hojných časopisů, věnovaných literatuře. Měli sice Poláci už dříve některé časopisy literární jako „Journal litteraire de Pologne“ (1754), „Acta literaria“ (1755—7), „Nowe wiadomości“ (1758), ale to byly podniky krátkého trvání a malé ceny. Teprve za doby stanislavovské publicistika literární zapustila pevné kořeny a přispívala k obrození osvěty a literatury. Z hojného počtu časopisů význačnější jsou: „Monitor“, vydávaný od r. 1765 ve Varšavě

od učeného jesuity Bohomolce, „Zabawy przyjemne i pożyteczne“, vycházející od r. 1770 za redakce Albertrandiho a potom Naruszewicze, „Pamiętnik polityczny i historyczny“, redigovaný od Petra Switkowského.

Naproti tomu reformy politicko-sociální, jichž bylo svrchované potřebí, se nedařily. V teorii hlásány byly nejrozumnější zásady, v praksi trvaly však staré zlořády v úplné platnosti: úřady byly prodávány, soudy úplatné, ve vojsku nekázeň, mezi šlechtou samé spory. Král byl pln dobré vule uspořádat neblahé poměry v zemi, ale k provádění reform scházela mu potřebná energie, kromě toho byl příliš závislý na Kateřině II., která ho užívala za bezděčný nástroj svých politických plánů. Za jejího návodu rozstoupila se šlechta polská ve dva nepřátelské tábory: v konfederáty radomské, k nimž náleželi dissidenti pod náčelnictvím knížete Radziwiłła, a v konfederáty barské, přívržence víry římsko-katolické, za vedení biskupa Adama Krasińského a Josefa Pulavského. Na dovršení vnitřního rozkladu vybuchlo vlivem propagandy ruské strašlivé vzbouření utiskovaných sedláků maloruských, t. ř. hajdamáků, pod vedením Javorského, Železňaka a Honty, při němž povražděno veliké množství statkářů. Na zeslabené a vnitřními svárы rozervané Polsko začalo pak útočiti Prusko a Rusko, až r. 1772 došlo k prvnímu dělení Polska, jemuž odňaty dvě pětiny území. Po této katastrofě uvažováno bylo o politických reformách mnohem důkladněji a hledány hojivé prostředky u filosofů a politiků francouzských, zvláště Rousseaua, Mablyho a j. Výsledkem dlouhých porad a jednání na sněmu čtyřletém (1788—1791) byla nová ústava 3. května 1791 (konstytucya 3. maja), dílo na svou dobu a poměry znamenité, založené na politických teoriích věku osvíceného. Proti nové ústavě protestovalo však Rusko a spojivši se s Pruskem umluvilo s ním r. 1793 druhé dělení Polska, jímž území Polska sníženo na polovici. Toto násilí vyvolalo bouřlivý odpor všech vlasteneckých živlů v národě, v čelo povstání postavil se statečný vůdce Tadeáš Košciuszko, ale proti spojeným silám Ruska, Pruska a Rakouska byl všechen odpor marný. R. 1795 rozděleno bylo Polsko po třetí a naposled. Polsko pozbylo své samostatnosti, země rozdělena byla na tři úplně od sebe odtržené části, podléhající zcela různým vlivům kulturním a společenským. Tím byla přervána dotavadní jednolitost politického a kulturního rozvoje Poláků a síly jejich rozptýleny a zeslabeny.

1. Literatura v 2. polovici XVIII. stol.

Klasicism francouzský se zvláštní zálibou vzdělával ony druhy básnické, které odpovídaly racionalistickému nazírání současnému, zakládajíce se na rozumovém uvažování a refleksi. Byly to hlavně satiry, bájky, rozmanité druhy didaktické poesie vůbec, dále se-

lanky, verše příležitostné, ódy, kromě toho epopeje a dramata. Básně tohoto druhu byly nejdříve překládány z francouzštiny do polštiny, potom vyskytli se samostatní jejich vzdělavatelé.

Nejstarší představitel nového směru v poesii polské byl učený jesuita Adam Naruszewicz (1733—1796), profesor poetiky a retoriky ve Vilně, potom ve Varšavě. Stanislav August jmenoval ho dvorním básníkem a po zrušení řádu jesuitského biskupem luckým. Sbírka jeho sebraných básní s názvem „Liryka" (1778) obsahovala ódy a hymny, selanky, satiry a bájky. Nejlepší jsou satiry, v nichž následoval Boileaua. Namířeny byly na rozmanité nemravy doby, měly ráz mravoučný a nevyznačovaly se tak vtipem jako spíše ostrou, až zlobnou ironií. Za nejlepší se pokládají „Chudý literát" a „Reduty". V „Chudém literátu" spisovatel jadrným, někdy až drsným žertem vytýká nedostatek vzdělání a tmářství širších vrstev šlechtických; v „Redutách" předvádí zase a satirou šlehá marnotratníky, karbaníky, podvodníky, politické ramenáře a jiné škůdce společnosti. Z četných jeho ód nejzajímavější jsou ódy s náměty historickými a politickými; jsou v nich uloženy reformní snahy horoucího vlastimila, jenž patře na rozervanost poměrů ve své otčině, ukazoval cestu k nápravě. Hymny náboženské trpí nedostatkem upřímného citu; jsou chladné a obřadní. Zevnější forma jeho ód a hymen je vůbec slabá, styl těžký a nucený, výraz drsný a neohebný. Těmito vadami jsou stiženy také jeho selanky, v komposici rozvleklé a v obsahu zabarvené přímou didaktikou. Zdlouhavé a těžkopádné jsou i jeho bájky, v nichž následoval Gessnera a francouzské skladatele bájek.

Více než poesií Naruszewicz hleděl prospěti svému národu prací historickou, složiv obsáhlou „Historyi narodu polskiego", v níž podle spolehlivých dokumentů vylíčil dějiny polské od nejstarší doby do r. 1386. Jednotlivé události řadil sice chronologicky, ale při tom dbal i pragmatického vývoje dějin, všímal si nejen událostí zevnějších, než i vnitřních a kulturních a celou svou prací snažil se přesvědčiti své krajany, že jediným prostředkem k záchraně tonoucí vlasti je zesílení moci královské a zavedení dědičného trůnu. Druhé a třetí rozdělení Polska tak ho duševně rozrušilo, že se stal ke všemu lhostejný, přestal pracovati a upadal v záchvaty melancholie.

Čestného názvu „knížete současných básníků" dostalo se *Ignáci Krasickému* (1735—1801), jemuž se žádný z vrstevníku nevyrovnal talentem, plodností a spisovatelskou mnohostranností. Po studiích u jesuitů ve Lvově, ačkoliv neměl ještě posvěcení na kněze, dostalo se mu jako potomku starožitné rodiny magnátské vysokých hodností církevních. K dovršení svého vzdělání poslán byl do Říma, kde žil mezi vybranou společností. Po návratu z Říma oblíbil si ho Stanislav August a vymohl mu biskupství varminské,

s nímž byl spojen titul knížecí a ohromné důchody. Na naléhání královo Krasicki opustil záhy Heilsberg, stolici biskupství varminského, a usadil se ve Varšavě. Stanislav August snažil se ho vlákati do současného víru politického a získati ho jako výmluvného řečníka pro svou stranu; ale Krasicki vyhýbal se jakékoliv akci politické a v časech nejbouřlivějších, kdy se připravovalo první rozdělení Polska, klidně se zabýval literaturou. Po rozdělení Polska, když celé Pomoří zároveň s knížetstvím varminským přešlo v ruce Pruska, dal se oslniti slávou Bedřicha Pruského, usadil se ve své stolici v Heilsbergu, kde se nádherně zařídil, a věnoval se usilovné práci literární. Po třetím rozdělení Polska král pruský Bedřich Vilém, chtě Varmii uprázdniti pro nějakého Němce, jmenoval ho arcibiskupem hnězdenským. Ve své residenci shromažďoval zbylé vlastence a spisovatele, snaže se udržovati hasnoucí plamen národní literatury, v níž spatřoval jediné zárodek budoucího obrození. Sám začal vydávati týdenník „Co tydzień" a přičiněním jeho vznikla nedlouho před jeho smrtí varšavská společnost přátel věd „Towarzystwo przyjaciół nauk", v němž se potom soustřeďovala téměř všecka duševní činnost Poláků v první čtvrti XIX. stol.

Krasicki vytříbiv svůj vkus na vzorech francouzského klasicismu a osvojiv si široké vzdělání literární, razil silou svého přirozeného nadání poesii polské nové dráhy, zdokonaluje ji ideově i formálně. V jeho díle jsou zastoupeny kromě selanek všecky význačné druhy básnické, jež si oblíbila poetika pseudoklasická: satiry, bájky, poslání, komické eposy i epopej historická, dále básně lyrické, dramata a povídky tendenční v duchu XVIII. st. Spisy jeho vnikly do nejširších vrstev čtenářských a mnohé sentence z nich udržely se v obecenstvu až do dnešní doby.

Prvním jeho dílem básnickým větších rozměrů byla herojskokomická skladba „Myszejda", prvotně psaná francouzskou prózou, potom přepracovaná polsky v oktávách (1775). Skladby tohoto druhu byly známy z literatury francouzské („Le lutrin" od Boileaua, „Vert vert" a „La Chartreuse" od Gresseta, „La Pucelle" od Voltaira); básník polský žádné z nich přímo nenásledoval. Hlavní námět vážil z pověsti polské o báječném králi Popelovi, kterak ho myši snědly; jiný motiv poskytla mu řecká „Batrachomyomachie" a na živel fantastický působil asi Ariostův „Šílený Roland". To bylo vše, co zevně přijal, ostatní sám vymyslil, doplnil a upravil v jednotný celek. Obsah Myszejdy je krátce tento. Král Popiel, který panuje v Kruszwici nad myšmi, jsa nestálý ve svých sympatiích, oblíbil si kočky a krále jejich Mruczysława. Myši, ohrožené ve své existenci, uchýlily se o pomoc ke Gryzomirovi, králi myší a krys, vládnoucímu ve Hnězdně. Svedena bitva, v níž Mruczysław přemohl myši a krysy. Gryzomir je na útěku chycen od čarodějnice, která se s ním vznese na Lysou Horu. Cestou Gryzomir spadne, a to nešťastně na dvůr

Popieluv. Dostane se do moci kněžny Duchny, dcery Popielovy, která soptí pomstou, ježto v bitvě zahynul oblíbený její kocour. Gryzomira odsouzeného k upálení osvobodí čarodějnice a odletí s ním k Rýnu. S porýnskými myšmi vrátí se Gryzomir do Polska, shromáždí všecky myši a krysy, začne nový boj s Mruczysławem a zvítězí. Král Popiel uprchne na věž v Kruszwici, myši a krysy hrnou se za ním, dobudou věže a uhryzí ho do smrti.

Otázka, zdali Krasicki chtěl napsati toliko žertovnou báseň o vojně myší a koček či vložil-li do básně hlubší, alegorický smysl, nebyla dosud přesvědčivě vysvětlena. Měl-li skutečně na mysli určitou alegorii (na konfederaci barskou) — a zdá se, že měl — tedy ji v pozdějším vzdělání důkladně zastřel; satirické narážky na současné poměry společenské, na převrácený vkus literární a nepořádky politické jsou v ní jistě a tvoří hlavní půvab její. V komposici své jest však poněkud rozvleklá a vtip její není dosti řízný.

Břitkou satiru na poměry klášterního a mnišského života v Polsku obsahuje „Monachomachia“ (1778), skladba umělecky dokonalejší. Dominikáni vyzvou Karmelitány k učené disputaci theologické; konají se velké přípravy a porady, mniši prohlížejí své knihovny a knížky, které neužity ležely ve skříních, napolo ohryzané od myší, a pilně je pročítají. Dojde k disputaci, při čemž mniši nebojují jen slovy, nýbrž házejí po sobě obuví, nádobami a knihami. Když je spor nejtužší, rozhodčí soudcové, děkan a místní advokát, přinesou slavnostně v průvodu ohromný pohár vína a jediný pohled na pohár smíří zápasníky: „Pasą się oczy wspaniałym widokiem, już zapomnieli o bitwie i radzie... krzyknęli: zgoda!“

Satira Krasického, oživená řízným vtipem a neodolatelným humorem, velice se líbila. Mniši ovšem byli jí trpce dotčeni vyčítajíce, že Krasicki jsa sám duchovní hodnostář, neměl by tak posměšně o duchovních psáti, zvláště v době, kdy pruská vláda rušila polské kláštery. Na omluvu složil potom Krasicki žertovnou báseň „Antimonachomachie“, v níž se ospravedlňuje, přece však svých výtek neodvolává, spíše je zesiluje. V básni vystupují titíž mnichové jako v „Monachomachii“ a radí se, jak autora potrestati. Navrhují rozmanité tresty; porada končí se tím, že přinesou ohromný džbán vína, vypijí jej s chutí, na dně uvidí však pravdu, která jim dává přísné napomenutí.

Arcidílem svého druhu jsou satiry Krasického; v nich zazářil talent jeho leskem nejjasnějším. Stíhají nejrozmanitější vady společenské a osobní, malé i velké, téměř všech tříd a vrstev obecenstva, zejména pak zachycují ostré typy taškářů, dobrodruhů, svatoušků, marnotratníků, pijáků, lichvářů, zlaté mládeže, módních žen a p. Vlastnosti obecně lidské mají v nich převahu, ale zároveň se v nich zrcadlí rysy čistě polské. Forma jejich je vždy

obsahu přiměřena. V některých vyniká výrazněji živel mravoučný a zabarvuje je tónem didaktickým, v jiných satira mísí se s lyrikou, jinde má převahu živel popisný. Podle obsahu střídá se i ironie; tu je lehká a jemná, tam ostrá a sžíravá. Styl a verš je téměř klasicky dokonalý. Satirický ráz mají též b á j k y Krasického. Básník v nich zobrazoval své názory na život a ukazoval jako v zrcadle stinné stránky života a povahy lidské. Jádrem jejich není tak přímá morálka jako spíše praktické příkazy moudrosti životní. Jsou stručné, epigramatické po způsobě bájek Fédrových a pro své formální přednosti počítají se mezi nejcennější práce Krasického.

Historický epos „W o j n a C h o c i m s k a", v němž formálně následoval Voltaira („Henriada") a z části i Tassa („Osvobozený Jerusalem"), Krasickému se nezdařil. Ačkoliv je látka vzata z historie, není v ní historické pravdivosti ani charakterů odpovídajících době. Děj je chudý, vypravování rozvleklé, nadbytečnou retorikou a reflexemi protkané. Báseň Krasického nevyrovná se uměleckou cenou stejnojmenné skladbě Vác. Potockého.

D r o b n á l y r i k a Krasického — písně, ódy a hymny obsahu náboženského — přes ozdobnou a hladkou formu nemohou se počítati mezi jeho vynikající práce. Místo opravdového nadšení a hlubšího citu převládá v ní reflexe a chladné rozumování. Umění jeho lépe se projevilo v l i s t e c h b á s n i c k ý c h a v b á s n í c h v p r ó z e, vyznačujících se zvláštní lehkostí a volností formy a obsahujících vážné úvahy o povinnostech člověka.

Uváží-li se, že se úspěšná činnost Krasického vztahovala i na drama a zábavnou prózu a že se dotýkala i oborů naukových: literatury („O rymotwórstwie i rymotwórcach"), historie, moralky atd., objasní se mimořádný význam jeho ve vývoji polské literatury. Jím položen byl základ k dalšímu rozvoji téměř všech druhů slovesných, některé z nich (satiry, bájky), povznesl sám ke klasické dokonalosti a byl dlouho vzorem pro básníky mladší, řeč a styl básnický zušlechtil k nebývalé uhlazenosti a lahodě.

Současně s Krasickým působil *Stanislav Trembecki* (asi r. 1735—1812), jehož poesii Mickiewicz vysoko cenil, nazývaje ho „největším v literatuře stanislavovské", „pravým Řekem z časů Perikleových" a p. Jako básník byl Trembecki skutečně neobyčejně nadaný a duchaplný, ale jako člověk — povaha lehkomyslná a ničemná. Delší dobu zdržoval se v Paříži, seznámil se s d'Alembertem, Diderotem a jinými vynikajícími muži tehdejší doby, dokonale poznal současnou literaturu francouzskou, vytříbil svůj vkus; vše to působilo prospěšně na jeho literární činnost. V Paříži osvojil si však Trembecki také lehkomyslné názory na život, přivykl životu rozmařilému a prostopášnému, byl vášnivý duelista, piják a hráč. Po svém návratu do Polska okouzlil svým chováním

Stanislava Augusta, který ho jmenoval svým podkomořím a platil za něj dluhy, jichž měl Trembecki stále nadbytek. Králi odměňoval se tím, že skládal naň pochvalné básně a po Naruszewiczovi zastával úlohu dvorského básníka. Nejen Stanislava Augusta, nýbrž i Kateřinu II., Potemkina a Repnina zasypával pochlebenstvím, což budí přímo ošklivost; jen mrzký patolízal mohl napsati o Kateřině verše tohoto druhu: „Noszę wiernie w umyśle jej konterfekt żiwy, niech ją raz jeszcze widzę, już umrę szczęśliwy".

Trembecki psal málo a nedbal o literární slávu, proto i z toho, co napsal, jen málo vyšlo tiskem. Básně jeho kolovaly většinou v přepisech na dvoře královském a odtud se šířily mezi obecenstvem. Byly to předně b á j k y, jejichž náměty vybírané z Lafontaina uměl ozdobovati novou, mistrnou a dokonalou formou. Jsou-li bájky Krasického arcidíla stručnosti, bájky Trembeckého velebí se jako arcidíla živého vypravování a plastické charakteristiky zvířat. Uhlazená, vytříbená forma zdobí též jeho l i s t y b á s n i c k é, jejichž předmětem jsou úvahy o přednostech a vadách lidských, pochvaly na jednotlivé osoby a reflekse o současných událostech. Schází jim však to, co zvláště zdobí listy Krasického: povahová upřímnost a mravní čistota. Nedostatek mravních zásad, snižování vlastní důstojnosti lidské a nízké pochlebenství charakterisuje i d r o b n é b á s n ě Trembeckého: ódy, písně, básně příležitostné a satirické. Formálně stkví se ovšem vzácnými přednostmi básnickými, tak jako jeho delší báseň popisná „S o f i ó w k a", podávající nádherný popis rozkošného parku, jejž dal příznivec jeho Szczęsny Potocki zříditi pro svou choť Zofii, rodem Řekyni. Ve dvou jiných básních popisných „P o l a n k a" a „P o w ą z k i" Trembecki hladkým veršem svým líčil letní sídla dvou polských magnátů, Stanislava Poniatovského, synovce krále, a knížete Czartoryského. Uhlazené jsou i překlady Trembeckého, jako komedie Voltairova „Syn marnotratny", čtvrtý zpěv Tassova „Osvobozeného Jerusalema", několik ód z Horáce a j.

Těkavou a nestálou povahou podobal se Trembeckému *Tomáš Kajetan Węgierski* (1755—1787). Oba tyto básníky spojoval lehkomyslný názor na život, touha po požitcích, úplný nedostatek zásad mravních a náboženských, ačkoliv Węgierski mravně neklesl přece tak hluboko jako Trembecki. Život Węgierského byl velice pohnutlivý. Nemoha doma ve vlasti dosíci místa v nějakém vlivném úřadě, jak si přál, opustil Polsko, nějaký čas se zdržoval v Paříži, kde vesele a dobrodružně žil, potom odjel do Ameriky, odtud vrátil se do Londýna a podkopav nepořádným životem své zdraví, záhy zemřel.

Węgierski nebyl sice takovým umělcem slova jako Trembecki, nicméně slynul nevšedním nadáním. Básně jeho kolovaly hlavně v přepisech. S a t i r y jeho, v nichž byl zejména mistrem, namířené na určité osoby a týkající se určitých příběhů časových, psány byly

jedovatě, výsměšně, se zlobným sarkasmem. Podobajíce se paskvilům, obíhaly po Varšavě a zjednaly autorovi sice jméno, ale zároveň svalovaly na jeho hlavu bouři hněvu a nenávisti. Senzačně působila i delší herojsko-komická skladba jeho „Organy", v níž napodoboval Boileauovu báseň „Le lutrin", vloživ do ní prudké útoky na duchovenstvo, náboženství, na vady společnosti polské, zvláště pak na nemilé osobnosti. Jeho drobné básně jakož i básnické listy, vzniklé za vlivu listů Voltairových, přeplněny jsou reflexemi a morálkou, jež ostře osvětlují jeho volné názory na život, náboženství a mravnost. Bájky Węgierského, skládané po způsobu Lafontainově, obsahují hojné narážky na osobní poměry života básníkova; jsou psány obratně a vtipně, nevyrovnají se přece uhlazeností stylu bájkám Trembeckého.

Nový, svěží prvek uvedl do poesie polské *František Karpiński* (1741—1825), sekretář kníž. Czartoryského. Citová struna, která se v jeho poesii ozývala, byla především výronem jeho přirozené povahy, nakloněné k tklivé rozcitlivělosti. Když později poznal literaturu francouzskou, byla tato stránka jeho povahy zesílena a zabarvena idylickou sentimentálností. Na rozdíl od svých vrstevníků, větším dílem střízlivých racionalistů, didaktiků a satiriku, šel za hlasem Rousseauovým a dával ve své lyrice zaznívati něžným tónům citu a srdce. Písněmi svými zjednal si širokou obec čtenářskou a zván byl významně „poetou srdce". Vědomě vybočil z dráhy pouhého následování vzorů francouzských a horlil pro volnost a svobodu tvůrčí. Dařily se mu zvláště písně milostné, jímající srdce svou sladkostí a snivou sentimentalitou. Nejlepší z nich vznikly za vlivu jeho první lásky, na př. „Do Justiny", v níž pravdivě zachycena milostná touha mladého srdce, vzbuzená rozkvětem jarní přírody. Láska je též hlavním předmětem jeho sentimentálních selanek, v nichž pastýři a pastýřky něžně projevují své stesky a touhy milostné. Literární hodnota jejich není velká; nevynikají ani zvláštní uhlazeností stylu ani vytříbeností veršovou, nicméně se líbily pro svůj něžný tón a prostou, plynnou formu a byly hojně napodobeny.

Nešťastné osudy vlasti nadchly citupiného básníka k tesklivým písním vlasteneckým, v nichž nejednou se ozývají tóny čistě prostonárodní. Dojemná je zvláště jeho vlastenecká elegie „Žale Sarmaty nad grobem Zygmunta Augusta", nejpěknější plod jeho upřímného citu vlasteneckého. Sympatický ohlas našly i jeho písně náboženské, proniknuté duchem upřímné zbožnosti a silného citu víry v Boha a jeho prozřetelnost. Některé z nich pojaty byly do zpěvníků církevních a znárodněly, na př. „Kiedy ranne wstają zorze", „Wszystkie nasze dzienne sprawy", „Bóg się rodzi, moc truchleje" a j.

Jiný nadaný lyrik tehdejší doby *František Dionyz Kniaźnin* (1750—1807) zdržoval se rovněž dlouho na dvoře Czartoryských v Puławách, kde se inspiroval k nejlepším svým básním. S počátku skládal b á j k y za vlivu Lafontainova; byly rozvleklé a mdlé bez vtipu a říznosti. Plodem jeho studií poesie staroklasické byly „E r o t y k y c z y l i p i e ś n i w r o d z a j u A n a k r e o n t o w y m". Seznámiv se v Puławách s Karpińským, oblíbil si směr jeho poesie a začal jej horlivě vzdělávati. Psal s e l a n k y, skládající se ze sentimentálních monologů zamilovaných pastýřů a pastýřek, a sladké p í s n ě m i l o s t n é. V písních jeho ozývají se prostonárodní tóny ještě plněji než u Karpińského; také forma jejich je pěknější a verš hudebnější. On byl také první, jenž pojal živly fantastické do své poesie, složiv podle lidového podání v Karpatech o čarodějnicích a Twardowském žertovný list básnický „B a b i a g ó r a". Výrazem jeho ušlechtilého a upřímného cítění vlasteneckého jsou básně p o s v ě c e n é o t č i n ě. Ozývá se v nich jednak stesk za uplynulou slavnou minulostí, jednak tísnivý nepokoj o budoucnost Polsky. Mezi nejlepší básně vlastenecké patří: „Do ojczyzny", „Matka-obywatelka", „Do Zgody" a j. Jak silné byla vyvinuta u Kniaźnina stránka citová, o tom svědčí jeho tragický osud: poslední rozdělení Polska tak mocně ho dojalo, že úplně zešílel.

Poesie Karpińského a Kniaźninova byla dobře známa v Čechách a stala se vzorem českým básníkům doby obrozenské, zejména Puchmajerovi a jeho škole.

Mezi šlechetnými horliteli, kteří usilovali o záchranu hynoucí vlasti, přední místo zaujímá *Stanislav Staszyc* (1755—1826). Vzdělával se na universitách německých a francouzských, cestami po Evropě nabyl širokého rozhledu a vědomostí v cizině získaných snažil se užíti ve prospěch milované vlasti. Ježto dráha politická nebyla mu jako synovi měšťanského rodu přístupná, odhodlal se vlasti své sloužiti pérem a napsal dvě významná díla politická „U w a g i n a d ż y c i e m J a n a Z a m o y s k i e g o" (1785) a „P r z e s t r o g i d l a P o l s k i" (1790); první složeno bylo tři leta před zahájením čtyřletého sněmu, druhé za jeho trvání. Není pochyby, že jeho moudré a prospěšné návrhy reformní, v obou spisech obsažené, silně působily na jednání a úrady památného sněmu čtyřletého. Úvahy Staszycovy vrcholily v těchto návrzích: zříditi království dědičné, veškerou moc zákonodárnou i výkonnou svěřiti stálému sněmu, který by rozhodoval většinou hlasů, spravedlivě rozvrhnouti daně na všecky stavy, připustiti stav městský k vyšším úřadům a zástupce jeho do sněmu, konečně — což nejvíce váží — uvolniti sedláky z poddanství a dáti jim půdu v dědičné držení. Byl to po dlouhé době v Polsku první hlas, který se ozval ve prospěch utištěného lidu selského; proto bývá původce jeho nazýván patriarchou polské demokracie.

S návrhy Staszycovými po mnohé stránce souhlasil *Hugo Kołłątaj* (1750—1812), politik všestranně vzdělaný, dbal však více praktických stránek reformy, kterou si představoval ve formě méně demokratické. Názory své ukládal nejdříve v „Listech anonyma“ (1788) a systematicky je vyložil v znamenitém spise „Prawo polityczne narodu polskiego“ (1790), v němž podal úplný a ucelený program politické reformy v Polsku. Ústava z 3. května zakládá se větším dílem na zásadách od něho hlásaných a svědčí o jeho politickém důmyslu. Spisy Kołłątajovy jsou i po formě velice dokonalé; zdobí je logická přesnost, obratná dialektika, uhlazený styl, živá barvitost řeči, takže autor jejich se řadí mezi nejlepší stylisty polské XVIII. věku.

Nemalou zásluhu zjednal si Kołłątaj svou činností v komisi školské (komisya edukacyjna); bylo to svého druhu první ministerstvo osvěty, jehož péčí vypracován byl po zrušení řádu jesuitského nový plán učební a zreformováno veškeré vyučování od nejnižších škol do nejvyšších podle osvícenských zásad pedagogických. Zásluhou Kołłątajovou bylo jmenovitě zreformování akademie krakovské, z níž odstranil dotavadní ztrnulou scholastiku a přizpůsobil ji potřebám nové doby. Podobně zreorganisována byla akademie vileňská a upraveno i střední školství, v němž vedle náboženství, řečí, historie a geografie, matematiky a nauk přírodních zavedeno i vyučování právům, rolnictví, zahradnictví, měřictví a hygieně. Dokonale zřízené školství bylo Polákům i po rozdělení mocnou baštou vzdělání a podporou národního sebevědomí.

2. Doba po rozdělení Polska.

V první době po rozdělení Poláci kladli největší naděje do pokroků francouzské revoluce; mnoho Poláků bojechtivých vystěhovalo se do Francie a Italie, kde utvořili legie polské, jež bojovaly pod prapory republiky francouzské. V jejich domovině zůstávalo však vše při starém. Nové naděje na obnovu Polsky rozkvetly za Napoleona I., který r. 1807 utvořil z polských provincií Prusku odňatých velkovévodství varšavské s ústavou a administrací podle vzoru francouzského a po vítězné válce s Rakouskem připojil k němu ještě Halič a Krakovsko. Během války rusko-francouzské r. 1812 mělo býti veřejně prohlášeno obnovení království polského, ale nezdarem výpravy Napoleonovy na Rus k tomu nedošlo. Na kongresu vídeňském r. 1815 rozdělení Polska znovu schváleno za podmínek pro Poláky celkem výhodnějších nežli r. 1795. Kongresovému království polskému car Aleksandr dal dosti liberální ústavu, jejíž návrhy vypracovali zástupci Poláků, Czartoryski, Ostrowski, Zamoyski, Matuszewicz a j. Vláda ruská v první době starala se o povznesení země, zakládány nové školy, r. 1817 universita ve Varšavě, pracováno o zvelebení orby, průmyslu a obchodu. Ale

jako v Rusku, tak i v království polském zavanul ke konci vlády Aleksandrovy mrazivý duch tuhé reakce, který byl kulturním snahám nepřízniv.

V Prusku byl aspoň s počátku zachován jazyk polský v úřadech, náměstkem v Poznaňsku jmenován kníže Radziwiłł, ale brzy se tyto příznivé poměry změnily, jazyk polský vytlačován z úřadů i ze škol, na úřady dosazováni pouze Němci, pomalu, ale jistě připravována úplná germanisace krajů polských.

V rakouské Haliči provedeny mnohé prospěšné reformy politické, společenské, školské atd. s tendencí germanisační a centralistickou, při čemž národnost polská utiskována ve školách i ve veřejném životě. Na universitách ve Lvově a v Krakově a na všech školách středních jazykem vyučovacím byla latina a němčina. V Krakově teprve od r. 1817 začal se zase vzmáhati živel polský.

Veliké převraty historické nezůstaly bez vlivu na literární činnost. Spisovatelé se odmlčeli, literatura začala upadat. Ale netrvalo to dlouho. Brzy ozvaly se hlasy vyzývající k nové kulturní a literární práci, v níž spatřována jediná pravá cesta k lepší budoucnosti. Slova, jež r. 1803 psal T. Czacki, ředitel gymnasia v Krzemieńci, slavnému leksikografu Lindeovi: „Nad Dniestrem i nad Dnieprem, nad Dźwiną i Wisłą wszyscy wołają: Przez nauki żyć będziemy", slova tato věrně tlumočí obecnou tehdy náladu!

Hlavními kulturními a literárními středisky Poláků byla Varšava a Vilno. Ve Varšavě založené „Towarzystwo Przyjaciół Nauk" věnovalo zvláštní péči studiu domácí historie, etnografie a literatury. Podle vzoru učené společnosti varšavské zřizovány podobné naukové jednoty i jinde. Nejdéle se udrželo krakovské „Towarzystwo Naukowe", později změněné v Akademii Umiejętności.

Ve Vilně tamní akademie, povýšená r. 1803 na universitu, péčí kurátora Adama Czartoryského znamenitě rozkvetla a mohla se honosit profesory vynikajících schopností, jako byl klasický filolog Gottfrid Groddeck a dva bratří Śniadečtí: Jan — matematik a astronom, Jiří — chemik a fysiolog. Universitě svěřen byl dozor nade všemi školami na Litvě, Volyni, Podolí a Ukrajině a školy tyto pečlivě spravované staly se vzorem při organisaci jiných škol v Rusku.

Přese všecky převraty historické a politické nezměnil se podstatně dotavadní směr literatury, jsa utvrzován skvělou tradicí z doby předchozí. Vliv francouzského klasicismu trval stále, zejména bylo až úzkostlivě dbáno o formální dokonalost a přesné zachovávání pravidel podle poetiky pseudoklasické. Vliv francouzský nebyl však jedinečný; vedle něho začínaly vnikati do poesie polské i nové směry z literatury anglické a německé, které se už vymanily z nadvlády klasicismu francouzského. Tím

byla znenáhla připravována půda pro nový převrat literární, který skončil vítězstvím romantismu.

V obsahu nastala hlavně ta změna, že zesíleny byly oba živly, náboženský a národně vlastenecký, které se již v době předchozí začaly v poesii vzmáhati. Souviselo to s tragickým osudem Polska, kdy bylo potřebí udržovati sebevědomí národní a posilovati víru v lepší budoucnost. Tehdy po prvé rozdělila se poesie polská ve dva proudy: emigrační a domácí.

Po rozdělení Polska vytvořily se za hranicemi legie polské, jejichž účelem bylo připravovati půdu pro nový boj za svobodu národa. V prostředí legionistů vznikaly písně a básně časové, které sálajíce nadšeným citem vlasteneckým, byly výrazem nadějí a tužeb legionistů; mezi nimi byla také známá píseň „Jeszcze Polska nie zginęła", složená r. 1797 od Jos. Wybického v Paříži. Za nejvýraznější představitele poesie legionistů, šířené v přepisech a z větší části ztracené, pokládá se *Cypryan Godebski*, typ vojáka-básníka, později plukovníka ve vojště Napoleonově. Ve svých básních vlasteneckých opěvoval činy legionů polských, rozněcuje své krajany k činorodému vlastenectví a k novým bojům za svobodu otčiny. Básně jeho „Wiersz do legionów polskich", „Do samego siebie", „Sen" a j. výmluvně svědčí o hloubce citu a síle výrazu, jež spolu s pečlivou formou jsou ozdobou jeho poesie.

Vlastní proud literární rozvíjel se ovšem na půdě domácí. V Puławách, sídle kníž. Czartoryského, které byly v prvních letech po rozdělení Polska hlavním ohniskem kulturního života a útočištěm dávných tradic polských, zrodil se hluboce náboženský a upřímně vlastenecký směr, který je podstatným znakem poesie porozborové.

Ovzduší puławské působilo především na básnickou činnost *Jana Pavla Woronicze* (1757—1829), kněze a básníka v jedné osobě, jenž jsa pln horoucí víry v Boha a národ, snažil se bol vlastenecký utěšovati vírou v nejvyšší spravedlnost. V jeho poesii po prvé se ozval onen věštecký hlas o slavné budoucnosti polského národa, který se potom často opakoval u romantiků domácích a vyvrcholil v mesianismu polském. Bohaté museum v Puławách, v síni zvané svatyní Sibyly, kde se chovaly vzácné památky národopisné a historické, nadchlo Woronicze k historické básni „Świątynia Sybilli", v níž byly zobrazeny vážnější události z dějin Polska. Minulost svého národa básník nadšeně idealisoval, viděl jen její světlé stránky, chyby a viny zahaloval.Báseň svou ukončil útěchy plnou věštbou, že národ jeho z pohromy, která ho stihla, vyjde znovuzrozen jako fénix a sláva jeho zase se vzkřísí, neboť „Troja zahynula, aby Řím zrodila". Vřelý zápal vlastenecký a hluboký bol nad neštěstím národa dodává básni zvlášt-

ního posvěcení; přednostmi uměleckými nevyniká, toliko některá místa jsou pěkná a vzletná.

Za svého pobytu ve Varšavě Woronicz pojal plán sestaviti sborník zpěvů „Pieśnioksiąg polski“, obsahující básně polských básníků, bývalých i nynějších, v nichž by se zrcadlily náboženské, mravní a historické ideály polského národa. K tomu cíli složil „Hymn do Boga“, nejlepší svou báseň, vyznačující se vroucím citem, básnickým vzletem a uhlazenou formou. Rozjímaje v ní o osudu polského národa, nemůže se ubrániti poznání, že stihl Polsko boží trest za spáchané viny vlastní: „Więc gdy nie możesz (Boże) karać bez przyczyny, los nasz być musi płodem własnej winy“. Do „Pieśnioksięgu“ připravoval ještě řadu básní historických, z nichž zbyly zlomky nebo pouhé náčrtky, jako „Assarmot“, „Lech“, „Sejm wiślicki“. „Assarmot“ opěvoval původ Slovanů (Sarmatů) od pravnuka Semova Sarmata či Assarmota. Báseň „Lech“ líčila založení Hnězdna od Lecha a první počátky říše polské. Předmětem „Sejmu wiślického“ byl Kazimír Veliký a jeho vláda. Při nedostatku pramenů básník opíral obsah svých zpěvů o fantastické domysly a etymologické hříčky; při tom nedovedl výtvory své fantasie odíti vzletnou a plastickou formou. Jediné vznešený, nábožensko-vlastenecký a prorocký tón, odpovídající tehdejší náladě polského národa, je básni jeho zvláštní okrasou.

Mezi nejvlivnější spisovatele na poč. XIX. st. náležel *Julian Ursyn Niemcewicz* (1758—1841), věrný druh Kościuszkův, jehož čistý charakter, pevná vůle a pracovní síla zasluhuje plného obdivu. Vychován byl v ovzduší klasicismu francouzského a psal v jeho duchu bájky, ódy a dramata. Cestami po Italii, Francii a Anglii a zvláště delším pobytem v Americe rozšířil svůj literární obzor a projevil vzácnou vnímavost pro nové proudy a směry. Vedle francouzského klasicismu oblíbil si zvláště poesii anglickou, o čemž nejlépe svědčí jeho „Dumy“ (1789), lyricko-epické básně, vzniklé vzděláním baladických látek anglických nebo obdobných motivů domácích. Podle anglických balad složeny dumy: „Alonzo i Helena“, „Zima“, „Edwin i Aniela“ (srv. Goldsmitha „Edwin and Angeline“), „Zakonnik“ (srv. Percy „The friar of orders Grey“), „Cień Eweliny“ (Percy „Margarets ghost“, „Mary and swect William“) a j. Při vzdělání jich nedovedl se však Niemcewicz v stylu a ve formě vymaniti ještě z manýry francouzského klasicismu. Na vývoj balady v poesii polské měly nemalý vliv; sám Mickiewicz přiznal: „Nie napisał bym ballad, gdyby nie było Karpińskiego i Niemcewicza“.

Od dum baladických třeba rozlišovati dumy s látkami historickými, na př. o Żołkiewském, St. Potockém a j.; dumy tyto tvoří přechod k sbírce „Śpiewy historyczne“ (1816), nej-

populárnějšímu dílu Niemcewiczovu. V řadě básní, počínajíc zpěvem o Piastovi a končíc zpěvem o pohřbu Josefa Poniatowského, básník opěvuje osobnosti v dějinách polských proslulé nebo vážnější události dějinné. Po každém zpěvu následuje výklad v próze, objasňující tekst a zároveň spojující jednotlivé zpěvy v souvislý celek. Vlastenecký obsah těchto zpěvů, prosycených láskou básníkovou k slavné minulosti národní, a zpěvná forma jejich způsobily, že se obecně rozšířily a s nadšením byly zpívány, posilujíce v těžkých dobách sebevědomí národní. Vnikly i do Ruska, kde si je zvláště Rylějev oblíbil.

Všestranností a plodností žádný ze současných spisovatelů nevyrovnal se Niemcewiczovi. Psal mnoho a rychle, obohacoval svými plody lyriku a epiku, psal dramata, povídky, spisy historické a mnoho překládal (z Voltaira, Popea a j.). Působení jeho na mladší generaci spisovatelskou bylo pronikavé. Zaslouženou chválu vzdal mu Mickiewicz takto: „Čí jméno může vzbuditi v srdci mladého polského básníka živější cit úcty a podivení nad jméno Juliana Niemcewicze! Jeho písně daly nám nejraněji pocítit vděky poesie; jsou to naše nejstarší známosti básnické, v jeho obraze ctili jsme rysy muže, který se povahou i talentem stal z nejčelnějších ozdob své epochy a který již za života byl kanonisován na Parnase".

Na rozdíl od Niemcewicze, jenž měl smysl i pro jiné literární vlivy než francouzské, skupina současných básníků pevně třímala prapor klasicismu. Tito přísní klasikové úzkostlivě šetřili všech pravidel poetiky pseudoklasické, nahrazujíce jimi často nedostatek básnického vzletu a skutečného nadšení. V čele jejich stál *Kajetan Kožmian* (1771—1856), básník slavnostních ód a příležitostných hymen, v nichž bylo více ozdobné retoriky nežli pravé poesie. Ani popisná báseň „Ziemiaństwo polskie" podle Vergiliových Georgik, ani národní epopej „Stefan Czarniecki" v manýře pseudoklasické se mu nezdařily. Jiný klasik *Ludvík Osiński* (1775—1838) vydal sbírku básní „Zbiór zabawek wierszem", formálně sice uhlazených, ale vnitřně suchých a mdlých. Více nadání projevil *Frant. Wężyk* (1785—1862), duch samostatně kritický. Skládal nadšené ódy vlastenecké a nejvíce se proslavil popisnou básní „Okolice Krakowa", obsahující pěknou krajinomalbu a povzbuzující vzpomínky historické.

3. Drama a zábavná próza.

Literatura dramatická, ze všech oborů literárních nejvíce zanedbaná, v druhé polovici XVIII. st. začala se rázem vzmáhat a zvelebovat. Rozvoj její podporován byl jednak založením veřejného divadla ve Varšavě r. 1765, jednak působením literatury francouzské, v níž drama bohatě rozkvetlo.

Vystoupil první skutečně povolaný dramatik *František Bohomolec* (1720—1784). Divadelní kusy začal nejdříve psáti z povinnosti své jako učitel retoriky a pořadatel divadla studentského v jesuitské koleji varšavské. Vzorem byl mu Molière, jehož komedie předělával nebo skládal v jeho stylu hry nové, přiměřené potřebám divadla školského. V komposici jejich byl značně omezován zákazem, platným pro divadlo jesuitské, neuváděti na jeviště postavy ženské a intriky milostné. Piaristé byli v té příčině volnější, dovolovali i role ženské, hráli je ovšem jinoši.

V plné síle projevilo se nadání Bohomolcovo, když začal psáti pro veřejné divadlo ve Varšavě. Osvojiv si techniku komedií francouzských, složil několik působivých veseloher, v nichž stavěl na odiv předsudky a zaostalost tehdejší šlechty a vkládal do nich své smělé tendence reformní. První z nich „Małżeństvo z kalendarza“ předvádí obmezeného šlechtice Staruszkiewicze, který svou moudrost váží z kalendáře a snáře, za lidi pokládá toliko šlechtu, a to jen polskou šlechtu, cizozemců nenávidí a p. V komedii „Pan Dobry“ Bohomolec zastává se sedláků proti útiskům šlechty, v satiře „Staruszka młoda“ na odiv staví směšný typ staré koketky, která se chce vdávat. Také ostatní veselohry, jako „Marnotrawca“, „Ceremoniant“, „Pijacy“, „Wdowa“, namířeny jsou proti vadám současné společnosti polské. Nejsou to ani komedie situační, ani charakterní, spíše jen mravoličné, komika jejich je dosti drsná a obhroublá; v rozvoji veselohry polské mají důležitý význam jako první šťastné pokusy lokalisovati je na půdě domácí a zachycovati v nich současné mravy společenské.

Příkladu Bohomolcova následovali četní spisovatelé, mezi nimi zvláště Adam Czartoryski a Ignác Krasicki. *Adam Czartoryski* zjednal si za svého pobytu v cizině praktickou znalost umění divadelního a napsal několik komedií, jako „Panna na wydaniu“ (se zajímavou předmluvou o dramatě polském), „Kawa“, „Mniejszy koncept niż przysługa“, „Gracz“, „Bliźnięta“. Opírají se o motivy cizí, a to nejen o francouzské, než i o anglické, a jsou velmi obratně sestaveny. *Ignác Krasicki* vydržoval si ve své residenci v Heilsbergu domácí divadlo, pro něž napsal několik komedií v stylu molièrovském, jako „Statysta“, „Łgarz“, „Solenizant“, „Krosienka“, „Frant“, „Mędrzec“. Nepřikládal jim sám zvláštní ceny, vydávaje je pode jménem svého tajemníka M. Mowińského. Jsou v nich zachyceny zajímavé rysy čistě polské, což je jejich hlavní předností; jinak jsou v motivech jednotvárné a v ději rozvleklé bez silnějšího dramatického napětí.

Po Bohomolci dlouho se nevyskytl dramatický talent, který by byl popohnal kupředu vývoj dramatu polského. Teprve od roku

1779, kdy bylo vystavěno národní divadlo ve Varšavě, poměry se zlepšily. Pro divadlo začalo psáti mnoho spisovatelů, z nichž první místo náleží *Františku Zabłockému* (1754—1821). Žil nějaký čas na dvoře Adama Czartoryského, potom byl jmenován úředníkem při komisi edukační. Činnost spisovatelskou zahájil drobnými verši: ódami, selankami, básněmi příležitostnými a satirickými. Vliv Czartoryského a přátelský styk s herci uvedly ho na pole dramatické; stal se hlavním spisovatelem dramat pro divadlo varšavské. Po třetím rozdělení Polska odcestoval do Říma, vystudoval tam theologii a jmenován byl od Czartoryského proboštem v Końskovoli.

Zabłocki napsal přes šedesát kusů divadelních, veršem i prózou, nejvíce v l. 1779—1781; v díle jeho jsou zahrnuty opery komické, hry fantastické, nejhojněji pak komedie. Zvláštní invencí nevynikal, opíraje se ve svých skladbách o předlohy francouzské a německé, měl však neobyčejnou schopnost osvojovat si cizí motivy, vzdělávat je způsobem zcela originálním a promítat je na domácí půdu se vší dobovou a místní barvitostí. Dokladem může býti nejpopulárnější komedie Zabłockého „Fircyk w zalotach“ (Švihák na záletech), v níž se líčí, jak lehkomyslný světák, prohráv své jmění ve Varšavě, přijede na ves a uchází se o ruku mladé a bohaté vdovy Podstoliny a jak ji konečně získá; látkově opírá se o komedii francouzskou „Le petit-maître amoureux“ od Romagnésiho, avšak děj i charaktery jsou tak živě a věrně přizpůsobeny poměrům domácím, že činí dojem kusu úplně originálního. Také v jiných veselohrách s fabulí odjinud převzatou, jako na př. „Bałamut modny“ („Le chevalier à la mode“ od Dancourta), „Doktor lubelski“ („Crispin médicin“ od Hauteroche), „Zabobonnik“ („Le superstitieux“ od Romagnésiho) a j., je plno typů zachycených z domácího prostředí. Originální není ani oblíbená komedie „Sarmatyzm“ s látkou ze skutečného života. Sarmatismem přívrženci reformy v XVIII. st. nazývali souhrn vad drobné šlechty polské za časů saských, zvláště nedostatek vzdělanosti a uhlazenosti, pýchu rodovou, sklon k svárům a rozepřím, zálibu v pitkách a hodech. Osnovou děje v komedii „Sarmatyzm“ je právě spor dvou záhonkových šlechticů, Guronose a Žugoty, o kousek pozemku; spor končí se smírně sňatkem dětí znepřátelených sousedů. Zevnější roucho veseloher Zabłockého je úhledné, dialog živý, řeč čistá a jadrná, verš hladký a plynný.

R. 1783 ujal se řízení národního divadla ve Varšavě *Vojtěch Bogusławski* (1757—1829) a zjednal si nesmírné zásluhy o jeho rozkvět. Dříve obecenstvo polské, zvláště vyšší a zámožnější třídy, nevážily si polského divadla a raději chodily na představení vlašské opery; tento předsudek Bogusławski překonal a dovedl svým repertoárem získat i vyšší vrstvy obecenstva pro divadlo polské. Za

jeho režie vychováno bylo nové pokolení dovedných herců, kteří i později vynikali svým uměním. Jako ředitel divadla se zdarem působil nejen ve Varšavě, než i ve Lvově, Vilně, Grodně atd. Proto mu právem přísluší čestný název otce a zakladatele polského divadla. Jako spisovatel dramatický podobá se Zabłockému; byl rovněž tak plodný a v invenci málo samostatný. Většina jeho kusů jsou překlady nebo zpracování dramat francouzských (Molière, Diderot), německých (Kotzebue) a anglických (Sheridan, Shakespeare). Z původních dramat jeho největší úspěch měla veselohra se zpěvy „Cud czyli Krakowiacy i Górale", živý obrázek ze života vesnického s postavami reálně kreslenými, s barvitým líčením mravů, obyčejů, tanců a zpěvů národních. Osnova děje rozvíjí se takto: Stach, syn chalupníkův, a Baša, dcera mlynářova, vzájemně se milují. Macecha Bašina, jíž se Stach také líbí, brání však sňatku a chce Bašu vdát za horala Brynduse. Bryndus přijde s horaly na námluvy, je však odmítnut; z pomsty horalé zajmou Krakovjákům stádo. Krakovjáci je honí a pomocí studenta Bardose, který horaly postraší elektrickými dráty, dostanou své stádo. Bardos donutí pak macechu, aby svolila k sňatku Baši se Stachem. Pro hojné narážky na současný stav politický, které při představení vyvolávaly bouři potlesku, hra byla po trojím provozování zakázána. Menší cenu mají jiné kusy Bogusławského, jako příležitostná hra „Spazmy modne", melodrama s hudbou „Izkahar" a komická opera „Herminia czyli Amazonki".

Spisovatel v jiných oborech proslulý, *Julian Niemcewicz* pilně vzdělával také literaturu dramatickou. Největší úspěch měla jeho veselohra „Powrót posła" (1790), první pokus o komedii politickou v literatuře polské. Látka její byla časová a ostří její namířeno bylo proti straníkům starošlechtickým, kteří se v době památného sněmu čtyřletého vzpírali prospěšným reformám politickým a společenským. Přilehavá charakteristika osob, ušlechtilá tendence a ostře zahrocený konflikt mezi stranou starošlechtickou a pokrokovou dodávaly veselohře Niemcewiczově mimořádného významu, takže bývá nazývána květem komedie polské XVIII. stol. Jiné veselohry jeho nevyrovnaly se svou hodnotou literární „Powrótu posła". Bylo v nich mnoho vlastenecké tendence, ale málo dramatické síly. V komedii „Samolub" prudce útočeno na sobectví v současné společnosti a v kuse „Pan Nowina" na odiv stavěna soudobá manie opičiti se po Francouzích. Jako v komediích Niemcewicz stavěl na pranýř vady a nedostatky společenské, tak zase v tragediích a vážných dramatech předváděl výjevy ze slavné minulosti, oživuje je narážkami na soudobé poměry, aby posiloval národní vědomí a lásku k otčině. Jeho tragedie „Władysław pod Warną", „Zbigniew" a dramatické obrazy „Kazimierz Wielki", „Jadwiga" jsou zajímavé více

svou látkou historickou a vlasteneckou tendencí nežli provedením uměleckým.

Počet spisovatelů dramatických, kteří obstarávali repertoár domácí, stále vzrůstal. Nebylo téměř významnějšího spisovatele, který by byl své síly nezkoušel také na poli dramatickém. Příkladu Zabłockého a Czartoryského následoval *Frant. Kniaźnin*, složiv dvě tragedie s látkou klasickou „Themistokles" a „Hektor", dvě komedie se zpěvy „Matka Spartanka" a „Cyganie" a několik dramatických selanek. Nejlepší jsou „Cyganie", předvádějící živý obrázek ze života vesnického lidu a cikánů. Bez úspěchu zkoušel své síly v dramatě sentimentální idylik *Frant. Karpiński*, složiv tragedii „Juditu", veselohru „Czynsz" a operu „Alcesta". Teorii dramata dobře ovládal *Frant. Wężyk*, znal básníky a estetiky německé, vytýkal vady teorii pseudoklasické a vážil si Shakespeara, avšak v praksi psal své tragedie „Gliński", „Barbora Radziwiłłowna", „Bolesław Śmiały" a j. podle francouzských vzorů a na určitá themata politicko-morální; při vší pravidelné komposici scházela jim dramatická síla a básnický vzlet. Ze všech dramatiků tehdejších, podléhajících francouzskému vkusu, nejvíce schopnosti dramatické prokázal *Alois Feliński*, proslavený autor národní hymny „Boże coś Polskę"; jeho historická tragedie „Barbara Radziwiłłowna je nejcennější prací, složenou v stylu dramatiky pseudoklasické. Mistrnou komposicí děje, živými efektními výjevy, vytříbenou formou, jadrným dialogem a plynným veršem převyšuje všecky současné tragedie historické. O verši a stylu polském Feliński mnoho uvažoval a názory své uložil v zajímavé rozpravě „O wierszowaniu czyli budowie wiersza polskiego i o poetach polskich".

V zábavné próze dotavadní povídka romanticko-rytířská vystřídána byla tendenční povídkou mravoličnou. První začátek učinil *Ignác Krasicki*. Povídka jeho „Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki" (1776) má tento obsah. Mladý panic Doświadczyński, nabyv doma povrchního módního vychování francouzského, nějaký čas doma lenoší, potom odcestuje do Paříže, upadne tam do dluhů a před věřiteli uprchne. Po mnohém bloudění dostane se na vzdálený ostrov, obydlený Nipuany, a pozná jejich ideální zřízení státní a společenské, které je zevrubně vylíčeno. Opustiv ostrov zakusí mnoho dobrodružství a s hojnými zkušenostmi vrátiv se domů, začne nový pracovitý život. V „Doświadczyńském" jsou vlastně zastoupeny tři rozmanité směry povídkové. První část má reální pozadí a podává pravdivý a působivou satirou zabarvený obraz mravních a společenských poměrů v Polsku. Druhá část, líčící ideální obraz života Nipuanů, připomíná utopické představy anglických a francouzských romanopisců o ideálním zřízení společenském. Konečně třetí část přimyká se

k obvyklým povídkám dobrodružným. Povídka Krasického, ačkoliv části její mají nestejnou hodnotu literární, velice se líbila a byla hojně napodobena. Jednotný celek tvoří druhá práce Krasického „Pan Podstoli“. Je to spíše poučný traktát než zábavná povídka; není v ní vlastně děje, celek skládá se z rozhovorů o nejrozmanitějších věcech, avšak tyto rozhovory týkají se vesměs palčivých otázek současných, jako vychování dětí doma i ve škole, vzdělání žen, šíření osvěty uprostřed lidu, poměrů statkářů k poddaným, křesťanů k židům a p. Vedle ideální postavy pana Podstolího vystupuje v ní řada osob, mužů i žen, věrně podle skutečnosti kreslených, takže celá povídka podává pěkný kulturněhistorický obrázek zemanské Polsky v XVIII. stol. Měla značný vliv na obecenstvo a vyvolala zase řadu podobných prací.

Ojedinělým zjevem v rozvoji polské beletrie je básník-legionista *Cypryan Godebski*. Látku k své povídce „Grenadyer filozof“ vážil z bezprostřední zkušenosti, ze svých příhod válečných, výrazně v ní zachytil duševní nastrojení legionistů; novinkou byly také pěkné popisy přírody, jimiž protkal své vypravování.

Čím dál tím silnější byl vliv současného románu evropského na beletrii polskou. *Anna Móstowská z Radziwiłłů* psala povídky, jež připomínají hrůzostrašnou romantiku starých zámků, jak ji v Anglii pěstoval Walpole a paní Radcliffová. V povídkách *Marie Würtemberské*, *Lad. Kropińského* a *Felixe Bernatowicze* jsou zřetelné stopy Rousseauovy „Nové Heloisy“ a Goethova „Werthera“.

Jako v jiných oborech tak i v zábavné próze Niemcewicz stanul na pevnější půdě a vytvořil povídku společenskou a historickou. První jeho povídka „Dwaj Sieciechowie“ podává ve formě memoárů poutavý obraz životních názorů a občanských povinností dvou pokolení, děda Václava, šlechtice z poč. XVIII. stol., a vnuka Stanislava, odchovance nové doby. Kontrast mezi oběma typy je sytě vystižen a cílem jeho je ukázati, jak společnost polská pokročila v pojímání povinností občanských a vlasteneckých. Povídek s tendencí společenskou vyrojilo se potom mnoho. Niemcewicze zřejmě následovala *Klementina z Tańskich Hoffmannová* v povídkách „Listy Elżbiety Rzeczyckiej“ a „Dziennik Franciszki Krasińskiej“.

Jinou povídkou „Lejba i Siora“ Niemcewicz zahájil řadu sociálních povídek ze života židovského. Důkladné studie o židovské otázce umožnily mu pravdivě vylíčiti poměry u židů a názorně předvésti kontrast mezi starověrci (chasydy) a židy pokrokovými, kteří se přizpůsobili novější civilisaci. Od Niemcewicze je konečně také první pokus o povídku historickou podle vzoru Waltera Scotta. V povídce „Jan z Tęczyna“, k níž vybral látku ze slavné doby Jagiellonské, nedostihl sice dokonalosti svého vzoru, přeplniv děj archeologickými a historickými podrobnostmi, nicméně

byla práce jeho novinkou a u čtenářů měla úspěch. Od té doby povídky historické šířily se v hojné míře.

[W. Smoleński: Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII. Krak.-Peterb. 1891. — A. Bełcikowski: O narodowym charakterze i zasługach liter. z czasów St. Augusta (Ze stud. nad liter. pol. 1886). — Eug. Baliński: O wpływach zewnętrznych na literaturę okresu Stanisławowskiego (Sprawozd. gimn. w Podgórzu 1910). — Ig. Chrzanowski: Poezya za czasów Stan. Augusta (Dzieje lit. pięk. I., 286 d.) — J. Kallenbach: Poezya w l. 1800—1863 (ibd. 334 d.).

P. Chmielowski: A. Naruszewicz jako poeta (Narusz. wybór poezyj. W. 1882). — A. Bełcikowski: A. Narusz. jako poeta (Ze stud. n. lit. pol.). — Ig. Chrzanowski: O satyrach Narusz. (Pamięt. lit. 1, 1902.). — Týž: Z dziejów satyry polskiej XVIII. w. W. 1909.

J. I. Kraszewski: Krasicki. Życie i dzieła. W. 1879. — W. Nehring: Poezye Kras. (Stud. liter. Pozn. 1884). — P. Chmielowski: Charakterystyka Kras. (Stud. i szkice I., 1886). — J. Tretiak: O satyrach Kras. (Szkice lit. 1896). — Týž: Ig. Kras. (Bibl. War. 1901; Pamięt. liter. I.). — S. Pszon: Reminiscencye w Monachomachii i Wojnie Chocim. Krasic. (Pam. liter. 7, 1908). — W. Folkierski: Krasicki i Lafontaine Bibl. W. 1911). — K. M. Górski: Studya nad bajkami Krasic. (Pisma literackie. Krak. 1913).

L. Siemieński: St. Trembecki (Portrety lit. III. 1868). — J. Tretiak: Mickiewicz a Trembecki (Szkice lit. I.). — A. Bem: St. Trembecki (Stud. i szkice lit. W. 1904). — M. Szyjkowski: St. Tremb. (Bibl. W. 1912). — T. Sinko: Polski Antilukrecyusz (Rozpr. Ak. Um. 41). — E. Woroniecki: St. Trembecki jako słowianofil (Bibl. W. 1913). — K. Wiakowski: St. Tremb. na tle współczesnej epoki (Sprawozd. gymn. I. w Tarnopolu 1914).

W. Przyborowski: T. K. Węgierski (Tygod. wielkopol. Pozn. 1871). — W. Korotyński: Węgierski (Tygod. powsz. W. 1887). — A. Bem: Śmielsze błyski humoru sat. w liter. staropol. (Stud. i szkice lit.). — M. Szyjkowski: Węgier Organy. (Przewod. nauk. Lw. 1917.)

A. Bełcikowski: F. Karpiński (Ze stud. n. lit. pol.). — K. Górski: Karpiński w l. 1771—1780 (Pam. liter. 3, 1904). — W. Zosel: Sielanki Karp. (B. W. 1911). — K. Górski: F. Karpiński (Pisma lit.). — F. Suryn: F. D. Kniaźnin (Tygod. illustr. 11, 1881). — W. Jankowski: Kniaźnin (Pam. lit. 3, 1904).

T. Korzon: Staszic jako historyozof (Kwart. hist. 1887). — M. Straszewski: Filozofia społeczna Staszica (Przewod. nauk. i lit. 1911). — I. Chrzanowski: Rod ludzki Staszyca jako wytwór filoz. wieku oswiec. (Arch. kom. do badania historyi filozofii w Polsce I., 1). — Ig. Chrzanowski: H. Kołłątaj. Kr. 1912. — St. Zaleski: H. Kołłątaj. Kr. 1912. — Br. Chlebowski: H. Kołłątaj (B. W. 1912). — W. Tokarz: Ostatnie lata H. Kołłąt. (viz Pamięt. lit. 11, 1912). — Wiek XIX. 1.

L. Finkel: O pieśni legionów. Lw. 1894, 1904². — W. Orłowski: Dotychczasowe badania nad powstaniem pieśni legionów (B. W. 1913). — M. Smolarski: Poezya Legionów. Kr. 1912.

L. Siemieński: J. P. Woronicz (Portrety lit. IV., 1875). — K. Jarecki: Idee historyozoficzne Wor. a mesyanizm polski (Pam. lit. 3, 1904). [Podrobnější bibliogr. viz Wiek XIX. 1.]

A. J. Czartoryski: Żywot J. U. Niemcewicza. Pozn. 1860. — St. Mowiński: O bajkach J. U. Niemc. (Bibl. War. 1888). — W. Bruchnalski: Mickiewicz-Niemcewicz (Pam. lit. 2, 1903). — Br. Czarnik: Spór literacki o Jana z Tęczyna (Pam. lit. 4, 1905). — K. Wojciechowski: Zagadnienia społeczne w powieści pol. w wieku XVIII. i w pocz. XIX. Lw. 1906). [Úplnou bibliogr. viz Wiek XIX. 1.]

L. Siemieński: K. Koźmian (Potr. lit. 3, 1865). — K. Wojciechowski: K. Koźmian. Życie i dzieła (Rocz. Tow. Przyj. n. poznań. 23, 1895). — T. Grabowski: Osiński i ówczesna krytyka lit. Krak. 1901. — Z. Zapała: F. Wężyk. Kr. 1898.

A. Bełcikowski: Pierwszy sceniczny pisarz polski F. Bohomolec (Ze stud. nad lit. pol.). — St. Pepłowski: U kolebki teatru. Lw. 1894. — W. Strusiński: Komedye F. Boh. w stosunku do teatru włos. i franc. (Pam. lit .4, 1905). — P. Chmielowski: Nasza liter. dram. I. 1898. — A. Bełcikowski: F. Zabłocki (Ze stud. 1886). — M. Gawalewicz: O autorze Fircyka w zalotach (Tyg. illustr. 1890). — E. Bieder: Komedye F. Zabł. na tle epoki (Spraw. gimn. w Bochni 1906-7). — B. Kielski: O wpływie Moliera na rozwój komedyi pol. Kr. 1906. — L. Bernacki: Źródła niektórych komedyi F. Zabł. (Pam. lit. 1907; srov. ibd. 1911). — St. Pepłowski: Teatr Bogusławskiego. Lw. 1896. — Eug. Kucharski: Bogusl. Cud czyli Krakowiacy i Górale (Pam. lit. 1914; viz ibd. 1912). — St. Tomkowicz: Barbara Radziwiłłówna u historyków, w rzeczywistości i w poezyi (Przegl. pol. 1875). — W. Hahn: Poezya dramatycza w epoce przedrozbiorowej (Dzieje lit. pięk. II.). — St. Tarnowski: Dramat pseudoklasyczny (ibd.). — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedji polskiej. Typ pseudoklasyczny. Krak. 1920. — M. Szyjkowski: Dzieje komedji polskiej w zarysie. Kr. 1921.

Br. Gubrynowicz: Powieść do polowy XVIII. st. (Dzieje lit. pięk. II.). — K. Wojciechowski: Powieść od r. 1776 (ibd.).

Podrobná bibliografie je uvedena v Hist. liter. polskiej od R. Pilata.]

HLAVA II.

Písemnictví ruské.

1. Počátky nové literatury.

Dříve než mohla filosofie a literatura francouzská v Rusku zapustiti hlubší kořeny, bylo potřebí připraviti k tomu náležitě půdu. Přípravnou tuto práci vykonal *Petr Veliký* (1689—1725), který podle případných slov Puškinových Rusku „prorazil okno do Evropy". Jasné paprsky kultury západoevropské vnikaly na Rus už před panováním Petrovým a mnohé prospěšné reformy byly tam podle vzoru západního zavedeny už dříve, ale s rozmyslem, energicky a důsledně začal je uskutečňovati teprve Petr Veliký.

Účelem jeho dalekosáhlých reform bylo přetvořiti Rusko podle západoevropského vzoru a uvésti tam takovou civilisaci, jakou car poznal na svých cestách po Evropě. Péče jeho směřovala ovšem v první řadě k tomu cíli, aby se na Rusi zakotvila taková vzdělanost, které bylo zapotřebí k povznesení hmotné síly říše. Vychovati lidi schopné k rozmanitým oborům veřejné služby, vojenské i civilní, bylo hlavní snahou reformátorovou.

Za tou příčinou pečoval především o rozvoj školství ve své říši. Vedle duchovních škol, jež byly zřizovány při archijerejských domech v diecesích a určeny byly pro výchovu duchovenstva, zakládány byly školy odborné: námořní, inženýrské, dělostřelecké a p., v provinciích pak školy počtářské. V posledních letech panování Petrova mělo téměř každé gubernské město školu světskou (počtářskou) a duchovní. Obyvatelstvo neuvítalo však tyto školy příznivě, naopak často bylo třeba násilně pro ně opatřovati žáky. Školy za Petra měly ráz úplně profesionální; vyučovalo se v nich hlavně takovým předmětům, jichž bylo potřebí pro státní službu.

Petr upraviv nižší a odborné školství, pojal plán zříditi také vysoké ústavy vědecké a vyučovací, akademii a universitu. V té příčině mnoho se radil s Leibnizem a Christ. Wolfem, s nimiž byl v přátelském spojení. Po dlouhém uvažování vypracoval ko-

nečně samostatný návrh vysokého ústavu, který by nejlépe odpovídal kulturním potřebám Ruska. Ústav tento měl se skládati z akademie věd, jejímž úkolem bylo pěstovati vědy a umění, z university, kde by členové akademie přednášeli, a z gymnasia, v němž by mladí učenci připravovali mládež k studiu universitnímu. Akademie otevřena byla teprve po jeho smrti r. 1726 a obsazena hlavně německými učenci; akademické gymnasium otevřeno téhož roku, universita teprve r. 1747.

Jiným prostředkem povznésti vzdělání v zemi byla Petrovi k n i h a. Vida těžkopádnost církevního písma pro vědecké a školské účely, dal upraviti nový tvar písma t. ř. graždanku a užívání písma církevně-slovanského obmezil na věci církevní. Nedostatek domácích knih snažil se nahraditi překlady z cizích jazyků. Překládalo se sice už dříve, ale zcela náhodně, beze všeho výběru. Za Petra bylo však překládání prováděno systematicky, ve shodě s požadavky praktického života. Překládány byly nejvíce spisy o vojenství a námořnictví, o matematice a rozmanitých oborech technických, ale i knihy historické, geografické, politické, právnické, ano i díla o umění a mytologii. V počtu překladů bylo nemálo děl encyklopedických s širokým obsahem. V otázkách literárních nebyl Petr vůbec straníkem úzce praktických názorů; zřetel jeho byl obrácen i k zájmům historickým, filosofickým a humanitním. Kdežto před Petrem překládáno bylo hlavně z latiny a z části i z polštiny, za Petra překládaly se spisy německé, francouzské, holandské, vlašské atd.

Ve vyhledávání vhodných překladatelů byl car neúnavný. Nejčastěji se obracel na členy moskevské duchovní akademie, na kancelář zahraničních věcí, později na synod; mimo to pořizovány překlady v Kijevě a Novgorodě, ano i za hranicemi. Je na př. známo, že r. 1715 Petr psal svému důvěrníku ve Vídni, aby opatřil „Leksikon universalis“ německého a anglického vydání a knihu o právnictví, potom aby zajel do Prahy a tam s učiteli v jesuitských školách vyjednal, aby jmenované knihy přeložili do slovanské řeči. „A poněvadž některé výrazy jejich — tak psal car — neshodují se s naším slovanským jazykem, proto můžeme k nim poslati několik ruských lidí, kteří znají latinsky a lépe mohou neshodná slova naším jazykem objasniti.“

Osobní účast Petrova v literárním ruchu tehdejším jeví se též založením „V ě d o m o s t í“ r. 1703, prvních ruských novin. Car byl horlivým jejich spolupracovníkem a dal posílati do nich příspěvky. Úspěch „Vědomostí“ v Rusku neodpovídal však jeho nadějím; v l. 1717—8 noviny sotva živořily a toliko vlivem a osobní pomocí Petrovou mohly se udržeti.

Věcně byla literatura za doby Petrovy proniknuta novým duchem a obsahem, ale po formě trvala ještě z větší části v tradicích doby předchozí. Je to zřejmé zejména v p o e s i i. Skládány byly

jako již dříve panegyrické básně a ódy, oslavující rozmanité slavnosti dvorské a vítězné triumfy válečné, jako ódy na vítězství u Poltavy, na příjezd nevěsty carevice Alekséje, na návrat Petrův z druhé cesty zahraniční, na mír se Švédy a p. Kromě básní světských skládány byly zase hojné básně obsahu náboženského a satiry na současné poměry. Nevhodné prosodie sylabické užívalo se jako dříve. Novinkou byla jediné lyrika erotická, vzniklá působením vzorů ukrajinských a polských. Zájem o písně milostné souvisel zajisté se vznikem nových názorů na ženu, jemnějších a něžnějších, provanutých duchem západoevropským. Jakožto význačné vlastnosti stylu v této poesii vytýkají se: sylabický rozměr, mnohdy poněkud přízvukovaný, časté užívání polské a ukrajinské milostné a básnické frazeologie, vedle toho hojný počet obratů z církevní slovanštiny a těžkých, strojených výrazů a slov knižních, bez nichž se bylo těžko obejíti prvním skladatelům básní, pokoušejícím se srovnat nové názory a city se starou literární formou. K tomu se pojilo časté užívání cizích slov, což je příznačné pro literární dikci doby Petrovy vůbec, jakož i obratů ze školního klasicismu.

Zábavná próza měla celkem podobný ráz jako v době předchozí, byla však rozmanitější. Vedle běžných rytířských a dobrodružných povídek a sentimentálně mravoučných historií dostala se do rukou čtenářů také již význačnější díla evropské beletrie, jako Fénelonův „Telemach“, spisy Miltonovy, Erasma Rotterdamského, Popeovy a p. Překládalo se podle předloh německých, francouzských, anglických, italských a polských. Vyskytly se i pokusy o samostatnější práce beletristické; o několika povídkách možno totiž předpokládati, že je skládali autoři domácí. Mají obyčejně tuto osnovu. Ruský námořník, dvořan nebo kupec zamiluje se za hranicemi do nějaké spanilé dívky (princezny), trpí pro svou lásku a píše milostné verše. Po rozmanitých překážkách a dobrodružstvích buď se šťastně spojí s předmětem své lásky nebo tragicky hyne. Toho druhu je „Historie o ruském námořníku Vasiliovi Kariotském a překrásné královně Iraklii florentské země“, „Historie o Aleksandrovi, ruském dvořanínu“, „Historie o ruském kupci Janovi a překrásné dívce Eleonoře“. Formálně vyznačují se zálibou vkládati do vypravování verše nebo prózu, rytmicky upravenou.

Zvláštní péče věnována byla divadlu. Petr Vel. vrátiv se ze své první cesty, pojal plán zříditi veřejné divadlo, jemuž přikládal důležitý význam kulturní. Z nedostatku domácích herců dal povolati do Moskvy německou společnost divadelní z Gdanska za řízení Jana Kunsta, pro niž bylo vystavěno dřevěné divadlo na náměstí u samého Kremlu, v němž se na konci r. 1702 začalo hráti německy. Aby vychováni byli pro ruská představení schopní herci, založena byla podle rozkazu carova dramatická škola, kterou řídil Kunst. Po jeho smrti (r. 1704) ujal se řízení

divadla i dramatické školy Otto Fürst, povoláním zlatník, za něhož hry i škola značně poklesly; konala se sice německá a ruská představení, ale čím dál tím řidčeji. Když pak se r. 1707 carský dvůr přestěhoval do Petrohradu, divadelní budova v Moskvě byla snesena. Dekorace a kostumy převezeny do Preobraženska, kde nejmladší sestra carova Natalja Aleksějevna, nadšená ctitelka divadla, pečovala o domácí divadlo. Také carevna vdova Praskovja Feodorovna vydržovala pěkné domácí divadlo na svém sídle Izmajlově v Moskvě. Kromě toho pořádali divadelní představení žáci duchovní akademie a posluchači chirurgického ústavu.

Natalja Aleksějevna přesídlivši se do Petrohradu, ujala se tam znovu řízení divadla, v němž se hrálo jen rusky; divadlo toto bylo všeobecně přístupné a bezplatné. Později chtěl car sám zbudovati v Petrohradě velké veřejné divadlo, přístupné širokému kruhu diváků, a pomýšlel získati pro ně i zahraniční herce, zejména také Čechy, ale pražský agent kladl takové podmínky, že jednání s ním nevedlo k cíli. Dramatické hry zůstaly tedy obmezeny na divadla domácí (dvorní) a školská. Ostatně obecenstvo kromě kruhů dvorských divadelním hrám nepřálo a jen znenáhla zvykalo zábavám tohoto druhu.

Repertoár, jejž pěstoval Kunst a Fürst, byl převzat ze soudobé německé literatury dramatické, která tehdy nestála vysoko. Němečtí dramatikové této doby řídili se cizími předlohami, jež přiměřeně upravovali; hlavně dbali o to, aby vyvolali silný dojem, proto libovali si jednak v krvavých scénách, jednak v hrubých vtipech. Na repertoáru ruského divadla byly vedle jiných tyto hry: „Scipion Afrikan“ (Sofonisba), „Komedija o don-Janě i don-Pedře“, „Čestnyj izměnnik ili Frideriko fon-Poplej i Alojzija, supruga jego“, „Komedija o Aleksandrě makedonskom“, „Princ Pikel-Gjering“ a p. Vyskytují se i překlady některých komedií Molièrových: „Poroda Gerkulesova“ (Amfitryon), „O doktoře bitom“ (Médecin malgré lui), „Dragyja smějanija“ (Précieuses ridicules). Divadlo Natalji Aleksějevny vážilo z repertoáru her školských nebo upravovány dramaticky známé povídky o Griseldě, Meluzině, Petrovi, Zlatých-Klíčích, o Barlaamovi a Joasafovi a j. Ve školách oblíbeny byly alegorické hry, v nichž se oslavovaly vážnější činy panovníkovy. Mezi jednotlivými akty vážných her odehrávaly se komické výstupy (intermedie), jichž se často užívalo jako satir na lidi starého rázu a protivníky reform Petrových.

Aby Rusové na vlastní oči poznali civilisaci západní, Petr organisoval cestování na západ; někteří z těchto cestovatelů vylíčili dojmy, jichž v cizině nabyli, ve zvláštních denících. Význačné místo mezi nimi zaujímá deník *Petra Andrejeviče Tolstého*, účastníka výpravy ruských lidí za hranice r. 1697, aby poznali způsob námořní plavby. Tolstoj navštívil Polsko, Moravu, Vídeň a Italii a poutavým způsobem popsal svou cestu. Podobný cestopisný

deník složil hr. *Matvějev*, muž velice vzdělaný, který byl r. 1705 poslán do Francie, aby tam ujednal obchodní smlouvu s Ludvíkem XIV.

Reformní snažení Petrovo vyvolalo živý zájem o rozmanité otázky veřejného a soukromého života a povzbudilo mnohé spisovatele, aby se vážně zabývali řešením takových otázek. Význačné místo mezi nimi zaujímá *Ivan Posoškov* (1652—1726), samorostlý myslitel z prostředí selského, který ve svém politicko-ekonomickém traktátu „O skudosti i bogatstvě", napsaném okolo r. 1724, ale tiskem nevydaném, zabýval se otázkou všestranné přeměny Ruska a stanovil zdravý program pro reformy ve všech oborech veřejného života. Spisovatel tu dovozoval, že se bohatství země a říše nezakládá na vnějším lesku dvora, vyšší aristokracie a úřednictva, nýbrž na všeobecném blahobytu, spravedlivých zákonech, na zbožnosti a mravnosti každého jednotlivce i celé společnosti. Názory jeho nebyly, jak se zdá, vládě po chuti, neboť autor jejich zemřel ve vyšetřovací vazbě v pevnosti Petropavlovské. Jiný jeho spis „Zaveščanije otečeskoje" obsahuje výsledky životní zkušenosti, pozorování a úvah autorových a týká se všech možných forem života rodinného a společenského.

Učeností a širokým rozhledem nad Posoškova vynikal *Vasilij Ňikitič Tatiščev* (1686—1750), autor „Historie rossijské" a oddaný přívrženec reform Petrových. Historie jeho je prvním pokusem sebrati v určitý systém spoustu historického a etnografického materiálu, oceniti jej kriticky a na základě jeho vylíčiti minulost Ruska do poč. XVII. st. Jako stoupenec pokrokových a osvětových ideálů ukázal se nejen v historii ruské, než i v „Razgovoru o poľzě nauk i učiliščˇ" a ve spise „Duchovnaja"; v obou těchto spisech řešil rozmanité otázky národní osvěty, náboženství, mravnosti a občanských povinností člověka v duchu pokroku a liberálních zásad.

Politicky byly zabarveny také duchovní řeči dvou předních kazatelů doby Petrovy: Stefana Javorského, klonícího se ke katolictví, a Feofana Prokopoviče, jenž se tak jako Petr Vel. spíše blížil protestantství. *Stefan Javorskij* (1658—1722), odchovanec kijevské akademie a jesuitských škol zahraničních, s počátku byl nadšeným obdivovatelem cara Petra, jehož přízeň si získal svými řečmi duchovními, které okouzlovaly obsahem, živou řečí, překrásnou dikcí a příjemným přednesem. Car doufaje, že v něm najde horlivého hlasatele a podpůrce svých reform, jmenoval ho zástupcem patriarchy. Když však Petr o své újmě začal důsledně reformovati poměry církevní, vzbudilo to nevoli Javorského, který z obdivovatele Petrova se stal přímým odpůrcem jeho reform. Hlavním spisem Javorského byl bohoslovecko-polemický traktát „Kameň věry", namířený jednak proti protestantství, jednak

proti duchu a směru reformní činnosti Petrovy a vydaný teprve po smrti autorově. Byla to téměř ironie osudu, že Javorskij jmenován byl prvním presidentem synodu, církevní instituce, kterou Petr utvořil podle vzoru protestantského. Druhý znamenitý řečník a kazatel, *Feofan Prokopovič* (1681—1736), úspěšně podporoval reformní dílo Petrovo. Prokopovič, rodem z Kijeva, vystudoval tamní kolej, nabyl dalšího vzdělání v theologii a filosofii v Polsku a v Římě, cestoval po Italii, Švýcarsku a Rakousku a po svém návratu do vlasti jmenován byl učitelem poesie, potom rétoriky, dále filosofie a bohosloví na akademii kijevské. Tehdy složil latinsky příručku poetiky „De arte poetica libri tres", založenou na spisech Julia Scaligera a jesuity Jakuba Pontana, ale v některých partiích dosti originální, na př. v theorii dramata, kterou opřel o pseudoklasické drama francouzské. Sám napsal tragedokomedii „Vladimir slavenorossijskich stran knjaz i povelitel", která byla r. 1705 sehrána v kijevské akademii. Drama, složené po způsobu školských her jesuitských, je zajímavé svou tendencí, znázorňujíc ideový zápas pokroku s tmářstvím, nového pořádku státního s obmezenými představiteli církevní moci. Skládaje svou hru Prokopovič měl na mysli obdobný boj cara s vyšším duchovenstvem nepřejícím jeho opravám církevním a stejně hrubým a nevzdělaným, jako byli v jeho hře pohanští žreci Žerivol, Kurojad a Piar. R. 1716 povolán byl Prokopovič do Petrohradu, kde se stal rádcem a panovníkem Petrovým ve věcech církevně-administrativních. Ve svých duchovních řečech počínal si spíše jako publicista než kazatel; kázání jeho byla zřejmou obranou reform Petrových, mnohdy ovšem také smělou kritikou jejich. Car si ho velice vážil a svěřil mu sestavení „Duchovního reglamentu", sborníku církevně-právních nařízení, jimiž se upravovaly církevní poměry na Rusi v duchu nových zásad.

Po smrti cara Petra, zvláště za panování *Anny Ivanovny* (1730 až 1740) a jejího milce Birona, rozmohla se znovu reakce, která na čas zastavila dotavadní pokrok v rozvoji duševním. Všechny volnější projevy ducha byly přísně kontrolovány a censura tisku přiostřena. Západní civilisace ještě se nevžila; stavů nižších se vůbec nedotkla a stavy vyšší přijímaly větším dílem jen zevnější příznaky evropeismu. Tento zjev přímo vyzýval k satiře.

Jako satirický spisovatel vystoupil kníže *Antioch Dmitrijevič Kantemir* (1709—1744). V Londýně a v Paříži, kde dlel jako vyslanec, poznal literaturu anglickou, francouzskou a staroklasickou a zjednal si široký rozhled. Poměry v Rusku dráždily ho k satirickým básním, v nichž tepal i protivníky vzdělání a pokroku i lehkomyslné představitele pavzdělanosti, kteří si osvojili pouze zevnější lesk evropeismu. Dorážel i na jiné nemravy své doby, na pokrytecké pobožnůstkářství, hejskovství, rozmařilost, zisku-

chtivost a p. Formálně opíral se o satiry Horaciovy, Juvenalovy a Boileauovy, ale obsah vážil z živého pozorování ruské společnosti a ruských poměrů. Kromě satir skládal ohlasy žalmů, básně milostné, bájky a epigramy. Nedokončen zůstal jeho epos o Petru Velikém. Na literární práci nedíval se jako na osobní zálibu, nýbrž pokládal ji za občanskou povinnost. Satiry jeho kolovaly v přepisech — censura nedovolila je vytisknouti; tiskem vyšel francouzský a německý překlad dříve nežli originál ruský.

Pro vývoj domácí poesie nebyla bez významu spisovatelská činnost *Vasilije Kiriloviče Treďjakovského* (1703—1769), profesora latinského jazyka a ruského řečnictví v Akademii nauk. On první poznal nepřiměřenost dotavadní sylabické prosodie ruské a místo ní doporučoval prosodii založenou na přízvuku. Vedlo ho k tomu studium národních písní ruských: „Všecku sílu tohoto nového veršovnictví vzal jsem z nejvnitřnější přirozenosti, přiměřené našemu verši... Poesie našeho prostého národa k tomu mne dovedla.“ Rovněž přimlouval se za užší spojení spisovné řeči v próze s řečí národní. Z oboru poetiky napsal několik článků, opíraje se ve svých výkladech o zásady Horaciovy a Boileauovy. Básníky ruské povzbuzoval k samostatné tvořivosti slovy: „Vždycky se diviti cizímu umění a svých vlastních sil nezkoumati, je znamením nevědomosti a lenosti.“ Sám byl sice také plodný básník — psal duchovní a pochvalné ódy, milostné básně, poslání, bájky, elegie a složil tragedii „Deidamija“ — avšak verše jeho jsou hrozně těžkopádné, obrazy nejasné a strojené. Čísti nebo deklamovati jeho verše bylo žertem ukládáno za trest.

S vládou *Alžběty Petrovny* (1741—1762) dostavil se zase volnější život politický a s ním i čilejší ruch literární. Hnutí kulturního a literárního ujala se v této době dorůstající mládež nově zřízených vyšších ústavů vyučovacích: akademické university, šlechtického korpusu a posléze university v Moskvě, otevřené r. 1755. Ježto knihy vydávané za Petra Vel. byly pro většinu čtenářů těžko srozumitelné a málo se rozšířily, akademie měla podle rozkazu Alžbětina pečovati hlavně o překládání a tištění takových knih, v nichž by užitek a zábava sloučeny byly s příslušným mravním naučením pro život. Vydavatelská činnost v této době tak vzrostla, že akademická tiskárna již nestačila a zřízena byla vedle ní nová s přímým účelem tisknouti knihy pro lidovou zábavu.

V čele literárního hnutí této doby stál spisovatel s nevšedním nadáním a širokým rozhledem, jemuž se dostalo čestného názvu „otce ruské slovesnosti“. Byl to *Michail Vasiljevič Lomonosov* (1711—1765), syn rybářův z gubernie archangelské. Poháněn jsa neukojitelnou touhou po vzdělání, opustil domov (se svolením otcovým, nikoliv proti jeho vůli) a za těžkých poměrů hmotných studoval na slovansko-řecko-latinské akademii v Moskvě.

Potom byl přijat na universitu v Petrohradě, ale tam se nezdržel, nýbrž byl hned poslán od akademie do Německa, kde na universitách v Marburku a Freiberku studoval přírodní vědy. Vrátiv se po mnohých zkušenostech a dobrodružných příhodách do Petrohradu, pracoval úspěšně při akademii a posléze byl jmenován profesorem chemie na akademii.

Hlavním oborem studií Lomonosovových byly vědy přírodní, fysika, chemie, astronomie, metallurgie; znamenaje však, že na Rusi třeba klásti základy k nejrozmanitějším naukám, psal i díla historická a filologická, nadšeně se zabýval poesií a uměním a na akademické universitě a gymnasiu, jejichž organisace činně se účastnil, přednášel chemii, geografii, gramatiku a stylistiku. Vhodně o něm poznamenal Puškin, že byl pro Rusko jako celá universita. Jeho práce odborné z přírodních věd byly svého času vysoko ceněny a budily zájem pro otázky vědecké. Přáním Lomonosovovým bylo, aby Rusové dokázali, že „ruská země může roditi vlastní Platony a bystré rozumy Newtonů". Pro další pokrok literatury neméně důležitá byla jeho díla gramatická a básnická.

Trvalou zásluhu Lomonosov si zjednal reformou spisovného jazyka, jejíž zásady vyložil v studii „O pol'zě knig cerkovnych v rossijskom jazykě". Dotavadní řečí knižní byl jazyk církevně-slovanský, který se sice časem přizpůsobil do jisté míry živé řeči ruské, nicméně byl pro široké obecenstvo těžko srozumitelný. Vedle něho utvořil se zvláštní prostý a pochopitelný sloh písemný, jehož se užívalo pro jednací listiny. Vládní kanceláře z Moskvy musily totiž mluviti jazykem obecně srozumitelným a užívaly k tomu cíli zvláštní řeči kancelářské, vytvořené na základě nářečí moskevského. Tento prostý a srozumitelný sloh mohl se státi spisovným jazykem pro celou Rus, avšak vláda církevní slovanštiny byla tak mocná, že nebylo možno rázem ji vytlačiti. Proto Lomonosov přestal pouze na tom, že uvedl řeč církevně-slovanskou a živou řeč ruskou v určitý poměr, rozeznávaje trojí literární sloh: vysoký, skládající se hlavně ze slov a výrazů společných církevní slovanštině a ruštině; střední, jehož základem byla živá řeč ruská s přiměřeným výběrem výrazů církevně-slovanských; nízký, odpovídající čisté řeči prostonárodní. Vysokým slohem měly býti skládány epopeje, ódy a slavnostní próza; sloh střední určen byl pro tragedie, satiry, elegie, memoáry a p.; toliko v komediích, epigramech, písních a obyčejných listech mohlo se užívati nízkého slohu, t. j. čisté řeči ruské. Reformou touto dlouho se řídili spisovatelé ruští, teprve později za Karamzina byla církevní slovanština úplně vytlačena ze spisovného jazyka.

Lomonosov ve své ruské mluvnici „Rossijskaja gramatika" (r. 1755) po prvé určitěji stanovil rozdíl mezi církevní slovanštinou a ruštinou, opravil prosodická pravidla Treďjakovského a stal se zakladatelem nové prosodie ruské, která se všeobecně

ujala. Jako básník proslul nejvíce v lyrice. Hlavním druhem jeho lyriky byly ódy, skládané podle vzoru současných ód německých a francouzských; dostalo se mu za ně čestného názvu „ruského Pindara". Nejlepší jsou jeho duchovní ódy, složené ve vznešeném stylu biblickém; lahodná dikce protkána je v nich pěknými obrazy z církevního slohu. Procítěné jsou také jeho ohlasy žalmů. Náboženský cit Lomonosovův byl upřímný, vřelý, oduševněný obdivem nad krásou přírody a jejími velkolepými zjevy. Méně se mu dařily ódy příležitostné; jsou nucené a těžkopádné. Spíše s nadšením fysika než básníka složil delší didaktickou báseň „Poslání k Šuvalovu o užitku skla". Básnicky chladné, dějem a povahokresbou mdlé jsou jeho tragedie „Tamira i Selim" a „Demofont", jež skládal na žádost svého příznivce hr. Šuvalova. Vrstevníkům nejvíce se líbil v jeho básních čistě ruský duch, který z nich vanul, dále jadrný a zvučný jazyk, hladký a lahodný verš. Kdežto vše, co se psalo před Lomonosovem, bylo přístupno jen malému kroužku čtenářů, básně jeho šířily se již mezi širší kruh obecenstva ruského.

Nové a průkopnické byly také jeho názory o poměru vědy a náboženství, jež vysvětlil v článku „Souhlas přírodní vědy s náboženstvím". Mimo jiné tu vykládá: „Pravda a víra jsou dvě sestry, dcery jednoho všemohoucího roditele... Tvůrce dal pokolení lidskému dvě knihy: v jedné ukázal mu svou vznešenost, v druhé svou vůli. První je tento viditelný svět, stvořený od Něho, aby člověk obdivuje se jeho nesmírnosti, kráse a harmonii, uznal všemohoucnost boží podle míry svého chápání; druhá je — Písmo sv., v němž je ukázána Stvořitelova blahovůle k našemu spasení. Při knihách proroků a apoštolů jsou nám církevní učitelé tlumočníky a vykladači; v knize stvořeného, viditelného světa tutéž službu konají fysikové, matematikové, astronomové a jiní vykladači činnosti boží v přírodě. Nebyl by rozumný matematik, který by chtěl kružítkem měřiti vůli boží; a právě takový byl by učitel bohosloví, který by si umínil podle žalmů učiti astronomii nebo chemii... Příroda je jakýsi druh evangelia, které bez přestání oznamuje moc Tvůrcovu, jeho moudrost a vznešenost. Nejen nebesa, než i ňadra zemská hlásají slávu boží..."

O rozvoj ruského divadla v této době nejvíce se zasloužil *Aleksandr Petrovič Sumarokov* (1718—1777), jehož jméno je nerozlučně spiato s dějinami ruské literatury dramatické.

Ruský repertoár po smrti Petra Velikého měl své útočiště ve školách. Při dvoře zavládla vlašská opera a komedie. Do Petrohradu povoláni byli italští herci, nejdříve z Drážďan, potom přímo z Italie, jejichž působením vešla v oblibu opera, balet a improvisovaná commedia dell'arte. Drsné výjevy, hrubé vtipy a žerty značně otupily vkus obecenstva. Německá společnost pí. Neuberové,

která přinášela ušlechtilý repertoár, neměla úspěchu a brzy opustila Rusko.

Čilejší a rozmanitější život divadelní rozproudil se za Alžběty Petrovny, veselé panovnice, která si divadlo horoucně zamilovala. Vedle italské opery a baletu hrála u dvora francouzská společnost divadelní, která přinesla nový repertoár ze své vlasti. Nešetřeno nákladu, aby hry byly co nejskvěleji vypraveny. Sami cizinci, kteří byli hrám přítomni, tvrdili, že takovou nádheru zřídka lze i v Paříži viděti. Čím však skvěleji byly vypraveny italské opery a francouzská dramata, tím více u inteligence, zvláště u mládeže, projevovala se touha po domácím, ruském divadle. Tehdy v šlechtickém korpuse utvořil se mezi kadety kroužek milovníků ruské literatury, v jehož čele stáli Sumarokov, Cheraskov a j., kteří pilně chodili do divadla a oblíbili si poesii dramatickou. Ku konci r. 1749 za režie Sumarokova, který před devíti lety skončil studie v korpuse, kadeti sehráli jeho tragedii „Chorev" s takovým úspěchem, že byli nuceni opakovati ji v paláci před dvorem a potom ještě častěji v nové budově operní, kterou dala carevna vystavěti. Byla to první původní tragedie ruská, přijatá s opravdovým nadšením, a autor její byl velebén jako „ruský Racine'. V témž korpuse sehrány byly r. 1750 ještě tragedie Sumarokovovy „Hamlet", „Sinav i Truvor", „Aristona" a komedie „Čudovišči" a „Pustaja ssora".

Při představení „Sinava i Truvora" za kulisami naslouchal syn kostromského kupce *Fedor Volkov*, který byl hrou tak dojat, že si umínil zříditi divadlo ve svém působišti Jaroslavi. Získav pro tento plán své bratry Grigoria a Gavrilu a několik známých synů kupeckých, cvičil s nimi scény a hry, upravil ze skladiště útulné divadlo a pozval známé na představení. Hry jeho velice se líbily a k podnětu jeho vystavěli Jaroslavci zvláštní divadlo pro tisíc osob, jehož duší byl Volkov. Zpráva o skvělých hrách v Jaroslavi donesla se do Petrohradu a Alžběta Petrovna dala Volkova s jeho společností tam povolati. Několik členů společnosti dáno bylo do šlechtického korpusu, aby nabyli uhlazenosti a vyššího vzdělání; dříve již bylo tam za touž příčinou posláno několik zpěváků, kteří měli hráti v operách. Když se zdálo, že herci jsou dostatečně vycvičeni, Alžběta Petrovna vydala r. 1756 nařízení o stálém ruském divadle a jmenovala Sumarokova ředitelem ruských her. Postavení jeho bylo dosti obtížné a nevděčné, neboť na ruské divadlo vynakládalo se mnohem méně než na italské a francouzské, bylo nuceno stěhovati se s místa na místo a obecenstvo samo neváželo si tak ruských her jako francouzského dramatu a italské opery.

V téže době začalo se hráti rusky také v moskevské universitě, kde Cheraskov ze studentů zřídil divadelní společnost, která hrála pak i v operním divadle. Divadlo v Moskvě neudrželo se dlouho a lepší herci povoláni byli do Petrohradu.

Sumarokov řídil ruské divadlo v Petrohradě šest let a horlivě

se staral o jeho rozvoj. Dával pokyny hercům, určoval theorii scenické hry, pečoval o repertoár a byl tvůrcem nové školy dramaturgů. Nemaje před sebou dramatických pokusů ruských autorů, osvojil si theorii pseudoklasického dramatu francouzského, kterou vykládal a obhajoval v kritických článcích. Sám napsal devět tragedií, dvanáct komedií a jedno drama.

Tragedie jeho, z nichž nejvýznamnější jsou: „Chorev", „Sinav i Truvor", „Semira", „Dmitrij Samozvanec", „Mstislav", obsahují zřejmé ohlasy z francouzských dramatiků, zvláště z Racina a Voltaira, z nichž si vybíral situace, charaktery, ano i jednotlivé verše. Po stránce umělecké možno tragediím jeho mnoho vytýkati: místo umělecké komposice převládá v nich šablona, místo básnického vzletu retoričnost a lichý pathos. Konflikt lásky a povinnosti tvoří hlavní předmět dějové osnovy. Osoby jeví se spíše jako symboly určitých vášní než jako živí lidé: mluví v dlouhých monolozích, přicházejí a odcházejí beze vší vnitřní nutnosti a p. O dobovém a místním zabarvení děje nebo osob není ani stopy; osoby mají pouze varjažská nebo ruská jména, v řeči, citech a názorech podobají se rekům z francouzských dramat. Nicméně tragedie Sumarokovovy, jimž oduševněná hra znamenitých herců tehdejších, Volkova, Dmitrevského, Trojepolské, dodávala působivosti, měly svou nepochybnou cenu kulturní. Autor jejich oduševněn jsa osvícenskými ideami XVIII. v., hlásal v nich vznešené ideály lidskosti a humanity, rozněcoval lásku k občanským a osobním ctnostem, velebil čestnost a práci pro obecné blaho.

Komedie Sumarokovovy „Čudovišči", „Tresotinius", „Opěkun", „Lichojimec", „Pridannoje obmanom", „Rogonosec po voobraženiju" a j. podle zpráv vrstevníků neměly zvláštního úspěchu pro mdlý obsah, neurovnaný děj a líčení cizích obyčejů a mravů. Vznikly z většího dílu vzděláním nebo imitací komedií Molièrových. Autor snažil se jim dodati domácího koloritu aspoň tím, že v nich šlehal význačné vady ruského života, jako pokrytectví, pletichářství, hejskovství a p., při tom rád parodoval současnou řeč ruské šlechty, přeplněnou cizími výrazy, sám pak s oblibou užíval národních přísloví. Kromě komedií psal vtipné satiry podle vzoru Boileauova, v nichž stavěl na odiv nespravedlivost soudců, pýchu vznešených rodů, pověrčivost, nevěru, slepé následování ciziny a literární pedantism.

Jako spisovatel Sumarokov byl vůbec velice plodný; psal ještě bájky, ódy a milostné verše, v próze vydával historické články, pojednání mravně-filosofická, filologická a kritická. V kritice se řídil zásadami pseudoklasické poetiky a zdůrazňoval čistotu řeči. Na své činnosti spisovatelské nadmíru si zakládal; zvýšená samolibost jeho projevovala se frázemi: „Co kdysi viděly Athény a vidí Paříž, nač bylo tam potřebí velmi mnoho času, toho se ti,

Rusko, rázem dostalo mnou! Sotva se tu v Rusku, Melpomeno, tvé dítě narodilo, ihned dospělo dokonalosti! Já sám přemohl všecky obtíže, všecky nesnáze!“ K svým pracím rád připojoval poznámky tohoto druhu: „V pět hodin ráno začal, v devět skončil“. Svým ostrým jazykem, prchlivou a výstřední povahou zjednal si mnoho nepřátel. V stáří upadl do dluhu a jsa věřiteli nelítostně pronásledován, oddal se pití a zemřel v úplné opuštěnosti.

2. Doba Kateřiny II.

Od vylíčených počátků k všestrannějšímu rozvoji nová literatura ruská dospěla za Kateřiny II. (1762—1796), „Semiramidy Severu“, jak se jí říkalo. Za její vlády vliv francouzské literatury a filosofie začal intensivněji působit na politické, sociální a umělecké názory v Rusku. Kateřina osobně vešla do styku s představiteli osvícenské filosofie; dopisovala si s Voltairem, Diderotem, d'Alambertem, jejž zvala za vychovatele pro následníka trůnu. Spisy francouzských encyklopedistů valem se překládaly do ruštiny a téměř nutily ruské lidi svobodně mysliti a usuzovati, podněcujíce je k samostatné práci a společenskému sebevědomí.

Panovnice sama dychtivě přejímala osvícenské ideje francouzské filosofie a jevila opravdovou snahu provádět je i v praksi. Po její vůli zřízena byla zvláštní komise, která v duchu liberálních zásad osvícenských myslitelů a politiků měla sestaviti nový moderní zákoník pro ruskou říši. Ačkoliv komise tato, složená z různých stavovských skupin, z nichž každá úporně hájila svých třídních zájmů, neměla přímého výsledku, přece byly jednáním jejím vyvolány důležité otázky politicko-sociální, jež přecházely v obecenstvo.

Školství národní bylo za její vlády zreorganisováno a rozšířeno. Kateřina nadšena jsouc pedagogickými ideami osvícenské literatury a osvojivši si zásady anglického filosofa Locka, dala vypracovati nový systém školství, jehož provedení svěřila řediteli Akademie Beckému. Místo škol profesionálního rázu, jako bylo dříve, vznikly školy všeobecně vzdělávací a nestavovské: gubernské školy hlavní, újezdné a několik škol selských. Ve školách nemělo se jen učiti, nýbrž i vychovávati. Prostředkem výchovy Kateřina zamýšlela vytvořiti „nové pokolení lidské“. Proto lichotníci říkali, že Petr Vel. stvořil v Rusku lidi, Kateřina vložila do nich duši.

Poslední léta její vlády ukázala však, že její nadšení pro názory osvícenské bylo jen povrchní a diletantské. Zalekši se francouzské revoluce, začala sama každé volnější hnutí společenské ve své říši potlačovati. Nejinak se chovala i vyšší společnost ruská; dvořané a šlechta blýskali se v theorii liberálními zása-

dami osvícenství, znali bezmála z paměti Voltaira a Rousseaua, ale ve skutečnosti utiskovali a vyssávali mužíky tak jako dříve.

Jakkoliv osvícenské ideje francouzských filosofů vydatně působily na kulturní vývoj v Rusku, přece pro vzdělání a osvícení širších vrstev společenských důležitější byl druhý proud, který ze západní Evropy vnikal na Rus, — svobodné zednářství. Učení svobodných zednářů zaneseno bylo na Rus již za Anny Ivanovny, ale tehdy se patřilo na ně jako na pouhou zábavu vyšších tříd. Na počátku let 60tých přilnuli k učení zednářů zástupci studující mládeže v Petrohradě a v Moskvě. Poutala je zvláště ideová stránka učení zednářského, směřující k mravnímu přerodu člověka. Předním zástupcem tohoto směru zednářství za Kateřiny byl *Nikolaj Ivanovič Novikov* (1744—1818), muž vpravdě šlechetný a lidumilný, jehož blahodárná činnost zanechala hluboké stopy v šíření pravé osvěty v Rusku.

Novikov vystoupil na veřejnost nejdříve jako obratný publicista, vydávaje postupně satirické časopisy: „Truteň", „Živopisec" a „Košelek". Ostrou satirou tepal v nich vady současné společnosti, jako nevědomost, převrácený způsob vychování, zvrhlé obyčeje petrohradských šviháků a fiflen, lehkověrnost, větroplašství a p., zároveň zastával se prostého lidu a první v ruské literatuře kreslil živé obrázky utrpení poddaného lidu selského. Vedle satirických časopisů vydával historické publikace a žurnál „Utrennyj Svět", věnovaný otázkám mravnosti, sebepoznání a národní osvěty. Rozluštění těchto otázek hledal v zednářství, k němuž vřele přilnul. Shromáždil kolem sebe neveliké sdružení mládeže a počal svou osvětovou činnost založením dvou škol pro měšťanstvo v Petrohradě. Vida pak, že Petrohrad není vhodným místem pro volný rozvoj filantropické činnosti, odstěhoval se do Moskvy, kde se seznámil s profesorem filosofie na universitě Janem Schwarzem, oduševněným přívržencem idejního zednářství a obětavým pracovníkem v šíření pravé osvěty a humanity. Kolem Novikova a Schwarze, jenž si zjednal mezi universitními posluchači horlivé přívržence, seskupili se mladí lidé stejného smýšlení a založili r. 1782 „Družeskoje učenoje obščestvo", jehož činnost směřovala k zušlechtění mravů a filantropii. Novikov, který měl již od r. 1779 v Moskvě v nájmu universitní knihtiskárnu, rozvinul vydavatelskou činnost ve velkých rozměrech, tiskl časopisy a knihy, zřídil si pravidelné spojení knihkupecké s venkovskými městy, rozesílal učebné knihy po školách a p. Knih od něho vydaných čítá se na 440. Když r. 1787 nastal v Rusku hlad, Novikov zorganisoval úspěšnou činnost pomocnou a nemálo přispěl k ulevení hladu. Avšak osvětová a lidumilná činnost jeho nebyla milá Kateřině, která jevila vůbec nechuť k svobodným zednářům; zejména jí bylo proti mysli, že si Novikov svou nezištnou činností zjednal ohromný vliv v obecenstvu. Jméno jeho jako osvětového pracovníka stalo se

známým po celé Rusi a proniklo i za hranice. Ačkoliv se Novikovu nemohlo dokázati nic protizákonného, byl přece uvězněn, vyšetřován a odsouzen na 15 let do žaláře. Po čtyřech letech, když Kateřina zemřela, propuštěn byl jako vetchý stařec na svobodu.

V rozvoji společenského sebevědomí má činnost Novikova a jeho kroužku důležitý význam; dříve společnost ruská řídila se úředním, od vlády předepsaným programem, teprve jeho působením vzbuzena byla aspoň v úzkém kruhu společnosti touha po sebeurčení a snaha po svépomoci bez zřetele k vládním instrukcím. Zásady Novikovem hlásané nalezly úrodnou půdu v hloučku mládeže ruské, vyrůstající tehdy v Moskvě, takže téměř většina spisovatelů ruských, kteří svou činností vynikli na poč. XIX. stol., byli vychováni v tradicích přátelského kroužku Novikovova.

Jak mělké a povrchní bylo nadšení Kateřinino pro svobodomyslné učení francouzských filosofů, výmluvně ukazuje osud *Aleksandra Nikolajeviče Radiščeva* (1749—1802), básníka, politického myslitele a filosofa. Radiščev náležel kroužku mládeže, která byla r. 1766 od vlády poslána do Lipska, aby se tam vzdělala v naukách právnických. Se vší horlivostí se tam ponořili do studia spisu Voltairových, Helvetiusových, Rousseauových, Mablyho a j. osvícenských filosofů. Vrátiv se na Rus se širokým rozhledem západoevropským, Radiščev vstoupil do státní služby a jako člen společnosti, zřízené od Kateřiny II. k překládání vynikajících spisů, přeložil Mablyho „Observations sur l'historie de la Grèce". Svým svobodomyslným názorům filosofickým a politickým dal plný výraz v životopise svého lipského druha a přítele Ušakova, kde ostře vystoupil proti libovůli vládní autokracie a velebil Angličany, že vyhnali dědičného panovníka a zvolili si jiného schopnějšího. R. 1790 dal vytisknouti po předchozí censuře policejní svůj památný spis „Putešestvije iz Peterburga v Moskvu", v němž podle vzoru Sternova „Sentimental journey" z části líčil své cestovní dojmy, z části podával filosofické a mravní úvahy a z části črtal výjevy z ruského života, zejména hrůzy a ukrutenství nevolnického práva. Pravdivě a živě kreslil obrázky, jak sedlák musí v neděli orat, ježto je nucen celý týden pracovat na panském, jak vrchnost celou vesnici i s mužíky dává do nájmu jinému, který potom sedláky nelítostně vydírá, nebo jak pán mužíky prodává jako černé otroky, jak panstvo svévolně dává selské synky odvádět na vojnu, zneužívá k své rozkoši selských děvčat a žen a p. Vyličuje hrozné zjevy nevolnického práva, chtěl přispěti k jeho zrušení a ukazoval na prostředky, jak toho postupně docílit: jednak ponenáhlým uvolněním sedláků, jednak zrušením práv šlechtických. Kritika šlechetného horlitele za práva lidskosti týkala se i jiných nedostatků veřejného života na Rusi, nepořádků v administraci, nespravedlnosti při soudech, censury, která se „udělala kojnou rozumu,

ostrovtipu, obrazotvornosti, všeho velkého a krásného". Ideálem jeho byla úplná rovnost občanská, proto navrhoval zrušení hodností dvorských a v alegorickém snu vylíčil, jak Pravda zjevuje panovníku všecku ošemetnost a ničemnost dvorských kruhů, které maří šlechetné jeho úmysly a pod.

Spis Radiščevův vzbudil velikou pozornost, neboť v něm bylo přímo pověděno a důrazně vytčeno, co nesměle tanulo tehdy na mysli pokrokových lidí. Za to Kateřina II. byla jím velmi nemile dotčena, neboť vyšel právě v době, kdy revoluční hnutí francouzské dospívalo k vítězství a hnalo ji na cestu nejtužší reakce; proto prohlásila dílo Radiščevovo za výplod buřičský, rušící veřejný pokoj a snižující povinnou úctu k vládě a úřadům. Radiščev odsouzen byl k trestu smrti a Kateřina chtíc se jeviti velkodušnou a milostivou, přeměnila trest v desítileté vyhnanství na dalekém severu Sibiře. Po smrti Kateřinině car Pavel udělil mu amnestii a Aleksandr I. uznávaje jeho schopnosti, povolal ho znovu do komise zákonodárné. Zdali ho dohnalo k sebevraždě porušené zdraví nebo nové konflikty, které mu hrozily pro jeho svobodomyslnost, není známo. Spis jeho koloval hlavně v přepisech a zahraničních otiscích, teprve r. 1905 uspořádáno bylo pečlivé vydání kritické.

Literatura ruská v epoše kateřinské vyvíjela se za mocného vlivu literatury francouzské, která poskytovala spisovatelům vzory pro jednotlivé druhy básnické; nebyla však pouze echem francouzského pseudoklasicismu, nýbrž pojala do sebe již také hojné prvky národní. Zobrazovány byly rozmanité typy z prostředí domácího, vysmíváno se francouzomanii, vytýkány stinné stránky života západoevropského a objasňovány příznačné rysy ruské povahy národní. Dále si všímáno národních písní, pověstí a tradic a motivy jejich přejímány do umělé poesie ruské. Když pak se živly národní v literatuře vzmohly, jevila se snaha obléci je také v novou životnější formu, najíti pro ně přirozenější a národnější styl. Tak se připravovala znenáhla půda pro novou svéráznou literaturu ruskou.

Kateřina II. ráda se stavěla jako spisovatelka v popředí hnutí literárního. Z jejích spisů jedny vykládaly nové názory na vychování a druhé podávaly ukázky vhodného čtení pro děti. Byly to rozmanité povídky a pověsti, jako „Skazka o carevičě Chlorě", „Skazka o carevičě Fevejě" a j.; mnohé z nich zakládaly se na národní tradici. Znamenajíc, jak divadlo mocně působí na výchovu lidí, psala četné komedie, historické kusy a komické opery. Účel výchovný měly její satiry, v nichž vtipně vyličovány vady vyšší společnosti petrohradské. Literární činnost její při všem diletantismu nebyla bez významu; hlásajíc ve svých spisech ideje osvícenské filosofie, působila tím i na smýšlení vrstevníků, zejména vyšší stavy příkladem jejím byly povzbuzeny všímati

si literatury a ušlechtileji se baviti. Spisovatelu přibývalo a literární činnost vzrůstala ve všech oborech písemnictví.

Nejlepším lyrikem doby kateřinské byl *Gavrijil Romanovič Deržavin* (1743—1816), hlasatel a tlumočník kulturního snažení doby. Po obsahu možno v jeho poesii rozeznávati ódy duchovní, ódy opěvující Kateřinu II. a její okolí a ódy mravně-filosofické. Z ód duchovních přední místo zaujímá „Bog“, světoznámá óda, přeložená do mnoha jazyků (česky od Kamarýta). Mezi ódami, opěvujícími carevnu, soudobé reky a vnitřní i vnější příběhy za její vlády, nejzajímavější je „Felica“; názvem tím Deržavin rozuměl Kateřinu, narážeje na povídku její o carevici Chlorovi, v níž Felica, dcera kirgizského chána, provází Chlora na jeho cestě pro ruži bez trní. V jiných ódách této skupiny oslavují se známé osobnosti z doby Kateřininy, jako Potemkin, Repnin, Rumjancev a j. V ódách mravně-filosofických, na př. „Nasčastje“, „Naznatnost“, vyjádřeny jsou autorovy etické a životní názory: zlaté středocestí, mírné užívání života, spokojený epikureism. Část básní Deržavinových má konečně ráz anakreontický a kreslí pěkné obrázky z ruské přírody a ruského života.

Deržavin na počátku své činnosti napodoboval Lomonosova, ale brzy, maje za vzor Horáce, anakreontiky, Ossiana a j., razil si svou vlastní cestu. Poesii jeho charakterisuje především volnost básnická, která ve svém rozmachu nedala se poutati obvyklými pravidly. On uvolnil rámec jednotlivých druhů lyrických a vytvořil jakýsi smíšený druh poetický, v němž óda nebyla v přísném smyslu ódou, poslání nebylo posláním a slavnostně nastrojená elegie přecházela brzy v řadu obrazů a popisů, brzy v didaktiku nebo ostrovtipnou satiru. Po stránce formální byla to vada, ale v této rozmanitosti a volnosti bylo cosi živého, svěžího, přirozeného. Dalším pokrokem bylo, že ódy a panegyrickou lyriku vůbec zbavil nepřirozené nabubřelosti a retoriky, jimiž dotud oplývaly. Podařilo se mu v značné míře uvolniti ruskou poesii, sblížiti ji s životem a skutečností, vdechnouti život v mrtvé, cizí formy ruské lyriky. Básnická dikce nabyla u něho lehkosti a prostoty, k čemuž nemálo přispělo, že si začal všímati poesie prostonárodní. Směle odvrhl také jednotvárný rozměr ód, jejž uvedl do ruské poesie Lomonosov a jehož otrocky následovali jiní básníci. Rozměr v lyrice Deržavinově je neobyčejně rozmanitý, mnohdy až příliš volný.

Na konci svého života zvláště si oblíbil poesii dramatickou, která tehdy začala bujně rozkvítati, a napsal fantastickou operu „Dobrynja“ ze staroruského života, kde jsou vloženy písně, připomínající ohlasy národní poesie. Rovněž jeho delší baladická skladba „Car Děvica“ založena je na národním podání.

Význam jeho poesie ocenil Bělinskij těmito slovy: „Poesie Deržavinova je v lepších svých výtvorech překrásný památník pa-

nování Kateřinina; netřeba litovati, že nebyl básníkem-umělcem, spíše diviti se jest zářivým probleskum poesie a uměleckosti, jimiž tak často a tak jasně zaplane poesie tohoto mocného talentu... Vidíme v něm lesknoucí červánek naší poesie."

Pseudoklasická epopej našla pilného vzdělavatele v *Michailu Matvějeviči Cheraskovu* (1733—1807), který měl však více dobré vůle a ušlechtilé snahy než skutečného nadání. V herojském epose „Rossiada" (12 objemných zpěvů) opěvoval dobytí Kazaně od Ivana Hrozného, napodobuje v komposici a v kresbě osob Iliadu, osvobozený Jerusalem a Henriadu. Alegorické narážky na ruskou přítomnost, nadšená oslava Ruska a skvělé líčení vítězství nad vnějším nepřítelem zamlouvaly se soudobým čtenářum v jeho básni nejvíce, začež se mu dostalo od vrstevníků lichotivého názvu „ruského Homera". Mnohem slabší byla druhá epopej „Vladimir" o 18 zpěvích, v níž vylíčeno pokřtění Vladimíra a vnitřní přerod jeho. Báseň má zřejmou tendenci didaktickou a zabarvena je mystickými názory svobodného zednářství, jehož byl Cheraskov vřelým přívržencem. Jinak byl Cheraskov spisovatel neobyčejně plodný a snaživý; skládal ódy, tragedie a činohry, bájky, povídky, vydával poučné časopisy atd. Literatuře ruské prospěl však více jako horlivý šiřitel a podpůrce literárního snažení než svými spisy. Jeho dům v Moskvě, kde byl kurátorem university, stal se vítaným střediskem, kde se scházeli tehdejší milovníci literatury, jako Majkov, Fonvizin, Bogdanovič, Deržavin a j.

Epos žertovný uvedl do literatury ruské *Ippolit Feodorovič Bogdanovič* (1743—1802). Látku k básni „Dušen'ka" převzal z Lafontainovy povídky „Les amours de Psyché et de Cupidon", z Psychy vytvořil dívku ruskou a příběh celý vypracoval po způsobu zkazek ruských. Báseň jeho, složená tónem lehkým a hravým, našla hojné čtenáře a byla od vrstevníků nadmíru chválena.

Ruské divadlo za Kateřiny II. dospělo značné umělecké dokonalosti působením několika znamenitých herců a dramaturgů. Láska k divadelním představením všeobecně se rozšířila, vznikalo mnoho soukromých divadel nejen v hlavních městech, než i v provinciích, kde divadelní hry se staly oblíbenou a rozšířenou formou společenských zábav.

Pseudoklasická tragedie nezapustila v Rusku hlubší kořeny. Po Sumarokovu byl hlavním jejím vzdělavatelem *Jakov Borisovič Knjažnin* (1742—1791), autor tragedií: „Didona", „Vadim", „Vladimir i Jaropolk", „Rosslav", „Sofonisba" a j. Puškin nazval Knjažnina případně „napodobitelem", neboť vyjímajíc „Rosslava" a z části „Vadima" jeví se v každém jeho kuse zřejmé napodobení, které se mnohdy jen málo liší od volného překladu. Metastasio, Racine, zvláště pak Corneille a Voltaire,

byli hlavními jeho vzory. Čím se však tragedie Knjažninovy zvláště vyznačují, je ideová náplň, která jim dodává vysoké hodnoty kulturní a byla hlavní příčinou jejich úspěchu. Spisovatel vložil do nich u větší ještě míře než Sumarokov osvícenské ideje XVIII. v., směle se ujímal práv lidskosti, občanské rovnosti, náboženské a politické svobody, zdůrazňoval odpovědnost panovníkovu vůči národu a na konfliktu mezi osobním prospěchem a občanskou povinností zakládal děj svých tragedií. V té příčině byl jedním z nejvýznačnějších ideových spisovatelů ruských XVIII. st., mužem, vyzbrojeným širokým vzděláním a upřímně oddaným humanním ideám své doby.

Z tragedií jeho po stránce společensko-politické nejvýznamnější je „V a d i m". Vadim, novgorodský náčelník, vrátiv se domů z válečné výpravy, nalezne své rodné město pod vládou varjažského knížete Rjurika, jejž za jeho nepřítomnosti Novgorodci dobrovolně povolali k vládě. Vadim, přesvědčený republikán, nechtě viděti své spoluobčany pod něčí vládou, zosnuje spiknutí proti Rjurikovi a nejchrabřejšímu obhájci svobody novgorodské zaslíbí za odměnu svou dceru Ramidu, která milovala Rjurika a nyní prožívá těžký boj duševní mezi láskou a citem povinnosti, bránícím jí milovat nepřítele otcova. Rjurik, který rovněž miluje Ramidu, seznav záměr Vadima a jeho spojenců, přemůže spiklence a zajme Vadima; místo trestu velkodušný a osvícený vládce nabízí Vadimovi přátelství a spolu carský věnec. Vadim to odmítá, vytýkaje Rjurikovi, že násilím potlačil svobodu Novgorodu. Rjurik odvolá se však k národu a ten prosí, aby Rjurik podržel vládu. Vida to Vadim, probodne se; totéž učinila už dříve Ramida, splniv daný otci slib, že nechce býti ženou samovládcovou. — V tragedii rozseto je plno silných řečí proti samovládcům a uchvatitelům svobody národní, ale zároveň s tím načrtán je i ideální obraz osvíceného panovníka. Tragedie, napsaná r. 1789, byla připravována k představení, ale opatrný autor před samým provozováním vyžádal si hru zpět. Když pak byla po smrti autorově r. 1793 vytištěna, vzbudila ohromnou bouři; zdála se Kateřině ne méně nebezpečnou než „Putešestvije" Radiščeva a propadla konfiskaci. Zvláštní je, že Kateřina dříve r. 1784 bez námitek aprobovala tragedii Nikoleva „S o r e n a i Z a m i r", obsahující stejně prudké útoky na tyranii a utiskovatele svobody národní. Tehdy nebyla ovšem ještě vystrašena francouzskou revolucí.

Knjažnin s úspěchem vzdělával i komedie. Nejlepší z nich je komedie „C h v a s t u n" (1786), která se dlouho udržovala na jevišti, vyznačujíc se vtipnou komikou, živostí děje, reálnějšími črtami osob a lehkou, plynnou řečí. Líbila se i komedie jeho „Č u d a k i" (1790), ač je méně podařená. Knjažnin byl sice ještě pod vlivem pseudoklasické komedie francouzské, dovedl však osoby i děj při-

způsobiti domácímu prostředí a vybírati si věrné obrázky z ruské skutečnosti.

Vlastním tvůrcem komedie ruské byl *Denis Ivanovič Fonvizin* (1744—1792), muž nevšedního vzdělání, vtipu a širokého rozhledu, jehož nabyl cestami za hranice. Literární jméno zjednal si veselohrou „Brigadir“ (1766). Jednající osoby jsou již naprosto ruské a vyrostly z rodné půdy. V hlavní osobě, brigadiru, zachycen typ „vojáka“ tehdejší doby, člověka s povrchním vzděláním a hrubými mravy, zvyklého mlčelivé poslušnosti a nakloněného k hýření a rozkoši. Jedinou jeho předností jest oddaná láska k otčině, jakýsi vojenský patriotism. Choť jeho brigadirša, je žena nevzdělaná, svárlivá a skoupá. Ivanuška, syn brigadirův, je typickým představitelem mladého pokolení, vyrůstajícího za vlivu zevnější civilisace evropské. Vychován byl po francouzsku v ústavu, který řídil bývalý francouzský kočí, žil nějaký čas v Paříži, osvojil si povrchní hesla liberalismu a pohrdá vším, co je domácí, čistě ruské. Životní a skutečnosti odpozorované jsou i ostatní osoby veselohry, pan rada, jeho žena paní radová a j.

Stejný úspěch, ne-li větší, měla druhá komedie „Nedorosl'“ (1782). „Nedorosli“ sluli nedospělí synové venkovské šlechty, kteří se podle nařízení Petra Vel. měli připravovat k veřejné službě státní. Od rodičů, kteří je neradi posílali do státní služby, byli hýčkáni a rozmazlováni, takže se „nedorosl'“ stal typem mladíka zhýčkaného, lenivého a obmezeného. V osobě Mitrofanušky Fonvizin mistrně vykreslil takový typ „mladého pána“. Děj veselohry vyvíjí se takto: V domě statkáře Prostakova žije dívka — sirotek, dědička značného jmění. Prostaková nutí Sofii k sňatku se svým bratrem Tarasem Skotininem. Nenadále přijde ze Sibiře Sofiin strýc Starodum, veliký boháč, který chce dáti své jmění Sofii za věno. Prostaková změní ihned svůj plán a umíní si vdáti Sofii za svého nezvedeného, líného a obmezeného syna Mitrofana. Strýc prohlédne její plán, vezme Sofii z domu a dá ji za ženu důstojníku Milonovi. Jednotlivé osoby jsou zase tak životně vykresleny, že vlastní jména jejich přijata byla za názvy druhové lidí jim podobných. Od „Brigadira“ liší se „Nedorosl'“ tím, že vedle negativních typů jsou tu vykresleny i typy positivní, jako Starodum, Sofie a Milon. Nejsou to však typy živé, nýbrž uměle sestrojené; životní moudrost jejich skládá se z mravoučných sentencí, vybraných z knih francouzských a německých.

Při skladbě svých veseloher Fonvizin podržel ještě techniku pseudoklasické poetiky, avšak živý obsah, rázovitá charakteristika osob, plynný a čistě ruský sloh byly novinkou v dramatické literatuře ruské. Ve vývoji komedie ruské Fonvizin má epochální význam a pokládá se právem za předchůdce Gribojědovova a Gogolova.

Příkladu Fonvizinova následovali přemnozí spisovatelé, ale jediné *Vasilij Vasiljevič Kapnist* (1757—1824) přiblížil se mu svou komedií „Jabeda“. Látku k ní vážil ze své vlastní zkušenosti a tepal v ní jednu z hlavních vad tehdejšího života na Rusi — úplatnost úřadů soudních a jejich pletichy. Děj, scény, osoby, věrně vykrojené ze skutečnosti, působily otřásajícím dojmem. Sehrána byla po prvé r. 1798, brzy potom zakázána a teprve po sedmi letech znovu připuštěna na jeviště, kde se dlouho udržela. Po stránce formální nevyrovnala se komediím Fonvizinovým; byla psána jazykem těžkým a strojeným a skládala se vlastně z řady obrazů bez vnitřního spojení děje. Kapnist, který dříve psal málo významné ódy a lyrické básně rozmanitého druhu, úspěchem jejím jsa povzbuzen, zkoušel dále své síly v komedii, ale už beze všeho zdaru.

K širokému rozvoji dramatické produkce nemálo přispěla sama *Kateřina II.* S počátku psala komedie, v nichž tepala vady tehdejší společnosti, zejména drobných vrstev šlechtických. Na odiv stavěla pokrytectví, klevetnictví a pověrčivost („O vremja!“), horlila proti šviháctví a falešné civilisaci („Imjaniny gospoži Vorčalkinoj“), předváděla typy starých, obmezených báryň, žijících klepy („Gospoža Věstnikova s sem'jeju“) a p. Pozdější komedie její jsou dílem namířeny proti svobodnému zednářství, dílem jsou pokusem uvésti komedie Shakespearovy na ruskou půdu. Za vlivu Shakespearových „kronik“ skládala pak historická dramata („Iz žizni Rjurika“, „Načal'noje upravljenije Olega“, „Igor“), která se jí rozhodně nedařila. Zajímavější jsou její národní opery, k nimž vážila látku z ruských zkazek.

Kdežto dramatická literatura v 2. pol. XVIII. bohatě byla zastoupena a bystře spěla k svému zdokonalení, obor povídek a románů ležel téměř ladem. Lepší spisovatelé považovali totiž román a povídku za jakýsi nižší druh literatury a pohrdali „škaredou prózou“, za jedinou cestu k nesmrtelnosti pokládajíce skládání veršů. Milovníci zábavného čtení odkázáni byli pouze na překlady mravoučných, politických, historických a dobrodružných románů, nejčastěji čerpaných z literatury francouzské. Fénelon, Marmontel, Florian, Lafontaine, Prévost byli nejoblíbenější autoři, z nichž se překládalo.

O původní filosoficko-politický román podle vzoru západního pokusil se *M. M. Cheraskov.* V románě „Numa, ili procvětajuščij Rim“ v osobě římského krále zobrazil Kateřinu II. a velebil její moudrou vládu; v dalších románech „Kadmi Garmonija“ a „Polidor, syn Kadma i Garmoniji“ vykládal dílem mravoučné ideje mystického zednářství, dílem odsuzoval současné revoluční hnutí ve Francii. Veršovaný román „Car ili spasennyj Novgorod“ obsahoval v podstatě obranu samoděržaví v duchu reakčních proudů za cara Pavla I.

Dobrodružný román vzdělával *Fedor Emin*; z prací jeho nejvíce byl oblíben román „Nepostojannaja fortuna ili pochoždenije Miramonda", v němž vypravovány dobrodružné osudy Miramonda, syna tureckého ministra, který se vydal na cesty v cizí říše, aby se vyučil obratnosti politické.

Poměrně největší cenu má mravoličný román *Aleksandra Izmajlova* „Jevgenij ili pagubnyja slědstvija durnago vospitanija i soobščestva" (1799—1802); jsou v něm vylíčeny následky špatného vychování a zlé společnosti a do rámce děje pojat je dosti věrný obraz soudobých mravů z prostředí statkářského. Jednotlivé osoby jsou charakterisovány nejen svými činy, nýbrž už svými jmény, jako Negodajev, Razvratin, Větrovy, Liceměrkina, vychovatel Pendard, guvernantka Sans-pudeur a p.

Bájky, oblíbený druh slovesný v literatuře pseudoklasické, byly již dříve v písemnictví ruském pěstovány od Kantemira, Trediakovského, Sumarokova a j., ale skutečné ceny literární nabyly teprve bájky *Ivana Ivanoviče Chemnicera* (1745—1784). Část jeho bájek vznikla imitací Lafontaina, Gellerta a j., část je plodem vlastního ducha. Tiskem vyšly po prvé r. 1779 anonymně a byly ještě v letech třicátých a čtyřicátých často otiskovány. Prosté vypravování, řeč proniknutá obraty čistě prostonárodními, jemná satira, vážný názor mravní, spojený se zdravým pojímáním života a ozářený bohatou zkušeností a hloubkou citu, zjednaly jim zvláštní oblibu.

[V. Jagić: Ruska književnost v osmnaestom stol. Zagreb 1895. — P. Pekarskij: Nauka i literatura v Rossiji pri Petrě V. Spb. 1862. — J. Grot: Petr V. kak prosvetitel' Rossiji. Spb. 1872. — E. Šmurlo: Petr V. v rus. liter. (Ž. N. N. Pr. 1889, 7—8); srov. Petr V. v ocěnkě sovrem. i potomstva. Tamtéž 1910, 10). — P. Pekarskij: Istor. imp. Akad. nauk. Spb. 1870-3.

A. A. Veselovskij: Ljubovnaja lirika XVIII. v. Spb. 1909. — V. Peretc: Očerki po istoriji poet. stilja v Rossiji (Ž. M. N. Pr. 1905 10; 1906, 6. — Týž: Ist.-lit. izslědovanija i materialy. Spb. 1900-2.

V. Sipovskij: Iz istor. rus. romana i pověsti (Mater. po bibliogr. istoriji i teoriji romana. I. 1903). — Týž: Očerki iz istor. rus. romana. Spb. 1909.

V. Peretc: Pamjatniki rus. dramy epochi Petra V. Spb. 1903. — A. Wesselofsky: Deutsche Einflüsse auf das alte rus. Theater. Prag 1876. — P. Morozov: Istor. rus. teatra. — B. Varneke: Istor. rus. teatra. I. Kaz. 1908. — E. P. von Berg: Rus. komedija do pojavlenija A. N. Ostrovskago (Rus. fil. věst. 1911—1912). — Istorija rus. teatra pod red. V. V. Kallaša i N. E. Efrosa. I. M. 1914.

A. Brückner: Iv. Posoškov. Spb. 1876, 1879. — A. Carevskij: Posoškov i jego sočin. M. 1883. — E. Prileżajev: Zavěščanije otěč. soč. J. Posoškova. Spb. 1893. — N. Pavlov-Silvanskij: Novyja izvěstija o Posoš. (Izv. 2. otd. Akad. N. 1904). — N. Popov: Tatiščev i jego vremja. M. 1861. — Týž: Učenyje i liter. trudy Tatišč. (Ž. M. N. Pr. 1886 6). — J. Čistovič: Feofan Prokopovič i jego vremja. Spb. 1868. — P. Morozov: F. Prokopovič kak pisatel'. Spb. 1880.

A. Sementkovskij: Kantemir, jego žizň i liter. dějatelnosť. — L. Majkov: Materialy dlja biogr. Kantemira. Spb. 1903. — T. Glagoleva:

Mater. dlja poln. sobr. soč. Kantemira (Izv. 2. otd. Akad. N. 11 1906). — P. Pekarskij: Žizneopis. V. Treďjakovskago (Istor. Akad. Nauk II.). — M. Petrovskij: Bibliogr. zamětki o někotorych trudach Treďjak. Kaz. 1890.

N. Tichonravov: O liter. dějatel. Lomonosova (Sobr. soč. III., 1908). — A. Budilovič: Lomonosov kak pisatel. Spb. 1871. — A. Sobolevskij: Kogda načalsja u nas ložnoklassic. (Bibliograf. 1890). — V. Istomin: Glavnějšija osoben. jaz. i sloga proizved. Lomonosova (R. F. V. 1895). — B. Menšutkin: M. V. Lomonosov. Žizneopis. Spb. 1911. — Lomonosov. Sbornik izd. Akad. Nauk 1911.

N. Bulič: Sumarokov i sovremen. jemu kritika. Spb. 1854. — N. Tichonravov: A. P. Sumarokov (Sobr. soč. III., 1898). — M. Longinov: Rus. teatr v Peterb. i Moskvě 1749—1774 (Sbor. 2. otd. Ak. N. 11, 1875).

A. Nezelenov: Literat. napravljenija v Jekaterin. epochu (Istor. Věst. 1884). — P. Morozov: Jekaterina II. kak pisatel'nica (Obrazovanije 1896). — A. Archangel'skij: Imp. Jekaterina II. v istoriji rus. literat. i obrazovanija. Kaz. 1897. — N. Daškevič: Liter. izobraženija Jekater. II. i jeja carstvovanija. K. 1898.

M. Longinov: Novikov i martinisty. M. 1867. — A. Pypin: Rus. masonstvo v XVIII. v. (Věst. Jevr. 1867, 2—4). — A. Nezelenov: Novikov, izdatel' žurnalov. Spb. 1875. — S. Usova: Novikov, jego žizň i občest. dějatel'n. Spb. 1891.

M. Suchomlinov: Radiščev (Sbor. II. otd. Ak. N. 32, 1883). — V. Mjakotin: Na zaře rus. obščestvennosti (Iz istor. rus. obšč. Spb. 1902). — J. Polívka: A. Radiščev (Čes. Čas. Hist. 12, 1906).

J. Grot: Soč. Deržavina (8. biograf.). Spb. 1880. — S. Briliant: Deržavin, jego žizň i liter. dějat. Spb. 1893. — V. Stojunin: J. B. Knažnin (Istor. Věst. 1881). — Jur. Veselovskij: Iz prošlago rus. dramy (Liter. očerki M. 1900).

P. Vjazemskij: Fon-Vizin (Soč. 5.) Spb. 1880. — S. Briliant: Fon-Vizin, jego žizň i liter. dějat. Spb. 1892. — A. Veselovskij: Pamjati Fonvizina (Etjudy i charakt. M. 1894). — A. Gruzinskij: Fonvizin. M. 1895. — V. Ključevskij: Nedorosl' Fonviz. (Iskustvo i Nauka 1896.)]

HLAVA III.

Literární činnost na Ukrajině.

Zatím co literatura ruská rychlým krokem spěla k svému zdokonalení, na Ukrajině, odkud dříve do Moskvy vnikaly osvěžující vlivy, literární činnost značně ochabovala. Příčinou toho byly jednak poměry politické, jednak i kulturní.

Centralisační vláda Petra Vel. a Kateřiny II. zrušivši politickou samostatnost Ukrajiny, snažila se vyhladit tam všecky zvláštnosti místního života a kultury, zbavit lid ukrajinský národního rázu a spojit ho v jediný celek s velkoruskou národností. Malá Rus tak jako Livonsko a Finsko měly se podle slov Kateřiny II. nenápadně přivésti k tomu, aby se poruštily a přestaly se dívat „jako vlci z lesa". R. 1720 vydán byl přísný rozkaz, aby se znovu žádné knihy netiskly kromě církevních podle dřívějších vydání, a ty musily býti jazykově přizpůsobeny církevním knihám velkoruským, „aby v nich nebylo žádného rozdílu a zvláštního nářečí". Církevní vrchnosti měly přísně dohlížet na to, aby duchovní a ďáčkové čítali texty církevně-slovanské podle znění velkoruského a ne ukrajinského.

Ze škol byl ukrajinský jazyk vytlačován. V poslední čtvrti XVIII. st. kijevští metropolité podle přání vlády uváděli velkoruskou řeč na akademii kijevskou, podle níž se měly říditi i jiné duchovní školy. Ukrajinská mládež z vrstev aristokratických i ze zámožných rodin občanských nenalézajíc vzdělání doma, hledala je na zahraničních školách a universitách, jmenovitě v Göttingách, a když zřízena byla universita v Petrohradě, houfně se tam hrnula. Ostatně velkoruská škola a literatura, mající úplně světský ráz a dávající přednost praktickým vědomostem, mnohem více hověla osvětovým potřebám současným než theologicko-scholastický směr staré školy ukrajinské.

Od polovice XVIII. st. velkoruská kancelářská řeč stala se panující na Ukrajině; zároveň spisovná řeč ukrajinská sblížila se s velkoruskou. Čisté národní řeči užívalo se zřídka, větším dílem jen ve veselých intermediích, parodiích, ve verších humoristických a satirách. Nebylo divu, že vážnější pozorovatelé pohlíželi na ni

jako na řeč zajímavou, ale vymírající, na př. Pavlovskij, skladatel první gramatiky národní řeči ukrajinské (vyd. 1818).

V druhé polovici XVIII. st. vystoupila ve velkoruské literatuře řada více méně pozoruhodných spisovatelů z Ukrajiny, jako Kapnist, Bantyš-Kamenskij, Chmělnickij, Bogdanovič, potom Gnědič, Naréžnyj a j., kteří ničím neprojevovali svou ukrajinskou národnost. Přese všechno porušťování vyšších tříd udržoval se přece stále jakýsi místní patriotism, projevující se steskem po svobodné hetmanštině a nadšenými vzpomínkami na bývalou slávu kozáctva. I když se vyšší vrstvy odcizovaly svému lidu, přece s jakousi zálibou patřily na osobitosti ukrajinského života, na národní ukrajinské písemnictví a jazyk. Zejména v drobné šlechtě chránila se stará tradice a doutnala láska k rodné zemi.

Národní sebevědomí vydatně bylo podporováno dějepisectvím, jež bylo se zvláštní horlivostí pěstováno. Rozmohlo se v XVII. st., kdy kozáctvo nabylo důležitého významu historického. Zprvu byly psány pouze stručné záznamy letopisné ve formě kroniček kozáckých, deníků a zápisek. Za krátkými letopisy následovaly práce dějepisné širších rozměrů, jichž středem byly slavné vojny Chmelnyćkého.

„Letopis Samovidcův“ (od neznámého šlechtice ukrajinského) vypravoval prostým slohem epickým a řečí blízkou národní mluvě o vojnách Chmelnyćkého. Historické vypravování *Hryhoria Hrabjanky* († 1737) obsahovalo dějiny domácí od nejstarších časů až do zvolení hetmana Skoropadského r. 1709; jádrem jeho bylo však líčení epochy Chmelnyćkého, který se tu velebí jako ideální hrdina národní. Církevní slovanština je v tomto letopise promíšena hojnými slovy a formami z živé řeči lidu. Vzácnou památkou historickou je „Skazanije o vojně kozackoj z Poljakami črez Z. B. Chmelnyćkoho“ od *Samijla Velyčka* (1690—1725), obsahující vedle pěkného líčení tehdejších událostí cenný soubor historických zpráv, listů a úředních dokumentů. Učený autor na každé téměř stránce projevuje velikou lásku k své domovině; ona se u něho zove „matka naša Malaja Rossija“, „milaja otčizna“, „otčizna naša ukrajinskaja“. Chmelnyćkého autor nazývá druhým Mojžíšem, jejž poslal Bůh, aby vyprostil Ukrajinu z poroby. Jazyk je převážně maloruský, dialekticky zabarvený.

Nejzajímavější ze všech památek letopisných je „Istorija Rusov“, neprávem připisovaná arcibiskupu Jiřímu Konyškému; skladatelem jejím byl asi nějaký šlechtic ukrajinský, obeznámený s osvícenskou literaturou francouzskou, (snad *Poletyka*, známý tehdy poslanec maloruské šlechty). Napsána byla na konci šedesátých let XVIII. st., rozešla se v četných opisech po celé Ukrajině a vnikla do nejširších vrstev čtenářských. Tiskem vyšla teprve r. 1846. Hlásajíc vřelou lásku k otčině a horlíc pro autonomii Ukrajiny v duchu demokratickém, měla veliký vliv na formulování autonomistických

a sociálních idejí buditelu ukrajinských. Vylíčeny jsou v ní dějiny Ruska od Vladimíra Vel. až do hetmana Razumovského. Nejživěji vykreslen je obraz Chmelnyckého, jejž autor velebí slovy: „Takové lidi sudba boží za věky toliko uvádí v člověčenstvu pro určité své záměry a cíle". Pro svůj vzletný sloh líbila se Puškinovi, který v ní spatřoval „obrazy, načrtané štětcem velikého umělce".

Zajímavým projevem národního ducha ukrajinského je filosofie *Hryhoria Skovorody* (1722—1794), v němž je téměř zosobněno rozumové probuzení ukrajinské společnosti v druhé polovici XVIII. st. Narodil se v Černuchách (kijev. gub.) v rodině kozácké; vzdělával se v Kijevě a pro své hudební nadání vybrán byl do dvorní pěvecké družiny v Petrohradě. Vrátiv se do Kijeva, pokračoval ve studiích na tamní akademii, ale duch jeho toužil po hlubším vzdělání. Touha jeho se splnila, když byl připojen družině generál-majora Vyšnevského, vyslaného do Uher. Navštívil Vídeň, Pešť, Bratislavu a okolní místa, všude vyhledávaje společnost lidí učených a proslulých. S bohatými vědomostmi vrátil se do vlasti a byl povolán za učitele poesie do Perejaslavlě; tam napsal úvahu o poesii a rukověť umění na základech docela nových, což nebylo tamnímu biskupu po chuti, takže byl z ústavu propuštěn. Nějaký čas byl vychovatelem u zámožného statkáře a potom jmenován učitelem v Charkově. Tamní biskup chtě ho trvale k ústavu připoutati, přemlouval ho, aby vstoupil do kláštera, slibuje mu vysoké hodnosti duchovní. Když Skovoroda ostře odpověděl, že nechce „rozmnožovat počet fariseů", byl místa svého zbaven. Na kolej v Charkově byl ještě dvakráte povolán, ale trvale tam nikdy nezůstal, narážeje svými originálními názory na odpor vůdčích osob. Jako „kočující filosof" cestoval stále po Ukrajině, zastavuje se v domech šlechty a sedláků a nabádaje lid k mravnému životu.

Zdrojem jeho filosofie, která se hlavně obírala otázkami mravnosti, byla jednak filosofie starověká, jednak bible. Staroklasická filosofie chránila ho před mysticismem, k němuž byl přirozenou povahou nakloněn, i před upřílišněným racionalismem doby současné. Na bibli patřil jako na básnický výtvor, který pod vnějšími obrazy skrývá vnitřní pravdu. Bible — podle jeho slov — není naukou chemie, nýbrž je kniha svatá, poučující o svátostech mravů člověka, způsobilého vnímat její učení. Při výkladech tohoto učení nelpěl nijak na liteře, nýbrž snažil se duchovním rozumem vniknouti ve vnitřní smysl biblických slov.

Hlavní osnovou jeho praktické filosofie byla otázka, v čem záleží štěstí člověka a jak ho dosíci? Pravé štěstí zakládá se podle jeho učení na vnitřní spokojenosti, duševním klidu a upřímné radosti ze života. Aby člověk toho štěstí dosáhl, k tomu je potřebí znáti sebe sama; nutnou podmínkou sebepoznání jsou pak vědomosti. Jakmile člověk pozná sama sebe, t. j. odkryje své schopnosti a přirozené vlohy, jež Bůh vložil do duše jeho, zvolí

si jen takové životní povolání, které odpovídá jeho schopnostem; tím nabude vnitřní spokojenosti a prospěje nejen svému osobnímu štěstí, než i obecnému blahu. Svět podle jeho slov podobá se divadlu; má-li mít hra na divadle úspěch a zjednat si pochvalu, třeba vybrati si úlohu podle své způsobilosti. Touto zásadou řídil se sám; cítě v sobě náklonnost k poučování lidu, zamítal všecky jiné úřady a hodnosti a s nadšením se věnoval svému úkolu. Vytrvale bojoval proti prospěchářství, přehlušujícímu vyšší potřeby ducha, horlil proti bezduché obřadnosti a úzkému pojímání pravoslaví a křesťanství vůbec. Upřímně se staral o široké vzdělání lidu. „Vědění nesmí zúžovati svého vlivu jediné na žrece nauky, kteří jsou přesyceni, nýbrž musí přecházet na celý národ, vejít do národa a usadit se v srdci člověka a v duši těch všech, kteří mají právo říci: i já jsem člověk, i mně, co je lidské, není cizí.“ Prostého lidu vřele se ujímal proti zvůli panské, vykládaje: „Panská moudrost, jako by prostý lid byl „černý“, zdá se mi býti směšna, jako moudrost t. zv. filosofů, že země je mrtvá. Jak může mrtvá máti rodit živé děti? A jak z lůna „černého“ lidu mohli vzejít „bílí“ páni?“

Zásady své praktické filosofie uložil ve spisech: „Narkis ili razsuždenije o samopoznaniji“, „Kniga Aschan' o poznaniji samogo sebja“, „Razgovor družeskij o duševnom mirě“, „Alfavit ili bukvar' mira“, „Načal'naja dver' po christianskomu blagonraviju“ atd. Dále psal básně na biblické teksty, bájky a písně, které vnikly v lid. Významná je zvláště báseň „Vsjakomu gorodu nrav i prava“, v níž ostře vyslovil svůj názor na společenské poměry v Ukrajině v době úpadku národního života. Sloh jeho je sice obrazný, ale tvrdý; nepsal čistou mluvou ukrajinskou, nýbrž pokaženým jazykem, který se úředně pokládal za závazný pro tehdejší Ukrajinu a byl dosti blízký ruskému. Za života jeho žádný spis nebyl vytištěn, ano ještě r. 1836 zakázány jeho spisy pro „myšlenky odporující sv. Písmu a hanobení mnišství“. Teprve r. 1894 vyšlo úplnější vydání jeho traktátů.

Na své vrstevníky Skovoroda působil nejen živým slovem, nýbrž i příkladným životem, který byl přímým vtělením jeho mravních zásad. Láska k volnosti, pevnost přesvědčení, smělost a neohroženost, s jakou vystupoval proti vadám současné společnosti, prostý a spokojený způsob života zjednaly mu všeobecnou úctu a zajišťovaly jeho učení trvalý vliv.

První spisovatel, který promluvil ryzí ukrajinštinou a stal se zakladatelem nové literatury ukrajinské, byl *Ivan Kotljarevśkyj* (1769—1838), inspektor ústavu pro chudé děti šlechtické v Poltavě. Spisovatelská činnost jeho nebyla bohatá, zato významná a směrodatná. Známy jsou od něho skladby: burleska „Eneida“,

komedie „Natalka-Poltavka“ a „Moskal-Čarivnyk“ a „Oda do knjazja Kurakina“.

Osnova „perelyćované“, t. j. travestované Eneidy, vytištěné po prvé bez vědomí spisovatelova r. 1798, vzata je z Vergiliovy Aeneidy, ale obsah její co nejtěsněji se dotýká veřejných a společenských poměrů na Ukrajině. Tímto znárodněním a malbou života domácího liší se skladba Kotljarevského od jiných travestií Aeneidy, na př. od básně Scarronovy, Blumauerovy, Osipovičovy a j. Básník vložil do ní mnoho charakteristických podrobností z domácího života, panského i lidového, oživil ji národními názory a pověrami, prosytil duchem a tradicemi kozáckými. Upřímná a hluboká sympatie k lidu, láska k pravdě a spravedlnosti, ušlechtilý protest proti zvůli a útisku malého člověka jsou trvalé ozdoby básně Kotljarevského, která i po formě je zcela národní. Skladatel její znal oblíbené na Ukrajině intermedie a rozmanité verše a podle nich vytvořil svou dikci, bohatou rozmanitými odstíny, plnou síly, výraznosti a živosti. Styl je ozdoben vhodnými příměry z ukrajinské přírody, historie i života, oživen obraty z poesie lidové a kořeněn svěžím humorem a působivým vtipem.

Jako v „Eneidě“ tak i v komediích „Natalka-Poltavka“ a „Moskal-Čarivnyk“ zachyceny jsou zdařilé rysy národních mravů a obyčejů a podány věrné typy Ukrajinců. Živý a napínavý děj, svěží národní humor, překrásné písně a zvučný jazyk způsobily, že se obě komedie dlouho udržovaly na repertoáru.

Kotljarevskyj nejen vytvořil literární jazyk ukrajinský, nýbrž dal také písemnictví ukrajinskému pevný základ: ideje spravedlnosti a sociální rovnosti, sympatie k utlačovaným a sžíraná satira na vady současného obecenstva nepřestaly od té doby zaznívat v literatuře ukrajinské.

Příkladu Kotljarevského následovali četní spisovatelé soudobí, kteří básnili v duchu a tónu, jehož on užíval. Byli to předně anonymové, kteří psali rozmanité verše a satiry na současné poměry. Tato anonymní literatura upadla téměř v zapomenutí. Jiní spisovatelé snažili se napodobovat satirický ráz „Eneidy“, na př. *Pavlo Bilećkyj-Nosenko*, *Oleksandr Korsun*, *Porfyr Korenyćkyj* a j., nebo skládali podle jeho příkladu dramata ze života ukrajinského, jako *Kiryl Topoľja* a *Jakiv Kucharenko*, přítel Ševčenkův. Zvláštní zmínky zasluhuje *Vasilij Gogol*, otec slavného spisovatele ruského. Skládal veselohry, které byly provozovány na domácím divadle jeho příbuzného, býv. ministra Troščinského. Zbyly z nich pouhé fragmenty, toliko jedna zachovala se celá s názvem „Prostak“ s podobnou látkou jako „Moskal-Čarivnyk“.

Ačkoliv literární práce Kotljarevského měly hojné čtenáře a byly napodobovány, nevzbudily přece bezprostředně silnějšího a všeobecnějšího hnutí literárního ani národnostního na Ukrajině.

To vzniklo a ustálilo se teprve na konci druhého desítiletí XIX. st., a to ne v rodišti Kotljarevského v Poltavě, nýbrž zevnitř staré hetmanštiny — v Charkově.

[O. Levickij: Opyt izsléd. o lětopisi Samovidca. Kijev 1878. — A. Gruševskij: K sudbě „Istoriji Russov" (Čtenija v ist. obč. Nestora lětopisca kn. XIX., 2). — Týž: K charakteristikě vzgljadov „Istoriji Russov". Spb. 1908. — L. Janowski: O tak zvanej „Hist. Rusów" (Pamiąt. księga ku uczcz. prof. Tretiaka. Krak. 1913).

N. F. Sumcov: Žitije Skovorody, opis. Kovalěnskim (Kijev. Star. 1886). — N. Petrov: Pervyj period žizni i naučno-filosof. razvitija Skovorody (Trudy kij. duch. akad. 1902, 12). — D. Bagaléj: Ukrainskij filosof Skov. (Kijev. Star. 1895). — F. Zelenogorskij: Filosofija Skov. (Voprosy filos. i psich. 1894-5). — A. Jefimenko: Filosof iz naroda (Už. Rus' 2, 1905). Týž: Ličnost Skovorody kak myslitelja (tamtéž). — V. Ern: G. Skovoroda. Žizn' i učenije. M. 1912. — Vl. Bonč-Brujevič: Sobr. Soč. Skovorody, Spb. 1912.

G. Kovalenko: Iv. Kotljarevskii. Biogr. očerk. Černig. 1898. — N. Daškevič: Malorus. i dr. burlesknyja Eneidy (Kij. Star. 1898, 9). — Týž: Vopros. o liter. istoč. „Moskalja-Čarivnyka" (tamt. 1893, 12). — P. Žiteckyj: Eneida Kotlj. v svjazi s obzorom malorus. lit. XVIII. v. Kij. 1900. — J. Stešenko: Kotljar., avtor ukr. Eneidy. Kritič. biogr. K. 1902. — N. Sumcov: Bytovaja storona Eneidy (Iz ukrain. star. 1905). — A. Jefimenko: Kotlj. v istorič. obstanovkě (Už. Rus' 2, 1905).]

HLAVA IV.

České obrození.

V druhé polovici XVIII. st. úpadek národnosti a literatury české dospěl ke krajním mezím. Při všem zevním útisku nepodařilo se však nikdy vyrvati ze srdce lidu národní cítění a vzpomínky na slavnou minulost. I v dobách nejtrudnějších vyskytovali se jednotlivci, kteří chovali upřímnou lásku k české minulosti a rodnému jazyku. Příkladem nad jiné významným může býti jesuita *Bohuslav Balbín* (1621—1688), který kromě prací dějepisných („Epitome rerum bohemicarum“ a „Miscellanea historica regni Bohemiae“) napsal obrněnou obranu jazyka českého „Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica“, v níž nejen obhajoval řeči a národnosti české proti utrhačům a hanobitelům, nýbrž i důtklivými slovy vyzýval své krajany, aby procitli z netečnosti národní a po příkladu slavných někdy předků hájili nejdražšího po nich odkazu — řeči mateřské. Jeho obranou vane vřelý duch slovanský a vzácné vědomí o příbuznosti, bratrství a potřebném dorozumění se národů slovanských. Stejnou láskou k národu a jazyku českému vyznačují se spisy přítele Balbínova *Tomáše Pešiny* z *Čechorodu* (1629—1680), jemuž Balbín připsal svou obranu.

Lid sám přese všecko pronásledování za největšího duševního temna nepřestal potají lnouti k dávné víře i k rodnému jazyku a záleželo jen na vhodné příležitosti, aby utajené vědomí národní znovu se projevilo. Podnět k tomu zavdalo právě osvícenské a lidumilné hnutí XVIII. st., když ve jménu humanity, snášelivosti a osvícenství obnoven byl boj proti tmářství za svobodu náboženství a volnost svědomí. Josef II., horlivý přívrženec osvícenských ideí, vyhlásil řadu svobodomyslných reforem, jež snímaly také s českého lidu těžké jho poroby; mezi nejdůležitějšími byl patent toleranční, vydaný r. 1781, jímž se zaručovala evangelíkům značná svoboda náboženská, dále uvolnění censury knih a zrušení osobního poddanství selského lidu. Známý samouk, sedlák Franěk Jan Vavák, ocenil význam tolerančního patentu pro český lid takto: „Přidám k úlevám — onen toleranc patent. Zdaliž ste, když r. 1781 přišel, také nepravili a jistili, že máte svědomí rozvázané, hlavu lehkou a největší potěšení srdce a že ani robota ani žádná jakákoliv ouzkost, bída a psota tak člověka netrápí, jako vázané svědomí“. A jménem evangelíků slovenských „Pre-

špurské Noviny" psaly r. 1783: „Dnes jest ten přežádoucí den, po němž sme tak dávno toužili a jehož sme se již šťastlivě dožili. V našem velikém shromáždění snad ani jeden by se nenašel, kterýby slzy radosti nebyl vyléval". Česká kniha, dědictví z doby reformační, která byla dotud pronásledována a ničena (jesuita Koniáš se chlubil, že sám zničil na 30.000 českých knih), byla tím uvolněna a tajní nositelé starých tradic náboženských byli svobodnější ve svých projevech. Podle nařízení z r. 1782 bylo i českým husitům, kteří se za takové prohlásí, pod názvem luteránů dovoleno stavěti modlitebny, ustanovovati si vlastní učitele a užívati kalicha. Se svobodou náboženskou kráčelo ruku v ruce také vědomí národní, jehož nositeli byli zvláště vyznavači jiné víry než katolické. Lid selský uvolněn byv z poddanství, přestal býti otrokem vrchnosti a jejích zřízenců, mohl se usaditi, kde chtěl, volně určovati povolání své a svých dětí a svobodně nakládati se svou prací a svými schopnostmi.

Důležitý význam kulturní měla dále reorganisace školství, započatá již za Marie Terezie, jež přispěla k rozšíření a povznesení obecného vzdělání. Nový duch zavládl po zrušení řádu jesuitského na pražské universitě, která přestala míti ráz převahou theologický; obor přednášek byl rozšířen novými předměty učebními a z úst nových profesorů světských šířily se zásady osvícenské filosofie, které mocně působily na mysl mladé generace. Učení francouzských filosofů vnikalo také přímo mezi šlechtu; francouzští spisovatelé, hlavně Voltaire a Montesquieu, plnili všudy knihovny šlechtické a příklad šlechty působil na muže, kteří se s ní stýkali, jako byl Pelcl, Dobrovský, Puchmajer a j. Hojné časopisy a brošury, vydávané německy, věnovány byly rovněž šíření osvícenských ideí a liberálních názorů.

Zároveň s osvícenskou filosofií vnikalo do Čech učení svobodných zednářů a docházelo obliby mezi šlechtou, vyšším úřednictvem a učenci. Mezi úkoly, jež si svobodní zednáři určili, zřejmě je vytčena povinnost prokazovati dobročinnost a šířiti mezi lidem osvětu a vzdělání.

Jako jinde i v Čechách probuzen byl osvícenským hnutím smysl pro dějiny a kulturní památky národní. Vystoupili učení dějepisci, kteří vyzbrojeni jsouce kritickou metodou, začali se zabývati studiemi historickými, jako Gelasius Dobner, Frant. Martin Pelcl, Mikuláš Adaukt Voigt, Frant. Faustin Procházka, Jos. Vratislav Monse a j. Jejich pracemi vyvracovaly se předsudky, rozšířené v cizině o českém národu a jeho minulé kultuře. Střediskem vědeckých snah stala se Česká společnost nauk, založená r. 1773, jejímž účelem původně bylo šířiti osvětu a vzdělávati užitečné a státu prospěšné nauky.

Od badání historického přešlo se dále k studiu jazykozpytnému, zejména k studiím slavistickým, z nichž vypučela působivá

myšlenka slovanská. Studie tyto zahájil *Václav Durych* a vyvrcholil *Josef Dobrovský* (1753—1829), důsledný racionalista, muž vzácných daru ducha, kritického umu, široké erudice, jehož hloubavý duch obsáhl hlavní směry učeného badání tehdejší doby: kritické studie biblické, historii, literární dějiny, jazykozpyt a studie slavistické. Dobrovský napsal první vědeckou mluvnici českou, usiloval o ustálení české řeči spisovné, snesl bohatý materiál z písemných památek i z živé řeči lidu k slovníku jazyka českého, opřel se neobratnému tvoření nových slov a pokusům Slováků odtrhnouti se od spisovné češtiny a ve svých dějinách řeči a literatury české (Geschichte der böhmischen Sprache und Litteratur 1792) podal jasný obraz literárního vývoje v dobách minulých. Vrcholem jeho mluvnických studií byla gramatika staroslověnská (Institutiones linguae slavicae dialecti veteris 1822), východisko a základ všech dalších prací z filologie slovanské. Studiím slavistickým Dobrovský věnoval časopisy „Slawin" a „Slovanka", kde podával zprávy a kritiky o jazykových památkách staroslovanských, o starých rukopisech a knihách českých, o starších mluvnicích slovanských, o příspěvcích k slovanským literaturám atd. Ve věcech slovanských Dobrovský byl autoritou všeobecně uznávanou a vědečtí pracovníci ze všech zemí slovanských spatřovali v něm svého mistra a učitele, o čemž svědčí bohatá jeho korespondence. Nejen písmem, nýbrž i živým slovem nabádal mladší generaci k vědecké práci, básníkům určil správnou prosodii českou a ukazoval jim na předlohy slovanské. Vliv jeho byl vůbec pronikavý; jeho učenými pracemi dán byl pevný a určitý základ obrozenským snahám českým.

Germanisační a centralisační úsilí vlády vzbudilo přirozeně odpor jednak u české šlechty, která nemile nesla ztrátu svých výsad, jednak u vzdělanců, kteří si uvědomovali svůj český původ; odpor tento projevoval se v obranách řeči a národnosti české, psaných německy a česky, od Fr. Jos. Kinského (Erinnerungen über einen wichtigen Gegenstand, von einem Böhmen), od J. Al. Hanke z Hankensteina (Empfehlung der böhmischen Sprache u. Literatur), od Karla Hynka Tháma (Obrana jazyka českého), Jana Rulíka (Sláva a výbornost jazyka českého) a j. Dovozovala se v nich nutná potřeba češtiny státním, vojenským a občanským hodnostářům a vykládaly se přednosti jazyka českého. V německém obranném spise hr. Frant. Kinského čtou se významná slova: „Přiznávám se, že jsem jako dobrý potomek Slovanů zdědil předsudek, když mateřskou řečí Francouzovi je franština a Němci němčina, že Čechovou musí býti také čeština." A Moravan Hanke z Hankensteina rozhorleně vytýkal svým krajanům ve jménu slavných předků: „Hanba vám, odrodilým synům, přirozená práva... pošlapali jste, čistou, jadrnou mateřštinu proměnili jste v bídný, hubený, nechutný jargon, jednobarevný slovanský kabát, v němž jste si zjednali čest a slávu,

poseli jste strakatými záplatami, že se spíše podobá kajdě nějakého šaška nežli ctihodnému kabátu slovanskému“ atd.

Láska k české knize budila se jednak otiskováním starších spisů českých, jako „Letopisů Trojanských“, Ezopových bájek, „Příběhů“ Václ. Vratislava z Mitrovic, Cestopisu Jana Mandevilly, kronik českých od Dalimila a Pulkavy, „Labyrintu“ Komenského a j., jednak vydáváním zábavných knih českých. V té příčině proslul zejména *Matěj Vác. Kramérius* (1759—1808), nadšený hlasatel osvícenství, jehož Česká expedice byla několik let ohniskem literárních a buditelských snah. Kramérius nejen svým nákladem vydával památky starší literatury české, nýbrž spojiv se s tehdejšími milovníky písemnictví, Prokopem Šedivým, Ant. Zímou, Janem Rulíkem a j., opatřoval českým čtenářům poučné a zábavné čtení.

Prvním beletristům českým vadil nedostatek jemnějšího vkusu, povrchní znalost literatur cizích a vlastní tvůrčí nemohoucnost. Literatura německá, která sama tehdy v oboru románovém značně pokulhávala za jinými, byla hlavní jejich zásobnicí, z níž si vybírali předlohy a vzory. Napodobeny a překládány byly hlavně dobrodružné románky rytířské, povídky fantastické a orientální pohádkového rázu, příběhy mravoučné, Robinsonády a p. S počátku, dokud šlo jen o to, pořizovati prostému lidu zábavné knížky ke čtení, produkce tato ještě postačovala, neboť byla v jádře svém lidová a lidovým názorům přiměřená, ale když buditelé čeští chtěli působiti i na vrstvy vzdělanější, pociťován trpce nedostatek lepších a vkusnějších knih zábavných. Tomu se pomohlo teprve později vzděláváním povídek historických.

Hlouček českých vlastenců znamenaje, jaký význam má divadlo pro vzdělání řeči a osvícení lidu, usiloval o to, aby v německém divadle pražském předváděny byly také hry české. Několik zdařilých představení českých r. 1785 a 1786 povzbudilo herce českého původu postarati se o vlastní koncesi divadelní. Mezi důvody, jimiž podporovali svou žádost k zemskému guberniu, uváděli, že chtí k zdokonalení a rozšíření české řeči přispívati, srdce a mravy domácích Čechů zušlechťovati, žádajíce, aby se Čechovi nezazlívalo, když se snaží poučné zábavy býti účasten. Po dalších opětovaných žádostech až k cís. Josefovi II. byla jim koncese udělena. Subskripcí mezi tehdejšími vlastenci opatřivše si peníze, vystavěli uprostřed Václavského náměstí dřevěné divadlo „Boudu“, v němž se hrálo česky a německy od r. 1786—1789. Potom přeloženo bylo toto vlastenské divadlo, jak se mu říkalo, do kláštera u Hybernů a odtud r. 1802 na Malou Stranu do domu Reimanova, načež připojeno bylo k stavovskému divadlu pražskému.

Úspěch českých her v Boudě a v divadle u Hybernů podporoval rozvoj dramatické literatury české. Podle současných zpráv

objevilo se od r. 1786 do r. 1792 v jazyku českém na 300 dramat, dobře i špatně přeložených neb i nově napsaných. Mezi spisovateli, kteří obstarávali repertoár pro první česká představení, nejvýznamnější byl *Václav Thám*, který dodal českému divadlu přes padesát kusů, z nichž většina vznikla překladem nebo volným vzděláním. Překládal kusy oblíbených tehdy dramatiků německých, Weidmanna, Schikanedra, Schrödra, Kleista, Iffflanda, Kotzebue atd. K hrám původním rád volil látky z dějin vlasteneckých, jako „Břetislav a Jitka", „Vlasta a Šárka", „Švédská vojna v Čechách" a p. Bratr jeho *Karel Ignác Thám* rozhojnil český repertoár několika vybranými překlady; přeložil Shakespearova „Makbetha" (podle německého vzdělání Fischerova) a Schillerovy „Loupežníky". *Prokop Šedivý* proslavil se původními veselohrami se zpěvy „Masné krámy" a „Pražští sládci". Obě hry jsou pokusem vytvořiti místní frašku pražskou, v níž se předvádějí živé výjevy z lidu. Nadšeným milovníkem českého divadla byl *Antonín Jos. Zíma;* skládal příležitostné básně na oslavu českých představení a napsal vlasteneckou původní činohru „Oldřich a Božena". *Josef Tandler* přeložil Shakespearova „Hamleta" a napsal původní tragedii „Jan Žižka z Trocnova". Jako režisér českých představení a skladatel vlasteneckých dramat historických o české divadlo zasloužil se *Jan N. Štěpánek.*

Počátky novočeské poesie byly velice nesnadné; nebylo ani tradice, o niž by se bylo lze opříti, ani ustálené prosodie, ani vytříbenější dikce básnické. S jakými obtížemi bylo prvním vzdělavatelům poesie zápasiti, ukazuje dvousvazková sbírka „Básně v řeči vázané" (r. 1785), kterou uspořádal Václav Thám. Oba svazečky rozděleny jsou ve tři části; první část obsahuje ukázky ze starší poesie české (Kadlinského, Lomnického, Konáče, Komenského, Haranta z Polžic a j.), druhá část překlady a původní verše Thámovy a třetí příspěvky ostatních spolupracovníků Thámových. Překlady převládají, jsou vybrány z Anakreonta a Catulla, z českých humanistů, z Pope, z Gleima, Weisse, Kleista, Hagedorna a Bürgera. V překladech i původních básních zastoupeny jsou hlavně verše anakreontické, ódy, selanky, básně didaktické a p. v duchu pseudoklasickém.

Nad tyto pokusy povznesly se básnické almanachy „Sebrání básní a zpěvů" (r. 1795, 1797) a „Nové básně" (r. 1793, 1802, 1814), jež vydával *Antonín Jaroslav Puchmajer* (1769—1820). Pokrok jevil se především v rozsahu a rozmanitosti básnických druhů. Byly tam zahrnuty nejen rozmanité druhy básnické, jež předpisovala poetika pseudoklasická, jako ódy, elegie, burlesky, satiry, epigramy, bájky a p., nýbrž i sentimentální selanky a první pokusy o českou baladu a romanci. Zdokonalila se i forma básnická; do poesie české uvedena byla přízvučná prosodie a vytvořena plynná

řeč básnická, jejíž vzory Puchmajer podle rady Dobrovského hledal v poesii polské (u Karpińského, Kniaźnina, Krasického) a ruské. Mezi tehdejšími básníky kromě Puchmajera čelné místo zaujímali *Šebestian Hněvkovský*, první baladista český a skladatel vlasteneckého eposu „Děvín", *Vojtěch Nejedlý*, autor epických skladeb „Přemysl Otakar v Prusích", „Vratislav" a „Václav", *Jan Nejedlý*, profesor české řeči a literatury na universitě pražské, který překládal z Homera, Theokrita, Pope, Younga, Gessnera a založil důležitý zábavně poučný časopis „Hlasatel Český" (1806—1809).

Na Slovensku, kde čeští eksulanti našli vítaný útulek, čeština byla u evangelíků řečí bohoslužebnou a trvala ve své ryzí čistotě. Zato katoličtí spisovatelé, zejména jesuité, již v XVII. a v první polovici XVIII. st. vnášeli do svých spisů hojné dialektické živly slovenské. V druhé polovici XVIII. st. projevily se po prvé zřejmé snahy odstředivé od spisovné češtiny. Zahájil je nejdříve *Josef Ignác Bajza*, který ve svých spisech užíval nářečí západoslovenského, promíšeného starými tvary spisovnými a novotvary, jež si sám vymýšlel. Ještě dále pokročil *Antonín Bernolák* (1762—1813); pokládaje neoprávněně Slováky za samostatný národní celek, žádal pro ně také samostatný jazyk spisovný a zakládal jej na slovenském nářečí západním. Proti separatismu Bernolákovu, který našel přívržence hlavně mezi katolickým duchovenstvem, v zájmu jazykové jednoty v Čechách vystoupil důrazně Dobrovský a na Slovensku Jiří Palkovič a Bohuslav Tablic. K jejich podnětu vypracován byl plán k založení „Ústavu řeči a literatury československé na Slovensku", jehož úkolem mělo býti, aby vzpružoval ochablé vědomí národní, šířil vzdělanost a osvětu a proti separatistům katolickým chránil literární jednoty s Čechy, Moravany a Slezany. Výsledkem jejich snah bylo, že r. 1803 zřízena byla při lyceu v Bratislavě stolice řeči a literatury československé, na niž byl dosazen *Jiří Palkovič* (1769—1850). Jako spisovatel Palkovič usiloval vzdělávati lid vydáváním kalendářů, poučných časopisů („Týdeník", „Tatranka"), knížkami zeměpisnými a hospodářskými. Sbírka jeho básní „Múza ze slovenských hor" obsahovala selanky, epigramy a verše anakreontické v duchu pseudoklasickém. Rozhodným přívržencem osvícenství byl také *Bohuslav Tablic* (1769—1832). Básně jeho („Poezie") vedle obvyklých motivů anakreontických zahrnují básně poučné a balady v jarmarečním slohu; nemají uměleckého významu, svědčí však, že byl upřímný vlastenec a uvědomělý Slovan (stvořil jméno „Slávie"). Tablic zajímaje se o kulturní minulost svého národa, pilně sbíral literární památky starší a vydával je v „Pamětech československých básnířů aneb veršovců", nejzásluhnější své práci.

[Podrobnou literaturu viz v Děj. české lit. od Jaroslava Vlčka, v Dějinách lit. čes. od J. Jakubce a v Literatuře české XIX. st. Díl I.]

HLAVA V.

Osvícenství u jižních Slovanů.

Ideje osvícenské projevily svůj účinek především u těch Jihoslovanů, kteří byli v bezprostředním spojení se západní Evropou, u Slovinců, Chorvátů a jedné části Srbův. Prostředníkem nových proudův osvětných bylo tu hlavně Rakousko, z části i Italie.

V Rakousku výsledkem tendencí osvícenských byly liberální reformy Marie Terezie a Josefa II. Lid byl jimi aspoň z části zbaven dotavadního útisku se strany vrchnosti a zakládáním škol a rozumější metodou vyučovací dbalo se o jeho duševní povznesení. Zakládány byly učené společnosti, jejichž účelem bylo pečovati o potřeby národní vzdělanosti. Zvláštní péče věnována byla při tom poznání domácí historie a studiu moderních jazyků. Tím byl zároveň vzbuzen nový zájem pro národní literaturu.

1. Slovinci.

Buditelům slovinským nastával dvojí úkol: předně opatřiti pro školy a pro poučení lidu potřebné knihy; tohoto úkolu podjali se spisovatelé Pohlin, Kumerdej, Japelj a Linhart. Za druhé bylo potřebí položiti základy umělé poesie domácí. V té příčině první skladatelé veršů přiklonili se k soudobému básnictví německo-rakouskému. Rakouští básníci němečtí okolo r. 1770 libovali si ještě v idylických básních z doby rokoka, v patetických ódách, v epigramech, didaktických básních a bájkách. Takové vzory měli první veršovci slovinští, znajíce je větším dílem z vídeňského „Musenalmanachu“ (1777).

Velikou překážkou rychlejší obnovy kulturní a literární činnosti bylo, že Slovinci nebyli ani národně ani literárně sjednoceni. Téměř až do r. 1843 neměli společného literárního a kulturního střediska; nebylo u nich ani jednotného vědomí národního, místo něho převládal jakýsi patriotism lokální. Jednotlivci cítili se jako Kraňci, Korošci, Štajerci, Primorci, nikoliv jako národní celek — Slovinci. Nebylo ani jednotného pravopisu ani jednotné řeči spisovné; spisovatelé z různých krajů psali v místním dialektu, čímž se tříštila jednotná práce literární.

V popředí literární činnosti stál nejdříve *Marko Pohlin* (1735—1801), augustinian a profesor bohosloví ve Vídni. On první pečoval o vydávání knih pro lid, náboženských, poučných i zábavných. Vedle knih modlicích, katechismův a kázání, byly to knížky o počtářství, o hospodářských pracích „sedlákům k potřebě a pomoci", kratochvilné hádanky a p. Horlivě se zabýval filologií, napsal německy mluvnici kraňskou (1768) a slovník německo-slovinsko-latinský (1781); pohříchu byly jeho gramatické práce téměř bezcenné. Za základ nevzal ani živou řeč lidovou, ani nepřihlížel k staršímu písemnictví z doby reformace, nýbrž tvořil pravidla mluvnická, formy i slova z vlastního domyslu. Domnívaje se, že slovinština nemá s dostatek vlastních slov, přejímal výrazy z němčiny a češtiny a nejvíce tvořil slova nová, často hrozné nestvůry.

Latinsky vydal Pohlin metriku a poetiku, která byla v podstatě pochybená, opírajíc se o metriku klasickou, nicméně poskytovala prvním veršovcům domácím jakýsi návod ke skládání veršů. Pohlin sám povzbuzoval své soudruhy k veršování; k jeho podnětu vydal *Felix Dev* (Janez Damascen) první slovinské almanachy „Pisanice" (1779—1781). Svazek první obsahuje téměř jen básně příležitostné (na Marii Terezii, Josefa II., na mluvnici Pohlinovu a p.) v těžkých aleksandrinech, šestiměrech a dvouverších; v dalších svazcích jsou kromě toho lyrické básně v jednodušších strofách, dále básně výpravné podle vzoru německých „Moralische Erzählungen", bájky, epigramy (upravené z němčiny nebo z Marciala) a překlady. Pokusem dramatickým je opereta „Belin" od Deva, upravená podle Metastasia, k níž složil učitel Jakob Zupan hudbu. Dikce „Pisanic" je ještě tvrdá, rytmus těžkopádný, — byly to první nesmělé a neumělé kroky nové poesie slovinské.

V Korutanech vydával náboženské knihy pro školu i lid jesuita *Ožbalt Gutsmann* (1727—1790). S jazykovými novotami Pohlinovými nesouhlasil a mluvnici slovinskou „Windische Sprachlehre", kterou r. 1777 vydal, sestavil na základě korutanského nářečí a spisovného jazyka z doby protestantské. Svůj slovník „Deutsch-windisches Wörterbuch" (1789) založil na živé řeči a zachoval v něm mnohá pěkná rčení lidová z Korutan. V Štyrsku vedle jiných spisovatelů, kteří vydávali církevní spisy, působil jako buditel *Leopold Volkmer* (1741—1816); skládal kostelní písně, světské básně společenské a bájky. Vzorem mu byl Gellert, Gleim a Lessing.

Zásluhou *Jurije Japelje* (1744—1807), kanovníka v Celovci, dostalo se Slovincům zase nového překladu celé bible (r. 1784 a 1786 Nový zákon, 1802 Starý zákon). O překladu tom Japelj začal s počátku pracovati s Blažem Kumerdejem, potom si přibral ještě jiné spolupracovníky. Nový překlad opřel o bibli Dalmatinovu, při čemž se snažil cizí výrazy a vazby nahraditi pěknými domácími.

Po stránce jazykové Japelj a jeho pomocníci řídili se mluvnicí Bohoričovou, nehledíce na výmysly Pohlinovy, a upravili překlad na svou dobu velice správný. Ze spojení horní kraňštiny Japeljovy a dolnokraňštiny Dalmatinovy vznikl nový typ spisovného jazyka, který se velice rozšířil. Pravidla jeho vyložil Japelj v mluvnici, která zůstala v rukopise. Pro potřeby školské Japelj pořídil velký katechismus, pro lid vydal epištoly a evangelia, sbírku Kázání a překlad mešních písní „Cerkvene pesmi". Skládal též světské básně obsahu mravně-poučného, které formálně znamenají pokrok od prvních pokusů „Pisanic". Své vrstevníky převyšoval literárním rozhledem, o čemž svědčí jeho překlady z Hagedorna, Gellerta, Kleista, Mendelsohna, Zachariäa, Pope atd.; překlady tyto nebyly však vytištěny.

Jmenovaní spisovatelé — byli to vesměs duchovní — položili první základy k nové literatuře slovinské a snažili se podle svých sil zkypřiti půdu, aby na ní mohly růsti plody bohatší a dokonalejší. O další vzrůst národního písemnictví velice se zasloužil baron *Zois*, který sám sice mnoho nepsal, byl však střediskem literárního hnutí v Lublani. *Žiga Zois* (1747—1819), syn italského obchodníka v Terstu, naučil se od své matky Slovinky slovinštině a vroucně si ji zamiloval. Nabyl důkladného vzdělání, zvláště ve vědách přírodních, a zjednal si široký rozhled v soudobé literatuře vlašské, francouzské a německé. Ve filosofii byl přívržencem francouzských encyklopedistů. Jeho dům v Lublani stal se středem tamní inteligence slovinské, kde se přední spisovatelé tehdejší scházeli. Zois dával jim ústně i písemně rady, tříbil jejich vkus a povzbuzoval je k činnosti literární. Sám sbíral staré knihy a listiny, zřídil si bohatou knihovnu, která obsahovala nejdůležitější spisy z doby reformace a poreformace, překládal vlašské arie do slovinštiny a dával je v zemském divadle zpívati od vlašských zpěváků operních. Jako rádce a štědrý mecenáš slovinských spisovatelů zapsal se zlatým písmem v literární dějiny Slovinců.

K jeho podnětu *Blaž Kumerdej* (1738—1805), učitel na orientální akademii ve Vídni, který dobře znal i jiné jazyky slovanské, začal sestavovati kritickou mluvnici a slovník jazyka slovinského; v slovníku pokračoval potom V. Vodnik. Dílo nebylo dokončeno, sebraný materiál byl později pojat do slovníku Wolfova.

Lepší úspěch měl *Anton Linhart* (1756—1795) — otec jeho byl Moravan v Kraňsku usazený, — jejž Zois povzbudil, aby se zabýval vlastivědou domácí. Výsledkem studií jeho byl obsáhlý spis historický „Versuch einer Geschichte von Krain", jímž probuzen byl zájem pro domácí historii a vzpruženo vědomí národní. Neméně vážný byl pokus Linhartův uvésti slovinštinu do divadla. K radě Zoisově upravil dvě veselohry „Županova Micka" (podle veselohry „Die Feldmühle" od Jos. Richtra) a „Veseli dan ali Matiček se ženi" (podle Figarovy svatby od Beau-

marchaise). Linhart obratně látku převzatou lokalisoval na domácí půdě a osoby přizpůsobil prostředí národnímu. Obě hry byly s úspěchem sehrány od ochotníků v lublaňském divadle.

Z družiny Zoisovy vyšel také první významnější básník slovinský *Valentin Vodnik* (1758—1819). Jako student seznámil se s Pohlinem, který mu vnukl lásku k mateřštině a povzbuzoval ho k básnění. V „Pisanicích" jsou uloženy první jeho pokusy básnické, ódy a jiné básně v strofách antických, psané slohem nabubřelým a retorickým, veršem těžkopádným a tvrdým. Jediná báseň, která prozrazovala nadání básnické, byl „Zadovoljne Krajnc", kypící zdravým humorem. Po těchto pokusech Vodnik na delší dobu se zamlčel. Plodnou činnost spisovatelskou rozvinul teprve, když se seznámil s Zoisem, jehož přičiněním se dostal do Lublaně, nejdříve jako kooperator, potom jako profesor poetiky na gymnasiu. K radě Zoisově: „Vše, co vychází z vašeho péra, budiž psáno v tónu lidovém a pro lid" začal vydávati kalendáře, z nichž by i nejširší vrstvy lidové mohly vážiti poučení. Jeho „Veliká Pratika" (1795—7) obsahovala vedle poučných statí a časových zpráv básničky, psané v duchu lidovém, slohem prostým a tónem veselým. Od kalendářů pokročil k novinám, vydávaje od r. 1797—1799 první slovinský časopis „Lublanske Novice", jejichž sloupce plnil větším dílem sám. R. 1806 uveřejnil drobný svazeček svých básní „Pesme za pokušino", sebraných i nových. Po formě značně se přiklonil k národním písním, jež sám pilně sbíral, v obsahu působili naň anakreontikové němečtí (Gellert, Gleim) a Anakreon sám, jehož básně překládal do slovinštiny. Když r. 1809 vznikla válka Rakouska s Napoleonem, Vodnik napsal jako duchovní pastýř městské gardy vojenské písně „Pesmi za brambovce" (domobrance) podle německých vzorů. Ve válce zvítězil Napoleon a mírem vídeňským bylo mu postoupeno Kraňsko, Gorice, Istrie s Terstem, horní Korutany a část Chorvatska. Napoleon připojil k nim ještě Istrii benátskou a Dalmácii s Dubrovníkem a utvořil nový státní celek, „Ilyrii", kterou spravoval generální guvernér francouzský v Lublani. Krátká doba francouzské okupace měla pro Slovince a Chorváty veliký význam, neboť za vlády francouzské uvedena byla slovinština a chorvatština jako jazyk vyučovací do škol, školství věnována vůbec veliká péče, zakládány akademie obchodní, průmyslové a rolnické, gymnasia, lycea, školy měšťanské a obecné. Svěží proud vzdělanosti francouzské nerušeně se řinul k Slovincům a Chorvátům. Vodnik byl tímto šťastným obratem věcí tak nadšen, že napsal vzletnou ódu „Iliria oživljena", v níž velebil Napoleona jakožto obnovitele národů jihoslovanských. Jeho fantasii představovala se Ilyrie jako drahocenný prsten, spojující východ Evropy se západem; k oživené Ilyrii připínaly se vůbec nejkrásnější naděje v lepší budoucnost Slovincu a Chorvátů. Při reformě školství Vodnik horlivě spolupůsobil,

jednak jako školní inspektor, jednak jako spisovatel školních knih. Po pádu Napoleonově a odchodu Francouzů byl Vodnik od vlády rakouské pronásledován a s nepatrným výslužným dán do pense. Z této doby je jedna z nejlepších básní Vodnikových „Moj spominik“, upřímný výraz vnitřní harmonie v duši básníkově.

Poesie doby osvícenské dosáhla ve Vodnikovi svého dovršení. Nebyl ještě vynikající básník a nepřinesl nových forem, ale upravil cestu básníkům příštím.

2. Chorváti.

Literatura osvícenská narážela na Chorváty, rozdělené v několik kulturních a literárních skupin, proto nebylo působení její všudy stejné.

V Dubrovníku projevoval se vliv francouzského klasicismu hlavně u básníků latinských a italských, kteří psali v duchu pseudoklasickém rozmanité básně příležitostné. Všeobecné oblibě těšil se Molière, jehož komedie byly hojně překládány a přizpůsobovány domácímu prostředí. Zřízeno bylo pro ně zvláštní divadlo v starém arsenálu „Orsanu“.

K osvěžení literární činnosti v chorvatském jazyku osvícenství přímo nijak nepřispívalo. Naopak lze znamenati, že spisovatelů chorvatsky píšících ubývalo a vzmáhal se počet spisovatelů latinských a italských. Vydatnějšímu působení osvícenských ideí vadil i nepříznivý stav školství, které bylo v rukou duchovních, nejdříve jesuitů, potom piaristů, větším dílem cizinců (Vlachů), kteří chorvatské řeči nepřáli. Mnohé rodiny dubrovnické se odnárodnily a v obci se usazovali cizinci.

Ze vzdělavatelů chorvatské literatury zvláštní zmínky zaslužuje *Marko Bruerović* (1774—1825), rodem Francouz z Lyonu, jehož otec René Bruère byl v Dubrovníku konsulem. Bruerović oblíbil si chorvatskou řeč, skládal v ní básně, zvláště listy básnické, satiry, skladby příležitostné a epigramy, a to vesměs jazykem velmi uhlazeným a v tónu národních písní. Nejzajímavější byly jeho drobné komické výstupy a masopustní hry (maskerate), jako „Čupe“, „Spravljenice“ a komedie „Vjera nenadana“, v nichž vtipně zobrazoval směšné typy ze života dubrovnického. Kromě básní chorvatských a překladů z básníků římských, psal i básně vlašské a latinské.

Mezi latinskými básníky zvláštní místo zaujímá *Gjuro Ferić Gvozdenica* (1739—1820), vychovanec jesuitů a biskupský vikář v Dubrovníce. Ve svých latinských básních vzdělával motivy z národních přísloví a vyličoval krásu přírody, život a obyčeje v Dubrovníce a jeho okolí. Ve zvláštním listě básnickém, zaslaném německému historiku Janu Müllerovi, pojednával o národních písních, o guslích, o metru a způsobu zpívání národních písní; všecko

to líčil podle spisu Fortisova „Viaggio in Dalmazia". K listu svému přidal v latinském překladě dvě junácké písně jihoslovanské „Hasan aganica" a „Banović Strahinja" a několik písní lyrických. Složil také báseň na počest Kateřiny II. a Potemkina „Uzetje Očakova".

V ostatní Dalmácii pokračovalo se v díle protireformačním a vydávány byly hlavně knížky obsahu náboženskopoučného. Toliko dva spisovatelé pečovali také o literaturu světskou v duchu vlasteneckém. *Filip Grabovac* (1718—1750), františkán a polní kaplan dalmatských vojínů ve službách benátských, vydal sbírku pro zábavu a poučení lidu ve verších a v próze „Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga" (Benátky 1747). V duchu národních písní vyličoval bývalou slávu Dalmácie, velebil její reky a opěvoval nové historické příběhy z bojů s Turky. Benátská vláda nerada vidouc, že svým dílem budí vlastenecké a národní vědomí u svých krajanů, knihu jeho konfiskovala a uvrhla ho do vězení, kde zemřel.

Mnohem význačnější byla činnost *Andrije Kačiće Miošiće* (1702—1760), františkána a gvardiana kláštera sv. Martina na ostrově Brači. Kačić Miošić pojal plán složiti kroniku národa „slovinského" (jihoslovanského) a vylíčiti v ní slávu, junáctví reků, pánů i celého národa, zejména v bojích s Turky. Výsledkem jeho práce byl „Razgovor ugodni naroda slovinskoga", vydaný po prvé r. 1756, po druhé v rozšířené formě r. 1759. Dělí se ve dvě části; první, složená z větší části prózou, vypravuje dějiny od Aleksandra Velikého, „slovinského krále", až do pádu Cařihradu, při čemž se velebí činy králů, reků a knížat jihoslovanských; druhá část, skládající se převahou z básní, vyličuje boje s Turky a opěvuje junáky a rody, kteří se v těchto bojích vyznamenali. První vydání obsahovalo pouze 41 písní, druhé 137. Látku k svému dílu Kačić Miošić vážil dílem ze spisů historických, dílem z tradice prostonárodní, sbíraje v lidu písně a pověsti o slavných bohatýrech a pradávných příbězích. Sebranou látku svérázně zpracoval a oděl formou, jakou mají národní písně. Proto jeho zpěvy byly pokládány za čistě národní a jako takové překládány do vlaštiny od Fortise, do latiny od Feriće, do němčiny od Herdera. Teprve zevrubnějším rozborem bylo ukázáno, že se zpěvy jeho liší od národních v obsahu tím, že jsou přizpůsobeny historické tradici, proto jsou prosty všech živlů mytických a fantastických, jimiž národní písně často oplývají. Dále jsou stručnější v komposici, není v nich epické obšírnosti a tolik figur básnických jako v národních a složeny jsou v rýmovaných verších desítislabičných. Kačić v předmluvě výslovně praví, že kniha jeho je složena pro prostý lid, který kromě „slovinského" nezná jiného jazyka. Kniha jeho skutečně našla hojné čtenáře v nejširších vrstvách a dočkala

se četných vydání latinkou i cyrilicí; ona budila a posilovala národní vědomí a vedla posléze na stopu ryzí poesie národní jakožto osvěžujícího zdroje poesie umělé. Vuk Karadžić, P. Preradović a j. vážili z ní podněty k své činnosti ve prospěch literatury národní.

Kačić Miošić napsal kromě toho kroniku světa „Korabljica" (1760) podle kronik latinských, italských a domácích. Složena je ze dvou částí; první vypravuje ve formě starozákonných povídek příběhy od stvoření světa až do Krista; druhá podává stručný přehled událostí na slovanském jihu od Krista až do doby spisovatelovy.

V Chorvatsku vlastním, t. j. u Chorvátů kajkavců byly poměry kulturní velmi neblahé. Úřední řečí byla latina a obcovacím jazykem vzdělanějších vrstev, šlechty a vyššího duchovenstva, vedle latiny němčina. Vzdělané obecenstvo čtlo knihy francouzské a německé, chorvatsky vydávaly se pouze knihy náboženskо-poučné a hospodářské, a to ještě v počtu velice skrovném. Censor chorvatských knih Antun Nagy — byl censorem v l. 1810—1818 — nedostal často po celý rok chorvatského rukopisu a srdečně se nad tím rmoutil, vytýkaje svým rodákům nedostatek lásky k rodnému jazyku. Vědecké práce z oboru theologie, historie, geografie, filologie a p. psány latinsky a veliká část jich zůstala ležet v rukopisích, takže neměly vlivu na rozvoj vzdělanosti. Jako jinde tak i v Chorvatsku k šíření osvěty a civilisace nemálo přispívalo svobodné zednářství. Hr. Ivan Dražkovič a Niczky založili chorvatské lože zednářské, do nichž vstupovala šlechta i duchovenstvo.

Členem svobodných zednářů byl také biskup záhřebský *Maksimilijan Vrhovac* (1752—1827), statečný obránce samostatnosti chorvatské na sněmích uherských, jenž se horlivě staral o šíření osvěty a vzdělanosti v zemi. Jako rektor theologického semináře v Záhřebě, potom jako rektor ústředního semináře pro Uhersko a Chorvatsko v Budapešti, prospěšně působil svými svobodomyslnými a osvětovými snahami na vychování mladé generace duchovních. Jmenován byv biskupem v Záhřebě, založil tam r. 1794 vlastní knihtiskárnu, z níž vycházely knihy pro poučení lidu; jeho péčí uspořádána a rozšířena byla knihovna záhřebské kapituly, která poskytovala mladým duchovním příležitost k náležitému vzdělání. Podřízené duchovenstvo důtklivě vyzýval, aby sbírali zvláštní lidové výrazy, národní písně a přísloví, zaznamenávali názvy starých knih z biblioték a archivů farních dokládaje, že je toho potřebí, aby krása, bohatství a dobré vlastnosti ilyrského jazyka mohly býti důkladněji prozkoumány a rozmnoženy. Jsa v písemném spojení s Dobrovským, Kopitarem a předáky literatury srbské a slovinské, usiloval též o jednotu spisovné řeči a ortografie mezi Chorváty.

Jediný kněz, který ocenil vlastenecký význam výzvy biskupovy, byl *Tomo Mikloušić* (1767—1833), spisovatel velmi plodný a všestranný, který psal, překládal nebo k tisku upravoval rozmanité spisy pro lid, jako kalendáře, spisy hospodářské, knihy náboženského a mravoučného obsahu. Šafaříkovi zasílal příspěvky k dějinám jihoslovanského písemnictví. Hlavním jeho dílem byl „Izbor dugovanj svakovrsneh" (r. 1821), jakási prostonárodní encyklopédie, v níž pojednával o původu a prvotních dějinách Slovanů a Ilyrů, podával zprávy o spisovatelích a tiskárnách chorvatských, poučoval o hospodářství a otiskoval chorvatská přísloví, sentence a písně, jež k vyzvání Vrhovcovu byl sebral. V zajímavé předmluvě povzbuzoval své krajany, aby řídíce se příkladem Maďarů, dbali o povznesení a zušlechtění své mateřské řeči. „Jazyk Maďarů zaujal již vynikající místo mezi předními jazyky Evropy... Zdali by to nemohlo býti i s jazykem chorvatským, který počtem slov daleko předčí mnohé jiné řeči? Já se toho štěstí nedočkám, ale i v hrobě budu o něm myslit a dočkám se chvíle, že příští domomilci s vděčností jména mého budou vzpomínat. Byl — řeknou — kdysi člověk, jediný ve vlasti, který horoucně toužil oslaviti Chorvatsko povznesením řeči, leč ti, kteří ho chtěli podporovati, nemohli, ti zase, kteří mohli, nechtěli." Za zvláštní zásluhu přičítá se Mikloušićovi vydávání chorvatských (kajkavských) dramat, která se hrála v záhřebském semináři, jako „Ljubomirović" od M. Jandriće, „Diogeneš" a „Grabancijaš dijak" od Brezovačkého a j. Chovanci semináře záhřebského rozvíjeli v této době horlivou činnost divadelní a místo dřívějších dramat z jesuitského repertoáru předváděli upravené hry německých dramatiků, K. Eckartshausena, Kotzebue, Ifflanda, Stephanieho, Spiessa, atd. Většina těchto dramat zůstala však v rukopise.

Původní veselohru napsal *Tito Brezovački* (1760—1805) s názvem „Matijaš Grabancijaš dijak". Zosnována je na národní tradici o čarodějníku (Grabancijaš souvisí se slovem negromancie), obsahuje ostrou satiru na společenské poměry tehdejší doby a vyznačuje se zdravým humorem. Kromě dramat („Diogeneš ili sluga dveh zgubljeneh bratov", „Sveti Aleksij") psal satirické básně a povídky do kalendářů Mikloušićových.

O vzdělání lidu, zvláště mládeže, pečoval *Jakob Lovrenčić* (1787—1842), „instinski domorodec"; psal ódy, povídky mravoučné, anekdoty, dramata, větším dílem překlady z němčiny. Z předmluv k jeho spisům lze poznati, jak dbal o šíření vědomí národního a jak těžce nesl lhostejnost obecenstva k literatuře domácí.

Ve stopách Mikloušićových kráčel *Ignacie Kristijanović* (1796—1884); vydával pěkný kalendář „Danica zagrebačka", pořizoval pro mládež knihy školní, psal a překládal poučné spisy pro lid. Na podnět Šafaříkův sbíral národní písně a přísloví a vydával je ve svých kalendářích. K radě Kopitarově sepsal mluvnici kajkavského

nářečí a psal až do své smrti kajkavsky, i když štokavština byla veřejně přijata za jazyk spisovný.

V Slavonii, když byla r. 1699 osvobozena od Turků, snažili se zanedbané vzdělání povznésti františkáni a potom jesuité, kteří zakládali hojné školy. Z jesuitů ve prospěch vzdělání obecného úspěšně pracoval *Antun Kanižlić* (1700—1777), který skládal školní knihy pro děti a nábožensko-poučné spisy pro lid. Psal pěkným slohem, zajímavě a poutavě, a tím získal mnoho čtenářů. O jeho nadání básnickém svědčí duchovní román ve verších „Sveta Rožalija", jehož ozdobou jsou pěkné popisy přírodní, uhlazená dikce a jemné vložky lyrické. V próze napsal veliké dílo polemicko-historické „Kamen pravi smutnje velike", v němž pojednával se stanoviska římsko-katolického o rozluce církve východní a západní a odsuzoval toho, kdo rozdělil Jihoslovany ve dva nábožensky nepřátelské tábory.

Školské reformy za Marie Terezie a Josefa II. vydatně prospěly všeobecnému vzdělání. Založeno bylo gymnasium v Osijeku (1766) a ve Vinkovcích (1770), počet vzdělaných lidí vzrůstal, zvláště ve Vojenské Hranici, a vedle písemnictví nábožensko-poučného počala se rozvíjeti i literatura světská.

Nadšeným stoupencem osvícenství byl slavonský spisovatel *Matija Antun Reljković* (1732—1798). Pocházel z rodiny hraničářské, záhy vstoupil do vojska, v bitvě u Vratislavi (1756) upadl do zajetí a dopraven byl do Frankfurtu n. Odrou. V zajetí mnoho četl, naučil se německy a francouzsky a seznámil se s názory osvícenskými. Vida kulturní rozvoj v Německu, vzpomínal na svou domovinu a srovnávaje její bídný stav se vzdělaností, kterou poznal v cizině, umínil si, že napíše knihu, v níž by rodáky své poučil, čeho třeba k jejich povznesení. Knihu svou nazval „Satir iliti divji čovik" a vydal ji r. 1762 v Drážďanech. Složena je ve verši desítislabičném, ale není to vlastně báseň, spíše veršovaná próza, jejímž cílem bylo poučení. Vylíčiv v ní nejdříve přírodní krásy Slavonie a její slavnou minulost, ukazoval na úpadek mravní i hospodářský za tureckého panství, přísnou kritikou stíhal národní a společenský život, ostře šlehal zlozvyky a předsudky svých krajanů a se stanoviska osvícenských názorů zavrhoval staré zvyklosti a obyčeje lidové. Přesvědčivě mluvil k srdci a svědomí národa, aby ho probudil z duševní zatemnělosti, a stavěl mu před oči, na jaké výši kulturní je sedlák v německé zemi, ve Slezsku nebo v Sasku. Kniha jeho kreslíc nepokrytě skutečný život lidu v Slavonii, způsobila silný dojem, byla pilně čtena a častěji otiskována. V druhém, změněném vydání Reljković radostně mohl konstatovati, že si krajané jeho již mnohý pokrok ve vzdělanosti osvojili.

Po návratu svém do vlasti Reljković snažil se podle svých sil povznésti vzdělání ve svém okolí. Napsal slavonsko-německou mluv-

nici „Nova slavonska i nimačka gramatika“ (1767), která se rozšířila a v krátké době se dočkala trojího vydání. Pro mládež upravil překlad Esopových, Fedrových a Bidpajových bájek, z latiny přeložil spis o přirozeném právu „Postanak naravne pravice“ a vydal sbírku mravně filosofických rozprávek „Nek je svašta ili sabranje pametnih riči“. Osvětové snahy jeho narazily na silný odpor duchovenstva, nicméně mnoho přispěly k duševnímu pokroku v Slavonii. K zásadám jeho se hlásili a „Satira“ jeho proti odpůrcům obhajovali *Vid Došen* v básni „Jeka planine“ a *Adam Tadija Blagojević* v básni „Pjesnik putnik“. Když Reljković r. 1798 ve Vinkovicích zemřel, bylo o něm v matrice zemřelých pochvalně poznamenáno, že byl „pater pauperum, exemplar virtutum“.

Vytříbený vkus a skutečné nadání básnické ze všech současných básníků slavonských prokázal františkán *Matija Petar Katančić* (1750—1825), posléze humanistický profesor na universitě v Pešti. Slynul širokým vzděláním, dobře znal starou i novou poesii klasickou a všímal si i národních písní. Sbírka jeho latinských a slavonských básní s názvem „Fructus auctumnales“ (r. 1794) obsahuje ódy, selanky a básně v umělých strofách antických. Učená díla z oboru historie, geografie a filologie ilyrské psal latinsky. Básně jeho i překlad Písma sv., který vyšel po jeho smrti, svědčí o mistrném ovládání jazyka mateřského.

3. Srbové.

Až do st. XVIII. měla pouze skrovná část západních Srbů podíl v kultuře západoevropské, Srbové na východě vězeli v tuhé porobě turecké a nejevili téměř žádného hnutí duševního. Za válek rakousko-tureckých v XVII. st. přestěhoval se veliký počet srbských rodin (r. 1690 najednou asi 100.000 lidí s patriarchou Arsenijem III. Crnojevićem v čele) do východní Slavonie a do jižních Uher a tímto přesídlením dostali se Srbové v užší styk se vzdělaností západoevropskou. Příkladem Chorvátů a Maďarů začali se starati především o školství jakožto základ národní vzdělanosti. Nenalézajíce ve svém snažení dosti účinné podpory u vlády vídeňské, obrátili se na cara ruského Petra Vel., žádajíce z Ruska pravoslavné knihy a učitele. Na rozkaz carův poslal jim synod r. 1724 za učitele *Maksima Suvorova*, který přivezl s sebou potřebné knihy, slabikáře a mluvnice a usadil se v Karlovcích, kde založil „slavenskou školu“ pro duchovní a učitele. Později přibylo do Karlovců ještě 7 jiných učitelů, větším dílem chovanců kijevské duchovní akademie, s Emanuelem Kozačinským v čele, a zřídili tam „latinsko-slavenskou školu“. Jako v Karlovcích tak i v jiných městech zakládány byly školy, k čemuž nemálo přispívala i reorganisace školství za Marie Terezie. Ve školách srbských učilo

se hlavně církevním předmětům, něco málo latinskému jazyku a předmětům světským. R. 1791 zřízeno bylo první srbské gymnasium v Karlovcích a r. 1794 i bohoslovecký ústav. Založení těchto dvou vyšších škol mělo nemalou důležitost nejen pro vzdělání učitelstva a duchovenstva, nýbrž i pro pozvolný rozvoj národní kultury a literatury.

S počátku užívalo se ve školách ruských slabikářů a mluvnic od Meletia Smotrvckého. Když pak vláda vídeňská zakázala dovoz knih z Ruska, byly tyto knížky přetiskovány v Rumniku (v Malém Valašsku). Kromě toho byly církevní i světské knihy tištěny v Benátkách. Srbové domáhajíce se vlastní knihtiskárny, vymohli si aspoň tolik, že r. 1769 bylo dáno universitnímu knihtiskaři Jos. Kurzbekovi ve Vídni právo tisknouti řecké, ilyrské, srbské, rumunské a armenské knihy. R. 1792 koupil s dovolením vládním Srb Stefan Novaković knihtiskárnu Kurzbekovu a ponechal ji ve Vídni, kde se tiskly srbské knihy. Ve Vídni vycházely také první srbské noviny, r. 1791 s názvem „Serbskija Noviny", od r. 1792 „Slavenno-serbskija vědomosti". R. 1796 knihtiskárna tato byla prodána universitní knihtiskárně maďarské a převezena do Budína, kde se od té doby tiskla většina srbských knih.

V XVI. a XVII. st. byl obvyklý v Srbsku jako spisovný t. zv. jazyk srbuljský, t. j. církevně slovanský s příměsí srbštiny. Tohoto srbsko-slověnského jazyka užívali také v Uhersku přepisovači srbských církevních knih, jimž se říkalo „Račani" podle kláštera Rači v Srbsku. Působením ruských knih, učitelů a ruského způsobu vyučování ujímal se však jazyk rusko-slověnský, který v církvi, ve škole a v písemnictví úplně vytiskl starý jazyk srbuljský. Prostému lidu byl však jazyk rusko-slověnský nesrozumitelný a všeobecné vzdělání nebylo jím podporováno. Na konci XVIII. st. byli spisovatelé srbští v otázce spisovné řeči a písma rozdvojeni; spisovatelé církevní a konservativní drželi se řeči rusko-slověnské a azbuky církevně-slovanské a pokrokovější dávali přednost národní řeči a azbuce graždanské. Spory o spisovnou řeč a pravopis ukončeny byly teprve vítězstvím reformy Vuka Karadžiće.

Národní vědomí budilo a posilovalo se nejvíce vzpomínkami historickými. *Jovan Rajić* (1726—1801), rodem z Karlovců, odchovanec kijevské akademie, archimandrit kláštera v Kovile, vydal obšírné dílo historické „Istorija raznych slavenskih narodov, najpače Bolgar, Chorvatov i Serbov" (Vídeň 1794—5, ve 4 dílech), první systematický spis, v němž vylíčena s vlasteneckou tendencí minulost nejen srbského národa, nýbrž i sousedních zemí. Hlavním pramenem byla mu rukopisná kronika *Djordje Brankoviče* (zemřel r. 1711 jako politický vězeň v Chebu). Ačkoliv historie Rajićova byla psána těžkým jazykem

rusko-slověnským a zabarvena středověkým duchem mnišským, přece svou vlasteneckou vroucností mocně působila na národní vědomí Srbův a byla jim hlavním zdrojem historických vědomostí na konci XVIII. st. a v první polovici st. XIX.

Rajić pokoušel se také v poesii a náleží mezi první spisovatele srbské, kteří skládali verše. Za vlivu ruské pseudoklasické poesie napsal alegoricko-historickou báseň „Boj zmaja sa orlovi", v níž opěvoval boje spojeného Rakouska a Ruska s Turky v létech 1788—1790. Z ruského převzal i třináctislabičný verš s cesurou po sedmé slabice, jak byl tehdy podle vzoru polského obvyklý v poesii ruské. Srbsky upravil a tiskem vydal tragedii o smrti posledního cara srbského Uroše, kterou napsal rusky Eman. Kozačinskij, rektor latinsko-slověnské školy v Karlovcích. Skládal též duchovní písně a vzdělal podle německého sbírku anekdot s názvem „Cvětnik". Rajić byl vůbec spisovatel velice plodný; tiskem vydal 18 spisů, nejvíc theologického obsahu, a v rukopise jich zustalo ještě mnoho.

O vzdělání a osvícení lidu neúnavně pečoval *Zaharija Stefanović Orfelin* (1726—1785), spisovatel neobyčejně plodný a mnohostranný, spíše nadaný samouk, než odchovanec školského vzdělání. Psal na rozdíl od Rajiće a jiných současných spisovatelů z větší části jazykem národním, užívaje písma graždanského. Pokusil se vydávati první srbský a vůbec jihoslovanský časopis „Slaveno-serbskij magazin" (vyšla jen jedna kniha r. 1768 v Benátkách); byl to sborník básní, povídek a naučných článků, původních i přeložených, k užitku a zábavě čtenářů se zajímavou předmluvou, v níž Orfelin objasnil své racionalistické a osvícenské tendence a stanovil první v srbské literatuře široký program osvětové práce. Jiné jeho vzdělavatelné spisy týkaly se mluvnice, historie a přírodních věd. Vlasteneckým duchem je provanuta jeho báseň „Plač Serbiji" (vyšla též v jazyce rusko-slověnském s názvem „Gorestnyj plač slavnyja inogda Serbiji"), v níž truchlil nad tragickým osudem národa srbského v minulosti i v době přítomné, kdy cizí (rakouská)vláda obmezuje jeho svobodný život. Byl to první tištěný plod se zřejmou tendencí protirakouskou. Připisuje se mu též anonymně vydaná vlastenecká píseň o bitvě na Kosově. Ideálem osvíceného panovníka byl mu car Petr Veliký, jehož život a slavná díla vylíčil ve zvláštním spise (Benátky 1772). Velebil ho jako „osvícence", filosofa na trůně a reformátora, který nauky a umění začal šířiti v zemi, kde měla dříve hloupost a divokost převahu. Literární činnost Orfelinova má ten důležitý význam, že tvoří nenáhlý přechod od staré církevní literatury, psané jazykem rusko-slověnským, k nové, světské a osvícenské literatuře, založené na národním jazyku. Nejen po stránce formální, než i svými snahami osvícenskými je přímým předchůdcem Dositeje Obradoviće.

Dositej Obradović (1742/3–1811), přední buditel srbského národa a nejrázovitější představitel osvícenství mezi Jihoslovany, zjednal si ohromné zásluhy o pokrok srbské kultury a literatury. V něm je téměř vtělena instinktivní touha srbského lidu po všestranném vzdělání a kulturním obrození. Narozen ve vsi Čakově v Banátě, záhy osiřel a žil u svých strýců. Jako 14letý hoch utekl z Temešváru, kde se učil u kupce s koberci, a vstoupil do kláštera Hopova na Fruské Hoře. Tam dychtivě četl nejen spisy církevní než i světské a zatoužil po dokonalejším vzdělání. Nenalézaje v klášteře porozumění pro své duševní snahy, opustil r. 1760 Hopovo a vyhledal si místo učitelské v sev. Dalmácii. Ušetřiv si něco peněz, vydal se po třech letech na cesty za vzděláním, ale nemoc přinutila ho brzy vrátit se do sev. Dalmácie k povolání učitelskému. Když se úplně zotavil, odjel na Sv. Horu, kde se učil řecky, tři léta se vzdělával v Smyrně „na řecké vysoké škole" a odtud se vrátil zas do Dalmácie. R. 1771 odešel do Vídně, kde se živil vyučováním vlašskému a řeckému jazyku, sám pak se učil latinsky a francouzsky. Ztráviv šest „užitečných a radostných let" ve Vídni, cestoval po Italii, z Livorna odplul na ostrov Chios, kde zůstal rok jako učitel vlašské řeči. Z Chiosu přes Cařihrad a Černé moře odjel do Jas v Multánsku a přijal tam místo domácího učitele v rodině rumunského arcibiskupa. S ušetřenými penězi vydal se přes Polsko a Slezsko do Halle a na universitě poslouchal přednášky o filosofii, estetice a přírodní theologii. Nějaký čas žil také v Lipsku, načež odcestoval do Paříže a do Londýna, snaže se doplniti své vzdělání. Od r. 1785 zdržoval se zase jako učitel francouzské a italské řeči ve Vídni, odkudž si vyjel na pozvání srbského generála Zoriće na Rus. R. 1802 přesídlil se do Terstu když mu srbští kupci zajistili podporu, aby mohl psáti srbské knihy. Povstání v Srbsku r. 1804 s nadšením uvítal, sbíral příspěvky pro povstalce a sám obětoval vše, co měl. V básni, kterou složil na povstání Srbů, zaníceně volal: „Ustani, Serbijo — davno si zaspala, — u mraku ležala, — sada se probudi, — i Srblje uzbudi!". Od r. 1807 žil v Srbsku a otevřel v Bělehradě Velikou školu; mezi prvními žáky jeho byl slavný potom Vuk Karadžić. V Srbsku zorganisoval školství a jmenován byl ministrem osvěty. V pilné práci stihla ho smrt r. 1811. Pomník jeho ozdoben nápisem, jaký si sám přál: „Ovde leže njegove srpske kosti. On je ljubio svoj rod! Večna mu pamet!".

Svou pout za vzděláním a dojmy, jichž nabyl cestami po Evropě, vylíčil v poutavé a poučné autobiografii „Ž i v o t i p r i k l j u č e n i j a" (1783), kterou vydal v Lipsku. Předvádí tu živé obrazy rozmanitých krajin a lidí, líčí jejich vzdělání, mravy a způsob života a poučuje své krajany, v čem jich mohou následovati. Mistrně kreslí krajinné obrázky z divoké Albanie, velkoměstský a rušný život ve Vídni, čarovnou přírodu jižní na ostrově

Chiu, velkolepou bouři na Černém moři a p. Všady je vetkáno plno zajímavých postřehů a poutavých výjevu. A celá kniha je prohřáta vroucí láskou k národu, spojenou s láskou ke všemu člověčenstvu, je prodechnuta živou věrou v člověka, v možnost zdokonaliti jeho mravy prostředkem vzdělání a osvěty. Sloh jeho je prostý, jasný a živý, výklad přesvědčivý a nabádavý. S jakým zápalem vlasteneckým knihu svou skládal, možno poznati již z věnování, kde praví: „Tobě, o přelíbezný a sladký slavenosrbský národe, posvěcuji tento plod jakož i plody a oběti svého péra, které budou ještě následovati. Vám, drazí obyvatelé Srbska, Bosny Hercegoviny, Černé Hory, Dalmácie, Chorvatska, Srěmu, Banátu i Bačky, vám i vašim vnukům s horoucím a plným lásky srdcem tuto svou malou, ale upřímnou práci odevzdávám ...“

Účelem druhého spisu Obradovićova „Sověti zdravago razuma“ (1784) bylo převésti na srbský jazyk „překrásné myšlenky učených lidí“, posíliti rodiče v jejich snaze dáti dětem pravé vzdělání, roznítiti v srdcích mládeže srbské božskou jiskru k učení a ctnosti. Čtenář našel tam poučení o lásce k Bohu, k lidem a sobě, o ctnostech a vášních lidských, o lásce ke všemu lidstvu, neboť z takové lásky plyne pokora, poslušnost zákonu, blahovůle, počestnost a čistota srdce.

K poučení mládeže Obradović vydal sbírku bájek („Basne“ 1788), jež vzdělal podle bájek Ezopových, Fedrových, Lessingových atd. Vybíral si z nich jen takové příběhy, jimž mohl vtisknouti své myšlenky. Poučení, jež k bájkám připojoval, přizpusoboval národnímu životu srbskému a jeho potřebám. Rozmanité články poučné, větším dílem překlady z Adisona v časopise „Spectator“, shrnul Obradović v díle „Sobranije raznih nravoučitelnih veštej“ (1793). Podle italského pedagoga Soavi vyložil pak úplnou mravouku v knize „Etika ili filozofija naravoučiteljna“ (1803). Řada spisů jeho, jež zanechal v rukopise, byla uveřejněna po jeho smrti. Sebrané jeho spisy byly vydány po prvé v l. 1833—45; nejúplnější je vydání z r. 1911 v Bělehradě.

Dositej Obradović postavil si za hlavní účel své spisovatelské činnosti sloužiti svými spisy lidu, učiti a vzdělávati ho. Jeho poučné a vzdělavatelné spisy proniknuty jsou ideami věku osvícenského, prohřáty věrou ve vysoký význam lidského rozumu a prodechnuty morálkou, přizpůsobenou k nejobyčejnějším zjevům skutečnosti. Jedním z hlavních jeho úkolů bylo naučiti lid svobodně mysiit, ježto podle jeho mínění na svobodě myšlení závisí každá jiná svoboda. Jednotlivec, národ a lidstvo může žíti a rozvíjeti se jen na základě zdravého rozumu. Rozum je podle jeho mínění nejen podmínkou mravnosti, nýbrž i nejvyšší instancí ve věcech náboženských. Proto Obradović bojoval proti náboženskému fanatismu a mnišské pověrčivosti, důrazně vytýkal rozmanité vady

domácího duchovenstva, nevzdělaného a oddaného vnější obřadnosti bez pravé vnitřní zbožnosti, doporučoval náboženskou snášelivost a reformu církve podle zásad zdravého rozumu. Zejména těžce nesl, že se národ srbochorvatský z příčin náboženských od sebe rozděluje. „Srdce mě bolí, když pomyslím, že se lidé, náležejíce k jednomu a témuž národu v Dalmácii, v Chorvatsku a Slavonii, věříce v jednoho a téhož Krista, nenávidí, ukřivďují si, pronásledují se a utiskují druh druha!" Po jeho mínění všecka náboženství mají právo na eksistenci, pokud jsou založena na lásce k bližnímu. Praktická morálka, plynoucí z tohoto učení, je jednoduchá, jasná a všem přístupná. Zní: Jednej s jinými tak, jak si sám přeješ, aby jednali s tebou! Aby člověk plnil tento nejvyšší příkaz lásky, k tomu není potřebí ani relikvií, ani obrazů svatých, ani postův a p.

Jako pravý lidumil Obradović vřele se ujímal dělného lidu proti útisku mocných a bohatých ukazuje, že prostý, pracovitý lid má stejné tělo a krev jako velmoži a boháči, stejně vládne duší a darem slova, cítí dobro i zlo, jež mu třeba snášeti. V názorech svých na ženu Obradović předstihl svou dobu. Žádal pro ni stejná práva a stejné vzdělání, jakého se dostává mužům. V „Radách zdravého rozumu" načrtal celý program vzdělání ženského, mezi předními předměty vytkl historii, geografii, logiku a praktickou filosofii. Zvláštní něhou a úctou k ženám dýší na př. tato slova: „Ženský rode, předrahé dcery, sladké sestry, drahé milostenky, ctihodné a svaté rodičky lidského pokolení, vy u křesťanů nejste zavírány jako bídné robyně, jste svobodny, jste velitelky: užívejte jen k dobru své svobody a své mírné a sladké vlády! Všecko na vás závisí. Budete-li vy počestné, hodné, mravné a osvícené, budou i vaše děti, jestli jim jen vy budete bohyněmi moudrosti, jako jste jim i zrození. I tak se vámi celý národ osvítí a tehdy vám bude čest i sláva i chvála na věky věkův".

Láskou k národu sálají všecky jeho spisy. Při tom byl i výmluvným hlasatelem shody srbochorvatské, spatřuje v Srbech a Chorvátech jeden jediný národ, rozdělený toliko náboženstvím.

Obradović otevřel literatuře srbské novou dráhu a ukázal, jakým směrem se má rozvíjet, aby se stala živým orgánem duševní činnosti národní a prostředkem k šíření osvěty a vzdělanosti. Aby byla národní, bylo třeba uvésti do ní živý, národní jazyk. Řeč jeho není ještě zcela prosta zbytků starého způsobu, nicméně je do té míry národní jako u žádného z jeho vrstevníků.

Dositej Obradović byl první spisovatel srbský, jehož knihy vnikly i za hranice Srbska k Chorvátům, Bulharům a Rumunům a působily na jejich duševní rozvoj. Učení jeho neobešlo se bez prudkého protivenství, zvláště od duchovenstva; došlo i k tomu, že nepřátelé pálili jeho spisy. Ale myšlenky jeho o národní kultuře

a literatuře nezapadly v zapomenutí, nýbrž přinášely utěšené plody.

Od té doby začalo se více dbáti písemnictví naukového pro poučení lidu. Jednotliví spisovatelé jali se překládati nebo sestavovati pro srbskou mládež učebnice z rozmanitých oborů vědních, z fysiky, geografie, přírodopisu, morální filosofie a p. V té příčině nejvíce proslul *Pavle Solarić* (1779—1821), který napsal obšírnou geografii a seznamoval srbské čtenáře s filosoficko-mravními názory německých, anglických a vlašských spisovatelů, převáděje jejich spisy do srbštiny. Hmotné prostředky nové literatury byly ovšem skrovné, kruh čtenářstva neveliký. Střediskem literárního života byla vlastně Vídeň, kde vycházely „Srbské Noviny". Vydávání knih bylo vázáno monopolem universitní knihovny v Pešti, na kterou bylo z Vídně přeneseno právo tisknouti v Rakousku srbské knihy. Teprve r. 1831 monopol tento přestal. Důležitou událostí bylo založení vědeckého časopisu „Srbských Letopisů" v Novém Sadě, v prostředí Srbů samých. Letopis vycházel s počátku na útraty novosadského knihkupce Kaulićije, ale hmotné prostředky brzy došly. Tyto peněžní nesnáze vedly k založení „Matice srpské" v Pešti. Matice srpská převzala vydávání „Letopisů" a důležitý tento časopis, věnovaný srbské historii a literatuře, byl zabezpečen.

První sbírku veršů v nové srbské literatuře vydal *Aleksije Vezelić* (1753—1792), dozorce pravoslavných škol rumunských v okrese velkovaradském. V duchu pseudoklasickém napsal zpěv „Kratkoe napisanie o spokojnoj žizni" (1788), který vedle nábožensko-poučných úvah obsahoval pochvaly na vážnější Srby všech stavů; jako báseň je tato práce bez ceny, zajímavá je pouze svými osvícenskými názory.

V poesii na delší dobu zavládl Gessnerovský idylism a ódická poesie v duchu pseudoklasickém. Předním a téměř jediným básníkem srbským byl tehdy *Lukijan Mušicki* (1777—1837), obětavý podpůrce literárních a osvětových snah. Básně jeho byly svého času velice chváleny, nejvíce lyricko-epická báseň „Glas arfe šišatovačke" (Mušicki byl archimandritem kláštera šišatovackého), kterou napsal nejdříve srbsky, potom ji uvedl do řeči srbsko-slověnské. V jeho poesii jsou zastoupeny hlavně ódy, poslání, eklogy a epigramy. Horác a Klopstock byli předními jeho vzory. Z Horáce, jehož spis o umění básnickém znal z paměti, vybíral si strofické formy, ale stopy měřil podle přízvuku rusko-slověnského, neohlížeje se na přízvukování srbské. Verše jeho byly vůbec těžkopádné, pracně sestavené a cizí duchu srbskému. Po obsahu opěvoval srbský národ, jazyk, víru a slovanskou vzájemnost. Navázal přátelské spojení s Dobrovským, Kopitarem, Šafaříkem, kterým posílal zprávy o literatuře srbské, sbíral národní písně a jiné k sbírání povzbuzoval a sestavoval mluvnici jazyka srbského.

Psal srbsko-slověnsky hlavně proto, že se domníval, že by se srbo-slověnština nejlépe hodila za společný jazyk všech Slovanů.

S dramatickou literaturou seznamoval Srby *Emanuilo Janković*. Po něm pečoval o divadlo srbské *Joakim Vujić* (1772—1847), pořádaje divadelní představení, nejdříve mezi Srby v Uhersku, potom i v Srbsku. Repertoár obstarával sám, překládaje veselohry, rodinná a historická dramata německých dramatiku, zvláště Kotzebue.

Zábavnou prózu obstarávali *Gligorije Trlajić* (1766—1811) a *Atanasije Stojković* (1773—1832), oba profesoři v Rusku, převádějíce mravoučné romány do srbštiny. Vlastním zakladatelem srbského romanopisectví byl *Milovan Vidaković* (1780—1841), první spisovatel v nové literatuře srbské, zrozený v Srbsku samém. Činnost svou zahájil skládáním nábožných písní a církevních legend, které se v lidu hojně rozšířily. Ale nejvíce proslul jako romanopisec; znamenaje totiž u svých rodáků chuť k zábavnému čtení, začal psáti původní romány nebo je po srbsku upravoval, opíraje se o německé povídky rytířské a filosoficko-poučné romány. Skladbami svými chtěl poučovati a vzdělávati čtenáře, proto dbal více o poučnou tendenci než o uměleckou formu, která je velice slabá. Uměl však poutavě vypravovati a tím, že volil často látky z domácí historie a velebil srbskou minulost, knihy jeho budily sebevědomí národní a lásku k vlasti.

4. Bulhaři.

Kulturními proudy evropskými nejméně byli dotčeni Bulhaři, jež svíralo dvojí kruté jho, v životě světském se strany Turků, v životě duševním a náboženském od Řeků.

Po nešťastných obou pokusech svrhnouti turecké jho — r. 1595 ve východním a r. 1688 v západním Bulharsku — nastalo neslýchané pronásledování bulharského obyvatelstva, které zbaveno jsouc všech lidských práv, vydáno bylo na pospas sveřepému a krutému nepříteli. Turci nejen hmotně křesťany vyssávali a nemilosrdně odírali, nýbrž uráželi je i v jejich nejsvětějších citech. Zakazováno jim stavěti kostely, zvony jim pobrány, bohoslužba jejich znesvěcována; obmezováni byli v kroji a snižováni ve své lidské důstojnosti. Potkal-li bulharský jezdec jízdného Turka, byl nucen sednouti s koně a Turkovi se pokloniti; také na ulicích musili křesťané, muži i ženy, povstati a mimojdoucího Turka uctivě pozdraviti. Tresty za sebe menší přestupek byly hrozné: zasypání po krk do země s obličejem proti slunci, nařážení na kůl a p.

Vedle poroby politické a sociální bylo Bulharům snášeti také porobu náboženskou a duševní, a to se strany řeckého duchovenstva (Fanariotů). Po zrušení samostatné církve trnovské jmenován byl patriarcha cařihradský hlavou všech křesťanů v říši turecké; maje veliký vliv politický, soustředil kolem sebe značný počet řeckých duchovních, kupců a měšťanů, jimž svěřoval správu kostelů, klášterů

a církevních obcí. Lidé tito, vynikajíce obchodním talentem, nahromadili ohromné bohatství a dovedli si svou chytrostí zjednati velikou vážnost u Turků. Podle čtvrti „Fanar", kde většinou bydleli, zváni byli Fanarioté. Světští Fanarioté domohli se důležitých úřadů státních a duchovní Fanarioté snažili se dostati neobmezenou vládu nade vším křesťanským duchovenstvem v Turecku. Na místo bulharských duchovních, biskupů a arcibiskupů dosazováni byli Řekové, samostatná církev pečská, k níž patřilo i biskupství v Samokově a Kystendilu, r. 1766 zrušena a následujícího roku přinucen byl poslední arcibiskup ochridský, Bulhar Arsenij, zříci se své hodnosti. Způsob, jakým Fanarioté hospodařili v zemích slovanských, byl svrchovaně ničemný a nekřesťanský. Duchovní úřady byly prodávány; kdo dal víc, stal se biskupem a hleděl se potom obohatiti na svěřeném stádu, nestaraje se nikterak o jeho duševní blaho. Fanariotští biskupové vysvěcovali na popy, kdo jim zaplatil, nehledíce na jeho vzdělání a schopnost; tím způsobem zapopeno mnoho lidí zcela neschopných, ano i ničemných, takže stav duchovní u Bulharů docela upadl v opovržení.

Původně pod vládou tureckou byly aspoň popské školy pro vzdělání bulharského duchovenstva, v nichž se vyučovalo slovanské azbuce a církevním knihám, psaltiru, časoslovu, oktoichu a apostolu. Od počátku XVIII. st. s rostoucí mocí Fanariotů, kteří z politických důvodů chtěli rozšířiti řecký živel až po Karpaty a Sávu, vytiskován byl jazyk církevně-slovanský z bohoslužby a nahrazován řečtinou, proto i popské školy pořečtěny. Bulharští popové čtli potom liturgii a modlitby po řecku, nerozumějíce z toho ani slova. Slovanská liturgie udržovala se pouze na venkově; tam prostí popové čtli liturgii ze starých pergamenových rukopisů, později z tisků benátských, srbských a valašských a posléze z církevních knih, dovážených z Ruska. Avšak řečtí biskupové nepřestávali jen na tom, že zaváděli řeckou bohoslužbu místo slovanské, oni úmyslně ničili a pálili rukopisy a knihy slovanské se stejnou zuřivostí, jako to činili jesuité v Čechách.

Vliv řecký vzmáhal se nejen mezi duchovenstvem, než i mezi zámožnějším obecenstvem bulharským, kupci a řemeslníky. Řekové dotčeni byvše osvícenským ruchem evropským, začali v XVIII. st. zakládati hojné školy podle vzoru západoevropského; příkladu Řeků následovali mnozí zámožní kupci bulharští, zřizujíce v městech pro děti rodin kupeckých a řemeslnických školy řecké, v nichž místo popů učili daskalové, buď Řekové nebo pořečtění Bulhaři. Znalost řečtiny pokládána byla za přední známku vzdělanosti. Měšťanské obyvatelstvo bulharské začalo se vůbec styděti za svou národnost a hlásilo se k národnosti řecké. Národnost a jazyk slovanský udržovaly se pouze v některých klášterech, kde tajně skrývány starobulharské rukopisy a slovanské knihy, a v zubožením a nevzdělaném lidu selském.

Z kláštera Svaté Hory athonské ozval se první hlas, jenž se snažil mezi Bulhary buditi utlumené vědomí národní. R. 1762 dokončil chilandarský mnich *Paysij* významné dílo „Istorija slavěno-bolgarskaja“, které způsobilo mezi Bulhary písma znalými mocný dojem. Otec Paysij narodil se r. 1722 v eparchii samokovské a vstoupil do kláštera Chilandaru na Athoně, kdež se stal proigumenem. R. 1758 přibyl do kláštera srbský spisovatel *Jovan Rajić*, hledaje tam prameny ke své historii srbské. Rozhovorem s ním a příkladem jeho byl asi Paysij povzbuzen zabývati se dějinami bulharskými; pilně sbíral prameny po knihovnách klášterních, zašel i do „země německé“ (bezpochyby do Banátu), nejvíce zpráv vážil ze spisu Maura Orbiniho „Regno degli Slavi“ v ruském překladě a z ruského převodu Baroniovy světové kroniky. O pohnutce, která ho vedla k sepsání kroniky bulharské, dokončené r. 1762 v klášteře zografském, sám píše: „Nemálo užírala mne lítost a žalost nad rodem mým bulharským, že nemá historie v celosti složené o přeslavných dějích prvních věků rodu našeho a svatých i carů. Též i tupili nás mnohdy Srbové a Řekové, že nemáme své historie. Já zřel jsem v mnohých knihách a kronikách o Bulharech mnoho zpráv napsáno... Takž já nedbal bolení své hlavy, jakýmž jsem za mnoho časů strádal, též i útrobou velice jsem trpěl, a to od lítosti mnohé, kterou jsem míval, — nedbal jsem toho a mnohověké, zahrabané a zapomenuté věci jedva jsem sebral... Neučil jsem se ani gramatice ani politice; prostým Bulharům prostě jsem i napsal: nebylo mou touhou psáti podle gramatiky, nýbrž napsati historii.“

Kronika Paysijova psána je řečí církevně-slovanskou, smíšenou se srbismy, rusismy a novobulharismy, a vědecké ceny neměla; význam její záležel v tom, že byla veskrze provanuta vroucí láskou k rodné zemi a lidu bulharskému, jemuž byla věnována. Hned na počátku oslovuje Paysij své krajany důrazně takto: „Nastojte, vy čtenáři a posluchači, národe bulharský, kdokoliv horlí a nadšen je pro národ svůj a vlast svou bulharskou a kdokoliv si přeje rozuměti a znáti jasně o svém národu bulharském a o vašich otcích, praotcích, carech, patriarchách a svatých, jak jsou od počátku žili a přišli! Vám je potřebné a užitečné, abyste dobře znali skutky otců vašich, jakož všichni ostatní národové vědí o svých a mají historii. A každý písmák ví i vypravuje i vychloubá se národem a jazykem svým. Tak jsem i já napsal vám po pořádku jasně o vašem národě a jazyku. Čtěte a znejte, aby se vám jiní národové nevysmívali a nerouhali. Přepisujte tuto „istoriicu“, platte, ať vám ji přepíší, kdo psáti umějí, a chovejte ji, ať se neztratí“.

Přání vlasteneckého horlitele se splnilo. Historie jeho šla z ruky do ruky, byla hojně přepisována a stala se oblíbeným čtením písmáků bulharských. Již r. 1765 pečlivě ji přepsal Stojko

Vladislavov (Sofronij Vračanský) v Kotli. Podle podání zustavil svuj přepis ve vesnickém kostelíku k všeobecnému užívání s poznámkou, aby si ho nikdo nepřivlastnil, nebo že bude zatracen od Boha i od dvanácti apoštolu, od svatých Otcu i od čtyř evangelistu... Přepisů, více neb méně změněných, je známo asi 38. Teprve za naší doby bylo zjištěno, že se také originál historie Paysijovy z r. 1762 dochoval v rukopise zografském. Tiskem, ve formě častým přepisováním značně změněné, vydal ji po prvé Christaki Pavlovič, učitel svištovský, s titulem „Carstvennik ili istorija bolgarskaja (Budín 1844); další tisky jsou z r. 1885, 1893, 1898 atd. Kritické vydání podle rukopisu zografského s obšírným úvodem pořídil Jordan Ivanov r. 1914.

Buditi ospalé sebevědomí národní, rozněcovati upřímnou lásku k rodné řeči a k slavné minulosti bulharského národa, to bylo hlavním účelem Paysijovým. Proto dutklivými slovy obracel se proti „otcerouhačům", kteří se zapomněli nad svým rodem, styděli se býti Bulhary a raději mluvili řecky. „O nerozumný a bláhový! proč se hanbíš za to, že se nazýváš Bolgarin, proč nečteš v jazyce svém a nepřemýšlíš? Což neměli Bulhaři své carství a gosudarství? Tak dlouho carstvovali a proslaveni byli po celé zemi a mnohokráte od silných Římanů a od moudrých Řeku daň vybírali; i carové a králové dávali jim své carské dcery v manželství, aby měli mír a lásku s cary bulharskými. A ze všeho „slověnského národa" nejslavnější byli Bulhaři; první se prohlásili cary, první měli patriarchu, první přijali křest, nejlepší země opanovali a ze všeho národa slovanského nejsilnější byli a nejváženější; první svatí slovanští z bulharského rodu vyšli..." Námitku, že Řekové jsou moudřejší a vyspělejší a že je tedy lépe se státi Řekem, spisovatel vyvrací slovy: „Věz však, pošetilče, že jsou ještě moudřejší národové i slavnější než Řekové, a přece zdali zanechá některý Řek svůj jazyk i učení i rod, jako ty činíš, nemoudrý, ač nemáš žádného užitku z řecké moudrosti a politiky? Ty, Bolgarine, neklamej sebe, znej svůj rod i jazyk a uč se svým jazykem: lépe ti sluší bulharská prostota a upřímnost než řecká faleš a lstivost."

Hlas Paysijův nezůstal hlasem volajícího na poušti. V městech i na venkově, mezi kupci, řemeslníky a uvědomělejšími sedláky budilo se utlumené vědomí národní a vyrůstala touha po bulharských školách a knihách. Mnozí duchovní a učitelé, kteří dosud vyučovali řecky a často neuměli ani bulharsky čísti a psáti, začali se zajímati o svou národnost a pojali nechuť k vnucované řečtině. Toto národní hnutí bylo silně podporováno také vítěznými válkami Ruska a Rakouska s Turky.

Mezi přívrženci Paysijovými nejznámější je *Sofronij*, biskup vračanský (1739— asi 1815). Narodil se v městečku Kotli a prvotně slul *Stojko Vladislavov*. Vyučiv se čtení a časoslovu po řecku,

na žádost svých rodáku dal se posvětiti za popa a učil děti bulharské čísti a psáti. Vděku za to od svých osadníku neměl, takže opouštěje Kotel, trpce si stěžoval: „Tolik jsem se nasloužil ve všech potřebách místních, tolikrát jsem jel k vezírskému divanu o pomoc naší osadě, dvacet let jsem jim učil děti a na každou neděli a každý svátek kázal jsem a oni na konec vydali mne bastandži-bašovi, aby mne zabil!“ R. 1794 jmenován byl biskupem vračanským a zjednal si velikou úctu u lidu, jemuž bulharsky kázal. Vnitřní nepokoje a bouře, jež tehdy rozpoutili Pasvan-Oglu a loupeživí krdžaliové, nedopřály mu klidu; eparchie jeho byla proměněna v poušť a Sofronij sám držán ve vězení ve Vidině. Vyváznuv r. 1803 na svobodu, odebral se do Bukurešti, kde byl od metropolity Dositeje laskavě přijat.

V Bukurešti oddal se Sofronij spisovatelství, chtě tím prospěti svému národu. „Pracuji ve dne v noci, abych napsal několik knih na našem bulharském jazyku, aby, když mi již není možno krajanum ústy svými vypravovati, oni nicméně ode mne nějšného uslyšeli nějaké užitečné poučení a pročtli spisy mé i prospěch z nich měli“. Zdá se, že na jeho činnost spisovatelskou nemálo působil příklad buditele srbského Dositeje Obradoviče. Sofronij již ve svém rodišti Kotli pečlivě přepsal historii Paysijovu a za svého nuceného pobytu ve Vidině upravil podle řeckého tekstu pro bulharské čtenáře oblíbenou kroniku o sedmi mudrcích a bájky Aesopovy. V Bukurešti napsal své zajímavé paměti „Žitie i stradanie grěšnago Sofronia“, v nichž způsobem prostým a dojemným vylíčil své strastiplné osudy; je v nich zároveň zachycen živý obrázek děsných poměru v Turecku, kde vládla úplná anarchie a nebylo nejmenší bezpečnosti života a majetku. V biskupské tiskárně v Rymniku Sofronij vydal r. 1805 větší dílo „Kyriakodromion sireč Nedělnik“, kázání na všecky neděle a svátky „ot slovenskago i ot grečeskago glubočajčago i prostrannago jazyka na bolgarskij prostyj i kratkyj jazyk“ přeložená. Je to první tištěná kniha v jazyce novobulharském, u čtenářů dlouho oblíbená, jak svědčí nové otisky r. 1856 v Novém Sadě a 1865 v Bukurešti. Později přeložil ještě z řečtiny do bulharštiny filosofický spisek „Theatron politikon ili graždanskoe pozorište“.

Mnozí žáci Sofronijovi řídíce se jeho příkladem, působili jako učitelé v západním Bulharsku, vzdělávali lid a vydávali knížky pro poučení národa.

Vnitřní nepokoje, zejména ukrutné řádění zlopověstných krdžaliů, způsobily, že se mnoho Bulharů ze zpustošených vsí stěhovalo do měst, kde zesílili bulharský živel. Mnozí z nich osvědčili se jako obratní řemeslníci a obchodníci a svým přičiněním zjednali si jistý stupeň zámožnosti. Sami Turci při svých objednávkách začali se na ně raději obraceti než na lstivé Řeky.

čímž bulharští kupci značně zbohatli. Podnikajíce obchodní cesty do Rumunska, Ruska, Srbska, Rakouska a Německa, seznamovali se s tamní kulturou a snažili se šířiti vzdělanost mezi svými krajany. Zejména kupci bulharští, kteří se stýkali se Srby rakouskými, byli příkladem jejich povzbuzováni podporovati domácí školství a písemnictví. Již dříve nákladem kupce Marka Teodoroviče z Razlogu vydán byl r. 1741 ve Vídni první bulharský slabikář s mnohým užitečným církevním a občanským poučením. Kupec Nešo Markovič z Kratova věnoval určitou sumu peněz, aby se mohly tisknouti v Budapešti knihy bulharských spisovatelů. Roku 1814 vytištěno v Budapešti vypravování o posledním soudu od Kbrčovského z Kratova a r. 1816 vydána tamtéž knížka „Zrcalo" od Kyrila Pejčinoviče z Tetova. Později tištěny byly bulharské knihy nejen v Budapešti, než i v Bukurešti a Lipsku. Tak se ponenáhlu připravovala puda k úplnému probuzení bulharského národa.

[Iv. Grafenauer: Kratka zgodovina slovenskega slovstva. Ljub. 1920². — Vidic: V. Vodnik (Asl. Ph. XXIII, XIV).

J. Nagy: Marko Bruère Desrivaux als ragus. Dichter (Asl. Ph. 28, 1906). — A. Kaznačić: Juraj Ferić (Zora Dalm. 1845). — J. Kasumović: O lat. prijevodu nekijeh naših nar. pjesmama (Škol. Vjes. 8, 1900). — Týž: Feričeva Perijegeza i rimski pjesnici (Nast. Vjes. 8, 1900). — Týž: Dvije poslanice Gj. Ferića (ibd. 10, 1902). — Týž: Dva originalna naša fabulista (Rad 206).

Š. Urlić: Filip Grabovac (Nast. Vjes. 19, 1911). — J. Riboli: Kačićeva pjesmarica (Izvj. gimn. v Šibeniku 1873). — Lj. Tomanović: A. Kačić prema Srpstvu i Hrvatstvu. Straž 1886. — F. Kuhač: Kačić kao pivač i guslar (Vijenac 1890). — J. Pasarić: A. Kačić (ibd. 1890). — F. Rački: A. K. prema Slovinstvu (ibd.). — T. Smičiklas: K. prema historiji (ibd.). — M. Šrepel: Utjecaj Kač. pjesm. na Vuka i Preradovića (ibd. 1891). — D. A. Živaljević: A. Kač. Mioš. (Let. Mat. Srp. 171-4, 1892-3). — Týž: Kačić i srpski guslari (Bosan. Vila 1893). — P. Kasandrić: Kač. Razgovor ugodni u drugoj pol. XVIII. v. (Glas. M. Dalm. 3, 1903). — F. Ilešič: K. M. i Slovinstvo u Slovenaca (Hrv. Kolo 2, 1906). — D. Prohaska: Revizije iz povijesti knjiž. I. A. Kačić (Škol. Vjes. 1909). — B. Drechsler: Prilozi za povijest hrvat. knjiž. (Gradja 7, 1912).

V. Deželić: M. Vrhovac. Zagr. 1904. — J. Kukuljević: T. Mikloušić i Ig. Kristijanović (Ark. za pov. jugosl. 12). — N. Andrić: Izvori starih kajk. drama. Zagr. 1901. — D. Prohaska: Komedija staroga Zagreba (Nast. Vjes. 1916).

J. Forko: Crtice iz slavon. knjiž. u XVIII. st. (Izvj. gimn. u Osijeku 1884—1888). — M. Pavić: Knjiž. slika Slovonije u XVIII. v. (Glas. biskupija bosan. i srijem. 17, 1889. — B. Drechsler: Slavon. književnost. Zagr. 1907.

J. Scherzer: A. Kanižlića Sveta Rožalija i Kamen pravi smutnje (Nast. Vjes. 3, 1895). — J. E. Tomić: A. Kanižlić i njegovo doba (Nar. Nov. 1900). — D. Prohaska: Ig. Đorđić i A. Kanižlić (Rad 178, 1909).

J. Scherzer: Život M. A. Reljkovića (Nast. Vjes. 8, 1900). — A. Ivić: Urkundliche Beiträge zur Bibliographie des Dichters Relj. (Asl. Ph. 28, 1906). — D. Bogdanović: Život i rad M. A. Relj. (predgovor uz izd. Satira. Zagr. 1909). — T. Matić: Neue Beiträge über M. A. Relj. (Asl. Ph. 32, 1911). — Týž: Zur Entstehungsgesch. von Relj. Satir (ibd. 36, 1916).

F. Rački: M. P. Katančić (Vijenac 1881). — F. Maixner: Pastirski razgovori u Katan. Fructus auctumnales (Rad 65, 1883).

T. Ostojić: Srp. književnost od velike seobe do Dositeja Obradovića. Karl. 1905. — J. Skerlić: Srp. književnost u XVIII. v. Beogr. 1909. — Pl. Kulakovskij: Načalo rus. školy u Serbov v XVIII. v. Spt. 1903. — P. N. Zabolotskij: Očerki rus. vlijanija v slav. liter. novago vremena. Varš. 1908.

Lj. Gavrilović: J. Rajić, istorik srp. (Prosv. Glas. 1890. — Lj. J. Rajić, istorik srp. (Srp. knjiž. Glasn. 1901). — D. Ruvarac: Arch. J. Rajić. Karl. 1902. — Vl. Gološin: Arch. J. Rajić. Zemun 1904.

D. Ruvarac: Z. Orfelin (Spom. srp. Akad. 10, 1891). — Týž: Ko je pisac knjige Žitie i slav. děla Petra V. (Glas. srp. uč. društva 72, 1891). — T. Ostojić: O autoru i uzoru Slav. serb. Magaz. (Zbornik u slavu V. Jagića. Berl. 1908). — Týž: Z. Orfelin als Philolog (Asl. Ph. 30, 1909).

M. Šević: Dos. Obradović ein serb. Aufklärer des XVIII. Jh. Novi Sad 1889. — K. Radčenko: D. Obrad. i jego liter. dějatel. Kijev 1897. — J. Šercer: O Dos. Obrad. (Rad 134, 1898). — A. Gavrilović: Dos. Obradović. Beog. 1900. — M. Perović: Die pädag. Ansichten d. Dos. Obrad. Beogr. 1906. — T. Ostojić: Dos. Obrad. u Hopovu. Novi Sad 1907 (viz též Asl. Ph. 30, 1908). — Drobné příspěvky v Srp. knjiž. Glas. 26, 27, 1911; 29, 1912; 30, 1913; Brank. Kolo 1911. — Podrobná bibliografie u Skerliće: Istor. nove srp. knjiž. str. 493-5.

Gj. Rajković: L. Mušicki i njegov knjiž. rad. (Let. Mat. Srp. 120, 1879). — Pl. Kulakovskij: L. Mušicki. Preveo Gjorgjević. Beogr. 1890. — Vl. Čorović: L. Mušicki (Let. Map. Srp. 276—284, 1911).

P. Popović: Srp. drama u XIX. v. (Srp. knjiž. Glas. 1902). — Týž: Iz života J. Vujića (Let. Mat. Srp. 246-8, 1907-8). — M. Čurčin: Kotzebue im Serbokroatischen (Asl. Ph. 30, 1909).

N. Andrić: Prijevodna beletristika u Serba od g. 1777—1847. Zagreb 1892. — J. Ignjatović: Tri srp. spisatelja (Djela I. Novi Sad 1874). — J. Scherzer: M. Vidakovića Kasija Carica (Nast. Vjes. 1902).]

K. Jireček: Dějiny národa bulh. Pr. 1876. — N. Stanefi: Geschichte d. Bulgaren. Leipz. 1917 (Bulg. Bibliothek VI.). — Jordan Ivanov: Istorija slavěnobolgarskaja sobrana i narežděna Paisiem Ieromonachom v l. 1762. Sofia 1914. — Jos. Páta: Nové příspěvky k životu a dílu prvního bulh. historika a buditele otce Pajsia (Čas. mod. fil. V., 1915). — Úplnou bibliografii k části chorvatské viz Branko Vodnik: Povijest hrvat. književnosti, k části srbské J. Skerlić: Istorija nove srp. književnosti.]

Závěrečná úvaha.

Veliká myšlenka bratří soluňských spojiti většinu národu slovanských jednotou víry křesťanské a spisovného jazyka v jeden mohutný celek kulturní se nesplnila. Osudným rozkolem v církvi XI. st. byli Slované roztrženi ve dvě odlišné skupiny; Srbové, Bulhaři a Rusové připojili se k církvi východní a tím připoutáni byli ke kultuře byzantsko-řecké, Chorváti, Slovinci, Čechové, Lužičané a Poláci zůstali při církvi římské a přimknuli se ke kultuře západoevropské. Bylo již mnoho o tom uvažováno, která část Slovanu měla šťastnější osud, zdali severozápadní, která patřila ke kultuře románsko-germánské, nebo jihovýchodní, která připadla kultuře byzantsko-řecké. Otázka tato byla zejména na Rusi často přetřásána a tvořila předmět tuhých sporů. Ruský myslitel P. J. Čaadajev spatřoval hlavní příčinu zaostalosti a nekulturnosti Ruska v tom, že přijalo křesťanství z nakaženého pramene, ze zpráchnivělé, skleslé Byzancie, proto radil, aby se Rusko vrátilo k původní jednotě křesťanské a co nejtěsněji se přimknulo k společnosti západoevropské. Naopak hlásali slavjanofilové, že jen víra pravoslavná a kultura na ní založená je ryzí a pravá, civilisace západoevropská že je lživá a pro Slovany přímo škodlivá; západní Slované mohou prý se duševně a společensky obroditi, jen když se odvrátí od „shnilé“ Evropy a vrátí se k pravoslaví, jakožto zdroji pravé vzdělanosti slovanské.

Výroky o „zpráchnivělé“ Byzancii a „shnilé“ Evropě jsou stejně přemrštěné a stejně jednostranné. Byzancie v době, kdy se k ní přiklonili jižní a východní Slované, nebyla ještě tak zpráchnivělá a skleslá, jak se mnohým zdá. Kultura byzantská poskytovala tehdy Slovanům dosti bohaté prameny vzdělavatelných prvků, ale první spisovatelé slovanští nebyli ještě duševně tak vyspělí a pokročilí, aby si dovedli vybrati z ní jen nejlepší stránky a využíti toho ve prospěch domácí literatury. Bylo potřebí jisté vývojové doby, aby se při přechodu z pohanství u mladých křesťanů vychovala chápavost pro novou kulturu a její plody. Bulhaři, jichž se nová kultura dotkla nejdříve, byli časově nejméně připraveni k jejímu osvojení, proto duševní vůdci jejich přestávali hlavně na tom, že vážili téměř výlučně jen z theologické literatury byzantské a z mnišských kronik, pomíjejíce lepších plodů

světského rázu. Srbové pokročili již dále, všímali si také světské literatury a v oboru dějepisném dospěli k značné výši. Nejlepším dukazem, že literatura byzantsko-řecká mohla příznivě působiti na rozvoj literární tvorby u Slovanu, je skvělá perioda literární v kijevské Rusi, kde za vlivu jejího vznikl již v XII. st. mimo jiné v oboru poetickém velmi vzácný plod básnický „Slovo o polku Igorově" a v oboru historickém znamenitá kronika Nestorova, jimž u Slovanu západních i v době pozdější nelze nic podobného postaviti na roveň.

Chci tím pouze naznačiti, že výrok o vyžilé a skleslé Byzancii a vlivu jejím na Slovany jihovýchodní je jednostranný a z části i nesprávný. Jinak je jisto, že Slované západní našli v oblasti románsko-germánské mnohem příznivější podmínky kulturní, nežli byly na východě. Římská církev, která byla hlavním udavatelem kultury na západě, nepřestávala jen na tom, co si osvojila z civilisace byzantsko-řecké, nýbrž hleděla to novými prvky kulturními zúrodnit a rozšířit. Není pochyby, že na straně římské byl kulturní pokrok, v církvi východní ztrnulost a nehybnost. S počátku sice církev římská vnucovala všem národum svou latinu a brzdila tím vznik národních literatur, takže se u Slovanu západních písemnictví v řeči národní vzmohlo mnohem později nežli u jihovýchodních, — u Čechů v st. XIII.—XIV., u Poláku teprve XIV. a XV. — ale jakmile jednou vláda latiny byla zeslabena, národní literatury slovanské rychle se rozvíjely a brzy přinášely utěšené plody, nalézajíce vydatné podněty povzbuzující u pokročilejších národů sousedních.

Účast slovanských národu na význačných proudech osvětových nebyla všudy stejná; rozhodovaly tu síla a bezprostřednost zevnějších nárazů, domácí podmínky politické a kulturní, konečně i stupeň duševní chápavosti jednotlivých národností.

Slované jihovýchodní byli těmito proudy dotčeni nejméně; Srbové a Bulhaři proto, že na ně dolehla krutá poroba turecká, která je sevřela hmotně i duševně a vzala jim veškerou možnost volného rozvoje. Na Rusi přerván byl dotavadní slibný pokrok kulturní porobou tatarskou; když pak jho tatarské bylo svrženo, náboženská předpojatost, živená úzkoprsým duchovenstvem po celé věky, a nenávist ke všemu, co přicházelo ze západu od latiníku-kacířu, vzdalovaly Rusko od účasti na ideových proudech západoevropských. Avšak ani nejtužší poroba, která stihla jihovýchodní Slovany, nedovedla v nich utlumiti tvůrčí sílu; když nepříznivé podmínky vzaly jim možnost písemné literatury, tvůrčí činnost jejich, zevnějším tlakem sevřená, našla si jiný způsob projevu a vytvořila bohatou literaturu ústní, jejímž výkvětem jsou byliny ruské a junácké písně jihoslovanské.

Vznik bohaté epiky národní u jihovýchodních Slovanů, — kdežto Slované severozápadní ustrnuli na kratších písních histo-

rických a baladických, — nelze jen vykládati z kolektivního ducha jihovýchodních Slovanů proti vyvinutému individualismu na severozápadě; působily tu i příčiny jiné. Stále se opakující boje s útočnými nepřáteli, časté výpravy válečné a konečná ztráta národní svobody po bojích urputně vedených poskytovaly pěvcům hojnost epické látky. Dále třeba míti na paměti, že jihovýchodní Slované byli v stálém styku s bájivým a básnivým Orientem, že byli namnoze etnicky živly orientálními proniknuti, a tato těsná spojitost s východními národy přispívala zajisté mnoho k vytvoření epiky národní. V epice jihoslovanské a ještě více v ruské je plno živlu, převzatých od sousedních národů. Že také nedostatek umělé literatury mnoho působil na rozšíření epiky národní, bylo již shora naznačeno.

Kulturní proudy evropské jednotliví Slované přijímali dychtivě, a kde to vnitřní a zevnější podmínky připouštěly, dovedli ideje v nich obsažené samostatně zpracovat a za pomoci jejich zušlechtit své vlastní písemnictví. Za vlivu italské renaissance rozvinula se bohatá činnost literární v Dalmácii a Dubrovníce, kde bezprostřední styk s Italií, studie mládeže v městech italských, svoboda občanská a hmotný blahobyt podporovaly literární snažení. Za příznivých poměru vznikly tu hojné výtvory básnické, které nebyly jen ohlasem vzorů italských a klasických, nýbrž čerpajíce sílu z domácí půdy a z osobitostí národního života, vyrůstaly v plody zcela originální. Dokladem jsou básně Držićovy, Gundulićovy, Palmotićovy, Hektorovićovy a j. Za podmínek podobných jako v Dubrovníku, rozkvetla také poesie polská v době humanismu; i tu působilo přímé spojení s kulturou italskou, pobyt mládeže polské na universitách vlašských, uvnitř pak zlatá svoboda a volnost občanská. Po básnících, kteří vzdělávali poesii latinskou, vystoupil Jan Kochanowski, který odkojen jsa vzory humanistickými, vytvořil v jejich duchu novou poesii polskou, sblížil ji se současnou poesií světovou a založiv ji na pevné půdě domácí, na celé věky utvrdil její národní směr. V jeho stopách kráčeli vynikající zástupci poesie polské v XVI. a XVII. st., jako Sęp Szarzyński, Š. Klonowicz, Š. Szymonowicz, Zimorowicz, V. Potocki a j. Do Čech vnikalo hnutí humanistické velmi záhy, nezapustilo však hlubší kořeny, ježto mysl národa cele byla zaujata palčivými otázkami náboženskými; teprve později, když se vzbouřené mysli poněkud uklidnily a nastalo pravidelnější spojení s Italií, působení humanismu bylo vydatnější a mělo blahodárný vliv na vzdělání ducha a zušlechtění národní literatury.

Veliký význam pro většinu slovanských národů mělo náboženské hnutí reformační. Zrodilo se v Čechách a našlo v Husovi, Chelčickém, Blahoslavovi, Komenském a j. vynikající představitele; v Polsku podporovalo vítězství národní literatury nad latinskou (Mikuláš Rej), bylo příčinou obrody písemnictví u Slovinců, po-

ložilo základy k písemnictví Lužických Srbu a ve svých důsledcích dotklo se i Ukrajiny a Ruska.

Nejširší a na všecky Slovany se vztahující bylo působení osvícenství. Jakožto pokračování humanistické renaissance a církevně-náboženských reform podporovalo v Polsku vnitřní reformy politicko-sociální a přispělo k novému rozkvětu poesie, která na počátku XVIII. st. značně poklesla. Na Rusi, kde bylo násilím vočkováno, způsobilo v literatuře i v životě veřejném hluboký převrat a úplné sblížení s kulturou západní. U národu, jejichž kulturní vývoj byl násilně přerušen katolickou protireformací, jako u Čechu a Slovincu, vzbuzeno bylo hnutím osvícenským národní sebevědomí a nový ruch literární. Ideje osvícenské vnikly i k Slovanum, ujařmeným od Turku, a roznítily tam touhu po osvobození a duševním obrození. Tak padla konečně čínská zeď, která část Slovanu oddělovala od ostatní Evropy, a od té doby začali všichni Slované kořistiti z velikých vymožeností kultury světové.

Pospolitost a vzájemné styky mezi literaturami slovanskými při rozptýlenosti politické a rozštěpení náboženském byly sice volné a přerývané, nicméně jsou četné doklady literární výměny a vzájemného působení. Bulhaři, Srbové a Rusové byli hned od počátku spojeni společnou věrou a jednotou spisovného jazyka církevně-slovanského, takže mezi písemnictvím jejich trvala nepřetržitá sdílnost a vzájemnost. Srbové učili se s počátku od Bulharů, Rusové od Bulharů i Srbu; později se poměr obrátil a Rusové plnou měrou splatili Bulharum a Srbum svuj dluh, podporujíce je knihami a učiteli v dobách největšího úpadku. Úzké pouto vzájemnosti spojovalo s počátku také písemnictví české a polské; z literatury české hrnuly se v staré době do Polska rukopisy a s nimi přejímány byly předlohy a látky literární, převzata i ortografie, výrazy a fráze. Jistou pospolitost lze znamenati i v době husitské. Později bylo zase překládáno z polštiny do češtiny a v době obrozenské poesie polská tak jako ruská poskytovala básníkům českým povzbuzující vzory. Za humanismu byly úzké styky literární mezi Dalmácií a Polskem. Slovinští přívrženci reformace, kteří byli vůbec uvědomělými Slovany a měli styky s Českými bratry, vydávali knihy pro Chorváty, Srby a Bulhary. Na počátky písemnictví Lužických Srbů za reformace nebyly bez vlivu knihy české a polské. Prostřednictvím Polska otevřeny byly literární činnosti na Ukrajině nové, osvěžující proudy ze západu; učenci kijevští šířili je pak dále do Moskvy. Na probuzení národního vědomí u Bulharů nemalý vliv měli spisovatelé srbští, zejména Dositej Obradović atd. Byly tedy literární styky mezi Slovany dosti živé. Že se pak vědomí slovanské příslušnosti u jednotlivých Slovanů stále udržovalo, bylo už nejednou podrobnými studiemi dotvrzeno.

Pokud se v literaturách slovanských projevily individuální cso-

bitosti jednotlivých národností slovanských, nechodlám zatím vykládati, neboť v periodě předromantické literární tvorba Slovanů byla ještě z veliké části určována vlivy cizími a zřídka jen byla samostatným projevem zvláštní osobitosti národní. Ta se projevila zřetelněji teprve v dalším rozvoji literárním, jak bude na svém místě ukázáno. Možno však již nyní vytknouti některé význačné ideje, které byly více méně společné všem Slovanům a tvoří podstatnou část jejich světového názoru. Je to zvláštní vroucnost náboženská a touha po ryzím životě křesťanském, dále ideje humanitní a demokratické; hlasatele těchto vznešených ideí najíti možno u všech národností slovanských. Již nejstarší spisovatelé ruští, mezi nimi zvláště Theodosius pečerský, proniknuti byli ideami čistého křesťanství a hlásali dělnou lásku k bližnímu. Zbožností a humanitou prosyceno bylo „Poučení" Vladimíra Monomacha. Bogomilství bylo jedním z prvních projevů protestu proti oficielní církvi, vzdálené pravého ideálu křesťanství; po stránce sociální v učení bogomilů byly už obsaženy mnohé názory, jež později dusledně rozvinul Petr Chelčický. Snaha po čistém křesťanství, ideály humanistické a demokratické tvoří nejkrásnější stránku hnutí husitského a učení Jednoty bratrské. K obnově pravého života křesťanského směřovala činnost Marka Maruliće a přívržencu reformace u Slovinců tak jako v Polsku o to usilovali Mikuláš Rej a Petr Skarga. Pravou morálku křesťanskou, zásady humanitní a demokratické hlásal ukrajinský filosof Skovoroda, k témuž cíli směřoval buditel srbský Dositej Obradović a v Rusku zvláště přívrženec ideového zednářství Nikolaj Novikov. Vytčené ideály přešly odkazem i do literatury doby nové, v níž se jim dostalo nového osvětlení a uměleckého vzdělání.

Ukazatel.

Úvod (1—7). Rozdělení Slovanů a nejstarší dějiny jejich 1. Severozápadní: Poláci čili Lechové (1—2), Slované Polabští (2), Lužičtí Srbové (2), větev československá (2—3). 2. Slované jižní: Slovinci (3—4), Srbochorváti (4—5), Bulhaři (5—6). 3. Rusové (6—7). Bibliografie čelnějších děl o dějinách slovanských literatur (7—9).

Část první (11—65).

Hlava I. *Počátky písemnictví slovanského* (13—51). 1. Písemnictví hlaholské (13—17): Písmo hlaholské (13). Literární činnost Cyrila a Metoděje (13). Tradice cyrilo-metodějské v Čechách (14). Liturgie slovanská a památky hlaholského písemnictví v Chorvatsku (14—16). Památky frisinské (16). Bibliografie (16—17). — 2. Církevně-slovanské písemnictví v Bulharsku (17—26): Kliment, biskup bulharský (17—18). Chrabr (18). Car Symeon (18). Vznik cyrilice (18). Literární činnost spisovatelů bulharských doby Symeonovy (19). Zlatostruj (19). Izbornik Svjatoslavův (19—20). Jan Eksarch (20). Grigorij, hieromonach bulharský (20). Konstantin, biskup (20). Spisy historické: kronika světa Jana Malaly a Georgia Hamartola (21). Jan Rylský (21). Bogomilství (22—23). Ilarion Meglenský (23). Synodik cara Borila (23). Dobrějšovo evangelium (23). Hesychasté (23). Kronika Konstantina Manasse a Jana Zonary (24). Patriarcha Euthymij (24). Grigorij Camblak (24). Bibliografie (25—26). — Církevně-slovanské písemnictví v Srbsku (26—30). Evangeliář Miroslavův a Vukanův (27). Zpěvy církevní (27). Životopisy panovníků srbských od sv. Sávy, krále Štěpána, mnicha Domentiana, Theodosia, arcibiskupa Danila, Grigorije Camblaka, Konstantina Kostenského (27—28). Zákoník cara Dušana (28). Knihtiskárny (29). Oktoich cetyňský (29). Bibliografie (29—30). 3. Počátky písemnictví na Rusi (30—40). Překlady sv. Písma, výklady jeho a rozmanité sborníky (31). První spisovatelé ruští: arcibiskup Luka Židjata, metropolita Ilarion, igumen Theodosius (31—2). Metropolita Kliment a biskup Kyril (32). Poučení Vladimíra Monomacha (32—33). Molenije Danijila (33). Kronika Nestorova (33—34). Choždenije igumena Danijila (34—35). Slovo o polku Igorevě (35—38). Slovo o pogibeli russkoj zemlji (38). Zadonščina (38—39). Slovo o Mamajevom pobojišče a Skazanije o Donskom pobojišče (39). Pověst o vzjatiji Carjagrada (39). Bibliografie (39—40). — 4. Přehled nejstaršího písemnictví českého (40—46). Modlitby a žaltář (41—42). Evangelia (42). Písně duchovní: „Hospodine, pomiluj ny“ a „Svatý Václave“ (42—43). Světské

písně milostné (43). Epika duchovní a světská (43—44). Básně tendenční (44). Smil Flaška z Pardubic (44). Středověké drama (44—45). Dějepisectví: Kosmas, Dalimil, Krabice z Veitmile, Pulkava (45—46). Písemnictví právnické (46). — 5. Nejstarší písemnictví polské (46—51). Žaltář Floryanski (47). Žaltář Puławský (47). Žaltář Krakovský (47). Bible králové Zofie (47—48). Kázání Świętokrzyská a Gnieznieńská (48). Bogurodzica (48—49). Písně duchovní (49). Ladislav z Gielnowa (49). Básně světské (49). Básně didaktické (49—50). Letopisná literatura (50). Bibliografie (50—51).

Hlava II. Literatura apokryfická (52—58). Původ apokryfů a jejich význam (52—53). Apokryfy u Slovanů jižních a východních (53—55). Působení apokryfu na písemnictví ruské (55). Apokryfy v literatuře české (55—56) a polské (56—57). Bibliografie (57—58).

Hlava III. Středověké látky romantické (59—65). Barlaam a Ioasaf (59—60). Aleksandr Veliký (60—61). Apollonius, král Syrský (61). Šalomoun a Kitovras, Šalomoun a Morolf (61). Kronika o sedmi mudrcích (62). Gesta Romanorum (62). Působení a život Devgenia Akrita (62). Přemoudrý Akir (63). Indijské carství (63). Stefanit a Ichnylat (63). Sny cara Šachaiši (63). Vévoda Arnošt (63). Laurin (63). Tristram a Izalda (63). Tandariuš a Floribella (63). Štilfrid a Bruncvík (63—64). Legenda o sv. Aleksiovi (64). Bibliografie (64—65).

Část druhá (67—128).

Národní epika slovanská. Skladatelé bylin ruských, junáckých písní jihoslovanských a dum kozáckých (69—71).

Hlava I. Epika ruská (72—90). Sbírky ruských bylin (72). Původní vlast bylin a šíření jejich (72—73). Rozdělení bylin ve skupiny (73). Epický kníže Vladimír a žena jeho Evpraksie (73). Ilja Muromec (74—75). Historické ohlasy v bylinách o Iljovi (75). Dobryňa Nikitič (75—77). Aleša Popovič (77—78). Kamskoje pobořšče (78). Bylina o zahynutí ruských bohatýru (78). Batyga Batygovič (78—79). Dunaj Ivanovič (79). Suchman Odichmanťjevič (79—80). Čurilo Plenkovič (80). Solovej Budimirovič (80—81). Stavr Godinovič (81). Ivan, kupecký syn (81—82). Vasilij Buslajevič (82—83). Sadko, bohatý kupec (83—84). Kupec Terentišče (84). Svjatogor (84—85). Volch Svjatoslavjevič (85—86). Mikula Seljaninovič (86—87). Djuk Stěpanovič (87). Ivan Godinovič (87—88). Potyk Ivanovič (88). Vaňka Udovkin (88). Čtyřicet poutníku s poutníkem (88—89). Bibliografie (89—90).

Hlava II. Epika jihoslovanská (91—105). Bugarštice a guslarske pesme (91). První stopy epiky jihoslovanské (91). Historické zprávy o epice jihoslovanské (91—92). Sbírky srbochorvatské a bulharské (92—93). Štěpán Nemanja a sv. Sáva v písních (93—94). Štěpán III. Dečanský a Dušan Silný (94). Král Vukašin (94). Jan Asěn a Jan Šišman (94). Car Konstantin (94—95). Písně o boji na Kosově (95—97). Miloš Kobilić (97). Vuk Branković (97). Královic Marko (97—100). Jiří Branković (100). Zmaj-Ognjani Vuk (100—101). Bratří Jakšiči (101). Jan Hunyadi a ban Sekula (101). Písně hajducké (101—102). Písně uskocké (102—103). Písně černohorské a muhamedánské (103).

Písně o bojích Srbů za svobodu (103). Písně s látkami legendovými a pohádkovými (103—105). Bibliografie (105).

Hlava III. Kozácké dumy (106—114). Historické zprávy o dumách kozáckých (106). Sbírky dum (106—107). Duma o atamanu Matjašovi (107). Kozák Holota (107). Rozhovor Dněpru a Dunaje (107—108). Alexej Popovič (108). Fedor Bezrodný (108). Tři bratří Samarští (108—109). Ivas Konovčenko (109). Nářek zajatých kozáků (109). Útěk tří bratří z Azova (110). Maruša Bohuslavka (110). Ivan Bohoslavec (111). Samojlo Koška (111). Chmelnyckyj a Barabaš (111). Bitva pod Žlutými Vodami a pod Korsunem (111—112). Židé arendáři (112). Smrt Chmelnyckého (112). Hanža Andyber (112—113). Vdova a tři synové (113—114). Bratr a sestra (114). Odjezd kozáka od rodiny (114). Smrt kozáka-banduristy (114). Bibliografie (114).

Hlava III. Sloh a forma národní epiky (115—128). Komposice národní epiky slovanské (115). Začátky zpěvu (115—119). Zakončení zpěvu (119—121). Vložky subjektivní (121). Popisy (121—123). Místa typická a přechodná (123—124). Epická říše a figury opětovací (124). Hromadění synonym (125). Stálá epitheta (125). Srovnání (125—126). Verš a rozměr (126—128). Bibliografie (128).

Část třetí (129—266).

Hlava I. Náboženské a literární proudy v zemích českých (132—144). Založení university pražské (132). Konrád Waldhauser (133). Jan Milíč z Kroměříže (133). Tomáš ze Štítného (133—134). Matěj z Janova (134). Jan Hus (134—136). Husitství v Polsku (137). Zbihněv Olesznicki (137). Gałka z Dobczyna (137—138). Petr Chelčický (138—139). Jan z Rokycan (139). Luterství v Čechách (139). Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (139). Viktorin Kornel ze Všehrd (139—140). Jednota bratrská (140—141). BratrŘehoř (140). Lukáš Pražský (140). Jednota v Polsku (140—141). Písně duchovní (141). Kampanus Vodňanský (141). Hry divadelní (141—142). Dějepisectví a jiné obory naukové (142). Jan Blahoslav (142). Bible Kralická (142). Porážka bělohorská (143). Jan Amos Komenský (143—144).

Hlava II. Literatura dubrovnicko-dalmatská (145—167). Kulturní poměry v Dalmácii a Dubrovníku (145—146). Humanisté dalmatští: Vuk Bobaljević, Petr Menčetić, Karlo Pučić, Ilija Crijevic, Jakov Bunić, Juraj Šišgorić, Jiří Dragišić (146—147). Lyrika trubadurská (147—150). Šiško Menčetić a Gjore Držić (148). Kanconijer Nikoly Ranjiny (148). Andrija Čubranović (148—149). Mavro Vetranić (149—150). Drama (150—153). Nikola Nalješković (151). Marin Držić (151—153). Cvijeta Zuzorićová (153). Dinko Ranjina (153—154). Dinko Zlatarić (154). Savko Bobaljević (154—155). Miho Monaldi (155). Maroje a Oracije Mažibradić (155). Ivan Gundulić (155—158). Junije Palmotić (158—159). Ivan Bunić Vučićević (160). Vladislav Menčetić, Jakov Palmotić, Šiško Gundulić (160). Antun Gledjević (160). Ignjat Gjordjić (160—161). Marko Marulić (161—162). Hanibal Lucić (163). Petar Hektorović (163—164). Petar Zoranić (164). Jiří Baraković (164). Brne Karnarutić (164). Petar Kanavelić (165). Jerolim Kavanjin (165). Bibliografie (165—167).

Hlava III. Humanismus a reformace v Polsku (168—191). 1. První rozkvět literatury polské (168—178). Počátky humanismu: Řehoř ze Sanoka, Filip Buonacorsi, Konrád Celtis (168). Reformace (169—170). Básníci latinští: Pavel z Krosna, Jan Dantyszek, Ondřej Krzycki, Mikuláš Husowski, Klemens Janicki, Matěj K. Sarbiewski (170—171). Literatura v jazyce národním. Mikuláš Rej (171—173). Jan Kochanowski (173—175). Mikuláš Sęp Szarzyński (175). Šebestian Klonowicz (175—176). Martin Bielski, Bartoš Paprocki, Matěj Stryjkowski (176—177). Ondřej Frycz Modrzewski (177). Stanislav Orzechowski (177—178). Petr Skarga (178). 2. Polská literatura ve st. XVII. (178—185). Šimon Szymonowicz (179—180). Šimon Zimorowicz a Bartoloměj Zimorowicz (180). Jan Gawiński (180—181). Krištof Opaliński (181). Václav Potocki (181—182). Samuel Twardowski (182—182). Vespazian Kochowski (183—185). Jan Pasek (184—185). Jeronym Morsztyn, Ondřej Morsztyn, Stanislav Morsztyn, Zbihněv Morsztyn (185). 3. Úpadek literatury v 1. pol. XVIII. stol. (186—187). Jan Stanislav Jabłonowski (186). Stanislav Leszczyński (186). Stanislav Konarski (186). Vojtěch Chrościński (186). Josef Ondřej Załuski (187). 4. Drama (187—188). Zábavná próza (188—189). Bibliografie (189—191).

Hlava IV. Počátky písemnictví Lužických Srbů (192—196). Poměry politické (192—193). Reformační hnutí (193—194). Mikuláš Jakubica, Albin Moller, Vác. Warichius, Řehoř Martini, Ondřej Tara (194). Michal Frencel (114). Jakub Ticin, Jiří Swětlik, Jan Chojnan (194—195). Abraham Frencel (195). Bohumil Fabricius (195). Lužický seminář v Praze a Srbský kazatelský spolek v Lipsku (196). Bibliografie (196).

Hlava V. Reformace u Jihoslovanů (197—206). 1. Reformace v zemích slovinských (197—203). Kulturní stav Slovinců v době předreformační (197). Primož Trubar (198—200). Sebastijan Krelj (200). Jurij Juričić (200). Jiří Dalmatin (200—201). Adam Bohorič (201). Protireformace (201—202). Hren, Janez Čandik, Miha Mikec, Matija Kastelec, Miha Paglovec (202). Janez Vajkart Valvasor (202—203). Janez L. Schoenleben, Žiga Popovič (203). Reformace a protireformace u Chorvátů (203—205). Jiří Zrinski (203—204). Mihajlo Bučić, Ivan Pergošić, Antun Vramec (204). Petar Zrinski (204). Franjo Krsto Frankopan a Katarina Zrinská (204). Nikola Krajačević Sartorius (204). Juraj Habdelić (205). Pavao Ritter Vitezović (205). Bibliografie (205—206).

Hlava VI. Literární činnost na Ukrajině (207—213). Poměry politické a kulturní (208—208). Kozáci (208). Knihtiskařství (208—209). Andrej Michajlovič Kurbskij (209). Konst. Ostrožskij (209). Bratrstva (210). Akademie v Ostrohu (210). Peresopnické evangelium (210). Ivan Vyšeńskyj (210—211). Maletij Smotryćkyj (211). Poesie (211). Divadelní hry (211—212). Mitrofan Dovhalevśkyj (212). Petr Mohyla (212). Bibliografie (212—213).

Hlava VII. Literatura ruská v XVI. a XVII. st. (214—226). 1. Literární činnost v Moskvě v XVI. st. (214—218). Sektářství na Rusi (214—215). Josif Volockij (215). Nil Sorskij (215). Maksim Grek (216). Makariovy „Četji-Miněji" (216—217). Stoglav (217). Domostroj (217). Knihtiskařství (217). Historické písně (217—218). 2. Rozkol a jihoruské vlivy v Moskvě (218—225). Oprava knih církevních od patriarchy Nikona (218—219). Avvakum (219). Školství ruské (219—220). Simeon Polockij (220). Epifanij Slavineckij (220—221).

Dimitrij Rostovskij (221). Grigorij Kotošichin (221). Jiří Křižanič (221—223). Divadlo za cara Alekseje Michajloviče (224). Povídky a romány (224—225). Bibliografie (225—226).

Část čtvrtá (227—308).

Osvícenství (229—230). Hlava I. Literatura polská (231—251). Vliv kultury a literatury francouzské (231). Literární časopisy (231—232). Reformy politicko-sociální (232). Dělení Polska (232). 1. Literatura v 2. polovici XVIII. st. (232—240). Adam Naruszewicz (233). Ignác Krasicki (233—236). Stanislav Trembecki (236—237). Kajetan Węgierski (237—238). Frant. Karpiński (238). Frant. Dionyz Kniaznin (239). Stanislav Staszyc (239). Hugo Kołłątaj (240). 2. Doba po rozdělení Polska (240—250). Poměry politické a kulturní (240—241). Cyprian Godebski (241). Jan Pavel Woronicz (242—243). Julian Ursyn Niemcewicz (243—244). Klasikové: Kajetan Kozmian, Ludvík Osiński, Frant. Wężyk (244). 3. Drama (244—248). Frant. Bohomolec (245). Adam Czartoryski a Ign. Krasicki (245). Frant. Zabłocki (246). Vojtěch Bogusławski (246—247). Julian Niemcewicz (247—248). Frant. Kniaznin, Frant. Karpiński, Frant. Wężyk, Alois Feliński (248). Zábavná próza (248—250). Ign. Krasicki (248—249). Cyprian Godebski (249). Anna Mostowská (249). Julian Niemcewicz (249—250). Bibliografie (250—251).

Hlava II. Písemnictví ruské (252—273). 1. Počátky nové literatury (252—263). Reformy Petra Vel. (252). Péče o školství (252—253). Úprava písma a překlady (253). První ruské noviny (253). Ráz poesie (253—254). Zábavná próza (254). Divadlo (254—255). Cestopisy: Petra Andrejeviče Tolstého a hr. Matvějeva (255—256). Ivan Posoškov (256). Vasilij Nikitič Tatiščev (256). Stefan Javorskij (256—257). Feofan Prokopovič (237). Antioch Dimitrijevič Kantemir (257—258). Vasilij Kirilovič Treďjakovskij (258). Michail Vasiljevič Lomonosov (258—260). Aleksandr Petrovič Sumarokov (260—263). 2. Doba Kateřiny II. (263—272). Vliv francouzské filosofie a literatury (263). Školství (263). Svobodné zednářství: Nikolaj Ivanovič Novikov (264—265). Aleksandr Nikolajevič Radiščev (265—266). Literární činnost Kateřiny II. (266—267). Gavrijil Romanovič Deržavin (267—268). Michail Matvějevič Cheraskov (268). Ippolit Feodorovič Bogdanovič (268). Jakov Borisovič Knjažnin (268—270). Denis Ivanovič Fonvizin (270). Vasilij Vasiljevič Kapnist (271). Dramata Kateřiny II. (271). Romanopisectví (271). M. M. Cheraskov (271). Fedor Emin (272). Aleksandr Izmajlov (272). Ivan Ivanovič Chemnicer (272). Bibliografie (272—273).

Hlava III. Literární činnost na Ukrajině (274—279). Politické a kulturní poměry (274—275). Dějepisectví (275). Letopisec Samovidcův (275). Hryhorij Hrabjanka (275). Samijlo Veličko (275). Istorija Rusov (275—276). Hryhorij Skovoroda (276—277). Ivan Kotljarevśkyj (277—278). Vasilij Gogol (278). Bibliografie (279).

Hlava IV. České obrození (280—285). Uvědomování národní (280). Bohuslav Balbín a Tomáš Pešina z Čechorodu (280). Reformy cís. Josefa II. (280—281). Reorganisace školství (281). Svobodné zednářství (281). Děje-

pisectví a Ceská společnost nauk (281). Josef Dobrovský (282). Obrany řeči a národnosti české (282—283). Matěj Vác. Kramérius (283). Divadlo (283—284). Počátky novočeské poesie (284—285). Písemnictví české na Slovensku: Jiří Palkovič a Bohuslav Tablic (285).

Hlava V. Osvícenství u jižních Slovanů (286—308). 1. Slovinci (286—290). Marko Pohlin (287). Felix Dev (287). Ožbalt Gutsman a Leopold Volkmer (287). Jurij Japelj (287—288). Žiga Zois (288). Blaž Kumerdej (288). Anton Linhart (288—289). Valentin Vodnik (289—290). 2. Chorváti (290—295). Literární činnost v Dubrovníku (290). Marko Bruerović (290). Gjuro Ferić (290—291). Filip Grabovac (291). Andrij Kačić-Miošić (291—292). Činnost v Chorvatsku vlastním (292). Maksimilijan Vrhovac (292—293). Tomo Mikloušić (293). Tito Brezovački (293). Jakob Lovrenčić (293). Ignacie Kristijanović (293—294). Literární činnost v Slavonii (294). Antun Kanižlić (294). Matija Antun Reljković (294—295). Matija Petar Katančić (295). 3. Srbové (295—302). Usídlení Srbů v jižních Uhrách, péče jejich o školství (295—296). Knihtiskárna (296). Spisovný jazyk (296). Jovan Rajić (296—297). Zaharija Stefanović Orfelin (297). Dositej Obradović (298—301). Pavle Solarić (301). Aleksije Vezelić (301). Lukijan Mušicki (301—302). Emanuilo Janković a Joakim Vujić (302). Gligorije Trlajić a Atanasije Stojković (302). 4. Bulhaři (302—307). Útisk se strany Turků a Řeků (302). Fanarioté (302—303). Kronika Paysijova (304—305). Sofronij, biskup vračanský (305). Péče bulharských kupců o školství a tištění knih (307). Bibliografie (307—308).

TISKOVÉ OPRAVY.

Str. 5. ř. 11 zdola: dostali m. dostalo. — Str. 8. ř. 21 zdola: Lwów 1918⁵ m. 1908⁵. — Str. 17. ř. 32 shora: Nachtigall m. Nahtigal. — Str. 17. ř. 33 shora: in m. Nin. — Str. 42. ř. 10 shora: toliko m. tolika. — Str. 64. ř. 24 zdola: evrop. m. evop. — Str. 64. ř. 14 zdola: srednevěk. m. srednevěk, — Str. 70. ř. 16 zdola: věštího m. většího. — Str. 105. ř. 18 shora: von m. vor. — Str. 105. ř. 23 shora: Bibliografija m. Bobliografie. — Str. 175. ř. 7 zdola: Szarzyński m. Szarzygski. — Str. 187. ř. 21 zdola: známý motiv z předehry „Zkrocení zlé ženy“ m. motiv o „Zkrocení zlé ženy“. — Str. 190. ř. 1 zdola: natle m. natie. — Str. 193. ř. 3 zdola: reformací m. roformací. — Str. 200. ř. 15 shora: Vinodola m. Vinodela. — Str. 249. ř. 9 zdola: Lejbe m. Lejba. — Str. 278. ř. 19 zdola: sžíravá m. sžíraná.

NOVOČESKÁ BIBLIOTÉKA,

VYDÁVANÁ

NÁKLADEM NÁRODNÍHO MUSEA.

ČÍSLO XXXVI.

JAN MÁCHAL:

SLOVANSKÉ LITERATURY.

DÍL II.

V PRAZE 1925.

Vychází za podpory ministerstva školství a národní osvěty.

V komisi u Fr. Řivnáče.

SLOVANSKÉ LITERATURY.

DÍL II.

NAPSAL

JAN MÁCHAL.

V PRAZE 1925.

Vychází za podpory ministerstva školství a národní osvěty.

Nákladem Matice České.

Tiskem Pražské akciové tiskárny.

OBSAH.

Předmluva . . . . . V.—VI.
Úvod . . . . . 1—3

Část I.

Počátky romantismu v literaturách slovanských . . . . 5—191
Hlava I.: Sentimentalism a počátky romantismu na Rusi . . 7—28
1. Karamzin a jeho doba . . . . . 9—14
2. Počátky romantismu . . . . . 14—24
3. I. A. Krylov . . . . . 25—28
Hlava II.: Obrozenské snahy ukrajinské . . . . . 29—50
1. Literární činnost na Ukrajině východní . . . . . 29—38
2. Počátky obrození Ukrajinců (Rusínů) v Haliči a Podkarpatských Rusů . . . . . 38—50
Hlava III.: Počátky romantismu v Polsku . . . . . 51—83
1. Doba před Mickiewiczem . . . . . 53—61
2. Adam Mickiewicz do r. 1829 . . . . . 62—72
3. Škola polsko-ukrajinská . . . . . 73—83
Hlava IV.: První období české romantiky . . . . . 84—131
1. Vlivy literární . . . . . 87—93
2. Josef Jungmann a počátky české romantiky . . . . 93—102
3. Kollár a Čelakovský . . . . . 102—119
4. Šafařík a Palacký . . . . . 120—131
Hlava V.: Počátky hnutí romantického u Jihoslovanů . . . 132—191
1. Spory o spisovný jazyk a pravopis . . . . . 132—140
2. Prešérn a jeho doba . . . . . 140—151
3. Ilyrism . . . . . 151—179
4. Počátek hnutí romantického u Srbů . . . . . 179—191

Část II.

Rozkvět romantismu u Slovanů . . . . . 193—434
Hlava I.: Vrchol romantismu na Rusi a přechod od romantismu k realismu . . . . . 195—238
1. Ideové a společenské proudy v letech třicátých a čtyřicátých . . . . . 195—206
2. Aleksandr Sergějevič Puškin . . . . . 206—220
3. Michal Jurjevič Lermontov . . . . . 220—231
4. Jiní básníci soudobí . . . . . 231—238
Hlava II.: Literatura ukrajinská . . . . . 239—261
1. Taras Ševčenko a poesie jeho doby . . . . . 241—252
2. Politické a kulturní poměry v Haliči a Podkarpatské Rusi . . . . . 252—261

Hlava III.: Literatura polská do r. 1863 . . . . . 262—315
I. Rozkvět literatury v emigraci . . . . . 262—305
1. Adam Mickiewicz . . . . . 262—273
2. Juliusz Slowacki . . . . . 273—284
3. Zygmunt Krasiński . . . . . 284—296
4. Jiní básníci . . . . . 296—305
II. Poesie v Polsku samém . . . . . 306—315
Hlava IV.: Vývoj české poesie od Máchy až po Lumírovce . . 316—366
1. Karel Havlíček a jeho doba . . . . . 316—323
2. K. H. Mácha, jeho stoupenci a protivníci . . . . 323—332
3. Od kosmopolitismu k nacionalismu . . . . . 332—355
4. Slovenská odluka . . . . . 356—366
Hlava V.: Buditelské písemnictví Lužických Srbů . . . . 367—381
Hlava VI.: Básnická literatura Jihoslovanů . . . . . 382—434
1. Slovinská . . . . . 382—394
2. Básnická literatura Chorvátů . . . . . 394—404
3. Omladinská romantika u Srbů . . . . . 404—415
4. Národní obrození Bulharů a počátky nové literatury . 415—434

Část III.

Drama.

I. Drama ruské . . . . . 439—454
II. Drama ukrajinské . . . . . 454—459
III. Drama polské . . . . . 459—472
IV. Drama československé . . . . . 472—485
V. Drama u Jihoslovanů . . . . . 485—507
1. Slovinské . . . . . 485—488
2. Chorvatské . . . . . 488—496
3. Srbské . . . . . 496—503
4. Počátky divadla bulharského . . . . . 503—507

Část IV.

Romanopisectví.

I. Romanopisectví ruské . . . . . 513—530
II. Povídky ukrajinské . . . . . 530—538
III. Romanopisectví polské . . . . . 538—551
IV. Vývoj českého romanopisectví . . . . . 551—574
V. Romanopisectví u Jihoslovanů . . . . . 574—596
1. Počátky romanopisectví slovinského . . . . . 574—579
2. Romanopisectví chorvatské . . . . . 579—583
3. Srbské romanopisectví . . . . . 583—594
4. Počátky romanopisectví bulharského . . . . . 594—596
Závěrečná úvaha . . . . . 597—600
Ukazatel . . . . . 600—605
Dodatky bibliografické 606

PŘEDMLUVA.

Příznivé přijetí prvního dílu „Slovanských literatur“ bylo mi radostným povzbuzením pokračovati v práci započaté a připraviti k tisku díl druhý, jehož předmětem je romantism v literaturách slovanských. Bude-li druhý díl od kritiky domácí i cizí uvítán s takovým uznáním, jako díl první, bude mi to nejlepší odměnou za vykonanou práci.

Literární činnost za doby romantismu, s nímž je v nejtěsnějším spojení obrození slovanských literatur, netušeně se vzmohla a spisovatelstva přibylo, takže bylo třeba obmeziti se jen na zjevy nejvýznamnější, které nejvíce přispěly k pokroku literárnímu. Mohlo by se mi snad vytýkat, že jsem nepřihlížel k vědeckému písemnictví, které v době, o níž pojednávám, vydalo bohaté plody. V té příčině poznamenávám, že chápu pojem „literatura“ v užším smyslu, jak jej pojímají také četní historikové literární, na př. Lanson, který nazývá literárním plodem jen takové výtvory, jež nejsou určeny čtenářům-specialistům a nesledují cílů speciálního poznání nebo speciálního užitku. Vnitřním příznakem literárního výtvoru podle Lansona je umělecký úmysl čili umělecký efekt, t. j. krása a půvab formy; v tomto ponětí literatura skládá se z takových výtvorů, jejichž smysl a působnost mohou býti plně objasněny toliko prostředkem estetické analysy jejich formy. Proto zahrnuje Lanson do literatury jen takové tištěné teksty, které zvlášností své formy jsou způsobilé rozněcovat fantasii, citlivost nebo estetické emoce čtenářovy. Z těchto důvodů nezmiňoval jsem se o vědeckých pracovnících leč tam, kde činnost jejich měla bezprostřední vliv na směr a ideový ráz literární tvorby nebo s ní přímo souvisela (Jungmann, Šafařík, Palacký, filosofové ruští a polští). Ostatně je známo, že význam vědeckých pracovníků správně zhodnotit mohou jen odborní specialisté, nikoliv literární historik.

Snad by mohlo také zarážet, že o dramatě a romanopisectví pojednávám ve zvláštních oddílech a tím ruším jednotný obraz činnosti u těch básníků, kteří vedle epiky a lyriky vzdělávali také drama nebo román. Třeba však uvážiti, že drama a román tvoří samostatné druhy básnické, mající svou vlastní evoluci, tradici a historii, a nejsou nijak závislé na vývoji lyriky a epiky;

proto jsem uznal za správnější pojednati o nich zvlášť, aby obraz jejich vývoje byl zřetelnější a jasnější.

Jestliže při výčtu bibliografie byl jsem nucen již v prvním díle obmezovat se jen na práce nejdůležitější, platí to v míře ještě větší v díle druhém, neboť u významnějších básníků podrobná bibliografie sama o sobě tvoří objemnou knihu.

Práce mi byla značně ulehčena blahovůlí našeho ministerstva školství a národní osvěty, které mi ochotně poskytlo dovolenou od universitních přednášek, začež vzdávám uctivé díky. Vřelým díkem jsem zavázán také dr. J. Menšíkovi, který mi při práci přispíval radou i skutkem a zvláště vydatně pomáhal při korektuře.

V Praze, r. 1925.

J. Máchal.

ÚVOD.

Proti osvícenství, jež prohlásilo rozum za nejvyššího zákonodárce všech životních hodnot a chtělo ze života utvořiti téměř stroj, řízený a spravovaný jediné rozumovým poznáním, ozval se protest potlačených činností duševních: citu, fantasie, instinktu, intuice atd. Tento protest proti nadvládě rozumu na úkor jiných sil duševních je vlastním východiskem a zřídlem nového hnutí kulturního, jež se označuje obecným názvem „r o m a n t i s m". Hnutí romantické dotklo se ve svých důsledcích více méně všech oborů lidské činnosti: vědy, náboženství, morálky, vychování, života společenského a politického, nejvíce pak umění a literatury.

První, jenž začal útočiti na podstatu současného osvícenství, byl *Jean Jacques Rousseau* († 1778). Osvícenství honosilo se svou vyvinutou kulturou, vytvořenou rozumem lidským, a věřilo, že lidé budou dokonalí a šťastní, osvojí-li si všichni ovoce této kultury. Osvětový pokrok, k němuž osvícenství směřovalo, byl bez odporu veliký a úctyplný, nicméně měl i stinné stránky. Rousseau na otázku, zdali tato kultura duševně zušlechtila lidstvo a rozmnožila jeho štěstí, odpověděl rozhodně: ne! Podle jeho názoru člověk jest od přírody dobrý, ale jeho dobré vlastnosti kazí vychování a současná kultura; aby se zjednala náprava, třeba reformovat nejen způsob vychování, nýbrž i celé společenské ústrojí. Rádcem při tom nemá býti tak chladný rozum, který měl dosud rozhodné slovo, jako spíše bezprostřední přesvědčení citu, přímý hlas srdce a svědomí, zdravá příroda vůbec. Odtud heslo jeho: „Revenons à la nature!" Po stránce literární největší vliv měl jeho sentimentální román „Nouvelle Héloïse" (1761), listy dvou milujících, který se rozšířil téměř po celé vzdělané Evropě a byl hojně napodobován. Při vší tendenci didaktické autor vložil do svého díla tolik jemných hnutí duševních, vroucnosti citové a jímavých dojmů přírodních, že román jeho zahájil nový směr ve vývoji romanopisectví.

Znenáhla začaly prvky citové vnikat do literatury. Uváděl je do poesie švýcarský básník a ryjec *Salomon Gessner* († 1788), jejž Rousseau nazval „mužem podle svého srdce". Jeho naivní idyly unášely čtenáře do blažené Arkadie, kde se pastýři a pastýřky oddávají něžným citům milostným uprostřed neporuše-

ných krás přírodních. Byla to literární forma přechodní, ještě poloklasická, vzniklá z nespokojenosti se současnými poměry společenskými, přinášela však dva základní prvky pozdějšího romantismu: kult přírody a zvláštní druh citovosti.

Vzrust sentimentalismu podporován byl dále melancholickým elegismem, jehož vlastí byla Anglie. Zahájil jej *Young* svou proslulou meditací „Myšlenky noční" (The complaint or night thoughts on life, death and immortaly) a pokračoval v něm *Gray* „Elegií na hrobkách veských" (Elegy written in a country churchyard). Elegické motivy, ozývající se z meditací Youngových, zesíleny byly t. zv. *zpěvy Ossianovými;* zpěvy ty obracely mysl do šerých dob minulosti, budily vzpomínky na bohatýrské boje báječných reků, libovaly si v dekoraci tajemné a pochmurné, v přírodních obrazích divokých a příšerných. S jejich oblibou vnikaly nové živly do poesie. Těmito umělými ohlasy lidové poesie skotské, které byly dlouho pokládány za originální zpěvy staré, jakož i sbírkou starých anglických balad „Reliquies of ancient english Poetry", jež r. 1765 vydal *Th. Percy,* vzbuzen byl zároveň smysl pro poesii lidovou, v niž spatřován byl nový osvěžující zdroj poesie umělé a význačný prvek romantický.

Sentimentalism byl prvním nárazem na dotavadní literární směr pseudoklasický, který byl přirozeným dítkem racionalismu. Protest proti pseudoklasicismu měl i jiné příčiny. Pseudoklasicism, vzniklý v prostředí dvorském a aristokratickém, nebyl už přiměřenou formou literární pro široké vrstvy občanské, jejichž význam v životě veřejném a politickém stále vzrůstal. Ve shodě s novými poměry změnila se úplně látka literárních plodů. Předmět básní, dramat a povídek vybírán byl nejraději ze života rodinného a občanského, láska, přátelství a příroda staly se nejoblíbenějšími motivy literární tvorby. Vyměnily se i literární genry. Místo slavnostních ód skládány byly tklivé písně a melancholické elegie, místo hrdinných a mytologických tragedií dramata měšťanská, místo herojských a rytířských románů dojemné povídky ze života. Uvolnila se i zevnější forma literárních plodů; ve slohu a řeči dbáno bylo více prostoty, jednoduchosti a přirozenosti.

Romantism přinášel tedy po chladném racionalismu a skepticismu XVIII. věku tolik osvěžujícího a posilujícího vzduchu, že byl u všech národů radostně uvítán. V různém prostředí dostalo se mu také různého zabarvení. Byl to vůbec zjev velice složitý a široký, objímal rozmanité živly, takže není snadno pojem jeho jednotně a přesně definovati. Možno však přece vytknouti aspoň hlavní znaky, které nejvíce a nejvýrazněji charakterisují nazírání romantické.

V romantice nabyl především plné síly a platnosti princip individuálnosti, zřetel k člověku jednotlivci, jehož osobité sklony a tužby nelze podceňovat. Na tomto principu je založen oblíbený

v romantice kult osobnosti vůbec a silné, vypiaté zvlášť, osobnosti, která neuznává pro své individuální snahy žádných příkazů a hranic a touží silou své geniality vytvořiti nový, ideálnější způsob života. Odtud se vykládá sklon romantiků k zobrazování silných, titánských, nadlidských reků, kteří jménem vyšší ideje revoltují proti lidem a ustáleným poměrum společenským, ano i proti Bohu. Tento protest proti pořádku světa, jaký je ve skutečnosti, a kontrast skutečna k světu ideálnímu tvoří druhý rázovitý znak romantismu. Romantikové ve svém ušlechtilém idealismu toužili po uskutečnění pravdy, dobra a krásy v životě, z touhy po nebetyčném ideálu vznášeli se na perutích bujné fantasie do výšin nadpozemských a nořili se ve fantastické sny o příštím harmonickém životě veškerenstva. Kontrast mezi jejich vznešenými ideály a tvrdou skutečností budil v nich náladu pesimistickou, světobolnou. S romantismem dostavil se dále rozkvět citu národního a tím i vlasteneckého; to je třetí význačný rys romantismu. Osvícenství mělo ráz universální, kosmopolitický, všímalo si člověka vůbec bez zřetele k jeho národnosti. Proti kosmopolitickému osvícenství vzbudila se romantismem reakce ve prospěch ideje národnostní, při čemž spolupůsobili i jiní činitelé, především války napoleonské. Vzniklo učení o osobité síle a zvláštní úloze, kterou má každý jednotlivý národ ve vývoji lidského pokroku, v dějinách světových vůbec; učení toto podporovalo snahu studovati historii, řeč, národní tradice a p. jednotlivých celků národních. V poesii zakládala se na tom záliba zobrazovati národní život a užívati motivů nebo forem z prostonárodní poesie. Pro slovanské národy měl v té příčině romantism ten důležitý význam, že je vedl k národnímu sebevědomí a probouzel v nich usilovnou snahu zbaviti se otrockého napodobování cizích literatur. Národní obrození většiny slovanských národů zakládá se na ideách, jež s sebou přinášel a šířil romantism.

[R. Haym: Die romant. Schule. Berl. 1870. — Th. Gautier: Histoire du romantisme. Par. 1872. — G. Brandes: Die Literatur des XIX. Jh. in ihren Hauptströmungen. Berl. 1906[10]. — Аскольдов: О романтизмѣ (Вопросы Жизни 1905. 1—2.). — С. А. Адріанов: Что такое романтизм (Вѣстник и Библ. Самообразованія 1904. 10). — П. П. Замотин: Литер. эпохи XIX. стол. Варш. 1906. — A. Łucki: Pochodzenie wyrazu romantyzm i ewolucja jego znaczenia (Pam. Liter. 1911). — Jul. Kleiner: Romantyzm. Historja wyrazu i konstrukcja pojęcia (Przew. nauk. i liter. 1910). — Z. Łempicki: Romantyzm. Przyczynki do krytyki pojęcia (Pam. Lit. XV. 1917). — Ig. Chrzanowski: Charakterystyka romantyzmu. (Z epoki romantyzmu. Kr. 1918.)]

ČÁST I.

Počátky romantismu v literaturách slovanských.

HLAVA I.

Sentimentalism a počátky romantismu na Rusi.

Nové směry literární připínaly se k ruskému životu na základně velice složité. Nástupce Kateřiny II. *Pavel I.* (1796—1801), muž povahy despotické, popudlivé a bezohledné, za jehož vlády se všechen dotavadní pokrok zastavil, neudržel se dlouho na trůnu a byl od spiklých dvořanů r. 1801 zavražděn. Nový car *Aleksandr I.* (1801—1825) hned při svém nastoupení na trůn prohlásil, že hodlá vládnouti „po zákonu a srdci" Kateřiny II., čímž dal zřejmě najevo svůj nesouhlas s despotickou vládou svého předchůdce. Vydána hned důležitá nařízení, směřující k uvolnění dotavadního útisku vládního. Zrušení tajné expedice, jakéhosi druhu státní inkvisice, zmírnění censury, zakládání nových universit, organisace školství a konečně plány zreformovat celé zřízení státní ve smyslu konstitučním: všecko to vzbudilo v uvědomělé části obecenstva skvělé naděje a silný zájem o otázky politicko-společenské. Vlastenecká válka r. 1812 a vítězství nad Napoleonem roznítily národní sebevědomí a to nutilo s neúprosnou důsledností obraceti zřetel k současným potřebám ruského života. Touha po svobodě, po konstitučním zřízení státu a po osvobození nevolníků, jež Aleksandr ještě r. 1814 slavnostně sliboval, úplně zaujala mysl pokrokové inteligence. Když však místo očekávaných reform v druhé polovici vlády Aleksandrovy nastoupena byla dráha reakce a na místo svobodomyslného ministra Speranského povolán byl zpátečník a reakcionář Arakčejev, který všemi prostředky usiloval potlačiti ovoce reform z dřívější doby, tu přívrženci reformního hnutí vidouce, že od vlády nelze nic prospěšného očekávati, rozhodli se sami připravovat násilně převrat státní. Poněvadž se to za nastalé reakce nemohlo dáti veřejně, zakládány byly po způsobě loží zednářských tajné společnosti, do nichž vstupovali zvláště mladí důstojníci, kteří za válek napoleonských seznali státní zřízení a kulturní poměry v západní Evropě a nabyli pevného přesvědčení o nevyhnutelnosti státních a společenských reform na Rusi. V tajných společnostech revolučních, jichž se v různých částech Ruska utvořilo několik, horlivě se rokovalo o státním převratu, při čemž jedni pomýšleli na zřízení republikánské, druzí na monarchii konstituční, opírající

se o zřízení federativní. V jedné věci shodovaly se však všecky strany: že třeba zrušiti právo nevolnické, tuto hanlivou skvrnu ruské nekulturnosti.

Povstání v tajných společnostech připravované zahájeno bylo 14. prosince 1825, bylo však krvavě potlačeno. Děkabristé, jak slují účastníci povstání, nemohouce se ještě opírati o široké masy obecenstva, byli přemoženi a krutě potrestáni. Rylějev, Pestel, Sergěj Muravjev-Apostol, Bestužev-Rjumin jako vůdci spiknutí zemřeli na šibenici, ostatní vypovězeni na Sibiř nebo uvězněni na pevnostech, jiní odvedeni k vojsku ve vzdálených posádkách . .

S nastoupením Mikuláše I. na trůn (1825—1855) začíná se doba nejdelší a nejvytrvalejší reakční politiky v dějinách Ruska, vhodně „morovým pásmem" nazvaná. Útisk a zpátečnictví, jež se šířily již za posledních let vlády Aleksandra I., stupňovaly se do nejvyšší míry a byly prováděny s neobyčejnou přísností a důsledností. Starostí vlády bylo především odstraniti vše, co by mohlo podporovati možnost revolučního hnutí v inteligenci ruské. Ježto se myslilo, že se liberální hnutí zrodilo z převráceného vychování, ze svobodomyslných názorů západoevropských, obrácena zvláštní pozornost na vychování mládeže. Činnost profesorů universitních provázena byla krajní nedůvěrou a policejním dozorem. Došlo se tak daleko, že na universitách zrušeny byly katedry filosofie, ostatní předměty podrobeny přísné kontrole, profesoři nesměli přednášeti nic jiného, než co bylo přesně stanoveno v úředních programech. Hrabě Uvarov, v letech 1833 až 1849 ministr vyučování, prohlásil při svém nastoupení, že veškeré vzdělání národa musí se dáti jednotně v duchu pravoslaví, samoděržaví a úřední národnosti. Nad literaturou bděla strohá censura, která potlačovala každý pokus dotýkati se politických otázek, vnitřních poměrů, potřeb a reform administrativních nebo soudních, otázky nevolnické, slovem všeho, co se vztahovalo k státu a vládě. Vytvořen zvláštní pojem oficielní národnosti v duchu konservativním a zpátečnickém, který vymezoval konání i smýšlení obecenstva. Občanstvu nepřiznávala se žádná iniciativa; nesmělo nic podnikati ve svých zájmech a mohlo se pohybovati jedině v rámci od vlády diktovaném. Úřady a úředníci za ně myslili a jednali, jemu zbývalo pouze poslouchat.

Při všem útisku censury a dozoru vládním pokrokové hnutí, dříve již vzbuzené, nemohlo býti docela zastaveno. Vedle spisovatelů, kteří podporovali systém úřední národnosti, majíce svým středem Petrohrad, jako Greč, Bulgarin, Senkovskij, Kukolnik a j., vyskytli se neohrožení pracovníci, kteří chtěli pokračovati v přerušeném směru pokrokovém, zastupujíce v této době svobodomyslné hnutí a skutečný prospěch společenského rozvoje. Střediskem jejich byla Moskva, kde se stále udržovaly tradice přátelského kroužku Novikovova. S nadšením oddávali se studiu

filosofie a hledali v ní klíč k rozřešení důležitých otázek o úkolu života, o vědě, literatuře a umění. S počátku přestávali na pouhé theorii, ale znenáhla se přecházelo od otázek theoretických a abstraktních k aplikaci jich na život a poměry ruského národa. Tak připravovala se pomalu zase opoziční nálada v obecenstvu i v literatuře proti systému úřední národnosti.

1. Karamzin a jeho doba.

Jednotlivé prvky sentimentalismu vnikaly už dříve do literatury ruské, projevovaly se v povídkách, lyrice a idylách pseudoklasického rázu, ale k plnému rozkvětu rozvinul tento směr literární *Nikolaj Michajlovič Karamzin* (1766—1826). Široká a volná příroda přivolžská, kde ztrávil své mládí, a čtení mravoučných románů z bibliotéky otcovy mocně působily na vnímavou duši hochovu a podporovaly jeho sklon k snivosti a tiché melancholii. Vyššího vzdělání nabyl v Moskvě v pensionátě profesora Schadena, přívržence a hlasatele morální filosofie německé; od něho si osvojil lásku k naukám jako prostředku mravnosti a přijal mnohé ideje politické a společenské, založené na půdě mravních zásad. Přátelský styk s Novikovem a jeho kroužkem posiloval v něm snahu po mravním zdokonalování. Mezi mladými lidmi, kteří se tehdy kupili kolem Novikova, zvláště si zamiloval Aleksandra Petrova, jinocha nadšeného láskou k literatuře a vynikajícího uměleckým vkusem, a podle návodu Novikovova vydával s ním žurnál „Dětskoje čtenije", v němž uveřejňoval překlady statí pedagogických. Německý básník Lentz, s nímž se Karamzin rovněž spřátelil v Moskvě, seznámil ho s předními zástupci a novými směry literatury německé. R. 1789 touže po širším vzdělání vydal se Karamzin za hranice a cestoval po Německu, Švýcarsku, Francii a Anglii. Po návratu do vlasti věnoval se činnosti publicistické, vydávaje „Moskovskij žurnal" (1791—2), první čistě literární časopis ruský, pořádaje literární almanahy „Aglaja" (1794—95), „Aonidy" (1796—99) a sborníky, jako „Panteon rossijskich avtorov" (1801). Svou činnost publicistickou korunoval roku 1802 založením velikého žurnálu „Věstnik Jevropy", který měl býti podle intencí zakladatelových spojovacím mostem mezi Ruskem a duševním životem západoevropských národů; vytkl mu úkolem vedle vzorných ukázek z písemnictví domácího přinášeti nejzávažnější zjevy ze současné literatury francouzské, německé a anglické v překladech nebo výňatcích. Od r. 1802 Karamzin oddal se úplně studiím historickým, jmenován byv říšským historiografem.

Pozornost čtenářstva ruského upoutal nejdříve svým cestopisem „Pisьma russkago putešestvennika" (1791), v nichž uložil své dojmy z cest po západní Evropě. Lze z nich

poznati, že v Německu nejvíce ho zajímala filosofie, věda a poesie, ve Švýcarsku velkolepá příroda a idylický život pastýřů a pastýřek, ve Francii život společenský a divadlo, v Anglii povaha obyvatelstva a veřejné instituce (parlament, poroty) a p. Vzdělaností západoevropskou, jak ji poznal na své cestě, byl oslněn a skepticky pohlížel na kulturu staré Rusi. Listy jeho líbily se pro svůj nový, zajímavý obsah, pojednávajíce o rozmanitých otázkách literárních, uměleckých a společenských, po formě pak dojímaly lehkostí a živostí výrazu, tklivou, něhyplnou dikcí a barvitou krajinomalbou. Autor sám nazval je „zrcadlem své duše", avšak vedle živých a bezprostředních dojmů bylo v nich také mnoho strojeného a odjinud převzatého. Vzorem jejich byl cestopis anglického humoristy Sterna, který cestopis svůj nazval sentimentálním, protože popisoval nejen zevnější svět, než i dojmy a city spisovatelovy, vzbuzené zevnějšími zjevy.

Sentimentální nálada, jíž jsou proniknuty „Listy" Karamzinovy, ještě zřetelněji se projevila v jeho povídkách, z nichž „B ě d n a j a L i z a" měla úspěch téměř sensační. CitupIné byly i básně Karamzinovy. Opěvovaly lásku a přátelství jakožto hlavní prameny tichých radostí a sladkého stesku, velebily něžnou matku přírodu, v jejímž sladkém objetí mizí veškerá unylost, stesk a hoře, zobrazovaly melancholické sny a zbožná rozjímání básníkova. Zdobil je svěží výraz, vybroušený verš a hudební řeč.

Nový směr literární vyžadoval nového stylu, přirozenějšího a prostšího. Vytvoření literární řeči bylo přední úlohou ruské literatury v XVIII. st., na jehož konci zavládlo přesvědčení, že třeba učiniti řeč příjemnou a pochopitelnou nejen vzdělanému obecenstvu, ale i málo gramotnému čtenáři. Skladatelé komedií a satir užívali již podle theorie Lomonosovovy „nízkého stylu" a přizpůsobujíce se méně vzdělanému obecenstvu, vnášeli do řeči více životnosti a prostoty. Karamzin pokročil ještě dále a přihlížeje k zvláštnostem živého jazyka a ke vkusu čtenářů, upustil od povýšeného a strojeného stylu lomonosovského, přizpůsobil řeč literární mluvené řeči ruské a vytvořil nový sloh, jehož význačné vlastnosti byly: lehkost, prostota a plynnost, spojené s uhlazeností a lahodou. Příkladu jeho následovali četní vrstevníci, utvořivše školu „karamzinistů". Proti novotám slohu Karamzinova vystoupil tehdejší president ruské akademie Šiškov a ve spise „Razsuždenije o starom i novom slogě" (1803) a v časopise nově založeném „Beseda ljubitelej rus. slova" obhajoval lomonosovských a deržavinských forem literárních. Šiškovu byl proti mysli nejen nový styl, než i nový směr literární. Věda, že „jazyk je měřítkem rozumu, duše a osobitostí národních", obával se literárních novot, o nichž se domníval, že mohou zeslabiti čistě ruské ctnosti, porušiti mravnost a rozšířiti na Rusi novou a zhoubnou filosofii. Přívrženci jeho šli ještě dále, vyhlašujíce Karamzina za

jakobince, který rozsévá volnomyslnost, nemravnost a materialism. Jazykové reformy ujali se však stoupenci Karamzinovi, Daškov, Makarov, Jazykov a Kačenovskij, a když r. 1820 vydal Vostokov „Razsuždenije o slavjanskom jazykě", byl spor po stránce filologické ukončen vítězstvím reformy.

Jako redaktor literárních časopisů a vydavatel almanahů Karamzin osvědčil vytříbený vkus, literární rozhled a znalost světových potřeb ruského obecenstva. Jeho „M o s k o v s k i j Ž u r n a l" přinášel recense nových knih, ruských i cizích, seznamoval čtenáře s vynikajícími plody cizích literatur, uveřejňoval překlady předních děl evropských spisovatelů i původní plody ruské ve verši i v próze.

Estetickými názory Karamzin předčil všecky své vrstevníky. Od Lessinga naučil se pravdivěji cenit umění a poesii a chápat jejich podstatu. V poesii proti strojenosti citů pseudoklasicismu stavěl přirozenost a pravdu, žádaje od básníků, aby se nesháněli po cizích a vzdálených ideách, nýbrž popisovali předměty, které jsou jim blízké a samy od sebe mluví k jejich fantasii. Ukazoval, že tragedie Corneillovy, Racinovy a Voltairovy vynikají sice krásnými obrazy a skvělou formou, ale po obsahu jsou chladné a nedovedou silněji vzrušiti cit; mnohem výše cenil dramatické výtvory Shakespearovy, jež doporučoval jako ideály dramatické tvorby. Zásluhy jeho o kulturní a literární pokrok na Rusi jsou nemalé. Karamzin, jak případně poznamenal Bělinskij, první rozněcoval v obecenstvu potřebu čísti, rozmnožil počet čtenářů ve všech vrstvách společenských a vytvořil čtenářskou obec ruskou.

Jako sentimentální optimista a humanitní snílek Karamzin s počátku ospravedlňoval všecky možné formy společenského i státního života. Ještě r. 1818 psal Dmitrijevu: „Nepotřebuji ani konstituce, ani poslanců, citem zůstanu republikán a při tom věrný poddaný cara ruského." Tento protiklad vysvětloval takto: „Pro mravní osobnost není blaha bez svobody; tuto svobodu nedává panovník, ani parlament, nýbrž každý z nás sobě samému, s pomocí boží. Svobody musíme si dobýti ve svém srdci klidem svědomí a důvěrou v Prozřetelnost." V „Listech ruského poutníka" schvaloval reformy Petrovy a jmenován byv r. 1818 členem Akademie, zastával se ideje kulturního spojení Ruska se Západem. „Petr Veliký učinil nás podobné Evropanům . . . Svazky mezi *umy* starých a novějších Rusů navěky jsou přetrhány. My nechceme napodobit cizozemce, ale píšeme, jako oni píší; čteme nebo žijeme, jako oni žijí a co čtou; máme tytéž způsoby umu i vkusu; účastníme se všeobecného vzájemného sblížení národů, které je důsledkem vlastní jejich osvěty. Krásně je psáti pro Rusy, ještě lépe psát pro všecky lidi. Je-li hanlivé jít za jinými, můžeme jíti řadou s jinými k cíli světovému pro člověčenstvo, cestou svého věku." Tyto krásné zásady nebránily mu

zavrhovat liberální tendence cara Aleksandra, hlásati, že samoděržaví je paladiem Ruska a zrušení nevolnictví že by bylo pro Rusko neštěstím. Myšlenku o významu samoděržaví pro velikost a moc Ruska odůvodňoval historicky ve svém významném díle „Istorija gosudarstva rossijskago" (1815), kde živě a poutavě vylíčil rozvoj ruského státu, nadšeně velebil přednosti předků, jejich heroické výpravy, posvěcené láskou k vlasti a rodině. Dílo jeho, založené na hojném materiálu, bylo vhodně nazváno „velkolepou poemou opěvující říši", neboť v nazírání autorově na minulost ruskou a slovanskou bylo mnoho básnických domyslů, rušících historickou věrnost. I na historii díval se Karamzin „prismatem srdce" jako básník.

Sentimentalism našel hojné přívržence u vrstevníků Karamzinových. Vyrojily se četné sentimentální cestopisy, napodobující „Listy" Karamzinovy. *Vladimír Vasiljevič Izmajlov* (1773—1830) vybral se na pout po jižním Rusku, aby „sebral ideje a obohatil se dojmy"; výsledkem toho bylo „Putešestvije v poludennuju Rossiju", dílo daleko slabší než cestopis Karamzinův. *Petr Ivanovič Šalikov* napsal několik cestopisů (na Malou Rus, do Kronštadtu); u něho líčení překypuje citlivostí až nechutnou, afektací přemrštěnou, takže se mu dostalo výsměšného názvu „pan Vzdychalov". Hojně byly napodobovány i sentimentální povídky Karamzinovy.

Někteří básníci osvojili si zase jímavý tón poesie jeho a následovali ho ve svěží a uhlazené dikci. Byl to zvláště *Ivan Ivanovič Dmitrijev* (1760—1837), jehož sentimentální písně (na př. „Stonet sizyj golubčik", „Vsěch cvětočkov bolě") všeobecně se rozšířily a opatřeny byvše nápěvy, zpívaly se jak od vrstevníků básníkových, tak i od pozdější generace. Velice se líbily i jeho drobné povídky básnické obsahu satirického, jako „Modnaja žena", „Vozdušnyja basьni", „Pričudnica" a j., v nichž jemným humorem zachycovány směšné stránky soudobého života. Řeč jejich byla čistá a prostá, verš volný a plynný. Týmiž přednostmi formálními vyznačovaly se bájky Dmitrijevovy, vzdělávané podle Lafontaina, Floriana a j. Drobnou poesii, madrigaly, ronda, básnické listy, hádanky a šarády skládal *Vasilij Puškin* (1770 až 1830), strýc Aleksandra Puškina. Seznámiv se v Paříži s básníky anakreontiky, básnil po jejich způsobu. Maje vytříbený vkus, dovedl přes všechen nedostatek přirozeného nadání básnického dodati svým skladbám lahody a uhlazenosti. Jiní básníci ze školy karamzinistů obohacovali poesii ruskou pěknými překlady, šíříce v obecenstvu přirozenější vkus a otvírajíce domácí poesii nové zdroje. *Aleksej Merzljakov* (1778—1830), profesor estetiky a poetiky v Moskvě, překládal z Alfieriho, Metastasia, Tassa a z básníků řeckých a římských. Písně jeho a romance pro svůj

lahodný národní ráz byly dlouho v obecenstvu oblíbeny. Něžným obsahem a prostou formou lahodily také vrstevníkům písně *Neledinského-Meleckého* (1752—1828) atd. Poesie citu a něžnosti zjednávala literatuře hojné čtenáře i mezi mládeží ženskou, pro niž byly tehdy vydávány zvláštní časopisy a almanahy.

V době tuhých bojů mezi šiškovisty a karamzinisty soustředil se kolem vzdělaného diletanta *A. N. Olenina* kroužek spisovatelů, kteří nebyli ani slepými přívrženci zastaralých názorů estetických, jaké vládly v „Besědě ljubitelej rus. slova", ani nebyli nadšeni krajnostmi sentimentalismu. V jejich prostředí nabyl konečně převahy směr, který možno nazvati neoklasicismem. V podstatě své byl ruský neoklasicism ohlasem idejí, jež hlásali v Německu Lessing, Winckelmann, Wolff a j. Pravá poesie antická byla na Rusi dříve celkem velmi málo známa; francouzský pseudoklasicism úplně ji zastínil. Vyskytli se však ctitelé pravé antiky, kteří známost její v Rusku šířili. Vůdcem a rádcem jejich byl *Michail Nikitič Muravjev,* k jehož podnětu *Merzljakov a Gnědič* začali překládati básníky staroklasické, přispívajíce tím k zdravějším názorům na umění antické a tříbíce umělecký vkus. Rovněž *Ivan Muravjev-Apostol* ve svých statích kritických ukazoval, jak francouzský klasicism daleko je vzdálen klasicismu starého, a vykládal, že třeba se vrátit k nezkalenému zdroji vší krásy a dokonalosti, k umění Řeků a Římanů. Podobné myšlenky o nutnosti studia pravé antiky rozvíjel též Gnědič ve své rozpravě „Razsuždenije o pričinach, zamedljajuščich uspěchi našej slovesnosti" (1814). Hnutí neoklasické přinášelo nejen nové názory na umění, nýbrž obracelo se i proti sentimentalismu, který byl vůbec produktem na Rus uměle přeneseným. Na Západě sentimentalism úzce souvisel s demokratisací společensko-politických poměrů; toho nebylo na Rusi, kde se tento směr nemohl rozvíjet po své nejcennější stránce — demokratismu a poskytoval jen volnost individuálním zážitkům, bezpředmětné citlivosti a hře fantasie.

[П. Милюков: Очерки по исторіи русской культуры. II. M. 1905⁴. — Евг. Бобров: Литература и просвѣщеніе в Россіи XIX. в. 4 т. Каз. 1900—3. — А. Пыпин: Обществ. движеніе в Россіи при Александрѣ I. Спб. 1908⁴. — А. М. Скабичевскій: Очерки исторіи р. цензуры. Спб. 1892. — М. Лемке: Очерки по исторіи р. цензуры и журналистики XIX ст. Спб. 1904. — М. Довнар-Заполскій: Тайное общество декабристов. М. 1906; Идеалы декабристов. М. 1907. — В. И. Семейскій: Политическія и обществ. идеи декабристов. Спб. 1909. — А. Пыпин: Характеристики лит. мнѣній от 20-х до 50-х гг. Спб. 1909. — П. Кропоткин: Идеалы и дѣйствительность в р. литературѣ. Спб. 1907. — Н. Котляревскій: Лит. направленія Александр. эпохи. Спб. 1913. — Н. Булич: Очерки по истор. р. литер. и просвѣщенія

с начала XIX в. Спб. 1912². — P. Иванов-Разумник: Исторія р. общ. мысли. Спб. 1911³.

M. Погодин: Карамзин по его сочиненіям, письмам и отзывам современников. M. 1866. — Н. Тихонравов: Четыре года из жизни К. (Соч. III.). — С. Пономарев: Матеріалы для библіогр. о К. (Сбор. II. отд. Ак. Н. 1883, 32). — Я. Грот: Очерк дѣятель. и личности К. (Сбор. II. отд. Ак. Н. 1867. Ib: К. в исторіи рус. лит. языка (Филолог. разысканія I. Спб. 1899⁴). — Н. Шелгунов: Сентиментальность и К. (Собр. сочин. I). — Д. Анучин: Столѣтіе «Писем р. путешественника» (Рус. Мысль 1891. 7—8). — В. Сиповскій: К. автор «Писем р. путешеств.». Спб. 1899. — П. Милюков: Главныя теченія р. ист. мысли. M. 1898.]

2. *Počátky romantismu.*

Romantické hnutí začalo na Rus vnikati v druhém desítiletí XIX. st. Známost o něm kromě jednotlivých osobností, jako Žukovského, šířily ruské žurnály, přinášejíce překlady z čelnějších romantiků západoevropských; z překladů čtenáři ruští poznávali Goethe, Schillera, Richtera, Hoffmanna, Tiecka, z romantiků francouzských a anglických Huga, Mériméa, Byrona, W. Scotta a j. Zároveň s žurnály šiřiteli vkusu romantického byla divadla, na nichž předváděny byly kusy německých a francouzských představitelů romantické poesie.

Ideje západoevropského romantismu nebyly na Rusi šmahem přejímány; působivé byly zvláště ty, které se hodily pro ruské poměry a odpovídaly vlastním poetickým a společenským tužbám. Romantické hnutí zmocňovalo tyto tužby, poskytovalo jim výraz i formu a ukazovalo cestu k samostatné činnosti tvůrčí. Z části byla půda pro romantism připravena dosavadním vývojem literárním. Otázka „národnosti“, nejvlivnější živel romantismu, zajímala spisovatele ruské také již v době předchozí. Tredjakovskij upravoval prosodii ruskou podle lidových písní, vydávány sbírky písní národních (od Čulkova, Prače a j.), mnozí básníci v 2. polovici XVIII. st. vážili motivy z národních tradic a napodobili tón písní národních. Zájem pro poetické výtvory dávné minulosti byl vzpružen nalezením staroruské památky „Slovo o polku Igorevě“ (na konci XVIII. st.) a sbírkou staroruských bylin od Kirši Danilova, vydanou po prvé r. 1804.

Hnutí romantického v cizině začala si všímati kritika, vykládajíc a osvětlujíc jeho podstatu. Zejména v letech dvacátých vycházely v žurnálech kritické články, zabývající se otázkou romantismu. Autoři jejich opírali se ve svých výkladech hlavně o názory německých a francouzských kritiků. Z prvních vážných pokusů vysvětliti nové literární směry je spis *Oresta Somova* „O romantičeskoj poeziji“ (1823). Romantickou poesií Somov rozumí poesii křesťanské Evropy na rozdíl od poesie pohanského

řecko-římského světa. Romantická poesie po jeho výkladu je volná od „jha konvenčních pravidel" a poskytuje básníku plnou volnost ve výběru i zpracování látek. Oblastí její je nejen středověk a Evropa vůbec, ale i pestrý východní svět a hlavní půvab její záleží „v národnosti a místnosti", t. j. v místním koloritu. Zdařilejším pokusem vytknouti principy nové poesie byla práce *A. I. Galiče* „Opyt nauki izjaščnago" (1825). Galič řídě se německými autory, Schellingem, Schlegly, Butterwekem a j., podává řadu pouček o podstatě romantismu a poměru jeho ke klasicismu. Jako přednost romantismu velebí jeho poetickou universálnost, která záleží v tom, že se neváže na žádný kodex estetický a přiznává oprávněnost poetické tvorbě všech časův a národů. Podle Schellinga prohlašuje Galič umělecký plod za výraz nekonečné ideje v konečném obraze, zastává se svobody uměleckého tvoření a pronáší myšlenku o božské ideovosti tvoření básníka-umělce. V duchu německé estetiky vykládali podstatu romantismu Venevitinov, kn. Odojevskij, Ševyrev, Ivan Kirějevskij a jiní.

Jiní kritikové více než k romantice německé přihlíželi k romantice francouzské, vážíce theorii romantismu z V. Huga, Sainte-Beuva a jejich školy. V popředí stál *N. A. Polevoj*. Více než filosofické objasňování romantismu zajímal je poměr romantické theorie k jejímu užití praktickému. Ve svých výkladech vytýkali nejen idealistický živel romantiky, ale i realistický, t. j. důrazně ukazovali na ty prostředky a principy tvorby, které vytvořil romantism v protivě k pseudoklasicismu, jenž je zamítal. Z prostředků takových vytýkali „všeobecnost" čili „všesvětovost" poetického tvoření, t. j. chápání poesie každého národa, pravdivost zobrazování, hloubku a plnost jeho, konečně samostatnost a národnost v poesii, ježto bez těchto podmínek není možné věrné zobrazování národního ducha a života. Výklady těchto kritiků týkaly se tedy nejen idealistického romantismu, nýbrž vytýkaly i umělecký realism, přímo vyplývající z širokého programu romantické kritiky.

Ozvala se též antiromantická kritika přívrženců klasicismu, kteří ukazovali na některé výstřední zjevy romantické theorie a praktiky, jako na umělkovanost a retoričnost romantického stylu, na porušování skutečnosti pro romantický efekt, místy zas na krajní naturalism v zobrazování života a p. Nedůvěřivě se chovala k novému směru censura vládní, které se zdály nebezpečné i takové spisy, jako „Adolph" B. Constanta, „Hernani" V. Huga, „Wilhelm Tell" Schillerův, ano i některé balady Žukovského.

Zvláštní stanovisko ve sporech mezi klasiky a romantiky zaujal *Nikolaj Nadeždin*. Nesouhlasil úplně ani s klasiky ani s romantiky, nýbrž z obou těchto směrů vybíral nejživotnější živly

a spojoval je v pojem „nové poesie". Podstata této poesie podle jeho výkladů nezáleží ani v klasicismu ani v romantismu, nýbrž v pravdě a oblastí její je nekonečná hlubina žití. Tak přiblížil se Nadeždin formuli uměleckého realismu, jehož podstatu nespatřoval v prosté odlice reální skutečnosti, ale v její umělecké reprodukci pod zorným úhlem ideálu autorova, ježto bytnost pravé poesie záleží v harmonickém spojení světla a tepla, krásy a pravdy. Výklady jeho o „nové poesii" našly ohlas i u jiných kritiků, takže se na počátku let třicátých přestalo mluvit o romantismu a mluvilo se prostě o „nové poesii"; názvem „romantism" začal se pak označovati jen jeden směr poetický, jehož předmětem je „metafysika srdce", směr čistě idealistický, zobrazující, jak pravil Bělinskij, „vnitřní svět duše člověka, skrytý život jeho srdce."

První básník ruský, jehož se mocně dotklo hnutí romantické, byl *Vasilij Andrejevič Žukovskij* (1783—1852). Vyrůstal v období karamzinského sentimentalismu, který zanechal v celé jeho poesii nevyhladitelné stopy; později poznal současnou poesii německou a vlivem jejím oblíbil si nový směr romantický, jehož plody uváděl do literatury ruské. Rozhodným romantikem ještě nebyl a zvláštní směr jeho poesie vhodně byl pojmenován „sentimentálním romantismem".

Žukovskij, nemanželský syn zámožného statkáře Bunina a zajaté Turkyně Salchy, dostal jméno po svém kmotru Andreji Grigorjeviči Žukovském. Vyrůstal ve venkovském zátiší ve společnosti nevlastních starších sester, od nichž si osvojil zbožnou mysl, ušlechtilý mrav a něžný cit. Vyššího vzdělání nabyl v šlechtickém pensionátě při universitě moskevské. V Moskvě seznámil se s rodinou I. P. Turgeněva, v níž se udržovaly tradice přátelského kroužku Novikovova, což mělo rozhodující vliv na jeho mravní a náboženské názory. Po skončených studiích vzdal se obvyklé kariery úřední, oddal se literatuře a soukromým studiem doplňoval své vzdělání. Žil dílem v Moskvě, užívaje pohostinství Karamzina, který pronikavě působil na jeho směr literární, dílem na venkově u své nevlastní sestry, provdané Protasové, jejíž dvě dcery vyučoval podle vlastní metody. K starší dceři Protasové, Marii Andrejevně, zahořel vroucí láskou a chtěl ji pojmouti za ženu, avšak sestra rozhodně se opřela tomuto sňatku, odkazujíc na jejich blízký poměr příbuzenský. Zklamaná láska zůstavila v srdci jeho hlubokou ránu a byla jednou z hlavních příčin elegického tónu jeho poesie. V l. 1808—1810 redigoval s prof. Kačenovským „Věstnik Jevropy", kde uveřejňoval básně a kritické články o bájkách Krylovových, satirách Kantemirových, o divadle a j. V Dorpatě, kam se odstěhovala rodina Protasových, v kroužku německých spisovatelů a učenců důklad-

něji poznal romantickou literaturu německou a oblíbil si ji. Roku 1817 povolán byl za učitele ruského jazyka velkokněžny Aleksandry Fjodorovny, původem princezny pruské, a potom jmenován vychovatelem následníka trůnu Aleksandra II. Od r. 1841 žil za hranicemi, kde si založil rodinný život, a zemřel v Baden-Badenu; tělesné pozustatky převezeny byly do Petrohradu a pochovány v Aleksandro-Něvské lavře vedle mohyly Karamzinovy.

Básnické prvotiny Žukovského skládaly se dílem z drobných básní rázu sentimentálně melancholického, dílem z překladů z Graye, Klopstocka, Matthisona, Lafontaina, Floriana a j. Veřejně vystoupil překladem Grayovy sentimentální elegie „S e l s k o j e k l a d b i š č e“ (1802), která se líbila pro svou libozvučnost, plynnost a vystižení melancholické nálady originálu. Dojem ještě větší způsobila balada „L j u d m i l a“ (1808), vzdělaná podle Bürgerovy „Lenory“. Hlavní osnova „Lenory“ je v ní věrně zachována, toliko děj přenesen na ruskou půdu, zmírněny příšerné zjevy, provázející milence cestou na hřbitov, a místo jambův užito čtyřstopého trocheje. Látka sama nepřestala básníka zajímat, jak svědčí balada „S v ě t l a n a“ (1811), na jejíž koncepci působily již obdobné pověsti slovanské. Balada začíná se líčením večera před svátkem Tří králů, kdy dívky hádají o svém příštím osudu. Světlana, chtíc zvěděti, živ-li její vzdálený milenec, dívá se do čistého zrcadla ... Přijede na saních její milenec a odváží ji s sebou. Jedou kolem kostela, v němž se konají pohřební obřady, a zastaví se u opuštěné chyšky, kde koně, sáně i milenec zmizejí. V chyšce Světlana spatří rakev a v ní svého milého, který hrozivě vstává, ale dívku chrání před ním sněhobílý holoubek ... Všecko to byl pouhý sen; dívka se probudí a její milý živ a zdráv přijede si pro ni. Baladická látka v tomto novém vzdělání pozbyla své tragické hloubky a působivosti, ale svědčí o zjemnělém způsobu nazírání a cítění básníkova.

V téže době Žukovskij začal psáti básnickou povídku „Dvěnadcať spjaščich děv“, složenou ze dvou částí, nazvaných baladami: „G r o m o b o j“ (1811) a „V a d i m“ (1817). Gromoboj zapíše svou duši pekelnému duchu Asmodejovi, aby nabyl na zemi bohatství a štěstí. Zajme dvanáct dívek a má s nimi dvanáct dcer. Když si Asmodej přijde pro jeho duši, Gromoboj zapíše mu duše svých dcer a zjedná si tím další lhůtu života na zemi. V této době kaje se ze svých hříchů a dosáhne toho, že zlý duch nemá k němu moci. Je však zaklet v mohyle a dcery jeho jsou odsouzeny k čarovnému spánku v opuštěném hradě, dokud nepřijde krásný, ušlechtilý jinoch, který překoná všecka protivenství, a neprobudí spících děv. Jinochem tím je Vadim, který po mnohých dobrodružstvích najde okouzlený zámek Gromobojův, usmíří stín jeho a probudí spící dívky. Látku k své skladbě Žukovskij našel u německého spisovatele Spiesse („Die zwölf

schlafenden Jungfrauen"), volně ji vzdělal, vynechav aparát dobrodružný a hrubě fantastický, jímž originál překypuje, a vtiskl celé skladbě ušlechtilou ideu, že ideální snaha a mravně čistá krása vítězí v boji se zlem a protivenstvím.

R. 1812 Žukovskij uchvácen byv všeobecným nadšením vlasteneckým, napsal báseň „Pěvec vo stane Russkich vojinov", v níž se oslavuje hrdinství bohatýru ruských: Svjatoslava, Dimitrije Donského, Petra Vel., Suvorova, Kutuzova a j. Na konci připojeno vyzvání obrátit své zraky k nebesům, k tajuplnému světu, pro nějž život na zemi je toliko přípravou.

Nešťastná láska k Marii Protasové byla básníku zdrojem četných veršu, z nichž významná je zvláště báseň „T e o n i E s c h i n" (1815); zračí se v ní básníkova filosofie lásky. Eschin vydal se do světa hledat štěstí, mnoho užil rozkoší a slávy, ale pravého štěstí nenašel. Vrátiv se domů, nalezl druha svého Teona v zadumání pohrouženého; nelítostná smrt vyrvala mu, co bylo pramenem jeho nejčistších radostí — milovanou bytost. Ze všeho blaha, jež mu skýtal život, zbyla mu jediné vzpomínka na prožité štěstí, ale ta vzpomínka je tak mocná, že nahrazuje mu ztracené blaho. „Kdo jednou miloval, ten nikdy nebude na světě opuštěným." Blaží ho i myšlenka, že láska se nekončí smrtí a že za hrobem se shledá s milovanou bytostí. Pro básníkovy názory je příznačná také báseň „M o r e" (1822). V tichém moři, zrcadlicím v sobě nebeský lazur, básník spatřuje smysl zemského života, který má cenu jen tím, že se jeví odleskem nebes a božství a posiluje v něm naději na budoucí štěstí.

Záliba Žukovského v romantice jevila se hlavně překlady. Nejvíce překládal ze Schillera, jehož sentimentální a idealistická poesie byla mu zvláště po chuti; přeložil několik jeho drobných básní lyrických, balad a drama „Jungfrau von Orleans". Z německé poesie jsou v jeho překladech zastoupeni ještě Goethe, Uhland, Hebel, Motte Fouqué („Undina"), z anglických Moore (básněmi Lalla-Rookh, Peri), Byron (Chillonský vězeň) a j. Rückertem byv upozorněn na poesii orientální, obohatil ruskou literaturu překladem staroindského eposu „Nal a Damajanti" a perské epopeje „Rustem i Zorab". V l. 1842—49 vznikl jeho překlad Homerovy „Odysseje"; neuměje řecky, překládal podle německé předlohy a snažil se citem básnickým vystihnouti ráz originálu.

Samostatná invence a tvůrčí rozmach nebyly údělem talentu Žukovského. Zcela originálních básní je v jeho poesie poměrně málo. Nedostatku vlastních ideí tvůrčích byl si vědom a v listě Gogolovi vyznal: „U mne je téměř vše cizí nebo původem cizí — a vše přece moje." Těmito slovy výstižně charakterisoval zvláštní ráz svých skladeb básnických. I když za základ své poesie volil motivy cizí, odjinud převzaté, dovedl jim vždy vdechnouti svou

vlastní ideu, vtisknouti jim svou osobní náladu. Cizí motiv byl mu pokaždé jen prostředkem, aby vyslovil sebe, zobrazil své city, vypověděl své ideje. V tom smyslu možno porozuměti jeho paradoxnímu výroku: „Napodobitel-veršovec může býti autorem originálním, byť i nenapsal nic vlastního." S téhož stanoviska třeba posuzovat také jeho překlady. Volil k nim pouze taková díla, která odpovídala jeho vlastní zálibě a v nichž se mohlo zrcadlit vlastní jeho nitro. Překlady jeho jsou větším dílem zcela volné; on vědomě přebásňoval své předlohy, vnášel do nich své osobní prvky a v tom smyslu jsou i překlady historií jeho duše. Zvláštnost a síla jeho poesie záleží jednak v upřímnosti citu a pravdivosti nálady, jednak ve formě pečlivě vypracované. Měkkost jeho verše, malebnost jeho obrazů, hudebnost rytmu okouzlovaly jeho vrstevníky. U něho verše byly pravdivým a hudebním výrazem vnitřního života, takže mohl právem tvrdit: „Život a poesie — jedno".

Zatím co Žukovskij uváděl romantické živly do poesie ruské, mladší jeho vrstevník *Konstantin Nikolajevič Batjuškov* (1787 až 1855) obrátil svůj zřetel k poesii staroklasické, k básníkům italské renaisance, k elegickému erotikovi francouzskému Parnymu a začal zušlechťovati básnictví ruské v duchu čisté uměleckosti. Lásku k antice vnukl mu strýc jeho Michail Muravjev, který řídil jeho vychování v Petrohradě, kde se mu dostalo v pensionátech pečlivého vzdělání v řeči a literatuře francouzské a italské.

Životní osudy Batjuškovovy měly pronikavý vliv na směr jeho básnické činnosti. R. 1807 za všeobecného nadšení vlasteneckého v době druhé války s Napoleonem vstoupil do vojska a byl těžce raněn v jedné z prvních srážek, kterých se účastnil. Převezen byl do Rigy, kde se horoucně zamiloval do dcery svého hostitele, která opětovala jeho lásku, ale nestala se jeho chotí. Nešťastná láska zanechala výrazné stopy v jeho poesii, jak svědčí překrásná báseň jeho „Vyzdorovlenije". Uzdraviv se účastnil se válečné výpravy proti Švédsku, načež vystoupil z vojska, nějaký čas dlel v Moskvě, kde se spřátelil v kroužku Karamzinově s Žukovským, Vjazemským a V. L. Puškinem, potom přijal místo knihovníka v carské veřejné knihovně v Petrohradě. Vlastenecká válka r. 1812 vtiskla mu zase do ruky zbraň; účastnil se bitvy u Lipska, kde padl jeho nejmilejší druh, plukovník Petin, jemuž věnoval procítěnou báseň „Těň druga", a dostal se s ruským vojskem do Paříže. Po návratu na Rus, kde byly zcela jiné poměry veřejné, než jaké poznal v Evropě, zmocnila se ho těžká melancholie a nespokojenost, která se stupňovala ještě novou nešťastnou láskou, přinášející mu nové zklamání. Duševní rozlad hleděl s počátku rozptýliti usilovnou prací literární; v této době složil několik cenných básní, jako „Pěsň Garaľda Smělago", „Geziod i Omir", „Umi-

rajuščij Tass" a vydal sbírku svých prací s titulem „Opyty v stichach i prozě" (1817). Jisté rozptýlení poskytlo mu též účastenství ve spolku „Arzamasu", kde se spřátelil s Puškinem a jinými mladými básníky. Z této doby pocházejí jeho žertovné básně „Viděnije na beregach Lety" a „Pěvec v besědě slavjanorossov", v nichž je uložen ohlas literárních bojů karamzinistů s Šiškovem.

Nespokojenost s životem, zklamaná láska a dědičný sklon k psychose způsobily konečně, že se duch jeho začal čím dál tím víc zatemňovati; od té doby neměl nikde stání, těkaje s místa na místo. Přátelé vidouce zřejmé příznaky duševní choroby a chtíce ho rozptýliti, opatřili mu službu při ruské diplomacii v Neapoli. Všechno úsilí odvrátiti od nešťastného básníka hrozící katastrofu bylo marné; nezbývalo mu konečně nic jiného než opustiti službu a vrátiti se domů. Vědomí jeho zatemnilo se pak úplně; v tomto hrozném stavu žil přes 30 let a přežil všecky své soudruhy.

„Žij, jak píšeš, a piš, jak žiješ, jinak budou všecky ohlasy tvé lyry falešné." Tato zásada, které se zastával Baťjuškov v článku „Něčto o poetě i poeziji", platí též o jeho vlastní činnosti básnické. Básně jeho jsou upřímným a věrným výrazem jeho nitra, vtělením jeho nejosobnějších citů. S počátku to byly city jasné a radostné, vzbuzené příjemnostmi života. Osvojiv si od antických a renaisančních básníků jasný názor na život, hlásal jej i ve své poesii. „Chcete-li žít šťastně uprostřed jarních, krátkých dní, druhové, zanechte přízrak slávy, milujte v mládí zábavy a sejte růže na cestu!" volal básník v jedné ze svých nejranějších básní „Rada druhům". Tato výzva užívati příjemností života a plnou číší píti životní rozkoš ozývá se z četných jeho básní, jako „Vyzdorovljenije", „Veselyj čas", „Moji penaty" atd.

S duševním převratem, který se s ním udál, když melancholie zachmuřila jeho mysl, změnil se také převratně tón jeho poesie. Místo dosavadní radostivosti a projevů antického epikureismu ozývaly se z jeho lyry melancholické zvuky, vyjadřující tísnivé strasti a žaly duše, zklamané ve svých snech o štěstí. Náladu jeho tlumočí tu výrazně krátká básnička „Izrečenije Melchizedecha", kde resignovaně praví: „Otrokem rodí se člověk, otrokem v mohylu se klade. A smrt sotva-li mu poví, proč šel divným údolím slz." Obraz svých osudů nejplněji vtělil v překrásné elegii „Umírající Tasso", spatřuje v životě Tassově zřejmou analogii k vlastnímu životu. V době, kdy se chystá národní slavnost na poctu Tassovu, Tasso sám umírá v skrovné celi své, vzpomínaje na svůj strastný osud; on ví o chystané slavnosti a chtěl by zakusiti osobně vítězoslávy, ale zároveň znamená, že blížící se smrt mu toho nedovoluje, a proto je mu smutno. Než obraz slunce, slavnostně zapadajícího v purpurové záři, změní

náladu básníkovu, budí v něm jasné a radostné myšlenky o budoucím, věčném životě, kde mu „věčné světlo zazáří."

Básnická žeň Baťjuškovova nebyla příliš bohatá ani obzvláště rozmanitá. Erotické motivy u něho převládaly a ne bez důvodu dostalo se mu názvu ruského Parnyho. Slávu anakreontického básníka, pěvce epikureismu a krásy právem si zasloužil. Poesie jeho svým vnitřním obsahem a u větší ještě míře svou formou připomíná poesii antickou. Jasná plastičnost obrazů, podivuhodná realita ve volbě výrazů pojí se u něho s hudebností verše a lahodou básnické dikce. Vhodně o něm poznamenal Gogol, že dovedl připevniti poesii „k zemi a tělu, ukazuje na veškerý okouzlující půvab dostižitelné skutečnosti." Jako představitel zvláštního genru básnického, t. ř. lehké poesie (poésie fugitive) Baťjuškov zamítl nabubřelost, strojenost a retoričnost, která poutala ruskou poesii z dob Deržavinových, a vytvořil nový druh poesie, prosté, intimní a srdečné.

Puškin nazval Baťjuškova svým učitelem a prvotiny jeho podávají jasné svědectví, že se od něho mnoho naučil po stránce formální i obsahové. Z toho je už zřejmo, že Baťjuškovu sluší přiznati značný vliv na rozvoj ruské literatury básnické, do níž uvedl prvky pravé poesie a antické krásy.

Hnutí revoluční, jež vyvrcholilo povstáním děkabristů, má také v poesii vynikající zástupce. Patří mezi ně *Kondratij Fjodorovič Rylějev* (1795—1826). Jako důstojník dělostřelecký účastnil se v l. 1814—1815 pochodů ruského vojska v západní Evropě, prodléval v Prusku, Sasku, Bavorech, Francii a Švýcarsku a poznal tamní poměry politické. Opustiv službu vojenskou, usadil se v Petrohradě a zvolen byl od šlechty přísedícím petrohradského soudu hrdelního. Za pobytu v Petrohradě (1820 až 1825) rozkvetla jeho tvůrčí síla; psal mnoho, hlavně verše, vydával s Bestuževem žurnál „Poljarnaja Zvězda" a zjednal si sympatie Puškina, Gribojědova, Baratynského, Deľviga, Mickiewicze a j. R. 1823 vstoupil do tajného spolku revolučního „Severnoje obščestvo" a náležel mezi nejčilejší členy jeho. Již dříve, než se stal členem tohoto družstva, duše jeho naplněna byla vášnivou láskou k svobodě a nenávistí k tyranii. Od něho vyšlo heslo k povstání r. 1825. Po jeho nezdaru byl uvězněn a odsouzen k smrti na šibenici spolu s Pestelem, S. I. Muravjevem, Bestuževem-Rjuminem a Kachovským.

První tištěná práce, která mu zjednala jméno, byla politická satira „K Vremenščiku" (k miláčku), pveřejněná r. 1820 v „Nevském Zriteli" s poznámkou, že je ohlasem Persiovy satiry „K Rubeliovi", byla namířena, jak se vrstevníci dohadovali, proti všemocnému tyranu rodné země, pověstnému Arakčejevu. Projevil se v ní rázem smělý a útočný temperament básníka, jenž rozhor-

leně volal: „Nadutý milostníku, podlý a lstivý, monarchu chytrý lichotníku i druhu nehodný, ty tyrane ukrutný rodné země, jejž vznesly k dustojnostem úkladné zločiny!“ Básník přímo mu vyhrožuje: „Zachvěj se, tyrane, zrodíť se k pomstě zase Cassius neb Brut neb Katon, nepřítel caru! Jak lyrou proslavím pak toho bohatýra, jenž vlast mou od tebe zachrání.“ Po stránce umělecké byla báseň ještě slabá, ztížena jsouc prosaickými archaismy, otřelými metaforami a těžkopádným veršem. Ukrutný Arakčejev buď si jí nepovšiml, nebo nepronásledoval básníka, ježto se neosmělil přiznati, že tím milostníkem je míněn on; v básni samé nebylo žádného jména ani narážek na určitou osobu.

Liberální a svobodomyslné tendence vystupovaly s každou novou básní jasněji a silněji. Z básníku mocně naň působil Byron, nikoliv svým světobolem, nýbrž jako pěvec svobody a mužné hrdosti občanské. Tuto svobodu a hrdost Rylějev hlásal také ve své poesii. Jak smělé a bojovné názory pronášel, o tom nejlépe svědčí báseň „G r a ž d a n i n“ (1825). „Že já bych v dobu přeosudnou měl zkálet hodnost občana a následovat tebe, změkčelé plemeno přerodivších se Slovanů? Nikoliv, nejsem schopen v objetích rozkoše, v hanlivé ničemnosti vláčet svůj věk mladý a nýti kypící duší pod těžkým jhem samovlády! Nechť jinoši neznajíce osudu, nechtí postihnout předurčení věku a nepřipravují se k budoucímu boji za uhnětenou svobodu člověka; nechť chladnokrevně vrhají chladný zrak na bídu strádající otčiny a nečtou v ní příští svou hanbu a spravedlivé výčitky potomstva. Oni kát se budou, až národ povstana, zastihne je v objetí prázdné něhy a v bouřlivém zmatku hledaje svobodná práva, nenajde v nich ani Bruta ani Riegy.“

Vedle politické lyriky Rylějev skládal zpěvy historické čili *dumy*, jako „Bajan“, „Rogněda“, „Boris Godunov“, „Dmitrij Donskoj“, „Kurbskij“, „Glinskij“, „Chmělnickij“, „Volynskij“ atd. Podávaly mytické, legendární a historické obrazy z minulosti a podníceny byly „Śpiewy historycznými“ Jul. Niemcewicze. Od něho převzal Rylějev všeobecnou myšlenku a formu dum, ve výběru motivů a v jejich zpracování nevázal se na svůj vzor, vyhledávaje v minulosti motivy občanských ctností, horoucí lásky k vlasti a svobodě národa. „Dumy“ byly uvítány od kritiky i od čtenářů velmi příznivě. Obliba jejich nezakládala se tak na uměleckém provedení — forma jejich nebyla ani originální, ani silná — jako na poutavém obsahu a vlasteneckém oduševnění autora, který se snažil působit na občanské city vrstevníků. Slova, jež psal Rylějev Niemcewiczovi: „Vy jste po celý svůj život jako Tyrtej vysokými písněmi budil v srdcích spoluobčanů lásku k otčině, snahu pro společenské blaho, vřelost ke cti národní a jiné vznešené city“, platí v plném obsahu i o básních Rylějevových. O široké oblibě jeho „dum“ svědčí i to, že mnohé z nich byly

často otiskovány a přepisovány. Dvakráte byly přeloženy do polštiny (r. 1829 a 1885). Na Rusi po smrti autorově bylo další vydávání jich zakázáno; teprve později byly znovu otiskovány, když nastala možnost více méně svobodně mluviti a psáti o Rylějevu.

Od „dum" lišily se delší epické básně Rylějevovy prohloubenějším obsahem a umělejším zpracováním. Vybíral si k nim motivy z ukrajinské historie a tradice, spatřuje v synech Ukrajiny tutéž lásku k svobodě a volnosti jako v recích z historie ruské. Mohl však dokončiti toliko jednu skladbu „Vojnarovského", z ostatních zbyly jen úryvky. Předmětem „Vojnarovského" jsou osudy tohoto přítele a přívržence Mazepova, vypovězeného na Sibiř a ochotného všecky oběti přinésti blahu otčiny. Hlubší dojem básně, která je založena na poutavé látce, zeslaben je jednotvárnou osnovou. Celá báseň skládá se z vypravování Vojnarovského o vlastních osudech v minulosti i v přítomnosti. Přes to není „Vojnarovskij" bez vynikajících předností. Básník hluboce se vmyslil v psychologii sibiřského vyhnance, pravdivě zobrazil jeho myšlenky a city a věrně zachytil místní barvitost. Teprve po katastrofě 14. prosince bylo jasno, že básník téměř věštecky vytušil myšlenky a nálady děkabristů, vypovězených na Sibiř, a zobrazil osudy jejich žen. Báseň „N a l i v a j k o", široko zamýšlená a oslavující boj za svobodu otčiny, nebyla dokončena. V krásném úryvku „I s p o v ě ď", uveřejněném r. 1825, básník prorocky vystihl svůj příští osud: „Mně známo: záhuba čeká toho, kdo první povstane proti utiskovatelům lidu; má sudba je již určena . . . Ale kde, řekni, a kdy bez obětí vykoupena svoboda! Zahynu i já za kraj rodný —, cítím to i znám a radostně žehnám svému losu!" Básně „Nalivajko" tak jako „Vojnarovskij" nabyly vůbec zvláštního smyslu po 14. prosinci 1825; byly ť určitým básnickým zobrazením těch citů, jakými byla naplněna duše básníkova v posledním roce života.

Rylějev nebyl vynikající umělec slova; formálně mají básně jeho mnohé nedostatky, srovnávají-li se s tehdejšími básněmi Puškinovými, avšak po obsahu bylo v nich mnoho nového a rozněcujícího. Autor jejich zasloužil si zajisté názvu prvního pěvce občanského hoře a občanského hněvu v literatuře ruské a právem se pokládá za předchůdce Nekrasovova. Vyskytovaly se sice už dříve ojedinělé básně, velebící volnost a svobodu občanskou, jako óda Radiščevova „Voľnosť" (v „Putešestviji"), drama Knjažninovo „Vadim", báseň mladého Puškina „Voľnosť" a j., avšak u Rylějeva byla tato idea základním tónem veškeré jeho poesie, a nejen poesie, než i celého života. On ideu svobody občanské nejen opěvoval, nýbrž položil za ni také svůj život. Povahou svou nebyl nijak fanatikem, zásadním revolucionářem, bojovným

člověkem, jen horoucně miloval rodnou zemi a toužil, aby byla svobodná! Vida úplný zmar svých plánů, hledal útěchu v náboženství. Labutí píseň jeho, kterou psal ve vězení, končí se modlitbou: „Mně teskno zde jak v cizině! Kdy svrhnu život svůj? Kdo dá mi peruť holubí, bych uletěl a odpočinul? Celý svět je jako hnusná mohyla, duše z těla rve se ven. Ó, Tvůrce, tys má útěcha a síla, slyš mé úpění, slyš můj sten; vyslyš mou modlitbu, vyslyš smíření duše, sešli mým druhům vykoupení a mně daruj hříchů odpuštění a duši rozluč od těla!“

Druhý sympatický básník mezi děkabristy, kn. *Aleksandr Ivanovič Odojevskij* (1802—1839), přítel Gribojědovův, pro účastenství v povstání ztrávil šest let ve vězení, potom žil pět let ve vyhnanství na Sibiři nedaleko Irkutska a posléze vřaděn jako prostý vojín do vojska na Kavkaze, kde se seznámil s Lermontovem, který si ho zamiloval pro jeho jemnou, ideální povahu a opěvoval brzkou jeho smrt v procítěné elegii.

Básně Odojevského — není jich mnoho — svědčí o vysokém vzletu a ideálním smýšlení svého tvůrce, který v duši své cítil „podněty svaté, citu žár a vysokých myšlenek odkaz“. Život básníkův, plný odříkání a marné touhy, vtiskl jim unylý, smutný a elegický ráz; jsou to dojemné písně vězně, jenž lká na svou opuštěnost, samotu a jednotvárný, zdlouhavě se vlekoucí život. Zdrojem jeho smutku je nejen jeho osobní osud, než i neblahý stav otčiny, toho kraje „slzám a žalu zasvěceného“, jenž zbaven vší svobody, tkví v tuhé porobě. Plnými akordy zvučí žal básníkův nad otčinou nesvobodnou v básních s historickými náměty, jako „Děva. 1610“, v úryvcích „Poslů Pskova“, „Osada Smolenska“, „Zosima“ a j.

Odojevskij byl i upřímný vlastenec, horoucně milující svou rodnou zemi a toužící po její svobodě, i nadšený hlasatel vzájemnosti slovanské. Děkabristé měli vůbec silně vyvinuté vědomí slovanské a toužili po osvobození jak svého národa, tak i příbuzných bratří slovanských. Mezi tajnými spolky politickými, jejichž cílem bylo osvobození Ruska od carské samovlády, byl i spolek „Sojedinnenych Slavjan“, v němž význačnou úlohu měli Muravjev-Apostol a Bestužev-Rjumin. Cílem spolku bylo osvoboditi všecky slovanské kmeny ze jha cizí vlády, vyhladiti nenávist, která vládla mezi některými z nich, a sjednotiti všechny země slovanské v jednotu federativní. Básnickým výrazem těchto všeslovanských kulturně-politických ideálů je báseň Odojevského „S l a v j a n s k i j e d ě v y“. V sjednocení všech Slovanů pod ochranou Ruska, „starší dcery v rodině Slovanů“, básník spatřoval sílu, krásu a velikost Slovanstva.

Боже! Когда же сольются (slejí se) потоки
в рѣку одну, как источник один?
Да потечет сей поток-исполин (obr)
ясный как небо, как море широкій!
И, увлажая полміра собой,
землю украсит могучей красой!

Žal je však básníku, že starší dcera, povolaná vésti ostatní za sebou, žije smutně: zavřená v síni tráví dni i noci, oči její jsou uplakané a písně její unylé. Proto ji básník zve v čisté pole, aby zahnala smutek, zahřála srdce a ozářila duši jasnými paprsky slunéčka — volnosti.

[А. Н. Веселовскій: Западное вліяніе в новой р. литер. М. 1910⁴. — Н. Козьмин: Очерки из исторіи р. романтизма. Спб. 1903. — Замотин: Романтизм 20-х гг. XIX. ст. в р. лит. Спб. 1911², II, 1907.

К. Зейдлиц: Жизнь и поэзія Жуковскаго. Спб. 1883. — Загарин: Ж. и его произведенія 2. т. М. 1883. — Я. Грот: Очерк жизни и поэзіи Ж. Спб. 1883. — Н. Булич: Ж. Каз. 1883. — П. П. Созонович: В. А. Ж., как писатель и человѣк. Варш. 1902. — Козьмин: О переводной и оригин. лит. конца XVIII. и нач. XIX. в. в связи с поэзіей Жук. Спб. 1904. — А. Веселовскій: Жуковскій. Спб. 1904.

Л. Майков: Батюшков, его жизнь и сочиненія. Спб. 1896². — Я. Грот: Очерк личности и поэзіи Б. Спб. 1887. — Ю. Айхенвальд: Силуэты рус. писателей. I. М. 1908².

А. Н. Сиротинин: К. Ѳ. Рылѣев (Рус. Архив 1890. VI.). — М. Н. Мазаев: К. Ѳ. Р. Біограф. очерк (Библ. Сѣвера 1893). — А. Н. Сиротинин: Нѣмцевич и Р. (Рус. Арх. 1898. I). — А. Бороздин: Поэт гражд. скорби (Лит. характ. I. Спб. 1903). — Сиповскій: Р. и Пушкин. Спб. 1905. — Н. Котляревскій: Р. Спб. 1908. — Ю. Айхенвальд: Сил. рус. пис. I. — Буткевич: Религіозныя убѣжденія декабристов (Вѣра и Разум 1899. № 22). — В. Семевскій: Полит. и обществ. идеи декабристов. Спб. 1909. — Н. А. Рожков: Декабристы (Рус. прошлое 1923. I.)

А. Н. Сиротинин: А. И. Одоевскій (Ист. Вѣст. 1883. 5). — Н. Котляревскій: Декабристы (Одоевскій и Бестужев). Спб. 1907. — И. А. Кубасов: Декабрист А. И. Одоевскій. Петр. 1922. — В. А. Францев: »Славян. Дѣвы« А. И. Одоевскаго. Прага 1923.]

3. *I. A. Krylov.*

V době, kdy Žukovskij a Baťjuškov uváděli do poesie ruské nové živly z literatur evropských, vrstevník jejich *Ivan Andrejevič Krylov* (1768—1844), svým životem i dílem typická osobnost ruská, sbližoval literární tvorbu se současným životem ruským a byl zároveň s Gribojědovem předchůdcem reálního směru v literatuře ruské. Hlavním oborem jeho, v němž nad jiné vynikl, byly bájky, ale dříve než dospěl k tomuto genru básnickému,

který nejvíce odpovídal jeho schopnostem, prošel dlouhou školou literární tvorby a zkoušel své síly v nejrozmanitějších druzích slovesných.

Krylov, syn nižšího důstojníka, narodil se v Moskvě a mládí své ztrávil v Orenburce a ve Tveri. Po brzké smrti otcově byl nucen pečovati o výživu své matky a mladšího bratra, proto vstoupil ještě jako mladý hoch do státní služby, nejdříve ve Tveri, potom v Petrohradě. Vyššího vzdělání se mu nedostalo, oblíbil si však záhy čtení, naučil se francouzskému jazyku a nedostatky systematického studia snažil se nahraditi soukromým sebevzděláním. R. 1788 seznámil se s voltairianem Rachmaninovem, vydávajícím žurnál „Utrennije časy", do něhož napsal několik satirických statí a bájek, prvních ještě nepodařených pokusů v genru, kterým se později tolik proslavil. Spolu s Rachmaninovem a Radiščevem začal vydávati satirický časopis „Počta duchov". Satirické stati, které tam uveřejňoval, prozrazovaly neobyčejný dar pozorovací, bystrý vtip a zvláštní schopnost ironicky líčiti slabosti lidské. „Počta duchov" záležela z listů gnomů, obyvatelů podzemního carství. Posláni byvše na zemi, podávají zprávu arabskému filosofu Malikulmulkovi o životě v podzemní říši. Do úst jejich vkládal autor satirická líčení ze společnosti ruské, bičoval cizozemské vychování ruské šlechty, rozkošnictví vyšších vrstev, utiskování poddaných, lehkomyslné názory na manželství, vnitřní prázdnotu ducha a nevázanou zvůli. Byly to vady vytýkané Rusům jako neblahé následky vnějšího evropství již od dob Kantemirových, od Krylova byly však vysloveny v nové působivé formě a způsobem čistě uměleckým.

R. 1791 Krylov se svými přáteli Dmitrevským, Plavilščikovem a Klušinem zřídil knihtiskárnu a začal vydávati časopis „Zritel". Byl namířen proti sentimentálnímu směru „Moskovského Žurnalu" Karamzinova, avšak módní tehda sentimentalism zabarvoval přece mnohé jeho sloupce. Krylov uveřejňoval tam verše, kritické a satirické stati nestejné hodnoty; nejlépe se mu dařily články prozaické, v nichž často probleskovaly jiskry jeho neobyčejného nadání satirického. Zvláště se líbila povídka „Kaib" s hojnými ironickými narážkami z tehdejšího života literárního a dvorského. Doba tehdejší nebyla však příznivá volnému projevu slova a smělému smíchu. Vydavatelé „Zritele" byli vyšetřováni a podrobeni policejnímu dozoru. Krylov místo „Zritele" začal pak redigovati „S.-Peterburgskij Merkurij", v němž satira jeho pozbyla svého časového a životního ostří a dotýkala se hlavně věcí literárních. Ostatně byl Krylov nucen brzy se vzdáti redakce. Neblahé poměry politické nedopřály, aby se satirický talent jeho mohl plně rozvinout, a tiskly ho jen na úzký obor činnosti.

Vlastní slávu spisovatelskou Krylov si zjednal *bájkami*. Mají ovšem poněkud jiný význam, než jaký se obyčejně spojuje s tím-

to literárním genrem. Nebyly psány snad pro poučení mládeže, nýbrž podávají oživené obrazy ruských mravu a ruských poměrů. V době, kdy nebylo z příčin censurních radno otevřeně a přímo kritisovat poměry veřejné, spisovatel důmyslně užil alegorického roucha bájky, aby veřejnosti pověděl „esopským jazykem" mnohou trpkou pravdu. Autor v bájkách ostřím své satiry šlehal přední nectnosti a vady tehdejší doby. Bezohledně odkrýval stinné stránky světa úřednického, nespravedlivost soudců a úplatnost úředníků („Slon vévodou", „Velmož", „Štika", „Sedlák a ovce", „Sedláci a říčka", Liška a svišť", „Kocour a kuchař"). Se stejnou horlivostí dorážel i na nedostatky jiných stavů, kupců, dvořanů, šlechty, měšťanů a sedláků („Měšec", „Kupec", „Husy", „Žabka a vůl", „Mlynář", „Dva mužíci"). Jako v satirických žurnálech tak i v bájkách odsuzoval právo nevolnické, vyhlašuje mužíky za kořen, který živí listí — statkáře („Listí a kořeny"). Často horlil proti nevzdělanosti a falešnému pojímání vzdělanosti („Kohout a zrno perlové", „Opice a brejle", „Svině pod dubem", „Koště"); zvláště důtklivě rozváděl otázku vychování mládeže a káral převrácený způsob jeho, jako nemrav svěřovati vzdělání dítek cizozemským učitelům a učitelkám („Vychování lva", „Sedlák a zmije", „Soudek", „Kukačka a hrdlička"). Některé bájky mají význam autobiografický („Velmož a filosof", „Osel a slavík", „Chrpa"); jiné vznikly námětem ze soudobých událostí. Velice oblíbeny byly zvláště ty, které se vztahovaly k válce s Napoleonem („Vlk v psinci", „Oboz", „Vrána a slepice", „Štika a kocour").

Všeobecně se chválí umělecká stránka bájek Krylovových. Umění autorovo jeví se především v tom, že věrně a živě zobrazil jak svět lidí, tak i svět zvířat a rostlin, jimiž se alegoricky zobrazují rozmanité typy lidí a jejich poměry životní. Ačkoliv jednajícími a mluvícími bytostmi jsou zvířata, ptáci, rostliny a pod., přece není nesnadno poznati, že se líčené příběhy týkají poměrů čistě lidských, tak dokonale je vyznačena shoda mezi obrazem a předmětem vlastním. Vedle životní pravdivosti líčení, vedle síly a živosti, s jakou jsou k předmětům připojeny reální vlastnosti, zdobí bájky Krylovovy uladěné a zaokrouhlené obrazy, podstata, jasnost a pravidelnost stylu, rozměr ladně odpovídající vnitřnímu obsahu. Bájky jeho vhodně bývají srovnávány s miniaturními dramaty a povídkami, mistrně a ladně komponovanými. Styl Krylovův vyznačuje se zvláštním lakonismem, stručností a zhuštěností; často dvěma, třemi slovy nakreslen celý plastický obraz. Význačnou vlastností bájek jeho jest konečně i národní ráz jejich. Krylov uměl v nich zobraziti život, mravy a poměry ruské a zachytit i místní a dobovou barvitost; pod alegorickým rouchem lze poznati ruské lidi s jejich typickými zvláštnostmi v po-

vaze, zvycích, ve způsobě myšlení a cítění a konečně i v řeči čistě národní. Krylov mnohem směleji než jeho předchůdci vážil dikci svou ze zdrojů řeči lidové, a to nejen v slovníku, nýbrž i v syntaksi a frazeologii. Národní ráz vtištěn je netoliko původním bájkám jeho, nýbrž i těm, k nimž vážil náměty ze spisovatelů cizích, Lafontaina, Aesopa, Fedra, Gellerta a j.

[L. H. Майков: Первые шаги К. на литер. поприщѣ (Истор. очерки Спб. 1895.) — Витберг: Первыя басни К. Спб. 1900. — П. Владимиров: К. и его басни. Кіев. 1895. — Аммон: Жизненная правда и теоретич. взгляды в баснях К. (ЖМНПр. 1895, 8). — Н. М. Терновскій: К., историческое, общественное и литер. его значеніе и язык басен. Воронеж 1896. — П. Драганов: Междунар. значеніе К. (ЖМНПр. 1895, 7). — В. Каллаш: О хронологіи басен К. (Изв. Ак. Н. 1907. 1); Замѣтки о К. (tamtéž 1905, 2, 4); Из неизд. сочиненій К. (tamtéž 1904, 2; 1905, 2). — В. Покровскій: К. M. 1911[3]. — Ю. Айхенвальд: Силуэты рус. пис. I.].

HLAVA II.

Obrozenské snahy ukrajinské.

1. *Literární činnost na Ukrajině východní.*

R. 1805 zřízena byla — hlavně obětavým přispěním mecenáše Karazina — v Charkově universita, první na ruském jihu. Jako všecky nově založené university ruské, i charkovská z nedostatku učených odborníků domácích nevynikala sice zvláštní zdatností vědeckou, nicméně se stala důležitým kulturním středem, v němž se rozvinula velmi čilá činnost literární, týkající se národnosti ukrajinské. V souhlase s hnutím romantickým, jehož význačným heslem byla otázka „národnosti", obrácen byl zřetel učenců charkovských především k studiím etnografickým, jimž se tu otvíralo široké pole. Okolní lid ukrajinský byl etnograficky svrchovaně zajímavý, jeho epická poesie banduristů a bohatá lyrika byly ještě v plném rozkvětu a řadily se svou rozmanitostí a krásou k nejlepším výtvorům lidové poesie slovanské. A jako písně, tak i lidové tradice, obyčeje a mravy na Ukrajině vyznačovaly se zvláštní starobylostí a barvitostí. Prostý a porobený lid, jenž byl tvůrcem a nositelem těchto písní a tradic, strhoval na sebe pozornost inteligence, která byla dotud zvyklá s vysoka patřit na lid, na jeho řeč a mravy. Lidová tvorba jevila se inteligenci nevyčerpatelným zdrojem, z něhož lze vážiti motivy i formu pro díla umělecká. Zároveň s národní poesií obrácen byl zřetel k ukrajinské řeči, dotud přezírané a opovrhované. Na podkladě lidové tvorby a řeči nastalo sblížení inteligence s lidovými masami, zrodila se snaha povznésti společenský a mravní stav samého lidu a k tomu cíli vytvořiti proň literaturu v jazyce národním.

Toto hnutí ve prospěch národnosti ukrajinské s počátku se pohybovalo úplně v rámci místní kultury velkoruské a přestávalo na tom, že v místních žurnálech, jako „Charkovskija Izvěstija" (od r. 1816), „Ukrajinskij Věstnik" (1816—19), „Ukrajinskij Žurnal" (1824—25) a j., uveřejňovány byly ukrajinské básně a povídky. Vzhledem k vlastní kultuře velkoruské, kterou podporovala vláda i místní ukrajinská inteligence, ukrajinský směr jevil se téměř jen jako zábava a záliba etnografů a milovníků antikvit.

Vláda ho trpěla klidně a nemyslila ještě na úplné poruštění obyvatelstva.

Z těchto poměrně nepatrných počátku vyrostlo však vlivem idejí romantických silné hnutí národnostní, v jehož čelo se postavilo několik významných spisovatelů a učenců, usilujících vytvořiti na podkladě lidové řeči celou literaturu a využíti pro ni bohatých pokladů, uložených v poesii lidové. Zvláštní je, že ukrajinské hnutí mělo hned s počátku silné zabarvení panslavistické.

Není bez významu, že tendence panslavistické projevoval již přední zakladatel university v Charkově Karazin. Když se v Kijevě šířilo svobodné zednářství, tamní lože přijala (r. 1818) název „Sojedinennych Slavjan" a r. 1823 pod týmž jménem založili bratří Borisové, mladí důstojníci dělostřelečtí, a polský šlechtic Lublinski tajnou revoluční společnost, která se pak spojila s tajnou ruskou společností jižní. Nejsilnějším projevem politického panslavismu bylo pak kyrilo-metodějské bratrstvo.

V četných zpěvnících ruských, vydávaných na konci XVIII. a na počátku XIX. st., ve sbírce ruských písní Iv. Prače, zastoupeny byly již ukrajinské písně, hlavně lyrické; první sbírku epických dum „Opyt sobranija starinnych maloross. pěsnej" vydal teprve r. 1819 *N. A. Certelev*, později pomocník inspektora charkovské university. Příkladu jeho následoval *Michail Aleksandrovič Maksimovič* (1804—1873), potomek kozácké starešiny z poltavské gubernie, zprvu profesor botaniky na universitě v Moskvě, potom profesor ruské literatury v Kijevě. Vydávaje „Malorossijskija pěsni" (1827) připojil k nim důležitou předmluvu, v níž je velebil jako plný výraz národnosti a srovnával je s písněmi velkoruskými. Sbírka jeho vzbudila značnou pozornost v obecenstvě ruském a sám Puškin užíval jich při skladbě své básně „Poltava", rovněž Gogol byl jimi nadšen. Maksimovič pokračoval ve své sběratelské činnosti a r. 1834 vydal úplnější sbírku „Ukrajinskija narodnyja pěsni", do níž mu přispěli i jiní sběratelé (Certelev, Gogol, Sreznevskij atd.). Téhož roku vydal „Golosa ukrajinskich pěsen" s nápěvy od Aljabjeva a konečně r. 1849 „Sbornik ukrajinskich pěsen", vypočtený na šest částí, z nichž vyšla však toliko první. Svého času byl Maksimovič nejvážnějším představitelem etnografické a historické nauky jihoruské; jeho učené práce o starožitnostech, historii, literatuře a řeči ukrajinské měly nemalou cenu, obsahujíce hojné podněty k řešení sporných otázek o jižní Rusi.

Osip Maksimovič Bodjanskij (1808—1876), profesor slovanských řečí v Moskvě, z mládí sbíral pilně ukrajinské písně a jiné materiály etnografické, vydával památky starého písemnictví ukrajinského, měl činné účastenství při vydávání veliké sbírky národních písní maloruských z Haliče a z Uher od Holo-

vačkého a napsal zajímavou rozpravu „O narodnoj poeziji slavjanskich plemen“ (1837), v níž stavěl ukrajinskou národní poesii na přední místo. Písně ukrajinské po jeho mínění převyšují o tolik písně jiných Slovanů, oč je drama vyšší než ostatní druhy poetické, neboť slučují všecky druhy, jednotí je v sobě a představují plný, harmonický rozvoj vší poesie; kromě toho vynikají nad jiné svou hudbou, nápěvem, rozměrem a jazykem vysoce poetickým a hudebním.

Mezi přední pěstitele ukrajinské etnografie náležel *Amvrosij Metlinskij* (1814—1870), známý též pod pseudonymem *Amvrosij Mohyla,* profesor ruské literatury v Charkově a v Kijevě. Za svých studií v Charkově přilnul k ukrajinskému hnutí a proniknut jsa romantickým idealismem, skládal v duchu národním básně, vydané r. 1839 s názvem „Dumki i pěsni“. Jsou složeny v čisté řeči národní, obsahují hojné motivy z lidové tradice a dýší láskou k rodnému kraji a místním památkám. Básník obracel se v nich s melancholickými výzvami k Dněpru a otcovským mohylám a opěvoval bývalou slávu kozáctva, při čemž sytě vystihl poesii stepního života kozáckého. K vlastním básním připojil překlady z Čelakovského, z písní slovenských a srbských, z Mickiewicze Witwického a z básníků německých (Matthisona, Kernera, A. Grüna, Uhlanda a j.), a to velkorusky. V předmluvě pronesl tento pozoruhodný úsudek o budoucím osudu rodné řeči: „Jihoruský jazyk den ode dne se zapomíná a umlká a přijde doba, zapomene se a umlkne ... Ale může být i to, že se v epoše nedbání jihoruského jazyka láska k němu probudí ... Už jasný zřetel vlády a osvícených mužů hvězdou blahověsti zasvitl nad světem Slovanstva, i ani jedna črta národnosti se nevyhladí, ani jedna budova řeči se nezboří, ani jedna pravoslavná mysl nezahyne bezplodně v tomto světě“. Metlinskij byl totiž zároveň s *Oleksandrem Korsunem,* básníkem, který překládal české básně Hankovy, Čelakovského a j., první ukrajinský slavofil snažící se lásku k otčině uvésti ve shodu se sympatiemi k ruskému státu. R. 1848 Metlinskij vydal „Južnyj russkij Zbornik“, v němž otiskl vlastní básně, jakož i básně svých přátel (Michajla Petrenka, Stefana Aleksandrova, Michajla Makarovského a drama „Ščyra ljubov“ od Kvitky) a vyložil své názory o ukrajinském pravopise. Hlavním jeho dílem je sborník „Narodnyja južnorusskija pěsni“ (1854). Sbíraje od r. 1836 národní písně, zapisoval nejen texty, nýbrž i melodie, zval k sobě banduristy a ukrajinské studenty, kteří mu zpívali písně. Jeho obsáhlá sbírka, k níž mu přispěli též jiní sběratelé, obsahuje 760 písní kromě variantů. V úvodě jsou vysvětleny jeho zvláštní názory na řeč ukrajinskou a na poměr její k ruskému jazyku. Při své práci utěšoval prý se a oduševňoval myšlenkou, „že každé nářečí nebo odvětví jazyka ruského, každé slovo i památník slova je nutnou částkou velikého celku, je zá-

konitým dědictvím všeho ruského národa a že poznání a objas nění jich je počátkem jeho všeobecného sebepoznání, zřídlem jeho slovesného bohatství, základem slávy a sebeúcty, nepochybným příznakem krevní jednoty a zárukou svaté, bratrské lásky mezi souvěřícími, sourodými syny i plemeny. Jazyk ruský jako každý jiný vzdělává se spisovateli; ale svou sílu a přírodní bohatství bere z prvotních, nejčistších svých zřídel, z nářečí národních ... Tak velikost celku závisí na pravidelném rozvoji části. Literární výtvory každého ruského plemene zavírají v sobě a odkrývají částku bohatství všeobecného, velkého národního ducha." Ze slov těchto je zřejmo, že Metlinskij projevoval zvláštní mínění o rozvoji řeči a literatury ukrajinské a o poměru jejich k velkoruštině: jemu byla ukrajinština nářečím velkoruštiny a literatura ukrajinská částí literatury velkoruské.

Národního hnutí ukrajinského účastnili se jak rodilí Malorusové, tak i někteří Velkorusové, jako známý slavista *Izmajil Ivanovič Sreznevskij* (1812—1880). Dětství a mládí ztrávil na Ukrajině, hlavně v Charkově, kde byl otec jeho profesorem ruské retoriky a poesie. Od malička byl znám s ukrajinskými spisovateli, Artemovským-Hulakem a Kvitkou, a jako posluchač charkovské university byl nadšeným přívržencem ukrajinského ruchu. V l. 1833—38 vydával sborník „Zaporožskaja Starina", kde uveřejňoval národní písně, zvláště dumy, a historické tradice zaporožské. Nebyl však dosti kritický a pojímal tam i umělé dumy, složené v duchu známé „Istorije Rusov". Ukrajinské hnutí vřele obhajoval a věštil mu v budoucnosti plný zdar. „V nynější době netřeba dokazovat, že jazyk ukrajinský je jazyk, a ne nářečí ruské nebo polské, jak dokazovali někteří; a mnozí jsou přesvědčeni, že tento jazyk je jedním z nejbohatších jazyků slovanských, že se téměř vyrovná českému bohatstvím slov a výrazů, polskému malebností, srbskému lahodou, že je to jazyk, který, ač není sice ještě vytříben, může se již srovnávat s jazyky vzdělanými co do plynnosti a bohatství syntaktického — jazyk básnický, hudební, malebný." Později Sreznevskij jako profesor v Petrohradě přestal se zajímat o osudy literatury ukrajinské a věnoval se výhradně studiím slavistickým.

Charkov byl nejen středem etnografického ruchu, kterým se budil živý zájem o ukrajinský lid, nýbrž i středem básníků a spisovatelů, dbalých o rozvoj literatury ukrajinské. Po Ivanu Kotljarevském populárním básníkem byl *Petro Artemovškyj-Hulak* (1790—1865). Ze svého rodiště Horodyšce v kijevské gubernii přinesl si dokonalou znalost ukrajinské řeči, jako posluchač university v Charkově upoutal na sebe pozornost svými schopnostmi a byl jmenován profesorem ruské historie na universitě v Charkově. Za polského povstání byl podezříván ze sympatií s po-

vstalci a policejně vyšetřován. Od té doby projevoval mysl až přehnaně loyální v duchu oficielní národnosti ruské, což se jevilo i v jeho činnosti na universitě. — Nejdříve vystoupil jako překladatel evropských básníků do ruštiny, užívaje při tom archaistické řeči, jakou doporučoval Šiškov proti Karamzinovi. Za vlivu Hryhoria Kvitky začal psáti ukrajinsky. Literární jméno získal si veršovanou satirou „P a n t a s o b a k a“, která ho proslavila po celé Ukrajině. Předmětem básně je bídný život psa Rjabka, kterému se za bedlivou věrnost dostává od pána jen nevděku a bití. V osudu ubohého psa obrážel se osud porobených nevolníků na Ukrajině se smělým protestem proti zvůli panstva, utiskujícího poddaný lid. „Rjabkem básník ukázal silně nakreslený obraz bezpráví, v jakém žili nevolníci, obraz útisků, jaké trpěli od pánů, a svévole, jaké se tito dopouštěli nad lidem. Před čtenářem nestojí Rjabko, nestojí pes, nýbrž všechen ukrajinský lid, stižený poddanstvím“ (Konyškyj). Formálně byla báseň napsána vskutku mistrovsky, vyznačovala se dramatickou živostí jednotlivých výjevů a dokonalým spojením vnější komiky s vnitřní tragikou. Řeč v básni byla živá, jadrná a výrazná, že do Ševčenka žádný z ukrajinských spisovatelů nedovedl psáti tak živým slohem jako Artemovškyj. Satira jeho, vydaná r. 1818, uvítána byla s velikým nadšením a od jejího autora očekávalo se mnoho. Ale očekávání se nesplnilo. Napsal jen několik básní satirických („Solopij ta Chivrja“), několik bájek, dále poetické listy, skládané podle Horáce, konečně dvě balady „Tverdovškyj“ podle známé básně Mickiewiczovy a „Rybalka“, volný překlad balady Goethovy „Der Fischer“. Zásluhou jeho jest, že zušlechtil spisovnou řeč, zbaviv ji slov vulgárních a cizích, v jakých si liboval ještě Kotljarevškyj, a nahradiv je pěknými výrazy z živé řeči lidové.

U většiny básníků charkovské školy je zřetelný vliv romantické poesie ruské a polské (Puškina, Mickiewicze a j.). Vedle Metlinského předním přívržencem romantismu byl *Levko Borovykovškyj* (1806—1889), odchovanec charkovské university a gymnasijní profesor v Poltavě. Na veřejnost vystoupil r. 1829 baladou „Maruša“, vzdělanou podle „Světlany“ Žukovského, překládal z Mickiewicze (Farys), Puškina (Zimnij večir) a j. Původních básní jeho není mnoho; jsou to hlavně balady s motivy z národní tradice ukrajinské, dále bájky, které vznikly z větší části volným vzděláním bájek Krylovových a Krasického, toliko forma jejich je čistě ukrajinská a poměrům ukrajinským přizpůsobená. Spisovatel v nich tepal mravní vady sedláků, měšťáků, soudců, učitelů a j. Borovykovškyj sebral též mnoho písní, tradic, pověr a přísloví a sestavil hojné příspěvky k slovníku ukrajinské řeči.

Jako skladatel bájek „prykazek“ s ukrajinským koloritem

převýšil Borovykovského *Jevhenij Hrebinka* (1812—1848), učitel ruské řeči a literatury ve vojenských ústavech. Šlechtické vychování a život v Petrohradě oddálily ho však brzy od rodné půdy a nepřispívaly k rozvoji jeho nepochybného nadání uměleckého. Vše, co psal velkorusky, na př. „Razskazy Pirjatinca", „Zapiski studenta" a j., snaže se napodobovat povídky Gogolovy ze života maloruského, nemá zvláštní ceny umělecké, zato drobný svazeček „P r y k a z e k" (1834) dlouho se těšil všeobecné zálibě jednak pro svůj časový obsah, jednak pro uměleckou formu. V motivech často se opíral o Krylova, v provedení byl však samostatný. Pěkně líčil přírodu Ukrajiny, zvyky, obyčeje a názory lidu, jehož se zastával proti zvůli pánů a podplatných byrokratů, a věrně zobrazoval současný život na Ukrajině. V Petrohradě vydával almanah „Lastivka" (1841), v němž soustředil práce téměř všech tehdejších spisovatelů ukrajinských.

Nadanějších básníků nebylo, byli jen ochotní veršovci. Za vlivu ruských básníků Kozlova a Lermontova skládal *Michajlo Petrenko* elegické básně, v nichž vyslovoval svou romantickou touhu po vzdáleném ideálu. Smutkem přeplněna byla milostná lyrika *Viktora Zabily,* který lkal nad ztrátou lásky a rodinného štěstí. Dvě písně jeho „Hude viter velmy v poli" a „Ne ščebeči, solovejko", opatřené od M. N. Glinky nápěvy, obecně se rozšířily. Upřímným citem a svěžím výrazem vyznačovaly se básně *Oleksandra Afanašjeva-Žužbynského;* zvláště se rozšířily jeho sentimentální romance („Skaži meni pravdu, mij ljubij kozače"), jež dívky s oblibou zpívaly. *Michajlo Makarovskyj* složil kromě drobných básní dvě epické skladby „N a t a l j a" a „H a r a š k o". V „Natalji", nejlepší jeho básni, je vykreslen malebný a živý obraz ze života vesnického; k druhé básni poskytl mu motiv Puškinův „Kavkazskij plěnnik".

Národně-literární hnutí, které se začalo okolo charkovské university, znenáhla se rozšířilo a zachvátilo veliký kruh spisovatelů a básníků. Na konci let třicátých střediskem literárního a kulturního života na Ukrajině stal se znovu Kijev, kde roku 1834 zřízena byla universita místo zrušené university polské ve Vilně a lycea v Krzemieńci. V Kijevě položeny základy k nové periodě rozvoje ukrajinské literatury, periodě s určitým sociálně-politickým programem.

R. 1845 přibyl do Kijeva, kde již dříve prof. Metlinskij budil ruch ukrajinský, *Kostomarov* (nejdříve učitel na gymnasiu, potom profesor historie na universitě) a seznámiv se s Kulišem, Bilozerským, Ševčenkem a jinými přívrženci ukrajinského hnutí, založil „Bratstvo sv. Kyrila i Mefodia", jehož základní ideou byl ideální panslavism a slovanská unie na základě svobody a sebe-

určení jednotlivých národů. Hlavní články programu, jak jej načrtal Kostomarov, zněly: 1. Duševní a státní sjednocení Slovanů je pravým určením, k němuž Slované mají směřovat. 2. Při sjednocení každé slovanské plémě má míti svou samostatnost; takovými plemeny jsou: Jihorusové, Severorusové s Bělorusy, Poláci, Češi se Slováky, Lužičané, Srbové s Korutanci a Bulhaři. 3. Každé plémě má míti vládu národní a zachovávati svrchovanou rovnost občanů. 4. Vláda, zákonodárství, právo vlastnické a osvěta u všech Slovanů mají být založeny na svatém náboženství Kristově. 5. Při plné rovnosti mají býti vzdělání a čistá mravnost podmínkou ve vládě. 6. Má býti zřízen obecný slovanský sněm z představitelů všech plemen. — Za členy přijímali se Slované všech plemen a všech stavů. Mezi členy byla úplná rovnost. Bratrstvo usilovalo o vyhlazení všelikého plemenného a náboženského nepřátelství, o zrušení nevolnictví a jakéhokoliv snižování jedné třídy před druhou a o všeobecné rozšíření vzdělanosti. Jako bratrstvo, tak i každý člen jeho měl své chování přizpůsobit evangelickým pravidlům lásky, pokory a trpělivosti a neuznávat zásady, že cíl posvěcuje prostředky a p.

O poměru mezi Ukrajinou, Ruskem a Polskem Kostomarov uvažoval ve zvláštním spise „Zakon Božij", složeném na způsob Mickiewiczových „Knih polského národa". Jako Mickiewicz věštěckými slovy velebil Polsku, tak zase Kostomarov idealisoval Ukrajinu. „A Ukrajina zahynula, ale jen zdánlivě. Nezanikla, nechtěla jen nic vědět o caru a panovníku. Car nad ní sice vládl, ale byl to cizinec; byli tam také šlechtici, ale ti byli též cizinci, a ačkoliv byli odrůdou ukrajinské krve, přece neznešvařovali svými rty ukrajinskou řeč a nejmenovali se Ukrajinci. Ale pravý Ukrajinec, ať šlechtického neb nešlechtického rodu, nemůže milovati cizího pána, nýbrž miluje a ctí jen Boha, Ježíše Krista, krále a vládce nebe a země. Tak to bylo dříve a tak to vždy zůstane . . . Jakkoliv Slovanstvo upadlo a snášelo porobu, nevytvořilo ji přece samo, neboť car a šlechta nejsou vynálezy slovanského ducha, nýbrž německého a tatarského. Pravý Slovan nemiluje žádného vládce, jediné Boha, Ježíše Krista . . . Ukrajina leží v hrobě, ale nezemřela. Její hlas, který všechno Slovanstvo volal k svobodě a bratrství, našel ohlas po celém světě. Ukrajina povstane zase jednou z hrobu a odvolá se opět na své slovanské bratry. A potom nebude už žádného knížete a žádného vévody, žádné excelence, žádného milostivého pána, bojarina nebo sedláka — ať je to ve Velkorusku nebo v Polsku, v Ukrajině, v Čechách, v Korutanech, Srbsku nebo Bulharsku. Ukrajina bude samostatná říše v unii slovanské. Potom budou národové ukazovat na místo, kde je Ukrajina na mapě naznačena: Hle, kámen, jejž stavitelé zavrhli, stal se kamenem úhelným . . ."

Činnost kyrilo-metodějského bratrstva byla sice záhy přerušena a přední členové jeho uvězněni, ale podnět jimi daný nezůstal bez následků na další vývoj literatury ukrajinské. Nová skupina spisovatelů, nepřestávajíc už na pouhém etnografickém zkoumání a popisování národního života, jako bylo dříve, zabývala se více kritickou obžalobou vší sociální křivdy, tísnící národní život, a chopila se boje proti nevolnickému právu ve jménu spravedlnosti, rovnosti a svobody.

Zakladatel kyrilo-metodějského bratrství *Nikolaj Ivanovič Kostomarov* (1817—1885) narodil se v Jurasovce (gub. voroněžská). Otec jeho byl zámožný statkář, matka z nevolnického lidu. Na universitě v Charkově mladý Kostomarov přidal se k novému ruchu ukrajinskému, naučil se malorusky a zasvětil svůj život myšlence napsati dějiny ukrajinského národa. R. 1846 jmenován byl profesorem ruských dějin v Kijevě. Jako vůdce kyrilo-metodějského bratrstva byl r. 1847 odsouzen na rok do vězení, potom přeložen do Saratova a zakázáno mu přednášet a vydávat spisy. Teprve roku 1856 byl zbaven dozoru policejního a dovoleno mu tisknout. Obdržev pak úplně milost, podnikl cestu za hranice, při čemž navštívil i Prahu, a po návratu na Rus jmenován byl r. 1859 profesorem ruské historie na universitě v Petrohradě. Když r. 1861 vznikly studentské nepokoje a universita byla zavřena, uchýlil se do soukromí a zemřel v Petrohradě.

Kostomarov seznámil se jako posluchač charkovské university se Sreznevským a ze zájmu o národopisné studie podnikal s ním exkursy etnografické po vesnicích v gubernii charkovské a voroněžské. Své názory na národní poesii vyložil v magisterské disertaci „Ob istoričeskom značeniji russkoj narodnoj poeziji“ (1843), v níž ukazoval na rozdíl mezi epikou velkoruskou (bylinami) a ukrajinskou (dumani) a snažil se na základě písní vniknouti do duše národa. Národní písně, jež sám sebral v západní části volyňské gubernie, otištěny byly později v „Maloruském literaturném sborniku“ (Saratov 1859). Napojen jsa národní poesií, zkoušel své síly v umělém básnictví; pod pseudonymem *Jeremij Halka* vydal „Ukrajinské balady“ (1839), sbírku básní „Vitka“ (1840), překládal „Hebrejské melodie“ Byronovy a složil drama „Sava Čalyj“, jehož hrdinou byl známý ataman záporožský, krutě potrestaný za zradu na svém národu, a tragedii „Perejaslavška nič“ z dějin kozáckých. Rusky napsal historickou povídku „Černigovka“, román „Kudejar“ z epochy Ivana Hrozného a několik dramat. Básnické plody jeho nemají zvláštní ceny umělecké, jsou však pamětihodné tím, že znamenají přechod od sentimentálního směru ukrajinských romantiků, od jejich žalu nad zmizelou minulostí k palčivým otázkám přítomnosti, k sociální poesii vůbec, jak ji potom vzdělával Ševčenko. V básních jeho

vyskytují se netoliko motivy ze skutečného života, ale i filosoficko-básnické úvahy o otázkách všeobecného rázu. Sociální otázky snažil se řešit zejména ve svých dramatech, vyličuje konflikty a kolise osobního druhu, jako lásky a ctižádosti, se společenskými, láskou k vlasti a národu.

Největší slávu si zjednal jako historik ukrajinský. Práce jeho jsou sice psány rusky, ale obsahem náležejí historii a národnosti ukrajinské. Hlavní jeho díla historická jsou: „Bogdan Chmelnickij" (po prvé 1857, po třetí 1887), „Bunt Steňki Razina" (1858), „Očerk žizni i nravov velikorusskago naroda" (1860), „Sěverno-russkija narodopravstva" (1863), „Smutnoje vremja moskovskago gosudarstva v načalě XVII. v." (1866), „Mazepa" (1882), „Russkaja istorija v žizneopisanijach" (1873—76) a jiné. K dílům historickým pojí se práce archeologické, edice památek staré literatury (Starinnyje pamjatniki russkoj literatury) a archivních listin a aktů (Akty Južnoj i Zapadnoj Rossiji), studie etnografické, jako „Istoričeskoje značenije južno-russkago narodnago pěsennago tvorčestva" (nové důkladné přepracování disertace), dále značný počet drobnějších monografií historických „Istoričeskija monografiji i izslědovanija" (16 sv.) a j. S Bilozerským a Kulišem založil Kostomarov literárně naukový měsíčník „Osnova" (1861—62), kde kromě historických a historickopolitických článků šířil své názory o demokracii, zdůrazňoval federativní princip proti centralismu tehdejších slavjanofilů a objasňoval národní zvláštnosti Ukrajinců a jejich právo na samostatný rozvoj.

Kostomarov byl jedním z nejoriginálnějších představitelů historiografie ruské, jediný ze spisovatelů novějších, jejž bylo by možno nazvati historikem-umělcem, jak ho vhodně charakterisoval Pypin. Chudá a suchá fakta historická uměl oživiti ze své fantasie a zobraziti minulost ve vší svěžesti a barvitosti. Historické názory jeho byly sice od dějepisců ruských a polských potírány jako stranické, ale celkem byly vždy podepřeny o věrohodné dokumenty. Pro objasnění vnitřních dějin Jižní Rusi Kostomarov vykonal více než kdokoliv jiný.

[М. Грушевский: Укр. русь. литер. відроженнн (Лит. Н. Віст. 1892, XI). — Де-Пуле: Харьк. университет (Вѣст. Евр. 1884). — А. Пыпин: Исторія рус. этнографіи. III. Спб. 1891. — Н. П. Дашкевич: Отзыв о сочиненіи Петрова: »Очерки исторіи украин. литературы XIX. ст.« (Зап. акад. наук LIX, 1889). — В. Каллаш: К исторіи мало-рус. литературы 20 и 30-х гг. XIX. в. (Кіев. Стар. 1900). — О. Дорошкевич: 20-40-ві роки в україн. літературі. Київ 1922. — П. Кулиш: Обзор укр. словесности III. Артем. — Гулак (Основа 1861. III). — О. Кониський: Відчити з іст. рус.-укр. письменства XIX. в. II. П. А. Гулак (Світ 1882, XIV). — А. Потебня: Сочиненія Гул.-Арт. (Кіев. Стар. 1888. V.). — Ю. Романчук: Недруковані твори

Арт. Гулака (Зап. т. Шевч. 60). — К. Студинський: Літер. замітки. Льв. 1901. — Г. Коваленко: Життя Є. Гребінки (Лит. Н. Віст. 1899. II); Є. Гребінка. Полтава 1918. — А. Кучинскій: Жизнь и дѣятельность Є. Греб. Київ 1900. — В. Лесевич: Є. Греб. (Рус. мысль 1904. I). — Н. Стороженко: Кіев славянисты 40-х годов (Кіев. Стар. 1897. II); Кирилло-Мефод. заговорщики. Кіев 1906. — Из исторіи »Общества св. Кирилла и Мефодія (Былое 1906. II). — В. Науменко: Костомаров как этнограф (Кіев. Стар. 1885). — М. Драгоманов: Кост. Жит. очерк. Льв. 1901. — О. Грушевський: Нові матеріяли до біогр. К. (Зап. укр. н. т. в Київи. I). — В. Батуринскій: К біографіи К. (Былое 1907. III). — А. Костомарова: Н. И. К. (Вѣст. Евр. 1910. VI—IX). — О. Барвінський: Погляди М. К. на задачі укр. інтел. и литер. (Зап. III. 126—7).]

2. *Počátky obrození Ukrajinců (Rusínů) v Haliči a Podkarpatských Rusů.*

Obrození haličských Ukrajinců (Rusínů), kteří r. 1772 připadli říši rakouské z rozdělené Polsky, počalo se — aspoň v prvních projevech — nezávisle na národním obrození Ukrajinců v Rusku. Rakouská vláda s počátku vlastně ani nevěděla, jaké národnosti jsou tito noví příslušníci jejího státu, a informovala se u mukačevského biskupa A. Bačinského, který odpověděl, že haličtí Rusíni jsou částí téhož národa jako Rusové Podkarpatští. Rusíni haličtí skutečně tehdy netvořili určitě vymezenou národnost, nýbrž spíše jen etnografickou masu, jejímž jádrem byl sedlák a vesnický kněz. Nějakých vyšších vrstev společenských, které by uvědoměle zastupovaly určitou národnost, mezi obyvatelstvem rusínským nebylo, neboť šlechta a měšťanstvo byly popolštěny a polština byla také obcovací řečí většiny duchovenstva. Probuditi v národě tak zuboženém vědomí národní bylo úkolem nadmíru nesnadným a obtížným.

Základ k volnějšímu rozvoji národnímu položen byl státními reformami za Marie Terezie a Josefa II., zvláště zrušením nevolnictví, reformami národohospodářskými a organisací školství. Když Rakousko zabralo východní Halič, bylo tam národní školství v úplném úpadku. Kromě několika klášterních škol nebylo tam žádných škol obecných. Nařízením vládním z l. 1774-76 zřízeny teprve školy farní, triviální a normální, v nichž se s počátku učilo německy a polsky, od roku 1792 bylo však dovoleno učit rusínské děti dvakrát týdně rusínsky číst a psát. Rusínštinou rozuměla se církevní slovanština, t. j. slaveno-ruština.

Při nové organisaci národních škol r. 1817 bylo ustanoveno, aby se ve všech národních školách v Haliči náboženství řecko-katolickému učilo rusínsky, aby ve smíšených školách byla vyučovací řečí polština, aby v národních školách, kam chodí jen děti řecko-katolického vyznání, vyučovací řečí byla rusínština, ale zároveň aby se děti učily číst a psát polsky. Bylo však dovo-

leno tam, kde byly školy smíšené, zřizovati na vlastní náklad školy farní s vyučovací řečí rusínskou. Nařízení to mělo v theorii platnost až do r. 1848, kdy od vlády uznána rovnoprávnost rusínštiny s polštinou ve školách a úřadech, ale v praksi nebylo zachováváno.

Stav středních škol byl v zabrané Haliči příznivější než škol národních. R. 1772 bylo v celé Haliči 24 středních škol, v nichž se vzdělávali kandidáti kněžství a úředníci. Vyučovací řečí byla latina, potom němčina a polština; rusínština byla však až do roku 1848 vyloučena. Vyšší školství zastoupeno bylo jediné ústavy theologickými, v nichž se dostávalo nejnutnějšího vzdělání kandidátům kněžství. Rusíni měli dva semináře, ve Lvově a v Přemyšlu. Aby se vzdělání uniatského duchovenstva povzneslo, zřízen byl roku 1774 ve Vídni při kostele sv. Barbory generální seminář řecko-katolický, t. ř. Barbareum, pro theology z Uher, Haliče, Sedmihrad a Chorvatska. Roku 1784 bylo Barbareum zavřeno a chovanci tamní posláni dílem do Jagru, dílem do Lvova, kde byl zřízen generální seminář a úplná universita. Po nějaké době (1803) bylo také Barbareum jako císařský konvikt ve Vídni znovu otevřeno, ovšem jen s obmezeným počtem kleriků řecko-katolických.

Poněkud jiné byly kulturní poměry v Podkarpatské Rusi.

Podkarpatští Rusové připojili se roku 1649 k unii a byli od konce XVII. stol. až do r. 1771 se svým biskupem v Mukačevě podřízeni latinskému arcibiskupství v Jagru. Tím dostali se ve styk s civilisací západoevropskou, která jim byla dříve cizí, pozbyli však vlastní autonomie církevní. Katolický arcibiskup jagerský pokládal biskupa mukačevského jen za generálního vikáře pro řecko-katolický ritus a všemožně ho zkracoval v jeho pravomoci; příkladu arcibiskupova následoval i nižší klerus katolický, který si osoboval poručenství a dozor nad duchovenstvem uniatským. Časté konflikty, které z toho vznikaly mezi duchovenstvem, přiměly osvíceného biskupa mukačevského *Manuila Olšavského* (1743—1767), rodilého ze Spiše a promovaného r. 1738 na universitě v Trnavě, že usiloval zbaviti se závislosti na arcibiskupství jagerském a zjednati si samostatnost, ale teprve Marie Terezie r. 1771 vymohla po dlouhém vyjednávání s papežem uznání samostatné diecése mukačevské. Prvním samostatným biskupem jmenován byl tehdejší biskup mukačevský *Ivan Bradač*, který brzy poté zemřel. Jeho nástupce *Andrej Bačinskij* (1772—1809) přeložil roku 1755 své sídlo z Mukačeva do Užhorodu a požívaje zvláštní přízně Marie Terezie, řádně a důstojně uspořádal své biskupství i celou diecési. R. 1816 utvořeno z části rozsáhlé diecése mukačevské nové biskupství řecko-katolické v Prešově, podřízené arcibiskupovi ostřihomskému.

V době přechodu Podkarpatských Rusu od pravoslaví k unii vzdělání duchovenstva, které jako v Haliči tvořilo hlavní kulturní složku národa, bylo zcela povrchní; naučil-li se někdo v klášteře mukačevském nebo hrušovském obstojně čísti a psáti kyrilicí a mohl-li zaplatiti určitou taxu, byl mu přístup k stavu kněžskému otevřen. Podřízením biskupství mukačevského arcibiskupství jagerskému nastal teprve ve vzdělání duchovenstva uniatského příznivý obrat. Kandidáti bohosloví byli nuceni náležitě se připraviti k svému povolání a přípravy té dostávalo se jim v latinských seminářích v Jagru a Trnavě, kde se vzdělávali zároveň s duchovenstvem katolickým. Při nedostatku kněžstva bylo třeba připouštěti k stavu duchovnímu i kandidáty, kteří neprošli bohosloveckým učením v těchto seminářích. Proto biskup mukačevský M. Olšavskij zřídil v Mukačevě pro duchovní přípravnou školu, skládající se ze dvou oddělení: elementárního a bohosloveckého, kde si kandidáti kněžství osvojovali znalost církevní slovanštiny (slaveno-ruštiny). Schopnější žáci byli teprve posíláni na bohoslovecké studie v Trnavě nebo v Jagru. Škola Olšavského tvořila zárodek biskupského semináře, který otevřel a řádně opatřil pro 40 chovanců Andrej Bačinskij v Užhorodě. Bačinskij jsa dbalý o vzdělání svého duchovenstva, zřídil při své biskupské stolici i bohatou knihovnu, která za jeho doby čítala na 9000 svazků, mezi nimi i vzácné starotisky. Založením vídeňského Barbarea a zvláště generálního semináře a university ve Lvově poskytla se mládeži z Podkarpatské Rusi další příležitost náležitě se vzdělati. Pobytem na vyšších ústavech vzdělávacích v Trnavě, Jagru, Vídni, Lvově, později i v Pešti podporován byl rozvoj a vzrůst vzdělanosti mezi Podkarpatskými Rusy, kteří tehdy po stránce kulturní vynikali nad své soukmenovce v Haliči. S jakým úspěchem inteligence podkarpatsko-ruská využila příležitosti k svému vzdělání, vysvítá z toho, že na konci XVIII. a na počátku XIX. stol. hojný počet Podkarpatských Rusů zastával významná místa na universitách a vzdělávacích ústavech v Rakousku a Rusku. Působení těchto učených mužů mimo vlast bylo jistě čestné a záslužné, avšak k povznesení kultury v národě samém se tím nepřispívalo, spíše to byl úbytek kulturních sil v rodné zemi.

Literárním jazykem Rusínů v Haliči i v Uhrách, jazykem církve a školy, byla slavenoruština, strojená směs z církevní slovanštiny s řečí lidovou. Slavenoruština připuštěna byla také roku 1787 na fakultu theologickou a filosofickou ve Lvově. Avšak profesoři rusínského oddílu na universitě sami znamenali, že se tento mrtvý jazyk nehodí pro nové učení, a proto raději užívali latiny nebo polštiny. Počet výkladů rusínských

stále se zmenšoval, universita sama roku 1804 přeložena byla do Krakova, při čemž rusínské přednášky vůbec přestaly a nebyly obnoveny, ani když byla universita r. 1817 znovu otevřena.

Místo slaveno-rusky jali se spisovatelé z Haliče psáti polsky, německy a latinsky, u Podkarpatských Rusů rozmohla se nejvíce latina. Vrstevník Bačinského *Ioannikij Bazilovič* vydal obšírný spis historický o Podkarpatské Rusi „Brevis notitio fundationis Theodori Koriathovits" v šesti dílech (Košice 1799—1805). *Michail Lučkaj* kromě slaveno-rusínské gramatiky „Grammatica Slavo-Ruthena" zůstavil v rukopise dějiny „Historia Carpatho-Ruthenorum". Latinské básně psal učený *Vasil Dovhovič;* v jeho rukopisné sbírce „Poemata Basilii Dóhovits", sestavené r. 1832 v Mukačevě a opatřené delší latinskou autobiografií, vedle 41 maďarských a 18 rusínských básní je 131 básní latinských. Sám *Aleksandr Duchnovič,* přední spisovatel v polovici XIX. stol. a vřelý vlastimil, psal svou autobiografii latinsky, v rukopise zanechal obšírnou monografii latinskou o dějinách prešovského biskupství, která byla později (r. 1877) přeložena od K. Kustodijeva do ruštiny, a r. 1847 latinsky vydal právnický spis „Corpus iuris".

Neznalost církevní slovanštiny u duchovenstva, vychovaného v latinských školách, dostoupila do té výše, že si často kněží usnadňovali čtení kyrilice tím, že si nad tekst kyrilský vpisovali nebo i dávali vpisovati latinkou jeho znění. Tak tomu bylo v Haliči a nejinak i na Podkarpatské Rusi, jak dosvědčuje biskup Bačinskij, který si trpce stěžoval, že z latinských škol, žádajíce svěcení na kněžství, přicházejí k němu bóhoslovci, kteří ve své „ruské nauce" (t. j. slaveno-ruštině) tak velice jsou zanedbáni a hloupě nevědomí, že ani čísti, ani své vlastní jméno napsati neumějí.

V Haliči snažil se budíti zájem pro církevně-slovanský jazyk mezi duchovenstvem *Ivan Snihurśkyj* (1784—1847). Vzdělával se ve Vídni, byl nějaký čas farářem při kostele sv. Barbory ve Vídni, kde se stýkal s B. Kopitarem, a posléze byl jmenován biskupem v Přemyšlu. Sám nebyl literárně činný a v soukromých dopisech užíval polštiny, ale obětavě podporoval literární snažení ve svém okolí; založil bohatou knihovnu kapitulní, uvedl církevní slovanštinu jako vyučovací předmět do místního semináře theologického a zřídil biskupskou knihtiskárnu, která měla v historii obrození haličských Ukrajinců důležitý význam. Přemyšl stal se vůbec jeho přičiněním prvním střediskem literárního ruchu mezi Rusíny.

Mnoho k tomu přispěl kanovník přemyšlské kapituly *Ivan Mohylnyćkyj* (1777—1831). Z jeho podnětu ustavila se roku 1816

v Přemyšlu první rusínská společnost (Societas presbyterorum ritus graeco-catholici) k vydávání náboženských a vzdělavatelných knih pro potřebu duchovenstva při vyučování. Mezi popolštěným a neuvědomělým duchovenstvem nenašla však opory a z nedostatku členstva brzy se rozešla. Jediné Mohylnyćkyj, jenž si dopisoval s Šafaříkem, nepřestal býti činný ve smyslu stanov společnosti: pečoval o zakládání nových farních škol, psal učebnice pro školy a složil mluvnici rusínskou (napsána byla roku 1823, ale tiskem nevydána); nevymanil se v ní ještě z vlivu církevní slovanštiny, nicméně v značné míře přihlížel k živé řeči lidu, bera z ní příklady a vzory. Své dosavadní obrany jazyka rusínského shrnul v důležité rozpravě „Vědomosť o ruskom jazyče", v níž dokazoval, že jazyk rusínský je zcela rozdílný od církevně-slovanského, polského a ruského a že se tohoto jazyka užívalo ve všech zemích, kdysi pod jménem Malé a Červené Rusi známých. Byla to první učená úvaha o ukrajinské řeči v Haliči, zkráceně uveřejněná polsky r. 1829 a později často otiskovaná (na př. „Rozprawa o języku ruskim" ve Lvově r. 1848).

Znalost slaveno-ruštiny stále se udržovala v semináři užhorodském, kde se aspoň dva předměty, pastorálka a katechetika, přednášely rusínsky, ačkoliv i tam se dály pokusy uvésti vyučovací řeč latinskou. Měla-li se znalost církevního jazyka utvrditi, bylo třeba napsati mluvnici jeho. Pokusil se o to *Michail Lučkaj*, který se za svého pobytu ve Vídni mnoho stýkal s B. Kopitarem a ve filologii slovanské byl obeznalý. Vydal mluvnici „Grammatica Slavo-Ruthena: seu Vetero-Slavicae, et actu in montibus Carpathicis Parvo-Russicae, ceu dialecti vigentis linguae" (Budae 1830). V úvodě nadšeně velebil církevní slovanštinu, „praroditelku všech řečí slovanských", za jejíž nejstarší a nejvěrnější dceru pokládal rusínštinu (karpatoruštinu), ale ne živou řeč lidu ukrajinského, nýbrž obvyklou řeč knižní, t. j. slavenoruštinu. Při skladbě své gramatiky přihlížel také k živé karpatoruštině, kterou dokonale znal, připojiv na konec ukázky národních písní, hádanek a pořekadel. Karpatoruštinu (ruthenica) přesně rozlišoval od velkoruštiny (russica), ale nemoha se odpoutati od starších mluvnic Smotryćkého, Mrazoviče a j., ztotožňoval knižní rusínštinu s církevní slovanštinou a podal v podstatě jen gramatiku slaveno-ruštiny, ačkoliv si byl dobře vědom rozdílů mezi živou řečí karpato-ruskou a církevní slovanštinou a na rozdíly tyto výslovně ukazoval. Názory jeho byly dlouho směrodatné pro skladatele rusínských mluvnic na Podkarpatské Rusi i v Haliči. Vrstevník jeho *Ivan Berežanin* obhajoval rovněž slaveno-ruštinu jako spisovnou řeč všech Rusínů; ve svém obšírném díle o dějinách a topografii Podkarpatské Rusi, z něhož poslal roku 1827 z Vídně do Ruska Orlajovi výtah, pojednával o nářečích „malo

i karpato ili uhrorusskich", vytýkal hlavní jejich zvláštnosti, jimiž se odlišují od církevní slovanštiny a od velkoruštiny, při tom vychvaloval slaveno-ruštinu jako čistý a starý jazyk slovanský, který se hodí pro všecky větve ruské. Aby jí mohly všechny užívati, navrhoval grafické zkratky, jimiž možno prý odstraniti dialektické zvláštnosti a pod vnějším obrazem sjednotiti všecka nářečí, na př. zkratka бгъ mohla by se podle potřeby dialekticky rozmanitě čísti: Bog, Big, Bèg, Bug, Beug atd.

V Haliči jazykovými studiemi pilně se obíral *Josif Levyćkyj*, povzbudil ho k tomu Kopitar, s nímž se seznámil za svých studií theologických ve Vídni. R. 1830 vydal ve Lvově „Priručnyj slovar' slavenopolskij" a složil mluvnici „Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien" (Přemyšl 1834). Na rozdíl od Mohylnyćkého, jenž se ve své mluvnici přibližoval řeči lidové, Levyćkyj založil svou gramatiku na míchanici ze slov a forem církevně-slovanských, rusínských, polských a ruských. Teprve později vystoupil na obranu živé řeči národní. První z haličských Ukrajinců, který se pokusil uvésti živou řeč do literatury, byl *Josif Lozyńskyj*. Již na gymnasiu oblíbil si národní písně a lidové obřady a sestavil sbírku svatebních písní s popisem obřadů svatebních „Ruskoje vesile"; vytištěna byla roku 1835 v rusínské lidové řeči a pravopisem polským. Svůj pokus uvésti do písemnictví rusínského pravopis polský odůvodnil ve zvláštní stati „O wprowadzeniu abecedła polskiego do piśmiennictva ruskiego" (Rozmaitości r. 1834). Zároveň s rukopisem „Vesile" podal do censury r. 1833 mluvnici rusínskou, která byla Kopitarem k tisku připuštěna. Autor ji znovu přepracoval, bezpochyby podle poznámek Kopitarových, a připojil k ní předmluvu, v níž vykládal, že řeč rusínská se nemá ztotožňovat s jazykem církevně-slovanským, kterému lid nevalně rozumí, a zastával se živé řeči lidu jako jazyka spisovného dovozuje, že se jazyk spisovný nemá lišiti od prosté řeči a že „prvním pravidlem každé mluvnice jest tak psát, jak se obecně mluví". Censor Benedikt Levyćkyj, zatvrzelý přívrženec slaveno-ruštiny, jemuž byl rukopis předložen, vytýkal Lozyńskému nebezpečné novotářství, jež by mohlo vésti k znešvaření a zmatení dosavadního jazyka spisovného, a tisk knihy neschválil. Teprve r. 1846 po trojím censurování vytištěna byla polsky psaná „Grammatyka języka ruskiego (maloruskiego)" v Přemyšlu. Návrh Lozyńského, aby do rusínštiny uveden byl pravopis polský, narazil však na tuhý odpor spisovatelů rusínských, starších (J. Levyćkyj) i mladších (Šaškevyč), kteří mu vytýkali polonofilství a horlivě se zastávali písma slovanského. Tím se stalo, že i včasná jeho myšlenka, uvésti do písemnictví domácího živou řeč národní, neměla zatím úspěchu.

Národopisné studie jiných Slovanů, zejména polských spisovatelů, nezůstaly bez vlivu na haličské Ukrajince a pomáhaly překonávat předsudek a nechuť inteligence k živé řeči lidu. V polských časopisech uveřejňovány byly ukázky rusínských písní a ukazováno na jejich poetické přednosti. Ljach Szyrma otiskl v „Dzienniku Wileńském" (1818) dvě ukrajinské písně z Haliče v originále a v polském překladě. Lvovský almanah, vydávaný od prof. K. Hüttnera a Mause v polském a německém jazyku („Pielgrzym lwowski", „Der Pilger von Lemberg"), přinášel v l. 1821 a 1822 ukrajinské písně v originále a v německém překladě, jakož i úvahy o nich. Básník Wincenty Pol vydal sbírku ukrajinských písní v německém překladě „Ruthenische Volkslieder" (Dresden 1829). W. Zaleski (Wacław z Oleska) uveřejnil dvoudílnou sbírku písní, převahou haličsko-ukrajinských, „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego" (Lwów 1833). V předmluvě vykládal význam lidové poesie a velebil bohatství a originálnost ukrajinských písní, což nemálo lichotilo národnímu patriotismu haličských Ukrajinců. Zaleski ovšem jim nedoporučoval, aby si v řeči těchto písní vytvářeli novou literaturu, a vyslovil přání, aby se raději přimknuli k literatuře polské. Národní sebevědomí zesilováno bylo i básnickou školou polsko-ukrajinskou, která úspěšně vzdělávala národní motivy ukrajinské a budila sympatie pro Ukrajinu. Ale i jinak Poláci bezděky přispívali k tomu, aby si Rusíni začali vážit své národní řeči. Po nešťastném povstání r. 1830—31 mnoho polských povstalců uprchlo do Haliče a snažilo se získat venkovský lid pro nový boj za svobodu Polska. Chtíce úspěšně agitovat mezi Ukrajinci, psali v řeči lidové revoluční písně a brožury, šířili je mezi lidem a duchovenstvem v četných přepisích a podávali živý příklad, že lidové řeči lze dobře užívat jako jazyka spisovného.

Tento názor zvítězil také v kroužku vlastenecké mládeže, která v letech třicátých studovala ve Lvově. V popředí nového ruchu postavil se *Markijan Šaškevyč* (1811—1843). Studuje filosofii a potom theologii ve Lvově, soukromou pílí zjednal si důkladnou znalost slovanských jazyků, literatury a dějin, horlivě četl díla tehdejších „apoštolů Slovanstva", Dobrovského, Šafaříka, Kollára, Čelakovského, Kopitara, Vuka Karadžiće a j. Nejmocněji naň působili spisovatelé ukrajinští, Ivan Kotljarevškyj, Kvitka, Hrebinka, později Metlinskij a Ševčenko. Z jejich děl poznal, že lidový jazyk na Ukrajině je týž jako v Haliči, že Ukrajinci v Rusku a Rusíni v Haliči jsou jeden národ. V spolužácích Ivanu Vahylevyči a Jakovu Holovackém našel druhy stejně smýšlející. Co je spojovalo, Šaškevyč vyslovil těmito verši:

„Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила, —
Чомуж мова єй не мила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?“

Již za studií gymnasijních v Březanech Šaškevyč pokoušel se skládati verše, a to polsky. Jako theolog psal básně výhradně v rusínské lidové řeči. První jeho básně vyšly v rukopisné sbírce „Syn Rusi“, kterou r. 1833 uspořádali theologové rusínští. Významná je tu báseň „Do čytelej ruškoho jazyka“, v níž vyzývá své mladé druhy, aby si podali ruce, spojenými silami pracovali ve prospěch svého národa a pomáhali zahánět „mraky tmavé“. Brzy potom Šaškevyč sebral básně své a svých nejbližších přátel. Holovaćkého a Vahylevyče, ve zvláštní knížku, připojil k nim ukázky z lidové poesie, životopis Chmelnyćkého, drobné populární povídky a chtěl ji vydati tiskem s názvem „Zorja“. Při tom užil nové azbuky, opřené o ruskou graždanku a Vukův pravopis. Roku 1834 podal rukopis censuře. Světský obsah básní, lidová řeč a nová graždanská azbuka, odchylná od církevní kyrilice, pobouřila censora B. Levyćkého i metropolitu lvovského, takže „Zorja“ nebyla k tisku dovolena. Nadto ještě na pořadatele almanahu uvaleno podezření z rusofilství a vykonána u nich policejní prohlídka. Ačkoliv se nic závadného nenašlo, zůstali přece podezřelými. Pořadatelé almanahu nedali se tím odstrašit. K radě Holovaćkého podali sbírku ve formě poněkud změněné k censuře uherské, která ji schválila. R. 1837 vyšla v Budíně „Rusalka Dněstrovaja“, první knížka vytištěná čistou řečí ukrajinskou a fonetickým pravopisem v Rakousku.

Jako básník byl Šaškevyč výlučně lyrický talent. Obmýšlená epická skladba „Perekynčyk bisurmanskyj“ uvázla na lyrickém vstupu, který je znám s názvem „Bandurysta“. Také pokus psáti prózou („Olena“) se mu nezdařil. Většina jeho lyrických básní má subjektivní ráz, zobrazujíc jeho vlastní city a duševní zážitky. Upřímnost a prostota dodávají jim zvláštní působivosti. Tón jejich je větším dílem elegický a melancholický. Básník teskní po rodném kraji, kde ztrávil šťastné mládí („Pidlyše“), naříká na svůj neblahý osud („Licha dolja“, „Nad Buhom“, „Neščasnyj“ a j.) a stísněnému srdci ulehčuje v žalmech, plných odevzdanosti a víry v Boha („Psalmy Ruslanovi“). Zvláště pěkné jsou básně, připomínající něžné tóny národních písní („Vesnivka“, „Dnistrovanka“, „Tuha za myloju“ a j.). V básních vlasteneckých budil národní sebevědomí, rozně-

coval lásku k rodné řeči a v dumách („Pohoňa", „Boleslav Kryvoustyj pid Halyčem") vyličoval hrdinské činy kozáků, snaže se obrazy z minulosti vzbuzovat národní hrdost.

V dějinách obrození haličských Ukrajinců má Šaškevyč důležitý význam. První úspěšně se snažil probudit národního ducha jejich, oživit domácí písemnictví, založit je na půdě čistě lidové a osvobodit lid z hmotného i duševního úpadku. Při tom bylo mu zápasit nejen s převahou kultury polské, která si podmaňovala domácí inteligenci, nýbrž i s vlastními soukmenovci, zaostalým a zpátečnickým duchovenstvem, slepě oddaným přežilé slaveno-ruštině. Protivenství, jehož se mu dostalo za jeho ušlechtilou snahu od vlastních krajanů, odstrašilo valnou část jeho mladých přátel, aby pokračovali v díle od něho započatém. Sami nejbližší jeho přátelé, Vahylevyč a Holovaćkyj, zpronevěřili se ideálum svého mládí a opustili konečně prapor, pod nímž s počátku bojovali.

Jakov Holovaćkyj (1814—1887), syn uniatského duchovního, již na gymnasiu ve Lvově mnoho četl, potom jako posluchač filosofie studoval v knihovně Ossolińských historické a filologické spisy slovanské, opisoval si ukrajinské národní písně ze sbírky Maksimovičovy a poznal i spisy ukrajinských spisovatelů. Seznámiv se s Vahylevyčem a Šaškevyčem, radil se s nimi, jakým způsobem bylo by lze pracovat ve prospěch ukrajinského lidu v Haliči. Probravše všemožné theorie a hypothesy, nabyli přesvědčení, že sami znají lid jen povrchně, že lidová řeč a lidový život vůbec jim není znám. Holovaćkyj místo studií na filosofii vydal se tedy na cesty po východní Haliči a sbíral národní písně a jiný materiál etnografický. Zanedbav po dvě léta studie ve Lvově, odešel na akademii do Košic, potom do Pešti, kde teprve absolvoval první ročník filosofie. V Pešti seznámil se s Kollárem, Godrou a Kuzmányem, s Chorvátem Kurelcem, se Srby Pavlovičem, Milovukem, Petrovićem a j., četl srbské, slovenské a české knihy a poznal vlastenecké zanícení mládeže slovenské a jihoslovanské. Vrátiv se do Lvova, pokračoval ve studiích filosofických a theologických, jež r. 1841 ukončil. Tehdy navázal již styky s Pogodinem, Kirějevským, Boďjanským a Sreznevským, kteří mu posílali ruské knihy. Pro účastenství v redakci „Rusalky" bylo mu odpíráno vysvěcení na kněze, teprve po kanonickém procesu byl r. 1842 vysvěcen a poslán za kooperátora do vsi Mykytynců, později do Chmelové. R. 1848 byl jmenován profesorem rusínské řeči a literatury při lvovské universitě. Až do r. 1850 byl horlivým zastancem ukrajinštiny jako řeči spisovné, ale potom hlásal jednotu Rusů a Ukrajinců. Ve svých výkladech universitních zabýval se výhradně památkami staroruskými,

o novém písemnictví ukrajinském se téměř nezmiňoval. Přednášky jeho přestaly také zajímat posluchače. Pro své styky s učenci ruskými upadl v podezření ze snah panslavistických a r. 1867 suspendován s polovičním platem. Odjel na etnografickou výstavu do Moskvy a v Petrohradě proslovil řeč, v níž se vřele zastával jednoty ukrajinsko-ruské. Téhož roku (1867) opustil Halič a vystěhoval se na Rus, přijal pravoslaví a jmenován byl předsedou archeologické komise ve Vilně; od té doby psal výhradně rusky.

Jako spisovatel byl Holovaćkyj nadmíru plodný a mnohostranný. Četné jeho práce týkají se filologie, literární historie a dějepisectví. Na veřejnost vystoupil v „Rusalce", kde uveřejnil dumku „Dva vinočky", písně národní a krátkou zprávu o slovanských rukopisech v klášterní knihovně sv. Basilia ve Lvově. Do Čas. Čes. Musea poslal poutavé popisy svých cest po Haliči a Podkarpatské Rusi „Cesta po haličské a uherské Rusi (1841—42), „O halické a uherské Rusi" (1843), které byly překládány do polštiny, ruštiny a němčiny. Do almanahu „Věnok Rusynam na obžynky", jejž vydával bratr jeho Ivan ve Vídni (1846, 1847), přispěl biografií Šaškevyčovou, připojiv k ní básnické překlady Šaškevyčovy a povídku jeho „Olena", dále pěkným překladem srbských písní národních, o nichž napsal delší úvahu, historickou statí „Velikaja Chorvatija" atd. Na sjezdu rusínských učenců (roku 1848) přednesl důležitou „Rozpravu o jazyći južnoruškim", v níž se zastával maloruštiny jako řeči osobité, samostatné a starobylé, velebil její přirozenost, čistotu, plnozvučnost a sílu, dovolávaje se při tom svědectví Bandtkieho, Mickiewicze, Boďjanského, Koubka a j. Dialekticky rozeznával v celé oblasti maloruštiny (jihoruštiny) tři hlavní skupiny nářeční: volyňsko-podolskou (ukrajinskou), haličskou a karpatoruskou. Se stejným důrazem zastal se maloruštiny jako řeči samostatné v době, kdy zemská správa v Haliči za Goluchowského chtěla Rusínům vnutiti latinskou abecedu; v protestu svém výslovně prohlásil: „Ruthenský (rusínský, maloruský) jazyk je jazykem samostatným a není dialektem velkoruským." Od zásad Šaškevyčových, k nimž se dříve přiznával, začal se však odchylovati tím, že vzorem spisovné řeči nebyl mu již živý jazyk národní, nýbrž řeč starších památek literárních. Jevilo se to v jeho „Hramatice ruskoho jazyka" (1849), na kterou značně působila ruská gramatika Vostokovova. Tento zájem pro jazyk staroruských památek obrazil se nejen na jeho vlastní dikci, nýbrž byl mu i mostem v přechodu k velkoruštině. Z četných jeho prací, jež vydával, zvláštní zmínky zasluhují: „Istoričeskij očerk osnovanija halicko-ruskoji Matičě (1849), „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien" (1861), „O pervom literat.-umstven-

nom dviženiju rusinov Galiciji so vremen avstrijskago vladěnija v toj zemlě (1865), „O narodnoj oděždě i ubranstvě Rusinov ili ruskich v Galičině i severovostočnoj Vengriji" (1877), „Geografičeskij slovar' zapadnoslavjanskich i jugoslavjanskich zemel' i priležaščich stran" (1884). Trvalý význam má jeho sbírka národních písní „Narodnyja pěsni galickoj i ugarskoj Rusi", otištěná nejdříve v „Čtenijach moskov. obščestva istoriji i drevnostej" (1863—65), potom samostatně vydaná ve 4 dílech (1878).

Ivan Vahylevyč (1811—1866) po studiích gymnasijních v Stanislavově poslouchal filosofii na universitě ve Lvově, kde se seznámil se spisovateli polskými A. Bielowským a Jos. Borkowským a pokoušel se psáti verše polské. Poznav vlastenecké snahy kroužku Šaškevyčova, umínil si, že veškeré své síly chce věnovat národní osvětě a studiím národopisným. Zanedbával studie filosofické, cestoval po venkově, sbíraje písně a národní tradice a studuje řeč lidovou. Studie theologické skončil teprve r. 1839, svěcení kněžské bylo mu však odpíráno jednak pro účastenství v redakci „Rusalky", jednak pro styky s ruskými spisovateli (Pogodinem). Na opětované žádosti dostalo se mu konečně r. 1845 vysvěcení kněžského. R. 1848 opustil však o své újmě místo, kde byl ustanoven duchovním pastýřem, a ujal se redakce „Dnevnyka Ruského", jejž založil „Ruskyj Sobor", t. j. popolštění Rusíni. „Dnevnyk" byl vydáván dvojmo, latinkou a kyrilicí, a Vahylevyč uveřejnil tam krátký bibliograficko-literární přehled rusínského písemnictví od X. st. až do dob nejnovějších. „Dnevnyk" po několika číslech přestal vycházet a Vahylevyč nemoha dostat dovolení, aby se směl vrátit k duchovní správě, kterou byl opustil bez dovolení duchovní vrchnosti, přestoupil k protestantství. R. 1851 jmenován byl zástupcem kustoda bibliotéky Ossolińských, brzy nato jako protestant propuštěn a dlouho bídně se živil korektorstvím. Na přímluvu polských přátel dostal konečně místo ředitele městského archivu ve Lvově. Bojem o kus chleba byly však už síly jeho vyčerpány, takže brzy zemřel.

Při svých schopnostech, široké erudici (vrstevníci mu říkali „živá encyklopedie") a nevšední energii pracovní Vahylevyč mohl prokázat rusínské literatuře vydatné služby, ale neblahé poměry životní a těkavá povaha nepříznivě působily na jeho činnost spisovatelskou. Do „Rusalky" přispěl sbírkou písní národních, nadšeně psanou úvahou o jejich významu a dvěma básněmi („Madej", „Žalyn a Kalyna") podle národního podání. Prostřednictvím Pogodinovým, který si jeho prací etnografických velice vážil, vešel v písemné spojení s Šafaříkem (od r. 1836), jemuž posílal s počátku zprávy, potom i zajímavé články národopisné, jež do češtiny překládal K. V. Zap. Šafaříka zajímaly zejména zprávy

o domnělých staroslovanských (runských) nápisech, vyrytých v jeskyních nad řekou Stryjí, jejichž popis z péra Vahylevyčova uveřejnil v Čas. Čes. Musea 1838: „Rozhorecké jeskyně". Neméně poutavé byly další články Vahylevyčovy, jež psal pro Čas. Čes. Musea: „Huculové, obyvatelé východního pohoří Karpatského (1838, 1839), „O upírech a viďmách" (1840) a „Bojkové, lid ruskoslovanský v Haličích" (1841). Kromě toho poslal Šafaříkovi r. 1838 sbírku písní maloruských, jež zapsal z úst lidu. Všímaje si živé řeči národní, záhy pomýšlel na sestavení slovníku jihoruské řeči podle vzoru Karadžićova (s výklady o národních obřadech a úslovích), vydal však jen mluvnici „Grammatyka języka małoruskiego w Galicyi" (1845). Ačkoliv dříve vytýkal mluvnici Lučkajově a Jos. Levyckého, že se zakládají na řeči, kterou nikdo nemluví, sám sestavil gramatiku nikoliv živé řeči národní, nýbrž jazykové směsi ze živlů staroruských, církevně-slovanských, polských a ukrajinských, vtěsnaných do rámce forem velkoruských podle gramatiky Grečovy. K cennějším pracím jeho náleží vydání „Slova o polku Igorově" (1865) s překladem polským a rusínským a s výklady, jež svědčí, že dobře znal práce Dobrovského, Šafaříkovy a Miklosichovy. Od r. 1850 psal své etnografické a historické práce výhradně polsky; toliko část jejich byla tiskem vydána.

Ke kroužku buditelů národních, jejichž vůdcem byl Šaškevyč, přimknuli se z mládí ještě dva významnější spisovatelé: M. Ustyjanovyč a A. Mohylnyćkyj. *Mykola Ustyjanovyč* (1811 až 1885) napsal jako posluchač theologie báseň „Sleza na hrobě M. Harasevyča" (1836), která ho sblížila s Šaškevyčem a jeho druhy. Pronásledování, jež stihlo mladé nadšence, zastrašilo Ustyjanovyče, takže se na nějaký čas úplně odmlčel; ozval se znovu po smrti Šaškevyčově básní „Zhadka za M. Šaškevyča". K vydatnější činnosti spisovatelské roznícen byl národním hnutím r. 1848. Skládal v řeči národní lyrické a epické básně, psal povídky ze života Verchovenců, mezi nimiž žil, redigoval „Halyčoruskyj Věstnik". Novinkou byly zvláště jeho povídky: „Dopust Božyj", „Staryj Jefrem", „Mesť Verchovinća", „Strastnyj Četver", „Nič na Beržavi", první pokusy o zábavnou prózu v literatuře rusínské. Později Ustyjanovyč jako četní jeho vrstevníci přiklonil se k straně rusofilské a přestal psát v řeči národní.

Jako horlivý obránce národnosti a řeči rusínské osvědčil se *Antin Mohylnyćkyj* (1811—1873). Jako posluchač theologie zabýval se poesii a později uveřejňoval příležitostné a vlastenecké básně v časopisech („Zorja halyćka", „Pčola"). Hlavním jeho dílem je epická báseň „Skyt Maňavskyj", založená na národní tradici, která byla od vrstevníků radostně uvítána jako nejlepší současný výtvor básnický. R. 1861 Mohylnyćkyj byl zvolen za po-

slance do říšské rady, kde vystoupil s důrazným požadavkem za rovnoprávnost řeči rusínské s polskou ve školách a úřadech. Jeho výmluvná řeč vzbudila všeobecnou pozornost a zjednala mu neličenou pochvalu vrstevníků.

(Ф. П. С.: Прикарп. Русь под владѣніем Австріи. Львъ. I. 1895, II. 1897. — Jul. Pelesz: Geschichte d. Union der ruthen. Kirche. Wien 1881. — О. Терлецький: Лит. стремлінія галиц. Русинов 1772—1876 (Житє і слово I—IV); Гал.-рус. письменство 1848—1865 (Лит. Н. Вѣстник 1903. VI—XII). — М. Тершаковец: Гал.-рус. літ. відродженє. Львъ. 1908; Матеріялы й замітки до історії національ. відродженія Гал. Руси (Укр.-рус. Архив III. Львъ. 1907). — В. Гнатюк: Національ. відродженє Австроугорських Українців. Відень 1916.

Bidermann: Die ungar. Ruthenen. Insb. 1867. — Матисов: Движеніе нар. жизни в Угор. Руси (Бесѣда 1871. VI—VII). — Вл. Терлецкій: Угор. Русь и возрожденіе сознанія народности между рус. в Венгріи. Кіев 1875. — В. Лукич: Угорьска Русь. Львъ. 1887. — П. Феерчак: Очерк литер. движенія Угор. русских. Одесса 1888. — Евм. Сабов: Христоматія церк. слов. и угро-рус. литер. памятников. Унгвар 1893. — Вл. Францев: Обзор важн. изученій Угорской Руси. Варш. 1901. — Г. Стрипський: З старшої письмен. Угор. Руси (Зап. тов. Шевч. 117—118, 1913). — В. Бирчак: Литер. стремлѣня подкарп. Руси. Ужг. 1921. — J. Máchal: Podkarp. Rusové a slov. obrození (Slov. Sbor. Pastrnkův. Pr. 1923).

Н. С. Свѣнцицкій: Матеріялы по исторіи возрожденія Карп. Руси. Львъ. 1906; Обзор сношеній Карп. Руси с Россіей (Изв. от. рус. яз. Акад. наук XI. 1906); Матеріялы по истор. сношеній Карп. Руси с Россіей. Львъ. 1906.

О. Маковей: Три галицьки граматики (Зап. Т. Шевч. 51, 54). — М. Возняк: Студії над гал.-україн. граматиками XIX. в. (Зап. Т. Шевч. 89—91, 93—5). — М. Тершаковец: Відносини В. Копітара до гал.-україн. письменства (Зап. Т. Шевч. 94, 95). — І. Франко: Азбучна війна в Галичині (Зап. Т. Шевч. 113—6). — F. Tichý: M. Lučkaj (Slov. Sbor. Pastrnkův. Pr. 1923).

О. Огоновський: М. Шашкевич, його житє і письма. Львъ. 1886. — В. Коцовський: Житє і значіннє М. Ш. Львъ. 1886. — М. Тершаковец: Причинки до студії над М. Ш. (Наук. Збірник 1906). — К. Студинський: Генеза поет. творів М. Ш. Львъ. 1909. — Б. Лепкий: М. Ш. (Загал. бібл. 106—7). — Iz. Jeluk: Odrodzenie rus. lit. w Galicyi i M. Szaszkiewicz (Sprav. gimn. w Brzeżanach 1910/11). — К. Студинський: Кореспонд. Як. Головацького (Збірник філ. секц. наук. т. Шевч. VIII—IX, XI—XII, 1905, 1909). — М. Возняк: До вияснення нац. поглядів Як. Головацького в 1848 р. (Зап. Шевч. 121). — Ів. Франко: До біографії І. Вагилевича (Зап. Т. Шевч. 79). — І. Свѣнцицький: І. Ваг. як проповідник (Зап. Т. Шевч. 84). — Созанський: І. В. (Зап. Т. Шевч. 70). — Яр. Гофдинський: До біографії й характ. М. Устіяновича (Зап. Шевч. 104). — І. Брік: Матеріялы до іст. україн.-чеських взаємин (Укр.-рус. Арх. XV. 1921). — Jiří Horák: Tři čeští spisovatelé v Haliči (Národopis. věst. československ. roč. X).

HLAVA III.

Počátky romantismu v Polsku.

Jako v Rusku, tak i v kongresovém království polském začal ke konci vlády Aleksandra I. vanouti mrazivý duch tuhé reakce. Ústavní práva, udělená r. 1815, byla všelijak zkracována, velkokníže Konstantin, vrchní velitel vojska polského, počínal si způsobem zcela despotickým, finanční stav země byl přeubohý. Všecko to budilo roztrpčenost a nevoli, jež vláda hleděla potlačiti prostředky reakčními, zavíráním škol, přísnou censurou a pronásledováním nespokojenců. V té příčině neblaze proslul zejména carský komisař M. Novosilcov. Ještě hůře bylo za cara Mikuláše, který pomýšlel dokonce na úplné odstranění dosavadní ústavy. Červencová revoluce ve Francii (r. 1830) byla také Polákům výzvou k povstání, které vybuchlo ve Varšavě 29. listopadu 1830 útokem na Belveder. S počátku bylo štěstí válečné Polákům příznivo, ale váhavostí a neschopností vojenských vůdců a vnitřní nesvorností síly jejich ochabovaly, takže v říjnu 1831 povstání bylo násilně potlačeno. Značný počet Poláků, v povstání zúčastněných, pokud nepadli na bojištích u Grochova a Ostrolenky, spasil se útěkem do Francie, Belgie, Švýcarska a Anglie, kde byl ochotně přijat, neboť statečný a houževnatý zápas polských bojovníků, jejich konečná pohroma a porážka zjednaly jim po celé západní Evropě vřelé sympatie. Největší počet emigrantů usadil se v Paříži, kde zřízena zvláštní polská společnost vědecká a vydavatelská. Celá literatura emigrantská našla svůj útulek v Paříži. Pohříchu ani na cizí půdě nebyli Poláci sjednoceni, dělíce se na dva hlavní proudy. Strana aristokratická očekávala hlavně pomoci od diplomacie evropské a šířila časopisy i osobními styky na západě zájem pro věc polskou. Strana demokratická vstoupila zase ve spojení s revolučními proudy na západě a chápala se každé příležitosti, aby v zemích polských podnítila znovu revoluci.

V Polsku samém po nezdařeném povstání bylo ještě hůře než dříve. Tuhá reakce a tvrdý útisk těžce dopadl na země polské. Mnoho Poláků odpykalo na Sibiři účast na povstání, četné rodiny stihla konfiskace majetku, jiní byli násilím přesídleni do vnitra Ruska a jejich místo zaujali Rusové. R. 1832 vydán byl tak zv.

organický statut, jímž byla dřívější ústava značně obmezena. Poněvadž se vlády všech téměř evropských mocností postavily na obranu polské samosprávy, car Mikuláš vzdal se sice myšlenky sliti Polsko s ostatní Rusí, hleděl však zesíliti tam ruský živel a odevzdati důležitá odvětví administrace do rukou Rusů. Podle organického statutu měl jazyk polský zůstati sice nadále jazykem úředním, avšak Paskěvič, který měl v Polsku moc téměř diktátorskou, užíval veřejně jazyka francouzského a kancelář jeho byla vedena rusky a odtud ruština pronikala do všech úřadů. Záhy bylo také nařízeno, aby se jazyk ruský stal povinným předmětem na gymnasiích vedle polského. University vídeňská a varšavská a lyceum v Krzemieńci byly zrušeny a místo nich otevřena nová universita ruská v Kijevě. Mládež polská nucena vzdělávati se na universitách ruských a bráněno jí, aby studovala v Krakově. Zrušena též Varšavská společnost přátel nauk, jejíž knihovna a rukopisy, jakož i jiné sbírky soukromé, jako Czartoryských z Pulaw, odvezeny do Moskvy a Petrohradu, kde jimi obohacena carská veřejná knihovna.

Neustávající agitace polské emigrace a opětované pokusy její podnítiti nové povstání způsobily, že v království polském téměř nepřetržitě trval jakýsi stav obležení se vším útiskem policejní zvůle, stíhající nevinné s vinnými pro pouhé podezření. Mezi Poláky poznaňskými připravováno nové povstání na r. 1846, jehož středem měl býti Krakov. Povstání bylo hned v zárodku utlumeno. V Haliči tehdy k potlačení povstání mnoho přispěl selský lid, který podnícen jsa úřady rakouskými, zuřivě se vrhl na šlechtu a duchovenstvo a způsobil na mnohých místech hrozné krveprolití.

Ani revoluční rok 1848, do něhož Poláci skládali veliké naděje, nepřinesl jim žádoucí změny. V Poznani vzbouřilo se sice vojsko polské za vedení Mierosławského, bylo však poraženo u Sokolova. Také revoluční projevy Poláků v Haliči neměly žádného zvláštního důsledku. V ruském Polsku přísná opatření vlády odňala vůbec možnost jakéhokoliv hnutí revolučního. Teprve po krimské válce spolu se změnou vládní formy v Rusku za Aleksandra II. nastal i v Polsku obrat k lepšímu. Výjimečný stav byl zrušen, censura uvolněna, městům vráceno právo voliti si zastupitelstva místo dosavadních rad vládou jmenovaných, jazyk polský opět uváděn do úřadů a p. Ale ústupky tyto nemohly potlačiti vřelou touhu po úplné samostatnosti, spíše ji ještě rozněcovaly. Nevole proti vládě ruské stále vzrůstala a rozjítřené mysli nespokojily se ani dalšími reformami: reorganisací škol, znovuzřízením university ve Varšavě, zavedením polského jazyka do škol a úřadů a značnou autonomií Polska. R. 1863 vybuchlo nové povstání, nebylo však dostatečně vojensky připraveno a příliš spoléhalo na cizí pomoc. Veřejné mínění v západní

Evropě bylo Polákům nejvýše příznivé, pohříchu však žádný z evropských států nepřispěl Polákům brannou mocí, jak očekávali. R. 1864 bylo povstání krvavě potlačeno a mělo zase pro Poláky následky velmi neblahé. Posledním povstáním končí se také *romantická doba* v politice a literatuře polské.

1. *Doba před Mickiewiczem.*

Do Polska vnikaly už v druhé polovici XVIII. st. jednotlivé živly, jimiž se připravovala a kypřila půda pro nové směry literární. Pronikavě působil na společensko-politické, pedagogické i estetické názory v Polsku *Jean Jacques Rousseau.* Učení jeho bylo nejen podnětem četných pokusů reformních v oboru veřejné správy, nýbrž zanechalo živé stopy i v literatuře. Působivé byly zvláště jeho myšlenky o šťastném prvotním stavu lidstva v době, kdy se „nákaza" civilisace nedotkla ještě prvotního člověka, a o blahodárném vlivu vychování na lůně přírody. Ideami těmito Karpiński všecek jsa zaujat, napsal svou báseň „Do wolności", která v podstatě není nic jiného než básnická parafráze theorií Rousseauových. Zásadní myšlenky této básně Karpiński prozaicky rozvedl ještě v rozpravě „O wymowie w prozie albo wierszu" (r. 1782). Z Rousseaua vážil Krasicki mnohé myšlenky k svým románům „Pan Podstoli" a „Przypadki Doświadczyńskiego". Také v povídkách Michala Krajewského, Frant. Jezierského jsou zřejmé ohlasy ideí Rousseauových. Prostřednictvím francouzským dostaly se do Polska *idyly Gessnerovy,* od r. 1768 hojně překládané od Naruszewicze, Przybylského, Krasického a j. Zájem pro tento druh naivní poesie byl v Polsku neobyčejně trvalý a působení jeho na básníky polské směrodatné. Někteří básníci, jako Naruszewicz a Woronicz, snažili se typ eklogy Gessnerovy spojiti se starou „salonní a galantní" selankou Bernarda de Fontenella († 1757), zabarvujíce své idyly tendencí didaktickou. Jiní skladatelé selanek, jako Frant. Zabłocki a Frant. Karpiński v erotických básních užívali v hojné míře sentimentálních motivů gessnerismu, spojujíce s nimi tesklivou touhu po prostotě života vesnického a po půvabech venkovské přírody. Tento zřetel nabyl převahy v pastýřských zpěvích Kniažninových, v nichž se projevovala patrná snaha v rámci idyly zachycovati už obrázky ze skutečného života vesnického. Ve sbírce „Pienia wiejske" (1811) od *Vincence Reklewského* († 1812) vedle selanek, skládaných podle Gessnera, Kleista, Karpińského, vyskytují se už pěkné obrázky z polských vsí, na př. „Krakowiaki", „Halina", „Wiesław" a p. Kaz. Brodziński dokonal úplný obrat směrem k domácí, svérázné selance polské. Zároveň s Gessnerem vnikali do Polska i jiní spisovatelé směrů odchylných od pseudoklasi-

cismu, jako Haller, Klopstock, Hagedorn, Gleim atd., čímž se výlučný vliv francouzské literatury značně zeslaboval.

Melancholický *elegism Youngův a Grayův*, jímž byl posílen sentimentální prvek, obsažený již v gessnerismu, přenesen byv z Francie na půdu polskou, zanechal hojné stopy v poesii básníků předromantických, jako Karpińského, Kniaźnina, Niemcewicze a v mladistvých básních Adama Mickiewicze. Mnohem pronikavěji působily na domácí básníky *zpěvy Ossianovy;* byly často do polštiny překládány, následoval jich v „Bardě polském" *Adam Czartoryski* a v prvních dumách Niemcewicz. v pozdějších sporech mezi klasiky a romantiky hrály důležitou úlohu, spisovatelé povídek (Jos. Lipiński, Anna Mostowská, Lucie Rautenstrauchová a j.) vybírali si z nich hojné náměty dekorativní, v poesii vytvořena podle nich bohatá literatura epitafií, elegií, zpěvu „slovanských" a národních, zvláště dum, s nimiž souvisí také vznik romantických balad. Ossianem, „Homerem severu", vzbuzen byl zároveň silný zájem pro písně lidové, jež v Polsku a na Litvě začal sbírati *Adam Czarnocki* (Zoryan Dolęga Chodakowski), jehož nadšená rozprava „O Słowiańszczyźnie przed chrześcijanstwem" (1818) vzbudila mezi mládeží polskou živý zájem pro tradice národní, obřady, písně, obyčeje. Příkladu Chodakowského následoval *Ljach Szyrma,* jenž povzbuzoval své krajany sbírati lidové písně, povídky a řikadla jakožto projev osobitého ducha národního, a zvláště Kaz. Brodziński, inspirovaný ideami Herderovými, jehož poesie byla až silně protkána živly lidovými.

Všecky tyto nové proudy literární Poláci poznávali prostřednictvím literatury francouzské, která byla pro spisovatele polské dlouho směrodatná. Literatura německá, hlavní hlasatelka protestu proti nadvládě pseudoklasicismu, byla v Polsku povrchně známa. Jen znenáhla objevovaly se v časopisech ojedinělé zprávy o nové poesii německé, která se v překladech začala šířiti v Polsku. Petr Świtkowski první v „Magazyně Warszawském" (1784) a v časopise „Zabawy przyjemne i obywatelskie" (1792/3) důrazně vystoupil proti výlučnému panství francouzského vkusu v Polsce a místo toho doporučoval literaturu německou. V „Dzienniku Wileńském" r. 1805 otištěny články o Herderovi a Schillerovi, r. 1806 pochvalné úvahy o literatuře německé atd. Nejmocnějším dojmem působila však kniha paní *de Staël* „De l'Allmagne" (1810), v níž se spisovatelka nadšeně zastávala nové romantické literatury německé. Kniha její, obsahující v podstatě program romantické revoluce a ve Francii zakázaná, budila v Evropě všeobecný zájem a hojně se rozšířila. Časopisy polské „Pamiętnik Warszawski" a „Dziennik Wileński" přinášely z ní delší neb kratší výňatky. Zejména směrodatný byl výrok paní de Staël, že „pravdivou silou každého národa je jeho vlastní,

jemu vrozený charakter a následování cizozemštiny že je po každé stránce chybou pro otčinu." Nabádavě působil také článek, otištěný v „Pamiętniku Warszawském" (1817) a vyňatý z ženevské „Bibliothèque universelle", v němž autor velebil zásluhy paní de Staël a podával obraz vývoje německé literatury od nejstarších dob až k soudobým spisovatelům: Herderovi, Wielandovi, Schillerovi a Goethovi.

Vyskytli se i domácí spisovatelé, kteří horlili pro důkladnější znalost literatury německé, mezi nimi zejména rektor lycea poznaňského Jan Samuel Kaulfuss, který v článku „Warum ist die deutsche Sprache u. Litteratur als Hülfsmittel zur Fortbildung der französischen vorzuziehen?" (Program lycea poznań. z r. 1816) dovozoval, že národu polskému literatura německá může prospěti více než francouzská hlavně proto, že otvírá širší rozhled po světě, pohrdá všemi předsudky a každou autoritou v myšlení a konání, uznává dobro i krásno všudy, kde je nalézá, a hlásá ideály čistě lidské. Článek Kaulfussův vzbudil veliký odpor u polských zástupců klasicismu francouzského, za něž odpověděl Jan Śniadecki (Pamiętnik Warszaw. 1818) namítaje, že romantičnost, nejhorší druh poesie vymyšlený Němci, kteří v klasicismu nic velkého nemohli vykonat, může svádět mladé hlavy k pokažení vkusu a k nestvůrám literárním. Romantism je prý idealism sentimentální, tak jako je kantism idealism rozumový; jedno i druhé je mrzáctvím a chorobou myslícího člověka.

Diskuse o významu romantismu ujal se mladý ještě spisovatel *Kazimír Brodziński*, uveřejniv v „Pamiętniku Warszawském" r. 1818 zajímavou úvahu „O klasyczności i romantyczności, tudzież o duchu poezyi polskiej". Hlavními zdroji jeho byl Herder, bratří Schleglové, Schiller a paní de Staël. Článek je rozdělen ve tři části; první jedná o poesii klasické, druhá o poesii romantické a třetí o poesii polské. Poesii francouzské Brodziński přiznává dobrý vkus, jasnost, pečlivý a půvabný styl, důvtip a uhlazenost, ale pohřešuje v ní živějšího citu a bujnější fantasie. Význačnou vlastností německé poesie romantické je podle něho filosofičnost a mysticism, což souvisí s národní povahou Němců; v tom smyslu je tedy romantická poesie německá poesií národní — pro Němce, nikoliv pro Poláky. Vadou její je nadbytek fantastičnosti. Obšírně pojednává Brodziński o písních národních, které tvoří významný živel romantiky německé, a dokazuje, že písně lidové jsou nejkrásnějším zřídlem poesie a že umění, tvořící z nich celky, zvěčňuje zároveň charakter národa a jeho osvícení. Brodziński nerozhoduje se výlučně ani pro poesii francouzskou ani pro poesii německou, uznávaje relativní přednosti obou, nýbrž zdůrazňuje hlavně požadavek národnosti, výstražně volaje: „Nie bądźmy echem cudzoziemców." Jádro jeho názorů je obsaženo v těchto větách: „Poezja być powinna, jak kamień drogi, który

mając wartość swoją wewnętrzną, przes polor i sztukę nabiera jej jeszcze i dla oka powabniejszym się staje. Wewnętrzne poezji zalety, czucia i imaginacji, osobliwie zaś dążenia filozoficznego, widzimy w Niemcach; zewnętrzne: gustu i poloru, mamy w Francuzach; powinnibyśmy obiedwie połączyć. Jak uczucia, czerpane z powszechnej natury, tak przepisy, wynikłe z powszechnego rozsądku, wszędzie służyć powinny. Słońce wszędzie płody rozwija, gdzie sięga, ale ręka sztuki idzie mu na pomoc. Gdzie płodna ziemia, tam sztuka strzeże przebujania i zdobi ją; gdzie mniej płodna, tam więcej dopomaga naturze." Nadšenými slovy povzbuzuje pak nejen Poláky, nýbrž Slovany vůbec, aby dbali především o samostatný a svérázný rozvoj vědy a literatury v duchu národním a slovanském: „Widzimy, jak córki latyńskiej i germańskiej matki, według właściwego ducha rodu swojego, ubiegają się wzajemnie o swój postęp w naukach, kunsztach i narodowości; szczep słowiański, ginący we mgle starożytności, w najliczniejsze pokolenia rozrodzony, najobszerniej ziemię osiadający, czyż nie powinien równie odznaczać się duchem właścivym w guście i płodach genjuszu, tak jak się od niepamiętnych wieków językiem i charakterem nigdy nieodmiennym piętnuje?"

Úvaha Brodzińského, v níž stanoven program literatury národní, opřené o vzory staropolské a spojující přednosti poesie klasické i romantické, neuspokojila přívržence klasicismu a vyvolala znovu polemiku Jana Śniadeckého, který v rozpravě „O pismach klasycznych i romantycznych" (Dziennik Wileński r. 1819) odmítal vývody Brodzińského, zastával se klasicismu a varoval před rozpoutáním imaginace v poesii, která uvolněna jsouc, stává se silou duše lidské, „nejnebezpečnější a nejškodlivější". Romantikové uvádějí prý na scénu schůzky čarodějnic a jejich kouzla, chodící duchy a upíry, klamou lidi, odporují vědě i zdravému rozumu a zavrhují zkušenost. „Varujme se romantičnosti jako zrady a nákazy!" — volá k vrstevníkům, neboť „romantičnost bouří fantasii proti rozumu a nejpěknější výtvory lidského ducha jsou dětmi pokoje, shody a harmonie mezi všemi silami duše, které se navzájem jednotí a posilují." Přese všecky protesty Śniadeckého, jehož autorita tehdy měla nemalou váhu, zájem pro poesii romantickou stále vzrůstal, překlady z básníků německých Schillera, Kleista, Klopstocka, Bürgera, Goethe a p. se množily a v poesii polské živly romantické počaly se šířit.

Průkopník polského romantismu a předchůdce Mickiewiczův, *Kasimir Brodziński* (1791—1835), trávil své mládí na venkově a mnoho zkoušeje od zlé macechy, utíkal z domu do chatrčí selských, kde poznal lidové písně, pohádky a zábavy. Také v pozdější době často prodléval na vsi, pozoroval život lidu

a vnikal v jeho ducha. Na gymnasiu (v Tarnově a v Krakově) seznámil se s německými básníky Hagedornem, Kleistem, později s Wielandem, Schillerem a Goethem, soukromě čítal básně Trembeckého, Naruszewicze a j. a po příkladě staršího bratra Ondřeje začal sám skládati verše. R. 1809 vstoupil do polských legií, táhl s Napoleonem k Moskvě, zakusil všech hrůz útěku francouzské armády z Ruska a v bitvě u Lipska upadl do pruského zajetí. Propuštěn byv na svobodu, žil nějaký čas u své tety v Sulikově pod Krakovem, načež se usadil ve Varšavě, kde vstoupil mezi svobodné zednáře a vedle prací úředních zabýval se poesií a literaturou. Byl spolupracovníkem „Pamiętniku Warszawského", v němž uveřejňoval básně a články literární, upravoval pro varšavské jeviště komedie, tragedie a libreta, v konviktě piaristském vyučoval literatuře polské a stylistice. R. 1821 povolán za profesora literatury na lyceu varšavském a po roce jmenován byl profesorem dějin polské literatury, stylistiky a estetiky na universitě varšavské, kde působil až do roku 1831, kdy universita byla zavřena. R. 1824 vydal se za hranice na zotavenou, na své cestě do Italie zastavil se také v Praze, kde se spřátelil s Čelakovským a Hankou. Úpadek povstání listopadového rozrušil ho fysicky i morálně. R. 1835 léčil se v Karlových Varech, ale nevyléčil; na zpáteční cestě těžce onemocněl v Drážďanech, kde také život svůj dokonal.

Brodziński návodem a příkladem svého bratra Ondřeje, přívržence anakreontismu a překladatele básní Hallerových, Kleistových a Gessnerových, začal záhy zkoušeti své síly v poesii, skládaje drobné nápisy, bájky a elegie a zvláště selanky, v nichž následoval Gessnera. Některé básničky jeho pojal bratr Ondřej do své sbírky „Zabawki wierszem" (1808). Na umělecký rozvoj jeho poesie mnoho působil Schiller, z něhož překládal a jenž mu byl potom často vzorem, na př. v básních „P i ę k n e s z t u k i", „P r z e c h a d z k a w i e c z o r n a", „M u z a" a j. Osvěžující vliv měly na jeho básnické vzdělání písně národní; zamiloval si je působením Herderovým, byl nadšen zpěvy Ossianovými, které vyryly hojné stopy v jeho básních „P o g r z e b p r z y j a c i e l a", „P o l e R a s z y ń s k i e", sbíral lidové písně polské a překládal písně „morlácké", srbské, české a ukrajinské, pomýšleje na vydání polských písní národních s připojením písní i jiných Slovanů. Prohloubené studie rytmické zjemnily jeho smysl pro lahodu a zvučnost veršovou. Tehdy byla v Polsku tak jako v Čechách mnoho přetřásána otázka časomíry, k níž se klonili někteří hudebníci a spisovatelé. Brodziński studoval tuto otázku a připojil k rozpravě Elsnerově „O metryczności a rytmiczności języka polskiego" (1818) několik básní časoměrných; brzy však poznal nevhodnost této prosodie a upustil od dalších pokusů.

Hlavním oborem jeho poesie byla lyrika. Vyslovoval v ní svůj poměr k Bohu, přírodě, lidem a otčině. Vyznačuje se vřelým citem a upřímností, svědčí o jeho šlechetných zásadách, schází jí však silnější a smělejší výraz. Zřídlem nejsrdečnějšího nadšení byla mu otčina, jejíž měnlivé osudy provázel brzy radostnými, brzy žalostnými zpěvy. Vojenská služba v legiích nadchla ho k básním „Oda w dzień urodzin Napoleona", „Duma żołnierza nad rzeką Moskwą a j. Zřízení království kongresového radostně uvítal a v několika básních velebil bohatýry, kteří v bojích 1794—1814 obětovali pro vlast svůj život. Jako upřímný slovanofil idealisoval minulost a povahu Slovanů, snil o skvělé budoucnosti jejich a o nové epoše dějin, v níž nejdůležitější úkol přikládal Polákům („Widzenie na górach Karpackich"). Když vybuchlo povstání listopadové, dal výraz svému vlasteneckému zápalu v básni „Padły turmy, spadły pęta", vyzýval k boji za svobodu „Do broni Sarmaci", „Do Polek na nowy rok", „Moskal zalał polską ziemię" a zase bolestně žaloval Bohu na „Wzięcie Warszawy". V lyrice reflexivní vyličoval svůj pohled na svět, velebil ctnost, osvětu a mravnost a hlásal ušlechtilé zásady svobodného zednářství. Na jeho názory mnoho působil idealism Schillerův, humanism Herderův a ideje osvícenské.

Jinou podstatnou částí jeho poesie byly selanky. Znenáhla se vymaňoval z naivního tónu idyl Gessnerových, jež z mládí napodoboval, a snažil se přiblížiti životu skutečnému, jak ukazují postupně básně jeho „Do wieśniaków", „Do Czesławy", „Stanisław", „Krakowiaki". Zásady, že selanka může kresliti toliko obrázky pěkné a poetické, lidi ctné a šťastné, nezbavil se nikdy. Snahu svou vytvořiti selanku vpravdě národní a lidovou nejlépe realisoval ve své největší básni „Wiesław" (1820). Podařilo se mu zachytiti v ní živě několik výrazných obrázků ze skutečnosti a skladbu svou obestříti půvabným koloritem národním: obřady, zvyky a písněmi lidovými. Život selský jeví se tu sice ještě v jakémsi svátečním, ideálním ozáření, místy zaráží i nedostatek psychologické pravdy a nepřiměřený způsob osob vyjadřovati své myšlenky, nicméně je „Wiesław" významným činem básnickým v době před Mickiewiczem, udávajícím polské poesii nový směr, je první polskou básní romantickou.

Brodziński vymanil se vůbec z tísnivých pout pseudoklasicismu, dychtivě si osvojoval nové proudy umělecké, přicházející ze západu do Polska, a snažil se jimi obrodit poesii polskou, při čemž zdůrazňoval stále význačný moment národnosti. K tomu cíli směřoval nejen svou poetickou činností, ale i rozpravami theoretickými jako „Myśli o dążeniu polskiej literatury" (r. 1820), „Listy o polskiej literaturze" (1820-3). V tehdejší době nebylo v Pol-

sku druhého spisovatele, který by byl tak důrazně myslil a psal o podstatě národnosti a takovou jí přikládal váhu, že mu právem přísluší čestný název apoštola ideje národní. Řeč jeho „Mowa o narodowości polskiej", proslovená 3. května 1831, obsahuje téměř synthesu jeho názoru na národnost a zároveň formuluje zřetelně ideu mesianismu polského, kterou Woronicz, Niemcewicz a j. jen všeobecně naznačili. „Kiedy apostol wiary Chrystusa", vykládá Brodziński, „pierwszy raz stąpił na ziemię Piasta, ... rzekł natchniony: to jest lud najczystszy do przyjęcia ognia niewidomego, jaki mu niosę; natchnę go duchem piersi moich; on będzie sławnym, dla ludzkości w Chrystusie cierpiącym i kiedyś szczęślivym zachowawicą ognia boskiego." Celá historie polská — podle Brodzińského — svědčí, že národ polský věrně plnil toto své poslání. Proto v osudné chvíli rozhodného boje za svobodu (r. 1831) Brodziński k němu volá: „Narodzie mój! — świat cię nie poznał; nie wie, coś dla niego uczynił, jak długo cierpiałeś ... Jesteś natchnionym, czujesz w sobie boskość, boskość szuka przybytku w piersiach czystych i nieszczęślivych, i dosyć ci na tem. Takim byłeś przez wieky a dziś stoisz na południu przeznaczenia twojego. Poznaj się na sobie a poznają cię ludy i uczynisz królów sprawiedliwymi. Natchnij się, mówię, dumą narodową; o ile bowiem wszelka duma jest występkiem, o tyle narodowa jest powinnością ... Polacy, jak wolni kiedyś, tak i w niewoli skazani byli cierpieć dla Europy .... Stajemy przeciw gromom spokojnie, nieśmiertelnością i boskością, tamtego świata przejęci ..."

Brodziński náležel mezi nadšené stoupence *slovanofilského hnutí,* jež se na konci XVIII. a na počátku XIX. stol. rozproudilo mezi učenci polskými. Hnutí toto souviselo v podstatě své tak jako v Čechách s novým vědeckým ruchem, který v duchu osvícenských ideí obrácen byl ke zkoumání domácí historie, archeologie a k studiím jazykovým. Posilováno bylo romantickými výzvami dbáti národní samobytnosti, vyhledávati základy národní osobitosti a hned s počátku pohybovalo se na širokém podkladě slovanském, při čemž učené práce českých slavistů, jmenovitě Dobrovského, byly směrodatné. V Polsku rozvila se idea slovanské vzájemnosti zvláště po úpadku Polsky, kdy národ zastrašený politickou katastrofou obracel své zraky do slavné minulosti a v solidaritě slovanské hledal oporu pro své další snažení kulturní.

S počátku ozývaly se jen ojedinělé hlasy, vyzývající Poláky ke vzájemnosti slovanské. *Stanislav Staszyc* ve své didaktické básni „Ród ludzki" rozvíjel ideu velké federace národů a říší slovanských pod náčelnictvím Ruska. Veliká idea slovanská tvoří podklad básnické činnosti *Jana Pavla Woronicze,* který důtklivě

Slovanům připomínal: „Jednego ojca dzieci, jedne miejcie prawa: cnota waszym żywiołem a rzemiosłem sława". Zároveň je povzbuzoval k shodě a svornosti: „Czegoż jednego ojca dzieci się kłócicie (svářite)! Złączcie (spojte) się z sobą a świat roztrącicie (rozbijete)" ... Sebevědomí slovanské projevoval *Niemcewicz*, jenž Dobrovskému psal: „Bądźmy staranni i gorliwi w cześć Słowianszczyzny, liczny i potężny ród nasz nadto je zapomnianem a często krzywdzonem."

Starožitnostmi slovanskými začal se zabývati *Hugo Kollątaj*, uvězněný v tvrzi olomoucké, složiv fantastickou historii počátků národů slovanských. Vědečtější ráz měly spisy *Jana Potockého*, francouzsky psané, v nichž podle původních pramenů vyličována dávnověkost slovanská. Se Slovany jižními seznamoval své krajany *Aleksandr Sapieha*, autor nadšeně psaného cestopisu „Podróże w krajach sławiańskich" (vyd. 1811). Střediskem vážných studií slavistických bylo jednak „Towarzystwo Przyjaciół Nauk" ve Varšavě, jehož členové se zálibou posvěcovali své síly zkoumání vlasteneckých starožitností, studiím historickým a filologickým v širokém rámci slovanském, dílem nově založená universita ve Vilně, řízená v duchu slovanském od kurátora Adama Czartoryského. Že při tom působily také povzbuzující vlivy z Čech, o tom svědčí biskup vileňský *Jan N. Kossakowski*, jenž první z učenců varšavských navštívil Prahu a ve své rozpravě „Rzut oka na literaturę czeską i związek języków słowiańskich" (Roczn. Tow. Przyj. Nauk r. 1804) pojednával o plemenných a historických svazcích Poláků a Čechů, radostně ukazoval na obrozenský ruch v uhněteném národě českém, nabádal členy společnosti hledati prostředky k vytvoření učených a literárních styků s představiteli Slovanstva, především s Čechy, jež nadšeně chválí, a konečně líčil blahodárné výsledky, k nimž by vedla vzájemnost mezi učenci slovanskými. Rozprava Kossakovského radostně byla uvítána v Čechách. Jos. Jungmann přeložil z ní výtah do češtiny (Hromádkovy Prvotiny r. 1814) a nadšeně ji komentoval. Některých myšlenek z ní užil Kollár v rozpravě o vzájemnosti slovanské.

Vystoupili potom četní učenci polští s vážnými studiemi v oboru filologie, historie a etnografie slovanské. *Samuil Bogumil Linde* sestavil veliký slovník polský, v němž přihlížel k ostatním řečem slovanským; byl potom i vzorem Jungmannovu slovníku českému. Kromě toho Linde zabýval se otázkami literárními a pomýšlel na sestavení dějin literatury všech národů slovanských. Vrstevník jeho *Jiří Samuil Bandtkie* proslul jako znamenitý učenec v oboru filologie a historie slovanské. Navštíviv r. 1796 Prahu, snažil se při účasti pražských učenců organisovati literární a historické družstvo českých, polských a slezských učenců. O historicko-kulturní obraz starého Slovanstva v duchu názorů

Herderových pokusil se *Vavřinec Surowiecki*, jehož práce nebyla bez vlivu na Šafaříka. Starožitnostmi slovanskými zabýval se *Ignatij Benedikt Rakowiecki*, vydavatel „Pravdy ruské". V oboru mytologie a starožitností slovanských pilně pracoval *Dołęga Chodakowski* (Adam Czarnocki), sbíraje lidové tradice, obřadní písně a jiný folkloristický materiál. Jeho kniha „O Słowiańszczyznie przed chrześciaństwem" při vší nekritičnosti je pevně spiata s počátky etnografických a archeologických studií slovanských. Významný je jeho výrok: „Cała ziemia sławiańska jest dla nas świętą i ogromną księgą." Téměř všecky země slovanské procestoval *Andrzej Kucharski*, kandidát slavistiky na universitě varšavské a oddaný stoupenec myšlenky slovanské.

V tomto slovanofilském ovzduší vyrůstal K. Brodziński a stal se horlivým jeho hlasatelem. Pohříchu celé toto hnutí, v literatuře polské památné, přerušeno bylo osudnými následky povstání r. 1830—31, ale paprsky jeho zahřívaly i přední básníky romantismu polského.

[A. Bełcikowski: Główne prądy poezyi pol. w. XIX. w. (Ze studjów nad lit. pol. W. 1886). — Sierzputowski: Romantyzm polski, jego fazy, istota i skutki. Lw. 1905. — A. M. Wagner: Deutsche u. poln. Romantik (Neue Jahrb. 1917. I. Ab. 39, H. 10). — A. Bełcikowski: Romantyczność przed Mickiewiczem (Ze studjów nad. lit. pol.). — Barewicz: Schiller i t. zw. romantyka polska przed Mickiewiczem (Sprawozd. gimn. V we Lwowie 1905). — St. Windakiewicz: Walter Scott i lord Byron w odnesieniu do pol. poezji roman. Kr. 1914. — M. Szyjkowski: Myśl Rousseau w Polsce XVIII. w. Kr. 1914; Gessneryzm w poezyi polskiej (Rozpr. Ak. Um. fil. 53, 1914); Ossjan w Polsce (Rozpr. Ak. Um. 52, 1912); Edw. Younga „Myśli nocne" w poez. pol. (Rozpr. Ak. Um. 55, 1916).

A. Bełcikowski: K. Brodziński (Ze studjov nad. lit. pol.). — P. Chmielowski (Studje i szkice II, 1886). — M. Gawalewicz: O spiewaku Wiesława (Sylwetki i szkice lit. Kr. 1888). — Арабажин: К. Бродж. Kijev 1891. — Br. Gubrynowicz: K. Brodz. w l. 1830—5. Lw. 1892; K. Brodz. Życie i dzieła. Cz. I. Lw. 1917. — A. Stodor: Drobne poezje K. Brodz. do r. 1818. Stanisl. 1905. — Al. Łucki: Młodość K. Brodz. (Rozpr. Ak. Um. fil. 47, 1910); Epos szlacheckie K. Brodz. (Księga Pamiąt. dla J. Tretiaka. Kr. 1912; úvod k vyd. „Wybór poezyj" K. Brodz. (Bibl. Nar. 34); úvod k vyd. „O klasyczności i romant." (Bibl. Nar. 10). — St. Kossowski: Brodz. tlumaczenia pieśni lud. Lw. 1906. — Ig. Chrzanowski: Mowa Brodz. „O narodowości Polaków" (Z epoki romantyzmu.) — В. А. Францев: Польское славяновѣдѣние. Прага 1906. — E. Kołodziejczyk: Bibliogr. Słowianoznawstwa pol. Kr. 1911. — C. Pęcherski: Brodziński a Herder. Kr. 1916. — Podrobnou bibliografii uvádí G. Korbut: Literatura polska. W.-Kr. 1921; týká se i dalších oddílů polské literatury.]

2. *Adam Mickiewicz do r. 1829.*

Brodziński měl povahu příliš měkkou, nevýbojnou a kompromisní, aby byl býval schopen způsobiti úplný převrat v poesii polské ve směru romantickém. K tomuto úkolu povolán byl teprve veliký genius polské poesie — *Adam Mickiewicz.*

Narodiv se r. 1798 v Zaosí pod Nowogródkem na Bílé Rusi, ztrávil své dětství na lůně překrásné přírody tamní v těsném styku s životem národním, v prostředí drobné šlechty polské. Z dojmů mládí, jež později půvabně zachytil v „Panu Tadeuszi", hluboko se mu vtiskl do paměti obraz vojska Napoleonova, táhnoucího na jaře r. 1812 na Rus. Skončiv r. 1815 v Nowogródku studie, odešel na universitu do Vilna, kde se dal zapsati nejdříve na oddělení matematicko-přírodopisné, odkudž po prvním běhu přestoupil na oddělení literatury a svobodných umění. Hlavním oborem jeho studií byla filologie klasická, literatura polská a stará historie. Na vědecké a literární vzdělání jeho nejmocněji působili Joachim Lelewel, vynikající historik, Arnošt Groddeck, klasický filolog, a Leo Borowski, profesor literatury polské a estetiky. Ve Vilně Mickiewicz spřátelil se s několika spolužáky (Ježowským, Zanem, Pietraszkiewiczem, Połuszynským, k nimž později přibyli Malewski a Czeczot) a utvořil s nimi r. 1817 důvěrné sdružení filomatů za účelem sebevzdělání. Členů přibývalo, program se stále rozšiřoval a za úkol vytyčena snaha, šířiti osvětu a upřímné bratrství mezi mládeží, povzbuzovati jednotlivce k ušlechtilým ctnostem občanským a vlasteneckým. Mickiewicz stal se brzy duší celého sdružení, v němž se bohatě rozvinuly jeho duševní vlastnosti, vyrostla šlechetná snaha pracovati sebeobětavě pro blaho obecné. Schůzky filomatů byly mu zároveň první školou básnických pokusů.

R. 1819 Mickiewicz dokončil studie universitní a podrobil se zkoušce učitelství na středních školách. Po prázdninách svěřeno mu vyučování literatury, historie a práv na ústavu v Kovně. Tam horlivě pokračoval v sebevzdělání, četl balady Schillerovy a Werthera Goethova, zabýval se estetikou a filosofií německou. Po germanomanii, jak sám poznamenává, následovala britanomanie; se slovníkem v ruce studoval Shakespeara a četl Byrona. S filomaty ve Vilně stále udržoval přátelské styky a často tam o svátcích dojížděl.

Zatím filomaté chtíce rozšířiti co nejvíce svou činnost, zakládali další kroužky studentské, jako svazek Przyjaciół (1819), spolek Promienistých (přátel užitečné zábavy r. 1820), filaretů (1821) a filadelfistů (1822). Toto sdružování mládeže universitní neušlo pozornosti bdělých úřadů ruských. Když pak se 3. května roku 1823 objevil na školní tabuli v V. třídě gymnasijní nápis: „Vivat konstytucya trzeciego maja!", nastalo vyšetřování, jež

řídil s největší přísností carský komisař M. Novosilcov. Vyzrazeno sdružení filaretů a filomatů, členové jejich uvězněni a vůdcové jejich krutě potrestáni. Mezi nimi byl také Mickiewicz, jemuž roku 1824 nařízeno vzdáliti se z gubernií polských do vnitřního Ruska.

Do doby vileňské a koveňské spadají první počátky literární tvorby Mickiewiczovy. Roku 1822 vyšel první svazek jeho „Poezye", kterou posvětil „Janu Czeczotovi, Tomáši Zanovi, Jos. Ježowskému a Frant. Malewskému, přátelům na památku šťastných chvil mladosti". Nebyly to jeho prvotiny, ty předcházely už dříve a byly předčítány v družném kroužku filomatů. Jako ilustrace jeho bystrého vývoje básnického jsou první pokusy jeho svrchovaně důležity; poznáváme z nich, že začal básniti za vlivu Voltairova a pseudoklasicismu francouzského. Potom básně Karpińského, Niemcewiczovy a Brodzińského vedly ho k novému zdroji poesie v duchu Gessnerově, Rousseauově a Ossianově. Závislost na vzorech francouzských se tím uvolnila, a když ještě poznal novější básníky německé (Schillera) a anglické (Byrona), úplně se přiklonil k směru romantickému.

Ze starších básní, jež nebyly pojaty do prvního svazku „Poezye", nejvýznamnější je vzletná „Oda do młodości" (z r. 1820), která svým ohnivým zápalem ukazovala již příštího věštce poesie polské. Básník v ní strhujícími slovy vyzývá mladé své přátele: spojte síly, semkněte ramena, soustřeďte myšlenky a city v jedno ohnisko, abyste na nové dráhy vecpali hrudu světa, vyrvali lidskost z pout egoismu a místo zvířecího boje o život vztyčili prapor bratrské lásky. Je to nejspanilejší plod, vyrostlý na ušlechtilém štěpu snah filomatských, a básnicky silně a výrazně vyslovený ideál, k němuž dospěl tehdy nejlepší představitel filomatů, nadšený ideální poesií Schillerovou.

První svazek „Poezyí" obsahuje balady a romance, skládané od r. 1819. Předmluva k nim připojená svědčí o širokém rozhledu autorově v dějinách poesie evropské, jejž si zjednal pilným studiem estetiků německých (Schlegla, Bouterweka, Eberharda). Objasniv význam poesie řecké, římské, středověké, francouzské a německé, podrobně se zabývá poesií lidovou, zejména baladami a romancemi. Při tom nevystupuje přímo jako obhájce romantismu, nýbrž snaží se pojem romantiky náležitě objasnit a odmítnout falešné její výklady. Ve svých závěrech je mnohem smělejší a důslednější nežli Brodziński. Vlastní program nové poesie romantické vyslovil v básni „Romantyczność" (1821). Pomatená dívka Karusja má v bílý den vidění: zjeví se jí milovaný jinoch Jasieńko, který před dvěma lety zemřel. Když vidění zmizí, dívka běží za ním, volá a padá. Lid se sběhne a uvěří dívce, že se jí Jasieńko zjevil. Mezi lid přijde stařec, který odvolávaje se na své

„oko a sklíčko", pohrdlivě praví: „Duchové — jsou výtvorem hospodské luzy, vypařeným v dílně hlupství ... Dívka nesmysly tlachá a lid rouhá se rozumu." Básník zastává se lidu, jeho víry a přesvědčení: „Dívčina chápe — odpovídám skromně — a lid věří hluboko. Cit a víra ke mně silněji mluví než sklíčko a oko mudrce." Starci pak vytýká: „Mrtvé znáš pravdy, neznámé lidu, vidíš svět v prášku, v každé jiskerce hvězd, ale neznáš pravd živých, nechápeš divu. Měj srdce i patři v srdce!" Báseň sama je zároveň odpovědí na článek Jana Śniadeckého proti romantismu a slova „c i t a v í r a", „m ě j s r d c e a p a t ř i v s r d c e" stávají se bojovným heslem polského romantismu.

V theorii Mickiewicz nejvýše cenil balady britské, zosnované z příhod života pospolitého nebo z dějů rytířských, oživené obyčejně podivností (dziwnością) ze světa romantického, opěvované tónem melancholickým, v stylu vážné, ve výrazech prosté a přirozené. Není divu, že se v praksi hleděl přiblížiti baladám tohoto druhu; volil k nim nejraději lidové motivy a snažil se aspoň zevně zachovávat ráz prostoty a přirozenosti lidových tradic. Nejstarší balada jeho „T o l u b i ę" (1819) neodpovídá ještě plně autorovým požadavkům theoretickým; lidových prvků je v ní málo a forma její nedostihuje prostoty lidového zpěvu. Básník k ní sice připojil poznámku, že je vzděláním vesnické písně, ale to byla asi pouze ochrana před censurou. Nejlépe se mu podařila balada „L i l j e" (1820), založená na písni lidové („Pani pana zabiła"), známé v několika variantech. Děj obsažený v písni lidové vzdělán ovšem podle intencí uměleckých, ale ve slohu a formě pěkně vystižen lidový ráz. Líčení je stručné, události rychle postupují, ve slohu užito zvláštností, jimiž se vyznačují národní písně, jako figur opětovacích a zvukomalby, rytmus odpovídá lidové písni, z níž jsou převzaty i některé verše. Současně s „Liljemi" vznikla asi „U c i e c z k a", uveřejněná teprve r. 1832, avšak v skladbě docela podobná „Liljím". Vzorem jejím byla „Lenora" Bürgerova, ale provedena samostatně podle písně, kterou básník slyšel zpívati na Litvě. Na motivech z lidové tradice zakládají se i jiné balady Mickiewiczovy, jako „T u k a j" (1820), jejíž motiv je vyňat z cyklu tradic o Twardowském, „P a n i T w a r d o w s k a", z téže skupiny tradic vybraná, dále „R y b k a", „P o w r ó t t a t y" a j. Balady „Ś w i t e z i a n k a" a „Ś w i t e ż" jsou zabarveny vzpomínkami na Marylu Wereszczakovou, milenku Mickiewiczovu. Dvě básně „K u r h a n e k M a r y l i" a „D u d a r z" básník označil jako romance; jsou rázu erotického a elegicko-selankového, zcela ve shodě s názorem básníkovým, že hlavním znakem romance na rozdíl od balady má býti tklivost (czułość), ve slohu pak naivnost a prostota. „Dudarz" obsahem a komposicí tvoří téměř přechod od balad k „Dziadům".

Mickiewicz sám přiznal, že k skládání balad povzbuzen byl

Karpińským a Niemcewiczem. Pečlivým rozborem jeho balad bylo ukázáno, že vedle těchto domácích spisovatelů na jeho baladickou činnost největší vliv měl Schiller, z básníků německých mu nejmilejší, z části i Goethe.

První svazeček básní Mickiewiczových zvěstoval nové jaro v poesii polské, vonící dechem volných luhů vesnických a zvučící lahodnými tóny národních zpěvů. Novinkou byla také nezvyklá rozmanitost tónů a citových nálad, brzy naivně prostých, brzy tragicky vznešených. Mladé pokolení uvítalo je nadšeně, nedbajíc mračných pohledů se strany přívrženců klasicismu. Byli jimi nadšeni nejen Poláci, vzbudily obdiv také v Čechách. Žádný druh poesie Mickiewiczovy nebyl do češtiny tak hojně překládán jako balady, z nichž některé přeloženy až čtyřikráte. Kromě toho vzbudily i ohlasy baladistů českých, Čelakovského, Kaliny, B. Jandy a Erbena.

Nadšení, jež způsobil první svazek básní (byl záhy rozebrán a bez vědomí censury pořízen přetisk), povzbudilo Mickiewicze vydati roku 1823 druhý svazek „Poezye", který obsahoval dvě nové skladby básníkovy: „D z i a d y" a „G r a ż y n a". Mickiewicz roznícen jsa historickými dumami Niemcewiczovými a zpěvy Ossianovými, pojal záhy plán napsati historickou báseň z dějin milované Litvy. Prvním vtělením jeho plánu byla prosaická povídka „Ż y w i l a" v archaistickém slohu staropolském, kterou roku 1819 uveřejnil anonymně. Ale teprve v „G r a ż y n ě" podařilo se mu vytvořiti umělecky dokonalou rapsodii historickou, první toho druhu v poesii polské. Po stránce umělecké „Grażyna" byla téměř vtělením toho, co hlásal Brodziński, syntesou klasicismu a romantismu. Živel klasický (zejména vliv Iliady) v ní ještě převládá a jeví se v klidném toku vypravování, v plastické kresbě postav, zejména titulní rekyně, obětující svůj život za shodu a svornost mezi bratry jedné vlasti, a konečně v dikci pečlivě vyhlazené.

K erotické elegii „D z i a d y" podnícen byl básník nešťastnou láskou k Marii Wereszczakové, kterou poznal r. 1818, kdy už byla zasnoubena s Vavřincem Puttkamerem. Byla to dívka pečlivě vychovaná, měkké a snivé povahy, která se s Mickiewiczem ráda bavila, spatřujíc v něm duši spřízněnou. Podala ruku Puttkamerovi, ale srdce její náleželo Mickiewiczovi. Teprve po sňatku (r. 1821) vybuchla obapolná láska živelní silou a byla pro Mickiewicze i pro Marylu zdrojem hlubokých otřesů vnitřních. Čím více básník svůj milostný bol zevně tajil, tím prudčeji byl rozechvěn ve svém nitru a svým citům dal výraz ve své skladbě básnické.

K milostnému bolu připojil se ještě žal ze ztráty milované matky. Život pozbyl proň půvabu, zdálo se mu, že sice žije na

světě, ale cítil se mrtvý pro všecky radosti a naděje světa. „Na świecie jeszcze, lecz już nie dla świata! Cóż to za człowiek? — Umarły.“ Pojal tedy plán složiti báseň, v níž by vystupoval jako duch sebevraha, proměněného po smrti za trest v upíra, který nemaje v hrobě pokoje, vrací se na tento svět. Lidová slavnost „Dziadu“, zasvěcená památce mrtvých, která již v mládí silně rozněcovala jeho imaginaci tajemnými obřady, a podání o nebožtících, vracejících se na svět s prosbami nebo výstrahami, zdály se mu nejvhodnější půdou, na níž by se mohly živě rýsovat smutné děje upíra Gustava.

„Dziady“ vileňské, jak se jim říká na rozdíl od III. části, vydané později („Dziady drážďanské“), skládají se ze tří oddílů: z prologu „Upiór“, z části II. a IV. V prologu vylíčen zjev upíra, který každoročně v den dušiček vychází z hrobu mezi lidi, načež se v noci do hrobu vrací. Lidé o něm vypravují, že nešťastná láska dohnala ho v mládí k sebevraždě, začež byl po smrti odsouzen každoročně přetrpěti znovu všecka muka nešťastné lásky.

V II. části vylíčena slavnost „Dziadů“ (t. j. zemřelých předků), konaná od kouzelníka za účasti venkovanů v kapličce. Obřad začíná se tajemnými slovy: „Ciemno wszędzie, głucho wszędzie, co to będzie, co to będzie,“ která se opakují po jednotlivých odstavcích. K vyzvání kouzelníkovu zjevují se jednotliví duchové, z rozmanitých příčin odsouzení k pokání po smrti. Nejdříve přijdou dvě smutné děti, které žalují, že neokusivše na zemi žádné hořkosti, nemohou přijíti do nebe. Potom kouzelník volá duchy, kteří pro své těžké provinění trpí hrozná muka. Zjeví se duch zlého pána, jenž neznaje za živa slitování, trýznil své poddané. Po třetí volá kouzelník duchy, kteří za živa byli sice prosti hříchu, ale nežili pro svět, jen pro sebe. Zjeví se spanilá dívka, která za živa nepocítila k nikomu lásky, ač mnozí pastýři po ní toužili. Naposledy objeví se bez vyzvání kouzelníkova duch v bílém šatě s rudým pruhem od prsou dolů, který se přiblíží k pastýřce mezi shromážděným lidem, upřeně na ni pohlížeje a ukazuje na své srdce. Kouzelník marně ho zaklíná a zažehnává, aby se vzdálil; teprve když lid vyvede krásnou pastýřku ven z kapličky, duch jí následuje.

V části IV. přichází do příbytku kněze, který se právě začíná modliti za duše v očistci, poutník v divném odění s dýkou za pasem. Kněz domnívaje se, že je to člověk pomatený, pobízí ho, aby si odpočinul, a snáší mu pokrm a nápoj. Poutník vypravuje své osudy a kněz poznává v něm svého bývalého učně a miláčka, Gustava. Potom líčí poutník tragedii své lásky: jak našel ideální milenku, kterou si vroucně zamiloval a jakou blaženost mu poskytovala její láska. Při tom vypravování minula první hodina — lásky a zhasla jedna svíce v jizbě. Poutník dále líčí, jak se s ním milenka rozloučila a přijavši od něho slib, že na ni nezapomene,

podala ruku jinému. Živými slovy poutník líčí své hoře ze zklamané lásky a na důkaz svého zoufalství vráží si dýku do srdce. Zhasne druhá svíce — minula hodina zoufání. Poutník stojí jako mrtvý a ohlašuje knězi, že je již konec jeho bolesti vykládaje, proč přestoupil prahy věčnosti a sevřel svůj život ve tři krátké hodiny: hodinu lásky, zoufalství a nyní třetí — výstrahy. Úmyslně prý přetrpěl znovu bolestná muka své lásky na výstrahu knězi, který se stal původcem útrap svých učňů a přátel tím, že roznítil v nich živou obraznost a ideální smysl. Hodiny počnou bíti, lampa zhasne a Gustav zmizí.

Mickiewicz označiv svou báseň jako II. a IV. část, patrně měl na mysli určitý plán pro celou skladbu. Co mělo býti původně obsahem části III., o tom jsou možné jen dohady, neboť nynější III. část vznikla mnohem později a je vložena jen volně do dřívějšího rámce „Dziadů". Z I. části dochovaly se toliko fragmenty, jejichž vznik a původ byl často předmětem sporů. Někteří badatelé dokazovali, že vznikly teprve později, buď r. 1833 nebo r. 1838; podle novějšího badání byly skutečně v Kovně (v zimě r. 1820—21) napsány a tvořily první náčrtky obmýšlené skladby. Z obsahu jejich možno usuzovati, že básník v nich chtěl vylíčiti hrdinu své básně Gustava a jeho milenku v době, dokud se ještě osobně nepoznali, ale zvláštní příbuzností ducha a srdce již po sobě toužili. Z přípisku k nim „vidovisko" je patrné, že autor měl prvotně na mysli složiti „Dziady" jako drama. Místo I. části, která nebyla dokončena, Mickiewicz v tištěném vydání připojil k II. a IV. části báseň „Upiór" jako prolog, aby čtenáři naznačil, kdo se to zjevil na konci II. části a kdo je ten poutník z části IV.

„Dziady" jsou básnickým vtělením a spanilým výkvětem oněch romantických zásad, jež Mickiewicz hlásal v básni „Romantyczność". Cit a víra byly zdrojem inspirace básníkovy a osobní zážitky, výkřiky bolestně raněného srdce, obrazily se v jeho vznešeném zpěvu, který je založen na lidové víře ve zjevování se duchů zemřelých. Síla a upřímnost, s jakou básník vypověděl své city milostné, byla novinkou v poesii polské a překvapovala samy přátele básníkovy. Ale právě tato bezohledná pravda osobních prožitků byla známkou silného talentu, jenž si razí samostatně novou dráhu, vítězí nad šablonou a zjednává poesii naprostou svobodu tvoření. Je pravda, že na mladého básníka působila také četba, jako Goetheův „Faust", „Werther", Rousseauova „Nová Heloisa" a román Krüdenerové „Valérie", však vliv jejich byl celkem nepatrný.

Druhý svazek poesií Mickiewiczových byl rovněž jako první brzy rozebrán. Hlavními čtenáři byla mládež, od níž byl Mickiewicz přímo zbožňován. Zato starší pokolení nebylo jím spokojeno a básně jeho umlčovalo. Kritikové varšavští zmohli se toliko na

vtip, že zlomyslně parafrazovali známé jeho verše takto: „Cicho wszędzie, głupio wszędzie; nic nie było, nic nie będzie", nedbajíce toho, že mladý básník udává poesii domácí nový, moderní směr.

Mickiewicz opustiv z rozkazu vládního milovanou Litvu, v listopadu r. 1824 přibyl do Petrohradu, kde se zdržel tři měsíce, očekávaje rozhodnutí o svém příštím pobytu. V Petrohradě seznámil se s malířem J. Oleszkowiczem, mistrem lože svobodných zednářů a mystikem, jehož náboženské a morální názory utkvěly mu pevně v paměti. Ze společnosti ruské nejblíže mu byla ruská mládež vlastenecká, která tehdy připravovala převrat politický. Známí děkabristé, Rylějev a Bestužev, zanechali nejživější vzpomínky v paměti Mickiewiczově. Z Petrohradu poslán byl do Oděssy, kde měl dostati místo profesora na lyceu Richelieua, avšak novým nařízením bylo mu oznámeno, aby se ucházel o místo někde jinde. Podal tedy žádost o místo v kolegiu věcí zahraničních v Moskvě. Očekávaje odpovědi ztrávil v Oděsse osm měsíců a v prostředí tamní kolonie polské žil velmi rozkošně (sám vyznal, „jako paša"). Dvě ženy, paní Karolina Sobańská, sestra Henryka Rzewuského, a paní Jana Zaleská upoutaly na čas srdce básníkovo. Ve společnosti paní Sobańské a Henryka Rzewuského podnikl delší vyjížďku na Krym, jehož přírodní krásy naň působily dojmem nezapomenutelným. Obdržev konečně místo v kanceláři generálního gubernátora Golicyna — později v kolegiu věcí zahraničních — žil dílem v Moskvě, dílem v Petrohradě, kde se zprvu stýkal se společností polskou, potom i ruskou. Spisovatelé ruští Polevoj, Pogodin, Puškin, Baratynskij, bratří Kirějevští a j. zvali ho do svého středu a vážili si jeho vědomostí i talentu. Při všem rozptýlení, jež mu v hojné míře poskytoval život ve společnosti, nezanedbával sebevzdělání, mnoho četl a studoval, jak ukazují tehdejší jeho úvahy o literatuře řecké, římské, vlašské, francouzské, německé, anglické, ruské a arabské. Poetickou dikci tříbil překlady z Petrarky, Shakespeara, Goetha, Moora atd. Pomýšlel i na vydávání polského časopisu literárního v Moskvě s titulem „Iris" doufaje, že se jím oživí duševní ruch v provinciích Litvy, Volyně, Podolí a Ukrajiny. Když však Novosilcov upozornil úřady ruské na nebezpečnou tendenci jeho básně „Konrad Wallenrod", necítil pevnou půdu pod nohama a chtě ujíti možnému pronásledování, na radu přátel vymohl si r. 1829 dovolení k odjezdu za hranice.

Za svého pobytu v Rusku obohatil poesii polskou třemi významnými plody: sbírkou „Sonetů", „Konradem Wallenrodem" a „Farysem".

Sbírka „Sonetů" (vyd. r. 1826) skládá se ze dvou zvláštních částí: sonetů milostných a krymských. Sonety milostné tvoří dvě

odlišné skupiny; v první (I.—IX.) vzniklé ještě na Litvě, obráží se ideální poměr básníkův k Maryle; druhá skupina obsahuje dílem sonety milostné, plné žhavé a smyslné erotiky, dílem sonety ironicko-žertovné nebo sentimentální. Mínění své o sonetech milostných, složených v Oděsse, básník vyslovil veršem: „Taki wieszcz, jaki słuchacz," narážeje tím na společnost, v jejímž středu vznikly. Sonety krymské obsahují dojmy a vzpomínky básníkovy, jež v něm střídavě budila velkolepá příroda na Krymu. Hory, skalní útesy, rozlehlé stepi, tiché zátoky mořské, bouřlivé moře, zříceniny Bakčisaraje, mohyly haremu, hrob Potocké atd. mocně působily na jeho fantasii a vzněcovaly v duši jeho roje vzpomínek vážných a tesklivých. Formu znělky znamenitě ovládl; podařilo se mu do těsného rámce sonetu vtisknouti živé líčení kraje, popisy a pohledy a mistrně spojiti dojmy, vzbuzené zjevy přírodními, s city rodícími se v jeho duši. V bohatství živých obrazů a v barvité kresbě zjevů přírodních zřejmě se jevil vliv poesie orientální, kterou se Mickiewicz tehdy zabýval. Jako dříve balady, tak zase nyní sonety staly se působením jeho oblíbenou formou mladých básníků polských.

Mickiewicz přibyl z Oděssy do Moskvy v době politicky silně pohnuté. Povstání děkabristů bylo právě krvavě potlačeno a účastníci jeho krutě potrestáni. Básník byl svědkem vládní reakce, která těžce dolehla na celý život ruský. Ožily v něm vzpomínky na nedávné pronásledování mládeže polské, na přátele-děkabristy a prudká nenávist panujícího despotismu zaujala jeho mysl. Ne bez příčiny oznamoval Czeczotovi: „Czytam F i e s k a Schillera a H i s t o r y ę Macchiavella." Za této nálady skládal svou báseň „K o n r a d W a l l e n r o d", která s povolením censury vyšla r. 1829 v Petrohradě.

Látku k ní vážil z dějin Litvy, a to tak, že reka svého vytvořil podle zpráv o třech historických osobách: o Litvanu Alfovi, který přijal křest u křižáků a pomohl knížeti Kiejstutovi k útěku ze zajetí křižáků, začež mu Kiejstut slíbil, že ho přijme za syna; o německém rytíři Walterovi ze Stadiona, jenž unesl dceru Kiejstutovu a přinutil ji posléze vstoupiti do kláštera; konečně o velmistru Konrádu Wallenrodovi, který nešťastným válčením s Litvou v 2. polovici XVI. st. způsobil křižákům těžké ztráty. Tohoto velmistra básník ztotožnil s Litvínem Alfem a vybájil, že vstoupil do řádu proto, aby se na něm pomstil. Zmínka o rytíři Walterovi poskytla mu látku k vytvoření ženy Alfa-Konráda Aldony, dcery Kiejstutovy.

Podle prvotního plánu měla se báseň skládati z úvodu a dvou oddělených částí. Úvodem byla píseň, v níž se velebí poesie lidová jako chranitelka a podněcovatelka velkých činů. První část měla obsahovati osudy Alfa-Waltera, druhá pak pozdější děje jeho,

když pod jménem Konráda Wallenroda vstoupil do řádu, aby se na něm pomstil za násilí na vlasti páchané. Bez pochyby z příčin censurních byl přinucen změniti tento plán a dáti básni takovou osnovu, aby co nejméně budila podezření censorovo. Úvodní báseň a první část děje vložil do úst vajdeloty (Halbana) a umístil obé jako vložku doprostřed básně. Se změnou zevnějšího rámce souvisely i další změny, které nepřispívaly k vyjasnění základní ideje.

Rek básně jest obrazem člověka, vášnivě milujícího svou vlast, který se neleká ani zrady, jen aby mohl vykonati hroznou odvetu a mstít se nepřáteli za křivdy spáchané. Ale vedle horoucí lásky k vlasti tkví v jeho srdci láska k Aldoně, která byla zdrojem jeho štěstí osobního. V srdci jeho vznítí se krutý zápas mezi touhou po osobním štěstí a láskou k nešťastné vlasti. Rozhodne se odříci blaha osobního a obětovat vše pro vlast, ačkoliv ví, že dráha vedoucí k žádoucímu cíli není čestná. Když se již přiblíží svému cíli, váhá učiniti poslední krok a pomstu dokonati, víra jeho ve zdar díla, opřeného o klam a nenávist, slábne, láska k Aldoně znovu se vznítí a toliko podněcující vliv Halbanův dohání ho k rozhodnému kroku. Vrátiv se z osudné výpravy, kde vydal křižáky na pospas Litvanům, raduje se, ne proto, že pomstu vykonal, ale že může už přestat myslit na pomstu. Tragickou smrtí očišťuje svou vinu. Kresbě duševního stavu Konrádova básník věnoval péči největší a plastické zobrazení jeho nitra patří k nejlepším stránkám básně, která přestává býti pouhou apotheosou zrady a mění se v úchvatnou tragedii člověka, jenž se odříká osobního štěstí a pod tíhou úlohy, kterou na sebe vzal ve službě vlasti, trpí nevýslovná muka.

Komposice „Konrada Wallenroda" není bez podstatných vad, básník sám byl si jich vědom. Většina jich vznikla asi ze změn, které porušily původní skladbu. Ale báseň má také nevšední půvaby: překrásnou dikci, oslňující obrazy, svěží krajinomalbu, silné tóny citové a hluboký lyrism vlastenecký. Na mladé pokolení polské působila strhujícím dojmem. Vhodně o ní pravil A. Chodźko: „Słowo stało się ciałem, a Wallenrod — Belwederem".

Třetí významná skladba Mickiewiczova z doby pobytu v Rusku, báseň *„Farys"*, byla ohlasem básníkových studií orientální poesie, jíž se od r. 1825 zabýval. Genesi „Faryse" vykládá přítel Mickiewiczův Odyniec zcela prozaicky. Mickiewicz vraceje se kdysi z hostiny, znamenal, že se blíží bouře. Najal si drožku a kázal co nejrychleji jeti domů. Dusot koně, svist větru a hromobití, všecko to rázem vznítilo bujnou fantasii básníkovu, takže vrátiv se domů, za probdělé noci napsal celou báseň. Rekem jejím je smělý jezdec arabský, který pádí po poušti a potkává se na cestě

s rozmanitými překážkami; avšak ani zelená palma s ovocem a stínem, ani hrozivé útesy skalní, ani sup, kroužící kolem jeho hlavy, ani západní mrak, ani hrozný huragan nedovedou zastaviti divoký jeho let. Nebojácně přemůže všecky překážky a vítězoslavně stane u svého cíle. I svou ideou, kreslíc symbolický obraz člověka, jenž ve svém rozletu k vysokému cíli vytrvale drtí všecky překážky, i svou překrásnou formou, připomínající vzlet a barvitost orientální poesie, náleží báseň tato mezi perly poesie Mickiewiczovy.

Vedle jmenovaných básní vznikly v době básníkova pobytu na Rusi dvě překrásné balady „Czaty“ a „Trzech Budrysów“ a veršovaná povídka (gawęda) „Pospas w Upicie“, tato za vlivu vypravovatele Henryka Rzewuského. Památné jsou také jeho improvisace, jimiž okouzloval společnost polskou i ruskou. R. 1829 připravil v Petrohradě nové vydání svých básní, předeslav mu předmluvu „O krytykach a recenzentach warszawskich“, která má v boji romantiků s klasiky epochální význam. Široký rozhled literární poskytoval mu ostré zbraně proti zaostalosti a zpátečnictví oficielních kritiků varšavských, jimž mohl směle vytýkati obskurantism, nevědomost a lenost duševní. Obhajuje své vlastní poesie proti jejich výtkám, dokazoval, že úpadek literatury nikde nevznikal z nových směrů, nýbrž spíše z uzavřenosti a ustrnulosti na určitém počtu pravidel, myšlenek a domněnek, po jejichž vytrávení v nedostatku nového pokrmu se dostavuje hlad a smrt. Vysmíval se jejich sousedskému zvyku přikládati klasikům domácím čestné názvy, jako polský Corneille, polský Pindar, kníže básníků a p. „Trzeba się uczyć, upłynął czas złoty“ — volal ironicky po Krasickém. Silou své ironie a důvtipu, obratným výběrem citátův umlčel téměř své protivníky. Nepomohla již ani „Odpověď“ Dmochowského, který vlastně bránil toliko svého otce F. S. Dmochowského, proti němuž Mickiewicz obhajoval svých básní, ani „List“ Morawského, který vzbudil nespokojenost u samých klasiků; romantism stal se panujícím směrem literárním.

[P. Chmielowski: Adam Mickiewicz. 2 t. W. 1886 (1901³). — J. Kallenbach: A. Mickiewicz. 2 t. Kr. 1897 (1923³). — Wł. Mickiewicz: A. M., sa vie et son oeuvre. Paris 1888; Żywot A. M. 4 t. Pozn. 1890—5. — M. Konopnicka: M., jego życie i duch. W. 1899. — M. Gardner: A. M. The National poet of Poland. London 1911. — Погодин: А. М., его жизнь и творчество. 2 t. M. 1912. — M. Szyjkowski: A. M. budowniczy prawdziwej Polski. Lw. 1922. — St. Szpotański: A. M. i jego epoka. W. 1921—3. — St. Pigoń: Z epoki Mickiewicza. Lw. W. Kr. 1922. — A. Górski: Monsalvat. W. 1908². — Józ. Tretiak: Mick. i Puszkin. W. 1906. — Ign. Chrzanowski: Mick. i Puszkin (Z epoki romant.). — Z. Wasilewski: Mick. i Słowacki. W. 1922. — Józ. Tretiak: Młodość Mick. 2 t. (1793—1824). Peterb. 1898. — A. Mazanowski: A. M. od 1829—1832. Lw. 1885. — Z.

Bujakowski: Z młodości Mick. 1815—25 (Bibl. Warsz. 1914, II). — Julj. Turczyński: Rozbiór dzieł A. M. Lw. 1872.

Lelewel: Nowosilcow w Wilnie. W. 1830. — Ѳ. Вержбовскій: К исторіи тайныхъ обществъ и кружковъ среди лит.-поль. молодежи в 1819—1823. Вар. 1898. — Domejko: Filareci i Filomaci. Pozn. 1872. — J. Kallenbach: Archiwum Filomatów (Bibl. W. 1909. I). — Julj. Kleiner: Archiwum Filomatów (Pam. Liter. 1916). — Archiwum Filomatów (Cz. I. Korespondencja 1815—23, cz. II. Materjały do historji Filom., cz. III. Prace Filom. nauk. i liter.). — St. Pietraszkiewiczówna: Dzieje Filomatów w zarysie. Kr. 1912. — J. Czubek: Poezya Filomatów. I—II. Kr. 1922.

J. Kallenbach: O nieznanych utworach młodzieńczych A. M. [1817—1820] (Pam. Lit. V.); Nieznane pisma A. M. (1817—1820). Kr. 1910. — M. Szyjkowski: M. w świetle nieznanych pism (Bibl. W. 1910). — J. Tretiak: A. M. w świetle nowych źródeł (1815—1821). Kr. 1917. — Ig. Chrzanowski: Chleb macierzysty Ody do młodości. Lw. 1920. — Grudziński: Lenore in Polen (Spraw. gimn. w Bochni 1890). — Rembacz: Ballada w lit. niem. i polskiej (Spraw. gimn. w Jaśle 1890, 1891). — W. Bruchnalski: Mickiewicz-Niemcewicz (Pam. Lit. II, 1903). — St. Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji pols. XIX. w. W. 1901. — M. Szyjkowski: Schiller w Polsce. Kr. 1915. — A. Chorowiczowa: Ze studjów nad artyzmem ballad i romansów Mickiewicza (Pam. Lit. XX, 1923).

W. Bruchnalski: Geneza „Grażyny". Lw. 1890; úvod k vyd. „Grażyny v „Dziel. Ad. Mick." III. — W. Cybulski: Dziady Mick. Pozn. 1863. — St. Tarnowski: Druga i czwarta część „Dziadów" (Bibl. W. 1877). — J. Kallenbach: Czwarta część „Dziadów". Kr. 1888; Tło obrzędowe Dz. (Czasy i Ludzie 1905). — Br. Chlebowski: Idea, układ, artyzm Dziadów kowień. W. 1907 (Pisma I.). — W. Bruchnalski: Przyczynki do genezy Dz. wileń. (Pam. Lit. IX, 1910). — St. Kotowicz: Część I. Dziadów na tle Archiwum Filomatów (Pam. Lit. XV. 1917). — M. Szyjkowski: Dzieje polskiego Upiora (Przegl. powsz. Kr. 1917).

J. Tretiak: M. w Odessie (Szkice lit. I, 1896). — St. Windakiewicz: Sonety krymskie (Przegl. polski. Kr. 1896). — Dobrowolski: Sonety krymskie. Scena i sztuka. 1909. — Pogodin: Sonety miłosne A. M. a pani Kowalska (Bibl. W. 1911, III). — A. Bełcikowski: Konrad Wallenrod (Ze studjów nad lit. pol.). — W. Nehring: Grażyna i K. W. (Bibl. W. 1882, II). — W. Bruchnalski: Źródła hist. „K. W." (Pam. Tow. Mick. III). — Wł. Spasowicz: K. W. (Pam. Tow. Mick. III). — H. Galle: Pierwiastek balladyczny w K. W. (Pam. Lit. 1902). — K. Wojciechowski: Motywy z „Wawerleya" W. Scotta w „Grażynie" i „Konradzie Wallenrodzie" (Pam. Lit. XVI. 1918). — R. Pilat: Geneza „Farysa" (Pam. Tow. Mick. II). — Kubik: Jak powstał „Farys" Mick. (Sprawozd. real. we Lwowie 1907). — T. Grabowski: Krytyka literacka w czasach romantyzmu (Bibl. W. 1909, IV). — M. Smolarski: Mick. jako krytyk lit. współczesnej (Przew. nauk. i liter. 1912).]

3. *Škola polsko-ukrajinska.*

Již Maurycy Mochnacki, zastánce romantismu, ve svých kritických úvahách „*O literaturze polskiej w wieku XIX.*“ (1830) upozornil, že vedle básnické školy litevské s Mickiewiczem v čele řada mladých básníků vzdělává poesii v novém romantickém duchu buď úplně nezávisle na Mickiewiczovi nebo jen za slabého jeho vlivu. Byli to polští básníci, zrození na Ukrajině, která se jim svými přírodními krásami a melancholickými zpěvy pevně vryla do paměti, poskytujíc jejich básnické tvorbě bohatou žeň. Básníci tito se zálibou vážili motivy z dějin Ukrajiny nebo z kozáckých písní, zároveň bylo lze u většiny znamenati silný vliv Byrona, jehož strhující poesie od r. 1820 začala mocně působiti na básníky polské.

K prvním byronistům polským patří *Antoni Malczewski* (1793—1826). Syn bohatého šlechtice, vyrostlý na Volyni, po studiích gymnasijních v Krzemieńci vstoupil do vojska, účastnil se jako důstojník pochodů napoleonských, potom cestoval po Evropě, oddávaje se rozmanitým studiím — tu literárním, tu přírodnickým; zejména se zajímal o modní tehdy objev Mesmerův, životný magnetism. Ve Vlaších, kde nejčastěji a nejdéle přebýval, osobně poznal Byrona a stal se vřelým jeho ctitelem. Utrativ v cizině jmění, vrátil se domů na Volyň, kde na malém statečku hospodařil. Neblahý poměr s chotí jednoho ze sousedů, Žofií Ruciňskou, ženou chorobně vznětlivou a nervosní, přinutil ho opustit Volyň a usadit se ve Varšavě, kde v bídě a nouzi předčasně zemřel.

Arcidílem jeho je báseň „M a r j a, p o w i e ś ć u k r a i ń s k a“ (z r. 1825), kterou skládal po svém návratu z ciziny, smutný a rozčarovaný. Děj její, založený na rodinné tragedii domu vévody Potockého, vyvíjí se takto. Václav, syn vévody, proti vůli otcově ožení se s Marií (Gertrudou Komorowskou), dcerou Miecznikovou. Bezcitný a ukrutný vévoda, chovaje v duši zlé záměry, pošle Václava s Miecznikem do boje proti Tatarům, pustošícím Podolí. Za jejich nepřítomnosti vrahové od vévody najatí přepadnou dvorec Miecznikův, zmocní se opuštěné Marie a utopí ji v rybníce. Václav, vyděšen jsa zlou předtuchou, opustí vítězné vojsko a spěchá ke své mladé choti, najde však jen studenou, nabubřelou mrtvolu. Zakoušeje pekelných muk a plana pomstychtivostí, opouští dvorec a starý Miecznik z lítosti umírá na hrobě dceřině.

Malczewského hluboce dojaly tradice o násilné smrti Gertrudy Komorowské; vybral si z nich podstatné rysy, spojil je v jednotný celek, osobám dal plnější život a celou tragickou historii, jak si ji ve své tvůrčí fantasii vytvořil, povznesl za symbol tragedie života pozemského vůbec. Dva umělci měli na koncepci

jeho básně vliv největší. Byron a W. Scott. Byron byl mu vzorem techniky kompoziční a psychologické charakteristiky osob. Pochmurná nálada, kterou dýše celá báseň, nebyla však jen ohlasem světobolu Byronova, nýbrž přímo vyplynula z vlastních osudů básníkových jako pravdivý a skutečný obraz jeho nitra, rozdrásaného bolem a zklamáním. W. Scotta následoval v tom, že v básni své zachytil kus minulosti se vší historickou barvitostí a charakteristickými rysy. Jest tedy „Marja" jako druh poetický v literatuře polské první básnická povídka v stylu Byronově a zároveň první skladbou v duchu Scottově, přinášející sytý a živý obraz minulosti. I to bylo novinkou, že básník vytvořil v Marii první v polské literatuře pravdivou, živou, ideální, a přece typickou postavu ženskou a podal po prvé vpravdě poetický a vzrušující dialog milostný.

Báseň Malczewského, věnovaná Niemcewiczovi, zůstala však po vyjití dlouho nepovšimnuta, ačkoliv byla jedním z nejkrásnějších a největších plodů tehdejší literatury polské. Zjev její byl příliš neobvyklý a odlišný, než aby umělecké přednosti její mohly býti rázem pochopeny. Stala se „obětí nevědecké kritiky", jak poznamenal M. Mochnacki, který první náležitě ocenil její umělecký význam ukázav, že autor její byl pravdivým a velikým umělcem. Nyní se všeobecně uznávají vynikající umělecké hodnoty básně. Vzrušující, pochmurný děj, po způsobu dramatu účinně komponovaný, protkán je nejčistším lyrismem, osoby jsou živě vykresleny jako na portretu malířském, nitro jejich je vystiženo v nejjemnějších hnutích duševních, síla lásky a vášně našla tu uchvacující výraz; k tomu se pojí skvostná líčení náladová, dokonalá harmonie obsahu a formy, plastické popisy, vzletný a obrazný styl poetický. Rytmická melodie básně, která si podmaňuje čtenáře, jest jedním z hlavních tajů jejího kouzla.

Malczewski byl autorem jen jediné delší skladby básnické, ale skladba tato má v historii poesie polské důležitý význam. Mimořádnou cenu její uznali čtenáři sami; málokterá kniha dočkala se tolika vydání jako „Marja" a tolika překladů do cizích jazyků. Byla přeložena francouzsky, německy, česky (od Purkyně, Vlasáka, Nečase), rusky, chorvatsky atd.

Ke škole ukrajinsko-polské hlásí se *Seweryn Goszczyński* (1801—1876) jedinou jen skladbou „Zamek Kaniowski". Na gymnasiu v Humani seznámil se Goszczyński, narozený v ukrajinském městečku Iliňcích, s Boh. Zaleským a Mich. Grabowským a jimi byv povzbuzen, oblíbil si poesii. Neukončiv gymnasium, odešel se Zaleským, který ho hmotně podporoval, do Varšavy, kde rozšířil svůj literární obzor čtením Byrona, W. Scotta a Chateaubrianda, a jsa od mládí bouřlivého temperamentu, vstoupil do tajného sdružení Volných bratří Poláků.

Hmotná bída a pronásledování policie přinutily ho brzy opustit Varšavu. Rozhodl se odejít do Řecka a jako dobrovolník účastnit se bojů za nezávislost Řecka (r. 1821). Do Řecka se nedostal, jen do okolí Humaně, kde ztrávil několik let v nejsmutnějších poměrech. Pro šíření hesel revolučních byl od policie pronásledován a těkal místo od místa. Konečně se ho ujali spolužáci z Humaně, Krechowiecki a Grabowski, a poskytli mu trvalé pohostinství, jehož užíval k sebevzdělání. R. 1830 náležel mezi předáky povstání, i jako bojovník, i jako pěvec revolučních písní, po dobytí Varšavy uchýlil se do Haliče, kde žil do r. 1838, zabývaje se agitací pro nové povstání. Potom odjel do Paříže a oddal se literární práci. R. 1872 vrátil se do Haliče a poslední léta svého života trávil ve Lvově, požívaje všeobecné úcty.

V prvotinách Goszczyńského („Noc w Zofjówce", „Duma o Stefanie Czarnieckim", sonety, triolety a j.) neprojevovaly se ještě zvláštní rysy osobitého talentu básníkova; ten našel svůj plný výraz teprve v básnické povídce „Zamek Kaniowski" (vyd. 1828), výtvoru smělém, v kresbě i v tóně drsném, ale individuálním a v pojetí originálním. Látku vážil z dějin selského povstaní hajdamaků (kolištiny) proti nesnesitelnému útisku šlechty polské (r. 1768). Básník ve svém mládí stýkal se ještě s očitými svědky krvavých příběhů tehdejších a zosnoval děj své básně na živé tradici lidu. Kozák Nebaba svedl dívku Ksenii, která v pomatenosti mysli očekávala k sobě ohnivého draka jako milovníka. Nabaživ se jí, vrhl ji do vln rozpěněného Dněpru a uprchl do Kaniova, kde se stal atamanem dvorských kozáků. Ksenie sice z vln vyvázla, ale zešílela úplně. V Kaniově Nebaba vášnivě si zamiloval kozačku Orliku, která lásku jeho opětovala. Ale starosta zámku sám se ucházel o ruku Orličinu a chtě ji k sňatku přinutit, poručil bratru jejímu, aby střehl mrtvolu na šibenici, vyhrožuje mu, dá-li oběšence ukrásti, že sám bude viset. Nástrahou starostovou mrtvola s šibenice skutečně zmizela. Orlika měla se nyní rozhodnouti: buď stát se ženou starostovou a zachránit bratra, nebo odmítnout ruku starostovu a zahubit bratra. Orlika z lásky k bratrovi odhodlala se vzíti si starostu. Nebaba plana pomstychtivostí, utekl se k hajdamakům, jejichž vůdce Szwaczka dobyl zámku kaniowského a zapálil jej. Orlika zatím v noci nemilovaného starostu zabila a ukryla se do hlavní věže zámku. Szwaczka a hajdamaci ji pronásledovali a všichni zahynuli v ssutinách hořícího zámku. Pod ním vznítil se krutý boj mezi vojskem polským a Nebabovou družinou, v němž Poláci zvítězili a zajatého Nebabu nabodli na kůl. Umírajícímu Nebabovi vtiskla šílená Ksenie poslední polibek.

Ve své básni Goszczyński obnovil jednu z nejbolestnějších stránek dějin Polsky a Ukrajiny a nešetřil barev, aby ji vylíčil v celé hrůze a příšernosti, jakými ji naplnila historická tradice.

Na volbu látky tak ponuré mnoho působil Byron, jehož Goszczyński následoval i v charakteristice divokých a vášnivých postav. Zdá se také, že ho vedla snaha kozáky vylíčiti pravdivěji než Zaleski, který je příliš idealisoval. Nepřestal však jen na kresbě divokých a vášnivých typů, jež se projevovaly v tehdejší pohnutlivé době, nýbrž úmyslně vyhledával zjevy hrůzostrašné a děsivé z přírody a tradice lidu, aby jimi zvýšil pochmurnost svého líčení. Ve své skladbě prokázal silný talent epický a tím převyšoval Zaleského, zato partie lyrické jsou v jeho básni bledé a přeplněné reflexemi. Živý ruch děje, silné kontrasty, výrazná kresba osob a barvité popisy přírody ukrajinské tvoří největší půvab jeho básně. Styl je místy nedbalý a nejasný, řeč nejednou neurovnaná, ale přirozená síla malířská a plastická dodávala celé skladbě zvláštní působivosti.

Za svého pobytu v Haliči Goszczyński navštívil Tatry a se zálibou studoval přírodu tatranskou, podání a pověry tamního lidu. Ovocem jeho studií byl deník „Z podróży do Tatrów“, podávající po prvé v literatuře polské umělecky vytvořený obraz přírody tatranské. Kromě toho pojal plán složiti velikou epopeji z doby bojů horalů tatranských s Tatary za Boleslava Stydlivého s názvem „Kościelisko“. Ukončil však jen jednu episodu, nazvanou „Sobótka“ (1834). Hlavní osobou básně je horal Janosz, jenž se ze zoufalství po ztrátě milenky stal obávaným vůdcem zbojníků. Obraz přírody a života lidu tatranského je v „Sobótce“ živě zachycen, zato méně zdařilá je charakteristika lidu tatranského. V „Sobótce“ Goszczyński po prvé vnesl do spisovné polštiny jazykové prvky horalů z Podhalí, souvisící se slovenštinou.

Z dojmů, jež si přinesl z Haliče, složil potom v Paříži alegorickou báseň v próze „Król Zamczyska“ (1842), která je pro názory básníkovy příznačná. Rek povídky Machnicki, zvaný králem Zamczyska, horoucně, až k šílenství miluje nešťastnou otčinu; lidé nechápou jeho nadšené lásky, posmívají se mu a pokládají ho za šílence. Osobnost tuto si básník sám nevymyslil, nýbrž ji vzal ze skutečnosti. Machnicki byl nižší úředník rakouský v Haliči v první čtvrti XIX. st., s nímž se Goszczyński r. 1833 seznámil. Postavu jeho idealisoval, vtiskl mu některé črty autobiografické a vytvořil z něho symbolického představitele oněch vlastenců, jejichž jedinou myšlenkou byla obnova otčiny, hotových všecko obětovat k tomuto cíli. Podařilo se mu živě ho zobrazit v dvojí jeho podobě, i jako člověka do hloubky proniknutého neštěstím svého národa a hotového posvětit všecky své síly k jeho osvobození, i jako šílence, ovládaného monomanií své královské důstojnosti, která ho zatěžovala břemenem domnělých povinností. Na charakteristiku Machnického, jinak samostatně

pojatého, nebyl v některých rysech bez vlivu Gustav ze čtvrté části Mickiewiczových „Dziadů".

Idea, kterou Goszczyński vložil do své povídky, vyslovena je ve scéně, jak se Machnickému, oplakávajícímu pád Polsky, jejímž symbolem jsou ssutiny zámku, zjeví Stańczyk a utěšuje ho: „No, no, upokoj se... Nač zoufat... Vichr zlámal toliko zpráchnivělou haluz, peň kmene je netknutý a žije. Všech haluzí nezachráníš, ba ani stromu, pokud je nad zemí, nezabezpečíš před zkázou, ale bedlivě střez kořene, tam je život." Přesvědčením Goszczyńského bylo, že obrození Polsky je možné toliko pomocí lidu; jiné vrstvy společenské nejsou schopny to vykonat. Dikce Goszczyńského v „Króli Zamczyska" jest jadrná, prostá a upřímná a tím si podmaňovala čtenáře; při vší stručnosti styl povídky vyznačuje se místy nevšední malebností.

Jiné povídky Goszczyńského, jako „Anna z Nabrzeża" (podle „Ucieczky" Mickiewiczovy) a „Straszny Strzelec" (s motivem z „Pana Tadeusze"), neměly už toho významu jako „Zamek Kaniowski" a „Król Zamczyska". Práce jeho z let 1843 až 1845, vydané v časopisech poznaňských, zabarveny jsou mysticismem Towiańského, jehož učení Goszczyński v Paříži podlehl. V témž duchu je psána také poslední jeho báseň „Poslanie do Polski" (1856), poetický testament Goszczyńského.

Z kritických článků, jež uveřejňoval, nejvýznačnější je rozprava „Nowa epoka poezji polskiej" (1835), v níž se pokusil znovu po Mochnackém charakterisovat nejmladší básníky soudobé. Zvláštním umělcem slova a formy Goszczyński nebyl. Sám v přemluvě k vydání svých sebraných spisů (r. 1851) a jinde přiznává, že stránku zevnitřní, formu svých básní pokládá za věc podřadnou. „Při tvorbě samé zajímala mne hlavně idea, podstata výtvoru." Proto nazývá své básně improvisacemi. V rozpravě „Stanowisko poetów w społeczności" poznamenal: „Básník má být člověkem činu. Poeta rodí se ne pro to, aby psal pěkné verše, ale aby prostřednictvím jejich měnil své nadšení v činy, to jest pobádal k nim společnost a šel v první řadě..."

Mnohem vroucněji než Malczewski a Goszczyński srostl s Ukrajinou a její poetickou tradicí *Josef Bohdan Zaleski*, jemuž se dostalo čestného názvu „slavíka Ukrajiny". Narozen jsa roku 1802 ve vsi Bohatýrce (gub. kijevské), prožil své mládí v nejkrásnějších končinách Ukrajiny. Po brzké smrti matčině odchován byl jako útlé dítě svými tetami, nejdříve v Medwedówce nedaleko Kaniowa, potom v Malých Jerczykách (okresu swirském). V osmém roce onemocněv chorobou kožní, svěřen byl lidovému lékaři (znachorovi) Zujovi, v jehož domě ve vsi Czuczynce nad Dněprem u paty romantické hory Ivanhory ztrávil

18 měsícu, požívaje neobmezené svobody. V domě Zujově a venku v přírodě, kde se volně toulal, poznal ukrajinské národní písně a lidové tradice, jež se mu vryly do paměti. Vyslovil to později básnicky takto:

„Z torbanem wyrosł ja. Dniepr, Iwanhora,
chata gdzieś w gaju starego znachora,
widzę — och! jakbym pożegnał je wczora:
śpiewałoż ptastwo tam — byle dzień biały;
i znów dziewczęta z majdanu (z návsi) śpiewały;
to znowu męski głos wojennej chwały
w cześć atamanów — mąciły się (mísily se) społem
w pieśń jednę żywą! I pieśń tę połknąłem."

(Żywa pieśń.)

Ve školách otců basilianů v Humani seznámil se s Goszczyńským a Mich. Grabowským a utvořil s nimi přátelský kroužek literární (*Za-go-gra*) podle začátečních písmen účastníků. Literární obzor jeho rozšířil se ještě více ve Varšavě, kam se odebral s přítelem Goszczyńským a kde dlel také již M. Grabowski. Ze současných spisovatelů nejvíce na jeho směr básnický působil Brodziński, který mu vnukl lásku k národní poesii a k Slovanstvu. Chtěl se věnovati slovanské filologii, ale neobdržev žádaného stipendia k studiu za hranicemi, byl nucen hledati obživu jako vychovatel. R. 1830 účastnil se povstání a po jeho nezdaru opustil vlast. Zdržoval se v Paříži, kde se přátelsky stýkal s Mickiewiczem, který v něm roznítil náladu náboženskou. Osvěžení hledal na cestách po Německu, Italii a Palestině. Zemřel r. 1886 ve Villepreux u Paříže a pochován byl na hřbitově v Montmartre. Po celý život svůj byl vzorem mravně bezúhonného muže a nadšeného vlastimila, jsa jedním z nejušlechtilejších představitelů polské emigrace.

Zdrojem básnické inspirace Zaleského byly hned s počátku národní písně ukrajinské. První jeho pokusy básniti v duchu národním byly ještě slabé, jak ukazují prvotiny jeho „D u m a o W a c ł a w i e" (1819), opěvující odchod syna vdovina na vojnu a smrt jeho na poli válečném, „L u b o r" (1822), balada z pověsti lidové, „L u d m i ł a", duma z písně ukrajinské, „N i e s z c z ę ś l i w a r o d z i n a", složená podle dumy ukrajinské o odjezdu kozáka do ciziny. Mnohem podařenější byla už duma „W z g ó r e k p o ż e g n a n i a", vzdělaná na témž motivu.

Podle písní ukrajinských Zaleski vytvořil zcela osobitý druh básnický, *historickou dumu*. Byly to v jistém smyslu umělé ohlasy historických písní ukrajinských; lišily se od nich v podstatě tím, že básník nevážil k nim přímo motivy z dum kozác-

kých, z nichž většina opěvovala události Polákům nepříznivé, nýbrž ze starých kronik polských a z tradice ukrajinské a ozdoboval je bohatým rouchem lyrickým. Po formě snažil se vystihnouti tón a rytmus národních písní ukrajinských, ale komponoval je uměleji, odívaje je často v umělé strofy, jež si sám vymýšlel. Prvními zdařilými pokusy tohoto druhu byly: „Dumka hetmana Kosińskiego“, o níž básník sám poznamenal, že v ní charakter, obyčeje lidu až do rytmu co nejvěrněji jsou zachovány, dále fragment rytířské rapsodie „Janusz Bieniawski“ a „Dumka Mazepy“. Ještě dokonalejší byla báseň „Poranek starego myśliwca“, v níž výrazně vykreslen typ starého šlechtice ukrajinského, a zvláště „Czajki“ čili „Zpěv Záporožců při návratu z výpravy námořské Konaszewicze“ (r. 1614). Skladba tato našla ohlas i u jiných básníků; byla Słowackému podnětem k složení básně „Żmija“ a Ševčenkovi k básním „Ivan Podkiva“ a „Hamalija“.

Také o delší skladby epické z historie ukrajinské pokoušel se Zaleski. Báseň „Damian, książę Wiśniowiecki“ měla se skládati ze šesti zpěvů, byly však ukončeny toliko dva zpěvy. Obsáhlá rapsodie rytířsko-ukrajinská „Złota Duma“ (1836) měla obsahovati tři části a každá část tři zpěvy; dokončena byla toliko první část. Hrdinkou její byla sličná kněžna Hanka Różyńská, která vzplála milostí k mladému pěvci ukrajinskému Bukatovi, byla však od Tatarů vzata v plen. Bukat uslyšev o zajetí milenčině, truchlí doma a chystá se s jinými reky vysvobodit milovanou dívku. Zdá se, že na vznik obmýšlené skladby měly vliv básně Mickiewiczovy, a to třetí část „Dziadů“ a „Pan Tadeusz“, a že básník chtěl v „Zlaté Dumě“ vytvořit na podkladě válek s Tatary rozsáhlou epopej národní a zároveň zobrazit v postavě Bukatově své životní vzpomínky a zápasy duševní. Spojiti oba tyto motivy v jednotný celek básníku, zvyklému krátkým rapsodiím, se nepodařilo, proto zůstala jeho skladba torsem. Třetím pokusem složit velikou epopeji kozáckou byla „Potrzeba Zbaraska“ (1839); zosnována byla na předhistorických a legendárních dějích Záporoží o první veliké výpravě proti Tatarům a vítězství pod Zbaražem. Skvělý styl, kterým se vyznačuje tato skladba, nemohl nahraditi její vady kompoziční, rozvleklost v ději a mlhavou kresbu osob. Sám básník uznal nakonec nedostatky své básně a nevydal jí tiskem; vyšla teprve po jeho smrti.

Za předmět svých zpěvů Zaleski nejraději si vybíral události a reky z doby, kdy statečné kozáctvo žilo v přátelské shodě s Polskou a bojovalo po jejím boku se společným nepřítelem, Tatary a Turky. Události pozdější, kdy nastaly krvavé boje mezi kozáky a Poláky, nehodily se do rámce jeho vlasteneckých zpěvů. V dumách svých historické pravdy nedbal a bohatýrskou minulost Ukrajiny vyličoval v ideálním ozáření, pohlížeje na Ukrajinu se

stanoviska šlechticko-panského. Již vrstevníci mu vytýkali, že kozáci jeho jsou příliš vyšňoření, salonní a ne tací, jak jsou známi z krvavých pochodů Záporoží.

Vliv národní poesie ukrajinské nejplněji se obrazil v jeho lyrice, zvláště v melancholických d u m k á c h, z nichž mnohé jsou mistrovsky napodobeny podle písní národních, jako „U k a r a n i e", „W y j a z d b e z p o w r o t u", „Z a k o c h a n a" a p., jiné jsou složeny samostatně v duchu národním, zobrazujíce osobní city a nálady básníkovy, na př. „U n a s i n a c z e j", „S k a l n a c z a j k a", „G o n i e c", „D o G ę s l i" a j. Vedle zádumčivých dumek vytvořil veselé a skotačivé s z u m k y a w i o ś n i a n k y jakožto ohlasy veselých písní ukrajinských a srbských. Originálním výtvorem jeho byly pak fantasticko-elegické básně, jež zahájil erotickou skladbou jménem „R u s a ł k y" (1829). Ve čtyřech zpěvích („Przesilenie", „Skarga", „Przepióreczka" a „Cudowność") a v lyrickém epilogu básník zobrazil v duchu lidových pověr a v rámci fantastických výjevů svůj milostný poměr k Róži Žukovské, „sireně varšavské", která rozníti vši city milostné v jeho srdci, svůj poměr k básníku nebrala vážně. Zároveň vyslovil tu tajemné dojmy, jichž zažil ve svém mládí za bezprostředního styku s přírodou. Lahodný styl, melodický a hudební rytmus, plastika a harmonie jsou přední ozdobou „Rusalek", jejichž dojem Mochnacki srovnával s ohňostrojem v noční době, kdy se plamenný proud náhle, prudce a vysoko povznese, na tisíc částeček se rozsype a metá ze sebe hvězdy, věnce, blesky a jiskry světelné.

Ideově nejvýznamnější je báseň „D u c h o d s t e p u" (1836), připomínající svou základní myšlenkou Mickiewiczovy „Księgi narodu polskiego". Obsahuje v rouše fantastickém názory básníkovy na vlastní poslání věštecké, na historii světa a na osudy Polsky. Podle líčení básníkova sama matka Ukrajina vybrala si ho již před narozením za pěvce a svěřila duši jeho Rusalce, aby to dítě krmila mlékem dum a šťavou květů a nechala rozkvísti kolem něho všecky pohádky lidu, psané zlatem a lazurem. Vylíčiv potom hlavní momenty ze svého zemského života, básník rozvíjí své pohledy na děje světa. Zachyceny jsou tu s ptačí perspektivy hlavní události světové od ráje a potopy až do nejnovější doby; stanovisko, s něhož básník pohlíží na děje světové, je čistě náboženské. Podle jeho mínění původem všech hříchů, vinníkem všech lidských běd je rozum lidský, který se vzepřel víře a duchu božímu. V tom smyslu vykládá také úpadek Polsky. Jemu nebyla Polska nevinnou obětí od Boha vyvolenou, aby vykoupila lidstvo, ani Kristem národů, jak to hlásal Mickiewicz a Krasiński, nýbrž Magdalenou, kající se za vlastní hříchy. V pokání a náboženském obrození spatřoval tedy básník jedinou spásu své vlasti, věštecky volaje:

„Cześć i pokłon Magdalenie!
Niesiem Pańskie rozgrzeszenie.
Pokutnice wznieście czoła —
Pan już zbroi Archanioła! . . .
Odmłodzona — w blasku — w pysze
wznosi czoło pokutnica,
siostry rozjaśniają lica . . .“

Umělecká cena „Ducha od stepu“ je nestejná. Vedle partií slabých a rozvleklých vyskytují se pěkné podrobnosti a plasticky kreslené obrazy, na př. pochod barbarů na Řím, popis života Praslovanů a p. K nejoriginálnějším skladbám Zaleského řadí se fantasie „K a l i n o w y m o s t“. Základním tónem jejím je žal za zmizelým mládím; žal tento, obestřený fantastickým koloritem, často přechází v tón humoristický a žertovný a to dodává celé skladbě zvláštního půvabu.

O vřelé náboženské náladě básníkově svědčí řada náboženských písní a hymen, dýšících čistou a upřímnou zbožností. V této náboženské náladě měla svůj zdroj také výpravná báseň Zaleského „P r z e n a j ś w i ę t s z a R o d z i n a“ (1842), k níž se inspiroval hlavně líčením v evangeliu sv. Lukáše. Vyznačuje se vzácnou objektivností a epickým klidem; vypravování plyne volným proudem beze všech úchylek a episod, obrazy jsou jasné a plastické. Výslednímu dojmu této křesťanské selanky není nijak na závadu, že líčení života sv. rodiny připomíná spíše rodinné poměry ukrajinské než orientální; také popisy přírody neodpovídají věrně palestinským, jsou však znamenitě provedeny a tvoří největší ozdobu básně Zaleského.

„Bůh, svět, Slovanstvo, Polska, Ukrajina mi ze strun pěti v patero zní zvuků,“ tak vyznal sám básník. Lásku k Slovanstvu převzal od Woronicze a Brodzińského a byl vřelým hlasatelem vzájemnosti slovanské. Známy jsou jeho verše:

„Lubuję bardzo w słowiańskim ja gwarze,
klaskam od mogił w krąg na rozgraniczu,
tak Szaffarzyku! tak, tak Kopitarze!
Pieśni hej dawaj Wuku Karadziczu!
Resztę my powiem Guślarzy — Gęślarze.“
(„Gwar słowiański“.)

Z básníků polských jediný udržoval přátelské styky s Ukrajinci ve Lvově, jsa ideálním prostředníkem mezi polskou a ruskou Ukrajinou, byl nadšen poesií ukrajinského kobzara Ševčenka, jemuž věnoval procítěnou báseň „M o g i ł a T a r a s o w a“; horlivě překládal junácké i ženské (wiośnianky) písně jihoslovanské ze sbírky Vukovy a „Kytici“ z rukopisu Královédvorského. Do-

mnívaje se, že Polska silou svých idejí připoutá k sobě Slovanstvo a najde v něm spojence v boji s carismem, těžce nesl, když předáci Čechů (Palacký a Rieger), s nimiž se seznámil na světové výstavě v Paříži, přijali pozvání na etnograf. výstavu v Moskvě (1867); z tohoto podnětu složil báseň „Improwizacya polska ku panslawistom powracającym z Moskwy".

Básnickým talentem Zaleski nepřevyšoval sice své druhy, Malczewského a Goszczyńského, bylo mu však dopřáno rozvinouti svůj talent v plné síle a vytvořiti ze své poesie jednolitý a harmonický celek. Hned na počátku našel si svůj vlastní směr, jemuž zůstal po celý život věren. Rozmach jeho křídel nebyl široký, objímaje hlavně ohraničený okres národních písní a tradic ukrajinských, ale v těsném tomto okruhu motivů a ideí byl Zaleski nedostižný mistr, tvoře nové formy poetické a zaváděje do poesie polské originální druhy básnické. Hned na počátku své tvůrčí činnosti vytvořil si vzletný a plynný styl, jímž dovedl vykresliti obrazy přírodní v nejjemnějších odstínech a zachytiti třpytivé zjevy své bujné fantasie. Hudební stránka básní Zaleského budí dosud všeobecný obdiv; rytmickým bohatstvím a rozmanitostí strofických forem žádný ze současných básníků polských ho nepředstihl a málo je těch, kteří se mu přiblížili. Z jemných, čistých zvuků utkána byla poesie Zaleského a ráz její pěkně vystihl J. Tretiak slovy: „Poezie jeho — toť poezie shody a lásky; v ní Ukrajina bratří se s Polskou, Polska se Slovanstvem, Slovanstvo s lidskostí a lidskost s Bohem. Cosi dětského a zároveň andělského, cosi neskonale dobrého a naivně líbezného mluví k nám z těch jeho strof ... veselých i tesklivých."

Básníkem Podolí byl *Maurycy Gosławski* (1802—1834). Upozornil na sebe delší básní „Podole", skládající se ze čtyř částí. V jedné obsažen je zevrubný popis selské svatby na Podolí se všemi obřady a písněmi, v jiné je vykreslen příšerný obraz z minulosti Podolí, jak Tataři objevivše úkryt uprchlíků v jeskyních, zapálili vchod a zhubili tak ukryté dívky a děti. Ostatní části mají ráz čistě lyrický; básník v nich zobrazil vzpomínky na své mládí a na zklamané naděje. Z tradic kozáckých vážil Gosławski látku k „Dumě o Nyczaju", o němž pějí nadšeně také dumy ukrajinské. Mnohem více než delší básně, které trpí nedostatkem jednotné komposice a výraznosti, dařily se Gosławskému drobné písně (na př. „Kdyby orłem być, lot sokoli mieć") a dumky, t. ř. „podolanki", druh to básnický od něho zvlášť vytvořený. Zpěvnost a upřímnost jsou jejich cenným půvabem.

Mezi básníky polsko-ukrajinské školy zvláštní místo zaujímá *Tomasz (Tymko) Padurra* (1801—1872), narozený v Iliňcích jako Goszczyński, originální typ Poláka-Ukrajince, vášnivého cti-

tele minulosti, snícího o obnově šlechticko-kozácké Ukrajiny. Básnil polsky a ukrajinsky. První svou báseň „Ł y r n y k“ (1824) věnoval stínu Mazepy, jejž velebil jako reka slavného, ale nešťastného. V „dumách“ svých opěvoval osobnosti historické a v „ukrainkách“ předváděl význačné typy ze života kozáckého. Jeho „dumy“ formálně připomínaly spíše Niemcewiczovy „Śpiewy historyczne“ než dumy kozácké. Úplné vydání jeho básní vyšlo teprve po smrti básníkově r. 1874 ve Lvově „P y ś m a T y m k a P a d u r r y“. V tendencích jeho o spojení Poláků s kozáky proti ruské vládě pokračoval potom romanopisec M. Czajkowski.

[M. Mochnacki: O literaturze polskiej XIX. w. W. 1830. — M. Mazanowski: Żywot i utwory A. Malczewskiego. Lw. 1890. — M. Zdziechowski: A. Malcz. Ustęp z dziejów bajronizmu polskiego (Bibl. W. 1895, II). — J. Ujejski: A. Malcz. Poeta i Poemat. W. 1922. — A. Brückner: Úvod k vyd. „Marja“ Malczew. (1925). — Z. Wasilewski: Seweryn Goszczyński. Szkice lit. Pozn. W. 1923. — Józ. Tretiak v úvodě k vyd. „Zamek Kaniowski“ (Bibl. Nar. 44) a „Król Zamczyska“ (Bibl. Nar. 50). — S. Windakiewicz: Walter Scott i lord Byron w odniesieniu do polskiej poezyi romantycznej. Kr. 1914.

P. Chmielowski: J. B. Zaleski (Studja i szkice z dziejów lit. pols. II. Kr. 1886). — Ол. Колесса: Украін. нар. пісні в поезиях Б. Залєского (Зап. Тов. ім. Шевч. I, 1892); Ukraińska rytmika ludowa w poezyach B. Zal. (Księga pamiąt. Uniw. Lw. 1900). — M. Mazanowski: J. B. Zaleski. Życie i dzieła. Peterb. 1900. — St. Zdziarski: B. Z., studjum bibliograf.-literackie. Lw. 1902. — Józ. Tretiak: B. Zaleski. Życie i poezja. 3 t. Kr. 1911—4.]

HLAVA IV.

První období české romantiky.

Adam Mickiewicz, který r. 1829 navštívil Prahu a poznal snahy českých buditelů a učenců, nadšeně velebil jejich práci a charakterisoval je slovy: „Vede je jakýsi zápal posvátný, pracují podobně jako mniši středověcí, snášejí častokrát jako oni nedostatek a nouzi, apoštolujíce národnost jako tam ti víru, s myslí trpělivou a zároveň poetickou podnikají své badání.“ A s podobným uznáním psal o nich také Pogodin: „Jen s pohnutím lze mluvit o učencích pražských; podobni křesťanům, kteří v katakombách zachovávali svaté tradice, snaží se udržeti cit národní ve svém lidu; proto snášejí všecky oběti, podrobují se nejtěžšímu odříkání, nelekají se žádného úsilí a nebojí se žádného předsudku.“ Uznání, jehož se jim dostalo z úst zajisté povolaných, spisovatelé čeští plným právem zasluhovali, neboť pracovali o probuzení a uvědomění svého národa za poměrů svrchovaně obtížných. Germanisace z dob josefinských pokračovala v míře neztenčené; jazyk český neměl žádného práva ani v úřadech ani ve škole, byl trpěn jako nutné zlo a nezbytný prostředek vedoucí k poněmčování. „Spousty prostého lidu,“ vypravuje Palacký, „mluvily sice ještě po česku; ale kdokoli chtěl býti neb aspoň slouti vzdělaným člověkem, přilnul obyčejně tělem i duší k němčině a patřil na ty nemnohé, kteří ještě o češtinu dbali, jako na pobloudilce a „Sonderlingy“, jestli ne s opovržením, aspoň s politováním.“ Všeobecný školní řád znal jen školy německé. Usilováno i o poněmčování škol triviálních, což bylo ovšem v českých okresích marné, poněvadž lid nebylo možno poněmčit; ostatně vyskytovali se učitelé a duchovní, kteří jsouce národně probuzelí, vštěpovali dětem lásku k jazyku mateřskému. Hlavní školy v městech byly již semeništěm poněmčovacím. Kdo neuměl německy, tomu bylo další vzdělání znemožněno, neboť střední školy byly úplně německé. Pouze jednotlivci odvažovali se vzdělávati mládež gymnasijní v češtině. První učil češtině Josef Jungmann od roku 1800—1815 na gymnasiu v Litoměřicích; po něm ujal se r. 1802 vyučování češtině na akademickém gymnasiu v Praze Karel Ign. Thám. Spíše z nutnosti a se zřetelem k potřebám státním nežli z nějaké přízně k jazyku českému vydán byl r. 1816 dvorní komisí nad studiemi dekret, podle něhož a) pro gymnasia v místech pouze českých aneb v nichž mimo Němce také rodilí Čechové se

nacházejí, mají jediné takoví prefekti, pak učitelé gramatikální a humanitní se zřizovati, kteří jsou zběhlí v jazyce českém; b) v těchto gymnasiích mají žáci, kteří známost jazyka českého již ze škol triviálních aneb z domácího vychování s sebou přinášejí, také v českém překládání a spisování se cvičiti; c) při počátku každého školního roku budiž v posluchárnách filosofického a právnického učení veřejně ohlašováno, že v přijímání k politickým úřadům zemí českých těm, kteří česky umějí, při schopnosti jinak stejné dána bude přednost. Dekret tento doplněn byl ještě r. 1818 císařským nařízením, aby při dosazování úředníků na krajské úřady toho se šetřilo a zachovávalo, aby úředníci jazyk země nebo krajiny, v které jsou zřízeni a ustanoveni, dokonale uměli. Protivníci českého národa domnívajíce se, že jsou tím zkracováni ve svých právech, vymohli si r. 1821 výnosy, jimiž se tato ustanovení omezovala, takže nastaly poměry jako před r. 1816. A byli to zase jen jednotlivci, kteří s nadšením vytrvali při vyučování češtině a dobrovolně své žáky v češtině cvičili.

S rostoucím vědomím národním rostla také odvaha k zápasu za právo jazyka mateřského. Z podnětu Palackého složen byl r. 1832 od musejního sboru pamětní spis k zemské vládě, vypracovaný Karlem Vinařickým, v němž důtklivě žádáno, aby v obecném školství jazykem vyučovacím byla pouze mateřská řeč dítek a aby se na středních školách vedle němčiny také čeština stala řádným předmětem. Teprve r. 1835 odpovědělo zemské gubernium na tyto oprávněné požadavky, celkem odmítavě, a odkazovalo cvičení češtině jen do vedlejších hodin ve smyslu dekretu z r. 1816. Tak to s malými jen změnami trvalo až do roku 1848.

Literární činnost hloučku českých spisovatelů, snažících se probouzet a šířit národní uvědomění a lásku k české knize, byla spoutána policejním dozorem a krutou censurou, jež neobmezeně vládly za reakčního a policejního systému Metternichova. Korespondence předních spisovatelů je plna nářků a žalob na libovůli a zpátečnictví censury. „Přísnost naší censury rozmnožila se asi ode tří let nápadným způsobem; i ačkoliv jsem již často nadějí se kojil, že svého vrcholu dosáhla, bývám přece při každém novém půlletí v tom ohledu znovu zklamán“ (Palacký r. 1830). Jungmannovi censura seškrtala celé strofy a odstavce ze „Slovesnosti“, zakázala vydání „Didaktiky“ Komenského, protože byl „vyhnanec český“, a díla Všehrdova, protože byl patrný „nenávistník Němců“. Šafaříkův překlad „Marie Stuartky“ nesměl se tisknout, potlačeny některé milostné znělky Kollárovy a v nadpise „Slovanské národní písně“ censura nechtěla dovolit slovo „slovanské“ („jsou tedy tatarské“ — odlehčil si Čelakovský) a p. „Bohužel naše vláda,“ psal r. 1829 Palacký Kollárovi, „stěžkem nám dovoluje býti Čechy a hlásiti se ke zbratřeným Moravanům a Slovákům; další pomyšlení na Slovanstvo za výtržné

pokládá. My tedy jen tak říkaje na zapřenou obracíme zřetel svůj na Slovany, abychom ušli pozoru jedovatých buřičů, kteří by rádi buřičství na nás svrhli.“ Že se spisovatelé čeští nedali ani nepřízní vlády („každý Čech je podezřelý vládě,“ psal Jungmann r. 1824), ani policejní a censurní zvulí odstrašit od své buditelské a literární činnosti, za to zasluhují právem obdivu. Projevil jej srdečně také A. Denis slovy: „Bylo zajisté třeba mít v sobě zakotvenou náruživou lásku k literatuře nebo hluboký cit povinnosti, aby kdo za těchto okolností pokračoval v práci. Mimo to každý spisovatel již tímto jménem byl zařazen mezi osoby podezřelé a vydán nejnebezpečnějším nehodám.“

Vůdcové národního hnutí postupovali vpřed obezřele, ale vytrvale. Důležitým činem bylo založení „Společnosti vlasteneckého Musea“ (1818). Ve své původní formě, jak byla šlechtickými zakladateli smluvena, měla hlavní účel shromažďovati rozmanité znamenitosti historické, kulturní a přírodní země české, aby učení badatelé mohli jich užívati při vědeckých pracích. Národním buditelům s Jungmannem v čele zdál se program tento příliš úzký; oni toužili po ústavu, jehož hlavním účelem by bylo podporovati řeč a literaturu českou. Domohli se nejdříve toho, že od roku 1827 Museum začalo vydávati za redakce Palackého „Časopis Českého Musea“, důležitý orgán pro studie historické a literární v Čechách; dalším krokem bylo zřízení Sboru k vědeckému vzdělání řeči a literatury české, tak zv. Matice české (1830), která si zjednala neocenitelné zásluhy o rozvoj vědeckých a národních snah. Jejím nákladem bylo možno vydávati monumentální díla Jungmannova, Palackého, Šafaříkova, Preslova, Tomkova atd.

Přese všechen útisk vládní a usilovnou germanisaci živel český nabýval stále půdy, obětavých spisovatelů přibývalo a láska k české knize se šířila. O rostoucích zájmech literárních svědčí hojné časopisectvo. Starší časopisy, jako „Hlasatel Český“ (1806—1808, 1818), Palkovičův „Týdeník“ (1812 až 1818), „Prvotiny pěkných umění“ (1813—1817) vyměněny byly novými, z nichž déle se udržely Hýblovy „Rozmanitosti“ (1816, 1819, 1822), „Čechoslav“ (1820—25), „Jindy a Nyní“ (1828—1831), Lindovy „Rozličnosti Praž. Novin“ (1826—1833), zvláště pak „Česká Včela“ (1834—1848) a „Květy“ (1834—1848). Naučným zájmům vedle „Časopisu Čes. Musea“ věnován byl „Krok“ (1821—1840) za redakce Jana Svatopluka Presla.

[J. Malý: Naše znovuzrození. Pr. 1880—4. — T. G. Masaryk: Česká otázka. Snahy a tužby nár. osvobození. Pr. 1895. — A. Denis: Čechy po Bílé Hoře, př. J. Vančura. Pr. 1911. — J. Šafránek: Školy české. Pr. 1913. — Jos. Hanuš: Národní Museum a naše obrození. Pr. I. 1921; II. 1923.]

1. *Vlivy literární.*

Básníci čeští na počátku nové doby nemohouce se opírati o ustálenou literární tradici domácí, dychtivě se chápali rozmanitých vzorů starých i nových, jichž jim poskytovala cizina, aby podle nich vzdělávali poesii českou. Nejblíže jim byla literatura německá, v níž hledali nejen předlohy, než i oporu pro své snahy buditelské. Především se jim zamlouval sentimentální idylism Gessnerův, neboť byl snadný a pochopitelný čtenářům, jež chtěli zušlechťovati a probouzeti v nich lásku k českému čtení. Nejhorlivější a nejdůležitější šiřitel jeho *Jan Nejedlý*, profesor řeči a literatury české na universitě pražské, vydávaje r. 1800 překlad biblické idyly Gessnerovy „Smrt Abelova", připojil k němu nadšeně psanou předmluvu o lásce k vlasti, kde vyslovuje naději, že báseň tato netoliko rozum vzdělá, ušlechtilé city v srdcích vzbudí, nýbrž i mnohého Čecha z tvrdého spaní probudí. Knížka našla oblibu mezi českým čtenářstvem, takže za čtyři leta vyšla v druhém opraveném vydání. Jakožto druhý díl Gessnerových spisů Nejedlý vydal r. 1805 dvě delší básně Gessnerovy „Dafnys" a „První plavec", přidav k nim ještě dva kratší obrázky „Noc" a „Obraz potopy světa". Konečně jako třetí díl Gessnerových spisů vyšly r. 1829 v překladě Nejedlého „Idylly", jež byl už před desíti lety do češtiny uvedl *Václav Hanka*. Jan Nejedlý idyly Gessnerovy nejen horlivě překládal, nýbrž je i napodoboval; idylický směr měl také převahu v básnické části časopisu „Hlasatel", jejž redigoval. Kromě Nejedlého a Hanky překládali z Gessnera ještě jiní, jako *J. Dlabač* „Vyobrazení potopy světa" (1801), *Ign. Schieszler* „Miloslav a Miloslavka" (1808). I slabé dramatické práce Gessnerovy dostaly se do rukou čtenářů. *V. M. Kramérius* volně vzdělal hru Gessnerovu „Zavržený syn" (1785), kterou znovu r. 1821 do slova přeložil *Jos. Chmela*, od něhož je též překlad pastýřské hry Gessnerovy „Knížata mezi pastýři" (1821).

Sentimentální gessnerism byl vůbec nejoblíbenější směr poetický, vzdělávaný od básníků českých na počátku XIX. st., ačkoliv se také ozývaly hlasy, ukazující na idyly Gessnerovy jako na plody „fantasie ochablé a bezživotné". Úsilí dáti selankám ráz domácí a slovanský se nedařilo. *F. L. Čelakovský* vida, že Gessnerovy selanky trpí nedostatkem rázovité charakteristiky osob a líčí příběhy málo působivé z dávných dob arkadických pastýřů, jal se ve svých selankách, jež od r. 1823 skládal, zobrazovati příběhy ze současného života vesnického, užívaje při tom i národního podání. Ač se nedovedl ještě vybaviti ze sentimentálního tónu gessnerovského a podati reální obrázky ze života lidu, učinil aspoň ve volbě látek krok kupředu. Příkladu jeho následoval

Josef Jaroslav Langer, který se snažil přizpůsobiti selanky lidovým tradicím slovanským.

S gessnerismem, pokud se v něm projevoval smysl pro přírodu a její zjevy, těsně se stýkalo popisné básnictví přírodní, spojené s poučnými reflexemi, jak je po příkladě anglického básníka Thomsona vzdělávali v Němcích Haller („Alpy") a E. Kleist („Jaro"). Ohlasy tohoto druhu básnictví zaneseny byly také do Čech. Mladý, vlastenecky rozněcený důstojník, *Milota Zdirad Polák* (1788—1856) napsal podle vzoru Kleistova a Hallerova široce založenou báseň „Vznešenost přírody" (1813, 1819), která byla svého času velebena jako vynikající plod básnický. Polák nedostihl ani v popisech přírodních, ani v reflexích, ani ve vzletné formě vzorů německých a básnická skladba jeho nepřispěla mnoho k pokroku české poesie.

Stopy mnohem hlubší a trvalejší nežli Gessner zanechal *G. A. Bürger*. Na básníky české působil s počátku svou anakreontikou, později mnohem více svými baladami a romancemi. Vývoj české balady dál se dlouho za jeho pronikavého vlivu. Z četných překladů jeho balad skutečně zdařilé byly toliko dva: „Lenora" od Jungmanna (1806) a „Divoký lovec" od Kamarýta (1824). Původních balad a romancí, skládaných podle Bürgera, vyrojilo se mnoho; nebylo téměř básníka, který by se nebyl v tomto oboru pokusil; zvláště „Lenora" vyvolala veliký počet imitací. S počátku baladisté čeští (Hněvkovský, V. Nejedlý, Šedivý, Tablic a j.) napodobovali Bürgera hlavně ve volbě strašidelných příběhů, nemajíce pochopení pro jejich básnické vzdělání. Teprve Jungmannův překlad povzbudil je dbáti také formálních předností svého vzoru. Následoval potom hojný počet více méně zdařilých ohlasů balad a romancí Bürgerových od Lindy, Šnajdra, Štěpničky, Patrčky, Kaliny a j., kteří obohacovali tento druh básnický v poesii české; k vyšší dokonalosti dospěla balada česká teprve potom, když se opřela o písně národní a o balady Goethovy a Schillerovy.

Mnoho blahodárných podnětů buditelé čeští čerpali od ušlechtilého myslitele německého *J. G. Herdera*. Ve své rozpravě „Über Ossian und die Lieder alter Völker" (1777) Herder vykládal podstatu národní poesie, ukazoval na lidové písně jako na prvotní zdroj vší poesie a žádal lidovost jako první nevyhnutelný požadavek básnictví. Lidové písně byly mu podstatným znakem národnosti a klíčem, jímž lze vniknouti ve vnitřní život národů. Kult národních písní, od něho šířený, našel u všech Slovanů vřelé přívržence a povzbuzoval je jednak sbírati tyto poklady tvorby prostonárodní, jednak hledati v nich zdroje k obrodě domácí poesie umělé. Sbírkami ruských písní od Prače a srbských od Vuka Karadžiće byli podníceni také čeští spisovatelé

pečovati o soustavné sbírání písní prostonárodních; r. 1823 vyšly „Písně světské lidu slovenského v Uhřích" od Šafaříka a Kollára, r. 1827 druhý svazek od Kollára a v l. 1834 a 1835 „Národnié zpievanky" od Kollára. Také v Čechách šířil se živý zájem o národní písně; Hanka, Hněvkovský, Štěpánek, Šnajdr a j. začali si jich všímati, ale všecky předešel F. L. Čelakovský, který nepřestával jen na písních československých, nýbrž pomýšlel podle vzoru Herderových „Stimmen der Völker" na soubor písní všech slovanských národů. Výsledkem jeho práce byly „Slovanské národní písně" (1. sv. 1822, 2. sv. 1824, 3. sv. 1827). V duchu Herderově Čelakovský oceňoval význam jejich, vykládaje: „Až jen budou Slované všecky tyto drahocennosti pohromadě míti — jaká to krásná povaha toho lidu všudy vystkvívá a nemůž podle mého nynějšího nahlédnutí pěknějšího a věrnějšího zrcadla býti, jako zpěv národní."

V Herderových ideách našli Čechové a Slované povzbuzující oporu ve svých snahách buditelských. V „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit" Herder dovozoval, že konečným cílem dějinného vývoje lidstva je humanita, že všichni národové tvoří jediné velké individuum, probíhající postupným vývojem k dokonalosti, a tím zdůvodňoval také oprávněnost ideálu národnostního a svobodu všech národů. Kromě toho nakreslil idealisovaný obraz Slovanů, dal historický a filosofický základ k názoru o dějinách, povaze a historickém poslání Slovanů, jimž věštil skvělou budoucnost. Jeho vřelá apologie Slovanstva byla v celém světě slovanském radostně uvítána. Dobrovský otiskl ji v „Slavíně" a Jungmann uvedl ji v širší známost překladem do češtiny (Prvotiny 1813). Myšlenky Herderem hlásané padly vůbec na úrodnou půdu. Jungmann dovolával se jich při obranách řeči a národnosti československé, Kollár si je osvojil a zabarvil jimi své arcidílo „Slávy Dcera", provanuté ideou humanitní a slovanskou, Šafařík podle nich kreslil obraz Slovanstva, ano i Palacky značně podléhal vlivu Herderových názorů.

Oba velikáni německé poesie, *Schiller* a *Goethe,* mnoho přispěli k ušlechtění a zdokonalení poesie české. Vyžadovalo už zvláštního ovládání slova i verše překládati jejich plody do češtiny, básnicky ještě málo vzdělané; vlivem jejich šířil se ušlechtilý vkus a zvyšovaly se požadavky estetické. Jungmann již z mládí s oblibou čítal *Schillera* a podal několik pěkných překladů, jako píseň „Radost" (1813), baladu „Rukavička" (1814) a znamenitou „Píseň o zvonu" (1823). Příkladu jeho následoval *Ant. Marek,* přeloživ plynným veršem balady „Chod do železnice" (1813), „Půtka s ještěrem (1814), „Potápěč" (1817). O nevšední oblibě básní Schillerových svědčí četné překlady od Puchmajera, Tomsy, Macháčka, Chmely, Purkyně, Svobody, Lindy a j. Pře-

kládány byly nejen jeho básně lyrické a balady, nýbrž i dramata, jako „Loupežníci" od K. I. Thána (1786), „Maria Stuart" od Šafaříka. Ušlechťující vliv poesie a estetických názorů Schillerových možno stopovati u Šafaříka, Kollára, Čelakovského, Palackého, Jana z Hvězdy a j. *Goethovy básně* byly zajisté záhy v Čechách známy („Clavigo" hrán byl v Praze v překladě Šedivého na konci XVIII. st.), avšak překlady jsou teprve z doby pozdější. Nejdříve je zase začal překládati *Jungmann:* r. 1820 „Čaroděj-nický učedlník" a „Píseň Milostničky" (Mignon), r. 1821 „Zpěv duchů nad vodami". Později vyšel ještě překlad idylického eposu „Herman a Dorota" (1841) a básně „Umrlčí tanec" (1845). Příkladu Jungmannova následoval *Macháček,* který přeložil „Ifigenii" (1822) a balady „Rybák" a „Bůh a bajadera", básně „Král v Thule" a „Marnost nad marnostmi" (1823). Jednotlivé básně překládali: *Chmelenský* („Myslivcova noční píseň" 1824), *Jan z Hvězdy* („Zpěvec" 1824), *Kocián* („Lešík"-Erlkönig, „Dívčiny písně večerní" = Nähe des Geliebten, „Myslivcova píseň večerní" 1823). Nadšeným ctitelem Goethovým byl *Čelakovský;* nepřekládal z něho mnoho (epigramy, „Marinka" = Die Geschwister), ale vliv Goethův na jeho vlastní tvoření byl značný, jak ukazují básně „Cikánova píšťala", „Vodník", „Bělička", některé motivy v „Růži stolisté" atd. Ohlasy z Goetha ozývají se i v Kollárově „Slávy Dceři". Později obliba básní Goethových tak jako Schillerových ještě více vzrostla a překladů přibylo.

Literatura německá nebyla jediná, z níž buditelé čeští vážili podněty k obrodě domácí poesie. Ze starší literatury anglické zamlouval se jim zvláště proslulý osvícenský básník anglický *Aleksandr Pope* († 1744), jehož básně slynuly uměleckou dokonalostí a vybroušeným vkusem. Jan Nejedlý překládal jeho pastýřské zpěvy „Pastorals" (Hlasatel 1806, 1807), Jungmann erotickou heroidu „Psaní Eloizy Abelardovi" (tamt. 1807), výstřední satiru „Lazebnice" (tamt. 1808) a biblicky zanícený zpěv „Mesiáš" (1814). Mnohem významnější byl překlad světoznámé *Youngovy* elegie „Kvílení aneb rozjímání noční" od Jana Nejedlého (1820), který ji v úvodě ocenil slovy: „Tato kvílení . . . náležejí pro svůj mudrcký a básnířský obsah k nejvznešenějším a nejvýbornějším spisům, jichž skladatele žádný po tu chvíli v tomto způsobu skládání nedostihl." Z literatury anglické mnoho kořistil *Jungmann.* Přeložil romanci Goldsmithovu „Poustevnice" (1797), Grayovu dojemnou „Elegii na hrobkách veských" (1807), ale největším jeho činem básnickým byl překlad *Miltonova* „Ztraceného ráje" (1811), jímž povznesl rázem básnický jazyk český na výši před tím nebývalou.

Jako jinde tak i v Čechách s neobyčejným zájmem uvítány byly zpěvy Ossianovy. V originále poznal Ossiana, „miláčka svého

mezi básníky", mladý *Palacký* a překlad dvou zpěvů „Písně Selmské" a „Válka Inisthonská" vydal r. 1817 v Hromádkových „Prvotinách". Zpěvy tyto okouzlovaly ho z mládí, jak praví, lepotou hlubokých a vroucích citů, výtečností myšlenek, přirozenou krásou a živou fantasií. Od dalšího překládání Ossiana ustal však později, neboť brzy vycítil svým kritickým duchem chorobnou citlivost a něžnost, ba i uplakané hrdinství tam opěvované. Ossianem okouzlen byl také *Šafařík, Kollár* a *Čelakovský,* který z něho přeložil zpěv „Karthon" (Poutník slov. 1826). V Čechoslavu (1820 a 1821) otištěny byly další ukázky z Ossiana: „Episoda z Fingala", „Kalthon a Kolmal" (Colmala), „Zpěv Rynův na smrt Oskara" nejmenovaného překladatele (podle Jungmanna od Macháčka). S názvem „Ossianovy básně dle přeložení anglického Jak. Macphersona" vydal r. 1827 Josef Hollmann tři zpěvy: „Fingal", „Smrt Kuthulinova" a „Darthula." Spisovatelům českým lahodil dech starobylosti, který zdánlivě vanul ze zpěvů Ossianových, jakož i zvláštní styl bardský, takže se pokoušeli je napodobovat, zvláště beletristé čeští se jimi řídili, skládajíce povídky z dávnověkosti české. „Ossianem našich časů" Čelakovský nazval *Waltera Scotta* a poznav z polského překladu Sienkiewiczova jeho báseň „Panna Jezerní", přeložil ji řečí velice uhlazenou do češtiny.

Z novější literatury francouzské zvláště záslužný byl překlad *Chateaubriandovy* „Ataly" od Jungmanna (1805). Povídka Chateaubriandova prodchnutá novokřesťanskou mystikou, rousseauským heslem o návratu k přírodě a ozdobená skvělým líčením krás přírodních přinášela nový svěží vzduch do literatury české.

K rozšíření literárního obzoru přispívaly rovněž pokročilejší literatury slovanské. Podnět všímati si jich vycházel od Dobrovského. Žák jeho Puchmajer v duchu svého mistra důtklivě vykládal svým vrstevníkům: „Konečně nebudeť snad zde nemístné, básníkům českým jistý ukázati prostředek, který přehojnou žilou zlata nejčistšího pro naše básnictví státi se může. My, Čechové, vzhledem ostatních Slovanů dosavad v tak hustých tmách křivých předsudků vězíme, že majíce za to, že nelze, by z východních luk literatury slovanské nějaká vůně k nám zavanouti mohla, to jen do sebe lokáme, co nám zefír od západních německých a jiných umění polí, byť to časem i večerní nezdravou párou obtěžkané bylo, zavírá a nosí. A tím se stává, že obírajíce se jen francouzštinou, angličinou, zvlášť němčinou a jinou těm podobnou nezdárnou cizozemštinou, sami se den po dni více, smím-li tak říci, odčešťujem a odslovaňujem." Puchmajer sám nejvíce vážil z literatury polské, překládaje selanky Karpińského, ódy a bájky Kniaźninovy, bájky Krasického a opíraje se při svých

překladech z Gresseta a Montesquieua o překlady polské. Zvelebiti básnickou řeč českou podle vzoru polského tanulo mu hlavně na mysli. Příkladu jeho následoval F. L. Čelakovský, který přeložil vlasteneckou báseň K. Brodzińského „Legionista" a chystal se do češtiny uvésti také jeho selanku „Wiesław". Nadšen byl poesií Mickiewiczovou, která nebyla bez vlivu na jeho vlastní tvorbu básnickou. Za jeho podnětu překládali básně Mickiewiczovy Chmelenský a Vacek Kamenický. Ze starší literatury vybíral si k překladům Čelakovský básně klasiků polských, Kochanowského, Węgierského, Trembeckého a j., kromě toho přeložil historickou povídku Krasińského „Agaj-Han" a podával ukázky z básní Odyńcových a Gorczyńského. Z ruštiny překládal Jungmann („Poslání k Pleščejevu" od Karamzina 1820), Kamarýt (óda „Bůh" od Deržavina) a zvláště Čelakovský, jemuž se s počátku zamlouval sentimentalism Karamzinův a Iv. Dmitrijeva; od nich přešel k překladům z Baťjuškova a Chomjakova. Z mladších básníků oblíbil si nejvíce Puškina, přeloživ jeho básně „Husar", „Utopenec", „Delibaš", „Zimní večer", „Dva havrani" atd.; všímal si i vrstevníků jeho Del'viga, Jazykova, Venevitinova, Kozlova. Čelakovský byl vůbec první, který všestranněji překládal z literatur slovanských; první obrátil svůj zřetel k literatuře ukrajinské, podávaje ukázky z poesie J. P. Kotljarevského, Metlinského, Kostomarova, Šaškevyče a j.; první ocenil umělecké přednosti slovinského básníka Prešérna atd. Jeho příkladu následovali básníci mladší, takže se proudy slovanské literatury staly důležitou složkou v rozvoji poesie české.

Z rozmanitých stran vnikaly tedy do české literatury jednotlivé živly, na nichž se zakládalo hnutí romantické. Ale ježto bylo třeba poesii českou téměř ze základů budovati, vedle nových směrů přejímány byly i směry starší, jimiž se téměř dohánělo, co bylo dříve zanedbáno. Proto nebylo kromě sporu o prosodii u nás téměř žádných bojů mezi přívrženci klasicismu a romantiky, jako na př. v Polsku, a sám pojem „romantický" nebyl jasně chápán. Jungmann jediný pokusil se o výměr romantičnosti a užívaje měřítka čistě geografického, vymezil jí místo uprostřed mezi poesií helenskou a severní takto: „V prostřed jich, jako samy země před- a zaalpské, v krásné rozmanitosti rozvilo se básnictví romantické, milá směs toho, co duševné a smyslné, co skutečné a smyšlené jest, více líbezná hra nežli pošmourná, pronikavá přísnost, cosi utěšeného, tklivého, dobrodružného, věci tělesné vděkem a slastí jakoby závojem kryjícího aneb světlem přistírajícího, podobně osvětě luny na hory a doly padající. V okresu romantického leží dobrodružnost a rozčilenost (das Sentimentale), jelikož tato stojí naproti přirozené prostotě; neboť jestli tato člověka ukazuje, an všem věcem obraz svůj vštěpuje a svobodným duchem panuje nad nuznou potřebou, tak že v po-

dobách prostosrdečných hluboký poklid a ukončenost znamenati, romantičnost naproti tomu vyjevuje, co příroda z člověka učinila, neb činiti může, an vidinnost (t. j. ideálnost) v něm stojí pod těžkým davem (t. j. tísní) skutečnosti a konečnost usiluje o záhubu nekonečnosti" (Slovesnost XXII—IV.)

2. *Josef Jungmann a počátky české romantiky.*

V popředí buditelského a literárního ruchu na počátku XIX. stol. stál muž neúmorné píle, široké kultury literární a vytříbeného vkusu, prodchnutý vroucí láskou k vlasti a Slovanstvu, *Josef Jungmann* (1773—1847), profesor a posléze ředitel gymnasijní v Praze. Vyrůstal v ovzduší racionalismu a voltairianství, jež zůstavily v jeho názorech hluboké stopy, ale jsa povahy měkké a poddajné, byl přístupen i novým proudům ideovým, jež přinášel romantism. Za studií v Praze mocně v něm vzplálo vědomí české a slovanské, jak je šířil hlouček milovníků a obránců řeči a národnosti české, a zvelebení národní řeči a literatury stalo se úkolem jeho života, jemuž věnoval všecky dary svého ducha.

Buditelská činnost jeho projevovala se především v plamenných obranách řeči české, obsažených ve dvojím rozmlouvání „O jazyku českém" (Hlasatel 1806). Slovy vroucími a přesvědčivými mluví k srdci svých krajanů, proti národní pokleslosti současných Čechů staví vlastenecké zanícení Staročecha Veleslavína a příkladem Němců povzbuzuje své vrstevníky pečovati o vzdělání svého jazyka, neboť „živ jest národ ten, jehožto jazyk zcela nepošel." Proti těm, kteří s kosmopolitického stanoviska lhostejně patří na poněmčování českého národa, vřele se zastává principu národnosti a dovozuje, že bytnost národa záleží právě v jeho jazyku a že Čechové jen potud zůstanou Čechy, pokud česky mluviti budou. Jen těžké a kruté okolnosti přivedly úpadek českého národa. „A věru, dejte Čechům, co k tomu potřebí, a stojím za to, že za dvacet let divy své na literatuře jejich uhlédáte." Živá a přesvědčivá slova Jungmannova padala na úrodnou půdu, budila národní uvědomění, rozněcovala a posilovala lásku k českému jazyku. Šafařík, Palacký a jiní spisovatelé byli jimi povzbuzeni k citu a snažení národnímu.

Na obranu české řeči a snah buditelských Jungmann znovu veřejně vystoupil, když r. 1812 v časopise „Bohemia" jízlivě útočeno na jazyk český a nový probouzející se život literární v jazyku českém srovnáván byl s knotem lampy dohořívající, jenž zaplápolá ještě jednou, než docela uhasne. Jungmann v spravedlivém rozhorlení napsal na obranu tři články (Prvotiny 1814), v nichž vyvracel úsměšky protivníkovy brzy pádnými důvody, brzy vtipnou satirou, při čemž znovu ukazoval na zdroje, z nichž lze obohacovat a zdokonalovat spisovný jazyk český. „Přehléd-

něte, přebeřte, převažte svou starou řeči veškeru zásobu, co ji v knihách, co mezi národem v líbém čistém květu zachováno; toho všeho, co zlata šetřte, v jeden sklad národní uveďte a čeho by se dostati nemohlo, od bratří svých Slovanů bez rozpaků vezměte."

Své stanovisko slovanské Jungmann nejdůrazněji vytkl v úvodním čtení r. 1810 v semináři litoměřickém, kde dobrovolně učil češtině. Naznačiv příčiny, proč se „naším svatováclavským jazykem opovrhuje", a vyvrátiv předsudek, že by čeština nebyla schopna vyššího vzdělání, snaží se ve smyslu Herderově posilovati národní vědomí svých posluchačů líčením moci a budoucnosti Slovanstva. „Může-li který národ vypínati se svou ve světě rozšířeností a velebností jazyka svého, má k tomu Slovan největší právo. Jedna čtvrtina celého okrsku země náleží Slovanům ... Jejich jazyk, řeckému a latinskému příbuzný, na veliký stupeň vykvésti může a s Bohem vykvete ... Posud Slovan byl sluhou druhým národům. Věčně obíhající kolo osudu přinese milou Slovanům změnu a my, buďme jen praví Slované, z toho jména se právem radovati můžeme." I povzbuzuje své posluchače, aby si nejen osvojili důkladnou znalost gramatiky a literatury české, nýbrž aby se učili též jiným jazykům slovanským, zvláště ruskému a polskému. „Jejich známost světlo v českém jazyku Vám jasné otevře a v nový svět Vás uvede, svět slovanský, již pro své jméno Čechovi sladký, svět rozšířený a na všeliké spisy a literní umění bohatý."

Často se Jungmann zabýval myšlenkou jednotného spisovného jazyka slovanského, čímž odůvodňoval zároveň i přejímání slovanských výrazů do češtiny, jak to objasnil v předmluvě k překladu „Ztraceného ráje": „Raději Slovan jsa lepší slovenštině přivykej a s rozumnými toho, abychom i my Čechové všeobecné spisovné řeči Slovanské vstříc pomalu vcházeli, žádej." Sen o jednotné spisovné řeči Slovanů provázel ho po celý život; byl i ochoten myšlence té obětovati svůj milovaný jazyk český.

Zásady, jež Jungmann hlásal ve svých rozpravách o prostředcích vzdělávati a ušlechťovati jazyk český, snažil se sám prakticky prováděti. Veškeré úsilí jeho směřovalo k tomu cíli: vytvařiti plynnou a jadrnou řeč spisovnou, která by byla poddajným nástrojem pro básníky i vědce.

Vida nízkou úroveň současné poesie české, snažil se ji zvýšiti překlady, k nimž si vybíral předlohy z literatury řecké, latinské, anglické, francouzské, německé, ruské a polské. Jeho překlady z Chateaubrianda, Miltona, Graye, Bürgera, Schillera, Goetha byly skutečným obohacením literatury české; chtěl jimi podati básníkům českým dokonalé vzory básnických děl a zároveň ukázati, že lze jazykem českým vyjadřovati nejvznešenější pomysly a vidiny básnické ve formě vzletné a uhlazené. Těmito

překlady, v nichž se vedle mistrného ovládání českého jazyka a vytříbeného vkusu projevoval i skutečný dar básnický, Jungmann české poesii razil nové dráhy, po nichž postupujíc spěla by k vyšší dokonalosti. Mladší básníci šli po jeho stopách, osvojujíce si vytvořenou od něho dikci básnickou a dále ji vzdělávajíce. Původní básnická tvorba Jungmannova byla skrovná a neměla takového významu jako překlady. Jeho epigramy, písně anakreontské, alegorie, elegie a ódy, formálně uhlazené, poesii českou vpřed nepovznášely. Významnější byl jeho první pokus znělky v poesii české a první umělecky cenná romance „Oldřich a Božena" (1806).

Od poesie záhy odvedly Jungmanna *práce naukové*. Epochálním dílem jeho je především „Slovník česko-německý" (1835-9), plod dlouholeté, neúnavné práce a vytrvalosti autorovy. Potřeba slovníku českého, který by zahrnoval jazykové bohatství řeči české, záhy se pociťovala a mnozí milovníci české řeči pokoušeli se o jeho sestavení. Jakkoliv záslužné byly slovnikářské práce Dobrovského, K. Ig. Thána, Tomsy, J. Palkoviče a j., přece k úplnosti scházelo mnoho. Jungmann sbíraje záhy jazykový materiál, s počátku chtěl svými sbírkami pomáhati jiným, Palkovičovi a Puchmajerovi, kteří se chystali vydati český slovník. Když však poznal, že jejich práce neodpovídá jeho plánu, rozhodl se veliké dílo vykonati sám. Polský slovník Lindeův stal se mu v nejedné příčině vzorem, jímž se řídil, i autoritou, o kterou se opíral. Za podpory četných přátel, učenců i básníků, kteří mu ochotně opatřovali výpisky, podařilo se mu konečně monumentální dílo ukončiti. Jungmann shrnul do něho materiál z veškeré české literatury tištěné, pokud byla za oné doby známa, z četných památek rukopisných a hojné doklady z mluvy obecné. Jednotlivá slova vysvětlena etymologicky se stálým zřetelem ke slovanským jazykům a připojena historie jejich významu. Po prvé zachycen tu ohromný poklad jazykový a proto právem slovník Jungmannův veleben jako veliký čin nejen vědecký, než i národní.

Když bylo r. 1816 vydáno nařízení, otvírající jazyku českému přístup do gymnasií, Jungmann vida nedostatek vhodné pomůcky, napsal pro vyšší třídy antologii, kterou nazval „Slovesnost" (1820). Skládala se ze dvou částí; v úvodní části pojednáno o poetice a stylistice podle německých autorů Pölitze, Eberharda a j., v druhé části sestaveny vzorné doklady z literatury české na jednotlivé druhy básnické a prozaické. Při nedostatku odborné terminologie v oboru poetiky a stylistiky, Jungmann byl nucen pokoušet se o výrazy nové, vybíraje je dílem ze staré zásoby jazykové, dílem z příbuzných jazyků slovanských nebo tvoře slova nová, která se větším dílem ujala.

Jiným významným dílem Jungmannovým byla „Historie

literatury české“ (1825). Zprvu pořádal „pro sebe a k svému poučení“ bibliografické záznamy z české literatury, obdržev pak od Linde, který ho žádal za české příspěvky do obmýšlených dějin slovanských literatur, Grečův „Opyt istoriji rus. slovesnosti“ v překladě polském, rozhodl se podle vzoru Grečova napsati historii české literatury. Nebyly to ještě soustavné dějiny literární, — toho si byl Jungmann dobře vědom, — spíše jen zevrubná bibliografie, uspořádaná podle jednotlivých období a literárních druhů s vysvětlujícími úvody o politických, kulturních, jazykových a literárních dějinách. Vydatným zdrojem pro dobu starší byly mu německé „Dějiny“ Dobrovského, jejichž znamenitější části, jak sám přiznává, do slova přeložil; dále vážil z Pelclova rukopisného seznamu knih v českém jazyku tištěných od r. 1475—1798, z katalogu knih českých v bibliotéce universitní, z rukopisného seznamu českých knih v cís. bibliotéce vídeňské atd. Z tohoto materiálu sestavil první soustavný obraz literární tvorby české, který vrstevníkům odkryl utěšený rozhled po české práci literární a uchoval pro budoucnost nejednu literární publikaci, která by byla jinak upadla v úplné zapomenutí.

Ve vnitřních sporech literárních Jungmann měl vynikající účastenství. Jako se proti J. Nejedlému a jeho stoupencům, kteří vyhlašovali jazyk z doby Veleslavínovy za klasický a jediné směrodatný i pro novou literaturu, zastával pokroku ve vývoji jazyka, tak ve sporu pravopisném důrazně se zasadil o pravopis analogický (psáti po *c* jen *i*, po *s* a *z* buď *i* nebo *y* podle analogie) a pomohl mu k vítězství. Méně prozíravý byl Jungmann ve sporu prosodickém. R. 1818 vyšel v Prešpurce anonymně spis „Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodye“. jehož autory byli dva mladí spisovatelé — Šafařík a Palacký. Mladí autoři nadšeni jsouce poesií antickou a domnívajíce se, že by bylo možno povznésti českou poesii, zavede-li se do ní podle klasických vzorů časomíra a zvýší-li se podle klasického vkusu přiměřeně i požadavky estetické, vystoupili se vším důrazem nejen proti prosodii přízvučné, nýbrž i proti dotavadní produkci básnické na ní založené a dokazovali proti prosodické nauce Dobrovského, že jediné časomíra může tvořiti přirozený základ prosodie české. V Jungmannovi, který již dříve horlil pro časomíru, autoři „Počátků“ našli spolubojovníka zvláště schopného. Konečným výsledkem tuhých sporů bylo, že v theorii uznána sice možnost časomíry ve verši českém, ale v praksi podržel převahu přece jen přízvuk jakožto přirozený princip českého veršování. V podstatě nebylo toto vystoupení přívrženců časomíry ničím jiným, nežli opožděným projevem boje klasicismu s romantikou, ale vřelá tendence vlastenecko-slovanská, která pronikala jejich výklady, dodávala spisu jejich mimořádné ceny. Sami skladatelé „Počátků“ nepřikládali však svému vystoupení zvláštní váhy.

Šafařík nazval je později „hloupostmi mladého věku" a Palacký nepojal svých listů z „Počátků" do svého „Radhostu", jak to učinil s jinými pracemi z mládí.

Ve své snaze o pokrok české literatury Jungmann trpce pociťoval nedostatek vědecké literatury. Záhy již pomýšlel na vydání „Malé encyklopédie" z rozmanitých oboru naukových. Když pak z nedostatku odborných pracovníků bylo mu od tohoto plánu upustiti, horlivě se účastnil při zakládání naukového časopisu „K r o k" (1821), v němž se za redakce Jana Svatopluka Presla, vynikajícího přírodopisce, soustředila současná činnost vědecká, a obětavě pracoval při zakládání a řízení „Matice české". Mladší spisovatelé pohlíželi naň s láskou jako na svého vůdce a uchylovali se k němu o radu a přispění ve věcech literárních, a to jak básníci tak i učenci. Za jeho přispění tvořil Ant. Marek názvosloví filosofické, Presl přírodopisné, V. Sedláček geometrické a fysické atd. Zkrátka, celé jedno období probouzející se literatury české má vtisknutu pečeť jeho ušlechtilé snahy a vytrvalé práce pro obrodu české literatury.

Z básníků, kteří se těsně k němu přidružili, řídíce se jeho návodem i příkladem, nejvřeleji k němu přilnul kněz *Antonín Marek* (1785—1877), odchovanec jeho ze semináře litoměřického. Podle jeho vzoru Marek šířil v čtenářstvu ušlechtilejší vkus a ukazoval básníkům dokonalé vzory pravé poesie, překládaje balady Schillerovy a odvažuje se i na Shakespeara, jehož veselohru „Omylové" (1824) převedl do češtiny. Ve vzdělání básnické řeči řídil se příkladem Jungmannovým, obohacuje ji z živé řeči lidu a z jiných jazyků slovanských, zejména z ruštiny. Původních básní Markových není mnoho, jsou však hluboce procítěny a obráží se v nich vřelá a činorodá láska k vlasti a Slovanstvu. Tyto své city básník nejvýrazněji a nejsměleji tlumočil ve dvou posláních básnických, věnovaných Jungmannovi. V prvním poslání básník trpce žaluje na „jho podmanění" a „vazbu politiky", které tísní národ český. Důvěry v lepší budoucnost dodává mu však radostný pohled na veliký svět slovanský, zejména na mocné Rusko, které může svou silou a váhou zaštítit ostatní národy slovanské:

„Tam od východní strany duch Slávie věje,
tam rod se silných vzpíná vštípen od naděje.
Tam k Slovanům je otvor líbezného zření . . ."

Báseň Markova, napsaná r. 1811 a tiskem vydaná r. 1814, byla od vrstevníků radostně uvítána, neboť vyslovovala zřejmě, co cítila srdce českých buditelů: idea slovanská a důvěra v záštitu mocného Ruska, po prvé důtklivě a směle básnicky vyjádřená, nepřestala se od té doby důrazně ozývat v literatuře české, podporována a živena jsouc vítěznými boji Ruska s Napoleonem.

V druhém poslání (1820) líčí se hluboký úpadek českého národa, který zapomněl slávy svých předků a zavrhl dědictví od nich dochované. „Naše Čechie, hromem obžehnutá, dřímá, trpí, liknuje, v duchu nepohnutá.“ Avšak „vlastenectví není snem mozku šíleného, ani plodem snětivým věku některého: srdce plápolala jím moudrých Sokratesu, všudy člověk stkví se jim z Temže do Gangesu.“

Proto básník hlasem dutklivým vyzývá své rodáky:

„Hajme, kdy lze hájiti, v úzké Termopyle
proti krutým outokům Slávie své milé.
Neodstupme od svého, dokud síly stane,
dokud světlo života v oku nedoplane.
Jestli hrstka malá nás na té přední stráži,
ó, to cena statnosti mnohem více váží.“

Jungmann a jeho nejbližší přátelé snažili se povznésti básnictví české hlavně podle uznaných vzorů cizích. Na cestu poněkud jinou zaměřil *Václav Hanka* (1791—1861), žák Dobrovského a neúnavný šiřitel vzájemnosti slovanské. Hanka jako básník vyšel ze školy Puchmajerovy a skládal básně anakreontské, sentimentální selanky, balady, básně satirické a žertovné. Seznámiv se za svého pobytu ve Vídni s národními písněmi ruskými a srbskými a pokládaje lidové písně v duchu tehdejší romantiky za ryzí výraz národnosti a drahocenný odkaz z dávné minulosti, doporučoval je básníkům jakožto nejvhodnější vzory a sám začal je napodobovat. Oblíbil si zvláště ruské písně a opatřiv si dvě sbírky jejich „Sobranije raznych pěsen“ od M. D. Čulkova (1770) a „Novějšij i polnyj rossijskij obščenarodnyj Pěsennik“ (1810), vybíral si z nich předlohy k svým vlastním básním. Písně Hankovy nebyly ovšem ještě ohlasy písní lidových v tom smyslu jako „Ohlasy“ Čelakovského, nebyly samostatnými výtvory básníka, jenž napojiv se ze zdroje lidové poesie, v duchu jejím tvoří písně umělé; na takové vyšší stanovisko Hanka se ještě nepovznesl, ustrnuv na pouhé imitaci písní národních. Tato imitace často záležela jen v tom, že si z lidové písně vybral některé verše nebo motivy a snoval podle nich tkanivo svých zpěvů. Nicméně třeba uznati, že se mu toto napodobení nejednou podařilo, takže sami dobří znalci národní poesie uznávali obratnost jeho v skládání písní. Národní poesie týkaly se také překlady Hankovy: „Prostonárodní srbská muza do Čech převedená“ (1817), „Igor Svjatoslavič, hrdinský zpěv o tažení proti Polovcům“ (1821), „Krakowiaky“ (1834).

Myšlenka slovanská našla v Hankovi horlivého a praktického zastánce. Trvalou zásluhou jeho jest, že jako bibliotékář musejní navazoval přátelské styky se spisovateli a učenci slovanskými a prostřednictvím jejich obohacoval musejní knihovnu

spisy slovanskými, zvláště ruskými. Na prospěch myšlenky slovanské užíval svých vědomostí filologických, jež získal od Dobrovského, skládaje mluvnice (českou, polskou, ruskou, staroslovanskou), ve smyslu Jungmannově usiloval o jednotný spisovný jazyk slovanský, sestaviv k tomu cíli zvláštní pravopis. Zájem o starší písemnictví české podporoval horlivou činností vydavatelskou; vyšla od něho sbírka staročeských prací veršovaných „Starobylá skládánie", „Tkadleček", „Legenda o sv. Prokopu", Husova „Dcerka", „Staré pověsti o Stojmírovi", „Sbírka nejdávnějších slovníků latinsko-českých", „Sazavo-Emauzské evangelium" a j. Vydávané texty Hanka často libovolně upravoval, takže spolehlivé nejsou.

S jménem Hankovým v těsném spojení jsou t. ř. staročeské rukopisy, Královédvorský a Zelenohorský. R. 1817 Hanka „našel" v kostelním sklípku v Králové Dvoře zbytek rukopisu pergamenového, skládající se z dvanácti lístků a dvou proužků. Zachované lístky označeny jsou jako kap. 25—28 třetí knihy; podle toho by zachovaný zbytek tvořil jen asi stotinu ohromného ztraceného kodeksu, rozsáhlé antologie staročeských zpěvů. Podle nalezíště nazván byl rukopisem Královédvorským a podle písma kladen do XIII. st. Obsahuje básně epické a lyrické.

V epických básních opěvují se významnější události z dějin českých od Sama až do porážky Tatarů u Olomouce r. 1241. První báseň „Oldřich a Boleslav", jíž chybí začátek, líčí vypuzení Polanů z Prahy za knížete Oldřicha a Jaromíra (1004); druhá báseň „Beneš Hermanóv" opěvuje pobití Sasíků od Beneše, syna Hermanova, pod Hrubou skalou (asi r. 1203); předmětem třetí nejobsáhlejší básně „O velikých bojech křesťan s Tatary" je vpád Tatarů a porážka jejich u Olomouce od Jaroslava ze Šternberka (1241); báseň „O vícestvie nad Vlaslavem" slaví vítězství Čestmíra, vojevůdce Neklanova, nad knížetem Vlaslavem; předmětem páté básně „O slavném sědání" je popis rytířského turnaje na dvoře knížete zalabského; v šesté básni „O velikém pobití" opěvují se vítězné boje báječných reků Záboje a Slavoje nad německým vetřelcem Luděkem. K básním epickým druží se dvě básně lyricko-epické „Zbyhoň" a „Jelen" a šest písní lyrických: „Kytice", „Jahody", „Růže", „Žežhulice", „Opuščená", „Skřivánek".

Rukopis Zelenohorský zaslán byl r. 1818 anonymně nejvyššímu purkrabí Frant. Kolovratovi pro Národní museum, tehdy právě založené, a označen jako nález na Zelené Hoře u Nepomuka. Písmem a jazykem hlásil se do IX.—X. stol. Obsahuje konec básně, v níž se líčí právní zvyklosti starých Čechů, jak nad čeledí panuje otec a po jeho smrti děti zbožím v jedno vládnou, vyberouce si vládyku, který chodí do sněmu s kmetmi, lechy a vládykami. Následuje pak zajímavá báseň „Libušin soud",

jak moudrá Libuše rozhodla spor o otcovské dědictví mezi dvěma bratry, Chrudošem a Šťáhlavem. Kněžna Libuše vystoupí v bělostkvoucí říze, po jejím boku jsou dvě věhlasné děvy, vyučené věštbám vítězovým, jedna drží desky právodatné, druhá meč křivdy kárající; proti nim hoří plamen pravdozvěsten a pod nimi svatocudná voda. Když sněm k návrhu Libušinu rozhodne, že oba bratří mají společně vládnout dědictvím, a divoký Chrudoš není rozhodnutím spokojen, urážeje kněžnu, vystoupí Ratibor od hor Krkonoší a pronáší sebevědomá slova: „Nechvalno nám v Němciech iskati pravdu; u nás pravda po zákonu svatu, jiže prinesechu otci naši!“

Na oba Rukopisy patřilo se dlouho jako na nejdrahocennější poklady české literatury, velebena nejen vysoká cena básnická, připomínající Slovo o pluku Igorově, byliny ruské a junácké písně jihoslovanské, nýbrž zdůrazňován byl i jejich důležitý význam kulturně-historický, vrhající jasné světlo na starověk český a pravěk slovanský. Z nich čerpány doklady o vyspělé a samorostlé kultuře, k níž národ český dospěl v minulosti, a s hrdostí ukazováno na základy této kultury: humanitu, demokratism, lásku k svobodě, vřelý cit národní a p. V překladech vešly tyto zpěvy téměř do všech literatur evropských a budily všudy nelíčený zájem.

O pravosti rukopisu Zelenohorského začalo se však záhy pochybovati. Dobrovský hned po jeho objevení prohlásil jej za padělek a Hanku s Lindou za padělatele. Hlas Dobrovského byl však umlčen a pravost Rukopisu po zevrubných výkladech Palackého a Šafaříka zdánlivě obhájena. Teprve v letech padesátých hromadily se hlasy skeptiků, kteří dokazovali podvrženost nejen Libušina soudu, nýbrž i rukopisu Královédvorského, jehož pravost Dobrovský sám uznával. Nejdříve učenci němečtí, Max Büdinger a Julius Fejfalik, podávali důkazy podvrženosti obou rukopisů, později se k nim přidali i učenci čeští, jako A. V. Šembera a Ant. Vašek. Poslední tuhý boj rukopisný sveden byl v letech osmdesátých, kdy Gebauer, Masaryk, Goll a j. uvedli pádné a nezvratné doklady podvrženosti obou Rukopisů.

Pohnutky, jež působily na jejich padělatele, možno dobře vysvětliti z nálady a literárního prostředí tehdejší doby. Obdiv pro zpěvy Ossianovy, nadšení, vyvolané „Slovem o pluku Igorově“, ruskou a srbskou epikou národní, názory Herderovy o pravěku slovanském a o významu poesie národní vzbudily vřelou touhu, aby se i česká literatura mohla vykázati podobnými plody vysokého stáří, které by byly zárodkem a základem novější kultury národní. Když jich nebylo ve skutečnosti, vlastenečtí romantikové pokusili se nahraditi je skrytými podvrhy. Za základ výpravných básní vzali staré pověsti české, jež se zachovaly

u Kosmy, Dalimila, Hájka a jinde, ve formě a slohu opírali se o Ossiana, Slovo o pluku Igorově, ruské a srbské zpěvy národní.

Lví podíl při skládání Rukopisů měl *Václav Hanka*, usvědčený původce i jiných falšovaných památek staročeských, jako „Písně pod Vyšehradem", „Milostné písně krále Václava", glos v „Mater verborum", evangelia sv. Jana atd. Vedle pohnutek vlasteneckých silně u něho působil motiv osobní, chorobná téměř ctižádost se proslaviti. Od Hanky je nepochybně staročeská řeč rukopisů, která se hrubě odchyluje od staročeštiny, jak je známa z pravých památek, a odchylky tyto shodují se nápadně s theoretickými výklady Hankovými o staré češtině. Na rukopise Zelenohorském Hanka přímo zvěčnil své jméno, neboť v tajemném kryptogramu, jejž mnozí pokládali za pouhou čmáraninu, rozluštěn byl nápis: Hanka fecit. S jistotou možno také tvrdit, že lyrické básně v rukopise Královédvorském složil Hanka, a to podle ruských předloh. K přímým spolupracovníkům Hankovým počítá se *Jos. Linda* (1789—1834), od let studentských důvěrný přítel Hankův; nevynikal sice zvláštním darem básnickým, ale obratnosti spisovatelské nelze mu upříti, jak svědčí pěkná balada „Jiří z Poděbrad" (1818) a povídka „Záře nad pohanstvem" (1818). Jakožto třetí účastník podvrhů podezřelý je *Václav Alois Svoboda* (1791—1849), přítel Hankův a Lindův, muž esteticky a literárně vzdělaný, jenž obratně básnil česky, německy a latinsky.

Stanovisko, s něhož padělatelé pohlíželi na své dílo, vhodně charakterisoval Svoboda, zastávaje se rukopisu Zelenohorského proti příkrému odsudku Dobrovského, který RZ prohlásil za „mazaninu zřejmě podvrženou", „za patrný podvod dareby, jenž si ztropil blázna ze svých lehkověrných krajanů"; k tomu Svoboda poznamenává: „Avšak ani pak nezasluhoval by muž, jenž by se pokusil takovým způsobem napodobiti díla starověku, tohoto veřejného pohanění; nýbrž opravdový učenec dokázal by, že výtvor není starý, ale tvůrce že zasluhuje uznání za svůj básnický talent a že prokázal vzácnou, chvalitebnou známost starověku." Ve slovech Svobodových je cosi jako věštba příštích osudů Rukopisů: přítomná doba nepokládá je za výtvory staré, ale neupírá jim důležitý význam literárně-historický, posuzujíc je jako významné literární dokumenty a projevy romantiky české z druhého desítiletí XIX. st.

[Францев: Очерки по исторіи чешс. возрожденія. Варш. 1902. M. Murko: Deutsche Einflüße auf die Anfänge d. böhm. Romantik. Graz 1906. — J. Novák: Války osvobozovací a naše obrození (Čas. Č. Mus. 1914). — F. Strejček: České školy básnické. Pr. 1921. — V. Zelený: Život J. Jungmanna. Pr. 1873. — E. Chalupný: Jungmann. Pr. 1909 (1912). — J. Jakubec v Lit. čes. XIX. st. I. — M. Hýsek: Jungmannova škola kritická. Pr. 1914 (Listy fil. 41). — K. Hikl: Jos. Jungmanna vybrané spisy. Pr. 1918. —

J. Jakubec: A. Marek. Pr. 1896. — F. Šimek: O jazyku A. Marka po stránce gram. a lexik. (L. fil. 49, 50, 52).

J. Hanuš: Hanka (Lit. čes. XIX. st. I.²). — J. Máchal: Hankovy Písně (úvod). Pr. 1918. — Францев: Письма к В. Ганкѣ из слав. земель. Варш. 1905. — J. Hanuš: Rukopisové Zelenohor. a Kralodvorský (Svět. knih. 933—5). — J. Máchal Hankovy Ohlasy písní ruských (Listy fil. 1899). — J. Hanuš: Jos. Linda (Lit. čes. XIX. st. I).]

3. *Kollár a Čelakovský.*

Myšlenka slovanská, šířená v obranách řeči české od Jungmanna a básnicky po prvé vyslovená od Tablice a Ant. Marka, našla povolaného věštce v *Janu Kollárovi* (1793—1852), jehož jméno jako dříve Dobrovského se rozneslo po všech zemích slovanských. Kollár, rodem z Mošovců v župě turčanské na Slovensku, po studiích filosofických v Bratislavě odebral se r. 1817 na německou universitu v Jeně. Předběžné vzdělání jeho bylo dokonalé; znal dobře staré klasiky římské a dovedl skládati latinské verše, nebyly mu neznámy spisy novějších básníků německých a díla osvícenských filosofů francouzských, nescházelo mu ani vědomí národní a slovanské, jež si zjednal pilným čítáním „Týdenníku“ Palkovičova, Hromádkových „Prvotin pěkných umění“, almanahů Puchmajerových, Jungmannova překladu „Ztraceného ráje“ atd.

Na universitě v Jeně vzdělání Kollárovo se prohloubilo, literární obzor se rozšířil, estetický vkus zjemnil, jednak hojným čtením básnických děl, jednak i pilnými studiemi estetickými. Tam se dostalo nové, mocné vzpruhy i jeho vědomí národnímu a slovanskému. Jako účastník velkolepé slavnosti Němců na hradě Wartburgu, při níž se oslavovala třístá památka německé reformace, viděl národní nadšení německého studentstva i občanstva, slyšel hlučné projevy pro svobodu národní a pro sjednocení Německa a to vše našlo sympatický ohlas v jeho duši. Studie historické a vycházky do okolí Jeny, kde místní jména připomínala vyhynulé Slovanstvo, budily v něm elegickou náladu a rozněcovaly jeho cit vlastenecký a slovanský. Sám o tom píše: „Sotva že jsem se byl v Jeně usadil a nad Sálou poněkud rozhleděl, počaly se hluboce v útrobách mých neznámé před tím city a netušené bolesti, jakové nás na hřbitově projímají, jen že ve mnohem vznešenější velikánské postavě. Byli to citové nad smrtí slavjanského zde národu, nad hroby drahých předků a kmenův, nad potlačenými a zničenými zde Srby. Každé město, každá vesnice, řeka, hora, slavjanské jméno mající, zdála se mi býti hrobem anebo pomníkem na tomto velikém hřbitově.“

Konečně dostavila se láska, která všecky city Kollárovy zušlechtila a učinila ho podle vlastního přiznání vnímavějším pro

uvědomění a cítění vlastenecké. Předmětem jeho mladistvé lásky byla Vilemína Bedřiška, dcera evang. faráře v Lobedě, Jiř. Bedř. Schmidta, který se hlásil za potomka Srbů. Kollár docházíval často na faru lobedskou, zastávaje churavého faráře v úřadě kazatelském, po brzké smrti farářově vyučoval nejmladší dvě dcery jeho a při svých návštěvách nejstarší dceru, Vilemínu Bedřišku, horoucně si zamiloval.

Koncem března r. 1819 Kollár byl nucen opustiti Jenu. Odcházel nerad a těžko se loučil. Od původního plánu procestovat všecky země slovanské musil upustiti; prošel toliko kraje polabské a odtud přes Čechy, Moravu a Rakousko vrátil se na Slovensko. V říjnu 1819 vysvěcen na kněze a povolán do Pešti za duchovního při tamní evangelické obci.

Na konci svého pobytu v Jeně Kollár začal psáti básně, jež byly ohlasem jeho citů milostných. Po odchodu z Jeny v nich pokračoval, až jich měl slušnou sbírku, jejíž vydání svěřil Jungmannovi. Jungmann vyřadil několik básní, o nichž se domníval, že by je censura nepropustila, a ostatek, dotčený rovněž drsnou rukou censorovou, vyšel r. 1821 s názvem „B á s n ě". První část obsahuje „Znělky neb Sonety", druhá část zahrnuje básně, označené jako „Elegie", „Všelico" a „Nápisy".

Znělky rozděleny jsou ve dva oddíly; v prvním básník líčí své city a nálady ze šťastné lásky, druhý oddíl zobrazuje básníkův smutek z odloučení od milenky. Vzorem, jímž se Kollár ve svých znělkách řídil, byl Petrarka; od něho převzal nejen formu znělky, nýbrž i ráz své erotiky. V duchu Petrarkově pojímá svou milenku, Mínu, jako bytost nadpozemskou, obdařenou všemi přednostmi ducha i těla, velebí ji jako svatost v kráse zavitou, duši božskou v útlé cloně těla, zjev její je tak čistý, vábný a okouzlující, že se zdá, jako by to byla bohyně z řeckých hájů v naše kraje přišlá. Líčení své básník odívá v ozdobné roucho obrazů, užívaje při tom se zvláštní zálibou motivů z klasické poesie a mytologie.

Výronem básníkových citů milostných jsou také básně, označené jako „E l e g i e" a složené v elegickém distichu. Básník v nich vzpomíná na počátek své lásky, naříká na osud, který ho odloučil od milenky, žaluje přírodě svou bolest a jedinou útěchu nalézá ve vzpomínkách na jaro své lásky. City básníkovy jsou tu vysloveny způsobem mnohem prostším, přirozenějším a dojemnějším, nežli v znělkách. Svým názorům na svět a na život, na umění a poesii, na vzdělanost a národní osvětu, na vlastenectví a Slovanství Kollár dal básnický výraz v oddíle „N á p i s ů", složených větším dílem ve formě elegického disticha. Mimo jiné je tu po prvé jasně formulován jeho humanitní ideál: „Národ tak považuj jediné jako nádobu lidství — a vždy, voláš-li *Slovan*, nechť se ti ozve: č l o v ě k!"

Není-li idea vlastenecká a slovanská v „Básních" tak silně vyslovena, jak ji tam básník míti chtěl, vinu toho nese obava před censurou, neboť právě básně se zřejmou tendencí vlastenecko-slovanskou byly v tisku vynechány. Jakým zápalem vlasteneckým plály, ukazuje na př. báseň „V l a s t e n e c", v níž básník rozhorleně volá:

„Nic tu chabé lkání, nic řeč neprospěje prázdná,
národu jen zmužilé srdce pomůže a čin . . .
Pryč tedy křik, meč sem do pravé, do levé mi korouhvi
dejte novou, ať též umru za národ a vlast . . .
Ó, kýž se v storukého celý Briaréa obrátím,
kýž mi deset z každé pěsti vynikne mečův!
Sám za tě bych v prudkém bojuje směle ohni mladosti,
otčino!, roztřískal pouta, jež úpně nosíš,
nestana, až bych sem lilium, zde měsíce i orly
vetknul, Slávo, na tvé týmě, Vyšehradu zeď!"

Báseň tato kolovala v přepisech, tak jako znělka, povzbuzující k jednotě všeslovanské:

„Jestli Slávy rumy ještě vstanou
rukou vaší, příští potomci,
věřte zkušenému vědomci,
jehož ústa tu k vám radu vanou:

Zřiďte obec jedním jménem zvanou,
pevnou, ať ji cizí holomci,
svornou, ať ji vlastní lakomci
nezbourají novou zase ranou.

Údy mnohé, hlavu jednu mějte,
vyrostlou však z těla vašeho,
černé s bílým nikdy nemíchejte!
To nás cestou posud vedlo křivou,
vy se chraňte bludu našeho
a vlast tvořte čistou, trvanlivou."

R. 1824 Kollár vydal v Budíně znovu své básně s názvem „S l á v y D c e r a". Složena je z „Předzpěvu" v elegickém distichu a tří zpěvů, pojmenovaných: Zála, Labe, Dunaj, z nichž každý má po padesáti znělkách. Jádrem „Slávy Dcery" jsou „Básně" z r. 1821, doplněné a rozšířené novými znělkami a uspořádané podle určitého plánu, který je označen názvem řeky toho území, k němuž se vztahují motivy jednotlivých znělek. Na komposici díla Kollárova nepochybný vliv měl Byronův „Child-Harold"; jako Child-Harold putoval po místech vznešené slávy a kultury

antické, tak Kollár kráčí po krajích slovanských a vyličuje jejich bývalou slávu a nynější úpadek. Nejsilnějším dojmem působil a dosud působí velkolepý „Předzpěv", tklivá elegie nad nad zánikem Slovanu Polabských. Jen zanícený Slovan a posvěcený básník mohl složiti tento úchvatný zpěv, který je ukončen nadějí v lepší budoucnost:

„Avšak umlkni, tichá, na budoucnost patři, žalosti,
osluněným rozptyl mráčky myšlének okem.
Největší je neřest v neštěstí láti neřestem,
ten, kdo kojí skutkem hněv nebe, lépe činí.
Ne z mutného oka, z ruky pilné náděje kvitne,
tak jen může i zlé státi se ještě dobrým . . ."

Erotika v „Slávy Dceři" ještě převládá, neboť k milostným znělkám z „Básní" Kollár připojil řadu znělek nových. Milenka básníkova nabývá v nich nové podoby, mění se v bytost alegorickou, v božskou dceru matky Slávy, kterou Milek stvořil, aby byla ochranným geniem Slovanstva a nahradila Slovanům vše, čím se proti nim provinil osud nebo zlí sousedé.

Obě ideje, v l a s t e n e c k á a s l o v a n s k á, které jen slabě prokmitávaly v „Básních", zaplály v plné záři v „Slávy Dceři". Básník nadšeně velebí řeč českou, „plnou síly, krás i libozvuků", želí jediné, „že v této zemi krásnější jazyk mají nežli srdce mnozí". Smutně truchlí nad osudem vlasti, neboť „hrady tvé se sov a plazů chlévem, kraje pastvou staly Nečechů, lev ti silný slouží za věchu, smrt a mdloba vězí pod oděvem." Nadějí jeho je mladé pokolení, jež důtklivě volá k práci na prospěch vlasti: „Nuže! pokud srdce mladé bije, hleďme štěstí vlasti laskavé, bdící probuzujte dřímavé, teplí chladné, živí vše, co hnije". Při tom vymezuje ideální pojem vlasti slovy: „Nepřipisuj svaté jméno vlasti kraji tomu, v kterém bydlíme, pravou vlast jen v srdci nosíme, tuto nelze bíti ani krásti . . . Meze vlasti nerozborné, jichž se bojí tknouti potupa, jsou jen mravy, řeč a mysli svorné!" Idea slovanská zaznívá v „Slávy Dceři" stejně vroucně jako vlastenectví. Obraceje se k společné vlasti Slávii, těší se z toho, že „mnoho's nesla, avšak křivdy činů nepřátelských všecky přežila, ba i špatný nevděk vlastních synů." Hanobitelům Slovanů ukazuje, že máme z kmene vlastního dosti slavných mužů: „Kdo má nade Petra panovníka, aneb Sama vůdce vyššího! My jsme dali Uhrům Zriniho, Němcům Husa, Vlachům Koperníka". A budoucnost Slovanů bude ještě slavnější. „My, co jiní dokázali, známe, než to skryto přede jinými, co my v knize lidstva býti máme."

Značně vzrostl v „Slávy Dceři" počet z n ě l e k f i l o s o f i c k o-d i d a k t i c k ý c h, v něž básník ukládal výsledky svého hlubšího přemýšlení. Většina jich stala se majetkem vlastenecké mládeže a obecně se rozšířila. V znělce „Ž i v o t j e s t i ť r o v n ý

řece dravé" básník uvažuje o účelu života a žádá, aby si každý vytkl záhy určitý cíl, neboť „život má být dílo vlastní duše". Nejzáslužnější je činnost ve prospěch národa, proto básník volá: „Pracuj každý s chutí usilovnou na národu roli dědičné, cesty mohou býti rozličné, jenom vůli všichni mějme rovnou." Za největší hřích prohlašuje: „Nevděk ku národu svému". Odsuzuje nečinnost, i když nečiní zlé: „Člověk loupí, jestli nerozdává, nemluví-li pravdu, zlořečí, zločincem se nečiněním stává." V znělce „Nechtěj zoufat, když se proti tobě, bratře, šklebí závist trkavá" velebí vítěznou moc pravdy: „Pravda jest co cedry na Libánu, ti, jenž na ni dují větrové, jen víc šíří vonnou její manu."

Po osmi letech (r. 1832) vyšla „Slávy Dcera" v novém zpracování. Počet znělek v prvních třech zpěvech ze 150 vzrostl na 388 a přidány nové dva zpěvy: Lethe a Acheron. Nové znělky milostné, jichž přibylo mnoho, mají zvláštní ráz. Část jich obsahuje všeobecné úvahy o lásce: co jest láska, jak vzniká a jak na člověka působí. Část zachycuje drobné výjevy a obrázky z básníkova života milostného, silně romanticky zabarvené. Bohatě byly v novém vydání „Slávy Dcery" rozhojněny znělky, věnované Slovanstvu. Aby ukázal, jaká bezpráví a křivdy bylo trpěti Slovanům od Němců a jiných nepřátel, podává hojné o tom doklady z dějin Slovanů, jimiž přeplnil zejména zpěv druhý, pojmenovaný dříve jen „Labe", nyní rozšířený v „Labe, Rén, Vltava". Působivější nežli tyto reminiscence z minulosti byly znělky, věnované současnému Slovanstvu. Slovanský národ básník srovnává s pokojným potokem, který zdlouhavě sice, ale bezpečně teče k svému cíli. Aby toho cíle dosáhl, k tomu je potřebí především pevné vůle a k té básník Slovany vřele vyzývá. Čím Slovanstvo trpělo a trpí dosud, jest nesvornost, proto básník volá: „Stokráte jsem mluvil, teď už křičím k vám, o rozkydaní Slávové! buďme celek a ne drobtové, buďme aneb všecko aneb ničím." Proto zbožněná Slávy Dcera posílá s nebe všem Slovanům tuto zvěst: „Zde vám odesílám tajemnost ku národní velikosti a právům: zahyň pýcha, sobství, nedověra, spoj vás všecky láska, vzájemnost." Symbolicky naznačuje básník tuto jednotu sochou: „Rusko bych sem v její hlavu skulil, dřík pak byli by v ní Lechové, ramena a ruky Čechové. Srbsko bych sem ve dvě nohy půlil: menší větve, Vindy, Lužic dvoje, Horvatů kmen, Slezů, Slováků, roztopil bych v odění a zbroje". Pevně jsa přesvědčen o veliké budoucnosti Slovanů, věšteckým hlasem praví:

„Co z nás Slávů bude o sto roků?
Cože bude z celé Evropy?
Slávský život, na vzor potopy,
rozšíří svých všudy meze kroků:

a ta, kterou měly za otroků
jen řeč křivé Němců pochopy,
ozývati se má pod stropy
paláců i v ústech samých soků:
vědy slávským potekou též žlabem,
kroj, zvyk i zpěv lidu našeho
bude modným nad Seinou i Labem."

Podnětem přidati dva nové zpěvy, „Lethe" — slovanský ráj a „Acheron" — slovanské peklo, byla Kollárovi Dantova „Božská komedie". Do slovanského ráje umístěny osobnosti, které se zasloužily o Slovanstvo, do pekla odsouzeni nepřátelé a škůdci Slovanů. Vedle osobností v historii Slovanstva skutečně významných pojal však Kollár jak do ráje tak i do pekla lidi zcela bezvýznamné, čímž se celý dojem značně zeslabil. Definitivní úprava „Slávy Dcery", jak se jeví ve vydání z r. 1832, se vubec básníku nezdařila; nově přidané básně jsou vesměs slabé, nucené a bez básnického vzletu, jakým se vyznačovaly starší jeho básně, a Čelakovský vhodně poznamenal, že se pěkné sonety starší v záplavě nových téměř utopily. „Výklady", které Kollár připojil k úplnému vydání „Slávy Dcery", ukazují, jak bohatý a pracně nahromaděný byl materiál historicko-etnografický, na němž básník budoval básně, týkající se osudu Slovanů.

Vliv „Slávy Dcery" na vrstevníky byl ohromný. Co se skrytě tajilo v nitru buditelů českých, tomu báseň Kollárova dala silný poetický výraz; ona v pravém smyslu probouzela dřímavé, rozněcovala chladné a volala k novému, obrozenému životu polomrtvé. Nadšená slova básníkova o lásce k vlasti, o povinnostech národních, o záslužné práci na národu roli dědičné, o vítězství pravdy, o vzájemnosti slovanské a určení Slovanstva v světových dějích padala na úrodnou půdu a přecházela v evangelium národní, a to nejen v zemích československých, nýbrž po celém téměř Slovanstvu. Mladší básníci čeští oblíbili si ideový směr jeho vlastenecké poesie a následovali ho i ve formě a řeči básnické, k jejímuž obohacení Kollár znamenitě přispěl.

Ideální panslavism, který Kollár hlásal v „Slávy Dceři", pobouřil odvěké nepřátele Slovanů, Němce a Maďary, kteří ho očerňovali, že usiluje o politické sjednocení Slovanstva. Poměry doby ho nutily, aby své stanovisko slovanské určitěji vyložil, proto Kollár napsal rozpravu: „O literarnéj vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slavskými" (Hronka 1836), kterou ve formě rozšířené vydal potom německy: „Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation". Literární vzájemností rozumí Kollár — společné všech stran a kmenů účastenství na duchovních

plodech, k nimž jednotliví národové slovanští dospěli. K tomu není potřebí ani politického sjednocení, ani jednotné řeči spisovné, jak se mnohým zdá: nářečí slovanská jsou již gramaticky tak od sebe vzdálena a literatura jimi vypěstovaná jest již tak bohata, že nelze předpokládat, že by jednotlivé kmeny obětovaly svou jazykovou a literární samostatnost ve prospěch jednotné řeči literární. Každý Slovan má však znáti aspoň čtyři hlavní řeči slovanské: ruskou, polskou, československou a ilyrskou (srbochorvatskou), pilným čítáním knih v těchto jazycích psaných má si osvojovat kulturní vymoženosti ostatních Slovanů a užívat toho ve prospěch společné národní literatury. Z toho bude dvojí užitek; řeči slovanské budou se vymaňovati z neblahých vlivů cizích a zušlechťovati vzájemně z příbuzných zdrojů slovanských; vzájemným stykem vytvoří se kultura ryze slovanská, jejímž cílem bude humanita. Aby se této literární a kulturní vzájemnosti docílilo, Kollár radí organisovati slovanská knihkupectví v hlavních městech slovanských, zakládati knihovny veřejné i soukromé, vyměňovati si slovanské knihy, zřizovati slavistické stolice na universitách, vydávati všeobecný slovanský časopis, ve všech nářečích psaný, sbírati a vydávati lidové zpěvy a přísloví, cestovati po bratrských zemích a pod. „Touto vzájemnosťou — dokládá Kollár — ani žádné nářečie ukřivděno nebude, ať každý kmen svú individualnost zachová, při svém nářečiu a svéj literatuře zůstane, ale plody jiných kmenov znáti, kupovati a čítati bude... Ne kdo je mezi Slavy najpřednějším, největším, najsilnějším, ale kdo je najvzájemnějším a najspojenějším s jinými, kdo život a samostatnost i menších a slabších najvíce šetří: ten zasluhuje v našich časech chválu a krásné jméno Slava.“ — Rozprava Kollárova našla tak jako „Slávy Dcera“ živý ohlas u všech národů slovanských.

Učené práce Kollárovy, jako „Rozprava o jmenách, počátkách i starožitnostech národa slavského a jeho kmenů“ (1830), „Sláva bohyně a původní jméno Slávů čili Slavjanů“ (1839), „Staroitalija slavjanská“ (1853) a j. svědčí sice o neúmorné píli a bujné fantasii spisovatelově, ale vědecké ceny nemají. Zajímavější jsou jeho kázání („Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči“ 1831 a 1841), „Cestopis, obsahující cestu do Horní Italie“ (1843) a zvláště „Paměti z mladších let života“, zahrnující poutavé zprávy autobiografické do r. 1819.

Kollár zemřel jako profesor slovanské archeologie na universitě vídeňské r. 1852 a pochován byl na hřbitově sv. Marka ve Vídni. Když tento hřbitov byl zrušen, ostatky jeho převezeny byly do Prahy r. 1904. Pomník jeho ozdoben byl výstižným nápisem:

„Živ jsa v srdci celý národ nosil:
zemřev žije v srdci národa celého".

Mezi básníky, na něž mocně působil Kollár svou „Slávy Dcerou" a svými názory na Slovanstvo, zvláštní místo zaujímá Slovák *Jan Hollý* (1785—1849), formálně důsledný představitel klasicismu v poesii československé. Oblíbiv si klasiky řecké a římské, následoval jich ve formě a umělecké stylisaci svých básnických skladeb; do jejich antického rámce vkládal však obsah zcela nový, především ideje slovanské v duchu Kollárově. Na rozdíl od Kollára, který se důrazně zastával jednoty československé, Hollý byl stoupencem separatismu Bernolákova a psal své básně jen slovensky, bernoláčtinou. Podle jeho mínění Slováci jsou původní Slované, kteří se přistěhovali pod Tatry z indické pravlasti, a slovenčina jest matkou aneb aspoň nejstarší sestrou všech ostatních jazyků slovanských. V říši velkomoravské Hollý spatřoval nejskvělejší projev kulturní a kmenové samostatnosti slovenské a oslavě této doby věnoval své obsáhlé eposy herojské. V epose „S v a t o p l u k" (1833) ve dvanácti zpěvích opěvoval Svatopluka, zakladatele říše Slováků a vítěze nad Karolmanem. Na oslavu pokřtění Velké Moravy napsal epos „C y r i l l o-M e t o d i a d a" (1836) v šesti zpěvích a vítězné boje Slováků za mytického vůdce Slava s divokými Čudy vylíčil v epose „S l a v" (1839) o šesti zpěvích. Ve formě a komposici byli mu vzorem Homer a Vergil, jichž často i v podrobnostech následoval, ale v obsahu ozývají se zřetelně herderovské ideje o pravěku slovanském, jak je šířil Kollár. U větší míře než v eposech vliv Kollárův jeví se v e l e g i í c h a ó d á c h Hollého. Jeho „Žalospevy" jsou formálně napodobeny podle Ovidia, avšak z jejich roucha antického mluví k nám podobné stesky matky Slávy nad osudem vyhynulých Slovanů jako u Kollára. Také z ód (pesní) napodobených podle Horatia možno poznati, jak mocně naň působily názory Kollárovy o minulých a přítomných osudech národů slovanských. Podle vzorů antických Hollý skládal s e l a n k y, z nichž některé obsahem i komposicí jsou ohlasem určité básně starověké, v jiných celková skladba je sice samostatným dílem básníkovým, ale jednotlivé prvky obsahové a výrazové jsou čerpány z klasických zdrojů, konečně je několik jeho idyl až na ojedinělé ohlasy zcela samostatných. Vzory jeho byli hlavně bukolikové řečtí, Theokritos, Moschos, Bion a z latinských básníků Vergilius, ale vážil také z Homéra, Catulla, Horatia a Ovidia. I tam, kde přejímal ze svých vzorů základní myšlenku a celkovou komposici, pečlivě dbal, aby celek přizpůsobil domácímu prostředí. Jeho pastýři jsou osoby idealisované jako pastýři Vergiliovi, ale vždy jsou to pastýři slovenští, vždy je to slovenský život, slovenská příroda, jež

básník zobrazuje. Při tom osvědčil Hollý živý a hluboký cit pro přírodu a vnímavý zrak pro život prostého lidu, v jehož středu žil.

K vývoji československé poesie básně Hollého nepřispěly ani svou antickou formou, ani ideou slovanskou, kterou již před ním mnohem mohutněji vyslovil Kollár. Proto není divu, že nezdomácněly ani na Slovensku ani v Čechách, i když je Karel Vinařický uvedl do spisovného jazyka českého.

Ačkoliv si Kollár bedlivě všímal národních písní a vydal sbírku písní slovenských, nebyl přece vlivem jejich ve své poesii dotčen. O obrodu poesie umělé v duchu písní prostonárodních pokusil se teprve vrstevník jeho *František Ladislav Čelakovský* (1799—1852). Již jako gymnasista oblíbil si poesii, se svým spolužákem Jos. Kamarýtem se zálibou čítal novější básníky německé a se stejnou horlivostí si všímal všeho, čeho mu poskytovala probuzenská literatura česká. Pilným studiem spisů Lessingových, Herderových, Schillerových a Goethových vytříbil svůj vkus a rozšířil svůj rozhled literární. Vida nízkou úroveň současně literatury české, namířil na ni ostří své satiry v stati „Literatura Krkonošská“ (1824). Své pokusy básnické začal uveřejňovati od roku 1819 a první sbírka jejich s názvem „S m í š e n é b á s n ě“ vyšla r. 1822. Neměla ještě jednotného a uceleného rázu, nýbrž vznikla z dojmů opravdu smíšených, a to větším dílem literárních. Básně a zásady, hlásané v „Počátcích čes. básnictví“, znělky Kollárovy, národní písně, básně Goethovy, zejména jeho balady, zanechaly v prvotinách Čelakovského ohlasy nejsilnější. I když básník převzal ten onen námět, tu onu myšlenku odjinud, dovedl jim přece dáti svůj výraz, zúrodniti je svým duchem a odíti svou formou. Po stránce formální prvotiny jeho mají ještě mnohé nedostatky; dikce básnická není dosti vzletná a výrazná, poetické obrazy jsou často mdlé a málo názorné. Vlivem „Počátků čes. básnictví“ mladý básník rád užíval časomíry, ale ne výhradně. O sebekritice básníkově svědčí, že do druhého vydání „Smíšených básní“, které vyšlo r. 1830, nepojal všech básní z vydání prvního, nýbrž učinil z nich pečlivý výběr a rozmnožil je novými básněmi, jež zatím složil. Po obsahu i po formě jsou nové básně jeho mnohem originálnější a jen zřídka jeví se v nich závislost na vzorech cizích. Mezi nejpodařenější básně jeho patří vznešená hymna „B u ď v ů l e T v á“, v níž dal upřímný výraz své vroucnosti náboženské.

Šířící se zájem o písně lidové způsobil, že si Čelakovský „předsevzal sbírati hlaholy národa prvotního“. Za pomoci Kamarýtovy a Hankovy shromáždil značný počet písní československých, sám se usilovně sháněl po písních jiných Slovanů a brzy měl tolik materiálu, že mohl pomýšleti na jeho vydání. Roku 1822 vyšel první svazek „S l o v a n s k ý c h n á r o d n í c h

písní", připsaný „příteli váženému a milému Václavu Hankovi". Sbírka je rozdělena ve dvě knihy; v první jsou otištěny písně české, moravské, valašské a slovenské, v druhé ruské, maloruské, srbské a vindické (slovinské). Jaký význam přikládal národním písním, možno poznati z připojené předmluvy: „Ještě jednou tuto zvolám, co sem již mnohdykráte činíval, kochaje se v národním básnictví: není nad zdařilou národní báseň! — V této jen vidíme v živém tvaru básnickém ducha lidského; v těchto jen zřejmě vytknutý ráz národnosti; a kde národnost k světoobčanství čili k světoběžnictví se blíží, tam nelze najíti národní uměny."

Příznivé přijetí prvního svazku povzbudilo Čelakovského pokračovati v započatém díle. Roku 1825 vyšel druhý svazek „Slovanských národních písní", věnovaný Kazimíru Brodzińskému, a roku 1827 svazek třetí, posvěcený Vuku Stefanovići Karadžićovi. V pečlivém výběru podány tu ukázky lidové poesie všech národů slovanských, ani vyhynulé Slovany Polabské nevyjímajíc. Právem chválil Palacký „jemný a čilý smysl poetický", jakým se Čelakovský řídil „při vybírání těch často nepatrných zpěvů". Čelakovský pohlížel totiž na písně národní s povzneseného stanoviska Herderova, nesledoval tak cíle sběratelské jako estetické, nešlo mu o sebrání všech možných písní, nýbrž pečlivě si doklady vybíral. Jakási jednostrannost jeví se pouze v tom, že přihlížel hlavně k písním lyrickým a méně dbal o delší básně výpravné, jichž mu sbírky ruské a srbské v hojné míře mohly poskytnouti. Ale i tento nedostatek hleděl později nahraditi novými překlady písní ruských a jihoslovanských. Záliba jeho v poesii prostonárodní nesla se i přes oblast písní slovanských: vydal „Litevské národní písně" (1827) a přeložil i ukázky cizonárodních písní (loparských, skotských, čínských, arabských, peruanských a indianských), dílem podle Herdera, dílem podle originálů.

Vydávaje a překládaje národní písně slovanské, měl na mysli určitý cíl. Podle Herdera spatřován byl v národní poesii nejdokonalejší výraz čisté národnosti. Čelakovský osvojil si tento názor a užíval národních písní jako prostředku k utužení vzájemnosti slovanské. Heslem jeho doby bylo: Slované mají se poznávati, aby na základě vzájemného dohodnutí mohli si budovati lepší budoucnost, kterou jim v dějinách člověčenstva Herder předpověděl. Vědomě pojal Čelakovský do svých sbírek vedle českých překladů originály slovanské, chtě tím podporovati znalost jazyků slovanských. Výzva jeho „Jen v národu tobě, básníku, jest živý život" vyjadřovala zároveň snahu zvelebiti podle národních písní domácí poesii umělou, neboť lidové písně byly mu nejčistším zdrojem poesie. K tomu cíli směřoval svými „Ohlasy" a příklad jeho působil i na jiné básníky, takže vytvo-

žena celá škola, která básnila pod vlivem poesie lidové. „Ohlas písní ruských" r. 1829 vydaný zřejmě dosvědčuje, že Čelakovský měl při tvorbě jeho na mysli obnovu domácí poesie prostředkem písní lidových; vysvítá to z předmluvy, v níž básník vyznává: „Mám naději, že zalíbení ve zpěvu národním básníky naše od oné nadutosti, oněch par a dýmu uchrání, jež nyní některé cizokrajné literatuře a poněkud i naší více jsou na škodu než k užitku; pokud pravda jest, že pestrá látanina slov nikdy myšlenky samé nenahradí, která čím vznešenější a pěknější, tím spíše takořka v tenké roucho slov se odívá, aby více viděna a pozorována byla." Proč právě národní poesii ruskou zvolil, vysvětluje se částečně z poměrů doby, neboť nelze pochybovati, že současné události, válka ruská s Turky, kdy Rusové vítězně stanuli před branami Cařihradu, měly při tom rozhodující vliv. Vítězství Rusů vzbuzovalo tehdy u Slovanů nadšené naděje do budoucnosti a Čelakovský nesměje z důvodů politických jinak projevovat své sympatie k ruskému národu, učinil to skrytě svým „Ohlasem".

Čelakovský, pořádaje sbírky národních písní slovanských, poznal z pěsenníků a sbírek ruských dokonale národní písně ruské; práce tato, jakož i překládání vybraných písní do češtiny bylo mu nejbezpečnější cestou k pochopení ducha ruské poesie a k poznání slohových i formálních zvláštností jejich. Líbila se při nich zvláště poetická síla a ráznost, neobyčejnost obrazů a výrazů, plnost citu a mnohé jiné ozdoby. Na počátku r. 1829 pojal úmysl napsati ohlas písní ruských a během dvou měsíců záměr svůj uskutečnil. Dílo jeho vzniklo tedy rázem a nebylo výtěžkem dlouhých studií, nýbrž plodem samostatné síly tvůrčí. Básník vytvořil tu v duchu a formě národních písní ruských umělé skladby básnické, které nejsou snad jen prostým ohlasem určitých písní ruských, jak by se mohlo z názvu usuzovati, nýbrž samostatnými plody českými v duchu ruském. Možno sice ukázati na jednotlivé písně nebo na motivy v lidové tradici ruské (písních, zkazkách a anekdotách), které fantasii jeho rozněcovaly, ale básník užil jich jen jako materiálu, z něhož kombinoval a tvořil celky nové a svého druhu původní.

Čelakovský si předsevzal obsáhnouti všecky význačnější druhy lidového básnictví ruského, pokud mu byly tehdy známy. Epika, lyrika i satira měla býti zastoupena v rázovitých příkladech. V této rozmanitosti forem a hlasů spatřoval právě onen nutný souzvuk, bez něhož každý ohlas přestává býti ohlasem. Vymezení, jež si takto dobrovolně uložil, způsobilo mu některé obtíže; překonal je však a vystihl i starobylé písně bohatýrské (Bohatýr Muromec, Čurila Plenkovič, Ilja Volžanín) i písně historické (Veliká panichida, Smrt Alexandra, Rusové na Dunaji), i nevolnické

a vojenské (Vězeň, Výslechy, Rozmluva noční, Mládec koně pochvaluje), i něžné a milostné — těch je nejvíce, neboť jsou také v sbornících ruských, jež Čelakovský znal, nejhojněji zastoupeny, — i satirické a žertovné (Velký ptačí trh, Odplata), i svatební a dětské. F. Palacký ve svém důmyslném rozboru „Ohlasů“ (ČČM. 1830, I. 108) upozornil právě na ty nové, svěží a rozmanité formy poetické, které se nehodí sice pod rubriku dosavadních mrtvých forem: ódy, balady, elegie, idyly a j., ale vnitřní cenou svou daleko je předčí. „Není to jejich přední zásluha, že nesou na sobě kroj a charakter dokonale ruský, ale to, že v charakteristických známkách ruského života vyjadřují čisté výlevy jemného srdce lidského a tím také něžně pobuzují a chovají, co božského ve člověku jest.“ Palacký vymezil též provždy místo, jež „Ohlas“ zaujímá v dějinách české poesie, památnými slovy: „Aspoň já tak soudím, že vedle „Slávy Dcery“ ušlechtilejšího plodu básnického nad „Ohlas“ tento v novější literatuře naší nemáme.“

Hned po vydání „Ohlasu písní ruských“ Čelakovský pomýšlel na složení podobného „Ohlasu písní českých“. Již roku 1830 uveřejnil z něho dvacet ukázek a chtěl toho roku vydati „Ohlas“ celý, avšak práce a starosti jiné mařily jeho úmysl. Divné a proměnlivé osudy zmítaly zatím vratkou loďkou jeho života. Nejdříve se naň slunko štěstí poněkud usmálo, když byl r. 1833 jmenován redaktorem Pražských Novin. Domnívaje se, že je tím budoucnost jeho dostatečně zajištěna, oženil se a založil si klidnou domácnost. Brzy však ho stihla nehoda, nad jiné krutší, která v něm na dlouho utlumila volnější vzlet a zápal básnický. Nepříznivý posudek řeči ruského cara k šlechtické deputaci varšavské, uveřejněný v Pražských Novinách, způsobil, že k stížnosti ruského vyslance ve Vídni zbaven byl r. 1835 redakce Pražských Novin a zároveň otřesena jeho naděje dosáhnouti stolice učitelské na universitě pražské, kterou nějaký čas suploval. Čelakovský octl se s rodinou u veliké bídě hmotné a byl nějaký čas odkázán na podporu svých přátel a příznivců. Teprve když se mu během r. 1838 začalo hmotně lépe dařit a mysl jeho se uklidnila, pustil se znovu do „Ohlasu“ a doplniv dotavadní básně novými, vydal r. 1839 „Ohlas“ tiskem. Připsal jej památce svých předčasně zemřelých přátel — Josefa Vlastimila Kamarýta a Josefa Krasoslava Chmelenského. V úvodě projevil přímo přání, aby Ohlas český nebyl srovnáván s Ohlasem ruským, nýbrž se zdrojem svým, se samými písněmi českými. „Jiné vzory měl básník před očima tuto a docela jiné tam: s jiným zde a s jiným tamto zápasil živlem, tak sice, že zpěv ruský a český téměř za dvě stěžejní strany neb protivy národní poesie slovanské vůbec považovati se může, což hlavně

v tom svůj základ má, že onen jest nejvíc epické, náš ale lyrické povahy, onen jest více rozjímavý, buď cit pomocí obrazů a dějů a v širší i vyšší zasáhaje prostranství, tento zas jest prchavější, hravější, cit prostě pronášející, předmětů, a to nejbližších, jen lehce se dotýkající a tudy v mezech mnohem užších se pohybující". Jako v Ohlase ruském tak i v českém básník se snažil z každého druhu písní podati případné ohlasy a v těchto umělých ohlasech vystihnouti rozmanitý ráz českých písní národních.

Za jeho doby bylo ještě málo sebráno písní rozpravných, zejména balad, jež byly teprve od pozdějších sběratelů, Erbena a Sušila, v hojnější míře najevo vyneseny. Proto jsou v „Ohlase" jen malým počtem zastoupeny: „Toman a lesní panna", „Sňatek", „Svatební den" a „Prokop Holý". Ne bez příčiny básník postavil v čelo své sbírky báseň „Toman a lesní panna". Intonaci k ní vážil z české národní písně, motiv o nevěrné nevěstě si sám vytvořil a s tím spojil lidovou tradici o lesních pannách, které tu noc před sv. Janem mají největší moc nad lidmi a lákají k sobě jinochy. Z těchto prvků vytvořil celek zcela původní a nový, jenž svým uměleckým provedením daleko převyšuje i nejpodařenější baladu prostonárodní. Pochmurný obsah, živá barvitost místa a času, úsečný sloh, lahodná a zvučná mluva povznášejí ji mezi nejpůvabnější balady umělé.

V lyrické části nejvíce převládá živel erotický. Jako v poesii národní ozývají se tu rozmanité motivy milostné. Láska má tak svou dobu rozkvětu jako růže, jest to mládí, jak to básník opěvuje v „Dobrém naučení". První záchvěvy srdce dívčina, kdy se v něm probouzí láska a ono jako ptáček se rozehrá, zobrazeny jsou v písni „Ptáče". Zadumání, v něž se dívka pocitivši tíseň lásky noří a hledá bylinky, „co se pro lásku hodí", opěvuje se v „Přemýšlení". Krása dívek a kouzlo jejich očí je předmětem písní „Stasa čarodějnice", „Starý zahradník" a „Mocnost očí". Rozmanité projevy lásky a něžné pozornosti milenců a z toho vznikající blaho došly vyjádření v „Hubičce", „Krotké holubičce", „Dárku z lásky", „Pečlivé milé", „Vracování se od milé" atd. Žert a posměšek často zaznívá z národních písní milostných; u Čelakovského jest tento druh zastoupen několika podařenými čísly, jako „Celoroční výživa", „Drahý zpěvák", „Odbytý", „Pomoc pro náramnou lásku". Láska nepřináší jen slasti, než i žal a bolest, jak to vyslovují písně „Slzy a vzdychání", „Pomluva", „Nevěrný milý" a j. Snazší k následování než písně naivní a elegické byly písně žertovné a satirické. Dařily se básníku tím spíše, ježto vtip a satira byly přirozeným jeho darem. Jsou to hlavně písně: „Pražská", „Cikánova

píšťalka", „Pocestný", „Český sedlák", „Veselá jízda" a j.

Čelakovskému podařilo se skutečně v „Ohlase" vystihnouti obraz lidového zpěvu, jak jej tehdy znal a pochopil. Látka byla mu nasnadě, ale forma působila mnohé obtíže; jeť v písních českých, jak sám poznamenal, „zetřelejší a mdlejší". Než i tuto překážku šťastně překonal, všecky význačné formy lidových písní zdařile vystihl, takže právem si zasloužil pochvaly, kterou mu vzdal K. J. Erben: „Mezi umělými básníky Čelakovský nejlépe ducha i formu písně národní pochopil." Proto také četné jeho písně staly se obecným majetkem národa.

Poslední básnickou sbírkou Čelakovského byla „Růže stolistá", vydaná r. 1840. Základem jejím byly milostné básně „Pomněnky Vatavské", složené r. 1831; ostatní básně napsány byly asi po vydání „Ohlasu písní českých". Sbírku svou básník označil jako „báseň a pravdu", maje patrně na mysli podobný název Goethovy autobiografie „Wahrheit und Dichtung". Uložil v ní dílem své sny a tužby milostné, čili „báseň" svého mládí, dílem výsledky svého hlubšího přemítání „pravdu", k níž dospěl. První oddíl obsahuje básně milostné; nejpůvabnější z nich jsou ty, jež složeny byly za bezprostřední nálady milostné r. 1831. Ty byly skutečně básněny srdcem, nikoliv hlavou. Básně později k nim přidané jsou mnohem strojenější a střízlivější; ozývají se v nich místy tóny cizí, ohlasy poetické četby. Oddíl druhý je většinou obsahu refleksivního; střídají se tu básně filosoficko-didaktické s vlasteneckými, propleteny jsouce několika básněmi náladovými z přírody. Z básní filosoficko-didaktických zajímavé jsou zvláště ty, v nichž Čelakovský pronáší svůj mravní názor světový. Básník nalézá smysl života v práci a lásce k přírodě, lidem a národu. Práce člověka má se odnášeti k vyšším cílům životním, ne snad k sobeckému pachtění po hmotném zisku. K těmto vyšším cílům patří jednak sebezdokonalování, jehož výsledkem má býti mravní shoda a krasocit, jednak snaha prospěti národu a celému člověčenstvu. Práce ve prospěch vlasti ponese ovoce, je-li silám člověka přiměřena a je-li tichá a společná. Kdo nepracuje mrhaje čas, klesne do propasti zapomenutí. Vedle práce užitečné a účelné je to hlavně příroda, z níž lze vážiti útěchu života. V každé době roční má příroda pro člověka citlivého své půvaby, i prosté zjevy přírodní dovedou naň působiti mocným kouzlem. Příroda je nejen utěšitelkou člověka, nýbrž i pramenem pravdy; pravdu tu může vystihnouti jenom ten, kdo s láskou a nadšením po ní pátrá. I velebí nepřemožitelnou moc pravdy a doporučuje svým krajanům, aby byla jejich heslem v boji národním. Básník jako by byl tušil, že „Růže stolistá" bude posledním jeho plodem básnickým, shrnul v ní vedle vlastních myšlenek také mnohé dojmy a názory, jež si osvojil studiem

básníku a myslitelů jiných, Goethe, Herder, Mickiewicz a j. poskytli mu časem vhodných motivů k jednotlivým básním. Strofickou formu převzal, jak sám přiznává, od maďarského básníka Aleksandra Kisfaludiho.

Jednoho druhu poetického Čelakovský do smrti se nevzdal, e p i g r a m ů; v dobách milých a příznivých byly výronem jeho vtipu a veselé mysli, ve chvilkách trapných ulehčoval jimi stísněnému a roztrpčenému nitru. Od jedovatého sarkasmu až do nejjemnějšího vtipu a duchaplné narážky jsou v nich všecky nuance satirických šlehů zastoupeny. Současný život národní poskytoval mu zvláště mnoho námětů k epigramatickým projevům; vyslovoval v nich své myšlenky o českém jazyku, o národnosti, vlastenectví, vzájemnosti slovanské, stíhal posměchem slabosti a vady současné literatury, vyjadřoval své smýšlení náboženské, úvahy filosofické a názory etické. Zvláštní skupinu tvořily epigramy „K v í t í", k nimž vybíral náměty z květin. Vycházeje ze zvláštních vlastností jednotlivých květin, duchaplně je přenášel na poměry lidské, národní i společenské.

Čelakovskému patří zásluha, že vytkl na delší dobu poesii české určitý směr a ukázal na svěží zdroj, z něhož se mohla obrodit. Byla to poesie lidová. Dosavadní básníci nemajíce vhodných vzorů domácích, hledali je v literaturách cizích, jmenovitě německé, ale zdroje tyto byly přece jen živlem příliš cizorodým, než aby mohly tvořiti základ pro další samostatnou tvorbu básnickou. Teprve když poesie česká proniknuta byla duchem lidovým a domácím, když pojala ve své nejvnitřnější jádro živly prostonárodní, když vůbec vycházela z duše a srdce národa, mohla dále utěšeně zkvítati a proudy nové si s prospěchem asimilovati. Dokud nebyla znovuzrozena tímto přirozeným, domácím křtem, nemohla se samostatně rozvíjet. Čelakovský zároveň byl si vědom, že umělá poesie nesmí ustrnouti na pouhé sebeumělejší imitaci písní prostonárodních, jejichž okres jest příliš úzký a omezený, nýbrž že se musí na tomto lidovém podkladě rozšiřovati a k domácímu jádru přibírati živly nové; znamenaje pak, že nejbližším a nejpřirozenějším prostředkem k tomu jsou příbuzné literatury slovanské, začal hojnými překlady z poesie slovanské k tomu cíli pracovati, uváděje k nám mocné proudy poesie slovanské, zvláště polské a ruské. Ale ani při tom nebyl jednostranný; všímal si bedlivě literatury evropské vůbec, mnoho četl, a kde co života schopného poznal, snažil se i to obrátit ve prospěch literatury domácí. Pro obnovu poesie české nevykonal žádný ze starších básníků tolik jako Čelakovský. Péče jeho týkala se i prózy, k jejímuž vytříbení a zušlechtění nemálo přispěl překlady z Waltera Scotta, Krasińského a j.

Roku 1841 Čelakovský byl jmenován profesorem slavistiky

na universitě vratislavské a po osmi letech dostal se na universitu pražskou. Z oboru naukového napsal „Všeslovanské počáteční čtení", výbor to z literatury polské a ruské (1850, 1851), „Čtení o srovnávací mluvnici slovanské" (1853), „Čtení o počátcích dějin vzdělanosti národů slovanských", „Dodatky ke Slovníku Jos. Jungmanna" (1851), „Malý výbor z veškeré literatury české" (1852). Velkou cenu má zejména obsáhlá sbírka přísloví slovanských „Mudrosloví národa slovanského v příslovích" (1852), k němu sbíral látku již od svého mládí.

Po příkladu Čelakovského pokoušeli se i jiní básníci současní skládati písně v duchu národním. Byli to především nejbližší přátelé Čelakovského *Josef Vlastimil Kamarýt* (1797 až 1833), sběratel národních písní duchovních, a *Josef Krasoslav Chmelenský* (1800—1839), který vydával sborníky písní k zpěvu určených a skládal libreta k českým operám. Některé jeho písně znárodněly, tak jako vlastenecké písně *Františka Vacka Kamenického* (1806—1869), *Václava Jaromíra Picka* (1812—1869). Po stopách Čelakovského šel *Josef Jaroslav Langer* (1806—1846). K veršovaným „Selankám" vybíral si motivy z lidové tradice ruské, srbské a české, podle polských tanečních písní složil své procítěné „České krakováčky", všímal si lidových zvyků a zevrubně popsal české „Svatební obyčeje a písně". Čelakovského následoval i ve svých satirách literárních a vlasteneckých, z nichž nejpůsobivější byl „Bohdanecký rukopis", bezděčná parodie na t. zv. staročeské rukopisy, a „Den v Kocourkově", v němž po způsobě Komenského „Labyrintu" tepal společenské, národní a literární nedostatky své doby, zvěčniv typ zpátečnického maloměšťáctví. Jako veselý humorista proslul *František Jaromír Rubeš* (1814—1853), jehož žertovné deklamace všeobecně se rozšířily. Vedle deklamací největší úspěch měla humoristická povídka Rubešova „Pan amanuensis na venku aneb Putování za novellou" (1841), kus autobiografie spisovatelovy.

Ušlechtilá snaha obroditi poesii umělou v živé vodě národního ducha a založiti ji obsahem i formou na domácí půdě vyvrcholila v básnické činnosti *Karla Jaromíra Erbena* (1811—1870). Erben sbíral horlivě po venkově tradice lidové, písně, pověsti a báchorky; zejména písní národních podařilo se mu shromážditi tolik, že mohl připraviti do tisku „Písně národní v Čechách" s nápěvy. Roku 1842 vyšel první svazek, 1843 druhý a 1845 třetí. Bohatstvím sebraného materiálu a věrností podání v tekstu i nápěvech sbírka Erbenova překonala vše, co dosud bylo v oboru prostonárodní poesie v Čechách vy-

dáno. Novinkou byly jmenovitě četné písně baladické a rozpravné, o jejichž existenci v národní poesii se vůbec již pochybovalo. Sbíraje národní báje, pověsti a báchorky české, všímal si zároveň podobných plodů u jiných Slovanů („Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských" 1869), vnikl tím hluboko do ducha tradiční literatury slovanské a nadán jsa přirozeným darem básnickým, vytvořil svou obdivuhodnou „Kytici z pověstí národních". Tiskem vyšla r. 1853, byla však z větší části již na počátku let čtyřicátých uvita. Motivy prostonárodní poskytovaly mu ovšem jen holý, prostý děj, z něhož teprve tvořil díla umělecká. Vystihnouti ráz a barvitost národní poesie, podati pověsti a báje lidové v rouše ryze českém a přece umělecky zjemnělém, bylo přední snahou básníkovou. Dikce jeho nevybočuje z mezí prostonárodní poesie, básníku však zásoba její úplně postačovala k názorné kresbě osob i věcí. Ne hromaděním slov a obratů, nýbrž vybranou volbou slov výrazných a malebných, jež vyvolávala obraz předmětu neb děje po stránce nejvýznamnější, básník dosáhl té určitosti a názornosti, jimž se při jeho skladbách obdivujeme. Českostí poetického stylu Erbena ještě nikdo nepředstihl. Dramatická živost, plastická malba obrazů krajinných a scenerie a uchvacující náladovost, ktera dovede rozehráti nejjemnější struny duše čtenářovy, jsou všeobecně uznávané přednosti básní Erbenových. Při volbě látek z národní tradice Erben projevil vnímavý smysl pro motivy zvláště významné a charakteristické, dechem starobylé tradice posvěcené a téměř kulturně-historické. Sujety, jež vzdělal v „Pokladu", „Svatebních košilích", „Zlatém kolovratu", „Záhořově lože", „Holoubku", „Vodníku", „Lilii", vešly v dobách pradávných v obecný majetek Slovanů, byly jimi osvojeny, protože obsahovaly nějakou vyšší a hlubší pravdu, nějaký čistě lidský a významný projev. Umění Erbenovo směřovalo k tomu cíli, vyhledati a vytknouti na nich to, co je pro národ český nebo slovanský zvláště příznačné, co charakterisuje nazírání a cítění lidu slovanského na rozdíl od národů jiných. Je to zřetelné zejména v baladě Erbenově „Svatební košile", která obsahuje motiv, rozšířený v lidové poesii evropské o ženichu umrlci. Bylo k tomu potřebí jemného taktu uměleckého a zvláštního cítění slovanského, aby se Erben nedal strhnouti uchvacujícím příkladem Bürgerovy „Lenory" a zůstal věren původní versi slovanské, v níž dívka nehyne, nýbrž zachrání se v umrlčí komoře. Otázka často přetřásaná, která verse je působivější, Bürgerova či Erbenova, úplně se kryje s otázkou, kterému pojetí téže látky třeba dáti přednost, zdali slovanskému či germánskému. Pojetí germánské obsahuje jistě více pochmurné tragiky, dovede mocněji rozechvěti, zato je pojetí slovanské, jak ho užil Erben, mnohem lidštější a stanovisku křesťanskému bližší.

Vliv „Kytice" byl v české poesii trvalý. Jakékoliv byly potom proudy literární, jež uchvátily poesii českou, vždy se vyskytli básníci, kteří se rádi vraceli k tvorbě baladické. Hálek, Neruda, Heyduk psali balady za přímého vlivu „Kytice", zabarvujíce je každý po svém způsobu, Vrchlický a jeho škola zmodernisovali tento druh básnický a uvolnili jej z tradice lidové, ale také u nich je zřejmo, že vdechovali vůni Erbenovy „Kytice".

Národní tradice slovanské byly také předmětem vědeckých studií Erbenových, který chtěl z nich budovati slovanské bájesloví, jak ukazují rozpravy jeho „Obětování zemi" (1848), „O dvojici a trojici v bájesloví slovanském" (1857), „Báje slovanské o původu světa" (1866). Vedle činnosti básnické a sběratelské zjednal si veliké zásluhy vydáváním starších spisovatelů českých, Štítného, M. Jana Husi, Krištofa Haranta z Polžic, Bartoše Písaře a j., dále sbírkou diplomatických listin „Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae" (1857), důležitých pro českou historii od let 600—1253, a pracemi historickými.

[„Jan Kollár", sborník statí o životě, působení a liter. činnosti pěvce Slávy Dcery red. Fr. Pastrnka. Vídeň 1893. — J. Jakubec: O životě a působení J. Kollára. Pr. 1893. — Masaryk: J. Kollára slov. vzájemnost (Naše Doba I. 1893). — M. Murko: J. Kollár (Let Mat. Sloven. 1894, 1897). — J. Vrchlický: J. Kollára dílo básnické (Nové studie a podobizny. Pr. 1897). — J. Vlček: Zárodky „Slávy Dcery" (Nové kapitoly z dějin lit. čes. Pr. 1912). — A. Pražák: K pramenům Kollárovy Slov. vzájemnosti (Sbor. filolog. věnovaný F. Pastrnkovi. Pr. 1923). — J. Jakubec: Kollár básník a buditel (Lit. čes. XIX. st. II², kde podrobná bibliografie). — J. Vlček: Jan Hollý (Několik kapitolek z dějin naší poesie. Pr. 1898); Lit. čes. XIX. st. II. — Jiráni: Antika v selankách Jana Hollého (Sborník filol. VII. 1922, vyd. Čes. akad.).

Fr. Bílý: F. L. Čelakovský (Sebr. spisy Čelak. v Nár. bibl. 1881); Z mládí F. L. Čelakovského (Osvěta 1899). — J. Máchal: O básn. činnosti F. L. Čelakovského (Česká Revue 1899); Ohlas písní ruských (Listy fil. 1899). — J. Jakubec v Lit. čes. XIX. st. II², kde podrobnější bibliografie. — Korespondence a zápisy F. L. Čelakovského, vyd. Fr. Bílý. — J. Šafránek: J. J. Langer (Osvěta 1887). — J. Vlček: Langer a Rubeš (Několik kap. z dějin naší poesie (1898). — J. Pešek: J. J. Langer (Čes. Revue 1911). — J. Hanuš: J. J. Langer (Lit. čes. XIX. st. II.).

V. Brandl: Život K. J. Erbena. Brno 1887. — Jos. Emler: K. J. Erben (vydání Kytice 1880). — Lev Šolc: Jak se mají Erbenovy pověsti nár. k podání lidovému (Hlídka liter. 1892, 1893). — J. Vrchlický: Několik slov o Erbenově Kytici (Studie a podobizny. Pr. 1892). — J. Vlček: K. J. Erben (Několik kapitolek z dějin naší poesie 1898). — J. Máchal: K. J. Erben (Lit. čes. XIX. st. II., kde zevrubnější bibliografie). — St. Souček: Příspěvek k poznání E. básníka (Čas. Mat. Mor. 39. 1915).]

4. Šafařík a Palacký.

R. 1817 setkali se osobně v Bratislavě dva mladí spisovatelé a vlastenci, Šafařík a Palacký, kteří byli dosud jen v přátelském spojení písemném, jež prostředkoval přítel obou Jan Benedikti-Blahoslav. Připoutaly je k sobě stejné zájmy literární, které vrcholily ve snaze, co nejvíce prospěti obrozující se národnosti a literatuře české. U obou se probudilo vědomí národní a slovanské Jungmannovým vřelým „Rozmlouváním o jazyku českém", oba s počátku horlivě se zabývali poesií a skládali verše, společně vydali významné dílo „Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodye", v němž dokazovali nutnost prosodie časoměrné v jazyku českém, oba záhy od poesie přešli k badání vědeckému a v tomto vytvořili díla monumentální.

Pavel Josef Šafařík (1795—1861), rodem z Kobeliarova na Slovensku, syn evangelického kazatele, vystudovav lyceum v Kežmarku, uveřejnil roku 1814 sbírku básnických pokusů „Tatranská Múza s lírou slovanskou", uvítanou od vrstevníků s velkou pochvalou. Vyznačovala se směloství myšlenek a vřelostí citu a svědčila o obratném ovládání strofických forem antických i moderních (triolet, znělka). Že mladistvý básník podléhal ještě značně vlivům domácích i německých básníků, jako Klopstocka, Matthissona, Bürgera a Schillera, nelze se ani diviti. V básnické dikci byl Šafaříkovi zdrojem Jungmannův překlad „Ztraceného ráje", z něhož si vybíral vhodné básnické výrazy.

Šafařík záhy poznal, že básnictví není oborem, v němž by mohl vlasti své prospěti, nicméně na universitě v Jeně, kam roku 1815 odešel, aby doplnil a prohloubil své vzdělání, nepřestal se zabývati poesií: přeložil Schillerovo drama „Marie Stuartka" a Aristofanovu komedii „Oblaka". Mnohem více upoutala ho však věda; oddal se pilnému studiu klasické filologie, poslouchal poutavé přednášky historické profesora Ludena a filosofické výklady L. Friese, který podle svědectví Kollárova „dovedl náboženství, mravnost a krasoumu jednou ideou spojiti, totiž ideou krásy duše". Národnostní hnutí mládeže německé v Jeně a projevy pro sjednocení Německa působily naň podobně jako na Kollára: zesílily a zmocnily jeho vědomí vlastenecké a slovanské. O tom zřetelně svědčí útěchyplná slova, jež napsal r. 1817 Palackému: „Stůjte! Stůjte! Ještě není prohráno. Živ jest Bůh, živo nebe, které dříve neb později snažení svých věrných prospěchem korunuje. A byť to všecko jen sen, jen idea byla, což jest o to. Zemřeme i my jako otcové naši, ničeho nedovedše, zemřeme pro idee ... Než zbytečná jest bázeň naše: procitli národové Slovanů, jak dalece sahají. S novým pokolením nová všudy vykvétá síla; vše, co mrtvo bylo, se hne. Dřímota prchla: život, život následovati musí; jaký ale, kdo to uhodnouti může?"

Již v Jeně Šafařík se zálibou oddával se studiím literatur a jazyků slovanských a sestavil „pro svůj užitek, svou potřebu" krátkou historii literatury slovanské, při čemž mu hlavními prameny byly sborníky Dobrovského „Slavín" a „Slovanka". Obohacen jsa hojnými vědomostmi a hlavu maje plnou velkolepých plánů pro budoucnost, opustil Jenu a žil dvě léta v Bratislavě ve společnosti Palackého, později i Kollára, nalézaje výživu jako vychovatel. R.1819 přijal místo profesora a spolu správce nově založeného gymnasia srbského v Novém Sadě, kde ztrávil téměř patnáct let.

Pobyt svůj v Novém Sadě sám nazývá „vyhnanstvím ducha". Šel tam s nadšením prospěti myšlence slovanské a nalezl poměry vědecké práci velmi nepříznivé. Žije v prostředí neuvědomělých mnichů a kupců, kteří neměli pochopení pro jeho kulturní snažení, byl na sebe sama odkázán, knihy a pomůcky, jichž potřeboval k svým studiím, jen ztěží si mohl opatřit, časté choroby vlastní i rodiny, nezvyklé tamnímu podnebí, skličovaly jeho mysl. Nicméně nezahálel a r. 1826 vydal svou památnou „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten", jejíž náčrtek si už přinesl z Jeny. Založiv své dílo na hojném materiálu, jehož mu poskytovaly tehdejší pomůcky literární, doplnil jej vlastním badáním, zejména v oddíle o literatuře srbské, a sebranou látku seřadil podle jednotlivých národností. Na celkovou koncepci jeho díla nejvíce působil literární a kulturní historik Jan Bedřich Wachler, přívrženec kulturně-historických názorů Herderových, jehož spis „Handbuch der literarischen Cultur" tanul mu na mysli jako vzor. V zajímavém úvodě načrtán první svého druhu souvislý obraz o počátcích historie a staré kultuře národa slovanského, opřený o hojnou literaturu odbornou. Výklady spisovatelovy týkaly se původu Slovanů, jejich sídel v Evropě, přirozené povahy a mravů, osvěty, literatury, náboženství a řeči; byl to zárodek pozdějších „Slovanských starožitností" a zároveň apologie Slovanstva proti hanlivým výrokům cizích spisovatelů. Na podporu svých apologetických vývodů Šafařík užil názorů Herderových o Slovanech jakož i výkladů Kollárových na nich založených. Kniha jeho způsobila silný dojem a byla u všech Slovanů s nadšením přijata; jsouc určena hlavně mládeži studující a mladým přátelům literatury, splnila úplně poslání, kterým ji spisovatel provázel očekávaje, že znalost dějin řeči a literatury vlastního národu vzbudí v čtenářích lásku k vlasti, oživí literární tvorbu, zušlechtí mysl a přispěje tím i k pokroku národní literatury.

Šafařík byl si dobře vědom mnohých nedostatků svého prvního pokusu a brzy po uveřejnění jeho pomýšlel na opravené a doplněné vydání, k němuž pilně snášel látku. Zatím upoutaly ho studie z oboru slovanských starožitností, takže důkladně mohl

přepracovati toliko oddíl jihoslovanský (1832) a ten vydán byl teprve po jeho smrti od Jos. Jirečka s názvem „Geschichte der südslawischen Literatur“ (1864—5 ve třech dílech). Skládaje úvod k dějinám řeči a literatury slovanské, narazil na četné otázky sporné a záhadné, jež bylo třeba řešiti, a to ho vedlo přímo k prohloubeným studiím nejstarší historie Slovanů. Již jeho kniha „Über die Abkunft der Slaven nach L. Surowiecki“ (1828) přinášela mnoho nových poznatků a zjednala mu uznání ciziny. Šafařík sám nebyl jí ještě spokojen a nořil se čím dál tím usilovněji do studií historických a starožitnických. Znamenaje, že Nový Sad není příznivou půdou, kde by tyto studie s prospěchem mohl dokončiti, zatoužil po změně místa. Přátelé jeho, Palacký a Jungmann, chtěli ho získati pro Prahu a zajistivše mu skrovný roční důchod, přičinili se o jeho přestěhování do Prahy r. 1833.

Výsledkem dlouholetého usilovného badání Šafaříkova je nejslavnější jeho dílo „Slovanské starožitnosti“, vydané r. 1836—7, které mu zjednaly jméno světové. Vyličují nejstarší dějiny Slovanů od dob Herodotových až do konce X. stol. po Kr. Šafaříkovi šlo hlavně o to, dokázati proti utrhačným hlasům cizích spisovatelů nezvratně, že Slované sídlili v Evropě již před narozením Kristovým, že jsou svým původem rovnocenni Germánům, Gallům, Italům a Řekům a že se také kulturně těmto národům přibližují. Důkaz tento podařil se mu skvěle a je nejcennějším resultátem jeho badání. Kniha jeho stala se základem všech dalších prací o starožitnostech slovanských, a dospělo-li se postupným badáním v mnohých záhadných a spletitých otázkách k jiným poznatkům, není to na újmu velikého významu jeho průkopnické práce, která budí dosud oprávněný obdiv. Bohatstvím pramenů, jež Šafařík snesl k svému dílu, bystrou kritikou a hlubokým proniknutím těchto pramenů, důmyslným scelením rozptýlených zpráv v jednotný obraz nevyrovnalo se „Slovanským starožitnostem“ žádné dílo starší ani současné. Čtenářům lahodil i jasný výklad, poutavý sloh autorův a vřelý duch vlastenecký, který celé jeho dílo proniká. Jako jiné práce jeho tak i „Starožitnosti“ měly ráz apologetický a Šafařík mohl právem na základě svých poznatků „kárati z hrubé nevědomosti anebo dokonce slepé strannosti a zarytosti všecky cizozemské spisovatele, kteří předstírajíce mlčení dřevního dějepisu o Staroslovanech, bytnosti a rozšířenosti jejich v staré Evropě zapírají, ... předky pak naše leda za pobudy v ní, za neokrocené divochy a nezvedené surovce, nevědomo, kdy a odkud vypařilé, aniž ku původní rodině evropské přináležející, všetečně vyhlašují.“ Šafařík prokázav starobylost a rovnocennost Slovanů v Evropě, vydatně přispěl k zesílení slovanského národního sebevědomí, podepřel kulturní snažení Slovanů a dodal jim odvahy k boji za svou

národní osobitost. Proto má kniha jeho nejen veliký význam vědecký, nýbrž i národní. Šafařík zamýšlel k prvnímu dílu, jejž sám označil jako „předsíň pro historika slovanského", připojiti ještě díl II., kulturně-historický, nedospěl však k tomu, uveřejnil jen několik drobných článků z tohoto oboru. Zato jako doplněk „Starožitností" vydal „Slovanský národopis" (1842) s mapou, znázorňující rozšíření současného Slovanstva; v knížce této probrány jednotlivé jazyky slovanské, určena rozloha a hlavní znaky jejich, pojednáno o nářečích a jejich zvláštnostech a vytčeny hlavní údaje literárně-historické. V malém poměrně rozsahu knížky zhuštěno tolik zajímavých poznatků, že Jungmann vhodně ji nazval „zlatou knížkou, kterou by každý Slovan u sebe chovati a v paměti nositi měl". A Stanko Vraz vida připojenou mapu Slovanstva, nadšeně zvolal: „Mapa vzbudí u nás více vlastenců, než by jich dovedla vytvořit celá literatura".

Studie historické a starožitnické Šafařík sám pokládal jaksi za odbočku od vlastního předmětu svého badání — filologie a literární historie slovanské; po vydání „Starožitností" tento předmět upoutal ho téměř výlučně. Ještě než opustil Nový Sad, uveřejnil výsledky svého studia srbských rukopisů, jež se mu podařilo shledati, s názvem „Serbische Lesekörner, oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart". Resultátem byl důležitý poznatek, že Srbové již od IX. stol. měli vedle církevní slovanštiny samostatně vytvořenou řeč národní, shodující se v podstatných znacích s dnešní řečí lidovou. Tím byl podán zároveň důkaz, že nynější slovanské jazyky nejsou dcerou staroslovanštiny, nýbrž spíše jejími sestrami. V Praze spolu s Palackým napsal „Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache" (1840), důkladný rozbor staročeských textů, z nichž pohříchu většina se ukázala později podvrženými. Pokračováním „Denkmäler" byly tři rozpravy ze staročeské literatury „O nejstarších rukopisech českého žaltáře" (1840), „Život Pána Ježíše Krista" (1842), a „Evangelium sv. Matouše s výkladem" (1845), načež následovali „Počátkové staročeské mluvnice" (1845), první všestranné zpracování staročeské mluvnice.

Od bohemistiky Šafařík přešel k slovanskému jazykozpytu, uveřejniv z tohoto oboru několik poučných článků v Časopise čes. musea: „O tvoření slov zdvojováním kořene" (1846), „Výklad některých grammatických forem v jazyku slovanském" (1847) a „Mluvozpytný rozbor číslovka" (1848). Aby rozšířil znalost církevněslovanských textů, Šafařík uveřejnil „Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů" (1851), kde otištěny byly: Život sv. Konstantina, Život sv. Methoděje, Životy sv. Symeona od

krále Štěpána a od sv. Sávy, Zákoník cara Dušana atd. Záhadné otázky staroslovanštiny řešil v rozpravách „Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku“ (1848), „Pohled na prvověk hlaholského písemnictví“ (1852), „Rozbor starosloveanského překladu písma svatého recensí cyrilské a hlaholské“ (1852); rozpravy tyto byly mu přípravou ke knize „Památky hlaholského písemnictví“ (1853). Nález Pražských zlomků hlaholských, jejichž tekst a rozbor podal ve spise „Glagolitische Fragmente“ (1857), vedl ho znovu k studiu záhadné otázky o poměru hlaholice a cyrilice, jejíž konečné rozřešení podal ve spise „Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus“ (1858) dokázav nezvratně, že hlaholice je starší než cyrilice. Tím byl jeden ze základních problémů slovanské filologie šťastně rozřešen.

Budova slovanské vědy, jejíž základy Dobrovský položil, epochálními pracemi Šafaříkovými, začala se mohutně zvedat do výše a poutat pozornost učeného světa. Učené práce jeho prospěly ovšem nejvíce Slovanům, na něž působily mocným kouzlem; vhodně bylo řečeno, že každý spis jeho byl událostí, z níž slovanští vlastenci vážili poučení a nadšení pro Slovanstvo. Jeho působením Praha se zase stala po Dobrovském ohniskem slovanských studií. Vliv jeho na rozvoj slovanské vědy byl ohromný; celá mladá generace slavistů ruských, polských a jihoslovanských vážila podněty k své činnosti z jeho spisů a pracovala na základech od něho vytčených. Sebevědomí slovanské bylo jím posíleno a vzájemnost slovanská vzmocněna. Ukrajinský básník Ševčenko právem velebil Šafaříka: „Slava tobi, Šafaryku, vo viky i viky, ščo zviv jesy v odno more slavjanśkiji riky.“

– *František Palacký* (1798—1876), narozený v Hodslavicích na Moravě a vychovaný od svého otce učitele v přísných tradicích evangelických, jako posluchač lycea v Bratislavě vzdělával se pilným čtením, se zálibou čítal básně Homérovy, Ariostovy, Tassovy, Camoensovy, Klopstockovy a jiných básníků německých a své smýšlení vlastenecké podle tehdejšího zvyku osvědčoval nejdříve skládáním veršů, k nimž se inspiroval básníky antickými a miláčkem svým Klopstockem. Podle jeho vzoru skládal hlavně ódy a elegie obsahu vážného a rozjímavého ve formě klasických strof. Jeho cítění náboženské a vlastenecko-slovanské nejvýrazněji tlumočí básně „Na horu Radhošť“, „Modlitba“ a „Ideálů říše“. Kultura a literatura klasická byla mu jako Šafaříkovi nejvyšším ideálem a s tohoto povzneseného stanoviska kritisovali oba současnou literaturu českou v „Počátcích českého básnictví“. Básnické plány Palackého byly velkolepé: pomýšlel na dramata, mezi nimi i na tragedii o Janu Husovi, na

veliký epos z dějin současných o Napoleonovi atd., ale k uskutečnění těchto plánů nedošlo. Poznav, jak sám přiznává, „s jedné strany bytnost pravé poesie a nemožnost svou státi se kdy velikým básníkem, s druhé pak strany náramný nedostatek naučných knih v literatuře české, ustanovil se na tom, že již cele a jediné naukám se odevzdá".

Již na lyceu upoutala ho filosofie, zvláště estetika, pro niž zájem v něm vzbudil prof. J. Grosz. Ve vzdělané a osvícené společnosti, která se soustřeďovala v salonech ušlechtilé paní Niny Zerdahelyové, kde byl mladý Palacký vítaným hostem, záliba jeho pro otázky estetické nabývala povzbuzujících podnětů. Bohaté ekscerpty a aforismy, jež si zaznamenával z četby, nejlépe osvětlují, jak hojné a rozmanité byly spisy filosoficko-estetické, jež v r. 1817—1821 četl a studoval. Zamyslil se zejména nad větou Baconovou: „Poesie výpravná slušně může se pokládati za účastnici jakés božnosti (divinitatis), poněvadž ducha povznáší a ke vznešenostem uchvacuje, upravujíc podoby věcí podle touhy ducha a nepodrobujíc ducha věcem, což činí rozum a historie." Výrok Baconův o poesii výpravné Palacký rozšířil na celý obor krásných umění, ano i na svou praktickou filosofii. Filosofie podle Palackého je „nauka ideí čili správa člověckého života k božnosti." Božnost, to jest „srodnost a podobnost Bohu čili účastenství přírody boží a obraz bytu božského v člověku", jest konečným účelem života lidského, to znamená, že člověk má býti obrazem božím, má se starati, aby vše positivní ducha lidského, co Bohu přisuzujeme v míře nejvyšší, přivedl v sobě k absolutní dokonalosti. Božnost však totéž jest jako svrchované člověctví: čím božnějšími se stáváme, tím blíže dostihujeme dokonalého člověčství. „V tomto smyslu jest to ta nejsvětější člověka povinnost, býti člověkem, totiž úplným člověkem, jevícím všecky jestoty, moci a působnosti, kterýchž svrchované člověctví schopno jest." Do obsahu božnosti Palacký zahrnoval absolutní svobodu, absolutní pravdu, absolutní dobro a absolutní krásno. Ideje tyto byly mu také vůdčími hvězdami v životě, projevujíce se účinnou snahou po svobodě, pravdě, dobru a kráse. Myšlenka, že ideu krásna spatřovati sluší ve formě božnosti a že krasocitem po této božnosti toužíme, tvoří základ „krasovědy" Palackého. Obmýšlené knihy své „Krasověda čili o kráse a umění" Palacký nedokončil, uveřejnil pouze jednotlivé části její porůznu v časopisech a pojal je do svého sborníku „Radhošť". Byl to první opravdový pokus pěstovati filosofii v rouše českém, pokus tím závažnější, že to nebyly pouhé ohlasy tehdejší filosofie, nýbrž práce samostatná, která na základě Kanta, Platona, Schillera a Herdera budovala soustavu svou vlastní.

Na idei božnosti zakládá se také Palackého filosofie dějin. „Postupování k božnosti — podle jeho slov — jest vlastně, ač

v nekonečných stupních, obsahem veškerých dějin jak člověčenstva tak jednotlivců.“ S tohoto povzneseného stanoviska patřil Palacký na dějiny, vykládaje: „Jen tam, kde ušlechtilejší částka člověka vládne nad oborem činnosti pouze zvířecí, kde život lidský touhou po ideách a bohovosti nabývá významu vyššího a duch ani v kalu tupé všednosti netone, ani jedem přebroušené smyslnosti se nevysiluje, kde jméno Boha a vlasti, zákonův a ctnosti, práva svobody budí v duších takový ohlas, že celá obec hotova bývá i krví svou o ně se zasazovati: jen tam díti se mohou skutkové, které připomínati potomstvu i milo i hodno jest.“ Tyto zásady byly mu vodítkem při výkladu dějin českých, na jejichž sepsání záhy pomýšlel. Již r. 1819 psal Jungmannovi: „Dějiny vlasti mé mne velmi zaneprázňují — arci jen až po bitvu bělohorskou, nebo jen potud měli jsme vlast... Mé snažení historické nebude však esthetice k újmě. Já se dělím v tuto dvojí práci, u obojí vlasti posloužiti doufaje.“ Zájem pro dějiny české byl však mocnější než dokončení „Krasovědy“; již r. 1820 oznamoval Kollárovi, že cílem života jeho je „pragmatická historie české země“. A po dvou letech psal: „Nelze mi žíti, nebudu-li moci do vlasteneckého dějepisu se dáti. Aspoň husitstvo, budu-li živ, ještě popíšu.“ Od té doby vědomě se připravoval pro svou historickou činnost. Z poznámek, jež si z knih historických vypisoval, jest zřejmo, že ho tehdy hlavně poutaly jednak otázky a zásady filosofie dějin, jednak technická stránka umění dějepisného. Poučení o těchto stránkách dějepisectví hledal u Bolingbroka, Jana Müllera, Jindřicha Ludena, J. B. Wachlera a j. Ujasniv si takto podstatu dějin a metodu historického umění, odebral se r. 1823 do Prahy, maje v úmyslu sbírati především materiál k nejslavnější periodě českých dějin, k době husitské.

V Praze byl Palacký uvítán od Dobrovského, Jungmanna a jiných vlastenců, které okouzloval svým vzděláním, jemným vkusem a bohatými vědomostmi. Dobrovský uvedl ho do domu Fr. Šternberka, osvíceného šlechtice českého a příznivce věd a umění, který mu uložil sestaviti dějiny rodu šternberského. Vykonav svůj úkol k úplné spokojenosti, získal si přízeň Fr. Šternberka, který pečoval od té doby o jeho hmotné i duševní potřeby. Z jeho podnětu Česká společnost nauk svěřila Palackému edici starých letopisů českých, která vyšla r. 1829 „Staří letopisové čeští od r. 1378 do 1527“. Přímo klasická byla druhá práce Palackého, k níž podnět vyšel rovněž z České společnosti nauk, „Würdigung der alten böhm. Geschichtsschreiber“ (1830), obsahující životopisy českých kronikářů od Kosmy až do Hájka, popisy kronik, výčet rukopisů a dosavadních vydání a konečně kritické ocenění kronik samých. Stavové čeští uznávajíce význam dějepisných prací Palackého, jmenovali ho r. 1829 svým historiografem, a když úředně jmeno-

vání toto nebylo potvrzeno, usnesli se r. 1831 uložiti Palackému, aby napsal české dějiny, zaručujíce mu roční plat 1000 zl. Po zevrubných studiích přípravných vyšel první díl jeho „Geschichte von Böhmen" r. 1836, díl druhý ve dvou odděleních r. 1839 a 1841, díl třetí ve dvou částech 1845 a 1851; česky psané „Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě" začaly vycházeti od r. 1848. Odtud psány jsou jen česky a německý tekst Dějin je překlad od jiných. Dějinám svým připojil vřele psanou předmluvu, v níž mimo jiné praví: „Ode mládí neznal jsem tužby vřelejší ani vyšší pro vezdejší život svůj, nežli abych posloužil milovanému národu svému věrným obrazem minulosti jeho, ve kterémžto by jako v zrcadle poznal sebe sám a spamatoval se v tom, čeho mu potřebí jest. Již z té příčiny mělo dílo mé sepsáno býti také jazykem i duchem národním; a snad bych ovšem nikdy byl nestal se dějepiscem vůbec, kdybych byl hned od prvopočátku neobětoval se cele ke službě literatury české, bohužel! ještě příliš chudé a zanedbané. Pročež přál bych, aby milí vlastenci naši nedomnívali se, že vydav již několik částek díla svého jazykem německým a teprve počínaje po česku, nedbal jsem posavad na potřeby a žádosti jejich. Anobrž neostýchám se vyznati, že všecky dosavadní historické spisy své, nevyjímaje žádného, považoval jsem vždy a považuji ještě za předběžná takořka studia, čili za pouhé přípravy k dílu přítomnému; a že tudíž tyto „Dějiny národu českého" pokládám za hlavní a poslední oučel veškerého dosavadního snažení svého." Monumentální dílo Palackého, skládající se z pěti objemných dílů, ukončené r. 1876, vypravuje dějiny české od nejstarších dob až do r. 1526. Díl třetí o době husitské, kterou Palacký cenil nejvýše z dějin českých, v r. 1870—1872 znovu přepracoval a rozmnožil.

V úvodě Palacký vytkl hlavní ráz dějin českých památnými slovy: „Hlavní obsah a základní tah celého dějinstva českomoravského jest ... ustavičné stýkání a potýkání se slovanství s římanstvím a němectvím ... a jelikož římanství dotýkalo se Čechův ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem němectva, může se také říci, že dějiny české zakládají se vůbec hlavně na sporu s němectvem čili na pojímání a zamítání způsobův a řádů německých od Čechů." Toto vzájemné stýkání a potýkání se Slovanství s Němectvím, pojímání a zamítání řádů německých od Čechů Palacký pokládal za nutné i za prospěšné, neboť neměl-li Slovan, jehož měkká, nevýbojná povaha byla protivou tvrdé, bojovné povahy germánské, konečně zahynouti, „museľ postupem věkův zjinačiti způsoby své a přimísiti živlův římanských a německých do národního života svého." Ale i když český národ „mnoho německého do života svého pojal i duchovně zažil, nepřestal býti slovanským národem." Z dějin i z povahy zeměpisné klade se mu stále tatáž úloha: „sloužiti za most mezi

Německem a Slovanstvem, mezi východem a západem v Evropě vůbec."

Zvláštní cena díla Palackého záleží v tom, že je založeno na pramenech původních. „Zabrav se já", poznamenává Palacký v předmluvě, „již před pětmecítma lety do oukolu svého, bez učitele, bez pomocníka i beze jmění, musel sem především obrátiti pozor svůj k zanedbaným pro tu dobu pramenům dějin našich. Chodil sem po městech i krajinách, živil se hojně prachem archivův i bibliotek tytýž ještě nedotknutých, sbíral pečlivě všecky drobty staročeského písemnictví, vzácné i chatrné, jsa i písařem sobě sám — blažený, kdykoli našla se v popeli minulosti jiskra slibující rozbřesk nad polemi tmou zapomenutí pokrytými!" Shromážděný materiál pronikl svým kritickým duchem, oddělil plevy od zrna a veden jsa láskou k pravdě, budoval z nich jednotný a filosoficky pojatý obraz historického vývoje národa českého; nepřestával jen na vylíčení zevnějších dějů, nýbrž snažil se vystihnouti ducha, z něhož se dějiny prýštily, ideje, které se jimi jevily, proměny stavů a mravů v národě a formy, v kterých se život obecný pohyboval. Při tom bedlivě šetřil zákonů skladby historické co do řeči, slohu a komposice, snaže se vytvořiti nejen dílo přesně vědecké, nýbrž i po formě celek krasoumný. Věnoval je svému národu s touživým přáním, „aby hojně posloužilo národu našemu ku poznání sebe samého a k uvědomění se v tom, čím jest a čím býti má." Jakkoliv novými studiemi, založenými na hojnějších a spolehlivějších pramenech, mnohé názory jeho byly opraveny nebo doplněny, zejména pokud se týká starších dějin českých, přece „Dějiny" jeho zůstávají velikým dílem a pevným základem, od něhož vychází a vycházeti bude veškeré zkoumání dějin českých.

Vedle svého hlavního díla Palacký obohatil českou literaturu dějepisnou velikým počtem spisů a rozprav, v nichž ukládal dílem své předběžné studie k „Dějinám", dílem řešil rozmanité sporné otázky historie české nebo kladl základy k dalším pracím dějepisným. Aspoň závažnější buďtež zde uvedeny. Důležitou pomůckou všem, kdož se obírají dějepisem českým, jest „Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských a dvorských ve království Českém od nejstarších časů až do nynějška" (1832). Podrobné zkoumání doby husitské vedlo Palackého k rozsáhlým studiím topografickým o starých Čechách, jejichž resultátem je „Popis království Českého" (1848). Neúnavně sbíraje archivní materiál, vybral z něho listiny a výpisy české a vydal je v obsáhlé publikaci „Archiv Český" (1840—46, 1862, 1872). Obsahuje důležité dokumenty, krásnou starou češtinou psané, k dějinám XV. st., zejména k době husitské. Německé a latinské listiny, vztahující se k válce husitské a k době

Jiřího z Poděbrad, vyšly ve zvláštních publikacích: nejdůležitější prameny k životu a procesu Husovu obsaženy jsou v knize „Documenta Mag. Joannis Hus“ (1869). Jeho podnětem a podporou začaly vycházeti „Prameny dějin českých“.

Akta, poznámky a polemiky, týkající se vlastní činnosti historiografické, Palacký shrnul v knize „Zur böhmischen Geschichtsschreibung“ (1871) a starší drobné práce ve spise „Die Gedenkblätter“ (1874). Sbírka spisů drobných z oboru řeči a literatury české, krasovědy, historie a politiky vydána v publikaci „Radhost“ (1871—3). K významným pracím jeho řadí se i životopis J. A. Komenského a Jos. Dobrovského.

Mysl jeho byla obrácena nejen k minulosti, než i k živé přítomnosti českého národa. Proto neúnavně pracoval k posílení a zvelebení vlasteneckých a kulturních podniků národních. Jeho přičiněním založen byl r. 1827 „Časopis společnosti vlasteneckého museum v Čechách“, jejž Palacký obětavě redigoval jedenáct let, soustřediv v něm všecky spisovatele současné, starší i mladší. Když se nezdařila jeho snaha vydávati všenaučný slovník encyklopedický, na nějž už dříve Jungmann pomýšlel, úsilím Palackého, Jugmanna a Presla zřízena byla při Národním museu „Matice Česká“, ústav na vydávání českých knih, která převzala Časopis musejní do svého nákladu a po dlouhá léta téměř samojediná udržovala vzdělávání řeči a literatury české. Nový život Palacký uvedl do „České společnosti nauk“, čili podle slov Bolzanových „v mrtvolu vdechl opět dech života“; jeho úsilím zřízena byla zvláštní sekce pro československou filologii a čeština připuštěna také za řeč jednací. S úspěchem pracoval o reorganisaci Musea. Dosud pečováno hlavně o sbírky přírodopisné a málo dbáno bylo o materiál historický, proto Palacký usiloval, aby náležitě byly doplněny také sbírky archeologické, archivní a historické. Zasazoval se i o lepší umístění Musea, které bylo na místě odlehlém v Šternberském domě na Hradčanech. Palacký navrhoval, aby se vystavěl po celé délce nového nábřeží, nyní Masarykova, veliký palác, ve kterém by se umístily nejdůležitější ústavy národní, jako Museum, Akademie umělecká, Konservatoř a Jednota průmyslová. Návrh jeho byl skutečně přijat, ale k provedení nedošlo; nicméně snaha Palackého o lepší umístění Musea nebyla marná, neboť stavové koupili r. 1845 pro ně Nostický dům na Příkopech, kde trvalo až do r. 1890. Nebylo vůbec významnějšího podniku národního a kulturního, při němž by nebyl Palacký činný, prospívaje radou i skutkem. Památná jsou jeho slova, jež pronesl ve „Svatoboru“, spolku na podporu spisovatelů jeho péčí zřízeném: „Nepovzneseme-li ducha svého a ducha národa našeho k vyšší a ušlechtilejší činnosti, nežli jest u sousedův, nejen ne-

dobudeme si čestného místa v řadě národů, ale neuhájíme konečně ani přirozeného bytu svého."

K činnosti politické byl Palacký povzbuzen bouřlivým rokem 1848. Revoluční hnutí německé a maďarské usilovalo o rozbití mocnářství rakouského a o utvoření států nových, maďarského a velkoněmeckého, k němuž měly připadnouti také země české. Proti tomu postavil se Palacký, jehož politickým programem byla rovnoprávnost obou národů v Čechách a spojení koruny české s říší rakouskou svazkem konstituční monarchie. Palacký myslil totiž, že svobodné Čechy nejsou možné bez mocného Rakouska, uspořádaného na základě federativním a ochraňujícího volně spojené a rovnoprávné národy. V tom smyslu pronesl také památný výrok: „Kdyby státu rakouského nebylo již ode dávna, musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil." Palacký měl ovšem tehdy na mysli Rakousko „spravedlivé"; brzy se však přesvědčil, že spravedlnosti a humanity od vlády rakouské, zastoupené Němci, sotva lze očekávati, proto ve spise „Idea státu rakouského" (1865) opravil svůj rakouský program z r. 1848—9 ve smyslu státoprávním a slovanském a zakončil své úvahy varovným hlasem: „Když proveden bude opak moderního státu rakouského a když ta říše různorodá i jediná svého způsobu na světě přiřkne ne stejnou všem spravedlnost, ale nadvládu a moc jedněm nad druhými, když Slované skutkem prohlášeni budou za plémě podřízené a za materiál pro jiné dva národy: tu vejde také příroda ve své právo a odpor její nevyhnutelný promění domácí pokoj v nepokoj, obrátí naději v zoufalství a zbudí konečně třenice a zápasy, jichžto směru, objemu ani konce předvídati nelze . . . . . Byli jsme před Rakouskem, budeme i poněm!"

Jako člověk, vlastenec, učenec i politik Palacký po celý svůj život zůstal věren ideálu svého mládí „božnosti" a pravého „člověctví", jsa nejen hlasatelem, ale i plnitelem vznešených ideí volnosti, pravdy, dobra a krásy. Vděčný národ, uznávaje neocenitelné jeho zásluhy o pokrok národnosti, vědy a kultury české, poctil ho podle pravdy čestným názvem „Otce vlasti".

[Jos. Jireček: P. J. Šafařík (Oesterr. Revue, Wien 1865.) — Vojt. Šafařík: Krátký životopis P. J. Šafaříka. Pr. 1870. — V. Brandl: P. J. Šafařík. Brno 1887. — Konst. Jireček: Šaf. mezi Jihoslovany (Osvěta 1895). — Jaroslav Vlček: P. J. Šafařík. Pr. 1896. — П. А. Лавров: Жизнь и учен. дѣятельность П. И. Шафарика. Moskva 1897. — Č. Zíbrt: Pobyt P. J. Šafaříka v Berlíně r. 1841 a ve Vídni r. 1848 i 1851 (Osvěta 1909); Život a činnost P. J. Šafaříka ve světle dopisů synovci Janovi (Čas. Čes. Mus. 1910). — J. Vlček, L. Niederle a M. Weingart o Šafaříkovi v Lit. čes. XIX. st. II.², kde uvedena obšírnější bibliografie.

Vlastní životopis Fr. Palackého, vyd. M. Červinková-Riegrová (Osvěta 1885). — Korespondence a zápisky Fr. Palackého, vyd. V. J. Nováček. — Jos. Kalousek: Nástin životopisu Fr. Palackého (úvod k 3. vyd. „Dějin" r. 1876). — Památník Fr. Palackého. Pr. 1898. — Jaroslav Goll: Fr. Palacký (Čes. Čas. Hist. 1898). — T. G. Masaryk: Palacký's Idee d. böhm. Volkes. Pr. 1899. — Jos. Pekař: F. Palacký (Ottův Slov. nauč. XIX. a Svět. knihovna 1912). — Jan Heidler: O vlivu hegelismu na filosofii dějin F. Palackého (Čes. Čas. Hist. 1911). — Jar. Werstadt: Politické dějepisectví XIX. st. (Čes. Čas. Hist. 1920.)]

HLAVA V.

Počátky hnutí romantického u Jihoslovanů.

1. Spory o spisovný jazyk a pravopis.

Nové hnutí romantické vnikalo k Jihoslovanům nejdříve z literatury německé, a to prostřednictvím vídeňským, kde v druhém desítiletí XIX. století nalezly ideje romantiky hojné přivržence. Nový směr podporován byl časopisy, šířícími tendence romantické; nejvýznamnější z nich byly „Wiener Jahrbücher der Literatur", založené r. 1818 od Gentze, které se zajímaly také o Slovany v Rakousku a do nichž přispívali slovanští učenci, jako Dobrovský a Kopitar. V těchto časopisech Slované nalézali hojné povzbuzení, aby dbali své národní osobitosti, vzdělávali svou řeč, pěstovali domácí historii, studovali svou minulost atd. Po způsobu časopisů vídeňských vydávány byly i v jiných městech časopisy, které šířily nové ideje romantické. Německé časopisy v Lublani, Celovci, Št. Hradci, Záhřebě posilovaly svým tónem patriotickým vědomí národní i u slovanské části obyvatelstva, přinášely často zprávy o Slovanech a uveřejňovaly slovanské básně. Tímto způsobem budil se u Slovanů jižních zájem o národní řeč, historii, poesii a lidové tradice. Neméně vydatným zdrojem, z něhož vážili Jihoslované podněty a podporu svého hnutí romantického, byla literatura česká a polská. Zejména vlastenecký a literární ruch v Čechách, který se na počátku XIX. století utěšeně zvedal, byl Jihoslovanům mocnou pobídkou a účinným příkladem, aby s podobným úsilím pracovali o svém národním a literárním obrození. Básníci a učenci jihoslovanští sami rádi a vděčně uznávají, jak blahodárně působily na ně práce Dobrovského, Kollárovy, Šafaříkovy, Čelakovského a jiných buditelů československých.

Velikou překážkou rychlejšího vývoje literárního u jednotlivých kmenů jihoslovanských byla nesjednocenost a neustálenost spisovného jazyka a pravopisu, což bylo příčinou dlouhých bojů jazykových, jež třeba nejdříve vysvětliti.

V popředí snah reformovat a upravit pravopis a spisovnou řeč Jihoslovanů, zvláště Slovinců a Srbů, stál *Jernej Kopitar*

(1780—1844), vynikající slavista „in slavicis literis augendis magni Dobrovii aemulator", t. j. geniální následovník velikého Dobrovského. Kopitar narodil se v horním Kraňsku, studoval gymnasium a filosofii v Lublani a stal se domácím učitelem synovce barona Zoise, který si ho oblíbil a jmenoval ho svým tajemníkem, knihovníkem a dozorcem sbírek mineralogických. Kolem Zoise skupilo se několik učených mužů, nadšených láskou k mateřské řeči a slovansky uvědomělých, jako Linhart, Japel, Kumerdej, Vodnik a j., od nichž mladý Kopitar vážil především svůj sklon k studiím slavistickým. Neméně mocný byl i vliv Čechů, zejména F. Durycha a Dobrovského, jejichž spisy poznal v knihovně Zoisově. Působily i spisy slovinských spisovatelů protestantských, jež Zois pečlivě shromáždil ve své knihovně; byly mu nejen zdrojem poučení v otázkách gramatických, nýbrž budily i jeho zájem o Slovanstvo. Opustiv Lublaň, odešel r. 1808 do Vídně, kde hodlal pokračovat ve studiích a poslouchal práva. Lákala ho více filologie, jmenovitě slovanská. V dvorní knihovně vídeňské nalezl bojné prameny k studiím slavistickým, neúnavně vyhledával osobní styky se Srby, Řeky, Rumuny a Albánci a osvojil si znalost jejich řeči; proto byl jmenován censorem slovanských a řeckých, později i rumunských knih. R. 1812 obdržel místo skriptora dvorní knihovny a posléze se stal jejím ředitelem. Knihovna dvorní poskytovala mu možnost navázati styky s učenci tehdejší doby, zvláště s pracovníky slovanskými. O jeho širokém spojení se slovanským světem svědčí bohatá korespondence.

Prvním významným dílem Kopitarovým byla „Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark" (1808), složená podle zásad Adelungových a Dobrovského; byla to první systematická a kriticky psaná mluvnice slovinská, založená na spisech protestantských spisovatelů slovinských a na živé řeči lidu. Kopitar určil v ní pravidla slovinštiny, hlavně podle nářečí kraňského, horlil proti germanismům, zvláště užívání členu, odstranil novotaření Pohlinovo a přispěl k ustálení řeči spisovné. V úvodě pojednal o dějinách a povaze slovanských národů, posuzoval dosavadní práce gramatické o jazyku slovinském, povzbuzoval své krajany k studiu slovanských řečí a vytkl důležitost slovinštiny pro slovanský jazykozpyt. Podle jeho theorie, kterou později zevrubněji objasnil, sluší hledati pravlast církevní slovanštiny v Panonii; byla prý to řeč panonských Slovinců, předků nynějších Slovinců v jihovýchodních zemích alpských, proto je nynější slovinština ze všech jazyků slovanských církevní slovanštině nejbližší. V dodatku ke své gramatice sestavil pak první slovinskou bibliografii s důkladným popisem jednotlivých spisů. Zároveň se snažil reformovat pravopis slovinský; maje na zřeteli zásadu Adelun-

govu: „Piš, jak mluvíš“, žádal, aby každá hláska označována byla jednou zvláštní literkou, nikoliv kombinací jejich. Pomýšlel i na jednotnou grafiku všech Slovanů, sestavenou na základě latinského písma. Od této jednotné abecedy slovanské mnoho si sliboval pro literární vzájemnost slovanskou; duševní plody jednotlivých kmenů slovanských staly by se tím vzájemně přístupnější a jednotlivá nářečí mohla by vedle sebe žít i v literatuře do těch dob, až by se nářečí nejlepší stalo společnou řečí literární. O otázce jednotného pravopisu pro všechny Slovany Kopitar nepřestal blouzniti a hleděl pro svůj plán získati také Dobrovského vyzývaje ho, aby se stal Slovanům „druhým Cyrilem“. Dobrovský sám uznával nevýhody nestejné grafiky u Slovanů, záhy (r. 1780) sliboval o té věci zvláštní spis „Alphabetarium slavicum“ a k naléhání Kopitarovu podával o tom rozmanité návrhy: znamenaje však, že bez sjednocení politického a církevního těžko věc uskutečnit, zcela liberálně prohlásil: „Ať každý (národ) píše, jak chce, jen když jinak dobře píše.“

Mluvnice Kopitarova měla vedle své ceny vědecké i důležitý význam národní; budila v poněmčelých Slovincích city vlastenecké, ukazujíc na vynikající přednosti jejich opovrhované řeči, vyzývala je na cestu národního rozvoje, posilovala jejich sebevědomí ukazováním na jejich příbuznost s ohromným světem slovanským a věštila jim lepší budoucnost. Vanul z ní stejný duch literární vzájemnosti slovanské, jakým proniknuty byly práce českých slavistů, Durycha a Dobrovského.

Ve Vídni literární obzor Kopitarův se rozšířil a vědomosti jeho o světě slovanském se prohloubily. Vedle svých studií mluvnických horlivě se účastnil činnosti publicistické, přispívaje do „Annalen der Literatur und Kunst“, „Vaterländische Blätter“, Hormayerova „Archivu“, Schläglova „Deutsches Museum“ články o slovanských národech a literaturách. Hlavní činnost publicistickou rozvinul jako redaktor slovanského oddílu v „Allgemeine Wiener Litteraturzeitung“ a potom v „Jahrbücher der Literatur“, pro něž se snažil získati přední spolupracovníky ze slovanských zemí a vytvořiti z nich téměř centrální orgán, poučující o význačných zjevech slovanských literatur. Ve svém nadšeném článku „Patriotische Phantasien eines Slaven“ (1810) vyličoval význam slovanských řečí a literatur, horlil pro založení stolice církevně-slovanského jazyka při vídeňské universitě a vykládal, že by se ve Vídni, kde se stýkají Slované všech kmenů, měla zřídit ústřední akademie slovanská, jejíž oddíly by tvořily akademie pražská, varšavská, petrohradská a příští ilyrská. Dobrovský uznával sice také význam Vídně pro studium slavistiky, ale zřízení slovanské akademie ve Vídni pokládal za nemožné, ježto tam vládne „ďábelský princip germanisace“. Když pak se v letech třicátých centrem slavistiky

stala Praha, Kopitar to nemile nesl a práce českých učenců podceňoval. Miláčky jeho byli hlavně Jihoslované; největší zásluhy si zjednal o písemnictví srbské tím, že se stal Vuku Karadžićovi rádcem a vychoval v něm reformátora srbské orthografie a řeči, sběratele písní a tradic národních.

Z učených prací jeho sluší jmenovati zvláště knihy „Glagolita Clozianus“ (1836), první vzorné vydání památky staroslovanské, a „Hesychii glossographi discipulus“ (1839). V tomto spise jsou otištěny řecko-slovanské glossy ze starého slovníku řeckého, rozmanité příspěvky filologické a konečně ostré polemiky proti učencům slovanským: Maciejowskému, Gajovi, Šafaříkovi, Palackému a j. Se svého stanoviska, přísně katolického a také rakouského, Kopitar nepřál snahám českých učenců, tíhnoucích více k Rusku, jež neměl rád, a utkával se s nimi v prudkých polemikách, v nichž projevoval neobyčejnou jízlivost a drsný sarkasm, takže se mu říkalo: „slovanský Mefistofeles“. Jeho nesnášelivost a panovačnost, jakou si později osvojil, trpce nesli sami krajané jeho, slovinští spisovatelé, a Matija Čop přímo mu psal: „Tím, že po řadu let — kromě Dobrovského, který, pokud vím, pánovitý nebyl, — jste byl jediným mužem talentu a učenosti, jenž ve věcech slovanských měl slovo, osvojil jste si jakousi diktaturu v tomto oboru, takže se Vám zdá každý nepřítelem a rebelem, kdo se osmělí míti své vlastní mínění. Proto vidíte v Šafaříkovi, Palackém, Čelakovském a bezpochyby také ve Vostokovu samé nepřátele . . . .“

Podnět Kopitarův, reformovat grafiku slovinskou, měl silnou ozvěnu u domácích filologů. *Petr Dajnko* (1787—1873) vydal mluvnici slovinskou: „Lehrbuch der windischen Sprache“ (1824), složenou podle zásad Dobrovského, v níž se pokusil doplnit latinskou abecedu pro slovinský jazyk, jak si to přál Kopitar, ale pokus jeho nebyl šťastný a jeho „dajnčice“ rozmnožila jen pravopisné zmatky a způsobila zbytečnou roztržku mezi spisovateli. Více prospěl všeobecnému vzdělání vydáváním knih pro lid. Hlavním odpůrcem „dajnčice“ byl *Anton Murko*, který vydal r. 1832 mluvnici a slovník, v nichž se držel bohoričice a varoval před roztržkami pravopisnými.

Frant. Metelko (1789—1860), žák Kopitarův a první profesor slovinského jazyka na lyceu lublaňském, vydal podle Kopitara mluvnici „Lehrgebäude der slovenischen Sprache“ (1825), v níž chtěje vyhověti požadavku Kopitarovu, aby každá hláska měla svůj zvláštní znak, doplňoval latinské litery cyrilskými, jak se o to již dříve v Čechách pokoušel Puchmajer. Novota jeho zvaná „metelčicí“ našla hojné přívržence a byla příčinou dlouhé války pravopisné. Rozpoutala se v letech třicátých, když začal vycházeti almanah

„Kranjska Čbelica“ v bohoričici. Většina duchovenstva přála však metelčici, které se ujímal také Kopitar. Přední básník „Čbelice“ Prešérn napsal do třetího ročníku satirický sonet, v němž se vysmíval lidem „starého kopyta“ (narážka na Kopitara) a hádku o pravopis nazval sporem o stín oslův. Bohoričice zastal se také F. L. Čelakovský ve své recensi Čbelice (Čas. Čes. Musea 1832) poznamenávaje: „Zůstávejte tedy raději vždy, Slovenci milí! při svém obvyklém psaní způsobu, nedávajíce místa těmto a podobným pustým a neužitečným novotám, a jestliže kdy vám na mysl přišlo opravovati svůj pravopis a svou abecedu, čiňte to způsobem Čechů a Poláků.“ Dovolávaje se úsudku Čelakovského, M. Čop napsal ostrý článek proti Metelkovcům, na nějž tito rovněž ostře odpověděli; do sporu vmísil se i Kopitar, jenž byl útoky Čelakovského a Čopa na metelčici svrchovaně podrážděn, a napsal jízlivý pamflet, v němž hrubě tupil Čopa a Prešérna. Výsledek prudkého boje byl však pro bohoričici příznivý; metelčice byla ze škol odstraněna a tím pozbyla své hlavní opory. Vlivem hnutí ilyrského, které se dotklo také Slovinců, musila konečně bohoričice ustoupiti „gajici“, t. j. ilyrskému pravopisu, jejž podle českého sestavil Gaj. První slovinskou knihou, tištěnou „gajicí“, byly Vrazovy „Narodne pjesni ilyrske“ (1839). Když pak od r. 1846 Jan Bleiweis začal užívati v „Novicích“ důsledně gajice, následovali ho i jiní spisovatelé, načež se dostalo gajici r. 1848 úřední sankce. Působením ilyrismu přiblížila se také spisovná řeč slovinská řeči srbochorvatské, což bylo podporováno i vědeckými pracemi Miklosichovými, a východní nářečí slovinská nabyla v ní převahy. Jednota spisovné řeči ustálena byla zejména mluvnicí (Slovenska slovnica, 1854) a slovníkem *Antona Janežiče.*

Zmatek v užívání řeči spisovné a v pravopise na počátku XIX. století byl i u Srbů. Jedna část spisovatelů — nebylo jich mnoho — psala ruskoslověnsky, ale velmi nedůsledně, přibírajíc do své řeči více méně výrazy nebo koncovky srbské. Jiní spisovatelé snažili se psáti jazykem národním, ale neznajíce čisté řeči národní a nemajíce gramatiky, kterou by se řídili, užívali rozmanitých dialektů. Největší počet spisovatelů psal libovolnou míchanicí řeči ruskoslověnské a srbské podle svého vkusu a zcela nedůsledně. A jako nebylo žádných určitých pravidel pro spisovnou řeč, tak nebylo jich ani pro pravopis; každý spisovatel psal svou orthografií a při tom zřídka důsledně.

Sjednocení Srbů v jednotné řeči spisovné a v jednotném pravopise je záslužným činem *Vuka Stefanoviće Karadžiće.* Na podnět Kopitarův napsal Vuk roku 1814 první gramatiku jazyka srbského „Pismenica serbskoga jezika po govoru prostoga naroda“; složil ji podle vzoru slavja-

nosrbské mluvnice Avrama Mrazoviće z r. 1800 a nevymanil se ještě úplně ze starších názorů gramatických. Nicméně to byla první mluvnice národní řeči a vytčena v ní už zásada fonetického pravopisu a jednoduché abecedy: „Piši, kao što govoriš, a čitaj, kao što je napisano.“ V pravopise následoval Sava Mrkala, který již r. 1810 navrhoval zjednodušení dosavadního pravopisu. Vuk v tomto směru pokračoval a zjednodušil azbuku tak, že místo 46 písmen ze slověnské azbuky obsahovala pouze 29 písmen. Později zavedl ještě některé změny a dovršil svou reformu roku 1836, vytvořiv orthografii, které se dosud užívá.

Poučováním Kopitarovým prohloubily se znenáhla filologické vědomosti Vukovy; poznal nedostatky prvního svého pokusu a proto k srbskému slovníku připojil nové, doplněné a opravené vydání své mluvnice. Byla to nejlepší mluvnice do vydání gramatiky Daničićovy (1850). Hned po vydání své první mluvnice začal k naléhání Kopitarovu pracovat o srbském slovníku. Před Vukem dály se už pokusy o slovníky srbochorvatské řeči od Jakova Mikalje (1649), Jurja Habdeliće (1670), Belostence (1740), A. Jambrešiće (1742), Joachima Stulli (1801—1810) a j. Byly to vesměs slovníky severo-západní části srbského národu, tištěné latinkou a neúplné. Vuk založil svůj slovník na živé řeči oněch krajů, které sám dobře znal, v Srbsku, Sriemu a jižních Uhrách. Shromáždiv dostatečný materiál, za činné pomoci Kopitarovy redakci slovníku ukončil. „S r p s k i R j e č n i k“ vyšel r. 1818 přispěním obětavých mecenášů. Obsahoval přes 26.000 slov a uspořádání jeho bylo na tehdejší dobu přímo vzorné. Jednotlivá slova opatřena byla akcentem, připojen k nim překlad německý a latinský (od Kopitara), kromě toho etnografické, historické a geografické výklady, pokud toho jednotlivá slova vyžadovala. I po vydání slovníku Vuk nepřestal sbírat jazykový materiál, doplňuje jej novými výrazy z Černé Hory, Dalmácie, Chorvatska a Starého Srbska. Nové vydání „Rječnika“ (1852) obsahovalo již přes 47.000 slov. Práce Vukova nebyla tím ukončena; materiálu, který potom ještě shromáždil, užito bylo ve třetím vydání (r. 1898), opraveném a doplněném.

Již prvním vydáním slovníku Vuk vlastně ukončil svůj úkol reformátora spisovného jazyka srbského; rozpravy a články, jež potom psal, jsou spíše obranou, výkladem a prohloubením zásad, jimiž se v slovníku řídil. Kromě toho týkají se rozmanitých otázek filologických, poměru nářečí čakavského a štokavského, poměru církevní slovanštiny k srbštině a p. O těchto otázkách vládl dříve v Srbsku úplný zmatek.

Vukova reforma nebyla však hned uznána, nýbrž roznítila velikou bouři mezi spisovateli srbskými. Protivníky jeho možno rozděliti ve tři skupiny. K první náleželo konservativní duchovenstvo, které se obávalo novot Vukových z příčin náboženských

a národnostních. Spatřujíce v ruskoslověnštině podstatný znak své náboženské a národní osobitosti, domnívali se, že novoty Vukovy jsou namířeny na pravoslaví a národnost srbskou ve prospěch katolictví a rakušanství. Přátelství Vukovo s Kopitarem, který byl znám jako přísný katolík a veliký patriot rakouský, je v tom utvrzovalo. Zástupcem jejich byl Sava Tekelija. Vuk odpovídal na jejich námitky hlavně těmi články, v nichž vysvětloval, že srbština, ruskoslověnština a církevní slovanština jsou řeči zcela rozličné. Odpor jejich také povolil, jakmile nabyli přesvědčení, že reforma není nebezpečna ani víře ani národnosti srbské. Druhou skupinu tvořili učení spisovatelé, kteří si zakládali na svém vzdělání školském. Domnívajíce se, že dosavadní řeč, které se po dlouhá léta užívalo v církvi a ve škole, vyniká nad prostý jazyk lidu, „jezik orača i kopača", nemohli pochopit, že by řeč lidu mohla býti řečí literární. Zástupci jejich, Joakim Vujić a Milovan Vidaković, pohrdlivě pohlíželi na „govedarski" jazyk, jejž Vuk zaváděl; Vuk jim zase vytýkal, že neumějí srbsky psát a posílal je do školy prostého lidu. Zástupcem třetí skupiny protivníků Vukových byl Jovan Hadžić, který nedbal žádných důvodů věcných a snažil se Vuka osobně snížit vytýkaje mu, že je nevědomec a prostý přepisovač toho, co mu jiní diktují. Hadžić byl hlavní příčinou, že spisy Vukovy a jeho pravopis byly zakázány v knížetství srbském. Ale čím prudčí polemiky Vuk s ním byl nucen vésti, tím skvělejší bylo jeho vítězství.

Zatím ustálily se úplně názory Vukovy o spisovné řeči srbské. Ve zvláštní brošuře z r. 1845 dovozoval, že základem spisovné řeči má býti nářečí jižní, jímž mluví veliká část Srbů, v němž jsou složeny téměř všechny národní písně, kterým psali i dubrovničtí spisovatelé a v němž by se mohli sjednotit s bratry Chorváty. Zároveň připouštěl, že tam, kde lidová řeč nestačí, možno ji obohacovati přibíráním slov z církevní slovanštiny, ruštiny nebo tvořiti slova nová. Vzor této řeči podal v překladě „N o v é h o z á k o n a" (1847). Ve svých polemikách Vuk stále se dovolával mladší generace, o níž doufal, že schválí jeho zásady. A v té naději se nezklamal. Roku 1847 vystoupil mladý a nadaný filolog srbský *Ďuro Daničić*, který vydal článek „R a t z a s r p s k i j e z i k i p r a v o p i s", skvělou apologii zásad Vukových. R. 1850 prohlásila pak skupina vynikajících spisovatelů (Miklosich, Daničić, Kukuljević, Mažuranić, Demeter a j.) jižní hercegovské nářečí za spisovný jazyk Srbů a Chorvátů a uložili Vukovi, aby napsal jeho pravidla.

Úplná nesjednocenost v spisovném jazyku a pravopise vládla též u Chorvátů, kteří znali jen místní řeči: dubrovnickou, dalmatskou, bosenskou, chorvatskou, slavonskou a p. První, jenž usi-

loval o jednotnou řeč spisovnou mezi Chorváty. byl *Đuro Šporer-Matić,* vychovaný ve školách národních, od Napoleona v Ilyrii zřízených. Roku 1823 vydal ve Vídni „Almanak ilirski", v němž vykládal, že největším neštěstím Chorvátů jest, že jednotlivé části jejich, pozbyvše vědomí národní jednoty, užívají v literatuře svých nářečí místních a neoceňují významu společné řeči spisovné. Sám užíval nářečí slavonského, velice blízkého štokavštině. Také *Josip Đurkovečki,* farář v Samarici, vydávaje roku 1826 v Pešti „Jezičnicu (mluvnici) horvatskoslavinsku", horlil pro literární sjednocení všech Chorvátů, dovozuje, že chorvatský jazyk je tak bohat slovy, že se mu žádná řeč nevyrovná, neboť čeho nemá jeden dialekt, to lze najíti v jiném. Ideálem jeho bylo nejen literární sjednocení Chorvátů, nýbrž všech Jihoslovanů, pravoslavné Srby nevyjímajíc.

Potřeba literárního sjednocení Chorvátů pociťovala se čím dále tím silněji a nabyla konečně reálnější formy, když r. 1830 vydal *Ljudevit Gaj* v Budíně spisek „Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaňa". Pravopis Gajem navržený přizpůsoben byl diakritickému pravopisu českému. V předmluvě ukazoval Gaj na příklad Čechů, Poláků a Rusů, jak pečují o rozvoj svého jazyka a národní literatury, a vytýkal svým rodákům, že o svůj jazyk nedbají a více milují němčinu, čímž se odcizují národu. Zároveň propagoval myšlenku, aby se všichni bratří chorvatští, totiž Chorváti, Slavonci, Dalmatinci, jakož i Slované v Štyrsku, Kraňsku a Korutanech semkli společným pravopisem v užší celek literární a přiblížili se takto Čechům a Polákům. Chorváti pak aby se usnesli na jednotné řeči spisovné. Této jednotné řeči razil dráhu *Ign. Berlić,* vydav roku 1832 v Pešti „Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmatien, Slawonien, Serbien, Ragusa etc., dann von den Illyriern im Banat und Ungarn gesprochen wird." Aby nepopudil starší spisovatele chorvatské, Gaj začal vydávati své „Novine Horvatzke" a literární přílohu „Danicza Horvatzka, Slavonzka i Dalmatinzka" ještě pravopisem starým a nářečím kajkavským, ale zároveň otevřel sloupce „Danice" volné diskusi o spisovném jazyku a po článcích Pavla Stoosa a Topaloviće, kteří se přimlouvali za přijetí nářečí štokavského, sám vystoupil ve prospěch štokavštiny a nové orthografie. Upraviv takto svým reformám půdu, vydával druhý ročník (1836) novin s titulem „Ilirske Narodne Novine" a literární přílohu „Danica ilirska" novým pravopisem a nářečím štokavským. Reforma jeho přes protest Kopitarův, Kristianovićův a j. se ujala a štokavština se stala literární řečí chorvatskou tak jako u Srbů.

[Kopitarova autobiografie (u Miklosiche: Slav. Bibl. I, 1851 a u Jagiće: Источники для исторіи слав. филологіи II. 323 d.); Legis-Glückselig:

Kopitariana (Österr. Blatter f. Liter. u. Kunst. Wien 1846, 86—7; viz Jagić: Источники II. 328); J. Marn: Kopitarjeva Spomenica. Ljubl. 1880; Toužimský: Kopitar a Stanko Vraz (Květy 1880, II); F. Pastrnek: B. Kopitar (Ottův Slov. nauč. XIV); M. Murko: Kopitar in Vuk Karadžić (Lj. Zvon 1908); Н. Петровскій: Первые годы дѣятельности В. Копитаря. Казань 1906, Библіограф. список трудов В. Коп. (Р. Ф. Вѣст. 1911, 65—6); Тершаковец: Відносини В. Копітара до галиц.-україн. письменства (Зап. Шевч. 94, 1910); В. Ягич: Исторія слав. филологіи. Спб. 1910, p. 185—214. — J. Košan: Slovenischer ABC Streit (Progr. gymn. v Mariboru 1890).

O pravopisných a jazykových reformách Vukových a Gajových viz Ягич: Ист. слав. фил. 370—407, 410—21.]

2. *Prešérn a jeho doba.*

Předzvěstí čilejšího života literárního u Slovinců byly kroužky, jež se tvořily mezi mládeží studující a jejichž účelem bylo vzdělávati řeč mateřskou. V Štyrském Hradci *Janez Primic* (1785—1823), žák Vodnikův, vida lhostejnost slovinského duchovenstva k rodnému jazyku, naklonil si několik tamních theologů, budil v nich lásku k opovrženému jazyku slovinskému a povzbuzoval slovem i skutkem k činnosti literární. Působením jeho utvořila se roku 1810 z mladých bohoslovců společnost „Societas slovenica", jejímž programem bylo mimo cvičení v jazyku mateřském shromažďovat materiál k slovníku slovinskému a sbírat národní písně a pověsti. V čele společnosti stál čilý a temperamentní Primic, který členům společnosti přednášel o mluvnici a pravopise slovinském, sbíral národní písně, psal učebnice pro školy, překládal povídky pro mládež a pomýšlel i na vydávání časopisu slovinského. Ačkoliv společnost nesplnila nadějí, které byly do ní kladeny, nebyla přece činnost její bez úspěchu; r. 1812 úsilím Primicovým a Kopitarovým zřízena byla stolice slovinského jazyka na lyceu v Št. Hradci a profesorem jmenován byl Primic. Učitelská činnost jeho pohříchu netrvala dlouho; po roce onemocněl chorobou mozku a stolice zůstala neobsazena až do r. 1823.

Roku 1823 utvořil se mezi studující mládeží v Št. Hradci nový kroužek literární „Ilirski klub", jehož duší byl *Mojsije Baltič;* členy jeho byli později *Ant. Slomšek, Dimitrij Demeter, Fran Kurelac a Ljudevit Gaj.* Tradice tohoto kroužku přešly i na posluchače, kteří potom v Hradci studovali.

V Korutanech horlivou činnost buditelskou vyvíjel v této době *Urban Jarnik* (1784—1844). Jako kaplan v Celovci skládal podle vzoru Vodnikova básně, prosycené láskou k vlasti, vydával je v německém časopise celoveckém a místní německý básník Felinger připojoval k nim paralelní překlad německý.

Zanechav poesie vydával učebnice a knihy pro mládež. Jeho kniha „Zbér lepih ukov za slovensko omladino“ (1814) je tím pozoruhodna, že v ní ukázal na zdroje, z nichž by se slovinské písemnictví mohlo osvěžiti, — na literaturu českou a srbochorvatskou. Do své knihy přeložil několik bajek podle Kraméria a několik přísloví ze „Sbírky českých přísloví“ (z r. 1804). Posléze se věnoval studiím gramatickým a kladl největší důraz na živý jazyk lidu a starou slovanštinu. Napsal první slovinský článek dialektický „Obraz slovenskega narečja u Koruškoj“ a na základě místních jmen snažil se určit prvotní hranice, jež Slovinci zaujímali, a vyložit příčiny germanisace jejich. Jako Primic, tak i Jarnik přimlouval se za uvedení národního jazyka do bohoslužby.

V Lublani byla r. 1817 přičiněním Zoisovým a Kopitarovým zřízena stolice slovinského jazyka v bohosloveckém semináři a gymnasiu a svěřena žáku Kopitarovu Metelkovi. R. 1824 tři duchovní Jan Cigler, Ign. Holzapfel a Xaver Andrioli podali guberniu žádost, aby směli vydávati slovinský týdeník poučně-zábavný „Slavinja“ jako přílohu „Laibacher Zeitung“. Nebylo jim to dovoleno, ježto biskup A. Wolf nepříznivě se vyslovil o potřebě čistě slovinského časopisu. Těžko prý pochopiti, k čemu má sloužit týdeník veskrze psaný v kraňské řeči jako příloha německého časopisu pro čtenáře, kteří, poněvadž čtou německý časopis, všichni sice německy umějí, ale ne všichni kraňsky. Tím byla věc odložena, ale ne na dlouho. R. 1827 dostal se do Lublaně za profesora poetiky Matija Čop a r. 1828 přišel tam také mladý právník Fr. Prešérn. Oba nemile nesli, že literatura slovinská hoví jediné potřebám venkovského lidu a o vyšší zájmy umělecké se nestará. Proto se umluvili, že budou vydávat almanah „Kranjska Čbelica“, který by byl určen pro čtenáře vzdělanější. Nalezše v Mihovi Kastelici, úředníku lycejské knihovny, ochotného redaktora a vydavatele, předložili rukopis almanahu censuře. Lublanská censura z přílišné opatrnosti poslala rukopis do Vídně k hlavní censuře. Kopitar, přítel Čopův, censuru příznivě vyřídil a r. 1830 spatřila „Čbelica“ po prvé světlo denní. Vyšla v pěkné úpravě a vzbudila větší zájem čtenářů, než sami pořadatelé očekávali. Kniha byla brzy rozebrána, takže r. 1834 vytištěno bylo druhé vydání.

Čbelica měla však také své protivníky. Směr její nelíbil se především Kopitarovi, který byl krásou národních písní srbských v té míře oslněn, že každou jinou poesii, zvláště romanticky umělou, příkře zamítal. Tomuto úzkoprsému názoru na poesii důrazně se opřel Čop a zastával se volnosti a individuálnosti básnické. „Bezprostřední napodobení národní poesie“, dovozoval Čop, „nezdá se mi vhodné. Národní poesie je bezděčný produkt přírodní, něco beze všeho úmyslu vytvořeného. Jakmile se však

má vědomě a úmyslně reprodukovat, nevzejde z toho často nic jiného než afektace."

Nový směr poesie, zastoupený v Čbelici příspěvky Prešérnovými, narazil dále na prudký odpor oné části duchovenstva, která se hlásila k t. zv. jansenismu. Celkem to byli mračni pietisté a obskuranti, kteří nepřáli osvícení lidu a literární činnost snažili se obmezit na pouhé vydávání modlitebních a pobožných knih. Výstižnou charakteristiku jejich podal Čop v listě Čelakovskému r 1833: „Našemu (větším dílem jansenistickému) duchovenstvu, které přec tvoří nejlepší kraňskou obec čtenářskou, zdá se každý druh spisovatelství, který není určen pro potřeby venkovana (a to především pro duchovní potřeby), při nejmenším zbytečný, erotická poesie pak nejvýše hříšná ... Tito lidé věří, že jazyk je už dostatečně vzdělán, může-li se v něm psáti katechismus a modlicí kniha; a jestliže má k tomu ještě tucet gramatik, potom že je vykonáno vše, co si lze přáti. Jaké jest estetické vzdělání těchto lidí, můžete z toho posouditi, že jsem byl nucen široce jim vykládati o jižních (t. j. vlašských) poetických formách." Jansenisté lublaňští, majíce v čele Jiřího Pavška, revisora knih při guberniu, začali brojiti proti „vášnivé a hrdé" poesii Prešérnově, písně milostné vyhlašovali za věc pohoršlivou a svůdnou pro mládež. Když r. 1831 vyšel druhý ročník Čbelice, Prešérn odpověděl svým protivníkům ostrou satirou „N o v a p i s a r i j a"; v první části persifloval názory Kopitarovy a v druhé tepal jansenisty, zejména Pavška.

Kopitarovi a jansenistům, kteří přáli metelčici, vadila konečně i bohoričice, kterou byla Čbelica tištěna. Pravopisné spory, které se zatím vznítily, měly nemalý vliv na další osudy Čbelice. Když byl předložen censuře čtvrtý ročník Čbelice a místní gubernium dovolilo vytištění její po návrhu místního censora, jímž byl tehdy Čop, Pavšek jako revisor knih proti tomu protestoval, dovozuje ve svém podání guberniu, že je v básních Prešérnových mnoho míst závadných, která asi censoru Čopovi ušla, a že vůbec fantasie tohoto básníka zatížena je politování hodným nedostatkem mravním. Jinou ještě větší závadu spatřoval Pavšek v překladě Bürgerovy balady „Der Abt und der Kaiser" od mladého básníka Tuška, která prý je namířena na snížení a pohanu duchovenstva. Proto žádal, aby gubernium nedovolilo knihu tisknout, ježto by duchovenstvo bylo nuceno čtení její zakázat nebo ji spálit. Pavšek přemluvil i biskupa Wolfa, aby v té věci u gubernia protestoval, a tak se stalo, že rukopis byl poslán k vyšší censuře do Vídně. Censor Kopitar, rozhněvaný sporem pravopisným, tentokráte se přidal na stranu Pavškovu a nedoporučil rukopis k otištění. Čop a Prešérn napiali však všecky síly a dokazovali směšnost zákazu censurního. Zadali rukopis znovu k censuře a docílili toho, že gubernium k vytištění

svolilo. Z překladu romance Bürgerovy byly vydány v metelčici četné otisky a rozeslány — na vzdory Metelkovcům. Vítězstvím Čbeličarů utvrzen byl nový básnický směr a vybojována větší volnost uměleckému tvoření. Další vydávání Čbelice bylo však přerušeno náhlou smrtí Čopovou. Pátý ročník vyšel teprve r. 1848.

O vydání Čbelice největší zásluhy měl *Matija Čop* (1797—1835). Opustiv studie theologické, byl humanitním profesorem v Rěce, kde se naučil italsky a srbochorvatsky a poznal starou literaturu dubrovnickou. Od tamějšího anglického konsula naučil se anglicky a od jednoho ze svých kolegů rusky a polsky. Z Rjeky se dostal na gymnasium ve Lvově; tam poznal literaturu polskou, zejména Mickiewicze a Zaleského. R. 1827 povolán byl do Lublaně jako profesor poetiky a bibliotékář lycejní knihovny. Zemřel předčasně, utonuv při koupání v Sávě. Dopisoval si s mnohými učenci slovanskými, z českých se Šafaříkem, Čelakovským a Palackým. R. 1834 navštívil Prahu, aby se seznámil s literaturou českou. Založil si bohatou knihovnu, která čítala okolo 4000 knih. Předmětem jeho studia byla hlavně literatura slovinská; svůj obsáhlý spis bibliografický dal Šafaříkovi k volnému použití. Estetickým vzděláním a širokým rozhledem literárním převyšoval všechny své vrstevníky a měl rozhodující vliv na básnický směr a rozvoj Prešérna, který mu věnoval zvláštní báseň, nazývaje ho „velikánem učenosti", jenž zjednav si krésovské poklady ducha, obohacoval jimi své druhy.

Vydavatelem a pilným básníkem Čbelice byl *Miha Kastelic* (1796—1868), úředník a po Čopovi bibliotékář lycejní knihovny v Lublani. Něžné a sentimentální básně jeho kromě hladké formy nijak nevynikaly. Čelakovský charakterisoval je takto: „Básním Kastelicovým lehkost ano i rozmanitost sice odepříti se nemůže, leč pohřešujeme v nich zhusta jednoty myšlenek, stručnosti a vyššího letu".

Největším básníkem Čbelice byl *France Prešérn* (1800—1849), zakladatel moderní poesie slovinské. Rodištěm jeho byla ves Vrba, asi hodinu vzdálená od Bledského jezera proti Karavankám. Básník sám nazývá rodný svůj kraj „podobou ráje". Studoval gymnasium v Lublani, kde se seznámil s Čopem. První dva ročníky filosofie vystudoval rovněž v Lublani, kde byl mimo jiné učitelem jeho Jiří Pavšek, pozdější jeho protivník. Třetí ročník filosofie a potom práva studoval ve Vídni, vypomáhaje si soukromým vyučováním. V ústavu vzdělávacím, jejž založil Bedřich Klinkowström, vyučoval hr. Ant. Auersperga, který se později proslavil jako německý básník s pseudonymem Anastasius Grün. Prešérn ho učil řecké a římské historii a vděčný žák věnoval mu později vzletnou ódu „An meinen Lehrer". Často se tvrdívá, že se Prešérn ve Vídni seznámil s Čelakovským a že ho

navštívil v Čechách, což není správné. Oba básníci se asi neznali osobně a začali si dopisovati teprve na sklonku r. 1832. Osobně se seznámil Prešérn s básníkem Máchou a drem Amerlingem a živě se zajímal o českou literaturu. Dokončiv v r. 1826 právnické studie, připravoval se k rigorosum a r. 1828 dosáhl hodnosti doktorské. V Lublani vstoupil do advokátní kanceláře a chtě se dostat do státní služby, přešel k finanční prokuratuře. Pro své liberální názory a činnost literární nebyl však u vlády oblíben a nemohl se domoci žádného místa spojeného s platem. Proto vystoupil ze státní služby a hledal zase výživu v advokátních kancelářích, nejdříve v Čelovci a potom v Lublani. K nejvážnějším momentům ze života Prešérnova náleží láska k Julii Primičové, dceři po bohatém kupci. Byla ta dívka duchaplná a vzdělaná, k níž básník zahořel láskou nejvroucnější. Jako bezplatný praktikant finanční prokuratury neodvážil se ucházet o její ruku a neměl ani naděje, že by její hrdá matka svolila k sňatku s ním. Z této beznadějné lásky zrodily se nejkrásnější jeho básně erotické. Julie vdala se za jeho spolužáka šlechtice Scheuchenstuela. V srdci Prešérnově však zůstal navždy bodavý osten zklamání. Na životní dráze vyrůstalo mu vůbec více trní a hloží než utěšených květů. Intimní poměr s Annou Jelovškovou, která nebyla schopna rozuměti jeho snahám, nemohl mu také zjasniti život. Hmotné postavení jeho bylo dlouho neutěšené; teprve r. 1846 podařilo se mu dostati samostatnou advokaturu v městečku Kranji, ale úzké, maloměstské poměry nepřinesly vzpružení jeho skleslé mysli. Často churavěl a r. 1849 zemřel. Po třech letech postavili mu přátelé na kraňském hřbitově pomník s nápisem z jeho elegie na Smoleta:

„Ena se tebi je želja (přání) spolnila:
V zemlji domači da truplo leži."

Básniti začal jako právník ve Vídni. Zdá se, že na počátku skládal slovinské i německé básně. Z německých básní výslovně se jmenuje „Prophetischer Trost", kterou básník později přepracoval a vydal slovinsky s názvem „Dekelcam". O svých prvotinách slovinských zmiňuje se Prešérn v dopise Čopovi, kde vykládá, že jako právník 4. roku měl sešit básní slovinských, které ukázal Kopitarovi. Ten nebyl jimi mnoho nadšen a poradil mladému básníku, aby je ještě nechal ležeti a dále na nich piloval. Prešérn je však spálil, toliko tři zachoval, a to: Povodni mož, Lenora, Lažnivi pratikarji.

Nejplodnější činnost básnickou rozvinul v prvních letech svého pobytu v Lublani při Čbelici. Po zaniknutí Čbelice uveřejňoval básně v „Ilyr. Blatt". O sobě vydal r. 1836 epickou báseň „Krst pri Savici". Jako by byl tušil brzkou smrt, začal pořádat roku 1845 své sebrané básně a následujícího roku podal sbírku jejich censuře. Když mu ji vrátila, upravil ji znovu a žádal za

dovolení tisku. Vídeňská censura k tisku svolila, přece však několik veršů vymazala, na př. z básně „Zdravljica“ celou strofu čtvrtou z důvodu, „da sie als panslavistisch mißverstanden werden könnte“. „Poezije“ Prešérnovy vyšly tiskem na konci roku 1846.

Vrstevníci básníkovi kromě Čopa, Čelakovského a úzkého kroužku přátel jeho neměli pro poesii Prešérnovu náležitého porozumění, nedovedli významu jejího chápat. Když na př. r. 1843 začal vycházeti první časopis slovinský „Novice“, nebyl Prešérn ani pozván, aby se stal spolupracovníkem. Nad Prešérna stavěli Koseského, hlavního básníka „Novic“. Toto zneuznávání talentu Prešérnova trvalo až do r. 1866, kdy Stritar takřka znovu ho objevil a po pravdě ocenil veliký význam jeho poesie.

Prešérn vzdělal své přirozené nadání pilným studiem básníků klasických a románských, zejména Petrarky, Tassa, Danta, Camoense a j. Ve Vídni seznámil se s německými romantiky: Brentanem, Uhlandem, Chamissem, Rückertem atd. Čop upozornil ho na poesii anglickou, na Byrona a Moora. Ze slovanských básníků nejmilejší mu byl Čelakovský, Kollár a Mickiewicz. Působily naň i národní písně, jimiž se obíral. Z jeho lyry ozvaly se po prvé tóny nové, v poesii slovinské dosud neslýchané. Většina jeho druhů v Čbelici šla ještě v stopách Vodnikova anakreontismu a idylismu, napodobila elegické a melancholické básníky německé z XVIII. stol.: Matthisona, Höltyho, Hölderlina a j., skládala bájky podle Gellerta, ódy podle Gleima, staromodní epigramy atd. Prešérn uvedl do poesie domácí všecky hlavní formy básnické, tehdy v románské a německé poesii oblíbené jako terciny, sestiny, stance, psal sonety, gazely, glossy, epigramy, písně, balady a romance. Vytvořil zvučnou a výraznou mluvu básnickou, umělecky vyhlazenou a při tom úplně moderní. Od poesie Vodnikovy k poesii jeho je ohromný skok.

Prešérn byl především cituplný lyrik. V lyrice jeho převládá nota erotická, ale ne výhradně. Hloubka citu a vnitřní pravdivost zdobí všechny jeho básně, z nichž větší část vznikla ze skutečných dojmů a má těsný vztah k vnitřnímu životu básníkovu. Nešťastná láska a časté nehody, jichž zažil na své dráze životní, byly jejich původem. Četné básně jeho, jako „P o d o k n o m“, „D e k l e t o m“, „K a m?“, „S i l a s p o m i n a“, I z g u b l j e n a v e r a“, „Z a p u š č e n a“ a. j., opatřeny byvše melodiemi, všeobecně se rozšířily. Mezi nejpůsobivější básně jeho patří „N e z a k o n s k a m a t i“, formou a rytmem prostá, skoro naivní, ale uvnitř silná, čistá, bezprostřední, vyslovujíc celé hoře básníka, lkajícího nad osudem svého „nemanželského“ dítěte.

Mistrně ovládal Prešérn formu gazel a znělek, v nichž opěvoval své city milostné, jež v něm vzbudila Julie Primičová. Ve výrazných a smělých obrazích vyličuje její půvabný zjev, místo, kde ji po prvé spatřil, milostný bol, jenž bouří v jeho duši, a sílu

své vroucí lásky. Uměleckou komposicí a ideovou jednotou vyznačuje se zvláště jeho mistrovský „Sonetni venec", v němž motivy lásky k Julii a k nešťastné vlasti splývají v souladný celek a působí mohutným dojmem. Skutečným obohacením slovinské poesie byly též balady a romance, vynikající bohatstvím motivu, rozmanitostí nálad a básnických forem. Zakladají se dílem na národní tradici, jako překrásná romance „Turjaška Rozamunda" a balady „Povodnji mož", „Zdravilo ljubezni", dílem podávají genrové obrázky ze života, na př. „Hčeresvet", „Učenec", „Dohtar" a j. Zvláštní skupinu tvoří ty balady, do jejichž rámce básník vložil symbolický obraz svých tragických osudu, své nešťastné a beznadějné lásky, jako „Prekop", „Neiztrohnjeno srce", „Ribič". Hluboký význam má zvláště balada „Nezpráchnivělé srdce". Vypravuje se v ní, jak hrobaři kopajíce hrob, našli trup a v něm živé srdce. Byl to trup pěvce Dobroslava,

„ki pel v tak milih glasih je od ljubezni (lásky) ran,
pel v tak slovečih (slavných) pesmah čast (čest) lepe deklice,
prevzetne (hrdé) gospodične, nemile (bezcitné) ljubice.
Al ko si je zvolila mladenča druzega,
iz prs nobena (žádná) njemu ni pesem več prišlá.
Pri Bogu ni tolažbe (útěchu) iskal, ne pri ljudech,
oči kalil mu jok (nářek) ni, razjasnil lic ne smeh."

Zemřel a tělo jeho zpráchnivělo, jen srdce zůstalo živé, neboť písně v něm ukryté nedaly mu ztrouchnivěti. Hrobaři otevřeli srdce a nechali je ležet pod nebem den a noc, aby slunce, luna a hvězdy, jež mu vdechly básnické sny, přijaly je od něho zpět. Když ráno vstalo slunce, srdce roztálo jako bílý sníh z jara.

K epickému zpěvu „Krst pri Savici" básník našel motiv u Valvasora, který vypravuje o boji slovinských pohanů s vévodou Valjhunem a jeho spojenci Bavory. Vůdcové Slovinců byli poraženi, jediný Črtomir dlouho se bránil proti přesile křesťanů, až zůstal na bojišti sám jediný. V zoufalství nad ztracenou svobodou vlasti chtěl si vrazit meč do srdce, ale vzpomněl si na svou milenku Bogomilu, kněžku bohyně Živy. Vyhledav ji shledal, že i ona přijala víru křesťanskou. Na její prosby dal se konečně sám pokřtíti a jako misionář šířil křesťanství mezi Slovinci. O své básni Prešérn psal Čelakovskému, aby ji posuzoval jako metrický problém, s jehož řešením byl ve spojení i účel zjednati si přízeň duchovenstva. Metrická forma básně je skutečně mistrovsky provedena — úvod je v tercinách, vlastní zpěv v stancích, — ale že by byl chtěl svou skladbou naklonit si duchovenstvo, je zajisté ironicky řečeno. Zdali básník měl na mysli, jak se někteří domnívají, symbolisovat v poetickém obraze z dávné minulosti soudobý boj Slovinců za rozvoj národní kultury

a literatury proti útiskům poněmčilé vlády, ano i tragedii svého života, svou lásku k Julii a své poslání básnické, zdá se býti nejisté. Úkol básníkův byl spíše umělecký a jevil se nejen po stránce metrické, nýbrž i v plastické kresbě osob, prohloubené dušemalbě a živých popisech přírody. Na vznik a komposici „Krstu" nebyly asi bez vlivu romantické básně E. Schulze „Bezauberte Rose" a „Cäcilie".

Prešérn byl se svou poesií bouřliváčkem, jenž předstihl svou dobu a svým rozletem smělým v úžas uváděl dosavadní zástupce zaostalé literatury domácí, která tonula ještě v pravopisných hádkách. Ačkoliv byl povahy měkké a nevýbojné, přece současné poměry literární i kulturní nutily ho k satirickým výpadům proti tmářům a nepřátelům pokroku. Svým protivníkům uměl zasazovat pádné rány, jak ukazují jeho básně „N o v a p i s a r i j a", polemické znělky a řízné epigramy. Poesii domácí snažil se obohacovat také překlady z Bürgera, Körnera, Grüna, Byrona (úryvek z Parisiny) a Mickiewicze. Jak Čelakovskému oznamoval, chtěl napsat novelu ze současného života a pomýšlel i na sepsání tragedie, ale plánů svých neuskutečnil.

Prešérn byl uvědomělý Slovan a svému cítění slovanskému dal plný výraz v básni „Z d r a v l j i c a" (1844), kde pronáší přání:

„Edinost, sreča (štěstí), sprava (smíření)
k nam naj nazaj se vrnejo (vrátí)!
Otrok (děti) kar ima Slava,
vsi naj si v roke sežejo (tisknou),
da oblast (moc)
in z njo čast,
obilnost (hojnost) bodo naša last (majetek)."

Ale nade vše miloval svůj národ, těžce nesl jeho ponížení a schopnosti své věnoval jeho povznesení. Vida nesjednocenost a nesvornost jeho, obrací se k nebesům s tímto přáním:

„Da bi nebesa milost skazale (prokázala)!
Otajat (osvěžit) Kranja našega sinove,
njih in Slovencev vseh okrog rodove,
z domač'mi pesmam' Orfeja poslale!
Da bi nam srca vnel (roznítil) za čast dežele (země),
med nami potolažil razprtije (smířil sváry),
in spet zedinil (sjednotil) rod slovenšč'ne cele!"

Jak sám vyznal, tendence jeho básní a veškeré jeho činnosti literární směřovala k tomu, aby vzdělal a zušlechtil svou řeč mateřskou; proto nepřipojil se k hnutí ilyrskému, jež jeho přítel Stanko Vraz šířil, ježto se nechtěl zříci své rodné řeči ve prospěch ilyrštiny. Chtěl zůstati národním pěvcem, ačkoliv znal jeho neblahý osud mezi Slovinci, jak jej vylíčil ve své satirické glosse:

„Slep je, kdor se s petjem (pěním) vkvarja (namáhá),
Kranjec moj mu ôsle kaže.
Pevcu vedno sreča laže (selže),
on živi, vmrje brez d'narja."

Pilným přispěvatelem Čbelice byl *Jakob Zupan* (1785 až 1852), profesor bohosloví v Lublani. Zjednal si nevšední vědomosti a jsa toho si vědom, rád vše kritisoval; nechtě se podřizovat svým představeným, byl posléze nucen vystěhovat se do Celovce, kde zemřel. Zabýval se theologií, archeologií, historií a filologií. Mnoho psal o slovanských dějinách a jazycích, libuje si v slavofilských etymologiích jako Kollár. V Čbelici uveřejňoval básně, prodechnuté patriotismem kraňskoslovinským a všeslovanským. Větší význam než původní jeho básně mají překlady srbských písní národních. Do řeči své rád vplétal slova chorvatská a tvořil slova nová; dikce jeho je často nejasná a mnohým básním nelze rozuměti bez zvláštního komentáře.

Básně v národním duchu uveřejňoval v Čbelici farář *Blaž Potočnik* (1799—1872). Některé básně opatřeny nápěvy znárodněly, jako „P r i d i G o r e n c", „K o d a n s e z a z n a v a" a j. Mimo to psal rozpravy bohoslovecké a vydával knihy pro školy. Kněz *Jožef Žemla* kromě původních básní překládal se zálibou básně z chorvatštiny a angličtiny. To byli hlavní spolupracovníci Čbelice.

V Celovci stál v čele národnostního a literárního života osvědčený národní buditel *Anton M. Slomšek* (1800—1862). Jako spirituál bohosloveckého semináře v Celovci s úspěchem vyučoval theology slovinštině, neúnavně šířil veřejnými kursy známost mateřské řeči a lásku k ní ve vrstvách úřednických a pobízel své posluchače k činnosti spisovatelské. Práce jejich opravoval a pečoval o jejich vydání tiskem. Zvláště se staral o dobré knihy zábavné i poučné pro lid. K tomu účelu chtěl zříditi společnost pro vydávání dobrých knih, ale nedostav k tomu účelu úředního svolení, založil r. 1846 učitelům a žákům, rodičům i dětem k poučení a k zábavě aspoň zvláštní ročenku „Drobtinice", která se stala oblíbeným čtením slovinského lidu v Korutanech. Byla zároveň jakýmsi orgánem spisovatelů korutanských, hlavně duchovních. Teprve r. 1852 uskutečnila se původní jeho myšlenka založením „Družby sv. Mohorja", která pečovala o vydávání dobrých knih pro lid.

Slomšek proslul jako horlivý buditel národní i jako pilný spisovatel knih církevních a lidově výchovných. Žřetel svůj obracel zvláště k vychování mládeže; již jako kaplan zakládal nedělní školy se slovinským vyučovacím jazykem a ve svém znamenitém spise pedagogickém „B l a ž e i n N e ž i c a v n e d e l j s k i š o l i", zosnovaném na vychovatelských zásadách Pestalozzi-

ho, vylíčil v rámci povídky speciální metodiku všech předmětů vyučovacích. Sám byl výborný stylista a sloh jeho byl vzorem soudobým spisovatelum. Skládal drobné básně prostého tónu, z nichž mnohé se staly majetkem národním. Později byl Slomšek jmenován biskupem lavantinským (dolnoštyrským) a tím, že přenesl své biskupské sídlo do Mariboru, spojil štyrské Slovince až na několik farních osad v jednom biskupství, což nemálo přispělo jejich jednotě a pospolitosti národní.

V Lublani dály se zatím pokusy zjednati si dovolení úřední vydávati slovinské noviny. Od r. 1837 až do r. 1843 podávána v té příčině žádost po žádosti do Vídně, až konečně na podnět kraňské společnosti hospodářské dovolen první časopis slovinský „K m e t i j s k e i n r o k o d e l s k e N o v i c e" (rolnické a řemeslnické noviny). Redakce svěřena tajemníku této společnosti *Janezu Bleiweisovi* (1808—1881). Účel „Novic" bylo zprvu zcela praktický: měly šířiti povšechné vzdělání a užitečné vědomosti mezi lidem rolnickým a živnostenským a vyhýbati se vší politice. Redaktor Bleiweis připouštěl však nejen články hospodářské, ale i jiné, pokud se týkaly potřeb národa slovinského. Uveřejňovány tam stati geografické, historické, matematické, filologické, kulturně-historické, povídky a básně, takže se původně úzký program „Novic" rok od roku rozšiřoval, až se staly skutečným orgánem veškeré literární činnosti Slovinců. „Novice" nezůstaly totiž obmezeny pouze na Kraňsko, nýbrž vnikaly do všech zemí slovinských. Téměř všichni soudobí spisovatelé z nejrůznějších krajů a končin získáni byli za přispěvatele a tak vznikl z „Novic" společný orgán, v němž se po nějaký čas soustřeďovaly všechny snahy o národní vzdělání, o zvelebení literatury a spisovné řeči, o spojení Slovinců v jeden národní celek. V „Novicích" ukončen byl teprve dotavadní dlouhý spor pravopisný. „Novice" z let 1843—1854 jsou skutečně pravým repertoárem slovinské literatury tehdejší doby. Později však nepokračovaly s duchem doby, zastaraly a staly se orgánem ztuhlého konservatismu a zpátečnictví, proti němuž mladá generace musila tuze bojovat.

Janez Bleiweis plnil netoliko „Novice" svými poučnými články, nýbrž vydával i praktické knihy pro lid, redigoval kalendáře, zvláště „Koledarček slovenski" (1852—60) s články zábavnými i poučnými, uveřejnil sbírku her divadelních, sestavil čítanky pro nižší třídy gymnasijní (pro vyšší byly od Miklosiche), redigoval „Letopis Matice Slovenske" atd. Svou činností zjednal si veliké zásluhy o kulturní pokrok Slovinců, ale na další postup literatury neměl již vlivu; praktický jeho směr ocitl se brzy v přímém kontrastu s novými proudy literárními a uměleckými.

Hlavním básníkem „Novic" byl *Ivan Vesel-Koseski* (1798—1884), posléze finanční rada v Terstu. Z mládí oblíbil si Schillera a skládal podle něho německé balady. Slovinsky začal

básniti teprve v letech čtyřicátých. Do „Novic" psal vřelé básně vlastenecké a příležitostné, ale ještě více překládal z předních básníků německých, anglických, vlašských a ruských. Přeložil téměř všechny balady Schillerovy, některá jeho dramata, Byronova „Mazepu", část Dantovy „Božské komedie" a j. Svého času byl Koseski přeceňován a jako básník všeslovanský stavěn nepoměrně výše nad Prešérna. Básně jeho mají sice bohatý a květnatý sloh a hladký verš, ale ani silou myšlenek, ani uměleckým výrazem, ani čistotou řeči nevyrovnají se Prešérnovým. Význam jejich záleží hlavně v tom, že proniknuty jsouce vřelým duchem vlasteneckým a slovanským, šířily lásku k vlasti a posilovaly národní vědomí v době politicky vzrušené.

Básnickým nadáním nad jiné přispěvatele „Novic" vynikal *František Svetličič* (1814—1881). Vzorem mu byl Prešérn, od něhož převzal formu sonetu pro své refleksivní básně. Reflekse jeho nebyly hluboké; způsobem didaktickým uvažovaly o životě lidském a jeho měnlivých osudech. Jiná skupina jeho básní refleksivních měla za předmět události z dějin Slovinců; vyznačují se vřelou láskou básníkovou k domovině a národu. Podle vzoru Prešérnova skládal Svetličič balady, k nimž volil látky z tradice národní, jako „Turški križ", „Cirkniško jezero", „Ukleti graščak" a j. Svého vzoru nedostihl však ani v básních refleksivních ani v baladách. — Plodným básníkem byl *Miroslav Vilhar* (1818—1871). Skládal písně s nádechem sentimentálním, básně příležitostné a vlastenecké. Některé jeho zpěvy, složené hladkým veršem a národním tónem, všeobecně se rozšířily.

[Fr. Ilešič: Srbski pisatelj Jovan Rajić in Urban Jarnik (Zbor. Mat. Slov. VIII, 1906), Urban Jarnik a Češi (Sbor. filolog. VII, str. 207. Praha 1922).

Iv. Grafenauer: Iz Kastelčeve zapuščine. Ljubl. 1911. — Fr. Celestin: Fr. Preširen. Zagr. 1882; Josef Penížek: Básně Prešérnovy (úvod), Jičín. 1882; Prešérnov Album (Ljub. Zvon 1900); M. Murko: Misli k Prešérnovemu življenjepisu (Lj. Zv. 1901); Ern. Jelovšek: Spomini na Prešérna. Ljub. 1903; Iv. Prijatelj: Drama Prešernovega duševnega življenja. Ljub. 1905; П. Поповић: Фр. Прешерн (Срп. Књиж. Глас 1905, XV); Fr. Ilešič: Prešeren in Slovanstvo. Ljub. 1900 K. Štrekelj: Prešeren in nar. pesem (Zbor. Mat. Slov. III); Grošelj: Prešern in Petrarca. (Zb. M. S. IV.); A. Žigon: Zapuščinski akt Prešernov (Poročilo gimn. v Kranju 1903—4), Nekoliko stvari izpod Čopovega in Prešernovega peresa (Zb. M. Sl. V), Tercinska arhitektonika v Prešernu (ibd. VIII, 1906), Tretjinska arhitektonika v Prešernu (ibd. IX, 1907); Šrepel: Prešernov utjecaj na St. Vraza (Spomen-Cvieće Strossmayeru 1900); Fr. Kidrič: Korespondenca med Prešernom in Vrazem (Zb. M. Sl. XIII, 1911); Th. Korš: Prešernove poezije (A. f. slav.

Phil. 25, 637—652). Podrobnější literaturu viz Šlebinger: Sloven. bibliografia.

Jakob Zupan (Zb. M. Sl. 9); J. Benkovič: Blaž Potočnik in njegova doba (Slovenac 20, 1892); F. Štingl: Blaž Potočnik (Vlast 1892); Aškerc: Slomšek (Ljub. Zvon 1900); Fr. Ilešič: Ant. M. Slomšek (Slovan. Přehled III, 1901).

Marn: J. Bleiweis (Jezičnik 20); Levec: J. Bleiweis (Sloven. Večernice 35); Jos. Tominšek: Bitje in žitje Bleiweisovih „Novic" (Lj. Zvon 1904); Janko Lokar: Stališče Bleiweisovih „Novic" glede knjiž. zedinjenja Slovanov (Izvestje II. drž. gimn. v Ljubl. 1906/7); Jos. Tominšek: Bleiweisov Zbornik (Zb. M. Sl. XI, 1909).

Marn: Vesel-Koseski (Jezičnik 24); Levec: Knezova knjižnica V. 1898; Wiesthaler: Vesel-Koseski (Izvestje maribor. gimn. 1874). — Marn: Mir. Vilhar (Jezičnik 24); Jos. Tominšek: Spomenica M. Vilharju. Ljub. 1906.]

3. Ilyrism.

Vynikajícím zjevem v dějinách obrození chorvatského je ilyrism, t. j. hnutí, směřující k těsnějšímu literárnímu a politickému semknutí rozptýlených kmenů jihoslovanských. Název sám utvořen byl podle Ilyrů, starověkého národa, jenž kdysi zaujímal země jihoslovanské a byl později mylně ztotožňován se Srbochorváty. Jihoslovanští spisovatelé XVII. a XVIII. st., historikové i filologové, věřili, že národ jejich přímo pochází od Ilyrů; zároveň s názvem „Ilyrové", „ilyrský" udržovalo se i vědomí úzké souvislosti mezi Chorváty a Srby. Zřízením zvláštního celku státního „Ilyrie" za Napoleona nabyl tento název určitého významu politického. Historický základ a průběh hnutí ilyrského třeba krátce objasniti.

Chorvatsko, k němuž za Marie Terezie přivtělena byla zase Slavonie a část Přímoří, bylo v těsném spojení politickém s Uherskem a přiklonilo se k němu časem více, než bylo rozumné. Známé reformy Josefa II. vzbudily prudký odpor jak magnátův uherských tak i šlechty chorvatské. Zavádění němčiny na místo obvyklé latiny do úřední administrace, rozdělení země na kraje pod císařskými komisary, patent o emancipaci sedláků a jiné změny politické pobouřily v té míře Maďary a Chorváty, že se připravovali k zjevnému povstání. Císař Josef byl nucen několik dní před svou smrtí všechny reformy odvolati. Ve svém nadšení pro Uhry a z nenávisti k Němcům šlechta chorvatská zašla však daleko za meze prozíravé politiky a na sněmu r. 1790—1 dobrovolně připustila, aby bán od stavů chorvatských navržený byl podřízen uherské místodržitelské radě pod palatinem, ano i stanovení výše daní přenechala uherskému sněmu. Následky této povolnosti zjevily se příliš záhy. Na témž sněmu Maďaři vytasili se

s požadavkem, aby na místo latiny v úředním jednání sněmu a do veřejné správy zavedena byla řeč maďarská. Proti tomu ve jménu Chorvátů energicky vystoupili bán Ivan Erdödy a biskup záhřebský Maksimilijan Vrhovac a za jejich vedení poslanci chorvatští vydali deklaraci, v níž zastávajíce se latiny jakožto úředního jazyka v celém království uherském, důrazně prohlašovali, že Chorváti nejsou poddaní, nýbrž spojenci Maďarů, že maďarský jazyk ještě nemá samostatné literatury a není náležitě vzdělán, aby mohl být řečí úřední. Maďaři zatím ustoupili, ale požadavku svého nepřestali se domáhati. R. 1792 dosáhli aspoň tolik, že maďarština prohlášena povinným předmětem ve školách uherských a nepovinným i ve školách chorvatských.

Tento ústupek neuspokojil národní aspirace Maďarů, jejichž sebevědomí stále rostlo. R. 1805 sněm uherský usnesl se přes protest Chorvátů podati císaři adresu s prosbou, aby maďarský jazyk byl uveden do škol a úřadů na celém prostranství koruny svatoštěpánské. A po druhé podařilo se energickému vystoupení biskupa Vrhovce, že právo chorvatské zůstalo nedotčeno. Zároveň vlastenecký biskup svým celým vlivem o to se zasazoval, aby Chorváti po příkladu Maďarů hleděli zavésti místo latiny v úřední jednání svůj jazyk mateřský. Avšak chorvatská šlechta necítíc ještě posvátného ohně národní ideje, hájila stále jen latinského jazyka a protivila se mluvě lidu, hlavně z obav, že by zaniknutím jazyka starého zanikla též její práva.

Národní vědomí Chorvátů bylo posíleno válkami napoleonskými. Napoleon po vítězství nad Rakouskem utvořil z dobytých zemí jihoslovanských nový státní celek „Ilyrii", kterou podřídil přímo Francii s generálním guvernérem v Lublani. Vláda francouzská oceňujíc význam Dalmácie pro obchod, založila v Splitu akademii obchodní, průmyslovou a rolnickou a povolala tam učitele z Italie; v Zadru a v Lublani zřídila vysoké školy a v jednotlivých městech gymnasia, v nichž se mělo vyučovat jazykem národním. Všecko to přispívalo k národnímu uvědomění Chorvátů a Slovinců a bylo prvním mocným nárazem k roznícení ilyrského hnutí, jež se později projevilo.

Trvání „Ilyrie" bylo však krátkodobé. R. 1814 dostaly se zase tyto země pod správu rakouskou. Na místo domácích úředníků přišla byrokracie německá a v celé říši zavedena policejní vláda s pověstným Metternichem v čele, která potlačovala všude národnostní ruch a nedovolila ani v Uhrách svolati sněm. Když pak po dlouhé přestávce r. 1825 byl svolán, Maďaři znovu vystoupili s dřívějším svým požadavkem, aby se jazyk jejich stal panujícím ve všech zemích koruny sv. Štěpána. Chorváti se tomu sice vzpírali, přece však na sněmu v Záhřebě r. 1827 připustili, aby se ve školách vyučovalo maďarštině jako předmětu povinnému: jediné od latiny jakožto úředního jazyka ustoupiti nechtěli. Povolnost

k ústupkům a nedostatek mužného sebevědomí rozpoutaly uprostřed mladé generace chorvatské velikou bouři, která znenáhla zachvátila celý národ.

Mladá generace, konající svá studia v Št. Hradci, ve Vídni a v Pešti, poznávala tam s novými ideami romantickými i živý ruch národnostní a slovanský. V Št. Hradci nabádavě na ně působil „Ilyrský klub", ve Vídni povzbuzoval je Kopitar všímati si rodné řeči, sbírati národní písně a jiné plody lidové, v Pešti mohli se stýkati s pěvcem „Slávy Dcery" a hlasatelem slovanské vzájemnosti Kollárem, seznamovali se s učenými pracemi českých slavistů, Dobrovského a Šafaříka, a vraceli se domů s vroucí láskou k svému národu a mateřské řeči. Ze středu této mladé generace začaly vycházet vřele psané básně vlastenecké. Mladý kněz *Pavel Stoos* vydal r. 1830—1 báseň „Kip domovine", která svým nadšeným tónem vzbudila všeobecnou pozornost. Matka vlast líčí se v ní jako žena černě oděná a ode všech opuštěná, naříkající nad svým národem, který sebe sama zapomíná a za svůj jazyk se stydí. Podobným tónem zaznívala báseň „Riječ jezika narodnoga" (1832) od *Jos. Kundeka;* v té zase chorvatská řeč běduje, že je dána národu, který si jí nedovede vážit: „Sin moj neverni, z menum se sramuje, staru slavu moju strašno pogrđuje. Ah! al' sem nesrećna vu porodu bila, kad me majka v takveh narodeh plodila. — Srećna ti si sestro, Pemko i Rutenka, sreću s vami deli sestrica Serblinka!" Mladý právník *Ivan Derkos* v latinské elegii „Genius patriae super dormientibus filiis suis" (1833) důtklivě vyzýval své krajany, aby se po příkladu Srbů, Čechů, Poláků a Rusů věnovali práci národní a semkli se v jednotu literární.

Národní hnutí nalezlo silnou oporu v hr. *Jankovi Draškovići* (1770—1856), který právem sluje patriarchou národa chorvatského a nejušlechtilejším charakterem morálním obrozujícího se Chorvatska. Stařičký Drašković znepokojen jsa slabostí zástupců chorvatských na sněmu uherském, věnoval jim r. 1832 brošuru „Disertatio iliti Razgovor darovan gospodi poklisarom", v níž byl pevně vytčen politický program Chorvátů do r. 1848. Šlechetný vlastimil zastávaje se práv chorvatského národa, mnohem důsledněji rozváděl ideu hlásanou dříve Šporerem-Matićem o sjednocení Slovanů jižních pod společným názvem Ilyrů. V jeho mysli, vlastenecky roznícené, rýsoval se již ideál Veliké Ilyrie, která by obsahovala Chorvatsko, Slavonii, Vojenskou Hranici, Dalmácii, Bosnu a Hercegovinu, dále Štyrsko, Korutany a Krajinu. V politické části své úvahy Drašković dovozoval, že vládě rakouské v zájmu rozumné politiky má na tom záležet, aby podporovala Chorváty a zjednala si pomocí jejich pevnou oporu proti rostoucím aspiracím maďarským. Dotýkaje se poměru mezi Maďary a Chorváty, praví: „Vra-

cejíce se k našim sporum s Maďary, rádi uznáváme, že každému národu přináleží právo a svoboda mluviti svým vlastním jazykem, psáti a ve spisech tisknouti, aby mu každý domorodec v každé veřejné záležitosti rozuměl a aby o každém předmětu literárním bylo lze jím pojednati. Národ, jemuž se toho nedostává, nemá morální domoviny, neboť jazyk je duševním pojítkem zemí a národu. Maďaři slavně pro sebe vykonali svou povinnost, ale z toho nenásleduje, že jim volno je vnucovati jazyk maďarský jinému spojeneckému národu, jenž mluví svým vlastním, starým jazykem . . . . Maďaři by rádi zavedli svůj jazyk do úřadů a do škol. I my jsme povinni říditi se krásným příkladem Maďarů a uznati po našem domnění záslužnost jejich počínání. Ukažme, že i my máme svůj vlastní jazyk, způsobilý a hodný všeho zušlechtění, přijměmež jej za všeobecný jazyk svůj, usilujmež zaváděti jej do vědy, jak právě Maďaři učinili; věřte mi, tím odpovíme nejlépe na usurpátorský požadavek, aby jazyk jejich u nás byl zaveden."

Brošura Draškovićova způsobila mocný dojem na poslance chorvatské, kteří se od té doby zmužile stavěli na odpor maďarisačním choutkám uherským. Drašković sám zvolen byv r. 1832 za poslance, energicky hájil, zač dosud bojoval pérem. Znamenaje, že ženy chorvatské dosud nejméně jsou dotčeny ruchem vlasteneckým a libují si v konversaci i literatuře německé, napsal pro ně po německu spis „Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter", v němž vyličoval slávu, starobylost a velikost Ilyrů a hlásal nové obrození národního života. Úvahu svou ukončil vzletnou apostrofou: „Až listy tyto přečtete, vím, že k národní věci s onou svatou vroucností přilnete, která je výhradním vlastnictvím vašich jemnocitných srdcí: vy zajisté v nejvznešenějším citu — lásce k vlasti — nezůstanete státi za velkodušnými paními jiných vzdělaných národů, ale činem světu dokážete, že jste hodné dcery nejstaršího kmene národu toho, který jméno své má od Slávy." Drašković budil v tomto spisku nejen sebevědomí národní, nýbrž i city vzájemnosti slovanské, žádaje po příkladu Kollárově, aby každý vzdělaný Slovan znal aspoň čtyři hlavní řeči slovanské: ilyrskou, ruskou, polskou a českou. Vlastenecký hlas Draškovićův vnikl i do Čech; brošuru jeho přeložil Jos. Čejka s názvem „Starší dějepis a nejnovější literární obnova národu ilyrského".

Programu ilyrského, jak jej formuloval Drašković, ujal se mladý a ohnivý Ljudevit Gaj a začal jej prakticky provádět. Gaj měl všechny vlastnosti ducha agitačního a organisačního. Nadán byl podnikavostí, energií, zvláště pak ohnivou výmluvností, kterou podle svědectví Kollárova téměř magneticky působil na posluchače, zjednávaje si srdce a náklonnost lidí. Řeči jeho planuly jakýmsi mysticko-poetickým a prorockým žárem a zdálo se té-

měř, jako by byl od Boha vyvolen, aby svému národu vybojoval lepší budoucnost.

Ljudevit Gaj (1809—1872), rodem z Krapiny v chorv. Zagorje, studoval ve Varaždině a v Karlovci, kde vydal německy první dílko „Die Schlösser bei Krapina" (1826); zaznamenal tam zajímavou pověst o Čechu, Lechu a Mechu, lokalisovanou v Krapině, a prokázal nevšední znalost historie chorvatské, ovšem podle nekritických pramenů. Pročítaje Kačićův „Razgovor ugodni", umínil si, že napíše dějiny chorvatského národa. Za cíl dalších studií vybral si Vídeň, kde doufal v knihovnách a archivech najíti hojnost pramenů k své práci. Ve Vídni se roznemohl a k radě lékařské opustiv Vídeň, odešel do Št. Hradce. Tam seznámil se s členy „Ilyrského klubu", zvláště s M. Baltićem, s nímž čítal Vukovy srbské národní písně a naučil se znáti vnitřní cenu čistého jazyka národního. Gajův názor na Slovanstvo značně se tu rozšířil a vědomosti jeho se prohloubily. Z Hradce odešel do Pešti, aby tam v knihovnách a archivech studoval prameny k dějinám chorvatským. V Pešti seznámil se s Janem Kollárem, který ho ještě více nadchl pro ideu národní a slovanskou. Prostřednictvím Kollárovým Gaj vešel v písemné spojení s Šafaříkem. Z korespondence jejich je patrno, že Šafařík byl důvěrným rádcem Gajovým. Poučoval ho, jak má postupovat, aby co nejvíce prospěl svému národu, sjednotil rozptýlené bratry pod jedním praporem kulturním a rozšířil mezi nimi pravou osvětu.

Po dokonaných studiích v Pešti Gaj se vrátil r. 1831 do své vlasti a usadil se v Záhřebě. Záhřeb byl tehdy poloněmecký: němčina rozmohla se ve všech vrstvách lepší společnosti. Německé divadlo, německá literatura byla tam domovem. Obcovací řečí inteligence byla vedle němčiny maďarština a jazyk francouzský. Chorvatsky mluvil pouze prostý lid. Nicméně Gaj našel vedle velikého počtu lidí národně vlažných a neuvědomělých malý hlouček vlasteneckých mladíků, kteří si ze svých studií v Št. Hradci, ve Vídni nebo v Pešti přinesli vědomí národní. V čele jich stáli Vjekoslav Babukić, Andrija Derkos, Antun Mažuranić, Dragutin Rakovac a Matija Smodek, který r. 1832 začal na akademii záhřebské přednášet o jazyku chorvatském.

Gaj vnesl do tohoto kroužku nový vzduch, novou sílu, nový jednotící prvek. Svým zápalem a svou výmluvností získával stále nové a nové členy pro myšlenku národní. K úspěšné agitaci ve prospěch nového hnutí bylo nutně potřebí časopisu, který by působil na vrstvy nejširší. Přese všechen tuhý odpor Maďarů Gaj si vymohl dovolení vydávati chorvatské noviny. S významným heslem „Národ bez národnosti je tělo bez kosti" vyšlo r. 1835 první číslo „Novin Horvatských" s literární přílohou „Danica". Pod křídly Gajových novin skupila se mladá generace spisovatelská, Rakovac, Babukić, Ivan Mažu-

ranić, Vraz, Tordinac, Trnski a j.; literatura dotud živořící začala se obrozovat a štokavština spolu s novým pravopisem byla přijata za spisovnou řeč všech Chorvátů.

Snaha o jednotný pravopis a jednotnou řeč spisovnou byla Gajovi pouze přípravou k další činnosti, která směřovala k sjednocení všech Jihoslovanů pod jeden prapor literární a k užšímu jich spojení politickému. Sjednocená, velká a silná Ilyrie tanula mu na mysli. Obraz její symbolicky rýsoval takto: „Evropa se podobá dívce sedící; vidíme na obraze jejím, že v jedné ruce drží trojhrannou lyru, kterou si opírá o prsa. Tato lyra hrála v dávné minulosti přelibým zvukem, pokud naladěné struny jemným vánkem se pohybovaly .... Avšak najednou se zvedl strašný vichr od jihu a západu, bouře zahučela od východu a severu .... Struny povolily a uvolnily se; nebylo již ladu a líbezných zvuků. Tato lyra Evropy je Ilyrie mezi třemi úhly: Skadrem, Varnou a Bělákem. Odepiaté struny její jsou: Korutany, Gorice, Istrie, Kraňsko, Štyrsko, Chorvatsko, Dalmácie, Dubrovník, Bosna, Černá Hora, Hercegovina, Srbsko, Bulharsko i dolní Uhersko . .“

Myšlenka Gajova o Velké Ilyrii našla úrodnou půdu v srdci mládeže chorvatské, která vzplanula ohněm víry ve veliké poslání své otčiny. Aby se povzneslo všeobecné vzdělání, zakládány byly spolky čtenářské (čitaonice), nejdříve r. 1838 v Záhřebě za předsednictví Janka Draškoviće, potom ve Varaždině a Karlovci, založeno „Družstvo za jezik i slovesnost“ a „Narodni Muzej“, podle Matice české a srbské ustavila se r. 1842 „Matica ilyrska“, jejímž úkolem bylo vydávati knihy, především díla starých klasiků dubrovnických. Téhož roku vedle Danice založen nový časopis „Kolo“.

Hnutí ilyrské nabývalo čím dál tím víc zabarvení politického. Spisovatelé ilyrští svým čtenářům stále připomínali širokou vlast slovanskou, mluvili o mohutnosti slovanské veleříše, uváděli na paměť staré dějiny slovanské, ukazovali na vrahy Slovanstva a dovolávali se jednoty a vzájemnosti slovanské. Lj. Vukotinović, jeden z nejhorlivějších hlasatelů ilyrství, v básních svých přímo vyzýval Chorváty, aby „svrhli kruté jho, jež poskvrňuje jméno a ubírá půdy jejich plemeni“. Téměř každým rokem zjevněji vystupovala ve spisech Ilyrů nenávist k panství maďarskému. Pohříchu nebyli Chorváti mezi sebou svorni a rozdělili se ve dvě strany: strana uhersko-chorvatská (unionisté, maďaróni), kterou zastupovali hlavně magnáti chorvatští, nechtěla už odpírati požadavkům Maďarů a přála si co nejužšího spojení s nimi, kdežto strana národní (ilyrská) toužila vytvořiti veliké Chorvatsko, nezávislé na Uhrách, s úředním jazykem chorvatským. Maďaróni jali se stranu ilyrskou obviňovat v Uhrách a ve Vídni z rejdů panslavistických, řízených z Ruska, takže r. 1843 název „ilyrský“ byl úředně zakázán. Zatím se rozpínavost Maďarů stále stupňo-

vala a r. 1843 uherští stavové na sněmu v nepřítomnosti chorvatských zástupců se usnesli, že napříští jediné maďarský jazyk má býti úředním i vyučovacím jazykem v Uhrách, Chorvatsku, Slavonii a Přímoří a po 10 letech že nikdo nemůže být v Chorvatsku dosazen za veřejného úředníka ani za duchovního, kdo není znalý maďarštiny. Za takového násilného útisku bylo zjevno, že dříve neb později dojde k úplné roztržce s Maďary. Tušil to také Gaj, který již r. 1840 pronesl památná slova: „Maďaři jsou toliko ostrov, který pluje ve velikém oceánu slovanském; já jsem ten oceán a jeho vlny nevytvořil. Ale Maďaři nechť mají pozor, aby svým převelikým zmítáním oceán ten nerozbouřili, aby jim vlny jeho nepřeletěly přes hlavu a posléze sám ostrov neutonul.“ Zjevný boj předvídal také Košut, který na Chorváty ve sněmu zvolal: „Mezi námi může toliko meč rozhodnout!“

Přihnala se revoluční bouře r. 1848. Maďaři domáhali se úplné samostatnosti a na Chorvatsko pohlíželi jako na pouhou županii uherskou. V této době svrchovaně nebezpečné pro svobodu chorvatskou Gaj rozvinul horečnou činnost. Brzy vyjednával v Št. Hradci, brzy ve Vídni, brzy v Záhřebě. Spolu s Kukuljevićem a Vraniczanym svolal do Záhřeba skupštinu, aby stanovila národní požadavky Chorvátů. V téže skupštině navrhl za bána trojjediného království chorvatsko-slavonsko-dalmatského statečného reka Jelačiće. Potom vedl deputaci do Vídně, aby předložila císaři požadavky Chorvátů. Slíbeno jim všechno, zač žádali. Po návratu Gajově postavil se v čelo Chorvátů bán Jelačić a s heslem: „Co Bůh dá a štěstí junácké“ vytrhl proti Maďarům. Když došlo ke zbrani, prohlásili se i rakouští Srbové solidárními s Chorváty. Srbský patriarcha Rajačić přijímal v katolické metropoli chorvatské přísahu bána Jelačiće a žehnal mu . . .

Výsledek bojů za svobodu byl neočekávaný. Maďaři byli sice přemoženi, ale Chorvátům vítězství nepřineslo užitku žádného, spíše trpkost a zklamání. Místo očekávané svobody stihl je stejný útisk germanisace, stali se stejně jako jiní národové rakouští žertvou podlé msty reakcionářů, kteří s Bachem v čele obnovili mračné časy Metternichovy.

Tragický osud stihl také Gaje. Důvěřuje rakouské politice, vstoupil se svými novinami do jejích služeb, čímž pozbyl veškeré úcty svých krajanů a nezískal jí u Němců. Zakusiv mnohá příkoří, zemřel v chudobě a téměř v zapomenutí. Z části byl tím vinen sám, neboť povaha jeho nebyla bez vad. Nebyl dost přímý a upřímný, rád užíval intrik a pod rouškou všenárodních zájmů sledoval často vlastní výhody. Vůči Rusku ukazoval na své zásluhy o pravoslaví, na svou lásku k cyrilštině a před rakouskými kruhy dvornímí hrál úlohu nejvěrnějšího poddaného. Přes tyto nedostatky v osobní povaze Gajově jsou zásluhy jeho ohromné. Snahy ilyrské, jež hlásal, po stránce politické se sice nesplnily;

za to přinesly Chorvátům jiný zisk: vzpružily utuchlé vědomí národní a slovanské, posílily jejich odpor v politických bojích s Maďary, sblížily je duševně se Slovinci, Srby, Čechoslováky a jinými Slovany, a co nejvíce váží, obrodily jejich písemnictví. Nová jednotná řeč spisovná a slibné počátky národní literatury jsou zdravé plody, vyrostlé v září ilyrství.

Gaj sám mnoho nepsal. Kromě traktátu pravopisného, článků historických a publicistických složil několik vlasteneckých písní, jako „Još Hrvatska ni propala", „Doletiše ptice kukavice", „Hajdabratjo, hajdjunaci", které přešly jako davorije (bojovné písně) za bouřlivých dob ilyrských do úst lidu a znárodněly. Jeho „Dějiny veliké Ilyrie", k nimž dostal r. 1846 dovolení censury, zůstaly rukopisem. Vlastním pěvcem ilyrství byl *Stanko Vraz* (1810—1851), Slovinec rodem z jihovýchodního Štyrska. Roku 1830 přišel se svým blízkým krajanem a spolužákem F. Miklosichem na vysoké učení do Št. Hradce. Oba přinesli si z gymnasia v Mariboru, kde dříve studovali, uvědomění národní a vroucí lásku k otčině a celému Slovanstvu. Jak srdečné bylo jejich zanícení národní a slovanské, vycítujeme z listu, který psal Miklosich Vrazovi: „Tys byl přítel mé mladosti, tys byl druh na cestě mého dosavadního života, ba více — tys byl můj druh na dráze mého duševního vývoje a dobře víš, jak se naše duše obohacovaly vědomostmi v stejný čas a stejnými prostředky: láska k národu, láska ke krásným řečem slovanským družila nás a jednotila srdce naše..."

V Št. Hradci, kde vedle Slovinců studovalo mnoho Chorvátů a Srbů, národní a slovanské vědomí jejich bylo ještě více posíleno. Mezi tamější mládeží jihoslovanskou udržoval se již od několika let čilý ruch národnostní a literární, jejž tam vypěstovali členové „Ilyrského klubu". V jejich stopách šel Vraz s Miklosichem; byli nadšeni národními zpěvy srbskými, slovanskými písněmi Čelakovského, studovali Šafaříkovu „Geschichte der slav. Sprache und Literatur", četli plamenné znělky Kollárovy „Slávy Dcery". Polští emigranti seznámili je s písněmi polskými a s Mickiewiczem. Mladí přátelé, k nimž se přidal ještě Davorin Trstenjak, osvojili si znalost hlavních řečí slovanských, učili se jazykům cizím, seznámili se s vynikajícími plody literatur evropských, vytříbili svůj vkus a zjednali si široký rozhled literární. Už tehdy zabývali se velikými plány; Vraz chtěl napsati srovnávací slovník, Miklosich srovnávací mluvnici slovanských jazyků. Miklosich plány své později realisoval a proslul záhy jako největší slavista své doby; jinak bylo u Vraze, povahy romanticky a básnicky založené. Hodlal jako spisovatel prospívati své vlasti a povznášeti duševní život svých krajanů. Náhradou za „Čbelici" chystal se s Miklosichem vydávati almanah „Cvetlice" a ucházel se o příspěvky u básníků v Lublani; ani „Cvetlice" ani almanah

„Metuljiček", jejž s Miklosichem a Trstenjakem k vydání připravoval, neuzřely světla denního.

Roku 1833 sešel se Vraz v Št. Hradci s Ljud. Gajem, poznal nové hnutí ilyrské a stal se předním hlasatelem jeho mezi Slovinci. V Gajově „Danici" na r. 1835 uveřejnil první svou báseň „Stana i Marko", pod níž se podepsal „Stanko Vraz, Ilyr iz Štajera". Vraz přilnul k myšlence ilyrské tím spíše, že se v jeho rodném kraji udržovaly živé tradice ilyrské, které již dříve hlásal slovinský básník Vodnik ve své ódě „Ilirija oživljena". Sama příroda a lidová řeč rodného kraje budila v něm vědomí těsného svazku s Chorváty. S výšin své domoviny viděl, jak hory štyrské se spojují s chorvatskými „jako mosty dvou bratrských haluzí". Již z mládí osvojil si řeč lidu v jihovýchodním Štyrsku, která je mnohem bližší kajkavské chorvatštině než řeči kraňsko-slovinské. Avšak nejvíce na jeho rozhodnutí působila naděje, že se v záři ideje ilyrské může povznésti také duševní a literární život jeho krajanů-Slovinců, jak to zevrubně vyložil v listu r. 1838 Prešérnovi, který ho nazval „slovinským uskokem". Vrazovi se podařilo nadchnouti četné krajany pro ideu ilyrskou. Přítel jeho mládí Miklosich s počátku s ním souhlasil. Když se Vraz vydal na cestu po Chorvatsku, srdečně mu psal: „Až přijdeš do Chorvatska a Záhřeba, pozdravuj všecky syny chorvatské matky a pověz, že také nám „Danica" jasné světlo vysílá a slovinskou temnou noc rozjasňuje. Ty vše to znáš! Ty znáš i vroucí srdce Slovinců." Později z Vídně poslal mu několik ilyrsky psaných básní, aby je uveřejnil v „Danici" nebo v almanahu, který chtěl Vraz v Záhřebu vydávati. Teprve později, bezpochyby působením Kopitara, který ideu ilyrskou zamítal, od ilyrství se odvrátil. Hnutí ilyrskému byl vřele nakloněn Urban Jarnik, stařičký vůdce literárního života v Korutanech; psal Vrazovi, že pokrok ilyrského písemnictví budí nejlepší naděje a že „Danica" bude svazkem, který spojí životní nitky všech jižních Slovanů. Antun Krempl, zasloužilý štyrsko-slovinský historik, prohlásil rovněž, že je stejně horlivý Ilyr, jako je nadšený Slovinec, a vyslovil svou ochotu spolupracovati s mladými vlastenci, kteří chtí prováděti velikou Kollárovu ideu slovanské vzájemnosti. K ilyrismu hlásili se četní jiní Slovinci, jako Matija Majer, Josip Muršec, Matija Ravnikar, M. Trstenjak, Ivan Macun, Matija Kočevar atd. Ode všech zachovaly se listy, v nichž vyslovují svou víru ve veliký význam myšlenky ilyrské pro Jihoslovany.

Když r. 1838 Miklosich odešel z Hradce do Vídně, opustil také Vraz Hradec a trvale se usadil v Záhřebě. Vstoupil do řady spisovatelů ilyrských, ale stále udržoval styky se slovinskou domovinou; každý téměř rok prodléval nějaký čas v rodném kraji a nepřestal pečovati o duševní a kulturní zájmy ve své vlasti. V Záhřebě kromě vlastní činnosti básnické a sběratelské pomáhal

Gajovi v redakci „Danice", pro niž získal mezi Slovinci hojné přispěvatele. Když pak Gaj těžiště své činnosti čím dál tím víc přenášel na pole politické a hnutí s počátku čistě literární vyostřilo se ve zjevný boj politický s Maďary, Vraz jako důsledný představitel literárně-osvětových ideálů ilyrství zůstal prvotnímu programu věren. Hlavní péči věnoval literatuře a na podporu její založil r. 1842 vědecko-beletristickou revui „Kolo", jejímž účelem bylo ideu ilyrštiny uvésti ve spojení s ideou literární všeslovanštiny, povznésti písemnictví jihoslovanské a přiblížiti je vkusu a duchu ostatních Slovanů, kteří evropské vzdělanosti stáli blíže. K tomu cíli dovedl si zjednati pro „Kolo" dopisy, články a literární přehledy od českých, polských a ruských učenců. Z Čechů hlavními jeho dopisovateli byli Šafařík, Erben a Zap.

V revolučním roce 1848 Vraz, který se dosud stranil činnosti politické, unesen byl obecným proudem; účastnil se jako Slovinec slovanského sjezdu v Praze, vrátiv se pak do Chorvatska, vstoupil do národní gardy na obranu země, potom spěchal do své domoviny, aby v době svrchovaně nebezpečné přispíval svým krajanům v Kraňsku a Štyrsku radou i skutkem. Nemoc, která ho stihla, jakož i politická reakce sklíčily ho tělesně i duševně.

Jako básník, sběratel národních písní, organisátor a vůdce literární práce, jako zakladatel literární kritiky a prostředník mezi písemnictvím ilyrským a literaturami ostatních Slovanů Vraz si zjednal nesmrtelné zásluhy o rozvoj mladé literatury chorvatské.

S počátku skládal své básně slovinsky. Většina jeho básní slovinských zachovala se toliko rukopisně, neboť vydavatelé „Čbelice" vraceli mu je s poznámkou, že jsou nesrozumitelné; byly totiž psány jihovýchodním dialektem štyrským. Je v nich zřejmý vliv německých romantiků: Uhlanda, Chamissa, Rückerta, Grüna a j., dále i básníků českých, polských a ruských. Mnoho naň působil Jan Kollár, takže v duchu jeho „Slávy Dcery" složil řadu znělek s názvem „Zvončeky". Vedle Kollára byl i největší lyrik slovinský — Prešérn jeho ideálem. Kromě toho inspiroval se lidovou poesií jihoslovanskou.

Hlavní jeho činnost básnická začíná se teprve příspěvky, jež od r. 1835 vydával v Gajově „Danici". Tam vycházely od r. 1835 jeho „Ďulabije", nejskvělejší odkaz jeho básnického ducha, skládající se ze čtyř cyklů básní. První a druhý oddíl byl vydán r. 1840 ve zvláštní knize, třetí a čtvrtý díl vyšel teprve po smrti básníkově. „Ďulabije" právem slují poetickým deníkem Vrazovým. Nejhlubší a nejsilnější zájmy jeho duše, vroucí city milostné a upřímná láska k Slovanstvu našly v nich plný výraz. Je v nich básnicky zobrazena historie jeho ideální lásky k Ljubici (Julii Cantilly). S city milostnými pojí se tužby vlastenecké, ideály ilyrské a slovanské v rozkošný květ. Sloučením erotiky

s živlem vlasteneckým „Ďulabije“ se podobají Kollárově „Slávy Dceři“. Lásku Vraz opěvoval v duchu německé romantiky, na výraz a básnické obraty působila erotika dubrovnická, na dikci a verš poesie národní.

K „Ďulabiím“ pojí se „Soneti“ a „Gazele“, v jejichž věnci jsou místy pravé perly poesie erotické. Hojné básně lyrické, satiry, básnické povídky a překlady obsaženy jsou ve sbírce, která s názvem „Gusle i tambura“ vyšla v Praze r. 1845. Balady a romance v duchu národním, uložené ve sbírce „Glasi iz dubrave Žerovinske“, byly rovněž novinkou v obrozující se literatuře chorvatské. Básnická činnost Vrazova byla vůbec významná a směrodatná. Od něho a od jeho soudruhů literárních, Ivana Mažuraniće a Petra Preradoviće, má počátek nové jaro v poesii chorvatské.

Veliké zásluhy má Vraz jako pilný a neúnavný sběratel národních písní slovinských, folkloru vůbec. Již z mládí zamiloval si písně lidové, byl nadšen krásnými zpěvy srbskými a horlivě sbíral lidové písně v Korutanech, Krajině, Štyrsku a slovinském Uhersku, kde ho maďarská vláda pronásledovala jako nebezpečného panslavistu. Tiskem vydal pouze jednu knihu písní „Narodne pjesni ilirske“ (1839), avšak bohatý materiál, který zůstavil v rukopise, byl později pojat do sbírky Štrekeljovy. Sbíraje s takovým úsilím a porozuměním lidové písně a tradice, chtěl jimi nejen působiti na osvěžení umělé poesie domácí, nýbrž měl při tom na mysli ještě jiný cíl, který s jeho myšlenkou ilyrskou co nejtěsněji souvisel: „Rozhodl jsem se, že sestavím zrcadlo, v němž by podle možnosti soustředěny byly všecky paprsky národního života horních Ilyrů (t. j. Slovinců), a tím zamýšlím strhnouti bratřím s očí starý závoj, vyhladiti lživé zprávy, objasniti pravdu, posíliti vlasteneckou lásku, ukázati jednoplemennost horních i dolních bratří ilyrských a přiložiti aspoň kamínek ke shodě všeilyrské.“

Jako redaktor časopisu „Kolo“ Vraz dovedl znamenitě organisovat literární práci mladých Ilyrů. Získal za spolupracovníky téměř všechny spisovatele chorvatské, zvýšil požadavky estetické, snažil se povznésti zanedbanou novelistiku domácí — při tom doporučoval romanopisce ruské jako vzor — a v době, kdy politické boje s Maďary pohlcovaly téměř všechen zájem, vysoko třímal prapor literatury a umění. Byl také první, jenž začal ve svém časopise pěstovati řádnou kritiku a hodnotiti plody literární podle jejich skutečné ceny umělecké.

Vraz byl konečně prostředníkem mezi mladým písemnictvím ilyrským a literaturami ostatních Slovanů. Měl spojení téměř s celým světem slovanským. Jeho bohatá korespondence nejlépe svědčí, jak četné a mnohostranné styky měl s předními spisovateli a učenci slovanskými. Mezi ostatními Slovany šířil známost

literatury chorvatské, posílal jim knihy a pečlivě se staral, aby poznány a pochopeny byly snahy ilyrské. Veškerá činnost jeho směřovala k jedinému ideálnímu cíli, k sjednocení chorvatské, slovinské a srbské práce literární, neboť v této jednotě a vzájemnosti spatřoval budoucnost a úspěch kultury Jihoslovanů.

Druhý vynikající básník ilyrství *Ivan Mažuranić* (1814—1890), rodem z Nového Vinodolského, vystudovav práva v Záhřebě, usadil se jako advokát v Karlovci. Událostí v l. 1848 a 1849 činně se účastnil jako člen rozmanitých deputací a sekretář sněmu záhřebského. Z jeho péra vyšly téměř všecky manifesty, jež sněm vydával k národu, vládě a Evropě. Tím zjednal si úctu celého národa a r. 1860 jmenován předsedou chorvatské dvorní kanceláře ve Vídni. Vysoký tento úřad zastával až do vyrovnání s Uhry. V letech 1873—1880 pověřen byl nejvyšší v Chorvatsku hodností bána.

Po příkladu svého staršího bratra Antuna jako studující vřele přilnul k ruchu ilyrskému a uveřejňoval drobné básně v „Danici". Skládal je s počátku podle básníků latinských; názvy jejich jako „Primorac Danici", „Dr. Gaju", „Predjem Slavjanskim", „Ilir" výrazně tlumočí jejich ráz. Povzbuzen jsa Vrazem, začal si všímati poesie prostonárodní a od té doby změnil se tón jeho básní. První jeho skladbou v duchu národním byla epická báseň „N e n a d o v i ć R a d o" (1836). Zároveň jal se studovati básníky dubrovnické, zvláště Gunduliće, jehož vliv je zřetelný v básni „D a n i c a I l i r o m" (1837) a „V i e k o v i I l i r i j e" (1838), oslavující Ilyrstvo a jeho minulost. Svou znalost dubrovnické poesie prokázal nejlépe, doplniv Gundulićova „Osmana" 14. a 15. zpěvem. Vžil se tak dokonale do způsobu básnění Gundulićova, že nezůstal v ničem za autorem „Osmana"; myšlenky své dokonce vyjadřuje mnohem stručněji a výrazněji nežli jeho vzor.

Napojiv se ze zdroje národní poesie a vzdělav svou dikci na vzorech dubrovnických a klasických, zapěl své arcidílo „S m r t S m a i l-a g e Č e n g i ć a", vydané po prvé r. 1846 v almanahu „Iskra". Námětem mu byla skutečná událost z r. 1840 o zahynutí ukrutného Ismail-agy Čengiće, vládce v Gacku nedaleko Černé Hory, jejž četa moračských uskoků přepadla a v boji zabila. Báseň skládá se na způsob dramatu z pěti zpěvů: Agovanje—Noćnik - Četa—Harač—Kob. Čengić káže přivésti křesťany, jež zajal na Morači, a dává je nelidským způsobem odpravit. Starého Turka Duraka, jenž mu radil, aby je pustil domů, odsuzuje na šibenici. Syn Durakův Novica za noci vypraví se k vládykovi černohorskému a žádá ho o pomoc, aby mohl pomstíti smrt otcovu. Četa vybraných junáků černohorských vypraví se proti Čengićovi a s nimi Novica, jenž se dává pokřtít.

Zatím Čengić vybírá krutým způsobem harač v Gacku, mučí a usmrcuje ubohou raji. V noci udeří četa Černohorců na jeho tábor a rozzuří se krvavý boj, v němž Čengić padne. Vítězní Černohorci postaví jeho mrtvolu v celé zbroji v chrámu na Lovčenu, kde se sklání před křížem.

Básník předvádí před oči čtenářovy živý obraz ukrutnosti turecké a muk, jež bylo ubohé raji od Čengiće snášeti. Četa Černohorců, táhnoucí na ukrutného Čengiće, zobrazena je jako rytířstvo boží, plnící vůli nebes a trestající sveřepého mučitele křesťanů.

„Stoji četa višnjeg' boga puna,
ne ko krvav nož, kiem rana
zadaje se smrtna i težka:
već ko pero sveto i zlatno,
kojiem nebo za unučad poznu
djela otaca bilježi viteška.“*)

S důrazem básník vytýká zásluhy, jež si rekové jihoslovanští, bojující za kříž a svobodu zlatou, zjednali tím, že stáli na přední stráži Evropy a chránili ji před záplavou tureckou.

„Ah, da vide svieta puci ostali
iz nizina, od kud vida ne ima,
krst ov slavni, ne pobiedjen igda,
vrh Lovćena što se k nebu diže;
pak da znadu, kako neman turska,
grdniem ždrielom progutat ga radeć,
o te krši zub svoj zaman krši:
ne bi trome prekrstili ruke,
dok vi za krst podnosite muke,
nit bi zato barbarim' ve zvali,
što vi mroste, dok su oni spali!“**)

Téma, jež si básník vybral, bylo zcela časové; tehdy vyskytovaly se často u veřejnosti hlasy vyzývající, aby se Evropa

*) „Stojí četa plná Pána Boha,
ne jak nůž, jenž zasazuje
smrtelnou a těžkou ránu;
leč jak péro svaté zlaté,
jímžto nebe pro potomstvo pozdní
zapisuje slavné otců skutky.“

**) „Ó, kéž vidí národové světa
z nížin, odkud nikam vidět není,
kříž ten slavný, nepřemožitelný,
jenž se vznáší nad Lovčenem k nebi;
kéž by znali, jak ti Turci zvrhlí
hnusným jícnem pohltit jej chtíce,
o ty skály darmo zub si lámou:
neměli by ruce líně křížem,
když vy za kříž snášíte zde muky,
aniž by vás barbary pak zvali,
že jste mřeli, kdežto oni spali!“

zastala utiskovaných a nelidsky trýzněných křesťanů jihoslovanských proti svévoli turecké. Tomuto hlasu dal Mažuranić umělecký výraz a promluvil ze srdce celého národa.

Po formě překvapuje téměř nedostižitelná stručnost a precisnost výrazu; báseň má jen něco přes tisíc veršů, ale obsahuje téměř celou tragedii dějinnou, tolik tu děje nakupeno, že jen nadaný básník mohl do tak úzkého rámce tolik obsahu pojmouti. Verš je dílem osmislabičný, hlavně v partiích epických, dílem desetislabičný, v částech lyrických. V líčení a stylu básník byl věren duchu národní poesie, ale silou svého talentu povznesl se na výšiny uměleckosti, vytříbené na vzorech klasických i dubrovnických. Idea národní a náboženská splynula u něho v harmonický celek. Báseň jeho měla ohromný úspěch a vydána byla nejméně sedmnáctkrát, latinkou i cyrilicí; přeložena byla na jazyk ruský, český, polský, italský, německý, švédský a maďarský.

Po vydání „Čengiće" Mažuranić se odmlčel, skládaje jen občas básně příležitostné; nejvýznamnější z nich je „D a v o r i j a", složená r. 1848, v níž vyzýval Slovany k boji za národní svobodu:

„Tko je rodjen Slavjan, rodjen junak,
slavjanski neka danas diže barjak u zrak (prapor vzhůru),
svak britku sablju paši,
svak dobra konja jaši!
Ajd braćo, Bog je s nami,
vrazi su prot nami!"

R. 1848 vydal publikaci „H r v a t i M a d ž a r o m", polo brošuru o právech Chorvátů, polo lyrickou báseň v próze. Zastával se v ní úplné rovnoprávnosti a rovnocennosti obou spojeneckých národů. Tón jeho výkladů sahal hlouběji než u současných politiků a opíral se o vznešenou ideu křesťanské lásky. „Není osvěty a civilisace pravdivé", vykládá Mažuranić, „bez pravého křesťanství ... a podstata křesťanství — láska vzájemná, ta zase bez svobody a rovnosti býti nemůže ... a svoboda a rovnost z přirozenosti vyplývají" a „kdo přirozenost šlape, tomu příroda se mstí". Proto Mažuranić pevně věřil, že vznešená idea svobody, rovnosti a bratrství, založená na nauce křesťanské a na požadavku přírody samé, konečně zvítězí a usmíří rozvaděné národy. Památná jsou rovněž slova, jež promluvil na sněmu chorvatském r. 1886: „Nikto me nije pitao (neptal), dok sam bio ban, što vjerujem. Da su me pitali, bio bih im odgovorio: V j e r u j e m u p r o š l o s t, s a d a š n j o s t i b u d u ć n o s t H r v a t s k e!"

Básně vlastenecké a milostné psal *Antun Nemčić* (1813 až 1849), ale za svého života uveřejnil jen několik básní vlasteneckých v duchu ilyrském, jako „I l i r o m", „M o j s a v j e t", „P r i j a t e l j e m d o m o v i n e". Úplná sbírka jeho básní

„P j e s m e“ vyšla teprve po jeho smrti r. 1851 péči přítele jeho Mirka Bogoviće. Nemčić vzdělal svůj vkus na vzorech vlašských, francouzských a německých a složil několik básní formálně i ideově dokonalých. Něžným citem a barvitým slohem vyznačují se jeho milostné písně „N e v e n“ a „L e p i r i“, v nichž uložil historii své nešťastné lásky. Vrazovy „Ďulabije“ byly mu při tom vzorem. Pěkná je jeho balada „G r o b k a l u ď e r a“, vzdělaná podle místní tradice národní. Z básní vlasteneckých paměti hodna je „H i m n a ž r t v a m a 29. s r p n j a 1845“, v níž dojemně opěvoval mučedníky ilyrské, kteří padli ve srážce s vojskem vládním. Vtipným humoristou ukázal se Nemčić ve veselohře „Kvas bez kruha“ a v nedokončeném románu „Udes ljudski“. Svého času hojně byl čten cestopis Němčićův do Italie „P u t o s i t n i c e“, napsaný svěže, s humorem a místy připomínající Kollárův cestopis do Italie.

Plodnou a mnohostrannou činnost literární rozvinul *Ljudevit Farkaš Vukotinović* (1813—1893). Skládal básně, dramata a povídky, zabýval se archeologií, přírodními vědami a publicistikou. Poznav v domě hr. Draškoviće nové hnutí ilyrské, stal se horlivým a energickým jeho zastáncem. Básně začal uveřejňovat v „D a n i c i“, načež vydal dva svazky básní a povídek „P j e s m e i p r i p o v i j e t k e“ (1838—1840); kromě básní lyrických, z nichž mnohé znárodněly, jako „Oj košutko crnooka“, „Hoćeš, djevo, stan moj znati“, jsou tu ukázky prvních balad a romancí chorvatských. Následovaly další sbírky básnické „R u ž e i t r n j e“ (1842), „P j e s m e“ (1847) a konečně „T r n u l e“ (1862). Básně erotické, reflexivní a vlastenecké střídají se s baladami a romancemi, z nichž mnohé mají náměty historické. Vynikajícím básníkem Vukotinović nebyl a často se opíral o vzory německé (Goethe, Schiller, Heine) a současné básníky ilyrské (Vraz, Mažuranić, Preradović). Básním jeho tak jako novelám mnoho vadila těžká a neohebná dikce, která neodpovídala vzletu jeho myšlenek.

V letech 1859—1862 Vukotinović redigoval zábavný almanah „Leptir“, do něhož přispívali spisovatelé chorvatští, slovinští i srbští; byl to šťastný pokus o realisaci myšlenky ilyrské. V politických statích a brošurách zastával se nezávislosti trojjediného království a usiloval o silný život národní, utvrzený na zásadách morálních.

K rozšíření ideí ilyrských vydatně přispíval *Dragutin Rakovac* (1813—1854). Jako právník psal básně a dramata nářečím kajkavským; hnutím ilyrským byl v té míře nadšen, že opustil soudní službu, aby po boku Gajově mohl podporovat obrozenské snahy ilyrské. Pomáhal mu při vydávání „Novin“ a „Danice“, do níž přispíval básněmi. Vlastenecké básně jeho, pojaté do „P j e s m a r i c e“ (1842), nemají sice zvláštní ceny

umělecké, líbily se však pro svůj vřele vlastenecký tón. Rakovac obral si hlavně za úkol působiti na osvícení a národní uvědomění venkovského lidu: k tomu cíli směřoval jeho spis „Malikatekizam za velike ljude", v němž vykládal zásady a snahy ilyrství. K poučení lidu selského vydával „Predavanja za seljaka", vykládaje tam o významu hospodářství, pořádal „Koledar za puk", který byl dlouho oblíbeným čtením lidu, a redigoval hospodářský věstník „List mjesečnik" a „Gospodarské Noviny". Spolu s Vukotinovićem pomáhal Vrazovi zakládati revui „Kolo" a o zřízení Musea národního měl hlavní zásluhu.

O vzdělání jazyka pečoval *Vjekoslav Babukić* (1812 až 1875), první profesor chorvatské řeči na akademii záhřebské. Napsal „Slovnicu ilirskog jezika" (1836) a četné články o štokavštině, přepracoval a doplnil s Ant. Mažuranićem Drobnićův chorvatsko-německo-vlašský slovník a redigoval vydání dubrovnických spisovatelů: Gunduliće, Palmotiće a Đorđiće. Jako tajemník „Čitaonice" a později „Matice ilyrské" pečoval o rozšíření knih ilyrských a získával i mezi Srby stoupence pro šíření ilyrské literatury. — Studiemi jazykovými zabýval se též *Antun Mažuranić* (1805—1880), první profesor chorvatské řeči na gymnasiu záhřebském a hlavní spolupracovník Gajových „Novin". Napsal „Temelji ilirskoga i latinskoga jezika (1839), „Slovnicu hrvatskou" (1859) a účastnil se při vydávání básníků dubrovnicko-dalmatských.

V politických bojích Chorvátů s Maďary vynikající místo zaujal *Ivan Kukuljević Sakcinski* (1816—1889), přední historik tehdejší doby. Po studiích gymnasijních ve Varaždině a v Záhřebě vstoupil do vojska a r. 1840 dostal se jako důstojník do Milána, kde se sešel s Preradovićem, jejž se snažil získat pro literaturu chorvatskou. Život vojenský brzy se mu znechutil, proto vzdal se služby a vrátil se do domoviny, kde se stal jedním z hlavních vůdců politických. Roku 1861 jmenován byl velikým županem záhřebské županie a r. 1865 bánovým náměstkem. V letech 1874—1889 byl předsedou „Matice hrvatské".

Jako kadet rád čítal německé básníky a historické romány Waltera Scotta a začal sám skládati německé básně a povídky. Seznámiv se ve Vídni s Njegošem, Karadžićem, Simou Milutinovićem a Gajem, přilnul k literatuře domácí a začal psáti chorvatské básně, povídky a dramata, jež vydal později ve sbírkách „Različita djela" (1842—7, čtyři díly). Sbírku jeho vlasteneckých básní „Slavjanke" nedovolila censura v Chorvatsku tisknouti; ani v Bělehradě neodvážili se ji vydati. Vyšla teprve r. 1848 anonymně a básně v ní obsažené staly se „davorijemi" mládeže chorvatské. Nejvíce prospěl Kukuljević chorvatské literatuře svými pracemi z oboru literárních, kulturních a politických dějin domácích. Již r. 1840 začal sbírati materiál k dílu

„Graďa za povijest umjetnosti u državah ilirskih“, což bylo základem jeho velikého „Slovniku umjetnika jugoslavenskih“ (1850—1860). Péčí jeho vydány byly básně VI. Menčetiće, D. Zlatariće, Jer. Kavanjina, chorvatských básníků z XV. a XVI. st. Do sbírky „Stari pisci“ napsal zevrubnou monografii o Marku Marulići a ocenil literární činnost kajkavských spisovatelů v knize „Književnici u Hrvata izprve polovine XVII. v. sone strane Velebita“ (1869). Sestavil obšírnou bibliografii chorvatskou a vylíčil život vynikajících lidí chorvatských v knize „Glasoviti Hrvati“. Veliký čin kulturní vykonal založením „Društva za povjesnicu jugoslavensku“, které se stalo ohniskem, kolem něhož se skupili všichni vlastimilové, usilující o vyjasnění dějin a kultury jihoslovanské. Kukuljević byl duší družstva, cestoval po Chorvatsku, Dalmácii, Istrii, Štyrsku, Kraňsku a Italii, všude vyhledávaje kulturní památky a získávaje nové členy družstva. Zároveň navazoval styky s podobnými společnostmi u Slovanů i jinde, založil bohatý archiv a knihovnu, obsahující spisy a prameny k dějinám jihoslovanským, slovem vytvořil z družstva pevný střed všech kulturních snah Jihoslovanů. Orgánem družstva byl „Arkiv za povjesnicu jugoslavensku“, který vycházel od r. 1851—1875 a obsahuje vzácné dokumenty, objasňující politickou, kulturní i církevní historii jihoslovanskou, dějiny literatury i umění. Kukuljević sám byl ve vydávání historických, kulturních a literárních památek neúnavný. Prací jeho vydána byla „Monumenta Slavorum Meridionalium“ (1860), „Iura Regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae“ (1861) a „Codex diplomaticus“, obsahující listiny od nejstarší doby do XIV. st.

Úspěšná byla politická činnost Kukuljevićova. Na sněmu chorvatském r. 1843 proslovil první chorvatskou řeč a usiloval o to, aby se chorvatština stala řečí úřední. Snaha jeho byla konečně korunována výsledkem a místo mrtvé latiny uveden byl r. 1847 živý jazyk chorvatský do škol a úřadů. V bouřlivém roce 1848 oddal se celou duší činnosti politické a stál v popředí hnutí za svobodu národní. Vyjednával se Srby rakouskými i v knížetství, konal důležitá poselství do Vídně, účastnil se slovanského sjezdu v Praze atd. V ústavních bojích s Maďary byl předním vůdcem t. ř. samostatné strany a stavěl se na odpor dualismu, který rušil jednotu Slovanů rakouských, dovozuje: „Mi kao Slaveni ne možemo i ne smijemo podnipošto poći pravcem (směrem), koji bi nas odcijepio (odštěpil) od ostale braće slavenske u Austriji“.

Idea ilyrská spolu s myšlenkou slovanskou posvětila poesii *Petra Preradoviće* (1818—1872), největšího básníka chorvatského v této době. Narozen jsa ve vsi Grabovnici ve Vojenské Hranici, od r. 1830—8 vzdělával se ve vojenské akademii

v Novém Městě u Vídně, potom jako dustojník vřaděn byl do pluku barona Bakonyiho v Miláně, kde našel několik dustojníků chorvatských, s nimiž se spřátelil. „Ačkoli jsme se jako Chorváti", přiznává Preradović, „rádi měli a často se scházeli, žili jsme přece toliko ve vojensko-německém duchu; málokdy nám napadlo promluviti něco ve svém jazyku." Teprve známost s uvědomělým již vlastencem a básníkem Kukuljevićem, jenž byl roku 1840 přidělen témuž pluku, roznítila v Preradovići doutnající jiskru národního vědomí, které bylo znovu utvrzeno ve společnosti národně smýšlejících dustojníků chorvatských v Benátkách. Od té doby láska k vlasti a národu ve smyslu ilyrství provázela všechny jeho kroky. Jako vojín Preradović svědomitě plnil povinnosti svého stavu a dosáhl konečně hodnosti generála. Zemřel ve Fahrafeldu u Vöslavy a pohřben byl ve Vídni. Roku 1879 převezeno bylo tělo jeho do Záhřeba k věčnému odpočinku.

Dlouhý pobyt ve vojenské akademii v prostředí německém způsobil, že Preradović téměř zapomněl svou mateřskou řeč, toliko profesor Burian, který vyučoval chovance akademie češtině, udržoval v něm jiskru uvědomění slovanského a seznamoval ho s písemnictvím českým. Silněji naň působila literatura německá, za jejíhož vlivu začal skládati německé verše. Brzy podlehl podmaňujícímu vlivu poesie Byronovy, která v jeho prvotinách německých zanechala zřetelné stopy. Líbil se mu též český byronista Mácha, z jehož „Máje" přeložil první část do němčiny. Přechod od německého básnictví, jemuž byl oddán plných deset let, k básnictví chorvatskému, byl proň dosti obtížný, ježto neovládal dostatečně svůj jazyk mateřský. Roku 1842 posílaje Kukuljevići německy psanou báseň obsahu vlasteneckého, srdečně toho želel, že není schopen své city vlastenecké podati v přiměřeném rouchu národním, dokládaje: „Bohužel, nejsem toho schopen a schází mi také úplně příležitost, abych v to mohl časem doufati. Ty víš, jak to zde s naší řečí vyhlíží . . . Kdybych byl v jiné provincii, vyskytli by se spíše přátelé a druzi stejně smýšlející, spíše bych dostal nějaký časopis nebo knihu a tím by byla i naděje zdokonalit se v řeči svého národa, ale zde jsem všech těchto prostředků zbaven jako ztracená stráž." A ještě r. 1845 stěžoval si témuž příteli: „Vše, co píši, beru jako ze snu, ze snu prvních let svého života, kdy jsem neslyšel jiných hlasů kromě mateřských. Příliš mi narostly cizí obyčeje, cizí city, cizí myšlenky, než abych se mohl státi původním, domorodným spisovatelem; bloudit budu stále v soumraku mezi cizí nocí a domorodným dnem." Neobyčejně rychle překonal však Preradović všecky překážky a z péra jeho začaly se řinouti sladké verše chorvatské. Do prvního čísla „Zory Dalmatinské", kterou právě r. 1843 Ante Kuzmanić zakládal v Zadru, napsal překrásnou báseň „Zora puca-bit će dana" (Zora svítá, den se blíží), která

založila jeho slávu básnickou. Jako věštba lepších časů zaznívala slova básníkova:

„Polnoć proďe — još u tmini
nebo, zemlja jest i voda,
ali sieva od istoka
sjajna vila slavskog roda,
glasi amo iz tihana:
Zora puca, bit će dana!“*)

Úspěch básně měl proň rozhodující význam: upevnil v něm důvěru ve vlastní síly a od té doby „obrátil se zády k básnictví německému a posvětil se duší i srdcem národnímu.“ „Zora Dalmatinská“ přinášela další jeho básně, mezi nimi alegorii „P u t n i k“, v níž způsobem prostým, ale pravdivě a vroucně dal výraz své vřelé touze po domovině a dobré matce. O vydávání „Zory Dalmatinské“ Preradović měl větší zásluhy než sami redaktoři její, Kuzmanić a Kaznačić, kteří si často nevěděli rady, takže břímě redakce leželo na jeho bedrách. Kromě básní uveřejnil tam Preradović také úvahu „Jezik južnoslavski“, v níž se v duchu ilyrství přimlouval za literární jednotu mezi Srby a Chorváty a usiloval o to, aby „Zora“ byla tištěna jazykem a pravopisem ilyrským.

R. 1846 Preradović vydal v Zadru první sbírku básní s názvem „P e r v e n c i“, jejíž účel naznačil verši: „Nije mi do moje slave razpruženja, već do majke Slave slavnog uzvišenja“. Obsahovala dílem básně milostné, dílem zpěvy vlastenecké. Básně milostné byly ohlasem jeho citů, jež v něm vzbudila láska k Pavici, dceři tribunálního rady Ivana de Ponte, kterou potom pojal za choť. Erotika básníkova je čistě spirituální, povznáší se nade vši pozemskost a objímá svým vroucím citem celou přírodu i Boha jakožto symboly lásky všelidské. Na otázku své milenky, co jest láska, básník odpovídá:

„Ljubav, dušo, na zemlji je tajna,
božji pečat čovječjih povelja (příkazů),
koga stoprv naša smrt otvara;
ljubav ovdje samo j' duga sjajna (jasná),
koju sunce, milost Stvoritelja,
katkad s kišom (deštěm) naših suza stvara!“

R. 1851 vyšla druhá sbírka sebraných básní Preradovićových „N o v e p j e s m e“, posvěcená Strossmayerovi. Střídají se v ní zase básně milostné s vlasteneckými a příležitostnými. Erotika

*) „Půlnoc prošla — ještě temno
halí nebe, zemi, vodu,
od východu jasného však
vila slovanského rodu
ohlašuje se k nám tiše:
Zora svítá, bude den!“

básníkova je vroucnější a vášnivější než dříve a vyznačuje se volnější formou. „Nove pjesme", do nichž byly pojaty také tři básně přeložené z češtiny, zakončují první periodu básnické tvorby Preradovićovy, v níž se projevil jako citupIný lyrik a zanícený Ilyr a Slovan. Rodinné nehody, ztráta matky, dětí a milované choti spolu s politickým stavem vlasti za doby reakce nebyly příznivy tvůrčí činnosti básníkově. Do r. 1861 napsal jen několik menších skladeb básnických, především cyklus německých básní „L i n a - L i e d e r" obsahu erotického; obráží se v nich nejvíce vliv Heinuv a Lenauuv. Potom pracoval o delším epose romantickém „L o p u d s k a s i r o t i c a" podle národní tradice, který zůstal nedokončen; dochovaná část, složená národním veršem desítislabičným, vyniká vzácnými přednostmi uměleckými.

V době konstituční zjasnila se zase mysl básníkova a z jeho péra řinuly se nové básně vlastenecké, vlévající útěchu a sílu do duše jeho rodáků. Pronikavý vliv na jeho názory mělo učení spiritistické, jímž se od r. 1851 zabýval, pročítaje německé a francouzské knihy a časopisy o spiritismu, zejména díla Albana Kardece, jehož knihu „Le livre des esprits" přeložil do chorvatštiny. Z nauky spiritistické, kterou nazývá „spasonosnou", upoutaly ho hlavně tyto myšlenky. Člověk rodí se několikrát s týmž duchem a rozličným tělem na tomto světě, nebo i někde na jiném podle shody toho neb onoho z milionů světů, k dalšímu zdokonalování. Při narození mizí člověku vzpomínka na všecky předchozí životy, aby nebránila dalšímu pokroku. Neboť kdyby člověk vedle nynějších nepříjemností života měl na paměti i všechny ony, které už přetrpěl v předchozích životech, tu by se polekal a pochyboval o možnosti pokroku v tomto životě a o lepší budoucnosti. Nelze pochybovat, že svět stále pokračuje k lepšímu a že dospěje zlaté doby, kdy lepší stránka člověka bude míti převahu a vzájemná láska, bez rozdílu krve a plemene, nabude oné moci, jakou mají nyní sobeckost, chytrost a jiné vášně lidské. Myšlenky mystického spiritismu zabarvují básně, jež Preradović skládal v letech 1861—65 a jejichž předmětem jsou básníkovy vise a reflekse o Bohu, lásce, Slovanstvu a otčině. Další básně jeho byly větším dílem intimního rázu, opěvovaly jednotlivé osobnosti (Zrinjského, Jelačiće, Strossmayera) nebo v překrásných znělkách oslavovaly zemřelé přátele básníkovy („Milim pokojnikom"), výjimku činí epická báseň „M u j e z i n". Z pozůstalosti jeho nejvýznamnější je úryvek náboženssko-filosofické básně „P u s t i n j a k", v níž chtěl asi v básnickém rouše zobraziti své názory o důležitých otázkách mravních. Překlady z Byrona, Danta, Manzoniho a Krasińského ukazují na jeho zvláštní zálibu v těchto básnících, z nichž zejména Krasiński nabyl vlivu na jeho poesii.

V poesii Preradovićově nejzvučněji a nejsilněji se ozývá struna vlastenecká. Zazněla v prvních jeho básních „Zora puca-bit

će dana" a „Putnik" a od té doby nepřestala se zvučně rozléhat. Ráz jeho vlasteneckých básní je čistě buditelský; básník jimi povzbuzuje své rodáky milovati svuj národ, budit ho ze sna, šířit v něm jasné světlo kultury a vésti ho k vzájemné lásce a svornosti. Oslovuje slunce a prosí ho, aby rozpálilo mladé i staré vlasteneckou láskou, bloudícím osvítilo rozum a na oltáři vlasti roznítilo svíci národní slávy („P j e s m a s u n c u"). Starý děd odevzdávaje vnuku gusle javorové, vyzývá ho, aby zpíval písně nové, citem hluboké, myšlenkami sahající vysoko do nebes; píseň jeho nechť je pravdivá, ať těší přítele i milenku, a když začne velebit otčinu, ať se povznáší k nebeským výšinám („D j e d i u n u k"). Jinde připomíná básník svému národu, že jen mocí svého jazyka je tím, čím jest, osobitý člen světa, bez něho je beze jména, bez minulosti a bez budoucnosti („R o d u o j e z i k u"). Nadšeně velebí krásu a lahodu rodné řeči („J e z i k r o d a m o g a") a vyličuje půvaby a bohatství rodné země, kolébku slavných junáků („N a š a z e m l j a"). I prosí Boha, aby posiloval národ v boji za národní práva, požehnal rodnou zemi, sjednotil „trojí zemi jednoho rodu" a navrátil národu, co jeho jest („M o l i t v a", „B o ž e ž i v i"). V básni „U t j e h a" dodává národu svému zmužilosti, volaje: „Oj rode dragi! Ništa ne boj mi se, ma sviet se cieli izlio potopom, imade brod tvoj sve, što treba, a na Balkanu i Ararat svoj!" V četných básních přimlouvá se za bratrskou shodu mezi Jihoslovany v duchu ideje ilyrské a spatřuje v ní pevnou záruku šťastnější budoucnosti.

Politicky nepříznivý obrat, který následoval po r. 1848, obrazil se také v tónu básní Preradovićových, z nichž mnohé mají zabarvení pesimistické. Tak v alegorii „C a r D u š a n" v půlnoční tiché době zvedá se car Dušan v hrobě a v duchu přehlíží své carství. I volá posestrimu vilu a táže se jí, co zbylo z jeho carství? Víla uchopí ho za ruku, obejde s ním hrobku a smutně praví: „Obešli jsme carství tvoje, vše ostatní je ztraceno!" V básni „N a G r o b n i k u" opěvuje se grobničké pole, kde podle pověsti vykrváceli chrabří Chorváti v boji s Tatary, a básník se táže: „Co nám západ dal za tu službu?" A odpovídá: „Věčnou nenávist, příklad zlý a učenost zlou." Preradović projevuje tu zřejmou nespokojenost s dary, jimiž západní Evropa odměnila zásluhy jižních Slovanů, chránících ji před záplavou tureckou, a s nedůvěrou patří na její velebenou kulturu.

Mocnou oporu pro své tužby vlastenecké Preradović nalézal ve veliké idei slovanské, která byla hybnou silou veškerého hnutí ilyrského a jejímž apoštolem byl Jan Kollár. Na jeho „Slávy Dceru" Preradović navazuje svou alegorii „V i l i n s a n" (1845), v níž uvažuje o minulosti a budoucnosti Slovanstva. Je to obraz básníkových dojmů, jež v něm vzbudilo čtení „Slávy Dcery" a spolu odpověď Kollárovi. Preradović přiznává, že minulost Slo-

vanu je smutná, přítomnost ještě neutěšená, ale matka Sláva odkrývá vile jihoslovanské obraz lepší budoucnosti, která kyne Slovanům, rozvinou-li velikou, neúnavnou prací všecky síly svého ducha. Příklad veliké práce ve prospěch národní básník vidí u Čechoslováku, jež nazývá „slovanskými včelami" a velebí je takto:

„Ove pčele to su češka braća
s pobratimi Tatre i Morave;
ne gledajuć, da l' im trud se plaća,
ne žaleći ništ' u ime slave,
oni kupe iz svakoga cvieta
slavjanskoga svaku slast i sprave
nju potomkom u ulišta sveta,
nad Vutavom koja zlatno sjaju."*)

Radostně básník vítá národní hnutí Ukrajinců, kteří se probudili z dlouhé mdloby k novému životu a spojili se s ostatními Slovany k společné práci („R u s i n o m"); zato trpce vytýká Polákům, že hledají postranní cesty a nejdou s ostatním Slovanstvem („P o l j a k o m").

Myšlenka slovanská nabyla v mysli básníkově nových forem, když vlivem spiritismu začal hlouběji přemýšlet o osudech člověčenstva. Nebyl to však jen spiritismus, jenž působil na jeho smýšlení, nýbrž i filosofie Heglova a historiosofie Herderova. Ohlasem jejich názorů jsou slova, jež r. 1850 psal svému příteli: „Každý národ tohoto světa má, řekl bych, svou osobitou úlohu ve veliké rodině lidského pokolení, kterou buď už vykonal, buď o ní ještě pracuje." Jakou úlohu má v dějinách člověčenstva národ slovanský, vylíčeno v básni „Z v a n j e S l a v j a n s t v a" (1860). Ruka boží rozsela rozmanité národy po širém okruhu země, jednomu dala ostrovtip, tomu moudrost, jinému dobrotu, sílu, něhu, Slovanům kromě toho svou l á s k u.

Jaký význam básník přikládal této lásce, poznati lze nejlépe z nadšené hymny „L j u b a v" (1863). Láska je mu dcerou Boha, který ji poslal na svět, aby šířila štěstí a přispívala lidstvu k dokonalosti. Vzletně vylíčiv všechny přednosti a dobrodiní lásky, zobrazuje rozmanité její druhy: lásku pohlavní, mateřskou, vlasteneckou a náboženskou. Potom vyzývá lásku, aby svou tajemnou mocí sdružila celý svět:

*) „Bratři Češi jsou ty pilné včely,
s bratry na Tatrách a na Moravě;
na zisk nehledí své práce skvělý,
aniž touží po vší světské slávě;
med z každého květu slovanského
pro potomky svoje namáhavě
snášejí v úl zlatý města svého
nad Vltavou, v požehnaném kraji."

„O združuj ga, majko svegrleća,
širi, širi svoje blage ruke,
i obuzmi sve na zemlji puke,
od sebičnih pojedinih sreća
da im bude jedna svemoguća,
jedno blago blaženih tisuća,
ko vonj jedan s kite razna cvieća!“*)

Básník pevně doufá, že nastane doba, kdy silou lásky vymizí z lidstva nenávist, závist, hněv a zloba, a věšteckými slovy vyličuje obrození celého člověčenství:

„Ne topova zaglušnom tutnjavom,
jer topova više biti ne će,
ne tamjanom uz goruće svieće,
niti drugom zablješnom pripravom,
koje zgrade u tiesnih zidinah,
već u hramu nebeskih daljina
opće sreće divnijem pojavom:
bratska sloga spajat će sve ljude,
pomagat se bit će pomoč njima,
usrećivat bit će sreća svima,
ter će s tebe oni pjevat svude:
„Blago nebo, na zemlji si veće!“**)

A kdo je povolán, aby šířil onu lásku všelidskou, stvořil pravý mír a ráj na zemi a přivedl trpící lidstvo blíže k Bohu? Na tuto otázku odpovídá znovu v básni „Slavjanstvu“ (1865). Vyličuje nejdříve nesmírnou rozlehlost světa slovanského a zásluhy jeho, jež si zjednal o kulturu v bojích s asijskými divochy. Nyní stojí jako obr na pozemí dvou světů: rukou jednou dotýká se jasných hvězd západu, druhou východu. Ale to není sláva jeho jediná; božská láska posvětila ho k úkolům vyšším:

---

*) „O, ty matko milostivá, světu
sdruž je, rozpni svoje ruce jemně,
objímej národy vší země,
štěstí jednotlivců chytni v letu,
spoj ho v jedno blaho velké, skvělé,
v jedno blaho lidstva země celé —
jedna vůně z kytky různých květů.“

**) „Ne děl sterých ohlušivým hřměním —
dělo bude nepotřebným brakem —
kadidla ni opojivým mrakem,
ani jiným lesklým oslavením,
jež se ve zdech těsných, chladných tají,
ale v chrámu nebes, v rajském kraji
štěstí lidstva zázračným zjevením:
svornost bratrská vše lidstvo spojí,
druha svého k štěstí, k blahu vésti,
pro ně nejčistší vždy bude štěstí,
všude budou zpívat k chvále tvojí:
„Na zemi již máme blahé nebe!“

spojit ve svornosti a lásce všecky národy světa a uskutečniti na zemi království boží.

Mezi věštci a mesianisty slovanskými Preradović zaujímá osobité místo. Od Herdera a Kollára převzal ideu o vznešeném poslání Slovanstva, ale na rozdíl od romantiku polských, kteří připisovali vudči úlohu v tomto poslání katolické Polsce, a od ruských slavjanofilů, kteří tuto obrodnou sílu spatřovali v pravoslaví, Preradović hlásal, že Slovanstvo jako svorný a jednotný celek je povoláno, aby rozvaděné lidstvo smířilo silou mystické lásky a rozšířilo v něm pravé království boží.

Četné básně obsahují projevy náboženského citu básníkova, jako óda „B o g u“, znělka „N e p o j a m n o s t B o g a“ a j. Co jest Bůh, zůstává obmezenému rozumu lidskému tajemstvím, ale srdce cítí, jaký jest, že jest vrchol vší dokonalosti, ideál všech etických hodnot, první příčina a poslední cíl vší jsoucnosti. Originálně pojal a vylíčil básník stvoření prvních lidí v epické básni „P r v i l j u d i“ (1861). Bůh je věčná láska, která vše, co tvoří, postupně vede k dokonalosti. K božímu příkazu anděl Zemljozor ulije z číše života kapku na zemi, kapka padne do prachu zemského, anděl ji zvedne, ve jménu božím požehná, věčného ducha do ní vdechne a tak vznikne první člověk. Adam obdivuje se nádherné kráse zemského ráje, který ho obklopuje, neznámá touha zmítá mu však nitrem a vroucí modlitbou obrací se k Tvůrci žádaje, aby mu ve své lásce stvořil družku. Z oka vyřine se mu první slza a skane mu na prsa. Ve snu, který ho pojme, zjevují se mu příští osudy lidstva. Družku stvoří mu Zemljozor podle příkazu božího; anděl spustí zase z číše života kapku na zemi, ta se spojí se slzou Adamovou v perlu, anděl ji požehná, vdechne do ní nesmrtelnou duši a povstane první žena. Zemljozor napomíná první lidi, aby zůstali uprostřed mezi dvěma světy, nebem a zemí, jen po doušcích pili rozkoše zemské a neutonuli v nich. Báseň tuto možno počítati mezi perly poesie Preradovićovy. Široký rozmach fantasie, básnický vzlet, nádherné popisy, skvělé personifikace a lahodný verš ukazují, jak plně uzrálo umění básníkovo.

Mystický spiritism zanechal hojné stopy v básních Preradovićových z poslední periody jeho tvorby, jako „Z v i e z d e“, „S m r t“, „S u h o d r v o“, „B o ž j i s u d“. Hvězdy snad jsou ony světy, jež jsou lidem tím, čím květiny motýlům; na jedné člověk umírá a na druhé se zase rodí k nové dokonalosti („Z v i e z d e“). Nádherně je vylíčen majestát smrti, největší a nejmocnější panovnice v přírodě; nad ni vyšší je pouze věčnost a Bůh. Ona bez milosti ničí vše živé a řídí světa běh. Ale její vlády netřeba se báti, ona je jen přechodem v jiný tajemnější život („S m r t“).

V díle Preradovićově zastoupeny jsou všecky význačné druhy

poetické: lyrika reflexivní, píseň, elegie, óda, znělka, báseň epická, básnická povídka, drama, báseň didaktická, alegorie, epigram a poslání. Talentem svým tíhl nejvíce k lyrice, v níž má lyrika reflexivní a myšlenková převahu nad lyrikou citovou a náladovou, ačkoliv i epika básněmi „Prvi ljudi" a „Lopudska sirotica" čestně je zastoupena. V některých básních jako „Noćne pjesmice", „Primorske pjesmice", „Devojkina proleća" přiblížil se tónu národních písní, ale celkem je styl jeho osobitý, umělecky vyhlazený, ozdobný, místy i retorický a patetický. Dikce básníkova je plna poetických obrazu a figur; možno z ní bez zvláštní námahy sestavit sbírku vzorných příkladů pro poetiku. Obrazy volil nejraději z přírody, ale popisy přírody nebyly mu cílem, nýbrž jen doprovodem citů a nálad lidských. O zpěvnosti jeho veršů svědčí nejlépe to, že četné jeho básně opatřeny byvše nápěvy od V. Lisinského, Zaice, Kuhače a jiných skladatelů současných, obecně se rozšířily. Do r. 1863 užíval jen trochejských veršů s ženským neb mužským rýmem; jedinou výjimku tvoří elegie „Usmrt J. Kollára", složená v elegickém distichu přízvučném. Od r. 1863 začal užívati také veršů klasických, heksametru, strofy alkajské a sapfické, a to podle zásad Veberovy metriky, která zaváděla do poesie chorvatské časomíru místo přízvuku. Toto napodobení antické metriky nebylo nijak na prospěch jeho básním.

Hnutím ilyrským dotčena byla také Bosna, kde veškerá práce osvětová a literární byla téměř až do let osmdesátých dílem bosenských františkánů. Synové Bosny, kteří hodlali vstoupiti do řádu, studovali větším dílem v Záhřebě a tam v semináři působil na ně ruch národnostní a literární. Bouře a nepokoje v Bosně r. 1836 a 1837 byly do jisté míry ozvěnou hnutí ilyrského. Gaj a jeho druhové povzbuzovali bosenské bratry k odporu proti Turkům a budili v nich naděje na osvobození. R. 1841 jednalo se v Bosně podle vzoru záhřebského o založení „čitaonice", která měla míti vedle svého úkolu vzdělatelného také na starosti vydávání knih a novin v jazyce národním. Nepokoji a úsilím Turků byl tento plán potlačen. Hlavním podpůrcem nového hnutí byl fra *Franjo Ivan Jukić* (1818—1857). Studoval v Záhřebě a v Dubrovníce poznal starou literaturu chorvatskou. Putoval po kraji rodném, sbíral národní písně, pořekadla a hádanky, jež otiskoval v „Kole", „Danici" a „Srbsko-dalmatském Magazinu". Podle vzoru „Kola" založil později časopis „Bosanski prijatelj", v němž uveřejňoval národní písně, památky bosenské minulosti, životopisy a p. Zvláště se zasloužil o povznesení národních škol v Bosně. V duchu ilyrském působil též františkán *Martin Nedić* (1810—1895). V „Danici" uveřejňoval vlastenecké básně, vyzývaje v nich k sjednocení veškeré Ilyrie. Později vydal obšírnou báseň „Poraz baša a zavedenje nizama u Bosni" (1884).

V Dalmácii vzbudilo hnutí ilyrské toliko slabý ohlas. Jednak byli Dalmatinci pod silným vlivem italské kultury a literatury, jednak převládal tam místní patriotism, který jim bránil ztotožňovat se s „ilyrstvím". Nicméně i tam měly koncentrační ideje ilyrské spolu s nacionalismem italským zřejmý účinek na rozvoj národního uvědomění a na obnovu písemnictví. Orgánem literární práce dalmatských spisovatelů byl nejdříve „Srpsko-dalmatinski Magazin" (r. 1836), potom „Zora Dalmatinska", kterou založil r. 1844 Ant. Kuzmanić; s počátku vycházela pravopisem dalmatským, od r. 1845 za redakce Ivana Kaznačiće pravopisem Gajovým.

O kulturní pokrok v Dalmácii usiloval *Nikola Tommaseo* (1802—1874), rodem ze Šibeniku, který vedle svých zásluh o sjednocení Italie nezapomínal na svou rodnou zemi a národnost slovanskou. Překládal do italštiny národní písně jihoslovanské a vydal sbírku refleksivních básní „I s k r i c e" (1843), v nichž umělecky vyslovil své nejintimnější myšlenky o víře, vlasti, národu a lidstvu. Jsou psány stylem biblickým, zdobí je čistota a hloubka reflexí, ideje filantropické a upřímná snaha o vzdělání národa. Četná vydání v Záhřebě i v Bělehradě svědčí o zvláštní oblibě jeho „Iskric".

Buditelem vědomí národního a slovanského v Dubrovníku byl *Medo Pucić* (1821—1882), potomek starého rodu šlechtického. Studoval v Benátkách, Padově a ve Vídni a cestami po Evropě zjednal si široký rozhled. V l. 1868—1872 byl učitelem knížete Milana Obrenoviće v Bělehradě. Věda, že sny o staré svobodě a slávě rodného města jsou marné, vřelou láskou přilnul k národnímu ruchu, jejž budili Vuk Karadžić a Lj. Gaj. Za svých studií v Benátkách seznámil se s Kollárem, který ho nadchl pro myšlenku slovanskou. R. 1841 vyšla první sbírka jeho vlasteneckých básní „B o s a n s k e d a v o r i j e", v nichž povzbuzoval Srby k obnově bývalé slávy. V Italii, kde žil na dvoře vévody z Luky, složil sbírku elegií „T a l i j a n k e" (vyd. r. 1849). Hrdinství Karaďorďeviće a obnovu Srbska opěvoval v delší básni „K a r a ď u r ď e v k a" (vyd. r. 1868). Za nejlepší jeho skladbu pokládá se básnická povídka „C v i j e t a", vydaná r. 1864. Líčí se v ní osudy spanilé dívky Cvijety z Dubrovníka, která se za okupace francouzské zamilovala do Poláka Kazimíra. Na komposici i na ideu básně působily „Dziady" Mickiewiczovy. Idea básně, mající symbolický smysl, vyznívá v ten smysl, že jen sebeobětováním bylo by lze obnovit upadlou vlast. Krásné popisy Dubrovníka a některé partie lyrické jsou básně této největší ozdobou.

Pucić pilně studoval literaturu a historii Dubrovníka, vydal sbírku básní dubrovnických básníků z XV. a XVI. stol. „S l a v j a n s k a a n t o l o g i j a", psal články o dějinách dubrovnických a v časopisech italských uveřejňoval rozpravy o Slovanech.

Překládal z polštiny (Zaleského), ruštiny (Puškina), francouzštiny (Bérangera) a j. Nazýván bývá „posledním bardem dubrovnickým", vynikl však více jako apoštol ilyrské a slovanské ideje než jako povolaný básník.

Přítel jeho *Antun Kazali* (1815—1895), kněz a profesor v Zadru a v Rěce, složil romantický epos „Zlatka" (r. 1845). Děje je v básni málo, většinou převládají lyrické básně milostné a výlevy pláče, vzdechů a bolesti. V básni „Glas iz pustinje" (1862) obsahu vlasteneckého Kazali zapěl rozsáhlou elegii na Slovanstvo. Národní poesii se přiblížil v „Grobniku", opěvujícím bitvu na Grobnickém poli r. 1242. Nejlepší je první zpěv, popisující boj na Jelenském poli a líčící junáctví tří bratří ze Srěmu: Kreka, Raka a Kupiše, kteří zachránili život králi Belovi. Zcela v duchu národním složena je báseň „Iz Milke" (1879), sbor dívek, které mezi sebou rokují, jakého milence by si přály. Složil ještě historickou báseň „Trista vica udovica" z historie dubrovnické za Karla V., básnickou povídku „Sirotica Lopudska" a v rukopise zanechal obsáhlou skladbu autobiografickou „Čoso". Kazali byl básník vzletné fantasie a smělých myšlenek, ale bez jasného a plastického výrazu, který často nahrazoval nahromaděnými frázemi a obrazy po způsobu retoriky starých Dubrovničanů.

[(Wachsmuth): Geschichte des Illyrismus. Leipzig 1849; T. Smičiklas: Obrana i razvitak hrvat. nar. ideje od 1790 do 1835 (Rad 80); J. Hudec: Ilyrský ruch na slov. jihu (Květy 1885, II); Храниловић: Илиризам у хрват. култур. повести (Браник 1890 č. 73); N. Andrić: Hrvatski Ilirizam i Srpstvo (Vijenac 1894); Ил. Кулаковскій: Илиризм. Варш. 1894; M. Zdziechowski: Odrodzenie Chorwacyi w w. XIX. Krakov 1902; Gj. Šurmin: Hrvatski preporod. Zagr. I. 1903; II. 1904. — VI. Francev: Iz epohe hrvat. preporoda (Savrem. V, 1910, VI. 1911); Drag. Prohaska: Ilirizam u Osijeku (Savrem. VII. 1912); Jerzy Pogonowski: Ilirizm i słowiańczyzna. Lw. 1924.

S. Ortner: Život i rad Pavla Stoosa. Zagr. 1907. — N. Andrić: Josip Kundek pjesnik ilirski (Život I, 1900); T. Smičiklas: Janko Drašković (Spomen-knjiga Mat. Hrv. Zagr. 1892).

Fekonja: Lj. Gaj i ilirska ideja (Kres 1880—1); Iv. Milčetić: Gajev pravopis (Vijenac 1891, č. 39); M. Murko: Početak Gajevih Novin in Danice (Spomen-Cvieće Strossmayeru 1900); V. Deželić: Iz njemačkoga Zagreba (Prosvjeta 1901); S. Ortner: Lj. Gaj, prvi hrvat. bibliofil. Zagr. 1902; Gj. Šurmin: Početak Gajevih novina (Rad 162, 1905); F. Ilešič: Lj. Gaj. 1809—1872 (Sloven. Narod 1909); V. Deželić: Pisma pisana Lj. Gaju i neki njegovi sastavci (Graďa 6. 1909), Lj. Gaj. Zagr. 1910; K. Paul: Štúrovo schisma a Gajova myšlenka nár. sjednocení jihoslov. (Čas. čes. Musea 1922).

J. Hudec: Kolo illyrské (Slov. Sbor. 1886); Dav. Trstenjak: St. Vraz (Koledarček slovenski 1855); Jos. Kouble: St. Vraz (podle J. Markoviće). Pr. 1882; A. Fekonja: St. Vraz, pesnik in pisatelj slovenski (Kres 1883); B. Drechsler: Stanko Vraz. Zagr. 1909; Šrepel: St. Vraz, osnivač knjiž. kritike hrv. (Vijenac 1888); V. Rožić: Slovenski jezični elemenat u Vraza (Nast. Vjes. VI); Stj. Bosanac: Vrazove Djulabije i Kollárova Slávy dcera (Vijenac 1899); F. Marković: Stanko Vraz (Spomen-knjiga M. Hrv.), úvod k vyd. „Izabrane pjesme"; Fr. Ilešič: St. Vraz u školama (Građa V. 1907); Drag. Prohaska: Vrazove Djulabije (Savrem. 5, 1910); V. Dukat: O Vrazovijem pjesničkijem prijevodima s engleskoga (Nast. Vjesnik IX, XI); Šurmin: Stogodišnici Vrazovoj (Savrem. 5, 1910), Vukotinović i Vraz (Nast. Vjes. 1913); V spomin St. Vraza (Čas. za zgod. in narodopisje VII. 1910); J. Máchal: St. Vraz (Slov. Přehled 1911); Fr. Kidrič: Bibliografia Vrazovih spisov in korespondence (Čas. za zgod. in narodopisje X); K. Paul: Jan Kollár a St. Vraz (Progr. reálky v Praze II., 1910); Stanko Vraz a lidová píseň (Národopis. Věst. č. XI), Stanko Vraz u Češkoj (Knjiž. Iug. 1918).

Tade Smičiklas: Iv. Mažuranić (Spomen-knjiga M. Hrv.); F. Marković: Smrt Smail-age Čengića. Zagr. 1875; Pasarić: Dva priloga k estet. ocjeni Maž. „Smrt Smail-age Čengića" (Progr. gymn. v Záhřebě 1889 a 1890); K. Žitný: Iv. Mažuranić (Zlatá Praha 1890); Vl. Gudel: Ima-li i prije Mažur. pjesni štampana nar. pjesma o Smail-agi Čengiću (Vijenac 1895); С. Давидовац: Како је постао Маж. спев Смрт Смаилаге Ченгића (Бранково Коло 1896). Čes. př. Čengiće od. J. Koláře.

M. Šrepel: K biografiji A. A. Nemčića (Vijenac 1893); Izabrana djela A. Nemčića (úvod). Zagr. 1898; V. Dukat: O našijem humoristima A. Nemčiću, Janku Jurkoviću a V. Korajcu (Rad 197); V. Deželić: Ljud. Vukotinović (Glasonoša 1862); Knap: L. v. Vukotinović. Wien 1879; J. Torbar: Lj. Vukotinović (Ljet. jugosl. akad. 12, 1897); M. Ogrizović: Vukotinovićove drame (Savrem. VIII, 1913); M. Grlović: Drag. Rakovac (Album zaslužnih Hrvata. Zagr. 1898—1900). — T. Smičiklas: Vj. Babukić (Spomen-knjiga M. Hrv).

T. Smičiklas: Iv. Kukuljević Sakcinski (Spomen-knjiga M. Hrv.); Rad 110; Живаљевић (Коло 1889); Bož. Kukuljević: Mladost Iv. Kuk. Sakc. (Hrv. Zmaj 1907).

J. Trnski: Pjesnička djela P. Preradovića. Zagr. 1873; F. Marković: O Preradovićevih pjesmah (Pjes. djela); P. Konarževska: P. Preradović (Revue Slave 1879); J. Hudec: P. Preradović (Květy 1881, II.); M. Šrepel: Milton i Preradović (Vijenac 1885), Izabrane pjesme. Zagr. 1890; Šević: P. Preradović prema Srpstvu i Hrvatstvu (N. Iskra 1901); Вл. Николић: П. Прерадовић (Бранк. Коло 1902); B. Drechsler: P. Preradović. Zagr. 1903, Petra Preradovića „Lina-Lieder" (Nada 9, 1903); S. Pecinovský: Preradović's „Lina-Lieder" (Afsl. Ph. 30); V. Kesterčanek: Njemačke pjesme P. Prer. (Nast. Vjesnik 16), Lenau i Preradović (Savrem. 4. 1909); V. Rožić: Riječi kovanice u Prer. (Nast. Vjes. 4); Вл. Ћоровић: Покрети и дела. Беогр. 1921; F. Veverka: P. Básně (Sv. kn. 361-2).

Ante Petravić: Razvitak pjesništva u Dalmaciji (Studie i portreti. Zagr. 1905); J. Milčetić: O životu i knjiž. radu N. Tommasea. Zagr. 1888, Nikola Tommaseo (Hrvat. Kolo I. 1905); Ђ. Шурмин: Томазеове »Нескрице« (Срп. Књ. Глас. 1912, XXIX); Марко Цар: Моје симпатије. Дубр. 1904. III; — F. Marković: Kn. Medo Pucić (Rad 66); J. Hudec: M. Pucić (Světoz. 1888); A. Fabris: M. Pucić (Kalend. Dubrovnik 1897); Л. Живаљевић: M. Пуцић (Коло IV. 1902); Drag. Prohaska: A. Mickiewicz i M. Pucić (Nast. Vjest. 24, 1915). — Fr. J. Despot: Idem do pjesnika Kazalija (Vijenac 1884); Томановић: А. Казали (Стражилово 1887).]

4. *Počátek hnutí romantického u Srbů.*

Velikou překážkou rychlejšího rozvoje kultury a literatury srbské byly poměry politické, které dělily Srby na několik částí, zeslabujíce jednotnou práci. Jiné úkoly měli Srbové v knížetství, kde zprvu šlo o osvobození ze jha tureckého, potom o založení vnitřní svobody občanské; jiné zas úkoly měli Srbové v Uhersku, kde bylo třeba klásti odpor německému centralismu a maďarské národní rozpínavosti; jiné v Dalmácii, kde šlo Srbům a Chorvátům o svobodný rozvoj národnosti proti útisku číselně slabšího živlu italského. Také Černá Hora měla své zvláštní zájmy. Tak každá část srbského národa žila svými nejbližšími potřebami, což při politickém rozdělení a nesvobodě národa zdržovalo všeliký pokrok literární.

Až do počátku let sedmdesátých stáli v popředí osvětového a literárního ruchu Srbové uherští, kteří měli svůj kulturní střed nejdříve v Pešti, potom v Novém Sadě. Vzorná byla péče jejich o rozvoj domácího školství. Vedle starých škol a ústavů vzdělávacích zakládány byly nové: r. 1812 učitelský ústav ve Sv. Ondřeji (přeložený r. 1816 do Sombora), gymnasium v Novém Sadě (r. 1816), theologický ústav ve Vršci (1820) a četné školy nižší v městech. Po vykonaných studiích doma odcházela mládež srbská na akademie uherské a na university ve Vídni a v Německu, takže počet inteligence srbské stále vzrůstal. Zřizována literární družstva, z nichž největšího významu nabyla „Matica srpska“, založená r. 1826 v Pešti, jejímž účelem bylo podporovat literaturu a osvětu národa srbského, vydávat a šířit srbské knihy. Prvním činem Matice bylo převzetí prvního literárně-poučného časopisu „Serbski Lětopis“, který se stal hlavním orgánem vědecké činnosti uherských Srbů. K oživení literárního ruchu vydávány almanahy, jako „Zabavnik“ od D. Davidoviće (1815—21 ve Vídni, 1833—6 v Bělehradě), „Danica“ od Vuka Karadžiće (ve Vídni 1826—9, 1834), „Serbska Pčela“ od P. Stamatoviće (v Budíně 1830—1841) a j.

Významnou událostí pro další vývoj srbského národa bylo osvobození Srbska z poroby turecké. Srbové nemohouce snésti

ukrutnosti tureckých dahijů, vzbouřili se a majíce v čele statečného Đorđe Petroviće (Karađorđe), vítězně bojovali s vojskem tureckým. Roku 1806 zmocnili se bělehradského pašaliku, provedli novou organisaci země a podporováni jsouce Ruskem, vymohli si na Turecku slib, že jim bude dána vnitřní autonomie. Za válek rusko-francouzských pozbyli však opory Ruska, byli od Turků znovu sevřeni a r. 1813 přinuceni vydati jim Bělehrad. Krutovláda turecká způsobila, že se brzy zase vzbouřili a majíce vůdcem Miloše Obrenoviće, domohli se jisté autonomie. Roku 1817 na skupštině prohlášen byl Miloš dědičným knížetem srbským. Turecko teprve r. 1830 k nátlaku Ruska uznalo Srbsko za autonomní tureckou provincii s vlastní dynastií. Miloš Obrenović vládl však krutě a despoticky podle vzoru tureckých pašů, mezi ním a senátem nastaly vnitřní rozbroje, takže roku 1839 byl nucen vzdáti se vlády. Syn jeho Michal Obrenović byl rovněž po tříleté vládě přinucen k resignaci. Za knížete zvolen Aleksandr, syn Karađorđův, za něhož nastal teprve klidnější rozvoj země, Srbsko se kulturně obrozovalo, zakládány školy a literární činnost se vzmáhala. Avšak ústavní a dynastické spory často se opakující byly stále ještě na překážku rychlejšímu pokroku kulturnímu. V osvobozeném Srbsku bylo třeba veškeru kulturu téměř ze základů budovat. Vuk Karadžić r. 1827 zaznamenal, že kromě popů a mnichů sotva lze mezi tisícem lidí najíti člověka, který by uměl čísti, a psáti i mezi popy a mnichy málokdo prý umí. Hlavními šiřiteli kultury byli Srbové uherští, kteří byli od vlády povoláváni, aby pomáhali upravovat zemi podle evropského vzoru. Teprve od r. 1830, když se dostalo Srbsku úplné autonomie, nastal obrat k lepšímu. Zakládáno vyšší školství, gymnasium v Bělehradě, theologie, lyceum, které r. 1844 proměněno ve vysokou školu, dále zřizovány školy obchodní, inženýrské, vojenské a j. Studující mládež, kterou vláda od r. 1839 posílala na studie do Německa a Francie, vracela se do vlasti s novými ideami pokrokovými a s širokým obzorem duševním. Roku 1841 založeno bylo „Družstvo Srbske Slovesnosti", které ve svém orgánu „Glasniku" (od 1847) soustřeďovalo veškeru vědeckou práci v Srbsku a pečovalo jako „Matica" o vydávání poučných knih. Knihy se tiskly od r. 1831 v Bělehradě a od roku 1834 také na Cetyni. Vycházely první literární almanahy: „Zabavnik" (1833), „Uranija" (1837), „Golubica" (1839).

Studující mládež srbská na půdě rakouské vyhledávala pro praktický výcvik v jazyce německém a maďarském gymnasia a lycea v Pešti, Bratislavě, Pětikostelí a Segedíně; tam se stýkala se spolužáky maďarskými, slovenskými a chorvatskými, národně už uvědomělými, a příkladem jejich byla povzbuzena k snažení vlasteneckému. V Bratislavě působil na národní a slovanské uvědomění její zvláště Lj. Štúr, který ji povzbuzoval

k práci kulturní ve prospěch národa. V Pešti měl zase na ni povzbuzující vliv pěvec vzájemnosti slovanské Jan Kollár. Mladí Srbové zakládali mezi sebou literární kroužky a vydávali rukopisné časopisy. Po příkladě studujících v Bratislavě a Pešti vznikaly podobné kroužky v Segedíně, v Karlovcích a posléze i na lyceu v Bělehradě, kde roku 1847 při lyceu zřízena byla úředně schválena „Družina mládeže srbské". Výrazem solidarity mezi omladinou v Srbsku a Rakousku byl almanah „Slavjanka", vydaný společně r. 1847. Název sám ukazuje, že významným činitelem v tomto hnutí mládeže srbské byla idea slovanská. S počátku mělo hnutí mládeže srbské ráz čistě literární a vzdělavatelný. Na schůzích družin studentských četly se básně jednotlivých členů, rokováno o otázkách literárních a estetických, hledány prostředky k osvícení a vzdělání národa a p. Bouřlivý rok 1848 strhnul také mládež srbskou na pole politické. Studující v Bratislavě, nejčetnější a nejčilejší, rozhodli se po příkladě maďarských druhů účastniti se politické činnosti, hájit národních práv srbských, domáhat se obnovení vojvodiny srbské atd. S počátku Srbové sympatisovali s Maďary, jsouce stejně stiženi jhem poroby a svévole vládní, ale bezmezným šovinismem maďarských vůdců odstrašeni, spojili se s Chorváty a bojovali proti Maďarům. Bratři v Srbsku všemožně je podporovali a mnozí členové „Družiny mládeže srbské" v Bělehradě táhli jako dobrovolníci do Uher a bili se s Maďary.

Směr, jaký dal srbské vzdělanosti a literatuře Dositej Obradović, byl rozhodující i na počátku XIX. st. Noví spisovatelé byli většinou racionalisté, kteří na literaturu pohlíželi jako na prostředek užitku a prospěchu národního. Poesii ovládal formalistní klasicism, hlavně didaktického rázu, a to dosti dlouho. Teprve mladá generace seznámila se s ruchem romantickým, jednak přímo v německých školách, čtouc Goetha, Schillera, Herdera, Bürgera atd., jednak od Kopitara ve Vídni, od Kollára v Pešti, od Lj. Štúra v Bratislavě. Romantický směr nabýval mezi mladším pokolením stále větší obliby a vytlačil konečně ztuhlý klasicism. Význačným rysem srbského romantismu byl nadšený kult národní poesie. Ustálilo se mínění, že celá poesie umělá se má rozvíjeti na osnovách a formách národních písní. Básníci, kteří znali dosud jen cizí vzory, začali cenit a napodobovat národní poesii v obsahu, skladbě i verši.

Ohromné zásluhy o znárodnění literatury srbské ve smyslu romantickém měl *Vuk Stefanović Karadžić*, jehož snahy o ustálení jazyka spisovného a pravopisu byly již vysvětleny. Karadžić (1787—1864) byl podobný samouk jako Dositej Obradović. Narozen jsa ve vsi Tršici na Drině v Srbsku, naučil se doma čísti a psáti a poslán byl do školy v Loznici, potom do kláštera tronošského. V klášteře mnoho nezískal pro své vzdělání,

proto se vrátil domu. Za povstání r. 1804 sloužil jako písař ve vojsku vévody jaderského Čurčije. Touha po vyšším vzdělání vedla ho do Karlovců, nebyl však pro pokročilý již věk přijat do gymnasia a učil se soukromě německé, latinské a slovanské gramatice. Vrátiv se do Srbska, hledal výživu brzy jako písař, brzy jako učitel, zdržuje se nejvíce v Bělehradě, kde byl jedním z prvních žáků Veliké školy, založené Dositejem. Když bylo Srbsko r. 1813 znovu od Turků podmaněno, hledal útočiště ve Vídni. To byl rozhodující moment jeho života. Ve Vídni seznámil se s Kopitarem a po jeho radě věnoval se literární činnosti. Usadil se trvale ve Vídni, často podnikaje cesty do Srbska, Dalmácie, Černé Hory, Uher, Slavonie a Chorvatska za účelem svých prací literárních. Roku 1819 vypravil se na Rus, aby si tam zjednal hmotnou i morální pomoc pro své práce. V téže příčině odcestoval r. 1820 do Srbska, kde byl však příkře odbyt. Ve Vídni živil se výtěžkem svého péra, zápase stále s těžkým nedostatkem hmotným. Roku 1823 odešel do Německa, chtě tam studovat medicinu; osobně se seznámil s Grimmem a Goethem a rozšířil své literární styky, nemaje však prostředků k dalšímu pobytu, za rok se vrátil do Vídně. Žil u veliké bídě, jediné malá roční pense, kterou od r. 1826 dostával od ruské vlády, zabezpečovala mu nejnutnější potřeby. Roku 1828 byl pozván od knížete Miloše do Srbska, aby se účastnil prací komise, která skládala zákoník pro Srbsko. Když svou práci ukončil, opustil hned Srbsko, neboť absolutism a tyranství Miloševo znechutilo mu pobyt ve vlasti. U vlády ruské byv osočen jako rakouský a katolický agent, u vlády rakouské zase jako rusofil, demagog a člen tajných spolků, osm měsíců byl držen v Zemuni, teprve potom bylo mu dovoleno vrátit se do Vídně. Srbští vlastenci v Terstu, kteří dříve podporovali Dositeje, poskytli mu peněžní výpomoc. Konečně roku 1835 dostalo se mu také od srbské vlády malé roční pense. Po dlouholetém strádání byl hmotně zabezpečen a mohl se klidněji věnovati literární práci. Několikrát navštívil ještě Srbsko, r. 1848 účastnil se slovanského sjezdu v Praze, jmenován byl členem četných učených společností a požívaje pro svou vynikající činnost naukovou všeobecné vážnosti, zemřel ve Vídni a tělesné pozůstatky jeho byly r. 1897 s velikou slávou převezeny do Bělehradu.

Jako sběratel a vydavatel národních písní Karadžić prokázal literatuře srbské služby neocenitelné. On sám vypravuje, že první, jenž ho povzbuzoval sbírati národní písně, byl L. Mušicki. Ale tehdy prý se domníval, že si učený profesor tropí žerty ze studentů vesnických, kteří vyrostli v lese, pasouce vepře, kozy a ovce. Teprve na vyzvání Kopitarovo vydal roku 1814 ve Vídni první sbírku „Mala prostonarodńa slavenoserbska pesnarica“, která obsahovala hlavně písně, 100

lyrických „ženských“ a 6 epických „mužských“, jež si z mládí pamatoval. Druhá sbírka vyšla r. 1815 ve Vídni s názvem „Narodna srbska pěsnarica“. Obsahovala písně, sebrané v Srěmu, hlavně od znamenitých národních pěvců Tešana Podrugoviće a Filipa Višnjiće. Kdežto v první sbírce Vuk jednotlivé písně jazykově upravoval, tentokrát zaznamenal je už věrně tak, jak je slyšel z úst pěvců. Avšak cíl sebrání nebyl mu ještě zcela jasný, proto bez váhání umístil tam také několik písní složených od učených lidí. Kopitar byl sbírkou jeho nadšen a upozornil na ni Jakuba Grimma a Goetha, kteří písně uvítali s velikou pochvalou. Tím byl Vuk povzbuzen k další horlivé činnosti sběratelské, od níž neupustil po celý život. V letech 1823—4 vyšlo nové vydání, doplněné a rozšířené, o třech knihách v Lipsku, k nimž r. 1833 přibyla ještě čtvrtá kniha, vytištěná ve Vídni. Když bylo toto vydání rozebráno, pořídil Karadžić třetí vydání, značně rozšířené, které vycházelo v letech 1841—1866 a obsahovalo šest knih. V úvodě zevrubně pojednal o způsobu zpívání národních písní a o současném stavu národní poesie. Materiálu, jenž zůstal v jeho pozůstalosti, užito bylo k vydání čtvrtému o devíti knihách (1891—1902).

K sbírání národních písní byl Karadžić zvláště způsobilý: mládí své trávil na lůně přírody, uprostřed venkovského lidu, pro jehož výtvory měl plné porozumění. Bohatstvím obsahu a přesností podání byly sbírky jeho vzorné. Byly sebrány velmi pečlivě a obsahovaly přesné texty, a to ve výběru co možná nejlepším. Literární význam uveřejněných zpěvů byl ohromný. Spisovatelům domácím poskytovaly vzory ryzí poesie a příklady čisté řeči lidové; jimi zahájena byla nová epocha v poesii srbské, opírající se o výtvory ducha národního. Měly i důležitý význam politický tím, že upoutaly pozornost celé Evropy na národ jihoslovanský a zjednaly mu neobyčejnou vážnost, právě když samostatně vystupoval na jeviště dějin. Mnozí filologové a básníci cizí byli jimi tak nadšeni, že se učili srbsky, aby z nich mohli kořistit. J. Grimm, aby jim to učení ulehčil, r. 1824 přeložil Vukovu gramatiku srbskou, opatřil ji obsáhlým úvodem o srbském jazyku a o srbských písních junáckých.

Karadžić ocenil i význam národních pohádek, pilně je sbíral a po prvé vydal r. 1821 „Narodne srpske pripovijetke“. Sbírka obsahovala 12 delších neb kratších pohádek a anekdot, kromě toho 166 národních hádanek. Ve sbírání pokračoval a r. 1853 vyšlo druhé vydání s 50 pohádkami, posvěcené Jak. Grimmovi, další rozmnožená vydání vyšla r. 1870 a r. 1897. Zároveň s pohádkami sbíral národní přísloví a uveřejnil je po prvé r. 1836 „Narodne srpske poslovice“, uspořádav je v pořádku abecedním a připojiv k nim potřebné výklady. Rozšířené vydání vyšlo r. 1849 a znovu doplněné r. 1900.

Za významnou známku národnosti pokládal právem také národní obyčeje a mnohé z nich popsal již ve svém slovníku srbském. I pojal plán ve zvláštním spise vykreslit široký obraz národního života, pokud se projevoval v obyčejích, pověrách, obřadech a domácím životě srbského lidu; obmýšleného díla nedokončil, sebral však k němu mnoho důležitého materiálu, který byl r. 1867 vydán tiskem s názvem „Život i običaji naroda srbskog" a cení se jako drahocenný příspěvek k poznání národního života.

Z ostatní bohaté činnosti Vukovy sluší jmenovati biografii knížete Miloše „Miloš Obrenović, knjaz Serbii" (1828), kde vylíčeny přehledně události z historie srbské od r. 1765 až do r. 1827, „Montenegro und die Montenegriner" (1837), nejstarší a nejúplnější popis Černé Hory, a „Die Christen in Bosnien" (1853). Bohatá jeho korespondence „Prepiska" svědčí jednak o jeho přátelských stycích s předními spisovateli slovanskými a německými, jednak je i důležitým pramenem k poznání literárního a kulturního života u Srbů v první polovici XIX. st.

V literární a kulturní historii srbské Vuk Karadžić má epochální význam i jako důmyslný sběratel a vydavatel národních písní a tradic, i jako zákonodárce srbského jazyka spisovného. Čím byl pro Srby Dositej Obradović v době osvícenství, tím se stal Vuk v epoše romantické: otcem nové srbské literatury, jak ho vhodně nazval Daničić.

Originální osobností mezi srbskými básníky v době přechodu od pseudoklasické poesie k romantice byl *Sima Milutinović Sarajlija* (1791—1847), pěvec srbského povstání a osvobození. Život jeho je těsně spojen s politickou historií Srbska. Narozen v Sarajevě, nabyl vzdělání v Karlovcích a Segedíně, učil se u otce kupectví, r. 1813 bojoval jako dobrovolník proti Turkům, žil jako hajduk v lesích, byl hlídačem zahrad a potom učitelem ve Vidině v Bulharsku, jako emigrant zdržoval se v ruské Bessarabii; odtud odešel do Lipska, kde studoval na universitě a seznámil se s Goethem, Grimmem, Uhlandem a paní Talvjí (Robinsonovou), která se zabývala národní poesií srbskou. Opustiv Lipsko, odebral se na Černou Horu jako sekretář vládyky Petra I. a vychovatel Petra II. Njegoše. Potom se vrátil do Srbska, zastával rozmanité úřady a zemřel jako sekretář ministerstva osvěty v Bělehradě.

Jeho výstřední, dobrodružná, nepokojná a fantastická povaha, která ho honila místo od místa, obráží se i v jeho poesii. Psal básně lyrické, epické, dramatické a zabýval se historií. Lyrika jeho, zahrnutá ve sbírce „Zorica" (1827), kterou věnoval paní Talvji, nemá valné ceny. Zajímavější jsou jeho epické skladby „Serbianka" (1827), „Trojesestarstvo" (1837), apologie knížete Miloše a druhého povstání, a „Troje-

bratstvo“ (1844), opěvující hajduka Veljka, druha básníkova. Největší slávu básnickou u vrstevníků zjednal si cyklem epických zpěvů „Serbianka“, v níž oslavoval osvobození Srbska v letech 1804—1815 za Karaďorďe a Miloše Obrenoviće. Měla to býti jakási Iliada prvního povstání srbského a básnická historie této herojské doby, jejímž byl svědkem očitým. Jako účastník bojů mnoho viděl a slyšel, nasbíral si velký počet zajímavých zpráv a užil jich ve své básni. Počínal si však spíše jako kronikář než jako básník-umělec, nejednou suše a zdlouhavě vypravuje historické události. Svou skladbu přeplnil nejasnými alegoriemi, rozvleklými parafrázemi, narážkami z klasické mytologie, užíval v dikci hojných archaismů nebo zase slov, která si sám vytvořil, známým slovům přikládal docela jiný smysl, takže básni jeho bylo těžko rozuměti. Vystihl to jasně Šafařík, píše roku 1830 Palackému: „Věřím Vám, že Milutinovićovým básněm nerozumíte — an jim ani my zde nerozumíme — ba snad i sám spisovatel. U něho mnoho poetického hmotu, ale bez formy. Kdyby byl zůstal sedlákem a básnil jako slepci! Nebo studoval od mládí!“

Záslužná byla Milutinovićova činnost sběratelská. Narozen jsa v zemi, kde se mnoho zpívalo, oblíbil si národní písně a na žádost Vukovu sbíral je na Černé Hoře. Sám vydal sbírku jejich „Pěvannija cernogorska i hercegovačka“ (1833, rozmnožené vydání 1837); podle jeho doznání byly zaznamenány věrně z úst pěvců, zdá se však, že ve formě jsou změněny.

Vrstevníci vážili si i jeho prací historických a kníže Miloš udělil mu titul „historiografa“. Napsal „Istorii Crne Gore od iskona do noviega vremena“ (1835), užívaje kromě písemných dokumentů národních písní a tradic. Jako očitý svědek vylíčil dějiny druhého povstání „Istorija Serbie od početka 1813 do konca 1815 g.“ (1837, 2. vyd. 1888). Kniha jeho se cení spíše jako snůška zajímavého materiálu než jako objektivní obraz tehdejší pohnutlivé doby.

Skutečným nadáním básnickým převýšil Milutinoviće *Petar Petrović Njegoš* (1813—1851), vládyka a gospodar Černé Hory. Od přírody nadán byl vzácným darem zpěvu. Narodil se a vyrůstal v kraji, kde národní písně a tradice byly velmi živé, kde se nejen v plné síle a svěžesti udržovaly staré písně, nýbrž stále ještě vznikaly zpěvy nové. Na básnickou erudici jeho kromě písní národních působil i Sima Milutinović, učitel a vychovatel jeho, ovšem ne vždy s prospěchem; po příkladu jeho Njegoš začal do svých veršů vplétati klasickou mytologii, užívati v řeči archaismů a uměle strojených výrazů. Nicméně má Milutinović tu zásluhu, že obrátil zraky Njegošovy „k prostorám věčným“ a vnukl mu lásku k poesii. Na mladého básníka nebyl také bez vlivu L. Mušicki, jehož si Njegoš velice vážil. Později seznámil

se s básníky světovými, četl Danta, Petrarku, Miltona, Byrona, Deržavina, Puškina a j. Tak uzrával jeho básnický talent a vymaniv se z vlivu cizích, vydal plody nemalé hodnoty literární.

S počátku Njegoš napodobil písně národní a byl dovedným guslarem. Jak si vážil národních písní, jakou cenu jim přikládal, možno poznati z toho, že sám národní písně sbíral a sbírku jejich vydal s titulem „Ogledalo srpsko" (1845). V krátké předmluvě vládyka poznamenal, že písně národní mluví samy sebou a že nepotřebují pochval. „Naše národní píseň nemusí se doporučovat; chválit je světu značilo by opakovat, co bylo už dávno řečeno mnohými lidmi učenými, Slovany i cizozemci, kteří je vynášeli do nebes a srovnávali je s básněmi Homérovými a Ossianovými."

První sbírka umělých básní Njegošových „Pustinjak cetinski" měla zvláštní osudy. Njegoš chtěl ji vydati ve Vídni a vzal ji s sebou, když r. 1833 po prvé cestoval přes Vídeň do Ruska. Avšak censura vídeňská ji nepřipustila. Po svém návratu z Ruska Njegoš doplniv ji básněmi, vzbuzenými pobytem na Rusi a nadšeně opěvujícími slávu říše ruské, dal ji vytisknouti v Cetyni r. 1834. Mezi nejlepší básně sbírky kromě vznešené hymny „Crnogorac k svemogućem Bogu" náleží překrásná poetická vise „Zarobljen Crnogorac od Vile", zobrazující v drobných výjevech hlavní momenty z historie Srbska, počínajíc dobou slávy až do posledních časů. Básníku zjeví se Vila a odvede ho na vrchol Lovčenu do tajemné jeskyně Vil. Tam za zvuků písní a válečné hudby zjevují se mu významné zjevy z minulosti Srbska: sláva silného Dušana, smrt Štěpána Uroše, ubitého podle tradice od Vukašina, vítězné boje Černohorců s Turky a konečně chrabrost slavného Karaďorďe, osvobozujícího Srbsko. V básni té Njegoš dal vroucí a srdečný výraz svému citu vlasteneckému; s hrdostí vzpomíná světlých stránek historie srbské, truchlí nad smutným osudem Srbska a utěšuje se nadějí v lepší budoucnost národa.

Historické zpěvy, v nichž básník opěvoval výjevy z dějin Černé Hory, obsaženy jsou hlavně ve dvou sbírkách: „Lijek jarosti turske" (1834) a „Slobodiada" (1854). „Lijek jarosti turske" obsahuje čtyři zpěvy, složené po způsobu národním a opěvující soudobé hrdinské činy Černohorců. V delší epické skladbě „Slobodiada" vylíčeny v desíti zpěvích boje Černohorců za volnost a svobodu nejen s Turky, než i s Benátčany a Francouzi.

Všecky přednosti básnického talentu Njegošova vtěleny jsou v jeho arcidíle „Gorském Vijenci" (1847), národní epopeji černohorské. Děj vzat je z historie domácí a hlavním rekem je vládyka Danilo Petrović, první metropolita z rodu Njegošů. Na konci XVII. věku začalo musulmanství pronikat i v nepřístupné

skály černohorské. Část Černohorců přijala mahomedánství a tím byla ohrožena netoliko pravoslavná víra Černohorců, nýbrž i jejich politická nezávislost. Proto vládyka Danilo dal poturčence násilím vyhubit, rázem očistiv zemi od nebezpečné příměsi. V události této, historicky ne dosti přesně pověřené, Njegoš spatřoval základ další svobody a proto ji zvolil za předmět své básně, kterou posvětil „prachu otce Srbska", t. j. Karaďorďovi. Básník vylíčil v „Horském Věnci" výrazně nejen dějinnou událost, která podle jeho slov byla jiskrou, z níž zazářila svoboda černohorská, — odtud prvotní název básně „Izvijanje iskre" — nýbrž živě zobrazil Černohorce vůbec, jejich život a mravy, obyčeje a zvyklosti, city a myšlenky. Černohorci vystupují tu téměř ve všech poměrech života: v míru i boji, v skupštině i na modlitbách, při tanci i zpěvu, při pohřbu i svatbě, na cestě i doma, v lásce i nenávisti. Postavy jednotlivých osob, Černohorců i poturčenců, jsou plastické, rázovité, jemně odstínované, každá má své individuálné rysy a zvláštnosti. Svědčí to o pečlivém studiu černohorských typů. Nejen pro povahu a sílu mužskou, také pro něžnost a krásu ženskou básník našel přiměřené rysy. Umění básníkovo projevilo se i ve slohu, jehož význačné vlastnosti jsou: energie výrazu, epická šíře, názorné komparace, působivé kontrasty, jadrné sentence, klasická prostota frází, dikce obrazná a vzletná. Jak byl „Horský Věnec" oblíben, dokladem jsou četná vydání. Od r. 1847 vydán byl nejméně dvacetkrát, přeložen do němčiny, bulharštiny, italštiny, švédštiny, ruštiny, slovinštiny, dvakrát do češtiny atd.

Njegoš byl nejen nadaný básník, než i hluboký myslitel. Mnoho přemýšlel o Bohu, osudu člověka, problému zla a nesmrtelnosti duše; myšlenkám svým dal výraz i ve svých básních. Na Boha pohlížel jako na intelektuální tvůrčí moc ve vesmíru, která pustou směs přírodních věcí a zjevů mění v určitý tvar a ladnou harmonii, která oživuje každý prášek a vdechuje v něj život. Částicí tohoto božského semene jest i duše lidská, která ve spojení s Bohem nalézá svůj nadpozemský cíl. Synthesu jeho názorů o Bohu, člověku a osudu lidském obsahuje náboženskoalegorická báseň „L u č a M i k r o k o z m a" (1845). Osud lidský jeví se básníku temnou záhadou. Člověk vypuzený z bran rajských sní o dřívějším blahu, ale sny jeho mizejí v moři věčnosti a zanechávají v duši jen stopy žalu a smutku. Básníka zejména mučí otázka, zdali země, na kterou byl člověk postaven, určena mu za trest či za odměnu? Proto se obrací k matce přírodě s otázkou, k čemu ji Tvůrce stvořil: zdali k vůli lidem nebo lidi k vůli zemi? Ale příroda je němá a neodpovídá na tuto otázku. Básník noří se tedy v pradějiny lidstva a stvoření a hledá tam rozřešení svých záhad. I nabývá přesvědčení, že země není stvořena pro štěstí lidské, nýbrž za trest pro člověka, který

hříchem přerušil své spojení s nejvyšším vládcem všehomíra. Na zemi odehrává se jen jedna část nesmrtelného dramatu lidstva, a to jeho tragická část, očista člověka, aby mohl nabýti zase ztraceného ráje. Jak ryzím a vroucným citem náboženským naplněna byla duše Njegošova, o tom svědčí modlitba, kterou básník vložil do úst vládyky Danila v „Horském Věnci“:

„Боже драги, који све управлаш,
који сједиш на престол небесни,
те могућим зажижеш погледом
сва свијетла кола у простору, —
ти, који си развијâ прашину
испод твога трона свијетлога
и назвâ је твојим мировима,
те си прашак сваки оживио,
насијâ га умнијем сјеменом, —
ти, те књигу држиш миробитну,
у коју су судбе уписате
мировима и умним тварима,
који си се милосно склонио
дјејателне оживит членове
малом мраву кâ гордоме лафу,
проведри ми више Горе Црне,
уклон' од ње муње и громове
и смућени облак градоносни!“*)

Njegoš byl básník národní v nejlepším slova smyslu; byl národní ne proto, že básně jeho po formě a slohu připomínají písně národní, nýbrž proto, že hluboko vnikl v duši svého národa a zobrazil jeho city, názory a tužby. V něm ukázala Černá Hora vše nejlepší, čím se mohla právě honosit: svůj dar zpěvu,

*) „Bože milý, který všemu vládneš,
který sedíš na nebeském trůně
a všemocným zrakem rozžehuješ
světlá kola vůkol na obzoru, —
ty, jenž bídný prach jsi větrům vmetl
pode svojím trůnem jasněskvoucím
a děl slovo: světy budiž mými,
jenž jsi život v každý prášek vdechl,
rozumu veň símě prstem vložil;
ty, jenž držíš knihu všehomíra,
do ní rukou všechny sudby píšeš
vzdušných světů i rozumných tvorů;
ty, jenž hlavu milostivě skláníš,
k práci oživuje dělné údy
hrdému lvu i mravenčí mládi,
vyjasni tvář nad mou Horou Černou,
zažeň od ní hrom i jeho blesky,
zažeň od ní mračna zhoubonosná!“

své zanícení pro obranu víry křesťanské, svou lásku k svobodě a politické nezávislosti.

Postupným rozvojem literatury kroužek básníku a spisovatelu se stále šířil. Literární erudicí mezi nimi vynikal *Jovan Hadžić* (1799—1869), píšící pod jménem „*Miloš Svetić*". Jako žák Mušického oblíbil si klasickou poesii, překládal z Horáce, Vergilia a Martiala. Poesii chápal racionalisticky, fantasii podřizoval rozumu a skládal verše chladné a střízlivé. Nicméně vážil si též novější poesie německé a překlady z Lessinga, Herdera, Goetha, a Schillera seznamoval s ní obecenstvo srbské. Hlavně byl znám jako protivník jazykových reform Vukových. Přívržencem německé idealistické filosofie a estetiky byl *Đorđe Maletic* (1816—1888), posléze profesor a ředitel gymnasia v Bělehradě. Inspiroval se básníky německými, podle nich skládal básně didaktické, vlastenecké a příležitostné. Byly suché a chladné jako Hadžićovy. Podle německých vzorů napsal příručky „Teorija poezie" a „Retorika". — *Nikanor Grujić* (1810—1887) z mládí skládal sentimentální a vlastenecké verše, jež se vyznačovaly čistou národní řečí a národním duchem. Později psal politické alegorie a překládal poučné povídky pro mládež. — *Vasa Živković* (1819—1891) s počátku následoval Mušického; poznav sentimentální básníky německé, skládal podle jejich vzoru sentimentální písně, jež byly svého času oblíbeny. Některé z jeho vlasteneckých básní znárodněly.

Svého času oblíbeným básníkem byl *Ljubomir Nenadović* (1826—1895), rodem z Brankoviny u Valjeva v Srbsku. Vzdělav se na gymnasiu v Bělehradě, odebral se do ciziny a prodléval na universitách v Praze, Berlíně, kde ho upoutala filosofie Heglova, a v Heidelbergu. Po návratu do vlasti byl profesorem lycea v Bělehradě, kde založil „Šamadinku", týdeník pro literaturu a zábavu. Pro své svobodomyslné zásady nebyl u vlády oblíben, vzdal se profesury a cestoval po Anglii, Francii a Italii. Vrátiv se z cest vstoupil zase do státních služeb, ale pro churavost brzy se jí vzdal a usadil se ve Valjevu. R. 1849 vydal dvě sbírky básní „P e s m e" a „S l o v e n s k a v i l a"; tato vyšla latinkou a charakterisuje ho jako upřímného Slovana. Celé básnické dílo jeho je proniknuto tendencí poučnou, nejen drobné bájky a epigramy, než i další jeho básně, jako „P o p a r a", „D o j č i n o v i ć V o j i n", „B e r b e r - T r a j k o" a j. Pro jeho didaktický směr zvláště je příznačná „Popara" (jídlo z tvrdého chleba uvařené a omaštěné), v níž se líčí, jak se popara připravuje a k jednotlivým momentům se připojují úvahy o světě, životě a lidech. Vzorem byla mu Schillerova „Píseň o zvonu", ale v provedení zůstal Nenadović suchým a chladným moralistou bez vyššího vzletu a vnitřního žáru. Kromě čistě rozumové, praktické filosofie životní proniká básně jeho vřelý cit vlastenecký. Vroucně

miloval svuj národ a hleděl v něm rozníttt lásku k svobodě, volnosti a pokroku, nedovedl však pro své city vlastenecké a etické najíti silnější a úchvatnější tón. Snad poeticky nejsilnější jsou jeho popisy cest, které konal jako mladý a veselý student heidelberský po březích Baltského moře a po Švýcarsku. Byly psány beze všech aspirací literárních, lahodily svou svěžestí a upřímným humorem a dýchaly mládím a zdravím. Také cestopisy, které později psal, „Pisma iz Švajcarske, iz Italie a iz Nemačke," jsou poutavě psány; stylem živým a lahodným poutník v nich popisuje život a svět oněch krajů, kde cestoval, kreslí lidi s jejich obyčeji, způsobem života, zřízením a historií. Vřelým tónem vlasteneckým a láskou k svobodě prohřáta jsou jeho „Pisma o Crnogorcima". Nikde nebyla Černá Hora tak ideálně vylíčena jako v jeho cestopise. Jiní popsali ji snad plněji a věrněji, ale nikdo s takovou vroucností a láskou. Nenadović nebyl ani veliký básník ani hluboký myslitel, nicméně si zjednal čestné místo v historii kulturního vývoje Srbska jako populární spisovatel, zanícený přítel pravdy a nadšený hlasatel národních ideálů, svobody a pokroku.

Vystoupila i žena-básnířka *Milica Stojadinović-Srbkinja* (1830—1877), velebená od současných básníků Njegoše, Iv. Mažuraniće, Nenadoviće a j. Jako mladá dívka uveřejňovala své básně v časopisech a vydala tři sbírky básnické (1850, 1855 a 1869). Dýší vřelou láskou k Srbsku, národu a svobodě, je v nich však více eksaltace a nadšení nežli pravé poesie, více dobré vůle než skutečného nadání básnického. Ačkoliv sama velebila básně Radičevićovy a Zmajovy, nevzala si je za vzor, nýbrž vážila spíše básnické nadšení z Klopstocka, Herdera, Gessnera a starších básníků srbských. Trvalejší pomník než svými básněmi postavila si poetickým deníkem „U F r u š k o j G o r i" (1861, 1862, 1866), v němž jemnými rysy zachytila obraz své snivé, ideálně naladěné duše, kterou život oklamal a připravil jí tragický osud. Zemřela v Bělehradě zapomenuta a v hrozné bídě.

[V. Jagić: Vuk St. Karadžić (Književnik 1864); Пл. Кулаковскій: Вук Караджичъ. M. 1882; С. Н. Томић: В. Ст. К. (Дело 1897, 15—16); M. Rešetar: Vuks Übersetzung des N. Test. (Afsl. Ph. 17. 1895); Л. Стојановић: В. Ст. К. (Глас С. К. Ак. 55, 1899); M. Murko: Kopitar in Vuk Karadžić (Lj. Zvon 1908); М. Гавриловић: Милош Обреновић и В. Ст. К. Нови Сад 1908; А. Белић: О Вуковим погледима на срп. дијалекте и књиж. језик (Глас С. К. Ак. 82, 1910); Л. Стојановић: Живот и рад В. Ст. Караџића. Београ. 1924.

Св. Вуловић: С. Милутиновић Сарајлија, песник српски (Год. Н. Чупића 1878. III); Ђ. Ђодђевић: С. М. Сар. Београ. 1893; Ст. Павловић: С. М. С. (Лет. М. Срп. 1893. 173—6); А. Гавриловић: С. М. према илирству (Из-

вештај гимн. В. Карапића 1902); Ф. Лове: Гете и Сарајлија (Бранк. Коло 1908, 14).

Св. Вуловић: Петар Петровић Његош, песник српски (Год. Н. Чупића 1877. I); П. А. Лавров: П. П. Нѣгош. М. 1887; П. А. Ровинскій: П. П. Нѣгош. Спб. 1889; Марко Цар: Моје Симпатије I. Задар 1895; П. Поповић: О Горском Вијенцу. Мостар 1900; »Бранково Коло« Петру П. Његошу у спомен. 1902, 4—5; Бр. Петронијевић: О философији у Горс. Вијенцу (Лет. М. Срп. 252. 1908); Kam. Lucerna: O kompoziciji Gorskog Vijenca (Nast. Vjes. 19. 1910); Н. Велимировић: Религија Његошева. Београ. 1911; М. Решетар: Живот и рад П. П. Њ., изд. »Горског Вијенца«. Београ. 1912. Čes. př. H. V. od J. Hudce.

Ђ. Даничић: Милош Светић, поета. Београ. 1865; Живот и рад Јов. Хаџића-Светића. Н. Сад 1899. — Прослава 50. годишњице књиж. рада Ђ. Малетића и М. Бана (Глас. Срп. Уч. Друштва 65. 1886). — Ђ. Магарашевић: Живот и књиж. рад Н. Грујића (Рад 156. 1904); J Скерлић: Н. Грујић (Писци и Књиге V. Београ. 1911). — J. Скерлић: В. Живковић (Писци и Књиге II.).

Л. Недић: Новији Срп. Писци I. Београ. 1901 (Ненадовић); М. Цар: Л. Ненадовић (Моје Симпатије III. Дубров. 1904); А. Гавриловић: Одјеци »Шилерова Звона« у срп. умет. поезији (Год. Н. Чупића 25, 1906). — М. Савић: Милица Стојадиновић-Српкиња (Из срп. књижев. Н. Сад 1898); J. Скерлић: М. Стојадиновић-Српкиња (Писци и Књиге I. Београ. 1911).]

ČÁST II.

Rozkvět romantismu u Slovanů.

HLAVA I.

Vrchol romantismu na Rusi a přechod od romantismu k realismu.

1. Ideové a společenské proudy v letech třicátých a čtyřicátých.

Již v letech dvacátých vedle děkabristů, stoupenců francouzských ekonomistů a politiků, malý hlouček inteligence ruské nadšen byl idealistickou filosofií Schellingovou. Přívrženci této filosofie utvořili „Obščestvo ljubomudrija", jehož členy byli Odojevskij, Venevitinov, Ivan a Petr Kirějevští, Ševyrev, Pogodin a j., a na venek vystoupili vydáním čtyřdílného almanahu „Mnemozine" (1824); zavrhujíce francouzskou a anglickou filosofii, racionalism a empirism ve všech jejich projevech, oblíbili si Schellinga, zvláště jeho filosofii umění. Na konci r. 1825 kroužek „libomudrctví" se rozešel a dědictví po něm ujalo se mladé pokolení let třicátých.

Léta třicátá čili určitěji doba od r. 1826—1840 vyznačovala se neobyčejnou intensitou duševního života, bohatstvím proudů filosofických a osvětových, jež se v této době hrnuly ze západu na Rus a dychtivě byly přijímány od mladého pokolení. „V tomto desítiletí", přiznává účastník tohoto hnutí Bělinskij, „procítili jsme, promyslili a prožili všechen intelektuální život Evropy, jehož echo zaletělo k nám přes Baltské moře." Duševní činnost inteligence, nemohouc se za reakční vlády Mikulášovy projeviti na venek, obrátila se dovnitř, hloubala a „filosofovala". Na universitě v Moskvě sešel se intimní kroužek několika mladých lidí, kteří pokračovali v díle započatém od „libomudrců" a oddali se studiu filosofie Schellingovy. Estetická theorie Schellingova poskytovala jim bohatou látku k přemýšlení i k rozhovorům; učení jeho, že *krásno je zobrazení nekonečna v konečnu, že umění je branou k filosofii,* že jest *zjevením všech tajemství,* okouzlovalo mysl mladých nadšenců. Politických a společenských otázek si zatím nevšímali, poesie a filosofie pohlcovaly všechen jejich zájem: proto dozorčí orgány universitní neviděly v jejich debatách nic nebezpečného. Z básníků líbil se jim Shakespeare, Goethe, Schiller a fantastický Hoffmann. Hlavou kroužku byl

s počátku jemnocitný *Nikolaj Vlad. Stankevič*, který svou ušlechtilou osobností okouzloval své druhy; patřil k nim Bělinskij, Bakunin, Botkin, K. Aksakov a j. Mladí filosofové nepřestali jen na Schellingovi; dychtivě začali studovati také jiné filosofy německé, Kanta, Fichta a Hegla. Filosofie Fichtova zamlouvala se jim — aspoň na čas — svým řešením etických problémů a Hegel svou logikou. Jak A. Hercen dosvědčuje, „není paragrafu ve všech třech částech logiky (Heglovy), ve dvou estetiky, encyklopedie atd., který by několik nocí nezabral zoufalými spory . . Všecky i nejšpatnější brošury, které vyšly v Berlíně a v ostatních gubernských nebo újezdních městech německé filosofie, kde byla zmínka o Heglovi, byly vypisovány a čteny, takže v několika dnech byly potrhány, pomazány a listy z nich vypadávaly . .“ Nejhorlivějším stoupencem filosofie Heglovy byl Bakunin, který mocí své inteligence po Stankevičovi stanul v čele svých druhů.

Kroužek Stankevičův vyloučiv zprvu ze svého programu veškerou politiku, postavil se tím naproti dřívějšímu hnutí politickému, jehož důsledkem bylo povstání děkabristů. Avšak ideje děkabristů nezapadly úplně v zapomenutí; vedle romantických theoretiků se Stankevičem v čele utvořil se mezi mládeží studující v Moskvě jiný kroužek, jehož ideálem místo romantické filosofie německé bylo socialistické učení Saint-Simonovo. Kroužek tento, jehož duší byl Hercen a Ogarev, jevil se přímým ideovým nástupcem děkabristů; lišil se od nich hlavně tím, že revoluční formy děkabristické naplnil obsahem socialistickým, jejž vážil z učení Saint-Simona. Jak Hercen vyznává, učení toto je přímo ohromilo: „Nový svět bušil tu na dveře, naše duše, naše srdce se mu otvírala.“ V letech třicátých nebyla ještě připravena půda pro pochopení pravého socialismu, nicméně to byly počátky dalšího kvasu. S počátku přívrženci idealistické filosofie německé a stoupenci socialismu francouzského příkře se od sebe rozlišovali; časem však se rozdíly mezi nimi značně zmírnily, až konečně oba směry splynuly v jednu ideovou skupinu. Vzájemné sblížení a konečné splynutí nastalo tím, že do Heglových forem filosofie kroužku Stankevičova vložen byl sociální obsah, jak jej hlásali stoupenci Hercenovi.

Mimo uvedené kroužky, v nichž bylo vtěleno hlavní ideové a společenské proudění let třicátých, v této době vystoupil ještě svérázný myslitel, první křesťanský filosof ruský, předchůdce Dostojevského, Vlad. Solovjeva a L. Tolstého. Byl to *Petr Jakovlevič Čaadajev* (1794—1856). Jsa důkladně vzdělán, vstoupil do vojska, účastnil se bojů u Borodina a Lipska, r. 1821 vzdal se služby vojenské a ponořil se do studia mystiků; mnoho naň působilo mystické učení Junga-Stillinga a pietistická filosofie de Maistra, Bonalda, Lamennaise a j. Trpě nervovou chorobou, odjel r. 1823 za hranice, kde se léčil a zároveň bystře pozo-

roval kulturní projevy na západě. Vrátiv se r. 1826 na Rus, byl vyšetřován pro styky s děkabristy, brzy však osvobozen. Čtyři léta prožil v osamocení a uzavřenosti, píše své filosofické úvahy. K radě lékařově účastnil se potom společenského života a byl pro své ulilazené a salonní chování vítaným hostem v tehdejší společnosti aristokratické.

R. 1836 vytištěno bylo v časopise „Teleskopu" první jeho „F i l o s o f i č e s k o j e p i s' m o", které bylo napsáno už r. 1829 Čaadajev v něm vykládá své názory na náboženství a křesťanství. Nejvyšší povoláním člověka podle jeho výkladu je svobodně poznávati vůli boží a sjednotiti svou vůli s vůlí božskou. Aby dosaženo bylo žádoucí harmonie mezi vůlí naší a božskou, k tomu vede člověka křesťanství, které sjednocuje všecky národy, spojuje je v jednotu a provází k jednomu cíli — k mravnímu zdokonalování a tím k Bohu. Rusko po jeho mínění bylo odtrženo od této křesťanské jednoty, která při všech rozdílech vládne v západní Evropě, nenáleží ani k západu ani k východu, nemá tradic, stojí jakoby vně času a nebylo dotčeno všesvětovým vzděláním lidského pokolení. Historie jeho je pustá, bez trvalých plodů kultury. „Přišli jsme na svět jako děti nemanželské, bez dědictví, bez svazku s lidmi, kteří před námi předcházeli, neosvojili jsme si žádných poučných úkolů minulosti . . . Kladivem si musíme do hlavy vtloukati to, co se jiným stalo zvykem, pudem. Naše vzpomínky nesahají za včerejší den; my jsme, abych tak řekl, cizí sami sobě . . . Rosteme, ale nezrajeme; kráčíme kupředu, ale jakýmsi šikmým směrem, který nevede k cíli . . . Opuštěni na světě, nic jsme nedali světu, ničemu ho nenaučili; nevnesli jsme ani jedné ideje v masu idei lidských, ničím nepřispěli k pokroku lidského rozumu a vše, čeho se nám dostalo od tohoto pokroku, jsme pokazili . . . ."

Příčina toho záleží podle Čaadajeva v tom, že se Rusko samo vzdalo účastenství ve světové křesťanské harmonii. Rusové přijali křesťanství z nakaženého pramene, ze zpráchnivělé, skleslé Byzancie, která se zřekla církevní jednoty, a neměli účastenství v budování všesvětové civilisace. Má-li se chyba napraviti, nezbývá Rusku nic jiného, než přimknouti se co nejtěsněji k všelidské rodině, k evropské společnosti. „Čím více se budeme starati, abychom s ní splynuli, tím lépe pro nás." V katolictví Čaadajev spatřoval neúplné sice, nicméně přibližné provedení církevní jednoty a byl ochoten uznati i papežství jakožto vnější symbol nastávajícího sjednocení církví.

Dojem „Listu" Čaadajevova na veřejnost ruskou byl přímo ohromující. Car Mikuláš připsal k „Listu" jeho tato slova: „Přečet staf, nalézám, že obsah její je směs drzého nesmyslu, hodného člověka šíleného." Čaadajev byl skutečně prohlášen šíleným, prof. Nadeždin, redaktor „Teleskopu", internován a censor,

který staf propustil, dán do výslužby. Další „Listy" Čaadajevovy nebyly vytištěny, kolovaly však rukopisně a později vydány francouzsky. Rusky vyšly všecky spisy Čaadajevovy teprve r. 1908. Otázky, kterými se Čaadajev zabýval ve svém „Listě", byly samy o sobě svrchovaně vážné a dotýkaly se historické a národní podstaty ruského národa. Ve svém nadšení pro západní kulturu, zřízení a náboženství Čaadajev v mnohém křivdil Rusku a jeho pravoslaví, nicméně bylo v jeho vývodech mnoho trpké pravdy. V „Apologii sumašedšago", kterou potom napsal, názory své dílem doplnil, dílem i zmírnil, zejména vzhledem k budoucnosti Ruska, projevuje naději, že Rusko může vyjíti ze své osamocenosti, osvojit si nejlepší ideje současného lidstva a odkrýti světu utajené dosud pravdy křesťanství.

Skeptické názory Čaadajevovy o podstatě kultury Ruska příkře kontrastovaly nejen se systémem oficielní národnosti, jak jej ochotní přisluhovači vládní tehdy hlásali, nýbrž i s jiným ideovým směrem současným, jemuž se říká *slavjanofilství*. Slavjanofily prvotně sluli stoupenci Šiškovovi, hledající očištění ruského jazyka v slovanštině. Tento starý název přenesen byl na zjev docela nový, který měl zcela jiný význam a týkal se důležité otázky historicko-filosofické o smyslu, hodnotě a směru vývoje ruského národa. Podněty k této závažné otázce přívrženci slavjanofilství vážili z filosofie německé, především ze Schellinga, a odtud brali také argumenty a formu důkazů. Učení slavjanofilů vytvořilo se v podstatných bodech už v letech třicátých a postupně se doplňovalo a prohlubovalo. Filosofický základ k němu položil *Ivan Kirějevskij*, po stránce theologické doplnil je *Alexěj Chomjakov*, historické a sociální zásady rozvinuli *Petr Kirějevskij*, *Jiří Samarin*, *Dmitrij Valujev*, zvláště pak *Konstantin Aksakov*; o propagaci slavjanofilských ideí nejvíce se staral *Ivan Aksakov*. Vlastním cílem jejich filosofického a historicky sociálního zkoumání bylo vyhledati základní národní prvky ruského života, rozvinouti je a vytknouti jejich místo v ruské kultuře i v praktickém životě; dalším úkolem bylo určiti poslání a úlohu národa ruského v osudech člověčenstva vůbec — otázky to svrchované důležitosti.

Hlavní zásady učení slavjanofilského, jak je stanovili první zakladatelé, zejména Ivan Kirějevskij, byly tyto: Rusko liší se ve své nejvnitřnější podstatě od Evropy; náboženství, státní a společenský rozvoj vyryly mezi nimi hlubokou propast. Ruské pravoslaví je nositelem pravé, křesťanské víry a víra tato záleží v mystickém pochopení absolutní, Bohem zjevené pravdy náboženské. V protivě s mystickým a citovým principem pravoslaví náboženství západu je zosnováno na pouhé činnosti rozumové, intelektu. Pravou křesťanskou filosofii hlásali východní otcové

církevní, kteří vynikali hlubokým citem živé křesťanské pravdy, v Evropě katolictví a ještě více protestantství učinilo nešťastný pokus dokázati božské zjevení kombinací rozumovou a tímto racionalismem vlastně odstranilo pravou víru šíříc skepsi a nevěru.

Počátek ruské říše liší se rovněž podstatně od počátku říší západních. Ruský stát vznikl dobrovolným spojením a vyrostl organicky z obce „miru"; naproti tomu státy evropské založeny byly na výboji a násilí. Tento rozdíl jeví se v celém dalším rozvoji společenských poměrů. V Rusku je majetek společný („mir"), při čemž osoba jako osoba má svou cenu, v Evropě je osoba bez ceny, neboť evropský soukromý majetek znamená, že člověk je připsán půdě, že půda má vlastní cenu, nikoliv osoba. Proto je v Rusku rodina zcela jiná než v Evropě, je patriarchální, krevní svazky spojují její členy v jednu mravní jednotu, z níž se organicky vytvořila obec a konečně stát s patriarchálním vládcem. Evropská rodina je individualistická, proto egoistická. Poměr mezi státem a církví je zcela jiný v Rusku než v Evropě. Ruský stát je úplně od církve oddělen a má plniti jen své úkoly světské. Evropské státy jsou s církví spojeny, církev osobuje si tam moc nad světskými věcmi a zanedbává duchovní. Nositelem pravé, staroslovanské kultury na Rusi je sedlák, mužík; představitelem kultury západní je buržoa, který svým industrialismem ovládá sociální život a jehož filantropie vyvírá jen z egoistické vypočítavosti. Poměr slavjanofilů k reformám Petra Velikého nebyl jednotný; Kirějevskij je posuzoval dosti mírně, K. Aksakov je úplně zavrhoval. Politickými otázkami původní slavjanofilové přímo se nezabývali, politicky byli však konservativní a přijímali samoděržaví jako danou formu vládní. Nutnost reform uznávali, avšak měli na mysli jen reformy vnitřní.

Již Kirějevskij pomýšlel na to, že Rusko svou pravou vírou může obroditi Evropu, a představoval si tuto obrodu jako synthesu ruské a západní kultury. Tato idea mesianismu ruského byla později od jeho stoupenců vypracována v určitý systém. V pozdější fázi slavjanofilství stanoven byl i určitý program politický, týkající se Slovanů, jehož podstatou byly tyto myšlenky. Rusům podařilo se sice vytvořiti mocnou a jednotnou říši, ostatní Slované jsou však rozděleni a utiskováni cizími vládami. Úkolem Ruska je tedy probuditi u nich cit plemenné solidárnosti, rozníti u každého z nich snahu po záchraně rodného jazyka a rodné kultury, ano i po politické svobodě. Politický panslavism starší slavjanofilové ještě nehlásali. „Chraň mne, Pane Bože", vykládal Iv. Aksakov, „před myšlenkou připojovati Slovany k Rusku: my bychom je jen pokazili ... nikoliv, nechť všechna slovanská plemena, ať jest jich cokoliv, zůstávajíce úplně nezávislá, utvoří konfederační svazek, zachovávajíce jedno každé svou osobní sa-

mostatnost." Myšlenka spojiti rozptýlené Slovany v jednotu pod náčelnictvím ruským vznikla teprve později.

Není pochyby, že v obsahu učení slavjanofilského bylo mnoho romantického blouznění a mnoho nedoložených předpokladů, nicméně má hnutí toto důležitý význam v historii sebepoznání ruské společnosti. V době, kdy opovrhováno bylo prostým lidem, slavjanofilové vyhlašovali lidové masy za nositele principů státního a společenského života, snažili se vniknouti v poměry lidu, sbírali písně a tradice národní. Inteligenci pak ukazovali, že se odervala od lidu a tím od pravého kořene svého národního života. Jejich učením vytčena byla historii nová, důležitá úloha — vyhledati vnitřní principy národního charakteru, které by jediné byly schopny objasniti historický osud národa a říše.

V době, kdy slavjanofilové šířili víru, že v pravoslaví a v národnosti ruské uloženy jsou všechny podmínky, na nichž lze budovati obnovu Ruska a tím i obrození Evropy, rozmohl se jiný směr ideový, v názorech zcela protikladný, který hlásal, že staré Rusko nemělo vlastních základů národních, na nichž by bylo možno dále stavěti, a že je nevyhnutelně třeba osvojiti si nejdříve plody civilisace západní, napojiti se filosofií a kulturou její a teprve potom že bude Rusko moci vystoupiti jako svérázný činitel kulturní. Přívržencům tohoto směru říkalo se *západníci*. Jádro jejich tvořili účastníci rozpadlých kroužků Stankevičova a Hercenova, k nimž se připojilo několik nových členů z obnovené university moskevské. V čele stál profesor historie T. N. Granovskij, potom básník Ogarev a Hercen, dále se k nim hlásili Bělinskij, intimní druh jeho Botkin, Kavelin, herec Ščepkin a j. Znenáhla všecka pokrokově smýšlející mládež přešla do jejich tábora. Na rozdíl od slavjanofilů západníci budovali své učení na filosofii Heglově, zejména na zásadách Heglovské levice. Ideál jejich pěkně tlumočil Bělinskij slovy: „Je na čase, abychom se přestali *zdát* a začali *býti* (Evropany), je na čase, abychom odložili jako špatný zvyk spokojovati se slovy a evropské formy a zevnějšek přijímali za evropství. Lépe řečeno: je na čase, abychom přestali býti nadšeni evropským toliko proto, že to není asijské, nýbrž třeba milovat je, vážit si ho, směřovat k němu jediné proto, že je to lidské, a na tomto základě všecko evropské, v čem není nic lidského, odvrhovat s touž energií, jako vše asijské, v čem není lidskosti." Z toho plyne, že západnictví ve svém jádře bylo svého druhu humanismem ruským, jehož cílem bylo zavésti v Rusku humanní vztah mezi lidmi, který by byl založen na širokém podkladě evropské vzdělanosti a přinášel svobodu myšlenky i slova. Po stránce politické ideálem západníků bylo zřízení konstituční; v otázce národnosti byli kosmopolity a humanisty ve smyslu XVIII. stol. Ruský život v přítomnosti i v mi-

nulosti posuzovali skepticky a neviděli v něm zárodky lepší budoucnosti; ty spatřovali jedině v úplném obrození ve smyslu evropského humanismu. S počátku oba směry, slavjanofilství a západnictví, klidně se vyvíjely vedle sebe a mezi přívrženci obou směrů byly velmi přátelské vztahy. Teprve později vznítily se mezi nimi prudké spory, které čím dál tím více přiostřovaly rozdíly mezi nimi a v kterých se vybíjela ideová činnost inteligence ruské v letech čtyřicátých.

S jakým nadšením a opravdovou dychtivostí inteligence ruská let třicátých a čtyřicátých přijímala nové proudy ideové a společenské, jež jí cizina poskytovala, a jak se snažila ve vlastním duchu je zpracovat a domácím poměrům přizpůsobit, o tom podává výmluvné svědectví příklad předního publicisty a kritika tehdejšího *Vissariona Grigorjeviče Bělinského* (1811—1848), typického představitele ideového života tehdejšího. Bělinskij, syn lékaře námořní posádky v Sveaborgu, již z mládí projevoval svérázné vlastnosti a nerad se podroboval všednímu běhu života. Jako gymnasista v Penze zanedbával školní nauky a raději se vzdělával doma, takže byl nucen předčasně opustiti gymnasium. Přijat byv r. 1829 přímluvou vlivných příznivců na universitu moskevskou, dal se zapsati na fakultu filosofickou, poslouchaje přednášky oblíbených profesorů Pavlova a Nadeždina. Drama „D m i t r i j K a l i n i n“, jež psal za vlivu Schillerových „Loupežníků“, bylo příčinou, že byl r. 1832 z university propuštěn. Umělecká hodnota jeho dramatu byla skrovná, ale myšlenky tam uložené svědčí, jak mocně se nitro jeho bouřilo proti sociální nespravedlnosti, zvláště proti ohavnému právu nevolnickému. Rek jeho dramatu vášnivě horlí „proti hadům, krokodilům, tygrům, kteří se živí kostmi a masem svých bližních, jejichž krev pijí jako vodu“, narážeje tím na statkáře, tyjící z mozolů nevolných mužíků.

Odešed z university a pozbyv státní podpory, nuzně se živil soukromým vyučováním a literární prací. Seznámiv se blíže s prof. Nadeždinem, redaktorem časopisu „Teleskop“ a přílohy k němu „Molvy“, začal překládati drobné stati pro tyto žurnály. V „Molvě“ uveřejnil r. 1834 první svůj vážný článek kritický „L i t e r a t u r n y j a m e č t a n i j a“, kterým strhl na sebe širší pozornost. Když byl r. 1836 „Teleskop“ zastaven pro známý filosoficko-historický list Čaadajevův, Bělinskij ocitl se znovu u veliké bídě; teprve r. 1838 se mu zase ulevilo, když se stal literárním kritikem „Moskovského Nabljudatele“. Za rok odstěhoval se z Moskvy do Petrohradu, kde byl spolupracovníkem liberálního žurnálu „Otečestvennyje Zapiski“ a posléze „Sovremennika“. Slabé zdraví, nepříznivé poměry hmotné v době tělesného dospívání a konečně vysilující činnost spisovatelská záhy

ho uvrhly v chladný hrob. Zemřel r. 1848 v Petrohradě, když byl marně hledal úlevy pro svůj plicní neduh za hranicemi.

Povahu Bělinského charakterisuje Turgeněv ve svých literárních a životních vzpomínkách takto: „Bělinskij byl, což je u nás vzácný zjev, skutečně vášnivý a skutečně upřímný člověk, jenž byl schopen dáti se neomezeně unésti, ale naprosto oddaný pravdě, popudlivý, avšak ne samolibý, umějící nezištně milovati a nenáviděti. Lidé, kteří soudíce o něm povrchně, upadali v nevoli nad jeho „smělostí", rozčilovali se jeho „hrubostí", psali na něj udání, rozšiřovali o něm klepy — tito lidé pravděpodobně byli by se podivili, kdyby byli poznali, že tento „cynik" byl duše stydlivě čisté, až něžně měkké, až rytířsky čestné, že vedl život takořka poustevnický, že vodka nedotkla se rtů jeho... Vědomosti Bělinského nebyly rozsáhlé: věděl málo, a to není nic divného. Nedostatek pracovitosti, lenost ani nepřátelé mu nevyčítali; ale chudoba, jež ho obklíčovala od dětinství, špatné vychování, nešťastné okolnosti, dřívější nemoci a pak nutnost spěšně pracovati pro kus chleba, zabránily Bělinskému získati obyčejné vzdělání, ačkoliv na příklad ruskou literaturu, její historii, prostudoval důkladně."

Filosofický rozvoj Bělinského dál se takto. Na universitě v Moskvě přilnul k filosofickému kroužku Stankevičovu, vřele si oblíbil s mladými druhy svými nejdříve filosofii Schellingovu, potom Fichtovu, posléze Heglovu. Rozhodný obrat v jeho názorech způsobila zvláště věta Heglova: „Co je skutečné, to je rozumné, a co je rozumné, to je skutečné", která, jsouc od něho jednostranně pochopena („Vše, co jest, je nevyhnutelné, rozumné a skutečné"), byla příčinou, že začal hlásati nevyhnutelnost a rozumnost všeho, co skutečně jest, byť to i odporovalo vší morálce. Přiznáním rozumnosti všeho skutečného došel do krajnosti a hlásal i smíření s odpornými stránkami současné skutečnosti ruské, jak ukazují články jeho z r. 1839 „Očerki Borodinskago sraženija" a „Mencel, kritik Gete". Brzy však Bělinskij opravil své mínění a přiznal, že třeba rozeznávati rozumnou skutečnost, která je jediné skutečná, od nerozumné skutečnosti, která je příznačná a přechodní. Posléze se odchýlil od idealistické filosofie Heglovy a začal se přikláněti k materialismu Feuerbachovu a k učení francouzských socialistů. Poznamenati sluší, že Bělinskij vždy s neobyčejným nadšením přijímal nové ideje filosofické, ale nadšení jeho značně ochladlo, jakmile začal o nich hlouběji uvažovati a kriticky je rozbírati. Změna v jeho názorech neprobíhala nikdy hladce, nýbrž byla vždy výsledkem hlubšího přemítání, jemuž se oddával s horečným žárem své duše, prahnoucí po pravdě. „Přesvědčení — podle jeho slov — má býti drahé proto, že je pravdivé, a nikoliv proto, že je naše."

Filosofické názory pronikavě působily na rozvoj jeho zásad estetických a kritických. V prvních jeho článcích zřejmě se ozývají estetické zásady Schellingovy. Svědčí o tom první jeho stať literární „Literaturnyja mečtanija", projevující široký rozhled literární a estetický: zabýval se v ní především řešením důležitých otázek o literatuře, umění a poesii a na tom základě zkoumal dosavadní význam ruské literatury. Literatura je mu soubor takových umělecko-slovesných výtvorů, které jsou plodem svobodného nadšení a do nejskrytějších hlubin zobrazují ducha a vnitřní život národa. Podle jeho výkladu „každý národ následkem nezměnitelného zákona prozřetelnosti má dáti svým životem výraz nějaké určité stránce života člověčenstva, jinak ten národ nežije, toliko živoří a jeho eksistence není k ničemu". A tak literatura nevyhnutelně má býti výrazem, symbolem vnitřního života národa. Není tím pojem literatury vyčerpán, nicméně je to jedna z jejích nejnutnějších povinností a podmínek.

Co jest umění? Na to Bělinskij ve smyslu filosofie Schellingovy odpovídá: „Celý nekonečný, překrásný boží svět není nic jiného, než dýchání jediné, věčné ideje (myšlenky jediného věčného Boha), projevující se v nesčetných formách, jako veliké jeviště absolutní jednoty v nekonečné rozmanitosti." Toliko plamenný cit umělcův může ve svých jasných okamžicích postihnouti onu duši veškerenstva, projevující se v celé přírodě. „Zobrazovati, reprodukovati v slově, v tónu, v liniích a barvách ideu všeobecného života přírody: toť jediný a věčný předmět umění. Básnické oduševnění je právě odlesk tvůrčí síly přírody . . Čím větší je nadání básníkovo, tím hlouběji a zevrubněji objímá přírodu a s úspěchem tím větším představuje nám ji v jejím vyšším spojení a životě . . ."

Má-li však literatura býti výrazem národního života a národního sebepoznání, tu hlavní její vlastností má býti pravdivost. Tuto pravdivost Bělinskij spatřoval v povídkách Gogolových, jimž věnoval nadšeně psanou stať: „O russkoj pověsti i pověstjach Gogolja" (1835). Některým zásadním myšlenkám, jež pronesl na počátku své činnosti kritické, Bělinskij zůstal věren a neupustil od nich, i když se jeho názory filosofické změnily. Literaturu pojímal stále jako národní sebepoznání a viděl v ní květ a plod duševního života národního. Tam, kde není toho sebepoznání, literatura je buď přezrálý plod nebo prostředek k živobytí, řemeslo určité třídy lidí. Jsou-li i v takové literatuře díla překrásná a cenná, jsou to zjevy výjimečné a bez výjimky není pravidla. Myšlenku, že nevyhnutelnou podmínkou uměleckého díla je pravdivost a prostota, Bělinskij stále opakoval v rozmanitých variantech a pomáhal tak vítěziti uměleckému realismu v literatuře ruské. „Vpravdě umělecký výtvor", vykládá Bělinskij v stati o Mar-

linském (1839), „vždycky překonává čtenáře svou pravdou, jsoucností, věrností, skutečností, takže čtouce jej, jste mimoděk, ale hluboko přesvědčeni, že všechno, o čem se tam vypravuje, nebo co se tam představuje, právě tak se stalo a jinak se ani státi nemohlo. Když skončíte, zobrazené osoby stojí před vámi jako živé, v celé podstatě, se všemi i nejmenšími zvláštnostmi — s tváří, hlasem, pohybem, se svým způsobem myšlení; navždy a nevyhladitelně se vtisknou do vaší paměti, takže jich nikdy nezapomenete... Prostota je nevyhnutelnou podmínkou díla uměleckého, svou podstatou zavrhující všelikou vnější okrasu, všelikou strojenost. Prostota je krásou pravdy — a umělecká díla jsou jí silná, kdežto domněle umělecká díla jí hynou a proto se nevyhnutelně utíkají k hledanosti, zapletenosti a neobvčejnosti... Umění je výrazem pravdy a pouze skutečnost sama je nejvyšší pravdou a všecko mimo ni, t. j. každá „skladatelem" vymyšlená skutečnost je lží a klevetou na pravdu."

V době nadšení pro filosofii Heglovu Bělinskij snažil se stanoviti objektivní kriteria pro hodnocení uměleckých výtvorů a vyvozoval je z učení Heglova o absolutním duchu, hlásaje tyto zásady estetické. Poesie je bezprostřední nazírání pravdy čili myšlení v obrazích. Básník myslí obrazy; on nedokazuje pravdy, nýbrž ukazuje ji... Umělecký výtvor je organický výraz konkretní myšlenky v konkretní formě. Konkretní idea je plná, všecky stránky obsahující, plně sobě rovná a plně sebe projevující, pravdivá a absolutní idea — a toliko konkretní idea může se vtělit v konkretní, uměleckou formu. Myšlenka v uměleckém díle musí býti konkretně slita s formou, t. j. tvořit s ní jedno, mizet v ní, pronikat ji celou... Jednotě myšlenky má odpovídati jednota formy, t. j. všecky části uměleckého výtvoru mají tvořiti jeden harmonický celek. Poesie nemá žádného účelu mimo sebe, je sama sobě účelem, tak jako pravda ve vědění... Básník je vyvolený miláček nebes, pán tajů přírody, Eolova harfa citů a dojmů, orgán světového života. „Pravdivý básník není ani hrdličkou, tesklivě vrkající smutnou píseň lásky, ani žežhulkou, rozrývající duši jednotvárným stenáním žalu, nýbrž zvučným, harmonickým, různotvárným slavíkem, pějícím píseň přírodě.. Díla pravdivého básníka jsou hymnou Bohu, oslavou jeho velikého stvoření... V království božím není pláče ani skřípání zubů — v něm je jediná jasná radost, čistý jásot a sám smutek je v něm toliko naříkavou radostí... Básník jest občanem toho nekonečného a svatého carství: jemu Bůh dal plodotvornou sílu lásky pronikati v tajemství slávyplného tvoření a proto má býti jeho orgánem..."

Odkloniv se od Hegla, Bělinskij zamítl především dřívější svou zásadu „umění pro umění". „Náš věk", praví Bělinskij (r. 1842), „rozhodně odmítá umění pro umění, krásu pro krásu..

Toliko pták pěje proto, že se mu chce zpívat, nemaje soucitu ani s hořem, ani s radostí svého ptačího plemene . . .“ „Myšlenka o nějakém čistém, výlučném umění, žijícím ve vlastní sféře, nemajícím nic společného s druhými stránkami života, je myšlenka abstraktní, blouznivá.“ Na otázku, co jest umění naší doby, odpovídá: „Souzení, analysa společnosti, následovně kritika . . . Za naší doby umělecký výtvor je mrtvý, zobrazuje-li život jen proto, aby zobrazoval život, bez jakékoliv mohutné subjektivní pohnutky, mající svůj původ v převládající myšlence epochy . . ., není-li otázkou nebo odpovědí na otázku . . . Že krása je nevyhnutelnou podmínkou umění, že bez krásy není a nemůže býti umění — to je aksiom. Ale pouze s krásou umění ještě daleko nedojde, zvláště v naší době.“ V „Pohledu na lit. rus. r. 1847“ dále vykládá: „Za naší doby umění a literatura více než dříve staly se výrazem společenských otázek, protože za naší doby otázky tyto jsou všeobecnější, dostupnější všem, jasnější, tvoří pro všecky zájem prvního stupně a stanuly v čele všech jiných otázek . . . Odnímati umění právo sloužiti společenským zájmům — znamená ne povyšovati, nýbrž snižovati umění, protože to značí — zbavovati je nejživější síly, t. j. myšlenky, činiti z něho předmět nějaké sybaritské rozkoše, hříčku prázdných lenochů.“

Bělinskij nejen pevně a trvale zhodnotil celou novou literaturu ruskou před Puškinem a objasnil vrstevníkům význam předních spisovatelů současných (Gogola, Puškina, Kol'cova, Lermontova), nýbrž podporoval svými kritikami i rozvoj nových talentů, jako byl Dostojevskij, Gončarov, Turgeněv a j. Jeho zásluhy o rozvoj ruské literatury pěkně vytkl a ocenil jiný kritik ruský, Dobroljubov, slovy: „Cokoliv by se stalo s ruskou literaturou, jakkoliv by se skvěle rozvinula, Bělinskij vždycky bude její pýchou, její slávou, její ozdobou. Do této chvíle jasně možno znamenati jeho vliv ve všem, co se u nás jeví překrásného a vznešeného, do této chvíle každý z lepších našich literárních pracovníků poznává, že značnou částí svého rozvoje je zavázán přímo nebo nepřímo Bělinskému . . .“

[A. N. Pypin: Характеристики литер. мнѣній от 20 до 50 гг. Спб. 1906³. — Ев. Бобров: Философія в Россіи (Уч. Зап. Каз. Ун. 1898—1900). — M. Лемке: Николаевскіе жандармы и литература 1826—1855. Спб. 1907. — Th. G. Masaryk: Russland u. Europa I. Jena 1913; Rusko a Evropa. Pr. 1919—21. — П. Анненков: Станкевич. M. 1857. — A. Веселовскій: Кружок Станкевича (B. E. 1882. 5). — M. Гершензон: Станк. (Истор. молодой Россіи. M. 1908). — A. Герцен: Былое и думы (Сочин. II.).

A. И. Кирпичников: Чаадаев (Очерки нов. рус. лит. II. M. 1903²). — Овсянико-Куликовскій: Чаадаев и рус. націон. самоотрицаніе (Ист. рус. интел. II). — Г. Плеханов: Пессимизм Ч. (Критика наших критиков. Спб.

1906); Ч. (Совр. Мір 1908. I). — М. Гершензон: Ч. Жизнь и мышленіе. Спб. 1908.

К. Н. Бестужев-Рюмин: Славянофил. ученіе и его судьбы в рус. лит. (Отеч. Зап. 1862, 2—4). — Ор. Миллер: Основы ученія первонач. славянофилов (Рус. Мысль 1880). — И. Панов: Славяноф. как философ. ученіе (ЖМНПр. 1880, 11). — Г. А. Максимовић: Ученіе первых славянофилов. Kiev 1907. — Н. Бродскій: Ранніе славянофилы (Ист.-литер. библ. 1910). — T. G. Masaryk: Slavjanofilství Iv. V. Kirějevského. Pr. 1893². — П. Г. Виноградов: И. Кирѣевскій и начало моск. славяноф. (Вопр. Фил. и Псих. 1891. 11). — В. Ласковскій: Братья Кирѣевскіе. Спб. 1899. — М. О. Гершензон: Ив. В. Кирѣевскій (В. Е. 1908. 8). — В. Смирнов: Аксаковы, их жизнь и литер. дѣятель. Спб. 1895. — V. Francev: I. S. Aksakov (Čes. Revue 1924). — В. Ласковскій: А. С. Хомяков. 1898. — Б. З. Завитневич: Хомяков как богослов. Kiev 1902. — Л. Е. Владиміров: А. С. Хомяков и его этико-соціаль. ученіе. M. 1904.

Ч. Вѣтринскій: Т. Н. Грановскій и его время. Спб. 1905². — Θ. Нелидов: Западники 40-х гг. (Ист.-лит. библ. M. 1910). — А. Пипин: Бѣлинскій, его жизнь, сочиненія и переписка. Спб. 1908². — Бельтов (Плеханов): За 20 лѣт. Спб. 1908³. — Е. Соловьев (Скриба): Б. в его письмах и сочин. Спб. 1898. — В. Покровскій: Б. как критик и создатель нов. рус. лит. M. 1899. — С. Венгеров: Великое сердце (Очерки по ист. рус. лит. 1907). — Н. Лернер: Б. M. 1910. — П. Коган: Б. и его время. M. 1911. — А. Евлахов: Принципы эстетики Б. (Варш. Ун. Изв. 1912). — М. Н. Подъячев: Б. и романтизм (Р. Ф. Вѣст. 1915. I).]

2. *Aleksandr Sergějevič Puškin.*

V poesii ruské před Puškinem projevovala se už usilovná snaha odpoutati se od vzorů cizokrajných, určujících dotud ráz a směr literatuře ruské, a připraviti půdu k svérázné poesii domácí. Oč se básníci před Puškinem pouze pokoušeli a co vykonati nemohli pro nedostatek tvůrčí síly, to uskutečnil *Puškin*, první veliký národní básník ruský. Puškin dovedl si plně osvojiti z předchozího vývoje a dotavadních směrů literárních to, co v nich bylo vpravdě umělecké a cenné, zúrodnil to ze svěžího zdroje svého tvůrčího ducha a vytvořil samostatnou, národní poesii ruskou.

Po přeslici byl *A. S. Puškin* (1799—1837) ze starobylé rodiny bojarské, pravnuk habešského knížete Ibrahima Hannibala. Mnohé tělesné i duševní vlastnosti Puškin zdědil po svém předku, zejména ohnivý temperament a bujnou fantasii. O matce jeho je známo, že byla prudká a vášnivá, rozmarná a despotická, což nebylo bez vlivu na vytváření povahy mladého Puškina. Otec básníkův, Sergěj Lvovič, vyrůstaje za doby Kateřiny II., osvojil si zevnější lesk kultury evropské, byl horlivým vyznavačem Voltaira a milovníkem literatury francouzské; nescházel mu

talent spisovatelský a zároveň s bratrem svým, básníkem Vasilem Lvovičem, přátelsky se stýkal s předními spisovateli tehdejší doby. Vychovateli mladého Puškina byli cizinci a obcovací řečí v rodině byla francouzština; rusky naučil se hlavně od své babičky Hannibalové a od chůvy Ariny Rodiovny. Záhy se v něm probudila vášnivá téměř chuť ke čtení; otec jeho měl bohatou knihovnu jak děl klasických, tak i výtvorů novější literatury francouzské. Puškin vkrádal se do knihovny a dychtivě hltal vše, co mu padlo do ruky: Homéra ve francouzském překladě, povídky z „Tisíc a jedné noci", rytířské romány, Voltaira, současné erotiky francouzské a p. Ve dvanácti letech poslán byl do lycea v Carském Sele, kde při volné kázni školní měl příležitost hověti své zálibě v čtení. Ukončiv r. 1817 studia v lyceu, vstoupil hned do státní služby v kolegiu zahraničních věcí v Petrohradě. Život jeho se rozdvojil; ve společnosti svých bývalých spolužáků z lycea, kteří vstoupili do vojska, a zlaté mládeže velkoměstské oddal se s vášnivostí své povahy životu hýřivému a rozkošnickému, ale zároveň literární zájmy a přátelské styky s Žukovským, Karamzinem, Čaadajevem a j. živily v něm ušlechtilejší vznětv a nedaly mu utonouti v bahně rozkošnictví. V Petrohradě seznámil se s předními členy tehdejšího hnutí politického, jejichž vliv vzbudil u něho živý zájem pro otázky sociální a politické. Verše satirické a posměšné, jež skládal na lidi z okolí carova a na samého Arakčejeva („Vsej Rossiji pritěsniteľ, — polon zloby, polon mesti, bez uma, bez čuvst, bez česti"), byly příčinou, že mu hrozilo vyhnanství na Sibiři, toliko přímluvou Karamzinovou a Žukovského místo na Sibiř poslán byl r. 1820 do Jekatěrinoslavě do kanceláře generála Inzova, hlavního prokurátora cizích kolonistů na jihu Rusi.

Změna vzduchu byla pro básníka prospěšná. Vyrván byv z kalu života velkoměstského, spatřil nová místa a nádhernou přírodu, obohatil se novými dojmy básnickými, okřál tělesně i duševně. Seznámiv se s rodinou generála Rajevského, cestoval s ní po Kavkaze, a jsa volný od tísnivých poměrů pustého života světského, domníval se, že dosáhl konečně té svobody a volnosti, která byla dříve jeho ideálem. R. 1823 přeložen byv k své žádosti do Oděssy, pustil znovu uzdu svému africkému temperamentu a pro svůj nezřízený život a volné názory znepřátelil si tamního gubernátora Voroncova, který ho hleděl vzdáliti z Oděssy. Bezprostředním podnětem k zakročení proti Puškinovi byly lehkomyslné a skeptické výroky o náboženství, které se dostaly ze soukromého jeho listu ve známost policie. Za trest byl Puškin roku 1824 internován na svůj statek Michajlovsko v gubernii pskovské. Překrásnou básní „K moři" dojemně se rozloučil s jihem a jižním mořem.

V Michajlovsku přilnul k rodině Osipových, která mu byla

vzorem při líčení rodiny Lariných v „Oněginu". Osamocený život venkovský měl na duši jeho utěšující vliv. Sblížil se s lidem a skutečným životem ruských lidí a ruské přírody; chodil mezi mužíky, sbíral národní písně, poznával život a mravy prostého lidu. Dlouhé zimní večery ukracovala mu Arina Rodiovna, vypravujíc mu národní ruské pověsti a zkazky. V zátiší venkovském pokračoval v sebevzdělání, počatém již na jihu Ruska; učil se italštině, překládal Ariosta, znovu četl Homéra, studoval Shakespeara a Goetha, zabýval se historií ruskou a zároveň mnoho psal. Když nastoupil Mikuláš na trůn, Puškin podal žádost, aby směl opustiti Michajlovsko; bylo mu dovoleno bydleti v Moskvě, potom i v Petrohradě. Car Mikuláš si však vyžádal, aby mu přímo předkládal své nové práce k censuře; byla to milost a — svírající pouto zároveň.

S počátku líbil se mu po dlouhém osamocení život velkoměstský a přátelský styk se současnými spisovateli; brzy však zmocnila se ho nespokojenost s tehdejšími poměry, často měnil místo svého pobytu, hledal rozptýlení v asijském Turecku a teprve r. 1831 sňatkem s krasavicí Natalií Gončarovou zjasnil se mu život, avšak jen na krátko. Hmotné starosti, útisk censury, která přes slib carův obmezovala ho v tvůrčí činnosti, intriky nepřátel (Uvarova a Benkendorfa) ztrpčovaly mu život. Když pak se lehkomyslný francouzský emigrant d'Anthès začal nápadně dvořiti jeho choti, podrážděný básník vyzval ho na souboj a v něm byl smrtelně zraněn. Zemřel 29. ledna 1837.

Poesií začal se Puškin vážně zabývati již v lyceu. Několik nadanějších lyceistů sjednotilo se v literární kroužek, v jehož čele stál Puškin a Deľvig; pořádány přátelské schůzky, v nichž se rokovalo o otázkách literárních, vydáván i zvláštní literárněkritický časopis. V tisku objevila se první báseň Puškinova „K drugu-stichotvorcu" r. 1814 ve Věstniku Jevropy, načež následovalo brzy několik jiných básní a od té doby až do odchodu z lycea nepřestal Puškin uveřejňovati verše, podpisuje je svým plným jménem. Všech básní, složených za doby lycejní, čítá se okolo 120; jsou důležité jako materiál k poznání vývoje jeho talentu. Složeny byly za rozmanitých vlivů, některé připomínají ještě strojený ráz pseudoklasických ód („Delija", „Leda", „Grob Anakreona", „Favn i pastuška" a j.); jiné mají za předmět motivy vlastenecké a jsou složeny po způsobě básní Deržavinových a Žukovského. Nejčetněji je však v jeho prvotinách zastoupena skupina básní, nadšeně opěvujících lásku, rozkoš a víno; jsou jednak odleskem jeho lehkomyslného života tehdejšího, jednak vznikly napodobováním erotiků francouzských Parnyho a Grécourta. Zároveň s tímto frivolním tónem možno však v prvotinách básníkových najíti vážné projevy hlubokého a upřímného citu, na př. básně „Kozak" (1814), „Želanije" (1816),

„Pěvec“ (1816) a j., v nichž se již ohlašuje příští Puškin. Po stránce formální spatřuje se v lycejních básních Puškinových nejvíce vliv Žukovského a Baťjuškova; od obou těchto básníků Puškin osvojil si uměleckou formu, přidav jí více lehkosti, prostoty, volnějšího a smělejšího rozletu fantasie.

V l. 1818—9 talent Puškinův rychle dozrával; z jeho pera řinuly se již plody značně samostatné, jako „V o z r o ž d e n i j e“ nebo „D e r e v n j a“ (1819), v nichž se básník odříká svého pustého života v městě ve jménu přírody a vážných myšlenek, vzbuzených na jejím tichém lůně. V „Derevně“ ozývá se zároveň silný protest proti právu nevolnickému. Jakým nadšením pro svobodu a volnost duše jeho plála, o tom svědčí zvláště báseň „V o l n o s t“ (1819), v níž přiznává

„хочу воспѣть Свободу міру,
на тронах поразить порок“

a končí takto:

„И днесь учитеся Цари!
Ни наказанья, ни награды,
ни кров темниц, ни алтари,
не вѣрныя для вас ограды,
склонитесь первые главой
под сѣнь надежную Закона
и станут вѣчной стражей трона
народов вольность и покой.“*)

O mocném rozmachu jeho básnických křídel svědčí další básně, jako „D o r i d a“, „D o r i d ě“, „N e r e i d a“, „F o n t a n u B a c h č i s a r a j s k a g o d v o r c a“ a j. V překrásné elegii „P o g a s l o d n e v n o j e s v ě t i l o“ (1820) básník se rozloučil se svým bouřlivým životem, s veselými přáteli, s družkami „hříšných blažeností“, jimž bez lásky „dal sebe v oběť, svůj mír, svou slávu, svobodu i duši“, a nadšeně uvítal „čarokrásný jižní kraj, kamž zval ho stesk i touhy taj“ ...

Již v lyceu Puškin koncipoval delší báseň epickou v šesti zpěvích, kterou teprve r. 1820 dokončil s názvem „R u s l a n i L j u d m i l a“. Podkladem jejím je pohádkový motiv o tom, jak čaroděj unese nevěstu a její ženich ji hledá a vysvobodí;

*) „chci zpívat volnost posvátnou
a zdrtit podlost na trůně“ — —

„Ó, vládci, vzpomínejte na to!
Hle pravdu! Žalář ani chrám,
ni příkazy, ni odměn zlato
dost pevnou hradbou nejsou vám!
Vy první skloňte před zákony
svou hlavu i svou korunu,
pak budou strážci u trůnu
mír lidstva, volnost bez úhony!“

tento motiv Puškin spojil s historickou tradicí o knížeti Vladimírovi a nájezdech Pečeněgů na Kijev.

Při skladbě své básně Puškin podléhal ještě rozmanitým vlivům; jsou v ní stopy balady Žukovského o dvanácti spících dívkách, současných kouzelnicko-rytířských románků, národních ruských bylin a zkazek, kromě toho i působení Homéra, Ariosta, Parnyho atd. V básni bylo ještě mnoho smyslného, místy i frivolního, avšak nová forma, skvělé obrazy, vylíčené v lehkém francouzském tónu, barvité popisy, uhlazený verš a volná komposice, kontrastující se strojeností a šablonou vážných epopeí starší doby, nesmírně se zamlouvaly čtenářům. Sám Žukovskij na důkaz svého uznání daroval mladému básníku svou podobiznu s významným podpisem: „Učedníku od přemoženého učitele".

Za svého pobytu na jihu Rusi Puškin podlehl kouzelnému vlivu poesie Byronovy. První ohlasy byronské ozývaly se v některých drobných básních, jako v poslání „Čaadajevu", v básni „Ředějet oblakov letučaja grjada" (Řídne oblaku letící řada) a j.; mnohem zřetelnější je však vliv Byronův v básních lyricko-epických: „Kavkazskij plěnnik" (1821), „Brafja razbojniki" (1821), „Bachčisarajskij fontan" (1822—3) a „Cygany" (1823).

Hrdinou „Kavkazského zajatce" je mladý Rus, který se ocitne v zajetí Čerkesů. Hrdinský zjev jeho a zmužilá mysl získají mu náklonnost mladé Čerkesky, která ho pečlivě ošetřuje a konečně se mu vyzná ze své lásky. Zajatec zůstává však chladný k vášnivým projevům lásky dívčiny a prohlašuje, že v srdci svém chová nevyhladitelnou památku na první svou lásku. Velkomyslná dívka zprošťuje vězně pout, propouští ho na svobodu a sama se vrhne do dravých proudů horské bystřiny. — Zajatec Puškinův připomíná reky byronské svou vášnivou touhou po „přízraku svobody", svou mračnou náladou, rozčarováním — „však bez tužeb a bez doufání já vadnu" — svou nevěrou v možnost milostného blaha, ale zároveň je i plným výrazem určité nálady v ruské vyšší společnosti, je „rekem své doby", kdy se póza byronská začala šířiti mezi mladými lidmi velkosvětské společnosti ruské. V té příčině Bělinskij nazval „Kavkazského zajatce" básní v jistém smyslu historickou. Na osobu zajatcovu básník přenesl mnohé črty své vlastní osoby a vtiskl mu svou duševní náladu. Nádherné líčení přírody kavkazské s jejími velkolepými zjevy a svěží popisy volného života bojovných a smělých Čerkesů tvoří ozdobný rámec básně Puškinovy.

Ukončiv „Kavkazského zajatce", Puškin pojal plán k nové básni „Bratří loupežníci". Látku si vybral z prostředí volžských loupežníků; možno předpokládati, že báseň jeho měla v duchu byronském zobraziti protest proti současné společnosti

a jejím institucím a že rek její měl býti podobnou protestující povahou jako Karel Moor v Schillerových „Loupežnících" nebo „Korsar" u Byrona. Prvotní plán, jejž měl na mysli, Puškin však neuskutečnil. Zachované verše tvoří jen část původního plánu. První redakci své básně Puškin spálil; do veřejnosti se dostal pouhý úryvek, v němž nově přibylý loupežník vypravuje svým soudruhům o svých osudech. V básni Puškinově jsou místy shody s Byronovým „Chillonským vězněm", ale celkem nepatrné. „Byronism" její záleží hlavně v tom, že básník se zvláštním zájmem vylíčil psychologii a mravy „loupežníků", lidí žijících mimo spořádanou společnost.

Roku 1820 Puškin navštívil s generálem Rajevským Bachčisaraj, který ho nadchl k překrásné skladbě „Bachčisarajskij fontan". Krimský chán Girej po jedné z válečných výprav obohatil svůj harém spanilou dívkou Marií, křesťankou. V srdci jeho vznítila se k zajaté dívce opravdová, čistá láska, kterou však Marie neopětovala. Dřívější milostnice chánova Zarema ze žárlivosti zanevřela na Marii a s kinžalem v ruce ji donutila, aby se odřekla lásky chánovy. Brzy potom Marie náhle zemřela. Zarema byla podezřívána, že byla příčinou smrti Mariiny, a uvržena do hlubiny vod. Girej nemohl zapomenouti na Marii a dal postaviti na její počest fontan, jemuž se dostalo v národní tradici názvu „fontan slz". Tradice tato tvoří podklad básně Puškinovy, která patří mezi perly milostné lyriky, vložené do rámce barvitých obrazů východní přírody. Básník sám přiznal, že se v ní ozývá poesie Byronova, kterým prý byl tehdy posedlý. Podobnost básně Puškinovy s Byronovým „Daurem" je zřetelná; v obou básních líčí se život v harému, láska, žárlivost, pomsta a vražda. Na rozdíl od Byrona Puškin soustředil svou kresbu na zobrazení duševní čistoty, hluboké víry a něhyplného žalu Marie, která svým zjevem zjasnila smyslné prostředí harému a způsobila hluboký převrat v duši divokého a vášnivého Gireje. Neobyčejný půvab líčení a hudební verše zvyšují krásu a harmonii této skladby, která zřejmě ukazuje, jak hlubokého a čistého citu při vší své rozpoutanosti byl Puškin schopen.

V Bessarabii Puškin seznámil se s cikány, zdržoval se nějaký čas v jejich táboru a žil po jejich způsobu. Dojmů svých využil při skladbě básně „Cygany". Mladá cikánka Zemfira přivedla si do tábora mladého cizince Aleka a prohlásila, že Aleko chce býti cikánem a ona že mu bude ženou. Dvě leta žili klidně a svorně. Avšak vášnivá a ve svých citech svobodná Zemfira nasytila se lásky Alekovy a zamilovala si mladého cikána. Aleka zmocnila se prudká žárlivost, stopoval Zemfiru, a když ji zastihl v náručí mladého cikána, probodl oba milence nožem. Cikáni je pochovali a odtáhli v jiný kraj. Aleko zůstal sám a opuštěn.

— V hrdinovi básně zachycena zřejmě postava reka byronského. Aleko uprchl za vzdělané společnosti, „kde lidé dýší v těsném zdivě, jim volné myšlení je kleto, jim láska hanbou, čest je kupem, lid modlám slouží v sobství tupém a žebrá o pouta i zlato.“ Zalíbí se mu volný život a prosté mravy cikánů a hledá mezi nimi klidu a spokojenosti. Ale sám nemůže se vyzouti z názoru kulturního člověka, nemůže odložiti vlastní egoism; žádaje úplnou volnost pro sebe, neuznává právo na svobodu jiných. Chce násilím donutit Zemfiru, zvyklou jíti pouze za hlasem svého srdce, aby se mu cele věnovala, a když mu není po vuli, vraždí ji. Ze všeho je zřejmo, že Puškin zaujal kritické stanovisko k byronským postavám a slovy, jež vložil do úst starého cikána, přímo je odsoudil.

Puškin překonav v sobě náladu byronskou, která nijak neodpovídala jeho povaze, tíhnoucí k prostotě a pravdě života, začal střízlivě pozorovati zjevy skutečného života a zachycovati je v uměleckých obrazích. Báseň Shakespearova „Lucrecie“ naladila ho k lehké satiře „Graf Nulin“ (1825); pikantní děj, jak hrabě Nulin vnikl do ložnice mladé paní Natalji Pavlovny, která milostnou touhu jeho ochladila vydatným poličkem, přenesl do domácího prostředí statkářského a v Nulinovi vykreslil směšný typ pofrancouzštělého Rusa, jakých bylo tehdy mnoho uprostřed velkosvětské společnosti ruské. Vtipnou humoreskou v oktávách je Puškinův „Domik v Kolomně“ (1830). První polovice básně je věnována satirickým poznámkám o poesii, o různých rozměrech veršových, o romantismu, kritice a p.; v druhé polovici vykreslen pěkný obrázek ze života prostých lidí, Paraši a její matky, obrázek velmi detailně vypracovaný. Básník jako by chtěl ukázati, že nejen efektní látky, než i prosté výjevy všedního života mohou býti předmětem básnického vzdělání.

Studie historické, jimž se Puškin oddával v Michajlovsku, byly mu podnětem k několika skladbám básnickým. Imposantní postava velikého reformátora života ruského, Petra Velikého, působila naň zejména mocným a hlubokým dojmem a nadchla ho k dvěma básním „Poltava“ (1828) a „Měděnyj vsadnik“ (1833).

Epos „Poltava“ skládá se ze tří zpěvů a krátkého epilogu. Hrdinou prvních dvou zpěvů je slavný hetman kozácký Mazepa, jejž opěvoval také Byron; líčí se v nich hlavně milostný poměr Mazepův a sličné dcery Kočubejovy Marie, přípravy k osvobození Ukrajiny, poprava Kočubeje a Iskry a útěk ubohé Marie, která zešílela, dověděvši se o potupné smrti otcově. Předmětem třetího zpěvu je bitva u Poltavy (r. 1709), v níž Petr Veliký přemohl Mazepu a jeho spojence, švédského krále Karla XII. S počátku

byl Puškin nadšen látkou, kterou si obral za předmět svých zpěvu; lákaly ho silné charaktery jednajících osob a hluboký tragický stín, který spočíval na celém ději. Hleděl však skladbu svou co nejdříve ukončiti, neboť hrozné a nelidské výjevy, jimiž děj byl přeplněn, se mu protivily. Postavu Mazepovu nepojal historicky věrně, nýbrž zhustil hlavně stinné stránky jeho povahy, líče ho jako muže mstivého, úskočného, ukrutného a vládychtivého, ačkoliv zcela nezamlčel jeho lepších vlastností, statečnosti, energie a lásky k svobodné vlasti. Proti Mazepovi postavil mohutnou postavu Petra Velikého, jejž vylíčil jako chrabrého vůdce, muže pevné vůle a velkodušného, zástupce zájmů státních a obecného blaha. Při kresbě osob snažil se prohloubiti zejména psychologickou stránku jejich povah a vykládati z tohoto vnitřního zdroje průběh historických událostí. Svěžest líčení, malebné popisy, na př. přehlídky vojska Petrova, bitvy poltavské, stručný a výrazný styl, hladký a obrazný verš zvyšují uměleckou hodnotu básně Puškinovy.

Báseň „Mědnyj vsadnik“ nemohla z příčin censurních vyjíti za života básníkova, vydána byla toliko část úvodní. Zdá se, že bezprostředním motivem napsati ji byl satirický epilog, t. ř. „Ustęp“, jejž Mickiewicz připojil k třetí části „Dziadů“, zejména báseň „Pomnik Piotra Wielkiego“. Byla to tedy v jistém smyslu odpověď na výčitky Mickiewiczovy „přátelům Moskalům“ a zároveň apologie Petra Velikého. Věcně skládá se báseň ze tří částí: z části úvodní, z líčení povodně, která r. 1824 stihla Petrohrad, pobořila domy a zahubila mnoho životů lidských, konečně z líčení osudu podřízeného úředníka v Petrohradě. Ve vstupní části popisuje se záliv finský před založením Petrohradu, potom nádherné město, jež tam podle plánu Petrova vyrostlo, a posléze Puškin v nadšených verších vyslovuje svou lásku k Petrohradu a končí přáním, aby slavný Petrův hrad stál tu pevně jako celé Rusko. Vlastní děj spojen je s povodní v Petrohradě. Úředník Eugen druhého dne po povodni s nebezpečenstvím života vypravil se na druhý břeh Něvy, kde bydlela snoubenka jeho Paraša. Nenašel však ani domku ani Paraši; dravé vlny sbořily domek a Parašu pohřbily ve svém proudu. Eugen bolem šílel a v duševním zmatku těkal místo od místa. Jednou stanul v noci u pomníku Petra Velikého a pokládaje ve svém bolu Petra Velikého, zakladatele Petrohradu na místě živelně ohroženém, za příčinu svého neštěstí, začal mu klnout, ale kletby své nedokončil. Zdálo se mu, že tvář Petrova s hněvem se naň obrátila; prchal odtud a stále slyšel, jak se měděný jezdec za ním vyhrůžně žene a klusá. Brzy potom rybáři našli mrtvé tělo Eugenovo na malém ostrůvku, kde stál kdysi dům snoubenky jeho Paraši.

Báseň Puškinova má smysl alegorický. Básník v ní velebil

sice Petra jako reformátora ruského života, avšak zároveň básnicky naznačil, že jeho reformy vyžadovaly mnoho obětí, bezohledně a despoticky určujíce osud nejen jednotlivců, ale i celé říše. Tuto živelní a osudovou stránku činnosti Petrovy básník pěkně vystihl verši, jimiž popisuje pomník Petrův. Úsečný sloh, plynný verš, dramatičnost v zobrazování duševních stavů a plastické popisy jsou této významné básně zvláštní ozdobou.

Arcidílem Puškinovým, „nejmilejším dítkem jeho fantasie" (podle Bělinského), je veršovaný román „Jevgenij Oněgin" v osmi zpěvích. Básník jej začal psáti již r. 1823 v Kišinevě, maje s počátku na mysli žertovnou báseň po způsobu Byronova „Benna"; teprve znenáhla vyjasnil se mu celý plán velkolepého románu, jejž dokončil r. 1831. Obrážejí se v něm dojmy z rozmanitých epoch života básníkova; v prvních dvou zpěvích možno spatřovati ještě stopy idejí, které ho naplňovaly v době pobytu na jihu; v třetím až pátém zpěvu jsou mnohé črty, připomínající život básníkův na venkově; v šestém a sedmém zpěvu obrážejí se dojmy z pobytu jeho v Michajlovsku a v Moskvě a osmý zpěv napsán byl hlavně za dojmů velkosvětského života v Petrohradě. Celá báseň podává pak v básnickém osvětlení vypouklý a živý obraz ze života ruské společnosti.

Hlavní rek románu, Oněgin, pojmenován je podle severoruské řeky Oněgy; básník chtěl tím asi naznačiti, že je to od hlavy do paty ruský člověk, vyrostlý na ruské půdě. Vychován byl jako většina šlechtických dětí francouzským učitelem, který „jen hravě s ním všecko probíral", t. j. vpravil mu jen povrchní vědomosti. Naučil se však plynně mluvit francouzsky, švižně tancovat mazurku a dvorně se chovat. Nadán jsa přirozeným vtipem, dovedl v rozhovoru zlehka o všecko zavadit, blýskat se citáty z klasiků, oslňovati vtipnými epigramy, takže byl všudy ve společnosti vítaným hostem. Zván byl na plesy, hostiny, slavnosti, užíval všech rozkoší života, až se přesytil, znavil, rozčaroval. Odtrhnuv se konečně od pustoty světského života, hledal útočiště v literární práci, nejsa však zvyklý pracovat, odložil pero; chopil se knih, ty ho však brzy omrzely. Odjel na ves, než krásy venkovské přírody nedovedly ho trvale upoutat; dostavila se zase nuda, dlouhá chvíle, omrzelost. Suchou morálkou uhasil ideální vznět Taťánin, lehkomyslně vzbudil žárlivost Lenského a v souboji ho zabil. Zmocnil se ho neklid a lítost, těkal místo od místa, avšak nuda pronásledovala ho na všech jeho cestách. Zahořel konečně vroucí láskou k vdané Taťáně, ale ta ho nyní důstojně odmítla. Oněgin celou svou povahou připomíná reky byronské, není to však pouhá odlika jejich; básník vzal ho přímo ze života ruského a zachytil v něm dosti hojný typ, vyskytující se tehdy v salonech a kroužcích vojenské a úřednické mládeže velkosvětské. Vypravuje se, že jeden ze synů generála Rajev-

ského byl básníkovi modelem při kresbě Oněgina. Puškin, který v sobě již překonal náladu byronskou, zaujal k svému reku stanovisko kritické, ano i ironické a odhalil ve vší pravdě jeho vnitřní podstatu.

Jako proud od kamene, verš od prózy, led od plamene odlišoval se od Oněgina Lenskij, typický představitel oné generace mladých lidí, která odvrátivši se od francouzského pseudoklasicismu, nadšena byla německou literaturou, filosofií a německým romantismem. Lenskij byl romantik, snílek, „srdcem nedouk milý", neznalý světa; měl však smysl pro vše krásné a vznešené, duše čistá a ušlechtilá se srdcem průhledným až na dno. Nadšen jsa poesií Schillerovou a Goethovou, ve vzletných básních opěvoval ideální lásku, která nehyne za hrobem, a věřil ve věčné, nezištné přátelství. S celým žárem své ideální povahy zamiloval se do veselé Olgy, byl hotov pro ni zemříti, jsa pevně přesvědčen, že i ona zůstane mu věčně věrná. V škádlivém žertu Oněginově spatřoval hned zradu, úklady a krvavou urážku a výsledkem toho byla smrt v souboji s Oněginem. Puškin sám měl větší zálibu v Oněginovi než v romantickém Lenském: nedůvěřoval jeho idealistickému a romantickému nadšení.

Geniálním výtvorem básníkovým je Taťána, dívka „se zasmušilou v oku dumou, s francouzskou knížkou v ruce", nadaná obrazností bujně hravou, duše citlivá a žhavá.

„Дика, печальна, молчалива,
как лань лѣсная боязлива,
она в семьѣ своей родной
казалась дѣвочкой чужой." *)

Vyrostla na vsi, dostalo se jí povrchního vzdělání, jako bylo tehdy údělem venkovských dcer statkářských. Byla náchylna k zádumčivosti, milovala samotu, snila a nadevše si zamilovala sentimentální romány. Důvěrnicí její byla jediné stará chůva, jejíž zkazky a povídky o strašidlech ráda poslouchala za zimních, tmavých večerů. V Oněginovi viděla ideál, snoubence, který jí byl osudem určen, a ve své naivní upřímnosti sama mu vyznala lásku. Když byla od něho suše odbyta, nepřestala ho milovat a po něm toužit; vyhledala potají jeho dvůr, prohlížela jeho zamilované knihy, chtíc pochopiti jeho ducha. Prostředí a rodina donutily konečně Taťánu, zklamanou v první lásce, že se vdala za starého generála, zůstala však vždycky vzdálena marnosti a prázdnosti světského života, který jí obklopoval, a v scéně s Oněginem na konci básně upřímně vyznala:

*) „Zamlklá, plachá, opatrná,
bojácná jako lesní srna,
to dítě doma v rodině
si vedlo jako v cizině."

„А мнѣ, Онѣгин, пышность эта,
постылой жизни мишура,
мои успѣхи в вихрѣ свѣта,
мой модный дом и вечера,
что в них? Сейчас отдать я рада
всю эту ветошь маскарада,
весь этот блеск, и шум, и чад
за полку книг, за дикій сад,
за наше бѣдное жилище,
за тѣ мѣста, гдѣ в первый раз,
Онѣгин, видѣла я вас,
да за смиренное кладбище,
гдѣ нынче крест и тѣнь вѣтвей
над бѣдной нянею моей . . .“ *)

Taťána sama přiznává, že snad neprozřetelně jednala, vdávajíc se za starého generála, ale nyní jest už pozdě. Proto Oněginovi, jenž jí vyznává lásku, pevně a rozhodně odpovídá:

„Я вышла замуж. Вы должны,
я вас прошу, меня оставить;
я знаю: в вашем сердцѣ есть
и гордость, и прямая честь.
Я вас люблю (к чему лукавить?),
но я другому отдана;
я буду вѣк ему вѣрна.“ **)

Sympatická postava Taťány je zajisté nejjasnější stránkou celého románu; ona zůstane originálním výtvorem velikého básníka, který v ní zobrazil vzor pravé ženy ruské. „Toť posi-

*) „A mně, Oněgine, ten přepych,
ten laciný třpyt nádhery,
hluk úspěchů mých velkolepých,
můj modní dům i večery —
co s tím? Vše hned bych dala ráda,
co skrývá tato maškaráda
to kadidlo, ten šum a pych,
za pustý sad i skříni knih,
za skromné sídlo naší vísky,
za koutek onen rozmilý,
kde prvně jsme se spatřili,
ba za hřbitov, kde rov teď nízký
s chudičkým křížem u nohou
mou kryje chůvu ubohou...“

**) Já vdala se. Vy povinen
jste, prosím vás, se nyní vzdálit;
vím dobře: v srdci vašem jest
i hrdost tak i přímá čest.
Já miluji vás (proč se klamat?)
než já s jiným oddána —
i budu stále mu věrná...“

tivní typ a nikoliv negativní, toť apotheosa ruské ženy," pravil o ní Bělinskij.

Také ostatní postavy, jež básník pojal do osnovy svého románu, jsou věrně zachyceny z domácího prostředí a dovršují obraz vyšších i středních vrstev ruské společnosti, jejich mravu, a to v hlavních městech i na venkově. K přednostem básně náleží i věrné zobrazení ruské přírody a jejích rozmanitých zjevů. Popisy zimy, podzimu, jara při vší stručnosti líčení rozvinují před čtenářem jasně a živě jednotlivé tyto doby na venkově ruském. Vypravování básník na vhodných místech přerušuje líčením svých citů a myšlenek, jež mají určitý vztah k osobám neb příběhům líčeným a vyznívají buď elegicky nebo ještě častěji satiricky. Báseň zdobí konečně vynikající přednosti formální: svěží a poutavé vypravování, živé dialogy, volnost v užívání slov a obratů, mistrné ovládání rodné řeči a plynný rytmus, odpovídající vnitřnímu obsahu. Není divu, že Bělinskij velebil ji těmito nadšenými slovy: „Nechť plyne čas, nechť nové potřeby přináší a nové ideje, nechť roste ruský národ a překoná Oněgina: nechť jakkoliv kupředu pokročí, vždycky stejně bude milovati tuto báseň, vždycky spočine na ní zrakem plným lásky a vděčnosti . . ."

Kromě delších skladeb výpravných Puškin psal i drobnější básně epické a epicko-lyrické, zejména z k a z k y a b a l a d y. Mnohé ze zkazek, jež mu Arina Rodiovna vypravovala, vzdělal básnicky, zachovávaje co možná věrně zvláštnosti národní tradice. Za nejlepší pokládají se: „O r y b a k ě i r y b k ě", „O z o l o t o m p ě t u š k ě", „O c a r ě S a l t a n ě", „O p o p ě i o r a b o t n i k ě j e g o B a l d ě", „O m e r t v o j c a r e v n ě". K baladám vážil látku rovněž z národních tradic, legend a pověr, jako „U t o p l e n n i k", „B ě s y" a j. Na letopisném podání založena je balada „P ě s n' o v ě š č e m O l e g ě", živý obrázek z dávnověkosti ruské s plastickou kresbou bojovného Olega a věštího čaroděje; líčení samo připomíná klidný sloh staroruských zkazek letopisných.

Jako lyrik Puškin patří k předním světovým básníkům lyrickým. V lyrické náladě jeho možno rozeznávati dvě periody. V první periodě, dovršené asi v polovici let dvacátých, lyrika jeho vyznačuje se radostným ohlasem na všecky dojmy života, jasným, optimistickým názorem na svět a lidstvo; v druhé periodě častěji se objevují elegické tóny žalu, unylosti, rozčarování, vzbuzené poměry politickými i osobními zážitky básníkovými, jež tísnily jeho ducha, toužícího po volném rozletu a úplné nezávislosti. Z lyriky jeho, bohaté a mnohostranné, bylo by možno sestaviti překrásnou antologii význačných druhů lyrických. Jsou v ní zastoupeny tklivé elegie, jako „Tri ključa" (Tři zdroje), „Elegija", „Monastyr' na Kazbekě", „Opjať na rodině", „Vospominanije" a j., tak jako vzletné ódy, na př. „Napoleon", „Polko-

vodec", „Klevetnikam Rossiji", „Pir Petra Velikago" atd. Jsou v ní i pěkné básně popisné, jako „Kavkaz", „Obval", „Oseň", „Zima" a j. Zvláštní skupinu tvoří básně, v nichž Puškin uložil své názory na poesii, na básníka a na svou vlastní činnost poetickou. V básni „P o e t u" Puškin varuje básníka, aby se nedal opojiti láskou a potleskem davu. „Jsi carem," praví básníku, „zůstaň sám. Jdi v pyšné ducha zbroji svou dráhou svobodnou, kam svobodný chce um; sviť krásou, posvěť plod svých přemilých dum, však zhrdej slávy mzdou za vroucí tvorbu svoji!" Úplnou svobodu a volnost tvorby žádá také pro sebe. V básni „M á s v o b o d a" pěje: „Práv jiných, lepších lačná je má touha, mně jiná, lepší nutna svoboda ... Buď vládu poslouchat, buď davy lidu — toť jedno přec! Jeť lepší výhoda krom sebe nemít pána, účty v klidu jen sobě klást ... Po své vůli těkat kdekoliv, jen božským krásám přírody se kořit a v umění dílo, v nadšenosti div se v slastném vytržení mlčky nořit, toť i štěstí! To jsou práva!" Sebevědomý názor na vznešené poslání básníkovo diktoval mu také zdánlivě aristokratickou báseň „Č e r ň" (Všední dav).

Puškin nebyl však jednostranným přívržencem hesla „umění pro umění"; důkazem toho jsou četné jeho básně politické, jejichž pohnutkou byly současné události. Když na jaře r. 1821 vzplálo řecké povstání, ohnivá a vášnivá duše Puškinova ozvala se horoucím zájmem pro svobodu Řecka. Přál si, aby se také Rusko účastnilo boje za osvobození Řeků, a sám chtěl míti v tom boji účastenství, jak svědčí jeho báseň „Vojna". Mezi básně, v nichž vtěloval své liberální a osvobozenské ideje, patří „Kinžal", jejž napsal na studenta Karla Sanda, který v Mannheimě zavraždil Aug. Kotzebue, hlasatele reakce a zpátečnictví. Sympatie Puškinovy k utiskovanému lidu, projevené už v básni „Derevnja", vzplály v něm novým žárem; básník chtěl v této době napsati komedii, jejímž předmětem by bylo právo nevolnické. Také děkabristům věnoval procítěnou báseň „P o s l a n i j e v S i b i r'" (1827), v níž je těšil, že oběť jejich nebude marná.

V lyrice Puškinově zastoupeny jsou konečně i písně v národním duchu. Již za nuceného pobytu na jihu Rusi Puškin zajímal se o národní písně, sbíral a zapisoval si je; v sbírání písní pokračoval také v Michajlovsku. Jak vnikl v ducha lidové poesie, ukazují jeho písně, „Kak za cerkvoju, za německuju", „V lěsach dremučich", „Odin, to byl u otca, u matery syn" a j. Zájem jeho týkal se nejen ruských, nýbrž i písní slovanských vůbec, uložených v sbírce „P ě s n i z a p a d n y c h S l a v j a n" (1833). Sbírka obsahuje 17 písní, z nichž 11 je převzato z francouzské sbírky „La Guzla" od Mériméa, který je uměle složil podle Fortisova díla „Viaggio in Dalmazia", 3 jsou ze sbírky Vuka Karadžiće, původ tří není dosud znám. Puškin vystihl ducha a formu jihoslovanských písní mnohem věrněji než Mérimée, při

čemž ho podporovala znalost ruských bylin a písní. Západních Slovanů týká se pouze píseň „Janyš korolevič", v níž je zmínka o Ljubuši, české královně. V obsahu připomíná píseň tato podání polské, kterým se inspiroval Mickiewicz při skladbě své balady „Rybka".

V poesii ruské byl Puškin první, jenž pravdivě zobrazoval život, a proto vhodně bývá nazýván „básníkem skutečnosti." On vyličoval předměty tak, jak jsou, nestíral s nich přirozených půvabů, ale nezdobil jich půvaby, jakých neměly. Plody jeho ducha mají na sobě pečeť pravdy a souhlasí se skutečností. To není „básnická lež, která rozpaluje obraznost", poznamenal Bělinskij, „lež, která staví člověka do nepřátelského poměru ke skutečnosti při prvním styku s ní a nutí jej vnevhod a neplodně vyčerpávat své síly záhubným bojem s ní." Nejoblíbenějším předmětem jeho poesie byla ruská příroda, ruský člověk a ruský život. Vybíraje předměty z rodné přírody a rodného života, neobmezoval se jen tím neb oním zjevem. „Vše bylo předmětem jeho poesie," praví Gogol, „a nic zvláště a výlučně: v přírodě viditelné od Kavkazu a Krimu až do bídné vesničky s balalajkou a tancem trepakem; ve světě přírody lidské — od herojského činu a vysokého pomyslu až do nejmenšího vzdechu slabosti. Na všecko se ozýval jako zvučné echo, k němuž se rád přirovnával." Za to dostalo se mu čestného názvu *básníka národního*. Puškin nejen volil k svým skladbám předměty z ruského života, z ruských dějin, z ruské tradice prostonárodní, nýbrž dovedl ve svých plodech zobrazovati přirozené a skutečně typické vlastnosti ruského člověka. Tento národní význam Puškinův nejplněji ocenil Dostojevskij, který pravil: „A nikdy ještě ani jediný ruský spisovatel, ani dříve, ani po něm, nesplynul tak srdečně a družně se svým národem jako Puškin. Ó, u nás jest mnoho znalců národa našeho mezi spisovateli, kteří s takovým nadáním, tak trefně a tak láskyplně psali o národě, ale přece srovnáme-li je s Puškinem, jsou to, pravda až do těch dob s jednou, nanejvýše s dvěma výjimkami z jeho nejpozdnějších následovníků, jen „páni" o národu píšící. U nejnadanějších z nich .... ani se nenadějete, a již prokmitne najednou cosi hrdého, cosi z jiného života a světa, cosi usilujícího národ k sobě povznésti a obšťastniti jej tímto povznesením. V Puškinovi však jest zejména cosi doopravdy spřízněného s národem, dostupujícího v něm takořka jakéhosi nejprostšího soucitu a laskavosti." Podle Dostojevského Puškin projevil neobyčejnou schopnost všesvětové ohlasnosti a nejúplnějšího převtělování svého ducha v duchu cizích národů. A tato schopnost jest prý veskrze schopností ruskou, národní, neboť ruská duše je snad ze všech národů nejschopnější obsáhnouti v sobě ideu všelidské jednoty, bratrské lásky, střízlivého ohledu, jenž odpouští nepřátelské, rozrůzňuje a omlouvá neshodné, uklízí protivy.

[А. Пушкин, Переписка. Изд. Ак. Н под ред. В. Саитова. — П. Анненков: Пушкин. Матеріалы для его біографіи и оцѣнки произведеній. Спб. 1873²; Пушкин в Александровскую эпоху. Спб. 1874; Обществ. идеалы Пушкина (Восп. и крит. очерки III. Спб. 1881). — Л. Майков: Пушкин. Спб. 1899. — А. Н. Веселовскій: П. — націон. поэт (Изв. 2 отд. Ак. Н. 1899. IV. 3). — В. Никольскій: Идеалы Пушкина. Спб. 1899³. — П. Владиміров: П. и его предшественники. Kiев 1899. — J. Tretiak: Mickiewicz i Puszkin. W. 1906. — В. Сиповскій: П. Жизнь и творчество. Спб. 1907. — Пушкин и его современники. Изд. Ак. Н. Сб. 1903—1918. — Н. Лернер: П. Труды и дни. М. 1910². — А. Скабичевскій: П., его жизнь и лит. дѣят. Спб. 1910³. — Д. Овсянико-Куликовскій: Пушкин (Соч. IV.). — В. Спасович: Байронизм у Пушкина и Лермонтова. Вильна 1910. — Д. Мережковскій: Вѣчные спутники 1906³. — А. Евлахов: П. как эстетик. Kiев 1909.— Сакулин: П. Нст-литер. этюды. М. 1920.— П. Д. Ермаков: Этюды по психологіи творчества А. С. Пушкина. М. 1923. — В. А. Мякотин: П. и декабристы. Прага-Берлин 1923. — Б. Л. Модзалевскій: Дневник П. М. 1923. — В. Жирмунский: Байрон и Пушкин. Лгрд 1924. — Puškin, Výbor menších básní; Některé básně rozpravné přel. E. Krásnohorská (Sbor. svět. poesie 27. 36.) — Puškin, E. Oněgin, přel. V. A. Jung (Sbor. svět. poesie 14).]

3. *Michal Jurjevič Lermontov.*

V poesii Puškinově projevila se positivní, jasná stránka ruské skutečnosti beze všeho rozladu s okolním životem. Avšak ruská skutečnost se svými mračnými zjevy nebyla toho druhu, aby byla živnou půdou pro takovou klidnou a spokojenou náladu, naopak budila u jednotlivců živou nespokojenost a protestující hlasy odporu. Vášnivým hlasatelem takového protestu byl druhý veliký básník ruský *Michal Jurjevič Lermontov* (1814—1841). Narodil se v Moskvě a mládí své ztrávil na venkově. Otec jeho Jiří Petrovič Lermontov (Lermantov) byl zchudlý šlechtic, jenž se vzdal jako kapitán služby vojenské. Byl to člověk dobrý a společenský, ale poněkud lehkomyslný, vznětlivý a v prchlivosti i hrubý. Matka básníkova Marie Michajlovna pocházela z bohaté rodiny Arsenjěvových a vdala se za Jiřího Petroviče proti vůli své matky Jelizavety Arsenjěvé. To bylo příčinou, že mezi zetěm a tchyní byl poměr málo přátelský, což mělo vliv i na život mladých manželů.

Matka básníkova, žena sensitivní a churavá, zemřela, když Lermontovu nebyla ještě tři leta. Smrt její způsobila ještě větší roztržku mezi babičkou a otcem básníkovým. Nastaly dlouhé spory o dítě, které skončily tím, že chlapec zůstal u babičky. Malý Miša byl jejím mazlíčkem, hověno bylo všem jeho rozmarům, a to tím více, že byl chatrného zdraví. Babička jezdila s ním do lázní na Kavkaze, aby tělesně zesílil. Tam přilnul k přírodě, jejím velkolepým krásám, jež později úchvatně opěvoval. Vzdělání dostalo

se mu v domě babiččině velmi pečlivého; naučil se záhy německy, francouzsky, latinsky a řecky. Když mu minulo 13 let, byl dán do šlechtického pensionátu v Moskvě, kde ztrávil dvě leta. V této době vášnivě četl. R. 1830 vstoupil na moskevskou universitu, nejdříve na oddělení etické-politické, potom slovesné. Styků se svými spolužáky, mezi nimiž byli i představitelé ideového hnutí čtyřicátých let, jako Bělinskij, Stankevič, K. Aksakov, Hercen a j., nijak nevyhledával, odpuzuje je svou uzavřeností a přezíráním. Opustiv po dvou letech universitu v Moskvě, chtěl pokračovati ve studiích v Petrohradě, ale když mu tam nechtěli započísti celou moskevskou dobu studijní, vstoupil do školy vojenské. Ukončiv studia, jmenován byl r. 1834 kornetem tělesné gardy husarského pluku v Carském Sele. Maje od babičky s dostatek hmotných prostředků, žil veselý život ‚zlaté mládeže'. Se zálibou vyhledával milostná dobrodružství, ale čistou, vroucí láskou přilnul jediné k Vareňce Aleksandrovně Lopuchinové, kterou nepřestal zbožňovati, i když se vdala za jiného.

Smrt Puškinova (r. 1837) hluboce ho dojala. Věnoval mu procítěnou báseň „Na smerť poeta"; uslyšev však, že jisté vrstvy dvorské nepřestávají zatemňovati památku zemřelého, přidal ke své básni prudké verše, které byly příčinou, že básník za trest poslán byl na Kavkaz. Pobyt na Kavkaze příznivě naň působil. „Mně horský vzduch — balzámem", psal svému příteli Rajevskému. „Chandru vzal čert; srdce tluče, hruď vysoko dýchá — ničeho netřeba v tu minutu; tak bych seděl a hleděl celý život . . ." Nezůstal tam dlouho. Babička se postarala, aby byl přeložen do Novgoroda a r. 1838 mohl se zase vrátit k husarskému pluku v Carském Sele.

Zároveň se vzrůstem jeho slávy básnické rostla však nespokojenost oficielních vrstev s básníkem. Souboj jeho s Barantem, synem francouzského vyslance, způsobil, že byl znovu přeložen na Kavkaz. Tam účastnil se potyček a bojů s horaly kavkazskými, zejména krvavé srážky na řece Valeriku, a pro svou smělost byl oblíben u svých představených. Avšak básníku znechutila se vůbec vojenská služba, proto pomýšlel vystoupiti z vojska. Byla mu však pouze dána dovolená na několik měsíců k pobytu v Petrohradě. Když se však nepřestal ucházeti o propuštění z vojska, bylo mu to vykládáno ve zlé. V Petrohradě rozhněval si i jinak rozhodující osobnosti, takže mu poručeno v 48 hodinách opustiti město.

Nejdříve zajel do Pjatihorska a žádal, aby se tam směl léčiti, což mu bylo dovoleno. V Pjatihorsku dlel také major Nikolaj Solomonovič Martynov, jeho spolužák ze školy junkerské, člověk poněkud obmezený, z něhož si Lermontov rád tropil žerty. Když ho jednou ve společnosti dámské urazil, Martynov vyzval ho na souboj, v němž Lermontov padl. Pjatihorský duchovní nechtěl ho

ani pochovati, obávaje se trestu od vrchnosti, a hospodář domu, kde Lermontov bydlel, pozval duchovenstvo, aby očistili dům. Takový byl osud mladého básníka.

Básniti začal Lermontov neobyčejně brzy; bylo mu teprve patnáct let, když psal svou podivuhodnou báseň „Molitva", v níž obraceje se k Bohu, prosí ho, aby ho nekáral za to, že se často zvukem hříšné písně neobrací k Bohu a miluje zemi více než nebe. Končí pak svou modlitbu prosbou:

„Но угаси сей чудный пламень —
всесожигающій костер,
преобрати мнѣ сердце в камень,
останови голодный взор.
От страшной жажды пѣснопѣнья
пускай, Творец, освобожусь . . ." *)

Již v prvních letech své tvůrčí činnosti (1828—1831) Lermontov rozvinul všestrannou plodnost básnickou. V jeho jinošských skladbách jsou zastoupeny téměř všecky genry básnické: prosté písně, lyrika citová i reflexivní, elegie, balady a romance, skladby epické i pokusy dramatické. Celkem složil jako jinoch patnácti až šestnáctiletý přes 200 skladeb básnických. V tomto ohromném počtu básní není ovšem všecko ryzí zlato, je tu mnoho začátečnických pokusů, básní nesamostatných, které vznikly následováním Puškina, Byrona, Schillera, Goetha, Moora a j., ale zároveň s těmito nesamostatnými pokusy vyskytují se už záblesky pravého nadání, projevy vzácného talentu uměleckého. Podrobnými studiemi byl již vysvětlen vliv vynikajících básníků západoevropských, německých, anglických a francouzských, na poesii Lermontovovu a zároveň prokázáno, že ruský básník, i když tu a tam převzal cizí motivy, vždycky je zpracoval samostatně, přizpůsobil své vlastní náladě a své vlastní idei a nikdy jich otrocky neimitoval.

Ze všech básníků cizích největší vliv měl na něj Byron, často však bývá vliv tento přeceňován. Lermontov ovšem mnohem častěji než Puškin básnil v „duchu byronském", ale ne proto, že by byl Byrona prostě následoval, nýbrž proto, že to odpovídalo jeho vnitřnímu nastrojení, zvláštní psychické organisaci, v níž bylo mnoho shodného s Byronem. Své vnitřní sourodosti s Byronem byl si vědom a v básni, kterou složil r. 1830 po přečtení života Byronova, napsaného Moorem, vyznal:

---

*) . Však uhas mi ten divný plamen —
vše sžírající hranici,
rač obrátit mé srdce v kámen,
zrak zadrž hladem svítící;
jen strašné touhy po tom pění
ať, Tvůrce dobrý, zbavím se...

„Я молод, но кипят на сердцѣ звуки,
и Байрона достигнуть я-б хотѣл:
у нас одна душа, однѣ и тѣже муки.
О, еслиб одинаков был удѣл! . . .
Как он, ищу спокойствія напрасно,
гоним повсюду мыслію одной:
гляжу назад — прошедшее ужасно,
гляжу вперед — там нѣт души родной.“*)

Ale byl si také vědom, čím se od Byrona liší, jak to vyslovil v básni z r. 1831:

„Нѣт, я не Байрон, я лругой
еще невѣдомый избранник —
как он, гонимый міром странник,
но только с русскою душой. — —“

„Я раньше начал, кончу ранѣ,
мой ум немного совершит.
В душѣ моей, как в океанѣ,
надежд розбитых груз лежит.“**)

V lyrice Lermontovově převládá tón elegický a melancholický; v rozmanitých variacích opakuje se v ní smutná píseň o zklamání, opuštěnosti, hoři a nicotnosti všeho pozemského. Na mračnou náladu básníkovu působily mnohé složky: poměry rodinné, v nichž vyrůstal (brzká smrt matčina, neshody mezi otcem a babičkou), vlivy literární (četba, zejména Byron), kontrast mezi ideálními sny básníkovými a drsnou skutečností, sklon rozumem analysovat své city a dojmy. Sám básník vyznává, že svět jiný v mysli své si vytvořil a jiné bytosti v něm, čarosnivé, těmto ideálním představám neodpovídal však svět skutečný, proto naň zanevřel. V básni „M o n o l o g“ (1829) naříká, jak nicotné je blaho na tomto světě, k čemu je hluboké vědění, žízeň po slávě, nadání a vroucí láska k svobodě, když toho nelze užíti. „My, děti

*) Já mlád jsem; ale v srdci vrou mi zvuky,
i Byrona bych dostihnouti chtěl:
v nás jedna duše jest a také tytéž muky.
O, kdybych stejný s ním též úděl měl! — — —
Jak on chci marně klidu v prsa těsná,
hnán jednou myšlenkou jen v pouti své:
zřím nazad — minulost má je tak děsná,
zřím vpřed — tam není duše příbuzné.

**) Ne, nejsem Byron, jiný jsem
neznámý vyvolenec dosud —
jak on, jsem poutník, jímž rve osud,
však s ruskou duší v těle svém. —
Dřív začav, skončím dřív pout svoji,
ne mnoho vykoná můj duch.
Jak v oceáně v duši mojí
tříšť puklých nadějí a tuch.

severu, jako rostlinstvo zdejší, nedlouho kveteme, rychle vadneme... I dusno zdá se býti v otčině naší, i srdci těžko a duše teskní..." Básníku se zdá, že jako strom, postižený bleskem, nebo jako plavec uprostřed bouře; osud svuj srovnává s blednoucím kvítkem, které roste mezi kamením, ne pro květ, ale pro smrt, nebo s listem odervaným bouří a plujícím po proudu svévolných vln. Zdá se mu, že je nenutný na světě jako v noci spadlé hvězdy plamen. Pesimistická nálada stupňuje se mnohdy do té míry, že zemi proklíná a žádá nelítostnou smrt: „Ach, mne též vezmi — pozemského červa a zemi rozdrob — hnízdo zhýřilosti a šílenství a smutku!... Vše nám ona lstivě odnímá a nic nám nedává leč zrození jen pouhé.... Buď proklet čistý tento dárek!..." („Smerť" 1830).

Nelze přece říci, že by mladý básník zemského života nemiloval, vždyť ve vroucí „M o d l i t b ě" (1829) prosí Boha, aby ho nevinul a nekáral za to, že hrobový mrak země i s jejími vášněmi více miluje než Boha. V básni „Z e m l j a i n e b o" (1831) pak vyznává: „Jak nemáme zemi více milovat než nebe? Nám nebeské štěstí je temné. Ačkoliv štěstí zemské je stokrát menší, my přece známe, jaké jest... Přáli bychom si zakusiti blaha v nebesích, ale líto nám se světem se rozloučit..." Tento rozpor mezi nenávistí a láskou k zemskému životu Lermontov určitěji vymezuje v básni „R o k u 1831, 11. č e r v n a", v níž vyznává, že miloval všecky svůdnosti světa, ne však svět, v němž toliko chvilkami žil. Často prý silou mysli v krátké době žil po věky jiným životem a na zemi zapomínal. Obrazy jeho, jež si při tom tvořil, neměly podob zemských, všecko v nich bylo peklem nebo nebem. V mladistvé duši jeho hluboko utkvěl rajský zvuk písně, kterou pěl anděl o blahu bezhříšných duší, o Bohu velikém, a rmut a chlad pozemských písní nemohl mu dát náhradu za tyto rajské zvuky („Angel" 1831).

Rozdvojenost tužeb básníkových, konflikt mezi snem a skutečností, ozývající se již v jeho prvotinách, charakterisuje vůbec poesii Lermontovovu. Pesimistický tón převládá i v dalších jeho verších, v nichž jsou obsaženy básníkovy nářky na život, na opuštěnost a nepochopení. Básník hledí na budoucnost s obavou a na minulost se steskem a jako zločinec před popravou hledá kolem duše sourodé...., čeká, zdali posel spásy přijde mu zjevit účel života, cíl doufání a vášní („G l j a ž u n a b u d u š č n o s ť s b o j a z n j u" 1837). Ještě zoufaleji zaznívá jeho stesk a smutek v básni „I s k u č n o i g r u s t n o" (1840).

Radostnější a klidnější projevy života vyskytují se v poesii Lermontovově zřídka, nejsou však přece zcela umlčeny. Básníka neleká myšlenka, že zmizí náš sled a že vichr všehomíra rozptýlí našeho ducha k nekonečným stranám; těší se nadějí, že náš prach zkypří zemi pro druhé, čistší bytosti, které zalidní zemský

ráj („Otryvok“ 1830). — Tvůrce nevložil nám zajisté do duše nesplnitelná přání a touhy, kdyby byl chtěl, abychom neměli poznat plného blaha. Proto v nás žije cit svatý — naděje, běh budoucích dní, která je zárukou, že na nebi nebo v jiné říši láska nás obejme a duše nepozná bouřlivého stesku („Kogda-b v pokornosti neznaňja“ 1831).

Čím více uzrával a mohutněl jeho talent a obzor životní se šířil, tím častěji od nálad čistě osobních přecházel k vážným otázkám o smyslu vlastního života, o svém poměru k společnosti, Bohu a přírodě. Vnitřní jeho rozdvojenost projevovala se i při řešení těchto otázek. Již v mládí pojal myšlenku, že je povolán vykonat něco velkého, a sám si věštil slavnou budoucnost: „Slovutnost, sláva — co ony? I nade mnou mají moc, i mně káží všecko jim za oběť přinésti. A já vláčím mučivé dni, bez cíle, pomluven a opuštěn .... Než věřím jim! Tajemný prorok slíbil mi nesmrtelnost; žije smrti jsem oddal vše, co je darem zemským. Než pro to, co je nebeské, není mohyly. Až budu prach, sny mé, až nepojme jich, udivený svět přece požehná.“ Ve své vzrušené fantasii si představoval, že jeho pokusy uskutečnit sny své pobouří celou společnost, která ho bude proklínat: „Já předvídal svůj osud, konec svůj, a znak hoře předčasný na mně tkví; a jak se mučím, ví jen Tvůrce, — však lhostejný svět to nemá znát. Neumru zapomenut. Smrt má bude úžasná; cizí kraje se jí podiví, ale v otčině budou památku mou proklínat“ (R. 1831 11. června). To byly sny, které se rozprchly, jakmile začal vážně přemítat o působení básníkově na lidi a na život. V básni „Poet“ (1838) naříká, že básník v naší zněžnělé době pozbyl svého významu, „na zlato proměniv tu moc, kterou svět vnímal v němém obdivu.“ Dříve bývalo jinak: zvuk mohutných slov básníkových rozplameňoval bojovníka k boji, byl nutný davu jako číše k hodům, jako kadidlo v době modlitby. Verš básníkův jako duch boží vznášel se nad davy a ohlas myšlenek ušlechtilých zvučel jako zvon s věže ve dni slavností i běd národních. Nyní se však lidem znudil prostý i hrdý jazyk básníkův. „Zda procitneš zas, proroku ty zlehčený?“ — Pochybnosti o tom, že by básník mohl nabýti toho vlivu na obecenstvo, jaký měl dříve, ironicky vyslovil však v básni „Ne věř' sebě“ (1839). Posléze dospěl k názoru úplně skeptickému, že básník a dav jsou síly naprosto různé, které si nerozumějí. „Já — praví básník — jal se hlásat čisté učení lásky a pravdy: na mne všichni moji bližní vztekle házeli kamení“ („Prorok“ 1841).

Svou dobu Lermontov velmi přísně soudil. Nudné písně země vyzněly v přímý protest básníkův proti skutečnému životu a všedním poměrům, které ho obklíčovaly. Z úst jeho vyplynula hrozná věštba budoucích osudů Ruska. „Nastane rok, Rusku černý rok, kdy carů koruna upadne, dav zapomene k nim starou

lásku a potravou mnohých bude smrt a krev .... i začne hlad mořit ten bídný kraj a záplava rudá zbarví vlny řek ....“ („Predskazanije“ 1830).

Z kritického vztahu básníkova k ruské skutečnosti nelze však usuzovat, že by otčiny své nemiloval. Nebyla zajisté lživá jeho slova, když tvrdil: „Lnu s láskou k vlasti své, a víc než mnozí.“ Zvláště zřetelně obráží se jeho cit vlastenecký v básni „Otčizna“ (1841), v níž básník pěje:

„Люблю отчизну я, но странною любовью,
не побѣдит ея разсудок мой!
Ни слава, купленная кровью,
ни полный гордаго довѣрія покой,
ни темной старины завѣтныя преданья
не шевелят во мнѣ отраднаго мечтанья atd.*)

Při všem titánském rozmachu Lermontov projevoval vřelý cit náboženský. Často obracel se s vroucí prosbou k Bohu a Matce Boží. Jak blahodárný účinek měla proň modlitba, možno poznati ze slov jeho v básni „Molitva“ (1839): „Ve chvíli trudnou života, tísní-li se v srdci zármutek, modlitbu divukrásnou zpaměti odříkávám. Jest síla blahodárná v souzvuku živých slov a dýše v nich nepochopitelný, svatý půvab. S duše svaluje se břímě, pochybnosti mizejí — já věřím i pláču, mně tak lehko, lehko ...“ Živě zobrazil básník svou náladu náboženskou v básni „Kogda volnujetsja želtejuščaja niva“ (1837). Básník líčí nejdříve zjevy přírodní: uzrávající obilí, zlaté jitro, růžový západ, úsměv kvítí, hrčení potůčku po úžlabí, — všecky tyto harmonické zjevy přírody vnukají mu cit zbožnosti a dávají tušit neviditelné božství: tehdy utišuje se nepokoj jeho duše, může chápati štěstí na zemi a v nebesích vidí Boha. Podobně vyznívá také báseň „Vychožu odin ja nadorogu“ (1841).

Jiným zdrojem, v němž básník hledal i nalézal útěchu, byla příroda, která jako náboženství povznášela ho nad všední život a rozněcovala v něm předtuchu jiné, nadzemské říše. „Miluji řetězy siných hor, když jako jižní meteor jasná bez světla a krásná luna za nimi vyplývá,“ přiznává básník. Není téměř básně, v níž by nebylo krajinomalby nebo přírodních obrazů; láska, přátelství i náboženská nálada těsně jsou spojeny se smutkem nebo nadšením, jež v něm vzbudila příroda. V harmonickém spojení s přírodou přeje si básník žíti i po smrti. „Chtěl bych zapomenout a usnout ... ale ne chladným snem mohyly:

*) Miluji otčinu, však divná láska má,
ji rozum nemůž' pokořit,
ni sláva, krví lidskou koupená,
ni hrdé vezdejšími statky žití,
ni dávných věků zvěsti tajemné
mne neuvedou v snění příjemné ....

přál bych si na věky usnout tak, aby v hrudi dřímaly životní síly, aby dýchajíc tiše se dmula hruď . . ., aby nade mnou věčně se zelenaje, temný dub se skláněl a šuměl".

Hojně je v lyrice Lermontovově zastoupena erotika. Láska oslazovala i otravovala mu život. Sám přiznává, že již v dětství svém začal chápat ve své nepokojné duši hoře lásky vřelé. Ve všech jeho smutných i veselých básních erotických projevuje se jedna a táž myšlenka, že v lásce k ženě hledal léku a útěchy ve svém utrpení. „Jest ráj nebeský! — hvězdy praví, však kde je? Toť otázka — i v ní jed; on způsobil, že v ženském srdci chtěl jsem najít útěchu života." Co je láska, básník definovat nedovede, ale je to nejkrutější vášeň. „Milovat mně nezbytné a já miloval vším napětím duševních sil." I když byl v lásce zklamán, přece v hlubině jeho zrazeného srdce žila láska, bohyně mladých dní, tak jako v skulině trosek vyrůstá bříza — mladá, zelená — a zveseluje zrak a zdobí temný granit. Často nevztahovala se láska jeho k zářivým krásám milenky; miloval v ní však minulé strádání a zhynulou mladost. Na nevyslyšenou lásku naříká zvláště dojemně v básni „N i š č i j". U vrat kláštera posvátného prosil chuďas ubohý a ztrápený o kus chleba a někdo mu položil kámen v napřaženou ruku. „Tak já též prosil za lásku tvou, s horkými slzami a hořem; tak nejkrásnější city mé navždy tebou oklamány." Ale zároveň byl si vědom, že láska nepřinese ani jemu, ani milované bytosti štěstí. „Mně souzeno Tvůrcem milovati až do hrobu, než po vůli téhož Tvůrce vše, co mne miluje, musí zhynout nebo dokonce strádat jako já."

Synthesou hlavních citových hodnot, nálad a myšlenek, jež Lermontov po různu projevoval ve své lyrice, jest jeho arcidílo „D é m o n". Myšlenka napsati báseň, jejímž hrdinou by byl démon, zajímala ho záhy; již r. 1829, kdy mu bylo 15 let, pojal k ní plán, ale teprve po mnohých změnách a dodatcích ustálil se její tekst. Poslední variant připojen k ní od básníka rok před smrtí. V podstatě je to duševní zpověď básníkova, obraz jeho vnitřních konfliktů, básnický výraz jeho rozdvojenosti a kolísání mezi nebem a zemí, ideálem a skutečností, vírou a negací. Vhodnou literární formu pro vtělení svých ideí našel v staré legendě o démonu, jehož hříchy může vykoupiti jediné láska čisté dívky. Byronův „Kain", Goethův „Faust" a jiní titánští rekové, tehdy oblíbení u básníků romantických, spojili se s vnitřním nastrojením básníkovým a zabarvili jeho skladbu, nezměnili však hlavní autobiografický ráz její.

Ponurý démon, vyhnanec ráje, bloudil v pustině světa bez útulku, vzpomínaje na dobu, kdy věřil a miloval, kdy neznal ani zloby, ani pochybností. V půvabné Gruzii upoutal zraky jeho čarovný obraz Tamary, očekávající svého snoubence. I pocítil v sobě divné rozechvění, dlouho se kochal jejím zjevem a sny

o dřívějším štěstí míhaly se před ním. Mocí svou způsobil, že snoubenec Tamařin na cestě byl přepaden a smrtelně zraněn. Tamaře, lkající nad jeho mrtvolou, šeptal tajemný hlas: neplač, dítě, on daleko, neocení tvého žalu, on slyší rajské zpěvy a malicherné jsou mu slzy bídné dívky. Svůdným zpěvem o hvězdách, o čistých bílých oblacích, o zlatých snech, v něž ji ukolébá, vyzněl hlas divného pěvce. Tajemná slova Tamaru mocně dojala; všecky city se v ní vzbouřily a divným žárem plálo její tělo. Darmo hledala utišení rozbouřených citů v úkrytu kláštera. I před oltářem, při záři svěc a při modlitbě připomínala si tajemný hlas a v obláčcích kadidla lákal ji nadzemský zjev. Žhavá touha jala její srdce a v rozechvění milostném vztahovala ramena k objetí neznámého přízraku. Démon blížil se k ní s duší dobru odkrytou, s nadějí, že nastala mu žádoucí doba nového života. Tak ho láska očistila. Anděla, jenž ji chránil svým křídlem, zapuzoval slovy: zde já vládnu a miluji. Tamaře pak vroucně šeptal: „Vyslyš mne z lítosti! Dobru a nebesům mohla bys mne navrátit slovem. Pod posvátným příkrovem tvé lásky stanul bych jako nový anděl v nové záři. Chci s nebem se smířit, chci milovat, chci se modlit, chci opět věřit dobru.“ Slibuje vzíti ji v sídla nadhvězdná a učinit paní země a nebe. Z východní hvězdy serve pro ni zlatou korunu, květy z půlnoční rosy ji obsype a čistým, vonným vzduchem ji napojí. Dá jí vše zemské, jen když ho bude milovat . . . A zlehka dotkl se žhoucími rty jejích chvějících rtů a řečmi plnými svůdnosti odpovídal na její prosby. Smrtelný jed jeho líbání rázem vnikl v její prsa . . Anděl odnášel její duši a k démonovi, jenž ji chtěl míti pro sebe, pravil: „Její duše byla z těch, jejichž život je — jedno okamžení nesnesitelného utrpení a nedosažitelných útěch. Tvůrce z nejčistšího éteru utkal živé struny jejich, ony nejsou stvořeny pro svět a svět nebyl stvořen pro ně! Cenou ukrutnou vykoupila své pochybnosti. Ona strádala a milovala — a ráj se lásce otevřel!“ A démon zůstal zase osamělý ve vesmíru bez naděje a lásky — —.

Lermontov nazval svou báseň „povídkou východní“. Z básně jeho vane skutečně vůně východní, kavkazské přírody a vydechuje vášnivá duše východního člověka. Avšak obraz kavkazské přírody a života je jen půdou, na níž básník zobrazil vlastní duši. Jeho démon není symbolem odvěkého zla, není to satan, ale hrdý duch, roztrpčený a rozhněvaný na nesrovnalosti života a proto šířící zlo. Při spatření Tamary zkvete v něm naděje, že vroucí láska ho obrodí. Tamara oddá se mu celou duší, ale tu se počíná osudná tragedie lásky, lásky čisté a ideální, která nemůže se sebe svrhnouti pouta smyslného původu a po prvním horoucím políbení klesá se své nadzemské výše v kal tělesnosti, což je podle ideálního ponětí básníkova — smrt lásky.

Hned na počátku své činnosti tvůrčí Lermontov pokoušel se

o skladby epické. Vzorem jeho byl jednak Puškin (na př. v básních „Čerkesy", „Kavkazskij plěnnik", „Korsar" a j.), jednak Byron (na př. „Džulio", „Azrajil", „Angel Smerti" atd.). Po prvních pokusech, v nichž projevil zvláštní zálibu pro reky silných vášní, zasmušilé a démonické povahy, složil delší báseň výpravnou „Izmajil-Bej" (1832), jejímž rámcem je příroda a život volného lidu na Kavkaze. Čerkes Izmajil-Bej poslán byl v mládí od otce na Rus, aby poznal zákony a práva cizí. Z ciziny se vrátil s duší zpustošenou, se srdcem plným mračné zloby, zklamání a nedůvěry. „V opovržení měl ten svět nicotný, kde život je věčná řada vzájemné zrady, kde radost i žalost, — vše je přelud lživý, kde pamět o dobru a zlu, — vše jed, kde zlo vábí, více však znepokojuje, kde dobro nemůže utěšit srdce." Jediné, co si s sebou přinesl, byla nenávist k utiskovatelům rodné země. Odřekl se i něžné lásky spanilé Zary, maje na paměti dívku, kterou v Rusku zrádně opustil. V boji s ruským vojskem konal divy statečnosti a krvavě se mstil na utiskovatelích své otčiny. Avšak mezi svými rodáky nenalézal pochopení; odcizil se dlouholetým pobytem v cizině jejich názorům a mravům. Konečně zhynul úskočnou střelou závistivého bratra svého. V Izmajilu-Bejovi Lermontov vykreslil zase typ člověka povýšeného nad své prostředí, obdařeného prudkými vášněmi, přezírajícího svět a lidi. Zároveň naznačil, že člověk, jehož se dotkl proud civilisační, nedovede se již smířit s prvobytnou kulturou volných synů hor. — V básnické povídce „Hadži-Abrek" (1833) vypravuje se o krvavé pomstě Hadži-Abreka, který podnícen starým Lezgincem mstí se na vrahu bratra svého a únosci dcery Lezgincovy Leily, knížeti Bej-Bulatovi.

Děj básnické povídky „Bojarin Orša" (1835) promítnut je sice v epochu Ivana Hrozného, ale zabarven je jen několika zevnějšími črtami tehdejšího života panského a klášterního. Vlastním obsahem je motiv, naznačený již dříve v básni „Ispověd" (1830), o jinochu zbaveném svobody pro zakázanou lásku. Arsenij, nevolník neznámého původu, vychovaný v kláštěře, zjedná si vzájemnou lásku půvabné dcery bojarina Orši. Oba milence stihne krutý trest. Dceru svou nelítostný Orša odsoudí k smrti hladem. Arsenij má býti za trest popraven, spasí se však útěkem z vězení. Když chce později vyhledati svou milenku, najde jen ztrouchnivělou její mrtvolu. V rámci tohoto příšerného děje básník ústy uvězněného Arsenia horlí pro svobodu citů, myšlenek i činů a zastává se práv mládí a srdce. V komposici a stylu byly Lermontovu vzorem básně Byronovy „Nevěsta z Abydu" a „Ďaur".

Idea, která básníku tanula na mysli při skladbě „Ispovědi" a „Bojarina Orši", došla teprve skvělého vtělení v překrásné elegii „Mciri" (1839—1840). Mciri, hocha čerkeského, zaja-

tého ruským generálem, ujal se mnich a vychoval ho v klášteře gruzinském. V tichém zátiší klášterním volný syn hor nemohl uvyknouti; tesknil po otčině, po svobodě, po boji, po rodné přírodě. Za prudké bouře prchl z kláštera, tři dni těkal na svobodě a ty tři dni byly mu celým životem. Užíval zase plné volnosti, svtil se půvaby přírody, naslouchal zpěvu ptactva a hrčení horských bystřin, uviděl rodný kraj, při spatření půvabné Gruzinky zachvělo se srdce jeho milostným blahem, vyzkoušel i své síly v těžkém zápase s mohutným pardálem. Byl zase volné dítě hor a pán své vůle. Konečně únavou a hladem vysílen zbloudil na cestě a polomrtev odnesen do kláštera, kde před svou smrtí starému mnichu, svému pěstounu, svěřil, co zažil na svobodě. V básni své Lermontov vyzpíval svůj stesk, své sny o kráse, lásce, volnosti a štěstí, a to v klidných, harmonicky zladěných obrazích, nikoliv bouřlivými a prudkými projevy, jako to činil dříve. Poetický půvab vypravování, živé a svěží popisy, brzy pochmurné, brzy nádherné obrazy přírodní, výstižná kresba psychologická, zachycující nejjemnější hnutí v duši hochově, konečně i lahodná forma veršová — všecko to povznáší „Mciri" mezi arcidíla básníkova.

Zvláštní místo mezi výpravnými básněmi Lermontovovými zaujímá „Pěsnja pro carja Ivana Vasil'jeviča, molodogo opričnika i udalogo kupca Kalašnikova" (1837). Složena je v duchu a tónu národních písní, a to s takovým uměním a dokonalostí, že by mohla býti pokládána za výtvor národních pěvců (skomorochů). Epitheta, srovnání, obrazy a obraty, styl a dikce zcela vystihují ráz a barvitost bylin a svědčí o dokonalém osvojení jejich zvláštností. Také děj zbásněn a pojat úplně v duchu národních písní skomorošských. Mladý opričník Kiribějevič, miláček cara Ivana, vášnivě si zamiloval krasavici Aljonu, mladou ženu kupce Kalašnikova. Proti její vůli zlíbal ji veřejně na ulici, když šla z večerní bohoslužby. Muž její Štěpán Paramonovič slyše, jak byla milovaná žena pohaněna, rozhodl se, že se bude se smělým opričníkem bíti před carem v pěstním boji. Druhého dne miláčka carova skutečně v pěstním souboji ubil, začež ho dal krutý car popravit. Postavy osob, jež v ději vystupují, jsou výrazně a plasticky vykresleny a historické prostředí barvitě zachyceno. Překvapuje téměř, jak svrchovaně subjektivní Lermontov mohl napsati tak objektivní báseň, plnou homérské síly a prosté krásy. Jak vysoce si Lermontov národní poesie ruské vážil, možno poznati z jeho zápisků, kde si poznamenal: „Budu-li se chtít oddat národní poesii, tu věru nikde nebudu jí hledat leč v ruských písních. Je mi líto, že má matička byla Němka a ne Ruska; — já jsem neslýchal zkazek národních: v nich je zajisté více poesie než v celé literatuře francouzské."

Z jiných výpravných skladeb zajímavá je ještě báseň

„Šaška“ (1836), jednak pro svůj rozmarný a ironický tón, jednak pro hojný materiál autobiografický.

Lermontov zemřel v době, kdy tvůrčí jeho síly byly v nejbujnějším rozkvětu a slibovaly ještě bohatou žeň poetickou v budoucnosti. Ale již to, co za krátké doby života vytvořil jeho duch, je hodno velikého básníka. Nesplnil se sice jeho sen, „aby se verš básníkův jako duch boží vznášel nad davy a ohlas jeho myšlenek zvučel jako zvon s věže“, nicméně měla jeho poesie veliký význam sociální. Byla výrazem neklidu a nespokojenosti současné doby, protestovala proti tísnivé skutečnosti a toužila po životě volnějším a vyšším. Její protestující hlas bouřil mladé pokolení, budil v něm nespokojenost s danými poměry a rozněcoval jiskru odboje a touhu po lepší budoucnosti. Uměleckou stránku díla Lermontovova ocenil již Bělinskij slovy: „Umělecká lahoda formy, poetický půvab a ušlechtilá prostota obrazů, energie, mohutnost řeči, křišťálová pevnost a kovová zvučnost verše, plnost citu, hloubka a rozmanitost idejí, nekonečné bohatství obsahu — to jsou rodné, charakteristické vlastnosti poesie Lermontovovy.“

[Н. Котляревскій: Лермонтов, личность поэта и его произведенія. Спб. 1912⁴. — П. Висковатов: Жизнь и творчество Л. (VI. T. изд. Лерм.). — Н. И. Коробка: Личность в рус. обществѣ и литературѣ (Пушкин. Лермонтов). Спб. 1903. — В. Бѣлинскій. Соч. V-VI. — Д. Овсянико-Куликовскій: Ист. рус. интеллигенціи I. M. 1907². — В. Спасович: Байронизм у Лерм. (Соч. II). — M. Zdziechowski: Byron i jego wiek. II. Kr. 1894-7. — Н. Михайловскій: Герой безвременья (Соч. V). — В. Острогорскій: Мотивы Лерм. поэзіи. M. 1891. — П. Владимиров: Ист. и народнобытовые сюжеты в поэзіи Лерм. Кіев. 1892. — Д. Мережковскій: Поэт сверх-человѣчества. Спб. 1910. — В. Покровскій: Лерм. Сб. ист.-лит. статей. M. 1912³. — И. И. Замотин: Л. К характеристикѣ основ. мотивов Л. идеализма (Р. Ф. Вѣст. 72, 1914). — J. Folprecht: M. J. L. (Čes. Rev. 1910). — Lermontov, Básně, přel. F. Táborský (Sbor. svět. poesie 7. 38. 128).]

4. *Jiní básníci soudobí.*

Dojem, jaký způsobily hned první básnické skladby Puškinovy, byl tak mocný a okouzlující, že se řada mladých básníků sestoupila kolem něho, podléhala jeho vlivu a začala básniti směrem od něho vytčeným, pohlížejíc k němu jako k svému vzoru. Většina básnických přátel Puškinových zůstala však na tom stupni rozvoje, na němž stál Puškin v první epoše své činnosti tvůrčí, dále ho následovati a na vrchol uměleckosti provázeti neměli ani síly ani talentu.

Mezi nejstarší druhy Puškinovy náležel *Anton Antonovič Delvig* (1798—1831). Byl vřelý ctitel poesie, ale sám zvláštní

silou tvůrčí nevynikal; celá jeho básnická pozůstalost záleží z malého svazečku lyrických básní, poslání a idyl. Nejlepší z nich jsou prosté písně, obsahující ohlasy národních motivů a opěvující tónem melancholickým hoře lásky. Mnohé z nich uvedeny byly v hudbu a obecně se rozšířily. Více než vlastními básněmi Del'vig prospěl literatuře vydáváním almanahů „Severnyje Cvěty" (1824—1833), pro něž získal přední básníky současné, a založením „Literaturnoj Gazety". Nadáním básnickým převyšovali Del'viga dva jeho blízcí soudruzi, Jazykov a Baratynskij. Poesie *Nikolaje Michajloviče Jazykova* (1803—1846) sympaticky byla uvítána od vrstevníků; líbily se bohatství a uhlazenost zevnější formy, smělá a řízná dikce básnická, hladké a zvučné verše, v nichž opěvována nespoutaná radost ze života, přátelské soužití a rozkoše lásky. O básníku mluvilo se jako o druhém Puškinovi a Gogol o něm poznamenal, že ovládá řeč jako Arab divokého koně. Naděje do něho skládané se však nesplnily; nadání jeho se nezvyšovalo a nerozvíjelo, naopak postupně klesalo, jsouc zeslabováno veselým a rozmarným životem a chorobou poté následující. Místo veselých básní v duchu anakreontském a hymen na přátelství a lásku řinuly se z pera básníkova žaloby na osud, na nehody životní, na zklamání; posléze utěšovaly jeho mysl vlastenecké ideje slavjanofilské a motivy náboženské. Jazykov byl bez odporu mistr verše, umělec slova, básník „výrazu"; ideový a citový rozlet jeho byl však jednostranný a nebohatý. Po této stránce převyšoval ho *Jevgenij Abramovič Baratynskij* (1800—1844), básník, filosof a myslitel. Vhodně o něm poznamenal Puškin: „On je u nás originální, neboť myslí." Hlavní význam jeho poesie záleží v lyrice. Předmětem jejím byly vážné otázky o životě, jeho smyslu, významu a cíli. Sny o štěstí a vědomí trapného rozporu mezi rozumem a citem, mezi reflexí a bezprostředním tlukotem srdce nejčastěji se ozývaly z jeho veršů. Jednotné koncepce života neměl, nálady se v něm střídaly, ale svým duševním zážitkům dovedl dáti silný a upřímný výraz. Působením neblahých příhod osobních a současného útisku politického nabývaly básně jeho čím dál tím více zabarvení melancholického a smutného. Ne bez příčiny básník nazval jednu ze svých sbírek básnických „S u m e r k i". Na chmurnou náladu básníkovu působil z části i Byron, jehož vliv spolu s Puškinem působil na jeho lyricko-epické skladby, jako „E d a", „B a l" a „C y g a n k a". — K těmto bližším druhům Puškinovým řadí se ještě *Dimitrij Vladimirovič Venevitinov* (1805—1827), horoucí ctitel umění a poesie, jehož činnost předčasně přerušila smrt. Studiem filosofie Schellingovy a estetických theorií německých vytříbil svůj přirozený vkus a snul velkolepé plány básnické, jež vykonati nebylo mu dopřáno. Básně, jež napsal za svého krátkodobého života, svědčí o ne-

všedním jeho nadání lyrickém, jsou pečlivě promyšleny a uhlazeny a dojímají silou výrazu a plností myšlenek. Energický a nadšený jinoch dovedl k sobě připoutat kroužek oduševnělých přátel literatury a filosofie a v tomto kroužku rozvinul program literárního a kritického žurnálu „s čistě ruským směrem". Z toho podnětu vznikl „Moskovskij Věstnik", do něhož Venevitinov přispíval duchaplnými a originálními statěmi kritickými.

Ke škole Puškinově náleží ještě dva básníci, kteří stáli opodál jeho nejbližších přátel, byli jim však blízcí rázem své poesie; byl to Kozlov a Podolinskij. Oba těšili se svého času nevšední oblibě, ale hvězda jejich brzy zhasla. *Ivan Ivanovič Kozlov* (1784—1840) vyrůstal ještě za vlivu Karamzinova a Žukovského. Když mu bylo 29 let, raněn byl mrtvicí a brzy potom oslepl. V tomto smutném stavu jedinou útěchu nalézal v poesii. Překládal z Byrona a v duchu jeho složil epickou báseň „Černec" (Mnich, 1823), která mu zjednala jméno doma i za hranicemi. Stejný úspěch měla i další báseň „Knjaginja Nataľja Borisovna Dolgorukaja", v níž dojemně vykreslena hluboce tragická historie této nešťastné a velkodušné ženy. Drobné básně Kozlovovy zvučí tónem elegickým a jsou ohlasem jeho neštěstí životního. *Andrej Ivanovič Podolinskij* (1806—1886) náležel s Kozlovem mezi první ctitele Byrona na Rusi. V stylu jeho složil epické básně „Div i Peri", „Borskij" a „Nišči j"; vnější kolorit byronský je v nich vystižen, chybí jim však myšlenková hloubka velikého Brita. Pro svou úhlednou formu a zvučný verš líbily se také jeho romantické národní legendy a rozmanité episody dramatické z historie světové. Zato lyrika jeho, v níž napodobil fráze a pózy byronské bez vnitřního přesvědčení, neměly úspěchu.

Ze všech básníků tehdejších Lermontovu nejvíce se přibližoval rázem své lyriky *Aleksandr Ivanovič Poležajev* (1805 až 1838). Oba básníky spojoval pochmurný a pesimisticky zabarvený tón poesie a ostrý protest proti soudobé společnosti. Pesimism Poležajevův nevyplýval však ani ze zásadního rozporu s životem ani z jeho názoru světového, nýbrž z nešťastných osudů osobních. Povahou svou byl Poležajev člověk veselý a mírný; i když si potom oblíbil Byrona, unesen byl spíše estetickou stránkou jeho poesie, nikoliv jeho ideami. Když však pro neslušnou a lehkomyslnou satiru „Saška" vřaděn byl na přímý rozkaz cara Mikuláše do vojska, nejdříve jako poddůstojník, potom z dalšího trestu jako prostý vojín, tu ze zoufalství a hoře oddal se pití a prostopášnosti, nezřízeným životem podryl své zdraví a předčasně zemřel. Jak sám přiznává, žil „ve květu let — bez života a bez smrti zemřel na bílém světě". Svůj bol, své životní hoře, zoufalství nad sebou samým a zklamání vtěloval do svých básní. Ostře v nich dorážel na prolhanost a pokrytectví

soudobé společnosti; ve své upřímnosti nevinil ze svého neštěstí jiné, nýbrž veškerou vinu svaloval na sebe, na svou lehkomyslnost, nesmyslně a výstředně prožité mládí. Myšlenka, že sám zhubil svůj talent a promarnil drahocenný dar boží, přivábila ho téměř k zoufalství. Básně jeho mají nestejnou cenu uměleckou; jsou však mezi nimi verše plné poesie, pádné a výrazné, hluboké a silné. V jeho oblíbený dvoustopý rozměr jsou často vložena slova překvapující síly a dojímavosti.

Stesk, unylost a nářek na život ozývá se též z lyriky *Nikolaje Platonoviče Ogareva* (1813—1877), přítele Hercenova a Satinova; byl znám více jako politický činitel než jako básník. Vliv poesie Lermontovovy — vedle Byrona a Heina — je rovněž v poesii jeho znatelný. Překrásná báseň „Charakter", vyznačující se řídkou u Ogareva úsečností a silou, kreslí duševní obraz lidí pečorinského druhu: lermontovské motivy ozývají se v některých strofách „Monologů" i v jiných verších. V poesii Ogarevově není však hrdé síly lermontovského protestu, ani útočných veršů, „oblitých hořkostí a zlostí", nýbrž jen tichý stesk a žaloba na život. Zdrojem tohoto stesku byla hlavně nenasytná žízeň po plném štěstí, žízeň „po plném akordu" života a zároveň vědomí, že splnění této horoucí tužby není možné. Smutný a naříkavý tón jeho lyry nevyplynul tedy jako u Poležajeva z osobních jeho poměrů — ty byly dlouho proň příznivé —, nýbrž ze zvláštní jeho duševní disposice, nakloněné k vnitřní nespokojenosti a smutku. Teprve v pozdější době stihly ho skutečné nehody, jež byly s to, aby zachmuřily jeho mysl a zabarvily smutkem a beznadějností jeho verše. Rozešel se s ženou, kterou pojal z pouhé lásky, a obžalován byv, že šíří komunism, opustil Rusko a jako emigrant v Paříži a Londýně podporoval s Hercenem revoluční hnutí v Rusku. Ogarev psal politické básně a satiry, obrazy společenské („Jumor", obraz ideálů tehdejší inteligence ruské) a povídky ve verších. Nejoriginálnější jsou však ty básně, v nichž zobrazoval intimní zážitky své přemítavé, smutně naladěné duše. Vyznačují se nenucenou upřímností citu a úsečností dikce.

Svěží národní živly uvedl do poesie ruské *Alekšej Vasiljevič Koľcov* (1809—1842), básník-samouk. Narodil se ve Voroněži v zámožné rodině měšťanské, nabyl jen elementárního vzdělání a záhy byl nucen vypomáhati otci v obchodě s dobytkem. V duši jeho dřímaly však tužby vyšší. Ze školy přinesl si zálibu ke čtení; s počátku četl pohádky a povídky pro lid, ale náhodou dostaly se mu do rukou básně Dmitrijevovy, které roznítily jeho fantasii a vzbudily v něm chuť k veršování. Místní knihkupec, u něhož si kupoval knížky, seznav jeho lásku k poesii, opatřil mu ruskou prosodii a podporoval ho při jeho sebevzdělání. Poetický obzor Koľcovův se rozšířil, když poznal básně Žukov-

ského, Deľvigovy, Kozlovovy a Puškinovy; tím vzrostla vrozená mu touha psáti verše. V chovanci tamního duchovního semináře Andreju P. Srebrjanském, jinochu literárně vzdělaném a skládajícím verše, našel upřímného přítele a rádce, který ho zasvěcoval do techniky poetické tvorby a opravoval jeho verše. Tehdy zamiloval se Koľcov do nevolné dívky, žijící v jejich rodině, což bylo vypočítavému otci proti mysli; za nepřítomnosti synovy prodal dívku na Don, aby přerušil jejich známost. Událost tato mocně otřásla mladým básníkem, který ve svém hoři hledal útěchu v básnických snech. Nabádavě působila naň osobní známost s jemnocitným a vzdělaným Stankevičem, synem voroněžského statkáře, jenž byv upozorněn na jeho pokusy básnické, povzbuzoval ho k další činnosti. Cesty Koľcovovy do Moskvy a do Petrohradu, kam dojížděl za obchodem otcovým, nemálo přispívaly k jeho duševnímu rozvoji. V Moskvě uvedl ho Stankevič do svého filosofického kroužku a seznámil ho s Bělinským, který se nepřestal oň zajímat. První malá sbírka básní, jejíž vydání opatřil Stankevič (r. 1835), obrátila naň pozornost literárního světa a zjednala mu přízeň Vjazemského, Odojevského, Pletněva, Žukovského, Puškina a j. V této době vznikly nejlepší jeho básně. Avšak nadšení, jež si básník přinášel z Moskvy a Petrohradu, ochlazováno bylo starostmi obchodními a konečně i neshodami s otcem a milovanou sestrou. „Mně dávno již leží na duši smutné poznání," vyznal Koľcov, „že ve Voroněži nadlouho mi nebude zdrávo. Dávno již žiji v něm a hledím ven jako šelma. Těsný je můj kruh, špinavý můj svět; hořko mi žít a nepochopuji, že jsem se již dávno v něm neztratil." Literární přátelé zvali ho do Petrohradu a činili mu různé návrhy, aby se tam mohl usadit, ale Koľcov je odmítal, ačkoliv toužil opustit Voroněž. Na jeho stav duševní i na jeho zdraví záhubně působila potom vášnivá láska ke krasavici z polosvěta, Varvaře G. Lebeděvové, která ho posléze opustila. Začal vážně churavěti: všichni domácí kromě matky a staré chůvy nešetrně s ním zacházeli, leckdy trpěl i nedostatkem jídla a pití a brzy dotrpěl, zemřev v 34. roce věku svého.

První básnické pokusy Koľcovovy vznikaly za vlivu básní Dmitrijevových a Žukovského. Mladý básník našel si však svůj vlastní, originální směr, jehož základem byly národní písně ruské. Po této stránce měl už předchůdce v Deľvigovi, Merzljakovu a Cyganovu, kteří se snažili napodobovati národní písně, avšak Koľcov vysoko se povznesl nad pouhou imitaci národní poesie a v duchu a formě její vytvořil díla vzácné ceny umělecké. Jako v zrcadle obráží se v jeho písních život prostého lidu vesnického, jeho povaha, názory, tužby a zvyky, jeho radosti a bolesti.

„P ě s n j a p a c h a r j a" předvádí poetický obraz sedláka, orajícího na jaře své role a tiše hovořícího se svým koněm. Slu-

nečko vzešlo, veselo bylo v roli ... Naděje příští úrody povzbuzuje oráče k práci: zasetému zrnu dá vláhu a krmi máti syrá země, v poli vzejde stéblo, povyroste klas. Zablyští se srpy, zazvoní kosy a on odpočine na snopech těžkých. Oráč končí svou píseň vřelou modlitbou.

Krásným líčením přírody začíná se píseň „U r o ž a j". Rozhořel se jarní den, mlhy zvedly se na temeno hor a zhoustly v černý mrak, který se v prudké bouři vylil na širou hruď země. Vše se zazelenalo. Stručně a výrazně popisuje se pak práce rolníkova na poli od jara do žní, radost z pěkné úrody a žně samy. S láskou kreslí básník nejen těžkou práci selskou, nýbrž i oddech od práce, selské hody po žních „K r e s ť j a n s k a j a p i r u š k a".

Vedle takových jasných stránek života vesnického jsou i stinné. V písni „Č t o t y s p i š', m u ž i č o k?" vylíčen obraz zpustošení a úpadku hospodářství, o něž se nedbalý mužík přestal starati:

„На гумнѣ — ни снопа,
в закромах — ни зерна;
на дворѣ, по травѣ —
хоть шаром покати.

Из клѣтей домовой
сор метлою посмел;
и лошадок за долг
по сосѣдям развел.

И под лавкой сундук
опрокинут лежит;
и погнувшись изба,
как старушка, стоит."*)

Píseň „R a z m y š l e n i j e p o s e l j a n i n a" předvádí obraz starého rolníka, jemuž osud vzal oba syny. Na vojnu šel jeden, do hrobu šel druhý. V domě nevěsty dvě a hejna dětí,

*) Na humně — ani snop,
v truhle — ni zrnéčka;
na dvoře po trávě
můžeš si zakoulet.

Z komor prach pometlem
vymetl domový,
koníčky rozvedl
k sousedům na tvůj dluh.

Pod stolcem svržena
leží skříň vzhůru dnem,
chyše tvá sehnuta
stojí jak stařenka.

malých i nejmenších. Ubohý stařec o hospodářství a o všecky členy rodiny má se sám starati. Těžké to proň břímě, jediné důvěra v Boha dodává mu síly. Jindy zase chudoba těžce doléhá i na pracovitého mužíka. V písni „Rozdumje seljanina" mladý vesničan naříká na svou opuštěnost, nemá mladé ženy, věrného druha, koutku teplého, koně-oráče.

Vedle postav nerozhodných, trpných, neštěstím zlomených básník se zálibou kreslil povahy široké, odvážné, energické, v nichž proudí zdravá chuť k životu, touha po dobrodružství a činech, kterým se chce ven z těsných poměrů vesnického života; překypujíce nadbytkem svých bujných sil, oddávají se doma rozpustilému a nevázanému veselí nebo opouštějí svůj domov, aby žili v lesích jako volní lidé.

Významnou úlohu v životě vesnické mládeže hraje láska. Koľcov jí věnoval značný počet písní, jak to odpovídá povaze národní poesie. Jsou mezi nimi pravé perly erotické poesie, s plnou silou vyslovující city milostné, jejich vznik a vzrust až k výbuchu vášnivé oddanosti. Roztomilý obrázek mladé žnečky, v jejímž srdci se ozval právě sladký cit lásky, vykreslen je v písni „Molodaja žnica". Dívka žne za parného dne na poli, kde je jí dusno, trudno; vzpomíná, jak se včera setkala s jinochem, jehož touhyplná píseň se hluboko v srdci jejím rozzvučela. Úpal sluneční a vznícený žár v jejím nitru ruší ji v její práci.

„Душно, жарко ей,
грустно на полѣ,
нѣт охоты жать
колосистой ржи . . ."*)

V jiných písních básník opěvuje oddanost milujícího srdce dívčího, blaho šťastné lásky, milostný stesk a nedočkavou touhu po opětném shledání. Předmětem jiných písní je zase hoře lásky: poslední políbení, rozloučení, zrada milenky, nevěra milencova a pod.

Hlavní motivy, jež se ozývají v národní poesii ruské, jsou také zastoupeny umělými písněmi v poesii Koľcovově. Nescházejí ani písně historické, jak svědčí básně „Staraja pěsnja" a „Ješče staraja pěsnja" s dějem z doby Ivana Hrozného. Zvláštní oddíl poesie Koľcovovy tvoří „Dumy", jejichž obsahem jsou úvahy o Bohu, člověku, cíli života lidského a p. Básně tyto jsou proniknuty ideami, jež si básník osvojil ve filosofických kroužcích Stankevičových a Bělinského. Po stránce umělecké nevyrovnají se jeho prostým písním, svědčí však

*) Dusno, horko jí,
smutno na poli,
není chuti žnout
žito klasnaté...

o vážném pojímání života a o spojení básníkově s duševním prouděním tehdejší doby.

Písně Kolcovovy obsahem i formou připomínají písně národní; nejsou to však jen variace na motivy národní, ale plody nadaného básníka, jenž se dokonale seznámil s životem lidu, hluboko vnikl do duše venkovana a dojmy své vyslovil ve formě národní, umělecky vytříbené. Vládl při tom zvláštním uměním zobrazovat duševní nálady v nejjemnějších odstínech. Na život lidu díval se optimisticky, se zálibou kreslil světlé stránky jeho a ukazoval, co je v něm svěží a zdravé síly. Obrazy a metafory jsou v jeho poesii tak jako v národních písních svěží a barvité, přímo z přírody čerpané. Popisy zjevů přírodních tvoří pozadí nebo zesilují náladu v těsné souvislosti s tou neb onou situací zobrazených osob. V jeho písních ozývá se čistě ruský národní jazyk; rovněž verš, stručný a svrchovaně zpěvný, blíží se formě národní. Poesie jeho, v níž se tak zřetelně obrážel ráz národní, lišící se od celé dosavadní tvorby básnické, silně působila na mladší generaci básnickou a četní umělci pozdější šli při líčení života vesnického v jeho stopách, na př. Turgeněv, Někrasov a j.

[В. Шенрок: Н. М. Языков (В. Е. 1897, 11, 12). — В. Смирнов: Жизнь и поэзія Яз. Спб. 1900. — П. Вяземскій: Языков и Гоголь (Соч. II). — А. Архангельскій: Баратынскій и его поэзія. М. 1902. — Н. Котляревскій: Памяти Бар. (Стар. портреты. Спб. 1907). — Ю. Айхенвальд: Силуэты рус. пис. I. — Е. Бобров: Лит. и просвѣщеніе в Россіи в XIX. в. I-II. Каз. 1900-03. — Н. Котляревскій: Пушкин и Веневитинов (Стар. портреты). — Н. Фатов: Любов и смерть Веневитинова (Р. Ф. Вѣст. 72, 1914). — А. Пыпин: Забытый поэт (Полежаев) (В. Е. 1889, 3). — В. Якушкин: Полеж., его жизнь и поэзія (В. Е. 1897. 6). — Е. Бобров: А. И. Полежаев. Варш. 1904. — Е. Некрасова: Огарев, значеніе его личности и поэзіи. (Сб. »Почин«. М. 1895). — М. Гершензон: Лирика Огарева (В. Е. 1903, 9). — Д. Тихоміров: Матеріалы для библ. указ. произв. Огарева. Спб. 1908. — Ю. Айхенвальд: Сил. рус. пис. I. — И. Н. Розанов: Пушкинская плеяда. М. 1923.

П. Владиміров: Кольцов, как человѣк и поэт. Кіев 1894. — А. Пыпин: Лермонтов и Кольцов (В. Е. 1896. 1). — А. Некрасов: К. и нар. лирика (Изв. Ак. Н. XVI). — В. Кранихфельд: Памяти К. (С. Мир 1909, 10-11). — А. Веселовскій: Памяти К. (Изв. Ак. Н. 1909, 4). — А. Соболевскій: К. в ист. рус. литер. (ib.). — В. Острогорскій: Художник рус. пѣсни. Спб. 1911². — Айхенвальд: Сил. рус. пис. II. — P. Schalfejev: Die volkstümliche Dichtung Kolcov's u. die rus. Volkslyrik. Berlin 1910. — Kolcov, Básně, přel. L. Quis (Sbor. svět. poesie 9).]

HLAVA II.

Literatura ukrajinská.

Válka krimská, smrt Mikuláše I., důtklivé volání po reformách celého státního zřízení způsobily, že v Rusku za nového cara Aleksandra II. zavanul volnější duch, který prospěl také ukrajinskému hnutí národnímu. V Petrohradě sešli se amnestovaní členové Kyrilo-metodějského bratrstva, Kostomarov, Kuliš, Ševčenko a j., k nimž se připojili četní spisovatelé mladší, a začali s novým úsilím pracovat o povznesení své národnosti. Navazovali na ideje, jež je oduševňovaly už v Kijevě, ale byli starší a zkušenější, vzdali se fantastických snů a přihlíželi více ke skutečným potřebám, jak je přinášela nová doba. Jevila se především potřeba proti četným protivníkům hájit oprávněnosti zvláštní literatury ukrajinské; bylo třeba přesně stanovit poměr Malorusů k Velkorusům a Polákům, určit plemenné zvláštnosti maloruského národa, vytknout ty črty z jeho historie, které tvoří mravní a nacionální charakteristiku Ukrajinců jako osobitého plemene slovanského a tím odůvodnit literární odluku jeho. Řešení těchto otázek věnován byl zvláště měsíčník „O s n o v a“, vydávaný v l. 1861—2 rusky a ukrajinsky, jehož účelem bylo „všestranně a nestranně zkoumati ukrajinský kraj, poznávat jeho potřeby, podávati kritické pohledy na minulost i přítomnost, dbáti o společenské dobro a všenárodní osvětu, odpovídající místním poměrům kraje“. V „Osnově“ soustředil se všechen současný ruch vědecký, umělecký a národní.

Duší „Osnovy“ byl *Pantelejmon Kuliš* (1819—1897), který tam uveřejňoval články historické, literárně-kritické a práce beletristické. V letech šedesátých byl Kuliš nejpopulárnější spisovatel ukrajinský a požíval všeobecné úcty. V mládí vřele přilnul k ukrajinskému hnutí a horoucně si zamiloval národní písně, tradice, obyčeje a řeč svého národa. V Kijevě přidal se ke kroužku nadšených vlastenců, kteří utvořili Kyrilo-metodějské bratrstvo, byl vězněn a internován. Odbyv si přisouzený trest, nezřekl se své lásky k Ukrajině a její minulosti a na počátku let padesátých připravil k tisku dvě práce velice zajímavé; byla to důležitá biografie Gogolova (1856) a „Z a p i s k i o J u ž n o j R u s i“ (1856 až 1857), hlavní jeho dílo etnografické. Nebyl to ani učený

traktát národopisný, ani pouhá sbírka materiálu, písní, dum, zkazek a tradic, nýbrž docela nová forma etnografického sborníku, v němž autor podával nejen sebraný materiál, nýbrž líčil i celý postup sběratelský, seznamoval čtenáře s pěvci, kobzary a vypravovateli, s jejich poměry životními a prostředím, v němž žili. Spis jeho vzbudil nesmírné nadšení a Ševčenko nazval jej brilantem v současné literatuře. Kuliš užil v něm po prvé fonetického pravopisu, zvaného po něm „kulišivka", místo dosavadního etymologického. Souviselo se současným hnutím reformním na Rusi, zejména s osvobozením sedláků, že Kuliš pečlivě se staral o vzdělání a osvícení širokých vrstev lidových, psal pro ně mluvnice, čítanky a vydával sbírku čtení „Siľśka biblioteka" (1860—2). Navazoval také styky s Rusíny haličskými a posílal příspěvky do tamních časopisů. Náležel vůbec k nejčilejším a nejhorlivějším ukrajinofilům. Znenáhla se však připravoval převrat v jeho názorech, který se zřejmě projevil v jeho historickém spise „Istorija vozsojedinenija Rusi" (1874, 1877), kde se úplně rozešel se současnými spisovateli ukrajinskými v názorech na historické, národnostní a literární poměry v Ukrajině. Ještě příkřeji odsoudil celou kozáckou periodu dějin Ukrajiny, kterou dříve nadšeně velebil, ve spise „Otpadenije Malorossiji ot Poľši" (1889—9), nazývaje ji historií loupeživé a nemravné bandy, která nebojovala s Polskem pro víru a svobodu, než prostě z loupeže a svévole, a slavného vůdce kozáků Chmelnyćkého vyhlásil za nemravného člověka, lupiče a zrádce. Tím věc ukrajinskou, pro niž dříve bojoval a trpěl, nesmírně poškodil.

Ukrajinofilství, jež se na počátku let šedesátých začalo netušeně vzmáhat, vláda ruská si s počátku nevšímala a nepotlačovala ho, teprve povstání polské r. 1863 obrátilo její pozornost na vzmáhající se ruch ukrajinský. Ministr Valujev prohlásil roku 1863, že žádného zvláštního jazyka maloruského nebylo, není a být nemůže, že nářečí, jehož užívá prostý lid, je týž ruský jazyk, pokažený vlivem polštiny, a že obecně ruský jazyk stejně je srozumitelný Malorusům jako Velkorusům. Roku 1866 vydáno nařízení, aby se nepřipouštěly k tisku žádné spisy v řeči ukrajinské populárního obsahu a aby vydané již spisy tohoto druhu přísně byly zrevidovány. R. 1876 následovalo nařízení ještě přísnější; zakazoval se jím dovoz ukrajinských knih z ciziny a tisk původních nebo přeložených děl v ukrajinské řeči; s dovolením censury směly býti vydávány jen umělecké plody literární, a to v pravopise velkoruském. Obmezeny byly i divadelní hry ukrajinské a přednášky. Toto pronásledování ukrajinských knih na Rusi bylo příčinou, že středisko literární činnosti ukrajinské přeneseno bylo do Lvova v Haliči, kde byly poměry příznivější.

1. *Taras Ševčenko a poesie jeho doby.*

Poesii ukrajinskou vyvrcholil veliký básník národní *Taras Ševčenko* (1814—1861). „Historie mého života," praví Ševčenko ve své autobiografii, „tvoří část historie mé otčiny." Skutečně životní osudy Ševčenkovy jsou téměř symbolem národa ukrajinského, probouzejícího se vnitřní, vrozenou silou ze tmy poroby k světlu svobody. Syn nezámožného nevolníka, v devátém roce už bez matky, na jejíž místo nastoupila krutá macecha, v dvanáctém roce úplný sirotek, zanechaný péči starších sester, potom pastýř panského stáda, který se nemůže nijak smířit se svým osudem, tento opuštěný sirotek vnitřním pudem chápe se černého uhlíku a kreslí jím obrázky na kousku papíru. Uteče z domova, učí se malovat u neumělého malíře svatých obrázků, potom u řemeslného malíře, který mu dává konati jen hrubou práci natěračskou. S jinochem-malířem, jenž si po práci za tichých večerů v Letním sadě v Petrohradě okresluje řecké sochy, seznámí se umělec Sošenko, ujme se ho a pomocí dobrých přátel vykoupí ho z poddanství. Mladý Ševčenko dosahuje cíle svých tužeb, je přijat na uměleckou akademii, je nejmilejším žákem velikého umělce Brjulova a dosáhne vytoužené hodnosti akademického malíře.

R. 1843 navštívil Ševčenko po dlouhé době zase rodnou Ukrajinu, kde byl jako mladý, nadějný básník nadšeně uvítán. Od té doby pravidelně jezdil v létě po Ukrajině, chtě vydat obsáhlé dílo umělecké „Ukrajina v obrazích". Od etnografické komise v Kijevě byly mu svěřeny archeologické a etnografické výzkumy v okolí Kijeva, na Volyni a Podolí. Měl sbírat národní tradice, legendy a písně, zkoumat hradiště a mohyly, okreslovat starobylé chrámy, kláštery a jiné kulturní památky. Pro účastenství v Kyrilo-metodějském bratrství byl však r. 1847 uvězněn. Při prohlídce nalezeny byly u něho některé básně, zejména „Sen", v nichž spatřována velezrada. Ševčenka stihl za to trest nadmíru krutý; byl vřaděn jako prostý vojín do vojska a na neurčitou dobu vypovězen daleko do Orenburga na Ural. Vyhnanství mu bylo od cara zostřeno tím, že mu přísně bylo zakázáno cokoliv psát nebo malovat.

Ve vyhnanství ztrávil Ševčenko svůj nejlepší věk od r. 1847-57. První dva roky vyhnanství v daleké pusté a nehostinné cizině byly proň nejhroznější. Pobyt ve špinavých kasárnách, těžká služba vojenská, pochody a cvičení, nedostatek přátel, stesk po Ukrajině, zákaz psáti a kresliti uváděly ho téměř v zoufalství. Teprve později se mu poněkud ulevilo. Našli se velitelé, kteří mu přáli a vážili si jeho talentu. Mohl čísti, studovati, dopisovati si s přáteli, ano i básniti a malovati, ovšem potají. Dlouholeté vyhnanství strašně ho změnilo. Odešel tam jako zdravý, čilý a veselý muž s hustým rusým vlasem a navrátil se s podlomeným zdravím, se sivým

vousem a lysou hlavou. Na svobodě se poněkud vzpamatoval a ožil. Žil nějaký čas klidně v Petrohradě uprostřed milých přátel, k nimž mimo jiné náležel také Turgeněv a ukrajinská spisovatelka Marko Vovčok, navštívil svou drahou Ukrajinu a chtěl se tam trvale usadit. Vyhlédl si stateček na břehu Dněpru pod Kaněvem, ale dostal se tam teprve po smrti. Zemřel 26. února 1861 v Petrohradě, kde zatím pohřben. V jedné ze svých básní vyslovil přání: „Jak umru, to pochovajte mene na mohyli, sered stepu širokoho na Ukrajini mylij." Přátelé jeho plníce toto přání, dali odvézti jeho tělesné pozůstatky do Kaněva a tam je uložili k věčnému odpočinku v mohyle na Černěčí hoře.

Ševčenkovi se zdálo, že malířství bude jeho příští povolání, jeho chléb vezdejší, ale jiná vrozená mu síla mocně ho pudila k poesii. Jako básník vyrůstal z půdy národní, vssál s mlékem mateřským všecku její osobitost, všecek byl prosycen duchem poetických představ a tradic svého národa. Nedostatek školského vzdělání nahradil soukromou pílí. Ve Vilně seznámil se s polskou dívkou, nadšenou vlastenkou, naučil se od ní polsky a se zájmem četl básně Mickiewiczovy a Bohdana Zaleského. V Petrohradě začal se systematicky vzdělávati; poznal literaturu ruskou, ukrajinskou a polskou, četl Waltera Scotta, Homéra, Goetha, Schillera, Shakespeara v překladech ruských. Tím se zušlechtilo jeho přirozené nadání, vytříbil se umělecký vkus. Jak sám vypravuje, první jeho pokusy básnické vznikaly v Letním sadu v Petrohradě, kde rád dlíval za jasných nocí měsíčných. Jaké to byly pokusy, není známo. „Ukrajinská přísná musa", přiznává dále Ševčenko, „dlouho se příčila mému vkusu, zkaženému životem ve škole, v předsíni statkářově, v hostincích a městských příbytcích. Ale když dech svobody vrátil mým citům čistotu prvních let dětství, prožitých pod chudou střechou otcovskou, ona, bohudíky, objala mne a přivinula k sobě láskyplně na cizí půdě. Z prvních mých slabých pokusů, napsaných v Letním sadě, vytištěna byla toliko balada „Pryčynna"." První drobnou sbírku básní Ševčenkových vydal r. 1840 s názvem „K o b z a r" přítel básníkův, statkář poltavský Petro Martos. R. 1847 Ševčenko chtěl vydat novou sbírku básní, vytištěných po různu v časopisech, i básní nových, ale pro uvěznění básníkovo k tomu nedošlo. Zachovala se jen zajímavá předmluva, kterou chtěl ke sbírce připojit. Napomíná v ní své krajany, aby řídíce se příkladem Poláků, Čechů, Srbů, Bulharů, Černohorců a Moskalů, pečlivě dbali o své písemnictví, vážili si mateřské řeči a nedbali hlasu Moskalů, kteří je přemlouvají, aby psali velkorusky. „Proč Karadžić a Šafařík a jiní", volá Ševčenko, „nestali se Němci a zůstali Slovany, upřímnými syny matky své, a slávy dobré dosáhli!" Úplné vydání básní Ševčenkových vyšlo teprve r. 1876 v Praze ve dvou dílech i s básněmi v Rusku zakázanými; z pražského vydání učili se tedy Ukrajinci

znáti svého velikého básníka v celém rozsahu. Konečně r. 1906 vydán byl úplný „Kobzar" v Kijevě bez censury; prvních deset tisíc rozešlo se v pěti, šesti měsících.

Na počátku své básnické činnosti Ševčenko se zálibou skládal balady, oblíbený tehdy druh romantické poesie. Na jejich komposici měly balady Žukovského, Puškinovy a Mickiewiczovy nepochybný vliv; látkově opírají se o národní tradice a písně ukrajinské. V rámci tradic o rusalkách, které k sobě lákají lidi a ulechtávají je, složeny jsou balady „P r y č y n n a" a „R u s a l k a"; na motivu o proměňování lidí ve stromy zakládají se balady „T o p o l j a" a „L i l e j a", podle národní tradice o zlé maceše a nevlastní dceři vzdělána je „U t o p l e n a." Od balad liší se obrazy ze života, v nichž beze všeho zabarvení romantického zachyceny jsou výjevy ze skutečného života. Básně tyto, jako „K a t e r i n a", „N a j m y č k a", „V i ď m a", věnovány jsou hlavně osudu dívek a žen ukrajinských, které za útisku nevolnictví často se stávaly kořistí nesvědomitých svůdců — ruských vojáků a statkářů. Jsou to vesměs drobné tragedie, dojemně zobrazené v rámci tehdejšího života společenského na Ukrajině. Básník hluboko procítil strastný osud těchto ubohých obětí společenského rozvratu a sympaticky vyličoval jejich postavy.

Historické písně a dumy ukrajinské nadchly Ševčenka k několika podobným zpěvům. V básni „P e r e b e n ď a" zvěčnil obraz ukrajinského pěvce národního — kobzara. Starý kobzar opěvuje dávnou slávu Ukrajiny a lidi obveseluje svým zpěvem, ale sám v srdci nosí těžké hoře, o samotě usedá v stepi na mohyle a tam hrou ulevuje svému bolu. Také Ševčenko jako národní kobzar v tesklivé dumě „D o O s n o v j a n e n k a" oplakává bývalou slávu kozáckou naříkaje, že „nevrátí se volnost, nevrátí se kozačina, nevstanou hetmani, nepokryjí Ukrajinu červené župany." Sílí ho však pevná naděje, že „sláva Ukrajiny nezahyne a bude hlásat, co se dálo ve světě, čí je pravda, čí je křivda, a čí jsme děti! Naše duma, naše píseň neumře, nezahyne . . . ."

Nejdelší Ševčenkovou skladbou historickou jsou „H a j d a m a k i" (1841); skládají se z 11 zpěvů s prologem, epilogem a prozaickou předmluvou. Předmětem básně je strašlivá řež humanská (koliština) r. 1768, kdy se utiskovaný lid selský na pravobřežní Ukrajině vzbouřil proti šlechtě polské a za vedení Zalizňaka a Honty způsobil hrozné krveprolití. Látku poskytlo básníku hlavně vypravování děda, přímého účastníka řeže humaňské; zdá se však, že znal i polské básně, opěvující tuto událost, zvláště Goszczyńského „Zamek Kaniowski". Ševčenko sympatisuje sice s hajdamaky, bojujícími za volnost a svobodu, nicméně lituje prolité krve a v předmluvě výslovně praví: „Sláva Bohu, že to minulo! — A nad to když vzpomeneš, že my jedné matky děti, že my všichni Slované. Srdce bolí a vypravovat to třeba: nechť

vidí synové a vnuci, že otcové pochybili, nechť znovu se bratří se svými nepřáteli, nechť žitem — pšenicí jak zlatem pokryta, bez hranic zůstane na věky od moře do moře země slovanská!" V dumě „Ivan Pidkova" básník opěvuje bohatýrský zjev atamana kozáckého, jenž v čele Záporožců plul po Černém moři k sultanovi na návštěvu. Předmětem dumy „Tarasova ničˇ" je oslava vítězství slavného atamana Tarasa Trjasila, který v krutém boji r. 1628 přemohl korunního hetmana Koniecpolského nad řekou Altou. V básni „Hamalija" opěvuje se neznámý z historie ataman kozácký, jenž se s družinou vypravil do Skutaru osvobodit zajaté kozáky a strašně se pomstiv Turkům, s hojnou kořistí se vrátil s osvobozenými kozáky domů. Drobné episody z dějin kozáckých jsou předmětem rapsodií „Nevoljnyk", „Vybir hetmana", „Razryta mohyla", „Zdača Dorošenka" a j. Ševčenko velebil kozáckou periodu ukrajinské historie hlavně proto, že v ní viděl snahu k sociální rovnosti, lásku k svobodě, ale nezůstalo mu tajno, že hlavní příčinou úpadku Ukrajiny byla „kozácká starešina", která za výhody osobní prolévala krev lidu. V básni, věnované „Poljakam" (Bronislavu Zaleskému), přímo svrhuje veškeru vinu za nepřátelství mezi kozáky a Ljachy na „nenasytné ksondze-magnáty", kteří oba národy znepřátelili a rozvedli.

Čím dál tím silněji místo tesklivé melodie jeho písní o minulých časích začaly se v jeho poesii ozývati motivy současnosti. Básník vidí, že nejen jeho drahá Ukrajina sténá pod jhem nevolnictví a panské zvůle, nýbrž že v celé Rusi široké masy lidu trpí porobou a sociální nespravedlností. I povznáší se na stanovisko čisté lidskosti a plamennými slovy protestuje proti jakémukoliv útisku přirozených práv lidských. Vášnivý protest proti křivdám sociálním ozývá se zejména z básně „Son", v níž živými barvami líčí utlačování lidu:

„Латану свитину (halenu) з калїки (mrzáka) здіймають,
з шкурою (kůží) здіймають, бо нїчим обуть
панят недорослих. А он (tam) розпинають (mučí)
вдову за подушне (daň z hlavy) а сина кують,
єдиного сина, єдину дитину,
єдину надїю в військо отдають,
бо його, бач (hle), трохи . . . А он-де, під тином (plotem)
опухла дитина голодная мре
а мати пшеницю на панщинї жне . . ."

Trpce básník žaluje na tyto křivdy Bohu a vida tolik hoře, tolik zla, v zoufalství pozbývá i víry v boží spravedlnost. Se stejnou bezohledností Ševčenko dorážˇí na celý režim vládní, na cara a jeho ochotné sluhy a ukazuje, jak tuhými okovy je spoután všecek život, jaká poroba fysická i duševní svírá celý národ. Málo je v literaturách světových tak smělých a útočných zpěvů

politických jako Ševčenkův „Sen"; toliko některé partie z třetí části Mickiewiczových „Dziadů" mohou se mu silou útočného výrazu po bok postavit. Proti krutovládě carské namířena je též politická báseň „K a v k a z", složená na paměť hr. Jakova Balmena, přítele básníkova, zabitého v boji na Kavkaze. Ševčenko tu smělými slovy protestuje proti prolévání krve na Kavkaze, kde svobodný národ Čerkesů byl násilím uváděn v porobu a vyháněn ze své otčiny. Těm, kteří tvrdili, že carská vláda chce mezi divokými Čerkesy šířit kulturu, básník ironicky namítá:

„По закону апостола
ви любите брата?
Суєслови (vychloubači), лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
шкуру, а не душу . . ."

V delší básni „N e o f i t y" vylíčeno je utrpení prvních křesťanů, zejména matky-křesťanky, jejíž syn byl od Nerona vržen v Koloseu divoké zvěři k rozsápání. Báseň je zajisté míněna alegoricky; matka křesťanka — toť Ukrajina, na smrt utýraná se svými syny od cara a jeho vlády.

Kijevský kroužek přátel vzájemnosti slovanské, který se potom sdružil v Kyrilo-metodějském bratrství, vznítil v Ševčenkovi široké uvědomění slovanské. V tomto prostředí poznal i kulturní snahy českého národa, seznámil se s básněmi Kollárovými a se spisy Šafaříkovými a zapěl nadšenou hymnu na „Č e c h a s v a t é h o, v e l i k é h o - m u č e d n í k a, s l a v n é h o H u s a" (1845). Hus byl mu vzorem horoucího milovníka pravdy a svobody ducha, jenž neváhal za tyto vznešené ideje položiti svůj život. Báseň měla zvláštní osudy. Ševčenko ji poslal s věnováním Šafaříkovi, ale v jeho papírech nebyla nalezena, toliko věnování. Když byl básník r. 1847 uvězněn, ztratil se také její originál; teprve r. 1857 našel Maksimovič v Moskvě první dva zpěvy a poslal je Ševčenkovi. Dlouho byly známy a otiskovány toliko tyto dva zpěvy a zdálo se, že třetí zpěv je navždy ztracen. Konečně r. 1906 nalezena byla celá báseň ještě s jinými v archivu policejního departementu v Petrohradě. Úvod, věnovaný Šafaříkovi, je silným výrazem básníkova uvědomění slovanského. Ševčenko velebí Šafaříka, že „nedal utonouti v německém moři naší pravdě", a dále pěje:

„Слава-ж тобі, Шафарику,
во віки і віки,
що звів єси (svedl jsi) в одно море
славьянськії ріки.
Привітай же в своїй славі
і мою убогу

лепту (vdovin groš), думу немудрую
про Чеха святого,
великого мученика,
про славного Гуса!
Прийми, отче! А я нишком (tiše)
Богу помолю ся,
щоб усї Славьяне стали
добрими братами
і синами сонца правди
і єретиками (kacíři)
отакими, як Констанський
єретик великий!"

V prvním zpěvu velebí se Hus jako hlasatel pravého učení evangelického, v druhém se líčí odpor papežův proti učení Husovu a v třetím odsouzení a upálení Husa.

Vedle bouřlivých a vzdorných básní, plamenných protestů proti sociální a politické nespravedlnosti, jsou v poesii Ševčenkově i květy klidné a něžné lyriky. Jako by se byly v jeho osobnosti spojily dva protikladné, nesmiřitelné živly: živel prudce revoltující, výbojný — a živel tichý, rozjímavě idylický. Jako by se obě různé Ukrajiny — pravobřežní bouřlivá a levobřežní měkká, snivá Ukrajina višňových sadů — družně vedle sebe sídly v jeho srdci. Jedna z nich podněcovala ho ke vzpouře proti Bohu a lidem, mstít se za pošlapané lidství a druhá pěla něžné ukolébavky, skládala nadšené písně na počest krásy světa a přírody. Chápeme dobře básníkův vzdech:

„О, Боже мій милий!
тяжко жить на світі, а хочеть ся жить,
хочеть ся дивитись, як сонечко сяє,
хочеть ся послухать, як море заграє,
як пташка щебече, байрак гомонить,
або чорнобрива в гаю заспіває . . .
О, Боже мій милий, як весело жить!"

Dokud básník stojí na půdě společenského protestu, je nelítostný a prudký jako hajdamak a nezná milosti, ale jakmile v něm zahovoří intimní cit, stává se něžným, měkkým a soucitným.

Poesie Ševčenkova věnována byla především zobrazení toho zla, jež básník pociťoval nejkrutěji — nevolnictví. Ševčenko, potomek volných kozáků, vnuk hajdamakův, syn nevolnického mužíka, zakusiv sám na sobě všecku tíhu života nevolnického, vystoupil jako zapřisáhlý nepřítel nelidského práva nevolnického, které jako skála leželo na jeho otčině:

„. . . Там неволя,
робота тяжкая, нїколи
і помолитись не дають.

Там матїрь добрую мою
ще молодую у могилу
нужда та праця положила;
там батько плачучи з дїтьми
(а ми малі були і голі),
не витерпів лихої долї,
умер на панщинї . . . А ми
розлїзли ся межи людьми,
мов мишенята . . .“

Vášnivá, neohrožená mysl básníkova nikde se tak plně neprojevila jako v plamenných verších, bičujících nevolnické právo. Tak směle nenapadal nevolnictví žádný z ruských spisovatelu. Protest jeho nepřestával pouze na nevolnickém právu, nýbrž obracel se proti každé porobě, fysické i duševní, dotýkal se nejrozmanitějších poměrů politických a sociálních, osudu žen a dívek, vydaných na pospas choutce a svévoli panské. Jsa neúnavný obránce a hlasatel sociální volnosti, rovnosti a bratrství, vášnivě toužil po době, kdy bude země „bez otroka a pána“, kdy na Ukrajině nebude vůbec pánů a budou jen — lidé. On horoucně věřil, že jeho Ukrajina povstane a zažene tmu nevolnictví, světlo Pravdy zasvítí i „budou se na svobodě modlit nevolné děti“.

V básních jeho často se ozývá významné slovo „pravda“; má široký význam, naznačuje se jím pravda, právo i spravedlnost. Básník vzývaje svou musu, žádá ji: „Uč nelživými ústy mluvit pravdu.“ On vroucně prosí Boha, aby „naše pravda neumírala“, a touží po době, kdy se „svatá pravda“ vznese na zemi a třeba jen krátký čas na ní spočine: tehdy slepí prohlédnou, němí otevrou ústa a slovo vytryskne jako voda a orosí pustou stráň. Toto hledání pravdy na zemi proniká veškerou poesii Ševčenkovu. I přeje si, aby Ukrajina byla rozlehlým chrámem, v němž by mohl viděti pravou bohoslužbu pravdy. Na základě lásky k božské pravdě a lásky k svobodě Ševčenko si vytvořil svůj mravní názor životní a své sociálně-politické ideály, opírající se o národní ukrajinské nazírání životní, jež hlásal také národní filosof ukrajinský Skovoroda, ale pnoucí se až k nejvyšším vrcholkům sociální spravedlnosti a rovnosti.

Otčinu svou — Ukrajinu básník miloval přímo vášnivě. „Já tak ji miluji, svou Ukrajinu ubohou, že, přisámbohu, za ni duši položím!“ Básněmi svými obracel se k svým krajanům, budil v nich vědomí národní, rozněcoval lásku k vlasti, napomínal k svornosti a bratrské lásce. Zejména jim důtklivě kladl na srdce, aby dbali o národní vzdělání a kulturní pokrok:

„Учіте ся, брати мої!
Думайте, читайте,
і чужому научайтесь,
й свого не цурайтесь (nevzdalujte se)!“

A jako nejvyšší ideál doporučuje jim:

„Обнїміте-ж, брати моï,
найменшого брата, —
нехай мати усміхнеть ся,
заплакана мати!
Благословіть дїтий своїх
твердими руками . . .
і оживе добра слава,
слава Украïни,
і світ ясний, невечернїй
тихо засіяє (zazáří) . . .“

Ševčenko byl veliký umělec slova, vládnoucí národní řečí ve vší její rozmanitosti a síle. Biblická prostota a reální přímost jeho slohu ostře se obráží od umělkované a přesycené poesie romantické tehdejší doby. Ševčenko nikdy nezahaloval myšlenku nebo cit rouchem krásných a ozdobných frází, u něho málo slov, ale vždy plný a sytý smysl. Verš jeho je volný, ale při tom svrchovaně hudební. Melodickou lahodu básník si osvojil z národních písní, jimiž je Ukrajina tak bohata. Zpěvnost jeho básní přímo vyzývala hudební skladatele připojovat k nim určité melodie; nejlépe se to dařilo M. Lysenkovi. V rozměru verše je u Ševčenka podivuhodná shoda mezi obsahem a hudebním tempem básně; verš jeho zaznívá měkce v klidných popisech přírodních a partiích čistě lyrických, klidně proudí v dumách a veršovaných povídkách, ale kde toho vyžadoval vzrušený a vášnivý tón, zní přerývaně, úsečně a hřmotně. Jako malíř-umělec dovedl básník své poesii vtisknouti názornou malebnost a barvitost. Jeho obrazy přírody ukrajinské působí náladovým kouzlem a uchvacují místní barvitostí.

Literární význam Ševčenkův ocenil hned po jeho smrti ruský kritik Ap. Grigorjev těmito vřelými slovy: „Není-li význam ztráty, kterou utrpěly literatury slovanské v Ševčenkovi, rovnomocný se ztrátami utrpěnými v Puškinovi a Mickiewiczovi — představitelích celého Slovanstva před světem — tu není nijak menší ztráty Gogola a Koľcova.“ K tomu ještě dodává: „Podle krásy a síly mnozí stavějí (Ševčenka) na roveň Puškinovi a Mickiewiczovi: my jsme ochotni jíti v tom ještě dále — u Ševčenka je ona nahá krása výrazu národní poesie, která jen jiskrami září u velikých básníků a umělců, jako je Puškin a Mickiewicz, a která na každé stránce Kobzara nás uvádí v obdiv u Ševčenka . . . . U něho je vskutku i uchvacující, často i nespoutaná vášnivost Mickiewiczova, jest i půvab puškinské jasnosti, takže vpravdě podle sil svého velikého talentu Ševčenko stojí takřka uprostřed mezi dvěma velikými představiteli slovanského ducha.“ Pro kulturu a literaturu ukrajinskou měla pak činnost Ševčenkova význam epochální. Na jeho „Kobzaru“ vyrostla veškerá novější literatura ukrajinská, jím byla vychována a utvrzena nacionální myšlenka Ukrajinců.

Proto mohl Kostomarov právem zvolati: „Takový básník jako Ševčenko není jen malířem národního života, pěvcem národních citů a činů — on je i národním vůdcem, buditelem k novému životu, věštcem!“

Současně se Ševčenkem a bezprostředně po něm vystoupili mnozí básníci, ale žádný z nich nemohl se s ním měřit ani nadáním, ani silou slova. Významnější z nich jsou Ščoholiv, Hlibov a Navročkyj. *Jakiv Ščoholiv* (1824—1898), jako gymnasista v Charkově pilně četl básně Baťjuškovovy, Žukovského a Lermontovovy a pojav lásku k poesii, skládal verše rusky a ukrajinsky, jež uveřejňoval v almanahu „Molodyka“ (1843—4). Nepříznivý úsudek Bělinského o jeho prvotinách ochladil v něm nadšení básnické. Teprve r. 1860 ukázaly se další jeho básně v almanahu „Chata“, jež vydavatel almanahu Kuliš velmi příznivě ocenil. Potom se zase na dlouhou dobu odmlčel a jen občas vystoupil na veřejnost. Sebrané básně, starší i nové, vydal r. 1883 ve sbírce „Vorsklo“, po níž následovala sbírka „Slobožanščyna“ (1898). V první části své činnosti básnické opíral se o národní písně a tradice lidové a elegickým tónem opěvoval minulý život kozácký a přírodu ukrajinskou s jejími smutnými mohylami a kurhany, němými svědky zašlé slávy kozácké. Pro krásy přírody domácí měl jemný smysl; lyrika jeho předvádí pěkné obrazy ukrajinské přírody a ukrajinského života. Čistá národní dikce, plynný verš a výrazné obraty básnické, jak si to osvojil z národní poesie, přispívaly k oblibě jeho písní. V pozdější své poesii vystupoval jako pěvec národního hoře a utrpení, jak to již před ním činil Ševčenko. Soucitně zobrazoval křivdy a útisky, jež bylo lidu snášeti, a líčil jeho neblahý osud; zvláště živě pociťoval smutný úděl žen a dívek, trpících rodinným a společenským útiskem. Jako klidný pozorovatel života neviděl příčinu národního hoře jen v zevnějších poměrech, nýbrž i v lidu samém, v jeho nevědomosti a bezradnosti. — První básnické pokusy *Leonyda Hlibova* (1827—1893) byly psány rusky, teprve když poznal básně Ševčenkovy a Hrebinkovy, začal psáti ukrajinsky. Lyrické básně jeho zamlouvaly se vroucností citu, upřímností podání a lahodným veršem. Vedle elegických tónů, které převládaly, zaznával v nich i jemný, dobrodušný humor, který mile dojímal posluchače. Ještě oblíbenější než jeho lyrické zpěvy byly jeho bájky; motivy k nim vážil z Krylova a jiných skladatelů bájek, uměl jim však dáti originální, zcela národní ráz. Povahy osob i zvířat, jež v nich vystupovaly, líčeny jsou v duchu národních představ, poměry životní jsou věrným obrazem skutečného života na Ukrajině a morálka v nich obsažená souhlasí s mudroslovím lidu ukrajinského. Pravda, osvěta a počestný život jsou hlavními hesly této morálky. — *Oleksander Navročkyj* (1823—1892), člen Kyrilo-metodějského bratrstva,

více než originálními básněmi prospěl domácí literatuře četnými překlady z poesie světové. Přeložil Iliadu a Odysseu (podle překladu francouzského) rozměrem ukrajinských dum, uvedl v pěkných překladech do literatury ukrajinské Longfellowa, Byrona, Shelleya, zpěvy Ossianovy, Lessinga, Goetha, Schillera, Mickiewicze, Puškina, Lermontova atd.

Za nejlepšího básníka po Ševčenkovi pokládá se *Stepan Rudanśkyj* (1830—1873), posléze lékař v Jaltě na Krimu. Slabé zdraví, nešťastný život rodinný a namáhavá práce lékařská urychlily jeho smrt a nepřály, aby se mohl v plné síle rozvinout jeho vzácný talent básnický. Za života básníkova vytištěno bylo jen několik jeho básní v „Osnově" a v haličské „Pravdě", jiné kolovaly v přepisích, teprve po jeho smrti vydána byla sbírka jeho básní „Spivomovky" (1880); první souborné vydání jeho spisů vyšlo r. 1896 ve Lvově, úplněji od Romančuka ve Lvově r. 1912—4.

Rudańskyj znal současnou poesii ruskou a polskou, ale hlavním zdrojem jeho básnického nadšení byly písně a pověsti národní a básně Ševčenkovy. Jako student skládal již básně; jeho píseň „Povij, vitre, na Vkrajinu, de pokynuv ja divčynu, de pokynuv čorni očy . . . povij, vitre, z polunočy" obecně se rozšířila a dosud se zpívá. Živě cítě s ujařmeným lidem před zrušením nevolnictví, zobrazoval v básních trpký jeho osud („Nad kolyskoju", „Hej, hej, voly", „Pjanyća"). V básni „Piják" na př. ubohý mužík naříká:

„Та тажкі мої болі більнії,
бо не маю я волї вільної.
Запряжу воли — потом миюся,
роспряжу воли — на бік (bok) хилюся;
повалюсь на бік, не здрімаюся,
знов на панщину підіймаюся . . ."

Není divu, že usoužený mužík hledá útěchy ve vodce. Básník vyličuje nevolnickou bídu, neupadá v pesimistický tón a neklesá na mysli, nýbrž vnuká naději v lepší budoucnost a velebí sílu a nepoddajnost, která konečně zvítězí nade vším zlem. V básni „Do duba" pěje na př.:

„Нехай гнеть-ся лоза,
а ти, дубе, кріпись,
ти рости, та рости,
не хились, не кривись;
ти глибоко у хлиб (hloub)
твердий корінь пусти,
гильля в гору розкинь,
та рости, та рости!"

Z básní jeho nejvíce se rozšířily „Spivomovky", zveršované národní anekdoty, působivé nejen svou umělou formou, než i pravým národním humorem. V cyklu básní „Bajky svitoviji v spivach" Rudanśkyj vzdělal lidové apokryfické legendy a uvedl je v souvislý celek od počátku světa až po nanebevstoupení Páně. O jeho slovanském vědomí svědčí delší báseň výpravná „Car Solovej", kde v alegorických postavách zobrazen je osud Slovanů a vzájemné jejich poměry. V básnickém díle jeho zastoupeny jsou dále balady, z nichž nejlepší jsou „Zakljata dočka" (podle slovenské národní písně) a „Verba". Uměleckou cenou nevyrovnají se baladám Ševčenkovým, ačkoliv byly později složeny. Nejméně se mu dařily delší básně historické, jako „Mazepa", „Ivan Skoropada", „Pavlo Polubotok" a j., připomínající úryvky z rýmovaných kronik. Kromě původních básní Rudanśkyj obohatil ukrajinskou literaturu hojnými překlady; přeložil celou Iliadu (v národním rozměru), Batrachomyomachii, úryvek z Aeneidy, Slovo o polku Igorově, část Demona Lermontovova a volně vzdělal Puškinova Olega Věštího. Překládal i z češtiny (Rukopis kralovédvorský a zelenohorský), z polštiny (Lenartowicze) a srbštiny (Radičeviće). Ježto větší část básnického díla Rudanśkého nebyla své doby vydána tiskem, autor jeho nenabyl toho významu literárního, jaký zasluhoval podle svého talentu.

[М. Лемке: Эпоха цензурных реформ. Спб. 1904. — Л. Сокальскій: Матеріалы к истор. націон. движенія 60-х гг. (Кіев. Стар. 1905, II). — С. Русова: Просвітний рух на Вкраїні в 60-х р. (Світло. 1911. VI). — І. Стешенко: Укр. шестидесятники (Зап. укр. н. т. в Київі II.).

Н. А. Костомаров: Кулиш и его послѣд. литер. дѣятельность (Кіев. Стар. 1883. II). — Б. Гринченко: П. А. Кулиш. Біогр. очерк. Черніг. 1899. — О. Маковей: П. О. К. Льв. 1900. — В. Шенрок: П. А. К. Київ 1901. — О. Грушевский: Поет. творчість К. (Л. Н. Віст. 1909). — Дм. Дорошенко: К. його життя й литер.-громад. діяльність. К. 1918; П. К. Київ-Ляйпц. 1923. — А. Лобода: До литер. істор. Куліш. »Записок о юж. Руси« (Зап. іст.-філ. Ак. Н. Київ 1923). — С. Ефремов: Без синтезу. До жит. драми К. (Зап. іст.-фил. Ак. Н. Київ IV. 1924).

В. Яковенко: Т. Г. Шевченко, его жизнь и литер. дѣятельность. Спб. 1894. — О. Кониський: Т. Ш. Хроника його життя. I., II. 1898, 1901. — М. Лозинський: Ш. його життя і значіння. Лв. 1902. — М. Комаров: Ш. в литер. и искуствѣ. Од. 1903. — М. Драгоманов: Ш., українофили й соціялізм. Лв. 1906. — С. Єфремов: Ш. й укр. письменство. К. 1907. — В. Кранихфельд: Ш., пѣвец Украйны. Спб. 1911. — С. Русова: Ш., укр. нар. поэт. К. 1911. — Д. П. Тихомиров: Т. Ш. М. 1911. — Ѳ. Корш: Ш. среди поэтов славянства. М. 1912. — Дм. Николишин: Погляди Ш. на козаччину (Звіт гімн. в Коломиї 1913/4). — Ст. Смал-Стоцький: Ідеї Ш. творчости. Лв. 1914. — Ол. Новицький: Ш. як маляр. Льв. 1914. — Антонович:

Естет. погляди Ш. (З. Н. Вісн. 1914. II.) — Збірник пам'яти Т. Ш. Київ 1915. — Alf. Jensen: Taras Schewtschenko. Ein ukrain. Dichterleben. Wien 1916. — Ч. Ленкий: Про життя і твори Т. Ш. (Пов. вид. творів Ш. І. Київ-Ляйп. 1918). — М. Марковський: Росій. поеми Ш. (Україна 1918). — J. Máchal: T. Š. Pr. 1919. — Т. Шевченко: Збірник за ред. Е. Григорука і П. Філіповича. Київ 1921. — І. Свенціцький: Ш. в світлі критики і дійности. Лв. 1922. — М. Марковський: Ш. в Кирило-Метод. братстві (Зап. іст.-філ. Ак. Н. IV. 1924). — П. Филипович: Ш. і романтизм (ib.). — М. Новицький: Ш. в процесі 1847 р. і його папери (Україна 1925). — М. Комаров: Т. Ш. в литературѣ и искусствѣ. Од. 1903. — R. Jesenská: Š. (Sb. sv. poesie 69). — Т. Ш. Збірник К. 1921.

Г. Хоткевич: Я. Щоголів (З. Н. Вісн. 1908. VIII-IX). — В. Науменко: Л. Н. Глѣбов (Кіев. Стар. 1893. XII). — М. Загирня и Б. Гринченко: Л. Н. Глѣбов. Черніг. 1900. — С. Руданський: Твори. Лв. 1895—1903.]

2. *Politické a kulturní poměry v Haliči a v Podkarpatské Rusi.*

V bouřlivém roce 1848 rozvířil se u haličských Ukrajinců čilý život politický. Jako jiní národové rakouští, i oni začali se hlásit o svá národní práva. Ve Lvově ustavila se „Holovna Ruśka Rada", která převzala politické vedení. Vydán manifest k národu, v němž mimo jiné prohlášeno: „My haličtí Rusíni náležíme k velikému ruskému (t. j. ukrajinskému) národu, který jedním jazykem hovoří a čítá 15 milionů, z nichž půltřetího milionu obývá v haličské zemi. Ten národ byl kdysi samostatný, rovnal se v slávě nejmocnějším národům Evropy, měl svůj jazyk, své zvláštní zřízení, svá vlastní knížata, jedním slovem byl v dobrém stavu, zámožným a silným." Ve zvláštní petici k císaři žádáno, aby ve všech národních školách v té části Haliče, kde je obyvatelstvo čistě rusínské nebo převážně rusínské, učilo se rusínsky; aby se i na vyšších ústavech v Haliči, kde žijí Rusíni, dostalo rusínské řeči náležitého zastoupení; aby se úřední publikace ohlašovaly Rusínům v jejich řeči a za úředníky v rusínských krajích dosazováni byli lidé znající jazyk lidu: konečně aby duchovní řecko-katoličtí měli stejná práva jako katoličtí a aby Rusíni měli přístup ke všem veřejným úřadům. Od vlády byla petice příznivě přijata. Snahy Rusínů hleděli sice Poláci a jejich přívrženci paralysovat založením „Ruského Soboru", avšak bez úspěchu. Národní Rada poslala zástupce své na slovanský sjezd do Prahy, kde na přímluvu ostatních Slovanů Poláci ujednali s Rusíny federaci, v níž delegáti polští přiznali, že rusínská řeč bude rovnoprávná s polskou v úřadech, ve školách a v národní gardě a že obě vyznání náboženská budou míti stejná práva. O otázce, pokud se má Halič rozděliti ve dvě správní části, jak žádali Rusíni, měl rozhodnouti ústavodárný sněm. První tato polsko-rusínská shoda neměla však praktického výsledku. Národní Rada obrátila se potom i k Rusínům v Bukovině a Podkarpatské Rusi

a přiznávajíc jejich jednoplemennost s Rusíny haličskými, snažila se je organisovat k jednotnému postupu při domáhání se národních práv.

Do Lvova svolán byl „Sobor ruśkych učenych i ljubyteliv narodnoji prośvity", který se měl radit o kulturních potřebách národních. V provolání mimo jiné bylo řečeno: „Slavný příklad bratří našich jižních Slovanů a bratří Čechů, kteří téměř před 20 lety byli tam, odkud my nyní vycházíme, nechť nám bude vůdčí hvězdou, a Bůh dá, že se nám to podaří, neboť nebudeme pracovat pro sebe, nýbrž pro blaho patnáctimilionového národa." Nejdůležitějším činem sjezdu bylo založení „Halyćko-ruśké Matyće" podle vzoru českého k vydávání knih a časopisů pro lid. „Matyća" ustavila se r. 1850, stanovy její byly však potvrzeny teprve r. 1861. Zvláštní sekce sjezdová měla se radit o úpravě jednotné řeči spisovné a pravopisu. Účastníci sekce nemohli se dlouho sjednotit: jedni navrhovali pravopis historicko-etymologický, druzí fonetický, jiní zase chtěli, aby se vytvořil pravopis docela nový. Konečně se rozhodli pro pravopis etymologický, přizpůsobený pravopisu, jakého užil M. Maksimovič ve sbírce maloruských písní. Pravopis tento s malými změnami ve prospěch fonetiky uveden do škol a úřadů, kde se udržel až do r. 1892. V příčině řeči sekce se rozdělila ve dvě strany: jedna byla pro živou řeč lidu, druhá pro církevně-slovanskou. Jak silnou oporu měla církevní slovanština, viděti z toho, že se zvláštní sekce radila o její novou úpravu. V theorii přívrženci národní řeči zvítězili, než v praksi psal každý, jak uměl a jak chtěl.

Z Národní Rady vyšel r. 1849 důležitý návrh, aby ve Lvově zřízen byl „Národní dům", pod jehož střechou by byla umístěna tiskárna, Matice, knihovna a museum. R. 1851 byl k němu slavnostně položen základ; stanovy schváleny až r. 1869. O čilém ruchu literárním, který se v letech 1848—9 začal rozmáhat, svědčí nově založené časopisy „Zorja Halyćka" (1848—1857), „Pčola", politický list „Novyny" a úřední „Halyčo-ruśkyj Vistnyk", vycházející s počátku ve Lvově, potom do r. 1866 ve Vídni, s nímž spojovány rozmanité přílohy, jako „Otečestvennyj Sbornyk", „Domova školka" a j.

Proti obrozenským snahám Rusínů příkře se stavěli Poláci a vymohli si na vládě, že jazyk polský prohlášen byl za vyučovací řeč na všech gymnasiích a na universitě lvovské. Rusíni proti tomu protestovati a vysiali k císaři do Olomouce deputaci, která důtklivě žádala rozdělení Haliče na část polskou a rusínskou, uvedení rusínské řeči do škol a do všech úřadů, rovnoprávnost obou vyznání. Vyplnění těchto naléhavých požadavků domáhali se i v prvním rakouském parlamentě a u nového císaře Františka Josefa, ale nastalou potom reakcí byly tyto snahy zmařeny.

Politické a národní hnutí r. 1848 dotklo se i Podkarpatských

Rusu, kterým bylo tuze zápasiti s rostoucí maďarisací. Výbojní Maďaři usilovali totiž od let dvacátých uvésti maďarštinu do všech škol a úřadu a vnutit ji také nemaďarským národům Uherska. Jihoslované a Slováci zmužile se stavěli na odpor útočnému maďarství, které u nich vzbudilo široké hnutí národní, kdežto méně uvědomělí Rusíni uherští snáze a povolněji se poddávali maďarskému vlivu. Na nátlak Maďarů odstraněna byla i slovanština (slavenoruština) ze semináře užhorodského a z agendy biskupské, na středních školách mládež kvapně se odnárodňovala, ze semináře vycházeli duchovní národně vlažní, kteří se odcizovali svému lidu. Duchovenstvo v biskupství mukačevském začalo mluvit ve své domácnosti maďarsky a v biskupství prešovském maďarsky nebo slovensky. A v témž duchu nenárodním vychovávaly se též děti jejich. Biskup mukačevský *Vasil Popovič* (1837—1864) ohrazoval se sice statečně proti násilné maďarisaci, zvláště proti nařízení, aby se i náboženství ve školách vyučovalo maďarsky, začež se stal předmětem útoku maďaronské luzy, ale stálý příval maďarství zastaviti nemohl. Vlny jeho dorážely čím dál tím prudčeji na národní eksistenci Podkarpatských Rusů a hrozily jim úplným odnárodněním.

V této nebezpečné době silnou oporou inteligenci jejich bylo slovanské obrození, které jim vnukalo vědomí souvislosti s velikou rodinou slovanskou a budilo jejich národní uvědomění. S ideami slovanského obrození seznamovali se seminaristé z Podkarpatské Rusi tak jako z Haliče ve Vídni, zvláště od té doby, kdy se tam usadil B. Kopitar. Z vídeňského semináře vycházeli nejhorlivější zastánci slovanského jazyka a národnosti. Spisy Dobrovského, Šafaříkovy, Lindeho a j. dobře znali starší odchovanci semináře vídeňského, jako Ivan Berežanin, M. Lučkaj, Ivan Fogorošij. Jak Slovák Bohuš Nosák, který cestoval v letech čtyřicátých po Podkarpatské Rusi, zaznamenal, v knihovně biskupského sekretáře v Užhorodě viděl spisy Šafaříkovy, Jungmannovy, Kollárovy, Vukovy, Obradovićovy a j., ani Mickiewicz a Puškin nechyběli. Nabádavě působil na Podkarpatské Rusy příklad nejbližších soukmenovců v Haliči a styky mezi mládeží z obou zemí, které byly stále velmi živé. Ve Lvově studovalo mnoho Podkarpatských Rusů a haličtí Rusíni docházeli zase na školy v Užhorodě, Košicích, Trnavě a Pešti. Čilý národní a slovanský ruch přenášel se pak z Haliče i na Podkarpatskou Rus. Se Slováky stýkala se studující mládež v Košicích, Trnavě a Pešti. Vliv Slováků na národní probuzení uherských Rusínů nebyl sice ještě, jak náleží, objasněn, tolik je však jisto, že vliv ten byl značný; svědčí o tom již to, že si část duchovenstva v sousedství Slováků osvojila řeč slovenskou a užívala jí jako řeči obcovací. V Trnavě, Vídni a Pešti stýkali se uherští Rusíni s mládeží jihoslo-

vanskou a byli svědky ilyrského hnutí, což nebylo zajisté bez významu na jejich národní cítění.

V pevnější a trvalejší jednotu slovanských zájmů dostali se Podkarpatští Rusové r. 1848. S počátku neúčastnili se slovanského hnutí v Rakousku; byliť předchozí maďarisací už tak zeslabeni, že se neodvážili veřejně vystoupiti se svými národními požadavky. Na slovanském sjezdu v Praze zastoupeni nebyli, bylo však na ně pamatováno a v návrhu petice k císaři shrnuty byly požadavky jejich a Slováků v jedno a vysloveny takto: „Slováci a Rusíni uherští žalují na těžké útisky, které se jim dějí od Maďarů a jmenovitě od nynějšího uherského ministerstva, pouze a výhradně maďarsky smýšlejícího, žádajíce: 1. aby Slováci s uherskými Rusíny uznáni byli od Maďarů za národ a v sněmě rovná práva měli s nimi, 2. aby měli své národní sjezdy (kongresy) se zvláštním ustavičným slovenským a rusínským výborem, mající právo a povinnost bdíti nad národními právy Slováků a Rusínů a ustanovení sjezdu národního vykonávati; 3. aby si mohli zříditi národní školy jak počáteční tak reální, měšťanské, ústavy diecezní a ústavy pro vychování učitelů, dále ústavy literární vyšší, jakož gymnasia, lycea, akademie, ústav polytechnický a jednu universitu. Řeč vyučovací nechť jest slovenská a rusínská a budiž svoboda vychování národního; 4. aby stolice řeči slovenské a rusínské pro Maďary a maďarské pro Slováky a Rusíny na útraty zemské založeny byly; 5. aby žádný národ v Uhřích nebyl vyhlášen za panující, nýbrž všichni za samosprávné; 6. aby Slováci, kteří pro zastávání práv národních Slováků ve vězeních drženi jsou, hned byli vypuštěni; 7. aby Slovákům a Rusínům nebylo odpíráno právo k zakládání a chování spolků, ježto by měly za cíl napomáhati rozkvětu národního života slovenského nebo rusínského, nýbrž aby užívati mohli úplně stejného práva spolčování jako Maďaři.“

Návrh zůstal zatím na papíře a není známo, pokud vyjadřoval vlastní vůli Podkarpatských Rusů, kteří s počátku sympatisovali s odbojem maďarským, jednak dobrovolně, jsouce svedeni sliby Maďarů, že se jim v rámci uherského státu dostane práva k svobodnému rozvoji, jednak z donucení, ježto jim vyhrožováno, že budou zastřeleni, nepřipojí-li se k maďarské akci. Biskup prešovský Hahanec byl násilím nucen choditi místo od místa a hlásati křížovou výpravu proti Rusům. Kanovník prešovský Al. Duchnovič, který byl znám jako horlivý vlastenec rusínský, byl zajat a internován v Košicích. Když však inteligence postřehla, že Maďaři chtí svobodu jen pro sebe a porobu pro ostatní národy v Uhersku, nastal obrat v jejím smýšlení. Působili na ni i haličtí Rusíni, vyzývajíce je, aby se s nimi společně domáhali u vlády vídeňské svých národních práv. Prostředníkem mezi rusínskou národní radou ve Lvově a Podkarpatskou Rusí byl *Adolf Do-*

brjanskij (1817—1901), syn uniatského duchovního z eparchie prešovské. Ukončiv s úspěchem studia gymnasijní, poslouchal v Jagru práva a přešel na hornickou akademii v Šťávnici. Tam ve styku se slovenskou mládeží nadšeně přilnul k ideám slovanského obrození. Pro své spojení s haličskými Rusíny byl nucen uprchnouti z Uher do Haliče; do Uher se vrátil s vojskem ruským, které pod Paskevičem táhlo na pomoc Rakousku proti Maďarům.

Hned po porážce Maďarů vypraveno bylo do Vídně k císaři poselství Podkarpatských Rusů. V memorandu, jež císaři podali, opakováno především přání, vyslovené už v dřívější petici Podkarpatských Rusů z 29. ledna 1849 a schválené usnesením rusínské národní rady ve Lvově, aby Podkarpatští Rusové společně s haličskými bratry spojeni byli po stránce politické a administrativní v jednu korunní oblast rusínskou. Ježto pak v konstituci ze 4. března 1849 vyslovena byla nezměnitelnost hranic korunních zemí, Podkarpatští Rusové upouštějí zatím od této myšlenky, odkládajíce ji na příznivější dobu, a požadavky své přizpůsobují zásadám ústavní listiny ze dne 4. března. Žádají však, aby komitáty byly ohraničeny podle národnosti: tam, kde žije kompaktně 15.000 Rusů s malou příměsí cizích živlů, aby utvořeny byly beze zřetele na dřívější hranice komitátů zvláštní okresy rusínské. Dále aby ruský jazyk uveden byl do škol a úřadů, a to tak, aby v obecných školách okresů rusínských byla rusínština řečí vyučovací i předmětem učebným, aby v krajích, kde Rusíni žijí kompaktně, na vhodných místech byla zřízena gymnasia na státní náklad, v Užhorodě pak rusínská akademie a universita lvovská aby byla přístupna vědeckému vzdělání mládeže podkarpato-ruské. Žádají dále, aby v rusínských okresích ustanoveni byli úředníci znalí řeči lidu, aby rusínští úředníci, duchovní, učitelé a kostelní zpěváci požívali týchž práv jako ostatní národnosti, aby i ve vojsku měli stejná práva, jakož aby i v centrálních úřadech měli své zástupce atd.

Deputaci slíbeno mnoho, ale splněno málo. Důležité bylo, že Ad. Dobrjanskij byl jmenován nadžupanem čtyř rusínských komitátů se sídlem v Užhorodě. V této hodnosti energicky pracoval ve prospěch svého národa. Do administrace uvedl rusínskou řeč, obsadil mnoho úřadů osobami rusínské národnosti, postaral se o to, aby se v užhorodském gymnasiu rusínsky (slaveno-rusky) vyučovalo náboženství, dějepisu a rusínské řeči, zavedl rusínské nápisy ulic v Užhorodě atd. Organisačnímu talentu jeho podařilo se vytvořiti v Užhorodě silné středisko politického a osvětového ruchu. To bylo Maďarům trnem v oku, proto usilovali, aby byl z Užhorodu odstraněn. Obviňovali ho z rusofilství a vymohli, že byl přeložen do Pešti, potom do Vídně, kde mu byl svěřen referát v uherské kanceláři. V Pešti a ve Vídni nepřestal pracovati

ve prospěch svého národa, vymáhaje mu rozmanité výhody ve věcech církevních a školských.

Po jeho odchodu z Užhorodu středisko kulturního a literárního života přeneseno bylo do Prešova, kde od let čtyřicátých v popředí literárního a národního hnutí stál *Aleksandr Duchnovič* (1803—1865), kanovník kapituly prešovské. O své činnosti vypravuje sám ve své autobiografii: „Po ukončení neblahé vzpoury, podnícené Košutem, uherští Rusíni oduševněni jsouce ruským vojskem, začali smýšleti národně a slabými silami rozvíjeti literaturu; i já nadchnuv se povzbuzoval jsem rusínskou mládež k dílu. Napsal jsem pro prostý lid dílko s titulem „Knižicja čital'naja", bylo čtyřikrát vydáno a přineslo lidu veliký užitek. Kromě toho jsem vydal: Molitvennik, Almanah, Kalendar atd. Zřídil jsem literární společnost („Literaturnoje zavedenije Prjašovské"), která vydala mnoho knih pro počáteční vzdělání, a mohu s radostí říci, že se Rusíni prešovské eparchie oduševnili nacionální ideou a mládež začala působiti v národním duchu. Dívky nestyděly se už zpívati rusínské písně a také mou národní hymnu „Ja Rusin byl, jesm i budu" všude zpívaly. I židé učili se rusínsky. V prešovském gymnasiu jsem přednášel rusínský jazyk a mé přednášky navštěvovali nejen Rusíni, než i Slováci a Madaři."

Duchnovič byl první významnější básník karpatoruský. Nevynikal sice zvláštním nadáním básnickým, ale zásluhou jeho zůstane, že se první pokusil kypřiti ladem ležící pole domácí poesie. Básně jeho — kromě lidového dramatu „Dobrodětel perevyssajet bogatstvo" — jsou převahou lyrické a vycházely v čítankách, almanaších, kalendářích a po různu v časopisech karpatoruských a haličských. Mnoho jeho pokusů básnických zůstalo v rukopise a uloženo je dílem v kapitulní bibliotéce užhorodské, dílem v knihovně Národního domu ve Lvově. Při skladbě svých básní řídil se ještě poetikou pseudoklasickou, jak ukazují jeho panegyrické ódy, básně příležitostné a didaktické, ale nebyly mu neznámy národní písně, jež s jinými duchovními sbíral. Předmětem jeho básní byla hlavně láska, svoboda, příroda, vlast a Bůh. Nejzajímavější jsou jeho verše politicko-vlastenecké. Vlastenecký zpěv „Ja Rusin byl" stal se národní hymnou.

„Я Русин был, есмь и буду,
я родился Русином,
честный мой род не забуду,
останусь его сыном;
Русин был мой отец, мати,
русская вся родина,
Русины сестры и браты
и широка дружина . . .

Я свѣт узрѣл под Бескидом,
первый воздух русскій ссал,
и кормился русским хлѣбом,
Русин мене колысал . . .“

Vřelým citem vlasteneckým a spolu i širokým uvědoměním slovanským dýše jeho báseň „Russkij marš“:

„Русски дѣти, вам свѣтает,
уж зорничка всходит вам,
Слава мати вас витает
и зовет к своим рядам . . .

Слава, Слава, наша мати,
пробудилась от сна снов,
зачинает царствовати,
взывает храбрых сынов“ atd.

Jako všichni vrstevníci tak i Duchnovič projevoval vřelé sympatie k Rusku a dával jim plný výraz ve svých básních. Rusofilství nebránilo mu však skládati příležitostné básně loyální na počest černožlutého orla zvláště v době, kdy se vláda vídeňská začínala ujímat Rusínů proti persekuci maďarské. Toto zvláštní stanovisko Podkarpatských Rusů mezi Ruskem a Rakouskem Duchnovič vysvětlil sám r. 1850 takto: „Už se na nás hrnul proud zhouby, už se valila na nás bouře vodní, aby pokryla národ náš hroznými vlnami (revoluce v Uhrách), když milostivý vševládce silnou pravicí rozdělil před námi moře na dvě stěny, t. j. rakouskou a ruskou, a my — ó radost veliká! — jdeme živi uprostřed . . v slíbený a sladký pokoj . . .“

Duchnovič psal řečí slaveno-ruskou s hojnou příměsí živlů prostonárodních. Čistá řeč národní byla mu však sprostá, nevzdělaná, neliterární. O poměru církevní slovanštiny k lidové rusínštině soudil takto: „Naše mínění je, že národní náš jazyk je ve spojení s biblickým čili církevně-slovanským, my přejeme si k němu se přiblížiti a svou národnost na něm vzdělávati.“ Na směsi biblické řeči s národními živly založena je také rusínská gramatika Duchnovičova; tisk její v Pešti opatřoval J. Rakovskij, který ji přepracoval a přizpůsobil ruštině. Ostatně Duchnovič sám v pozdější době mnohé ze svých básní, psané v řeči sblížené s národní, změnil a snažil se jim dáti formu ruskou.

V Duchnovičovi lze spatřovati nejušlechtilejšího představitele národního obrození Podkarpatských Rusů. Působením jeho začal se národní a literární ruch utěšeně zvedat a rozvíjet. Rozvoj tento byl však znovu zastaven bezohledným úsilím maďarisačním, které se rozmohlo zejména po zavedení dualismu. Maďaři obrátili pak proti Podkarpatským Rusům celou svou nenávist,

kterou chovali proti Rusům za porážku r. 1849. Pohříchu nezůstali Podkarpatští Rusové mezi sebou svorni a rozštěpili se ve dvě nepřátelské strany: rusofilskou a ukrajinofilskou, které se navzájem potíraly.

Podobný osud stihl také haličské Rusíny. Naděje, vzbuzené v l. 1848—9 ve volný rozvoj národnosti rusínské, se nesplnily. Politická reakce zmařila je v zárodku. Národní Rada byla r. 1851 rozpuštěna a jakékoliv politické projevy utlumeny. Časopisy kromě „Zory Halyćké" a úředního „Vistnyka" přestaly vycházet. V literatuře nastalo mrtvé ticho. Ke své vlastní škodě rozstoupili se Rusíni tak jako soukmenovci jejich v Uhrách ve dva nepřátelské tábory: národní a staroruský. Strana národní obhajovala zásady, jež hlásal Šaškevyč; bylať přesvědčena, že vzdělání lidu možno s prospěchem povznésti jedině prostředkem živé řeči národní. Posilu pro své národní a literární snažení hledala u svých soukmenovců Ukrajinců v Rusku, u nichž kultura byla pokročilejší a národní literatura již pevně zakotvena. Strana staroruská (svjatojurci, podle kostela sv. Jiří) klonila se k Rusku a pokládala Rusíny za část Velkorusů. Střediskem jejím byl „Stavropyhijskyj institut", který vznikl za cís. Josefa II. ze starodávného církevního bratrstva lvovského a náležel mezi nejbohatší ústavy v Haliči. Skládajíc se hlavně ze zpátečnického duchovenstva a z přívržencú církevně-slovanské řeči, pohrdala lidem a jeho řečí a nedbala o jeho duševní povznesení. Mluvčím jejím byl *Denys Zubryćkyj*, archivář města Lvova a Stavropyhijského institutu, který ve své „Istoriji drevnjago Galičsko-russkago knjažestva" (1851—5) lidovou řeč potupně nazval „krajinským nářečím haličské chátry" a velkopansky tvrdil, že „prostému člověku stačí kniha modlicí, katechismus a žaltář". Strana národní byla i svým počtem i svým vlivem slabší, neboť Starorusové zmocnili se všech významnějších institucí kulturních, jako Stavropyhijského ústavu, Matice a Národního domu. Strana rusofilská rostla i tím, že mnozí dřívější „národníci" pozbyvše důvěry ve vlastní síly a ve vítězství národních ideálů, hledali oporu ve velikém národě ruském. Hlavním orgánem strany bylo „Slovo" (1861—1887), jediný tehdy vážnější časopis politický, který měl ohromný vliv na celou tehdejší společnost rusínskou. S počátku „Slovo" nestálo ještě na výlučném stanovisku rusofilském a uveřejňovalo i práce některých ruských Ukrajinců, avšak později bylo rozhodně rusofilské, jak mimo jiné svědčí toto prohlášení z r. 1866: „Nemůžeme se oddělovati čínskou zdí od svých bratří a oddalovat se od jazykového, literárního, církevního a národního spojení s celým ruským světem. My nejsme Rutheni z r. 1848, my jsme skuteční Rusové." Do konce let sedmdesátých měla strana rusofilská rozhodnou převahu v obecenstvě rusínském; hlásila se k ní většina duchovenstva, úřednictva, i tehdejší

inteligence. Kdežto strana národní nemohla se vykázati žádným významnějším spisovatelem, na straně rusofilské působili tehdy vlivní spisovatelé, jako *Ivan Hušalevič*, skladatel dramat, *Bohdan Didyćkyj*, redaktor „Slova“, *Ivan Naumovyč*, redaktor populárního měsíčníku „Nauka“ a j. Tuhé spory a třenice mezi oběma stranami neblaze působily na rozvoj literární tvorby a byly příčinou jejího úpadku. V užívání spisovného jazyka byl úplný zmatek; národovci psali řečí lidovou, rusofilové t. ř. jazyčjem, t. j. míchanicí řeči církevní, ruské, ukrajinské a polské. Zmatek byl zvětšen ještě tím, že z podnětu gubernátora Agenora Goluchowského vláda se snažila vnutit Rusínům místo kyrilice písmo latinské. Úkolem tím byl pověřen Čech Josef Jireček, tajemník ministerský, který vypracoval podle českého nový systém pravopisu rusínského. Zásady jeho vyložil v brošuře „Über den Vorschlag, das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben“ (1859). Když pak Rusíni všech odstínů (Jos. Lozyńskyj, Holovaćkyj, Didyćkyj, M. Kuzemśkyj) rozhodně se tomu opřeli, vláda byla nucena upustit od svého úmyslu.

V Bukovině, kde měl převahu živel německý a rumunský, teprve v letech šedesátých začal se probouzet čilejší život národní. Hlavní básník bukovinský *Josif Jurij Feďkovyč* (1814—1888), „slavík Bukoviny“, nejdříve skládal německé básně. Když se mu dostaly do rukou sbírky maloruských písní národních, Ševčenkův „Kobzar“ a Kulišův almanah „Chata“, zamiloval si národní jazyk a začal v něm básnit. Sbírka jeho „Poezij“ vyšla r. 1862 ve Lvově. Nejlepší jsou v ní „vojenské dumy“, zobrazující dojmy z vojenského života, jejž Feďkovyč jako dlouholetý důstojník dobře znal. V něžných a dojemných tónech, jimž zvláštního půvabu dodávají obraty a formy z národních písní bukovinských, pěl o touze vojínů po rodné zemi („Dezertyr“, „Rekrut“, „Svjatyj večir“); o těžké službě vojenské („V arešti“, „Pid Kastanedolov“), o účasti v srážkách („Tovaryši“), o smrti vojáků („Truparnja“, „V cerkvi“) a p. Vojín na př. dostane z domova drobňoučké psaníčko a hluboce se zamyslí:

„Ой, ненечка (matička) старенькая
ми пише в одно,
що там зима тяженькая
а їй студено;
нема, нема її кому
врубати дрівець,
бо їй синок, один в дому —
цісарський стрілець.“

Nesnese toho synovské srdce:

„І схопився як поломінь,
полетів як птак,

а вітер з ним не йде в догін,
бо годі 'му так;
бо він летить до матінки
старої домів,
дрівець її врубатоньки,
би хатку нагрів."

Tyto svěží a originální písně, proniknuté demokratickým duchem a soucitem s nevolnými obětmi militarismu, byly radostně uvítány a autor jejich veleben jako druhý Ševčenko. Tato pochvala svedla však básníka s pravé cesty; nedbaje vlastního vnuknutí, začal otrocky napodobovat básně Ševčenkovy a spoutal tak vlastní invenci. Básnickou slávu jeho nezvýšily také pozdější písně vojenské, přeplněné ruteno-rakouským patriotismem a loyalitou. Většího významu nabyly jeho povídky ze života huculského.

[И. Заневич (Терлецький): Літер. стремлїння гал. Русинів (Житє і Слово. Льв. 1894); Галиць.-русь. письменство 1848—1865 (Л. Н. Вісг. 1903, VI—XII). — М. Драгоманов: Литер. движеніе в Галиціи (Полит. соч. М. 1908); Литер.-обществ. партіи в Галиціи (ibid.). — К. Студинський: Причинки до історії культур. життя Галицької Руси в л. 1833—1847 (Кореєп. Я. Головацькаго. М. 1905, 1909). — М. Возняк: Просвітні змагання гал. Українців в 19 в. Льв. 1912.

І. Созанський: До історії участи галиць. Русинів у слов. конгресї в Празї 1848 (Зап. Шевч. 72, 1906). — Ів. Брик: Славянський зїзд у Празї 1848 і укр. справа (Зап. Шевч. 129. 1920). — Посольство угорских Русских 1849 в Вѣнѣ (Рус. Вѣст. 1872. IV). — Ад. Добрянскій (Lukšićovy Slav. Blätter I. 1865; Вергун: Слав. Вѣк I. 1901. 18). — В. Гнатюк: Причинки до історії зносин між галиць. і угорсь. Русинами (Л. Н. Віст. 1899. IX).

І. Созанський: О. Духнович, угрорус. автор нар. учебників і публіцист. Льв. 1908; Поетична творчість О. Д. (Зап. Шевч. 86). — Фр. Тихій: Поезіи А. Д. Ужг. 1922. — В память А. Д. Ужг. 1923.

Ів. Франко: Из історії москвофиль. письменства в Галичині (Л. Н. Віст. 1899. X-XI); Ів. Гушалевич (ibid. 1903. VIII. IX. XI).

Ст. Смаль-Стоцький: Буковинська Русь. Чернівці 1897. — Автобіогр. Федьковича (Поезіе І. Федьковича І. Льв. 1862). — K. B. Kadlec: Jos. Feďkovič i jeho liter. význam pro rak. Rusíny (Slov. Sbor. VI. 1887). — О. Колесса: Ю. Коссован-Федькович. Льв. 1893. — І. Франко: Перше повне видане творів Ф. (Дїло 1901). — Р. Заклинський: За слідами Ф. (Л. Н. Віст. 1905. IX, XII). — М. Євшан: Ф. в світлі нових матерялів (Л. Н. Віст. 1911, IX). — О. Маковей: Житєпись О. Ю. Гординського-Федьковича. Льв. 1911 (tam úplná bibliografie).

HLAVA III.

Literatura polská do r. 1863.

Po osudném povstání r. 1831 nastalo rozdvojení literatury. S počátku měla prvenství literatura emigrační, která vyvrcholila v poesii tří velikých básníků: Mickiewicze, Słowackého a Krasińskéhc. Teprve později nabyla zase převahy literatura na vlastní půdě polské.

I. Rozkvět literatury v emigraci.

1. Adam Mickiewicz.

Poesie *Adama Mickiewicze,* která již doma a za nuceného pobytu v Rusku bohatě rozkvetla, v emigraci vydala plody nejskvělejší, jež zvěčnily původce svého jako předního pěvce a věštce národního. Roku 1829 Mickiewicz opustil Rusko, přes Německo, Čechy a Alpy cestoval do Italie. V Římě dokonala se v nitru básníkově úplná přeměna mravního názoru světového, jejíž zárodky si přinesl z Ruska ze styku s mystikem Oleszkiewiczem. Přeměnu tuto podporovalo samo kouzlo Říma, jehož monumentální stavby a umělecké památky připomínaly mu odvěký postup lidskosti k Bohu. Působili i lidé, s nimiž se v Římě stýkal. Bylo to zbožné prostředí rodiny hr. Ankwiczů, jejíž mladistvá dcera Eva Henryka, dívka jemná a nábožná, nebyla mu lhostejná. Ještě mocněji ho rozněcovaly časté rozhovory s kn. Stanislavem Chołoniewským, stoupencem náboženského horlitele Lamennaise, a nabádavé čtení spisů Tomáše Kempenského „O následování Krista". Všecko to způsobilo, že se básník nábožensky obrodil, horlivě se účastnil obřadů a svátostí církevních a uznával plnou závislost člověka na vševládném Tvůrci.

Léto ztrávil na cestách po Italii a Švýcarsku, kde se setkal s Z. Krasińským, načež se zase vrátil do Říma, studoval Danta a umělecké památky křesťanské. Často se bavil vypravováním Henryka Rzewuského o dávném živobytí šlechtickém v Polsku. V prosinci r. 1830 překvapila ho zpráva o povstání ve Varšavě. Nejasný ráz povstaleckého ruchu vzbuzoval v mysli jeho vážnou pochybnost ve zdar započatého boje. Proto se rozhodl čekati, až průběh událostí podá mu příležitost, aby podle svého přesvědčení a podle

sil svých zaujal k povstání určité stanovisko. V květnu r. 1831 opustil teprve Řím a odcestoval do Paříže, aby odtud sledoval vývoj události. Po dvouměsíčním čekání rozhodl se odjeti přes Drážďany na místo války. Přepravil se už přes hranice království kongresového, ale brzy se vrátil a usadil se ve Śmielově nedaleko hranic. Zatím přišla zpráva o vzdání se Varšavy, zbytek vojska polského přešel přes hranice a předáci povstání houfně prchali do ciziny. Události tyto hluboce ho dojaly; odjel do Drážďan, kam se uchýlil také veliký počet emigrantů. O čem Mickiewicz v této osudné pro národ době nejvíce přemítal, na to ukazuje list, v němž r. 1832 Lelewelovi psal: „Bůh nepopřál mi býti účastníkem v tak velkém a plodném pro budoucnost díle. Žiji toliko nadějí, že nečinně nesložím ruce na prsou v rakvi ... Kladu veliké naděje do našeho národa a do následků nepředvídaných žádnou diplomacii ... Myslil bych jen, že našim tužbám bylo by třeba dodati rázu náboženssko-mravního, který je různý od finančního liberalismu Francouzů, a že třeba stavěti základy na katolictví ... Možná, že národ náš je povolán hlásat lidstvu evangelium národnosti, morálnosti a náboženství ...“ Myšlenky tyto našly své částečné vtělení v třetí části „D z i a d ů“ a šíře byly rozvedeny v „K s i ę g a c h n a r o d u i p i e l g r z y m s t w a“, bezprostředně potom vzniklých.

Třetí část „D z i a d ů“ vznikla průběhem května r. 1832. Přiznání básníkovo, že v čas modlitby v kostele drážďanském pocítil, „jako by se nad ním rozbila báň s poesií“, ukazuje stejně na náboženské zřídlo jeho nadšení, jakož i na živelní výbuch, kterým se uvolnilo napětí citové, vzniklé delší už prací ducha. „Dziady“ drážďanské myšleny byly jako první akt trojdílného dramatu národního, které zůstalo nedokončeno. Skládají se z prologu, devíti volně spojených scén a „Ustępu“. Celou skladbu pronikají dva základní motivy: historie vlastních zážitků básníkových, jež se dosud tajily v hloubi jeho duše, a historie pronásledování filaretů ve Vilně. Obě látky nabyly v mysli básníkově, vzrušené nedávnou pohromou národní, zvláštního zabarvení.

Již v Římě snažil se Mickiewicz po obrození náboženském rozřešiti pro sebe osobní problém pýchy a pokory. Ne pýchy, spoléhající na hrdý rozum, nýbrž pýchy mystické, plynoucí z přesvědčení, že člověk nosí v sobě obraz a podobenství boží a silou svého citu může se vyrovnati Bohu. Ohlasem tohoto boje mezi dvěma stavy duše — pýchou a pokorou — jsou náboženské básně v Římě složené, ale nejsilnějším výrazem jeho je veliká improvisace Konradova v „Dziadech“ a vidění kn. Petra, které tvoří organický celek. Improvisace Konradova (scéna 2.), připomínající prudký výbuch dlouho tajených sil živelních, je nejskvělejším projevem básnického nadšení a tvůrčí mohutnosti Mickiewiczovy. Byla napsána rázem, za jednu noc, po níž přátelé našli básníka

bledého, polooděného, vyčerpaného na zemi ve spánku. Konrad v první scéně nebral účasti v rozhovoru svých druhů-vězňů, poslouchal toliko, jako by sbíral z vypravování pro sebe zásobu myšlenek a citů. Vybuchl sice divokou písní na konci, ale teprve když ho soudruzi opustili, když zůstal sám, rozlehl se jeho titánský zpěv, jejž toliko Bůh a příroda mohli slyšet. Nejdříve se opájí vědomím své síly tvůrčí, cítí se povzneseným nade všecky básníky, chce na křídlech ducha svého vznésti se nad planety a hvězdy a dojít do zřídla stvoření, do Boha. Citem chce promluvit k Bohu, neboť cit velký ho pudí: láska k národu, jejž chce obšťastnit. Silou svého citu žádá od Boha spoluúčast v řízení světa, chce míti vládu, jako ji má Bůh, a vládnout dušemi, jako jimi vládne On. Když mu nikdo neodpovídá, ironicky volá: „Klamal, kdo Tě nazval láskou, Ty jsi toliko — moudrostí". I vyzývá Boha k odpovědi ve jménu utrpení celého národa, jehož je poslancem: „Já i otčina, to jedno; nazývám se milion, neboť za miliony miluji a trpím muka." Nedostávaje odpovědi, zaklíná znovu Boha, aby mu dal aspoň část té vlády, kterou má, a částí tou by lidstvo učinil šťastným. Nemoha se dočkati odpovědi, smělé hrozí Bohu a chce již pronésti poslední rouhavá slova, že Bůh není otcem, nýbrž — tyranem (carem), ale nežli je vysloví, omdlí . . . Boj titána s Bohem byl dobojován.

Zlého ducha pýchy, jenž posedl Konrada, vyhání kněz Petr (sc. 3.), který pokornou modlitbou očišťuje vinu Konradovu a vyprošuje mu odpuštění. K prosbám Petrovým pojí se i tichá modlitba dívky Evy (sc. 4.), — vzpomínka na Evu Ankwiczovou a její společnici Łempickou. Co Bůh odepřel pyšnému Konradovi, toho dopřává pokornému a prostému knězi Petrovi, jemuž se ve zvláštním vidění (sc. 5.) odclání utrpení Polsky. Spatřuje, jak vězně-filarety odvážejí násilně na sever. Jediný z nich ujde, vzkřisitel národa, jehož jméno je 44 — tímto apokalyptickým číslem mínil asi Mickiewicz ve své ekstasi sama sebe. Utrpení Polsky jeví se pak Petrovi jako ukřižování Krista. Mickiewicz rozvedl tu podobenství o Kristu a Polsce, jehož již dříve užil Brodziński. K vidění Evy (sc. 4.) účinný kontrast tvoří vidění senátora (sc. 6.), jemuž se zjevují příští tresty pekelné.

Druhý základní motiv — historie pronásledování filaretů ve Vilně — rozvíjí se v scénách 1., 7. a 8. Všecky tyto scény mají společný ráz objektivnosti a historičnosti. Realism líčení lehce je zabarven humorem, žertem a satirou. Sytě je tu vykreslen obraz zkaženého despotismu a úřednictva a spolu vliv této hniloby na společnost ve Varšavě. Dojem líčení zvyšuje se účinnými kontrasty, na př. když básník na jedné straně zobrazuje kruté výslechy vězňů a na druhé straně veselý ples, tu mučení Rollisona, tam zase pusté žerty senátorovy (Novosilcovovy), tu zbědovanou matku, tam krasavici, zvoucí senátora do koncertu a p. Poslední

scéna „Noc dziadów“ spojuje „Dziady“ varšavské s vileňskými. Kouzelník (guślarz) cituje ducha Gustavova, ale marně; Gustav neumřel, toliko se přerodil — v Konrada.

K „Dziadum“ drážďanským připojen je „Ustęp“, věnovaný „Přátelům Moskalům“, bezpochyby materiál k obmýšlenému aktu druhému. Jsou v něm uloženy básníkovy postřehy, dojmy a nálady z doby pobytu na Rusi. Živě líčí básník svou cestu na Rus, popisuje Petrohrad a jeho předměstí, maluje barvitý obraz přehlídky vojska, vzpomíná na rozhovor s Puškinem u pomníku Petra Velikého a na mystika Oleszkiewicze. Všímá si přírody, kterou plasticky maluje, i lidí, jejichž portréty výrazně kreslí. Často ozývá se v jeho líčení hořká ironie a ostrý sarkasm, ale nikdy ne na úkor věrnosti a pravdy.

„Dziady“ řadí se ideově i formálně k nejvýznamnějším činům básnickým v literatuře světové. Nejvznešenější city a tužby, jež může obsáhnouti srdce člověka a vlastence, našly v nich plné vyjádření, a to ve formě svrchovaně umělecké a svého způsobu zcela originální. Obdivuhodné jest umění básníkovo, s jakým dovedl spojiti skutečnost a fantasii, nejsilnější výbuch vzpoury a pýchy s křesťanskou pokorou, nejprudší kletbu se zbožnou modlitbou a najíti pro tyto nejrozmanitější projevy přiměřený a dokonalý výraz. O hlubokém dojmu jejich na vrstevníky nejlépe svědčí to, že četní básníci soudobí, jako Garczyński, Słowacki a Krasiński, podlehli jejich kouzelnému vlivu a dále snuli ideje v nich naznačené. S „Dziady“ vileňskými spojuje je nejen hlavní osoba, Gustav-Konrad, a obřad dziadů, nýbrž i společná idea vnitřní o vlivu a působení světa nadzemského, světa duchů na osudy lidské.

Po ukončení „Dziadů“ Mickiewicz odjel do Paříže, kde našel na tisíce emigrantů. Všichni měli na mysli společný velký cíl: osvobození otčiny, nemohli se však shodnouti v prostředcích. Mickiewicz vědom jsa si svého poslání básníka-věštce národního, pojal plán vytknouti emigraci společný cíl a napsal „Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego“ (roku 1832). První náčrtek vznikl v Drážďanech hned po ukončení III. části „Dziadů“ a měl míti název „Katechism pielgrzymstwa polskiego“. Po přibytí do Paříže, když poznal na vlastní oči neblahé poměry mezi emigrací, uznal za vhodné výklady své přiměřeně doplniti a rozšířiti. První část, „Księgi narodu polskiego“, zabývá se minulostí a obsahuje historiosofickou úvahu básníkovu, opřenou o evoluční pojetí dějin. Druhá část, „Księgi pielgrzymstwa“, má ráz poučný a rozvíjí společenské a politické zásady, jež poutníci (emigranti) polští mají na zemi rozšířit a upevnit, připravujíce morálním obrozením společností a vlád evropských osvobození vlastní otčiny. Emigrace polská má příkladem vlastního života mravního, silou vlastních ctností přesvědčit Evropu, že má vyšší

poslání, že cílem jejím je netoliko svoboda Polsky, ale všech národů. „A váš zákon jiný jest, neboť vy mluvíte: všecko, co naše jest, Otčiny jest; všecko, co naší Otčiny jest, volných lidí jest . . . Protož buďte dokonalými jako apoštolové a národové vám uvěří, a co ustanovíte, právem bude nejen pro vás, ale pro všecky lidi volné."

Mickiewicz ve svých „Knihách" zobrazil vysoký ideál křesťansko-mravní, avšak ve svém zápalu vlasteneckém a ve snaze utěšiti emigraci nestavěl na pevné půdě. Názor jeho na minulost Polsky byl příliš optimistický a idealisující; v minulosti zřel jen samé ctnosti, nikoliv také osudné vady. Tento kult veliké minulosti sdílel se svými vrstevníky, kteří rovněž jako on neviděli v uznání chyb cestu k napravení. S touto apotheosou minulosti souvisel i vzrust ideje mesianistické, napověděné již v „Dziadech" a v „Knihách" už určitě formulované. „Knihy" nebyly od emigrace uvítány, jak to autor jejich očekával; ani pravice (Czartoryského), ani levice (Lelewelova) nebyly spokojeny zásadami v nich ohlášenými. Jen malý hlouček jednotlivců je ocenil: filosofové Jański a Królikowski, moralisté Brodziński a Witwicki, básníci Zaleski, Krasiński i Słowacki, z Francouzů Montalembert a Lamennais. Vzbudily zájem i v ostatní Evropě; žádné z děl Mickiewiczových nebylo tak hojně překládáno do cizích jazyků jako jeho „Knihy".

Život mezi emigranty rozptýlil sice víru Mickiewiczovu v „apoštoly civilisace", ale přesvědčení jeho o mučednické Polsce, „posvěcující se za lidstvo", ho neopustilo. V článcích politických a literárních nepřestal vykládati své názory a povzbuzovati krajany k svornosti a shodě, snaže se jim vštípiti přesvědčení, že „kníže, hrabě, sedlák i žid" stejně jsou potřební k budoucímu dílu osvobození Polsky a že „každého z nich třeba přetvořit na Poláka". V mysli jeho uzrával plán ukázati na živém příkladě, jak mnoho polskosti se skrývalo na prostém dvoře šlechtickém a jakým sloupem polskosti byla šlechta polská. Zrodilo se arcidílo jeho „Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie" (r. 1834).

Na vznik „Pana Tadeusze" mnoho působil hluboký stesk básníkův po rodné zemi a osamocení, jež trpce pociťoval mezi emigranty, kteří málo dbali jeho rad a výstrah. V této osamělosti vzpomínal na rodný kraj, na časy tam blaženě prožité, na lidi, v jejichž prostředí ztrávil své šťastné mládí. S počátku měl v úmyslu napsati dílo neveliké, „poema sielskie", na způsob Goethova „Hermanna a Doroty", jehož předmětem by byl milostný poměr Tadeusze a Zoši, zobrazený na půdě půvabné přírody litevské a domácího života vesnické šlechty polské. Uvedením tajemné postavy Jacka Soplice do vesnické idyly rozšířil se původní plán básně, až se změnila — zejména také vlivem reminiscencí z románů W. Scotta — v obšírnou epopej ze života

starošlechtického v Polsku. V osnovu „Pana Tadeusze“ vešlo nejvíce osobních vzpomínek básníkových; mnohé podrobnosti, charakterisující starobylý život polský, vážil z vypravování Henryka Rzewuského a od svých přátel Witwického, Goreckého, Domeyky, Odyńce a j. Většina osob je kreslena podle skutečných vzorů; prvotně byly zvány vlastními jmény, teprve v poslední redakci byly přiměřeně změněny. I místní kolorit je věrně zachován. Čas nejpěknější, doba roční z úmyslu jest tak volena, aby příroda mohla rozvinouti všecky své poklady. Místo děje, statek Soplicovo, noří se v bujné zeleni, kterou jasně ozařuje slunce. Přírodě i lidem dobře se tu vede. Jest to zkrátka obraz domova, jak jej básník-vyhnanec choval v mysli své, ozdobiv jej ve vzpomínce všemi přednostmi blaženého kraje. Portréty jednotlivých osob básník kreslí úsečně, ale pevnou rukou, vytýkaje u nich rysy zvláště charakteristické a individuální, a to zevnější (šat, vzrůst, pleť a p.) i vnitřní, označené rázem řeči, posuňky a způsobem myšlení. Při tom je často staví v účinný kontrast, aby se postavy jejich ostře rýsovaly; na př. Tadeusz a Horeszko, Zośa a Telimena, asesor a rejent, Plut a Rykov atd. Jen několik osob je osamoceno, jako Maciek Dobrzyński, starý Wojski, podkomoří, žid Jankiel. Předvedená společnost je tak mistrně vybrána, že představuje nejvýraznější typy venkovské šlechty, která byla srdcem dávného organismu Polsky. V živých obrazích vykresleny jsou její mravy a zvyklosti při hostinách, honech, hospodářství, zájezdech, soubojích, zásnubách, tancích a p. a pro věčné časy zachycen morální a kulturní stav její v době zvláště významné r. 1811—12, kdy výprava Napoleonova na Rus vzbuzovala bujné naděje. Postavou Jacka Soplice, na němž básník zobrazil vlastní přerod duševní a naznačil svůj poměr k Evě Ankwiczové, spojena je idyla šlechtická s politickým hnutím národním. Jako lidé tak i příroda zobrazena je rukou mistrovskou. Básník sám byl si vědom, že v překrásných obrazích přírodních tkví čarovný půvab jeho básně. Výběrem a silou barev, střídáním světla a stínu Mickiewicz náleží k nejlepším koloristům světovým. Jeho popisy východu a západu slunce, noci a bouře jsou arcidíla umění malířského. Nevnímal však jen zrakem, nýbrž i sluchem a dovedl i dojmy sluchové sytě vystihnouti slovem. Výraz, verš, rytmus i rým měly u něho sílu štětce i hudebního nástroje. Líče na př. bouři, plně zachycoval jak efekty světelné tak i zvukové, jež se při bouři ozývají. Prostota, jasnost a přirozenost verše a řeči, barvitost, síla a obraznost stylu zdobí celou báseň; k tomu se pojí jasný humor, v němž zdravá, prostá veselost společenského zemana splývá s dobrodušným úsměvem člověka zkušeného. Ale největším půvabem básně je ryzí duch polský, který z celé skladby vane. Právem bylo řečeno, že v celém písemnictví polském není druhého souboru polskosti, není jiné knížky, která

by — jako ona — smývala s Poláků plíseň cizozemštiny a o níž by bylo možno říci s oním poslem Bartkem: „Wpadam do Soplicowa jak w centrum polszczyzny, tam się człowiek napije, nadysze Ojczyzny!“

Za několik neděl po vydání „Pana Tadeusze“ Mickiewicz se oženil s Celinou Szymanowskou, dcerou slavné pianistky, u níž býval hostem v Petrohradě. Našel v ní družku milou a dobrou, která mu měla zpříjemnit život ve vyhnanství. Při tom nepřestal pečovat o emigraci. Zklamán jsa svými pokusy o reformu politiky emigrační, tím horlivěji obrátil svůj zřetel k stránce náboženské, v ní hledal sám úlevu a k témuž zřídlu útěchy duševní nabádal své přátele. Na konci r. 1834 zorganisoval „Towarzystwo Braci Zjednoczonych“, jehož účelem bylo cvičiti se vespolek v pobožnosti a povzbuzovati k ní ostatní rodáky, aby „se modlili každodenně za sebe, otčinu, bližní, za přátele i nepřátele“. Nálada náboženská vedla ho k horlivému čtení děl theosofických a mystických. Nejsilnější vliv na jeho mysl měl mystický filosof francouzský Saint-Martin, usilující o plnější křesťanství, než je hlásala církev katolická. Ze snů náboženských a reflexí theosofických vyrušovala ho často drsná skutečnost, hmotný nedostatek, který se začal rozmáhati v jeho domácnosti. Aby si hmotně vypomohl, psal literární články a úvahy francouzské. Z téhož podnětu skládal dramata francouzská „Konfederaci Barscy“ a „Jakób Jasiński“. První kus měl se hráti v divadle Porte Saint Martin; ačkoliv se ho vřele ujímala George Sandová a Alfred de Vigny, nebyl přece přijat pro nedostatek scenické úpravy. Delší dobu zabýval se skládáním „Historie polské“, kterou dovedl jen do r. 1194. Svou koncepci historickou zakládal na idei evoluce mravní, na postupu bytosti lidské přes vyšší a vyšší stupně života do jeho plnosti, t. j. do Boha. Teprve r. 1839 zbyl se hmotných starostí, jmenován byv profesorem literatury latinské na akademii v Lausanně. Výklady jeho zjednaly mu velikou oblibu u žáků i představených; je to důkazem geniálnosti Mickiewicze, že se hravě dovedl vpraviti do předmětu, jímž se nezabýval od studií universitních. Vnitřně nebyl však spokojen, o čemž svědčí básně „Nad wodą wielką“, „Snuć miłość“, „Gdy tu mój trup“ a „Kochanek duchów“, v nichž se ozývá těžký stesk po vlasti. Za rok byl povolán vládou francouzskou na nově zřízenou stolici slovanských literatur v Collège de France. Výklady jeho byly ovšem spíše básnické nežli přesně vědecké, sám Mickiewicz označil je jako improvisace, ale dojímaly posluchače — bývali mezi nimi i učenci jako Quinet, Michelet a j. — novostí názorů, plastikou charakteristik, svěžestí a hloubkou synthes, silou a vzletem výrazu. Počínajíc druhým rokem Mickiewicz zabarvoval však své výklady ideami towianství, s počátku jen narážkami na blížící se novou epochu v rozvoji

lidstva, neméně ještě podstatně historický a literární ráz svých výkladů. Ale čím dál tím hlouběji se nořil v ideje towianismu a mesianismu, zkracoval charakteristiky historické a literární a liboval si v líčení všeobecných pohledů na „ducha“ času a národů. Živel filosofující a mesianistický nabýval převahy a vývody historicko-společenské a literární utápěly se v towianismu. Nepokrytě již hlásal příchod nového ducha, který se zjeví uprostřed Slovanů, neboť rod slovanský je zbožný, prostý, dobrotivý a silný. Duch ten vyjde z toho lidu slovanského, který nejvíce trpěl, nejtěsněji se stýkal s Evropou, nejvíce od ní přijal a nejvíce jí sloužil. Prvenství toto náleží národu polskému, který si je zasloužil svým dlouhým a hrozným utrpením. V kursu čtvrtém vyhlásil již Towiańského přímo za Mesiáše a za předmět svých výkladů zvolil „Besedu“ Towiańského, uznávaje ji za nejvyšší plod písemnictví polského. Když pak došlo při výkladech jeho k politické demonstraci pro Napoleona, vláda francouzská dala Mickiewiczovi dovolenou, z níž se už nevrátil na katedru.

Na vzrust mystického nazírání Mickiewiczova mnoho působily příčiny zevní. Předně již ohromná práce duševní, jíž bylo potřebí k přednáškám z oboru, na nějž se dříve nepřipravoval, vyčerpala zásobu jeho sil. Žena jeho znovu těžce ochuravěla, takže byl nucen r. 1841 odvézti ji do ústavu k léčení. Vrátiv se domů k dětem, byl blízek zoufalství. Náhle zvuk zvonku ohlašoval mu příchod neznámého člověka; byl to Ondřej Towiański. V rozhovoru zjevil Mickiewiczovi některé podrobnosti z intimního života a slibem, že uzdraví jeho ženu, rázem si zjednal důvěru zmučeného básníka. Důvěra jeho vzrostla, když Towiański skutečně přispěl k uzdravení jeho ženy, promluviv k ní několik tajemných slov.

Ondřej Towiański, mystik a visionář, obdařený vzácnou energií ducha, narodil se r. 1799 na Litvě. Ukončiv gymnasium ve Vilně, navštěvoval universitu vileňskou současně s Mickiewiczem, ale neúčastnil se ruchu filomatského. Po skončení studií universitních byl několik let úředníkem soudním a při důležitých rozsudcích neřídil se tak předpisy zákona jako vnuknutím, plynoucím z modlitby a náboženské meditace. Po smrti otcově ujal se správy rodného statku, snaže se ve smyslu svých zásad zlepšiti poměry sedláku a povznésti jejich mravnost. Často prodléval na léčení v Karlových Varech a Teplicích a zjednal si přívržence v generálu Skrzyneckém. Po třech letech opustil rodnou ves a odjel za hranice, jsa přesvědčen, že má vyšší poslání od Boha. Roku 1840 přibyl po prvé do Paříže — přilákala ho tam zpráva o převezení pozustatků Napoleonových —, v l. 1841—1842 trvale se zdržoval v Paříži.

Towiański pokládal se za vyslance božího, který má oznámit, že lidskost vstupuje do nové epochy, že ustane v krátké době

všecko utrpení, zavládne evangelium lásky a s ním i volnost. V díle obrození nového života přikládal veliký význam Slovanstvu, zvláště emigraci polské. Jakožto vůdčí ideu svého poslání prohlásil realisaci toho, co je řečeno v modlitbě Páně: „Posvěť se jméno Tvé — buď vůle Tvá svatá jako v nebi tak i na zemi — přijď království Tvé!“ Dosud to bylo pouhou theorií, nyní má se to státi skutkem. Učení své Towiański vysvětlil v listě, t. ř. Besedě, který slohem velmi drsným a nejasným poslal přívrženci svému generálu Skrzyneckému. Úkolem pozemského života je podle Towiańského snaha roznítit v sobě světlo i oheň božský. Kdo toho nevykoná v životě pozemském, musí se po smrti káti tak dlouho, až ho Vyšší vůle uvede zase do nového života tělesného. Duše těch, kteří vykonají pozemskou pout v duchu Lásky, stanou se duchy vyššími, světlými. Nad celou zeměkoulí vznášejí se nesčetné mraky duchů, kteří tvoří světlé nebo temné sloupy podle své hodnosti. Duchové temní jsou blíže u země, duchové vyšší, přímo na Bohu závislí, jsou výše, ale i ti mohou se k člověku sníženi, vidí-li v srdci jeho rozněcené světlo Kristovo. Všecko, co se děje na světě, děje se působením jedněch nebo druhých duchů; oni vládnou lidmi a řídí jejich konání. Člověk má sice svobodnou vůli, může se tak či onak rozhodnouti, ale zástupy světla i temna čekají, jak se rozhodne; tehdy duchové světla nebo temna jím zavládnou a ponoukají ho k dobru nebo k hříchu. Kristus uvedl v lidstvo touhu po mravní dokonalosti a umožnil tím spolužití s duchy, stojícími na vysokém stupni božskosti, ale za časů Kristových jen malý počet lidí byl připraven přijmouti Ho a nedovedl změnit svět ve shodě s Jeho učením. Za doby přítomné, kdy lidskost dostoupila určité zralosti, Bůh dožaduje se, aby plně byla zrealisována nauka Kristova, proto posílá nové světlo a lásku po svém vyslanci (t. j. Towiańském), aby vštípil na zemi touhu vyšší a tím přemohl ovládajícího ji ducha temnosti. V nové epoše, jejímž hlasatelem je Towiański, bude netoliko očištěno a rozžhaveno světlo Kristovo, leč i napětí jeho se povznese. Teprve v sedmé epoše zlo úplně zmizí a země stane se nebem.

Při volbě svých přívrženců Towiański jevil neobyčejnou bystrost, ostrovtip a obratnost. Mickiewicze zastal v takovém stavu duševním, že ho získal na první ráz. Jakkoliv k tomu nemálo přispěly také některé vedlejší okolnosti, přece hlavní příčinu sluší hledati v hluboké shodě některých jejich názorů a v sklonu obou k mysticismu, který se již projevoval v dřívějších pracích Mickiewiczových. „Moje víra v slova Ondřejova,“ vyznal básník, „je výsledkem celého mého života, všech mých schopností a prací duševních. Kdo by přečetl mé spisy, přesvědčil by se, že to, co se děje, jsem předvídal.“ V Mickiewiczovi Towiański našel ohnivého apoštola, který se všecek věnoval propagandě učení nového mistra a zjednával mu svou vážností četné přívržence. Ostatně

Towiański sám svou osobností mocně působil na mysli emigrace. Byl živým vzorem své nauky, žil tak, jak učil, a to mu zjednávalo všeobecnou úctu. Život jeho byl skutečně realisováním, plněním slova božího, jak je sám pojímal, a v této realisaci trval po celý život přese všecka pronásledování. Towiański byv r. 1842 z Francie vypovězen, rozhodl se hledati u tehdejšího papeže Řehoře XVI. schválení své nauky, nebyl však k audienci připuštěn a zakázáno mu zdržovati se v Římě. Usadil se ve Švýcarsku, jsa v stálém spojení se svými přívrženci v Paříži. Když pak začal vyhledávati pro své účely všemožné protektory, brzy u cara Mikuláše, brzy u Rothschilda, nastala v lůně towiańčiků pařížských roztržka. Mickiewicz udržoval s ním spojení až do roku 1847. K roztržce mezi nimi nejvíce přispěla různost v názorech na věc Polska; pro Towiańského nejdůležitější byla t. ř. realisace ducha uprostřed Poláků a cizozemců, Mickiewicz zase toužil především po práci pro osvobození vlasti.

Bouřlivý rok 1848 vzbudil znovu naděje Mickiewiczovy v obnovu Polsky. Na první zprávy o revolučním hnutí v Italii spěchal do Říma, vyžádal si audienci u papeže Pia IX. a přednesl mu své plány. Byv v nadějích svých zklamán, obrátil se k tamní mládeži polské a získal 14 dobrovolníků, kteří měli tvořiti základ legie, ochotné bojovat za volnost národů. Při tom spoléhal na pomoc Slovanů v Rakousku, jejichž osvobození pojal ve svůj plán. V programu, jejž se svými přáteli sestavil, bylo také toto ustanovení: „Pomoc polityczna, rodzinna, należna od Polski bratu Czechovi i ludem pobratimczym Czeskim“. Také z Paříže, kam se vrátil, navazoval styky s předáky českými za účelem svobody politické.

Povolání Ludvíka Napoleona za presidenta republiky vzbudilo nové naděje básníkovy, neboť se domníval, že nový vládce podnikne také obnovu a přetvoření Evropy. Když vzplála válka krimská, zatoužil zorganisovat polskou legii v Turecku. Za přispění Czartoryského poslán byl od vlády francouzské, aby vyšetřil vědecké a literární poměry v krajinách křesťanských, podléhajících Turecku. V Cařihradě setkal se s Sadykem-pašou (Czajkowským), organisátorem pluků kozáckých v službě turecké, a jeho ženou Śniadeckou, opěvovanou od Słowackého. Stálé napětí a únavné cesty v době podzimní podryly jeho zdraví. Zemřel 26. listopadu r. 1855. Ostatky jeho převezeny byly z Cařihradu do Paříže a uloženy na hřbitově v Montmorency. Teprve r. 1890 spočinul veliký básník ve své otčině, kterou nade vše miloval, a pochován byl vedle královských hrobů na Vavelu v Krakově.

Poesii Mickiewiczovu z první periody jeho tvorby následovali četní básníci, avšak žádný z nich nevyrovnal se svému vzoru.

Přítel a průvodce Mickiewiczův na cestách *Antoni Edward Odyniec* (1804—1885) skládal balady podle Mickiewicze, Bürgera a Žukovského, legendy a jiné drobné básně. Jeho pokusy dramatické („Izora", „Felicyta", „Barbara Radziwiłłówna", „Jerzy Lubomirski") jsou slabé, bez dramatického života. Zásluhnější byly jeho překlady z Byrona, Walt. Scotta, Moora a Schillera. Zajímavé jsou jeho listy z cest „Listy z podróży", v nichž líčil své spolužití s Mickiewiczem ve Vilně, Petrohradě a za hranicemi do r. 1831. — *Julian Korsak* (1807—1855) psal drobné básně lyrické, elegie a listy. V duchu byronském složil báseň „Bejram". Nejlepší původní skladbou jeho je „Kamoens w szpitalu". Nejvíce obohatil domácí poesii pěknými překlady arciděl poesie evropské (Pindara, Horáce, Danta, Shakespeara, Byrona). — Profesor slovanských literatur v Collège de France *Aleksandr Chodźko* (1804—1891) vydal nevelikou sbírku básní, obsahující balady (nejznámější „Maliny"), poetickou povídku „Derar" v stylu orientálním a překlady písní novořeckých. — Také *Stefan Witwicki* (1802—1847) následoval Mickiewicze v baladách a romancích, celkem velmi slabých. Projevem jeho skutečného talentu jsou „P o e z j e b i b l i j n e", proniknuté hlubokou zbožností a složené v lahodné formě, a „P i o s n k i s i e l s k i e", jež zdobí prostota, srdečnost a barvitost písní lidových. Líbily se též jeho p o v í d k y (gawędy), jako „Rozmowa z Michałem", „Maciej czyli miłość pieniędzy" a j. Pěknou prózou napsal „W i e c z o r y p i e l g r z y m a", v nichž ostře tepal vady národní.

[H. Mościcki: Wilno i Warszawa v Dziadach M—a. Tło historyczne III. cz. D z i a d ó w. W. 1908. — J. Kallenbach: O Improvizacji Konrada, Lw. 1890. — Z. Lipiner: Widzenie X. Piotra. III. cz. Dziadów. Lw. 1904. — T. Sinko: Mickiewiczowskie widzenie X. Piotra (Przegl. Powsz. Kr. 1917). — M. Kawczyński: Dziadów cz. III. w stosunku do romantyzmu franc. (Rozpr. Ak. Um. XXI. 1893). — A. Górski: Monsalwat. W. 1919. — W. Borowy: A. M., Dziadów cz. trzecia. W. 1920. — J. Kallenbach: A. M. Dziady, cz. trzecia (Bibl. Nar. 20).

St. Tarnowski: O „Księgach pielgrzymstwa pol." (Pam. T. Mick. IV. 1890). — St. Pigoń: O „Księgach narodu i pielgrz. pol." Kr. 1911; Idee St. Martina w „Księg. pielgrz." (Z epoki Mick. Lw. 1922); Bibl. Nar. 17. — M. Kridl: Anhelli i Księgi pielgrz. (Bibl. W. 1913, IV.).

W. Gostomski: Psychologiczna gieneza „Pana Tadeusza" (Ateneum 1890, II.); Arcydzieło poezji polskiej. K. 1898². — J. Kotarbiński: P. Tad. Mick. jako epos (Bibl. W. 1898, III.). — Z. Wasilewski: Psychologja pomysłu P. Tad. (Śladami Mick. Lw. 1905); Mickiewicz i Słowacki. 1922. — St. Windakiewicz: Prolegomena do P. Tad. Kr. 1917. — St. Pigoń: Pierwszy pomysł P. Tad. (Przegl. W. 1922). — Br. Chlebowski: Unieśmiertelnienie artystyczne polskości w P. Tad. (Spraw. Tow. Nauk. Warsz.

1913. 7). — J. Witkiewicz: Mick. jako kolorysta. Lw. 1891. — St. Turowski: Wiersz w P. Tad. (Pam. Lit. X., XI. 1911, 1912). — K. Lapczyński: Flora Litwy w P. Tad. Kr. 1894. — J. Rostafiński: Las, bór, puszcza, matecznik jako natura i baśń w poezji Mick. Kr. 1921. — W. Bruchnalski: Reminiscencje w P. Tad. z Homera, Wergiljusza i Tassa (Pam. T. Mick. II.). — K. Wojciechowski: P. Tad. a romans W. Scotta. Kr. 1918.

W. Nehring: O paryskich prelekcjach A. M. (Pam. T. Mick. V.). — St. Waszyński: A. M., jego historjozoficzne i społeczne poglądy. Pozn. 1900. — Współudział A. M. w sprawie A. Towiańskiego. Par. 1877. — A. Baumfeld: A. Towiański i Towianizm. Kr. 1908. — St. Pigoń: Biesiada Tow. i jej komentarz v IV. kursie Prelekcyj parys. A. M. (Bibl. W. 1914). — Z Gąsiorowska: Służba narodowa we sprawie A. Towiańskiego (Prace hist.-lit. 10. Kr. 1918). — St. Pigoń: Zręby „Sprawy Bożej" (Z epoki Mick. Lw. 1922); Wybór pism i nauk A. Towiańskiego (Bibl. Nar. 8).

L. Siemieński: Religijność i mistyka w życiu i poezjach A. M. Kr. 1871. — M. Zdziechowski: Mesjaniści i słowianofile. Kr. 1888. — P. Cmielowski: Folozof. poglądy M. (Przegl. Filoz. 1898); Estetyczno-krytyczne poglądy M. (Pam. T. Mick. II., III., V., VI.) — Smolarski: M. jako krytyk liter. współczesnej (Przew. nauk. i liter. 1912). — Wł. Bełza: Z epoki M. Lw. 1911. — T. Wierzbowski: Z badań nad M. i utworami jego. W. 1916. — A. Niemojewski: Dawność a M. W. 1920. — L. Stolarziewicz: Bibliografja Mick. W. 1924.

Fr. Kvapil: A. M. v Čechách (Osvěta 1898). — J. Máchal: M. a Čechy (Čes. Čas. Hist. IV., 1898). — L. Hofman: A. M.; A. M. a socialism; Novější a nejnovější literatura o M. (Sebr. spisy I.).]

2. *Juliusz Słowacki.*

O slávu předního básníka a věštce národa s Mickiewiczem soupeřil *Juliusz Słowacki,* nejvýraznější představitel polského romantismu. Touha dojíti slávy básnické zaujala ho již z mládí. Jak sám ve svém památníku poznamenal, jsa ještě malý hoch, v zápalu zbožnosti nejednou se modlil: „O, Bože! dej mi slávu třeba po smrti, a za to nechť jsem nejnešťastnější, opovržený a nepoznaný v životě!" Po čem tak záhy prahla a toužila jeho mysl, toho se mu později dostalo v plné míře: dosáhl nejen slávy posmrtné, nýbrž byl už za živa veleben jako přední zástupce poesie polské vedle Mickiewicze a Krasińského.

Słowacki narodil se v Krzemienci na Volyni 23. srpna 1809. Otec jeho Euzebiusz, profesor literatury polské na lyceu krzemienieckém — potom profesor retoriky a poesie na universitě ve Vilně — překládal Voltaira a proslul jako skladatel dramat z dějin Polska a Litvy (Mendog, Wanda). Po brzké smrti otcově starala se o útlého a slabého hocha pečlivá matka Salomea, žena jemnocitná, lehce vznětlivá, romanticky založená a nadšená čtenářka francouzských románů. Matka-vdova po čtyřech letech provdala

se za dr. Bécu, lékaře a profesora university vileňské, otce dvou dcer, v jejichž dívčí společnosti mladý Julek vyrůstal. Něžná péče matčina a láskyplné hýčkání nevlastních sester vzmocňovaly vznětlivou jeho citlivost a budily v něm ješitnost a sklon k rozmarům. Ukončiv studie gymnasijní, poslouchal podle přání matčina práva na universitě vileňské, ačkoliv sám spatřoval své povolání v poesii. Mezi studující mládeží nebylo už toho duševního ruchu, jaký se šířil dříve působením filomatů a který by byl zajisté dal jeho duchu jiný směr. Słowacki přilnul jediné k staršímu již druhu, Lud. Spitznaglovi, fantastickému snílkovi, který ho strhoval v říši snů, visí a mystických vznětů. Tragická smrt Spitznagla, skončivšího z nešťastné lásky sebevraždou, otřásla Słowackým tím více, že byl sám beznadějně zamilován do Ludviky Śniadecké, dívky již dorostlé, vášnivého a bouřlivého temperamentu. Pohroma rodinná, náhlá smrt otčima, který byl zabit bleskem, přispívala rovněž k zvýšení chmurné a pesimistické nálady básníkovy. Vystudovav práva (r. 1828), přijal místo v ministerstvu financí ve Varšavě. Znuděný a znechucený administrativní prací s větším ještě zápalem než v dětství vrhl se v říši básnických snů ... Vyrušilo ho z nich povstání listopadové. Účastnil se ruchu revolučního a za několik dní po výbuchu napsal „Hymn do Bogarodzicy", „Odu do Wolności", „Pieśń legionu litewskiego", „Kulik", v nichž se snažil rozněcovat zápal revoluční. Sám však do vojska nevstoupil; 8. března 1831 opustil Varšavu a odjel do Londýna, potom do Paříže. Tam měl činnou účast v společenském životě emigrace a stýkal se s Mickiewiczem. Když však vyšla třetí část „Dziadů", v nichž se Mickiewicz dotkl blízkého poměru jeho otčima k Novosilcovu, Słowacki se urazil, hrozil soubojem a nechtě se s Mickiewiczem setkati, odejel do Ženevy.

Tříletý pobyt ve Švýcařích tvoří poměrně nejšťastnější dobu v životě básníkově. Léčil si tam prsa, nervy i duši. Čarokrásná příroda tamní a čtení spisů filosofických dávaly nový směr jeho názorům uměleckým. K památným událostem z pobytu básníkova v Ženevě náleží známost s rodinou Wodzińských, jejíž mladistvá a něžná dcera Marie vzbudila v něm city milostné. Ze Švýcarska odjel do Italie (1836) a v Římě setkal se s Krasińským. Rozhovory s ním pevně se mu vryly v paměť a zanechaly zřejmé stopy v jeho poesii. Touha spatřiti romantický Východ a poznati sv. zemi hnala ho na cesty. Dojmy, jichž zažil v Athenách, Kairu, na Nilu v Thebách a za karantény v El-Arishu, v Palestině a Syrii, obohatily jeho fantasii a poskytly mu hojných motivů básnických. Vrátiv se do Italie, meškal delší dobu ve Florencii, pořádaje v mysli bohatství zažitých dojmů. Cesta vzmocnila v něm energii života, radost z vlastních sil a chuť k nové práci. Účastnil se života společenského, prožil milostný román s krásnou Vlaškou

a pomýšlel na sňatek s Anielou Moszczeńskou, dívkou bohatou a hrdou. Z básníků upoutal ho Dante, z něhož vážil hojné podněty k novým skladbám. Odjev do Paříže, rozvinul úžasně plodnou činnost básnickou. Do této doby spadá také milostný román jeho s paní Bobrovou, ženou krásnou, půvabnou a vzdělanou, která byla dříve již předmětem lásky Krasińského a mnohem lépe chápala Słowackého, než ostatní jeho milenky: Moszczeńská, Wodzińská, Eglatyna Pattey atd.

R. 1842 setkal se s Towiańským, jehož učení ho mocně vzrušilo, nezůstal však dlouho pravověrným towiańczykem. Ačkoliv stejně věřil jako jiní „bratří" v zásady nového učení a v tajemné poslání Towiańského, byl přece individualitou příliš samostatnou, nerád se podroboval formalitám nového učení a věře ve své vyšší poslání, cítil se povzneseným nad ostatní „bratří", proto byl také formálně z „Kola" towiańczyků vyloučen. Revoluční rok 1848 povzbudil ho k veřejné činnosti. Odjel do Poznaně, potom do Vratislavi, aby se po dlouhém rozloučení shledal s matkou. Policií pruskou byl přinucen opustiti Vratislav a rozloučit se s matkou – navždy. Vrátiv se do Paříže, začal vážně churavěti a 3. dubna 1849 vypustil ducha. Pochován byl na hřbitově v Montmartre.

Od přírody nadán byl Słowacki jemnou organisací psychickou, která silně reagovala na každý zevnější popud. Sebe slabší náraz zevnější rozechvěl nejjemnější struny jeho nitra a vyvolal silnou reakci citovou. K tomu se pojila bohatá fantasie tvůrčí, která lehce přeměňovala dojmy, vzniklé vnějšími popudy, a vytvářela z nich obrazy nové. Tato zvláštní schopnost hravě si osvojovat zevnější dojmy, přetvořovat je a dodávat jim ráz osobních prožitků, přispívala nejvíce k tomu, že básník, jehož inspirací byla více četba než skutečný život, mohl bez újmy své originálnosti v hojné míře užívati cizích motivů literárních; dovedl je svérázně zpracovat, zabarvit je osobitě, takže se jevily v podobě nové jako plody jeho vlastního ducha. K službě své ohnivé fantasie měl veškerý poklad jazykový, pružný, ohebný a zvučný, který od šepotu nejjemnějšího mohl se povznésti k výrazům a tónům nejmohutnějším. Jako umělec a virtuos slova neměl Słowacki sobě rovně a právem mohl v „Beniowském" o svém stylu tvrdit:

„Ktoś to powiedział, że gdyby się słowa
mogły stać nagle indywiduami,
gdyby ojczyzną był język i mowa:
posąg by mój stał, stworzony głoskami,
z napisem patri patriae....
Stój! ten posąg błyska skrami,
spogląda z góry na wszystki języki,
lśni jak mozajka, śpiewa jak słowiki."

Básnické prvotiny jeho vznikaly za vlivu soudobých básníků domácích. Na vznik první jeho známé básně „Duma ukraińska" (1826) působily dumky Zaleského a „Marja" Malczewského, v „Sonetech", opěvujících lásku k L. Śniadecké, vzal si za vzor Mickiewicze. Motivy mickiewiczské byly mu vůbec dlouho mocnou pohnutkou k básnické tvorbě. Vedle přímého vlivu básníků domácích působily na jeho prvotiny oblíbené tehdy směry literární, orientalism a byronism; plodem jejich byly básnické povídky: „Szanfary", „Hugo", „Mnich", „Jan Bielecki", „Arab" a „Żmija", složené v l. 1828 až 1831. Na volbu osob, situací a na techniku líčení největší vliv měl Byron. Podle jeho příkladu vybíral si za reky svých básní lidi, kteří jsou v rozporu se sebou i světem, pohrdají společností a vyvyšují se nad ni, povahy démonické, bouřlivé, dobrodružné, v nichž se touha po činu, narážejíc na tvrdou skutečnost, přeměňuje v nevylíčitelnou hořkost, nebo lidi takové, kteří planouce pomstou, dopouštějí se ukrutností a zločinu. Vedle Byrona působila na volbu těchto látek i subjektivní nálada básníka-samotáře, jenž trpce pociťoval rozpor mezi svými ideály a všední skutečností a upadal v chmurný pesimism.

Roku 1832 vyšly ve dvou svazcích dotavadní jeho básně. Słowacki mnoho si od nich sliboval a byl velice zklamán, když nevzbudily žádoucího dojmu mezi emigrací. Básník sám později příkře je odsuzoval: „První svazky mých poesií jsou bez duše ... Imaginace moje mladá vábena byla blesky, sluncem, formami ... Ukázal jsem se po prvé jako umělec lidem, kteří nejméně o umění myslili, jsouce zaujati vážnou a ohromnou tragedií skutečnou ... Prvními dvěma svazky zahubil jsem se na celou dobu svého života." Nejvíce mu záleželo na úsudku Mickiewiczově a ten nebyl proň právě lichotivý. Zněl takto: „Jest to poesie krásná, budova pěknou architekturou stavěná jako vznešený chrám, ale v chrámu tom není Boha." Mickiewicz uznával tedy zevnější krásu poesie Słowackého, ale znamenal v ní nedostatek ideové náplně.

Následující báseň „Lambro" tvoří počátek skladeb, v nichž Słowacki bezohledně analysoval duši svého národa a zároveň i duši vlastní. Líče v „Lambrovi" obraz nezdaru řeckého povstání a jeho příčiny, měl na mysli povstání polské, jež posuzoval trpce a pesimisticky. Zároveň s „Lambrem" vyšla jedna z nejpěknějších skladeb Słowackého „Godzina myśli", setkaná ze vzpomínek na dobu mládí a na první zklamanou lásku, skvělá autobiografie básníkova a vzácný příklad duševní sebeanalysy.

Proti „Dziadům III." a „Knihám národa a poutnictví polského" namířil Słowacki báseň „Kordjan" (1834), první část zamýšlené trilogie. První jednání předvádí Kordjana jako

jinocha, znuděného životem. Trápen jsa beznadějnou láskou k Lauře, rozhodne se ukončit svou trýzeň sebevraždou, které nedokoná. V druhém jednání projíždí světem a hledá prostředky k vyléčení své choré duše. Vyhledá i papeže, přinášeje mu za dar hrst země polské, napojené krví bojovníků za svobodu, ale místo požehnání dostane od papeže poučení o pokorné oddanosti k ustanovené vrchnosti. Teprve na vrchu Mont Blancu, za vlivů mohutné přírody nabývá nového života a budí se v něm horoucí láska k otčině. V třetím jednání je Kordjan ve Varšavě, kde se koná korunovace cara Mikuláše za krále polského. V podzemní skrýši scházejí se spiklenci a Kordjan snaží se je přemluviti k zavraždění cara. Spiklenci návrh jeho odmítají, načež Kordjan sám bere na sebe tento těžký úkol. V rozhodné chvíli opouští ho odvaha, je zajat a uvězněn. Když při přehlídce vojska podle přání velkoknížete Konstantina přeskočí na koni pyramidu bodáků, slibuje velkokníže vyprositi mu milost. Ta přichází právě ve chvíli, když dán byl vojákům pokyn zastřelit Kordjana. První dva akty, v nichž se líčí mládí rekovo a jeho duševní vývoj až do rozhodnutí k činnosti vlastenecké, jsou duševní autobiografií básníkovou, v jednotlivostech a detailech básnicky přiměřeně změněnou. V třetím aktu jsou výrazné stopy básně Garczyńského „Wacława Dzieje" a Goethova „Fausta", celek pak ukazuje, že „Dziady" daly nejen podnět ke „Kordjanu", nýbrž že poskytly i hojný materiál k dějové osnově jeho. V kresbě svého reka Słowacki šel však svou vlastní cestou, postaviv proti heroické, ucelené a nábožensky založené postavě Konrada z „Dziadů" „hrdinu doby", člověka vyhýčkaného, snivého, zeslabeného sebeanalysou a skepsí. Kordjan odhodlá se k rozhodnému činu a namlouvá si, že má k vykonání jeho dostatek síly, ale v rozhodném okamžiku váhá, pochybnosti, zdali je schopen čin vykonati, odnímají mu odvahu, takže vnitřním bojem jsa vyčerpán, omdlí před vykonáním činu. Přese všecky vady — rozplizlý děj, nedostatek motivace, strojenou theatrálnost — je „Kordjan" vynikajícím dílem uměleckým. Jsou v něm scény plné elementární síly, zdobí jej půvab řeči a verše, široký rozmach fantasie, překrásné partie lyrické a popisné. Scéna před obmýšlenou vraždou je arcidílem psychologické kresby. Současná kritika uvítala báseň příznivě, vytýkajíc toliko nedostatek přirozenosti a závislost na pramenech knižních, s čímž se shoduje i novější kritika. Dva prology, připojené ke „Kordjanu", jsou téměř pamfletem. V prvním Słowacki přikře odsoudil předáky povstání, vyličuje je jako výtvory samého pekla, vymyšlené na záhubu Polsky. V druhém vyčítá Mickiewiczovi, že šířením víry v mesianské poslání chce polský národ ukolébat v sladký sen a ze sádry se snaží vytvořit postavy bronzové; sám pak slibuje kouzlem své poesie vzkřísit národ k novému životu.

Ještě ve Švýcarech Słowacki začal psáti milostnou elegii „W Szwajcaryi", dokončenou teprve v Italii. Podnětem mu byla láska k Marii Wodzińské, ale není to věrný obraz této lásky, nýbrž báseň o lásce vysněné, v níž básník city, jež choval k Wodzińské, přetvořil, zesílil a zidealisoval. „Je tak krásně idylickou a současně tragickou," poznamenal o ní Krasiński, „že nic podobného o vysněné lásce neznám v žádném jazyce..." Líčení citů milostných splývá harmonicky s půvaby přírody, jejímž nejspanilejším výkvětem se zdá býti vysněná milenka básníkova. Čarokrásné obrazy básnické, harmonie barev a tónů, měkká a lahodná dikce a okouzlující melodie verše povznášejí báseň mezi jeho arcidíla.

Dojmy, jichž Słowacki zažil cestou na Východ, ukládal dílem v básni „Podróż na Wschód", dílem v listech básnických. „Podróż na Wschód" zůstala nedokončena, uveřejněn byl jen „Grób Agamemnona" (1840), nadšený zpěv o rekovnosti Řeků: básník vzpomínaje při tom úpadku Polsky, trpce vytýká svým rodákům vady, jež byly příčinou tohoto úpadku. Čtení bible a Danta vnuklo básníku, uvažujícímu o osudu polského národa, myšlenku k básni „Anhelli" (1838). Hlásal-li Słowacki v „Lambrovi" a „Kordjanovi", že současná generace ve svých nejlepších představitelích, k nimž i sebe sama počítal, není schopna bohatýrského činu, v „Anhellim" vyslovil přímo přesvědčení, že je odsouzena k zániku a dne vzkříšení se nedočká. Děj básně, psané v krásné próze biblické, je položen na Sibiř a předmětem jeho je obraz utrpení vyhnanců polských. Sibiř je tu pojata symbolicky, zastupujíc celé Polsko. Kněz a černokněžník Szaman, symbol zdravého instinktu národního, vybere si jednoho z vyhnanců, Anhelliho, oblíbí si ho jako syna a do srdce jeho vlije srdečnou lásku k lidem a milosrdenství. Ukazuje mu, jak nešťastný národ se všech stran, fysicky i morálně, je tísněn od nepřítele a jak vnitřními sváry sebe sama hubí. Szaman snaží se, aby Anhelli pojal do svého nitra všecko utrpení hynoucího národa, tiše a s resignací je snášel. Anhelli vidí, jak druhové jeho umírají, sami mezi sebou se ničíce, až konečně zůstane se svým bolem sám jediný. Andělům, kteří se mu zjeví, praví: „Jděte a povězte Bohu, je-li oběť duše přijatelná, obětuji ji a souhlasím, aby umřela!" Po jeho smrti zjeví se rytíř a oznamuje vítězství velké revoluce. Słowacki měl tedy pro své vrstevníky jedinou útěchu: snad utrpení vaše, které je nadlidské, bude vykoupením a očištěním vin vašich i vašich předků. Snášejte je tiše a s heroismem jako Anhelli (básník sám) a hleďte ducha národního dochovati svým potomkům, aby nebyli „z lidí mrtvých." Budoucí převrat revoluční, který otřese celou Evropou, přinese snad i vašim potomkům osvobození. Většího protikladu v názorech na poslání pol-

ského národa, nežli je v Mickiewiczových „Księgách pielgrzymstwa" a v „Anhellim" Słowackého, nelze si ani mysliti.

Z cesty na Východ přinesl si Słowacki látku k překrásné básni „Ojciec zadżumionych". V El-Arishu slyšel vypravovati lékaře o starém Arabovi, jenž v karanténě za tři měsíce ztratil morem ženu a všecky své děti, a se vzácným uměním vykreslil dojemný obraz lidského hoře a utrpení, s neobyčejnou pravdivostí psychologickou vylíčil neskonalý bol otce, jenž ztrácí dítě za dítětem. Taktně se vyhnul všemu přepínání, každý nový úder smrti zobrazil v novém a změněném osvětlení a vyčerpal celou toninu bolestných citů od úleku do ustrnutí, od slz až k rouhavým výkřikům zoufalství. Pro svou stručnost a klasickou umírněnost bývá báseň tato srovnávána se sochou Laokoonovou. Podává-li „Ojciec zadżumionych" tklivý obraz hoře všelidského, v básni „Wacław" Słowacki zobrazil duševní muka národního zrádce, stíhaného hroznými výčitkami svědomí. Předmětem děje jsou další osudy bohatýra básně Malczewského „Marja", t. j. Szczęsného Potockého, který dopustiv se zrady na své vlasti, trpí za to neskonalá muka. Báseň má své formální přednosti, ale není v ní soustředěnosti a jednoty.

Po svém návratu do Paříže zaujat byl Słowacki nejdříve tvorbou dramatickou, složiv tragedie „Beatryx Cenci", „Mazepa" a „Lilla Weneda". Potom upoutala fantasii jeho osobnost jednoho z účastníků konfederace barské, Maurycia Augusta hr. Beniowského, jehož dobrodružný, pestrý a pohnutlivý život sám o sobě tvoří poutavý román. V jeho nezvyklých a dobrodružných osudech básník spatřoval téměř vtělenou touhu ducha lidského po vyšším poznání a obral si ho za reka nové skladby dramatické. Z obmýšleného dramatu dochovaly se jen úryvky; básník brzy prvotní plán změnil a jda po stopách Byronova „Don Juana" složil podivuhodnou báseň „Beniowski", v níž vypravování o Beniowském jest jen zevnějším rámcem. Básní svou Słowacki směle vypověděl boj všem, kdo nepříznivě posuzovali jeho dotavadní činnost básnickou. Řídě se radou Krasińského, aby přimísil žluči k svému blankytu a zhruba udeřil na své protivníky, ostrou satirou tepal zejména kritiky, kteří mu vytýkali, že básně jeho jsou národu cizí a nesrozumitelné. Parodoval poesii současných romantiků polských a bojovně útočil na básnický směr Mickiewiczův. Smířil se s ním sice při slavnosti pořádané na počest jeho jmenování profesorem v Collège de France, ale když se na veřejnost pronesly o tomto smíření tendenční zprávy, urážející a ponižující Słowackého, zasypal svého soupeře verši, sršícími ironií a sarkasmem. Vytýkal mu, že spojuje osud Polsky s Římem a vlastenectví s katolictvím, že bez echa tone v slavofilství. Sebevědomě se hlásil o vůdčí úlohu v národě, volaje: „Nepůjdu s vámi vaší cestou lživou; půjdu jinou drahou . . . a lid

pujde za mnou! Bude-li chtít milovat, dám mu svůj zpěv labutí, aby lásce své zpíval; bude-li chtít proklínati, — mnou bude proklínati; bude-li chtít planout, — já ho rozplamením, povedu ho tam, kde Bůh přebývá — v nekonečnost — všady." Při vší nechuti k Mickiewiczovi nepodceňoval přece veliký význam jeho poesie a báseň svou ukončil významnými slovy: „Tak se neloučí nepřátelé, leč dva na svých sluncích protivných — bozi."

V „Beniowském" Słowacki neohroženě bojoval nejen za svou poesii, nýbrž i za ideály velikosti a pravdy. Protivilo se mu, že duch národní je hněten v úzké, ohraničené koleje a zbavován volných a rozlehlých horizontu. Názory své opíral o ideu Boha, silného a mocného, jejž zobrazoval takto: „Vidím, že On není jen Bůh červíčku a těch tvorů, kteří se plazí. On miluje šumný let obrovských ptáků a uzdou nepoutá rozbujnělé koně. Oni je jako ohnivý chochol na pyšných přilbách, veliký čin ho obměkčí a ne planá slza, uroněná před prahem kostelním. Před ním pokorně k zemi padám, tenť můj Bůh!" Volný rámec básně poskytoval fantasii básníkově největší svobody a dovoloval mu zobrazovati nejrozmanitější dojmy životní: vřelé vzpomínky na rodný kraj a na dobu mládí, ohlasy milostných příběhů, reminiscence historické a p. Vypravování, žert, polemika, vise a vzpomínka pestře se střídají, osoby, scény, obrazy rozmanitě se mění. Zevnější stránka básně je neobyčejně skvělá; básník rozvinul veškeré bohatství svého tvůrčího ducha, aby krásou básnických obrazů, jiskřivostí stylu a hudbou veršů okouzlil čtenáře. Přál si, aby jazyk jeho byl „jasný a prudký jako hrom, smutný jako píseň stepní, měkký jako nářek nymfy, pěkný jako mluva andělů."

Setkání s Towiańským dalo nový směr básnické činnosti Słowackého. Dojem, jakým Towiański na Słowackého působil, zrcadlí se v básni „Tak mi, Bože, dopomóž", kterou druhý den po spatření „mistra" složil. Učení Towiańského padlo u Słowackého na úrodnou půdu tím spíše, že bylo potvrzením a určitým zformulováním oněch mystických snů a představ o stěhování duší a působení světa ducha na svět lidí, jež tkvěly v jeho mysli již od mládí, kdy zároveň se Spitznaglem „na knihách Swedenborgových budovali zámky", a jež našly potom poetický výraz v „Godzině myśli". Básník, jako by byl našel sama sebe, duševně ožil. Hluboký převrat vnitřní nezůstal bez pronikavého vlivu na další jeho tvorbu. Dosud pokládal se hlavně za umělce, mistra slova, vládce ve sféře krásna a ve světě fantasie, nyní začal se cítiti vyvolencem božím, povolaným k tomu, aby svůj národ a s ním celou lidskost provázel k Bohu. Báseň „P o e t a i n a t c h n i e n i e", dochovaná zlomkovitě, tlumočí básníkův stav duševní v době, kdy se zříkal dřívější své tvorby a pociťoval touhu po poesii nové. Ještě před towianismem obíral se básník

myšlenkou objasniti děje pradávných epoch světa, ale teprve novým učením tato myšlenka uzrála v plod. R. 1843 psal své matce: „Z ideje, která se nám vznítila v srdci jako jiskřička, možno vyzískat všelikou moudrost, jež vyvrátí moudrost nynějšího světa. Ačkoliv jen krátký čas ji chovám v sobě, přece mnoho věcí lépe vidím, nežli jsem je dříve viděl teleskopem a mikroskopem ... O celém světě mohu podle ní soudit ... i o celé přírodě, neboť vím, k čemu je svět i příroda ...“ V těchto slovech tkví již pomysl k básni „Genezis z Ducha“. Má originální formu hymny a stylem se přikloňuje k Mojžíšově knize zvané „Genesis“. Jak básník vyznal, toto dílo bylo ovocem dvouletého stavu neobyčejné eksaltace a mysli v té době stále obrácené k Bohu a k zřídlům vědy. Napsáno bylo jedním tahem péra, jedním dechem modlícího se ducha, ale hluboko bylo uváženo. Počátek geneze navazuje se na slova v evangeliu sv. Jana: „Na počátku bylo Slovo“. Duchové, kteří byli v Slově, tak jako vlastní duch básníkův, eksistovali ještě před všelikým stvořením, nemajíce žádné formy. K žádosti jejich přivolil Bůh, aby brali na sebe rozmanité tvary. Jedni zvolili si za formu světlo, jiní temnotu; tito začali svou práci forem na zemích a měsících, onino na sluncích a hvězdách. Každý duch skládal se ze tří prvků: ducha, lásky, a vůle. Forma, v jakou každý duch zaměňuje svou novou myšlenku, stane se zákonem, jemuž každý duch se poddává, aby na jeho podkladě vymýšlel nové vyšší formy. Vývoj začíná se v přírodě anorganické, kdy nebylo ještě toho, co se nazývá smrtí, t. j. přechodu Ducha z formy do formy. Neznaly ho ještě krystaly, první kdysi těla ducha našeho. Nadešel však čas, kdy duchové chtíce dosíci větší dokonalosti života, obětovali se na smrt a tato jejich obět dala vznik přírodě organické, která stále se smrtí obrozujíc, vydávala útvary dokonalejší, naposled člověka. Dvě stěžejní zásady své víry Słowacki na konci zdůrazňuje: předně, že obětí duch vítězí nad smrtí a zdokonaluje se; za druhé, že všecko Duchem a pro Ducha stvořeno a nic neeksistuje pro tělesný cíl. Báseň Słowackého byla nejen ovocem jeho mystické eksaltace, nýbrž i pilného studia Platona, Cuviera, Bakona, Hegla atd. Jeho „Duch“ nejvíce se podobá heglovské „idei“, pracující k stvoření formy. Ačkoliv přikládal svému dílu ohromný význam, váhal přece vydati je tiskem; vyšlo teprve po jeho smrti. Názory v „Genezi z Ducha“ projevené doplňoval a objasňoval v traktátech, jako „List do Rembowskiego“, „Rozmowa z Helionem“, „Rozmowa z Helionem i Helois“ a p.

Z mystických snů, do nichž se básník nořil, vyrušily ho „Psalmy Przyszłości“ Krasińského, namířené proti současnému hnutí demokraticko-revolučnímu. Słowacki odpověděl na ně překrásnou básní „Do autora Trzech Psalmów“, v níž odporoval Krasińskému, že by revoluce byla vůbec jen dí-

lem těla a ne také ducha, vysmíval se předčasné obavě básníka-hraběte, který v stínu červené záclony vidí už prolitou krev bratří šlechtických. „Ne v šlechtě, která se zřekla šlechetných hesel, nýbrž v lidu je budoucnost", volá Słowacki, konče vroucí modlitbou svůj nadšený zpěv.

Słowacki nemoha se rozhodnouti, má-li již ohlásiti veřejnosti svou theorii geneze, vzal útočiště k bibli a připadl na slova v evangeliu sv. Jana: „Boha žádný nikdy neviděl; jednorozený Syn, který jest v lůně otce, nám vypravoval." Slova „Boha žádný nikdy neviděl" zachvěla básníkem-mystikem. Což kdyby to, čeho ještě nikdy nebylo, přece se stalo skutkem z lásky k nejvyššímu a nejčistšímu duchu na zemi? Básník od svíce, která před ním planula, povznesl hlavu vzhůru a spatřil div. Zdálo se mu, že se strop komnaty vysoko vznesl a změnil se v báni nebeskou, objatou leskem ohnivým, a tento zjev naplnil ho úžasem a zároveň jistotou, že horoucí tužba jeho má býti splněna, že se mu zjevuje ten, jehož nikdo nikdy neviděl. V mystickém vzrušení šeptal: „Bože otců mých — smiluj se nade mnou!" Upíraje zraky v ohnivou báni nebes, viděl, jak se cosi v dáli třpytilo jako měsíc bílý, načež vidění zmizelo. Básník byl však přesvědčen, že se mu v těch ohních zjevil sám božský majestát. I byl utvrzen ve své víře, že má od Boha zvláštní poslání, že je povolán hlásati lidem nové, velké pravdy, odkrývati tajemství ducha lidského, v novém osvětlení ukazovati děje světa a Polsky. Za této nálady začal r. 1846 skládati svou báseň „Król-Duch", ale nedokončil ji. Dochovaly se jen fragmenty, mnohdy v hojných variantech, takže je dosti obtížné budovati z nich jednotnou komposici básně.

V každém národě podle přesvědčení básníkova vyskytují se lidé vyššího druhu duchového, kteří svou vyvýšeností a vnitřní silou vlekou celý národ za sebou a representují jeho touhu po formě vyšší a dokonalejší až k formě nejvyšší a nejdokonalejší — k Bohu. Jsou to „králové-duchové" národa. Za takového „krále-ducha" pokládá básník sama sebe a ve své básni podává obraz dějů vlastního ducha v jeho postupném vtělování a ve spojení s dějinami polského národa. Symbolické roucho básně a fragmentárnost její je příčinou, že je těžko srozumitelná. Básník vložil do ní nejen obrazy svých mystických snů a fantastických visí, nýbrž i poznatky, jež získal čtením spisů filosofických a přírodovědeckých. Pilným studiem mysticko-filosofických názorů básníkových, uložených v jeho listech a traktátech, objasněny byly již mnohé záhady v básni obsažené, ale ne všecky. Nebylo by však správné, hodnotiti dílo básníkovo jen podle ideje historiosofické, neúplně v ní rozvinuté — jak se dříve dálo, nýbrž třeba míti na zřeteli uměleckou stránku její, a ta je vskutku obdivuhodná. Ani obyčejný čtenář nemůže se neobdivovat jednotlivým partiím, v nichž básník rozvinul úžasné bohatství fantasie,

která s neobyčejným přepychem barev předváděla historické příběhy prvotní Polsky nebo nádherné vise básníkovy. Pomocí rozmanitých prostředků výrazových, převzatých z oboru hudby, malířství a řezbářství, podařilo se básníku najíti plný a sytý výraz svých duševních prožitků, citů, nálad a visí. Náladovost, sugestivnost, symbolism, synthetická snaha spojovati prostředky z rozmanitých oborů umění, znaky to pozdějších moderních směrů, jsou už plně u Słowackého rozvinuty. V té příčině předstihl svou dobu a razil cestu novému, modernímu umění.

[A. Małecki: Juljusz Słowacki. Jego życie i dzieła w stosunku do współczesnej epoki. Lw. 1866—7 (1901³). — Ferd. Hoesick: Życie J. S. na tle współczesnej epoki. Biografja psychologiczna. Kr. 1897. — J. Tretiak: J. S. Historja ducha poety i jej odbicie w poezji. Kr. 1904. — Br. Chlebowski: J. S. (Wiek. XIX. IV.) — T. Grabowski: J. S. Żywot i dzieła na tle epoki. I. Pozn. 1920². — Jul. Kleiner: J. S. Dzieje twórczości. Lw. W. Kr. 1919 d. — M. Zdziechowski: Byron i jego wiek. Kr. 1898. — Tad. Sinko: Hellenizm S. Kr. 1909. — St. Windakiewicz: Badania źródłowe nad twórczością S. 1910. — St. Schneider: Badania nad źródłami twórczości J. S. w ostatnim okresie życia. Lw. 1911. — W. Hahn: J. S. w poezji polskiej. 1919. — Ferd. Hoesick: „Siła fatalna" poezji S. Kr. 1921. — M. Kridl: Stosunek S. do Mickiewicza. (Pam. Lit. XIX. 1921.)

Fr. Walczak: O pierwszych powieściach poet. S. (Księga pamiąt. ku czci Sł III. 1909). — St. Zdziarski: Szkice liter. Lw. 1903. — T. Pini: Młodość S. Lw. 1909. — M. Kridl: Powieści poetyckie S. (Bibl. Nar. 47.)

Sz. Askenazy: Na marginesie Kordjana (Kwart. hist. 1902). — H. Trzpis: Kryt. ocena charakteru Kordjana (Sprawozd. gimn. w Bochni 1905). — Józ. Ujejski: Kordjan (Księga pamiąt. 1909); Kordjan (Bibl. Nar. 2.). — Ig. Chrzanowski: Spisek koronacyjny w Kordjanie (Słowo Pol. 1923).

K. Jarecki: J. S. i poemat „W Szwajcarji" (Bibl. W. 1901, II.). — S. Baley: Uwagi psych. o genezie poematu S. „W Szwajcarji" (Przeg. filoz. W. 1921). — St. Maykowski: Anhelli S. w świetle najnowszych badań. Kryt. lit. Lw. 1909. — A. Mazanowski: Klucz do symboliki Anhellego. Kr. 1909. — M. Kalityński: Ze studjów nad stylem Anh. Lw. 1909. — M. Kridl: Anhelli i Księgi pielgrzymstwa (Bibl. W. 1913, IV.). — J. Kallenbach: Anhelli i Ostatni. Lw. 1916. — J. Ujejski: Główne idee w Anhellim S. Kr. 1916. — Z. Gerstmann: Oglówne idee w Anh. (Przew. Nauk. i Lit. 1917). — J. Maurer: Ze studiów nad Anh. S. (Pam. lit. XV. 1917). — J. Ujejski: Anhelli (Bibl. Nar. 7). — F. Hoesick: Anhelli i Trzy poematy (Rozpr. Ak. U. 24, 1895). — A. Mazanowski: Ojciec zadżum. S. i Treny Kochanowskiego (Sprawozd. gimn. IV. Lwow 1892). — B. Nawroczyński: Piękno i ból w Ojcu zadż. (Sprawozd. Warsz. Tow. Nauk 1915).

J. Kotarbiński: Byrona Don Juan i S. Beniowski (Aten. 1889, II.). — H. Trzpis: Estetyczno-krytyczne poglądy w Beniow. (Sprawozd.

gann w Bochni 1909). — M. Kridl: Walka S. z Mickiewiczem (Cienom J. S. Lw. 1909). — W. Hahn: W sprawie układu Ben. (Na ziemi naszej 1910). — St. Tarnowski: Beniowski a Don Juan (Pamiąt. księga ku uczczeniu J. Tretiaka. Kr. 1913). — St. Schneider: Motiv rusalny w Benow. i w Weselu (Pam. Lit. 1916). — J. Kleiner: Beniowski (Bibl. Nar. 13-14). — St. Witkowski: Czas napisania „Genezis z ducha" (Pam. Lit. III., 1904). — K. Wróblewski: Genezis z ducha (Księga pam. 1909). — J. G. Pawlikowski: Zródła i pokrieweństwa towianizmu i mistyky S. (Pam. Lit. VI., 1907).

K. Jarecki: Znaczenie i idea „Króla Ducha" (Bibl. W. 1903). — M. Pawlikowski: Z komentarza do „Kr. Ducha" (Pam. Lit. V., 1906); Studjów nad Kr. Duchem cz. I.: Mistyka S. Lw. 1909. — Ig. Matuszewski: Król Duch czy Królowie-Duchy (Sfinks 1909). — J. Kleiner: Król Duch. Zasadnicze pierwiastki treści i ich ewolucja w twórczości S. (Pam. Lit. VIII., 1909); Najważniejsze problemy estetyczne w „Kr. Duchu" (Pamięt. zjazdu hist. lit. im J. S. we Lwowie 1910). — T. Sinko: Antyk w „Kr. Duchu" (Pam. Lit. IX., 1910). — T. Dąbrowski: Układ „Kr. Ducha" (Pam. Lit. XIII., 1914—5). — St. Pigoń: Symbol Pani Słonecznej w „Kr. Duchu" (Pam. Lit. XIV., 1916). — Pawlikowski: Król-Duch. Lw. 1924.

M. Rowiński: O budowie wiersza u S. (Spraw. T. Nauk Warsz. 1909, I.). — Wł. Ćwik: Badania stylometryczne nad językiem S. (Księga pam., II.). — Z. Lubertowicz: S. jako kolorysta. Brody. Lw. 1910. — K. Wojcicki: Forma dźwiękowa prozy pol. i wiersza polskiego. W. 1912. — Ig. Matuszewski: Słowacki i nowa sztuka. 1913³. — M. Szyjkowski: Przenośnie w utworach młodz. S. (Przew. Nauk. i Lit. 1911); Wykrzyk i pytanie retoryczne w utworach młodz. S. (Rozpr. Ak. U. 47).]

3. Zygmunt Krasiński.

Nejmladší ze tří velikých věštců polských, básník-myslitel, pěvec ideí *Zygmunt Krasiński* (1812—1859), nevyrovnal se mohutností básnického nadání, rozmachem fantasie a uměleckostí formy ani Mickiewiczovi, ani Słowackému, ale vynikl nad ně ideovou hloubkou svých básnických výtvorů. Každá jeho báseň je téměř filosofickou thesí, promyšlenou ve způsobě básnických obrazů a symbolů. Krasiński narodil se r. 1812 v Paříži. Otec jeho Vincenc, generál a pobočník Napoleonův, usadil se ve Varšavě a dosáhl vysokých hodností, náležeje k nejsilnějším podporám ruské strany v Polsku. Matka Zygmuntova, rozená Radziwiłłová, od níž zdědil jemné nervy, náladu melancholickou, sklon k snům a předtuchám, dobrotu a šlechetnost citu, záhy zemřela; mladý básník vyrůstal pod dozorem přísné babičky a tvrdého generála-otce. V paláci otcově ve Varšavě shromažďovali se učenci, spisovatelé a umělci, což působilo i na směr vychování Zygmunta, jejž vzdělávali osvědčení učitelé, mezi nimi nějaký čas i Korzeniowski. Tím se stalo, že hoch záhy duševně dozrál a naučil se

samostatně uvažovati a souditi. Tělesně byl sláb, neduživ a podroben nervovým záchvatům; měl slabý zrak a stále tonul ve strachu, že oslepne. Ukončiv lyceum s dukladnými vědomostmi v oboru literatury římské a řecké, vstoupil r. 1827 na universitu varšavskou, poslouchaje práva, historii obecnou a literaturu polskou (u Brodzińského). Osobní urážka, které se mu dostalo od spolužáků, vyhnala ho do ciziny, nejdříve do Ženevy, kde poslouchal výklady na universitě a soukromě se oddával studiím filosofickým a kulturně historickým. Upřímného a vlivného přítele našel ve vzdělaném a ušlechtilém Angličanu Henrym Reeveovi, který ho zasvěcoval do tajů tvorby Shakespearovy a poučoval ho o otázkách politicko-sociálních. Podle přání otcova Krasiński odešel po roce do Říma, kde mu byl milým průvodcem Mickiewicz. Když do Říma došla zpráva o povstání polském, Krasiński byl by nejraději spěchal na pole válečné; zprvu doufal, že se otec jeho připojí k revoluci a zaujme v ní vynikající místo, ale otec nejen se nepřidal k povstání, nýbrž odjel do Petrohradu a věstil revoluci rychlý úpadek. Krasiński vrátil se do Ženevy, netrpělivě očekávaje rozkazů otcových, ale ty ho nepotěšily. Otec psal, aby se nevzdaloval ze Ženevy a nemíchal se do revoluce, jako on toho nečiní. Stav Krasińského byl zoufalý. Poslal otci dojemný list, v němž mimo jiné psal: „Drahý otec mi píše, abych cestoval, učil se, vzdělával a hleděl si společnosti. Těžko by mi to bylo konati v stavu, v kterém jsem. *Utrpení hluboko se mi vrylo do srdce;* mám nepřetržitě horečku; časem cítím, že *se mi mozek obrací;* nepřeji nikomu dní a nocí, jaké mám. Číst, psát nejsem schopen; sotva mohu dokončit začatý rozhovor. A potom, cestovat, vláčet se mezi cizozemci, když na tamté straně Evropy můj otec neštěstím sklíčený — moje babička v smutku tráví poslední léta — a moji rodáci válčí, aby zhynuli nebo zvítězili, — to je věc nejen neuskutečnitelná, ale i vyvolávající každou chvíli *ruměnec studu* na mou tvář. — A kdo bude míti chuť se mnou promluviti? kdo ruku stisknout? kdo se mnou se seznámit?, když se doví, že jsem Polák, *cestující pro zábavu a vzdělání v době, kdy Poláci každý den hynou v Polsce!* — Takového stavu nemohu už snésti. *Po částech odumírám každý den.* — U Boha! lépe by bylo rázem umřít, než se takto mučit!“

Zatvrzelý otec nepovolil a odmítal i další prosby syna, který jsa zvyklý otce poslouchati, trápil se a byl blízek zoufalství. „Očím hrozí slepota,“ psal r. 1832, „celé tělo jest ze své míry. Snad za nedlouho odejdu tam, kam mnozí zašli, odejdu beze slávy, bez lásky, bez žalu lidí. Nicméně netlouklo podlé srdce v této hrudi: mohl bych pěti i bojovati.“ V této krušné době Krasiński mnoho četl a mnoho přemýšlel. Spisy Cousinovy, Ballancheovy, Micheletovy, Saint-Simonistů, Fr. Schlegla, Chateaubrianda a j. poskytovaly mu k tomu látky s dostatek. Na jaře

r. 1832 povolal ho konečně otec do Polska. Několik měsíců ztrávil ve Vídni, aby se léčil z těžké choroby oční. Nemoha ani čísti ani psáti, utěšoval se slovy: ta choroba naučí mne myslit. Z Varšavy odvezl ho generál Krasiński do Petrohradu, kde měl vstoupiti do služby státní. Této nemilé povinnosti zbavila ho nervová choroba a neduh oční, který se v Petrohradě zhoršil. Bylo mu dovoleno odjeti za hranice, aby se vyléčil. Od té doby zdržoval se dílem v Italii, zvláště v Římě, dílem ve Švýcarech, Francii a v lázních německých. Milostné city básníkovy roznítilo několik půvabných žen. Ideální, studentskou lásku choval nejdříve k Angličance Henriettě Willanové a k paní Załuské; potom ho upoutala vášnivě na delší dobu krásná a melancholická paní Bobrová, ale nejvřelejším citem přilnul k rozkošné paní Delfině Potocké-Komarové, která svou inteligencí stála mu nejblíže a nejlépe chápala jeho filosofické a básnické tužby. I při volbě choti zůstal Krasiński poslušným synem a podle přání otcova slavil roku 1843 v Drážďanech sňatek s bohatou Alžbětou Branickou. Poslední léta svého života Krasiński vedle poesie snažil se své vlasti prospívat i politicky; psal výstražné listy politické, memoriály Montalembertovi, Lamartinovi, Guizotovi, intervenoval ve prospěch Polska v audiencích u Pia IX., Napoleona III. atd. Události revolučního roku 1848, od nichž si pro Polsko mnoho sliboval, trpce ho zklamaly, nicméně nepozbyl víry v lepší budoucnost: „Cokoliv bude, cokoliv se stane, jedno vím toliko: spravedlnost bude . . ., jedno vím toliko: v dějů proudění nám hrob náš v života stánek se promění." Od r. 1848 Krasiński stále byl churav, záhy zešedivěl a v 47 letech vyhlížel už jako vetchý stařec. Zemřel r. 1859 tam, kde se narodil, v Paříži. Pozůstatky jeho pochovány byly v rodinné hrobce v Opinogóře.

Tři spisovatelé zanechali zřetelné stopy v prvotinách mladého umělce: Walter Scott, Mickiewicz a Byron. Mladistvá fantasie jeho, roznícená čtením historických povídek Scottových, nejdříve si libovala v romantických příbězích rytířských; první jeho známá povídka „Pan trzech pagórków" (r. 1828) obsahovala fantastický obraz z dávné minulosti rodinného zámku Opinogóry. K povídce „Grób rodziny Reichstalów" vybral si krvavý příběh z třicetileté války, jak syn astrologa Reichstala mstě smrt své sestry Minny, zavraždil slavného vojevůdce Wallensteina. Následovaly další povídky z vlastenecké minulosti, jako „Mściwy Karzeł", „Zamek Wilczki", „Władysław Herman i jego dwór", jejichž význačným rysem byla honba za efektním dějem, neobyčejnými situacemi a vzrušujícími obrazy. Idea pomsty byla převládajícím motivem děje. Sloh byl ještě neurovnaný, fráze přeplněné neobvyklými metaforami, tón strojený a nepřirozený. Nad tyto začátečnické pokusy povznesl se

„Sen Elżbiety Pileckej“ (1829) svěžím líčením přírody, obratnější dikcí a výraznější kresbou osob. Po prvé se tu projevil vliv Byronův.

Teprve za pobytu v Ženevě rozšířil se literární obzor Krasińského a vytříbil jeho estetický vkus. Nemálo k tomu přispěl jednak důvěrný přítel jeho Reeve, který ho nadchl pro poesii Byronovu, Moorovu a jiných básníků anglických, jednak i Mickiewicz, s nímž se ve Švýcarech setkal a který měl na jeho filosofické a estetické názory silný vliv. Literární ambice básníkovy podněcovala také ideální láska k Henrietě Willanové, která v něm budila city nejušlechtilejší. Práce své uveřejňoval francouzsky a polsky. Z polských skladeb pozoruhodný jest úryvek „On“, básnická autobiografie autorova, provanutá duchem byronským. Nad dotavadní skladby jeho vyniká básnickým vzletem, jsouc posvěcena upřímným citem a nešťastnou láskou básníkovou.

Nové dojmy poetické přinesl mu pobyt v Římě. Psal mnoho, ale ještě více pozoroval. Mysl jeho nejvíce byla dojata bouřlivými událostmi v Polsku. Obrazem prudkých bojů a zápasů vnitřních r. 1831, kdy se nemohl podle svého přání účastnit povstání, byla delší skladba románová „Adam Szaleniec“, která nebyla dokončena; známy jsou pouze úryvky, jež posílal v překladě francouzském příteli Reeveovi. Jsou zvláště tím zajímavé, že v nich už tkví v jádře základní pomysl dvou jeho významných básní „Irydiona“ a „Nebožské komedie“. Zatím zrodil se v mysli jeho plán k nové povídce historické „Agaj-Han“ (tiskem vyšla teprve r. 1833) s dějem z doby bojů Polska s Moskvou v XVII. stol. Zdá se, že básník chtěl svůj vlastenecký bol po úpadku povstání utěšiti obrazem ze slavné minulosti Polska. Předmětem děje jsou osudy Mariny Mniškové, která se po zabití manžela Dimitria Samozvance oddala dobrodružnému kozáku Zaruckému. Avšak její osvoboditel ze zajetí moskevských bojarů, vášnivý Agaj-Han, ze žárlivosti zabije Zaruckého, Marinu uvrhne do vln Iaika a sám najde smrt ve vlnách mořských. „Agaj-Han“ není tak zajímavý dějem, jako nádherným líčením, přepychem barev, orientální obrazností a skvělým slohem epickým. Po stránce umělecké tvoří přímý přechod od prvotin básníkových k stěžejním jeho dílům.

Za nuceného pobytu v Ženevě začaly poutati pozornost Krasińského sociální poměry v Evropě, které hrozily úplným převratem dosavadních řádů společenských. Nepokoje v Paříži, vzpoura dělníků továrních v Lyoně (1831), rostoucí propaganda přívrženců positivismu a socialismu Saint-Simonova, hlásajících blízké vítězství pracujících tříd, jevily se jako neklamné příznaky příštích otřesů společenských. Mnozí učenci tehdejší, jako Michelet, Ballanche, srovnávali přítomnou dobu s dobou úpadku starého světa, který bude vystřídán novým. Za této nálady psal Krasiński

svou obdivuhodnou báseň „N i e - b o s k a k o m e d i j a“, v níž uložil své myšlenky o boji nového pořádku se starým. Prvotní titul její zněl „Lidská komedie“ na rozdíl od Dantovy „Divina“. R. 1833 byla báseň hotova, tiskem vyšla anonymně r. 1835. Skládá se ze dvou hlavních částí: z dramatu rodinného a společenského. Hlavní osobou obou částí je hr. Henryk, aristokrat s hamletovskou duší, zamilovaný do svých snův, žijící hlavou a ne srdcem, těkavý, stále toužící po nových dojmech. Henryk ožení se s dívkou tichou, dobrou, upřímně ho milující, její láska mu však nestačí, z touhy po nových sensacích prchá z domu. V jeho nepřítomnosti narodí se jim syn a matka při křtu vyprošuje mu dar básnický: „Buďiž básníkem, aby tě otec miloval!“ Zatím Henryk v marné honbě za bludičkou svých snův upadne v zoufalství a chce se vrhnouti do hlubiny mořské. Anděl strážný, zvěstující mu, že se právě koná křest jeho syna, ho zachrání. Hrabě vrátí se domů a najde svou choť v ústavě choromyslných; domnívajíc se ve své andělské dobrotě, že sama svým nechápáním zavinila rozlad manželský, zešílela. Prosba její pronesená při křtu se splnila. Dítěti jejich dostane se věšteckého talentu básnického, ale je neduživé, nervosní a ztrácí zrak. Otec je opouští a jde za bludičkou slávy a moci politické.

V druhé hlavní části líčí se krvavá revoluce rozpoutaných mas, v jejichž čele stane Pankracy, muž železné síly vůle a pronikavého rozumu. Zbytky zlenivělých obránců dávného pořádku shromáždily se v okopech sv. Trojice. Henryk stane v jejich čele, v přestrojení prohlíží tábor protivníků, pozoruje jejich bouřlivý život, rouhavé obřady náboženské a hnusné orgie. Potom vyhledá samého vůdce jejich Pankracya, v delším rozhovoru potírá jeho převratné zásady a zastává se starého pořádku. Z rozmluvy jejich je však patrno, že žádný z obou vůdců nemá pravé víry: Pankracy nevěří v budoucnost svých utopií a Henryk v možnost zachrániti dávný pořádek. V boji, jenž se rozpoutal mezi oběma nepřátelskými vojsky, Henryk statečně bojuje a neklesá na duchu, i když mu vlastní jeho syn věšteckým duchem odclonil obraz budoucích jeho muk po smrti „za to, že nic nečinil, kromě sebe a myšlenek svých“. Teprve když se nepřátelé hrnou již do tvrze, vrhá se do propasti volaje: „Poesie, budiž prokleta, já sám budu proklet!“ Pankracy stoje jako vítěz nad mrtvolami nepřátel, spatří v oblacích postavu sněhobílou, opírající se o kříž, v koruně ze spletených blesků. Zraky té postavy pronikavě se naň upírají. Zjevem tímto poražen klesá k zemi s výkřikem: Galilaee vicisti!

První část básně, v níž vylíčena manželská tragedie Muže (Henryka), má z velké části ráz autobiografický, obsahujíc jednak básníkovy názory na osud velikého umělce, jednak i ospra-

vedlnění vlastní neschopnosti k činu. Umělec podle mínění autorova miluje jen svá díla a jiného nic si neváží. Proto veliký umělec není nikdy ani dobrým manželem ani dobrým otcem. Draze platí za to, že pohlédl pod roušku tajemství bohů (List k Reeveovi r. 1833). Takovou zhoubnou moc připisoval Krasiński také své vlastní poesii, která ho odvracovala od skutečnosti a zeslabovala jeho vůli k činu; proto roznícenĕ volal: „Zhyňte mé zpěvy, vstaňte činy mé!“ Vyličuje v druhé části boj dvou protivných stran, z nichž jedna zastupuje minulost, druhá budoucnost, jedna aristokracii a druhá lid, Krasiński odsoudil obě strany, žádné z nich nepřiznal sílu, aby se mohla státi základem nové, životní budoucnosti. Jedna část společnosti je odsouzena k zániku, neboť není v ní ani lásky, ani víry, o druhé části soudil, že klesne do propasti zločinu a zvrhlosti. Víra a potřeba srdce kázala mu však, aby nepřestal na tomto pesimistickém závěru a hledal aspoň v další budoucnosti utěšenější perspektivu. Naznačil to zjevením Krista, hlasatele víry, naděje a lásky.

„Nebožská komedie“ byla v poesii polské zjevem neobyčejným; autor její, mladík jedenadvacetiletý, projevil v ní hluboké pojímání důležitých záhad sociálně-politických, na jejichž šťastném rozřešení záleželo blaho celých generací budoucích, a svým věšteckým duchem ukázal, k jakým krajnostem může vésti jednostranné jejich řešení. Vhodně bylo řečeno, že, kdyby se byla tato báseň vedle originálu polského současně objevila r. 1835 v překladě francouzském, byla by na sebe strhla pozornost celého světa a byla by se stala úhelním kamenem všesvětové slávy Krasińského. Jako dílo umělecké je „Nebožská komedie“ mistrnou kombinací rozmanitých druhů poesie: lyriky, epiky a dramata. Líčení je zhuštěné, úryvkovité, místo sytých obrazů podává jen skizzy, ale podstata věci je jimi vyčerpána až na dno. Konturová a skizzovaná je také charakteristika osob, toliko hlavní postavy, Henryk a Pankracy, jsou sytě a podrobněji vykresleny.

Hned po nešťastném povstání začala mořiti Krasińského důležitá otázka, jakým způsobem bylo by lze národ porobený a přemožený znovu vzkřísit a obrodit. Dva základní problémy narážely na sebe; s jedné strany myšlenka pomsty, bezohledné a útočné, s druhé strany zásada křesťanské trpělivosti a vytrvalosti. Úvahy tyto tvoří předmět básnické skladby „Irydion“, obmýšlené již před „Nebožskou komedií“, ale dokončené a otištěné r. 1836. Irydion, syn Řeka Amfilocha a normanské kněžky Grymhildy, posvětí svůj život velikému úkolu: pomstíti se na Římu, který podeptal a zničil svobodu Řecka. Podněcován jsa Masynissou, zlým duchem, jejž mu otec určil za důvěrníka, spojí se v Římě s otroky, gladiátory a nespokojeným davem a nakloniv si ničemného Heliogabala, chystá úplné zničení Říma. Na závadu jsou mu jednak křesťané, jednak hlouček Římanů,

oddaných starořímským ctnostem a seskupených kolem Aleksandra Severa. Křesťany snaží se získati tím, že na oko přijme učení Kristovo, ačkoliv se mu zásada lásky a odpuštění protiví. Vzbouření Starořímanů, kteří místo Heliogabala vyhlásili Severa za vládce Říma, chce využíti k tomu, aby pomocí svých spojenců zapálil a zničil Řím. Ale v kritické době, když Severus vítězně poráží vojsko Heliogabalovo, valná část křesťanů odepře podporovati Irydiona v jeho mstivém záměru. V nastalém boji je Irydion přemožen a chce se vrhnouti do hořící hranice, kde vzplálo tělo sestry jeho Elsinoe. Zmocní se ho zlý duch Masynissa a uloží ho k věkovému spánku, dav mu slib, že vzbudí jej svým časem, „až na foru římském zbude jen popel, v cirku toliko kosti, na kapitolu jen hanba." Podle úmluvy probudí Masynissa Irydiona v XIX. st. a ukazuje mu hroby a rozvaliny Říma. Irydion, „syn pomsty", vida tento úpadek, zaplesá v srdci svém, ale radost jeho brzy se změní v jakýsi žal nad křížem, kterým dříve pohrdal, který však nyní stejně se mu zdá ubohý a opuštěný. Na závodišti Kolossea počne se boj o Irydiona mezi Masynissou, jenž si naň činí právo, poněvadž nenáviděl Řím, a andělem (zemřelou milenkou Irydionovou Kornelií), který duši jeho ochraňuje pro její vroucí lásku k Řecku. Irydion je zachráněn a z rozkazu Kristova je poslán „do země mohyl a křížů" (Polska), aby tam očistil svou duši. „Jdi a čiň," — praví k němu hlas s nebe — „byť i srdce tvoje vyschlo v prsou tvých, kdybys i zoufal nad bratry svými, kdybys i přestal doufat ve mne samého, — čiň ustavičně a neúnavně; a přežiješ pomíjející, šťastné i slavné a vstaneš z mrtvých ne ze sna jako dříve, ale z práce věků a staneš se volným synem nebes!"

Základní idea „Irydiona" vyznívá v ten smysl, že nenávist a pomstychtivost, byť i nejsilnější, nejvytrvalejší a provázená nejvyšším heroismem a sebeobětováním, neobnoví skleslou vlast. „Veškerý postup rodu lidského", vykládá sám autor, „neděje se pomstou, než dlouhou prací ducha . . ." Idea tato nezrodila se rázem v mysli básníkově, nýbrž byla ovocem dlouhých a hlubokých úvah, jejichž stopy jsou i v komposici „Irydiona" znatelné. Byla to zároveň výstraha vrstevníkům. Krasiński viděl totiž, že rodáci jeho planou mocným ohněm lásky k vlasti, ale zároveň znamenal, že se vlastenectví toto hlavně živí nenávistí nepřátel a myšlenkou pomsty, což podle jeho přesvědčení nemůže vésti k národnímu obrození. „Irydion" má formu dramatu (prolog, čtyři části a epilog), podává živý obraz jak úpadkového Říma tak i života a ducha prvních křesťanů, předvádí řadu znamenitě kreslených postav a úchvatných výjevů. Slavnostní, majestátní a obrazná próza básníkova ladně odpovídá vnitřnímu vážnému obsahu.

Po vydání „Irydionu" Krasiński po čtyři léta nic neuveřej-

noval, prožívaje těžké vnitřní boje, vzniklé z milostného poměru k paní Bobrové, proti níž příkře vystoupil jeho otec. Nicméně nezahálel, ale tvůrčí práce se mu nedařila. Z této doby pochází fragment obmýšleného dramatu o Wandě, sbírka nábožných zpěvů „Modlitewnik", věnovaný paní Bobrové, a dvě drobné skladby „Noc Letnia" a „Pokusa".

Od roku 1838 nořil se Krasiński stále hlouběji do otázek filosofických, studoval Hegla a Schellinga a toužil vytvořiti si takový systém vědní, který by mu vysvětloval všecky záhady bytí a určení člověka i lidskosti a tím i palčivou otázku o osudu Polska. Na názory jeho nemalý vliv měla rozprava polského filosofa Aug. Cieszkowského „Prolegomena zur Historiosophie" (1838). Hlavní myšlenky Krasińského, jež vyložil v rozpravě „O Trójcy w Bogu i człowieku", jsou: Jako se božská bytost skládá ze tří osob: Otce (Jehovy, Stvořitele světa), Syna (Rozumu) a sv. Ducha (Lásky), tak složen je i člověk z těla, duše (rozumu) a ducha, který obé spojuje, je nesmrtelný, přeměňuje se stále v dokonalejších tělích a duších a posléze se stává andělem. Dějinný rozvoj lidskosti skládá se rovněž ze tří okresů: první (starověk) byl dobou uvědomění si života (těla), v druhém (střední a nové době) dokonal se boj rozumu (duše) s tělem, třetí okres (sv. Ducha) smíří vůli lidskou s vůlí a zákonem božím. Jako znakem druhého okresu bylo vytvoření velkých říší, tak osvobození národností bude počátkem třetího, opřeného o lásku, harmonii lidí, pracujících k vytvoření lidskosti a k dosažení života věčného. Po Římanech a Germánech, kteří činností svou v minulosti postupně přispívali k sjednocení lidí v jednu lidskost, řada přichází na Slovany, kteří mají veliké dílo toto dokončit a lidskost k jejím nejvyšším cílům dovésti. K tomuto poslání připravuje je útisk, v jakém trvají, snášejíce od věků cizí neb domácí jařmo. Polska je pak nejvýraznější představitelkou osudů a vlastností lidu slovanského, nejvyšším výkvětem duchovým jeho tužeb . . .

Ohlasy těchto myšlenek ozývají se od té doby v básních Krasińského. Nejasně a mlhavě ještě v trojdílné skladbě „Trzy myśli Henryka Ligenzy" (1840). První část „Syn cienów" jest radostnou hymnou básníka, jenž se osvobozuje z temnosti beznaděje a vzlétá jako titán k jasným výšinám všehomíra. V druhé „Sen Cezary" opěvuje se krutý osud národa, ukládajícího se do hrobu, spolu s věštbou příštího vzkříšení. Třetí část „Legenda" věští konec římského katolictví, církve Petrovy, jež vystřídána bude církví sv. Jana, t. j. náboženstvím lásky. Mnohem zřetelněji vystupují historiosofické názory básníkovy v „Przedświtu" (1843), zvláště v prozaickém úvodě, který tvoří podstatnou část celku. „Za dnů Caesarových," vykládá básník, „které předcházely veliký den Kristův, svět starožitný dospěl posledních

důsledků své historie: v náboženství do úplné skepse, ve filosofii do úplného úpadku zásad politheismu. Augur smál se z augura, — a řecký sofista ze sebe sama." Podobný rozvrat poměru politických a náboženských nastal v st. XIX. . . . Svět nyní chápe, že historií lidstva vládne moudrost boží a cílem jejím že je lidskost, jejíž ideje lidem zjevil Kristus. Prostředkem k tomuto cíli, nástrojem, živými členy jsou „národnosti". Čím jsou tóny v akordě, tím jsou ony v člověčenstvu: rozmanitostí i souzvukem zároveň. Státy jsou útvarem lidským, národnosti jsou kreací boží. Tři státy, opřené o diplomacii a politiku, rozervaly národnost živou čili jednoho z viditelných členů lidskosti. Nebyl to jen politický zločin, nýbrž zločin hlubší, náboženský, překračující sféry světské a dotýkající se okrsků božích. Snaha svatou národnost zahubit, když se bez ní nemůže uskutečnit idea lidskosti na zemi, je hříchem proti pravdě boží, pravdě věčné: jest svatokrádeží! . . . Bylo třeba naší smrti; bude třeba i našeho vzkříšení, aby se slovo Syna člověčího, věčné slovo života, rozlilo na společné okrsky světa. Vlastně naší národností, umučenou na kříži historie, ukáže se ve svědomí Ducha lidského, že se sféra politiky musí přeměnit ve sféru náboženskou. Jedno z dvojího: buď slovo Kristovo žádných dalších plodů nevydá, nebo násilí, způsobené tomuto slovu, dále trvat nemůže. Jen v Polsce a Polskou začíti se může nový okres v dějinách světa . . . Takový je v podstatě postup myšlenek v úvodě. Báseň sama skládá se z lyrických partií, apostrof, věnovaných milence, vlasteneckých reflexí a visí, které ilustrují myšlenky v úvodě pronesené. Nejvýznamnější jsou mezi nimi dvě vise. V první vystupuje Czarnecki a na otázku básníkovu, proč „otcové" život s takovou pýchou promarnili, odpovídá: „Láska boží vehnala nás na scestí, budiž pochválena! neboť otčině mé dopřála vyváznouti z pekel zemských, nežíti bludu jiných lidí, raději umříti, nežli žíti podle. Nehledej viny na otcích! Z krve naší, viny naší, dříve než ten věk pomine, vyjde *Lidu Lid jediný*. Blahoslavte otců vině!" V druhé visi zjevuje se obraz příští Polsky, „dcery boží", jíž duchové velikých národů vzdávají čest a hlas s nebe jí praví: „Jméno tvoje — lidskost celá, bys ji vedla cestou *činu*, až se stane její plémě jedním arcidílem Ducha!"

„Przedświt" pokládá se za nejúplnější a nejjasnější výraz věštecko-mesianské poesie polské. Žádný jiný básník nehlásal tak zřejmě a přesvědčivě, že smrt Polsky byla čímsi podobným jako smrt Kristova na kříži a že konečným výsledkem této smrti a následujícího znovuzrození bude — spása ostatních národů. Na vrstevníky působila tato báseň mocným dojmem, neboť podávala na všechny pochybnosti národa odpověď jasnou a výraznou, vlévala balzám útěchy do duší zmučených vyhnanců, budila naději a víru v lepší budoucnost. Čtenářům lichotilo i to, že básník

líčil minulost ve světle nejjasnějším, „na otcích" neviděl nejmenší viny, spatřoval jen samé bohatýry, samou obětavost a ctnost. Ve vývoji tvorby básníkovy má „Przedświt" ten význam, že v něm básníkovy myšlenky historiosofické, tužby politické a vlastenecké, přesvědčení náboženské splynuly v jeden systém a jeden celek. Po dlouhém těkání a hledání básník našel, po čem toužil, — systém, objasňující mu záhady člověka i lidskosti. I po stránce formální „Przedświt" znamená obrat v poesii Krasińského. Není v něm alegorií, personifikací, výmyslů fantasie jako v dřívějších jeho plodech; místo toho převládá myšlenka, oděná v nejprostší formu veršovou. Stručnost a pádnost jeho výrazu pěkně charakterisoval Tarnowski slovy: „Tacit, Dante, Bossuet, ti mistři slov krátkých jako hrom a jako ten ohromujících, nemohli by to pověděti lépe."

Za svého pobytu v Polsku (v l. 1843—4) Krasiński poznal, jak nové proudy demokraticko-revoluční hrozí vyvolati strašné bouře společenské v národě polském, které by oddálily žádoucí chvíli vzkříšení Polsky. Toto nebezpečí povzbudilo ho napsati „Psalmy przyszłości", vydané tiskem r. 1845 pod pseudonymem Spirydyona Prawdzického. Byl to žalm víry, naděje a lásky. Hlavním a nejvážnějším z nich byl žalm lásky, k němuž ostatní dva jsou jen úvodem. „Žalm víry" obsahuje básníkovy myšlenky o postupu lidského ducha k dokonalosti stále vyšší. Postup tento krátí cestou utrpení, muk a obětí, jak ukazuje příklad národa polského, jenž se pro své mučednictví stal nejmilejším synem božím. V „žalmu naděje" básník vítězoslavně ohlašuje, že je už blízké příští nové doby, epocha sv. Ducha, kdy se hrob Polsky stane kolébkou nové zory. „Žalm lásky" je v podstatě politickým manifestem a možno jej srovnati s proslulými řečmi sněmovními P. Skargy. Obsahuje rady, výstrahy a prosby nadšeného vlastimila, jenž ve jménu Boha, rozumu a svědomí mluví k svým rodákům. Proti nenávistným hlasům demagogů připomíná zásluhy šlechty, která vždy stála v popředí duševních zájmů národa, napomíná rodáky své k svornosti („Jeden tylko, jeden cud: z szłachtą polską polski lud!") a varuje před násilnými činy a bratrovražedným bojem („Hajdamackie rzućcie noże!"). Žalm svůj končí plamennou věštbou vítězství ducha nad hmotou.

Na tyto žalmy reagoval Słowacki básní „Do autora trzech Psalmów", avšak řež haličská r. 1846, kdy sedláci svedení rakouskými úřady, slibujícími jim rozdělení půdy panské, vrhli se na šlechtu a duchovenstvo, ukázala, že obavy Krasińského byly oprávněny. Jakou bolest to Krasińskému způsobilo, snadno se domysliti. Upadl tělem i duchem. Mysl jeho prožívala těžký zápas vnitřní, jehož výrazem je báseň „Resurrecturis" (z r. 1846). Svět zdá se být básníku jako obrovský hřbitov „ze slz, krve a bláta", „věčnou Golgotou". Neoddává se však beznadějnosti

a zoufalství, neboť věří „v tichou moc oběti", v sílu lásky, která je „silnější nežli smrt" a musí zvítězit v boji „s peklem světa". Cesta, vedoucí k vítězství, záleží v uskutečnění mravního ideálu v duši polské, v jejím uschopnění k činům obětavým.

Básník dosáhnuv takto vnitřního klidu a upokojení, odpověděl teprve Słowackému v „Žalmu žalu" (1848). Nejlepší v něm je prozaický úvod, v němž dána na námitky Słowackého odpověď pevná a přesvědčivá, opřená o nedávnou skutečnost, kterou Krasiński lépe předvídal než Słowacki. Vlastní žalm je však rozvleklou rýmovanou polemikou, v níž je sice mnoho pravdy, ale málo poesie. Mnohem působivější byl „Psalm Dobrej Woli", současně uveřejněný. Překrásný tento žalm shrnuje a vyvrcholuje historické a filosofické názory básníkovy, je konečnou odpovědí na všecky otázky, jež zmítaly jeho nitrem. Otázku obrození Polsky básník promítá na pevný základ mravního zdokonalení a zušlechtění a dovozuje, že obrození toto musí býti dílem čistého srdce a dobré vůle. Za tyto dary („Stwórz w nas serce czyste ... daj nam dobrą wolę ...") prosí básník ve svém žalmu, v němž se s hlubokou zbožností pojí vznešený cit vlastenecký, s vřelými díky Bohu („Wszystko nam dałeś, co dać mogłeś, Panie") optimistické nazírání na minulost Polska a důvěřivá naděje v šťastnou budoucnost.

Roku 1847 Krasiński uveřejnil dvě básně „Ostatni" a „Dzień dzisiejszy"; obě složeny jsou z úryvků, pocházejících z různých dob života básníkova. „Ostatni" zobrazuje duševně stav vězně na Sibiři, tesknícího po volnosti a zemi otcovské. Ozbrojený zástup rodáků, osvobozující vězně, bez povšimnutí ho míjí; opuštěný umírá a poslední chvilky života oslazují mu slavnostní zvuky harfy, dolétající k němu z osvobozené Polsky. Mnohem skrovnější cenu básnickou má druhá báseň „Dzień dzisiejszy", která vyjímajíc pěkné partie lyrické staršího původu, je vlastně veršovanou polemikou a kritikou programů a snah rozmanitých směrů, v něž se rozstoupila emigrace polská v l. 1840 až 1850.

Již r. 1837 začata byla báseň, obmýšlená jako první část trilogie, jejíž druhou část měla tvořit „Nebožská komedie". V různých dobách přidával k ní básník části další, na něž nemálo působil Słowacki „Anhellim" a „Wędrówkou Dantyszka", a celek vydán byl s názvem „Niedokończony poemat" po smrti básníkově r. 1860. Henryka, jinocha čilého a šlechetného (viz Nebožskou komedii), ujme se mistr Aligier a snaží se mu vnuknouti vědu věčné pravdy boží. Za jeho řízení Henryk má sen, v němž se mu zjevuje peklo a očistec dní našich. — Básnický význam má pouze první část skladby, uveřejněná již r. 1852 s názvem „Sen", v druhé části básník suchou didaktikou a reto-

rikou opětuje své názory historiosofické, jež byl už ve svých dřívějších básních mnohem silněji a důrazněji vyslovil.

Zmíniti se třeba ještě o lyrice Krasińského, která není rovněž bez významu. Předmětem jejím jsou city a nálady náboženské, vlastenecké a milostné. Lyrika náboženská projevila se hlavně v modlitbách, plných důvěřivé víry a upřímné zbožnosti. Poměr básníkův k vlasti našel svůj výraz i v řadě lyrických veršů, jež svědčí o jeho vřelém, oddaném a srdečném citu vlasteneckém. Některé z nich, jako na př. „Do Moskali", nejsou prosty prudké nenávisti a záští k utiskovatelům národnosti polské. Nejhojněji jsou zastoupeny verše milostné. Ráz jejich se měnil s předmětem milostných tužeb básníkových. Láska k paní Bobrové plnila pouze s počátku srdce básníkovo blahem a štěstím, později vzněcovala v něm spíše nepokoj, smutek, výčitky svědomí. Zato milostný poměr k Delfině Potocké byl mu zdrojem nejčistšího blaha a opojení, uvedl mír a rovnováhu do jeho duše, ozařoval mu přírodu i život a podněcoval jeho mohutnost tvůrčí. Celkem zrcadlí se v jeho erotice čistě duchovní, ideální poměr k milovaným ženám beze vší příměsi smyslnosti. Básník hledal v milence především zdroj básnického nadšení a pokládal ji za důvěrnici a přítelkyni, které mohl svěřovat nejskrytější hnutí svého nitra.

Básně své psal Krasiński zprvu v řeči nevázané, ale plné vzletu a básnických přikras. Verše dlouho se mu nechtěly dařiti, nač si nejednou stěžoval. S počátku vadila jeho veršům retoričnost a časté opětování týchž výrazů a obratů. Později vytvořil si však verš zvučný, soustředěný, stručný a výrazný.

[St. Tarnowski: Z. Krasiński. Kr. 1912². — J. Kallenbach: Z. K. Życie i twórczość lat młodych. Lw. 1904. — J. Kleiner: Z. K. Dzieje myśli. Lw. 1912. — Br. Chlebowski: Z. K. (Wiek XIX. t. V.). — T. Grabowski: Z. K. Jego żywot i dzieła na tle współczesnej epoki. Pozn. 1912. — J. Baczyński: Z. K. Jego życie i dzieła. Pozn. 1912. — T. St. Grabowski: Z. K. w literaturach słow. Kr. 1914.

H. Biegeleisen: Nieznane prace Z. K. z lat młodzieńczych (Bibl. W. 1894. III.). — Nehring: Nieboska i Irydion (Stud. lit. Pozn. 1884). — H. Biegeleisen: Nieboska komedja w świetle współczesnej krytyki (Bibl. W. 1896, I.). — St. Dobrzycki: Nieb. kom. (Rozpr. Ak. U. 40, 1907). — J. Ujejski: Główne problemy Nie-Bosk. komed. (Bibl. W. 1912, IV.). — J. Kleiner: Nieboska kom. (Bibl. Nar. 24).

Br. Chlebowski: Nieboska i Irydjon (Ateneum 1884 = Pisma I.). — Ad. Belcikowski: Irydion (Ze stud. nad lit. pol. W. 1886). — A. Malecki: Irydion (Z dziejów liter. Lw. 1896). — W. Hahn: Tło histor. w Irydionie (Przew. nauk. i lit. Lw. 1897). — T. Pini: Studjum nad genezą Iryd. (Bibl. W. 1899); Źródła hist. Irydiona (Kwart. hist. 1899). — T. Sinko: Rzym poganski w Irydionie (Pam. Liter. XI. 1912). — E. Zorjan: Irydion

jako dramat psychizcny. Lw. 1912. — T. Sinko: Irydjon (Bibl. Nar. 42). — K. Ciołkosz: Topografia Rzymu w Irydionie (Ks. pam. III.). — Alf. Wątorski: O języku i stylu Irydyona (Ks. pam. III.).

Aur. Drogoszewski: Nieco o Przedświcie i o stosunkach poematu do nauki Towiań. (Pam. Lit. VII., 1903). — Br. Chlebowski: Przedświt (Sfinks 1909 = Pisma I.). — W. Bruchnalski: Wizja K. (Pam. Lit. XI. 1912). — M. Zdziechowski: Wizja K. Kr. 1912. — J. Kleiner: Mesyanizm narodowy w systemie K. (Ks. pam. II.); Filozofja K. (Ruch filoz. 1912). — J. Kallenbach: Do genezy Przedświtu (Kurjer Warsz. 1914, 1). — Ig. Chrzanowski: Przedświt i Prelekcje paryskie (Przeg. Narod. 1920.) — J. Kleiner: Przedświt (Bibl. Nar. 18).

Ig. Chrzanowski: Resurrecturis i Psalm dobrej woli (Z epoki romant. Kr. 1918). — T. Pini: Z. K. t. zw. Niedokończony poemat. Lw. 1896. — St. Kotowicz: „Ostatni" Z. K. (Pam. Lit. XI. 1912). — J. Kallenbach: Anhelli i Ostatni (Przegl. Powsz. 1916). — H. Trzpis: O Niedokończonym poemacie Z. K. (Ks. pam. I.).

F. Hoesick: Miłość w życiu Z. K. Kr. 1909. — J. Pyrek: Erotyki Z. K. (Ks. pam. I.). — M. Zdziechowski: Filozofja K. (Pam. Lit. VI., 1907). — W. M. Kozłowski: Źródła historjozofji Z. K. (Kur. Warsz. 1912 n. 35). — T. Staniewski: Filozofja Z. K. (Ks. pam. III.). — Fr. Wojakowski: Ideały narodowe i ogólno-ludzkie w twórczości Z. K. (Ks. pam. III.). — Wł. Pec: Polityczno-społeczny ideał Z. K. (Ks. pam. I.). — Z. Lubertowicz: K. jako wieszcz narodowy (Ks. pam. I.). — J. Kallenbach: Z. K. wobec komunizmu (Przegl. powsz. 1921).

Grzymała-Siedlecki: Estetyka K. (Museion 1912). — H. Życzyński: Estetyka Z. K. (Pam. Lit. XVII.—XVIII., 1920). — L. Lam: Obrazy w utworach K. (Ks. pam. III.). — Al. Brodnicki: Język w utworach. Z. K. (Ks. pam. I.). — Wł. Ćvik: Badania nad idyosynkrazyami językowemi K. (Ks. pam. II.). — St. Siedlecki: Materjały do badań nad językiem Z. K. (Prace Filolog. VIII.)

4. Jiní básníci.

K slavné trojici velikých básníků, Mickiewicze, Słowackého a Krasińského, řadí se četní jiní básníci, z nichž každý podle svého talentu přispíval k rozvoji poesie polské.

Básně *Stefana Garczyńského* (1805—1834) vřele uvítal Mickiewicz a vysoko cenil jeho výpravnou báseň „Wacława dzieje". Hrdinou jejím je zádumčivý mladík, sžíraný vnitřní skepsí a nad to trýzněný láskou k vlastní sestře. K novému životu vzkřísí ho zvuky mazurky Dąbrowského, které mu připomenou, že je Polák. Rozhodne se obětovat život ve prospěch vlasti. Odjede do Varšavy a účastní se spiknutí korunovačního. Když se spiklenci rozejdou, nic nevykonavše, Václav uprchne z Varšavy na ves. Báseň se končí odjezdem jeho do světa ... Ostatek zůstal nedokončen. Ve „Wacławu" ozývají se motivy z Fausta, z III.

části „Dziadů" a z „Manfreda" Byronova, celek je však samostatně proveden a vyznačuje se hloubkou myšlenek a reflexí. Z jiných básní Garczyńského významná je fantastická scéna „Wizya" a „Grobowiec na granicach Syberyi". Slabší jsou jeho „Sonety wojenne" a „Wspomnienia z czasów wojny narodowej polskiej 1831". Garczyński je vedle Krasińského představitelem filosofického směru v romantice polské. Živlem jeho byly ideje, reflexe, analysa stavu a hnutí duševních; nedostávalo se mu však vzletu a uměleckého výrazu. Choroba a raná smrt nedovolily mu plně se rozvinout.

Lucyan Siemieński (1809—1877), básník, překladatel, kritik a publicista, osvědčil bohatou plodnost literární, která se však roztékala více do šířky než do hloubky. Básniti začal za vlivu balad Mickiewiczových, Schillera a Byrona, po r. 1831 zanechal balad a romancí, které se mu ani nedařily, a skládal poetické povídky z minulosti, z nichž obsahem i formou nejlepší jsou „Trąby w Dnieprze". Z dalších jeho básní, jako jsou „Trzy wieszczby", které vyličují ve formě zdramatisovaných obrazů postavy tří věštců, předpovídajících budoucnost národa (Opata jędrzejowského, kn. Marka a Wernyhory), a fantasie dramatická „Świteziank a", nevkusně rozvedená balada Mickiewiczova, největší oblibě se těšila gawęda veršem „Wachmistrz Jaszczołt, založená na skutečném příběhu z válečné výpravy r. 1809 v Haliči. Větší význam nežli jeho původní básně mají překlady národních písní bretoňských, skandinavských, španělských a Královédvorského rukopisu. Vysoko ceně poesii lidovou, vydal sbírku „Podania i legiendy polskie, ruskie i litewskie". Nejvíce se zasloužil vzorným překladem Homérovy „Odysseje". V duchu národním složil pak pěkné povídky z dějin Polsky „Wieczory pod lipą" a sbírku pověstí a obrázků v próze. „Muzamerit czyli powieści przy świetle księżyca". Tvůrčí fantasie neměl; čtenáře dojímal hlavně plynným vypravováním, sentimentálním tónem a uhlazenou dikcí. V pozdější fázi života zaujat byl zcela pracemi publicistickými a kritickými. Nejvíce se zasloužil svými studiemi literárně-historickými. Vadil mu nedostatek hlubšího vzdělání filosofického a vědeckého, měl však přirozený vkus a uměl bystře oceniti formální stránku literárních plodů. Hlavní jeho díla literárně-historická jsou: „Portrety literackie" (4 díly), „Kilka rysów z literatury i społeczeństwa od r. 1848—1858" (2 díly), „Żywot Kaz. Brodzińskiego w powjastkach", „Religijność i mistyka w życiu i poezyach Ad. Mickiewicza", „Wincenty Pol i jego utwory."

Směr docela odlišný od velkých romantiků zaujal ve své poesii *Cypryan Norwid* (1821—1883), básník, malíř a řezbář. Vyšel z kroužku mladých básníků varšavských, r. 1842 opustil Polsko

a odebral se přes Německo k dalšímu vzdělání na uměleckou akademii ve Florencii. Osudná byla proň láska k paní Marii Kalergisové, dámě velikého světa, která okouzlila mysl i srdce mladého umělce. Miloval ji vášnivě, sám nebyl milován, nýbrž toliko trpěn uprostřed obdivovatelů půvabné ženy, zbožňované později od Gautiera, Musseta, Heina, Liszta, Ludvíka Napoleona a j. Po krátkém pobytu v Berlíně, kde se zabýval studiemi estetickými, vrátil se do Říma, maje na mysli veliké plány básnické a malířské. V Římě duvěrně se spřátelil s B. Zaleským a Z. Krasińským, r. 1848 setkal se tam s Mickiewiczem, nesouhlasil však s jeho plány politickými. Stav jeho mysli výrazně tlumočí slova, jež psal r. 1850: „Pracuji, abych se neoddal smutkům, nervům, nouzi a Penelopě — mysli". Zklamán byv nejen v lásce, než i ve svých aspiracích literárních a uměleckých, jež nenacházely pochopení, s duší plnou hořkosti opustil Řím a odstěhoval se do Paříže, doufaje v umění najíti žádoucí klid duševní. Tam stýkal se s Chopinem, Słowackým, Cieszkowským, který naň vlivně působil svými názory filosofickými. Pracoval pilně, avšak práce jeho redaktoři odmítali, kritika je jedovatě posuzovala. Všecko to těžce doléhalo na jeho vypiaté sebevědomí; začal se straniti společnosti, nořil se do sebe a upadal v úplné osamocení. Když se pak dostavila i tíseň hmotná, — byl nucen hledati výživu řemeslnou prací v továrně — nespokojen a vnitřně rozerván odjel r. 1852 do Ameriky. Ztrávil tam téměř dvě léta, nalézaje výživu v malbě a modelování. R. 1854 opustil Ameriku a pobyv nějaký čas v Londýně, vrátil se do Paříže, kde pokračoval ve svých literárních a uměleckých pracích, stále zápase s hmotným nedostatkem a nenalézaje ani mezi emigrací ani v Polsku porozumění. „Netoliko každý šlechtic, ale i každý sedlák, umějící čísti, je desetkrát bohatší než každý spisovatel polský", trpce psal r. 1867. Aby se zbavil tísnivé starosti o kus chleba, uchýlil se r. 1877 do útulku chudých sv. Kazimíra v Paříži, kde zemřel r. 1883. Za živobytí nebyl pochopen a nepochopení toto trvalo až do počátku XX. stol., kdy znenáhla ustupovalo spravedlivému ocenění jeho významu. Nyní se všeobecně uznává, že Norwid byl umělec a myslitel originální, bohatě nadaný, ukazující nové dráhy poesii a umění. V hodnocení jeho prací se však dosud kritikové polští rozcházejí: jedni uznávajíce jeho neobyčejné nadání a průkopnickou práci, dosti střízlivě posuzují jeho dílo, zvláště po stránce formální, druzí ho přímo vynášejí do nebes, vyhlašujíce ho za „Platona netušené moudrosti polské a sv. Pavla národního svědomí".

Básnické prvotiny uveřejňoval v l. 1840—5 po různu v časopisech varšavských; od básní jeho druhů lišily se reflexemi filosofickými a smyslem pro zjevy všedního života. Pronikal je pravý lidový duch, jejž si básník osvojil vycházkami do kraje mezi lid. Zároveň vinula se jimi „černá nit" smutku: „Ona

za mnou, přede mnou i při mně, ona v každém vzdechu, ona v každém úsměvu, ona v slze, modlitbě i hymně.“ Legendou „Wigilja“ (1848) začíná se řada skladeb, v nichž básník vykládal své zvláštní názory politické a společenské. Jest to „Pieśń społeczna cztery stron“, báseň lyricko-didaktická, složená krátkým, úsečným veršem podle vzoru „Psalmů“ Krasińského, v níž je rozvinuta idea práce a organisace národní. „Niewola“ věnována je jednak otázkám o úpadku romantismu a vznikající nové literatuře-činu, jednak otázkám o vzniku a příčinách národního úpadku Poláků. Ve svých názorech politicko-společenských Norwid značně se odchyloval od běžných zásad, jak svědčí mimo jiné satira na emigraci „Zwolon“ (1849). Přívržencem mesianismu byl jediné v l. 1848—1852; tehdy napsal „Pieśń do ziemi naszej“, která je výrazem jeho mesianské víry. Potom sklon k idealisování Polsky a její minulosti jakož i optimism mesianistický znenáhla mizejí a činí místo kritickému úsudku o minulosti a současnosti.

Satirami („Pisarstwo“, „Rzeczywistość“ a j.) básník stíhal současnou kritiku a své originální názory na umění vyložil v básni „Promethidion“ (1851). Užívaje formy řeckého dialogu, který se mu zdá nejvýhodnější k rozvinutí hlavních pojmů o povaze umění, v prvním dialogu jedná o formě, to jest *Krásnu*, v druhém o obsahu, to jest *o Dobru*, a spojení obou *Pravdě*. Hlavní myšlenkou autorovou je, že *Krásno* je formou *Lásky*. Aby se v umění vystihlo Krásno, jež jest „profil boží“ hříchem ztracený, je potřebí práce, posvěcené Láskou, která „nezná strachu a jest smělá“, ač ví, že za sebou povleče „pluk křížů“. Řecké umění je proto tak velké, že umělci otčinu svou vášnivě milovali. Láska ta je znatelná v každém úlomku mramoru. Kdyby ze sochy řecké po odražení ramen a hlavy zbyl jen hrubý kus torsa, nebyl by to ještě kámen slepý, neboť by v něm žil duch a láska tvůrčí. Takového umění Norwid přeje svému národu, takové lásky k otčině žádá od umělce. „A tak já vidím příští v Polsce umění, jako korouhev na věži lidské práce, ne jako zábavu, ani jako nauku, leč jako nejvyšší z řemesel apoštola i jako nejnižší modlitbu anděla.“ V Chopinovi viděl Norwid splnění nejvyšších ideálů umění, nejlepší jeho vzor a jedinou jeho dráhu rozvoje, vedoucí k vtělení Krásna, Dobra a Pravdy. V „Promethidionu“ zabývá se autor nejen otázkami estetickými, ale i národními, zejména organisací společné práce na základech národních. Umění jest podle něho jedním ze zákonů práce lidí a práce lidskosti. „Pravím vám, že my tu všichni jsme rolníci a nikomu není dovoleno uvolniti se ze svazku práce pod velikými tresty, které odtud na společnost dopadají“. O umění rozhovořil se ještě v traktátu „O sztuce“ (1858), v němž zdůrazňoval životnost umění v jednotlivých oborech lidské činnosti, vliv jeho na mravnost a poměr umění

k přírodě a náboženství. Norwid snil o tom, založiti umění na prvcích lidových, ovšem ne mechanickým přejímáním těchto prvků, neboť to, co lid dává, je pouze počátkem, nýbrž povznesením lidového nadšení do mohutnosti, pronikající a objímající celou Lidskost, povznesením lidového do Lidskosti.

Věren jsa své zásadě, že „prostý lid je největším poetou", užíval sám motivů z lidové tvorby. Složil „Częstochowskie wiersze" a volil národní báje za podklad svých dramat. Tak vzniklo mysterium polské „Wanda" (1851) a tragedie „Krakus książę nieznany", v níž vedle skutečných osob vystupují i personifikace fantastické jako později u Wyspiańského. Tragedie v jeho pojetí je „osvětlení fatálnosti historické nebo sociální, národu nebo věku některému vlastní." Wandu a Kraka pojal jako symboly polské duše v určité epoše dějinné. Básníkovi nezáleželo při tom tak na lidech, jako na projevech jejich duše, a tu snažil se vysloviti. Tak i v historické tragedii „Kleopatra" (1872) nešlo mu tak o tragický děj ani o vystižení koloritu historického, jako o zachycení duše Egypta a Říma, jejichž symbolickými představiteli jsou Kleopatra a Caesar. O široký obraz starého světa, chýlícího se k úpadku, kdy civilisace židovská, řecká a římská sváděly spolu boj a křesťanství začalo vystupovati na jeviště dějin, pokusil se v básni „Quidam" (napsané r. 1857, tiskem vydané r. 1865). Báseň tato vyznačuje se v jednotlivostech hloubkou myšlenek a pěknými partiemi popisnými, avšak základní idea utápí se v bohatých podrobnostech kulturně-historických a archeologických. Z četných básní jiných zvláště významné jsou: „Do najświętszej Panny Marji litanja" (1852), dokonalý výraz čisté a vřelé zbožnosti jeho, „Fulminant" (1863), hluboká analysa konfliktů mezinárodních, vedoucích k válce, „Fortepian Szopena" (1865), pokus o charakteristiku hudby Chopinovy jako synthese starožitné ctnosti se selskou prostotou ve spojení s náboženským nadšením. Po katastrofě národní r. 1863 v básni „Praca" důtklivě opětuje svým vrstevníkům pravdu, dříve již hlásanou, že toliko práce může osvobodit národ, práce vědomá, s láskou konaná, mající vyšší cíl duchový. V próze Norwid skládal legendy („Garstka piasku", „Cywilizacya", „Bransoletka"), novely („Stygmat", „Ostatnia z bajek"), úvahy („O Julj. Słowackim", „Byron", „Filozofia wojny", „Studyum o Bogurodzicy") atd. Poslední jeho delší básní byla „Assunta czyli Spojrzenie". Chtěl v ní k dotavadním nejlepším básním milostných, „Dziadům" Mickiewiczovým a „W Szwajcaryi" Słowackého, přidati báseň třetí. Assunta, do níž se hrdina básně šíleně zamiloval, byla dívka čarokrásná, ale němá; básník ji tak úmyslně vytvořil, neboť mlčení pokládal ze nejsilnější výraz citu (srov. „Milczenie"). Zároveň chtěl,

aby veškerou svou lásku vyjadřovala pohledem svého oka, který je výmluvnější než pouhá slova.

Norwid byl básník-myslitel. Ve svých filosofických názorech vycházel z filosofie křesťanské, ale zároveň opíral se o Platona a prostřednictvím filosofů polských, Wrońského, Trentowského a Cieszkowského, o filosofii německou. Se současnou romantikou spojovala ho toliko snaha po originálnosti a lidovost, jinak úplně se lišil od romantiků, jsa protivníkem krajního individualismu, egocentrismu, jednostranného kultu citu.

Nejen svými zvláštními názory na umění, vlastenectví a národní práci, jež pojímal sub specie aeternitatis, ale i svým stylem pronikavě se lišil ode všech svých vrstevníků. Sám vytkl jako příznačné vlastnosti svého slohu: skoupost slova a nekvětnatost stylu. Básně jeho jsou plny symbolů, ilusí, nápovědí a zámlk; proto sloh jeho zdál se býti vrstevníkům divný a nepřístupný, teprve nová doba objevila v něm jednoho z předních průkopníků symbolismu. Sloh jeho zatížen je četnými novotvary a zvláště zálibou v etymologisování, v tak řečené mystice gramatické. Jeho báseň „Rzecz o wolności słowa" (1869), v níž vyložen jeho historiosofický názor na konečný cíl člověčenstva, přeplněna je historií tvoření a osvobozování slov z forem prvotních, je to, jak sám vykládá, „epopej slova". Formálně jevila se u něho vědomá snaha tvořiti verše nové, které by co nejúplněji odpovídaly vlnění citu a myšlenky.

V těsném spojení s poesií emigrační byla současná *filosofie polská*. Filosofové polští v první polovici XIX. stol. vycházeli z filosofie německé — hlavními učiteli jejich byli Kant, Schelling a Hegel, avšak přední představitelé tehdejší filosofické mysli (Wroński, Trentowski, Libelt a Cieszkowski) nepřestávali jen na tom, co jim podávala filosofie německá, nýbrž snažili se vytvořiti systém filosofie, založené na národních principech, pokládajíce ji za veliké slovo dějin, za konečný jejich výraz. Tato národní filosofie polská měla ráz mesianistický a jednotila se s romatismem polským v jednu společnou mysl. Naznačím jen ty filosofické myšlenky, které mají určitý vztah k současné ideologii romantismu polského.

Józef Hoene-Wroński (1778—1853), matematik a filosof, jehož otec byl rodem Čech, vycházel z kriticismu Kantova. Svou filosofii nazval *mesianismem*, ježto se zabývala příštími osudy lidstva a za účel měla obrození lidstva duchem, uskutečnění slova božího na zemi. „Parakletem", Duchem pravdy, který má podle Písma sv. lidstvo všemu naučit, nemůže býti nic jiného než absolutní rozum člověka. Wroński byl totiž přesvědčen, že rozumem, jemuž přikládal mohutnost tvůrčí, možno se dopátrat pravdy absolutní a poznat, jak se vytváří vše eksistující, ne-

vyjímajíc ani absoluta, Boha, neboť i absolut, Bůh, podléhá zákonu tvoření. Sám věřil, že mu Prozřetelností dopřáno, pronikat do svatyně tvoření, při čemž se odvolával i na vnitřní zjevení, stvrzující ony pravdy, které on ve svém mesianismu objevuje lidskosti jako výsledek své filosofie absolutní. Ačkoliv zamítal učení mystiků (na př. Saint-Martina) a poetický mesianism Mickiewiczův s názvem od něho převzatým vyhlašoval za profanaci, diskreditující jeho nauku, přece všechno to, co sám hlásal o odkrytí absoluta, o svém poslání Prozřetelností mu uloženém, o vnitřním zjevení, má zřejmý ráz mystický. Tři národové v Evropě podle Wrońského jsou především povoláni, aby splnili mesianské cíle: Francie, Německo a Rusko. Francie odcloní a uskuteční konečné cíle státu, Němci odkryjí nezvratné zásady vědy lidské a pod vůdcovstvím Ruska sloučí se „bratrství ducha svatého", které dá konečný směr lidskosti. Nauku svou podrobně vyložil ve spisech „Prodrome du messianisme" (1831), „Métapolitique messianique" (1839), „Prolégomènes du messianisme" (1842). Polsky vyšla „Odezwa do narodów słowiańskich względem przeznaczeń świata", bez pochyby překlad A. Bukaty za účasti autorovy (1848).

O vytvoření národní filosofie polské na širokém podkladě pokusil se *Bronisław Ferdinand Trentowski* (1808—1869). Vzdělal se na idealistické filosofii německé a osvojil si její metodu, aby pomocí její vyslovil své vlastní názory, které pokládal za projev duše polské a slovanské vůbec, jsa přesvědčen, že nastává doba, kdy Slované pronesou nové Slovo, zcela odlišné od ducha národů germánských a románských. Všecky dotavadní systémy filosofické podle Trentowského jsou úzké a jednostranné. Jedni filosofové pokládají všecko za projev ducha — idealisté, jiní naopak všecky zjevy spojují s hmotou — realisté. Celý svět filosofický rozdělil se tak na dva tábory: realisty a idealisty. Prvním směrem šli představitelé ducha románského, především Francouzové, k druhému směru hlásí se většina filosofů světa germánského. Posláním Slovanů je synthesa; mají sjednotit tyto příkrosti, které byly na újmu všestrannosti filosofie, a na této dráze dojíti k poznání skutečnosti čili plné pravdy. Účelem veškerého lidstva je dosíci plnosti bohočlověctví, zjednati království boží na zemi. Zlo plynoucí z jednostrannosti poznání tomu dotud bránilo, objevují se však příznaky, že nastává třetí éra světa, kdy filosofie srovná dotavadní protivy, objevujíc božskost, ukrytou v lidství. „Slované!" — volá Trentowski — „historie vaše počne se spolu s třetí érou světa. Jako v prvcích románských losy starořecké a v prvcích germánských středověké, dosud eksistující, tak v prvcích vašich nové věčné losy člověčenstva uložil Bůh." Poláci jsou pak nejrázovitější představitelé celého Slovanstva. Stojí sami ve velkém světě božím, v němž

se lidé odřekli Boha. Skutečná síla jejich je v národě; když s ním splynou, nic jich nezadrží. Splní své určení. Mesianism polský, vyložený ve spisech Wrońského, Cieszkowského a Krasińského, povede národ „prostou drahou do nebes" i spasí lidstvo. Nejvýraznějším projevem ducha Trentowského, jeho snah a tužeb filosofických je „Chowanna", systém národní pedagogiky, mající účelem přetvořiti reformou vychování způsob myšlení Poláků, jejichž zvláštností je převaha bujné fantasie („umu") nad rozumem, převládajícím u národů západních. Roku 1845 Trentowski napsal zajímavý článek „Rzecz o wyjarzmieniu Ojczyzny" (Teražniejszość i przyszłość I., 4), z něhož Havlíček uveřejnil výtah v Slovanu (1850, I.).

Od Hegla vyšel též *Karel Libelt* (1807—1875), filosof, ekonomista, pedagog a pracovník politicko-sociální. Heglem řídil se více v metodě nežli v zásadách. Nesouhlasil s jeho učením o samovládě rozumu, ježto rozum není jedinou, nýbrž jen jednou z mohutností duševních, souřadnou s jinými činnostmi ducha, zvláště s fantasií a vůlí. „Podstata rozumu je kritická, rozlučující, rozbírající. Ona nemůže samojediná vyplniti podstatu ducha, neboť nebuduje, nýbrž ruší." Podle Libelta rozum může býti jen „osvětitelem", nikoliv však „stvořitelem", ani „vykupitelem", může toliko *vědět*, ale ne *tvořit*. Rozum a cit jsou zajisté velikými mohutnostmi ducha lidského, ale jsou mohutnosti jednostranné a proto tvůrčí síly a činu zbavené. Mohutností tvůrčí je fantasie, určující jednotu smyslových dojmů a duševního poznání, — pojidlo citu a mysli, spojení srdce a rozumu. Proti filosofii německé Libelt klade jako antithesu filosofii slovanskou, opřenou o prvky lidové. Přední místo ve filosofickém systému Libeltově nezaujímá tedy rozum (od „rozuměti"), nýbrž „um" (od „uměti"), mohutnost tvůrčí, činná v životě i v umění. Na fantasii, bezprostředním rozhledu ducha, má se zakládat filosofie slovanská. Filosofii Libelt přikládal význam praktický, spatřoval v ní pravou vůdkyni života, základ, o nějž by se život mohl opříti, rozhodčího v řešení rozmanitých otázek praktických. S názorem, že se má filosofie slovanská zakládat na prvcích národních, lidových, souvisí politicko-sociální názory Libeltovy, založené na širokých principech demokratických. Tyto názory pokrokové a demokratické obrazily se také plně v manifestu slovanského sjezdu v Praze r. 1848, na jehož koncepci Libelt měl podstatný vliv. Nabádavá jeho rozprava „O miłości ojczyzny" (1844), v níž se snažil filosoficky vysvětlit pojem lásky k vlasti a ukázat, z jakých činitelů se má skládat, přeložena byla volně od P. K. Hostinského do slovenčiny (Orol Tatranský, III., 1847) a odtud přešla i do chorvatštiny (Vrazovo Kolo VI., VII.).

Kdežto Libelt měl na zřeteli filosofii obraznosti, *August Cieszkowski* (1814—1894) vytyčil si úkolem rozvinout novou

filosofii *vůle* a *činu*. Těmito činiteli usiloval doplnit Libelta, jako Libelt obrazností doplnil filosofii abstraktní mysli Trentowského. Odtud se vykládá, proč hlavní osnovou přemítání Cieszkowského je historiosofie, dějiny, v nichž se vůle a čin lidstva projevuje. Cieszkowski vyšel též ze školy Heglovy, vytýkal však jeho filosofii historie nedostatek zřetele k budoucnosti. Místo čtyř epoch Heglových, východní, řecké, římské a germánské, rozeznává pouze tři epochy: starověkou, křesťanskou a novou epochu budoucnosti. Epocha předkřesťanská hřešila tím, že se oddávala tělesnosti (přírodě) a obmezovala pojem Boha. Křesťanství obrátilo ducha lidstva v opačný směr, zatracujíc tělo a jeho vztahy a utvrzujíc ideálnost a neobmezenost Boha. Synthesa mezi těmito krajnostmi náleží epoše třetí, kdy lidstvo ukončí svůj zmatek a vejde do svatyně „pravdivého ducha". Názory své Cieszkowski vyložil nejdříve ve spise „Prolegomena zur Historiosophie" (1838), potom je podrobně vysvětlil v díle básnicky vzletně psaném „Ojcze-Nasz", které obsahuje výklad historiosofie autorovy ve spojení s jeho theosofií. Každá z proseb modlitby Páně je po jeho ponětí jednou z potřeb lidstva, které se mají v příští době uskutečnit. Dotud to nebylo chápáno; modlitba Páně byla pro lidi slovem skrytým (verbum absconditum), teprve autor pojal její theologický, historický a filosofický význam. Hlavním předmětem úvah jeho je oznámení třetí, poslední epochy dějinného vývoje, v níž se má uskutečnit všestranné určení lidstva. V třetí epoše lidstvo vstoupí do země zaslíbené, neboť je to epocha Činu, tedy splnění a dosažení cíle ducha, upevnění žádoucí vědomé a samodělné harmonie čili synthesy všech protikladů. „Ráj jest za námi," praví autor, „to jest pravda; ale ráj toliko zvířecí, rostlinný, věcný, přirozený. Chvála Bohu, že jsme z něho vyšli, že jsme ho ztratili! Ráj jest též před námi. Ráj lidskosti, ráj ducha, ráj obrozený. Chvála Bohu, že se k němu blížíme, že ho dobudeme!" V epoše třetí uskuteční se ráj vlastním činem, neboť nastal mužský věk lidstva a s ním dostavila se zralost a rovnováha ducha. Jest to nový okres života lidského, okres vůle a volnosti. Třetí epochu charakterisuje Cieszkowski tím způsobem, že se po zjevení Boha Otce a Boha Syna objeví lidstvu Duch Svatý; po Adamovi a Kristu zjeví se Utěšitel, Paraklet; po církvi sv. Petra a Pavla otvírají se veřeje církve sv. Jana; po vládě víry a naděje nastane vláda lásky. Modlitba Páně vtělí se v čin, vůle boží stane se pravdou jako v nebi tak i na zemi a s ní uskuteční se království boží mezi lidmi. Vůdčí úlohu v nové epoše Cieszkowski připisuje jako jiní filosofové polští Slovanům, zvláště Polákům. Oslovuje je v „Otčenáši" takto: „Přijmi, potupený dotud rode, dobrou novinu osvobození. Věz o tom, že národ, který pro přemíru nepravostí a pro vykoupení politických hříchů světa snesl smrt mučednickou, vstoupil do pekel poroby

i přemohl jejich brány. A vstávaje z mrtvých ve slávě ducha, zjevuje ti, že se *naplnily časy* a s nimi odbila tvá hodina, že jsi již sám přežil svůj očistec poroby a že přemírou utrpení sis toho zasloužil u Boha, abys éru volnosti samému světu zvěstoval a lidstvo celé doprovázel do ráje svobody."

[T. Pini: Garczyński i Krasiński (Bibl. W. 1900). — St. Kurowski: St. Garczyński (Wiek XIX. t. IV.). — Br. Chlebowski: L. Siemieński: (Wiek XIX. t. VII.) — St. Kossowski: K. Gaszyński i L. Siemieński w l. 1851—66 (Wśród romantyków. Lw. 1916).

Z. P. (Przesmycki): Do życiorysu C. Norwida (Chimera VIII.). — T. Pini: Z pośmiertnych utworów C. N. (Pam. Lit. VI., 1907). — J. Kallenbach: Przedmowa do „Assunty". Lw. 1907. — A. E. Balicki: C. N. (Spraw. gimn. III., Kraków 1908). — F. Kvapil: C. N. (Slov. Přehled IV., 1908). — A. Krechowiecki: O C. N. Lw. 1909. — C. Jellenta: C. N. Stanisławów 1909 (Lit. i sztuka VII.). — R. Zrębowicz: Wstęp do „Czar. i biał. kwiatów" 1910. — Brzozowski: Legienda Młodej Polski. Lw. 1910. — P. Bańkowski: Norwidowe poglądy na sztukę (Przegl. Nar. 1910). — K. Berczyński: Filozofja C. N. (Sfinks 1911, 38—41). — S. Kossowski: Krasiński a Norwid. Lw. 1912 (Wśród romantyków i romantyzmu. Lw. 1916). — St. Cywiński: Romantyzm a mesjanizm. W. 1914. — B. Erzepki: Z niedrukowanej korespondencji C. N. Pozn. 1921. — R. Zrębowicz: Przypisy do „Promethidiona". W. 1922. — St. Cywiński: Wstęp do Wyboru poezyj C. N. (Bibl. Nar. 64).

Krupiński: Hoene-Wroński (Dod. k Hist. filoz. Schweglera. W. 1863). -- Augé: Exposition de la philos. absolue de H. W. Par. 1868. — Dickstein: Hoene-Wroński. Jego życie i prace. Kr. 1896. — O. Bryk: Die Geschichtsphilosophie Höne-Wronski's (Die Gnosis. Wien 1903). — W. M. Kozłowski: H.-W. jako filozof. W. 1907. — Struwe: Hist. logiki jako teorji poznania w Polsce. W. 1911. — Straszewski: Polska filozofja narodowa. Kr. 1921.

Zieleńczyk: Historjozofja Trentowskiego (Bibl. W. 1910; 1913). — B. Nawroczyński: B. T. (Wiek XIX. t. VI.). — Wł. Horodyski: Br. T. Kr. 1913. — Ks. Gabryel: B. T. (Polska filozofja relig. I. W. 1914).

Krupiński: K. Libelt (Dod. do Hist. filoz. Schweglera). — Hahn: K. L. jako krytyk liter. (Pam. Lit. 1907). — Wł. Witwicki: K. L. (Przegl. filoz. 1908). — Struwe: Hist. logiki. — Sobeski: Libelt i Cieszkowski jako estetycy (Lit. i sztuka 1912). — M. Kridl: K. L. (Wiek XIX. t. VI.).

R. Koppens: Ojczenasz Cieszkowskiego (Przeg. Powsz. 1896, III.). — Chmielowski: A. Cieszk. (Ateneum 1894 = Dzieje krytyki lit. 1902). — Wł. Kozłowski: A. C. (Album biogr. zasłuż. Polaków XIX. w. I. 1901). — A. Żółtowski: Aug. C.'s Philosophie der That. Pozn. 1904; A. C. (Wiek XIX., t. V.). — M. Zdziechowski: Wizja Krasińskiego. Kr. 1912. — E. Bagieńska: Szkice i notatki. Kijów 1917. — Ig. Chrzanowski: „Ojcze Nasz" C. Kr. 1918.]

II. Poesie v Polsku samém.

Poesie polská bohatě rozkvetši v emigraci, na domácí půdě, v Polsku samém, daleko zůstávala pozadu. Katastrofa roku 1831 vyhnala z vlasti nejušlechtilejší duchy, kulturní a politický útisk ztěžoval veškerou činnost duševní a zastavil dotavadní proud literární. Teprve když dorostlo mladší pokolení, dotavadní ochablost přestala a literární tvorba zase ožila. Živější ruch začal se budíti nejdříve tam, kde byl útisk poměrně nejmenší, v Krakovsku a Poznaňsku. Na směr poesie nemalý vliv mělo hnutí demokratické, jež vycházejíc z emigrace v Paříži, šířilo se v Polsce samé. Mladí básníci dychtivě se chápali nových hesel a pokládali za svou povinnost hlásati je i v poesii. Lid v širokém smyslu slova měl se státi základem lepší budoucnosti. Snaha poznati lid a jeho názory vedla k horlivému sbírání lidových plodů, písní, pověstí a jiných tradic. O sebrání těchto dokumentů lidových zvláště se zasloužili *Kazimierz Wójcicki*, *Wacław z Oleska* (Zaleski), *Żegota Pauli*, *O. Kolberg*.

Mezi básníky krakovskými největší oblibu si získal *Edmund Wasilewski* (1814—1846), snivý lyrik s nádechem melancholickým. Vyzpívav svůj milostný bol v zádumčivých písních a sonetech, udeřil v tón čistě lidový a vetkal do svých melodických „Krakowiaků" nejpěknější motivy písní prostonárodních. S nápěvy Moniuszkovými rozlétly se po celé Polsce. Živý zájem mezi mládeží vzbudily též jeho básně vlastenecké, uchvacující smělým tónem a vřelým citem národním. Památný Wawel v Krakově roznítil ho k nadšenému zpěvu „Katedra na Wawelu", v němž ve formě lyrické opěvoval vážnější události a postavy dějinné. Wasilewski nebyl básník širokého rozmachu ani bohaté invence; na čtenáře působil hlavně citovou vroucností a lahodnou zpěvností svých veršů.

Stoupencem radikálního hnutí demokratického byl *Ryszard Berwiński* (1819—1879), povaha bouřlivá a nepokojná, vášnivý horlitel pro svobodu a volnost lidových vrstev a zapřisáhlý nepřítel šlechty. Po studiích ve Vratislavi a Berlíně toulal se mezi lidem, zapisoval lidová podání a šířil propagandu demokratickou. Sebraný materiál zpracoval a vydával prózou i veršem („Listy z narodowej pielgrzymski", „Mądry Maciuś", „Kojata", „O dwonastu rozbójnikach", „Powiesti wielkopolskie" a j.). Po řeži selské v Haliči r. 1846, jíž se činně účastnil, byl uvězněn; ve vězení zrevidoval své názory na lidové podání a začal pochybovati o původní samobytnosti tradic národních. Názory své vyložil v zajímavé knize „Studja o literaturze ludowej ze stanowiska historycznej i naukowej krytyki" (1854). Sbírku básní „Poezye" vydal r. 1844 ve dvou dílech, z nichž jeden, obsahující erotiku, má příznačný titul: „Księga świata i złudzeń",

druhý, věnovaný otázkám společenským, sluje „Księga życia i śmierci". Citům milostným uměl dáti vášnivý výraz a silně vyslovit hořké zklamání v lásce. Druhá kniha je výrazem básníkových názorů demokratických, jeho pevné víry v budoucnost lidových mas a nesmiřitelné nenávisti k šlechtě. Své vnitřní boje, bouřlivá hnutí vášnivé duše, nespokojené s sebou, okolím i lidstvem, vylíčil v nejhlubší své básni „Ostatnia spowiedź w starym kościele". Zklamala ho láska, zklamala i víra ve vědu, údělem jeho je úplná nevěra a pohrdání světem. Život by měl proň jen tehdy cenu, kdyby slepé dotud miliony prohlédly a kdyby lidé netoliko mluvili o zdokonalení duší, leč sami také po tomto zdokonalení prahli. Jako lyrik vyznačoval se Berwiński hloubkou a opravdovostí citu a vášnivým tónem v zobrazování všeho, co vřelo v jeho rozvířené a neklidné duši. Delší skladby se mu nedařily, jak ukazuje fragment „Don Juan poznański", v němž spatřovány karikatury osob a poměrů současných. V „Parabaze Don Juana" vyslovil básník pohnutky své tvorby takto: „Chci se raději stát bičem božím, šlehat spící a soužit a mrskat, abych se jim dostal do krve srdečné! Snad zápach svěží krve je probudí, že vstanou z mrtvých, podobni lidem."

Hnutí demokraticko-revolučnímu oddán byl také *Karol Baliński* (1817—1864), byl však méně vášnivý a útočný. Pozornost na sebe upoutal básní „Farys wieszcz" (r. 1844), v níž vyslovil ušlechtilé vzněty své mladé duše; byly v ní hojné narážky politické v době největšího útisku Paskeviče ve Varšavě. Za svého pobytu v Paříži seznámil se s Mickiewiczem a přilnul k učení Towiańského. Básně jeho z této doby „Myśli serdeczne", „Mądrość", „Głos ludu w 1000 rocznicę zgonu Piasta" a j., jsou provanuty citem náboženským a mystickým. Baliński nebyl mistrem slova a verše, psal básně spíše z pohnutek politických než z opravdového nadšení básnického, ale cítil vřele a těmto citům snažil se dáti přiměřený výraz umělecký.

Ve Varšavě na počátku let čtyřicátých sestoupil se kroužek mladých básníků, pojmenovaný „cyganerja warszawska", jejichž heslem bylo šířiti ideje demokratické, seznamovati se s lidem, těžiti z výtvorů fantasie lidové a potírati plochou konvenčnost. Z tohoto kroužku vyšli potom básníci velmi odlišných kvalit a směrů.

Výrazným představitelem tohoto sdružení byl *Roman Zmorski* (1822—1867). Psal s počátku ohnivé básně, v nichž bouřil proti kultu „balvanu zlata", proti pýše a falši, velebil prostotu předků a užíval motivů z národních písní. V delší básni „Lesław, szkic fantastyczny" chtěl zobraziti evoluci ducha básnického jako Krasiński v Henrykovi „Nebožské ko-

medie", při tom zabředl do přemrštěného romantismu a bujné fantastiky. Klidnější je jeho skladba „Wieża siedmiu wodzów", složená podle motivu skandinavských sag. Zmorski byl horlivý slovanofil; v Budyšíně mezi Lužickými Srby, kde se delší čas zdržoval, se Smolerem vydával časopis „Stadło", věnovaný otázkám polským a slovanským, jehož úkolem bylo rozvíjet vlastenecké cítění a bojovat za ideu svobody, bratrství a spravedlnosti. Nejvíce se zasloužil pěknými překlady národních písní jihoslovanských, „Narodowe pieśni serbskie", „Królewicz Marko", „Lazarica". Překládal též z Kollára, M. Hurbana, Petra Preradoviće a j.

Poesii lidové nejvěrnější zustal *Teofil Lenartowicz* (1822 až 1893), „lirnik mazowiecki". Narodil se ve Varšavě, mládí své ztrávil na vsi, povzbuzení k činnosti literární vážil z prostředí „cyganerje warszawské". Jeho prvotiny básnické vznikaly za vlivu poesie Brodzińského, Mickiewicze, Zaleského a j. a značná část jich vyznačovala se sympatickým tónem lidovým. Zřídla tvorby lidové otevřel mu Wójcicki, v Krakově seznámil se s Oskarem Kolbergem, sbíral s ním národní písně a vřele si je zamiloval. Oblíbiv si půvaby přírody v Mazovsku a tamní lid, jeho názory a písně, vážil z tohoto živého zdroje motivy pro svou vlastní poesii. Uměl se vžít v představy, city a melodii lidu, že je někdy těžko oddělit tvorbu jeho od písní a pověr lidových. Literární slávu zjednaly mu básně „Zachwycenie" (1851) a „Błogosławiona" (1854). V první básni chorá matka, jejíž duch u vytržení bloudil na onom světě, vypravuje svému dítěti, co viděla v nebi, očistci a pekle. Líčení je věrným odleskem naivních představ lidu o životě na onom světě. V druhé básni líčí se cesta blažené duše do nebes a její vise. Prostota a přirozenost vypravování, naivní lidový tón, poetický vzlet v líčení podrobností, věrné vystižení lidových představ, na př. o ráji, který je zobrazen jako ideál polské vesnice, všecko to působilo rozjařujícím dojmem na čtenáře. Zájem, jaký obě tyto básně vzbudily, pohnul Lenartowicze, přidati k nim později ještě třetí část „Święta praca", vyličující podle názorů prostonárodních zaměstnání svatých v nebi. Dvě sbírky lyriky „Lirenka" (1855) a „Nowa lirenka" (1859) zjednaly Lenartowiczi jméno nejpopulárnějšího ze současných básníků polských. Písně a lyrické obrázky tam obsažené, jako „Kalina", „Jagoda", „Wiochna", „Maciek", „Narodziny", „Do mojego grajka", „Niech będzie pochwalony", jsou pravé perly polské lyriky selské. Vycházely z duše národa a k národu se zase vracely; nejen duch jejich byl čistě národní, také zevnější roucho a řeč. K vynikajícím výtvorům Lenartowiczovým patří ještě lyricko-epická báseň „Bitwa racławicka" (1859), v duchu národním pojatá a lidovým tónem provedená. — Znenáhla vysychal tvůrčí pramen básníkův

a práce jeho pozbývaly zajímavosti. Psal ještě básně s thematy historickými, obrazy utrpení na Sibiři, dojmy z Italie, dramata atd., avšak všecky tyto skladby zůstaly téměř nepovšimnuty. Skutečnou cenu mají jen jeho básně, vyrostlé z půdy vesnické. Ušlechtilá prostota výrazu, zvučnost a lehkost verše, obrazy a přirovnání, braná z prostředí vesnického a z přírody, svěžest a originálnost zajišťovaly jim trvalou zálibu. Jimi zúrodnil poesii polskou a dal příklad mladším básníkům — Konopnické a Kasprowiczovi.

Povstání roku 1831 bylo zdrojem básnického nadšení *Wincenta Pola* (1807—1872). Skončiv studie gymnasijní v Tarnopoli a filosofické ve Lvově, připravoval se k lektorátu německé řeči na universitě ve Vilně. Studie jeho byly přerušeny povstáním, jehož se jako bojovník činně účastnil; po krátkém pobytu mezi emigrací v Německu vrátil se do Haliče a mnoho cestoval, aby poznal lid a zemi. Za řeže haličské roku 1846 byl od sedláků ztýrán, odvlečen do vězení a žena jeho zraněna; od té doby zřekl se svých zásad demokratických a stal se příkrým konservativcem. Pro vzájemnost slovanskou měl však porozumění a slovanský sjezd v Praze roku 1848 uvítal básní „Słowo i sława". Roku 1849 povolán byl za profesora geografie na universitu krakovskou, za čtyři leta byl však propuštěn s jinými ještě profesory a oddal se znovu cestování a literární práci. Zdržoval se na různých místech v Haliči, ve Varšavě a v Lublíně. Ke konci života pozbyl zraku a zemřel roku 1872 v Krakově.

Literární slávu zjednal si sbírkou básní „P i e ś n i J a n u s z a", vydanou anonymně roku 1833. Písně tyto byly zjevem neobvyklým v poesii polské a odlišovaly se ode všeho, co dotud vytvořil romantism polský. Zdrojem jejich byly bezprostřední dojmy, které Pol zažil za povstání a po jeho úpadku. Zkušenosti, jichž nabyl za několikaměsíční výpravy vojenské z Vilna pod Chłapowským na hranice pruské, život ve vojenském ležení, rozhovory se zkušenými bojovníky, bitvy a potyčky, nadšení bojovné, jež tehdy mocně vzplálo, všecko to rozněcovalo jeho fantasii a přelévalo se ze života do poesie. Co viděl a slyšel, tomu uměl dáti básnický výraz, prostý a silný. Verše neobyčejně rytmické s převahou rytmu tanečního, na způsob mazuru nebo krakowiaka, přímo vyzývaly k zpěvnosti. Proto se hojně rozšířily, oběhly celou Polsku, rozněcujíce lásku k volnosti a posilujíce víru a naději v lepší budoucnost. Již tehdy Pol se zálibou kreslil scény ze života šlechtického a vytvořil první v literatuře polské „gawędy" (zvláštní druh volné povídky šlechtické), na př. „Wieczór przy kominie", „Szabla hetmańska", „Proklamacja Chorążego". Ráz „gewędy" má také „P i e ś ń o z i e m i n a s z e j", vydaná r. 1843 (složená již roku 1835), která spolu s „Piesněmi Januszovými" náleží mezi nejpopulárnější výtvory

Polovy. Je to vzletný básnický popis země a lidu na půdě druhdy piastovské s překrásnými obrázky ze života lidu, jehož svěží, nevyčerpatelné síly básník nadšeně velebí, a s narážkami na budoucnost, kterou si přeje míti tak zdravou, jako je lid selský. Výsledkem dvojí cesty básníkovy do Tater byla sbírka básní „Obrazy z życia i podróży (1846). V první části básník uložil své dojmy, jež byly vzbuzeny pohledem na nádhernou přírodu horskou a pozorováním života horalů, jejichž zvyky, podání a pověsti, radosti a žaly výrazně kreslí. Druhá část má ráz refleksivní a obsahuje básníkovy úvahy o životě, zabarvené smutkem a resignací.

Pěvec lidu vesnického a městského, jakým byl dosud Pol, znenáhla se změnil v malíře života starošlechtického a v jednostranného chvalořečníka minulosti. Oblíbil si formu „gawędy", ale nedovedl ve starou formu vlíti nový obsah. Z úst staršího pokolení nashromáždil si však mnoho zajímavých příhod a uměl je s vervou a joviálním humorem reprodukovat. Větším dílem zabarvoval je tendenčně s mravoučným poučením, vyznívajícím v ten smysl, že vše staré bylo dobré a nové je špatné. Řadu delších veršovaných „gawęd" zahájily „Przygody Benedykta Winnickiego" (1840); jsou psány ještě bez zřejmé tendence a pěkně charakterisují obyčeje šlechty v XVIII. st. Gawędy později k nim připojené „Senatorska zgoda" a „Sejmik w Sądowej Wiszni" (1853), překypují již idealisací i stinných stránek minulosti. Z četných gawęd ostatních poutavější jsou: „Wit Stwosz", „Stryjanka" a „Starosta Kiślacki". Jako „gawęda" myšlena byla prvotně také delší báseň Polova „Mohort", později přepracovaná a změněná ve vážnou rapsodii rytířskou (r. 1854). Předmětem jejím jsou výjevy ze života stepního rytíře Mohorta, majícího stráž na hranicích. Pol slyšel o něm mnoho vypravovat od Ksavera Krasického, který své mládí ztrávil ve vojsku na hranicích a sloužil pod Mohortem, detaily doplňoval studiemi historickými a vykreslil poutavý obraz života vojenského na hranicích. Mohorta vylíčil jako vzor člověka, jenž posvětil svůj život obtížné službě hraniční bez myšlenky na odměnu, z pohnutek čistě ideálních a nábožensko-vlasteneckých. Jako rapsodie rytířská „Mohort" má mnohé vady, je bez jednotné komposice, skládá se z řady drobných obrázků, ale jako volná „gawęda" náleží mezi nejlepší toho druhu skladby.

Veršované gawędy proslavily také jméno *Ludvíka Kondratowicze* (1823—1862), známého pod pseudonymem *Wł. Syrokomly*. Na rozdíl od Pola, který byl pěvcem šlechty zámožné, Kondratowicz líčil obrázky ze života šlechty chudé a spojeného s ní prostého lidu. Sám vyšel z drobné šlechty litevské, vyššího vzdělání nenabyl a záhy byl nucen starati se o vlastní živobytí. Prostředím, v němž se hlavně zdržoval, byla drobná šlechta a lid;

toto prostředí si srdečně oblíbil, splynul s jeho názory, city a poměry životními a stal se jeho pěvcem. Poddaného lidu vřele se zastával a způsobem prostým, srdečným a barvitým líčil jeho život. Litvu, svůj rodný kraj, vroucně miloval a trpce toho želel, že nemá pěvců jako jiné kraje, ačkoliv se nad jiné může honositi bohatstvím poetických tradic. „Lyrnik měl by tu krásnou a bohatou žeň, opěvovati naše kříže, kurhany a hroby, od časů Mendogových až po dnešní doby .... Každý kopec v poli, každý kříž u cesty, při silnici lomy, kaplička, hospoda, všechno je památné, všechno to ti podá zajímavou pověst z života Litvína."

Nejdříve se pokoušel překládati skladby básníků polsko-latinských, potom psal drobné obrázky šlechtické. Za vlivu Mickiewiczova „Pana Tadeusze" a povídek Scottových složil gawędu „Jan Dęboróg", v níž rozmarně, s autobiografickými detaily vylíčil dlouholetý spor dvou sousedů o kus půdy. Živé vypravování, plynný tón, lehkost a rozmanitost veršová zjednaly gawędě velikou oblibu a založily autorovu slávu básnickou. Rozmach fantasie jeho nebyl velký, ani nadání jeho zvláštní, ale co viděl a vnímal bezprostředně, to uměl živě, nenuceně a barvitě malovat. Proto se mu dařily kresby, založené na živé tradici nebo na příbězích z vlastního života. Mezi nejlepší gawędy jeho náleží „Kęs chleba", k níž vážil látku z osudů svého otce a jejíž rámec ozdobil pěknými popisy přírody a selského života na Litvě. Vzpomínaje na svá školní léta, v gawędě „Szkolne czasy" výrazně vykreslil postavy svých učitelů. V obrázku „Janko Cmentarnik" poutavě zobrazil osudy vesnického mladíka, jenž doprovázel pána svého do boje, věrně mu po dlouhá léta sloužil a teprve po jeho smrti se vrátil do rodné vsi; tam mezi novými lidmi nemohl zvyknouti, jediné upokojení nalézal na hřbitově na hrobech rodičů a známých. K některým gawędám volil látky historické; po stránce umělecké jsou slabé. Fantasie jeho neměla té síly, aby dovedla zobrazovat poměry a osoby, jichž neznal. Proto také epická báseň jeho „Margier", na které si mnoho zakládal a v níž za vlivu „Konrada Wallenroda" opěvoval boje mezi pohanskou Litvou a křižáky, neměla při vší pravidelnosti komposice toho úspěchu u čtenářstva, jakého očekával.

Kondratowicz byl básník velmi plodný; kromě četných gawęd psal básně lyrické, dramata a překládal z Bérangera, Burnse, Goetha, Ševčenka a j. Dařily se mu zejména básně lyrické. Nejčastěji se v nich ozývá smutek a stesk jakožto základní rys nálady básníkovy. Lyrika jeho má vzácné přednosti: pravdivý a upřímný cit, vřelý přirozený tón a zvláště zvučný hudební verš, takže se mnohé básně jeho pokládají za perly národní lyriky polské.

Ze všech básníků, působících na domácí půdě, básnickým nadšením a silou slova nejvíce se přibližoval slavné trojici bá-

snické *Kornel Ujejski* (1823—1897), lyrik nálady vlastenecké, ačkoliv se jim nevyrovnal originálností pomyslů a rozletem tvůrčí fantasie. Vyrustal v době zklamaných nadějí, útisku politického, tajných příprav k novému povstání a vssál zároveň s horoucí láskou k vlasti všechen smutek její. Za studií ve Lvově a potom za pobytu ve Varšavě seznámil se s předními básníky domácími a pocítil v sobě mocnou jiskru tvůrčí. Po r. 1846 odešel k dalšímu vzdělání do Paříže, kde poznal Mickiewicze, B. Zaleského a Chopina a se Słowackým se spřátelil. Vrátiv se do otčiny, zdržoval se ve Lvově a potom se oddal hospodářství na venkově, jsa upřímným přítelem lidu.

Na básnický směr jeho nejvíce působil Jan Kochanowski, Mickiewicz a Słowacki, kromě nich V. Hugo, F. Freiligrath a Byron. Přejímal od nich mnohdy básnické motivy, jimž dovedl dáti samostatný a osobitý výraz. První větší skladbou, kterou vydal, byly „Pieśni Salomona", plod pilného čtení bible a Kochanowského. Širší veřejnost upozornil na sebe básní „Marathon" (1845), v níž opěvoval slavné vítězství Řeků nad převahou nepřátel perských; nešlo mu tak o poetické zobrazení historického příběhu, jako o apotheosu bohatýrského ducha v boji za svobodu a volnost. Tohoto ducha chtěl vnuknouti svým rodákům, obraceje se k nim důtklivými slovy: „Bývalé obry před vás postavím a s nimi vzkřísím starý svět mrtvý, snad aspoň tehdy při své neslavnosti se studem přiznáte, že jste — trpaslíky." Verše „Marathonu" byly skvostné a velice se líbily.

Bratrovražedný boj r. 1846 v Haliči otřásl mladým vlasteneckým básníkem v hloubi duše; i pojal plán napsati báseň na způsob modlitby, která by v sobě soustřeďovala všecky boly národní. Fantasii jeho okřídlila melodie, kterou slyšel u svého přítele Nikorowicze, a zvukům této melodie dal básnický výraz v mohutném chorálu „Z dymem pożarów, z kurzem krwi bratniej do Ciebie, Panie, bije ten głos; skarga to straszna, jęk to ostatni, od takich modłów bieleje włos atd.", který oběhl celou Polsku a proslavil jméno autorovo. Další zpěvy vlastenecké, jež bezprostředně následovaly, tvoří s jmenovaným chorálem sbírku „Skargi Jeremiego" (r. 1847). Vše, čím překypovalo srdce básníkovo, nalezlo tu silný a úchvatný výraz básnický. Nářky na hrůzyplný osud, smutek nad bratrovražedným bojem, odevzdanost v Boha a neochvějná víra, že Bůh musí Polsku vzkřísit, neboť to vyžaduje jeho spravedlivost, spojily se v obdivuhodný zpěv, zmírnily bol a šířily útěchu i naději:

„Wierzymy, Panie, że w czas niedaleki
kraj nasz o morze oprze swoje końce,
a wszystkie ludy przez wieki i wieki
poglądać na nas będą jak na słońce!

Że ty nad nami weźmiesz królowanie,
wierzymy, Panie!"

Skladba básnická „Melodje biblijne" (1852) byla dalším plodem básníkova pilného čtení bible, která vedle poesie Slowackého patřila od mládí k jeho oblíbeným knihám. Podnětem vážiti básnické motivy z bible byly mu „Hebrejské melodie" Byronovy. „Melodje" jsou výrazem zbožné mysli autorovy i jeho vroucího citu vlasteneckého, který se v nich často ozývá, jednak hojnými narážkami na současný stav Polsky, analogií mezi národem židovským a polským, sténajícími v porobě, jednak pevnou věrou v příští vzkříšení a veliké poslání dějinné. Na domácí půdě byl Ujejski nejvytrvalejším hlasatelem naděj a útěch mesianistických.

Vedle jmenovaných básní, které jsou nejcennějším výkvětem jeho poesie, Ujejski psal básně příležitostné („Pogrzeb Kościuszki", „Wieść o Adamie Mickiewiczu"), obrázky vesnické („Zawiana chata", „Za służbą", „Ptasie gniazdko") a zvláště překrásná „Tłumaczenia Chopina", zvučící melodickými tóny, od veselých a skočných mazurek až do chmurného pochodu pohřebního. Ujejski byl vůbec mistrným hudebníkem slova, citlivě vnímavým pro tóny a melodie, a po této stránce nejvíce se přibližoval Słowackému.

Vedle kroužku básníků utvořil se ve Varšavě také kroužek žen, nadšených osvětovými a společenskými ideami, jež hlásala George Sandová. Zvány byly „emancipantkami" a byly jimi v nejušlechtilejším smyslu. V čele jejich stanula *Narcyza Żmichowska* (1819—1876), známá s pseudonymem *Gabryella*. Dostalo se jí pečlivého vzdělání, jež doplnila pilným a svědomitým studiem soukromým. Prací výchovnou, činností společenskou a národní zjednala si veliké bohatství dojmů, zkušeností a postřehů, jimž dávala výraz ve verších i v próze. Do literatury nejdříve se uvedla básní „Szczęście poety" (1841) a následujícími pracemi zjednala si jméno nadšené básnířky. Ze skladeb jejích nad jiné vyniká povídka „Poganka" (1846), kde v jasnovidných obrazích vylíčila tragedii duše, vymknuté z rovnováhy a oddané na pospas třem démonům: tvorbě umělecké, vášni milostné a žízni po bujném životě. Kdežto v „Pogance" démonism lásky a umění vystupňovala do nejvyšší míry, v další povídce „Książka pamiątek" (1847) kreslí rovněž se zápalem svět umělecký, nevybírá však za představitele svých názorů povahy démonické, nýbrž jednotlivce vysoko vzdělané, kteří klidně a bez vášnivých výbuchů rokují o otázkách umění a lásky. Proti démonismu umění, jejž líčila v „Pogance", autorka zastává se mínění, že umělci není dovoleno ve jménu krásna ničit cizí štěstí a život. V „Knížce pamětí" spisovatelka dovedla již značně vyrovnati idealism s realismem estetickým, v nejdelší povídce „Biała róża (1858)

přiblížila se ještě více skutečnosti. Hrdinka její, dívka nevšedních darů duševních, milující krásno a pravdu, plná ušlechtilých vznětů, žila dvojím životem; na venek nelišila se od jiných dám velkého světa a nedovedla se povznést nad pusté a bezobsažné prostředí, které ji obklopovalo, zato uvnitř žila životem vysněným a fantastickým. Spisovatelka naznačuje, že takové nevčasné snění je stejně škodlivé, jako všednost života salonního. V „Bílé růži" autorka prokázala své umění vmysliti se do povah složitých, jemně zachycovati všecky fáze citu a myšlenek, takže skladba její náleží mezi nejlepší povídky psychologické.

Jadwiga Łuszczewska (1834—1908), píšící pod pseudonymem *„Deotyma"*, vystupovala nejdříve jako mistrná improvisátorka v saloně své matky ve Varšavě, kde se scházeli přední představitelé umění, literatury a vědy. Tiskem vydala dvě sbírky „Improwizacye i poezye" (1854, 1858). Básně její byly působivé jako improvisace půvabem živého slova; bez něho byly však retorické, chladné, bez citového zápalu. Od lyriky přešla k epice a pojala plán opěvovati významné události a osoby z dávných dějin polských v obsáhlém cyklu „Polska w pieśni." První ukázkou cyklu byl „Lech" (1859), po němž následovala „Wojna olbrzymów", „Wyszimir" a „Dwunastu vojewodów" (1860). Lechovi a jeho báječným nástupcům přikládala ideje mesianistické a křesťanské v duchu své doby a libovala si v chladné symbolice, v ztuhlé dekorativnosti a strojeném výraze, takže skladby její byly přijaty od obecenstva zcela chladně. Nicméně pokračovala a vydala další části „Wanda" a „Gonitwy w dolinie Prądnika", citově vřelejší a působivější. Zanechavši mlhavých látek z dávnověkosti, obrátila svůj zřetel k velikému hrdinovi národnímu, Sobieskému a složila epos „Sobieski pod Wiedniem" (první díl vydán r. 1895). K tomu cíli konala podrobné studie historické a nahromadila si obrovský materiál kulturně-historický, nevládla však takovou silou tvůrčí, aby jej mohla umělecky zpracovat. Kromě toho založila celé dílo na tak širokých rozměrech, začínajíc s alegoricko-symbolickým líčením styků Východu se Západem, že se báseň utápěla v podrobnostech kulturně-historických a zůstala nedokončena. Z četných prozaických povídek Deotyminých jediné „Branki w jassyrze" (1889) měly ohromný úspěch. Spisovatelka v nich poutavě a s uměleckým taktem vypravovala osudy dvou Polek, zajatých při prvním nájezdu Mongolů r. 1241 a zavlečených k Bajkalskému jezeru.

[Jiří Horák: R. W. Berwiński (Národ. Věst. Čs. XI. 1916). — A. Wyleżyńska: R. Berwiński. Kr. 1913. — J. Mirwiński: K. Baliński. Studjum biogr.-lit. (Przew. nauk. i liter. 1918). — G. Korbut: K. Baliński (Wiek XIX. t. IX.). — Rzążewski: R. Zmorski (Bibl. W. 1868. I.). — Marrené:

Cyganerja Warszawska. W. 1905. — В. А. Францев: Пол. славянофил Р. Зморский. Прага 1919. — G. Korbut: R. Zm. (Wiek XIX. t. IX).

J. Kasprowicz: Lirnik mazowiecki. Lw. 1893; Liryka T. Lenartowicza (Pam. Lit. IV. 1905). — H. Orsza (= H. Radlińska): T. L. Łódź-W. 1899. — A. J. Mikulski: Lirnik mazowiecki T. L. Lw. 1906. — Ig. Chrzanowski: Z albumu L. (Sfinks 1912. IV.). — H. Biegeleisen: Lirnik maz., jego życie i dzieła w świetle nieznanej koresp. poety. Kr. 1913. — Br. Chlebowski: T. L. (Wiek XIX. t. IX.). — M. Janik: Wybór poezyj T. L. (Bibl. Nar. 5.).

L. Siemieński: W. Pol i jego poet. utwory. Kr. 1873. — W. Spasowicz: W. Pol jako poeta. Wil. 1881. — K. Estreicher: W. P. Lw. 1882. — M. Mann: W. P., studjum biogr.-kryt. Kr. 1904—6. — J. Kallenbach: W. P. (Bibl. W. 1907). — Bibl. Nar. 21. 33. 52.

Kraszewski: Wł. Syrokomla. W. 1863. — Н. Аксаков: Л. Кондратович (Рус. Мыс. 1880). — W. Z. Kościałkowska: W. Syrokomla. Wil. 1881. — W. Spasowicz: W. S. Wil. 1881 (Pisma I. 1892). — T. Pini: W. S. [w. 1901. — A. Drogoszewski: W. S. (Bibl. W. 1904; Wiek XIX. t. IX.) — Fr. Bielak: Wybór poezyj (Bibl. Nar. 54). — M. Zdziechowski: W. Pierwiastek litew.-białorus. w twórczości polskiej. Wil. 1924.

Ant. Bądzkiewicz: K. Ujejski. Zarys biograf.-literacki. Kr. Petersb. 1893. — Kaz. Wróblewski: K. U. Lw. 1902. — J. Tretiak: K. U. i jego poezja. Kr. 1893. — A. Mazanowski: K. U. Złoczów 1897. — St. Tarnowski: K. U. (Przegl. pol. 1898). — Ig. Chrzanowski: K. U. (Wiek XIX. t. VI.). — Br. Czarnik: Wiersz Uj. (Pam. Lit. XVI. 1918). — M. Janik: Wybór poezyj (Bibl. Nar. 37.).

Fel. Boberska: N. Żmichowska. Kr. 1883. — P. Chmielowski: N. Ż. (Autorki Polskie XIX. w. W. 1885). — Ig. Chrzanowski: N. Ż. (Alb. biogr. zasłuż. Pol. II. W. 1901). — J. Dicksteinowa: Trzy fazy w twórczości Ż. (Sfinks 1909). — M. Mann: Poganka N. Ż. Geneza, źródła, artyzm i idea utworu. W. 1916. — A. Drogoszewski: N. Ż. (Wiek XIX. t. IX.).

P. Chmielowski: Polska w piesni Deotymy (Aten. 1886); Branki w jassyrze (Aten. 1890). — Dworzaczek: Branki w jassyrze (Bibl. W. 1890). — A. Plug: Deotyma. Pamiąt. jubileusz. W. 1890. — W. Marrené: Deotyma jako powieściopisarka (Tyg. Ilustr. 1897, 24). — W. Gomulicki: Liryzm Deotymy (Sylwety i minjatury liter. Kijów 1916). — Kraushar: Salony i zebrania liter. warszawskie. W. 1916.].

HLAVA IV.

Vývoj české poesie od Máchy až po Lumírovce.

1. Karel Havlíček a jeho doba.

Do počtu vzácných mužů, kteří po sobě zůstavili jasné stopy a svou činností podnítivě působili na duševní život svého národa, náleží *Karel Havlíček* (1821—1856). Zemřel předčasně a nebylo mu dopřáno plně rozvinouti bohatství svého ducha, ale i tak vliv jeho na politický, kulturní a literární život český byl pronikavý. Pravil-li Ševčenko o sobě, že historie jeho života je částí historie jeho otčiny, můžeme totéž opakovati o Havlíčkovi.

Havlíček, syn českého venkova z Borové, studoval na německých školách a literární činnost začal německými verši. Národní uvědomění probudilo se v něm v Praze, kde r. 1838 vstoupil na filosofii. Krátký pobyt v semináři theologickém poučil ho, jaký je rozdíl mezi učením evangelia a požadavky církevní vrchnosti. Vystoupiv ze semináře, chtěl se věnovati profesuře středoškolské, konkursní zkouška jeho nebyla však přes jeho vědomosti uznána za dostatečnou. Nenalézaje přiměřeného zaměstnání doma, přijal místo vychovatele na Rusi. Touha poznati Rusko, k němuž se upínaly naděje všech českých vlastenců, tkvěla v něm už od té doby, kdy začal čísti znělky Kollárovy. V Moskvě, kam přibyl r. 1843 po delším zdržení v Haliči, ocitl se v kroužku slavjanofilů a přijal jejich názory na Rus a na Evropu. Brzy však kritický jeho duch začal rozeznávati přednosti i vady ruského života, při čemž ho podporovala i společenská kritika Gogolova, jehož spisy zvláště si oblíbil. Pobyv půldruhého roku na Rusi, vrátil se do Čech s širokým obzorem životním, s pevným předsevzetím zavésti v Čechách ráznější směr do života i do literatury a se střízlivým názorem na otázku slovanskou. Dojmy své z Haliče a Ruska vylíčil takto: „Seznal jsem Polsko — a nezalíbilo se mi, s nenávistí a pohrdáním opustil jsem *Sarmatské* kraje a po novém roce v nejtužších mrazích klusal jsem na kybitce do Moskvy, zahříván nejvíce horkostí své srdečné, všeslovanské vzájemnosti. Ruské mrazy a ostatní ruské věci uhasily ve mně poslední jiskru všeslovanské lásky: kosmopolitismu jsem bez toho nikdy neměl ani za mák v těle a tak jsem se vrátil do Prahy *Čechem*, pouhým, neústupným Čechem,

ba s jakousi tajnou kyselostí proti jménu Slovana, které mi seznavšímu dostatečně Rusko a Polsko jakousi ironií zavánělo." Odmítaje obvyklé vlastenčení všeslovanské, Havlíček dovozoval, že rozkvět Slovanstva je především podmíněn rozkvětem jednotlivých národů slovanských. „Chtějíce býti dobří Slované, musíme napřed pěstovati dobro vlastního kmene a Slovanstvo jen tenkrát se upevní, když jednotliví kmenové, jmenovitě Čechoslované, Jihoslované, Poláci a Rusové, každý se vzmuže a mezi sebou ve vzájemné přátelské podpoře o závod půjdou." O smíření Poláku, Rusů a Rusínů pochyboval a Čechům hlavně doporučoval těsnější spojení s Jihoslovany, s nimiž je pojily společné zájmy, především nutnost obrany proti Němectvu.

Literární jméno zjednal si Havlíček zajímavými „Obrazy z Rus" a ostrou kritikou Tylovy novely „Poslední Čech", při čemž svou kritiku namířil nejen proti práci Tylově, nýbrž proti celému současnému sentimentálnímu vlastenčení. Rázným vystoupením a duchaplnou kritikou upozorniv na sebe, byl roku 1846 jmenován redaktorem „Pražských Novin", jediného českého velkého listu za absolutismu, a jejich zábavné a poučné přílohy „Česká Včela." Oběma listům vtiskl zcela nový ráz a zdokonalil je po stránce formální i vnitřní, splniv do slova slib, který přejímaje oba listy, čtenářům dal: „Vždy bývala nejvřelejší moje touha, abych co spisovatel přispěti mohl poněkud k zvelebení vlasti své a k poučení i vyražení svých krajanů . . . Svěřeny jsou vedení mému dva časopisy a s tím příležitost působiti ve vlasti své tak, jak si přeji. Veřejně zde před celou zemí činím slib, že všemožně k dobrému prospěchu sloužiti a *svědomitě* tento ouřad svůj zastávati chci." Na počátku r. 1847 svěřil vedení zdokonalené „České Včely" svým spolupracovníkům, Koubkovi, Klácelovi a Nebeskému, aby se mohl cele věnovati redakci „Pražských Novin", jak toho vyžadovala tehdejší doba, politicky vzrušená.

Čechové vystoupili r. 1848 po prvé jako důležitý činitel politický a domáhali se svých práv. Ve veřejném shromáždění lidu v Praze 11. března 1848 bylo usneseno předložiti císaři žádost, aby jazyk český ve školách a úřadech nabyl zase stejné platnosti s němčinou, aby země koruny české měly společný sněm, v němž by byl zastoupen i obecný lid, aby různá vyznání náboženská byla postavena na roveň, aby poddanství lidu bylo zrušeno a místo úřadů patrimoniálních nastoupily úřady královské. Zatím vídeňská revoluce přinutila císaře Ferdinanda propustiti Metternicha, prohlásiti svobodu tisku a dáti slib, že národům udělí ústavu. Kabinetním listem 8. dubna 1848 slíbeny byly konstituční změny v Čechách a uznáno, že řeč česká má míti ve všech odvětvích státní správy a veřejného vyučování úplnou rovnost s řečí německou.

Havlíček vystihl hned důležitost doby a pomýšlel na založení velkého denního listu, který by svobodně šířil politické názory

české. Za hmotné podpory hr. Deyma začal v dubnu r. 1848 vydávati „Národní Noviny", jež zahájil těmito slovy: „Počínáme noviny tyto v době předuležité. Státy se boří, národy se sbírají, stejný hledá stejného . . . Bratří! již přes padesát let bojovali jsme v nestejném boji slabou silou proti proudu hubícímu nás a starostlivě jsme pěstovali skrovný ohníček se slabými nadějemi. Bůh žehnal poctivému snažení našemu! Práce naše nebyla marná a den ode dne množil se počet dělníků — — Bůh tomu nechtěl, aby z tohoto světa vyhynul národ, jenž tolik síly a krve obětoval pro veliké záležitosti člověčenstva; spravedlivý osud nemohl tomu připustiti, aby náš národ, který tolik trpěl pro pravou svobodu, nezakusil ovoce její! Nyní nastala doba žně. *Teď — aneb nikdy!* Takto zní hlas osudu, budící nás ke statečné činnosti . . . *Směle kupředu!*"

Němci, usilující obnoviti veliké císařství německé, agitovali pro obeslání všeněmeckého parlamentu frankfurtského a počítajíce i české země k Německu, zvali do parlamentu Palackého, který však v souhlase s národním výborem pozvání rázně odmítl. Havlíček ve svých „Novinách" neúnavně agitoval proti frankfurtskému parlamentu a zesměšnil jej známou písní „Šuselka nám píše" atd. Proti snahám velkoněmeckým hledali Čechové oporu pro své politické snahy u ostatních národů slovanských, zejména rakouských, a pojali plán svolati do Prahy památný sjezd slovanský, který měl Evropu upozorniti na zanedbávané dosud národy slovanské, hlásící se o svá národní a lidská práva. Sjezd zahájen byl 2. června 1848 a sestavil se ve tři sekce: československou (předseda Šafařík), jihoslovanskou (předseda P. Stamatović) a polsko-rusínskou (předseda Libelt). Mezi nejslavnější účastníky sjezdu vedle Palackého a Šafaříka náleželi Purkyně, Vuk St. Karadžić, Jiří Daničić, Stanko Vraz, Lud. Štúr, Michal Hodža, kníže Lubomirski a filosof K. Libelt. Předsedou sjezdu zvolen byl Palacký. Po návrhu Libeltově usneseno vydati manifest Slovanů ke všem národům evropským, za druhé ve zvláštní petici císaři vysvětlit, čeho žádají jednotlivé kmeny slovanské v Rakousku, a konečně dohodnout se na prostředcích, jak udržeti svazek národů slovanských. Manifest k národům evropským, založený na zásadách svobody, rovnosti a bratrství všech národů, bylo jediné, dokonale propracované dílo sjezdu. Pro petici k panovníkovi byly připraveny toliko návrhy, v nichž jednotlivé sekce vyslovily své národní požadavky; další jednání sjezdu přerušila bouře svatodušní 12. června. Krveprolitím a bombardováním donucena vzbouřená Praha se vzdáti, členové sjezdu se rozprchli a nad Prahou prohlášen stav obležení.

Havlíček nepřestal v „Novinách" hájiti národních požadavků českých a důtklivě vyzýval vládu, aby nerušila práv kabinetním listem zaručených. Zvolen byv za poslance, účastnil se sněmování ve Vídni a v Kroměříži, přihlásil se k národně liberální straně, ve-

dené Palackým a Riegrem, a byl dusledným stoupencem federačního programu. Brzy však zanechal poslancování, aby mohl více prospívati žurnalistikou. Když byl říšský sněm v Kroměříži rozehnán a 4. března 1849 prohlášena byla oktrojovaná ústava pro Rakousko, Havlíček spatřoval v tom smělý útok na slibovanou a očekávanou ústavnost, ve svých „Novinách" a satirickém časopise, který začal od ledna 1849 vydávati s názvem „Šotek", odsuzoval počínání vládní, ostře kritisoval oktrojovanou ústavu a připomínal bez ustání vládě sliby, kterých neplnila, začež byl pohnán před porotu, ale obhájil se tak obratně, že byl osvobozen. Havlíčkovy „Národní Noviny" staly se konečně vládě, stále víc a více se klonící k absolutismu, jako list rozhodně opoziční nepohodlnými a v lednu r. 1850 byly zastaveny. Havlíček nedal se tím másti ve své opposici a začal v květnu vydávati v Kutné Hoře nový časopis „Slovan", vycházející dvakrát týdně, v němž nepřestal útočit na reakční snahy vlády a potírat myšlenky absolutismu a germanisace. Nabyv posléze přesvědčení, že při rostoucí reakci vláda přistoupí k zastavení „Slovana", vydal jako odkaz svých politických zásad pro český lid dva spisy „Duch Národních Novin" a „Epištoly kutnohorské." Ve spise „Duch Národních Novin" shrnul významnější články z „Národních Novin", v nichž byly vysvětleny a obhajovány politické požadavky české, a v „Epištolách kutnohorských" proti hierarchii, podporující reakční choutky vládní, opětoval své názory o reformě církve a postavil se proti vzrůstajícím snahám klerikálním. Stálé konfiskace, žaloby, policejní prohlídky, výslechy a zřejmé výstrahy, že bude „Slovan" zastaven, přiměly ho konečně, že v srpnu 1851 přestal „Slovana" vydávati. Byl odhodlán zanechati vůbec žurnalistiky a věnovati se beletrii, historii a studiím slavistickým. Ale reakční vláda, posílená vítězstvím nad Maďary a státním převratem ve Francii, nemohla mu odpustiti jeho dotavadní opposici. Dne 6. prosince 1851 ve dvě hodiny v noci byl zatčen a odvezen do Brixenu v Tyrolsku, kde v smutném vyhnanství žil až do 27. dubna 1855. Návrat do vlasti byl proň svrchovaně smutný. Na cestě k domovu zvěděl, že milovaná choť zemřela. Návštěva Prahy ukázala mu celou sílu reakce, prohlášené prosincovými patenty r. 1851, jimiž byla ústava ze 4. března 1849 odvolána, všecky svobody občanské zrušeny a každý volnější projev politický, národní, ano i náboženský krutě pronásledován. Bolestně se ho dotklo nejen to, že národ český, pro jehož svobodu nasadil všecky své síly, je na tom hůře než před r. 1848, nýbrž dojímala ho i úplná zmalátněnost dřívějších bojovníků za svobodu, z nichž většina se mu vyhýbala jako nebezpečnému provinilci politickému. Ustrnán duševně a zeslaben tělesně pobytem v Brixenu, onemocněl a 29. července 1856 zemřel.

Havlíček byl politický buditel českého lidu. Jsa přesvědčen,

že žádný národ nemuže jinak dospěti ke konečnému vítězství nežli vlastní silou vnitřní, snažil se tuto sílu vzpružovat. „Vnitřní síla národa", vykládá Havlíček, „záleží v jeho vzdělanosti, mohoucnosti, přičinlivosti, mravnosti a zachovalosti a každý, který se o rozmnožení těchto vlastností u svého národa stará, přispívá nejlépe k budoucí svobodě. To tedy čiňme každý ve své domácnosti, ve svém okolí a žádná moc nemůže nám toho zamezit." To činil také Havlíček, veda svůj národ osvětou k svobodě. A právě proto, že nehlásal revoluci brannou, kterou lze násilím potlačit, nýbrž revoluci hlav a myšlenek, které žádná moc nemuže zamezit, zdál se reakční vládě zvláště nebezpečným a obávaným. Vláda ho násilně odstranila, ale myšlenky jeho uzrávaly v lidu, který se zbožnou vroucností čítal jeho knihy „Duch Národních Novin" a „Epištoly kutnohorské."

Jako v politice a žurnalistice, tak i v literatuře Havlíček zůstavil po sobě jasné stopy. Osvojiv si zásadu, že *poesie musí býti pravda*, posuzoval s tohoto hlediska současnou literaturu českou a ostře tepal takové plody literární, v nichž pravda nahrazena byla sentimentální přecitlivělostí a planým vlastenčením. Nepřestával jen na kritice, nýbrž i sám tvořil, pokud to bylo možno při vysilující práci žurnalistické. Nejvlastnějším oborem jeho byl epigram, jejž povznesl na výši dosud nepřekonanou. Vytvořil si svůj svérázný epigram, břitký a perným českým vtipem sršící, k němuž často volil formu lidové písně, tepaje v něm bezohledně a směle současné poměry církevní, politické, sociální, kulturní a literární. Satira a vtip, které mu vydatně pomáhaly při polemikách politických, pronikají také jeho větší skladby básnické. V „Tyrolských elegiích" líčil svou deportaci, a to způsobem opravdu mistrovským; málo jest básní, v nichž by rozmarná komika a hluboká tragika tak jednotně splývaly jako v skladbě Havlíčkově. Hlavní myšlenku k nejdelší své skladbě veršované „Křest sv. Vladimíra" Havlíček pojal už v Rusku a v Brixenu ji teprve ukončil. Satira básníkova vtipně zobrazuje myšlenku, že náboženství bývá nejmocnějším prostředkem politického absolutismu a že lze jím lid nejsnáze ovládat. S neodolatelným humorem básník zesměšnil cara, ministry, kardinály a všechno to prostředí, jímž se absolutism obklopuje. Podle irské povídky složil rozmarnou báseň „Král Lávra" o králi s dlouhýma ušima a děj obratně přizpůsobil českému pojímání lidovému.

Za pět let po smrti Havlíčkově pochována byla také reakce, s níž na život a na smrt zápasil. Říjnovým diplomem r. 1860 obnovena byla zase ústavnost a národové rakouští začali volněji dýchati. Vídeňský centralism kladl sice stále překážky svobodnému rozvoji českého národa, ale národního postupu už nezastavil.

Jinak se vyvíjely poměry na Slovensku. Slováci tak jako Podkarpatští Rusové s počátku sympatisovali s revolucí maďarskou r. 1848 domnívajíce se, že se jim dostane stejných svobod a práv jako Maďarům. V četných schůzích lidu, zvláště 10. května 1848 v Liptovském Sv. Mikuláši, ohlásili své národní požadavky; žádali národní osobité sněmy, řeč mateřskou ve veřejném rokování, národní školství od počátečních škol až po universitu, úplnou svobodu tisku a p. Maďarské ministerstvo vnitra odpovědělo na jejich požadavky — náhlým soudem. Slováci se nezalekli, chopili se zbraně a zmužile se postavili proti Maďarům, mající v čele Hurbana, Štúra, Hodžu, Daxnera a j. Svým vystoupením slavně dokumentovali nejen před Maďary a Rakouskem, nýbrž i před světem eksistenci slovenského lidu a vyslovili protest proti svévoli a nesnášelivosti Maďarů. V obraně svých práv setrvali přese všechen zuřivý terorism maďarský. Pomoc hledali ve Vídni, kamž vyslali v dubnu r. 1849 deputaci, která žádala, aby slovenské stolice byly odloučeny od Uher a tvořily samostatnou část říše na způsob Vojvodiny srbské. Zdá se, že s počátku byla ve Vídni příznivá nálada pro oddělení Slovenska od Uher, ale po zdolání revoluce maďarské byly tyto naděje zmařeny protislovenskou agitací odrodilé šlechty. Když pak r. 1851 odvolána byla ústava, úřady většinou byly obsazovány Maďary, potom Němci, kdežto slovenští rodáci, z doby povstání zasloužilí, rozptýleni byli po krajích úplně maďarských, Štúr a Hurban postaveni pod dozor policejní. Místo maďarisace rozšířila se germanisace, podporovaná tuhým absolutismem.

Za obnovené konstituce Slováci zase vystoupili se svými národními požadavky. Na podnět Št. Daxnera konala se 6. a 7. června 1861 v Turč. Sv. Martině schůze za velikého účastenství zástupců inteligence i lidu, měšťanů i zemanů, a usnesla se podati sněmu uherskému „memorandum slovenského národa“. Žádáno, aby osobnost národa slovenského a vlastenskost řeči slovenské byla uznána a zabezpečena zákonem; aby národní individualita slovenská na oblasti, kterou Slováci obývají jako masa nepřetržitě souvislá, byla uznána pode jménem „Hornouherského slovenského Okolí“ a župy aby byly podle národností zaokrouhleny; aby v slovenském Okolí slovenština jediné a výlučně byla orgánem života veřejného, občanského, církevního a školského; aby v příhodném k tomu městě zřízena byla slovenská akademie právnická a při pešťské universitě katedra řeči a literatury slovenské. Konečně prohlášeno, že zájmy Slováků, hledíc k svobodě občanské, jsou totožné se zájmy všech dosud utlačovaných národů uherských, Rusínů, Rumunů, Srbů a Chorvátů. Slovy „Heslo naše je: *jedna, slobodná, konštitucionálná vlasť a v nej sloboda, rovnosť i braterstvo národov!*“ ukončeno je památné memorandum. Sotvaže se účastníci národního shromáždění rozešli, maďaróni

slovenští rozpoutali proti memorandu silnou agitaci ve formě protestu od vlády objednaných a sněmovní komise pro řešení otázky národnostní požadavky Slováků zavrhla. Teprve v posledním okamžiku, kdy se již tušilo, že sněm uherský bude rozpuštěn, navrhl Tisza na oko osvědčení, že sněm pokládá za jednu z nejdůležitějších svých prací, aby vyhověl všem spravedlivým žádostem národností. Když Slováci nenašli spravedlnosti v Pešti, vyslali deputaci do Vídně. Deputaci vedl biskup báňskobystřický Moyses, který podal panovníkovi „Prosbopis", vysvětlující memorandum a jeho důvody. Jediným výsledkem audience bylo, že na hornouherských školách slovenština nabyla trochu místa, zvláště na katolickém a evangelickém gymnasiu v Báňské Bystřici, ano trpěli i slovenštinu v úřadech a dovolili Slovákům zřizovat a vydržovat si střední školy slovenské. Tak vzniklo r. 1862 v Revúci první slovenské vyšší gymnasium. Největším úspěchem bylo pak založení „Matice Slovenské" (r. 1863).

Za sídlo Matice zvolen byl Turč. Sv. Martin a za předsedu zasloužilý biskup báňskobystřický Štěpán Moyses. Cílem Matice stanoveno v členech slovenského národa buditi, rozšiřovati a utvrzovati mravní a rozumovou vzdělanost, pěstovati a podporovati slovenskou literaturu a krásné umění a tím i podporovati hmotný blahobyt slovenského národa a pracovati o jeho zvelebení. Aby se tohoto cíle došlo, Matice měla vydávati a rozšiřovati slovenské knihy a umělecké výtvory, písemně i ústně uvažovati o předmětech literárních, uměleckých, vědeckých a mravně vzdělavatelných, sbírati předměty literární, umělecké, vědecké, přírodozpytné a starožitnické a posléze stále nebo dočasně podporovati národní učence a umělce a vypisovati odměny na díla vědecká a umělecká. Matice s počátku svědomitě konala své kulturní poslání a byla středem literární a umělecké činnosti na Slovensku. Ale to bylo výbojným Maďarům právě trnem v oku. Od r. 1872 stala se Matice v žurnalistice, v parlamentě i ve veřejnosti maďarské předmětem nezřízených útoků, které způsobily, že r. 1875 byla jako spolek rozpuštěna a jmění její, nepočítajíc v to sbírky musejní, celkem asi 100.000 zl. vzato v správu státní. Fondů Matice užívali pak Maďaři na podporu slovensky psaných časopisů vládních a nového vzdělávacího spolku vládního, určených na kulturní škodu Slováků.

Zrušení Matice bylo jen jedním článkem v řetěze persekucí, kterých Maďaři krutě užívali proti Slovákům. Již dříve se vrhli na slovenské školství, zavírali slovenská gymnasia pro „panslavistického ducha" a násilnicky potlačovali každý národnostní projev. Došlo to tak daleko, že Tisza v parlamentě zpupně popřel eksistenci Slováků prohlásiv, že v Uhrách „slovenského národa — není."

[K. Tůma: K. Havlíček-Borovský. K. Hora 1885. — Em. Chalupný: K. H. Pr. 1908; K. H. (Zlatoroh. Pr. 1921²). — T. G. Masaryk: K. H. Pr. 1920³. — Zd. Tobolka: K. H. (Lit. čes. XIX. st. III.). — J. Jakubec: K. H., básník (tamtéž). — Zd. Tobolka: Slov. sjezd v Praze r. 1848. Pr. 1901. M. Daxner: Slovenská otázka od konca 18. st. Turč. Sv. M. 1912². — Jul. Botto: Slováci. Turč. Sv. M., I. 1906, II. 1910. — J. Škultéty: Sloven. Memorandum r. 1861. Turč. Sv. M. 1911. — J. Vlček: Slovensko od reakce Bachovy do zrušení Mat. Slov. Pr. 1913. — Jul. Botto: Dejiny Mat. Slov. Turč. Sv. M. 1923. — P. Kompiš: Slovenské povstanie r. 1848—49. Pr. 1924.]

2. *K. H. Mácha, jeho stoupenci a protivníci.*

Byron, který způsobil ohromný převrat v poesii světové, našel ctitele a přívržence také mezi českými básníky, především v *Karlu Hynku Máchovi* (1810—1836), jehož hvězda jasně zazářivši, předčasně zhasla. Mácha, rodák pražský, vyrůstal za stísněných poměrů hmotných, vystudoval práva a zemřel v mladém věku jako právní příručí v Litoměřicích, nachladiv se při obětavém hašení požáru. Přirozený jeho sklon k zádumčivosti a k hlubokým reflexím o životě stupňován byl neblahými osudy životními a zklamanými nadějemi. Jedinou útěchu nalézal v poesii, která mu kouzlila obrazy z jiného, lepšího světa. Vrstevníky své převyšoval širokým rozhledem po literatuře evropské; dychtivě pročítal časopisy a publikace zahraniční, poučuje se z nich o stavu současné literatury světové a obohacuje svůj obzor literární. Sčetlostí nevyrovnal se mu nikdo z jeho vrstevníků. Jako gymnasista napájel se rozpoutanou romantikou spisů Radcliffové, Spieszových, Z. Wernera, Novalise a j. Z českých spisů líbily se mu zvláště rytířské hry a povídky Klicperovy, balady Hněvkovského a Šnajdrovy. Později upoutaly ho však zjevy velikých spisovatelů světových, W. Scotta, Irvinga, Bulwera, Byrona, Shakespeara, Jean Paula, Goetha, Mickiewicze, Słowackého, Puškina a j., jejichž výtvory dychtivě a s tužkou v ruce pročítal.

První pokusy básnické jako gymnasista psal německy; vyslovoval v nich žaly a tužby své mladé duše a lkal nad pomíjejícností všeho pozemského. Probudiv se k vědomí národnímu, skládal české básně vlastenecké, prosycené historickou romantikou, a písně v duchu národním. Studiem významných vzorů cizích přirozené jeho nadání se rozvinulo a jeho poesie nabyla určitého a od dotavadní tradice odlišného rázu. Duševnímu naladění jeho nejvíce odpovídal Byron, s jehož plody nejdříve se seznámil v německých, potom polských překladech; sklony byronské vzmocňovali v něm potom básníci polští, zejména byronisté Malczewski a Goszczyński. Silný a zřejmý vliv Byronův („Lara“) jeví se zvláště v nedokončené básni „M n i c h“ s dějem tajemně zastře-

ným, s pochmurnými motivy byronskými a pesimistickým zabarvením.

Nejskvělejším odkazem básnického genia Máchova je lyrickoepická báseň „Máj" (1836). Jaký smysl jí přikládal, vyložil sám slovy: „Následující básně jest oučel hlavní, slaviti májovou přírody krasu; k tím snadnějšímu dosažení oučelu tohoto postavena je doba májová přírody proti rozdílným dobám života lidského. Tak u příkladu v čísle prvním tichá, vážná atd. láska v přírodě proti divoké, vášnivé, nezřízené lásce člověka; tak též jiné vlastnosti májové přírody proti podobným života lidského dobám v číslech ostatních. Pověst tedy čili děj básně této nesmí se co věc hlavní považovati, nýbrž jen tolik z děje toho v báseň přijato, jak daleko k dosažení oučelu hlavního nevyhnutedlně třeba." Děj „Máje", jemuž básník nepřikládal zvláštního významu, vzat je z ponuré romantiky a líčí osudy vůdce loupežnického, „strašného lesu pána", který mstě svedení své milenky, zabije vlastního otce a zhyne na popravišti. V básni Máchově ozývají se některé motivy z Byrona a Goszczyńského („Zamek Kaniowski"), ale „Máj" jako celek je nejvlastnějším výtvorem ducha básníkova. Originální je základní motiv básně: oslavovat májovou krásu přírody kontrastem k rozdílným dobám života lidského, stavět tichou a vážnou lásku v přírodě proti divoké, vášnivé, nezřízené lásce člověka, bujný rozkvět májové přírody proti zániku a zmaru bytosti lidské. Čistě máchovské jsou hluboké úvahy vězňovy v žaláři před popravou o záhadách života i smrti, o věčnosti, o ztraceném mládí a p. Známo je, že se skvělá scenerie „Máje" opírá o krajinu skutečnou, jejímž středem je veliký rybník u města Doks. Ačkoliv básník sytě vylíčil krásu májové přírody a hluboce zatruchlil nad smutným osudem života lidského, přece na tom nezakládá se vlastní dojem jeho básně; největší půvab její tvoří umělá komposice, která si svou zádumčivou hudbou podmaňuje čtenáře. Básnický jazyk v „Máji" a hudební prvky jeho jsou velikým činem tvůrčím. Mácha dodal slovům nové citové výraznosti, užil svérázných metafor a přirovnání, konkretních a barvitých, rytmem své mluvy vystihoval i rytmus citů a nálad a výraznými kontrasty a rozeklanými antithety maloval záchvěvy rozbouřeného a rozpolceného svého nitra. To bylo neslýchanou novinkou v poesii české. „Je to až úžasný dojem, když po četbě nejlepších českých básníků současných sáhneme k jeho „Máji". Dvojí nás ohromí. Především vidíme, že básnická jeho řeč nebyla v celém dalším vývoji české poesie předstižena; jako by to byl básník dneška. Po druhé však uvědomíme si, že „Máj" je výtvor let třicátých, kdy nebylo u nás téměř ničeho, co by se slušně mohlo nazvati českou básní. Něco ze „Slávy Dcery", „Ohlasy písní ruských" a Rukopisné podvrhy — toť vše, po čem, nezávisle na nich, přišel „Máj". Srovnejme řeč, *českou řeč,* oněch děl a

„Máje": je to jako zjevení. Ille, co je tvůrčí *čin*, co znamená, *z ničeho něco učiniti!*" (Zich). Učil-li se Mácha hudbě slov a melodii verše u některého z cizích básníků, mohl to býti nejspíše byronista polský — Antoni Malczewski. A není bez zajímavosti, že i osudy jejich básní byly podobné; jejich veliká cena básnická byla uznána teprve generací pozdější. Mácha sám byl si plně vědom, že přináší nový, svěží vzduch do poesie české a svým literárním protivníkům směle odpověděl: „Aniž křičte, že vám stavbu bořím, jež by sama v krátkém padla čase — neb kdy základ krysy rozlézají, celý dům již větrem kolíbá se..... Nový základ vložte v zemi plodnou, na něm nový dům buď založený."

Kromě básní Mácha psal i prózu, které nelze odlučovat od jeho poesie; má stejný ráz a stejný význam. Z ukončených prací je to především povídka „M á r i n k a" (1833), zařazená od básníka v „Obrazy ze života mého". Osnovu povídky tvoří vysněná láska básníkova k umírající dívce, v níž spatřoval obraz své Miguon. Základna, na níž se tento sentimentálně-romantický děj vyvíjí — rušná neděle v pražské zahradě Kanálské a čtvrt chudých na Františku — je silně realisticky vykreslena. Je to projev mocného pozorovacího talentu básníkova. Povídka má formu hudební komposice a rozdělena je na dvě „dějství", oddělená od sebe veršovaným intermezzem; celou skladbu zahajuje sonet s nadpisem „ouvertura" a uzavírá ji „finale", rovněž veršované. Všecky tři básně patří mezi nejkrásnější květy lyriky Máchovy a intermezzo „Noc" je nejvroucnějším výrazem básníkovy touhy po vyšším a jasnějším světě. Druhá větší Máchova práce beletristická, román „C i k á n i", vznikla v stejné době jako „Máj" a má s ním mnoho společného. Děj je zase utkán z divoké romantiky s hojnými ohlasy z byronistů polských, z nichž motta uvedl na počátku jednotlivých kapitol. Hrabě Valdemar unese v Italii krásnou Angelinu, milenku Giacomovu. Zrazený Giacomo vydá se, za cikána přestrojen, do Čech a od šílené Angeliny se doví, kdo ji svedl. Zabije hraběte Valdemara, je odsouzen a zhyne na šibenici. Na rozdíl od „Máje" příroda v „Cikánech" netvoří protiklad lidských vášní, nýbrž svou romantikou zesiluje ještě ponurý děj. Dějištěm je dílem Italie, kterou básník r. 1834 navštívil, dílem okolí hradu Kokořína v Čechách, jehož přírodní krásy jsou sytě a barvitě vystiženy. Při vší rozpoutané romantice „Cikáni" byli zjevem neobyčejným a převyšovali svým smělým tónem a vzletným, barvitým slohem dotavadní českou produkci románovou.

Ideálem Máchovým byl historický román český, jemuž přikládal ohromný význam. Historický román měl by podle jeho slov nahradit Čechům společnost, přítele, besedy, časopisy a všecko, čeho jiní národové nazbyt mají a čeho se Čechům nedostává. Vábiti měl by i příkladnou mluvou svou, aby se národ,

jehož síla a sláva spočívá na minulosti, k oněm časům v duchu přiblížil a s nimi se úplně spřátelil. K úkolu historického romanopisce Mácha se připravoval velmi pečlivě. Především hleděl si osvojit čistý národní sloh, který by již sám k srdci čtenářovu mluvil. „Slohu, na jakýž pomýšlím, neučí — ani mluvnice, ani skladba, ale neustálé hrabání se v starých knihách českých a přátelské přilnutí k domácím mravům.“ Proto četl staré kroniky české, přiučuje se z nich netoliko slohu, nýbrž vnikaje i do ducha dějin a osvojuje si barvitost historickou. Aby osvěžil dojmy čítáním kronik vzbuzené, vášnivě cestoval po Čechách, vyhledával staré hrady a místa historicky památná, sbíral pověsti a paměti dějepisné. K srdci národa hledal klíč studiem mravů, obyčejů a zvláštností národních. Brzká smrt přerušila však jeho plány. Zachovaly se toliko zlomky z delšího románu „K a t“ z doby krále Václava IV. a drobné koncepty historických povídek. Nejvýznamnější jsou z nich dva zlomky románu „Kat“, nadepsané „Křivoklad“ a „Karlův Týn“. Mají všecky charakteristické rysy poesie Máchovy: jednak zálibu v povahách rozervaných, vášnivých a nespokojených, v ději ponurém a hrůzyplném, jednak smysl pro plastickou krajinomalbu a přírodní náladovost. Jaký význam při tom Mácha přikládal slohu a básnické dikci, vysvítá z jeho slov: „Někdy tři, čtyři slova jak uzavřená skříňka chovají celý poklad myšlenek. „O králi, dobrou noc!“ — což nepochopuješ, co v tom leží? Všeho že konec! Celý osud Václavův že se již vyplňovati počíná. Den jeho že zašel — dlouhá noc že mu nastává, jemu i všemu, co zamýšlel. Tím „dobrou noc“ chtěl jsem vyznačiti kus historie české, ukončení staré doby, kterážto na popraží nových přechodů stála . . .“ Tímto správným chápáním básnického stylu Mácha předběhl svou dobu a razil českému umění slovesnému novou dráhu.

V l. 1835—41 mezi plodné básníky patřil *Karel Sabina* (1813—1877), přítel a ctitel Máchův. „B á s n ě“ jeho (1841) podávají jen přibližný obraz jeho tvorby, neboť Sabina tam pojal pouze část svých skladeb, jež před tím uveřejnil v různých časopisech. Další svazek básní, který měl následovat, už nevyšel. Hned prvními básněmi Sabina přihlásil se k novému směru poetickému, jehož typickým představitelem byl Mácha. Z básně Sabinovy „K u v z d á l e n ý m“ (1836) je zjevno, kteří básníci byli po jeho vkusu a vzbuzovali v mladém nadšenci obdiv. Byl to Byron velký, který „pevnost stavěl naší nové době . . .“ „Já v noci poslouchávám želů tóny, jenž z prsou tvých se slzami plynuly, a s tebou cítí srdcí miliony.“ Dále apostrofuje T. Moora: „Tvé obrazy, Moore, v srdci mém zrály a nových světů bytnost oznámily“, a básníky za Rýnem, „kde Victor Hugo praporec vynáší, kde Heine na bratry své si stěžuje a Béranger nad národem se vznáší.“ Pěvců oněch „harfy

mocně zapudily, co starý svět v soumraku svém schovával"; oni „nový svět kvetoucí vzbudili".

Vlastní básně Sabinovy jsou provanuty duchem, jejž jmenovaní básníci šířili, a najdou se tam z nich hojné ohlasy. Ale nejmocnějším kouzlem působil přece jen na poesii Sabinovu přítel jeho — Mácha, jemuž se Sabina svou poesií tesklivou, zahořklou a světobolnou přibližuje co nejtěsněji. Při čtení jeho básní má čtenář dojem, jako by si Sabina byl vybral několik molových tónu z básní Máchových a rozváděl je v nové variace. Tatáž touha po světlé říši ideálu — nové vlasti, týž bol pro zpustlý ráj snův a mládí, stejné toužení po tichém spánku v hrobě, stejný obraz osamělého a opuštěného poutníka vyskytuje se u Sabiny jako u Máchy. Mnohá báseň Sabinova připadá jako parafráze známého vzdechu Máchova: „Daleká cesta, marné volání!" Není to snad přímá imitace poesie Máchovy, ale ideje, city a nálady obou jsou si velmi podobny. Světobol Máchův byl však mnohem hlubší a pravdivější; u Sabiny často přechází v pouhou melancholii a elegičnost. Formálně básně Sabinovy nemohou se měřit s Máchovými; schází jim hlavně to, čím básně Máchovy nejvíce dojímají — hudebnost stylu, barvitost a melodie verše.

Po r. 1841 více než poesie zaujaly činnost Sabinovu novelistika, drama, kritika a žurnalistika. Široký rozhled v literatuře, znalost básnických plodů domácích i cizích, přirozený důvtip a vytříbený vkus povznášely Sabinu mezi přední kritiky soudobé. Sám Neruda nemálo si vážil jeho úsudků. Ve svých kritikách Sabina se netajil odporem proti dotavadnímu „národnímu" a „klasickému" směru v českém básnictví a směle vystupoval na obranu nové poesie, zahájené Byronem, správně poznamenávaje, že ji nelze odvozovati jen z Byrona, nýbrž i z ducha nové doby. Od básníků žádal, aby se v plodech svých projevovali veškerým duševním životem. „Básník především budiž sám sebou a ze sebe vzrostlý, kořeněti má ovšem v národě, nepřispěje však ku zvýšení ceny své, jestli za jinými . . . vzory cválá, aneb národními formulemi nedostatek samorostlých obrazů a chudobu vlastních myšlenek a vynálezů oblepuje." Nejzásluhnější čin Sabina vykonal tím, že se vším důrazem se zastal poesie Máchovy, a to v době, kdy v Čechách tento směr téměř všeobecně byl odsuzován. Jako neohrožený bojovník za pokrok literární, za širší obzory české poesie i kritiky, za individuální vývoj a volný projev činnosti básnické Sabina prokázal české literatuře nemalé služby; názory jeho byly přijaty od mladé generace a přispívaly k novému rozkvětu domácí literatury. Jako publicista byl Sabina přívržencem zásad radikálně-demokratických. Názory své vyložil podrobně v rozpravě „Duchovný komunismus" (1866), plné pokrokových myšlenek. Dovozuje v ní, že bezpečná záruka trvalého rozvoje kulturního záleží jedině ve všeobecné vzdělanosti.

bez níž nelze uskutečnit emancipaci a sociální reformy ani zabezpečit politický a společenský blahobyt národu. Proto je přední povinností národní pečovat o vzdělání lidu a působit na lid tak, „aby vyšším vzděláním i lepšího postavení ve společnosti si vydobyl a cestou poznání podstatnějších prostředků k blahobytu svému materiálnímu se dopídil".

Vřelého obhájce dostalo se nové poesii romantické ve *Václavu Bolemíru Nebeském* (1817—1882). Nadšený ctitel poesie směle se zastal Máchova talentu. „Mácha zůstane u nás smutným úkazem. Individuálnost básnická naskrz a naskrz, básnický talent, jakýž více nemáme, ačkoliv nebyl vykvašený, neměl zde nic než kus nešťastného života . . . Ale i po smrti panuje nad tím, co od něho pochází, jakýsi smutný osud . . . Jeho hrob je bez pomníku. Jednoduchý kámen s jeho jménem a lípa by to spravily." Nebeský velice si vážil Byrona a Shelleye, ale největší pochopení měl pro básníky německé; Goethe, Heine a zvláště Lenau byli jeho miláčky. Velebil i litevskou a ukrajinskou školu básnickou v Polsku a dával ji českým básníkům za vzor, výstražně poznamenávaje: „Ale ať jen žádný nemyslí, že nás pouhé napodobnění národních písní spasí — ani hluk několika tak nazvaných klassiků." Veškeré jeho snažení v theorii i praksi směřovalo k tomu, rozšířiti úzký obzor české poesie a přiblížit ji poesii světové. V tom záleží právě jeho průkopnický význam a tím se nejvíce zasloužil o pokrok domácího básnictví. Jsa nadšen ideami Kollárovy „Slávy Dcery", která ho „naučila znáti pravý význam naší národnosti", a spatřuje v Slovanech národ budoucnosti, hořlil pro široký rozmach a všestranný rozvoj domácí literatury. „Z toho bych také soudil, že by žádný směr její potlačovati se neměl; neboť jen všestranností a napnutím každé síly bude nám lze dojíti k jasným ideálům snahy naší . . . Čech a vůbec Slovan má i ve své literatuře dokázati, že také jemu všecka práva člověčenstva přináležejí a že v duševním světě žádný monopol neplatí, a takto založiti zárodek k všestrannému vzdělání, k vševládné literatuře."

Jako básník měl Nebeský více dobré vůle než skutečného nadání. Maje o poesii mínění nadmíru povznesené a jsa si vědom, že básník musí míti zvláštní posvěcení, upřímně vyznal: „Arciť malá byla jiskra moje, z plného jsem nepil zdroje." Nicméně se snažil podle svých sil přispěti k obohacení české poesie. Ve svých drobných básních opíral se hlavně o Goetha, Heina a Lenaua. Ráz jeho básnictví označuje se obyčejně jako poesie bolu. Elegickými tóny zavznívají jeho básnické reflekse o lásce, přírodě, životu, vlasti a lidstvu. Bol jeho není však vzdorný a bouřlivý jako u byronovců, nýbrž končí se tichou resignací a nadějí v smírné vyrovnání protiv, ideálu a skutečnosti. Nejvýznamnější jeho dílo básnické je lyricko-epická báseň „P r o t i c h ů d c i" (1844), kterou se nejvýrazněji přihlásil k novému směru básnic-

kému. Vystupují v ní tři osoby: materialistický Ahasver, odhánějící s kletbou Spasitele od svého prahu, divoký jezdec, rozkošník a zhýralec, honící se jen za požitky tělesnými, a jezdec idealista, jenž směle šel do boje za vlast a rodinu. To jsou protichudci. Jezdec idealista zvítězí, ale na konec také Ahasver po dlouhém bloudění a jezdec rozkošník, přestrašený morní pannou, smírně umírají. V rouchu alegorickém jest tu vysloven básníkův názor životní, vítězství idealismu nad pesimismem a materialismem. Báseň je spíše zajímavá ideově než uměleckým provedením. V jednotlivostech opíral se básník o předlohy cizí. Divá, nebezpečná cesta jezdce idealisty černým houštím, kde hladoví vlci čekají na kořist, a smělý jezdec, plný sebevědomé síly a neohroženosti, připomíná Mickiewiczowa „Faryse"; popis morové panny převzat téměř do slova z písně vajdelotovy v „Konradu Wallenrodu".

Nebeský opustil brzy nivu poesie a věnoval se studiím literárně-historickým, jejichž předmětem byly staré písemné památky české. Názory jeho na literárně-historickou práci vrcholily v zásadě, že literární dějepisec musí každé dílo pokládati jako „výrostek z půdy věku tehdejšího a organické spojení jeho vytknouti s celým duchem tehdejším. Tím nabývá každá památka literní teprve života a jen tenkrát se úplně poznati, oceniti a pojmouti může; tím přestává historie literatury býti pouhým jmenoslovím a začíná býti historií duševního života." I při své naukové práci nezapomínal na poesii a překládal tragedie Aischylovy, novořecké písně národní a s Jos. Čejkou španělské romance.

Přívržencem nového směru básnického spíše v theorii než v praksi byl *Jan Pravoslav Koubek* (1805—1854), profesor řeči a literatury české na pražské universitě. Odkojen jsa poesií Kollárovou a Čelakovského, zůstal tradici jejich věren, ačkoliv za svého pobytu v Haliči (1830—1836) poznal novější poesii polskou a byl jí nadšen, tak jako i velikými básníky ruskými, Puškinem a Lermontovem. Tito básníci slovanští nezanechali v poesii jeho zřetelnějších stop, jediné v idylickém obrázku „R o k o k o" (1847) byla mu snad vzorem báseň Zaleského „Poranek starego myśliwca". Nejvíce se Koubek proslavil jako satirik. První jeho delší satira „S i l v e s t r o v a n o c" (1846) namířena byla na současné poměry; dorážel v ní sice na veškerý tehdejší život společenský, ale nejvíce na poměry literární, zvláště na staré veršovce s otřelými rýmy „na slast a vlast". Útočnější byly jeho „K r o t k é z n ě l k y", v nichž ostře tepal epigony Kollárovy, kteří rozřeďovali a rozšlapávali motivy vlastenecké a milostné, jež dokonale vyzpíval Kollár. Nejplněji charakterisuje Koubka jako horlitele pro literární, společenský i politický pokrok obšírná satira „N o v é J i ř í k o v o v i d ě n í, j i n a k: B á s n í k o v a c e s t a d o p e k e l" o čtyřech zpěvích. První zpěv vznikl už roku 1842,

druhý r. 1849, třetí r. 1851 a čtvrtý 1852. Básník horlí tu nejen proti bezduché imitaci starých druhu básnických, které mají pro novou dobu význam pouze historický, nýbrž v posledních třech zpěvích směle doráží na současnou reakci politickou a na kulturní zpátečnictví, vysmívá se obnovenému absolutismu a žádá rozumnějších základů pro vývoj jednotlivců, národa a veškeré společnosti lidské. Pro pokrokové ideje báseň jeho, formálně málo umělecká, byla od mladé generace nadšeně uvítána, když se jí r. 1857 dostala do rukou. Názory Koubkovy na současnou poesii nejvýrazněji tlumočí lyricko-epická báseň „Hroby básníků slovanských". Jednotlivé části její vznikly postupně a tento přerývaný způsob tvoření jeví se i v nejednotné komposici celku. Koubek opěvuje v ní zemřelé básníky slovanské Dunina-Borkowského, Magnuszewského, Bestuževa-Marlinského, Puškina a Lermontova, vřele se zastává Máchy jako básníka, člověka a vlastence, velebí Kollára a Čelakovského s Chmelenským a v dodatku přidává i elegii na smrt M. Lenaua.

Na přechodu mezi starší školou vlasteneckou a novými směry stanul moravský básník *Vincenc Furch* (1817—1864); formálně vycházel ze školy Čelakovského a Kollára, ale ideově často se přibližoval k Máchovi a k jeho zádumčivým meditacím o pomíjejícnosti světa.

Na Slovensku ujal se Máchy a jeho poesie *Karol Kuzmány* (1806—1866). Vydával zábavný časopis „Hronku" (1836—1838), v němž soustředil téměř všecky mladší básníky československé. Opěvoval smrt Máchovu v elegii „Pláč nad smrtí K. H. Máchy" a báseň jeho „Máj" prohlásil za nejlepší svého druhu báseň v české literatuře. Sám proslul jako vzletný básník vlasteneckých a náboženskohymnických zpěvů.

Ostatní básníci soudobí buď pokračovali v poesii vlastenecké svých předchůdců nebo se stavěli na odpor novým směrům uměleckým a sociálním, jež dorážely z ciziny na veřejnost českou.

Poesie *Jana Erazima Vocela* (1802—1871) má základem svým ideu národnostní, kterou básník osvětloval obrazy z historie v cyklu dějinných romancí „Přemyslovci" (1838) a „Meč a kalich" (1843). Jako kdysi Niemcewiczovy „Śpiewy historyczne", tak i romance Vocelovy svou vroucností vlasteneckou získaly si srdce čtenářů a posilovaly víru v lepší budoucnost národní. Ideově závažnější byl romantický epos Vocelův „Labyrint slávy" (1846), jehož děj se látkově připíná na osudnou bitvu u Lipan. Básník chtěl v něm určit základ eksistence národní a vytknout vůdčí ideu národní pro budoucnost. Základní idea „Labyrintu", v němž se básník opíral o Goethova „Fausta", vyznívá verši: „Avšak bitvy krvavé a seče neotevrou blaženosti chrám: věžte, že jen *světla* bleskné meče vydobudou věčně slávu vám!" Jen osvěta a vzdělanost mohou národu českému za-

jistit lepší budoucnost. Posvěceným básníkem Vocel nebyl; scházela mu vyšší invence tvůrčí a poetický vzlet. Byl více vlastenecký didaktik než nadaný umělec. Ve svých názorech literárních byl konservativec, nikoli však zpátečník. Posuzuje protipokrokovou báseň Vinařického „Sněmy zvířat", odmítavě poznamenal: „Proti potopě hráze stavěti a proti duchu času bojovati, obé stejně marné jest." Do poesie české uváděl nové formy básnické, jako kanzonu, sestinu, ghazel a p. Trvalejší památku než básněmi zjednal si svými vědeckými pracemi v oboru archeologie a historie umění. — Vlastenecká didaktika převládala u *Boleslava Jablonského,* který básnil i polsky, a *Františka Douchy,* předního znalce literatur evropských a překladatele básní Moorových, Burnsových, Byronových, Shakespearových, Hugových atd.

Proti novým proudům myšlenkovým namířil *Karel Vinařický* (1803—1869) obšírnou skladbu alegorickou „Sněmy zvířat" (1841), v níž se satiricky posmívá novým snahám politickým, sociálním i uměleckým, jak se šířily od veliké revoluce francouzské, a vyličuje projevy jejich ve světle zcela nepříznivém. Světlým bodem v tomto zpátečnickém boji proti duchu času je jediné vlastenecké horlení jeho proti poněmčování a maďarisaci slovanského lidu v Rakousku. Satira Vinařického zůstala téměř bez ohlasu, neboť byla nejasná, rozvláčná a beze vší říznosti. Verše její jsou drsné a forma nedbalá, což tím více překvapuje, že Vinařický v jiných básních a zvláště v překladech z básníků antických velmi obratně vládl veršem. Ukázalo se, že Vinařický ve „Sněmech" nemluví jen za sebe, nýbrž i za značnou část generace starší, zvláště ze stavu duchovního. Vyskytli se i jiní stoupenci vlastenecko-katolického směru, který se již ozýval z veršů Vinařického. Byl to *František Sušil,* který si více než svými tendenčními a didaktickými básněmi zjednal zásluhy sbírkami národních písní moravských, *Václav Štulc,* obratný překladatel z Mickiewicze, a j.

[Jak. Arbes: K. H. Mácha. Pr. 1886. — M. Zdziechowski: M. a byronism čes., přel. J. Voborník. Jič. 1895. — J. Vlček: M. (Několik kapitol z dějin naší poesie. Pr. 1898.). — J. Voborník: M. Pr. 1907. — F. V. Krejčí: M. 1907, 1916. — A. Novák: M. (úvod k Spisům M. II. 1907). — M. Marten: In memoriam M. 1910. — F. X. Šalda: M. a jeho dědictví (Duše a dílo. 1913). — A. Vyskočil: Krystalisace M. metafory (Čas. Č. Mus. 90. 1916). — O. Zich: O typech básnických (Čas. Mod. Fil. VI. 1917). — Literární zápisník M. (Hyperion 1923). — V. Flajšhans: Lesů pán (Naše Řeč. IX. 1925). — G. Maver: Un poeta romantico cecoslovacco: K. H. M. Roma 1925. — J. Menšík: S. Goszczyński a K. H. Mácha (Čas. Nár. Mus. 1925).

J. Máchal: K. Sabina (Lit. čes. XIX. st. III.). — J. Thon: Vybr. spisy K. Sabiny (Čeští spis. XIX. st.). — J. Hanuš: Život a spisy V. B. Ne-

beského Pr. 1896. — J. Voborník: „Protichudci" (Sbor. fil. II. 1911). — J. Hanuš: J. P. Koubek (Nová Čes. Revue 1904; Lit. č. XIX. st. III. 2). — L. Quis: K. (úvod k „Básník. cestě do pekel". Svět. kn. 406—8). — J. Vlček: K. satirik (Několik kap. z dějin naší sloves. Pr. 1912). — M. Hýsek: V. Furch (Literár. Morava. Pr. 1911). — K. Rieger: V. Furch (Čas. Mat. Mor. 1912). — J. Kabelík: Rozvoj lit. čes. na Moravě do r. 1848 (Lit. č. XIX. st. III.). — K. Svoboda: úvod k vyd. básní Furchových (Svět. kmh. 1303—4). — K. Šmidek: J. E. Vocel co básník (Osvěta V. 1875). — J. Vlček: Vinařický a Vocel (Něk. kap. z dějin naší poesie. 1898). — A. Novák: J. E. Vocel jako básník (Lit. č. XIX. st. III.). — Em. Leminger: Činnost J. E. Vocela v l. 1824—1842 (Čas. Č. Mus. 95. 1921). — M. Hýsek: Poznámky k básním B. Jablonského (Čas. Č. Mus. 93. 1919). — J. Šafránek: K. Vinařický (Osvěta 1884). — A. Novák: Lyrika a didaktika předbřez. v rukách epigonů (Lit. č. XIX. st. III.).]

3. Od kosmopolitismu k nacionalismu.

Politická reakce, která následovala po nadějném roce 1848. zastavila další pokrok literatury téměř na celé desítiletí. Starší básníci, jako Kollár, Čelakovský, Tyl, Koubek, zemřeli, jiní oddali se vědě (Erben, Nebeský, Vocel), jiní byli žalářováni (Sabina, Frič) nebo reakcí zastrašeni. Skoro na tři léta zanikly všecky časopisy beletristické a obecenstvo přestalo se zajímat o poesii a literaturu krásnou. Hlavní tvorba beletristická soustředila se v časopise „L u m í r", jejž r. 1851 založil *Ferdinand Břetislav Mikovec*, nadšený ctitel a historik památek uměleckých. A právě „Lumír" výmluvně ukazuje, jak chudá byla původní tvorba beletristická v letech padesátých. Při nedostatku tvůrčích talentů domácích horlivý redaktor byl nucen plnit sloupce „Lumíra" překlady. Mělo to také svou dobrou stránku. Čtenáři seznamovali se s básníky světovými: Heinem, Lenauem, Byronem, Burnsem, Moorem, Longfellowem, Bérangerem, V. Hugem, Lermontovem, Puškinem, Mickiewiczem, Petöfim, poznávali současné romanopisectví polské a ruské a p. I mimo „Lumír" vycházely překlady z básníků světových, čímž se šířil i tříbil vkus literární a půda se připravovala pro příští setbu.

Klidnou hladinu literárního života rozvířil nejdříve almanah „L a d a N i ó l a", jejž uspořádal r. 1855 Josef Václav Frič. Příspěvky, jež tam Frič a několik jeho mladých přátel uveřejnili, zvláštní ceny umělecké neměly a nebyly schopny způsobit vážnější obrat v české poesii. Nicméně projevovaly se tam náběhy k novým směrům literárním. Z jednotlivých prací, zejména Fričových, ozýval se Byron, polští romantikové, Mladé Německo, ano v novele Fričově „Život sváteční" načrtán byl i určitější program nové poesie. Hlásá se tam přímo odpor proti „choré" romantice, která se přežila, a místo toho se žádá poesie, která

by zobrazovala život přítomný, jeho ideové víření, boje a zápasy. Vzorem takové poesie časové byl Fričovi Heine. K tomu se pojí další požadavek, aby básník podával jen to, co sám zažil a procítil. Zároveň je tam vyslovena touha po čistě české a slovanské poesii, jejímž zdrojem mohou býti lidové písně, zvláště slovenské. Avšak těmto theoretickým zásadám nijak neodpovídají práce v almanahu uveřejněné. Převládá v nich tón skeptický, frivolní a posměvačný. Proto „Lada Nióla" narazila na silný odpor starších spisovatelů, skupených v měsíčníku „Obzor". Nebyli to nijak zpátečníci, i oni toužili po obnově české poesie prostředkem literatury evropské, ale nelíbily se jim práce účastníků almanahu, ani přemrštěné vychvalování poesie Heinovy, konečně ani zásada, že poesie má býti věrným zrcadlem toho, co v přítomné době pracuje a vře v lidstvu. Nastala čilá polemická výměna názorů na podstatu poesie a na úkoly české literatury, která vzbudila v době nejtěžšího útisku reakčního zase živý zájem o otázky čistě literární.

Pořadatel almanahu *Josef Václav Frič* (1829—1891) je osobnost velice zajímavá. Zjednal si pilným čtením širší rozhled v literaturách evropských, poznal z vlastního názoru poměry na evropském západě i jihovýchodě, měl v hlavě roje plánů, jak obnoviti českou literaturu, aby stanula na výši evropské, zkoušel své síly v lyrice, epice a dramatice, ale nedostávalo se mu tvurčí síly a ukázněnosti, aby své plány uskutečnil. Vlastní jeho plody básnické nebyly zcela originální a opíraly se o předlohy cizí. Při všem horování pro Byrona, Heina a básníky Mladého Německa jsou v nich stopy básníků slovanských, jmenovitě Mickiewicze, nejznatelnější. V cyklu „Rozpravy duše" řada básní, jako „Modlitba", „Vzpoura", „Vzdání se", „Prahnu po Tobě", „Nesmrtelnost", jeví se slabým ohlasem velkolepé Konradovy improvisace z třetí části „Dziadů". Podobně mnohé básně z cyklu „Písně z bašty" připomínají revoluční písně vězňů v „Dziadech". Že romantická báseň Fričova „Upír" podle své základní ideje vzbuzena byla rovněž skladbou Mickiewiczovou, netřeba zvlášť dokazovat. Vzácným dokumentem kulturních a veřejných poměrů v Čechách okolo r. 1848 jsou „Paměti" Fričovy, třeba by údaje jeho nebyly ve všem a všudy spolehlivé. Jakkoliv se soudí o jeho politické činnosti, jisto jest, že dovedl za ideály národní svobody nadšeně bojovat a trpět. Základní rys povahy Fričovy lapidárně vystihl Neruda: „Muž, hrdina, — ale do posledního dechu dítě!"

Větší naděje vzbudil almanah „M á j", vydaný r. 1858. Nevystupoval tak výbojně jako „Lada Nióla" a nebylo v něm theoretických úvah, nýbrž jen plody literární, které samy o sobě tvořily už určitý program. Almanah byl významně věnován „nesmrtelné památce pěvce ‚Máje' K. H. Máchovi" a mezi přispě-

vateli byl mimo Friče a Sabinu ze starších Erben, B. Němcová a Anna Sázavská (choť Fričova), z nové generace Hálek, Neruda, Heyduk, Mayer, Světlá, Podlipská a Jos. Barák. Vystoupilo tam po prvé společně mladší pokolení básníků, kteří založili nový směr v české literatuře. Neměli ještě jednotného programu ani určitě vyhraněného směru uměleckého — k tomu se dospělo teprve dalším vývojem —, ale tendence jejich byla vyslovena tím, že se zřejmě přihlásili k dědictví Máchovu. Bylo jim rovněž zápasit s četnými odpůrci, kterým se nový směr nelíbil, avšak konečné vítězství bylo na straně „Májistů"; dobyli ho hlavně svou vlastní činností básnickou, která posléze došla všeobecného uznání.

Největší zásluhy o vydání almanahu „Máje" měli básníci Hálek a Neruda. *Vítězslav Hálek* (1835—1874), rodem z Dolínku u Prahy, po studiích filosofických oddal se spisovatelství a redigoval po Mikovcovi „Lumír", jejž proměnil v ilustrovaný list „Zlatá Praha", potom založil s Nerudou „Květy" a po nich začal s Nerudou vydávat obnovený „Lumír". Mimo to pořádal „Slovanské besedy", sbírku románů původních a překladů ze slovanských literatur.

S počátku byl Hálek hlasatelem a obráncem kosmopolitického směru v poesii české. Podle jeho názoru „říše básnictví je neskonalá a sahá potud, pokud sahá *člověk* a svět kolem něho ... Zde není rozdílu; ať se člověk nazývá člověkem českým anebo anglickým, řeckým anebo eskymáckým: pokud je *člověkem,* jest předmětem básnictví ... Tomu, co je čistě básnického, rozumí každý člověk co *člověk,* poněvadž je čistě lidské ... Básnictví není obmezeno ani prostorou místa ani prostorou času; ono nezná rozdílu mezi národy a mezi zeměmi: ono hledá lidi, a vše jedno, kde se mu vyskytnou ... Tak jako dostal člověk básnictví za věno co *člověk,* a ne co *jistý* člověk, a jako předmětem jeho jest člověk celý: tak také *první úlohou* básnictví je účinkovat na člověka co člověka." Na otázku, jak dalece se má básnictví české zmocniti básnictví vůbec, Hálek odpovídá: *„Tak dalece, jak jeho schopnosti k tomu stačí.* Zmocní-li se ho co možná nejvíce, pak bude básnictví české co možná dokonalým ... Jako umělci musí být prvním a posledním heslem umění, a ne výstřednosti a manýry jisté školy: tak také básníku českému musí být prvním a posledním básnictví *vůbec,* ale ne básnictví to a ono". (Básnictví české v poměru k básnictví vůbec v „Obrazech života" 1859.)

Od abstraktní theorie „básnictví vůbec" Hálek brzy ustoupil, přesvědčiv se, že každá světová literatura je v podstatě své národní a každý světový básník jest právě typickým představitelem svého národa. Již r. 1862 ujímaje se redakce „Lumíra", sliboval: „Mou upřímnou snahou bude, aby „Lumír" důstojně representoval život náš literární, aby jsa obsahem i duchem ryze naším,

stal se věrným obrazem toho, co vyšším snahám naší literatury dodává síly životní.“ A později v článku „Gogola hledám“ (1872) přímo již vytýká českým novelistům a veseloherním skladatelům, že se jim cizí vzory, cizí typy stávají vzory a typy a „našeho při tom nic není“. Tento dvojí směr, kosmopolitický a nacionální, obráží se také v jeho tvorbě.

Hálek zkoušel své síly ve všech oborech slovesných, v lyrice, epice a dramatice. Jako lyrik proslavil se nejdříve „Večerními písněmi“ (1858). Milostné city, jež choval k milence a později choti své, byly jejich podnětem. Zaznívají jako jásavá, poněkud monotonní hymna na lásku šťastnou a vyslyšenou a dlouho byly takřka biblí mládeže zamilované. Smetana a Bendl složili na některé z nich nápěvy a tím přispěli k větší jich oblibě. U vědomí své tvůrčí síly básník opěvoval nejen lásku, nýbrž i vznešené poslání básníka, jejž Bůh poslal s nebe jen z veliké lásky k lidstvu („Nekamenujte proroky“). Na náladu a formu „Večerních písní“ působil Heine svou „Knihou písní“, ale jsou v nich i hojné projevy vlastního upřímného citu básníkova. Ve „Večerních písních“ tak jako v lyricko-epických zpěvích Hálek projevoval živý smysl pro zjevy a krásy přírodní. Přírodě věnoval zvláštní sbírku básní „V přírodě“, která vyšla ve třech cyklech (1872—1874). Jedna část písní opěvuje vznešenost, krásu a dobročinnost přírody, druhá část obsahuje básníkovo nazírání na přírodu. Nejsou to velkolepé, ohromující a děsivé zjevy přírody, jež básník opěvuje, nýbrž příroda prostá a střízlivá, jak se mu vtiskla do duše z doby jeho mládí v krajině mělnické. Hálkovi je příroda počátkem i koncem vší moudrosti. V ní lze čísti zákony všech zákonů, ona je vpravdě božská a neomylná. Je vzor pravého lidství, laskavá k nešťastným, plná lásky ke všem. V ní lze najíti uzdravující lék proti všem chorobám věku. Jest nejen pramenem veškerého básnictví, jest i sama největší básní: v ní sídlí svoboda a rovnost, jest zdrojem lásky k otčině a hlasatelkou pravé lidskosti. V těchto a podobných názorech básníkových na přírodu, svrchovaně optimistických, nezáleží vlastní cena písní „V přírodě“, nýbrž v umění, s jakým uměl city, nálady a reflekse, vzbuzené prostými zjevy přírodními, zobrazovat a kouzlem své poesie obestírat. Současná kritika ocenila jejich uměleckou hodnotu takto: „Hálkovy písně vesměs jeví znamenitou sílu ve výraze nálady a myšlenky, obsahují množství dojemných rysův z nelíčené skutečnosti, jsou plny života a pravdy, mají i onen obzvláštní opar nad sebou, jenž je za plody pravého nadání vyznačuje, původce jejich jest básník rozený, má svěží, zdravý, vůní, barvou a zvukem nasycený smysl, který všecko vidí a přece všemu se diví, všemu se těší“ (Durdík).

Hálek nemálo si zakládal na delších básních lyricko-epických, v nichž se módní tehdy byronism projevuje nejzřejměji.

První jeho skladba toho druhu „Alfred" (1857) měla své umělecké přednosti, svěží líčení a psychologickou hloubku, ale pomysl její nebyl originální. Zrodila se ze čtení Máchova „Máje" a Byronova „Daura". Rek básně Alfred nabaživ se své milenky, opustí ji, ona pak zoufajíc si, zavraždí své dítě a skonává na šibenici. Soudce, který jí čte ortel smrti, je Alfred sám, jenž výčitkami svědomí jsa trápen, vstoupí do kláštera a jako kající mnich zemře na jejím hrobě. Volnější byla v invenci „Krásná Lejla" (1859), v níž je vysloven básníkův názor na podmaňující sílu umění. Krásná Lejla svým uměním tanečním a mimickým tak dojala tvrdého krále, že propustil z vězení jejího milence. V básni „Mejrima a Husejn" (1859) epická látka tone v záplavě lyrismu a pozbývá své působivosti. V ději ozývají se motivy z Mickiewiczova „Wallenroda" a Puškinova „Bachčisarajského fontanu". Základní myšlenka „Goara" (1864) je politická svoboda. Básník vysvětluje, jak příroda a láska změnila tyrana krále v nadšeného bojovníka svobody. Kdežto v dřívějších básních scenerie přírodní byla zcela neurčitá, v „Goaru" měl básník asi na mysli velkolepou přírodní krásu hor tatranských. Také v této básni lyrické partie zatlačují vlastní děj. „Černý prapor" (1867) zobrazuje boj za svobodu otčiny se zřejmými narážkami na politické boje v Čechách; při kresbě scenerie básník užil svých dojmů z cesty na Balkán a do Cařihradu r. 1865. Postavy, jež Hálek v těchto skladbách předvádí, nemají barev individuálních; básník je tvořil v duchu svých názorů, že předmětem básnictví má býti člověk vůbec, bez určitých rysů národních. Motiv svrchovaně vlastenecký je předmětem básně „Dědicové Bílé hory" (1869). Básník našel tklivé a vroucí tóny pro výraz své vlastenecké lásky, nevnikl však hlouběji v katastrofu bělohorskou a nedovedl z motivu tak tragického vytvořit silný a působivý celek. Místo úchvatného obrazu historického podává nejasnou alegorii se scénami čistě fantastickými. K poslední své větší básni lyricko-epické „Děvče z Tater" (1870) vážil podnět ze své cesty do Tater. Není to věrný, nýbrž silně idealisovaný obraz přírody a lidu tatranského.

Slovesný druh, jejž Hálek hned na počátku své tvorby vzdělával a jemuž zůstal po celý život věren, jsou balady a romance. S počátku byl mu vzorem Erben, potom nalézal vítanou látku nejen v pověstech národních, nýbrž i v jiných zjevech života skutečného. Volil k nim náměty prosté a odíval je prostou formou písně, ale uměl jim vtisknout určitou ideu etickou. Často uhodil i na tón žertovný a satirický, jak ukazuje oblíbený „Frajtr Kalina", „Matěj", „Manžel dobrák" a j. Od balad neliší se látkově mnoho „Pohádky z naší vesnice", vzniklé v poslední době života básníkova. Nejsou to pohádky v běžném slova smyslu, nýbrž poetické, genrové obrázky ze života na vsi.

Vyznačují se svou rozmanitostí. Báseň lyrická střídá se s pověstí, balada a romance s líčením života šumařského a cikánského, báseň reflexivní s romancí humoristickou. Děj prohlouben je ideově a prohřát vřelou sympatií k lidem ubohým, opuštěným a potlačeným. Forma je lehká, plynná, zvonivá a jasná. Význam „Pohádek z naší vesnice" trvale zhodnotil Neruda: „Zde je Hálek Hálkem celým, zde podal dukaz, že se vymanil ze všech, o sobě třeba brillantních pokusů, že došel nejplnějšího vědomí své umělecké individuality, že dozrál ... Zde přivedl také českou svou poetickou individualitu ve shodu s poesií moderní; zůstal pěvcem českým, co taký se stal básníkem světovým."

Druhý vynikající účastník „Máje" *Jan Neruda* (1834—1891) narodil se v Praze, po studiích právnických a filosofických krátkou dobu byl suplentem na německé reálce v Praze, načež se jako Hálek věnoval literatuře. Redigoval „Obrazy života" a „Rodinnou kroniku", s Hálkem „Květy" a „Lumír", posléze se stal členem redakce „Národních listů", kde jako feuilletonista, kritik divadelní a literární zůstal do smrti. Roku 1883 založil sbírku veršovaných prací „Poetické besedy", v nichž soustředil mladší pokolení básnické.

Neruda jako Hálek snažil se uvésti poesii českou na dráhu světovosti. „Poesie — podle jeho slov — nesmí ani býti více národní, ale všeobecnou, jež nyní touhy celého lidstva obrazí ... *Čistě* národní literatura je pouhý nesmysl. Měli jsme ji jenom tenkráte, když celá literatura sestávala toliko z národních písní a pověstí ..." Stálé mluvení o národnosti a vlastenectví je už přemoženým stanoviskem. „Nastává nám nyní povinnost, abychom národ svůj na výši světového uvědomění a vzdělání přivedli a jemu takto nejen k uznání dopomohli, ale i život pojistili. To je náš kosmopolitismus." Od minulosti, od historie, k níž se hlavně odnášely všecky snahy spisovatelů českých, třeba se vrátit k přítomnosti, k životu skutečnému. Třeba si všímat lidí, znát jejich život, potřeby, radosti a žaly, věrně a pravdivě vše zobrazovat. „Hanbou je to člověčenstva," vytýká Neruda, „že se bojí seznat, jakým vlastně je, lže a lže jako každý slaboch." Posléze vytyčuje Neruda tento program české literatuře: „Učme se u národů jiných, poznejme stupeň jejich vývinu, spřátelme se s jejich světem myšlenkovým a zpracujme pak v sobě vše v celek nový s tím, co jsme s mateřským mlékem už obdrželi a ve vlastech svých seznali. Bude to pak zajisté slovanské, poněvadž co Slované jinak tvořiti nedovedeme" (Obrazy života 1859).

Krásněji a určitěji nemohl zajisté býti stanoven úkol české literatury. Neruda sám odchýlil se od něho později jen v jedné věci, v otázce národnosti v literatuře. Posuzuje r. 1883 současnou

literaturu, chválí ji, že je poctivá, mravná a pravdivá, že je v ní upřímné, žhoucí zanícení pro svobodu, spravedlnost a šlechetnost; k tomu však dodává, že jen tón Kollárův a Čelakovského v ní schází. „My ale toho tónu potřebujeme, my jej musíme zas mít v souzvuku současném. Aby nám literatura byla, čím býti má; aby nám byla pokladem — literaturou knih svatých, z nichž, kdyby národu zahynulo vše ostatní, mohl by se obnoviti zas celý." Stesk po literatuře národní ještě důrazněji se ozývá v stati, v níž Neruda uvažuje o současné stagnaci v literatuře (r. 1887). „Položme si ruku jen upřímně na srdce," volá Neruda k českým spisovatelům, „a řekněme: při rozvoji literatury nedbali jsme dostatečně rozvoje národního ducha... Pracovali jsme dosti, je pravda. Ale pěstovali jsme jakous „literaturu o sobě", ne literaturu českou. Napsána jsou díla krásná, trvalé a velké umělecké ceny, ale díla ta nemají vždy dosti význačnosti české, mohla vyjít u kteréhokoli národa jiného a také tam ten zas národ by nebyla označila zvláštností svou nijakou. Šli jsme kolem domácích svých pramenů, jako by jich ani nebylo... Ve své radosti, že zlomili jsme pouta dříve nás vížící, že strhli jsme zdi a valy, rozhled a procházku po volném světě nám zabraňující, zašli jsme mnohdy do cizoty zase příliš daleko, takže jsme v ní i tonuli, chuti k návratu, smyslu pro domácnost svou pozbývali. Vychovávali jsme literaturou „moderního Čecha", ale často zapomenuli, že Čech ten má být ovšem *roven* všem lidem ostatním, nikoli ale s ostatními *stejný*. Odívali jsme se v jakous básnickou uniformu světovou, a oni jsou zatím do té velké básnické armády, do toho „básnictví světového" přijímáni jen ti, kdož přicházejí v kroji svém osobitém, řekněme národním." Tak korigoval Neruda své původní názory a zcela přirozeným vývojem přešel od kosmopolitismu k nacionalismu.

První tištěná báseň Nerudova, balada „Oběšenec", vyšla r. 1854, první sbírka básní „Hřbitovní kvítí" r. 1857. Básník obzírá hřbitov, čte nápisy na pomnících, vidí nové pohřební průvody, slyší nářky pozůstalých a vše to vzbuzuje v něm vážné a smutné úvahy o životě a smrti, o osudu lidském, o pomíjejícnosti všeho pozemského. V úvahách těchto není nic sentimentálního, líčeného, nýbrž přímý a střízlivý pohled na skutečnost, ničím neokrášlenou, pohled zostřený heinovskou ironií a rozkladnou analysou. Jsou tam i ostré šlehy na sociální nespravedlnost a literární zaostalost. Střízlivému obsahu odpovídá výraz prostý, suchý, místy i drsný a příkrý. Kritika současná posoudila „Hřbitovní kvítí" velmi nepříznivě, neboť hořký realism básníkův byl přímým opakem dotavadní vzrušené a přecitlivělé lyriky. Básník sám ve své autokritice poznal, že vedle pravé poesie je tam leccos ještě nezralého, proto pojal později do svých „Knih veršů" jen vybraná čísla z celé sbírky.

Teprve po desíti letech Neruda vystoupil s novou sbírkou své poesie „Knihy veršů“ (1867), zahrnující básně větším dílem už před r. 1860 složené. Rozděleny jsou ve tři skupiny: knihu veršů výpravných, v knihu veršů lyrických a smíšených, knihu veršů časových a příležitých. Neruda chtěl v této sbírce před veřejnost předstoupit s celistvým obrazem dotavadní své činnosti básnické. Knihu veršů výpravných zahajuje několik básní lyricko-epických a refleksivních ve slohu byronském, načež básník přechází k baladám, nejcennějším básním v tomto oddílu. Vychází od Erbena, jde pak vlastní cestou, více než z podání lidového vybírá si motivy ze života, z příběhů všedních, na nichž odkrývá úděs vnitřní tragiky nebo ironii osudu, tvoře naši baladu sociální. Rozmanitosti látek odpovídá styl, brzy hovorný, brzy stručný, vážný neb ironický, ale vždy v úplné shodě a harmonii s vnitřním obsahem. Balady jako „Mrtvá nevěsta“, „Slaměný vínek“, „Skočme, hochu“, „Před fortnou milosrdných“, „Jako do skoku“ a j. jsou pravé skvosty české tvorby baladické. Kniha veršů lyrických a smíšených skládá se z drobných básní a popěvků, z pravidla seřaděných v cykly. Jsou nestejné hodnoty umělecké, některé z nich, jako „Matičce“, „Elegické hříčky“, „Z kraje“ možno zařadit mezi perly české lyriky, v jiných je zřetelný vliv básníků cizích, zvláště Heina, Lenaua, Geibla. Kniha veršů časových a příležitých věnována je otázkám časovým, vlasteneckým a politickým. Básník povzbuzuje v nich v duchu Havlíčkově k statečnosti a činorodé lásce k vlasti, volá Slovensko k užší vzájemnosti s Čechy a souhlasně s jinými básníky slovanofilskými věští lidstvu brzký příchod volnosti, rovnosti a míru.

Arabesky, črty feuilletonové, cestopisné a humoristické zaujaly zatím veškeru tvorbu Nerudovu; odmlčel se v poesii, aby nabral nových sil tvůrčích. Roku 1878 vyšly jeho „Písně kosmické“, zcela odlišné od dřívějších jeho veršů; není v nich vzpoury, vzdoru a hořkosti, nýbrž jen smíření, klid a hluboká moudrost. Básník obzírá nekonečné prostory kosmu, čte ve hvězdách, uvažuje o sluneční soustavě, o naší zemi a o měsíci. Mezi velikými zjevy kosmickými vyhledává pak analogické vztahy v životě lidském a národním. Podnět k „Písním kosmickým“ Neruda vážil ze spisu du Prelova „Der Kampf ums Dasein am Himmel“ (1874), který měl značný vliv na básníkovo filosofické pojetí kosmu, na komposici celku, často i na myšlenkové jádro jednotlivých básní. Poznatky a názory, ze spisu Prelova převzaté, básník uměl zcela samostatně básnicky zpracovat a velkolepé zjevy kosmu důvěrně sblížit poměrům lidským. Tón jeho písní rozmanitě se střídá a od zpěvných zvuků lidové písně stoupá až k nadšeným tónům hymnickým na oslavu všehomíra.

Z výletu do říše kosmické vrátil se básník zase k svému obli-

benému druhu básnickému a napsal „Ballady a romance“ (1883). Uvedl je významnými verši: „Volím slovo prosté, chci tu báji vypravovat, z úst jak lidu roste.“ Z tradice lidu Neruda bral náměty k svým nejpůsobivějším baladám, jako balada horská, balada dětská, balada zimní, balada stará-stará, balada májová, ale i když mu byly námětem látky legendové (balada pašijová, tříkrálová, rajská, balada o svatbě v Kanaán) nebo tradice historické (balada česká, romance o Karlu IV. a j.), vzdělal je úplně v duchu a nazírání národním. Tak těsně srostl básník s duchem národním a pochopil umění jeho tvorby. Povznesl se nad prosté umění lidové tím, že nepřestal jen na plastickém zobrazení určitého motivu, nýbrž rozvinul jeho ideové jádro a prohloubil jeho etickou hodnotu, zůstávaje stále na půdě nazírání národního. Vrchol jeho umění záleží pak ve způsobu, jakým vybrané látky vzdělal. Volil k nim skutečně „slova prostá“, ale volil je tak, že jimi plně a sytě vystihl myšlenku, náladu, situaci. A jaká rozmanitost tónů! Vedle baladického děsu slunná pohoda, ironický úsměv a vtipný žert.

Brzy po „Balladách a romancích“ následovaly „Prosté motivy“ (1883), v nichž se obráží jako v deníku citový a myšlenkový život básníkův z let 1879—1882. Sbírka rozdělena je ve čtyři skupiny podle ročních dob: jarní, letní, podzimní a zimní. Ráz jejich je velmi rozmanitý podle toho, jak zevní popudy působily na mysl básníkovu. Radost se střídá se smutkem, naděje s resignací, úsměv se slzou. Na tuto rozmanitost básník sám naráží úvodními verši: „Dám Vám to, jak to v torbě mám. Mnohé se k sobě nehodí — však co mi po tom!“ Právě tato upřímnost a nenucenost, s jakou básník odhaluje své nitro, zpovídá se ze svých dojmů a nálad, svědčí o jeho vyvinutém smyslu pro realitu. Smutným akordem končí básník, jenž byl už tehdy stižen těžkou chorobou, svou intimní zpověď, předvídaje svůj blízký konec. Ale nežli jeho zpěvná ústa umlkla, zapěl ještě „Zpěvy páteční“, posvěcené vřelou a oddanou láskou k vlasti a národu. Z obmýšleného delšího cyklu vlastenecké lyriky napsáno bylo jen několik čísel, ale v nich je celý drahocenný odkaz Nerudův. Dojemněji a vroucněji nemohl nikdo vysloviti vřelou a oddanou lásku k vlasti a národu, než to učinil Neruda strhujícími verši:

Přežil jsem matku svou, žiju jen památce,
přežil jsem lásku svou, měl ji tak na krátce —
všechno jsem oplakal, zase se osvěžil. —
Tebe bych, národe, Tebe bych nepřežil!“

Básník vzpomíná, jak český národ kdysi ukázal lví sílu, byl potom od nepřátel jako Kristus umučen, ale vstal z mrtvých a k nové slávě spěje znovu:

„Za volnost lidskou — *v nás* kdys rozekvetla! —
dnes stojí Čech, jak druhdy za ni stál:
ta myšlenka, která nás ve hrob smetla,
zas k slávě vznese nás — jen dál, jen dál!“

Všecky své druhy z „Máje“ přežil *Adolf Heyduk* (1835 až 1923), profesor kreslení na reálce v Písku. Jako jeho literární přátelé, podléhal také s počátku vlivu oblíbených tehdy vzorů cizích, Byrona, Lenaua, Heina, Huga, ale brzy se vrátil k domácím zdrojům poetickým. „Nerudu, mě a užší kruh přátel nadchla Erbenova „Kytice“ a „Národní písně“ nejvíce, jakož i sbírka písní slovenských, kterou jsem ze Slovenska přinesl atd.“ Prostřednictvím přátel jihoslovanských, Špuna a Šenoy, seznámil se s bohatými zdroji národní poesie jihoslovanské, s nádhernými zpěvy Gundulićovými a ohnivými skladbami Mažuranićovými, jehož „Smrt Smail-agy Čengiće“ přeložil Jos. Kolář. Tímto sklonem k „národnímu umění“ odlišoval se Heyduk záhy od svých kosmopolitických druhů. První sbírka jeho básní vyšla r. 1859, načež počet básnických sbírek, zejména od let sedmdesátých stále vzrůstal, takže sebrané jeho spisy básnické obsahují přes 61 svazků.

Heyduk byl tak jako Hálek především lyrik. Lyrika intimní zahrnuta je hlavně ve sbírkách „V zátiší“, „Zaváté listy“, „Rosa a jiní“, „Dumy a dojmy“, „Černé růže“, „Pohádky duše“, „Stesky na stezkách starého zpěváka“. Předmětem zpěvů básníkových je štěstí manželské a rodinné, žal nad úmrtím dcerušky, vzpomínky na domov a rodiče, stesk nad uprchlým mládím a nad ztrátou přátel a konečně smířlivá resignace. Mnoho osobních dojmů, nálad a meditací obsahují sbírky, jejichž podnětem byly cesty básníkovy, jako „Jižní zvuky“, „Dozvuky vlaské“, „Od Tater a Dunaje“, „Slovensku“; k nim se pojí též překrásné „Cigánské melodie“ a „Nové cigánské melodie“. Bohatě je zastoupena v poesii Heydukově lyrika přírodní. Příroda byla mu stále zdrojem duševního osvěžení i básnického nadšení, jak ukazují knihy „Lesní kvítí“, „Hořec a srdečník“, „V polích“, „Na potulkách“, „Ptačí motivy“ a j. Básník v nich kreslil drobné krajinky, dopodrobna líčil les, lučinu, květiny a ptactvo; příroda slovenská, šumavská a pootavská byla mu nejmilejším předmětem přírodních kreseb. Lyrika vlastenecká nejrázněji a nejplněji je zastoupena v „Cymbálu a huslích“ (1876), v nichž básník malebně zobrazuje přírodu a lid slovenský, kreslí rázovitě obrázky a prosté motivy ze života venkovského a vřelými slovy hlásá vzájemnost československou. U vrstevníků měl „Cymbál a husle“ úspěch ohromný, zejména na Slovensku v době jeho největšího útisku. Lyrika vlastenecká převládá rovněž v knize „Šípy a paprsky“;

básník je v ní mnohem výbojnější a útočnější, často však sílu výrazu nahrazuje vlasteneckou retorikou.

Epika Heydukova protkána byla rovněž lyrikou. K drobným básním výpravným vybíral si látku z tradice a ze života národního („Na přástkách", „Obrázky", „Na černé hodince", „Z rodných hor") nebo z historie („Zpěvy pošumavského dudáka", „Bohatýři", „Sny královské"). Historie poskytovala mu látku i k delším skladbám epickým, jako je „Milota", báseň se silným vlivem byronským, „Píseň o bitvě u Kressenbrunnu", „Za volnost a víru" o vzbouření sedláků na Kouřimsku r. 1626. Zvláštní skupinu tvoří veršované povídky ze života lidu pošumavského; patří k nim „Dřevorubec", líčící smutný osud dřevorubce a jeho rodiny na pozadí ponurých hvozdů šumavských, „Pod Vítkovým kamenem", vypravující dobrodružné osudy šumavského hajného, pootavská idyla ze života rodinného „Běla", povltavský román ve verších „Sekerník" ze života povltavských mlynářů a vorařů. Uměleckým provedením nad jiné vyniká „Dědův odkaz", nejpopulárnější báseň Heydukova. Zakládá se na známé a rozšířené látce zkazkové, jak si jinoch získá lásku nadpřirozené bytosti (lesní ženky, vily), která svolí být jeho ženou s podmínkou, že jí nikdy ani slovem neublíží. Básník sám v doslovu dodatečně dal půvabné zkazce jinotajný smysl, což nebylo původně jeho intencí; v alegorické postavě lesní ženky spatřuje se symbol krásy a poesie, jež unikají před drsnějším slovem a výrazem.

Heyduk s oblibou užíval o sobě skromného názvu „písničkář" a v básních častěji srovnával svou tvorbu poetickou s volným zpěvem ptačím. Prosté a nesložité písně jsou vskutku nejvlastnějším a nejryzejším oborem jeho poesie. Zdobí je čistá národní dikce a hudebně lahodný verš. Není divu, že přední skladatelé, Bendl, Dvořák, Chvála a j. opatřovali je hudebním doprovodem a přispívali k obecnému jejich rozšíření a zálibě. Sám B. Smetana přál si k látce „Dědova odkazu" komponovat operu. Z básní výpravných největší cenu mají básnické povídky, založené na podání národním a duchem národních písní posvěcené.

V almanahu „Máji" vystoupil ještě *Rudolf Mayer* (1837 až 1865), básník příliš záhy zemřelý. Skrovný je jeho odkaz literární, svědčí však o silné a svérázné individualitě básnické. Tónem svých básní Mayer hlásí se k pěvcům světobolu a v té příčině nejvíce připomíná Máchu. Mužný duch a přísný názor na život a na jeho záhady spojoval se u něho s jemným citem a měkkou snivostí. V cyklu znělek „Stíny večerní" a „Znělky noční" opěvuje chmurný soumrak a zjevy tiché noci, které budí v jeho duši nepokoj a roje záhadných otázek o tajemství života. Na rozdíl od Máchy, jehož pochyby byly hlou-

běji pojaty a zůstaly neukojeny. Mayer nalézá posléze v kráse a harmonii nebeských světel symboly věčného míru a uklidnění svého rozbouřeného nitra. Usmiřujícím akordem končí se také „Písně v bouři". Básník líčí soucitně divoké a zhoubné zjevy bouře, která ničí a pustoší přírodu, spojuje s nimi utrpení lidské, ale utišuje se poznáním, že lidský bol je jen částí velikého bolu všesvětového. Tím přemáhá svou bolest osobní a věnuje sdílný soucit všem trpícím: „Přestaň pro své ráje lkát, přírodou bol větší vane; můžeš v hrobě klidně spát, — její bol však nepřestane." Ideově shoduje se s těmito písněmi delší báseň baladická „Věčnost". Za hrozné bouře vzpomíná dítě na svého otce-sebevraha a vyptává se matky na jeho posmrtný osud. Matka nevědouc, jak dítě upokojit, v úzkosti obrací se vroucí modlitbou k Bohu, prosíc ho za slitování. Bůh její modlitbu vyslyší a usmrcuje ji i dítě bleskem. „Dvou mrtvol klidné, zbožné usmívání jeví tam zjevně boží slitování a věčné lásky věčně živý proud." Báseň svou hlubokou ideou, silnými efekty a plastickou kresbou působí mocným dojmem. Poesie Mayerova nepřestávala však jen na ponurých elegiích a výlevech rozbolavěného nitra, nýbrž ozývala se i na doléhající otázky přítomnosti. V básních vlasteneckých „Pravý Čech", „Bílá Hora", „Proslov k oslavě Havlíčka" básník volá do boje za svobodu, vybízí k odhodlané síle, sebevědomí, svornosti a bratrství. Otázka sociální je podkladem proslulé básně „V poledne", jejíž motiv připomíná báseň Freiligrathovu „Von unten auf". Topič parního stroje v továrně rozjímá o své minulosti, jejíž smutný osud zaviněn byl necitelným zaměstnavatelem. Hněv jeho stoupá, topí víc a víc a nad ním hrdé panstvo hoduje. Jen okamžik a nastal by výbuch, který by zhubil kruté panstvo. K výbuchu nedojde; strojník zkrotí svou pomstychtivost, uvolní páru, neboť „ne všech to vykoupení, jednoho tyrana-li v světě není".

Pozůstalost Mayerova ukazuje, jak hojné a nádherné byly jeho plány básnické, jež předčasná smrt nelítostně překazila. Chtěl napsati obšírnou báseň s látkou východní „Sefenussar", z níž zbyly pouhé fragmenty, báseň „Ahasver na bále", „Žižka", drama „Rostislav" a j. O jeho originální vloze básnické svědčí jak ideová stránka poesie, tak i formální. Verš jeho plyne nenucenou lehkostí, dikce je plynná a stručná, rytmus lahodný a melodický. Stručností a hutností výrazu přibližuje se Nerudovi.

Zcela stranou od družiny Májové vyrůstal jako básník *Václav Šolc* (1838—1871). Byl samotář v sebe uzavřený a malomluvný, vyhýbal se lepší společnosti a rozpoutaným životem podryl své zdraví v kalu velkoměstském. Obrátil na sebe pozornost básní „Polskému národu" (1861), v níž vroucně vyzýval „zbožný" polský národ: „pomiluj rodné bratry své, znej slávskou

vzájemnost". Sbírka „Prvosenky" (1868, 1872), obsahující výbor jeho dotavadních prací veršovaných, byla od současníků velmi vlídně přijata. „V jeho verších", psal o nich Neruda, „je náruživé žilobití, ohnivá krev, vane z nich mnohdy dech až palčivý, přece ale příjemný ... Má dost něžnosti u vylíčení lásky pohlavní, dost lásky rodinné, ohnivou lásku k vlasti, ale také velkou a opravdovou lásku k lidstvu celému, vřelý cit pro jeho zájmy, radosti a bídu." Dvě základní ideje Šolc převzal od vlastenecké generace předbřeznové: ideu vlasteneckou a slovanskou: neopakoval jich prostě, nýbrž zúrodnil je moderními prvky politickými a sociálními. Historické motivy, od kosmopolitů opomíjené, zase uvedl do poesie české. Poutala ho doba slávy a úpadku národa českého. V básni „Mistr Jan" opěvoval smrt Husovu, pomýšlel na větší báseň „Boží bojovníci", které však neukončil, a v nejdelší své skladbě epické „Dědovy vrásky" dojemně vylíčil utrpení českého sedláka za doby poddanství. Jeho „Zpěvy svatováclavské" plály ohněm vlasteneckým, rozněcovaly vzdor proti nepřátelům národním, vdechovaly sílu a neústupnost v boji za práva národní a zahřívaly srdce nadějí v konečné vítězství. Měly silný přízvuk sociální, struna jejich byla „z běd lidu" spletena, básník pojal do nich vřelou píseň „o ruce mozolné" a nadšený zpěv na „naše chaloupky". Slovanská idea nebyla u něho abstraktní jako u jeho předchůdců, nýbrž připínala se k živé přítomnosti, k bojům za svobodu Slovanů balkánských, jimž věnoval bojovnou hymnu „Nad Balkánem" a „Slávy děti". Ve svých volných ohlasech junáckých písní jihoslovanských opěvoval hrdinské činy královice Marka „Písně o Marku hajdukovi" a velebil smělé a odvážné činy volných uskoků „Uskoci". Vedle těchto hlavních motivů přinášely „Prvosenky" obrázky z venkova, balady a romance, genrové kresby z ulice rázu bérangerského („Písničkář", „Dítě z ulice"), procítěné básně erotické („Ghazelly", „Z perlové šňůrky") a něžné písně v duchu lidovém. Poesie Šolcova je zajímavá nejen básnickým rozpětím, bohatstvím a rozmanitostí motivů, nýbrž i formální uhlazeností. Sloh jeho je hutný a pádný, libuje si v názorné malbě, verš zvučí melodicky a se stejnou lehkostí plyne v prostých strofách písně jako v umělých útvarech básnických, sonetu, ghazele a chansoně.

V. Šolc je v těsném spojení s družinou mladých básníků, kteří vystoupili r. 1868 v almanahu „Ruchu" a začali vznešený Byronův ideál svobody přizpůsobovati tehdejším poměrům domácím. Proniknuti byli vřelým citem vlasteneckým a láskou k svobodě a vraceli se k látkám historickým a slovanským. Z tohoto prostředí vyšel také veliký básník *Svatopluk Čech* (1846—1908). Narodil se ve vsi Ostředku nedaleko Benešova, kde byl otec jeho

hospodářským správcem, po studiích gymnasijních v Praze vstoupil na fakultu právnickou a dokončiv studie byl nějakou dobu zaměstnán v advokátních kancelářích, načež se oddal zcela literatuře. Byl spoluredaktorem nového „Lumíra" (1873—1876), potom redigoval dvacet let se S. Hellerem nově založený měsíčník beletristický „Květy" (1879—1899). Dvě delší cesty r. 1874 na Východ a r. 1882 do Dánska byly mu osvěžením a zdrojem nových dojmů, jichž básnicky využil. Přirozené nadání vzdělal bohatým čtením básníků domácích i cizích; zvláště vlivuplně naň působily plody básníků slovanských Puškina, Lermontova, Mickiewicze, anglických Byrona a Shakespeara, francouzských Dumasa a V. Huga, německých Schillera, Goetha, Heina, Freiligratha, Meissnera, Hamerlinga a j.

Prvotiny své uveřejňoval od r. 1864 v časopisech a almanaších a r. 1874 vydal první sbírku „B á s n ě", která vedle drobnějších básní obsahovala delší skladby: „Bouře", „Snové", „Adamité" a „Anděl". Uvítány byly radostně jako projevy básníka velice nadaného, povznášejícího českou poesii formálně i ideově. Nejvýznamnější z nich byli „A d a m i t é", první vyspělý plod ducha básníkova, s látkou z dějin husitských. Na ostrově řeky Nežárky v ležení adamitů náčelník Mojžíš odsuzuje bibli a ohlašuje obrození pravdy, podle níž není boha než v člověku samém. Není práv ani zákonů, platí jen božský pud v lidech. „Co ten velí, právo jest a svato." Láska je volná, všichni lidé jsou bratry a sestrami, není bohatých ni chudých, majetek je společný. Z davu ostatních rozkošnických adamitů vystupují dvě osobité postavy, které se neztotožňují s učením Mojžíšovým a jsou nositeli vnitřního konfliktu básníkova. Je to Henoch, vlastní tvůrce sekty adamitské, suchý racionalista, až nihilista, a Adam, skeptik, který hledá pravdu a nespokojuje se hrubým materialismem Henochovým. Ve vášnivém rozhovoru vymění oba své názory a rozejdou se nesjednoceni. Zatím adamité přivádějí z noční výpravy mimo jinou kořist spanilou dívku, šlechtičnu Jitku, která okouzlí Adama. Od ní naučí se znovu věřit v dobro a osobní nesmrtelnost. Žárlivá Sulamit, dřívější milenka Adamova, Jitku zavraždí. Adamité odsoudí pak Adama, jenž se odříká jejich učení, k smrti upálením. Přitrhne Žižka a přemůže adamity. Mojžíš poznává nicotu svého učení a vzdorně klna Bohu umírá. Adam a Sulamit jsou upáleni, Henoch odvlečen, aby vydal svědectví o učení sekty. V básni Čechově ohlašují se místy stopy poetické četby autorovy (Byron, Meissner, Hamerling), také komposice její není zcela jednotná, ale přes to jsou „Adamité" vynikajícím dílem uměleckým, jehož význam zhodnotil Vrchlický: „Smělost koncepce a mohutný lyrický tok, přesnost, pádnost dikce, lepá, uhlazená forma, dovednost, s jakou mohl básník fanatický blud šílených fantastů vznésti až v ovzduší otázek metafysických a kosmických, neobyčejně

velké perspektivy všelidské, lokálním koloritem jen zesílené, lví spár na každém verši, bohatost forem v pasážích lyrických a ten kovový, dunivý a laškující rým v částech docela zpěvných, vůně exotická nade vším — pravá báseň!"

Básnická sláva Čechova vzrostla vydáním „Nové sbírky veršovaných prací" (1880). V čelo sbírky položena báseň „Evropa" (1878), v níž Čech reagoval na výbuch sociální revoluce v Paříži r. 1871. Již v kratší básni „Na lodi vyhoštěnců" (1873) dotkl se tohoto časového motivu, ale teprve v „Evropě" dal mu sytý a plný výraz. Loď „Evropa" vyváží pokořené komunardy a psance z vlasti do vyhnanství. Jsou to lidé nejrůznějších zásad a názorů: básník Pavel, sociální snílek a idealista, emigrant Polák revolucionář, starý učenec naturalista, dále nihilista, materialista, vedle nich idealistický komunista Gaston a terorista Roland. Na širém moři psanci se vzbouří a zmocní se lodi. Básník Pavel ukryje v kajutě raněného kapitána a dceru jeho Angelu a šlechetný Gaston nepřeje si dalšího krveprolévání. Prudká bouře přeruší bezuzdné orgie chásky vítězstvím a vínem zpité. Po bouři zuřivý Roland chce pokračovat ve vraždění, je však od Gastona přemožen. Soptě pomstychtivostí vyrazí dvéře prachárny, zapálí a vyhodí loď do povětří. — Básník celkem věrně vystihl kvašení rozmanitých idejí a zásad v komuně, jejíž přívrženci byli většinou blouzniví theoretikové, z nichž každý zastával jiné stanovisko. Byli v ní idealisté, humanisté, revolucionáři i teroristé, jak to básník vůdčími osobami naznačil. Brzký zánik společnosti z tak různých živlů složené byl nevyhnutelný; zahubila samu sebe vnitřním rozkladem a nesvorností — komuna i symbol její loď Evropa. Básník právem neviděl v komunistickém hnutí jen výbuch slepých vášní a podvratných snah, nýbrž ukázal i na světlejší stránku hnutí, na snahu zavésti v poměry společenské nový, spravedlivější řád. Mluvčím sociálních názorů básníkových je při tom humanista Gaston, který rozvinuje obraz budoucího lidstva:

„Ó, jiný obraz na mysli mně tane:
zřím budoucnosti požehnané kraje....
tu nikdo nevolá: To moje, moje!
tu nezří chudých závistníků roje
v růžovou zdálí boháčovu skrýš,
tu žádná ostny neježí se mříž,
před nížto děcko slzy hladu lije
a za níž jablko ve trávě hnije.
Tu všichni svorně o všechno se dělí,
jen láska plní tu, co láska velí."

Skladba básníkova má nejen hlubokou hodnotu ideovou, nýbrž i estetickou. Sv. Čech těžil ze svěžích dojmů své černomořské plavby a vylíčil bohatě moře v jeho rozmanitých zjevích,

za klidu i bouře, za dne i za měsíčního svitu. Barvitost a svěžest líčení básníkova je téměř oslňující a tvoří přímý kontrast k pochmurnému obsahu básně. Při tom básník rozvinul celé bohatství svého veršového a jazykového umění a epickou osnovu básně proložil lyrickými partiemi v umělých strofách.

Půvabná povídka ve verších „Čerkes" (1875) byla plodem básníkovy cesty na Východ, při čemž spolupůsobili básníci ruští Puškin a Lermontov. Motiv k básni poskytlo nepřátelství mezi kozáky a Čerkesy. „Kde se kozák a Čerkes setkali, zahřměla puška, zableskl se kinžal." Pozadí celé povídky, přírodu kavkazskou, básník vylíčil neobyčejně barvitě a živě. Při vší sympatii k Rusům nezapřel svého obdivu pro statečnost Čerkesů, vlast a svobodu nade vše milujících. — Mocně vzrušovaly básníka osvobozenské boje Jihoslovanů r. 1874 a 1875; věnoval jim bojovnou improvisaci „Handžár" (1876), v níž nadšeně vítal jejich boj a věštil ujařmeným bratřím slovanským vítězství a volnost. Spisovateli Bohumilu Havlasovi, jenž vtělil bojovnou náladu tehdejší mladé generace v bohatýrský čin a zhynul jako dobrovolník ve válce rusko-turecké, posvětil tklivou elegii „Nahrob Havlasův" (1878). Úspěchy zbraní slovanských nadchly ho k vzletné básni „Zimní noc" (1879), v níž velebil nový, kulturní a politický rozmach Slovanstva a jeho obrodné poslání v Evropě. Od dojmů přítomnosti zalétl v básni „Žižka" (1879) v dávnou minulost a v scéně silně dramatické zobrazil Žižku před Prahou. Při kresbě své užil všech prostředků svého vzácného umění malířského a řečnického, aby vystihl dějinnou dramatičnost celého výjevu. Řeč Žižkova a Rokycanova jsou znamenité výkony básnické charakteristiky a mohutná postava Žižkova vysoko vyrůstá ve své mravní podstatě, dobývajíc nejtěžšího vítězství — nad svým vlastním hněvem.

Ze vzpomínek básníkových utkán je rozkošný cyklus idylek „Vestínu lípy" (1879), při jichž kresbě vedla ruku básníkovu vřelá láska k českému kraji a lidu. Příběhy tklivé a rozmarné po řadě se střídají, jsouce spolu spojeny jen křehkou osnovou zevnější.

Vedle slavné doby husitské poutala mysl Čechovu již z mládí i smutná doba pobělohorská. Nejvíce ho vzrušila stará kniha eksulantská „Historie o těžkých protivenstvích církve české". Jak sám přiznává, vanul z ní „vzdech tisíců a kletba tlumená"; zdálo se mu, že kol jeho spánků vlají duchové všech, kdož čtli v té smutné knize, a k veliké písni že ho vyzývají, jíž by vypěl to české hoře staleté. Z tohoto podnětu vznikla jeho báseň „Václav z Michalovic" (1880). Nešlo mu o báseň věrně historickou, o nějaký obnovený obraz z dějin, nýbrž hlavně o výraz těžkých dum a bolestných citů, jež plnily mu nitro, když přemýšlel o české elegii pobělohorské. Šíře historicky je založen jenom první zpěv,

v němž se líčí nádherná hostina v jesuitské koleji, kde se sešli hlavní strůjci pohromy českého národa, jesuité a přistěhovalá, nepřátelská šlechta s donem Huertou v čele. V dalších zpěvích obmezil se básník hlavně na vylíčení duševního procesu v nitru mladého novice jesuitského, když se dověděl, že je syn Bohuslava z Michalovic, popraveného na Staroměstském náměstí. Vylíčení postupného a bolestného přerodu náboženského a národního v duši Václava z Michalovic, vychovaného v přísné nauce katolické a v nenávisti k českému národu, je dílem vpravdě mistrovským. Na čtenáře působila báseň nejen svým tragicky vzrušujícím dějem, nýbrž i nádhernými popisy, básnickými obrazy, květnatou řečí a libozvučným veršem.

Vzpínavý elegií pobělohorskou Sv. Čech zatoužil v delší básni vysloviti své názory na otázku slovanskou. Plodem jeho tužby byla báseň „S l a v i e“ (1882). Zevnější rámec její a technika kompoziční je podobná jako v „Evropě“, proto ji básník označil jako „jakýsi pendant k Evropě“. Uměleckou cenou „Evropě“ se nevyrovná, vlastní význam její záleží v politickém a myšlenkovém obsahu. V básni debatují tři hlavní osoby o slovanské otázce, dva Rusové, Ivan a Vladimír, a Čech. Ivan je stoupenec politických idejí pozdějšího slavjanofilství, hlásajícího myšlenku politického spojení všech Slovanů pod vládou ruskou. Heslem Vladimíra, přívržence ruského nihilismu, je: „Svět starý rozkotejme do základů a v jeho troskách šťastnější si stvořme!“ Čech, jehož ústy mluví básník sám, nesouhlasí ani s Ivanem, ani s Vladimírem, nýbrž představuje si spolek Slovanů jako volné, přátelské sdružení:

„Nuž, bratrsky se podporujme spolně,
ne kovem, ohněm v jeden útvar skuti,
než úvazkem jen lásky obepnuti,
v němž každý po svém rozvíjej se volně —
tak všechny nás jak jedné matky děcka
poj vespolek jen družba nesoběcká!“

Jako všichni zástupci Slovanů, plující na lodi „Slavie“, jednomyslně se postavili na odpor vzbouřeným lodníkům a zavedli pořádek, tak mají Slované svorně postupovat i v příštích bouřích sociálních, šíříce v lidstvu zbědovaném „Kristovo čisté evangelium“, — evangelium lásky a bratrské rovnosti, neboť „úkol velkolepý Slávu čeká v té za obnovu světa bitvě svaté“. Významně poznamenává básník na konci svého zpěvu, že jeho píseň tryskla ze *snivé duše,* naplněné nadějí v jasnou hvězdu Slavie.

Nejobšírnější epická báseň Čechova „D a g m a r“ (1883—4) oslavuje dceru Přemysla Otakara I., Markétu, provdanou za Valdemara II. dánského. Za základ své básně vzal Čech národní písně dánské, obsahující skvostné motivy básnické. Historické látky užil, jen pokud mu poskytovala momentů souhlasných se základním tónem oněch písní. Aby v provedení vystihl místní

kolorit a přírodní náladu severu, odcestoval do Dánska, na cestě vyhledal Vinetu a jiné kraje vyhynulých Slovanů Polabských a umně vsunul osudy jejich do osnovy své básně. Ze všech těchto motivů vytvořil jednotný epos, vynikající vzácnými přednostmi formálními, ale epicky příliš klidný a akademicky střízlivý, takže mocněji vzrušují toliko jednotlivé episody, nikoliv celek.

Čím dál tím častěji ozývala se poesie Čechova na žhavé otázky přítomnosti. Proti výboji továrního velkoprumyslu, podporujícího germanisaci a násilně odnímajícího rodákům českou půdu, namířena je báseň „Ležetínský kovář“ (1883). Byla konfiskována, ježto prý „hledí popuditi dělníky proti živnostníkum“, avšak jednotlivé části její, zvláště melodické písně a recitace, vnikly v nejširší vrstvy lidu a staly se majetkem národním. — Otázka o poměru šlechty k lidu na českém venkově zajímala básníka při skladbě veršované povídky „Zpěvník Jana Buriana“ (1887). Básníkův názor je, že v bojích národních nelze na šlechtu spoléhati, nýbrž že třeba duvěřovati toliko vlastním silám. Nejlepší jsou v básni partie lyrické; zobrazení základní myšlenky se nezdařilo.

Zvláštní skupinu tvoří veršované báchorky a satiry Čechovy, v nichž jsou hojné narážky na soudobé poměry. Nejméně tendenční je rozkošná báchorka „Petrklíče“ (1884), jejíž idea vyznívá v ten smysl, že jaro čistého, snivého mládí jest jediným, pravým štěstím na světě. V parodistické bájce „Hanuman“ (1884) básník stíhá a tepe převrácené snahy těch, kdo chtí uniformovat vzdělanost, stírat s jednotlivců i celých národů individuální ráz, oblékat celý svět v jeden kroj a jeden zvyk; s tím spojena je i satira na ty, kdož bez rozmyslu papouškují po jiných zvučná hesla: osvěta, lidskost, pokrok, volnost, ideál, jež se v ústech jejich rozplývají v prázdné fráze. V satiře „Pravda“ (1885) básník trpce si stěžuje, že nejvznešenější ideje, svoboda, humanita, osvěta, slouží světu jen za šalebný štít, za nímž se kryje ctižádost, panovačnost a sobecké prospěchářství. Satirická fantasie „Šotek“ je téměř intimní zpovědí básníkovou, v níž vše, co budilo jeho lásku, rozněcovalo hněv, dráždilo výsměch, nalezlo své místo. Satira „Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánovičí“ (1890) je příliš všeobecná, dotýká se rozmanitých poměrů přítomnosti, mnoho se v ní opakuje z dřívějších satir básníkových, ale právě tato všeobecnost je na závadu jednotného dojmu; ostatně vadí často i nejasnost narážek a výstřední karikatura.

Od poesie satirické Sv. Čech přešel k básním politickým. Vyvolala je vzrušená nálada doby, která se šířila v letech osmdesátých, kdy pokrokové a realistické proudy začaly vnikat do veřejného života a buditi nový ruch. V „Jitřních písních“ (1887) chtěl básník podat obecenstvu číši kouzelnou „plnou vláhy

skvoucí z kouzelného koření: z dobré vůle, lásky vroucí, odvahy a nadšení". Již samy nadpisy jednotlivých básní, jako „Nadšení", „Dosti nás", „Nevěřme nikomu", „Mládeži", tlumočí jejich rozněcující ráz; básník chce jimi rozpálit nadšení, sebedůvěru, lásku k práci, sílu a vytrvalost, chce soustředit rozptýlené řady v svorný šik, který dovede čelit nepříteli a bojovat za lásku k pravdě, svobodě a lidskosti. Zvláštní zřetel obrací k mládeži, raduje se, že „cos nového se rodí v českém vzduchu, dum svěžích jiskření a vlnobití", srdečně vítá tento mladý ruch a rozjařeně volá:

„Jen vzhůru, vzhůru, podroste ty svěží,
nás brachů starých nedbej, der se vzhůru,
šiř zeleň kyprou bujně, bez otěží,
nechť rozdíráš nám vráskovitou kůru."

Úspěch „Jitřních písní" povzbudil básníka, aby pokračoval ve svých politicko-vlasteneckých verších. „N o v é p í s n ě" (1888) jsou smělejší a jiskrnější než „Písně jitřní". Básník uznává zásluhy českých buditelů a velebí je nadšenou hymnou „Mrtvým vlastencům", ale nová doba přináší nové úkoly, třeba jíti vpřed, cestou pokroku a nových ideí. Člověčenstvo kácí všecky sloupy pomezné a nové myšlenky smetou každou čínskou zeď. Různé směry a proudy v národě nelze potlačit, neboť kde je život, tam je také ruch, proudění různých sil a směrů, ale když se proudy různých snah kříží, „nechť *ideje* nás vedou v seč, ne zášť a zloba nízká". Proto básník horlí proti malicherným třenicím politických stran, z nichž každá má svého svatého, jedna Petra, druhá Pavla. V několika básních Čech dotýká se příštích otřesů sociálních, „kdy oltář sobeckosti rozbije věk šlechetnější, duté modly zkácí a diademem skvoucím ovije skráň, operlenou potem, skromné Práci".

Následovaly potom „P í s n ě o t r o k a" (1895), nejpopulárnější kniha Čechova. Tlupa otroků odpočívá pod palmami po útrapách denních a pěvec z jejich řad zpívá jim písně, „zubů skřipot, ston a vzdechy, řinkot pout je slyšet v nich". Z příčin censurních básník promítl děj do tropického světa s palmami a národem otroků, ale za touto lehkou clonou prokmitává zcela jasně otroctví speciálně české, politická, národní i sociální poroba českého národa. Proto čtenáři nalezli v plamenných zpěvích básníkových ohlas svých utajených tužeb, hněvu i zahanbení. Básník znamenaje, že v národě samém není ještě dost síly a odvahy svrhnouti pouta otrocká, obrací svůj zrak k příští bouři sociální, která přinese také českému národu žádoucí svobodu, a končí svůj zpěv nadějí:

„Pobratří se lidstvo volné, klesnou pouta otroků
a též prapor náš, ó bratří, zavlá v jasném vysoku."

V poslední době své básnické tvorby Sv. Čech zálibně utkával osnovu svých básní ze vzpomínek a vlastních zážitku. Tak vznikla veršovaná povídka v časoměrných heksametrech „Václav Živsa“ (1889—1891), kus zajímavé autobiografie básníkovy, vypravované s neobyčejnou tklivostí a něhou. Ze vzpomínek na léta studentská, na pobyt v kruhu rodinném o vánocích zrodila se drobná idyla vánoční „Sníh“ (1894), do jejíhož rámce vloženy úvahy časové o nových proudech myšlenkových, jež se tehdy šířily vlivem hnutí realistického. „Sněhu“ svou skladbou se podobají „Sekáči“ (1903). Do rámce, vyzdobeného idylickými i vzrušujícími výjevy z pole v době žní a protkaného lahodnými partiemi lyrickými, zasazeny jsou závažné reflekse o otázkách sociálních a o blížícím se převratu společenském.

Zvláštní místo v poesii Čechově zaujímají „Modlitby k Neznámému“ (1896), náboženské meditace básníkovy. Je v nich více estetického nadšení, optimistické harmonie než filosofické hloubky, ale konfese jeho jsou upřímné, čerpané z hlubin vlastní duše. Básník často se snažil dospěti k vlastnímu pojímání Boha, ale nemohl a nemůže se zcela vybavit ze snů palestinských, jež srostly s jeho mládím. Cítí pouze, že pojem Boha nelze vystihnouti, že jest to největší všech tajů tajemství. „Jen vím: že jest, a věřím: že jest láska.“ Nejvyšším přikázáním mravním, hvězdou zářící na cestě života a vedoucí k Bohu, jest pak čisté učení Kristovo o dělné lásce k bližnímu, neboť všecka bída světa pochodí z toho, že z ducha učení Kristova zbylo — pouhé jen slovo.

Svatopluk Čech byl mistrem českého verše a slova nad jiné vynikajícím. Snahu jeho zdokonalit a vytříbit řeč básnickou charakterisují nejlépe vlastní jeho slova: „Pravil jsem si: pokusíš se, vybrousiti naši řeč básnickou do jemnějších a třpytnějších hran, dodat jí větší elegance a skvělosti, vyloudit z ní delikátnější odstíny barev. Dal jsem se s vášnivostí a pílí do práce. Byla doba, kdy brousil, hladil, piloval jsem o jedné sloce celé hodiny, kdy jsem ji dvacetkrát zničil a začal psáti znova, než konečně jsem se domníval, že má alespoň trochu té uhlazenosti a skvostnosti, které mi tanuly na mysli. Co jsem i myšlenek obětoval této snaze!“ Bohatstvím, elegancí a květnatostí dikce málokterý básník může s Čechem soupeřiti. V uhlazené formě a skvělém hromadění slov liboval si i tam, kde by řezavější zvuk a precisnější výraz byl mnohem působivější a lépe se hodil k výbojnému a útočnému tónu jeho písní. Jsou-li básně Čechovy v podrobnostech velmi jemně vyhlazeny, okouzlují-li květnatou, popisnou a retorickou dikcí, lahodou verše a živou scenerií, nejsou tak dokonalé v celkovém provedení. Při podrobné kresbě jednotlivostí nejednou se stávalo, že básníku unikala jednotná komposice, zvláště při delších skladbách epických. Křehkou komposicí trpí na př.

„Adamité", „Slavie", „Dagmar", „Václav Živsa". Mají děj nesouměrný, popisy, reflexemi a episodami nadbytečně přeplněný; jednotlivé scény jsou příliš vypiaty na úkor jiných a zakončení bývá často proti širokému počátku náhlé a téměř useknuté.

Poesie Čechova neoslňovala sice blesky nových, plamenných myšlenek, ale za to učila pravdě, kráse a svobodě. Ačkoliv byly chvilky, kdy chmurný pesimism ovládal mysl básníkovu, kdy patřením na nesčetné křivdy, útrapy a bolesti lidstva a národa zhořkl mu život, přece v životním názoru jeho převládá smírný optimism, pevná víra v lepší a šťastnější budoucnost lidstva. Proto mají básně jeho hojivý, uklidňující a potěšující ráz, povzbuzují žíti pravdivě a lidsky, učí snaze po nekonečném vývoji a zdokonalování. Humanitní ideál český našel v něm vřelého zastánce a nadšeného pěvce.

Národní a vlastenecký směr v české poesii ze všech sil propagovala a nadšeně vždy hájila *Eliška Krásnohorská* (vlastně Eliška Pechová, nar. 1847). Básnická činnost její byla hojná a rozmanitá. Stanovisko její, s něhož se dívala na úkol poesie a umění, vrcholí v těchto slovích: „Není mi za žádných poměrů umění samo účelem, vždy toliko prostředkem oněch různojmenných snah, které chtějí lidstvo učiniti lepším a blaženějším; tím méně jest mi sama již účelem poesie česká, která, co značiti a vykonati může v národě našem, osvědčovala skvěle, nezapomenutelně v dobách národního našeho vzkříšení, ve starším prvním oddíle novověké literatury české." Těmito slovy Krásnohorská zřetelně projevila svůj názor, že umění má sloužiti především životu a že vzájemná spojitost života národního a poesie národa jest nevyhnutelnou životní podmínkou poesie české. I dokazovala správně, že každá literatura, která nabyla světové důležitosti, byla a jest v jádře svém eminentně národní a každý světový básník byl a jest zrovna ideálním typem povahy svého národa. A proto důrazně žádala, aby se mladí čeští básníci neodcizovali duševním potřebám národa a čerpali z půdy života českého, minulého i přítomného, bezprostředně a původně podstatu svých poetických výtvorů. S tohoto stanoviska třeba se také dívati na její vlastní dílo básnické.

První sbírku svých básní „Z máje žití" (1871) Krásnohorská připsala Karolině Světlé, která jí byla zářivým vzorem; od ní naučila se nejen svou vlast nade všecko milovat, nýbrž i vzlétat k zdroji dobra a lidskosti. Sbírka obsahovala básně reflexivní, náladové kresby přírodní, písně v duchu lidovém a romance. Básnická forma jejich byla neobyčejně vyspělá, hladká, dikce uhlazená a vzletná, verš zvučný a malebný. Vliv Hálka, Nerudy a Čelakovského byl místy znatelný, ale v zárodku byly tu již uloženy také příznačné prvky její osobité poesie: idealistický

názor životní, silná víra v ideály, vřelá láska k vlasti, optimism důvěřující v lepší budoucnost. Druhá sbírka „Ze Šumavy“ (1873), obsahující básně popisné a reflexivní, vzbuzena byla pobytem autorčiným v zátiší Šumavy a pokládá se za nejsilnější a nejoriginálnější její dílo básnické. V básních popisných sytě je vystižena scenerie a kouzlo šumavských hvozdů, ona tajemná nálada, která ovládne člověka, když zavítá v zátiší majestátní přírody šumavské. Vedle dojmů krásy, velkoleposti a nádhery vzbudila Šumava v autorce i plamenné city vlastenecké. Nádherná Šumava byla jí téměř symbolem české síly a nezdolnosti, baštou a ochranou českého národa, jak to vyslovila s důrazem v básni „Chodská.“

Válka rusko-turecká a boje Jihoslovanů za svobodu nadchly Krásnohorskou k zpěvům, obsaženým v sbírce „K slovanskému jihu“ (1880). Formálně připomínají junácké písně jihoslovanské, jejichž motivů básnířka se snažila užíti, opěvujíc jednotlivé výjevy z bojů Černohorců, Srbův a Bulharů za svobodu. Ačkoliv umělecká a literární hodnota jejich není bez významu, způsobily přece při svém objevení větší dojem svou časovostí a tendencí nežli vlastní poesií a stránkou čistě uměleckou.

Nazírání spisovatelčino nejplněji tlumočí „Vlny v proudu“ (1885), sbírka vlastenecké a reflexivní lyriky. Vše, co v tehdejší době vzněcovalo, bouřilo a znepokojovalo vlastenecký cit spisovatelčin, nalezlo v básních svůj výraz. Směle a mužně vytyčila tam svůj vlastenecký ideál, výmluvně velebila nadšení českých buditelů, nabádala mládež k důvěře ve vítězství pravdy, dobra a síly. Básně její jsou tendenční v nejušlechtilejším smyslu; ráz jejich didaktický a rozněcující svedl však často básnířku k partiím čistě retorickým a deklamačním, k formě přeumělkované a strojené. — Nová sbírka vlastenecko-didaktických básní „Letorosty“ (1887) skládá se ze dvou oddílů. První „Písně a památky“ jsou rázu lyrického a svou lehkou a zpěvnou formou připomínají písně lidové. Druhý oddíl „Perokresby“ obsahují básně meditující a reflexivní. Opakují se v nich podobné motivy vlastenecké a idealistické jako ve sbírce předešlé. V knize „Bajky velkých“ (1889) užito formy bájkové k účelům satirickým a tendenčním, ku kritice společenské. Část bájek má tendenci vlasteneckou a dotýká se různých vad života národního, jiné bájky tepou vady obecně lidské. — Další sbírka „Na živé struně“ (1895) má ráz polemický a namířena je proti novým proudům myšlenkovým a uměleckým, v nichž viděla spisovatelka nebezpečí národní. Není pochyby, že diktovány byly autorce vroucí láskou k vlasti, ale obavy její o nebezpečí, hrozícím vlasti z hnutí realistického a české moderny, byly přehnané a stranicky zveličené. Klidnější a objektivnější je sbírka vlasteneckých básní

„Rozpomínky“ (1896). Autorka prochází Prahou a Čechami, vidí tu všecko lepší, šlechetnější, vyšší než v cizině a své dojmy vtěluje v cituplné básně.

Lyrikou nevyčerpává se mnohostranná tvůrčí činnost Krásnohorské. Skládala básně výpravné („Vlaštovičky“, „Šumavský Robinson“), povídky („Zemský ráj“, „Náš druhý sbor“, a j.), spisy pro mládež a básně dramatické („Pěvec volnosti“, „Dědic ducha“, hist. drama „Harantova žena“). Mistrná byla její libreta k zpěvohrám Bendlovým, Smetanovým a Fibichovým („Lejla“, „Hubička“, „Tajemství“, „Blaník“ atd.). Formální vyspělost a slohová obratnost, která zdobí její básně, provázela ji také při překladech ze světové literatury; přeložila arcidílo Mickiewiczovo „Pan Tadeáš“, „Výbor menších básní“ Puškinových a jeho drama „Boris Godunov“, Byronovu „Childe Haroldovu pout“, Hamerlingova „Krále Sionského“ a j. Z četných statí kritických a literárních nejvýznamnější je „Obraz novějšího básnictví českého“ (1877). Nesmírné zásluhy zjednala si o výchovu a vzdělání mládeže ženské. Se Světlou spoluzakládala „Ženský výrobní spolek“ a sama založila první ženské gymnasium „Minervu“ v Praze atd.

V bojích o vlastenecký a slovanský ráz české literatury po boku Elišky Krásnohorské zápasil *Rudolf Pokorný* (1853—1887), nadšený hlasatel literární vzájemnosti mezi Čechy a Slováky. Básně obsahu vlasteneckého „Pod širým nebem“, „Vlasti a svobodě“, přírodní dojmy z Čech a ze Slovenska v sbírkách „Z hor“, „Opět na horách“ a veršovaná pověst „Mrtvá země“, alegorie vyličující život a utrpení lidu slovenského, tvoří podstatnou část jeho činnosti básnické, k níž se druží ještě četné překlady z poesie slovanské a poutavé obrázky cestopisné „Z potulek po Slovensku“.

K Nerudovi a Čechovi těsně se přimyká poesie *Ladislava Quise* (1846—1916). Sbírka jeho básní „Z ruchu“ (1872) je obrazem ruchu mladé generace básnické v letech sedmdesátých. Ozývají se v ní procítěné elegie nad zašlou slávou husitskou, nadšená hesla svobody a volnosti, bojovné útoky proti tyranii a proti otroctví, melancholické písně lásky a snivé rozlety do říše ideálů. V básních vlasteneckých je zřetelné jakési kolísání mezi nadějí a skepsí, mezi optimismem a pesimismem, což charakterisuje smýšlení tehdejší mladé generace. Teprve po delší době vystoupil Quis s cyklem balad „Pohádky o hloupém Honzovi“ (1880). Volba látky nebyla šťastná; národní tradice o Honzovi hodily by se spíše pro národní epos humoristický než pro balady. Cennější jsou balady jeho v knize „Balady“ (1883). Jda ve stopách Čelakovského, Erbena a Nerudy, snažil se podle balad lidových vytvořiti moderní baladu českou. Látku vážil z tradice

národní a pěkně vystihl ponurost a démoničnost balad lidových, jejich úsečnost a zpěvnost. Od pochmurných balad liší se jeho „Písničky“ (1887) hlavně jasnější náladou a svěžím humorem. Vytvořil v nich několik figurek z českého života, zachycených věrně postavou i duchem. Humoristické struně plně dal zaznívati v pěkné povídce veršované „Třešně“ (1884). Po příkladě Havlíčkově a Nerudově začal psáti pichlavé „Epigramy“ (1897), v nichž šlehal současné poměry literární, politické a společenské. Plného uznání zasluhují překlady Quisovy: Goethových balad, staroskotských balad, Schillerovy „Marie Stuartovny“, Goethovy „Ifigenie v Tauridě“, básní Kol'covových a j. Vzorné jsou četné edice Quisovy starších autorů, zvláště Havlíčka a Šolce. Literárně-historickou zajímavost mají jeho memoiry „Kniha vzpomínek“ (1902) a články „České manifestační almanachy let padesátých až sedmdesátých“ (Květy 1898) a „Od kosmopolitismu k nacionalismu“ (Lumír 1901).

[J. Vlček: Obrodné slovesné snahy doby Fričovy (Něk. kap. z dějin naší sloves. Pr. 1912); Máj, první almanah na r. 1858 (ibid.). — J. Voborník: Padesát let čes. lit. (Jub. památník Čes. ak. 1898). — L. Čech: Lit. směry v letech padesátých. (Lit. č. XIX. st. III. 2.); V. Hálek (ibid.). — J. Vlček: V. Hálek (Několik kapitol z dějin naší poesie. 1898). — J. S. Machar: Hálek (Naše Doba 1895).

B. Čermák: J. Neruda (Květy 1895). — J. Vrchlický: O poesii J. Nerudy (Nové studie a podobizny. 1897). — F. V. Krejčí: J. N. Pr. 1902. — J. Vlček: N. (Nové kap. z dějin lit. č. 1912). — A. Pražák: J. N. (Lit. č. XIX. st. III. 2.). — A. Novák: Studie o Nerudovi. 1919; J. N. (Zlatoroh 1921[3]). — J. Jakubec: Nerudův pramen Písní kosmických (Naše Doba 30. 1923).

Fr. Křemen: A. Heyduk (Progr. reálky v Písku 1906—8). — A. Pražák: A. Heyduk (Čas. Č. Mus. 1905). — Fr. Tichý: A. H. a jeho dílo. Pr. 1915. — A. Novák: Lyrika H. (Zvony domova 1917). — A. Procházka: O podstatě a zdrojích balad Heydukových (Z dějin čes. lit. Pr. 1920). — J. V. Sedlák: R. Mayer (Čas. Čes. Musea 1915); O básníku R. Mayerovi. Plzeň 1922. — B. Čermák: V. Šolc (Květy 1890). — L. Quis: V. Šolc (úvod k „Prvosenkám“. Svět. kn. 458—462). — A. Novák: V. Šolc (Mužové a osudy. Pr. 1914).

J. Vrchlický: Sv. Čech (Nové studie a podobizny. 1897). — V. Flajšhans: Sv. Čech. Dílo a člověk. 1906. — J. Voborník: Sv. Č. (Osvěta 1906). — Ferd. Strejček: O Sv. Čechovi. 1908. — F. X. Šalda: Sv. Čech (Duše a dílo. 1913). — A Novák: Sv. Č. Dílo a osobnost. I. 1921; II. 1923.

T. Nováková: E. Krásnohorská (Osvěta 1897). — J. K. Doležel (Afsl. Ph. 1907). — M. Hýsek: E. K. (Naše Doba 30. 1923). — A. Pražák: L. Quis (Zvon 1906). — Jak. Šebesta: L. Quis (Z dějin čes. lit. 1920).]

4. *Slovenská odluka.*

Snahám Bernolákovým (viz I., 285) odloučiti literaturu slovenskou od české a vytvořiti samostatnou spisovnou řeč slovenskou dlouho vzdorovali evangelíci slovenští, teprve v letech čtyřicátých následovali příkladu stoupenců Bernolákových a způsobili rozkol nový. Tvůrcem a organisátorem odlukového hnutí byl *Ľudevít Štúr* (1815—1856), muž vzácných daru ducha, strhující řečník a horoucí milovník svého národa a Slovanstva. Přišed r. 1829 na lyceum v Bratislavě, pro své vynikající vlastnosti stanul v čele tamní mládeže studující a účinně šířil mezi ní uvědomění národní a zájem pro poesii a literaturu. Do tamější „Společnosti literární" vdechl nového ducha, horlivě konal přednášky o jazyku československém, o literaturách a dějinách Slovanů, cvičil mládež v češtině, vykládal Kollárovu „Slávy Dceru", básně Hollého, Mickiewiczovy, Puškinovy, písně lidové a p. R. 1838 odešel na další studie do Halle, kde poslouchal přednášky historicko-politické, jazykozpytné a filosofické. Nejvíce ho upoutala idealistická filosofie Heglova. Velkolepá jeho soustava filosofie dějin, vykládající postupný vývoj lidstva a přechod světového ducha od jednoho národa k druhému, a estetika Heglova vryly se mu pevně do paměti a určovaly další jeho kroky. Obohacen jsa hojnými vědomostmi, vrátil se r. 1840 přes Čechy do Bratislavy a zastupoval profesora Palkoviče na „Ústavu řeči a literatury československé". Uchvacující přednášky jeho navštěvovali nejen posluchači slovenští, nýbrž i studující ze Slezska, Čech, Moravy, Chorvatska, Lužice a Srbska a odnášeli si s poučením i povzbuzení dbáti o rozvoj své národnosti a literatury. Zejména Jihoslované chovali jeho nabádavá slova ve vděčné paměti. Úspěšná činnost Štúrova vzbudila podezření maďarských úřadů, zavedeno vyšetřování pro „politické pletichy", a ačkoliv nic závadného nebylo shledáno, zapověděno přece r. 1844 Štúrovi zastupovati profesora Palkoviče. Štúr nedal se však zastrašiti ve své činnosti buditelské. V zájmu věci slovenské organisoval poselství vážených národovců k panovníkovi do Vídně, posílal petice k uherskému sněmu a v obranách „Klagen und beschwerden der Slowaken wider die übergriffe der Magyaren" (1844) a „Das neunzehnte jahrhundert und der Magyarismus" (1845) ujímal se slovenského lidu.

Štúr se svými důvěrnými přáteli, Hurbanem a Hodžou, až do r. 1843 upřímně trval při češtině jako spisovné řeči; teprve potom rozhodl se vzdáti společného s Čechy jazyka spisovného a zavésti místo něho obecný, živý jazyk slovenský, a to na rozdíl od Bernoláka nářečí střední. V této nové slovenštině začal r. 1845 vydávati po delším usilování od vlády povolené „Slovenskje Národňje Novini" s beletristickou přílohou „Orol Tatránski". Důvody, proč užil nářečí slovenského a proč potřeba jím psáti, vy-

ložil nejdříve stručně v „Orlu Tatránském", potom podrobněji a soustavněji ve spise „Nárečja slovenskuo alebo potreba písaňja v tomto nárečí" (1846). Štúr vychází od kmenovitosti (patrně Heglův „Völkergeist") slovanského národa. Tato kmenovitost ztělesňuje se nejen v celku národa, nýbrž rozčlánkovaná sestupuje do jeho kmenů. Že jest těchto kmenů mnoho, právě to svědčí o bohatosti ducha slovanského. Proto třeba tuto kmenovitost chránit a rozvíjet, a ne umenšovat a rušit, jako to činil Kollár, který navrhoval jen čtyři hlavní nářečí slovanská. Ježto se kmen na venek projevuje řečí, třeba kmenová nářečí pěstovati a užívati jich za slovesný projev každého kmene. Slovenština sama je čistá, bohatá, libozvučná, tvoří střed všech nářečí slovanských, stejně jako Tatry jsou středem a prasídlem Slovanů na evropské půdě. Nestor zval všecky Slovany „Sloveni" a Slováci uchovali si toto jméno. Duch slovenštiny a češtiny se různí, čeština může býti jen přechodem k slovenštině. Slováci a Češi jsou dva různé kmeny, tvořiti mohou jen ve svých nářečích. Zavedením slovenštiny jako řeči spisovné prospěje se vzdělání a uvědomění lidu, prospěje se i Slovanstvu, protože v slovenštině je obraz všech slovanských nářečí, zacelí se trhlina mezi evangelíky a katolíky a získá se odrodilé zemanstvo pro věc slovenskou. Konečně rozhodující byl i zřetel politický. Štúr chtěl zavedením slovenštiny Maďarům ukázat, že se Slováci nespojují politicky s Čechy, nýbrž že chtí nabýti uznání politického a kulturního v rámci uherského státu. V mluvnici této nové spisovné řeči slovenské „Nauka reči slovenskej" (1846) Štúr se snažil dokázati, že zvukoslovné a formové odchylky slovenštiny od češtiny tvoří z nářečí slovenského samostatnou jednotku.

V Čechách vzbudila nová odluka jazyková silný odpor, neboť prozíravější duchové viděli v ní kulturní a politické oslabení československého celku. Byl to zejména Havlíček, jenž v „České Včele" a potom v „Pražských Novinách" příkře vystupoval proti „neprozřetelným odštěpencům". Rozkol slovenský dotkl se ho tím citelněji, ježto věřil, že by se Slovensko časem svým mohlo státi „první zemí československou, odtamtud by vyšlo znovuzrození Čech a Moravy, odtamtud vůdcovství a síla celého kmene československého". Na podnět Jana Kollára sebrány byly od třiatřiceti spisovatelů hlasy proti odluce a vydán nákladem Matice české objemný spis „Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky" (1846), z nichž nejvýznamnější byly vážné hlasy Palackého, Šafaříka a vášnivý hlas Kollára.

Přívrženci Štúrovi nemlčeli; první odpověděl Štúr sám v „Orlu Tatránském", rozhodně a sebevědomě, ale málo věcně a přesvědčivě. Podrobnější byla replika *Josefa Miloslava Hurbana* v „Slovenských Pohľadech", roku 1846 založených. Hurban, který štúrovské slovenštiny užíval od r. 1844 v almanahu „Nitra", vy-

kládá podnět k rozkolu obdobně jako Štúr v „Nářečí", ale zdůrazňuje zvláště moment politický. Místo Slováků jest nyní v Uhrách, vylévali krev za uherskou, a ne za českou korunu, jsou vpleteni v její politiku a proto musí svou obranu hledat jinde než v českém spisování a spisovatelstvu: v základech veřejné spravedlnosti a na historické podstatě, ne v pokoutních theoriích o „jednom velkém československém národě".

Důsledným přívržencem rozkolu slovenského byl rovněž *Michal Miloslav Hodža* (1811—1870), ale nesouhlasil ani s důvody, jež Štúr uváděl pro odluku, ani s jeho mluvnickými zásadami. Názory své vysvětlil ve spisech „Epigenes slovenicus" (1847), Dobruo slovo Slovákom, súcim na slovo" (1847) a „Větín o slovenčině" (napsaném už r. 1846 a vytištěném z příčin censurních r. 1848). Abstraktní „kmenovitost" Štúrovu naprosto zamítá. Ani sami Slováci nejsou ve svém celku jeden a týž kmen, nýbrž představují prý jakýsi kmenový mikrokosmos, Slovanstvo v malém. Slovák je „učiněný Všesláv" a slovenština není jednotný jazyk jednoho kmene, ale srostlý rusko-polsko-ilyrsko-český všeslovanský idiom, t. j. v malém „celá slavjanština". Hodža snaží se to odůvodnit historicky. Nestorův „jedin jazyk slověnьsk" měl své sídlo na středním Dunaji mezi Peští a Bělehradem. Pod Tatrami, v Panonii a Korutanech dochovaly se nejčistší prvky staroslovenštiny. Slovenština je tedy nářečí se starou církevní slovanštinou sourodé a vzhledem k češtině je starším a původnějším prvkem. Na rozdíl od Štúra Hodža uznává československou jednotu jazykovou, ale češtinu pokládá za mladší sestru, za ratolest slovenštiny, která vlivem němčiny změnila svou tvářnost. Starobylostí a centrálním postavením mezi ostatními jazyky slovanskými snaží se Hodža odůvodnit oprávněnost slovenštiny jako spisovného jazyka. Vznešenou starobylost slovenštiny spatřuje hlavně v dokonalosti mluvnických forem, v plnozvučnosti, v střídání dlouhých a krátkých slabik, tedy v jistém melodickém rytmu. Tyto zvláštnosti slovenštiny stíraly se značně v pravopise fonetickém, jejž zavedl Štúr, proto Hodža zamítal tento pravopis, který „před soudem slovanské kritiky filologické nikdy neobstojí" — je prý to „monstrum informe, cui lumen slavicum ademptum est" — a obhajoval pravopis etymologický podle vzniku hlásek a forem jako v češtině. Hodža zmírnil vůbec příkrosti, jež Štúr nakupil mezi slovenštinou a češtinou, a učinil rozhodný krok zpět k češtině.

Na schůzi inteligence slovenské, zástupců evangelíků i katolíků, v Čachticích 1847 zvolen byl jazykový výbor, jemuž uloženo opraviti slovenštinu podle zásad Hodžových. Úkol tento svěřen byl mladému tehdy filologu *Martinu Hattalovi,* který složil mluvnici slovenskou vzhledem k příbuznému jazyku českému, jak to již v titule naznačil: „Grammatica linguae slovenicae collatae cum

proxime cognata bohemica“ (1850). Jazykový výbor mluvnici schválil a požádal ho, aby upravil praktickou mluvnici tohoto druhu pro potřebu širšího obecenstva. Tak vznikla Hattalova „Krátka mluvnica slovenská“ (1852), která tvoří základ spisovné řeči slovenské.

Rok 1848 smířil Čechy a Slováky; ukázal oběma, že jsou na sebe odkázáni. Čeština přicházela na Slovensku zase k platnosti. Přispěl k tomu nemálo Jan Kollár. Vláda vídeňská poznala z povstání slovenského, že by mohla míti v Slovácích protiváhu proti Maďarům, a začala si jich všímati. R. 1849 zvolen byl zvláštní výbor za předsednictva Kollárova, aby podal dobrozdání o jazykových poměrech na Slovensku. Výbor, jehož členy byli znalci slovenštiny (Kuzmány, Hanisch, Radlinský, Lichard), rozhodl, že se do veřejné správy a do škol nejlépe hodí „staroslovenčina“, t. j. čeština (bibličtina) s podržením některých zvláštností slovenských. Dobrozdání toto způsobilo, že se ve školách slovenských i v učebnicích začalo zase přihlížeti k češtině a že čeština uvedena do veřejné správy i do novin. Od r. 1850 vydávány byly vídeňské „Slovenské Noviny“ v této „staroslovenštině“. K češtině vraceli se četní spisovatelé katoličtí, jako Ondřej Radlinský (vydal „Pravopis slovenský s krátkou mluvnicí“ 1850), Jan Palárik, stoupenec Havlíčkův, Josef Viktorin a j. K rozšíření češtiny mezi katolickým duchovenstvem nemálo přispěl Štefan Moyses, od r. 1851 biskup báňskobystřický, který jako dříve v Záhřebě pracoval o ilyrské sjednocení, tak nyní usiloval o jednotu československou. Evangelíci slovenští začali rovněž kolísati mezi spisovnou slovenštinou a češtinou a sám Hurban psal o poměru slovenštiny a češtiny mnohem smířlivěji. Když r. 1852 Ohéralovy „Moravské národní noviny“ doporučovaly jazykovou snášelivost mezi Čechy a Slováky, Hurban za redakci „Slov. Pohľadů“ prohlásil: „Bratia naši drahí! My bysme sami radi boli, keby Čechy, Morava, Slovensko jednu spisovnú reč mali, a ešte veselšie by sme spievali, keby sme všetci Slovania jednak písali. Nuž ale my nemôžeme za to, že Slovenský národ sa môže a chce vzdelávať len vo svojom od Vášho len málo odchodom nárečí.“ Ku konci let padesátých byla vůbec pro český jazyk spisovný na Slovensku půda tak příznivá, že se zdálo úplné sjednocení zcela blízkým.

Ale právě v rozhodné době nastal obrat. Rostoucí moc Maďarů a tušení blížícího se dualismu nutily Slováky zase k orientaci uherské a tím i k odvratu od češtiny. Radlinský, Palárik a j., kteří dříve tak vřele horlili pro češtinu, postavili se nyní rozhodně proti ní a obhajovali samostatnosti slovenštiny, která znovu zrevidována a slovenskou mluvnicí Hattalovou z r. 1864 ustálena. Konečné rozhodnutí Slováků pro spisovnou slovenštinu

přijato bylo v Čechách již klidně, usilováno jen o to, aby nedošlo i k slovenskému odcizení literárnímu a duchovnímu. O to pečovali také Slováci sami. Josef Viktorin v třetím vydání své mluvnice slovenské (1864) pronesl tato významná slova: „Písemnosť naša oddielne slovenská, ktorú sme z dobre rozvážených dôvodov v život uviedli, musí i napozatým tvoriť s písemnosťou českou len jednu nerozlučnú literatúru česko-slovenskú. My zajisté bez literatúry českej ani byť nechceme, ani byť nemôžeme. A preto úlohou našou má byť odteraz, keď sme už previedli, o čo nám hlavne išlo, nie odďalovať sa viac od spisovného jazyka českého, ale sbližovať sa zase opatrne ku nemu, a tak pripravovať zponenáhla jednotu, ktorá na lepších základoch, nežli ta minulá, vystavená ani nesvornosťou domácou, ani vplyvom neprajníkov našich zničená nebude."

Naděje, které Slováci skládali v nový život konstituční, se nesplnily. Vyrovnání r. 1867 dalo veškerou moc politickou do rukou Maďaru, kteří všemi možnými prostředky utiskovali a odnárodňovali Slováky. V těchto smutných dobách ožila zase myšlenka československé jednoty. Josef Hruban vydávaje r. 1876 šestý ročník svého almanahu „Nitra" jazykem českým, věnoval jej, jako i první ročník, „dcerám a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezska" a v doslovu dojemně vyznal: „Žádnému z nás ani ve snách nenapadlo zakládati novou kulturní a velikolepou řeč slovanskou, měvše takovou již hotovou ve své řeči československé; oč nám šlo, bylo jedině ono probuzení národa tak zanedbaného, ba tak věkami uspaného... My poznali, že konečný konec jakovémukoli drobení československému uložen býti musí. Nám Slovákům zejména nic nezůstalo z bouří časů než drahý poklad literatury československé a vědomí, že jsme bratří rodní nejbližší Čechů, Moravanů, Slezanů... Československá literatura má své nejhlavnější a centrální ohniště v Praze, v srdci veškerého Československa. Takový tedy národ jest, Tisza ho nepopře."

Na směr současné poesie slovenské nemálo působil *Ľudevít Štúr* svými přednáškami bratislavskými o písních lidových a jejich významu. Přednášky své později zpracoval a shrnul ve významném spise českém „O národních písních a pověstech plemen slovanských", jejž vydala r. 1853 Matice česká v Praze. Při výkladech o poesii vůbec byl mu vůdcem Hegel, rozbor písní slovanských a estetické ocenění jejich je vlastním dílem Štúrovým. Podle jeho výkladu všichni národové evropští svým způsobem projevili své umění: Indové obrovskými chrámy, Egypťané pyramidami, obelisky a labyrinty, Řekové skulpturou, národové románští malířstvím, Germáni hudbou, Slo-

vané pověstmi a písněmi. Jest to základní vlastnost u národu slovanských, neboť již jméno dokazuje, že se sami nazvali národem „slovným, zpěvným". V lidových písních slovanských Štúr spatřuje vrchol vší poesie, ježto věří, že se tu duch, ideje mravní, lidské, zákonem božím zvěstované, obsáhle zjevují v životě z ponoukání přirozené náklonnosti, „čímž básnictví slovanské jako zahlavením a dovršením všech předešlých se stává, právě proto ale i básnictvím vlastním a samostatným". Proto Štúr vyslovuje naději, že básnictví slovanské obrodí chřadnoucí poesii západní.

Současní básníci na Slovensku, povzbuzeni jsouce Štúrovým velebením písní národních, inspirovali se jimi při skládání svých básní. Mezi přední spisovatele, kteří nabírali ze zdroje lidových písní a pověstí, náležel *Samo Chalupka* (1812—1883), evangelický farář v Horní Lehotě. Za svých studií v Bratislavě pilně se zabýval literaturou a založil s jinými spolužáky soukromou „Literární jednotu", která nabyla důležitého významu, budíc národní a slovanské vědomí mládeže studující. Lásku k svobodě Chalupka osvědčil tím, že přerušiv studie theologické, spěchal r. 1831 jako dobrovolník na pomoc povstalým Polákům, byl raněn a po nezdařeném povstání dokončil studie na universitě vídeňské, kde se přátelsky stýkal se studentstvem jihoslovanským. Jako farář ve svém rodišti důvěrně přilnul k lidu, studoval jeho život a duševní plody, sbíral písně a pověsti národní a byl osvědčeným rádcem Bož. Němcové při sbírání pohádek slovenských. V prvotinách básnických, skládaných za doby studijní, řídil se Kollárem a Hollým, užívaje rozměrů antických. Pobyt na venkově a studie lidového umění úplně změnily ráz jeho tvorby. Osvojil si látky lidové a prostonárodní tón písní a proslul jako oblíbený skladatel drobných zpěvů výpravných, balad a popěvků. Jeho báseň „S y n v o j n y" se známými verši „Neumriem na slame, umriem ja na koni, keď s koňa poletím, šabľa mi zazvoní" stala se obecným majetkem národním. Neméně oblíbena byla báseň „Jánošíkova náumka", opěvující populárního zbojnického hrdinu, z něhož tradice lidu vytvořila junáka svobody, ochránce a mstitele utlačovaného lidu. Silně působila jeho sebevědomá rapsodie „M o r h o!", v níž líčil hrdinskou smrt poslů slovenských, kteří raději zhynuli, než aby se pokořili císaři Konstanciovi (IV. st.). Básník vdechl do své skladby celou svou bohatýrskou duši a neochvějnou lásku k svobodě volaje: „A ty mor ho! hoj mor ho! detvo môjho rodu, kto kradnou rukou siahne na tvoju svobodu; a čo i tam dušu dáš v tom boji divokom: mor ho len, a voľ nebyť, nežli byť otrokom!" Báseň zalíbila se ruskému básníku Apollonu N. Majkovu tak, že ji volně přebásnil („Nikogda!"), zmírniv asi z příčin censurních silnější její výrazy. V baladách Chalupka vzdělával motivy ze života hajduckého („Turčín Poničan", „Boj pri Jelšave") nebo místní tradice o hradech a zámcích („Muráň").

Tónem prostonárodním zaznívají také písně Chalupkovy, z nichž mnohé znárodněly, jako „Nad Tatrou sa nebo kalí", „Bolo-bude", „Na Kráľovej holi". Chalupka ve svých básních vystihl nejen melodický ráz písní národních, nýbrž uměl do jejich formy vlíti vlastenecký, rozněcující tón, kterým mocně působil na mysl současné mládeže.

Svérázným básníkem byl *Janko Kráľ* (1822—1876), jehož nitro drásáno bylo neukojenou touhou mezi skutečností a vidinou, mezi všedním životem okolním a ideálem, jejž básník v sobě nosil. Studoval v Kežmarku a v Bratislavě, kde náležel k družině L. Štúra, který si nemálo vážil jeho originálního nadání. Vystudovav práva a pobyv nějaký čas v advokátní kanceláři v Pešti, opustil své místo a chodil po Slovensku. Vrozený nepokoj poháněl ho místo od místa; více než příbytky lidské vyhledával pusté skály vysokých Tater a rozsáhlé pustiny uherské, kde se mohl o samotě oddávat svým myšlenkám. Roku 1848 chodil se svým přítelem, učitelem Rotaridesem po dědinách, burcoval lid a šířil po venkově hesla svobody. Byl chycen vojskem a v Pešti odsouzen k smrti, toliko rázným zakročením bána Jelačiće, táhnoucího na Pešť, byl od trestu smrti osvobozen. Později vstoupil do státní služby, z níž byl po vyrovnání r. 1868 propuštěn. Po několika letech bídy otevřel si vlastní kancelář advokátní, ale nepřestal hmotně strádati a zemřel v chudobě. Hlavní jeho činnost básnická spadá do let 1844—1849. Podle svědectví současníků hravě tvořil a improvisoval, nestaraje se mnoho o vytištění svých prací, proto jen část jeho básní byla uveřejněna nebo od přátel zapsána. Na rozdíl od Chalupky, jehož básně sálaly ohněm, rozněcovaly sebevědomí, vdechovaly odvahu a sílu, básně Kráľovy jsou přeplněny žalem, melancholií a steskem. Světobol jeho nebyl však vyčtený, nýbrž byl upřímným odrazem nespokojené a rozervané duše jeho. Básník srovnává se s orlem, který vysoko se vznáší, nehledí na zemi, neboť má před sebou jiný svět. Jemu není souzeno v domácím klidu trávit tichý život a napájet duši dumkou starodávných časů; „nie mne súdeno žíť v tichej doline: osud môj rastie v širej pustatine!" Touží po volnosti, sladkém plameni duše, ale přitiskl ho kámen shora dolů a srdce jeho se na dvé poltí: „že *túžby* horia a *vôla* zaháľa". Smutný a melancholický ráz písní básníkových nebyl jen jeho osobní notou, nýbrž zobrazoval i osud porobeného a utiskovaného národa. Svůj trpící národ těší však myšlenkou, že utrpení toto je určeno, aby mravně obrodilo lidstvo. Oporou je mu veliká rodina slovanská, jejímž určením není pomsta a sobectví, ale „ľudskosti blaho, pokrok, vlast". Slovanstvo má dost obrozující síly, neboť je utrpením zocelено, třeba mu jen sjednotit se v svorné lásce, aby se stalo spásou lidského rodu. Nadšenou básní „J a r n i a p i e s e ň" uvítal Kráľ zásvit svobody r. 1848 a jásavě volal:

„Hýbajú sa Podtatranci, spríbuznené rody,
nad Slovanstvom prebudeným svitá deň slobody.
Niet krajšieho v svete mena, než sloboda svätá,
všemohúce toto meno nikto nezahatá!"

K četným baladám vážil látku z pověr a tradic lidu, děj se zálibou promítal v ponurou a děsivou scenerii přírodní a vypravování proplétal bohatými popisy a reflexemi. V některých baladách, jako „Zakliata panna vo Váhu a divný Janko", zobrazoval přímo sebe a svůj osud. Nejlépe se mu dařily balady se stručným a hutným výrazem, jako „Kvet", „Návrat", „Moja pieseň", „Zabitý", „Zverbovaný". Básně Kráľovy nejsou formálně dokonale propracovány, jsou spíše volné improvisace než umělecky vyhlazená díla, mají však svůj originální půvab v dikci i v básnických obrazích.

K básníkům tvořícím v duchu národním řadí se *Jan Botto* (1829—1881), inženýr v Báňské Bystřici. Poesií zabýval se hlavně v mladších letech, osvojiv si svěží barvitost a melodický tón národních písní. Největší a nejlepší jeho skladbou je „Jánošíkova smrť" (1862), lyricko-epická báseň o devíti zpěvích, v níž vylíčeno zajetí, odsouzení a smrt Jánošíkova na popravišti. O svém hrdinovi básník poznamenává: „História a zákon ho ako zbojníka odsúdily; ale povesť ľudu, v ktorej až posiaľ žije, smyla ho od vín . . . predstavujúc ho ako hrdinu národnieho." Komposice básně a jednotlivé scény ukazují patrný vliv Máchova „Máje". Živé líčení přírody a kraje, ohlasy smělých zpěvů zbojnických spolu s žalem nad porobeným národem a vřelou touhou po jeho osvobození, jež se zřejmě ozývaly z veršů Bottových, dodávají básni zvláštního významu národního. Tento národní moment je zřetelný i v ostatních básních Bottových. V baladách, v nichž vedle Chalupky byl uznaným mistrem, vzdělával látky tradiční, vkládaje do nich smysl symbolický nebo alegorický. V baladě „Povesť bez konca" alegoricky vyslovil naději v příští obrození slovanské, v „Báji Maginhradu" vzdělal lidovou pověst o Jiskrovi a jeho vojsku a symbolisoval v ní utrpení lidu a p. V elegiích „Žiaľby Svätobojove" lkal nad pádem říše Velkomoravské a povzbuzoval k svornosti a solidárnosti Slovanů. Na způsob dumek ukrajinských skládal „Piesne vojanské", v nichž tónem elegickým opěvoval padlé bojovníky za svobodu. Vedle něho *Janko Matúška* (1821—1877), skladatel písní a balad po vzoru Erbenově, zvěčnil své jméno písní „Nad Tatrou sa blýska", národní hymnou slovenskou. Zpívána byla po prvé Štúrovými žáky, ubírajícími se do Levoče, když r. 1844 zakázáno bylo Štúrovi konat v Bratislavě místo Palkoviče přednášky.

Nadáním básnickým a širokým rozhledem převyšoval jmenované básníky *Ondřej Sládkovič* (vlastním jménem *Braxatoris*

1820—1872). Po příkladě L. Štúra, jehož byl oblíbeným žákem v Bratislavě, vydal se r. 1843 na universitu do Halle, kde prohloubil svůj životní názor studiem filosofie Heglovy, čtením básníků německých, anglických a slovanských. Z německých básníků nejvíce si oblíbil Schillera a Goetha, ze slovanských Mickiewicze, Chomjakova a Puškina, jehož básnické plody dostal od svého spolužáka Valujeva, z anglických Shakespeara a Byrona. Po jednoročním pobytu v Halle vrátil se do vlasti, byl vychovatelem v Rybárech u lázní sliačských, načež jmenován evangelickým farářem v Hrochoti, potom v Radvani. Podle svědectví přítele básníkova, L. Grossmanna, hlavní rysy ducha Sládkovičova byly: hluboký a útlý cit, horoucí a pro každou krásu, pravdu a dobro nadšená láska, živá obrazotvornost, hned vznášející se k nepřehledným nebes výšinám, hned pohružující se do nejhlubších úkrytů srdce lidského, živá, celým životem hýbající víra v Boha a nezlomná důvěra v jeho moudré a spravedlivé řízení a spravování celého světa, charakter čistý, nezlomný a bezúhonný, nevšední skromnost, nezištnost a mírumilovnost, smířlivost a trpělivost v snášení křivd, jichž se mu nezřídka od světa dostávalo pro jeho šlechetné smýšlení.

První básně Sládkovičovy byly psány česky, po nich následovaly hned básně slovenské. „Štúrovštiny" Sládkovič vášnivě se zastával a proti pražským „Hlasům o potřebě jednoty" namířil břitkou báseň „O h l a s y" (1846). Z básní českých nejvýznamnější je „N á r o d n í O t č e n á š", složený v Halle, v němž k jednotlivým prosbám modlitby Páně připojeny jsou básníkovy tužby etické a národní. V Halle vznikla alegorická báseň „S ô v e t y v r o d i n ě D u š a n o v e j", složená za silného dojmu filosofie Heglovy, v níž alegorické postavy, Dušan, Dušica, Umko a j. zastupují určité pojmy filosofické. Tvůrčí síla básníkova nestačila však, aby dal svým filosofickým představám jasný výraz umělecký. Básnickou slávu zjednal si teprve delší básní lyrickoepickou „M a r í n a". Zrodila se z lásky básníkovy k Maríně Pišlové ze Šťávnice; milovaná dívka byla nucena provdati se za jiného a zanechala v srdci básníkově bolestnou vzpomínku. V osnově i v komposici byla Sládkovičovi vzorem Kollárova „Slávy Dcera". Jako Kollár ideálně opěvoval Mínu a povznesl ji za bytost nadzemskou, tak Sládkovič vytvořil z Maríny ideál Slovenky a posléze bytost mytickou, vilu. Zdá se, že mu při skladbě tanul na mysli i Puškinův „Oněgin", z něhož převzal desítiveršovou slohu. Ideovou podstatu „Maríny" tvoří romantický názor, že láska v nejširším smyslu je hybnou pákou všehomíra, v němž se její působení projevuje nejvyšší harmonií, krásou, což básník vyslovil verši: „Boh náš je láska a láska jeho v kráse sa svetu zjavila, jedno, či v letku práška drobného, či v letoch duchov sa skryla." Proto básník tak horoucně líčí krásu své mi-

lenky, a nejen její krásu, i krásu přírody, kterou v živých barvách popisuje, proto do své básně vložil tolik vřelých úvah o ideách krásy, lásky a mládí.

Reálnější základ má nejlepší báseň Sládkovičova „Detvan" (1847) v pěti zpěvích. Děj básně, promítnutý do doby oblíbeného krále Matyáše, je prostý. Statný junák dětvanský Martin, hrdý syn Poľany, zabije sokola, který se vrhl na mladého zajíce. Když se doví, že sokol byl krále Matyáše, směle předstoupí před krále a vrací mu zabitého sokola. Králi se zalíbí statný a smělý junák, odmění ho a potom ho vřadí do svého Černého pluku. Smutně se s ním loučí jeho milenka Elena, nejkrásnější dívka bujné Dětvy. Význam „Detvana" záleží v tom, že je v něm plasticky zachycen lid a příroda slovenská a umělecky znázorněno, co v tom lidu dřímá síly, odvahy a nepoddajnosti. Básník si vybral k tomu cíli samorostlý lid dětvanský, který je ze všech kmenů slovenských nejrázovitější a nejzdatnější. Do volného rámce děje vloženy jsou jednotlivé výjevy ze života tamního lidu, hry a tance dívek, život na salaši, výroční trh, námluvy mládeže, hlučné výjevy verbířské atd. Všecko to je mistrovsky vykresleno. Autor nezůstal však jen objektivním malířem slovenského lidu a přírody, nýbrž vetkal do své básně četné reflekse o významu tohoto lidu, o jeho budoucnosti a o nadějích, jež slibovaly jeho zdravé a svěží síly pro budoucnost celého národa.

Ostatní výpravné básně nemají už toho významu jako „Detvan". Veršovaná povídka v duchu byronském „Milica" (1856) vyličuje hrdinství srbského junáka, který vysvobodí svou milenku z harému. „Svätomartiniada" (1861) opěvuje historické národní shromáždění Slováků r. 1861 a příležitostná báseň „Gróf Mikuláš Šubič Zrinský" (1866) oslavuje hrdinského obránce Sigetu.

V lyrice Sládkovičově na rozdíl od současných básníků zřídka se ozývá prostá píseň („Dcérka a mať", „Hojže bože"); hojněji je zastoupena lyrika nábožensko-rozjímavá („Anjel pokoja", „Na Všech svätých", „Žalm XLIV.", „Lipa cyrilo-metodejská"); nejvíce je básní vlasteneckých a příležitostných, v nichž básník povzbuzuje mládež k lásce otčiny, ostře tepe odrodilce a maďaróny, ukazuje na význam lidu a věští národu slavný den osvobození („Veliký pôst"). V četných básních vyslovuje své smýšlení slovanofilské a pevnou víru ve veliké poslání slovanské. Zrcadlem a vzorem slovanských snah nadšeně prohlašuje snahy české („To české tábory"). Své básnické vidiny uměl Sládkovič malovati živým slovem, plastickými obrazy a zvučným, hudebním veršem. Umělá poesie doby Štúrovy dosáhla v něm svého vrcholu.

[M. Hodža: Československý rozkol. Turč. Sv. M. 1920. — J. Škultéty: Stodvadsaťpäť rokov zo sloven. života. Turč. Sv. M. 1920. — Alb. Pražák: Dějiny spis. slovenštiny po dobu Štúrovu. Pr. 1922. — A. Štefánek: Slovenská a československ. otázka (Prúdy VI. 1922.). — Jos. M. Hurban: Ľ. Štúr (Slov. Pohľ. I.—IV. 1881—4). — J. Vlček: Štúrova škola na Slovensku (Lit. č. XIX. st. III.). — H. Turcerová: L. Štúr et l'idée de l'indépendance slovaque, Paris 1913. — В. А. Францев: Чешко-слов. расколь, его отголоски в литер. сороковых годов. Вар. 1915. — V. Burian: L. Š. a jeho vztahy k Jihoslovanům (Osvěta 1919). — K. Paul: Š. schizma a Gajova myšlenka nár. jihosl. sjednocení (Čas. Čes. Mus. 1922). — Jiří Horák: Štúrova kniha „O nár. pís. a pověstech plemen slov." (Vlčkův sborník „Z děj. čes. lit."); srov. Sbor. M. Slov. I. 1923. — J. Vlček: Pôvodina Štúrovho spisu „O nár. povest. a piesň. slov." (ibid.). — Ag. Koníř: L. Štúra „Život národů" a Hegelova soustava filosofie dějin (Pastrnkův Sbor. slov.).

V. Pauliny-Tóth: J. L. Hurban (Sokol I. 1862). — A. Pražák: Slovenská otázka v době J. M. Hurbana. Bratislava 1923. — Ct. Zoch: M. M. Hodža (Sokol II. 1863). — Jul. Botto: M. M. Hodža: Turč. Sv. M. 1911. — M(edvecký): Rozpomienky na S. Chalupku (Slov. Pohľ. VII. 1887). — F. Votruba: S. Chalupka (Sl. Přehled 14, 1912). — J. Vlček: Verše Janka Kráľa. Turč. Sv. M. 1893; Slov. Pohľ. 38. 1922; Balady a piesne. Turč. Sv. M. 1923. — A. Pražák: K původu a dějinám slov. nár. hymny „Nad Tatrou sa blýska" (Vlčkův Sborník „Z dějin č. lit."). — L. Grossmann: O. Sládkovič (Sebr. spisy Slád. v Nár. bibl. 51. 1878). — Janko Kalinčák: Rozpomienky na O. S. (Sokol I. 1862). — Tichomír: Sládkovičova poezia (doslov k Básn. spisům Sládkoviča I. r. 1920). — Fl. Kleinschnitzová: Sládkovič v Halle (Čas. N. Mus. 1925.)]

HLAVA V.

Buditelské písemnictví Lužických Srbů.

Zájem pro dějiny, řeč a kulturní památky národní, probuzený hnutím osvícenským, dotkl se i malého národa Lužických Srbů. Ze dvou stran narážely vlny osvícenských zájmů na inteligenci lužicko-srbskou: z Lipska a z Čech. Nabádavě působil především srbský kazatelský spolek, zřízený při universitě lipské, jehož účelem bylo cvičení kandidátů bohosloví v lužické srbštině a snaha o duševní povznesení srbského lidu. Z lipského spolku, v němž se přátelsky stýkali Srbové a Němci z Lužice, nejdříve vycházely podněty k studiím lužické historie, mluvnice a lidových tradic. K padesátému výročí kazatelského spolku lipského vydal německý člen spolku *Jiří Körner* zajímavou rozpravu „Philologisch-kritische Abhandlung von der Wendischen Sprache und ihrem Nutzen in den Wissenschaften" (Lipsko 1766), v níž pojednával o původu Vendů (Luž. Srbů), o jejich řeči a poměru jejím k češtině a polštině a vřele se zastával lužické srbštiny, ukazuje na její důležitost pro historické a kulturní studie. Ještě důkladnější poučení o Lužických Srbech přinášela kniha učeného pastora *Christiana Knautha,* vnuka českého eksulanta, „Derer Oberlausitzer Sorber Wenden umständliche Kirchengeschichte atd." (Zhořelec 1767), v níž shrnuty důležité poznatky o historii a řeči lužické se seznamem známých tehdy lužických knih a rukopisů. Z lipského kazatelského spolku vyšel také Němec *Karel Gottlob Anton,* „přítel Slovanů", jak jej nazval Dobrovský, zakladatel učené společnosti zhořelecké, která vydávala „Lausitzisches Magazin", věnovaný historii a národopisu Lužice. Anton sám složil obšírné dílo „Erste Linien eines Versuches über der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse" (Lipsko I. 1783, II. 1789), v němž se zastával Slovanů, a byl asi první, který obrátil zřetel k národním písním luž. srbským, opatřiv si malou sbírku jejich. Členem hornolužické učené společnosti v Zhořelci byl Lužičan *Jan Hórčanski,* senior zhořeleckého gymnasia, o jehož vlasteneckém smýšlení svědčí rozpravy „Von den Sitten und Gebräuchen der heutigen Wenden" (Laus. Provinzialblätter 1782), „Versuch über die Sprache der Wenden in der Oberlausitz" (Laus. Monatsschrift 1796) a j. Při-

píšuje se mu také sepsání anonymní brošury „Gedanken eines Ober-Lausitzer-Wenden über das Schicksaal seiner Nazion" (Budyš. 1782). V brošuře velebí se bohatství a krása srbské řeči a na doklad podává se překlad několika veršů z anglického básníka Pope, avšak závěr úvahy vyznívá elegickým vzdechem upřímného vlastimila, že se snad i zbývající část velikého kdysi národa Srbu ponenáhla docela obrátí v Němce. Úsilovné práci obětavých buditelů se však podařilo, že se obavy Hórčanským vyslovené nesplnily.

Již na konci XVIII. st. vyskytl se pokus vydávati zábavně-poučné noviny „Měsačne pismo k rozwučenju a k wokřewjenju", jež redigovali dva evangeličtí theologové Jan Janka a Karel Šěrach; časopis byl však hned po prvním čísle zakázán. Co se nepodařilo Jankovi a Šěrachovi, uskutečnil *Jan Dejka*, vzdělaný mistr tesařský z Budyšína, vydávaje v l. 1809—1812 lužické noviny pro lid s názvem „Serbski powědař i kurjeř", potom „Serbow jenički nowinynošeř". Dejka byl uvědomělý vlastenec a ve svých novinách horlil proti národní vlažnosti svých krajanů a odvážně útočil na germanisační ráz lužických škol; pro tento ostrý a sebevědomý tón byly jeho noviny r. 1812 zakázány. Dejka byl i jinak literárně činný, uveřejňuje písně, kázání a vlastenecké úvahy. Ve svých novinách hleděl srbskou řeč očistiti z germanismů, kterými tehdy oplývala.

O rozšíření a vzdělání srbštiny dbal *Handrij Lubjenski* (1790 až 1840), hlavní pastor při kostele sv. Petra v Budyšíně. Všímaje si řeči lidu a sbíraje písně a přísloví, sestavil si jako gymnasista v Budyšíně malý slovníček a nákres mluvnice srbské, v níž pokračoval i v Lipsku, kde studoval theologii. Mluvnice jeho kolovala v přepise a byla vydatnou pomůckou srbským studentům, dokud nevyšla mluvnice Zejlefova (r. 1830). V Lipsku spolu s Bedř. Klinem vdechl nový život do kazatelské společnosti, při níž zřízen byl zvláštní odbor „Sorabija" pro pěstování řeči a písemnictví srbského. Lubjenski sám pracoval dále o srbském slovníku, opatřil dvojí vydání hornolužického překladu celé bible, vydal mnoho knížek náboženského a mravoučného obsahu pro lid, psal básně a církevní písně. Zjednav si důkladnou znalost starší literatury lužicko-srbské, posílal Dobrovskému, s nímž se r. 1825 osobně seznámil v Budyšíně, zevrubné zprávy o písemnictví lužickém a pro Šafaříka opatřil soupis hornolužických knih. — Lipský spolužák Lubjenského *Bedřich Adolf Klin*, později městský radní v Budyšíně a poslanec na zemském sněmu saském, statečně se zastával národních práv srbského obyvatelstva a na sněmu vymohl, že byla školním zákonem z r. 1835 Srbům zajištěna možnost užívati ve školách při čtení a náboženství jazyka mateřského. Při zakládání Maćice Srbské v Budyšíně pomáhal vydatně svým vlivem a pro své zásluhy zvolen byl

prvním předsedou Maćice (1847). Kromě drobných příspěvků do „Srbských Novin" a úvodní stati k prvnímu ročníku „Časopisu Maćicy Serbskeje" napsal německy jubilejní vzpomínku na srbský kazatelský spolek v Lipsku a úvahu „Über die heutigen Wenden in der Oberlausitz" (Lausitz. Magazin 1838). — Bibliografií srbskou zabýval se *Kristian Ad. Peschek*, potomek známého eksulanta českého, jehož soupis lužických knih vytištěn byl později v „Neues Lausitz. Magazin" (1844). V delší studii „Geschichte der Poesie in der Lausitz" (N. Lausitz. Mag. 1836) Peschek vysvětloval, jak se lužický kraj se svými bájemi, legendami a zkazkami odrazil v poesii německé, a upozorňoval na národní písně lužické.

Širšího významu nabylo národní hnutí Lužických Srbu působením *Handrije Zejleřa* (1804—1872), evangelického faráře v Łazu. Na gymnasiu v Budyšíně vznítilo se v něm vědomí národní a vzplála láska k řeči mateřské, která ho provázela i na studie theologické do Lipska (1825—1829), kde rozvinul v „Sorabii" úspěšnou činnost organisační, veda své spolužáky k hlubšímu poznání mateřského jazyka, k pěstování domácí literatury, k sbírání národních písní a přísloví. V Lipsku seznámil se s polským slavistou Kucharským, se srbským básníkem S. Milutinovićem, s Fr. Palackým (r. 1827), později v Łazu s Lud. Štúrem (1839) a Sreznevským, dopisoval si s Dobrovským a Čelakovským a zjednal si rozhled v literaturách ostatních Slovanu. Vida literární rozkvět jejich, srdečně se rmoutil nad chudobou domácího písemnictví. „Koho by to mělo více boleti," psal r. 1827 Dobrovskému, „než mne, jenž jsem Srb, vidím-li nesmrtelné památky, jež si naše sesterské řeči zakládají, vidím-li slávou věnčené Slovany, zatím co my Srbové máme úplně beze stopy zajíti?" Proto si umínil „svým Srbům raziti cestu k literární činnosti a vésti je k vážnosti jejich řeči." K tomu směřoval především sestavením malé mluvnice hornolužické „Kurzgefasste Grammatik der Sorben-Wendischen Sprache nach dem Budissiner Dialekte" (1830), k níž užil rukopisné mluvnice Lubjenského a ve skladbě se řídil českou mluvnicí Dobrovského. Na podnět Kucharského sestavil si na základě českého a polského nový pravopis lužickosrbský v písmě latinském, jehož počal užívati vedle starého pravopisu německého. Doplňkem k mluvnici chtěl vydati také slovník lužickosrbský, ale nedokončil ho, sebraný materiál byl pojat do slovníku Pfulova, jehož byl Zejleř s Hórnikem hlavním spolupracovníkem. V l. 1842—1848 redigoval jediný tehdy beletristický časopis „Tydźeńska Nowina", potom i náboženský časopis „Missionske powjesće". Byl činný při zakládání Maćice Srbské a jejího „Časopisu" a všemožně podporoval národní ruch. Ale nejvíce se proslavil jako básník.

Před Zejleřem vyskytovaly se jen nepatrné pokusy veršovnické. *Jurij Mjeń*, farář v Njesvačidle († 1785), horlivý obhájce

čistoty srbského jazyka, složil přízvučnými heksametry pochvalnou ódu na srbskou řeč „Serskeje rečje zamóženje a kwalba w rečerskim kyrlišu", v níž panegyricky velebil spisovatele, kteří se o písemnictví srbské zasloužili. Aby ukázal schopnost srbštiny k básnění, přeložil úryvek z Klopstockovy „Messiady". Ukázky jeho veršovaných pokusů vydal teprve r. 1806 jeho syn *Rudolf Mjeń*, farář v Levadži, který zdědil po otci lásku k poesii a svého času byl veleben jako přední básník srbský. Z básní jeho jen máloco bylo vytištěno. O jeho obratnosti veršovnické a zároveň o dokonalém ovládání řeči srbské svědčí delší báseň příležitostná, v heksametrech složená a posvěcená horlivému buditeli národnímu E. B. Jakubovi, když byl r. 1824 ustanoven farářem v Njesvačidle. Příležitostné zpěvy skládal *Michal Hilbjenc*, farář v Budyšíně. Roku 1782 napsal delší báseň na odcházející členy kazatelského spolku, v níž rovněž jako J. Mjeń velebil zásluhy srbských spisovatelů, kteří pracovali k užitku Srbům, sv. Písmo jim v jejich řeči dali a tmu nevědomosti rozháněli. Báseň je složena v rýmované strofě sapfické. Kromě toho Hilbjenc překládal z němčiny disticha, složená na počest skončených válek napoleonských r. 1815, a jiné básně. Všecky tyto veršované práce jsou literárně-historicky zajímavé jako ukázky antického veršování u Srbů.

Také Zejleř po příkladě svých předchůdců užíval s počátku antických rozměrů s přízvučným rytmem, brzy však od toho upustil a řídil se ve formě i ve výraze národními písněmi. Básně své uveřejňoval nejdříve v rukopisném časopise „Serbske Nowiny", jež k jeho podnětu vydávali srbští studenti v Lipsku, potom je otiskoval po různu v časopisech, v tekstových knížkách k srbským pěveckým slavnostem a p. Teprve po jeho smrti vydány byly souborně „H. Zejlerja Zhromadźene spisy" ve 4 svazcích (1883—1891) za redakce A. Muky nákladem srbské studující mládeže. V poesii Zejleřově zastoupeny jsou rozmanité druhy básnické: písně, ódy, básně popisné, balady, romance, bájky, satiry a libreta. Byly to první květy probouzející se poesie národní. Mezi nimi největší cenu básnickou mají písně, plody básníka, jenž se napojil ze zdroje poesie prostonárodní, osvojil si ducha národních písní a v duchu tom skládal umělé básně. Láska, příroda a národ jsou hlavními předměty jeho zpěvů, z nichž mnohé se jeví dokonalými ohlasy národních písní. Zároveň obráží se v nich básník sám se svým jasným názorem životním, zdravou reflexí, žertovným humorem, se svou měkkou, důvěřivou a zbožnou myslí. K písním národním přibližují se i svým rytmickým rozměrem, zpěvnou a melodickou formou. Některá čísla ukazují, že si všímal nejen srbských písní, nýbrž i českých a v duchu jejich nebo podle melodie jejich skládal písně nové. Mnoho básní jeho znárodnělo; některé z nich Zejleř

sám opatřil nápěvy, k jiným složil melodii mladý skladatel hudební *Karel Aug. Kocor*. Zpívány byly při pěveckých slavnostech (spěwanske swjedźenje), které byly národními slavnostmi Srbů a měly ohromný vliv na posílení národního ruchu. Ve vlasteneckých básních věrně se obrážejí obavy i naděje, jež plnily nitro básníkovo. S počátku byl znepokojen osudem své vlasti, kterou srovnával s lodí bez vesla, na níž Němec je vůdcem: loď může narazit na skálu a rozbít se. Tento pesimistický názor ještě důrazněji proniká báseň „B o ž e s e d l e š k o“ (z r. 1828), v níž genius národní truchlí nad zkázou a blízkou smrtí národa. S rostoucím hnutím vlasteneckým jasnila se i mysl básníkova a ve vroucné básni „O m ó j l u b š i l u d o s e r b s k i“ (kolem r. 1835) utvrzuje již v lidu pevnou víru v lepší budoucnost. Víra tato podporována byla i širokým vědomím slovanským. V básni „Š t o j e S e r b o w w ó t c n y k r a j?“ (z r. 1839) básník kreslí rozlehlý svět slovanský a na otázku, kde je Srbů otčina, odpovídá: „Wot Łobja dźe hač k Dunawje, wot Čornoh' morja k Łodowom', wot Baltiskoh' ke Kamčatskom' — to je, to je Serbow wulki wótcny kraj!“ A v letech čtyřicátých, kdy se hnutí národní již silně rozmohlo, Zejleř zapěl jásavou píseň: „Trać dyrbi Serbstwo, zawostać, a serbska korhoj (korouhev) zmahować, kaž dołho z drewjom zelene te hory stoja łužiske atd.“ A z mysli jeho vlastenecky roznícené vytryskla národní hymna srbská:

„Hišče Serbstwo njezhubjene,
swój škit (štít) we nas ma,
nowy duch wšo wosłabjene
sylnje pozběha:
Boh je z nami, wjedźe nas,
njepřećel so hižom hori,
Serbjo, Serbjo wostanu,
Serbjo dobudu!“

Zejleř byl první národní básník, tvůrce lužické poesie, kterou zbudoval na národním základě a vytkl jí i pro budoucnost pevný a určitý směr. Básně jeho staly se majetkem národním, sjednocovaly národ v jeden svorný sbor, zahřívaly srdce a posilovaly víru ve vítězství myšlenky národní.

Příklad Zejleřův, publikace národních písní a básnické vzory cizí, zvláště české, vzbuzovaly mezi vlasteneckou mládeží srbskou lásku k poesii, takže počet básníků znenáhla vzrůstal. Většina jich měla více dobré vůle nežli skutečného posvěcení básnického a básnila spíše z podnětů buditelských nežli čistě uměleckých.

Z básníků, kteří následovali Zejleřa, nejplodnějším byl *Jan Radyserb-Wjela* (1822—1907), učitel na Židově, předměstí budyšínském. Hlavním oborem jeho poesie byly balady, romance, legendy, veršované pohádky a pověsti. Volil k nim látky lidové a dovedl jim vtisknouti národní ráz; proto se líbily lidovým čte-

nářům a tím konaly své poslání buditelské. Umělecky nevyrovnaly se básním Zejleřovým: dikce jejich byla málo vzletná a přecházela často v pouhé prozaické veršování. Nedostatkem básnického vzletu a rozvláčností trpí zvláště delší jeho práce veršované, jako pohádka „Jank a Hanka" a sentimentálně romantická povídka „Wobradźenka". Kromě balad a romancí Wjela skladal bájky, básně pro děti, zpěvy příležitostné a epigramy. Záslužná byla jeho činnost sběratelská. V časopise Maćice uveřejňoval cenné příspěvky k slovníku srbskému a pilně sbíral lidová přísloví a úsloví. Sbírky jeho uspořádal a vydal A. Muka ve dvou knihách: „Přisłowa a přisłowne hrónčka a wusłowa Hornjołužiskich Serbow" (1902) a „Metaforiske hroma abo přenoški a přiruwanki w rěči Hornjołuž. Serbow" (1905).

Mezi básníky, kteří vystoupili v letech čtyřicátých, významné místo zaujímá *Herta Wićazec* (1819—1885), první básnířka lužickosrbská. Na rozdíl od tehdejších básníků, kteří skládali básně v duchu lidovém nebo s tendencí vlasteneckou, Herta vzdělávala lyriku intimní a zobrazovala city, nálady a reflekse, jimiž překypovala její sensitivní, jemná duše. Zklamána jsouc životem, obracela svou mysl k říši nadhvězdné, kde možno jediné dosíci věčného míru a pravého štěstí. Básní jejích není mnoho, ale vyznačují se opravdovým vzletem básnickým, svéráznou dikcí a lahodným veršem.

S dalším rozvojem písemnictví množil se i počet básnických pokusů a obor jednotlivých genrů poetických stále se šířil. Vedle básní vlasteneckých byly balady a romance v duchu národním dlouho nejoblíbenějším druhem poetickým a dostalo se jim zvláště od *M. Hórnika* a *H. Dučmana* uměleckého vzdělání. Lyriku erotickou začal pěstovati *Karel August Fiedleř* (1835 až 1916), hlavní učitel na evangelickém semináři učitelském v Budyšíně a čilý spolupořadatel srbských pěveckých slavností. Básníci němečtí, Uhland, Goethe, Heine a j., z nichž překládal, měli na jeho směr básnický rozhodný vliv. Erotika jeho je měkká a sentimentální a jen zřídka zvučí silnějšími tóny. Vedle erotiky vzdělával i vlasteneckou lyriku a psal balady a básně náboženského obsahu.

Nadáním a plodností převyšoval soudobé básníky *Jan Česla* (1846—1915), posléze okresní lékař v Neveklově v Čechách. Psal vřelé básně vlastenecké („Powitanje Łužicy", „Serbšćina", „Mój row"), v erotice následoval Heina a zvláště Hálka („Hdyž dźeržu ruku lubeje", „Najkhudši sym ja prošeř byl" a j.), a složil několik pochmurných balad, z nichž „Zabity" a „Rowaŕ" patří mezi nejpodařenější. Nejvíce se proslavil jako epik. V básních „S e r b o w k r a l" a „K r a l P ř i b y s ł a w" opěvoval hrdinské boje Srbů s Němci a vytvořil básně nevšední ceny umělecké.

O organisaci práce na prospěch národního hnutí nejvíce se zasloužil *Jan Ernst Smoleř* (1816—1884). Svuj život a svou činnost vylíčil sám nedlouho před smrtí v obšírné autobiografii, která je cenným příspěvkem k historii srbského obrození. Na gymnasiu v Budyšíně naučil se Smoleř cenit jazyk mateřský, vnikal v jeho zvláštnosti a s dovolením rektorovým vyučoval v něm spolužáky. Při svém odchodu v Budyšína na studie theologické do Vratislavě napomínal mladší soudruhy, aby se dále vzdělávali a pracovali ve prospěch srbského lidu. Hlas jeho nevyzněl na prázdno, neboť brzy potom založili si srbští gymnasisté s dovolením úřadů naučný spolek „Societas slavica Budissinensis". Ve Vratislavi Smoleř vyhledal společnost polských studentů, naučil se od nich polsky a příkladem jejich byl posílen ve svém národním a slovanském snažení. Své krajany z Lužice, Srby i Němce, soustředil ve spolku „Towařstvo za łužiske rěče a stawizny", který založil (1838), a činnost spolkovou zahájil přednáškou o lužickosrbských písních národních. Na slovanský směr jeho vzdělání rozhodný vliv měl slavný fysiolog český *Purkyně*, který si oblíbil čilého jinocha, zval ho k sobě a konečně ho přijal za učitele svých synů. V domě Purkyňově poznal nejen literaturu českou, nýbrž i slovanskou a seznámil se s četnými spisovateli a učenci slovanskými. Když r. 1838 vypsala „Oberlausitz. Gesellschaft d. Wissenschaften" v Zhořelci cenu za nejlepší sbírku lužických písní národních, poslal tam Smoleř svou sbírku a cenu obdržel. Sbírka vyšla v Grimmě s názvem „Pěsnički hornych a delnych łužiskich Serbow" (1840—3).

Po skončených studiích theologických (r. 1840) vymohl Smoleřovi ceremoniář pruského krále a předseda zhořelecké učené společnosti Stillfried, odvozující svůj původ od českého rodu Stojmírů-Stillfriedů, jemuž mladý theolog překládal do němčiny staré listiny české, státní stipendium, aby mohl pokračovati ve studiích slovanských a připraviti se k profesuře slovanských jazyků, kdyby mu byla na některé pruské universitě nabízena. Smoleř zůstal tedy ve Vratislavi, poslouchal přednášky profesora F. L. Čelakovského, navštívil některé polské kraje a do Čech vzal jej r. 1843 Čelakovský. Seznav, jaký kulturní význam má „Matice Česká", podal vlastencům srbským v Budyšíně návrh, aby podle jejího vzoru založeno bylo „Towařstwo Maćicy Serbskeje". Přispěním dr. Klina byly stanovy Maćice r. 1847 schváleny a následujícího roku vyšel první svazek „Časopisu towařstwa Maćicy Serbskeje", jehož byl Smoleř redaktorem. Založení Matice Srbské bylo po „Pěsničkách" druhým velikým činem Smoleřovým, jímž dostalo se národnímu snažení Luž. Srbů pevné a trvalé opory. R. 1847 odjel do Lipska, aby tam převzal redakci Jórdanových

„Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst u. Wissenschaft". V Lipsku založil „Slovanský spolek", v němž se scházeli studenti národnosti lužickosrbské, polské a československé.

Politické hnutí r. 1848 vzbudilo také u Luž. Srbů naději, že se jim dostane větší národní volnosti. Smoleř přesídlil se do Budyšína, převzal redakci časopisu „Tydźeńska Nowina", přeměnil jej v list politický a pracoval v něm ve prospěch národnosti srbské. Po srbských osadách zakládal spolky, jejichž ústředím bylo „Budyske srbske towařstvo" a hlavním tajemníkem Smoleř. Jeho přičiněním zřízena byla v Budyšíně „Bjesada", kde se pořádaly srbské přednášky, pěvecké večery a ochotnická představení divadelní. Saskému ministerstvu podána byla zvláštní petice, v níž se žádalo, aby v kostele, ve škole a před soudem bylo srbské řeči uděleno rovné právo s němčinou, aby na budyšínském gymnasiu a učitelském semináři bylo zavedeno vyučování srbštině pro srbské gymnasisty a seminaristy. Odpověď došla teprve v srpnu r. 1849 a splnila jen nepatrnou část požadavků národních. Ustanovovalo se, že v obecných školách, navštěvovaných srbskými dětmi, má se vyučovati srbskému čtení a náboženství na základě mateřského jazyka, že pro Srby evangelického i katolického vyznání z Drážďan a okolí mají se čtyřikrát ročně konati srbské bohoslužby, že při soudech a úřadech, kde toho třeba, mají býti přísežní tlumočníci srbského jazyka; dále zavedena srbština jako nepovinný předmět na gymnasiu budyšínském, na evang. učitelském ústavu jakož i v nově založeném katolickém semináři učitelském. Ježto se Srbové drážďanského povstání v květnu r. 1849 neúčastnili, naopak srbští vojáci krále chránili, poslal král saský svého synovce Alberta do Budyšína, aby se tam učil srbsky: učitelem jeho jmenován byl Smoleř, jemuž svěřeno také vyučování srbštině na gymnasiu budyšínském. Toto uznání srbštiny se strany panovníkovy mělo silný vliv na národní uvědomění srbského lidu.

Publicistická činnost Smoleřova byla neúnavná. V Budyšíně pokračoval v redigování „Jahrbücher für slavische Literatur", jež vydával od r. 1848—49 a po tříleté přestávce znova od r. 1852—56. R. 1849 účastnil se při redakci polského listu „Stadło", vydávaného v Budyšíně R. Zmorským. Následovaly další jeho pokusy vydávati list slavistický: „Zeitschrift f. slav. Literatur, Kunst u. Wissenschaft" (1862—4), potom „Centralblätter f. slav. Literatur u. Bibliographie" (1865—8). Zřídiv si r. 1851 vlastní knihkupectví, změnil „Tydźeńske Nowiny" v „Srbske Nowiny", jež vydával po celý svůj život, přispívaje jimi úspěšně k rozšíření národního uvědomění v Lužici. R. 1860 založil beletristický měsíčník „Łužičan" a svým nákladem vydával od r. 1877 orgán mladé generace „Lipu Srbskou", oba tyto listy sloučil pak r. 1882 v „Łužici". Chtě rozšířiti své knihkupectví i na knihy slovanské, jmenovitě ruské, odcestoval r. 1859 na Rus, kde se zdržel tři čtvrti roku. Po druhé odjel

do Ruska r. 1867 na etnografickou výstavu a slovanský sjezd v Moskvě, začež byl vykřičen od Němců jako panslavista. Delší dobu zabýval se myšlenkou zříditi v Budyšíně „Národní dum", který by tvořil kulturní střed Lužických Srbů. I koupil r. 1873 na vlastní pěst dům s prostorným dvorem, kde hodlal postaviti veliký „Národní dům". Zároveň zřídil srbskou knihtiskárnu, kterou v domě umístil. R. 1881 vypravil se do Varšavy a odtud odjel na Rus, aby získal příspěvky na zaplacení dluhu, který vázl na koupeném domě, a opatřil fond pro „Towařstwo pomocy za studowacych Serbow". Ve Varšavě dobře pořídil, ale na Rusi nenašel, jak doufal, porozumění pro potřeby Lužičanů. Churav vrátil se r. 1883 z Ruska do Budyšína a následujícího roku zemřel.

Smoleř je vzácným příkladem obětavého a nezištného vlastence. Jako publicista budil u svého národa sebevědomí, dbal o jeho duševní vzdělání, bojoval za jeho práva a posiloval v něm víru v lepší budoucnost. Jako národní pracovník energicky se staral o zakládání společností a národních institucí, které by zajišťovaly Srbům další kulturní a literární rozvoj. Záslužná byla i jeho činnost literární. Největším činem bylo pečlivé sebrání a vydání národních písní lužickosrbských. Sbírka obsahovala 331 písní hornolužických a 200 dolnolužických většinou i s nápěvy, dále pohádky, přísloví, pojednání o lidových zvycích a obyčejích, sbírku lidových pověr, podání o báječných bytostech, rozpravu o lužickosrbských dialektech, první topograficko-statistický popis obou Lužic, vyobrazení lidových krojů a národopisnou mapu Horní i Dolní Lužice. „Pěsničkí" staly se chloubou písemnictví lužického a základním kamenem lužické etnografie. Smoleř užil v nich nového analogického pravopisu, který podle českého a polského vytvořil. Z části užil tohoto pravopisu již ve spisku „Mały Serb abo Serbske a němske rozmołwjenja (1841). Theorii svou vyložil v „Němsko-serbském słowniku" (1843), potom v „Tydźeńskych Nowinách" (1845) a hlavně v prvním svazku „Časopisu Mać. Serb." (1848). Na konci let padesátých Smoleř vážně na to pomýšlel uvésti cyrilici místo latinského písma do literatury Luž. Srbů a dopisoval si v téže věci s Jezberou. Dále vydal několik praktických cvičebnic, jako „Mała serbska rěčnica" (1850), „Přiručna kniha kłóhkemu nawuknjenju serb. rěče" (1854), „Wučeńska kniha łuž.-srb. rěče (1854). Do statistického spisu J. E. Jakuba „Srbske Horne Łužicy" (1848) napsal úvodní stať „Serbski lud a kraj" a vydal rozpravu „Wo słowjanskich městnych mjenach w Hornej Łužicy a wo jich wuznamje" (1867). Z Pypinovy „Historie slov. literatur" přeložil část o dějinách literatury lužickosrbské „Stawizny łužisko-serbskeje literatury" (1881), připojiv k ní důležité poznámky a doplňky. Z češtiny pře-

ložil s J. A. Waňkem Čelakovského „Wothlós pěsni ruskich" (1846) a sám pořídil překlad Královédvorského rukopisu (1852). Německy vydal překlady Hilferdingových spisů: „Die sprachlichen Denkmäler der Drevjaner und Glinjaner Elbslaven im Lüneburger Wendlande" (1857), „Bosnien, Reiseskizzen aus dem J. 1857", „Geschichte der Serben u. Bulgaren" (1856, 1868). Vzájemnosti slovanské byl nadšeným přívržencem a dopisoval si s četnými spisovateli slovanskými.

Současně se Smoleřem podporoval národní hnutí *Jan Petr Jórdan* (1818—1891), odchovanec lužického semináře pražského. Studoval v Praze gymnasium a filosofii a seznámiv se s Hankou a jinými vlastenci českými, nabyl uvědomění národního a slovanského. Známost o Lužických Srbech šířil drobnými články, uveřejňovanými v Glasrově časopise „Ost und West" a Brockhausových „Blätter f. liter. Unterhaltung". O prázdninách sbíral jako Smoleř národní písně lužické a několik písní odevzdal Fr. Douchovi, který je uveřejnil v Časopise Čes. Musea (1840) v originále a českém překladě, připojiv k nim drobné výklady. Zároveň se Smoleřem ucházel se o cenu, kterou vypsala Hornolužická společnost v Zhořelci, a obdržev druhou cenu, postoupil společnosti svou sbírku, které potom užil Smoleř. Samostatně vydal malou sbírku „Serbske pěsničkí" (1841) s pseudonymem *Wićazec Pětr*. V Praze vydal ještě podle zásad Dobrovského srbskou mluvnici „Grammatik der wendisch-serbischen Sprache in der Oberlausitz" (1841), kde navrhoval také opravu srbského pravopisu. Opustiv Prahu založil v Budyšíně zábavný časopis „Jutrničku" pro lid, v němž užil nového pravopisu, avšak pravopis tento vzbudil nelibost evangelických spisovatelů, kteří začali vydávati za redakce Zejlerovy „Tydźeńskou Nowinu" s podobným programem. Proto Jórdan po půl letě změnil svůj list na časopis pro inteligenci s názvem „Serbska Jutnička". Vyšla však jen dvě čísla; z nedostatku odběratelů Jórdan byl nucen časopis zastaviti. Zklamán jsa takto ve svých podnicích na prospěch lužického písemnictví, odstěhoval se do Lipska, kde založil „Jahrbücher f. slav. Literatur, Kunst und Wissenschaft" (1843—48), pro něž si získal přispěvatele téměř ze všech zemí slovanských, takže se staly ústředním orgánem slovanským a ve zvláštní příloze přinášely slovanskou bibliografii. Zároveň byl Jórdan jmenován docentem slovanských jazyků a literatur na universitě v Lipsku. Tam uveřejnil německy několik publikací, jako o dějinách Čech (od nejstarších dob až do r. 1836), o předchůdcích husitství (1846), o ruské literatuře (1843), o slovanských dialektech (1845) a vydal slovník česko-německý a polsko-německý. Jeho smýšlení slovanské, zejména agitace pro slovanský sjezd v Praze, nebyly Němcům po chuti, proto byl r. 1848 přinucen vzdáti se přednášek na universitě a odstěhovati se do Prahy, kde se živě účastnil ruchu politického a redigoval „Sla-

vische Centralblätter" (1848—9), v nichž horlil pro rovnoprávnost národu v říši rakouské. Za politické reakce zabýval se soukromými podniky obchodními a později žil jako soukromník ve Vídni. Ačkoliv věnoval jen na počátku svou činnost písemnictví lužickému, přece podněty jeho nebyly bez účinku na další postup národního hnutí v Lužici.

Po Smoleřovi ujal se duševního a kulturního vedení Lužičanu *Michal Hórnik* (1833—1894), farář a posléze kanovník budyšínské kapitoly. Vystudoval gymnasium a theologii v Praze, odkudž si přinesl slovanské uvědomění a horoucí snahu pracovat ve prospěch svého národa, jehož blahu posvětil svůj život. Již jako student vynikal vlasteneckou horlivostí, uvedl do „Serbowky", spolku lužických seminaristů v Praze, čilý život, cvičil své soudruhy v jazyce mateřském a seznamoval je s písemnictvím slovanským. Vysvěcen byv r. 1857 na kněze, usídlil se ve středu života lužického, v Budyšíně, a obětavě se účastnil všech akcí, směřujících na prospěch lužického probuzení. S počátku pracoval svorně se Smoleřem k povznesení národního života a po jeho smrti stal se duševním vůdcem a miláčkem svého národa.

Vida, jak mnoho musí malý jeho národ dohánětí, má-li se přiblížiti ostatním národně pokročilejším Slovanům, rozvinul všestrannou činnost literární a osvětovou. Chtě rozšířiti úzký obzor domácí poesie, skládal básně a uveřejňoval je nejdříve v rukopisném sborníku pražské „Serbowky", potom v časopisech, jež sám redigoval. Poesie jeho obsahuje vřelé básně vlastenecké, balady a romance a vtipné epigramy. Některé z jeho balad a romancí patří mezi nejlepší toho druhu výtvory v poesii lužické. V mistrných překladech seznamoval čtenáře srbské s poetickými plody jiných národů slovanských, překládaje národní písně jihoslovanské, ukázky z básní Puškinových, Kolcovových, Kollárových, Čelakovského, Vocelových a p. Po Smoleřovi pečoval o další sbírání národních písní a sebranou látku uveřejňoval v tehdejších časopisech. O sobě vydal „Delnjoserbske ludowe pěsnje" (1886) z rukopisné sbírky B. Markuse. Úspěšnou činnost vyvinul jako redaktor a vydavatel srbských časopisů. Když se nezdařily starší pokusy Jórdanovy založiti trvalé středisko domácí beletrie a když se „Tydźeńské Nowiny" Zejleřovy změnily v orgán politický, Hórnik ve shodě se Smoleřem založil r. 1858 „Měsačny Přidawk" jako přílohu k „Serbským Nowinám", první list čistě beletristicko-poučný, přinášející básně původní i přeložené, povídky, národní pohádky a legendy, potom i články poučné z rozmanitých oborů naukových a rozhledy po životě slovanském. Při nedostatku spolupracovníků byl nejednou nucen opatřovati příspěvky sám. Vzbudiv „Měsačným Přidawkem" zájem srbských čtenářů, mohl pomýšleti již na samostatný list beletristický, který začal vydávati r. 1860 s názvem „Łužičan. Časopis za vyššu za-

bawu a powučenje". Hórnik jej redigoval po čtyři léta a zajistil jeho budoucnost. Později spojen byl „Łužičan" s „Lipou Serbskou" v nový list „Łužica", který dosud trvá. Když pak zahájena byla činnost „Towařstwa sw. Cyrilla a Methoda", jehož účelem bylo vydávati dobré knihy a časopis pro katolické čtenáře, Hórnik ochotně přijal redakci tohoto časopisu, jejž s názvem „Katolski Posoł" od r. 1863 řídil po celých devět let. Pro rolnický lid vydával ještě „Serbski Hospodař" jako přílohu k „Posłu". Konečně mu byla svěřena redakce jediného vědeckého orgánu srbského „Časopisu Maćicy Serbskeje", jejž od r. 1868 svědomitě redigoval až do své smrti, stále jej zdokonaluje. Tam ukládal také většinu svých vědeckých prací z oboru filologického a literárněhistorického.

Bolavou stránkou písemnictví lužickosrbského a překážkou jednotného rozvoje kulturního byla neustálenost řeči spisovné a nesjednocenost v pravopise. Od dob Běrlingových vyvíjely se dva pravopisy hornolužické vedle sebe: katolický a evangelický, které se s úpadkem jazyka stále zhoršovaly. Na počátku XIX. st. H. Lubjenski a H. Zejleŕ usilovali o opravu pravopisu, ale teprve Jórdan a Smoleŕ, k nimž se připojil také drážďanský profesor dr. Pful, sestavili podle českého a polského t. zv. analogický pravopis. Podnětů jejich energicky se ujal Hórnik, zdokonalil je a dosáhl toho, že se v grafice latinské ustálil pravopis analogický, jímž se tisknou vědecké a beletristické časopisy a knihy pro inteligenci. Na tom však nepřestával, nýbrž snažil se, aby se také oba lidové pravopisy v německé grafice (švabachu), katolický a evangelický, navzájem sblížily a upravila se tak cesta k jednotnému pravopisu v latince. Evangelíci nepřijali však jeho oprav, docílil jen toho, že se knihy pro katolické Srby v německé fraktuře tiskly týmž analogickým pravopisem jako v latince. Touha Hórnikova nesla se ještě dále — sblížiti také Srby dolnolužické s hornolužickými v jednom jazyce spisovném. Uznával v praksi nesnadnost takového sblížení, ale vroucně se za ně přimlouval: „Kdyby se takové sblížení stalo, bylo by to prospěšnější nežli vzpomínati toho, že jsme zbytky dvou částí Polabských Slovanů: Milčanů a Lužičanů. Na rozdílnost nesmí býti samými Srby váha kladena — ale na sblížení či sjednocení a na vzájemné podporování!" Hórnik také první důtklivě zval bratry dolnolužické k společné práci kulturní a již r. 1859 jim navrhoval, aby ve větším počtu přistupovali k Matici Srbské; bude-li jich více, mohou utvořiti zvláštní odbor dolnolužický a Matice bude moci každoročně vydávati také dolnolužickou knížku. Návrh jeho uskutečnil se pohříchu teprve za dvacet let.

Se snahou Hórnikovou zreformovati srbský pravopis a zvelebiti řeč spisovnou souvisely jeho studie filologické, k nimž si zjednal už v Praze na universitě potřebnou průpravu. Bedlivě

zkoumal řeč lidu v národních písních, příslovích a pohádkách, analysoval staré památky srbského písemnictví z Horní i Dolní Lužice a výsledky svého badání ukládal v četných statích v Časopise Maćicy. Vysvětloval jimi nejen základy nového pravopisu, nýbrž připravoval i bohatý a spolehlivý materiál k historické gramatice srbské. Vydatné a cenné byly také jeho příspěvky do lužickosrbského slovníka Pfulova „Łužicki serbski słownik". O vytvoření klasicky vzorné řeči spisovné má Hórnik ze všech dotavadních spisovatelů zásluhy největší. Ve svých spisech, zvláště v překladě Nového zákona, podal spisovatelům srbským dokonalé vzory správné a čisté srbštiny. Cenné příspěvky k dějinám starého písemnictví lužickosrbského obsahují jeho články literárně-historické. K rozšíření známosti o Lužických Srbech přispěl jednak přepracováním a doplněním spisu Bogusławského „Rys dziejów Serbo-łużickich", jejž vydal r. 1884 s názvem „Historija serbskeho naroda", jednak články, jež ochotně psal do časopisu a publikací českých („Pražské Noviny", „Nár. Listy", „Lumír", „Riegrův Slovník Naučný", „Slov. Sborník"), polských, ruských a německých. Slovanská vzájemnost v duchu Kollárově měla v něm vůbec vynikajícího představitele.

Literární činností, ačkoliv byla mimořádná, není ještě vyčerpán veliký význam Hórnikův. Třeba zhodnotit také jeho úspěšnou činnost v Matici srbské, jejímž byl nejdříve místopředsedou a od r. 1882 předsedou, dále snahu jeho vybavit „Maćičny dom" v Budyšíně z finanční tísně, která ohrožovala jeho eksistenci, konečně i úsilí dát pevný finanční základ „Towařstwu pomocy za studowacych Serbow", jež mělo za účel rozmnožit řady uvědomělé inteligence srbské. Předchůdcové jeho vykonali zajisté velikou práci, probouzejíce národ k novému uvědomělému životu, ale teprve Hórnik svou všestrannou činností dovršil dílo národního probuzení Lužických Srbů.

Nové národní hnutí v Horní Lužici nedotklo se s počátku Lužice Dolní, kde čtyřstaletým působením německých a poněmčených kněží a učitelů utlumeno bylo vědomí národní. V některých okresích, jako choćebuzském a hródkovském, srbský lid aspoň v kostele slyšel kázání a modlitby v řeči mateřské, ale jinde nebylo vubec kazatelů, kteří by srbsky uměli. Ve školách násilně se germanisovalo a srbská mládež nechodila na studie do Lipska, kde by se byla mohla národnostně probudit, nýbrž do Berlína a Halle. O vzdělání lidu nikdo se nestaral a zřídka jen dostalo se mu náboženských knih a modliteb v jazyce mateřském. Na počátku XIX. st. jediné *David B. Głowa* (Kopf) vydával proň náboženské knihy a kancionály, psané bídným jazykem a pravopisem.

Příznivější obrat nastal teprve r. 1848, kdy pastor *Mato Nowka* z pohnutek spíše politických nežli národních založil první

a jediný časopis týdenní „Bramborski serbski Casnik". Časopis dlouho jen živořil, teprve učitel *Kito Šwjela*, ujav se r. 1864 jeho redakce, zjednal mu hojné čtenáře. Jisté naděje vzbudilo také založení „Serbského towarišstwa Dołojceneje Łužicy" (1850), ale po vydání agitační brošurky a dvou knížek pro lid obsahu zábavného, přeložených z němčiny, činnost spolková přestala. Zatím přicházely povzbuzující podněty z Horní Lužice. *Jan Bědrich Tešnař* (1829—1898), duchovní v Chotěbuzi, navštívil Budyšín, byl přítomen národní slavnosti pěvecké a vlasteneckým nadšením bratří hornolužických byl tak dojat, že si umínil pracovati ve prospěch svého národa. Opraviv znešvařený pravopis dolnolužický a zušlechtiv spisovný jazyk, začal vydávati pro lid kancionály, překlady sv. Písma, kázání a jiné náboženskо-vzdělavatelné spisy. Jeho přičiněním zřízen byl r. 1882 dolnolužický odbor Matice Srbské, jehož byl Tešnař předsedou, neúnavně pečujícím o duševní povznesení lidu dolnolužického. Farář *Kito Stempel* (1787—1867) za svých studií v Lipsku byl členem hornolužické společnosti kazatelské a národně jsa probuzen, snažil se vzdělávati pusté role poesie dolnolužické. Překládal bájky Faedrovy a básně Theokritovy a pokoušel se psáti původní básně veršem ještě těžkopádným a neumělým. Písně duchovní i světské pro lid skádali učitelé *Hendrich Kopf* a *Mjertyn Grys*. Němec *Jiří Sauerwein* (1831—1904) zasluhuje zmínky, ne tak pro své srbské písně, jako pro obranu srbské národnosti. Proti útokům německé žurnalistiky na Srby vydal brošurku: „Noch etwas mehr Licht in der sehr trüben Sache des wendischen Panslavismus" (1885) a proti germanisaci srbských dětí školou horlil v brošurce „Lese-Woda abo Hucba mimo płoda" (1885). Skutečné nadání básnické projevil *Mato Kósyk* (nar. 1853), první vážnější básník dolnolužický. Psal vřelé elegie vlastenecké („Nejmjeńšy slowanski narod"), písně a balady v duchu národním a složil delší popisnou idylu „Serbska swaźba w Błotach" (1880), v níž barvitě zachytil lidový život v Błotách. Z dějin vlasteneckých vážil látku k rozsáhlé básni epické „Pśerada markgrofy Gera" (1882). R. 1883 opustil vlast a odcestoval do Ameriky, odkud zasílal drobné básně do „Łužice".

[Ad. Černý: Lužice a Luž. Srbové. Pr. 1912. — Jos. Páta: Lužice. Pr. 1919. — А. Гильфердинг: Народ. возрожденіе Сербов Лужичан в Саксоніи (Собр. Соч. 1868. II.) — Jos. Páta: Lužickosrbské nár. obrození a československá účast v něm (Slavia II. 1923). — Jos. Páta: O studiu lužickosrb. písemnictví v Lužici v I. pol. XIX. st. (Pastrnkův Slov. Sbor. Pr. 1923). — H. Dučman: Pismowstwo kath. Serbow. Bud. 1869 (Čas. Mać. S. 1873, 1874, 1889). — K. A. Jenč: Spisowarjo hornjoluž. evang. Serbow wot 1597—1800 (Čas. Mać. S. 1875); Zemrjeći spisowarjo hornjoluž. evang. Serbow wot 1800—1877 (ibid 1877).

Jos. Páta: Neznámé listy luž. buditele H. Lubjenského do Čech (Čes. Mod. Fil. a Lit. IX., 1922). — A. Muka: Žiwjenje a skutki H. Zejlerja (Zhrom. spisy Zejlerjovy IV. 1891). — A. Černý: H. Z. (Ottův Slov. Nauč. 27). — Jos. Páta: H. Zejleŕ. Pr. 1922; H. Z. a jeho styky s Čechy a Slováky (Čas. N. Mus. 97, 1923). — Ad. Černý: Sto let luž.-srbské poesie (Slov. Př. III. 1901); Stawizny basnistwa luž. Serbow (Čas. Mać. S. 61, 1908).

W. Bogusławski: J. E. Smoler (Bibl. W. 1885). — A. Černý: J. E. Smoleř (Ottův Slov. N. 23). — Jos. Páta: Z českeho listowanja J. A. Smolerja (Čas. Mać. S. 71, 1918; 72, 1919). — A. Černý: J. P. Jórdan (Zlatá Praha 1891); Ottův Slov. N. 13. — H. Šleca: J. P. Jórdan (Čas. Mać. Serb. 1924). — A. Černý; M. Hórnik (Slov. Sbor. VI. 1887); Ottův Slov. N. — J. Páta: Úvod do studia luž. srb. písemnictví. Pr. 1925].

HLAVA VI.

Básnická literatura Jihoslovanů.

1. *Slovinská.*

Na slovanském sjezdu v Praze r. 1848 zástupci slovinští formulovali své národní požadavky: předně, „aby všichni Slovinci, obývající v Štyrsku, Krajině, Korutanech a Přímoří, spojeni byli v jeden politický celek pod jménem království slovenského (Slovenije), tak aby společnou vládu měli v Lublani"; za druhé, „aby slovenský jazyk byl diplomatický, aby uveden byl do škol, kanceláří a soudů i aby každý úředník povinen byl umět jím mluviti": za třetí, „aby v Lublani zřízena byla universita". Ozývaly se také hlasy, žádající spojení s Chorváty ve smyslu ideje ilyrské s úřední řečí srbochorvatskou. V krátké době konstituční domohli se aspoň toho, že se začalo na gymnasiích vyučovat slovinštině po dvou hodinách týdně a že vláda byla ochotna zříditi v Lublani slovinskou universitu; počátek byl učiněn přednáškami právnickými. Vydáno i několik předpisů jazykových, jež se týkaly rovnoprávnosti slovinštiny v úřadech a soudech, avšak absolutistická reakce všecko to odvolala a násilná germanisace znovu se rozmohla. Když po pádu absolutismu nastala nová ústavní doba, politikové slovinští vymáhali na vládě znovu (r. 1861 a 1865) jazykovou rovnoprávnost ve školách a úřadech a větší autonomii politickou, pohříchu bez výsledku. V boji proti dualismu v Rakousku poslanci slovinští počínali si nemužně a nedůsledně. Ačkoliv uznávali nebezpečí dualismu pro Slovany a mluvili proti němu, přece když došlo k rozhodování, všichni hlasovali po příkladě Poláků pro dualism. V národě samém šířil se však proti němu silný odpor, jejž rozněcoval zvláště Levstik dokazuje, že dualism není nic jiného nežli německo-maďarský spolek proti Slovanům. Proti vůdcům politickým, kteří svou nerozhodností, neupřímností a klerikální zaostalostí uváděli domácí politiku na scestí, vzrostla silná oposice, mající oporu zvláště ve studentstvu. Oposice, pojmenovaná podle českého vzoru „mladoslovinskou", měla svůj orgán v mariborském „Slovenském Narodě" a směle kritisovala dotavadní politiku slovinských vůdců. Vášnivých bojů mezi Staroslovinci a Mladoslovinci využila

vláda ve prospěch germanisace: úřady zaplaveny byly Němci. podvodnými volbami r. 1877 pozbyli Slovinci většiny na zemském sněmu kraňském a teprve r. 1883 při nových volbách ji zase získali; také v lublaňské městské radě Slovinci teprve r. 1882 nabyli většiny, jíž pozbyli před třinácti roky.

Úspěšnější nežli v politice byla práce slovinských patriotu na poli kulturním. R. 1861 zřízeny byly v Mariboru, Celji, Terstu a Lublani spolky čtenářské (čitalnice) podle vzoru podobných spolků chorvatských; účelem jejich bylo šířiti lásku k domácí literatuře, pěstovati ušlechtilou zábavu přednáškami, deklamacemi, hudebními produkcemi a divadlem. Ze středu mládeže, zastoupené v čitalnicích, vyšel r. 1862 podnět k založení „Sokola", při jehož zřizování hlavní účast měl Levstik. R. 1863 založena byla „Slovenska Matica" k vydávání dobrých knih na základě širším, než byla dotavadní „Mohorjeva družba"; pohříchu nebyli v čele jejím činní spisovatelé, nýbrž předáci političtí, kteří ji řídili v duchu konservativním. Na národní uvědomění lidu působilo se pořádáním velikých slavností národních, potom na veřejných táborech, pořádaných podle vzoru českého, při čemž řečníci zdůrazňovali požadavek sjednocené Slovenije a rovnoprávnosti ve škole, v úřadě i v církvi. Při šíření kulturního a národního ruchu čilou účast měla mládež studující, oddaná svobodomyslným zásadám a hlásající nové heslo: „Vse za svobodo in narodnost" místo starého hesla konservativních politiků: „Vse za vero, dom, cesarja!"

Rozvoj literatury básnické a prózy podporován byl založením prvního časopisu beletristického „Glasnika Slovenského" r. 1858, jehož zakladatelem byl *Anton Janežič,* profesor v Celovci. Tímto listem, vycházejícím do r. 1868, začíná se teprve pravý a široký život literární, povznášející se nad pouhé snahy buditelské a vlastenecké. Janežič soustředil v něm všecky lepší básníky a spisovatele soudobé, zvláště z mladší generace, jejichž úsilím vytvořena byla literatura v pravém smyslu národní a umělecky cenná. Janežič snažil se i jinak rozšířiti dotavadní úzký obzor literární vydáváním sbírky vybraných plodů básnických i prozaických. Ve sbírce této „Cvetje iz domačih in tujih logov" (1861—7) vycházely vedle básní a románů domácích spisovatelů vybrané překlady z literatury německé, vlašské, španělské, české, polské a ruské. Jako dobrý filolog Janežič složil důkladnou mluvnici slovinskou a slovník, čímž přispěl upevniti jednotu spisovné řeči, sestavil nové vhodnější čítanky pro střední školy a připravoval půdu novému rozkvětu literárnímu.

V popředí mladší generace stanul *Fran Levstik* (1831—1887), neohrožený bojovník za pokrok kulturní a politický. Již na gymnasiu v Lublani vyznačoval se dokonalou znalostí jazyka

mateřského, naučil se srbsky a zpaměti znal nejlepší písně národní ze sbírky Vukovy. V Olomouci v semináři naučil se od spolužáku česky, četl české knihy a překládal Královédvorský rukopis. Malá sbírka básní „P e s m i", vydaná r. 1854 v Lublani, byla příčinou, že musil ze semináře odejíti. Duchovenstvo domácí shledalo ve dvou básních „Na vsih svetnikov dan" a „Študentovska zdravijca" příliš bujnou erotiku a rouhání Bohu, obžalovalo ho u arcibiskupa olomouckého, který ho propustil ze semináře. Od té doby začíná se jeho neklidný a těkavý život, honba za kusem chleba. Nějaký čas dlel ve Vídni, poslouchaje přednášky Miklosichovy; vrátiv se do vlasti, zdržoval se na venkově mezi selským lidem, potom přijal místo domácího učitele u hr. Paceta v Turnu u sv. Kříže na Dolensku, kde žil přes dvě léta. Roku 1858 obdržel zase místo domácího učitele u básníka M. Vilhara, jež zastával pultřetího roku. Po krátkém pobytu v Terstu, kde byl tajemníkem „Národní čitalnice", vrátil se do Lublaně a redigoval politický list „Naprej", který r. 1863 začal vydávati M. Vilhar. List byl brzy z politických příčin zastaven a Levstik ocitl se zase bez chleba. Skrovnou výživu našel jako tajemník „Matice Slovenské", ale nepohodnuv se pro své pokrokové zásady s vůdcem národa Bleiweisem, byl po roce propuštěn. Kynula mu naděje, že najde trvalé místo v redakci slovinsko-německého slovníku Wolfova; s chutí pustil se do práce a chtěl slovník založiti na zásadách přísně filologických. Ostatní členové redakce naléhali však na to, aby měl slovník jen praktický ráz. Nastaly neshody v redakci slovníku a od vydání jeho se zatím upustilo. Levstik odešel r. 1870 do Vídně, kde začal vydávati humoristicko-satirický list „Pavliha", v němž pustil volnou uzdu svému hněvu na samovládné „prvaky" (vlastenecké vůdce lublaňské) a jejich nerozhodnou politiku. Ti rozhlásili, že je „Pavliha" ve službách vlády a tím byl osud Levstikův zpečetěn. Nešťastného redaktora ujal se Stritar, svěřil mu spoluredaktorství „Zvonu" a postoupil mu své místo kontrolního úředníka při slovinském překladu říšského zákoníka. Konečně r. 1872 dostalo se Levstikovi přímluvou přátel, zvláště Miklosiche, místa skriptora v lycejní knihovně lublaňské. Utrpěnými nehodami a neustálými boji s protivníky literárními a politickými byly však síly jeho vyčerpány. Na konci svého života upadl v duševní zmatek a náboženské blouznění.

Zevnější poměry nedovolily Levstikovi plně rozvinouti své bohaté nadání, naopak často je přímo ubíjely, zahánějíce ho od plodné práce literární na pole vysilujících bojů a polemik. Nicméně byla činnost jeho směrodatná a razila cestu lepším a zdravějším názorům uměleckým. Jako básník povznesl se samostatností a svérázným talentem nad jiné básníky současné a byl důstojným stoupencem poetických tradic Prešérnových. Hlavní básnická činnost jeho spadá do let 1850—1859. První sbírka jeho

básní z r. 1854 přinášela tolik bezprostředního citu a svěží vůně, že byla od mládeže s nesmírným nadšením uvítána. Pozdější básně jeho nebyly už tak bezprostřední, opírajíce se o básníky německé Heina, Rückerta, Platena a zvláště Goetha. V básnických formách nebyl sice Levstik tak mnohostranný jako Prešérn, zato v jasné plastice veršů, v reálnosti svých myšlenek a citů a v dokonalosti básnické techniky přibližoval se svému předchůdci. Úzkostlivě dbal zvláště jazykové formy a výraznosti slohové a verše své pečlivě tříbil a piloval. V poesii jeho převládá lyrika ve formě písně, ódy, elegie a znělky. Umělecky nejcennější jsou jeho básně náladové a refleksivní („Udomačitev", „Knjižna modrost", „Izbavi nas zlega"); pěkné jsou i jeho balady („Povôdnja deklica", „Ubežni kralj", „Knezov sin"), romance („Deklica i ptič") a verše satirické („Ježa na Parnas", „Ljudski glas"), v nichž ostře bičoval současné poměry literární a národnostní. Překvapuje téměř, jak tento neklidný a výbojný duch dovedl býti také zcela naivním lyrikem, skládaje prosté písně v duchu lidovém a hry pro děti, v nichž byl skutečně mistr.

Za svého pobytu mezi lidem osvojil si Levstik čistou a výraznou mluvu lidovou a snažil se na jejím základě reformovati spisovnou řeč slovinskou. V článku „Popotovanje iz Litije do Čateža" (Sloven. Glasnik 1858) vedle živého líčení života slovinského lidu dotýkal se současných poměrů literárních a horlil pro povznesení a zvelebení domácí literatury, zvláště v oboru dramatickém a novelistickém. Současně uveřejňoval úvahu „Napáke (převrácenosti) slovenskega pisanja" (Novice 1858), v nichž ostře dorážel na jazykové nedostatky soudobých spisovatelů ukazuje, jak porušují řeč pochybnými slavismy a chybně tvořenými novotvary, jak zanedbávajíce přirozené skladby a frazeologie vlastního jazyka, prostě napodobují skladbu německou. „Skoro všichni, kteří píšeme, užíváme slovinských slov, ale myslíme německy." Nejvíce škodí spisovatelům bázeň před kritikou. „Kéž by se Slovinec nebál kritiky, naopak kéž by prosil jako za každodenní chléb, aby nám Bůh poslal muže s bystrou hlavou, s ostrým perem, který by z naší dotavadní ubohosti vyplel plevel a jiné smetí, který by nám rozžehl světlo a pravou cestu ukázal do kraje duchů . . . Pravda, že kritika plaší diletanty, jako kočka myši; a proto se jí asi bojíme, ježto jsme příliš diletanty." Končí pak svou rozpravu přáním: „Kdo přeje Slovincům dobra, nechť s námi volá: Bog živi kritiko!" Názory Levstikovy způsobily pravý poplach mezi starší generací spisovatelskou, proti níž byly namířeny. I rozpoutal se tuhý boj mezi starými, jejichž patronem byl Bleiweis, a Levstikem, k němuž se přidali mladší spisovatelé. Levstik nepřestal hájiti svého pokrokového stanoviska a nechtěl chváliti, co hany zasluhovalo. Vynikaje ostrou polemikou a břitkou ironií, pomáhal k vítězství novým a vyšším

požadavkům uměleckým, zjednávaje si stále větší počet přívržencu. Pro jeho pronikavou činnost kritickou, mužnost a neohroženost v hájení vlastních názoru dostalo se mu čestného názoru slovinského Lessinga. Stritar případně ho charakterisoval slovy: „Mužné na něm bylo všecko: obličej i chůze, myšlení i konání, hovor i psaní. Podlá myšlenka neměla místa v jeho srdci. Co řekl, to platilo, frází nebylo v jeho ústech ani v peře. Nikdy se neklaněl, nemohl, mělť příliš tvrdou šíji.“ Svůj životní názor Levstik vyslovil podle svého zvyku prostě a stručně: „Eno pak potrebno je: Skrbi zase (přičiň se), ljubi brata, dvigni ga, odpri (otevř) mu vrata. In sodnik (soudce) naj bó srcé!“ Práce Levstikova nebyla marná; reformní snažení jeho přineslo utěšené plody. Po stopách jeho šli mladší spisovatelé, Stritar, Jurčič, Jenko, Gregorčič a j., kteří dopomohli domácímu písemnictví k novému rozkvětu.

Organisaci slovinské literatury v duchu Levstikově provedl *Josip Stritar* (1836—1923). Narodil se ve vsi Podsmreki u Velikých Lašč na Dolensku, nedaleko rodiště Levstikova. Na gymnasiu v Lublani seznámil se s tímto svým krajanem, který stál tehdy v popředí mládeže studující, o prázdninách doma často se s ním stýkal a řídil se jeho radou. Ve Vídni studoval klasickou filologii, vyučoval v zámožných rodinách a za uspořené peníze podnikal o prázdninách delší cesty do Bavorska, Porýní, Švýcar, dlel nějakou dobu v Paříži a přes horní Italii vracel se domu. Jak sám přiznává, otevřel se mu v Mnichově, v Paříži a Drážďanech nový svět. Zjednal si široký obzor myšlenkový, rozšířil své vědomosti a osvojil si nevšední znalost literatur evropských, zvláště romantiky francouzské, německé a anglické. Svým estetickým a literárním vzděláním povznesl se nade všecky své vrstevníky. R. 1875 jmenován byl gymnasijním profesorem a r. 1901 odešel do výslužby.

Po prvé upoutal na sebe pozornost kritickým úvodem k básním Prešérnovým, povzbuzen byv k této záslužné práci čilým Jurčičem, jenž přišed právě do Vídně, přemluvil Stritara, aby společně vydávali sbírku „Klasje z domačega polja“. První svazek přinesl básně Prešérnovy ve filologické úpravě Levstikově a s úvodem Stritarovým (1866). Prešéren byl tu vlastně znovu objeven, kriticky zhodnocen a veliký význam jeho poesie skvěle objasněn. Stritar vytkl zároveň určitý program literární činnosti své a svých nejbližších přátel. Ukázav, jak pod egidou všemocných „prvaků“ veleben byl dosud jako veliký a slavný vlastenec a básník jenom ten, kdo byl v jejich společnosti zapsán, a jak mimo jejich církev nebylo spásy, dokládá: „Ten trnový plot probořit, po nové, lepší cestě přímo se blížiti svému cíli — zobrazovat národ podle požadavků nynější doby, podle zásad pravé kultury, pravé liberálnosti — beze všech postranních, egoistických záměrů, uká-

i. f národu, co dosud vytvořil na poli literárním, dokázat mu, co je dobré, co slabé a proč — to je krátce účel našeho podniku."

Od té doby byl Stritar středem malého kroužku mladých Slovinců ve Vídni, kteří naň patřili jako na svého vůdce a rádce a „věřili jeho řečem, jako Mojžíšovu Pentateuchu". Scházeli se pospolu, předčítali své literární práce, rokovali o nich a ochotně přijímali rady a pokyny Stritarovy. Ve spojení s nimi vydal Stritar r. 1868 almanah „Mladika", z něhož vanul nový, svěží vzduch. Skromný Janežič vida v Stritarovi povolaného literárního vůdce, nabídl jemu a Jurčičovi svůj „Glasnik", což oba odmítli, neboť pomýšleli už vydávati svůj vlastní list literární moderního směru. Založil jej r. 1870 Stritar s názvem „Zvon", prohlásiv jej za orgán, „který nehledí na pravo ani na levo, na strany ani na osoby, nýbrž přidržuje se jediné věčných zákonů pravdy a krásy a má za cíl pravé vzdělání národní". Byl to první svobodomyslný, nezávislý a čistě literární list. Sloupce jeho plnil dílem redaktor sám, uveřejňuje tam básně, povídky a články kritické, dílem mu přispívali nejbližší jeho přátelé: Levstik, Jurčič, Gregorčič, Celestin, Ogrinec a j. Nový, pokrokový směr „Zvonu" nelíbil se starým, začali naň prudce útočiti a místo plodné práce bylo redaktoru „Zvonu" vésti tuhý boj s literárními protivníky. Roztrpčen jsa nezřízenými útoky zarytých nepřátel pokroku, přestal po roce „Zvon" vydávat, namířil však proti svým protivníkům satirická „Prešérnova pisma iz Elizije" a mistrné „Dunajski soneti" (1872).

Zatím nastaly jiné časy. Německo-nacionální vláda vídeňská využila nesvornosti Slovinců a zjednávala Němcům převahu nad většinou slovinskou. Zápasící strany slovinské vystřízlivěly a smířily se. Pro Stritara to bylo znamením obnovit přerušenou práci a vydávat znovu „Zvon" (1876) s významným heslem: „Vivos voco. Za dom, svobodo in resnico". Program svůj vyložil takto: „Šťasten je, kdo může práva svého národa brániti před světem, třikrát je šťasten ten, kdo je povolán, v domácím kraji učiti a vzdělávati mládež. Všecko to není mi dáno. Zato musím hledati jinou cestu. Sursum corda! Běda národu, který zanedbá vzorné, ideální cíle. Sociální otázka klepe na vrata. Kdo bude světu osvoboditelem? Soucitný a měkký Slovan! Nešťastným by mne učinil, kdo by mi dokázal, že jsou to mé prázdné sny. Naše politika neměla úspěchu. Národ je utištěn. Učme ho, vzdělávejme ho! Proto učme se nejdříve sami; napodobujme, osvojujme si, co vidíme dobrého, užitečného a krásného u jiných. Vytvořme si národní literaturu, která je květem kultury." V tomto duchu redigoval svůj „Zvon". S počátku měl hojné přispěvatele, znenáhla však odpadla od něho část mladých, kteří si přáli rozhodnějšího postupu v duchu Levstikově. Ostatně nebyla Vídeň pravým místem, kde by se mohla náležitě soustřeďovat literární činnost Slovinců. R. 1881 vzdal se

Stritar redakce „Zvonu“ a přenechal jej mladším spisovatelům Jurčičovi, Kersnikovi, Levcovi a Tavčarovi, kteří jej začali vydávati v Lublani. Stritar zůstal jeho spolupracovníkem.

Literární dílo Stritarovo je bohaté a mnohostranné; obsahuje básně, lyrické i epické, novely, romány, dramatické obrazy, kritické a literární studie, satiry a humoresky atd. V poslední době svého života věnoval se hlavně literatuře pro mládež. S počátku byl Stritar přívržence čistého umění a měl o poesii mínění povznesené. „Poesie je paní, která nikomu neslouží, ani nejvyššímu panu. Co chce květ na poli se svou krásou? Co chce slavík v luhu se svým čarovným zpěvem? To je právě zvláštnost pravého umění, že je samo sobě vládcem. Kdo to nechápe, s tím se nelze dorozuměti, neboť je to petitio principii.“ Později Stritar mnoho slevil z těchto vysokých požadavků estetických a přizpůsobil je praktickým potřebám domácí literatury hlásaje, že poesie má býti vudkyní a vychovatelkou, utěšitelkou a pomocnicí člověka, která mu pomáhá nésti těžké břímě života. Jako básník Stritar obohatil domácí poesii výtvory vzácné hodnoty umělecké, zvláště po stránce formální. Vedla ho k tomu široká erudice básnická a vytříbený vkus. Levstik, Goethe, němečtí a francouzští romantikové, zvláště V. Hugo, byli jeho vzory. Básně, jež vydal r. 1869 s pseudonymem Boris Miran, okouzlovaly mládež lahodnou a měkkou dikcí, uhlazeným a libozvučným veršem. Volně a nenuceně zaznívaly zvláště „Popotne pesmi“, v nichž zobrazoval své dojmy z cest a touhu po otčině vzdálené. Měkká sentimentálnost je v nich spojena se zdravým a přirozeným realismem. „Jaz pojem samo, da si lajšam (ulehčím) srcé“, vyznal básník. Svému citu vlasteneckému a víře ve veliké poslání Slovanů dal silný výraz v jedné ze svých nejstarších básní „Mojemu narodu“. Básník vidí, jak celé lidstvo trpí krvavými boji, násilím a křivdou. A od koho lze čekati spásy? Od lidu slovanského:

„Ti boš pomiril smrtne razprtije (svár),
prinesel ljudstvom bratoljubje sveto,
tvoj bode venec zmage (vítězství) nekrvave:
Naprej moj rod — „Naprej zastava Slave!“

Mocným dojmem působily potom jeho „Dunajski soneti“, v nichž dal ostrý výraz svému hněvu a roztrpčenosti nad neutěšenými poměry domácími. Protivníci jeho strnuli pod ranami jeho břitké satiry a mládež knížku brzy rozebrala, takže za půl roku vyšlo již druhé vydání. Své tužby vlastenecké a slovanské uložil ve „Vídeňských elegiích“. Povzbuzuje v nich Slovany k svornosti a lásce a vyzývá je, aby se vzmužili a ukázali světu svou duševní moc. Zastává se utištěných Slováků proti Maďarům („V žlici vode bi rad vtopil Slovana Madžar!“), povzbuzuje rozvaděné bratry, Srby a Chorváty, k vzájemné shodě a trpce si stěžuje na Evropu, která nechává ubíjet Slovany od Turků.

Stritar měl také mezi prvními porozumění pro otázku sociální („Delavcu") a v jedné z posledních básní „R o j a k o m" hlásal přesvědčení, že tuto otázku v duchu lásky a bratrství rozřeší národ slovanský.

V kritických statích („Česa je posebno treba našim pesnikom", „Kritična pisma", „Literarni pogovori") Stritar vykládal a objasňoval své názory na kritiku, umění, poesii a kulturní poslání Slovanů. Jako dříve Levstik tak i Stritar zdůrazňoval velký význam kritiky: „Nám je potřebí kritiky, kritiky na všecky strany spravedlivé a ostré ... Ale kritiky naši lidé se bojí jako živého ohně." Snaha jeho nesla se k tomu, aby se plody básnické oceňovaly podle skutečné hodnoty umělecké, nikoliv jen podle zřetelů vlasteneckých a prospěchových. Dříve prý každý vlastenec myslil, že musí býti svému národu vším: básníkem, řečníkem i estetikem. Tím se stalo, že malý národ slovinský získal v době poměrně krátké mnoho spisovatelů z vlastenectví, mnoho básníků ze samé lásky k vlasti, ale tuze málo básníků „z milosti boží". Sentimentálně-vlastenecké škole básnické s Koseskim v čele směle vytýkal umělecké nedostatky, zato ukazoval na přednosti poesie Prešérnovy, Levstikovy a Jenkovy a mladým spisovatelům radil, aby dbali svého vzdělání a více si všímali zájmů literárních nežli politických.

V rozvoji literatury slovinské má Stritar významné místo; zorganisoval práci literární, zvýšil požadavky umělecké, dbal o všestranný pokrok literatury „podle věčných zákonů pravdy a krásy" a nejen theoretickými úvahami, než i vlastními plody ukazoval mladším spisovatelům novou cestu, napomínaje je:

„Pustimo že iste starinske smeti,
nič pravega v njich nenajdemo zase;
recimo: Slovenije bilo ni,
Slovenija bodi! — Na večne čase!"

Z vrstevníků Stritarových veliké naděje vzbudil *Simon Jenko* (1835—1869), jejž brzká smrt příliš záhy vyrvala poesii. Rodem z Mavšič na Sorském poli na Goreňsku studoval na gymnasiu v Novém Městě a v Lublani, kde měl v osmé třídě za spolužáky Mandelce, Zarnika, Erjavce a Tuška, kteří vesměs později byli literárně činní a na gymnasiu vydávali rukopisný časopis „Vaje" (cvičení, pokusy), z něhož mnohé ukázky potom přešly do „Glasnika" Janežičova. Skončiv studie gymnasijní, nemohl z nedostatku prostředků následovati svých druhů na studie do Vídně; vstoupil tedy do semináře v Celovci, avšak za rok odešel přece na universitu vídeňskou, kde nejdříve studoval filosofii a historii, potom práva. Nemaje z domova žádné podpory, žil velmi skromně z malého stipendia a soukromého vyučování. Po absol-

vování práv vstoupil do notářské kanceláře, zemřel v Krani jako právní koncipient a byl pochován vedle Prešérna.

Na jeho básnickou erudici s počátku působil Prešéren, Levstik a národní písně, z cizích poetů Goethe, Schiller a Uhland. Později se seznámil s Heinem, který nejlépe odpovídal jeho vnitřní náladě, od něho si osvojil melodický, lehký verš a rozbolavěný, hořký tón. Básně uveřejňoval nejdříve v „Novicích" a „Sloven. Glasniku"; r. 1864 vyšly ve sbírce „P e s m i". Jenko byl citupIný a hluboký lyrik: předmětem jeho básní byla láska, přátelství, svět slovanský, život lidský a příroda. Osobní zážitky, život plný strádání a smutný stav slovinského národa zabarvily jeho poesii melancholií a smutkem. Nebyl to smutek strojený a povrchní, nýbrž upřímně procítěný, vycházející z hloubi jeho duše. Smutek jeho byl větším dílem tichý a tlumený, toliko časem vybuchl vášnivějším výrazem. S hořkostí básník odvracel se od života a hledal útěchy v přírodě, jejíž krásy uměl barvitě a sytě vystihovat. S kresbami přírodními spojoval vážné reflekse o osudu vlastním i všeobecně lidském. Vroucné a hluboko procítěné jsou jeho básně vlastenecké, z nichž „Naprej zastava slave" se stala národní hymnou slovinskou. Také v básních, věnovaných vlasti, převládá melancholický tón; básník mnoho přemýšlel o osudu svého národa a myšlenky jeho nebyly utěšené:

„Bridka žalost me prešine (pronikne),
ko se spomnim domovine,
vsemu svetu nepoznane,
od nikogar spoštovane (od nikoho nevážené).
Kako rod za rodom gine,
to povest je zgodovine,
svemu svetu nepoznane,
od nikogar spoštovane."

Svůj smutek nad nešťastným osudem národa básník hledí utišiti aspoň nadějí v lepší budoucnost a vyslovuje přání:

„Ko jaz v gomili (mohyle) črni bom počival,
i zelen mah (mech) poraste nad menoj,
veselih časov srečo bi užival,
imel bo jasne dneve narod moj."

Nejoblíbenější básník doby Stritarovy byl *Simon Gregorčič* (1844—1906). Rodištěm jeho byla horská ves Vrsno nedaleko Libušnje v Gorici pod mohutným vrchem Krnem. Vystudovav gymnasium v Gorici, vstoupil do semináře, kaplanoval na různých místech a posléze byl jmenován duchovním správcem („vikářem") v Gradišči u Prvačiny. Často churavěl, záhy odešel do výslužby a žil tiše a klidně v Gorici. Jako svobodomyslný kněz trpěl mnohá příkoří od zpátečnického duchovenstva, v jehož čele stál dr. Anton Mahnič, tehdy profesor bohosloví v Gorici, později biskup na

ostrově Krku. Mahnič neblaze proslul svým příkrým vystupováním proti liberálním časopisům a spisovatelům slovinským a ostře posoudil básně Gregorčičovy, vytýkaje jim protikřesťanské a nemravně závadné ideje. Jemnocitný Gregorčič velmi těžce nesl tyto nespravedlivé výtky a srdečně se nad tím rmoutil.

Jako básník Gregorčič vyrůstal za vlivu estetických názoru Stritarových. Na gymnasiu osvojil si znalost jazyka srbského a českého, mnoho četl a se zálibou se zabýval staroklasickou literaturou. První pokusy básnické obsahu vlasteneckého uveřejnil r. 1864 v Janežičově „Glasniku"; s vyspělými plody vystoupil pak v Stritarově „Zvonu". První sbírka jeho básní „Poezije" z r. 1882 byla přijata s nadšením — Levec ji nazval „zlatou knihou" — a za čtvrt roku byla rozprodána. Mnohem menší úspěch měla druhá sbírka z r. 1888. R. 1901 Gregorčič těžce onemocněl a domnívaje se, že se blíží smrt, zobrazil své city a myšlenky v řadě básní „Predsmrtnice", „Pogrebnice", „Posmrtnice", které vyšly jako třetí svazek „Poezije" (r. 1902). Po smrti básníkově vydal F. Ks. Meško z pozůstalosti jeho čtvrtý svazek „Poezije" r. 1908. Hned v první sbírce Gregorčič vystoupil jako vyspělý a zralý básník; další jeho básně byly vlastně jen rozšířením a prohloubením toho, co již dříve vyslovil.

Gregorčič proslul především jako cituplný básník vlasteneckých zpěvů; vyšel z lidu a jako duchovní splynul s národem, cítil jeho utrpení a truchlil nad jeho bídou. Svůj malý utiskovaný národ vřele si zamiloval a lásce své dal plný výraz v básni „Domovini". Básník nazývá svou otčinu ubohou, opuštěnou vdovou, která zná toliko bolest a žádné dobro. Ověnčena je trnovým věncem a děti její jsou mučedníci. Ale právě proto, že si jí nikdo neváží, a téměř všichni ji utiskují, miluje ji tím vroucněji:

„A ker nikdó ne šteje te,
ker ves te svét teptá z nogámi,
jaz ljubim tem srčneje te,
jaz ljubim tem zvesteje (věrněji) te,
a ljubim te — s solzámi!"

V dojemné elegii „Na potujčeni zemlji" básník velebí zemi, která se před ním rozprostírá; — je krásná jako luzný sen a podobá se rajské zahradě. Bydlili tam někdy Slovinci, nyní tam vládnou cizinci. Pohled na tuto „odcizenou zemi" budí u básníka hluboký žal a srdce jeho hořem zmírá. V básni „Znamenje" je mu otčina jako svatá socha, která stojí v poli. Před tou sochou ve dne a v noci rozžíhá světlo, které nikdy nevyhasne. Trhá nejkrásnější květy, kterými ji ověnčuje, a pěje před ní zvučné písně. Vřelým výrazem jeho lásky k vlasti je také báseň „Mojo srčno kri škropite" (Krví mého srdce zkropte). Básník si přeje, aby krví jeho srdce zkropili slunné alpské výšiny hor; na jaře zrodí se z té krve tisíceré kvítí, dívky a hoši je budou trhat, srdce se jim

rozpálí a zaplane láskou k národu a domovině. Ve vroucí modlitbě „Lama sabaktani?" srovnává svůj národ s opuštěným Kristem na kříži a prosí za jeho vzkříšení a oslavení. Ačkoliv strastný osud národa budí v něm city žalu a hoře, přece nezoufá nad jeho budoucností, jsa naplněn silnou věrou v příští jeho vzkříšení. Vyslovuje to v překrásné básni „V pepelnični noči". V popeleční noc hrnou se zástupy lidí do chrámu: přicházejí vladaři, bohatí, učení, krásní. Duchovní znamená je po řadě popelem a durazně jim připomíná, že jsou pouhý prach a popel. Na konec předstupuje zástup žebráků a ubožáků — je to jeho opuštěný a utrápený národ. Tu duchovní odkládá popel a žehnaje národu svému, vroucně volá:

„Le vstani, vbôrni národ moj,
do dánes v prah teptán,
pepelni dan ni dan več tvoj,
tvoj je — vstajenje dán!"

Básník je přesvědčen, že toto vzkříšení neobejde se bez boje. Proto v básni „Zjedinjena Slovenija" vyzývá bratry, aby byli na ten boj připraveni. Této myšlence dal plný výraz v básni „Soči". Básník popisuje krásy a půvaby Soče, ale zároveň vidí v duchu den, kdy se tam rozzuří krutý boj s nepřítelem. I prosí, aby Soča, až nastane ten den, pomohla ničit nepřátele. Vlastenecké zpěvy Gregorčičovy nikdy nejsou jednotvárné; v přírodě, v církevních obřadech, ve zjevech životních básník nalézal stále nové a nové motivy, s nimiž spojoval své city a tužby vlastenecké. Nová byla také umělecká forma, v níž své myšlenky a city zobrazoval. Se stejnou láskou jako k vlasti Gregorčič lnul i k Slovanstvu, jemuž věnoval několik procítěných básní, jako „Z vencem tem ovenčam Slavo!", „Velikonočna", „Bratom Čehom" a j.

U Gregorčiče u větší ještě míře než u Jenka ozývá se smutný, elegický tón. Zdrojem básníkova smutku je jednak těžký stav utiskovaného národa, jednak i vlastní osudy jeho, život plný strádání a odříkání. V básni „Pastir" Gregorčič vzpomíná na své mládí, jež bezstarostně trávil uprostřed překrásné krajiny alpské, pásaje stádo. Neúprosný osud odloučil ho od domova, napájel ho sice z číše vědomostí, ale zároveň vliv v jeho nitro i číši strastí. Nejsilnější výraz básníkova pesimistického názoru na život obsahuje báseň „Člověka nikár!" Básník nahlížeje v boží „dílnu", vidí, že ani prášek zemský nepřichází nazmar. Smrt jedněch tvorů dává vznik jiným. I jeho duše oddělí se od těla, ale jaká bytost vznikne z jeho prachu, ví sám Bůh. Obrací se tedy k Stvořiteli s touto prosbou:

„A eno te prosíti smém:
iz praha vzgôji (vytvoř) ti cvetíco (květinu),
podari lógu (luhu) pévko-ptíco,
katérokoli vstvári stvár;

kedór bi pa jáz na svéti
imèl čutiti in trpéti,
mej dvômi (pochybnostmi), zmótami (zmatky) viséti —
človéka — vstváriti nikár!"

Vědomí, že tolik zla je rozseto na zemi, bylo mu zdrojem, z něhož pramenil jeho soucit se všemi, kdo trpí a protivenství snášejí: s chudými lidmi, opuštěnými sirotky, se zklamanými v lásce dívkami, s vojíny opouštějícími svou rodnou ves a p. Jako pravý křesťan učil vlastní hoře přemáhati pracovitou vůlí a bližním v jejich utrpení ulehčovati soucitem.

V poesii Gregorčičově nescházejí ani básně milostné, složené v duchu a tónu lidovém, jako „Kitica", „Novi most", „Ohrani Bog te v cveti" a j. Nejlepší z nich zaznívají tónem zádumčivým a teskným; jsou ohlasem básníkovy marné lásky k Dragojile Milekové, na př. „Ne zveni mi!" „Pogled v nedolžno oko", „Le enkrat!" Milostného rázu jsou z velké části také písně vojenské, dojímající vroucností citu, jako „Dekletova molitev", prosba k Marii za ochranu milence v boji, „Nebo zrcalo", vyslovující touhu po milenci vzdáleném, „Vojakove neveste poroka", loučení dívky, umírající z bolu nad záhubou ženichovou.

Obor látek, jež Gregorčič vzdělával ve své poesii, nebyl široký; motivy mu poskytoval okolní život, jeho kněžské povolání a příroda. Zato básně jeho vynikají horoucností, plností a hloubkou cítění, jsou pravdivým výkřikem jeho srdce a odlomkem jeho života. Proto působily mocným dojmem na čtenáře a zjednaly Gregorčičovi jméno nejpopulárnějšího básníka slovinského. K tomu přispíval nejen národní obsah jejich, nýbrž i výrazná a lahodná forma, obrazná, národní dikce a zpěvný verš. Gregorčič byl jemný melodik; některé básně jeho zaznívají jako hotová melodie. Veliký počet jeho básní opatřen byv domácími skladateli nápěvy, rozšířil se mezi inteligencí i lidem, jako „Na bregu", „Na dan", „Lastovkam", „Njega ni", „Naša svezda", „Nazaj v planínski raj".

Gregorčičem končí se doba nacionální romantiky u Slovinců, která v něm našla svého nejlepšího představitele. Poesie jeho zůstane trvalou ozdobou literatury slovinské.

[Jos. Apih: Slovenci in 1848 l. Lj. 1888. — Marn: Janežič (Jezič. 25). — Jagić: Janežič (Ист. слав. фил. 615.) — Iv. Prijatel: Borba za individualnost slov. knjiž. jezika v l. 1848—1857 (Čas. za slov. jez., knj. zgod. 4. 1924); Историја најновије словеначке књижевности (Лет. Мат. Срп. 243—46. 1907. — Marn: F. Levstik (Jezič. 28). — Iv. Grafenauer: Opazke k Levstikovemu življenjepisu (Bleiweis. Zbor.). — Fr. Levec: F. Levstik (Levst. Zbr. spisi V). — J. Tominšek: J. Stritar (Lj. Zv. 1906). — Iv. Prijatelj: Stritar. Antologija. Lj. 1919 (úvod). — A. Breznik: Stritarjev slog (Dom in svet 37, 1924).

Marn: S. Jenko (Jezič. 28). — Funtek: Jenk. Pesmi I. 1896. — J. Bezjak: O poezijah Jenkovih (Lj. Zvon 19. 1899). — Úvod k Jenkovým „Izbrani spisi za mladino". Lj. 1923. — A. Petravič: S. Gregorčič (Studie i portreti. Zagr. 1905). — A. Burgar: S. Gregorčič: Lj. 1907. — Z. Kv. Jelovšek: S. Gr. (Savrem. II. 1907). — Fr. Starý: S. Gr. (Nový Život 12. 1907). — D. Stříbrný: S. Gr. (Čas. Č. Mus. 1918).]

2. *Básnická literatura Chorvátů.*

Po porážce Maďaru roku 1849 sevřel Chorváty místo očekávané svobody tuhý absolutism a germanisace, které nešetřily ani těch práv, na něž se sami Maďaři neodvážili sáhnouti. Od r. 1854 zaváděn byl do úřadu a škol jazyk německý a za úředníky dosazováni Němci a poněmčení Slovinci a Češi. Přísná censura sevřela veškerý tisk a policie pronásledovala každý volnější projev. Tlak reakční byl tak silný, že i mnoho chorvatských vlastenců vstoupilo do služeb vládních a podporovalo snahy germanisační.

Po vydání diplomu říjnového r. 1860 nastaly zase Chorvátům tuhé boje ústavní s Maďary. Pohříchu nebyli politicky sjednoceni, rozstoupivše se na tři strany. Strana unionistická (maďarónská), jejímiž vůdci byli baron Rauch a Živković, byla pro těsné spojení s Uherskem; strana národní domáhala se úplné samostatnosti. Hlavou její byl biskup Strossmayer. Třetí strana t. ř. samostatná, jejímiž stoupenci byli Mažuranić, arcibiskup Haulik, Kukuljević a j., měla v programu reální unii s Rakouskem. Po zavedení dualismu začalo se teprve vážně jednati o uhersko-chorvatské vyrovnání. Královským reskriptem oktrojován byl r. 1867 nový volební řád, upravený tak, že při volbách zvítězili unionisté. Na sněmu chorvatském r. 1868 byla pak osnova vyrovnání velkou většinou schválena. Chorváti neuhájili si sice úplné samostatnosti a nezávislosti na Uhrách, ale Maďarům nepodařilo se také snížiti země chorvatské na pouhou provincii uherskou, jak se snažili. Celkem bylo státoprávní postavení Chorvátů mnohem lepší než jiných národností v Rakousku, ačkoliv jejich autonomie stále byla rušena uherskými vládami.

Jako jinde tak i v Chorvatsku literární činnost za politické reakce silně ochabla. „Danica" r. 1850 přestala vycházeti; pokus znovu ji vydávati (r. 1853) trval sotva rok. Tři léta (1850—1852) nebylo vůbec v Chorvatsku listu beletristického. Kukuljević a jiní vlastenci snažili se přiměti „Matici", aby svým nákladem vydávala časopis beletristický, který by v mládeži a ženách chorvatských podporoval lásku k chorvatskému čtení. Za podpory „Matice" založen byl konečně r. 1852 časopis „N e v e n", jehož redakce se ujal čilý a neúnavný Mirko Bogović. „Neven", redigovaný podle vzoru českého „Lumíra", byl jediný beletristický list chorvatský v době absolutismu. Program jeho se zřetelem k přísné

censuře obmezen byl na zábavu a poučení; politika byla vyloučena. Když pak v prvním ročníku uveřejnil Ivan Filipović vlasteneckou báseň „Domorodna utjeha", v níž se básník táže svých rodáků, proč poklesli duchem, a snaží se v nich posíliti víru v lepší budoucnost, byl nejen on, než i redaktor Bogović odsouzen na dvě léta do těžkého žaláře. V řízení „Nevena" vystřídalo se několik redaktorů, ale teprve když „Matice" svěřila redakci Čechu Prausovi, který dříve redigoval „Südslav. Zeitung", zdokonalil se zase jeho obsah. R. 1858 přestal „Neven" vycházeti a až do r. 1861 byli Chorváti bez listu beletristického.

Příznivější doba nastala po zrušení absolutismu. Biskup *Josip Juraj Strossmayer* (1815—1905), přívrženec ideje ilyrské a upřímný slovanofil, pomýšlel již r. 1860 založiti v Záhřebu jihoslovanskou akademii a odevzdal tehdejšímu bánovi 50.000 zl. jakožto základní kapitál. Po jeho přání měla být akademie střediskem, v němž by se mohli stýkati a spojovati všichni učenci chorvatští, srbští, slovinští i bulharští a raditi se, jakým způsobem bylo by lze utvořiti jednu národní literaturu na slovanském jihu a pěstovati v ní všecky obory lidského vědění. Ježto se otálelo se zřízením akademie, někteří učenci chorvatští, jako Rački, Jagić a Torbar založili r. 1864 vědecký časopis „Književnik", podporovaný Maticí, který byl takřka průpravou k pracím akademie a vycházel až do úplného zřízení jejího r. 1867. Předsedou akademie zvolen byl věhlasný učenec a osvícený vlastenec *Fr. Rački*, který v první slavnostní schůzi znovu vytkl hlavní směr akademie. „Myšlenka, která založila jihoslovanskou akademii, byla, aby se stala ohniskem literární činnosti u jižních Slovanů, zdali by se časem nesjednotily paprsky, které nyní vysílá duševní moc kmene chorvatského, srbského, slovinského i bulharského. Tato myšlenka, sjednocení jihoslovanských kmenů, povede dále naši akademii jako ohnivý sloup v této poušti a zdržovati ji bude od pobloužení, klamu i zaslepenosti." Vědecký svůj úkol plnila akademie zdatně, vydávajíc vedle svého vědeckého orgánu „Rad jugoslavenske akademije" jiné důležité publikace, jako „Stari pisci hrvatski", „Starine", „Codex diplomaticus", „Slovník srbskochorvatský" atd. S počátku se pomýšlelo na splynutí Matice ilyrské s akademií, ale poznalo se, že vedle akademie, pečující o přesně vědeckou činnost, jest potřebí ústavu, který by se staral o beletrii, a úkol ten připadl Matici, která se r. 1874 znovu zreorganisovala a přijala jméno „Matica Hrvatska". Dalším krokem kulturním bylo otevření university v Záhřebě r. 1874, k čemuž opět značným darem přispěl Strossmayer, v němž kulturní snahy všech Jihoslovanů našly štědrého mecenáše.

Beletristé neměli dlouho žádného trvalého střediska. „Naše Gore List" vycházel od r. 1861—6 a „Dragoljub" r. 1867—8; teprve

r. 1869 začala Matice vydávati „Vijenac zabavi i pouci", hlavní orgán chorvatské literatury přes čtvrt století. Za absolutismu próza nabyla vrchu nad poesií; převládala tak, že některé staré skladby veršované převáděny byly v prózu. Verše skládali hlavně starší spisovatelé, odchovaní ještě literárním rozmachem doby ilyrské. Vzpomenouti sluší především *Ivana Trnského* (1819—1910), „posledního Ilyrce", hraničára z županije bjelovarské, který začal svou činnost básnickou již za doby Gajovy, prožil těžkou periodu absolutismu a dočkal se plného rozkvětu poesie chorvatské. Neproslavil se sice žádným velikým dílem, jako jeho druhové Mažuranić, Vraz a Preradović, ale může býti vzorem ideálního pracovníka vlasteneckého, jenž blahu národa věnoval nejlepší své síly a v duchu ideje ilyrské usiloval o vzájemnou shodu mezi Chorváty, Srby a Slovinci. Po studiích universitních v Št. Hradci vstoupil do správní služby vojenské, dosáhl hodnosti plukovnické, jmenován byl velikým županem bjelovarským, ale pro neshody s vládou brzy odstoupil a usadil se v Záhřebě. Mladé družstvo chorvatských spisovatelů přihlížejíc k jeho dlouholetým zásluhám literárním, jmenovalo ho svým předsedou. Básnické prvotiny Trnski uveřejňoval v Gajově „Danici", ve Vrazově „Kolu", potom přispíval do „Nevenu" a stál při kolébce „Vijence." Mnoho překládal z Mickiewicze a Puškina, ze Schillera, Goetha a Shakespeara. Hlavním jeho dílem byla sbírka básní „Krijesnice" (1863), jež měly v srdcích dívek a žen rozkřesávat vlastenecký žár. Opěvovaly krásu a přednosti ženské duše. Líbily se a básník v nich pokračoval v dalších sbírkách a posvětil je v duchu ilyrském třem sestrám: Chorvátkám, Srbkám a Slovinkám. Předností jejich byl čistý národní jazyk, hladký a plynný verš. Kromě „Krijesnic" jsou od něho společenské písně, plné vroucího zanícení vlasteneckého, jež se často zpívaly, jako „Oj talasi mili, ajte" (nápěv od Lisinského), „Ljubimo te, naša diko" (na Jelačiće), „Oj jesenske duge noći" atd. Trnski byl oblíbený básník příležitostný, oslavující významné osobnosti a příhody ze života národního. V jeho básnickém díle jsou dále obsaženy skladby epické, balady a básnické povídky, jako „Mara plivačica", „Sijevak Zrinjske zvjezde", „Rajska ptica" a p.

Mezi nejčilejší spisovatele a statečné obránce národních práv náležel *Mirko Bogović* (1816—1893), rodem z Varaždina. Po sedmileté službě vojenské vystoupil z vojska, vystudoval práva a zastával rozmanité úřady veřejné. Za konstituce zastupoval město Záhřeb na sněmu chorvatském, připojil se k straně unionistické, r. 1867 jmenován byl velikým županem záhřebským a r. 1871 radou chorvatského ministerstva v Budapešti, kde zůstal do r. 1875, načež se vzdal služby a žil v Záhřebě. Spolu s druhem svým Ant. Nemčićem přilnul k hnutí ilyrskému, v Záhřebě se spřátelil s Gajem, Mažuranićem, Vrazem, Babukićem a j. a byl mezi ohni-

vými Ilyrci jeden z nejohnivějších. Přátelskými rozhovory se Štúrem a Hurbanem v Bratislavě a s Kollárem v Pešti utvrzen byl ve svých snahách vlasteneckých a slovanských, od nichž ho ani persekuce politická nemohla odvrátit. Stál v popředí literárního snažení ze reakce nejen jako redaktor „Nevenu", než i jako plodný spisovatel básní, dramat, novel a poučných článků.

R. 1844 vydal první sbírku básní „L j u b i c e" obsahu erotického a zabarvení didaktického; po ní následovala r. 1847 druhá sbírka „S m i l j e i k o v i l j e", věnovaná pobratimu Nemčićovi. Kromě starších básní, po různu uveřejňovaných v „Danici", „Zoře dalmatinské", „Iskře", obsahovala mnoho básní nových; byly tam básně erotické, refleksivní, satirické a překlady z němčiny. Ráz nových básní byl mnohem smělejší a temperamentnější a forma úhlednější než ve sbírce první. Vzorem básníkovým byli hlavně romantikové němečtí. Nejvýrazněji tlumočí názory a tužby básníkovy třetí sbírka „D o m o r o d n i g l a s i" (1848). Má na sobě pečeť současné doby revoluční, v níž se rodila. Básník budil národní sebevědomí, povzbuzoval k boji za národní práva, káral zpátečníky, mluvky a renegáty, vyzýval k svornosti, hlásal v duchu kollárově slovanskou vzájemnost a ukazoval na veliký úkol Slovanstva v dějinách lidstva. Na smělý a útočný tón její nemalý vliv měl Béranger a Herwegh; po formě nedostihl však básník lahody a zpěvnosti Bérangerových chanson. Básně, jež Bogović skládal později od r. 1861, nemají už toho významu jako „Domorodni glasi". Cyklus anakreontických básní „V i n j a g e" (1861—78) byl anachronistickým pokusem obnoviti tento genre v poesii chorvatské. Lepší byly kresby z přírody obsahu rozjímavého v sbírce „S l i k e i p r i l i k e" (1870) a „S t r j e l i c e", aforismy rázu pesimistického, z nichž mnohé nejsou bez štiplavého vtipu.

Hojné jsou politické úvahy Bogovićovy, v nichž se zastával národních práv Chorvátů. Uveřejňoval je v „Slovenském Jugu", „Jugoslavenských Novinách", „Südslavische Zeitung" a v pražské „Union". Z pozdějších spisů politických závažná je brošura „Politische Rückblicke in Bezug auf Kroatien" (1861), podávající výstižný obraz chorvatských poměrů v době absolutismu.

Z mladších básníků veliké naděje vzbudil *Luka Botić* (1830—1863) rodem ze Splitu. Touha po svobodě hnala ho ze semináře do Srbska, na něž mládež dalmatská tehdy pohlížela jako na zaslíbenou zemi. Nenašed tam té svobody, po níž prahnul, vrátil se do Záhřeba, kde nalezl skrovnou výživu nejdříve v tiskárně Gajově, potom jako úředník na dvoře biskupa Strossmayera v Djakově. Když za Bachova absolutismu žádáno, aby úředníci Strossmayerovi — podezřelí jako panslavisté — přísahali, že se zřeknou vší politické činnosti, Botić odepřel přísahat a raději se vzdal služby. Za doby konstituční jako poslanec na sněmu chorvatském usiloval o spojení Dalmácie s Chorvatskem.

Na své cestě Bosnou a Hercegovinou do Srbska Botić poznal muhamedánské Slovany, jejichž patriarchální život a ohnivá poesie se mu tak zalíbily, že se stal nadšeným hlasatelem bratrské shody mezi Jihoslovany křesťanskými a muhamedánskými jako syny jedné a též matky, jež rozdělila pouze víra a politika. Dosud bylo zvykem rozněcovati spíše nenávist a nepřátelství proti muhamedánům bez zřetele k jejich původu. Botić první upřel zraky dále do budoucnosti a stal se pěvcem vzájemné shody Slovanů křesťanských a muhamedánských. Botić přikládal literatuře ohromný význam národní a společenský. Po jeho názoru není dosti, aby básník měl vřelý cit, on má cítit s většinou a cítit za většinu, má pamatovat, že je občan a že lidem je ten užitečný, kdo uvádí jim často na paměť pravdy a city, které jsou cílem života. Základem umělé literatury mají býti lidové písně, zkazky a přísloví. I když cizinci vzali národu všecko, svobodu, nezávislost, jmění, neodňali mu přece tradice, duch zůstal. Čím věrněji si národ dochoval tradice, a to v nejlepší formě — v písních, tím lepší budoucnosti může se nadíti. Slabá je však ta literatura, která není založena na historii a tradici národní. Heslem Botićovým bylo: „Književne pjesme — cvieće (kvítí) iz fabrike; pučke (lidové) pjesme — cvieće živo.“ Těmito zásadami řídil se sám ve své literární činnosti. Kromě něžných popěvků milostných a romancí o lásce v duchu národním složil povídku ze sarajevského života „Dilber Hasan“ (1854) a tři další romantické básně epické „Pobratimstvo“ (1854), „Biedna Mara“ (1861) a „Petar Bačić“ (1862), jejichž osnovou jsou hlavně milostné poměry. V „Pobratimstvu“ se líčí, jak na svatební průvod, v jehož čele jsou dva stateční junáci, pobratimové Draganić a Radmilović, zrádně udeří Alagić ze Skadru. V půtce zahyne Draganić i se svou nevěstou a zajatého Radmiloviće odvede Alagić do své tvrze. Dcera Alagićova Ajka oblíbí si vězně a uprchne s ním. Radmilović jsa na svobodě a chtě pomstíti smrt pobratimovu, shromáždí četu junáků a táhne s ní na Alagiće. V boji je Alagić smrtelně raněn, a když se dcera Ajka k němu přiblíží, objímajíc ho, probodne ji. V komposici básně Botić přiklonil se k národní poesii, užívaje obrazů, přímĕrů a frází, jimiž se vyznačují národní písně, nenapodoboval však prostě jejich styl, nýbrž prvky jejich umělecky zušlechtil. Na celkovou komposici básně měli také nemalý vliv italští básníci romantičtí, Tasso a Ariosto. Děj „Pobratimstva“ vytvořil ze své fantasie, ale tak, že užíval motivů, jež se vyskytují také v národních písních, a složil je v umělecký celek, jehož ideovou páskou je krásný národní obyčej — pobratimstvo. Pevnou rukou kreslil jednotlivé reky, turecké i křesťanské, a slavil jejich junáctví; vypravování oživoval pěknými popisy přírody a žhavou erotikou, jak ji poznal z národních písní muhamedánských v Bosně. Básník sám neváţil si mnoho této básně, neboť mu utkvěl v mysli výrok

jeho slavného rodáka N. Tommasea, že „historie má být základem poesie". Proto své další skladby epické opřel o historické události z dějin svého rodného města Splitu a historickou látku doplňoval teprve ze své fantasie. Předmětem děje v básni „Biedna Mara" je láska mladého Turka k spanilé dívce křesťanské — láska nešťastná. Vyznačuje se týmiž přednostmi formálními jako „Pobratimstvo", ale netvoří tak dokonalý a umělecky uzavřený celek jako toto. V třetí básni „Petar Bačić", věnované Strossmayerovi, opěvoval osudy Petra Bačiće, který si oblíbil šlechtičnu Jelici, unesl ji a pronásledován jsa od její rodiny, v boji zahynul. Uměleckou hodnotou „Petar Bačić" nevyrovná se dřívějším skladbám Botićovým.

Básnickou činnost Botićovu přerušila brzká smrt; zůstane mu však zásluha, že vznesl do poesie domácí živel nový, snažil se usmířiti protivy mezi bratry křesťanskými a muhamedánskými a pokusil se vytvořiti romantický epos z prvků domácích.

Epickou poesii v letech šedesátých s úspěchem vzdělával *Ivan Dežman* (1841—1873). Lásku k chorvatské knize vnukl mu nadšený Kurelac, profesor na gymnasiu v jeho rodišti Rěce. Po jeho návodu s nevšední horlivostí pročítal národní písně, studoval i básníky severoslovanské a románské. Záliba v poesii provázela ho i při studiích lékařských ve Vídni, kde nezanedbával žádné příležitosti, aby mohl vzdělati svůj vkus a rozšířiti literární obzor. Vystudovav lékařství, usadil se v Záhřebě. Ve věku 32 let přerušila smrt jeho činnost literární. R. 1861 vyšel v „Naše gore listu" delší jeho zpěv epický „S m r t g r o f a J o s i p a R a b a t e", opěvující historický příběh, jejž vzdělal také Šenoa v novele „Čuvaj se senjske ruke", jak kapitán senjský Rabata dal zahubit několik předáků senjských uskoků; uskoci se mu za to pomstili a usmrtili ho. Báseň se líbila, neboť připomínala některými zvláštnostmi básnickými „Čengić-agu". Hlavní a největší básnické dílo Dežmanovo byl romantický epos „S m i l j a n i K o v i l j k a" (1865). Hlavní osobou básně je junák Smiljan, jejž si oblíbila Dilbera, dcera skadarského paši, uprchla z domova a přijavši křest, dostala jméno Koviljka. Dva hlavní vzory měl básník před očima, Ariostův epos „Orlando furioso" a národní písně jihoslovanské. Oba živly, umělý i národní, dovedl spojiti v soulad, takže báseň jeho se čte jako umělé vzdělání lidových motivů epických. Později složil ještě obsáhlou báseň historickou „Z r i n s k i" (1869), v níž v chronologickém pořádku opěvoval život a hrdinství Nikoly Zrinského. Ve formě se řídil historickými písněmi Kačićovými, obsah vážil z Mesićovy monografie o Zrinském. Sbírka drobnějších básní Dežmanových „P o l e t a r" (1868) obsahuje větším dílem prvotiny jeho, a to vlastenecké alegorie, legendy, veršované povídky historického obsahu ve formě národních písní, balady a romance. Vznikaly hlavně za vlivu poesie Vrazovy, zvláště

jeho „povjestic", balad a romancí. V posledních letech napsal ještě několik balad a romancí, které náležejí k jeho nejzdařilejším skladbám. Mickiewicz, Uhland a jiní vynikající baladisté byli mu vzorem. Vážil k nim motivy z tradice lidové: „Noćni konjik" obsahuje známý motiv lenorský, „Sina vragu zapisao" má podobnou látku jako Erbenův „Záhoř", „Pjesnik ljubavi" zakládá se rovněž na pověsti národní. Umění jeho záleží v tom, že děj z národní tradice vybraný psychologicky prohloubil a vtiskl mu určitou ideu etickou. V té příčině podobá se K. J. Erbenovi, ač nedosáhl jeho hloubky a náladovosti.

Na další rozvoj poesie rozhodný vliv měl *Franjo Marković* (1845—1914), jednak vlastní činností básnickou, jednak svými názory kritickými a estetickými. Vytříbiv svůj vkus na klasických autorech starých i nových a dokonale se seznámiv s estetickými theoriemi německých filosofů, snažil se v duchu jejich zdokonalit a zvelebit básnickou tvorbu domácí. Ze svého rodiště Križevců s půvabným okolím přinesl si lásku k rodné zemi; na gymnasiu v Záhřebě, kde se právě začalo vyučovat německy, poznal celou tíhu rostoucí germanisace, která neudusila jeho vědomí národní, naopak vzbudila v něm silný odpor proti snahám germanisačním. Ve Vídni studoval klasickou filologii; nepřestával jen na odborném studiu, nýbrž všímal si i novějších literatur, zejména slovanských, z nichž ho nejvíce poutala literatura polská. Ukončiv studie, vyučoval na gymnasiu v Osjeku, potom v Záhřebě. Když r. 1870 z příčin politických profesoři Jagić a Bratelj byli propuštěni ze služby, Marković resignoval také a odešel do Vídně, kde studoval filosofii a estetiku. Vrátil se do Záhřeba jako doktor filosofie, redigoval „Vijenac" (1872—3) a potom povolán byl na nově zřízenou universitu v Záhřebě za profesora filosofie, kde působil do r. 1909.

Po několika pokusech básnických, jež psal již na gymnasiu, složil r. 1864 první významnou báseň „A n d j e o S l a v j a n s t v a", oslavující poesii jako anděla, který přináší Slovanstvu útěchu v jeho utrpení. Oblíbiv si básníky polské, Marković překládal z Mickiewicze („Farys", „Alpuhara" „Lilie" a j.), Malczewského („Marja") a Słowackého („Otac kužnih u El Arišu"). Za dojmu Mickiewiczova „Pana Tadeusze" složil idylický epos „D o m i s v i j e t" (1865), v němž nakreslil živý obraz chorvatské společnosti za doby Bachovy. Báseň má poutavý děj, výrazně kreslené postavy z tehdejšího života, pěkná líčení obyčejů a zvyků národních, barvité popisy přírody a celek je ozářen vřelou láskou k domovině. Hlavní osoba děje Bruno má zřejmě rysy autobiografické a tlumočí tehdejší náladu autorovu. Forma balady a romance zvláště odpovídala talentu básníkovu. Tento druh básnický byl již před ním zastoupen v poesii chorvatské Vrazem a Trnským, avšak

Marković dodal mu teprve umělecké formy. Jak vážně o podstatě balady a romance přemýšlel, svědčí jeho články ve „Vijenci" (1869): „O baladah i romancach" a „O slovjenskih baladah". Otázka tato zajímala ho ještě později v podrobné studii „Prilog estetičnoj nauci o baladi i romanci" (Rad 1899). Marković více než německých vážil si balad skotských a romancí španělských tak jako jeho vzor Mickiewicz. Motivy k baladám poskytovala mu především národní tradice, na níž založil balady „Lasta i jaglac", „Majčina dušica" (připomínající Erbenovu „Mateří-doušku"), „Vrzino kolo", „Šaš-polje", „Zvono iz dubine" a j. Z romancí jeho nejlepší je „Zadnja zdravica", založená na tradici o zradě markraběte Gera, jenž pozvav náčelníky Polabských Slovanů na hostinu, dal jim píti otrávené víno.

Dějiny Polabských Slovanů poskytly mu také látku k romantickému eposu „K o h a n i V l a s t a" (1868). Krutý a ctižádostivý Kruvoj otráví knížete bodrického Zaboje, nepřítele Němců, zmocní se vlády a smlouvá se s Němci, aby utvrdil své panství. Chtě učinit syna Zabojova Kohana neškodným, zasnubuje ho s Vlastou, o níž se domnívá, že je vlastní sestra Kohanova. Když na sněmu lechů má být už odhlasována potupná pro Slovany smlouva s Němci, vystoupí Kohan a obviňuje Kruvoje ze zrady; když ten vyhlásí ho za šílence, Kohan vyzývá boha Peruna, aby oživil sochu mrtvého Zaboje. Kruvojovi, jenž jest si vědom svých nepravostí, se zdá, že se oživená socha Zabojova na koni naň řítí, i vyznávaje svou zradu, klesá polomrtev u sochy Zabojovy. Lechy dorážející na Kruvoje, usmíří žrec Perunův Slavoj a odsuzuje jakýkoliv spolek s Němci, kteří mírný lid slovanský naučili boji; shoda s Němci bude možná, až přestanou jiné národy potlačovat. Nežli k tomu dojde, nechť je Slovanům štítem socha Zabojova a v ní duch minulosti, píseň slovanská a trojbarevný prapor modro-bílo-červený. Jak básník přiznává, vymyslil si děj své básně za čtení Kollárových poznámek k „Slávy Dceři", Šafaříkových „Starožitností" a Palackého „Dějin českých" o dlouholetých bojích Polabských Slovanů proti Němcům a Dánům, při čemž fantasie jeho byla rozněcována romantikou Byronovou a Mickiewiczovou. Z básně samé je zřejmo, že na obsah její působila zvláště Byronova „Nevěsta Abydská" a Mickiewiczův „Konrad Wallenrod". Jednotlivá jména osob vybral si z Rukopisu královédvorského a z pověstí českých. Skladba Markovićova nevyrovná se uměleckým provedením jmenovaným básním, jest však zajímavá po stránce ideové. Básník dal v ní silný výraz svému hněvu proti germanisaci, která nepřestala doléhat na jeho národ tak jako na jiné Slovany, a proti dravé a výbojné povaze Němců velebil mírumilovnost Slovanů jako šiřitelů humanity a lásky všelidské. Poslední básníkova skladba epická: P o v r a t a k p o d h r v a t s k o g k r a l j a" (1871), založená na historické tradici

z doby krále Tomislava, vyličuje osudy chorvatského junáka Zabora, jenž se poturčí a usadí se v Kordově jako hadžib Hairven. Když po letech mu přivedou dvě zajaté dívky, z nichž jedna připomíná jeho sestru, zatouží po rodné zemi, odřekne se islamu, vrátí se do své otčiny a políbiv hrudu chorvatské země, vypustí duši.

Ve své poesii Marković jeví se jako optimistický idealista, který pevně věřil v moc a sílu ideí a domníval se, že se svět reální rozvíjí vlivem ideí. Po jeho mínění etický idealism — to jest víra v konečné vítězství pravdy na světě — byl světlem, které zahřívalo národ za těžkých dob, kterým srdce národní bilo a mnoho hoře přežilo; vzdělané vrstvy nechť slyší ten tlukot lidového srdce a nechť ho svým vlivem nekazí, nezeslabují, nýbrž posilují a zdokonalují, neboť kdyby jej zeslabovaly — a činily by to, zasévajíce sítě sobectví a prospěchářství — tehdy by zastavily tlukot národního srdce a národu by způsobily morální a tím i fysickou smrt. K posílení etického idealismu v milovaném národě nesla se veškerá literární činnost Markovićova. Pro své ideje hledal také přiměřenou formu uměleckou, zdůrazňuje zejména formální dokonalost a klasickou pravidelnost básnické tvorby.

Jako profesor filosofie na universitě Marković zabýval se hlavně estetikou a pokládá se za zakladatele estetické kritiky u Chorvátů. V estetice byl přívržencem Herbartovým, neustrnul však na jeho formalismu, nýbrž oceňoval i ideovou a etickou stránku uměleckých děl. Literární historii chorvatskou obohatil četnými úvahami estetickými a kritickými o význačných zjevech domácí literatury; jsou to hlavně tyto: „Estetička ocjena Gundulićeva Osmana“ (Rad 46—7), „O Dim. Demetru kao dramatiku ilirske dobe“ (Rad 80, 1886), „O Dubravci, drami Iv. Gundulića“ (Rad 89, 1888), „Etički sadržaj naših narodnih poslovica“ (Rad 96, 1889), „O tragičnom problemu u Bogovićevu Stjepanu, posljednim kralju bosanskom“ (Rad 144, 1900). Cenné jsou také jeho úvody k dílům Vrazovým, Preradovićovým, Šenoovým, Botićovým, Mažuranićovým a Dežmanovým. Do „Spomen-knjigy Matice Hrvat.“ (1892) napsal pěkné články o Vrazovi, Jurkovići, Šenoovi a Veberovi. Vrcholným jeho dílem estetickým je „R a z v o j i s u s t a v o p ć e n e e s t e t i k e“ (1902). Činnost jeho v oboru dramatickém bude ještě oceněna.

Kolem Markoviće seskupilo se několik mladších básníků, kteří šli po jeho stopách; poesii jejich charakterisuje etický a estetický idealism a ladná, uhlazená forma, vytříbená na vzorech klasiků cizích i na čistém národním stylu. Nejvýznamnější z nich jsou Ciraki, Palmović a Arnold. *Franjo Ciraki* (1847—1912), právník a politik, vzdělával se zdarem lyriku reflexivní. Básně své uveřejňoval ve „Vijenci“; první sbírku básnickou vydal r. 1871 s názvem „P r v e p j e s m e“ a věnoval ji „osobito krasnom na-

šemu spolu, čitateljicam Hrvaticam". Byly to převahou něžné básně erotické. Větší dojem způsobily jeho krásné „Florentinske elegije" (1872) s bohatým obsahem a dokonalou formou básnickou. Později složil ještě idylický epos „Jankovo ljetovanje" v šesti zpěvích, k němuž vážil látku ze svého rodiště Požegy. Děj oživil barvitými popisy přírody a lidu tamního jakož i duchaplnými refleksemi sociálními. Známost cizích literatur šířil pěknými přednáškami a vybranými překlady ze Shakespeara, V. Huga, A. Dumasa, Bulwera a j. — *Andrija Palmović* (1847—1882) za svých studií bohosloveckých oblíbil si poesii klasickou, jmenovitě lyriky a erotiky římské, Katulla, Tibula a Propercia, a ti určovali také ráz jeho tvorby. V duchu jejich psal vřelé básně erotické, větším dílem nálady elegické, jako „Osmo čudo", „Pokupkinja", „Koja je to?" a j. Hlubce procítěné jsou jeho básně vlastenecké, plné nadějí a věšteb v lepší budoucnost otčiny, která mu byla „ideál krásy", „jeho láska a spasitelka". Opěvoval ji v elegiích, sonetech a ódách („Bosanski korabljar", „Hrvatom izvan Hrvatske", „Moja mironosnica", „Sonetni vjenac" atd.). On byl především lyrik vřelého srdce a vážných myšlenek. Také v jeho baladách, romancích a veršovaných povídkách z domácí historie lyrický živel převyšuje epickou osnovu. Básní Palmovićových není mnoho; smrt brzy přerušila jeho tvorbu. Pěkné jsou jeho překlady z Mickiewicze, Zaleského, Geibla, Lenaua a j. Sbírka jeho básní „Pjesme" vyšla teprve po jeho smrti. — *Đuro Arnold*, profesor filosofie na universitě v Záhřebě (nar. 1854), uveřejňoval od r. 1873 básně ve „Vijenci", „Hrvatské Prosvjetě" a v almanahu „Hrvatski dom". Sebrané básně jeho vydala Matica Hrvat. ve dvou sbírkách: „Izabrane pjesme" (1899) a „Čeznuća i maštanja" (1908). Obsahují lyriku i epiku. Lyrika Arnoldova je převahou refleksivní, opěvuje lásku a přátelství, pravdu a spravedlnost, vlast a národ. Tendencí jeho bylo buditi víru, naději a lásku a utvrzovati v národě etické zásady. Oblíbeny byly jeho balady, romance a básnické povídky, v nichž opěvoval hrdinství junáků chorvatských v bojích s Maďary. Z historie domácí vážil látku k delším skladbám epickým, jako „Radak vojvoda bosanski", „Jelisava Frankopanka" a „Damjan Juda, knez dubrovački." Sám přiznává, že si poesií svou nechce zjednati zálibu světa, nýbrž na křídlech písně hledati útěchu, která by mu pomáhala snášeti rmut života. Mnoho prospěl Arnold domácí literatuře vědeckými pracemi z oboru etiky, logiky a metafysiky.

[Spomen-Cvieće iz hrvat. i sloven. Dubrava (věnováno Strossmayerovi.). Zagr. 1900. — T. Smičiklas: Nacrt života i djelâ bisk. J. J. Strossmayera. Zagr. 1906. — M. Prelog: Strossmayerova Čitanka. Zagr. 1924. — M. Šrepel: O književ. radu Iv. Trnskoga (Vijenac 1899). — M. Савић:

Ив. Трнски (Лет. Мат. Срп. 138). — Šurmin: Iv. Trnski (Kolo 1902). — J. J. Milaković: Trnski (Savrem. II. 1907; V, 1910). — M. Šrepel: O životu i radu M. Bogovića (Pjesn. djela sv. III. Zagr. 1895). — M. Pavlinović-F. Marković: O životu i pjesmah L. Botića (L. Botić, Pjesme. Zagr. 1885). — П. Десанчић: Ботић (Браник 1905. 244). — F. Marković: J. Dežman (úvod k Izabrani spisi. Zagr. 1896).

Vj. Klaić: Život i rad F. Markovića (Vijenac 1884). — B. Vodnik: F. Marković (Savrem. 1. 1906). — A. Bazala: F. M. (Savrem. 9. 1914). — Lj. Dlustuš: F. M. Osijek 1915. — K. Pavletić: Život i pjesn. djela F. M. Zagr. 1917. — J. Kempf: F. Ciraki (Savrem 7. 1912). — B. Vodnik: A. Palmović (Savrem. 2. 1907). — M. Grlović: Gj. Arnold (Album zasluž. Hrvata I.).]

3. Omladinská romantika u Srbů.

Politická reakce po r. 1848 měla ráz mezinárodní a stihla nejen Srby v Rakousku spolu s Chorváty, nýbrž projevila se i v knížetství srbském. Ježto tam nebylo otázek národnostních, vláda pronásledovala ideje liberální a svobodomyslné. Přísně bylo dozíráno na činnost „Družiny mládeže srbské“ v Bělehradě, a když nehověla choutkám vládním, byla r. 1851 zrušena. Pod tíhou reakce strnula i literatura, takže v l. 1849—1860 veškerá téměř činnost literární obmezovala se na časopisy, dosti bídně živořící. Příznivější doba pro Srby rakouské nastala v letech šedesátých obnovením svobody politické. Nový Sad — srbské Atheny — stal se duševním středem jak Srbů z Vojvodiny, tak i z knížetství. R 1863 vycházelo tam již devět časopisů, politických i literárních, zřízeno stálé národní divadlo a přenesena tam z Pešti „Matica Srpska“. V Novém Sadě scházeli se přední vůdci a spisovatelé srbští jako Svetozar Miletić, Jovan Jovanović, Laza Kostić, Jovan Ďorďević, Jakov Ignjatović a j. V politických bojích mezi Vídní a Maďary mladá generace zaujala jiné stanovisko než pokolení staré; majíc v čele temperamentního politika Svetozara Miletiće, šířila myšlenku, že Srbové nemají sloužiti Vídni jako prostředek proti Maďarům, nýbrž domáhati se vlastní svobody. Heslo z r. 1848 „za cara i narodnost“ změněno bylo: „za narodnost i slobodu“. V knížetství srbském po vypuzení Aleksandra Karaďorďeviće nastoupil r. 1859 Miloš Obrenović a po něm syn jeho Michail, který nesplnil sice naděje pokrokových lidí, nicméně mnoho přispěl k rozvoji Srbska. Za jeho vlády nabylo dřívější hnutí omladinské nového rozmachu a vybarvilo se jako hnutí politické, směřující k přeměně Srbska v duchu liberálních ideí a k sjednocení a osvobození celého Srbstva. Studentské spolky, jejichž působení bylo v době reakce zastaveno, zahájily zase svou činnost literární a kulturní a nabyly velikého významu v hnutí národním. Na podnět vídeňské „Zory“ sešli se všichni

omladinisté r. 1866 na společné schůzi v Novém Sadě a zřídili si ústřední spolek „Ujedinjena omladina srpska", která pojala do svého středu všecky pokrokové živly, snažící se, aby se národ osvítil, povznesl a přizpůsobil novým poměrům života. Nepřestávalo se už jen na otázkách literárních a kulturních, nýbrž přešlo se i na pole reform politických a sociálních. Když však živly politicko-revoluční po příkladě řec. Heterie a „Mladé Italie" nabyly v „Omladině" převahy, vláda uherská ji r. 1871 zapověděla. V Srbsku již od r. 1868 byla pronásledována, ježto ji podezřívali, že byla morálním původcem zavraždění knížete Michaila. Nicméně trvala činnost její až do r. 1872. Omladinské hnutí s počátku slovanofilské nabylo průběhem doby významu čistě velkosrbského. Jako si Chorváti vytvořili symbol „Veliké Ilyrie", tak věřili Srbové v obnovu „Velikého Srbska", které by sjednotilo celý srbský národ pod společnou vládou. Působením „Omladiny" obnovila se celá literatura a stanula na pevné půdě národní. Literatura stala se ohlasem ideí a tužeb nové generace, takže literární perioda od r. 1849—1872 nazývána bývá omladinskou. Byla to perioda bujného národního a literárního romantismu. Znenáhla bylo také těžisko literárního a kulturního života, které bylo dosud v rukou Srbů rakouských, přeneseno do Srbska samého.

První básník, jenž způsobil úplný obrat ve prospěch romantiky, byl *Branko Radičević* (1824—1853). Narodil se v Brodu v Slavonii, kde byl otec jeho úředníkem, studoval gymnasium v Karlovcích a Temešváru, práva a potom lékařství ve Vídni. Tam se připojil k mládeži, která se soustředila kolem Vuka Karadžiće, a vášnivě se vrhl do proudu společenského života uprostřed soudruhů srbských a chorvatských. Jako žák karlovackého gymnasia začal skládat verše německé. Doma mnoho četl německé i srbské básníky a od r. 1843 začal psáti básně srbské. Talent jeho rázem se rozvinul a brzy uzrál, ale činnost jeho záhy přerušila smrt. On sám dobře cítil, že za svého krátkého působení nedal to, co mohl a chtěl, jak to výrazně hlásá nápis na jeho náhrobku: „Mnogo hteo, mnogo započeo, čas umrli (smrti) njega je pomeo." Za svého živobytí vydal jen dvě sbírky básní „Pesme" (1847, 1851); třetí posmrtnou sbírku uveřejnil jeho otec r. 1862.

Mladistvý Branko byl odchovanec bouřlivé romantiky; v jeho básních nejednou se ozývají tóny, připomínající Byrona, Bérangera, Uhlanda a Heina, ale tyto vášnivé tóny jsou zjemněny lahodnými zvuky národní poesie srbské, z níž Radičević především vážil svou básnickou sílu a uměleckou formu. Nejlépe se mu dařily drobné básně lyrické, z nichž větší část se stala majetkem celého národa. Lyrika jeho lišila se od básní dřívějších básníků srbských hlavně svým subjektivním obsahem. S mladistvou smělostí začal v ní opěvovati své osobní city a prožitky, své bouřlivé

mládí, svou touhu po užívání života. Směle se bouřil proti všemu starému a konvenčnímu v životě i v literatuře. S ním vtrhlo bujné mládí do srbské poesie; s takovou silou citu a bezprostředností výrazu, s takovou vroucí láskou k lidstvu a přírodě nepromluvil dotud žádný srbský básník k srdci národa. Mezi nejvýznačnější básně jeho patří „Đački rastanak", nadšený zpěv mládí, jásající radostí ze života, s rozkošnými obrázky z přírody a národního života. Ale vedle těchto radostných a smělých výkřiků rozpoutaného mládí ozývají se v jeho lyrice i hluboké a melancholické tóny vážného pojímání života.

Intimní lyrika byla jeho vlastním oborem, v němž převýšil všecky své vrstevníky. Za vlivu Byronova pokoušel se skládati delší romantické básně výpravné, jako: „Gojko", „Osveta", „Stojan", „Utopljenica", „Uroš", „Hajdukov grob" a pomýšlel i na obšírný epos o Kosovu. Skladby tyto se mu nedařily, byly rozvláčné, bezbarvé, těžkopádné. Po stránce literárně-historické je zajímavá jeho satira „Put", ostře osvětlující tehdejší poměry literární. Radičević vytrhl v ní do pole proti protivníkům Vukovým, a to byli nejen filologové, než i spisovatelé starého rázu; mladý Branko záhy rozpoznal, že v tomto sporu nejde jen o pravopis a řeč, nýbrž i nový životnější, smělejší a modernější směr v srbské literatuře. Proto břitkou satirou tepal jak úhlavního odpurce reform Vukových Hadžiće-Svetiće, tak i staromilce, seskupené kolem Matice srbské, a samu vládu, nedbající osvětových potřeb lidu. Nade všechno velebil Vuka jakožto buditele nového života národního volaje: „Noć vam dođe sa Vuka jednoga (t. j. Brankoviće), danak beli, braćo, sa drugoga" (t. j. Karadžiće).

Jest sice pravda, že poesie Radičevićova byla svého času přeceňována, že jí byl přikládán význam daleko větší, než ve skutečnosti měla, nicméně je jisto, že Radičević silou svého talentu uvedl poesii srbskou na novou dráhu, učinil rozhodný krok od starší didaktické a nesmělé poesie k čisté, subjektivní a vzletné poesii, posvěcené duchem národním. Nepřepínal zajisté přítel jeho Daničić, když po vydání prvního svazku básní napsal: „Ja mislim, da do danas još nije ni jedan učeni Srbin ovako pjevao, kao ovaj Radičević, a on pjeva onako, kako treba Srbin književnik da pjeva .... Još je u knjizi ovoj jezik kao suza čist ...."

Vystoupilo několik básníků, kteří se ve svých zpěvích opírali o poesii národní. Byl to především *Joksim Nović-Otočanin* (1807—1868), rázovitá postava omladinsko-romantického hnutí. Po studiích v Karlovcích, Jeně, Halle a ve Vídni potuloval se 15 let v severozápadních končinách Balkánského poloostrova, hajdukoval v četách bosenských a hercegovských, zdržoval se mezi Černohorci a Arnauty, vedl vůbec život zcela dobrodružný. Hnutí r.

1848—9 činně se zúčastnil a skončil svuj život v Novém Sadě. První jeho skladba básnická „Lazarica ili Boj na Kosovu“ (1847), složená v duchu a rozměru národním, uvítána byla s ohromným nadšením. To ho povzbudilo k podobným zpěvům, v nichž opěvoval minulost i přítomnost srbského národa. Složil historické zpěvy „Dušanija“ (zpěv o Dušanovi), „Miloševa ili Ustanak Obrenovića“, „Hajduk Veljko“, „Vasa Čarapić“, „Karađorđe, izbavitelj Srbije“ a j., dále básně opěvující boje Černé Hory r. 1852 a 1853, boj na Krimu r. 1854—5 atd. Z národních písní osvojil si hlavně čistý jazyk a hladký verš, ale nevnikl hlouběji v jejich ducha a poetické krásy. Jeho zpěvy jsou buď prosté imitace národních písní nebo připomínají veršované kroniky.

Na národních písních zakládal svou poesii také *Jovan Sundečić* (1825—1900). Rodem z Bosny prožil své mládí v Dalmácii, vystudoval theologii v Zadru a v l. 1854—1863 byl profesorem v zaderském semináři bohosloveckém. R. 1864 odešel do Cetyně jako tajemník knížete Nikoly, kde žil deset let. Poslední dobu svého života ztrávil v Kotoru. Za svého mládí připojil se ke kroužku spisovatelů a vlastenců dalmatských, v jejichž čele stál A. Kazali, a přispíval básněmi do tehdejších časopisů srbských a chorvatských. Vydal několik sbírek lyrických a epických básní, z nichž významnější jsou: „Srce“ (1850), „Cvěće“ (1858), „Sjetva i Vršidba“ (1861) a „Krvava košulja“ (1864). Lyrické básně jeho opěvují hlavně lásku a bratrství nebo vyslovují básníkovy tužby osvítit a povznést národ. Vlastenectví, občanská důstojnost a láska k svobodě jsou hlavní motivy, jimiž básník protkal celé své dílo literární. Sám zakládal si nejvíce na reflexivní básni „Sjetva i Vršidba“ (Setí a mlácení). Má podobnou osnovu jako Schillerova „Píseň o zvonu“, ale podle přiznání básníkova Schiller mu nebyl vzorem. Shoda mezi oběma básněmi je skutečně jen formálního rázu. Sundečić líčí totiž postup práce rolníkovy od orání a zasévání až k vymlácení požatého obilí a připojuje k jednotlivým fázím této práce vlastenecké reflekse o svém národu, o jeho povinnostech, o přednostech, o nedostatcích a střídavých osudech. Při líčení svém nepovznesl se však nad suchou patriotickou didaktiku. Básnicky působivější jsou některé jiné básně jeho, jako na př. „Anđelija Kosorića“, živě vylíčený obrázek z národních bojů s Turky. Barevné kresby z Černé Hory za válek s Turky podávají i jiné jeho zpěvy, jako „Crnogorac“, „Majka Crnogorka“, „Kula Baja Pivljanina“ atd., jež jsou prohřáty básníkovým nadšením pro hrdinské činy Černohorců. Erotické básně „Milje i Omilje“ (1893), jež skládal ve svém pokročilém věku, se mu nedařily. Po celý svůj život byl Sundečić neúnavným hlasatelem bratrské

shody srbochorvatské. Heslem jeho bylo: „Srb Hrvatu neka bratsku ruku pruži a Hrvat sa Srbom nek s'iskreno druži!"

Z básníku, kterým byly vzorem národní písně, nejlépe podstatu jejich pochopil *Jovan Ilić* (1824—1901). Po studiích ve svém rodišti Bělehradě a ve Vídni byl gymnasijním profesorem, potom členem Velikého soudu a nějaký čas i ministrem spravedlnosti. Básniti začal r. 1843 a za vlivu Simy Milutinoviće a starší školy básnické. První sbírka jeho „P e s m e" (1854) měla ještě ráz poloklasický, didaktický a sentimentální. Znenáhla vybavil se z této starší manýry a začal básniti v duchu národním, a to tak dokonale v motivech, dikci a rozměru, že mnohé jeho básně bylo těžko rozeznati od písní národních; některé z nich vnikly do lidu a zpívaly se jako národní. Zejména Ilić mistrně vystihl zvláštnosti bosenských písní milostných, t. ř. sevdalinek, s jejich horoucností citovou a vášnivým tónem; básně jeho tohoto druhu, oděné uměle formou znělkovou, jsou arcidílem lyriky milostné, vyrostlé na půdě národní. Za vlivu milostné lyriky bosenské a německých romantiků, vzdělávajících motivy orientální, vznikla skupina jeho básní „D a h i r e" (1891), jež mají úplně barvitost, vůni a žár poesie orientální a mohou se měřiti s proslulými písněmi Bodenstedtovými („Lieder des Mirza Schaffy"). Dojem jejich jest zeslaben jediné hojným užíváním tureckých slov. Jak mistrně Ilić dovedl v národním duchu básniti, o tom svědčí i jeho delší zpěv epický „P a s t i r i" (1868), který se pokládá za nejlepší epickou báseň z doby romantické. Založen je na národní legendě. Dva jinoši zamilovali si tutéž dívku; ona nevědouc, pro kterého se rozhodnouti, určila, že bude toho, kdo k ní z údolí na vrch Kosmaj nejdříve doběhne. Jeden klesl mrtev na cestě, druhý doběhl až k ní, ale před jejími zraky vypustil ducha. Vidouc, co způsobila, probodla se nožem . . . Báseň má ráz úplně národní, povznáší se však nad národní píseň uměleckým provedením. Děj je protkán svěžími obrazy z národního života, obyčejů a bájí. Život pastýřů, jejich hry a zábavy, báječné představy o vilách a vilinském kole, Ivan-dan s tajemnými pověrami, vrch Kosmaj s Markovým stolem, všecko to je mistrně vloženo do rámce poutavého děje.

Miláčkem srbských čtenářů za doby romantismu byl *Zmaj Jovan Jovanović* (1833—1904). Studoval práva v Pešti, Praze a ve Vídni a jmenován byl zástupcem notáře ve svém rodišti Novém Sadě. Úřední činnost ho neuspokojovala, brzy se jí vzdal a věnoval se písemnictví. Když však poznal, že ze spisovatelství těžko vyživit rodinu, přijal místo inspektora v srbském učebném ústavě Tökölyově v Pešti, při čemž studoval medicinu. Dokončiv studie lékařské, usadil se v Novém Sadě, ale přirozená touha po změně a ztráta milované ženy a dcery honily ho místo od místa.

Roku 1879 vystěhoval se do Bělehradu, kde byl jmenován dramaturgem Národního divadla, vida však, že nahromaděním práce a povinností zanedbává nejmilejší svůj obor — poesii, vystěhoval se do Vídně, potom se vrátil znovu do Bělehradu jako městský lékař. Aby v stáří svém mohl klidně žít, srbská vláda zabezpečila mu stálý roční důchod. Nějaký čas žil v Záhřebě a v poslední době v Kamenici ve Srěmu, kde zemřel.

První své básně obsahu lyrického vydával v tehdejších časopisech „Srpski Letopis", „Sedmica", „Neven"a j. Roku 1864 vyšla sbírka milostných básní „Ďulići" (Růžice) a roku 1874 sebrané básně původní „Sve dojakošnje pesme". Sebrané básně původní i přeložené „Pevanija" vydány byly r. 1882. Jsou tam již také ukázky ze sbírky „Ďulići uveoci", která úplně vyšla r. 1883. „Druga Pevanija" vydala r. 1895—6 Srpska književna zadruga. Podle písní národních složil ještě tři svazky básní s názvem „Snohvatice" (1895, 1900) a „Devesilje" (1900).

Básnický talent Zmajův vyvíjel se především za silného vlivu Branka Radičeviće a národní poesie. Duch národních písní posvětil celé jeho dílo básnické a mnohé básně jeho mají všecky význačné přednosti písní národních a také znárodněly. Na těchto vzorech nepřestal a hleděl své přirozené nadání vzdělati hojným čtením básníků cizích. Na jeho básnické sklony a záliby ukazují četné překlady. Mnoho překládal z básníků maďarských, Petöfiho, Aranye a Madacha. Z německých básníků okouzloval ho zvláště Heine, básníci „Mladého Německa" a stoupenci orientální poesie (Platen, Bodenstedt). Dále si vybíral k překladům ukázky z Bérangera, Longfellowa, Puškina, Lermontova, Nekrasova, Prešérna, Nerudy a j. Při zvláštní pružnosti a přizpůsobivosti, jakou se vyznačoval, je jisté, že přední z uvedených básníků působili i na jeho směr básnický.

Vlastním oborem jeho tvorby byla lyrika. Za výkvět její pokládají se básně, obsažené ve sbírkách „Ďulići" a „Ďulići uveoci". V první sbírce jsou něžné básně milostné, jež byly poetickým výrazem jeho lásky k Ružici Ličaninové, pozdější jeho choti. Prostě, upřímně a vřele zobrazil v nich básník svou milostnou touhu a štěstí rodinné; lehce a výrazně, nezřídka v jednom případném obraze dovedl vysloviti celou symfonii citů, jež se vlnily v jeho srdci. Žalnými, elegickými tóny zaznívají zase básně ve sbírce „Ďulići uveoci", v nichž opěvoval ztrátu své choti a dcery. I tu uměl pro svůj hluboký žal najíti výraz silný, bezprostřední, takže verše jeho nelze čísti bez mocného dojetí. Zmaj měl otevřené srdce nejen pro vlastní radosti a žaly, nýbrž vřele cítil také se svým národem. V poesii své reagoval na všecky významné otázky politické a společenské, které tehdy zmítaly jeho otčinou. Jeho básně vlastenecké a politické slují vhodně repertoárem ideí, snah,

tužeb a tendencí srbského národa v druhé polovici XIX. století. Básník v nich dílem bojoval proti útisku ciziny, dílem potíral ty, kteří zdržovali volný rozvoj srbského národa, jakož i protivníky svobody a pokroku v lůně národa samého. Zejména v letech šedesátých a sedmdesátých byl předním duševním vůdcem svého národa a verše jeho odříkávaly se jako modlitby všude, kde žili Srbové. Láskou svou objímal všecky vrstvy národa a hlásal občanskou rovnost, ideály sociální a demokratické.

Ostrou zbraní, které užíval proti nepřátelům svobody a pokroku, byla satira. Vydával satirické časopisy „Zmaj" (1864 až 1871), — odtud jeho přívlastek Zmaj —, „Žižu" (1871—3) a „Starmali" (1878—1889). Četné jeho básně satirické, vynikající řízností vtipu a útočnou silou, směle a neúprosně stíhaly všecky vady národní a nebyly bez vlivu na smýšlení obecenstva srbského. Chtěl působiti i na srdce dětská a uměl se přizpůsobiti dětskému nazírání a cítění, jak svědčí jeho básničky „Vjetar", „Mali Jova", „Pčelica" a četné jiné. Pro děti vydával zvláštní list „Neven", aby je vychovával v duchu ušlechtile vlasteneckém.

Zmaj Jovanović byl bez odporu silný talent básnický, širokého rozmachu, hlubokého citu a vzácné plodnosti. Avšak pružnost a lehkost, s jakou veršoval, často ho sváděla k práci kvapné, povrchní a umělecky nepropracované; proto v jeho díle básnickém vedle ryzího zlata vyskytuje se velmi často pouhé pozlátko. Stoje v popředí pohnutlivé doby, na jejíž zjevy a poměry zvučně se ozýval, nejednou se dal vésti více tendencí politika a novináře nežli čistým instinktem uměleckým. Ale i přes tyto vady byl Zmaj Jovanović jedním z nejlepších a nejzaslouženějších básníků doby romantické, který domácí poesii ideově i formálně vysoko povznesl. Talent svůj věnoval službě národa, národ vděčně přijímal jeho dary a velebil ho jako svého nejnárodnějšího pěvce.

Druhým vynikajícím básníkem současným byl *Đura Jakšić* (1832—1878), rodem z Banátu. Studuje na malířské akademii ve Vídni, seznámil se s kroužkem srbských spisovatelů, k nimž náleželi Radičević, Daničić, Zmaj Jovanović a j., a začal si všímati poesie a skládati verše. Byly s počátku zcela diletantské, neboť byl v poetice nováčkem; přítel jeho Zmaj byl nucen vysvětlovat mu základy metriky a poetiky. Pobyv nějaký čas v Mnichově, vrátil se domů a hledal obživu jako malíř. Nenašed ji doma, odešel do Srbska, kde se nuzně protloukal brzy jako učitel na venkově, brzy jako učitel kreslení na jednotlivých ústavech. Teprve korektorství ve vládní tiskárně v Bělehradě zabezpečilo mu roku 1872 stálejší výživu. Než zdraví jeho bylo už valně porušeno dlouholetým strádáním, prsní neduh jeho se vzmáhal a brzy ho uvrhl do chladného hrobu.

Jakšić vzdělával všecky druhy poetické, lyriku, epiku, dra-

matiku i zábavnou prózu. Nejvíce proslul jako lyrik. Na jeho vzdělání básnické úspěšně působil Zmaj Jovanović. Byron a zvláště Petőfi, který nejlépe odpovídal jeho povaze. Básně začal uveřejňovati od r. 1853 v „Srbském Lětopise" a sbírku lyrických básní vydal r. 1873. Jakšić byl básník hlubokého citu a bouřlivého temperamentu; vše, co vřelo v jeho nitru, kypělo v jeho duši, tomu uměl dáti silný a uchvacující výraz; proto jeho lyrika působí mocným dojmem na čtenáře a podmaňuje si ho svou pravdou životní. V lyrice jeho nejčastěji se ozývá bouře citů, hněv, pohrdání, výsměch zároveň s tichým bolem, hlubokou touhou a láskou, plnou žalu a stesku. Erotické básně Jakšićovy ostře se odlišují od erotiky jiných básníků srbských; nejsou měkké a sentimentální, ani divoké a vášnivé, nýbrž mužné, vřelé a vždy pravdivé. Upřímné a pádné jsou také básně vlastenecké, opěvující národ, svobodu a junáctví. Vlastenectví jeho nebylo abstraktní a snivé, než činorodé a hotové za vlast prolíti krev, což prokázal již ve svém mládí, účastniv se r. 1849 jako dobrovolník bojů za svobodu Srbů. V jeho ústech zněla zcela upřímně bojovná píseň, vyzývající Srby k odboji:

„Падајте, браћо! плин'те у крви!
Остав'те села, нек' гори плам!
Бацајте (vrhejte) сами у огањ децу!
Стресите с себе ропство и срам (hanbu)!"

V spravedlivém hněvu vyčítá Evropě („Evropi"), že nemá soucitu s utrpením křesťanské raje, a trpce žaluje:

„Не може више, раја не може
сносити јарам (jařmo), мучити труд (snášet námahu)!
Тиран нас гази (šlape), срамоти (hanobí), жене,
усева наших отима плод . . .
Изгинућемо — али свободни!
Јер Србин неће да буде роб!
Тамо далеко, на светом гробљу,
потражићемо: живот ил' гроб!"

Procítěnou báseň věnoval Jakšić mučedníku kostnickému „Jan Hus". Lyrické básně Jakšić skládal, dokud byl mladší, pln síly a svěžesti, asi do r. 1870. Od té doby psal více básně příležitostné, politické a satirické. Satira jeho byla rovněž řízná a ostrá.

Epické básně Jakšićovy, jako „Plen", „Iskušenik" „Bratoubica", „Nevesta Pivljanina Baja", „Barjaktarović", „Mučenica" a j., jsou celkem jednotvárné. Opakuje se v nich téměř stále jeden a týž motiv. Krásnou dívku srbskou Turci odvlekou do harému, její ženich přichází se svými hajduky, zabije Turka, zapálí jeho dvorec, osvobodí zajatou a odchází s ní na svobodu do hor. Vedle toho oblíbil si ještě motiv,

jak se hrdinská dívka srbská převleče za junáka, vyhledá bega a probodne ho nožem. Po obsahu jsou tyto epické básně výstředně romantické, dobrodružné, rozpoutané a pravdě nepodobné. Nejlepší jsou v nich partie lyrické, malebné popisy, verš lehký a zvučný. Básnický styl Jakšićův vyznačuje se vůbec zvláštní malebností, projev to jeho vlohy malířské. Zvláště krásné jsou jeho obrazy a popisy; nejsou to popisy přesné a konkretní, spíše básnické vise. Zvučná barvitá dikce je rovněž jeho předností. Miloval slova silná, jadrná, zvučná. Vytvořil svuj slovník, podle něhož možno ho již poznati. Na každé stránce vyskytují se slova jako hrom, oheň, plamen, blesk, vítr, bouře, noc, mrak a p. Při volbě slov více u něho rozhodovala barvitost a zvučnost než sám smysl. Hojné opakování, parafráze, apostrofy, smělé tropy dodávají dikci jeho hlučný a efektní ráz.

Ideami omladinskými oduševněni byli i jiní básníci, jichž počet stále vzrůstal. Výstřední snahou po originálnosti vyznačoval se mezi nimi *Laza Kostić* (1841—1910). Zjednal si nevšední vzdělání literární, znal cizí jazyky a literatury a nebyl bez talentu. Již jako student přeložil několik zpěvů z Iliady v desítislabičném rozměru národním a svými smělými verši strhl na sebe pozornost vrstevníků, takže byl stavěn hned vedle Zmaje a Jakšiće. Mezi jeho básněmi je skutečně několik pěkných zpěvů lyrických a také některé balady jeho, jako „S a m s o n i D a l i l a“ a „M i n a d i r“ jsou podařené. Ale přemrštěná snaha býti originálním, tvořit jinak než ostatní, ohromovat geniálností sváděla ho s pravé cesty umění. Chtě býti geniálním, převracel všecko na ruby — u něho Amor byl opilý a Bacchus zamilovaný — užíval podivínsky vymyšlených obrazů a metafor. Lesy a pohoří byly mu „modřiny“, vzniklé ranami, jež rozhněvaný Bůh zasazoval hříšné zemi, nebe — toť „prohnutá noha boží“, hvězdy jsou „žhavé mozoly“ na boží noze a p. Zvláště si liboval v naivní hře slov, tvořil si novou řeč, novou skladbu, nový slovník beze všeho zřetele na pravidla gramatická. V baladách jeho nejvíce zarážela disonance obsahu a formy; často obsah zcela tragický odíval formou tak lehkou a hravou, že celek činil dojem nějaké travestie. Hrál si vůbec na genia, jemuž je vše dovoleno, a hřešil na své domnělé velikášství. Se stejným sebevědomím vystupoval i v dramatě.

Jako básník rozněcujících zpěvů zjednal si zvučné jméno *Stevan Vladislav Kaćanski* (1830—1890), profesor gymnasijní a redaktor „Velké Srbije“. Básně jeho nebyly prázdné deklamace o vlasti a slasti, nýbrž prohřáty byly hlubokým citem a upřímnou láskou k národu a strhovaly svou vnitřní silou a básnickým vzletem. Zněly často jako národní hymny, vyslovující v poetické formě city a tužby, jež plnily tehdy nitro všech uvědomělých a pokrokových Srbů. Mocný ohlas vzbudil jeho zpěv „G d e j e

srpska Vojvodina“ nebo „Narodni zbor“, začínající verši:

„Хej трубачу с бојне Дрине,
де затруби збор!
Нек одјекну (ozvou se) Шар планине
Ловћен, Дурмитор!“

a vyslovující ideál Velikého Srbska, kdy se myslelo, že se přiblížil čas táhnout:

„преко Шаре и Балкана,
хајд на Цариград!“

Své touze a stesku vlasteneckému dal sytý výraz v překrásné básni „Oj oblaci“:

„Oj облаци мутна ока,
што на исток (východ) путујете,
што и мене не узмете?
Ja сам дете са истока.“

Dařily se mu i delší básně, jako „Graov-laz“, opěvující slavné vítězství Černohorců na Grahovu; tento zpěv spolu s básněmi „Noćnica“ a „Na Srbobranu“, jejichž předmětem jsou rovněž výjevy z válek za svobodu, tvoří překrásnou trilogii bojovné poesie omladinské. K nim se řadí uměleckým provedením „Panjelinion“, báseň věnovaná povstalým Řekům na Kretě; básník horlí pro sbratření obou národů, Srbů a Řeků, utiskovaných od Turků, a posiluje je věštbou v lepší budoucnost:

„И доће време Душаново
Периклеса славни век —
Јелинско-Српско братство ново
живеће, живело за навек!“

Plodnou a mnohostrannou činnost rozvinul *Milorad Popović Šapčanin* (1847—1895). Skládal básně, dramata, povídky a cestopisy. Ke svým básním lyrickým, jež shrnul do sbírek „Pesme“ (1863, 1866), „Žubori i Vihori“ (1883), vybíral si se zálibou předměty něžné, idylické, opěvoval lásku, zoru, večer, samotu, luhy a květy, a to tónem sentimentálním, jak se tomu naučil od německých idyliků a jak to odpovídalo jeho snivé, sentimentální povaze. Lyrika jeho byla vlastně opožděným sentimentalismem v poesii srbské. Mnohem působivější byly jeho básně, obsažené v cyklu „Iz prve mladosti“ a „Izlet u selo“. Básník v nich zobrazoval vzpomínky na své šťastné mládí a popisoval život na vsi; byly prohřáty vřelým citem a nelíčenou srdečností a zněly upřímně, pravdivě a přirozeně. Delší výpravné básně zabarveny jsou rovněž sentimentální náladou básníkovou. „Monach“ je plačtivá historie nešťastné lásky, která se končí v klášteře, a „Nevesta Ljutice Bogdana“ má sice rámec historický, ale v podstatě je to romantická povídka rytířská ve verších milostného obsahu.

V době tak vzrušené, jako byla omladinská, vystoupilo mnoho básníku, kteří pěli básně vlastenecké a rozněcovali bojovnou mysl svých rodáku. Někteří z nich zasluhují zvláštní zmínky. Vřelým citem a pravou poesií prodchnuty byly básně *Vladimíra Vasiće*. Jeho „davorije" (bojovné písně): „Nek vidi dušman!", „Proklet bio", „Siromah sam" náležely k nejoblíbenějším písním vlasteneckým. Bojovnou náladou překypovaly básně *Ivana Dragaševiće*. Jeho píseň „Jeka od gusala" rozlétla se po celém národě a každý uvědomělý Srb znal její rozechvělé verše:

„Србин сеје, а Турчин пожњева,
Србин гаји (ošetřuje), а Турчин ужива.
Србин ради (pracuje), а Турчин се слади,
Србин роди, а Турчин одводи . . ."

Jovan Grčić-Milenko (1846—1875), básník nevšedního vzdělání, zemřelý v prvním rozkvětu, vedle vlasteneckých básní napsal originální a svěží písně, v nichž líčil své dojmy z přírody a ze života vesnického. Všednímu životu, světu malých lidí uměl v nich odlouditi tak upřímné a pravdivé tóny, že se mu v tom málokdo vyrovnal. Jsou to nejstarší ukázky srbské realistické poesie.

[J. Скерлић: Омладина и њена књижевност. Београ. 1906. — Св. Вуловић: Бр. Радичевић (Глас С. К. Ак. 13—14, 1889—1890). — Ђ. Ђорђевић: Нови подаци о животу и раду Бр. Радичевића (Бранк. Коло 1895, 4—6, 8—9). — Т. Остојић: О постанку »Кола« у »Бачком Растанку« (Бр. Коло 1900, 1); Studie o B. Rad. (Rad 218, 1918); Hronologija pjesama B. R. (ib.). — Д. Костић: Бранко и Уланд (Срп. Књиж. Глас. 18, 1907). — П. Поповић: Бранкова »Туга и Опомена« (Хрв. Срп. Алманах 1911); Бр. Рад. Б. 1924. — М. Будисављевић: Јоксим Новић Оточанин (Бр. Коло 1907, 13). — H. Badalić: Izabrane pjesme Jov. Sundečića (úvod). Zagr. 1889. — М. Цар: Моје Симпатије III. (J. Сундечић). — А. Гавриловић: Одјеци Шилерова »Звона« у срп. умет. поезији (Год. Н. Чупића 25, 1906). — Љ. Недић: Из новије срп. лирике. Београ. 1893 (J. Илић). — J. Продановић: J. Илић (Срп. Књ. Глас. 1901, 2.).

А. Хаџић: Змај-Јован Јовановић. Н. Сад 1882. — Љ. Недић: Из новије срп. лирике (p. 63—98), Новији срп. писци (p. 209—243). — М. Цар: Моје Симпатије II; »Зора« 1899. — Бранк. Коло 1899. — Л. Костић: О J. Јовановићу Змају. Сомбор 1902. — Б. Поповић: J. Јовановић Змај (Срп. Књ. Глас. 1904). — С. Пандуровић: Змај (Н. Искра 1904, 6—7). — J. Максимовић: Змајева лектира (Срп. Књ. Глас. 17, 1907). — Т. Остојић: Змај J. Јовановић и Ђорђе Рајковић (Лет. М. Срп. 251—2, 1908).

Св. Вуловић: Ђура Јакшић, песник и сликар (Год. Н. Чупића 4, 1882). — Љ. Недић: Из новије срп. лирике. — J. Скерлић: Ђура Јакшић у години 1870 и 1871 (Срп. Књ. Глас. 14, 1905). — Љ. Недић: Из новије срп. лирике (Л. Костић). — Св. Стефановић: Нешто о лирици Л. Костића (Бранк. Коло 1904, 8—9). — В. Петровић: Л. Костић (Босан. Вила 1911, 3).

— Р. Симоновић: Л. Костић. Сомбор 1913. — Љ. Недић: Из новије срп. лирике (Ст. Вл. Каћански). — М. Савић: М. П. Шапчанин (Из срп. књижевности. Н. Сад 1898). — Љ. Недић: Новији Срп. Писци (Шапчанин). — Ј. Скерлић: М. П. Шапчанин (Писци и Књиге VI). — »Бранк. Коло« 1905, 24 (Грчић-Миленко).]

4. Národní obrození Bulharů a počátky nové literatury.

Vlastenecké hlasy otce Paysije a biskupa Sofronia byly prvním utěšeným projevem budícího se vědomí národního. Rozšířiti toto sebevědomí v širokých vrstvách národních a dáti mu pevné základy — bylo úkolem bulharských buditelů. Úkol jejich byl svrchovaně obtížný a vyžadoval zvýšeného napětí všech sil, houževnaté vytrvalosti a oddaného sebeobětování ve prospěch národního celku. Buditelům bulharským bylo přemáhati ohromné překážky, nakupené jak se strany vlády turecké, tak i od výbojného helenismu, jenž šířil svou moc na úkor národa bulharského. Helenism měl v ruce účinné prostředky, jimiž si podmaňoval Bulhary: církev, školu, pokročilou kulturu a politický vliv. Bojovníkům bulharským scházely však nejdůležitější zbraně, jimiž by mohli podporovat a šířit národní hnutí: nebylo škol, nebylo učebných knih a nebylo až na skrovné výjimky schopných lidí, kteří by mohli poučovati a vésti neuvědomělý, zastrašený a zubožený lid. Proto obrození bulharské bylo pomalé a vyžadovalo mnoho obětí.

Také k Bulharům začaly vnikat vlny osvobozenského hnutí, jež se po francouzské revoluci šířily v celé Evropě; hesla romantiky, zdůrazňující význam národnosti, probouzela lásku k mateřskému jazyku a k výtvorům národního ducha; boje Srbů a Řeků za svobodu na poč. XIX. stol. rozněcovaly i u Bulharů touhu po svobodě a války ruské posilovaly naději svrhnouti potupné jho turecké za pomoci ruské. Samo Turecko bylo nuceno, zvláště po válce krimské, zavádět mnohé reformy v duchu národní rovnoprávnosti a náboženské snášelivosti, čímž se nemálo přispívalo k ekonomickému zmohutnění bulharského živnostnictva, jež potom štědře podporovalo bojovníky za svobodu. S rostoucím vzděláním rostlo i národní uvědomění, jež se nejmocněji projevovalo v městech Kotlu, Trěvnu, Slivnu, Kaloferu, Koprivštině, Panagjurišti a j.

Uvědomělí jednotlivci — byli to hlavně učitelé (daskalové) — snažili se především zbavit lid otrocké závislosti na duchovenstvu řeckém, které bulharský lid hmotně vyssávalo a odnárodňovalo. Vláda turecká sama závislost tuto poněkud obmezovala, jmenovitě zákonem (Hati-Humajunem) z r. 1856, jímž se dovolovalo každé církevní obci volit si z laiků a duchovních radu, která by rozhodovala o světských i duchovních potřebách kře-

sťanu, a všem křesťanským obcím se přiznávalo právo zřizovat si školy. R. 1860 předložilo valné shromáždění bulharské obce v Cařihradě vládě žádost, aby bylo dovoleno zřizovati nezávislé církve v oblasti bulharského národa a aby byl duchovní hodnostář bulharských obcí církevních zároveň představitelem bulharského národa před vládou. Výsledkem těchto usilovných a často i bouřlivých snah bylo, že sultanovým fermanem z r. 1870 zřízena byla zvláštní bulharská eksarchie a r. 1872 dosazen byl Antim, biskup vidinský, za prvního eksarchu se sídlem v Cařihradě. Antim chtěl zprvu smířiti se s řeckým patriarchou, když však u něho narazil na příkrý odpor, vyhlásil na svátek Cyrila a Metoděje bulharskou církev za samostatnou. Zřízením eksarchátu nabyl národ bulharský důležité instituce veřejné, která byla živým symbolem Bulharů jakožto zvláštního kulturního a národního živlu v turecké říši.

Zároveň s bojem za svobodnou církev rozvíjel se boj za politickou svobodu, který byl mnohem těžší a nebezpečnější. Nemohl se vésti doma před očima slídivých janičarů a nepřátelských Řeků, leč za hranicemi; proto přední bojovníci za politickou svobodu byli emigranti v Srbsku, Rumunsku a Rusku. Nejdříve organisovány byly čety hajducké, které sváděly s Turky ojedinělé boje a bouřily obyvatelstvo k odporu proti útisku Turků. Když se pak ukázalo, že tento způsob boje nepostačí k dobytí svobody, přistoupilo se k organisaci tajných revolučních komitétů v Bulharsku samém. Povstání, několikráte s velikými obětmi podniknutá, neměla příznivého výsledku. Teprve za války rusko-turecké (r. 1877), které se Bulhaři účastnili v osmi praporech dobrovolnických, vybojována byla svoboda a mírem svatoštěpánským (1878) zřízeno knížetství bulharské.

K rozmícení národního vědomí mezi Bulhary na počátku mnoho přispěl *Jiří Ivanovič Huca-Venelin* (1802—1839), rodem z Podkarpatské Rusi. Vystudovav gymnasium v Užhorodě a Szatmáru a universitu ve Lvově, r. 1823 odcestoval na Rus do Kišiněva, kde poznal bulharské kolonisty v Bessarabii, a od té doby bulharský národ byl zálibným předmětem jeho studií. V Moskvě vystudoval r. 1829 lékařství a zároveň vydal za přispění Pogodinova první ukázku svých prací o Bulharech „D r e v n i j e i n y n ě š n i j e B o l g a r e“. Mladý slavista vystoupil tu s novými názory o původu volžských a dunajských Bulharů dokazuje, že byli Slované, nikoliv Tataři, a že tvůrci slovanského písemnictví, Cyril a Metoděj, psali bulharsky. Kniha jeho, psaná s vřelou láskou k minulosti Bulharů, projevovala zároveň tak silnou víru v lepší jejich budoucnost, že měla silný účinek na šíření vědomí národního. Ruská akademie v Petrohradě uložila pak Venelinovi, aby na její útraty cestoval do Bulharska, poznal

tamní obyvatelstvo a sbíral materiál pro gramatiku, slovník a národopis bulharský. Bylo právě po válce rusko-turecké (r. 1829), když Venelin vstoupil ve Varně na půdu tureckou. Ruské vojsko vracelo se domů, v zemi zuřil hlad a cholera. Vzdělanější Bulhaři, kteří by byli mohli podporovat mladého badatele, byli na útěku a u ostatních setkával se s tupou nedůvěrou a podezříváním. „Po každé, když jsem pánů Bulharů žádal, aby mi diktovali nějakou píseň, divili se nechtíce rozuměti, k čemu to; konečně usoudili, že za tím vězí něco tajného, a naprosto mi odřekli . . .“ Za nepříznivých poměrů Venelin obešel Dobrudži a dostal se do Silistrie, ale odtud byl nucen se vrátit. Nicméně byl výtěžek jeho cesty bohatý; sebral značný počet rukopisů, zaznamenal mnoho národních písní a naučil se živému jazyku bulharskému. R. 1831 vrátil se do Moskvy a věnoval se zpracování sebraného materiálu; bylo mu však možno dokončiti a vydati toliko část svých studií: „O charakterě narodnych pěsen Slavjan zadunajskich“ (1835), „O zarodyšě novoj bolgarskoj literatury“ (1838). Po jeho předčasné smrti vydán byl druhý díl spisu: „Drevnije i nyněšnije Bolgare v političeskom, narodopisnom, istoričeskom i religioznom otnošeniji k Rossijanom“ (1858) s biografií od P. Bezsonova, dále „Vlacho-bolgarskija ili Dako-Slavjanskija gramoty“ (1840), „Kritičeskija izslědovanija ob istoriji Bolgar“ (1849), „Někotoryja čerty putešestvija v Bolgariji“ (1857). Národní písně jím sebrané byly s jinými ještě písněmi vydány od P. Bezsonova ve sbírce „Bolgarskija pěsni“ (1855). V rukopise Venelin zanechal bulharskou mluvnici, stati o ukrajinském pravopise, o charakteru národních písní Slovanů zakarpatských, t. j. Slováků, o mravech a obyčejích Srbů, o Kollárových „Zpěvankách“ a j., svědčící o jeho širokých studiích slovanských. Spisy jeho nemají zvláštní ceny vědecké; byl' Venelin romantik, který se dal unášeti fantasií a smělými hypothesami, avšak Bulharům prokázal služby neocenitelné. Jednak vzbudil pro ně sympatie v Rusku, jednak podporoval vzrůst národního uvědomění mezi Bulhary a učil je vážiti si svého jazyka a své národnosti.

Jak nabádavě působil Venelin na roznícení vlasteneckého citu, toho zřejmým dokladem je *Vasil Evstatiev Aprilov* (1789—1847), rodem z Gabrova. Až do r. 1831 byl Aprilov, vzdělaný a zámožný obchodník v Oděsse, vášnivým stoupencem helenismu, podporujícím kulturní i politické snahy řecké. Spis Venelinův o Bulharech otevřel mu oči a probudil v něm vřelou lásku k otčině, takže si umínil založiti v rodném městě Gabrově vzornou školu bulharskou, která by šířila vyšší vzdělání mezi jeho krajany. Dohodnuv se s Palauzovem, rovněž majetným obchodníkem v Oděsse, a s kupci v Bukurešti, sebral značný fond, kterým zajistil eksistenci školy v Gabrově. R. 1835 byla škola, první svého druhu v Bulharsku, otevřena a řízení její svěřeno mnichu ryl-

kého kláštera Neofitu Rylskému. Aprilov nepřestal pečovati o rozkvět školy gabrovské a svou štědrostí usnadňoval mladým Bulharům pobyt na školách ruských. Sám byl činný jako spisovatel, vylíčiv v knize „Dennica novobolgarskago obrazovanija" (Oděssa 1841) národní probuzení Bulharu, pokud se projevovalo ve školství a písemnictví. Zajímala ho zvláště otázka bulharského jazyka spisovného a pravopisu. Ve spise „Mysli za segašnoto bolgarsko učenije" (Od. 1847) doporučoval za základ spisovného jazyka živou řeč národní s náležitým zřetelem k starší fázi jazyka bulharského a byl jedním ze zakladatelů t. ř. školy bulharské proti starší škole slavenobulharské, užívající směsi z církevní slovanštiny a živlů národních.

Jako Aprilov a jeho přátelé, tak i jiní bulharští obchodníci doma i za hranicemi štědře podporovali osvětové a národní snahy, zakládali církevně-školské obce, zřizovali školy, přispívali na vydávání školních knih a p. V 5—6 letech po založení vzorné školy v Gabrově bylo už v městech 53 čistě bulharských škol. Později zakládány také pedagogické a duchovní ústavy, škola v Gabrově proměněna v reálné gymnasium a uvědomělejší Bulhaři posílali své syny na studie do ciziny, Ruska, Bělehradu, Bukurešti, Vídně, Lipska, Paříže, takže inteligence přibývalo. „Patriarchou bulharských učitelů a spisovatelů" právem nazývá K. Jireček *Neofita Rylského* (1793—1881). Neofit byl inteligentní mnich a praktický pedagog; nejdříve učil v klášterní škole rylské, potom odešel do Bukurešti, aby poznal zřízení a metodu vyučovací na tamní řecké škole střední. Dvě léta působil prospěšně na nové škole v Gabrově a podle ní zřídil podobné školy v Koprivštině a Kazanlyku. Později byl povolán za učitele církevní slovanštiny na bohosloveckou akademii na ostrově Chalku. Psal učebnice a spisy filologické a mravně filosofické. Pro školy složil „Vzaimnoučitelnicitě tablici" (Bukur. 1835), pomocnou knihu při učení čtení a psaní, a bulharskou mluvnici „Bolgarska gramatika" (Kragujevac 1835), v níž se řídil mluvnicí Smotryckého-Mrazoviče. V otázce spisovného jazyka zaujal střední cestu mezi školou slavenobulharskou a bulharskou. Základem spisovné řeči byl mu národní jazyk, ale zároveň přihlížel k církevní slovanštině, kterou ztotožňoval se starou bulharštinou. Dobré vzory pro spisovnou řeč spatřoval v damaskinech XVIII. st. Pro posluchače bohoslovecké akademie v Chalku sestavil „Christomatii na cъrkovno-slavjanski ezik s grъcki rěčnik" (1852). Kromě knih obsahu nábožensko-mravního a historického a kromě překladu Nového zákona do novobulharštiny sestavoval bulharsko-řecký slovník, který však nebyl dokončen.

O lepší způsob vyučování mládeže zasloužil se *Petr Berovič (dr. Beron)*, rodem z Kotla (1795—1871). Vzdělání nabyl ve Varně

a v Bukurešti a jako učitel u zámožného kupce Ant. Jovanoviče v Brašově napsal r. 1824 „Bukvar s različni poučenija za bolgarskitě učilišta", obecně „riben bukvar" zvaný. Dotavadní bukvary měly pouze texty církevně-slovanské a řecké obsahu náboženského. Berovič rozdělil bukvar ve dvě části; první obsahovala slabikář, gramaticky upravený, druhá čítanku, do níž byly pojaty články z rozmanitých oboru poučných, jako národní přísloví, mravoučné anekdoty, bájky, stati historické, přírodopisné, zeměpisné a j. Bukvar všeobecně se rozšířil, s reální látkou přinášel i názornou metodu, místo církevního jazyka uváděl živou řeč národní a přispíval k všeobecnému vzdělání. Berovič studoval potom v Mnichově a Heidelbergu lékařství a usadil se jako lékař v Bukurešti. Jsa obětí intrik, vzdal se lékařské prakse a věnoval se obchodu, čímž nabyl značného jmění. Žil střídavě v Paříži, Německu a Anglii, zabývaje se přírodními vědami; vědecká díla psal francouzsky, německy a řecky. O bulharské školství nepřestal pečovati a veškeré své jmění odkázal na vydržování škol.

Jako skladatel učebnic a zároveň jako smělý bojovník proti helenismu proslavil se hilendarský archimandrita *Neofit Bozveli* († 1848), rovněž rodem z Kotla. Vzdělav se v řeckých školách, pochopil význam školy pro rozvoj národního hnutí bulharského a umínil si, že opatří pro bulharské žáky vhodné učebnice. Roku 1835 vydal s nadpisem „Slavjano-bolgarskoe děto-vodstvo" nákladem srbského knížete Miloše Obrenoviče v Bělehradě několik učebnic, sám je roznášel po okolí a při tom povzbuzoval své spolurodáky k boji s fanariotským duchovenstvem. Roku 1838 odešel do Cařihradu a soustředil kolem sebe tamní kolonii bulharskou, chtě z ní vytvořiti velikou obec, která by měla svou bulharskou bohoslužbu a církev. Při tom měl na mysli utvořiti v Cařihradě střed národních a kulturních snah bulharských, jak to vyložil ve spisech „Mati Bolgaria" a „Prosveštenyj evropejec", rukopisně dochovaných. Od svých probuzenských snah nedal se odstrašiti ani hrozbami řeckého patriarchy ani vězněním v Hilendaru.

Zároveň se vzrůstem školství vyskytly se pokusy působiti na vzdělání lidu periodickými publikacemi. *Konstantin Fotinov*, učitel ve Smyrně, kromě učebnic začal vydávati poučný časopis „Ljuboslovie" (1842, 1844—46), v němž šířil užitečné vědomosti z rozmanitých oborů naukových, historie, geografie, přírodopisu a pedagogiky. Jako publicista proslul zvláště *Ivan Andrejev Bogorov* (1818—1892). Vystudovav duchovní seminář v Oděsse, učiteloval na různých místech, potom v Cařihradě založil knihtiskárnu a v Paříži vystudoval lékařství. Maje živý zájem pro společensko-politické a kulturní snahy svého národa, v Lipsku r. 1846 pokusil se vydávati první bulharský časopis politický,

který však neměl úspěchu. Zato jeho „Carigradski věstnik", založený r. 1847, byl nejrozšířenější časopis bulharský v letech padesátých. V Cařihradě redigoval pak „Bъlgarski knižici" (1860) a v Plovdivě, kde provozoval nějaký čas lékařskou praksi, vydával „Žurnal za nauka, zanajat i tъrgovija". Později založil v Bukurešti časopis „Narodnostь". Pilně sbíral národní písně a přísloví a vydal „Bъlgarski narodni pěsni i poslovici" (Pešť 1842) a „Bъlgarski nar. pěsni iz Bъlgarskija knižatnik" (Sofija 1879). Mnoho se zabýval otázkou spisovné řeči a pravopisu. Roku 1844 vydal v Bukurešti „Pъrvička bъlgarska gramatika", v níž vítězně potíral zásady slavenobulharské školy a horlil pro spisovnou řeč, založenou na živé mluvě lidu. Když pak začaly vnikati do spisovné bulharštiny rusismy, stavěl se tomu na odpor a horlil pro čistotu řeči; výrazy cizí, jichž bylo v bulharštině mnoho, nahrazoval překlady nebo slovy nově tvořenými.

Pomalu, ale jistě rostlo a mohutnělo národní hnutí bulharské a začalo se organisovati. Nejdříve za hranicemi, potom i doma vznikají národní a osvětová družstva a zřizují se čítárny (čitališta), které vedle škol tvoří důležitá střediska kulturních snah. Roku 1853 založena byla v Bukurešti společnost „Napredъk", jejímž účelem bylo povzbuzovat a řídit kulturní a národněpolitické snahy bulharské; podobný úkol mělo „Odeskoto bъlgarsko nastojatelstvo", zřízené r. 1854. V Cařihradě vzniká „Učeno družestvo" (r. 1858), které vydává sbírku „Bъlgarski knižici", o něco později stává se kulturním středem Bulharů v Cařihradě čítárna, vydávající věstník „Čitalište". V Moskvě je orgánem studující mládeže „Bratski truď" (1860) atd.

V čelo osvobozenského hnutí postavil se veliký vlastenec, publicista a spisovatel *Georgi Sava Rakovski* (1821—1867). Narodil se v Kotlu, odkud vyšla řada nadšených bojovníků národních, jako Sofronij, Berovič, Neofit Bozveli, G. Krstevič a j., a vyrůstal uprostřed velkolepé přírody balkánské, odkojen jsa její hajduckou poesií a junáckými písněmi. Učil se bulharsky a řecky v kotlenské škole, potom byl poslán do vyšší školy řecké v Cařihradě. Odtud odjel do Brajly, kde se utvořila bulharská četa povstalecká. Když místní úřady bránily četě vniknout do Bulharska, povstala srážka, Rakovski byl uvězněn a poslán do Cařihradu, odkudž uprchl do Marseille. Po půldruhém roce vrátil se do Kotlu, kde otec jeho vystoupil proti ziskuchtivým čorbadžijům (bohatým hospodářům), kteří ze msty otce i syna udali tureckým úřadům jako vzbouřence; oba byli v okovech odvlečeni do Cařihradu, 9 měsíců drženi v nejhorším vězení a potom odsouzeni na 7 let těžkého žaláře. Za 3½ roku dostalo se jim však amnestie (r. 1847). Rakovski zůstal v Cařihradě, zabýval se advo-

kacií, potom obchodem a zjednal si značné jmění. Účastnil se spolu s Neofitem Bozvelem bojů za samostatnost bulharské církve a za války rusko-turecké (1853) vstoupil do tureckých služeb, hodlaje plány Turků oznamovati Rusům. Byl však prozrazen a pod přísnou stráží poslán do Cařihradu, kde ho očekávala jistá smrt. Cestou uprchl stráži, tajně došel do Cařihradu a sestavil tam hajduckou četu, s níž se chtěl dostati k vojsku ruskému. Těkal s ní po Staré planině a po bulharských klášteřích, vžil se do hajduckého života, všímal si národních písní a tradic a v klášteřích se zájmem pátral po starých dokumentech historických. Několik měsíců skrýval se tajně u své sestry v Kotlu a r. 1855 vypravil se do Bukurešti. Seznav, že zatím nelze očekávat osvobození Bulharska za přispění Ruska, nýbrž že třeba spoléhat na vlastní síly, začal k tomu cíli energicky pracovat. Vypravil se do Srbska a usadil se v středisku tehdejšího národního života srbského v Novém Sadě. Za přispění srbského publicisty Danila Medakoviće, redaktora „Srbského dnevniku", začal vydávati „Bъlgarski dnevnik", v němž psal proti turecké vládě, dorážel na řecké duchovenstvo v Bulharsku, vyličuje jeho vady, a podával zprávy o politickém a literárním životě u Slovanů. Časopisem svým chtěl působiti na široké vrstvy bulharské, aby v nich vzbudil národní a politické uvědomění. „Bъlgarski dnevnik" našel horlivé odběratele v Bulharsku, Cařihradě, Rumunsku a Srbsku, takže Rakovski chtěl jako přílohu k němu vydávati „Dunavskij lebed", časopis poučný a zábavný, ale vyšlo jen ukázkové číslo, ježto „Bъlgarski dnevnik" na žádost turecké vlády byl zastaven a Rakovski z Rakouska vypovězen.

Uchýlil se do Oděssy, aby pokračoval ve své činnosti publicistické, ale pokusy založiti tam bulharské noviny byly marné. Znepřáteliv si ruskou vládu, byl nucen opustiti Oděssu a uchýlit se do Srbska, kde se sblížil s vládou srbskou a uskutečnil svůj starý plán vydávati list „Dunavski lebed" (1860), který má důležitý význam v historii politického obrození Bulharů. Uveřejňoval tam stati o otázkách politických, o církevním boji Bulharů, o podmínkách osvěty bulharské a informoval cizinu o poměrech v Bulharsku. S počátku psal zdrželivě o vládě turecké, jako by ji chtěl přesvědčiti, že povinností její je vyhověti požadavkům bulharského národa, když však viděl nedostatek dobré vůle, uveřejňoval zprávy o křivdách tureckých úřadův a útočil na tureckou vládu. Časopis jeho s počátku téměř nepolitický nabyl rázu revolučního, což souviselo i s osvobozenským hnutím tehdejším v Italii a Uhrách. Znamenaje vznikající politické napětí mezi Srbskem a Tureckem, vyjednával s bulharskými vojvody a zřídil za pomoci srbské vlády legii bulharských dobrovolníků, s níž by, až vybuchne válka mezi Srbskem a Tureckem, vnikl do Bulharska a vznítil tam povstání, pro něž vypracoval

podrobný plán. S legií bulharskou, v níž byli osvědčení bojovníci národní, Vasil Levski, Stefan Karadža, Hadži Dimitr, Panajot Hitov a j., pomáhal Srbům vypuditi tureckou posádku z tvrze bělehradské, avšak k očekávané válce Srbů a Turků nedošlo, naopak, ujednán mezi nimi mír. Rakovski byl nucen rozpustit bulharskou legii a vzdát se zatím revolučních plánů. Z návodu srbské vlády agitoval potom v Athénách a v Cetyni proti Turecku a uchýlil se do Bukurešti, kde pokračoval ve své revolučně-politické činnosti a pracoval o sblížení Bulharů a Rumunů, vydávaje bulharsky a rumunsky noviny „Bąduštnost — Viitorulu" (1864), potom „Branitel — Aperatoriulu". Když pak r. 1866 Turecko hrozilo Rumunsku válkou, Rakovski měl utvořit bulharskou legii, byl však od nepřátel pomluven a od vlády rumunské podezříván, takže se raději vzdálil a zdržoval se v Bessarabii a Oděsse. Vrátiv se do Bukurešti, věnoval se organisaci hajduckých čet, pokládaje je za jediný prostředek, jímž lze uskutečnit revoluční ideje. Pro jejich činnost sestavil „Privremen zakon", v němž podal zevrubný návod, jak se mají čety zřizovat a jak mají pusobit. Vzmáhající se choroba bránila mu činně se účastnit revoluční organisace a přenechal ji vojvodům P. Hitovu, F. Totjuovi a j.

Rakovski byl bezprostřední předchůdce a učitel slavných revolucionářů, Levského, Karavelova a Boteva. Všecky jeho kroky vedla neobmezená láska k otčině a bulharskému národu. Významna jsou jeho slova: „Az sъm vsěkogy byl bъlgarin i šte bądą ne samo do grob takъv, no ješte i poslě smъrta šte ostavją zavěštanije, i prah mi da sja ne směsi s drugą narodnostь . . ." Tělesné pozůstatky jeho byly roku 1885 převezeny z Bukurešti do Sofie a pochovány v církvi sv. Neděle.

V letech 1853—58 Rakovski horlivě se zabýval spisovatelstvím. V memoárové črtě „Nepovinen Bъlgarin" dojemně vylíčil své strádání ve vězení v Cařihradě, když byl od sobeckých čorbadžiů osočen jako nepřítel vlády. Práce tato obsahuje cenný dokument autobiografický, v němž jsou podrobně vyloženy osudy jeho a podán věrný obraz historický ze života bulharského tehdejší doby. První tištěné dílo jeho „Prědvěstnik Gorskago pątnika" (1856) obsahuje obraz událostí v Bulharsku v letech 1853—6, humoresku „Prosvěta v Tursko" s ostrou kritikou kulturních poměrů v Turecku, satiru „Piršestvo na turski velmoži", v níž vylíčen mravní rozvrat vyšší společnosti turecké, a několik básní obsahu vlasteneckého. Podnětem delší básně „Gorski pątnik" (1858) byla autorova toulka s četou hajduckou po Balkáně. Četu vede vojvoda, jehož ústy Rakovski vykládá, jak pracovat k osvobození národa. Připomíná slavné junáky bulharské, kteří bojovali za vlast a svobodu, a dává je za příklad mladému pokolení, aby

sjednotíc se pod jeden svorný prapor, dalo se do boje s Turky. Přítomná doba, kdy jsou Turci strženi do války s Ruskem, přímo k tomu vybízí, aby se Bulhaři pokusili vybojovat si svobodu. Jednotliví junáci z družiny vypravují pak o svém životě a vykládají, co je přimělo, že vstoupili mezi hajduky. V jejich vypravování sytě se obráží nesnesitelný stav bulharského národa, zobrazuje se jeho politická a duchovní poroba a dovozuje se, že si Bulhaři mohou dobýti svobody jen *moudrostí, osvětou a chrabrostí*. Básnická hodnota „Gorského pątnika" je skrovná. Rakovski neměl ani básnického ducha ani erudice; v stylu napodoboval školské veršovnictví řecké a daskalské. Jedinou předností básně byl ideální zápal pro slavnou minulost otčiny a vřelá touha po jejím osvobození; tím, že báseň budila vědomí národní a city vlastenecké, splnila úplně své poslání. Byl to počátek revoluční poesie bulharské. Hajdukům bulharským byl v ní vytčen nový ideální cíl: místo, aby se mstili na jednotlivých Turcích za utrpěná příkoří, mají se semknout v pevný šik a bojovat proti Turkům za osvobození celého národa.

Vlastenecká tendence proniká také historické práce Rakovského, v nichž byl učelivým žákem Venelinovým. Dokazoval v nich starobylost národa bulharského a protestoval proti dotavadním výkladům historiků o původu Bulharů; proti těm spisovatelům evropským, kteří obhajovali Turků, ukazujíce na jejich zdánlivé reformy, dovozoval, že Turci nejsou schopni kulturního rozvoje, že se jejich náboženský fanatism a národní sobectví nikdy nesmíří s reformami ve prospěch ujařmených národů a proto jediná cesta k osvobození záleží v revoluci. Ve spise „Bъlgarskitě hajduti" (1867) Rakovski vřele se ujímal hajduků, vykládaje hajductví jako instinktivní projev revolučního ducha u národa bulharského; při tom zdůrazňoval zásluhy hajduků při osvobození Řeků a Srbů a jako dobrovolníků ve válce rusko-turecké.

Sebraný materiál folkloristický Rakovski vydal v knize „Pokazalec ili rąkovodstvo" (1859), kde podával zároveň návod, jak třeba zkoumat národní minulost a vyšetřovat staré památky národního života, jazyka, národnosti a dějin. V podstatě je to divná směs cenného materiálu etnografického a smělých fantasií o prvobytné kultuře bulharské. Souhrn jeho filologických, etnografických a historických názorů, jež dosud odděleně hlásal, obsahuje jeho publikace „Bъlgarska starina" (1865). Dovozuje v ní nejužší příbuznost bulharštiny se sanskrtem (sankrit = samskryt, tajný, posvátný jazyk), určuje souvislost bulharských názorů báječných s indskou mytologií a za předky Bulharů pokládá Pelasgy, první obyvatele Evropy, kteří přišli z Indie. Jazyk řecký podle něho je mnohem mladší než bulharský a vznikl teprve za vlivu prajazyka bulharského

Rekové, Gъrci = gorci, t. j. horští obyvatelé). Výklady jeho neměly žádné ceny vědecké, ale odkazováním na starobylý původ Bulharů a jejich jazyka budily lásku k minulosti národní a vnukaly víru v lepší budoucnost.

Počátky novobulharské *poesie* byly velice skrovné. Nejdříve skládány byly ódy náboženského obsahu v těžké řeči církevně-slovanské beze všeho rytmického skladu. Suchou rýmovanou prózou byly také skladby *Georga Tomiče Pešakova*, jenž z vděčnosti a k poctě Venelinově složil nejdříve ódu, potom elegii na smrt Venelinovu. Neumělé a málo vzletné byly též ódy, jež skládali Neofit Rylský a Bozveli. O možnosti rozkvětu bulharské poesie pochyboval sám Venelin; podle jeho mínění bulharská řeč se svými členy, často se opakujícími, nebyla vůbec schopna zvučných a plynných veršů. Národními písněmi byl tento předsudek vyvrácen a básníkům podány příkladné vzory poetických výtvorů.

Mezi nejstarší plody básnické, v nichž je zřetelný ušlechťující vliv národní poesie, náleží báseň „S t o j a n i R a d a“ (1845) od *Najdena Gerova* (1823—1900) z Koprivštice. Nabyv vyššího vzdělání na lyceu a na universitě v Oděsse, Gerov byl učitelem ve svém rodišti, později ruským konsulem v Plovdivě a neúnavným pracovníkem národním. V mládí skládal vlastenecké básně, překypující láskou k vlasti a touhou po ní, a psal milostné verše, jejichž předmětem byla Elena Mutevová, známá také jako básnířka a překladatelka z ruštiny. Nešťastná láska je též thematem jeho romance „Stojan i Rada“, posvěcené dechem národní poesie. Motiv z národní tradice básník uměle spojil se svými intimními city, svou milostnou touhou, v komposici, stylu i dikci vystihl ráz národních písní. Gerov zanechal však brzy poesie a proslavil se jako lexikograf. Jeho „Rěčnik na bъlgarskyja jazyk“ (1895—1904), k němuž začal sbírat látku již od r. 1845, je pravou pokladnicí jazyka bulharského. Gerov vzal za základ živý jazyk národní, užíval však pravopisu etymologického, udržuje tím spojení se starou bulharštinou.

Vrstevník Gerovův, *Dobri Čintulov* ze Slivna (1822—1890), vzdělávaje se v semináři v Oděsse, začal psát vlastenecké básně, plné touhy po vzdálené otčině, a pokračoval v nich i v pozdější době. Pro svůj vřelý zápal vlastenecký, upřímnost citu a prostý, zpěvný výraz našly ohlas v srdci vlastenecké mládeže a hojně byly zpívány. Nejoblíbenější byly: „Bъlgari junaci, šte il ošt da spim“, „Větъr eči, Balkan stene“, „Stani stani, junak balkanski“. „Kądě si, věrna ti ljubov narodna“ a j.

Nad tyto pokusy básnické povznesl se *Petko Račev Slavejkov* (1827—1895), básník a politický pracovník. Vzdělání nabyl ve svém rodišti Trnově a ve Svištově a v šestnácti letech byl už

učitelem v Trnově. Jsa povahy vznětlivé a bojovné, napsal ostrou báseň satirickou na tamního vládyku řeckého Neofita, v níž šlehal hrubost, lakomství a rozvrat řeckého duchovenstva; za to byl potrestán vězením a přinucen opustit Trnovo. Potom učiteloval na různých místech, jsa stále pronásledován mstivým vládykou. Roku 1864 usadil se v Cařihradě, kde rozvinul velmi plodnou činnost literární a společensko-politickou. S revolučním bojem, jak jej vedli emigranti v Rumunsku a Srbsku, nesouhlasil maje jej za předčasný, dokud lid není k němu náležitě připraven. Zato o vzdělání a uvědomění lidu všestranně pečoval. Po osvobození činně se účastnil organisace bulharského knížetství, jsa důsledný stoupenec liberálních a demokratických zásad, za něž bojoval v Národním shromáždění i v tisku ohnivě a neústupně. Po státním převratu r. 1881 odešel jako politický vyhnanec do Plovdiva a vrátil se do Sofie teprve, když byla obnovena konstituce. Dvakráte byl ministrem, nejdříve osvěty, potom vnitra, a účastnil se všech vážných akcí politických v Bulharsku.

Slavejkov zasvětil veškerý svůj život blahu národa. Jsa od přírody bohatě nadán a zjednav si vlastní pílí široké vzdělání, prokázal svému národu služby neocenitelné. Současné potřeby národní ho nutily rozvinouti všestrannou činnost. Jako publicista začal vydávati satiricko-humoristický list „Gajda", v němž ostře dorážel na řecké duchovenstvo a zároveň tepal i národní vady Bulharů, vytýkaje jim nedostatek vzdělání, lživé nadšení a národní vlažnost. V Cařihradě založil potom roku 1866 politický časopis „Makedonija", kde reagoval na všecky vážné projevy národního života. Zvláštní zřetel obracel k Makedonii, kde byl lid nejméně probudilý a nejsnáze přístupný vlivu řeckému. Vytrvale bojoval za nezávislost církve bulharské, a když byla uznána, se vší energií se zasazoval o to, aby zřízení církevní bylo co nejvíce demokratické. Názory jeho zvítězily, ale časopis byl zakázán. Místo něho vydával Slavejkov humoristický list „Šutoš" a redigoval „Čitalište". V úspěšné činnosti publicistické neustál ani později, rediguje po osvobození postupně politické časopisy „Cělokupna Bъlgarija", „Nezavisimostъ" a „Tъrnovska konstitucija", v nichž hlásal demokratické zásady a bojoval proti reakci v duchu politické svobody a konstituce. Ne bez příčiny pokládá se Slavejkov za jednoho z nejzasloužilejších budovatelů nového státu bulharského.

Za svého učitelského působení v různých končinách Bulharska pilně si všímal života lidu, sbíral národní písně, pověsti a přísloví, zapisoval si zvyklosti, pověry a báječné představy lidu a sebraný materiál uveřejňoval. Vydal „Bolgarskija pěsni" (1855), „Bъlgarski nar. pověrija i stari običaji" (Carigr. Věst. 1855), „Bъlg. nar. poslovici" (tamtéž), „Bъlg. nar. pritči" (Bъlg. knižici 1859), „Nravi i običaji u Bъlgaritě" (Gajda III. 1866).

Tyto národopisné studie obrážely se i v jeho básnických skladbách. V rozvoji jeho poetické tvorby možno rozeznávati dvě periody. Do r. 1848 byl umělecký rozhled jeho úzký a odměřený. Stará mysticko-scholastická literatura bulharská a slabý vliv novějších básníku řeckých byly hlavním zdrojem jeho básnické erudice. Básně, jež v této době skládal, byly psány těžkým jazykem knižním, který tísnil volný rozlet fantasie básníkovy. Roku 1849 dostala se mu do ruky ruská chrestomatie od Galachova, z níž poznal básníky ruské, Krylova, Puškina, Batjuškova, potom Lermontova, Kolcova, Ševčenka a j., prostřednictvím literatury ruské seznámil s Gautierem, Bérangerem, Heinem atd., vytříbil svuj vkus a naučil se chápat skladbu a harmonii verše. Tyto vzory, z nichž ukázky překládal do bulharštiny, jakož i národní písně bulharské daly nový základ jeho vlastní tvorbě básnické. Plody své uveřejňoval v časopisech, jež redigoval, a v sbírkách, jako „Basnenik" (1852), „Směsna kitka" (1852), „Veseluška" (1854), „Zaľbgalka ili ljubovno razgovorniče" (1862), „Slavejče" (1864) a j. Sebrané básně Slavejkovovy vydal jeho syn Pančo v první knize „Izbrani sъčinenija" (Sofija 1901). Předmětem jeho básní jsou hlavně motivy národní, vlastenecké a společenské, zobrazují se v nich city, nálady a reflekse vzbuzené současnými událostmi, jichž byl jako veřejný pracovník přímo účasten. Široký ohlas našly zejména básně, v nichž dal nadšený výraz svým citům vlasteneckým za války rusko-turecké a za bojů osvobozenských, jako „Na carja i Rusija", „Kъm Bъlgaritě", „Naroden himn" atd. V lyrice jeho často se ozývá tón elegický, vzbuzený jednak vzpomínkami na dávnou minulost bulharskou, jednak utrpením osobním a národním, jak je přinášela pohnutlivá doba současná. Uměl však také břitkou satirou a humorem bojovati proti nepřátelům národním. Hojně je zastoupena v jeho poesii lyrika milostná, která je z části výrazem vlastních citů básníkových, z části obsahuje ohlasy národních písní tureckých a řeckých. Milostné básně Slavejkovovy, jako „Kanarče", „Izgrěj, izgrěj, zora zlata", „Do kraj li me ostavi", „Ne rastat saminki v pole cvetovetě" a p. s oblibou byly zpívány. Básnickému nadání Slavejkovovu nejlépe odpovídala lyrika, která má také převahu v jeho epických skladbách, „Bojka voj-voda", „Krakra Perniški" a „Izvorъt na Bělonogata"; tato je jediná jeho ukončená skladba epická, složená v duchu národní romantiky bulharské a mistrovsky komponovaná. Slavejkov první začal s úspěchem vzdělávati chudou nivu bulharské poesie. Poznav současnou poesii evropskou, snažil se podle jejího vzoru zakládati básnictví domácí; při tom má tu velikou zásluhu, že vytvořil výraznou a ohebnou řeč básnickou a připravil pevnou půdu svým nástupcům.

Poesií pilně se obíral *Rajko (Ksenofont) Žinzifov* (1839

až 1877) z Velesa v Makedonii. Jako mladý učitel v Prilepu a Kukuši sbíral národní písně a přispíval jimi do sbírky bratří Miladinových. K dalšímu vzdělání vydal se do Moskvy, kde zustal i po skončených studiích, nalézaje obživu jako učitel řeckého jazyka. Seznámiv se s moskevskými slavjanofily, přijal jejich zásady a horlil pro spojení všech Slovanu pod ochranou Ruska. Svým názorům slavjanofilským dal plný výraz na etnografickém sjezdě v Moskvě (r. 1867) a osvědčil je také v ódě na paměť Pavla J. Šafaříka (r. 1868). V Moskvě rozvinul plodnou činnost spisovatelskou. Jako publicista uveřejňoval v ruských žurnálech rozmanité stati, v nichž vyličoval církevní a národnostní poměry v Bulharsku a bojoval za sjednocení Slovanů. Stejně horlivě se účastnil spolupracovnictví v bulharském tisku, vycházejícím v Rumunsku a Bulharsku. Básně své uveřejňoval v publikaci „Bъlgarski Knižici", potom v časopise „Bratski Trud", jejž v Moskvě redigoval. R. 1863 vydal knihu „Nova bъlgarska sbirka", obsahující překlady a originální básně („Nova bъlgarska gusla"). Uvedl do bulharštiny Slovo o polku Igorově. Rukopis královédvorský, Libušin soud a ukázky ze Ševčenkova „Kobzara". V originálních básních opěvoval minulost národní, líčil krásu bulharské přírody a bulharského jazyka, oplakával úpadek a rozvaliny slavné minulosti a vyslovoval svou vroucí touhu po vzdálené vlasti. Nejvýznamnější z jeho puvodních básní je „Kъrvava košulja" (1870), poetické vypravování ze života a utrpení makedonských Bulharů. Děj zakládá se na skutečné události, jak jediný syn matky-vdovy ubit byl nepřátelskými Turky. Překlady i původní básně Žinzifovovy jsou formálně nepravidelné, bez určitého rozměru a rytmu. Dikce jejich je složena z knižního jazyka a dialektu makedonského.

Revoluční agitace po Rakovském energicky se ujal *Ljuben Karavelov* (1837—1879), pracovník rovněž mnohostranný a neúnavný. Narodil se v balkánské osadě Koprivštici, kde byl jeho otec zámožným obchodníkem s dobytkem. Po domácím vzdělání v Koprivštici a Plovdivě poslán byl r. 1857 do Moskvy, aby studoval ve vojenské škole. Karavelova však více lákala filosofie a literatura, proto navštěvoval jako mimořádný posluchač přednášky na historicko-filosofické fakultě. V Moskvě vyhledával společnost pokrokové inteligence ruské a osvojil si sociálně-politické názory, jež šířili realisté ruští, Hercen, Dobroljubov, Pisarev a Černyševskij. Dychtivě četl současnou beletrii ruskou, spisy Gogolovy, Turgeněvovy, Ostrovského, a zvláště si oblíbil básně Ševčenkovy a národní povídky M. Vovčka. Upoutal na sebe pozornost vydáním etnografického spisu „Pamjatniki narodnago byta Bolgar" (1861) a byl vítaným přispěvatelem ruských časopisů „Russkij Věstnik", „Peterburgskija Vědomosti", „Žurnal Min.

Narod. Prosvěščenija", v nichž uveřejňoval stati o jihoslovanské a bulharské etnografii. Na počátku r. 1867 opustil Moskvu a uchýlil se jako dopisovatel ruského časopisu „Golos" do Bělehradu, kde se pro svůj široký rozhled a revolučně politické názory stal miláčkem omladinské mládeže srbské. V srbských časopisech „Vila", „Srbadija" a v politickém listě „Srbija" uveřejňoval články a srbsky napsal také povídku „Jeli kriva sudbina". Bez pochyby z příčin politických opustil Bělehrad a odešel do Nového Sadu. Tam byl pro domnělou účast v organisaci, která způsobila zavraždění knížete Michaila, zajat a téměř 7 měsíců vězněn v Pešti. Z nedostatku důkazu byl konečně propuštěn. V Bukurešti, kam se uchýlil, vystoupil s revolučním programem, v němž prohlásil, že bulharský národ žádá plné svobody, svobody osobní, svobody národní, svobody lidskosti. Zároveň obracel se ve svém provolání k sousedním národům Srbům, Rumunům a Řekům, vyzývaje je, aby zapomenouce drobných sporů, spojili se v jednotu a domáhali se sociální a politické nezávislosti. Kolem Karavelova soustředila se mladá bulharská mládež revoluční a založen centrální revoluční komitét, který byl prohlášen za bulharskou vládu. Karavelov seznav, že se Bulharsko nemůže osvobodit jen pomocí jednotlivých čet, které tam byly posílány, nýbrž že třeba lid sám k revoluci zorganisovat, vypracoval široký plán organisace místních komitétů revolučních. Pomocníka a vykonavatele našel v nadaném organisátoru Vasilu Levském, dříve klášterním diakonu, jehož obratnosti se podařilo celé Bulharsko potáhnouti sítí revolučních komitétů. Karavelov často dojížděl do Bělehradu vyjednávat o příštím politickém zřízení na Balkánském poloostrově a byl pro balkánský svaz národů za vedení Srbska. R. 1872 byly však revoluční organisace v Bulharsku prozrazeny neopatrností prostého hajduka od Turků polapeného, Levski byl blízko Lovče chycen a v Sofii oběšen, množství spiklenců internováno v Diarbekiru nad Tigridem. Na nátlak turecké vlády Karavelov musil opustit Bukurešt a uchýlit se do Bělehradu, brzy se však do Bukurešti vrátil. Zatím vznikly mezi emigranty spory o další vedení revoluce a Karavelov vzdal se vedení organisace, kterou převzal r. 1874 radikálnější Botev. Od té doby Karavelov se věnoval více literární a osvětové činnosti. Za války rusko-turecké táhl s ruským vojskem do Bělehradu a po osvobození r. 1878 usadil se v Trnově, potom v Ruščuku, kde r. 1879 zemřel.

Revoluční akci Karavelov stále doprovázel žurnalistickou činností. Již v Moskvě napsal spis „Stranicy iz stradanij bolgarskoga plemeni", v němž líčil zoufalý stav bulharského národa. V Bukurešti založil revoluční list „Svoboda" (1869—1872), v němž hlásal nevyhnutelnost osvobodit Bulhary ozbrojeným povstáním. Když „Svoboda" byla zakázána, vydával s týmž programem „Nezavisimost" (1872—4). V obou časopisech vedle ohnivých článků poli-

tických přetřásal i rozmanité otázky kulturní i sociální. Na názory jeho mnoho působily sociálně-politické ideje Černyševského a Hercena, z části i revoluční panslavism Bakuninův.

Záslužná byla i jeho činnost osvětová. Všímal si života lidu a vydal „Pamjatniki narodnago byta Bolgar", obsahující přísloví a pohádky; zahájil jimi nový reální směr v etnografii bulharské na rozdíl od romantického směru Venelinova a Rakovského. V Moskvě připravil také k tisku sebrané písně bulharské, jež byly teprve r. 1905 uveřejněny. Později vydával „Dětskou biblioteku" (1872—3), redigoval literárně-poučný časopis „Znanie" (1875—6) a sborník „Sokol" (1876). Politicky byly zahroceny jeho básně, v nichž útočil na lhostejnost svých krajanů, na otrocké ponížení a renegátství, tak jako na útisk a svévoli turecké vlády. Na směr i výraz jeho poesie nejvíce působil Ševčenko, z něhož přeložil šest básní — mezi nimi též „Ivan Hus". Největší význam literární měly však jeho povídky z národního života bulharského.

Za svobodu svého národa obětoval život *Christo Botev* (1848—1876), básník a revolucionář. Narodil se v Kaloferu, kde byl otec jeho učitelem. Nabyv důkladného vzdělání doma, poslán byl r. 1863 na gymnasium v Oděsse, kde byl přijat do třetí třídy. S počátku dobře prospíval, ale znenáhla projevila se jeho nepokojná a bujná povaha. Místo učení školního dychtivě četl politicko-sociální spisy Hercenovy, Černyševského, Pisareva a po dvou letech byl pro neprospěch z gymnasia vyloučen. Zůstal v Oděsse a pohyboval se v prostředí ruské a polské mládeže revoluční, jejíž sociálně-revoluční názory si osvojil. Opustiv Oděssu, zdržoval se v Bessarabii a r. 1867 se vrátil do Kaloferu; směle tam rozvinul revolučně agitační činnost a vedl si velmi bouřlivě. Znepokojený otec vypravil ho r. 1868 znovu na Rus, aby tam dokončil studie, ale mladý Christo místo na Rus zamířil do Rumunska, kde byl střed revolučního hnutí bulharského. Nejdříve se zdržoval v Aleksandrii a potom odešel do Brajly, kde mu tamní emigranti dříve slibovali, že ho vypraví na studie do Prahy. Avšak následkem pohromy, kterou utrpěly čety povstalecké vedené Chadži Dimitrem a St. Karadžou r. 1868 v Bulharsku, vládl mezi emigranty úplný zmatek a malomyslnost; Botev zklamán jsa ve svých nadějích, byl nucen hledat obživu jako sazeč v knihtiskárně. Z Brajly odešel do Bukurešti, a aby usmířil rozhněvaného otce, chtěl tam studovat lékařství, avšak nedostatek hmotný nutil ho vyhledat si místo učitelské, nejdříve v Aleksandrii, potom v Izmajlově, kde zůstal do května r. 1871. V této době stýkal se mnoho s ruskými revolucionáři, zejména se Sergějem Nečajevem, který měl na jeho názory silný vliv. Rozhodnuv se zasvětit revolučnímu dílu všecky své síly, vrátil se do Brajly a na místo zastavené „Svobody" Karavelovovy začal vydávati list „Duma na bъlgarskitě emigranti", ale onemocněv tyfem vydávání listu zastavil po čtvrtém čísle. Maje

stále důvěrné styky s ruskými revolucionáři, byl r. 1872 na žádost ruské vlády uvězněn, a když se octl na svobodě, odešel do Bukurešti a vydával tam satirický časopis „Budilnik", v němž bičoval nedostatky svých soukmenovců, zvláště bohaté emigrace, a prudce dorážel na tureckou tyranii, potom založil „Zname", orgán bulharské revoluční organisace. Dlouho pracoval společně s Karavelovem, ale zásadní rozdíly v taktice revoluční a v názorech sociálně-politických je rozloučily. Povstání v Bosně a v Hercegovině (r. 1875) vzbudilo u emigrace bulharské naději vybojovat také Bulharům svobodu. Botev pokládal povstání bosenské za jiskru, která rozpálí celý poloostrov Balkánský, a rozvinul zimniční činnost agitační; odjel do Oděssy a vyjednával s ruskými emigranty. Zatím sestoupil se v Gjurgjevě v Rumunsku nový tajný komitét revoluční a připravil r. 1876 v pěti okresích bulharských t. zv. středonogorské povstání. Nedostatek zbraně a zrada byly příčinou, že povstání bylo krvavě potlačeno a povstalci krutě pronásledováni. Emigranti v Rumunsku chtíce povstalcum ve vlasti přispěti ku pomoci, sestavili legii asi 200 mužů. Botev postavil se jim v čelo, zmocnil se rakouské lodi „Radecký", vystoupil na bulharský břeh a přirazil až k Vratci, byl však v průsmycích Iskru blízko kláštera Čerepišského od tureckého vojska obklíčen. Četa jeho statečně vzdorovala přesile nepřátel, avšak Botev sám padl; nepřátelská koule zasáhla ho přímo do srdce a ukončila jeho mladý život v boji za svobodu národa.

Botev osvědčil se jako obratný publicista; jeho články časopisecké uchvacovaly duchaplností, vtipem a ohněm přesvědčení. Smýšlením byl stoupenec nejradikálnějších názorů sociálních a politických, první hlasatel socialistických a komunistických ideí v literatuře bulharské, horující pro svobodu, právo a rovnost všech lidí a všech národů. Již za svého pobytu v Kaloferu r. 1868 připravil sbírku svých básní a ohlásil, že ji vydá tiskem. Zdali byla vytištěna, není známo. Dochovalo se od něho jen asi 22 básní, ale každá z nich svědčí, že vyplynula z nitra básníka povolaného. Většina jeho básní má určitý vztah k intimnímu životu básníkovu a tlumočí city, jimiž byla přeplněna duše jeho v určité době života. V první své tištěné básni „M a j c ě s i" (r. 1867) Botev vřelými slovy projevuje lásku k drahé své matce, jediné své důvěrnici, a smutně jí žaluje na prchající mládí a zmařené sny a naděje. Báseň vznikla asi v době, kdy Botev opustiv Oděssu, bez cíle těkal mezi lidmi a zatoužil matce svěřiti své smutné prožitky a zklamané naděje. Báseň „K ъ m b r a t a s i" (r. 1868) ukazuje, jak se mu tehdy těžko žilo v Kaloferu mezi lidmi, kteří mu nerozuměli.

„Тежко, брате, са живѣе
между глупци неразбрани . . .!
Мечти свѣтли, мисли бурни
съ распнѫли душѫ младѫ,

нъ ржкж си кой ще турни,
на туй сърдце дѣто страда! — —
Никой, никой, то не знае,
что е радость и свобода;
а бѣзумно какъ играе
въ отзив на плачь изъ народа . . .!"*)

Ohlas citů milostných, jež v něm roznítila Paraskeva Šumulová, učitelka v Kaloferu, s níž se byl již v Oděsse setkal, obsahuje bezpochyby báseň „Do moeto pъrvo libe" (uveřejněná r. 1871). Básník vzdává se své lásky ve prospěch vlasti a místo milostného rozhovoru vyzývá svou milou:

„Ти имашъ гласъ чуденъ, млада си,
но чуйшъ ли, какъ пѣе гората?
Чуйшъ ли, какъ плачатъ сиромаси?
За тозъ гласъ ми копней душата,
и тамъ тегли сърдце ранено,
тамъ, дѣ е все съ кърви облѣно!"**)

Paraskeva se později provdala, což vzbudilo žárlivost prudkého Botevа; zdá se, že to bylo podnětem divoké jeho básně „Nej" (1872).

V době, kdy se po smrti otcově rozhodl věnovati se všecek revolučnímu dílu, vznikla asi jeho překrásná báseň „Na prоštavane" (1869), v níž se dojemně loučí s matkou a vykládá, proč jako hajduk-povstalec posvětil svůj život spáse otčiny, od Turkův ujařmené. Z této doby pochází asi také nedokončená báseň „Hajduti". Karavelovu je věnována báseň „Dělba" (1870), plná odhodlanosti jíti s ním ruku v ruce do boje za svobodu národa — jíti i na smrt. V „Elegii" (1870) Botev lká nad lhostejností národa, jenž tupě snáší jho poroby, a klne tomu, kdo ho ukolébal v toto otrocké snění.

Ve vroucné modlitbě „Mojata molitva" (1873) básník obrací se k Bohu — ne tomu, jejž vzývají mniši a svatouškové

---

*) Těžko se to bratře, žije
mezi hlupci zmatenými....,.
Sny a myšlenkami rojí
se, má duše, duše mladá,
ach, kdo ztiší dlaní svojí
toto srdce, které strádá!
Nikdo, nikdo! Cizí mu je
svoboda i radování;
bez smyslu si poskakuje
v ohlas národního lkání!...."

**) Máš černý hlas — a jsi tak mladá,
však slyšíš, les jak ozývá se?
A slyšíš, jak lká sirot řada?
Má duše jihne při tom hlase
a srdce raněné tam touží,
tam, kde se všecko v krvi plouží!

a jímž jsou pomazáni patriarcha, papež a carové, nýbrž k Bohu, ochránci rabu — a prosí ho:

„Вдъхни всѣкиму, о Боже,
любовь жива за свобода,
да се бори, кой какъ може
съ душманитѣ на народа.

Подкрѣпи и менъ ржката,
та кога възстане робътъ,
въ редоветѣ на борбата,
да си найда и азъ гробътъ.

Не оставяй да изстине
буйно сърдце на чужбина,
и гласътъ ми да прѣмине
тихо като прѣзъ пустиня . . .!“*)

Spravedlivým hněvem a trpkým sarkasmem jsou přeplněny básně Botevovy „Borba“, „Gergjov den“, „Patriot“, „V mehanata“, v nichž útočí na všecky, kdo svou lhostejností a tupostí zaviňují porobu národa a s rabskou pokorou snášejí útisky a křivdy. Jsou to lži-vlastenci, kteří pod maskou patriotismu, křesťanství a humanity kryjí své choutky sobecké; jsou to duchovní, kteří lidu hlásají: „Mlč a modli se, když tě bijí, když ti bestie rvou kůži s těla, a když ti zmije krev vypíjejí, pouze v Boha důvěřuj!“; je to inteligence, pokud posiluje zpátečnictví a lhostejně trpí hanobení práv lidských. Za to nadšeně velebí hrdiny, kteří za svobodu národa obětovali svůj život („Hadži Dimitrij“, „Vasilij Levski“):

„Той, който падне въ бой за свобода,
той не умира — него жалѣятъ
земя и небо, звѣръ и природа,
и пѣвци пѣсни за него пѣятъ.“**)

---

*) Vdechni všechněm, Bože milý,
ke svobodě zápal vřelý,
ať se bijí ze vší síly
s národními nepřáteli.

Posilni i rámě moje,
ať, až každý otrok vstane,
já si najdu v řadách boje
místo pro hrob uchystané.

V cizině by hruď má zchladla,
milost tvá ať nedopouští,
ni by moje píseň svadla,
tiše projdouc jako pouští.

**) Kdo padne v boji za právo směle,
nezemře: zalká pro něho v žalu
nebe, zem, příroda, tvorstvo celé,
básníci o něm pět budou chválu.“

Poesie Botevova působila strhujícím dojmem na čtenáře nejen svou ideovou náplní, horlením pro svobodu, právo a sociální spravedlnost, smělým protestem proti lži, přetvářce a nedostatku mužné energie, nýbrž i způsobem, jakým básník tyto ideje pronášel a zobrazoval. Výraz jeho byl prostý a nehledaný, ale pádný a uchvacující; byla v něm vnitřní pravda, která přesvědčovala. Proto zpěvy jeho hluboko vnikaly do duše a působily silou elementární. Z básníků slovanských Botev nejvíce se podobá Ševčenkovi, jak svým nadšením pro svobodu a sociální spravedlnost, tak i pádností a smělostí básnického výrazu.

[K. Jireček: Dějiny národa bulharského. Pr. 1876. — Б. Ангелов: Бълг. литература. II. София 1924. — Ив. Д. Шишманов: Студии изъ областьта на бълг. възраждане (Сбор. Бълг. Ак. Н. VI. 1916). — Б. Пенев: Начало на бълг. възраждане. Соф. 1919². — Н. Ив. Ванков: История на учебното дѣло въ България. Ловеч 1903. — Е. И. Соколов: Бумати Ю. И. Венелина. Москва 1899. — В. Златарски: Ю. И. Венелин и значението му за Българитѣ (Лѣт. на Б. Кн. Др. 1902). — М. Г. Попруженко: Ю. И. Вен. и неговото значение в историята на бъл. възраждане. Соф. 1903. — Св. Миларов: В. Е. Априлов. Одеса 1888. — Ив. Д. Шишманов: Първата срѣща на Априлова съ Венелина (Лит. науч. сборник на Кюстендил. педаг. училище. Кюстенд. 1898). — В. Яковлев: В. Е. Априлов (Крит. биогр. словарь рус. пис. Венгерова I.). — Н. Ванков: Биография на Неофит Рилски (Учил. прѣгл. XI. 1906). — К. Николчов: Значение на Н. Рилски за розвоя на нашето учеб. дѣло (Учит. прѣгл. XI.). — Л. Милетич: О. Н. Рилски като филолог (Уч. прѣгл. XI.). — А. Теодоров-Балан: Петър Берон (Бълг. прѣглед I. 1894. 7). — Г. Дочев: П. Берон и неговото дѣло (Училищен прѣглед 21, 1922). — П. Р. Славейков: Отец Неофит Хилендарец или Бозвели (Сб. Н. У. К. XII. 1895). — Ю. П. Георгиев: Неофит Бозвели. Ст. Загора 1911. — А. П. Стоилов: Изъ дѣйностьта на о. Н. Боз. и смъртьта му (Прѣглед I, 2). — Ив. Д. Шишманов: Наченки от руско влияние в бълг. книжнина (Бълг. пр. V. 1899). — Ив. Д. Шишманов: Руското влияние в езика и Богоровата реакция (Бълг. прѣгл. VI, 2). — Ч. Попов: Черти от живота на С. Раковски. Русе 1891. — Б. Петров: Биография на С. Раковски. Соф. 1910. — Б. Пенев — М. Арнаудов: Г. С. Рак. Соф. 1917. — М. Арнаудов: Г. С. Рак., живот, произведения, идеи (Универс. библ. 23. Соф. 1922); Р. и »Горски Пжтник« (Сб. Б. Ак. Н. IX. 1908). — Ив. Д. Шишмановь Рак. като политик (Сб. Б. Ак. Н. IX. 1918). — С. С. Бобчев: Рак. публицист (Сб. Б. Ак. Н. IX. 1918).

Т. Панчов: Н. Геров. Соф. 1923. — М. Арнаудов: Н. Г. и наченкитѣ на бълг. поезия (Уч. Преглед 22, 1923). — В. Пундев: Д. Чинтулов (Бълг. библиотека 17. С. 1922). — Сборник Д. П. Чинчулов. Сливен 1922.

Л. Милетич: П. Р. Славейков (Бълг. прѣгл. II. 1895). — П. П. Славейков: П. Р. Слав. (Избр. съчин. I. Соф. 1901). — К. Величков: П. Р. Слав. (Сочин. VIII. 1906). — Б. Пенев: П. Р. Слав. (Пер. Спис. 66. 1906). — Т. Атанасов: П. Р. Слав. като литер. критик (Сбор. Милетич. Соф. 1912). —

Б. Ангелов: П. Р. Слав. (Мисъль 12. 1901). — С. С. Бобчев: Жинзифов. Пловдив 1883. — Л. Д. Ихчиев: Р. Жинзифов (Извѣстия на сем. по слав. фил. III. Соф. 1911).

З. Стаянов: Чърти от живота и литер. дѣятелность на Л. Каравелов. Пловд. 1885. — N. P. Semenoff: L. Karaveloff, sa vie et ses oeuvres. Fribuгg 1897. — Б. Ангелов: Л. Каравелов (Мисъль II. 1904). — А. Тодоров: Към оцѣнката на Л. Карав. въ бълг. книжнина (Исп. 65, 1904). — Т. Атанасов: Л. Карав. като фолклорист (Сбор. на проф. Ив. Д. Шишманов. Соф. 1920). — Ст. Младенов: Из историята на украйнско-бълг. литер. отношения (Украйнско-бълг. прѣглед 1920, 11). — Н. Балабанов: Л. Каравелов и украйн. литература. Плов. 1922.

Ив. Вазов: Поетическитѣ произв. на Хр. Ботев (Денница II. 1891). — Д. Т. Страшимиров: Х. Б. като поет и журналист. Плов. 1897. — Сг. Максимов: Х. Б. и руската литература. С. 1906.— В. Миролюбов (Кръстев): Художественитѣ мотиви у Ботева (Сбор. Мисъль I. 1910). — Ив. Клинчаров: Биография на Хр. Ботев. Плов. 1907. — Н. Начов: Х. Ботйов. Соф. 1908. — Б. Пенев: Хр. Б. (Златорог I. 1920). — Евг. Волков: Хр Б. (Сб. Бълг. Ак. Н. XV. 1921); Хр. Б. Москва 1923.]

ČÁST III.

Drama.

Francouzské drama klasické, ideální vzor pro dramatickou tvorbu jiných národů, dosáhlo vrcholného bodu v *Racinovi*, který silou svého genia hluboko pronikal do vášní lidského srdce. S ním zmizela však podrobná znalost člověka a tím i záliba psychologického pozorování; zůstala jen forma tragedie s určitými formulkami a předpisy, ale bez života. Tento úpadek tragedie jeví se už u *Crébillona*, skladatele tragedií děsu, jenž vnitřní tragiku nahrazoval efektním líčením zločinů a vášní lidských. *Voltaire* pochopil sice v theorii správně podstatu tragedie, neměl však dosti dramatického nadání, ani trpělivosti, aby své zásady uvedl ve skutek, snaže se často upoutati zájem jen zevnějšími prostředky; proto jeho kusy působí nejednou dojmem neupřímnosti a strojenosti.

Tragedie francouzská honosila se tím, že je přímým pokračováním tragedie antické a že je přesně zbudována na pravidlech Aristotelových. Tuto domněnku vyvrátil *Lessing* objasniv kriticky, jak volně dramatikové francouzští zacházejí s pravidly Aristotelovými. Místo pseudoklasických vzorů francouzských Lessing ukazoval na Shakespeara jakožto největšího básníka dramatického. Ostatně i ve Francii ozývaly se kritické hlasy proti pseudoklasickému směru dotavadnímu a není bez zajímavosti, že mezi prvními, kteří tam šířili známost Shakespeara, byl sám Voltaire.

Zatím změnily se poměry sociální a stav měšťanský nabýval většího významu společenského. Změněným poměrům přizpůsobovalo se také drama, jako jiné druhy básnické. Na místo herojské tragedie nastoupilo drama občanské, jehož tvůrcem ve Francii byl *Diderot;* příkladu jeho následovali a eksistenci dramata občanského utvrdili dramatikové Sedaine, Beaumarchais, La Harpe, Mercier a j. V Anglii bylo občanské drama stejně staré jako herojská tragedie, ale za vlivu rodinných románů Richardsonových dostalo se mu nového rozmachu a spojována s ním poučná tendence. V Německu otcem dramat z občanského života byl *Lessing;* jeho působením drama občanské opanovalo na delší dobu všecka jeviště. Vyrojilo se značné množství ochotných dramatiků, kteří hovějíce vkusu obecenstva, skládali dojemné obrazy ze života občanského a rodinného. S rostoucím zájmem pro tento druh dramatický nerostla však jeho cena vnitřní, jak ukazují

oblíbené jinak u širokých vrstev kusy Stephanie ml., Schrödra, Ifflanda a j. Konečně u veleplodného Kotzebua změnilo se občanské drama v slzavé a sentimentální výjevy ze života. Zatím studie pravé antiky a kult Shakespeara uvedly zase německé drama na pravou cestu. Vystoupili dva klasičtí dramatikové, *Goethe* a *Schiller*, kteří svými výtvory pojistili dramatu německému trvalý význam v dějinách poesie dramatické. Jejich příklad vzbudil dlouhou řadu více méně šťastných napodobitelů.

Působením romantiky změnil se ráz dramatické tvorby formálně i látkově. V komposici odvržena obvyklá pravidla a zvyklosti, místo nich zavládla úplná volnost, zrušeny příhrady, které dosud dělily dramatický druh od druhů jiných, do děje vkládány lyrické partie, jimž odpovídaly střídavé lyrické strofy; obsahově projevil se větší zájem o látky středověké a historické, jakož i záliba v motivech pohádkových a legendových. Zásady své tvorby opírali romantikové němečtí hlavně o Shakespeara a Calderona, jak to vyložil *A. W. Schlegel* ve svých průkopnických „Vorlesungen über dramatische Kunst und Litteratur" (1808). *Tieck, Kleist, Grillparzer, Immermann, Grabbe* jsou nejvýznamnější zástupci romantického dramatu německého. Zvláštní odrůdu jeho tvoří t. ř. osudová dramata, jimž zjednali oblibu *Z. Werner, Müllner* a *Houwald*.

Romantikové francouzští ještě směleji nežli němečtí zavrhli pouta, svírající dramatickou tvorbu, vsunujíce do děje scény rozjímavé, obrazy mravů, úvahy filosofické a p. Měli živý smysl pro divadelní techniku, pro scény efektní a působivé, pro silné vášně, jimiž pláli jejich hrdinové. Vzorem při kresbě postav byl jim vedle Shakespeara i Byron. Romantické drama, jak je vzdělávali *A. Dumas, V. Hugo* a *Alfred de Vigny*, ovládalo jeviště francouzské po patnáct let. K nim se ještě pojí *Alfred de Musset*, jehož síla záležela hlavně v plastickém zobrazování různých stavů citovosti.

Komedie měla dlouho nedostižný vzor v *Molièrovi*, mistru komiky a klasickém malíři komických typů nejrozmanitějšího druhu. V jeho stopách šli skladatelé komedií *Dancourt, Regnard, Lesage* a j. Samostatně tvořil *Marivaux*, autor jemných komedií salonních, v nichž zachycen elegantní svět intimního rokoka. Hlavní látku poskytovala mu láska, z níž učinil rámec malby mravů nebo povah, vyhledávaje její směšné nebo pěkné stránky. Znenáhla vnikal do komedie, tak jako do vážného dramata, sentimentalism a tendence moralisující; toho druhu komedie skládal *Destouches* a *La Chaussée*. Starou veselou komedii rázu Molièrova obnovil *Beaumarchais*, prosytiv ji smělou sociální a politickou satirou, která uchvacovala obecenstvo. Obě jeho klasické veselohry „Le barbier de Séville" a „Le mariage de Figaro" rozlétly se po všech jevištích doma i v cizině.

V Anglii stopami Molièrovými šel *Fielding* a zvláště *Sheridan*, duchaplný skladatel mravoličných komedií s ostrou satirickou a polemickou tendencí. V Italii *Goldoni*, zvaný též vlašským „Molièrem", vysoko povznesl italskou komedii a stvořil bohatý repertoár významu evropského. Němcům dal klasickou veselohru *Lessing;* co potom v oboru veseloherním bylo vytvořeno, nemá hlubšího významu a nepovznáší se mnoho nad tuctové kusy, jaké skládal Kotzebue.

Od konce XVIII. st. živořila také francouzská komedie a nahrazována byla žertovnými vaudevilly. Zájem o komedii francouzskou, která zahrnuje nejen veselohru, nýbrž i hry rázu vážného, mající za předmět problémy morální a sociální, obnovil *Scribe*, který svými kusy po několik desítiletí zaplavoval jeviště. Nelze upříti, že byl znamenitý technik dramatu a obratně ovládal působivé prostředky divadelní, ale jinak jsou jeho skladby mělké a konvenční s povrchní morálkou a falešnou sentimentalitou. Komedie sociální a mravoličná našla teprve v *Augierovi* a *Dumasovi ml.* opravdové umělce, jejichž díla se rozšířila po celé Evropě.

Vyložím stručně, jak se v tomto všeobecném rámci vyvíjelo drama slovanské.

I. *Drama ruské.*

S uvolněním pout pseudoklasicismu rozvilo se a zdokonalilo i umění scénické. Vystoupili vysoce nadaní herci, kteří byli ozdobou divadla v první čtvrti XIX. st.; v Petrohradě Jakovlev, Rykalov, Lapin, Karatygin, Semenová, Kolosová a j., v Moskvě Pomerancev, Šušerin, Plavilščikov, Sandunová, později znamenitý tragik Močalov a komik Ščepkin. Obliba divadla neočekávaně vzrostla; už nebylo třeba nutit obecenstvo do divadla pokutami jako za Kateřiny II.; na divadlo přestalo se patřit jako na zábavu a kratochvíli, pro mnohé bylo i potřebou a školou života. Divadlo a dramatická literatura stala se předmětem zájmů a debat v literárních salonech, kde se scházeli spisovatelé, umělci a žurnalisté. Takovým salonem byl v Petrohradě dům A. N. Olenina, presidenta Akademie umění, výborného znalce a vzdělaného kritika uměleckých děl. V jeho saloně Ozerov po prvé četl svou tragedii „Edip v Afinach". Druhým střediskem, v němž se shromažďovali milovníci divadla a herci, byl salon knížete A. A. Šachovského, kde se scházeli Gnědič, Krylov, Katenin, Chměľnickij a mladý Gribojědov. V Moskvě byl středem milovníků divadla dům divadelního ředitele Kokoškina, dramatického spisovatele a herce-ochotníka. Tito milovníci divadla byli větším dílem lidé velice vzdělaní, kteří na svých cestách v cizině poznali divadelní poměry v západní Evropě, zejména v Paříži, a měli veliký vliv na vzdělání herců —P. A. Katenin a Šachovskoj je soukromě cvičili —

i na výběr repertoáru. Širokému obecenstvu divadelnímu, které navštěvovalo ruské hry — vznešené vrstvy vyhledávaly jen francouzská představení — více než ztuhlé tragedie pseudoklasické začala se líbiti občanská dramata s dějem ze života rodinného; zvláštní úspěch na jevišti měly jímavé kusy německého dramatika Kotzebua, který na nějaký čas ovládl jeviště ruské a vzbudil mnoho napodobitelů.

Jak sentimentální a romantické živly znenáhla vnikaly i do vážných dramat, o tom svědčí tragedie *Vladislava Aleksandroviče Ozerova* (1770—1816). Vychován byv v kadetním sboru, kde se ještě udržovaly tradice z doby Sumarokovovy, naučil se francouzské řeči a poznal francouzskou literaturu dramatickou. Roku 1798 sehrána byla první jeho tragedie „Jaropolk i Oleg", složená ještě v duchu Sumarokovově a Knjažninově, která neměla úspěchu. Za šest let Ozerov vystoupil s novou tragedií „Edip v Afinach"; vzorem nebyl mu Sofokles, nýbrž francouzská tragedie Ducisova, nicméně způsobil silný dojem a zjednal si slávu předního dramatika současného. Ossianovy zpěvy poskytly mu látku k romantické tragedii „Fingal", která byla nádherně vypravena a svou nezvyklou látkou upoutala diváky. Největší úspěch měla historická tragedie „Dmitrij Donskoj" (1807), ne tak pro své umělecké přednosti jako spíše proto, že v jejím reku, vítězně bojujícím s chánem tatarským Mamajem, obecenstvo vidělo obraz cara Aleksandra, chystajícího se k boji s Napoleonem. Jednotlivé verše zněly jako narážky na současné poměry v Rusku a odpovídaly náladě diváků. Poslední tragedie Ozerovova „Poliksena", k níž vážil látku z Euripidovy „Hekuby" a Racinovy „Iphigénie", přijata byla už chladně. Ozerov nevyprostil se ještě z pseudoklasické theorie a přikláněl se i látkou k francouzským spisovatelům, uměl však do svých tragedií vdechnouti svěží proud citu, sestrojovat jímavé scény a zobrazovat jemná hnutí duše, zvláště ženské, pojímaje do rámce jejich i sentimentální a romantické živly. Jeho zvučný a harmonický verš uchu posluchačů lahodil tak jako liberální zásady, jež vkládal do úst svých reků. Do Puškinova „Borise Godunova" byly tragedie Ozerovovy jak po stránce umělecké tak i literární nejlepšími svého druhu.

Dramatickou tvorbou horlivě se zabýval mladý *Ivan A. Krylov*, dříve než proslul jako skladatel bájek. V Petrohradě seznámil se s herci, zvláště s Dmitrijevským, a se spisovateli dramatickými a počal psáti pro divadlo. První jeho skladbou byla komická opera „Kofejnica" (1784). Lstivý správce chtě překaziti sňatek mladého mužíka Petra s Aňutou, kteří jsou ve službě statkářky Novomodové, ukradne u statkářky lžíce a pomocí hadačky chce krádež svésti na Petra. Domnívá se, že rozhněvaná statkářka dá Petra odvést na vojnu a on sám si pak

vezme Aňutu. Podvod se konečně vyzradí; správce musí sám na vojnu a Petr ožení se s Aňutou. Při všech nedostatcích uměleckých byly tu záblesky talentu, pěkná řeč a živé zobrazení stinných stránek života nevolnického. Krylov prodav rukopis „Kofejnice" knihkupci za 60 rublů, koupil si za ně spisy Molièrovy, Racinovy a Boileauovy, chtě se seznámiti s technikou dramatickou. Nevzal si však za vzor Molièra, nýbrž Racina a v manýře pseudoklasické složil tragedii „Kleopatra", kterou sám zničil, uznávaje její nedostatky. Zkusil to s novou tragedií „Filomela", v níž úzkostlivě zachována všecka pravidla pseudoklasické poetiky, ale nebylo v ní umělecké pravdy ani života.

Mladý autor vida, že se mu tragedie nedaří, vrátil se zase k lehčímu genru veselohernímu. Komedie jeho „Prokazniki" je tím zajímavá, že je v ní karikován dramatický spisovatel Knjažnin a jeho žena, což autorovi způsobilo mnoho nepříjemností. Lépe se mu podařila komedie „Pirog". Ženich pošle svému příštímu tchánu překrásný piroh s přípisem, že o to pečoval, aby piroh byl tak bohat nádivkou, jako je bohat rozumem příští jeho tchán. Cestou však lokaj s komornou nádivku snědí a tchán pokládaje vše za výsměch, vdá dceru za jiného, kterého už dříve měla ráda. Komedie dostala se r. 1802 na jeviště a líbila se, ne tak svou všední fabulí jako živým dialogem a charakteristikou některých osob. V téže době Krylov složil pro domácí divadlo Golicyných směšnou tragedii „Trumf", v níž se vtipně vysmíval nedostatkům tehdejšího života a parodoval lživý patos pseudoklasických tragedií. Ve veršované komedii „Lěnťaj" zachycen prototyp ruského Oblomova. Z dalších jeho komedií pěkný úspěch měly „Modnaja lavka" a „Urok dočkam"; vysmívají se lehkověrné zálibě ruských žen a dívek ve francouzských módách a francouzské společnosti. Obě komedie hrály se v době, kdy hrozící válka s Napoleonem rozněcovala na Rusi s city vlasteneckými nechuť k Francouzům; tím se vykládá mimořádný úspěch jejich v petrohradském divadle.

K oživení dramatického ruchu na počátku XIX. v. nemálo přispěl *Aleksandr Aleksandrovič Šachovskoj* (1777—1846), nadšený a obětavý milovník divadla, dlouholetý dramaturg a plodný spisovatel. Poslán byv r. 1801 do Paříže, aby tam zjednal vynikající herce pro divadlo petrohradské, vykonal čestně tento úkol a studuje tamní umění scénické, přinesl si odtud popud zreorganisovat ruské divadlo. Pečoval o založení dramatické školy pro herce, účastnil se při vydávání „Dramatičeského Věstniku" (r. 1808), jehož účelem bylo „působiti k odstranění špatného vkusu, který vládna v nových, cizozemských výtvorech, porušujících i um i srdce, hrozí nakaziti i ruskou literaturu". Míněno tím sentimentální občanské drama, jež se působením Kotzebuovým začalo na Rusi šířit. Proti této „kocebjatině" Šachovskoj

bojoval ve jménu pseudoklasické theorie a s téhož stanoviska zamítal také Shakespeara. Později začal se sám odchylovat od francouzské theorie, skládaje romantická dramata a vybíraje si látku ze Scotta, Ossiana, Shakespeara a mladého Puškina. Na tom však nepřestal a odsoudiv veškeré napodobování, snažil se vybudovat národní drama ruské, k němuž vážil látku z románů Zagoskinových, z historie Karamzinovy a p. Mnohé kusy skládal jen za tím účelem, aby poskytl svým miláčkům-hercům vděčné úlohy. Dramata psal spěšně, bez vyšších aspirací; vnitřní nedostatek jejich snažil se nahrazovat vnějšími okrasami, vkládaje do nich zpěvy, tanec a jiné dekorativní efekty, jimiž chtěl působit na diváky. Kromě překladů pochází od něho 52 kusů původních. Mezi lepší skladby jeho patří komedie „U r o k k o k e t k a m i l i L i p e c k i j a v o d y“. Mladá, půvabná vdova hr. Leleva chtíc uloviti bohatého ženicha, soustředí kolem sebe řadu zbožňovatelů, jež odluzuje jiným nevěstám; konečně se vyzradí její plán a je nucena ustoupit hodnějším soupeřkám. Hlavní přednost komedie záleží v mistrné kresbě postav ctitelů hraběnčiných, zejména sentimentálního básníka Fialkina, v němž vrstevníci spatřovali obraz Žukovského. Na jevišti dlouho se udržovalo drama „D v u m u ž n i c a“. Dobrodružný děj nebyl tak příčinou úspěchu jako zevnější dekorace, loďstvo plující po Volze s unesenou nevěstou, obléhání loupežnického táboru, písně, tance a hry dívek a p. Pěkně se podařila Šachovskému opereta „N o v y j S t e r n“, namířená proti směšným stránkám sentimentalismu. Jednoaktový vodevil „K a z a k-s t i c h o t v o r e c“ se scénami ze života maloruského zasluhuje zmínky proto, že byl Kotljarevškému pohnutkou uvésti na scénu pravdivý, nikoliv karikovaný obraz maloruského života „Nataľku-Poltavku“.

A. S. Puškin první vědomě zamítl theorii pseudoklasickou, které se přidržovali jeho předchůdci, a uvedl dramatickou poesii ruskou na nové dráhy. Jeho literární stati a listy svědčí, že se pilně zabýval theorií dramatu, pronášeje o jednotlivých otázkách dramatické tvorby velmi bystré postřehy. Zdá se, že na jeho názory mnoho působily A. W. Schleglovy „Vorlesungen über dramatische Kunst und Litteratur“ (v překladě francouzském), z nichž se naučil vážiti si Shakespeara jakožto nejlepšího vzoru dramatického.

Prvním dramatickým výtvorem Puškinovým byla tragedie „B o r i s G o d u n o v“, složená r. 1825. O genesi její básník vykládá: „Studie Shakespeara, Karamzina a starých letopisů našich vnukly mi myšlenku obléci ve formu dramatickou jednu z nejdramatičtějších epoch novější historie... Shakespeara napodoboval jsem v jeho volné a široké kresbě charakterů, v neobyčejném sestavení typů a v prostotě; Karamzina následoval

jsem v jasném rozvinutí příběhů; v letopisech snažil jsem se uhodnout způsob myšlení a řeč tehdejší doby.“ „Boris Godunov“ není tragedií ve vlastním slova smyslu; podobá se nejvíce dramatickým kronikám Shakespearovým, s tím však rozdílem, že není rozdělen v akty, nýbrž toliko v scény. Ve 24 scénách zachycena je řada umělecky provedených a jímavých obrazů, jež představují vážnější události od zvolení Godunova za cara až do vítězství samozvance Lžidimitria (Grigoria Otrepjeva). Obrazy tyto spojeny jsou toliko jednotou předmětu, t. j. osudem Borisovým, a postup jejich je určen chronologickou posloupností hlavních událostí ze života Borise Godunova. Od Shakespeara Puškin se naučil výrazné charakteristice osob, pravdivému líčení situací a řečí, výraznému dialogu a zvláště umění živě a plně zobrazovati psychologii vášní, ctižádosti, vládychtivosti a výčitek svědomí. „Boris Godunov“ byl vůbec první v ruské literatuře pokus umělecké historicko-psychologické tragedie v duchu Shakespearově. Jako pokus nebyl prost ještě některých nedostatků v komposici, melodramatičnosti v zobrazování výčitek svědomí u Borise, strojenosti v líčení povahy Samozvancovy atd. Ale tyto nedostatky jsou nahrazeny jinými uměleckými přednostmi, jako věrností historického koloritu, živostí děje a dialogu, velkolepou figurou Pimena, představujícího rázovitý typ starého letopisce ruského, výstižnou psychologií Mariny a p. Představení Borise na jevišti mělo své obtíže, neboť bylo třeba často měnit scénu, čímž vznikaly dlouhé přestávky.

Následovaly potom drobné dramatické scény Puškinovy, jako „Skupoj rycar'“, „Mocart i Saljeri“, „Kamennyj Gosť“, „Pir vo vremja čumy“, jejichž předností je výrazná kresba povah, volný rozvoj děje a zvláště prohloubená malba psychologická. Po formě vyznačují se uměleckým lakonismem; básník v nich dostihl krajního stupně „zhuštění myšlenky ve slově“, neobyčejné stručnosti a hospodárnosti výrazových prostředků, jakými se později proslavili Maupassant a Čechov.

Jiného druhu je zkazkové drama „Rusalka“, které nebylo dokončeno. Zakládá se na národní tradici o rusalkách a pojato je úplně v duchu národním. Není nezajímavé, že se „Rusalka“ dějem svým shoduje s písní „Janyš Korolevič“, kterou Puškin uveřejnil ve své sbírce „Pěsni zapadnych Slavjan“. Milenka Janyšova, proměněná v rusalku, sluje tu Jelice a vznešená krasavice, s níž se Janyš oženil, je Ljubuša, česká královna. Píseň končí se takto: Janyš rozmlouvaje s rusaločkou, poznal, že je to dcera jeho a Jelice. Ptal se po její matce a vymohl si s ní setkání. Když se mu Jelice jako královna rusalek ukázala, lákal ji k sobě na břeh, ale marně. Na otázku její, zdali je se svou chotí šťasten, odpověděl: „Proti slunéčku luna nepřihřeje, proti

milé žena neuteší.“ Zdali by byl Puškin své drama také tak ukončil, není jisté; ostatně „Píseň o Janyšovi“ ve vzdělání Puškinově není celá, nýbrž obsahuje pouze jednu část.

Drama zajímalo také mladého *Michala J. Lermontova*. Zdramatisoval Puškinovy „Cikány“, Chateaubriandovu „Atalu“ a koncipoval tragedii z ruské historie „Mstislav Černyj“. Tyto pokusy se mu nedařily. R. 1830 složil tragedii „I s p a n c y“, dosti obratně stavěnou a efektní. Látku k ní vážil z četby. Fernando, syn neznámého otce (jak se později ukáže, zámožného žida Mojsea), vychovaný dvořanem Alvarecem, zamiluje si dceru jeho Emilii. Hrdý Alvarec vyžene ho z domu a macecha dá Emilii jesuitovi Sorrinimu, členu inkvisice, za milenku. Fernando chtě ji z moci nemravného Sorriniho vysvobodit, je nucen ji zabíti: za to je inkvisicí odsouzen k smrti. Do úst svého reka básník vložil smělý protest proti inkvisici a hájení šlechtictví ducha proti šlechtictví rodovému. Zevnější podrobnosti jakož i vnitřní motivy děje básník vybíral si z Lessinga, Schillera a V. Huga.

Tragedie „M e n s c h e n u n d L e i d e n s c h a f t e n“ (1830) má přímý vztah k rodinným poměrům básníkovým. Rek tragedie, Jurij Volin, těžce strádá sváry mezi otcem a babičkou a jedinou útěchu spatřuje v lásce k své sestřenici, s níž však manželské spojení není možné pro blízký svazek příbuzenský. Maje podezření, že milenka je mu nevěrná, a sám jsa podezříván, že kuje pikle proti otci ve prospěch babiččin, v zoufalství vypije jed. Oboje podezření ukáže se jako pouhé nedorozumění. V tragedii obrážejí se spory mezi otcem a babičkou Lermontovovou a v osobě Volinově jest zobrazeno, jaký vliv měly rodinné spory na rozvoj povahy básníkovy. Volin ve svém dětství překypoval láskou ke všem lidem, snil o vzájemném bratrství a volnosti všech lidí, avšak láska jeho k svobodě vykládána byla za svobodné zednářství a společnost se od něho odvrátila. Nešťastná láska a intriky rodinné zbavily ho úplně důvěry v lidi a uvrhly ho v zoufalství. Autobiografický ráz má též drama „S t r a n n y j č e l o v ě k“ (1831). Předmětem jeho je spor mezi mužem a ženou. Muž podezřívá svou choť z nevěry a vzdálí ji z domu. Syn jejich, Vladimír Arbenin, snaží se smířit otce s matkou, ale nadarmo; matka umírá a otec rozhněvav se na syna, proklíná ho. Arbenin zklamán byv ještě v lásce — přítel odloudí mu milenku — pomate se na rozumu. Arbenin je rovněž jako Volin představitelem mladých ideálů básníkových; horlí pro lásku a smířlivost mezi lidmi, protestuje proti ukrutným zjevům práva nevolnického a touží po vyšších hodnotách životních. Poměry a lidé udusí v něm všecky vyšší vzněty, přinesou mu trpké zklamání a doženou ho k zoufalství.

Dramatické pokusy Lermontovovy nejsou tak zajímavé po stránce umělecké, jako proto, že se v nich zrcadlí mladá duše

básníkova se svým ideovým vlněním, se šlechetnými vzněty i zklamanými nadějemi. Nad tyto pokusy povznáší se drama „Maskarad“ (1834—5), známé ve dvou redakcích, z nichž druhá upravena byla pro censuru. Komposice dramata je mnohem jednotnější než v dramatických prvotinách, kde děj byl často rozvleklý, protkaný retorickými vložkami a subjektivními reflexemi. Prostředí i osoby jsou reálně vykresleny a dialog je mnohem živější a úsečnější. V podstatě je to drama žárlivosti, připomínající dramatickou zápletku „Othela“. V kresbě charakterů a v stylu je zřetelný vliv Gribojědovova „Hoře z rozumu“. Hlavní rek děje, Jevgenij Arbenin, prožil bouřlivé mládí, zanevřel na lidi a upadl v náladu pesimistickou. Zbývala mu jediné naděje hledati uklidnění v lásce a rodině. Ale prudké vášně a zloba lidská zamezí mu cestu k žádoucímu štěstí. Milovanou ženu ze žárlivosti otráví, a když se potom přesvědčí o její nevině, zešílí. V osobě Arbeninově vyvrcholen je skeptický a pesimistický pohled básníkův na život a na možnost lidského štěstí. Ani v Démonu, ani v románu o Pečorinovi neodsoudil Lermontov skutečný život tak rozhodně a beznadějně jako v „Maskaradu“.

Vodevily (frašky s vloženými zpěvy) byly dlouho oblíbeným druhem dramatickým; nevyžadovaly od autorů mimořádných schopností, hercům poskytovaly vděčné úlohy a obecenstvo se jimi bavilo. Mezi prvními dramatiky, kteří po příkladu francouzském vzdělali formu ruského vodevilu, byli Chměl'nickij a Pisarev. *Nikolaj Ivanovič Chměl'nickij* (1789—1846), potomek známého hetmana ukrajinského, pokládá se za nejvýznačnějšího představitele ruské komedie před Gribojědovem. Ačkoliv překládal a předělával francouzské kusy a řídil se jimi i při skladbě svých původních skladeb, zdokonalil přece techniku ruské komedie, vytvořil živý dialog a verši dodal nebývalou dosud prostotu a plynnost. Vodevily jeho „Govorun“, „Aktery meždu soboj“, „Vozdušnyje zamki“, „Suženago koněm ne objedeš“ a j. dlouho se udržovaly na jevišti. *Aleksandr Ivanovič Pisarev* (1803—1828) za svého krátkého života napsal 23 kusů, větším dílem přeložených nebo vzdělaných podle cizích předloh. Zvláště se líbily „Lukavin“, „Učitel i učenik“, „Chlopotun“, „Zabavy kalifa“ a j. K úspěchu jim dopomáhal znamenitý komik Ščepkin. Skladatelů vodevilů vyrojilo se potom mnoho; nejplodnější z nich byli P. A. Karatygin a D. T. Lenskij.

Skutečným nadáním dramatickým převýšil všecky jmenované spisovatele *Aleksandr Sergějevič Gribojědov* (1795—1829). Na universitě ve svém rodišti Moskvě zjednal si široké vzdělání, naučil se cizím řečem a horlivě se zabýval vědou, poesií a uměním. Za vlastenecké války vstoupil do vojska a r. 1815 přibyl do

Petrohradu, kde se stýkal s umělci a milovníky divadla: Šachovským, Chmel'nickým, Kateninem a j. a začal psáti pro divadlo. R. 1818 byl pro svou znalost cizích řečí přidělen k diplomatické službě v Persii, čímž byl styk jeho s literárním a uměleckým životem na Rusi přerušen na delší dobu. Teprve r. 1823 vrátil se znovu do Petrohradu mezi své literární přátele. V této době seznámil se také s mnohými členy tajných politických společností, s Rylějevem, Bestuževem, Odojevským a j., odjel však několik měsíců před povstáním děkabristů do Gruzie. Následujícího roku byl zatčen a dopraven do vězení do Petrohradu, kde byl vyšetřován z účastenství na vzbouření děkabristů. Po několikaměsíční vazbě vyšetřovací byl propuštěn na svobodu, ježto mu přímé účastenství v tajných spolcích nemohlo býti dokázáno; jinak je jisto, že s děkabristy souhlasil v mnohých názorech na politické poměry v Rusku. Vrátil se zase k diplomatické službě v Persii, byv později jmenován plnomocným ministrem. R. 1829 byl v Teheranu zabit od zbouřeného lidu jako oběť politické nenávisti k Rusům.

Jeho prvotiny dramatické těsně se přimykají ke komediím Šachovského a neprojevují ještě nový, svérázný talent dramatický. R. 1815 byla po prvé v petrohradském divadle sehrána jeho jednoaktová komedie „M o l o d y j e s u p r u g i“. Předmětem jejím je neladný poměr mezi mladými manžely. Muž je větroplach, vyhýčkaný životem velkoměstským, zanedbává svou mladou choť a vyhledává jinde milostná dobrodružství. Opakem jeho je žena, která své štěstí vidí jediné v tichém životě rodinném. Aby lehkomyslného muže připoutala k sobě a k domácímu životu, snaží se v něm vzbudit žárlivost. Prostředek tento se osvědčí a muž kajícně se vrátí k milující ženě a domácímu krbu. Při tvorbě této komedie Gribojědov opíral se o francouzskou předlohu „Le secret du ménage“ francouzského dramatika Creuzera de Lesser. Podle francouzského vzoru vzdělal potom s přítelem A. Žandrem tříaktovou komedii „P r i t v o r n a j a n e v ě r n o s ť“ a spolu s Kateninem složil zajímavou komedii „S t u d e n t“. Rek její, student Benevol'skij, jinoch romanticky poblouzněný, přijede z Kazaně do Petrohradu k generálu Zvězdovu, který mu slíbil ruku své dcery Variňky. Svou přemrštěnou a jalovou romantikou nedovede si však nakloniti Variňku a konečně pozbude i přízně generálovy, takže zklamaně opustí jeho dům. Komedie tato je ostrou satirou na neplodný a přemrštěný romantism tehdejší doby a v hlavní osobě, studentu Benevol'ském, současníci přímo viděli narážky na tehdejší romantiky, zejména na Zagoskina. Uměleckou cenou převyšovala dotavadní práce Gribojědovovy komedie „S v o j a s e m ' j a i l i z a m u ž n j a j a n e v ě s t a“, složená při účasti Šachovského a Žandra. V invenci byla samostatnější, v kresbě povah a výjevů

reálnější a měla plynný a lahodný verš. Z tragedií Gribojědovových „Rodomist i Zenobija", a „Gruzinskaja noč" a z dramatu „1812. god" zůstaly pouze plány a úryvky. Arcidílem jeho je komedie „Gore ot uma"; její plán měl dlouho na mysli a několik let o ní pracoval, předčlávaje jednotlivé části. Dokončil ji r. 1823. Za živobytí autorova nesměla se veřejně provozovati, ani tisknouti, neboť vlivuplné osoby prohlašovaly, že je to paskvil na Moskvu, který je schopen netoliko vzbudit nespokojenost v širokých vrstvách vysoké šlechty, nýbrž i otřásti základy společenského zřízení Ruska. V zkrácené formě vytištěna byla r. 1833, kolovala však v hojných přepisech a budila všeobecný zájem.

Děj „Hoře z rozumu" vyvíjí se takto: Famusov, vysoký úředník v Moskvě, má dceru Sofii, do níž se zamiloval Čackij, vzdálený příbuzný Famusovův. Zatím co Čackij dlel v cizině za vzděláním, Sofie oblíbila si podřízeného úředníka otcova Molčalina, člověka mělkého a obmezeného. Při večerní společnosti u Famusova, kde se shromažďoval výkvět vznešené společnosti moskevské, Sofie chtíc se zbaviti Čackého, jenž nepřestal usilovati o její lásku, rozšířila pověst, že Čackij přišel o rozum. Čackij dostavil se také na večírek, domněnku tuto utvrdil svými řečmi, v nichž ostře napadal současné poměry ruské. Když se společnost rozjížděla ze zábavy u Famusova, Čackij nemoha najíti svůj kočár, čekal v loži vrátného a vyslechl rozmluvu Molčalina s komornou Sofiinou Lizou, které Molčalin vyznával lásku a o Sofii pohrdlivě se vyslovoval. Rozhovor Molčalinův s komornou náhodou slyšela i Sofie a vyhnala Molčalina z domu. Čackij činil jí výčitky, že mohla milovati takového člověka, a ulehčiv si dlouhou řečí proti Sofii, Famusovu a celé společnosti, odjel z Moskvy.

„Hoře z rozumu" obsahuje živý obraz moskevské vyšší společnosti na počátku XIX. st.; lidé a povahy jejich, názory a nálady tehdejší doby jsou tu zachyceny výrazně a barvitě. Historická kritika potvrdila, že básník věrně kreslil starou Moskvu s jejími zpátečnickými názory, požitkářstvím a převrácenou morálkou. V hrdinovi komedie Čackém vykreslen je typický zástupce onoho pokrokového kroužku inteligence ruské, která přemýšlela o společenské reformě, vypracovala si určité názory mravní a snažila se v jejím duchu upravovati svůj vlastní život a reformovati ostatní společnost. Názory Čackého ovšem souvisí co nejtěsněji s vlastními názory Gribojědovovými. Pro Čackého byla veřejná služba úkolem vyžadujícím svědomitého plnění povinností a cílem jejím — prospěch vlasti. On chce sloužit — a ne přisluhovat, chce sloužit dobru, nikoliv osobám, jak bylo dříve, kdy nejvíce slaven ten, kdo ohýbal nejníže šíji a skláněl čelo v míru i na vojně. „Byl přímo věk to pokornosti, strachu, vše pod přetvářkou lásky k caru," praví s výčitkou Čackij. Jinak o službě soudí Molčalin, jemuž „cizí mínění jest svatým" a který

bez obalu vyznává: „V odkaz dal mi otec muj: bych předně bez výjimky naklonil si lidi — jak pána, jenž dá na živobytí, tak vrchního, s nímž jest mi sloužiti, i jeho sluhu, jenž mu šaty cídí, i vrátného — tím mnohé zlo se zastaví, i nádvorního psa, by byl též laskavý.“ Pro Molčalina, Famusova tak jako pro větší část tehdejší šlechty byla úřední služba prostředkem k osobním výhodám, úřad byl jim jediné zdrojem, aby mohli rozmařile žíti. Plesy, zábavy a společnosti — to byl vlastní cíl života, který je hlavně zaměstnával. Kdežto pro Čackého mělo veliký význam vlastní svědomí, u Famusova a lidí jemu podobných hlas svědomí a cit pravdy zaměněny byly bázní před světským předsudkem, strachem před otázkou, co tomu řeknou lidé. Společnost moskevská druhu famusovského nepřála vědám a novým liberálním ideám. Když Sofie prohlásila Čackého za blázna, Famusov našel hned původ toho zla v učenosti. Učení je prý mor a učenost je příčina, že se nyní víc než kdy rozmohlo bláznivých lidí; aby se tomu odpomohlo, třeba prý spáliti všecky knihy a zavříti všecky učené školy. Gribojědov ústy Čackého kárá také přemrštěnou náklonnost Rusů slepě a otrocky napodobovati všecko, co přichází z ciziny.

Se stanoviska formálního má komedie Gribojědovova ještě mnohé nedostatky, vytkl je už Bělinskij, nicméně vysoko cenil „obrovskou sílu talentu“ autorova. „Gore ot uma“ je podle Bělinského satira, ne komedie, ale zároveň je to „výtvor v nejvyšším stupni poetický, řada obrázků a samostatných charakterů, bez zřetele na celek, umělecky vyrýsovaných štětcem širokým, mistrným, rukou pevnou, která, byť se i chvěla, ale nikoliv od slabosti, nýbrž od překypujícího, šlechetného hněvu, jímž vládnouti mladá duše neměla ještě dosti sil“. Spisovatel sám byl si vědom, že se dílo jeho neshoduje s běžnými zásadami o skladbě komedie. Odpovídaje na kritiku přítele svého Katenina, jenž mu mimo jiné vytýkal, že v komedii jeho je *více nadání než umění,* psal, že výtku tuto pokládá za největší chválu, neboť „umění v tom toliko záleží, aby se podrobilo nadání, a v kom více jest umění naučeného, vynalezeného potem a mukami vyhovovati theoretikům, t. j. dělat hlouposti, kdo více má schopnosti hověti školním požadavkům, podmínkám, zvykům, babským tradicím než vlastní tvůrčí síle, ten, je-li umělec, ať rozbije svou paletu a štětec, dláto nebo pero své ať zahodí za okno.“

Ve vývoji ruské komedie „Gore ot uma“ má průkopnický význam jak svým realismem v zobrazování ruského života, tak i svou dikcí, vytříbenou a zvučnou a zároveň i výraznou a živé řeči ruské přizpůsobenou. Mnozí dramatikové napodobovali komedii Gribojědovovu a není pochyby, že působila i na Gogola, který svého „Revizora“ obmýšlel právě v době, kdy vyšlo „Hoře z rozumu“.

Lásku k divadlu *Nikolaj Vasiljevič Gogol* zdědil po svém otci, který skládal komedie ze života ukrajinského. V něžinském lyceu mladý Gogol zkoušel své síly na divadle a osvědčil se jako obratný herec, zvláště v úlohách komických. Zvláštností jeho hry byla prý neobyčejná pravdivost a prostota v podání, což zřídka bývá u mladých herců. Po svém příchodu do Petrohradu, když hledal přiměřený pro sebe obor činnosti, obrátil se k ředitelství carských divadel se žádostí, aby byl přijat za herce. Povolena mu zkouška, ale deklamace jeho zdála se příliš prostá. Jinak je dosvědčeno, že Gogol uměl pěkně deklamovat; svou veselohru „Ženitba" na př. předčítal tak zdařile, že se mnohým posluchačům čtení jeho líbilo více, než když byla předvedena na jevišti. Gogol vzdal se tedy naděje býti hercem, zato tím usilovněji se zabýval plánem psát pro divadlo. Známost s vynikajícími herci, jako se Sosnickým v Petrohradě a Ščepkinem v Moskvě, podporovala jeho záměr. Dramatická činnost Gogolova spadá přibližně do let 1832—1842.

Látku ke komedii „Ženitba", kterou začal psát r. 1833 a po mnohých změnách dokončil r. 1840, vybral si ze života úřednického a kupeckého. Kočkarev, člověk energický a tvrdý, chce svého přítele, úředníka Ivana Podkolesina, oženit s dcerou kupeckou Agafií Tichonovnou. Téměř násilím přivede Podkolesina do domu nevěstina, odpudí od ní všecky ženichy, kteří se ucházeli o její ruku, a přemluví Agafii, aby svolila k sňatku s Podkolesinem. Avšak před samým sňatkem pochybnosti a nerozhodnost ovládnou duši Podkolesinovu, vážnost nastávající změny života tak ho znepokojí, že v rozhodném okamžiku vyskočí oknem a odjede domů. Význam komedie nezáleží tak v ději, jako v obratné kresbě postav, v pravdivém zobrazení života, v síle humoru a výraznosti řeči. Ze světa úřednického vyňat také motiv ke komedii „Vladimir treťjej stepeni", která zůstala nedokončena; uveřejněny z ní toliko úryvky. Z některých poznámek Gogolových se soudí, že komedie měla předvésti široký obraz života ruského a že do rámce jejího měly býti pojaty dochované úryvky „Utro dělavoga čelověka", „Tjažba" a „Lakejskaja". Podle staré anekdoty, rozšířené podrobnostmi ze skutečné události, Gogol složil komedii „Igroki". Rekem je falešný hráč, který je přes svou chytrost od jiných hráčů ošizen. Provedení je neobyčejně životní a v podrobnostech důvtipné.

Nejzdařilejší ze všech komedií Gogolových je „Revizor". Jako většina děl Gogolových byl několikráte přepracován, nežli nabyl té umělecké formy, jakou byl autor spokojen. První náčrtky komedie jsou z r. 1834, následujícího roku byla zhruba hotova, potom ji autor znovu přepracoval a r. 1836 vydal tiskem. Později v l. 1838—1842 znovu ji opravoval a měnil. Děj její vyvíjí se takto: Městský hejtman Skvoznik-Dmuchanovskij obdrží

od přítele z Petrohradu zprávu, že revisor incognito přijede do jejich újezdního města. Hejtman, starý to taškář, jenž zneužíval svého úřadu k vlastnímu prospěchu, svolá spoluúředníky, stejně podplatné, a radí se s nimi, jak uvítati neznámého revisora. Do jejich schůze přijdou dva statkáři, Dobčinskij a Bobčinskij, hrozní žvanilové a pleticháři, kteří tvrdí, že revisor už přijel a usadil se na zapřenou v hostinci. Tam se skutečně ubytoval nepatrný úředník Chlestakov, jenž jeda domů k otci, prohrál cestou všecky peníze a nemá ani tolik, aby zaplatil svůj řád. K domnělému revisoru odebere se městský hejtman, nabídne mu byt ve svém domě, prokazuje mu všemožné služby, vodí ho po městě a ukazuje mu místní ústavy, školu a trestnici. Také ostatní úředníci snaží se, aby si ho naklonili, a podplácejí ho penězi. Přicházejí kupci s dárky a jiní žalobníci, kteří si zase stěžují na hejtmana a úředníky. Dojde to tak daleko, že hejtman slíbí Chlestakovu, který se chlubí svými známostmi s ministry a vyslanci, ruku své dcery. Chlestakov obávaje se, že se prozradí jeho šibalství, narychlo zmizí slíbiv, že se brzy vrátí. Zatím poštmistr ze zvědavosti rozpečetil list Chlestakovuv k příteli, v němž líčí hloupost úředníkův a obyvatelů místních, kteří ho měli za revisora. Městský hejtman chvěje se bezmocným vztekem, že se dal větroplachem Chlestakovem napálit, volaje: „Třicet let jsem ve službě; ani jediný kupec, ani jediný dodavatel nemohl mne ošidit; taškáře nad taškáři jsem podváděl, takové lišáky a darebáky, kteří by celý svět dovedli okrásti, jsem chytal na lep. Tři gubernátory jsem podvedl! ... Nu, co bylo v tom větroplachu podobného revisoru? Nic! ... Nu, kdo první vypustil z úst, že je to revisor?“ Napálený hejtman a ostatní úředníci vrhnou se nyní na Dobčinského a Bobčinského a spílají jim; v tom však strážník oznamuje, že přijel skutečný revisor. Všichni zůstanou jako zkamenělí strachem před pravým zástupcem zákona.

Často byla již přetřásána otázka, odkud Gogol vzal látku ke své komedii. Gogol sám napověděl, že mu ji sdělil Puškin. Ale bylo také ukazováno na shodu děje v „Revizoru“ s veselohrou Kvitkovou „Priježžij iz stolicy“. Shoda obou komedií v charakterech, řečech a komických situacích je vskutku nápadná, přece však nelze s určitostí tvrdit, že by byl Gogol prostě imitoval komedii Kvitkovu. Spíše se zdá, že oba spisovatelé užili rozšířené tehdy anekdoty o samozvaném revisoru a oklamaných od něho provinciálních úřednících a každý z nich ji samostatně zpracoval. Vzdělání Gogolovo je daleko umělečtější než Kvitkovo. Děj v „Revizoru“ rozvíjí se s neobyčejnou prostotou a reálností, postup jeho je náležitě motivován, postavy osob jsou ucelené, výrazné a životní. Sama pravda života mluví v komedii Gogolově, proto měla ohromný sociální význam. Ona v živých formách ukázala obecenstvu zrcadlo skutečného života a obecenstvo bezděky za-

leklo se životní pravdy, kterou v něm spatřovalo. První představení „Revizora" konalo se r. 1836 v divadle aleksandrinském. Že byl vůbec připuštěn na jeviště, o to největší zásluhu měl Žukovskij a Smirnová, kteří se o to přičinili u cara. Při prvních představeních obecenstvo přijalo komedii dosti chladně a kritika vytýkala jí mnohé nedostatky. Ve vyšších vrstvách úřednických byl autor „Revizora" prohlašován za liberála, revolucionáře a hanobitele Ruska. Žurnalisti zpátečnické strany, Bulgarin a Senkovskij, vytýkali mu cynism v mluvě, nestydatě dvojsmyslný tón a karikaturnost postav. Jen malý kroužek inteligence dovedl oceniti veliký význam jeho práce. Všecko to silně působilo na Gogola a rozladilo ho. Po prvním představení „Revizora" psal Puškinovi: „Jsem unaven duší i tělem. Přisahám, nikdo nezná a neslyší mých strádání ... Bůh s nimi se všemi! Mně se zprotivil můj kus" ... Podobně si stěžoval v listě k herci Ščepkinovi, který hrál v komedii městského hejtmana: „Všechno je proti mně. Starší a ctihodní úředníci křičí, že mi není nic svatého, když jsem se opovážil tak mluvit o lidech v službě; policie je proti mně, kupci jsou proti mně, spisovatelé jsou proti mně. Nadávají a chodí na kus ..."

Zdá se, že se Gogol sám zalekl posléze pravdy, kterou ve svém díle nepokrytě zobrazil, a začal smysl komedie vykládat alegoricky. V t. zv. „Razvjazce Revizora" vkládá do úst Ščepkinových tento výklad: „Popatřte pozorně na město, zobrazené v komedii, a vy uvidíte, že je to „naše duševní město", které je „u každého z nás". Taškáři-úředníci v něm působící — to jsou naše vášně, okrádající „pokladnici naší vlastní duše". Zdánlivý revisor Chlestakov, jejž úředníci klamali a jímž byli sami oklamáni, je „lehkomyslné svědomí světské, prodajné, podvodné svědomí", které snadno podplatí „naše vlastní vášně v duši naší přebývající". Skutečný revisor, jejž oznamují na konci komedie, — „je naše procitlé svědomí, které nás nutí najednou a rázem pohlédnouti otevřenými zraky na sebe samy. Před tím revisorem nic se neukryje ..." Tento alegorický výklad nepřispívá k vysvětlení komedie, svědčí jen o vzmáhající se duševní přeměně autorově, který skládaje svou komedii dbal jen o to, aby zobrazil, „co je každodenně před očima, ale co nechtí vidět rovnodušné oči." Významnější je projev autorův, jímž vykládá smysl svého humoru v scéně „Razjězd posle predstavlenija novoj komediji". Autor komedie schovav se poslouchá, co si povídá obecenstvo o jeho kuse. Nejvíce ho roztrpčilo mínění jedné dámy, která lituje, že v celé komedii není ani jedné hodné a poctivé osoby. Na to autor odpovídá: „Lituji, že nikdo nepozoroval poctivé osoby v mém kuse. Ano, byla jedna poctivá osoba, která v něm jednala po celý čas jeho trvání. Tou poctivou osobou byl — *smích* ... Smích je význačnější a hlubší,

než se myslí. Ne onen smích, který vzniká chvilkovou rozdrážděností, žlučovým, chorobným rozpoložením charakteru; také ne onen lehký smích, který slouží k prázdnému potěšení a zábavě lidí, nýbrž onen smích, který všecek vylétá ze světlé přirozenosti člověka, vylétá z ní proto, že na dně jejím uzavřen věčně prýštící se pramen jeho, který vniká do předmětu, dává jasně vystoupiti tomu, co by proklouzlo, bez jehož pronikavé moci malichernost a prázdnota života nepoděsila by tak člověka . . .“

Komedie Gogolovy mají v rozvoji ruského dramatu důležitý význam: autor v nich úplně upouští od didaktické tendence a resonérství, jimiž předchůdci jeho přeplňovali své komedie, a podává v umělecké formě pravdivý obraz života; touto životní pravdou chce působiti na diváky, nepřipojuje k tomu žádných poučných poznámek. Theoreticky to vyslovil v „Razvjazce Revizora“, kde na výtku, že v jeho komedii divák nevidí hlubšího cíle, aspoň se v ní nic takového neprojevuje, odpovídá: „Umění už v sobě samém obsahuje svůj cíl . . . Ono nezbytně směřuje k dobru, buď kladně nebo záporně: buď že staví na oči krásu všeho dokonalého, co je v člověku, buď že se vysmívá ošklivosti všeho špatného v člověku . . . .“

Znamenité komedie Gribojědovova a Gogolova tvoří téměř zvláštní výjimku v dějinách ruského divadla. Zůstaly osamoceny a zatím nenašly pokračovatelů. Všední repertoár ruského jeviště v letech třicátých a čtyřicátých skládal se dílem z vlasteneckých, frázovitých tragedií, dílem ze sentimentálních a romantických dramat, která neměla nic společného ani s „Hořem z rozumu“, ani s „Revisorem“. Při tom udržovaly se stále vodevily a melodramata. Dramatikové v epoše Nikolajevské hovějíce obecné náladě doby a oficielnímu vlastenectví, nejraději skládali kusy, v nichž velebili slávu a statečnost ruského národa. Ostatně přísná censura nepřipouštěla dotýkat se současných otázek společenských a politických. Že kusy hovějící náladě tehdejší doby měly úspěch, nebylo tak zásluhou spisovatelů jako spíše výtečných herců tehdejších, jako Močalova, Ščepkina, Karatygina, Brjanského a j.

Mezi dramatiky současnými zvláštní oblibě se těšil *Nestor Vasiljevič Kukolnik* (1809—1868), spolužák Gogolův na lyceu v Něžině. První jeho kus, tragedie „Torkvato Tasso“, sehrána byla po prvé v Petrohradě r. 1833. Tragedie, složená hladkým veršem a přeplněná divadelními efekty, unavovala přece svou frázovitostí a zdlouhavými monology. Druhé drama Kukolnikovo „Ruka Vsevyšnjago otečestvo spasla“ (1834) mělo větší úspěch hlavně pro svůj vlastenecký ráz; představovalo osvobození Moskvy a povolání Michajila Romanova na trůn. Děje je v ní málo, obsah skládá se vlastně z nadšených deklamací, velebících

velikost a slávu svaté Rusi. Dějově poutavější byla tragedie „Knjaz Michajil Skopin-Šujskij“ (1835); než i v ní byl nadbytek monologů, z nichž většina byla věnována oslavě Rusi. Z ostatních jeho kusů poměrně nejlepší byl „Deňščik“, sluha Petra Velikého, v němž šťastně zachyceno ovzduší společenské za doby Petrovy.

Nadšeným velebitelem Shakespearovým byl *Nikolaj Alekšějevič Polevoj* (1796—1846). Dramata začal psát v posledních osmi letech svého života a v době této složil 38 kusů rozmanitého druhu; většina má na sobě pečeť spěchu a nepropracovanosti. Vida, že Shakespeare nedochází na scéně ruské uznání, jakého zasluhuje, přeložil „Hamleta“ a postaral se o to, aby byl uveden na scénu. Jeho překlad nebyl věrný, nýbrž sentimentálně zabarvený, na jevišti měl však nemalý úspěch. Polevoj jsa tím povzbuzen, napsal původní drama „Ugolino“ (1838), založené na episodě z Danta a přeplněné všemožnými hrůzami. Z historie ruské vybral si látku k dramatu „Děduška russkoga flota“, které se líbilo svou tendencí vlasteneckou. V témž duchu složil jednoaktovku „Kupec Igolkin“ z doby válek Petra Vel. se Švédy. Vedle vážných her psal slzavé komedie, jako „Russkij čelověk dobro pomnit“, „Paraša Sibirjačka“ a j. Zvláštní originálností Polevoj nevynikal, opíraje se ve svých skladbách o Shakespeara, Molièra, Schillera, V. Huga, W. Scotta a p.

Komedie, frašky a vodevily skládali četní spisovatelé, hlavně podle francouzských a německých vzorů. Nejplodnější z nich, *Feodor Alekšějevič Koni* (1809—1870) složil asi 15 původních vodevilů a 18 přeložil nebo zpracoval podle cizích předloh. Byl bystrým pozorovatelem a uměl zachycovat současné zjevy života. Líbily se zvláště „Peterburgskija kvartiry“, „Dělovoj čelověk“ a „Ženskaja natura“. K oblíbeným kusům repertoárním v letech čtyřicátých patřily také dramata, veršem i prózou, komedie a vodevily *Vladimíra Rafailoviče Zotova* (1794—1871). Byly to však efemerní plody, které brzy upadly v zapomenutí. Tendence mravoučná, namířená proti nepokojným, t. j. pokrokovým živlům, měla v nich převahu. Nejlepší byla ještě první jeho komedie „Prijězd vice-gubernatora“, zajímavá kresbou mravů a života provinciálního úřednictva. Teprve Ostrovskému náleží veliká zásluha, že způsobil nový obrat v dramatě ruském, přetvořil vkus obecenstva a vychoval nové talenty herecké.

[Б. В. Варнеке: Исторія рус. театра. II. Каз. 1910. — Э. П. Берг: Рус. комедія до появленія Островскаго (Рус. Фил. Вѣст. 1911—2). — Каллаш-Эфрос: Исторія рус. театра. M. 1914. — А. И. Селин: Значеніе Озерова в ист. рус. лит. (Кіев. Ун. Изв. 1870. 10). — Я. К. Грот: Кофейница, ком. опера Крылова (Сб. II. отд. Ак. Н. VI. 1869). — В. Ѳ. Кеневич: Пирог, ком. Крылова (ibid.). — А. Н. Майков: Первые шаги Крилова (Рус. Вѣст. 1889. 5). — В. Н. Перетц: Кр. как драматург. Спб. 1895. — А. А. Ярцев: А. А.

Шаховской (Ежегод. им. Театров 1894—5. 2. 3). — А. И. Сиротинин: А. А. Ш. (Рус. Арх. 1896. 4).

П. Жданов: О драмѣ А. С. Пушкина »Борис Годунов«. Спб. 1892. — А. Филонов: Бор. Годунов А. С. Пушкина. Спб. 1899. — В. Сиповский: »Б. Годунов« (Уч. Зап. Бакинск. Унив. I). — Н. К. Козьмин: О взглядѣ Пушк. на драму (Сбор. »Памяти Пушкина«. Спб. 1900). — Ѳ. Д. Батюшков: Пушкин и Расин (ibid.). — M. M. Pokrovskij: Puschkin u. Shakespeare (Shakespeare-Jahrbuch 43. 1907). — Ив. Иванов: Лермонтов, как драматург (Артист 1891). — М. А. Яковлев: Л. как драматург. Лпгр. 1924. — Н. Коробка: Н. И. Хмѣльницкій: (Ежег. им. Театр. 1895—6. 1.).

И. Гончаров: Мильон терзаній (В. Евр. 1872. 3). — В. Ѳ. Боцяновскій: А. С. Грибоѣдов (Ежег. им. Теат. 1893—4. 3). — П. І. Иваницкенко: А. С. Г. как автор ком. »Горе от ума« (Чт. об. Нестора Лѣт. 1895. 9). — А. Веселовскій: А. С. Г. (Этюды и характер. M. 1907³). — В. Н. Перетц: Г. и его раннія произведенія (Ист. Вѣст. 1895. 1). — А. П. Смирнов: А. С. Г. (Варш. Ун. Изв. 1895. 6.). — Е. Пѣтухов: А. С. Г. Кіев 1895. — А. Кирпичников: Моск. общество в изображеніи Гриб. и Л. Толстого (Очерки по ист. рус. лит. Спб. 1896). — В. В. Каллаш: Грибоѣдовскій Чацкій (Рус. Мыс. 1904. 1—2). — Н. К. Пиксанов: Г. Спб. 1911; Г. и Мольер. M. 1922. — М. Гершензон: Грибоѣдовская Москва. 1914. — Jiří Polívka: A. S. Gribojědov (Naše Doba II. 1895).

Н. С. Тихонравов: Первое представленіе Ревизора на Моск. сценѣ (Рус. Мыс. 1886, 5). — Н. Бокадоров: Комедіи Гоголя (Чт. общ. Нестора Л. XVI. 1902). — Н. П. Дашкевич: Значеніе мысли и творчества Гоголя (ibid). — А. М. Лобода: Комедіи Г. в связи с развитіем рус. комедіи (ibid). — К. И. Арабажин: Г. как драматург (Ежег. им. Т. 1909. 2). — Б. В. Варнеке: Г. и театр (Рус. Ф. Вѣст. 1909. 2). — А. Слонимский: Техника комич. у Г. П. 1923.]

II. *Drama ukrajinské.*

Divadelní společnosti, hrající v divadlech na Ukrajině, byly polsko-rusko-ukrajinské; často se stávalo, že v jeden a týž večer hrálo se polsky, rusky a ukrajinsky. Repertoár ukrajinský skládal se s počátku z dialogů, intermedií a školských dramat, potom oblíben byl vodevil Šachovského „Kazak-stichotvorec“, který oběhl téměř všecka jeviště v Rusku a na Ukrajině. Vlastním tvůrcem repertoáru ukrajinského byl *Ivan Kotljarevškyj*, jehož „komické opery“ (vodevily) „Nataľka-Poltavka“ a „Moskaľ-Čarivnyk“, složené podle současných kusů italských a francouzských, stále se udržovaly na jevišti a byly dlouho vzorem skladatelům her z národního života. *Jakiv Kucharenko,* přítel Ševčenkův, složil r. 1836 vodevil „Černomorškyj pobut“, který se v základní osnově shoduje s dějem „Nataľky“, jen prostředí je jiné. Komposice hry byla primitivní, ale bylo v ní zobrazeno několik živých scén ze života černomořských kozáků a několik zajímavých typů z oné doby, kdy na Kubani žily ještě tradice dávné

Siče. Zpěvy zastoupeny jsou národními dumami o Savovi Čalém, Hnatkovi, Charkovi a j. R. 1878 Staryćkyj přepracoval skladbu Kucharenkovu, hudbu k ní složil M. Lysenko a tak s názvem „Černomorci" dostala se na jeviště.

Po stopách Kotljarevského šel *Hryhorij Kvitka-Osnovjanenko*, složiv vodevil „Svatanňa na Hončarivci" (1836). Předmětem děje je rovněž láska milenců, kteří se teprve po mnohých překážkách za sebe dostanou. Ovzduší vesnické, v němž se děj odehrává, je pěkně vykresleno, několik směšných figur oživuje děj a místy ozývá se pravý humor vesnický. Kvitka, který po zřízení stálého divadla v Charkově r. 1812 byl nějaký čas jeho ředitelem, zdramatisoval ještě děj své povídky „Ščyra ljubov" a napsal několik dramat rusky. Je to předně komedie „Prijězžij iz stolicy ili Sumatocha v ujězdnom gorodě", složená r. 1827 a vytištěná r. 1840, jejíž látka připomíná, jak bylo už poznamenáno, Gogolova „Revizora". Náčelník policie dostane zprávu, že do města přibude revisor. Zpráva způsobí v městě veliký poplach mezi úřednictvem, jsou vzrušeny i dámy, zvláště sestra náčelníka policie, žena advokátova a její dcera Ejžena. Místo pravého revisora přijede však do města titulární rada Pustoljubov, jejž úředníci uvítají jako skutečného revisora. Pustoljubov svým sebevědomým vystupováním zjedná si všeobecný respekt, zamiluje se do ctnostné a bohaté neteře náčelníkovy Anny Petrovny a chce se s ní tajně dát oddat. Se svým plánem svěří se sestře náčelníkově, která mu slibuje pomoc, vpravdě však obmýšlí, jak by se sama lstí stala ženou Pustoljubovou. Zatím přijde od gubernátora rozkaz, aby domnělý revisor byl zatčen a poslán do gubernského města, což se také stane. Komedie Kvitkova má mnohé přednosti umělecké, je v ní mnoho pravdy a komičnosti, přece však daleko zůstává za „Revizorem" Gogolovým; ani výraznou charakteristikou osob ani psychologickým motivováním děje se mu nepřibližuje. Kdežto Gogol zdůrazňoval líčení stinných stránek světa úřednického, Kvitka do popředí děje postavil intriku milostnou, veřejných poměrů jen zlehka se dotýkaje. Šíře a hlouběji jsou negativní stránky společenského života zobrazeny v druhé komedii „Dvorjanskije vybory", líčící úpadek mravů vrstev šlechtických a zlořády při volbách, kdy si zámožní šlechtici zakupovali přízeň ochuzelé šlechty, aby hlasovala v jejich prospěch. Svěřeného úřadu, jehož se jim volbou dostávalo, užívali pak k svému obohacení. Statkář Staroplutov, hlavní osoba komedie, dopouští se jako náčelník šlechty vyděračství, nestydatě okrádá svou neteř Tichinu a nutí ji k sňatku s ničemou, který mu pomáhá při jeho pletkách. Při volbě Staroplutov propadne a za náčelníka šlechty zvolen šlechetný Tverdov, jejž Tichina tajně milovala. Sňatkem Tverdova s Tichinou končí [illegible]. Kvitka připojil k ní ještě druhou část „Vybor

ispravnika"; hodnotou nevyrovná se části první, je v ní mnoho zbytečného a satira v ní nemá té síly a říznosti, jakou se vyznačuje část první. Na divadle ruském zvláštní oblibě těšily se komedie Kvitkovy „Šeľmenkovolostnojpisar" a „Šeľmenko denščik", v nichž jsou rovněž satiricky zachyceny stinné stránky veřejných poměrů, pokud to censura dovolovala. K oblibě dramat Kvitkových mnoho přispěl herec Ščepkin, jenž jsa rodem Ukrajinec, rád uváděl na jeviště kusy ukrajinské.

Rusky psané skladby Kvitkovy nepůsobily nijak na rozvoj komedie ukrajinské. Nejoblíbenější formou dramatickou zůstával vodevil. *Kyryl Topoľa*, bezpochyby Polák, který žil na Ukrajině, složil vodevil „Čary" (1837); látku vážil z národních pověr a písní ukrajinských, ale nedovedl z těchto prvků sestaviti jednotný dramatický celek. Takovou snuškou etnografického materiálu ve volném rámci dramatickém je také druhá jeho skladba „Čur-čepucha" (1844), kterou sám označil jako „několik faktu ze života ukrajinského panstva". Z toho lze již souditi, že mu nešlo o žádný zvláštní dojem dramatický. Dějem i provedením zajímavější je vodevil „Kupala na Ivana" (1840) od *Stepana Pysarevského*. Podkladem děje jsou obřady a písně v předvečer sv. Jana Křtitele (Kupala). Ivan Kovalenko, zamilovaný do Ljubky, vrací se domů z Donu a odpočine v lese u starého dubu, nedaleko chóru dívek, slavících kupala. Ljubka přichází k dubu, aby nalámala větve pro oheň kupalský, a při tom žaluje dubu, že ji chtějí provdati za nemilého. Ivan slyše to, obrátí se o pomoc k cikánu v blízkém táboru cikánském; ten přestrojí se s družinou svou v strašidelné bytosti, čarodějnice, vlkodlaky a duchy domové a přinutí nemilého nápadníka odříci se Ljubky. Na konec slaví se svatba Ivana s Ljubkou. Při vší primitivní komposici patří hra Pysarevského k lepším toho druhu skladbám. Záliba ve vodevilech trvala stále ještě v druhé polovici XIX. st., jak ukazují skladby M. Staryckého, Kropyvnyckého a j.

Básník *Taras Ševčenko* složil veselohru ze života maloruského „Nazar Stodolja" (1844); líbila se pro svůj věrný kolorit ukrajinský a živou kresbu osob, ale nebylo v ní pravé dramatičnosti.

O historické drama pokusil se nejdříve *Nikolaj Kostomarov*, složiv r. 1838 drama „Sava Čalyj". Kozák Sava Čalyj uražen byv, že ho starešina kozácká nezvolila hetmanem, návodem Hnata Holého se rozhodne vstoupit do služeb polských u korunního hetmana Konecpolského. Hnat ze žárlivosti popudí pak proti němu kozáky, kteří usmrtí jej i jeho ženu a dítě. Kostomarov řídil se při skladbě svého dramatu ukrajinskou písní národní u Sreznevského a děj přenesl do r. 1639, nevěda, že historický Sava Čalyj žil o století později za doby hajdamačtiny. Proto ani děj ani povaha Čalého v dramatě jeho neshoduje se s pravdivostí histo-

rickou. Působivější byla druhá práce Kostomarovova, tragedie „Perejaslavśka nič“ (1867), obraz z bojů Ukrajiny s Polskou za Chmelnyckého. V tragedii jsou barvitě zobrazeny poměry doby, utiskování lidu se strany polských pánů a židů; děj oplývá hojnými momenty vzrušujícími a povahy osob vystupují v jasnějším světle. Zřejmá je i tendence autorova: nad bratrovražedný boj povznésti ušlechtilou ideu lásky a smířlivosti. Na komposici dramatu působila pseudoklasická theorie, což se jeví nejen v chórech, ale i v patetických řečech jednotlivých osob. Později Kostomarov sám omlouval historické nedostatky svých dramat přílišnou důvěrou v kalná zřídla své inspirace („Istorija Russov“ a „Zaporožskaja Starina“ Sreznevského) a přílišnou idealisaci osob vykládal vlivem Schillerovým. Z drobnějších skladeb Kostomarovových uvésti třeba „Ukrajiński sceny z roku 1649“ a dramatický obraz „Zahadka“ podle národní pověsti.

Pantelejmon Kuliš kromě nedokončeného dramatu „Koliji“, z poslední doby polské vlády na Ukrajině, a libreta „Chutorjanka“ složil tři historická dramata „Bajda, kńaź Vyšnevećkyj“, „Petro Sahajdačnyj“ a „Car Nalyvaj“. Označil je jako trilogii dramatickou, ale nejsou ani časově ani obsahově v žádném spojení. Nejvýznačnější z nich je „Bajda“ (1884). Hrdinou jeho je Dmitro Vyšnevećkyj, zvaný Bajda, který okolo r. 1553 vystavěl zámek na ostrově Chortyći na Dněpru a shromáždil kolem sebe kozáky, s nimiž bojoval proti Tatarům. R. 1557 vypravil se do Moskvy k caru Ivanu Hroznému, aby pomocí jeho mohl snáze s Tatary válčit, přijal ruské poddanství a pomáhal ruskému vojsku při pochodech na Krim, ale když Moskva nechtěla ho dále podporovat v bojích s Tatary, vrátil se na Ukrajinu a smířil se s polským králem Zigmundem II. Potom ho valaští bojarové volali do Multanska, brzy ho však opustili; Bajda zradou upadl do rukou tureckých a sultan Selim II. dal ho ukrutně usmrtit. Kuliš vytvořil z Bajdy ideálního reka, který touží, aby obec kozácká založena byla na pravdě a spravedlnosti. Tuto pravdu Bajda hledá v Moskvě, v Polsku a Turecku, ale nikde jí nenalézá. Vhodně bylo poznamenáno, že Bajda je vlastně obrazem autora samého, tíhnoucího k pravdě, ale stále měnícího svou oddanost a zamítajícího dnes to, čemu se včera kořil. Protikladem k Bajdovi je Handža Andyber, představující divokou a rozpoutanou sílu, která podle názorů autorových od dávných dob hubila kozáctvo. Jako dramatický výtvor je „Bajda“ slabý; děj vyvíjí se spíše způsobem epickým než dramatickým, charakteristika osob je až na skrovné výjimky bledá, řeč osob nepřiměřená. Více než původní tvorbou Kuliš prospěl domácí literatuře četnými překlady děl Shakespearových.

Oleksa Storoženko složil podle tradic zaporožských drama „Harkuša“ (1863); podal v něm idealisovaný obraz loupežného

hajdamaka Harkuši a vylíčil ho jako šlechetného rytíře zastánce chudých a utiskovaných. Harkuša unese mladou ženu starého setníka, ta si ho upřímně zamiluje a žádá ho, aby jako čestný rytíř hledal slávu v bojích s Turky. Spisovatel nazval svou skladbu dramatickými obrazy a tím dal najevo, že mu nešlo o drama podle pravidel přesně komponované, leč jen o řadu výjevů volně po sobě následujících.

O společenskou komedii „Na kožumjakach" pokusil se *Ivan Levyćkyj-Nečuj*, vybíraje si látku z prostředí kupeckého jako Ostrovskij. Stavěl v ní na odiv náklonnost městského obyvatelstva ukrajinského osvojovati si vnější vzdělanost vyšších tříd polsko-ruských. Evfrosina, dcera drobného kupce Rjabkova, pobyvši tři měsíce v pensionátě, zavádí v domě panské způsoby, stydí se za své prosté rodiče a jejich mužickou řeč. O ruku její uchází se kadeřník Hostrochvystyj, větroplach a mluvka, který se pansky šatí a věnem Evfrosininým hodlá zaplatit své dluhy. Ve své lehkomyslnosti namlouvá si zároveň sestřenici Evfrosininu; zálety jeho se vyzradí a se svatby s Evfrosinou sejde. Komedie podávala vtipný a pravdivý obrázek mravoličný z tehdejší ukrajinské společnosti.

V Haliči teprve s živějším ruchem národním r. 1848 souvisí počátky světského divadla ukrajinského; před tím pořádána představení školského rázu od chovanců v duchovním semináři lvovském. Jinak bylo ve Lvově jen divadlo polské a německé. Ukrajinsky začalo se nejdříve hráti v Kolomyji, kde se ujal divadla roku 1848 tamní farář *Ivan Ozarkevyč*. Na svůj náklad sestavil ochotnickou společnost a nacvičil s ní „Nataľku Poltavku", přizpůsobiv ji místním poměrům. V jeho úpravě předvedeny byly i jiné kusy ukrajinské, jako „Žovnir Čarivnyk" (Moskal Čarivnyk od Kotljarevského), „Svatanňa na Hončarivci" od Kvitky a „Vesilje" (= Kupala na Ivana od St. Pysarevského). Za pobytu na sjezdu „ruských učených" ve Lvově Ozarkevyč zorganisoval i tam ochotnickou společnost, která sehrála několikráte „Nataľku" v jeho úpravě, dále „Žovnira Čarivnyka", Mochovo drama „Terpen — spasen", z Kotzebua „Zagublena dytyna" a j.

Velmi čile vedla si ochotnická společnost v Přemyšlu, kde se ujala pořádání her paní Saarová, choť guberniálního rady a sestra pozdějšího presidenta Smolky. Režisérem a upravovatelem repertoáru byl *Ivan Vytošynškyj*. Na repertoáru tamního divadla kromě obou komedií Kotljarevského ve vzdělání Ozarkevyčově a s pěknou hudbou komponisty M. Verbyćkého byly dva kusy Kotzebuovy ve volných překladech, dále překlady dvou dramat Korzeniowského, přizpůsobených domácím poměrům od M. Ustyjanovyče, a komedie „Muž zamanenyj", upravená podle Molièrova „Georges Dandin". O samostatné kusy pokoušel se *Rudolf Moch* (1816—1891), jehož komedie „Sprava v selě Kleko-

tyně", obraz z ukrajinské vsi za roboty, byla svého času velice oblíbena. Menší úspěch měly jeho komedie „Terpen — spasen" a „Opikunstvo", oslavující zrušení roboty.

S nastalou reakcí politickou přestala i divadelní představení a obnovena byla teprve r. 1864, kdy péčí „Ruské Besidy" zřízeno bylo ve Lvově stálé divadlo ukrajinské. Repertoár jeho s počátku nejpilněji obstarával *Pavlyn Svjencićkyj* (1841—1876), překládaje a upravuje kusy cizí (Korzeniowského, Fredra, Molièra, Shakespeara); složil i původní komedii „Miščanku", zdramatisovav „Katerinu" Ševčenkovu a „Maruši" Kvitkovu. Zatím zájem o divadlo vzrůstal a spisovatelů dramatických přibývalo. Skládána byla dramata z vlastenecké historie, jako „Jaropolk", „Oleh Svjatoslavovyč Ovručkyj" od *K. Ustyjanovyče*, „Haľška Ostrožka" od *O. Ohonovského*, „Pavlo Polubotok" od *O. Barvinského*, „Roksoljana" od *Hnata Jakymovyče*. K spisovatelům dramatickým připojil se bukovinský básník *Osyp Feďkovyč*, sepsav fantastickou tragedii „Dovbuš" a melodrama „Kermanyč abo Strilenyj chrest"; více však nežli vlastními dramaty prospěl domácímu repertoáru překlady ze Shakespeara. Vrstevník Feďkovyčův *Izydor Vorobkevyč* (= *Danylo Mlaka*) skládal historické hry, ale větší oblibu si zjednal melodramaty z národního života, v nichž se lépe osvědčil jako hudební skladatel nežli jako dramatik. K větší uměleckosti dospělo ukrajinské drama teprve v letech osmdesátých.

[Л. Білецький: Українська драма. Л. 1922. — Л. Антонович: Триста років укр. театру 1619—1919. Прага 1925. — Н. Марков: Квітка-Основяненко (Кіев. Стар. 1883. 6). — Г. Коваленко: Квітка-Основяненко (Зоря 1893. 16). — В. Боцяновський: Шевченко и укр. театр (Театр и Искус. 1912. 9). — П. Рулін: Драм. спроби Шевченка (Збір. »Т. Шевченко«. К. 1921).

S. Peplovski: Teatr ruski w Galicyi. Lw. 1887. — В. Коцовський: Рус. театр у Львовѣ (Зоря 1888. 20—24). — М. Возняк: Укр. драм. вистави в Галичині в першій пол. XIX. ст. (Зап. Шевч. 87—88. 1909). — В. Радзикевич: П. Свѣнціцкий (Зап. Шевч. 101—3. 1919). — В. Левицький: Рус. нар. театр під управою т. »Руська Бесіда у Львові« (Зоря 1893—1894). — Смаль-Стоцкий: І. Воробкевич (Зоря 1887. 11). — В. Гнатюк: І. Воробкевич (Л. Н. Вісн. 1903. 10).] — Úplná bibliografie u Antonovyče.]

III. *Drama polské.*

Rozvoj polské literatury dramatické podporován byl třemi stálými divadly ve Varšavě, Lvově a Krakově, jejichž repertoár vyžadoval usilovnější činnosti dramatické.

Aleksandr Fredro (1783—1876), tvůrce národní komedie polské, obohatil repertoár 35 komediemi. Nejbujnějším rozkvětem

jeho tvůrčí činnosti byla doba od r. 1825—1835; z této doby pocházejí umělecky nejcennější jeho práce. R. 1835 napsal o nich ostrou kritiku Seweryn Goszczyński; přiznával autoru jejich důvtip, veselost, lehkost veršování a několik míst, hodných velkého spisovatele, avšak talent jeho nazval „podřadným" a vytýkal mu mnohé nedostatky, jako kosmopolitism, nemorálnost, nízkost citu, nepřirozenost, úzkostlivé napodobování vzoru francouzských a vlašských a j. Odmítavá tato kritika způsobila, že Fredro přerušil svou činnost; teprve po několika letech, podlehnuv své přirozené vloze, vrátil se zase k činnosti tvůrčí. Komedie, které potom složil, dostaly se na jeviště teprve po jeho smrti. Rozkvět talentu Fredrova začíná se r. 1819, kdy vznikl „Pan Geldhab", provozovaný r. 1821 po prvé v divadle varšavském. Je složen v duchu Molièrově a předvádí směšný typ zbohatlíka, který se dere do společnosti aristokratické. Charakteristika jeho v prostředí polském je velmi živě zachycena. Z dalších jeho četných komedií za nejlepší se pokládají „Damy i huzary", „Mąż i żona", „Dożywocie", „Pan Jowialski", „Zemsta" a „Śluby panieńskie".

Veselohra „Damy i huzary" líbila se pro svou plastickou charakteristiku osob, poutavý, živý děj, neobyčejnou vervu a sílu komiky v situacích i v charakterech. V komedii „Mąż i żona" motiv o nevěrnosti manželské předveden je ve světle upřímné a neurážející komiky; vyznačuje se živou a věrnou ilustrací života, subtilní psychologií v kresbě postav a působivou ironií, osvětlující jednotlivé situace. Na originálním motivu zakládá se komedie „Dożywocie". Starý lichvář a lakomec Łatka koupil si právo na doživotní rentu mladého hýřila a marnotratníka Birbanckého a chce se oženiti s jeho snoubenkou Rozou; při tom Birbancki neví, kdo vlastně koupil jeho doživotní důchod, z čehož vzniká řada nesmírně komických situací. Konečně se to Birbancki doví a chtě se zbavit lichváře-pijavky, napíše mu, že se zastřelí. Łatka ze strachu, aby nepřišel o koupené doživotí, postoupí mu Rozu. Působivost komedie záleží hlavně na komických typech, mistrně vykreslených, zejména lichváře Łatky, a je podporována i vtipně zadrhnutými situacemi komickými. Přes některé vady kompoziční náleží „Dożywocie" mezi přední komedie, jimiž se může honositi divadlo polské. Hodnota „Pana Jowialského" nezakládá se tak na intrice, která je dosti otřelá, jako na živé kresbě jednotlivých postav, zejména pana Jowialského, který je zosobněním důvtipu, humoru, přirozené veselosti a jovialnosti. Je to postava ryze polská, tradiční, jaké počínajíc Rejem mnohokrát s různých stránek zachytili spisovatelé polští.

„Zemsta" a „Śluby panieńskie" jsou arcidíly komického talentu Fredrova. V „Zemstě" je jádrem intriky spor dvou sousedů-šlechticů o zeď pohraniční. Mistrně jsou vykresleny povahy osob.

rozdělených ve dvě skupiny, z nichž jedna zastupuje starošlechtický „sarmatyzm", druhá novou, pofrancouzštělou šlechtu z času napoleonských. Úspěch komedie podporován byl dokonalou stavbou děje, silou a rozmanitostí komiky, živým dialogem, obraznou a bohatou řečí, zabarvenou na vhodných místech archaisticky. Podobnými přednostmi vyznačují se také „Śluby panieńskie", dýšící nejen neodolatelnou komikou, nýbrž i životností a pravdivostí. Děj rozvíjí se na vsi v domě paní Dobrójské. Starý přítel domu Radost přiveze svého sestřence Gustava, aby ho zasnoubil s dcerou paní domu Anielou, dívkou hluboce citlivou. Zároveň o ruku sestřenice paní Dobrójské Kláry, dívky vznětlivé a svéhlavé, ale sympatické, uchází se sentimentální a plačtivý Albin. Klára i Aniela zavázaly se však přísahou, že se nevdají a mužské budou nenávidět. Jakým způsobem Gustav obě dívky přivede k tomu, aby svůj slib zrušily a vdaly se za Gustava a Albina, je hlavní osnovou této podařené komedie.

Látku k veselohrám Fredro vážil dílem z literatury, dílem ze života. Učitelem a vzorem jeho byl hlavně Molière. Vhodně bylo řečeno, že bez Molièra nebylo by Fredra. Vedle Molièra působili naň i jiní dramatikové, zvláště Goldoni, Regnard, Dancourt, Beaumarchaise atd. Při vší závislosti na cizích vzorech nelze mu však přičítati pouhé napodobování nebo volnou kombinaci převzatých živlů; jmenovaní spisovatelé poskytovali mu pouze náměty, kterým dával své vlastní ideové, citové a náladové zabarvení a vtiskoval jim pečeť svých vlastních postřehů. Převzaté motivy dovedl originálně rozvinout, naplnit je novým životem a vytvořit z nich celky samostatné. Osoby v jeho komediích připomínají po mnohých stránkách typy molièrovské, známé povýšence, svatoušky, lakomce, žehravce, ženy náročivé, hašteřivé, sentimentální a p., předvedeny jsou však v novém zabarvení a osvětleny s jiného stanoviska. Při svém tvoření nečerpal totiž jen z literatury, ale i z vlastní zkušenosti; měl vzácný dar pozorovací, uměl na osobách i činech postřehnouti směšné jejich stránky a svérázně je zobrazit. Vlastní zkušenosti a postřehy spojovaly se v jeho tvůrčí mysli s živly literárními, přispívaly k jejich oživení a vtiskovaly jim ráz reálního života.

Komedie Fredrovy jsou dílem charakterní, dílem situační; s počátku jeho tvorby měly převahu komedie charakterní, později po r. 1835 situační. V nejlepších jeho skladbách splývá však komika charakterní s komikou situační v harmonickou jednotu a působivý celek. Při kresbě určitých typů komických přihlížel zároveň i k individuálním zvláštnostem jejich a byl první, jenž uvedl individuální postavy do komedie polské. Zdrojem jeho komiky byly směšnosti lidské, pokud se jevily v životě každodenním, v rámci života rodinného a společenského, při čemž na odiv stavěl nedostatky morální a intelektuální. Otázek veřejných

a politických si nevšímal. Humor jeho, vznikající z poměru komických, je větším dílem lahodný, veselý a ironický; ironie jeho zřídka jen přechází ve zjevnou karikaturu. K formálním přednostem jeho veseloher náleží živý, přirozený, úsečný dialog, vzletný sloh a plynná řeč. V první periodě má převahu verš, později próza. V individualisování osob řečí byl Fredo uznaným mistrem a převýšil všecky své předchůdce. Nevytvořil sice nového typu komedie, podařilo se mu však přiblížiti komedii polskou k vynikajícím plodům tohoto druhu v literaturách evropských.

Obor dramatický pilně vzdělával *Józef Korzeniowski* (1797—1863). Vystudovav lyceum v Krzemieńci, byl krátkou dobu vychovatelem Z. Krasińského, potom úředníkem v knihovně Zamojských. R. 1823 jmenován byl profesorem polské literatury v Krzemieńci; po zrušení lycea (1832) ustanoven byl profesorem na universitě v Kijevě a r. 1838 ředitelem gymnasia v Charkově. R. 1846 vrátil se do Varšavy, stal se dozorcem škol a ředitelem oddělení v komisi kultu a vyučování. Po výbuchu povstání odjel r. 1863 za hranice a zemřel v Drážďanech.

V básních lyrických a didaktických byl stoupencem pseudoklasicismu, v dramatech odpoutal se však brzy od theorie klasické a přidržel se dramatiků německých, jak ukazuje jednoaktovka „K l a r a“ (1820), složená po způsobě tklivých kusů měšťanských. Konflikt citu s předsudkem rodovým a konečné vítězství citu je motivem děje. Drama je tím pozoruhodno, že je to první skladba dramatická, prostá všeho deklamačního patosu. Na tragedii „A n i e l a“ (1823) vedle vzorů německých působil již také Shakespeare. Srážejí se v ní dva motivy: konflikt citu s předsudkem rodovým a hamletism hlavního hrdiny. Děje je v ní málo a zdlouhavě se vleče vpřed. Třetí skladbou byla historická tragedie „M n i c h“ (vytištěná teprve r. 1830), jejímž předmětem je pokání a očista krále-vyhnance Boleslava Smělého. Složena je na způsob misterií s chóry a duchem sv. Stanislava; při vší rozvleklosti dialogu není bez básnického vzletu.

V dotavadních dramatech Korzeniowského měly převahu osoby šlechetné; zatím se dramatický obzor autorův rozšířil a charakteristika osob nabyla větší rozmanitosti. Zároveň vedle vzorů německých silněji začal na dramatickou stavbu působiti Shakespeare. Romantická tragedie „D y m i t r i · M a r j a“ (1827) vznikla volným zdramatisováním „Marje“ Malczewského. V próze složené drama „P i ę k n a k o b i e t a“ (1829) v ději opírá se o legendu anglickou; smělost výrazu a snaha přiblížiti se pravdě a skutečnosti stavějí ji nad dotavadní dramatické práce autorovy. Další dramata, jako „P i ą t y a k t“ (1833), „D z i e w c z y n a i d a m a“ (1836), „U m a r l i i ż y w i“ (1839) Korzeniewski skládal za silného vlivu romantického dramata francouzského;

jeví se to zvláště v užívání vzrušujících efektu, sensačních situací a v líčení prudkých vášní.

Dramatum Korzeniowského kritika vytýkala nedostatek samostatné invence; opakují se v nich sentimentální dívky Schillerovy, intriky vodevilů francouzských, příliš známé cikánky, věštky a p. Všeobecné uznání zjednal si Korzeniowski teprve dramatem „Karpaccy górale“ (1840). Děj této nejpopulárnější tragedie autorovy vzat je z bezprostředního života, ze skutečné události, o níž spisovatel slyšel vypravovati za svého pobytu mezi Huculy. Syn volných hor Antoš Rewizorczuk, nespravedlivě odvlečený na vojnu, nepřestává tesknit po horách, po milence a matce, zběhne od pluku a v čele loupežnické tlupy mstí se na svých nepřátelích. Chycen byv zradou, dovídá se o smrti své matky a milenky, která žalem zešílela. Pevná stavba děje, životní a výrazné postavy, pravdivé zobrazení přírody horské a obyčejů lidových dodávají tragedii vzácné hodnoty umělecké. Sama idea volnosti a svobody v boji s otroctvím a poddanstvím, jež celou skladbu proniká, zvyšuje dojem vzrušujícího děje. Dramata potom napsaná vyznačují se mnohdy skvělejšími scénami nebo charaktery, ale jako celek se „Góralům“ přece nevyrovnají. Významnější z nich je „Andrzej Batory“ (1845), jediné historické drama Korzeniowského; autor jda za vzorem Shakespearovým a Schillerovým vytvořil v něm široký obraz dějinný s rázovitou charakteristikou hlavních osob a se silnými efekty dramatickými. Působivá je také „Izabela d'Aymonte“, složená na způsob španělských tragedií cti. Romanopisectví odvádělo Korzeniowského od další tvorby dramatické. Z pozdější doby je ještě drama „Cyganie“, barvitý obraz ze života cikánů, složený plynným veršem a lahodnou dikcí, ale rozvláčný, bez soustředěného děje. Posléze složil tři dramatické obrazy ze života uměleckého: „Gentile Bellini“, „Śpiący Kupidyn“ a „Beata“.

V době, kdy Fredro přerušil svou činnost v oboru veseloherením, Korzeniowski obrátil se k tomuto genru, v němž projevil mnohem větší originálnost než v dramatech vážných. S počátku jako k hrám vážným vybíral si charaktery a situace z cizího světa, stanul však brzy na půdě domácí, zobrazuje osoby a zvyky z krajů, které nejlépe znal (Volyň, Podolí, Ukrajina). Po několika málo podařených pokusech („Doktór medycyny“, „Stancya pocztowa w Hulczy“, „Fabrykant“) následovala komedie „Żydzi“ (1843), která převyšovala dotavadní veselohry smělou kritikou společenskou, důkladnou kresbou osob a živostí plynného dialogu. Nebyla namířena proti národnosti židovské; židy nazval autor určité sféry polské aristokracie, zabývající se vyděračstvím a lichvou a nemilosrdně dohánějící oběti své ziskuchtivosti k zoufalství. Proti těmto lichvářům z aristokratické

společnosti postaven poctivý žid, Aron Lewi, lichvář ze řemesla, ale velkomyslný a lidumilný. Po stránce umělecké ještě dokonalejší byla komedie „Panna mężatka" (1844), v níž autor soustředil všecky prostředky komiky v povahách, situacích i v dialogu, vytvořiv dílo veliké hodnoty literární, plné svěžesti, důvtipu a životní pravdy.

Další rozvoj komedií Korzeniowského byl střídavý a měnlivý: po kusech živých a poutavých často následovaly hry mrtvé a bezvýznamné. K lepším náležejí: „Pierwej mama", „Stara elegantka", „Reputacja w miasteczku" z prostředí maloměstského. „Wąsy i peruka" jsou pokusem o veselohru historickou; zakládají se na kontrastu dvou generací na konci XVIII. st., světa starošlechtického (sarmatského) a novomódního v manýře francouzské. Dlouhou dobu Korzeniowski užíval v komediích výlučně prózy, teprve později psal komedie ve verších: „Młody mąż", „Konkurent i mąż", „Majątek albo imię". Tato komedie zvláště se líbila. Hrdinka její Aniela touží získati sňatkem majetek nebo jméno a loví do svých sítí zbankrotovaného hraběte; hrabě, jemuž se neočekávaně dostane dědictví, ji zamítne a pokořená Aniela jde za hlasem svého srdce a podá ruku chudému malíři, jejž už dříve milovala.

Korzeniowskému nedostávalo se té síly fantasie a komické vervy, jakou vládl v plné míře Fredro, nicméně měl ostrý důvtip a bystrý dar pozorovací. Vnikal hlouběji do života současného a reálněji jej zobrazoval. Osoby jeho komedií jsou vesměs postavy individuální, charakterisované nejen vnitřně, nýbrž i zevnitřně, vykrojené z okolního života a ve spojení s okolím věrně zachycené.

Ve vývoji vážného polského dramatu význam daleko větší než Korzeniowski má *Juliusz Słowacki*, ze všech velkých romantiků polských nejsilnější talent dramatický.

Poesie dramatická již z mládí ho lákala. Nejdříve pomýšlel na tragedii o Mohamedovi, jejž chtěl vylíčiti v podobě Fausta nebo Manfreda. Místo toho napsal tragedii „Mindowe" (1829) z dějin křižácko-litevských s hlavní postavou litevského knížete Mindowe (Mendoga). Na volbu látky nemalý vliv měla tragedie jeho otce „Mendog", Mickiewiczův „Konrad Wallenrod", „Grażyna" a povídka Bernatowiczova „Pojata". V komposici řídil se ještě vzory pseudoklasickými; k novému směru romantickému přiklonil se hlavně tím, že dbal o historický kolorit, živější dialog a volnější verš. Později doplnil tragedii novými scénami v duchu shakespearovském. Za několik měsíců po první koncepci „Mindowe" složil novou tragedii „Marya Stuart", vybrav si látku, kterou už dramaticky vzdělal Schiller a Alfieri. Na rozdíl od nich Słowacki odstranil z děje všecky konflikty poli-

tické a náboženské a veškerý zřetel soustředil na povaze Marie Stuartky, snaže se odtud vyvoditi tragism jejího osudu. Byl to první pokus o drama psychologické. Zabarvení historické vážil z Waltera Scotta („The Abbot", „Historie skotská") a vytvořil dílo vnitřně i zevnitřně mnohem ucelenější nežli „Mindowe" a divadelně působivější.

Od té doby, co se Słowacki dokonale seznámil se Shakespearem a romantickým divadlem francouzským, v jehož čele stáli tehdy V. Hugo a A. Dumas, s oblibou užíval dramatické formy pro své básnické plody. Francouzsky napsal tragedii „Beatrix Cenci". Pomýšlel na tragedii „Wallas" z dějin skotských a koncipoval tragedii „Mazepa", kterou spálil a teprve později obnovil. Konečně našel látku, na níž mohl rozlíti blesky své bujné fantasie. Vznikla „Balladyna", složená r. 1834 ve Švýcarsku a tiskem ohlášená r. 1839. Rytíř Kirkor návodem Goplany, vládkyně jezer, zamiluje se do dvou sester, Balladyny a Aliny, a rozhodne se pojmouti z nich za ženu tu, která se první vrátí z lesa s džbánkem, plným malin. V lese Balladyna ze žárlivosti zabije Alinu a stane se ženou Kirkorovou. Zločin jednou spáchaný rodí zločiny nové. Za nepřítomnosti Kirkorovy Balladyna navazuje hříšný poměr s velitelem hradní stráže Kostrynem, vlastní matku vyhání do bouře a nepohody, poustevníka (byl to pravý král Polsky, svržený s trůnu Popelem III.), jemuž se svěřila se svou vinou, káže usmrtit. Potom zabije Grabce, jemuž zamilovaná Goplana dala tajemnou korunu královskou, a prahnouc sama po trůně, bojuje s vlastním mužem Kirkorem, který v boji hyne, posléze otráví i Kostryna a usedne na trůně královském. Před její soud přicházejí lidé, kteří žalují na neznámého zločince, jenž zabil Alinu, otrávil Kostryna, vyhnal vlastní matku atd. Balladyna je nucena vynésti nad tímto zločincem výrok smrti; v tom klesá mrtva, zasažena jsouc úderem hromu.

Vlastním jádrem „Balladyny" je národní tradice, kterou vzdělal A. Chodźko v baladě „Maliny", o sestře sestrou zabité, na jejímž hrobě vyrostla vrba a píšťalka z té vrby prozradila vraždu. S tím spojen motiv z Mickiewiczovy balady „Lilie" („Paní pána zabila") a motiv ze „Świtezianky" o nymfě jezera. K těmto prvkům baladickým připojily se hojné motivy ze Shakespearova „Snu letní noci", „Leara", „Makbetha" atd. Ráz své skladby Słowacki sám označil takto: „Tragedie celá podobá se staré baladě, je složena tak, jak by ji lid skládal, zcela odporuje pravdě historické, časem i pravděpodobností; lidé však, o to jsem pečoval, aby byli pravdiví a v srdci měli naše srdce . . ." V tomto smyslu je „Balladyna" zdramatisovanou baladou, skládající se z řady obrazů a náladových scén, nezvyklých, fantastických a volně spolu spojených. Jako v pohádce vládne v ní místo zákonitosti náhoda, místo reality fantastičnost, místo pravidelnosti básnická volnost.

Básník úmyslně hromadil disonance, kontrasty a nahodilosti, satiricky se vysmívaje obvyklému požadavku logičnosti, které ve skutečném životě není. V komposici děje šel za vzorem Shakespearovým, obratně spojuje groteskní komiku s tragičností, realism s fantastičností, satiru s vážností. Ačkoliv utkal své dílo z rozmanitých živlu, tradičních i knižních, dovedl je svou tvůrčí silou úplně přepracovati a uvésti v jednotný celek. Při tom rozvinul veškeré bohatství svého umění, vykreslil scény plné ruchu a rozmanitosti, mistrovsky dovedl veršem vystihnouti každou změnu nálady a dikci přizpůsobiti povahám osob. Z dramatické pohádky jeho vane poetický dech polských národních tradic a lidé v ní vystupující nejsou bez nádechu polskosti.

Słowacki, skládaje „Balladynu", domníval se, že se mu otevřela nová dráha, nový kraj poetický, nedotknutelný lidskou stopou, kraj obšírnější, než je bídná země, kraj ideální. Slunná pohoda, za níž skládal „Balladynu", brzy však pominula, básník nešel drahou, která se mu otevřela, nýbrž vrátil se k záhadám psychologickým a v historické tragedii z konce XVIII. století, „Horsztyński", líčil tragedii syna (Szczęsného Kossakowského), kolísajícího mezi láskou k otci a mezi povinností vlasteneckou. Tragedie tato, jejíž hrdina má zřejmé rysy hamletovské, nebyla dokončena.

Po návratu z Palestiny a Italie (r. 1837) Słowacki oddal se s novou horlivostí dramatické tvorbě. Na jeho techniku dramatickou vedle Shakespeara působilo sensační drama francouzské (V. Hugo) a Calderon. Především přepracoval polsky tragedii „Beatryx Cenci", kterou byl už dříve francouzsky koncipoval. Látku poskytla mu krvavá historie římské rodiny Cenci. Ve svém vzdělání nevázal se na historickou tradici, děj oživil erotickými živly, činnou účast v ději přidělil liticím, zastupujícím osud, a tragedii svou přizpůsobil dramatům osudovým. Z Beatryce vytvořil typ hrdé Římanky, která se dopouští nejstrašlivějšího zločinu otcovraždy — sama otce probodne — aby zachránila svou počestnost. Děj oplývá hojnými efekty sensačními a vzrušujícími.

O „Mazepovi", opěvovaném od Byrona, Słowacki koncipoval tragedii již za svého pobytu ve Švýcařích; k látce této vrátil se znovu v Paříži. Děj rozvíjí se na dvoře Vévody, k němuž přijíždí král Jan Kazimír se svým panošem Mazepou. Příčinou kolise a katastrofy je jako v Othelu žárlivost. Mladá žena Vévodova Amelia se otráví, křivě jsouc podezřívána z milostného poměru s Mazepou. V zoufalství hyne sebevraždou také syn Vévodův Zbihněv, který jako Don Carlos choval tajnou lásku k macese Amelii, konečně se usmrtí Vévoda sám, dověděv se o hříšné lásce svého syna. Před svou smrtí káže pak Mazepu přivázati na divokého koně a vyhnati za brány zámku. „Mazepa" nevyniká

sice originálností koncepce, je tu mnoho motivu odjinud převzatých (z Calderona, Balzaca, V. Huga), ale celek je znamenitě proveden. Děj začíná se jako komedie, přechází znenáhla v drama a končí se tragicky. Dialog je vtipný, lehký a jadrný, řeč přizpusobena povahám mluvících osob, v líčení proniká snaha vystihnouti historickou barvitost v řeči, zvycích a názorech. Ze všech jiných skladeb Słowackého obsahuje „Mazepa" nejvíce dramatického ruchu, života a mistrných efektů scénických.

K cyklu dramat z báječných dob Polsky, jež Słowacki chtěl složit, náleží tragedie „L i l l a W e n e d a" (1840). Na zemi krále Venedu Dervida udeřil král Lechitu Lech a zajal Dervida s jeho dvěma syny Lelum a Polelum. Ukrutná žena Lechova Gvinona dala Dervidovi oči vyloupat. Dcera Dervidova Lilla Weneda vypravila se do tábora Lechitů, doufajíc za pomoci sv. Gvalberta osvoboditi otce i bratry ze zajetí. Na její prosby krutá Gvinona slíbí, že propustí Dervida, když ho Lilla třikráte zachrání před smrtí. Lille se to podaří a Gvinona je nucena uvolniti Dervida, ale ježto syn její Lechon upadl do zajetí Venedu, žádá zaň záruku: buď Lillu nebo čarodějnou harfu. Podle věštby sestry Lilliny Rozy Wenedy zvuk této harfy rozpálí v boji srdce Venedů a pomůže jim k vítězství. Dervid s těžkým srdcem zanechává čarovnou harfu Gvinoně, která nezná její kouzlo, a s Lillou se vrací domů. Lilla má se pro harfu vrátit, přivádějíc Lechona. Toho však zatím Roza Weneda usmrtila, popuzena byvši mylnou zprávou, že Dervid s Lillou byli od Lechitů zabiti. Lilla vrací se tedy sama do tábora Lechitů. Gvinona, rozhněvaná zprávou o zabití Lechona, uškrtí nešťastnou Lillu, trup její vloží do pouzdra harfy a pošle Dervidovi. Když ten pozná mrtvolu Lillinu, vezme si život. Rozpoutá se krutý boj mezi Venedy a Lechity, v němž Lechité zvítězí, Lelum v boji zahyne a Polelum hledá smrt na hranici, na níž spálena byla mrtvola bratrova. Nad hasnoucí hranicí zjeví se obraz Bohorodičky.

Základní idea tragedie je jasná. Lid Venedův, ačkoliv byl početnější, fysicky i duševně pokročilejší nežli Lechité, utrpí v boji porážku, ježto nemá víry ve vlastní síly a osvobození hledá v písni a zázraku (čarovné harfě). Je to v nové formě týž projev a narážka na slabost a nemohoucnost společnosti polské jako dříve v básních „Lambro", „Kordjan" a „Anhelli". Pro pohádkový a mytický děj tragedie Słowacki snažil se najíti přiměřenou formu dramatickou kombinací techniky Shakespearovy, Calderonovy a tragedie řecké. K vylíčení obrazu dávnověkosti polské užil rozmanitých živlů ze zpěvů Ossianových, z Chateaubriandových „Mučedníků", z germánských mytů atd. V provedení samém je „Lilla Weneda" vynikajícím dílem umění básníkova, v němž malířství, architektura, plastika, rytmika a hudba tónů a slov zesilují výslední dojem. Stavba děje, postup jeho a stupňování tragických událostí

je složeno pravidelně, spojeno výrazně a logicky, jako jen zřídka u Słowackého.

Realistické metody kresby Słowacki užil v tragikomedii „Fantazy" (uváděné také s názvy „Niepoprawni" nebo „Nowa Dejanira"). Vyznačuje se výstižnou malbou společenského prostředí, psychologickou hloubkou, delikátní ironií a působivou komikou. V hlavních osobách, Fantazym a Idalji, básník ironisoval zevnější, neupřímnou pózu citovou a romantickou honbu za nezvyklým životem, při čemž narážel na básníka Krasińského a paní Bobrovou.

Vliv towianství projevuje se v dramatické básni „Ksiądz Marek" (1848) a v románu dramatickém „Sen srebrny Salomei" (1844). Látku k oběma vážil z doby konfederace barské, obě zabarvil ideami towianství a oděl je ve formu dramat Calderonových. S básní „Genezis z Ducha" souvisí drama Słowackého „Samuel Zborowski", dílo velikých rozměru, čítající okolo 3000 veršů a ještě nedokončené. Na vznik jeho působily hlavně dva popudy: jednak touha ztělesnit a rozvinout další ideje v „Genezi" naznačené, jednak vzepřít se názorům Krasińského, projeveným v „Przedświtě", a vyložit své vlastní mínění o minulosti a budoucnosti národa polského. Novější kritika spatřuje v tomto fantastickém dramatě jedno z arciděl básníkových vykládajíc, že se tu Słowacki úplně vybavil z vlivu tragiků řeckých, Shakespeara a Calderona a vytvořil novou formu dramatu fantastického.

Obor veseloherní po Fredrovi a Korzeniowském vzdělával *Fryderyk Skarbek* (1792—1866), historik a romanopisec, z jehož četných her trvalejší cenu měly komedie „Laura", tepající korupci vyšších tříd společenských, a „Zosia Przybylanka", v níž proti rozmařilému světu aristokratickému postaven spořádaný a cti dbalý svět řemeslnický. Techniku komedie fredrovské osvojil si *Stanislav Bogusławski* (1805—1870), syn známého dramatika. Se zálibou předváděl obrázky ze současné společnosti s hojnými narážkami na jednotlivé osobnosti nebo události. Za hlavní úkol komedie pokládal umění rozesmáti posluchače, užívaje při tom komických prostředků molièrovských. Komedie jeho „Stara romantyczka" namířena byla proti směšné sentimentálnosti a romantice žen, které se stále pokládají za mladé. „Lwy a Lwice" vysmívají se falešnému pojímání emancipace a „Złoty młodzieniec" předvádí směšný typ šviháka varšavského. Svého času oblíbeny byly komedie *Karla Drzewieckého* (1805—1879), zejména „Kontrakty", „Nudziarze", „Skąpiec" atd. Světlou stránkou jejich byla živá charakteristika osob, zvláště hýřilů, karbaníků, elegánů, přesycených životem.

Na poli vážného dramata jevila se čím dál tím usilovnější

snaha vytvořiti národní tragedii historickou; od starších pokusů tohoto druhu nové skladby lišily se tím, že se v komposici opíraly o Shakespeara nebo o romantické drama francouzské, a látkově dbaly více o věrnost a barvitost historickou, jak to souviselo s oživením historických studií v Polsku. Jedním z nemnohých dramatiků, kteří přispěli k rozvoji historického dramata, byl *Dominik Magnuszewski* (1809—1845). Vzdělal se na romantickém dramatě francouzském a po několika nezdařených pokusech vydal drama „B a r b a r a, j e s z c z e G a s z t o ł d o w a ż o n a" (1843), jakožto střední část velikého díla, jehož předmětem měla býti historie ženského rozvoje v citovém životě. „Barbara" podává barvitý obraz obyčejů dvorských, jež se vytvářely vlivem Bony, choti Zikmunda I., a zároveň zobrazení námluv Zikmunda Augusta, ucházejícího se o ruku Barbary, při loži jejího umírajícího muže Gasztolda. V komposici děje Magnuszewski byl učelivým žákem V. Huga, projevil značný talent dramatický a zdůrazňoval v charakteristice osob momenty psychologické. — *Tomasz August Olizarowski* kromě tragedie „Bojar Kuryn albo Dziewice Erinu", složené v duchu vybujelého romantismu, napsal historické drama „W i n c e n t y z S z a m o t u ł" (1850) z epochy Łokietka, připomínající dějem Mickiewiczovu „Grażynu". Drama má napínavý děj, živé scény sborové, výraznou dikci, zabarvenou archaisticky, takže patří mezi podařenější pokusy o nové drama historické.

Nevšední talent dramatický projevil *Mieczysław Romanowski* (1834—1863), básník-povstalec. Zkoušel své síly v rozmanitých oborech literárních: v básních lyrických, gawędách, povídkách a dramatech. Vlastenectví, hluboká zbožnost a osobní smutek jsou základní rysy jeho poesie. Z tradic a legend historických složil tragedii „P o p i e l i P i a s t" (1862), v níž je mnoho pěkných scén, situací vpravdě tragických a vzrušujících a charakterů živě vykreslených. Předmětem děje je konflikt plemene germánského se živlem slovanským. Kontrast mezi povahou germánskou, toužící po vládě despotické, usilující obraceti lid na křesťanství ohněm a mečem, a mezi povahou slovanskou, milující volnost politickou a chápající význam učení Kristova o lásce a snášelivosti, je v ní sytě vystižen. Při skladbě autor opíral se o vzory klasické a o Shakespeara, zanechav dílo značné ceny umělecké. Brzká smrt — Romanowski zhynul v povstání r. 1863 — nedopřála, aby se talent jeho mohl plně rozvinout.

Zvláštní zájem o drama historické projevili někteří spisovatelé, jejichž povoláním byly studie historické. Kromě K. Szajnochy a Ant. Małeckého byl to zejména *Józef Szujski* (1835—1883). Szujskému, profesoru historie na universitě krakovské, tvorba dramatická nebyla jen odbočkou od vědecké a publicistické činnosti, nýbrž nutným jejím doplňkem. Divadlo podle jeho

názoru má býti kazatelnicí nebo tribunou, z níž by se národ příklady z historie, učitelky života, naučil znáti své přednosti a vady. V předmluvě k vydání dramat z r. 1867 vyložena je jeho theorie dramatická. Drama po jeho mínění „nedotýká se ani výšin lyrických", ani si nelibuje „ve vybledlých obrazích minulých epopejí", nešermuje „citem, ukrytým v stísněných prsou", ale zvedá se z jejich hlubin „na způsob dlaně, hotové k stálému činu práce". Dramatický básník nemá popustit uzdy svým citům a své fantasii, nýbrž musí dbáti, aby dobyl vlády nad intelektem divákovým, ne silou individualismu, ale silou přemožených a zažitých citů, ne bohatstvím obrazů, ale případným výběrem jich. V praksi Szujski řídil se touto theorií: nepouštěl uzdy svým citům a své fantasii a snažil se působit především na rozumovou mohutnost diváku. Jedinou výjimku tvoří tragedie „W a l l a s" z dějin skotských, v níž dal svým citům úplnou volnost a vytvořil drama básnicky vzletné. První dramatické pokusy Szujského „Samuel Zborowski" a „Radziejowski" zůstaly fragmenty. Látku o Zborovském zpracoval později ještě v tragedii „Z b o r o w c y". První ukončená tragedie jeho „H a l s z k a z O s t r o g a" (1859) sehrána byla nejdříve česky v Praze, potom v Krakově. Založena je na historickém příběhu ze XVI. st. Halszka byla přinucena od despotické matky přisahati, že bude vší silou potlačovat svou lásku k muži milovanému, konečně však láska přece zvítězila. V látce samé, kterou už dříve vzdělali Kraszewski a Przeździecki, byly uloženy silné konflikty a vzruch divých vášní a tyto vzrušující momenty autor stupňoval do nejvyšší míry, maje za vzor V. Huga. Klidný a odměřený tón, beze všech vášnivých vzruchů, charakterisuje následující drama Szujského „K r ó l o w a J a d w i g a". Autor snažil se v Jadvize vykresliti vzor ženy, která se z lásky k národu a křesťanství vzdá lásky k Vilémovi, synovi rakouského vévody Leopolda, a podá svou ruku litevskému Jagaillovi, který se dá pokřtít. Nad své předchůdce, kteří tutéž látku dramaticky vzdělali, Szujski povznesl se psychologickou kresbou Jadvigy a umělejší stavbou děje, přikloniv se ke klasickému dramatu francouzskému. Na tradici o Twardovském zakládá se dramatická báseň „T w a r d o w s k i". Mudřec Tvardovski pokouší se uměle vyrábět zlato. Zlá žena jeho vyčítá mu zahálku a prohlásí, že zničí všecky přístroje, neuvidí-li zítra zlato. Tvardovski cituje ďábla, a když ten za zlato žádá jeho duši, vysměje se mu a vyzývá nejstaršího z ďáblů k zápasu s tou podmínkou, že se uzná za přemoženého, jestli se jen jednou prohřeší proti přikázání lásky. Ve dvou zkouškách Tvardovski zvítězí, ve třetí podlehne; když totiž uvidí opilého sluhu svého Matuse, který podle vzoru šlechty přichází k němu se smlouvou ve jménu rovnosti, — nezdrží se a zlostně ho kopne. Tím propadne ďáblu a za trest je odsouzen patřiti na nešťastný osud Polska až do jeho

úpadku. Na komposici „Twardowského" v značné míře působil Calderon. Celek není bez vad, ale jednotlivé výstupy jsou podařené.

Dotavadní hry Szujski sám označil jako pokusy najíti cestu k polskému dramatu národnímu, při čemž se opíral o Shakespeara, V. Huga a Calderona. Okolo r. 1862 Szujski přestal hledati nové dráhy a zvoliv si za vzor římská dramata Shakespearova, snažil se zdokonaliti historicko-politické drama polské. Tak vznikly jeho dramatické kroniky „Jerzy Lubomirski", „Maryna Mniszchówna" a dramatická trilogie „Dwór królewicza Władysława", „Śmierć Władysława IV." a fragment „Śmierć Ossolińskiego". Szujski nevytvořil sice nový typ národního dramata, nicméně značně zdokonalil historické drama polské, zvláště po stránce vnitřní. S počátku hlavní vadou komposice a dikce jeho dramat byla rozvleklost a mnohomluvnost, v dalším rozvoji zbavil se této vady, vytvořil si dikci jadrnou a úsečnou, ale mluvil jí stále více k rozumu nežli k srdci.

[K. Estreicher: Teatr w Polsce. I—III. K. 1873—79. — W. Rapacki: Sto lat sceny polskiej. W. — P. Chmielowski: Nasza literatura dramatyczna. Peterb. 1898. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedji polskiej. Typ pseudoklasyczny. K. 1920; Typ Szekspirowski. K. 1923; Dzieje komedji polskiej w zarysie. K. 1921.

St. Tarnowski: Komedje A. Fredry (Studje do hist. lit. pol. II. K. 1896). — B. Kielski: O wpływie Moliera na rozwój komedji polskiej (Rozpr. Ak. Um. 42. 1906.) — Wł. Günther: Fredro jako poeta narodowy (Bibl. W. 1914. 3). — Ig. Chrzanowski: O komedyach A. Fredry. K. 1917. — T. Sinko: Genealogja kilku typów i figur A. Fredry (Rozpr. Ak. Um. 58. 1918). — Eug. Kucharski: Źródła i podniety niektórych pomysłów i wątkow Fredrowskich (Pam. Lit. 17—18. 1920); Fredro a komedja obca. K. 1921.

A. Belcikowski: Dramata historyczne J. Korzeniowskiego (Ze studjów nad lit. pol. W. 1886). — Br. Czarnik: Korzeniowski i teatr lwowski. Lw. 1898; Korzeniowskiego Karpaccy górale. Brody 1898. — P. Chmielowski: J. K. Peterb. 1898. — M. Albiński: J. K. jako pisarz dramatyczny (Przew. nauk. i lit. 1912). — T. Dąbrowski: J. K. (Bibl. W. 1913. 4). — Z. Reutt-Witkowska: Ze studjów nad twórczością dramat. J. Korzeniowskiego. K. 1921—2.

W. Hahn: „Mindowe" (úvod Bibl. Nar. 43); Przyczynek do genezy „Marji Stuart" (Aten. 1893. 4). — J. Kleiner: „Balladyna" (úvod Bibl. N. 51); „Horsztyński" (Spraw. Tow. Nauk. Warsz. 1916. 1-2). — K. Jarecki: „Beatryx Cenci" (Bibl. W. 1904. 3). — J. Kleiner: Przyczynek do genezy Beatryx Cenci (Pam. Lit. 1911). — Matuszewski: Słowacki i Shelley (Swoi i obcy. W. 1903²). — K. Zimmerman: Studjum nad genezą „Mazepy" (Sprawozd. real. w Krośnie 1895). — Nehring: „Mazeppa" (Bibl. W. 1903. 2). — M. Janik: „Lilla Weneda" (úvod Bibl. N. 16). — St. Wasy-

lewski: „Fantazy" (Cienom J. Slow. L. 1909). — St. Turowski: „Ksiądz Marek" (úvod Bibl. N. 29); „Sen srebrny Salomei" (úvod Bibl. N. 57). — T. Dąbrowski: „Samuel Zborowski" (Krytyka 1906).

St. Lam: M. Romanowski, zarys biogr.-krytyczny. Lw. 1913. — German: O dramatach J. Szujskiego. K. 1889. — Konczyński: J. Szujski jako teoretyk i jako twórca dramatyczny (Aten. 1900. 1). — Tarnowski: Szujski jako poeta. K. 1901. — K. Wójcicki: Wyspiański i Szujski. W. 1917.]

IV. *Drama československé.*

Až do r. 1862 byla česká divadelní představení v úplné závislosti na pražském divadle německém a záleželo hlavně na ochotě ředitelství, pokud české hry připouštělo. Pokusy opatřiti zvláštní stánek pro české hry byly jen občasné a neměly dlouhého trvání. V míře poměrně hojnější připuštěny byly v stavovském divadle pražském české hry teprve v l. 1824—1834, kdy se režie tohoto divadla ujal český spisovatel Jan N. Štěpánek. Česká představení byla ovšem obmezena toliko na nedělní a sváteční odpoledne od 4—6 hodin. V letních měsících se vůbec česky nehrálo; mnohdy také v postě a v masopustě od her českých bývalo upouštěno.

Nástupce Štěpánkův, ředitel Jan August Stöger (1834—1846), povznesl sice německá představení, ale české hry zanedbával. Proto milovníci českého divadla přispěním Františka Dittricha, pozdějšího purkmistra pražského, a dra Amerlinga opatřili si r. 1835 od vlastence Arbeitra, majitele Kajetánského domu na Malé straně, bývalý prostorný refektář klášterní, který byl pro divadlo náležitě upraven. Divadlo kajetánské bylo malé, útulné, asi pro 180 osob. Péčí Jos. Kaj. Tyla sestavena společnost ochotnická, jejímiž členy byli mladí spisovatelé čeští: Mácha, Sabina, Rubeš, Filípek, Jablonský, Kolar, Malý a j. Duší celého podniku byl Tyl. Hry dařily se jim tak skvěle, že vzbudily žárlivost ředitele Stögra, k jehož žádosti byly po dvou letech přerušeny. Avšak Stöger sám byl jimi povzbuzen hojněji pořádati česká představení v divadle stavovském. R. 1842 dal zříditi úhledné divadlo ve svém domě v Růžové ulici, určené zvlášť pro české hry, a povolal za režiséry Tyla a J. J. Kolara. V „domě rodinném", jak se říkalo tomuto divadlu, hrálo se čile v úterý, ve čtvrtek a v sobotu večer, v neděli a ve svátek odpoledne. Pohříchu se ukázalo, že české hry nemají ještě stálého kmenového obecenstva, které by mohlo eksistenci stálého divadla zajistit. Návštěva „rodinného domu" ochabovala a Stöger, nechtěje nésti finanční oběti, podnik zastavil a přijatý personál propustil. Představení česká obmezena byla zase jen na neděle a svátky odpoledne, což trvalo až do r. 1846.

Zatím podniknuty první rázné kroky odpoutati české hry ze

závislosti na divadle stavovském. R. 1845 podali přední vlastenci s F. L. Riegrem v čele stavovskému výboru žádost, aby se stavové zřekli jednoho divadelního privileje ve prospěch samostatného divadla českého. Žádost byla příznivě vyřízena, ale vláda nepovolila akciovou společnost, která měla nový podnik finančně podporovati. R. 1848 otázka českého divadla postavena v popředí národních požadavků, zemský výbor povolil tehdejšímu řediteli Janu Hoffmannovi, který po Stögrovi nastoupil, peněžitou podporu, aby mohl zříditi pro české hry arénu ve Pštrosce, nežli bude vystavěno slušné divadlo české. V zimě, kdy se v aréně nemohlo hráti, postoupen českým představením v divadle stavovském ještě také čtvrtek vedle nedělního a svátečního odpoledne. V době politické reakce po r. 1848 byly však všecky výhody, povolené českému divadlu, zrušeny a podpora mu odňata. Ředitel Stöger, který se po Hoffmannovi ujal po druhé správy divadelní, česká představení uvedl zase na starou míru (v neděli a ve svátek odpoledne). Teprve po pádu absolutismu nastal obrat k lepšímu. Úsilím F. L. Riegra, který byl r. 1861 zvolen do zemského výboru, dostalo se řediteli Thoméovi subvence a nařízeno mu mimo nedělní představení hráti česky ještě dvakráte týdně. Hrálo se v létě v novém divadle novoměstském, v zimě pak v divadle stavovském čili zemském, jak se od r. 1861 jmenovalo. Od veřejnosti české bylo s důrazem žádáno, aby se konečně přikročilo k stavbě samostatného divadla českého, pro něž bylo již r. 1852 zakoupeno místo z veřejných sbírek. Sporná byla toliko otázka, má-li se hned podniknouti stavba velikého divadla národního, nebo má-li se zatím přestati na divadle menším, prozatímném. Konečně rozhodnuto, aby zřízeno bylo zatím divadlo provisorní, které by tvořilo přechod k Národnímu divadlu. V tomto prozatímném divadle zahájeny byly hry r. 1862.

K rozvoji české literatury dramatické platně přispěl *Václav Kliment Klicpera* (1792—1859), posléze ředitel akademického gymnasia v Praze. Vyrůstal v době, kdy všeobecně oblíbeny byly hlomozivé hry rytířské s hojnými živly loupežnickými a duchovými, dále fantasticko-romantické obrazy z dějin s tendencí vlasteneckou, osudové tragedie a jímavé činohry ze života rodinného. Ve veselohře převládaly jednak lokální frašky, jednak veselohry Kotzebuovy, Holbeinovy, Bäuerlovy atd. V tomto rámci pohybovaly se také dramatické práce Klicperovy. Ve vážných hrách jeho mají převahu romanticko-fantasijní hry rytířské, jako „Blaník“, „Valdek“, „Loketský zvon“ a j. Na látkách historických zakládají se dramata: „Soběslav, selský kníže“, nejlepší tragedie Klicperova, „Eliška Přemyslovna“, „Friedrich Bojovný“, „Svatislav“. Tragedie „Rod Svojanovský“ je spolu s „An-

gelinou" Turinského prvním pokusem dramata osudového v české literatuře.

Rozmanité látky vzdělal Klicpera v komediích. Některé z nich jsou promítnuty dějem do minulosti a osoby přioděny krojem rytířským, jako oblíbený „Hadrián z Římsů", „Kytka", „Prsteny", „Hvězda aneb Charakterové". Nejlépe se mu dařily komické obrázky ze života maloměstského. Ve veselohře „Každý něco pro vlast" šlehal vtipnou satirou úzký obzor a malicherné zájmy maloměšťáků a předvedl z tohoto prostředí několik zajímavých figurek. Malé město s nadutým měšťanostou Rohovínem, obmezeným sudím a hloupým representantem Lelkem vykresleno je v rozmarné frašce „Rohovín Čtverrohý". Se zvláštní živostí předváděl obrázky z veselého života studentského ve fraškách „Divotvorný klobouk" a „Poslední prázdniny". Otázek vlasteneckých a politických dotýkal se hlavně ve frašce „Žižkův meč" a ve veselohře „Zlý jelen".

Ačkoliv si Klicpera zjednal nevšední erudici literární, znal Plauta, Shakespeara a Molièra, přece v komposici svých dramat více než těmito vzory řídil se běžnou dramatickou tvorbou současnou. Zřetelnější vliv Shakespearův možno znamenati toliko v truchlohře „Soběslav", která byla dlouho pokládána za vzornou tragedii českou. Veselohry a frašky jeho jsou celkem obratněji stavěny než dramata vážná a prozrazují vliv Molièrův. Některé z jeho kusů, jako „Rohovín Čtverrohý", „Divotvorný klobouk", „Veselohra na mostě", „Zlý jelen" udržovaly se stále na repertoáru. Jsou to první šťastné pokusy o národní veselohru českou, která brala látku z domácího prostředí, kreslila mravy a lidi z okolního života. Nebylo to hlubší pojímání stinných stránek společenských, ostřejší zobrazování převráceností lidských, ale učiněn aspoň počátek všímati si bezprostředního života a jeho směšných zjevů a místo šablonovitých figur komických předváděti lidi skutečné.

Předností jeho dramat, vážných i veselých, je živá a plynná mluva. Měl Klicpera vzácný dar řeči, ovládal slovní materiál jazyka českého jako málokdo za jeho doby, nikdy nebyl v rozpacích při volbě výrazů jadrných a smělých pro pojmy nejrozmanitější. Humor jeho byl přímočarý, srdečný a nenucený; s jakousi naivní srdečností odkrýval na osobách a dějích slabé a směšné stránky, spokojeně se usmíval, jako by neměl jiného účelu leč vzbuditi jasný, bezstarostný smích, — ne smích v slzách.

Ze života maloměstského vybíral si motivy k veselohrám a fraškám slovenský pastor *Jan Chalupka* (1791—1871). Na rozdíl od Klicpery byl spíše satirik a obratný karatel rozmanitých křehkostí a zpozdilostí v tehdejším životě slovenském, jehož byl vnímavým pozorovatelem. Svědčí o tom zejména jeho veselohry „Kocourkovo", „Všecko naopak" a fraška „Třasořitka". Psal je

původně česky, ale řeč jeho není tak plynná a čistá jako Klicperova.

Z vrstevníků Klicperových veliké naděje vzbudil *František Turinský* (1797—1852), jehož první drama, truchlohru „Angelina“ (1821), nadšeně uvítal Jungmann, Čelakovský a Palacký. Rázem svým „Angelina“ patří k osudovým tragediím. Osudové tragedie podávají vlastně jen poslední akt příběhu, který je základem děje, t. j. konečné odhalení viny vědomě nebo nevědomě spáchané. Co předcházelo, toho se divák dovídá teprve z řečí jednajících osob. Proto osudové tragedie často trpí nedostatkem vlastního děje dramatického a tuto vadu má také „Angelina“. Vytkl to již Palacký, který napsal obšírnou recensi „Angeliny“. Palacký označil také přednosti její: krásu básnickou, jemný cit, živou obraznost, řeč jadrnou, komposici jasnou a dokonalou. Historické drama „Pražané r. 1648“, obsahující hojné narážky politické a vlastenecké, básníku se nezdařilo. Nejlepší jeho skladbou je truchlohra „Virginie“ s látkou z dějin římských; děj její je živý a napínavý, kresba osob výrazná. Byl to v české tvorbě první pokus zdramatisovati látku antickou, a to pokus velmi zdařilý. Turinský zvolil tuto látku hlavně proto, že mohl v ní zobraziti své ideje svobodomyslné a demokratické.

Jemný vkus a klasická erudice více než básnické posvěcení vtiskly pečeť dramatům *Šimona Karla Macháčka* (1799—1846). Nejcennější skladbou jeho je historická smutnohra „Záviš“, složená podle pravidel pseudoklasických; jednota času a místa je v ní přesně zachována, děj je pravidelně exponován, stupňován, vyvrcholen a končí se účinnou katastrofou. Silnějšímu dojmu vadí však střízlivá strojenost v kresbě děje a osob a nedostatek vřelejšího procítění. Veliký úspěch měla fraška Macháčkova „Ženichové“, vtipná parodie oblíbených tehdy her rytířských a duchových. Vytříbený vkus Macháček projevil i volbou překladů, zvláště Goethovy „Ifigenie v Taurii“, Schillerovy „Panny Orleanské“, Raimundova „Diamantu krále duchův“ a j. Pro českou zpěvohru upravil několik pěkných tekstů operních, na př. Cherubiniova „Vodaře“, Mozartova „Don Juana“, Rossiniova „Lazebníka sevillského“, „Othella“ a j.

Repertoár český obstarávali ještě jiní dramatikové, zejména drama historické mělo hojné vzdělavatele, avšak k rozvoji českého dramatu po Klicperovi nejvíce přispěl *Josef Kajetán Tyl* (1808—1856), který v l. 1835—1852 stál v popředí českého divadla a byl nejoblíbenějším autorem dramatickým. Sám přiznává, že mu bylo divadlo od let pacholetských „hadem z ráje“, který ho svedl se studií na dobrodružnou pout za uměním. Nebyla to jen osobní záliba, která ho pudila k divadlu, mnoho rozhodovaly i pohnutky buditelské, které vždy stály u Tyla v po-

předí; v divadle spatřoval nejsilnější prostředek budíti vědomí národní, šířiti vzdělanost, šlechtiti mravy. „Divadlo je život a jde zase do života!" Na směr dramatické činnosti Tylovy nejvíce působil učitel jeho Klicpera; za jeho vlivu začal skládati nejdříve hry z domácí historie. Dramatická báseň „Čestmír" (1835) zjednala mu přízeň obecenstva. Byl to po dlouhé době zase první původní kus vážného obsahu a vzletnějšího slohu na českém divadle. K látkám historickým Tyl vrátil se později ve věku zralejším a napsal několik skladeb, které podnes docházejí příznivého posouzení. V historickém rámci vytvořil první české drama sociální „Krvavý soud aneb Kutnohorští havíři" (1847). Otázka dělnická se všemi hrozivými příznaky: násilím, stávkou a krveprolitím uvedena v obraze historickém na prkna divadelní, a to velmi účinně. Drama samo provanuto je duchem volnosti a tlumočí svobodomyslné snahy, které se na prahu r. 1848 začaly v Čechách ozývati. Je velmi obratně stavěno a vyznívá mohutným dojmem tragickým. Vydáno tiskem r. 1848 na den prohlášení konstituce a bylo první knížkou, která vyšla v Rakousku bez censury. Úspěch přímo sensační mělo drama „Jan Hus" (1848). Vedle látky samé, vyličující tragedii mučedníka kostnického, smělého obránce práv národu českého proti cizozemcům, byly to příležitostné a časové narážky, jež uchvacovaly obecenstvo a vzněcovaly bouři potlesku. Politické a národnostní hnutí tehdejší určovalo pojetí látky i charakteristiku osob v Tylově dramatě „Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové". V pojetí Tylově není předmětem konfliktu Drahomíry s Ludmilou otázka náboženská, nýbrž zájmy politické a národní. Drahomíra zapřela starou víru svých otců, dala se pokřtít a podala ruku Vratislavovi doufajíc, že kníže Vratislav se spojí se Slovany Polabskými a založí velikou říši slovanskou, která by vzdorovala dravým vlnám němectví, s křížem zároveň i porobu přinášejícího; vidouc pak v Ludmile překážku svých plánů, odstraňuje ji. Z pohnutek politických a národnostních motivováno je i zavraždění Václavovo. Hojné narážky na soudobé poměry, úvahy o svobodě a sebeurčení národa, svobodomyslné názory o poměru panovníka k lidu podněcovaly obecenstvo k hlučnému potlesku. V obraze z českých dějin „Žižka z Trocnova" (1849) vylíčeno několik významných výjevů z počátků válek husitských. Jméno hlavního reka zaručovalo jim už předem přízeň posluchačů.

Za doby Tylovy oblíbeny byly jímavé obrazy z občanského a rodinného života, jež po Ifflandovi a Kotzebuovi vzdělávali Raupach, Birch-Pfeifferová, Benedix a j. Tyl následoval jejich příkladu. Největší úspěch měla „Paličova dcera" (1846), dosud oblíbený kus repertoární. Má silný účin dramatický a dojímá výjevy čistě životními. Scény vážné a jímavé střídají se

s komickými, dialog je živý a rázný. Proto se kus líbil a byl přeložen do němčiny, polštiny a slovinštiny. Tklivé obrazy rodinné předvádějí i jiné skladby Tylovy, jako „Paní Marjánka, matka pluku", „Pražský flamendr", „Bankrotář" a p. s vypiatou tendencí mravoučnou.

Po příkladu vídeňského dramatika Ferd. Raimunda, jenž vycházeje z místní frašky vídeňské, spojoval s líčením života skutečného motivy báchorkové, Tyl složil několik pěkných her v rámci pohádkovém. Nejpopulárnější je „Strakonický dudák" (1847), půvabná báchorka dramatická s realistickými výjevy ze života vesnického a s rázovitými typy z prostředí prostonárodního. Národní pověst o dudáku Švandovi Tyl rozvinul v poutavý obraz dramatický, zabarvil ji motivy čistě lidskými a vykouzlil před divákem kus českého života s jeho vážnými a rozmarnými stránkami. Jiné hry báchorkové, jako „Jiříkovo vidění" (1849), „Tvrdohlavá žena", „Čert na zemi" líbily se hlavně pro hojné narážky časové na tehdejší poměry politické, veřejné i společenské. Místní fraška pražská „Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka" (1834) je tím pamětihodna, že v ní po prvé zazněla oblíbená potom píseň a hymna národní „Kde domov můj?"

Tyl měl nevšední nadání dramatické, ale ani prostředí, ani poměry životní nepůsobily příznivě na rozvoj a zdokonalení jeho talentu. Literární rozhled jeho zůstal úzký; německé divadlo pražské bylo hlavním zdrojem jeho vzdělání dramatického. Honba za kusem chleba nutila ho psáti nakvap a zběžně vrhati první dobrý nápad na papír. Nicméně povznesl drama české po stránce látkové i formální, sblížil je s životem a skutečnými potřebami národními a z divadla snažil se vytvořiti pravou školu života. Vedle své původní tvorby rozvinul i plodnou činnost překladatelskou; překládal hry oblíbených dramatiků německých, upravoval pro česká představení kusy Shakespearovy, Calderonovy, Scribovy atd.

Básnickou erudicí, širokým rozhledem literárním a vytříbeným vkusem převyšoval Tyla *Josef Jiří Kolar* (1812—1896). Hned první práce jeho, tragedie „Monika" (1846), došla plného uznání. Chválena byla základní idea básně, umělá stavba děje, obratná technika divadelní, sytá kresba osob a jakási živelní síla, která uchvacovala obecenstvo. Mimořádný úspěch měla také historická tragedie „Žižkova smrt" (1850), v níž předvedena řada působivých výjevů z válek husitských, pojících se k osobě velikého vojevůdce českého. Mocný dojem způsobila potom tragedie „Magelona" (1852), kde v ději velmi barvitě bylo zachyceno prostředí dobové a místní za císaře Rudolfa. K vzrušenému obsahu přiléhala mistrná forma, řízný dialog a rázovitá

fec. Oblíbeno bylo také historické drama Kolarovo „Pražský žid" (1871), v němž autor uvedl na jeviště vzrušující děj z nejosudnější doby dějin českých, z doby po porážce bělohorské, a jako zkušený praktik divadelní vytvořil scény, které přímo drásaly nervy diváckovy. Ukázalo se však, že Kolar nebyl v invenci svých dramat zcela samostatný, že se často opíral o předlohy a motivy cizí, jež se snažil přizpůsobit svému účelu uměleckému. Pro Národní divadlo složil Kolar později ještě několik kusů, které neměly sice už tak pronikavého úspěchu jako starší hry jeho, nicméně byly od obecenstva vděčně přijaty, jako historické drama „Smiřičtí" (1881), „Primator" (1883), „Královna Barbora" (1884) a j. V oboru veseloherním Kolar obohatil rovněž repertoár několika hrami, jež putovaly scénu od scény, na př. „Mravenci" (1848), „Tři faraonové" (1867), „Dejte mi čamaru" (1869) a j. Repertoár divadelní Kolar obohacoval vybranými překlady jak ze starších klasiků dramatických, Shakespeara, Goetha, Schillera, tak i novějších dramatiků francouzských, italských a anglických. Jako herec byl Kolar vynikajícím tlumočníkem postav Shakespearových, Goethových a Schillerových.

Spolu s Kolarem prohluboval znalost Shakespeara *Ferdinand Břetislav Mikovec* (1826—1862), redaktor „Lumíra" a divadelní kritik. Složil sám několik dramat, z nichž byly tiskem vydány toliko tragedie „Záhuba rodu Přemyslovského" (1848) a „Dimitr Ivanovič" (1855). Historická tragedie o Přemyslovcích při vší strojené komposici a zběžné kresbě osob svědčila o znamenitém znalci divadelní techniky. „Dimitr Ivanovič", složený za dojmu Schillerovy nedokončené tragedie, byl umělecky mnohem slabší. Veškeré úsilí Mikovce jako divadelního kritika směřovalo k tomu cíli, aby s repertoáru českého vymizely zastaralé hry, které neměly žádné ceny umělecké. Místo nich upozorňoval Mikovec na novější dramatickou literaturu francouzskou, německou a polskou. Nejvíce však vychvaloval Shakespeara, dramata jeho důrazně doporučoval k provozování a pokusy uvésti je na jeviště české v nových, zdařilých překladech provázel nejvřelejšími sympatiemi. Vřelejší zájem pro díla Shakespearova šířil se v Čechách od let padesátých, kdy nákladem „Matice České" začal vycházeti soubor překladů Shakespearových od Čejky, Čelakovského, Douchy, Kolara a Malého. V dějinách českého divadla nejpamátnější zůstane však t. ř. Shakespearovská sezóna v dubnu r. 1864, kdy za příležitosti jubilea anglického dramatika předveden byl v divadle celý cyklus vybraných děl jeho. Podle svědectví vrstevníků obrodil se tím repertoár divadelní, vytříbil se vkus obecenstva a herci naučili se zahloubat do úloh a vynášeti z nich na povrch pravé jádro a zlaté zrno.

Jinou důležitou událostí bylo r. 1862 úplné odloučení českého divadla od německého. Znenáhla mizel s českého repertoáru dotavadní nátěr německý a v popředí vystoupil Shakespeare a nová dramatika francouzská, jak ji zastupoval Augier, Dumas ml., Sardou, V. Hugo a j. Shakespeara za vzor obral si *Vítězslav Hálek*, který v l. 1859—1863 složil pět tragedií historických: „Carevič Aleksej", „Záviš z Falkenštejna", „Král Rudolf", „Král Vukašín", „Sergius Catilina"; zlomek šesté tragedie „Jiří z Poděbrad" vydán teprve po smrti básníkově. Největší úspěch měl „Záviš z Falkenštejna". Uměleckou hodnotu jeho správně posoudili již soudobí kritikové, Neruda a Pfleger; oba uznali, že Hálek daleko vynikl nad svou první práci „Carevič Aleksej" a trvale obohatil repertoár český, ale zároveň vytkli podstatný nedostatek tragedie v charakteristice předních osob, Záviše, Kunhuty a Jitky, které jsou falešně pojaty a odporují tradici historické i pravdě psychologické. Z ostatních skladeb příznivě byla přijata tragedie „Sergius Catilina". Hálek pojal známou látku z dějin římských v současném duchu demokratickém a Catilinu vykreslil jako nezištného ochránce lidu proti boháčům a utiskovatelům. Obecenstvo vycítilo v ději takto pojatém žhavý dech přítomnosti a odměňovalo básníka hojným potleskem. Tragedie „Amnon a Tamar" (1866) je spíše lyricko-epická báseň ve formě dramatické než skutečné drama, založené na silných konfliktech.

Význam dramatické činnosti Hálkovy záleží hlavně v tom, že se pokusil obroditi české drama podle vzoru velikého genia anglického. Ale vzor tento zaujal ho v té míře, že ho prostě napodoboval. Jak zevrubným rozborem dramat Hálkových bylo prokázáno, všechny téměř čelnější osoby buď celkovitě nebo některým rysem připomínají velkolepé postavy Shakespearovy. Vliv Shakespearův byl vůbec tak pronikavý, že působil i na sestrojování jednotlivých scén a výstupů, ano i místy na dikci, nedosti šťastně napodobenou. Jinak třeba uznati Hálkovi tu zásluhu, že do stylu českého dramata uvedl více básnického vzletu a opravdové poesie; těmito přednostmi dramata jeho skutečně převyšovala dotavadní české skladby dramatické.

Od r. 1859 až do otevření Národního divadla bystrým okem kritickým sledoval vývoj českého dramatu, umění hereckého i divadelní režie *Jan Neruda;* cílem kritické práce jeho bylo ze všech sil pracovat k tomu, aby se zakořenilo hlubší a opravdovější vědomí o umění dramatickém. Neruda byl proniknut přesvědčením, že umění dramatické jen tenkrát bude mít zabezpečenou budoucnost, když pravý význam jeho vejde v plné uvědomění českého obecenstva, když se stejně svatým stane umění to i obecenstvu i herectvu. K tomuto cíli směřovala veškerá jeho

dlouholetá činnost kritická a cíle toho také dosáhl: přispěl jako málokdo k výchově dramatického spisovatelstva, herectva i divadelního obecenstva. Základní věta, k níž se Neruda často vracel ve svých úvahách, zněla: „Nám záleží na tom, aby se divadlo české vyvinulo jako *skutečně národní*, od divadel jiných se lišící, české myšlení a český život líčící, dramatickému oboru naší literatury a tím i literatuře celý znak původnosti dodávající." České umění dramatické, má-li být uměním, musí se povznést na *původnost*, proto má také původní české drama v repertoáru zaujmout ono místo, které mu přirozeně náleží. Horle pro původnost Neruda byl však dalek vší úzkoprsé národní uzavřenosti, uvažuje takto: celé bohatství názorův ostatního vzdělaného světa musíme považovat za své; avšak všeobecnost tu třeba navléknout na zvláštnosti a osobitosti naše, tak aby česká literatura byla tolikéž jako český život: rovnajíc se výší svou výši ostatního světa, aby měla přece barvitost svou zvláštní. Ideálem Nerudovým tedy bylo, aby české divadlo mělo ráz světový s význačnou barvou slovanskou a českou. Přál si, aby bylo universální i vzhledem k jednotlivým druhům dramatickým a pěstovalo všechny genry: operu, operetu, činohru, veselohru i frašku.

Neruda snažil se také prakticky o rozhojnění repertoáru. Napsal několik veseloher, jako „Ženich z hladu", „Prodaná láska", „Žena miluje srdnatost". Mnohem více než na veselohrách dal si záležet na tragedii „Francesca di Rimini" (1860), k níž zvolil látku známou z Dantova „Pekla". Při skladbě její řídil se principem zcela samostatným, vyhýbaje se běžné praksi divadelní; na diváky chtěl působit vnitřní tragikou děje, při čemž mu však umělecké prostředky selhaly. Na divadle tragedie jeho neměla úspěchu.

Veliký zájem o literaturu dramatickou projevil *Gustav Pfleger-Moravský* (1833—1875); již jako mladý student pomýšlel na veliká dramata z dějin českých a římských a studiem Shakespeara, dramat klasických i nových kusů francouzských hleděl si k tomu zjednati potřebnou průpravu. Tragedie „Svatopluk, zhoubce Vršovců" (1861) a komedie „Ona mne miluje", jakož i břitké kritiky divadelní, jež uveřejňoval, zjednaly mu ve světě divadelním zvučné jméno, takže r. 1861 povolán byl za dramaturga českých představení. Nedostatek původních her českých nutil ho k zimniční činnosti dramatické. Nová jeho tragedie „Poslední Rožmberk" (1862), ze života Petra Voka z Rožmberka, složená za vlivu Kolarovy „Magelony", oplývala lomoznými výjevy, děj sám byl však rozvláčný a zdlouhavý, kresba osob málo výrazná. Bohatá dějem vnějším byla další historická tragedie „Boleslav Ryšavý". Při kresbě hlavního reka měl spisovatel asi na mysli Shakespearova Richarda III. Boleslav ve svém ukrutenství nedosahuje však nikde

tragické výše, spíše se jeví jako podlý zločinec, který vzbuzuje jen mravní úžas. Z veseloher Pflegrových nejpodařenější je „Telegram“ (1866), svého času nejlepší situační veselohra česká, která putovala po všech českých scénách.

Repertoár český v letech šedesátých byl hojně a vydatně zastoupen ještě jinými dramatiky. Neobyčejné zálibě těšilo se i v této době drama s látkou historickou, které našlo zvláště četné vzdělavatele. Pokoušel se o ně *Karel Sabina* v truchlohře „Černá Růže“ (1867), která však svou stylisací připomíná starší hry rytířské. Největší službu Sabina prokázal českému divadlu sepsáním několika působivých libret (Prodaná nevěsta, Braniboři v Čechách, Templáři na Moravě, V studni, Starý ženich a j.).

Historické drama velikého slohu tanulo na mysli *Josefu Václ. Fričovi;* vytrvale se o ně pokoušel, ale síly jeho na ně nestačily. Nejlépe se mu dařila ještě dramata, skládaná podle cizích motivů, jako „Ivan Mazepa“ a „Asjenův pád“. Frič chtěl býti ve všem geniální; zvláštních pravidel dramatické tvorby neuznával. Dovedl kreslit hrdiny velikých vášní, smělých gest a výmluvných úst, ale děj jednotit neuměl v celek vnitřně zdůvodněný a zaokrouhlený, libuje si ve vnějším patosu a plané deklamaci a předváděje situace nepřirozené a nepravdivé.

Po stránce technické a formální zdokonalil drama historické *Václav Vlček.* Hned první jeho práce „Soběslav“ (1861), obraz z dějin českých, vzbudila pozornost. Truchlohru „Přemysl Otakar“ (1864) Vlček skládal za dojmu Hálkova „Záviše“. Jakkoliv drama Vlčkovo je historicky pravdivější nežli tragedie Hálkova, po stránce umělecké „Přemysl Otakar“ nevyrovná se „Záviši“. Kresba osob je u Vlčka šablonovitá, postup děje není motivován, ve hře se více mluví než skutečně jedná. Mnohem podařenější je truchlohra „Milada“ (1867), na niž příznivě působila Schillerova „Panna Orleanská“. Umělecká hodnota dramat Vlčkových stále se zvyšovala. Následující potom truchlohra „Eliška Přemyslovna“ (1864, přepracovaná 1875) pokládá se za nejlepší dramatickou skladbu Vlčkovu; přednosti její jsou pěkná kresba osob, obratná komposice a uhlazená dikce, vadí jí však nedostatek hlubší soustředěnosti děje. Uměleckou hodnotou převyšuje ji truchlohra „Lipany“ (1881).

Historickými dramaty zahájil svou činnost *František Věnceslav Jeřábek* (1836—1893), tvůrce dramatu sociálního. Upozornil na sebe dramaty „Hána aneb: Smíření Přemyslovců s Vršovci“ (1859) a „Svatopluk“ (1859), jež autor tiskem nevydal, znamenaje asi sám jejich nedostatky. Pochvala, s jakou byly na jevišti přijaty, povzbudila ho ku prohloubenějším studiím theorie dramata; poučení hledal u Schlegla, Lessinga a Jindř. Rötschera, který byl tehdy v oboru dramaturgickém autoritou nad jiné vynikající. Komedie Jeřábkova „Veselohra“ (1862)

vznikla ze sázky, v níž šlo o průkaz, zdali Jeřábek, jenž byl znám dosud jako autor vážných skladeb, dovede napsati také veselohru, která by se líbila. Veselohra jeho, zvláště v přepracovaném vydání, měla velký úspěch a obešla všecka jeviště. Líbila se i další veselohra jeho „Cesty veřejného mínění" (1866), která podávala oživený obraz společenského života po stránce komické a ostře tepala t. zv. „veřejné mínění". Obratně sestrojeny byly i drobné veselohry Jeřábkovy, jako „Zde je žebrota zapovězena" a „Tři doby země české v Komárově" s hojnými narážkami na planý a sobecký život politický.

Z vážných kusů největší slávu Jeřábkovi přineslo moderní drama sociální „Služebník svého pána" (1870). Básník sáhl k látce dotud málo obvyklé a vytvořil první české drama společenské. Nebylo to ještě sociální drama v tom smyslu, aby se v něm řešila otázka dělnická, zápas kapitálu a práce, jakkoliv se ohlas této otázky skrytě ozývá také v obsahu kusu. Vlastním předmětem děje je konflikt geniálního vynálezce s chytráckým a bezohledným průmyslníkem, jenž usiluje šťastného vynálezce připravit o výsledek jeho tvořivé práce a sám z něho kořistit. Vnitřní pravdivost, vzrušující výjevy, mluva úsečná a výrazná, dialog básnicky oživený jsou hlavní předností dramata, které je pravou ozdobou české literatury dramatické. Na dráze, na jakou narazil v „Služebníku svého pána", Jeřábek nepokračoval, nýbrž vrátil se zase k látkám historickým. Děj dramata „Syn člověka" (1878) vzat je z historie, z počátku války sedmileté, a živě zachycuje historickou barvitost, zvláště filosofické a sociální otázky, které se v této době začaly šířit. Ačkoliv skladba tato je obratně komponována a působí vzrušujícím dojmem, přece vnitřní její komposice není tak pevná a psychologicky prohloubená jako v „Služebníku svého pána". Další dramatické práce se už Jeřábkovi nedařily.

Rozeným dramatikem byl *Emanuel Bozděch* (1841—1889), který formální uhlazeností a uměleckou skladbou svých dramat překonal všecky své vrstevníky a v dějinách české literatury dramatické zustavil trvalé stopy. Technice divadelní vyučil se u předních dramatiků francouzských a nadán jsa nevšední vlohou uměleckou, vytvořil několik dramat trvalé ceny. Hlavním dílem jeho je především tragedie „Baron Goertz" (1871). Děj vybrán je z dějin Švédska za Karla XII., jenž honě se za klamným přeludem slávy, uvedl svou říši na pokraj záhuby. K němu autor jako protirys přibásnil Olafa Knudsona, jenž stejnou slávychtivostí jako král jsa zmítán, domnívá se ve svém slavomamu, že dojde vytouženého cíle a navěky se proslaví, zavraždí-li krále, původce úpadku vlasti. Olaf stává se takto nástrojem v rukou osudu, aby zbavil vlast svou krále omámeného slávychtivostí, ale

sám místo očekávané slávy hyne — v blázinci. Toto zvláštní sestavení děje je nejen hluboké a důmyslné, než i svrchovaně tragické. Bezvadná téměř stavba děje, barvitá a zároveň zcela pravdivá charakteristika osob, silná náladovost, vanoucí z jednotlivých scén, uhlazená mluva básnická podávaly zřejmé svědectví o vzácném dramatickém umění autorově. Hra byla tím působivější, že se v ní ozývaly pod cizí maskou soudobé politické ideje české.

Ozdobou české literatury dramatické zůstanou též salonní veselohry Bozděchovy. Komedie intriková, jak ji vypěstoval Scribe a novější dramatikové francouzští, našla v něm výtečného mistra. Svědčí o tom oblíbené napoleonské veselohry Bozděchovy „Z doby kotillonův“ (1872) a „Světa pán v županu“, jejichž předností vedle mistrné techniky je duchaplný, uhlazený vtip, živá malba osob, úsečný a jiskřivý dialog, řeč jemně vybroušená. Ještě více životního tepla a vnitřní síly sálá ze „Zkoušky státníkovy“ (1874), která se vedle „Goertze“ pokládá za nejlepší práci Bozděchovu. Uměleckým provedením řadí se k ní ještě komedie z doby Rudolfovy „Dobrodruzi“ (1880), kterou tehdejší censura nepřipustila na jeviště. V pozůstalosti umělcově nalezena byla ještě skvělá veselohra historická z doby Napoleonovy „Jenerál bez vojska“ a moderní aktovka „Nárámek“.

Veselohry a frašky našly vtipného vzdělavatele ve *Ferdinandu Frant. Šamberkovi* (1839—1904), oblíbeném umělci dramatickém v oboru komiky. Skladby jeho byly divadelně působivé, vyznačovaly se rozmarným vtipem a narážkami časovými, hověly vkusu širokého obecenstva, ale hlubším a říznějším dojmem komickým nepůsobily. Komika jejich byla všední, lehká, fraškovitá. Z četných jeho her nejvíce se líbily a nejčastěji byly opakovány: „Blázinec v prvním poschodí“ (1867), „Rodinná vojna“ (1880), „Jedenácté přikázání“ (1881) a „Palackého třída 27“ (1884).

O divadlo na Slovensku pečovali hlavně studenti, pořádajíce soukromá představení na literárních schůzích v Bratislavě, Levoči, Turčanském Sv. Martině a j. Na podnět O. Sládkoviče zřídili studenti bratislavští r. 1841 ochotnickou společnost „Slovenské národní divadlo“, která pořádala divadelní představení i ve větších obcích župy nitranské. Repertoár skládal se větším dílem z veseloher a frašek Jana Chalupky, z her Klicperových a z překladů. Teprve v letech šedesátých začala se vzmáhat původní tvorba dramatická.

Mezi přední skladatele veseloher náleží *Jan Palárik* (1822—1870). V Pešti chodil pilně do divadla a poznav důležitý význam divadelních her pro národní osvětu, začal ve věku již pokročilém

skládat veselohry ze slovenského života. Jak sám přiznává, „nie márna ctižiadosť a baženie za slávou poetickou, lež čistô vlastenectvo mňa oduševňovalo". Hned v první veselohře „Incognito" (1858) vylíčil odrodilce, který se konečně vzpamatuje a vrátí se k svému národu. Veselohra představujíc význačné typy ze současné společnosti, dlouho se udržovala na domácích jevištích, tak jako druhá jeho veselohra „Drotár" (1860), v níž předvedl ideální postavu slovenského dráteníka a zjednal proň sympatie posluchačů. Není bez zajímavosti, že „Drotárem" zahájeny byly r. 1863 hry v národním divadle záhřebském. Motiv sám převzal Palárik z francouzské veselohry a přizpůsobil jej domácím poměrům. Třetí, nejslabší veselohru „Smierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch" (1862) složil podle Korzeniowského, hlásaje smír maďarsko-slovenský. Palárik pokusil se i o tragedii z ruských dějin „Dimitrij samozvanec" (1863—4), chtě v historickém rouchu znázornit své myšlenky o slovanské vzájemnosti, vzbuzené tehdejším sporem rusko-polským, a umělecky vysloviti v tragedii to, co mnohem jasněji vyložil v úvaze politicko-literární „O vzájemnosti slovanskej" (r. 1862). Podle jeho výměru slovanská vzájemnost má záležet ve vzájemném podporování všeho, co vede k národnímu rozvoji a k duševnímu i hmotnému blahu každého jednotlivého kmene slovanského.

Příkladu Palárikova následovali jiní dramatikové, kteří skládajíce veselohry ze společenského života, vytvořili dosti hojný, ale vnitřně ještě málo cenný repertoár. Takové jsou hry *Mikuláše Ferienčika* („Pravda predsa zvíťazí", „Samovraždou k ženbe", „Pomluvy" a j.), *Daniele Bacháta* („Z iskry býva vatra", „Rodoľubci", „Veta za vetu"), *Jakuba Graichmana* („Romanca", „Kto zaplatí nohavice?") a j.

Historická dramata skládal *Jonáš Záborský* (1812—1876), vybíraje si látku z dějin slovenských, ruských a srbochorvatských. Z historie slovenské poutaly ho starší dějiny, pád Velké Moravy a vznik Uherska, jež mu poskytly látku k dramatům „Odboj zadunajských Slovákov", „Arpadovci", „Poslednie dni Velikej Moravy", „Karol Dračský" a j. Z ruské historie zdramatisoval v devíti kusech příběhy z doby Borise Godunova a z bouří lžidimitrijovských. Z dějin srbochorvatských vážil látku k několika dramatům („Chorvatská Helena", „Huňadovci", „Ztroskotanie Srbska", Ďorde Čierny" a j.). Při skladbě těchto dramat byly Záborskému vzorem Shakespearovy kroniky, scházel mu však dramatický talent; hry jeho jsou suché, kronikářské a unavující. Více básnické invence a vzletu osvědčil *Petr Kellner-Hostinský* (1823—1873), autor tragedie ze staroruských dějin „Svätoslavičovci" (1869).

Jiná skupina tehdejších dramatiků vybírala si motivy z domácích pověstí, podkládajíc jim určitou tendenci vlasteneckou.

Veliké naděje vzbudil *Samuel Ormis* (1822—1875), v jehož činohře „Mataj", založené na prostonárodní pověsti z Gemeru, spatřován byl začátek veliké slovenské epochy dramatické. Avšak pozdější kritika ukázala, že Ormis ve svém zpracování prostonárodní pověst, kterou vzal za základ, spíše zhoršil nežli umělecky zušlechtil. Jiní dramatikové, jako *Viliam Pauliny-Tóth* a *Jozef Podhradský* rozmnožovali domácí repertoár novými kusy, ale nepřispívali k jeho uměleckému obohacení. Nedostatek stálého jeviště slovenského a nedostatek herců z povolání byly jednou z hlavních příčin, proč se slovenské drama nerozvíjelo.

[J. Máchal: Dějiny čes. dramata. P. 1917. — O. Fischer: K dramatu. P. 1919. — J. Kamper: Čes. drama v l. 1821—1848 (Lit. č. XIX. st. II.). — F. A. Šubert: Klicpera dramatik. P. 1898. — J. Máchal: Klicpera (Lit. č. XIX. století II.). — P. M. Haškovec: Molièrovská komedie a V. K. Klicpera (V Dvojím zrcadle. Pr. 1916). — J. L. Turnovský: Život a doba J. K. Tyla. — J. Vlček: Tyl za konstituce 1848—9 (Nové kap. z dějin čes. lit. 1912). — J. Máchal: Tyl (Lit. č. XIX. st. II.). — A. Truhlář: K. Š. Macháček (Krok 1887). — J. Kamper: J. J. Kolar (Obzor lit. a uměl. IV. 1902). — J. Máchal: F. B. Mikovec jako div. kritik (Div. list Máje III. 1907). — M. Hýsek: Mikovec jako kritik a dramatik (Listy fil. 48. 1921). — L. Čech: Psychologie dram. básní Hálkových. Telč 1893; Hálkovy básně dram. (Lit. č. XIX. st. III. 2). — A. Pražák: Nerudova div. kritika (Zvon III. 1907; Lit. č. XIX. 2). — M. Hýsek: Nerudovy div. hry (Dílo J. Nerudy XVI. 1924). — K. Velemínský: G. Pfleger-Moravský (ČČM. 1903—1904). — J. Jakubec: G. Pfleger (Lit. č. XIX. st. III. 2). — M. Hýsek: Sabina jako dramatik (Jeviště 1921). — J. Horák: Fričova dramata z dějin ukraj. (Slavia II. 1923). — D. Stříbrný: Dramata V. Vlčka (Naše Doba 20. 1913.) — J. Kamper: F. V. Jeřábek (Věst. čes. prof. 1903; Divadlo IV.). — Jos. Durdík: Baron Goertz (Kritika 1874). — J. Vrchlický: E. Bozděch (Studie a podobizny I.). — J. Kamper: E. Bozděch (Obzor lit. a uměl. I.; Co měsíc dal 1905. 3—4). — M. Hýsek: Dramata Bozděchova (Jev. II. 1921). — A. Pražák: J. Palárik (Jev. III. 1922). — J. Palárik o dramatech J. Záborského (Sokol II. 1862). — J. Botto: Jonáš Záborský. T. Sv. M. 1912. — J. Záborský: Rodine v Záborí vyd. V. Měrka. Koš. 1924. — J. Botto: S. Ormis (Slov. Pohľ. XL. 1924).]

V. *Drama u Jihoslovanů.*

1. Slovinské.

První pokus uvésti do zemského divadla v Lublani vedle her německých i slovinské udál se již na konci XVIII. st. (r. 1789), ale to byl případ zcela ojedinělý. Teprve s čilejším ruchem národním, který se rozvířil r. 1848, probudil se hlubší zájem o slovinské hry divadelní. V Lublani založeno bylo „Slovenske društvo" s Janezem Bleiweisem a Franem Malavašičem v čele, které

si vytklo šířit národní uvědomění, pořádat besedy a divadelní představení. První představení konalo se 8. července 1848, kdy byla sehrána — téměř po šedesáti letech — zase Linhartova „Županova Micika" v nové úpravě M. Kastelce. Hrálo se v zemském divadle lublaňském. Následovalo potom několik představení, z nichž největší úspěch měla veselohra „Tat v mlinu ali Slovenec in Nemec", upravená podle J. N. Štěpánka.

Slibný počátek ochotnických představení r. 1848-9 přerušen byl nastalou reakcí. Pokračovalo se teprve za doby konstituční. Divadelních her ujaly se spolky čtenářské (čitalnice), jež se v hojné míře rozšířily po celé zemi slovinské. R. 1869 bylo jich už 58. V lublaňské čitalnici, založené r. 1861, sestavil se zvláštní dramatický odbor, pečující o pořádání divadelních her, a v místnostech čítárny postaveno jednoduché jeviště, kde se mohlo kdykoliv hrát. Do r. 1867 uspořádáno tam 23 představení. Příkladu v Lublani následovaly i čitalnice v jiných městech slovinských.

R. 1867 začalo pečovati o rozkvět divadla a literatury dramatické „Dramatično društvo". Především obrátilo se na zemský výbor se žádostí, aby se smělo hráti slovinsky též v zemském divadle lublaňském, jímž vládli dosud Němci. Zemský výbor milostivě dovolil nejdříve — jednu slovinskou hru za měsíc, při čemž měla německému ředitelství připadnout polovice čistého příjmu. Dramatické družstvo nespokojilo se tímto drobtem a ústy svých řečníků Ivana Murnika a zvláště Frana Levstika domáhalo se dalších ústupků. Po dlouhých vyjednáváních docíleno aspoň tolik, že se mohlo hrát slovinsky čtyřikrát za měsíc a že povolena byla slovinskému divadlu zemská podpora, nejdříve 1600, potom 2400 zl. Marně se však družstvo domáhalo, aby smělo o slovinských představeních disponovat s 13 ložemi t. zv. divadelního základu. Majetníci těchto loží — nevraživí Němci — z nepřátelství k Slovincům nechtěli je přepustit ani za náhradu, takže při slovinských hrách zůstávaly prázdné. Obmezený počet her v zemském divadle nestačil vzrůstající zálibě divadla, proto pořádána byla jako již dříve také představení na divadle v čitalnici. Garderobu dostávali herci z národního divadla záhřebského prostřednictvím Frana Erjavce.

Dramatické družstvo stále zápasilo s finančními nesnázemi, neboť zemská podpora nestačila na vydržování herců a na řízení dramatické školy. Ještě osudnější bylo, když zemský výbor r. 1878 zmenšil podporu; nezbývalo nic jiného než herce propustit a obmezit se zase jen na hry ochotnické, jichž počet značně klesl. Kdežto dříve, na př. v sezóně 1872/3 všech slovinských představení bylo 34, v letech 1878—1885 kolísal počet jejich mezi 4 a 12. R. 1887 staré zemské divadlo v Lublani vyhořelo a hry konaly se pouze v čitalnici. Nový život divadelní nastal teprve zbudováním národního divadla r. 1892.

Repertoár skládal se s počátku hlavně z kusu přeložených nebo upravených podle cizích předloh. Výběr překladu svědčí o značném rozhledu pořadatelů v literatuře dramatické. Zastoupen je dosti hojně Kotzebue, vedle něho také Holbein, Birch-Pfeifferová, Benedix, Raupach, Raimund, Nestroy, Iffland, ale neschází také Lessing, Goethe, Schiller, Hebbel a j. Dostojně jsou zastoupeni dramatikové slovanští, největším počtem čeští, jako Štěpánek, Klicpera, Tyl, Kolar, Mikovec, Neruda, Sabina, Jeřábek, Štolba, Šamberk, Šubert, dále i Šimáček, Stroupežnický, Vrchlický. Z polských pamatováno na Fredra, Korzeniowského, Bałuckého, z ruských je zastoupen Krylov, Gogol, Ostrovskij, Palm, ze srbochorvatských Kosta Trifković, Kukuljević, Tomić. Přihlíženo bylo také k dramatické literatuře francouzské a italské. Vystoupilo mnoho překladatelů, avšak jen málo překladů vydáno tiskem, většina kolovala rukopisně. Spisovatelů, kteří se pokoušeli skládati původní kusy, bylo poměrně málo a žádný z nich neprojevil mimořádné nadání dramatické.

Miroslav Vilhar (1818—1871), sentimentální anakreontik v poesii, složil několik veseloher, jež pro svůj časový ráz byly oblíbeny; zvláštní ceny literární nemají. Předmětem hry se zpěvy „Jamska Ivanka“ (1850) je romantický příběh z doby křižáckých válek; do děje vloženy vlastenecké písně o Slovanstvu a o svobodě r. 1848. „Slep ni lep“ je žert, v ději málo pravděpodobný. Konflikty milostné tvoří osnovu veselohry „Detelja“. Veselohry „Župan“ a „Poštena deklica“ mají tendenci vlasteneckou a vysmívají se poněmčování. *Josip Ogrinec* měl úspěch s veselohrou „V Ljubjano jo dajmo“, kterou předstihl všecky své vrstevníky. Velmi plodný byl *Jakob Alešovec*, který složil původní hry „Kdo je tat?“, „Naselniki“, „Ne vem“, veselohry „Opeharjen ogleduh“, „Podlaga zakonske sreče“ a vlasteneckou hru „Dimež“. *Josip Stritar* skládal jen drobné scény dramatické, obsahu větším dílem didaktického, v nichž podával obrazy ze společenského života v městě i na vesnici, jako „Klara“, „Najemnina“, „Rejenka“ a p. Působivý byl zvláště „Zorko“ (1877), obraz ze života studentského. Komedie „Logarjevi“ složena je z jednotlivých episod, po řadě následujících.

Dvě původní tragedie napsal romanopisec *Josip Jurčič*. Nejlépe se mu podařila tragedie „T u g o m e r“ (1878), k níž vážil látku z dějin Polabských Slovanů. Tugomer uprchnuv ze zajetí německého, je v městě Braniboru od svých krajanů nadšeně uvítán; většina národa patří naň jako na svého nejlepšího vůdce, který dovede čeliti útokům Němců. Tugomer radí svým krajanům, aby zatím žili s Němci v míru, a teprve až vnitřně zmohutnějí, aby pomýšleli na útočný boj. Gripo, německý osadník mezi Slovany a tajný náhončí Gerův, snaží se smyšlenými zprávami posíliti myšlenku Tugomerovu o prospěšnosti míru s Němci.

Důvěřivý Tugomer přemlouvá potom ve shromáždění své krajany, aby podle přání Gerova poslali třicet mužů vybraných k sjednání míru. Marně varuje Mestislav, aby nevěřili Gerovi a nevydávali výkvět národa v jeho ruce. Když byl Tugomer ujistil, že Gero chce za každého Slovana poslati dva Němce jako rukojmí, sněm většinou hlasů schválí návrh Tugomerův. Gero skvěle uvítav a pohostiv vyslance slovanské, získá si jejich důvěru, jediné přítel Tugomerův Bojan tuší zradu a radí k opatrnosti. Zatím zrádný Gripo pomůže rukojmím německým k útěku, načež Gero dá vyslance slovanské od svého vojska porubati, jediné Tugomer a Bojan živí vyváznou. Doma Tugomer bouří celý národ do zbraně proti úskočnému Gerovi, ale sám je podezříván ze zrady a volán na soud lidu. Aby prokázal svou nevinnost a smyl svou těžkou vinu, koná v bitvě, kterou Slované svedou s vojskem Gerovým, divy statečnosti a smrtelně jsa raněn umírá. — Jurčič, zvoliv za hlavního reka své tragedie Tugomera, jejž historie líčí jako zrádce vlasti, byl nucen v sestrojení děje a v kresbě povah podstatně se uchylovat od historické tradice. Tragedii jeho bylo by lze podle obvyklých termínů z poetiky nazvati tragedií důvěřivosti. Tragická vina Tugomerova záleží právě v přílišné důvěřivosti k lstivým a úskočným Němcům.

Tragedie „Veronika Desenička“, kterou skládal na konci svého života, zakládá se na historické legendě o Veronice Desenické, dceři drobného šlechtice, do níž se zamiloval hr. Friderik Celjský a po náhlé smrti své choti dal se s ní tajně oddat. Proti tomu vystoupil jeho otec Herman, syna poslal do Uher a Veroniku dal uvěznit. Byla obžalována z čarodějství, soud ji však osvobodil. Herman ji dal potom tajně odpravit. Příběh sám o sobě tragický byl od Jurčiče obratně koncipován; důkladnější zpracování přerušila však smrt autorova. Látka sama poutala také chorvatské dramatiky, Fr. Žigroviće-Pretočkého a Tomiće, a mistrovsky ji později vzdělal O. Župančič.

2. Chorvatské.

Zámožný měšťan a obchodník záhřebský, Kristo Stankević, vyhráv z loterie, dal na Markově trgu v Záhřebě vystavěti divadelní budovu, zvanou „městským divadlem“. Otevřeno bylo r. 1835 a pronajato řediteli Josefu Schweigertovi, rodem z Čech, který k německým kusům rád připojoval chorvatské vložky, deklamace nebo písně s tendencí vlasteneckou, na př. Gajovu píseň „Još Hrvatska ni propala“ a j. Druhý ředitel německého divadla Jindřich Börnstein, který se svým bratrem Karlem přišel z Prahy, byl rovněž uvědomělý Slovan; jmenuje se sám „věrný syn českého národa“. Do německého časopisu „Croatia“ napsal Börnstein zajímavý článek „Über die Begründung einer illyrischen

National-Bühne" (vyšel také chorvatsky v „Danici" 1839, č. 46 a česky v „Květech" 1839 příl. 102), v němž dovozoval potřebu národního divadla ilyrského v Záhřebě a dával Ilyrum za příklad Čechy, kteří české hry v Praze vysoko povznesli. Úvaha jeho, v níž sliboval svou podporu ilyrským hrám, našla plný ohlas v čitaonici záhřebské, kde se sestavil zvláštní odbor dramatický, jehož předsedou byl hr. Janko Drašković. Úkolem odboru bylo pečovati o vytvoření národní scény chorvatské, která by byla základem příštího divadla národního. Začátek učiněn byl tím, že na konci r. 1839 pozvána byla do Záhřeba divadelní společnost z Nového Sadu, která si svými hrami v jednotlivých městech srbských zjednala velmi dobrou pověst. Společnost se doplnila chorvatskými členy, přijala název „ilirsko narodno kazališno društvo" a 10. června 1840 zahájila hry bohatýrským dramatem „J u r a n i S o f i j a" od Iv. Kukuljeviće, k němuž vzletný prolog napsal Ivan Mažuranić. Podle současného referátu v „Danici" „na tisíc osob všech stavů se shromáždilo, vznícených vlasteneckým ohněm a spojených upřímným veselím, aby jedenkrát očitě světu ukázali, na kolik svůj sladký ilyrský jazyk a hrdinský rod milují a ctí. Zajisté to byl jeden večer, který zasluhuje býti zapsán do análů naší domoviny". Pořadatelem chorvatských her byl D. Demeter, jejž ředitel Börnstein ochotně podporoval. Do 30. srpna hrálo se chorvatsky dvacetkrát, při čemž německá představení trvala.

Dramatický odbor čitaonice pečlivě se staral o repertoár a připravil na 30 kusů původních a přeložených pro příští hry. Většinu těchto her přinesl „Izbor igrokaza ilirskoga kazališta" (1841, 1842 v 10 sv.). Zatím stihla však ilyrské divadlo těžká nehoda; r. 1842 odešli všichni členové záhřebského divadla do Bělehradu, kam je pozvala srbská vláda. Divadlo chorvatské zůstalo bez herců a od té doby jen živořilo; v divadle převládala činohra německá a opera italská. R. 1852 koupila divadelní budovu od Stankeviće vláda zemská a řízení divadla svěřila výboru, v jehož čele stál A. Vranicani-Dobrinović jako předseda, Demeter, Kukuljevič a Firmin jako správci artistického odboru. Demeter marně se pokoušel sestavit chorvatskou společnost hereckou. Když potom za režie Jos. Freudenreicha opatřen byl poněkud slušný personál, zlhostejnělo zase obecenstvo a nedbale navštěvovalo chorvatské hry, které byly vůbec velmi řídké. Krise chorvatského divadla byla ukončena teprve za doby konstituční; r. 1861 prohlásil veliký sněm divadlo záhřebské za instituci zemskou se stálou podporou a jmenoval D. Demetra dramaturgem. Demeter sestavil pak první definitivní družinu hereckou, v níž zastoupeni byli obratní herci, jako Mandrović, Freudenreichové, Brani, Andrijević, Norvegová, Bajza, Perisova a Sajevićka a j. Od té doby přestaly hry německé.

K dalšímu vývoji divadla nemálo přispěl *August Šenoa*, který ve svých článcích „O hrvatskom kazalištu" (Pozor 1866) navrhoval řadu reform. Především ukazoval na jednostrannost dotavadního repertoáru, který se skládal hlavně z německých kusů, a doporučoval místo toho novější kusy francouzské od Augiera, Dumasa, Sardoua; zároveň radil, aby se více přihlíželo k dramatům slovanským, zvláště českým a ruským. R. 1867 byl Šenoa ustanoven artistickým ředitelem, potom až do r. 1873 dramaturgem, takže mohl mnohé prospěšné reformy sám vykonati. Poměry divadelní a vkus obecenstva donutily ho však odstupovat od klasického repertoáru, který byl jeho přáním, a připouštěti kusy, které plnily divadelní kasu. Začal vydávati „Hrvatski repertoar", překlady nejlepších dramat cizích pro milovníky divadla a vzorné menší kusy pro ochotníky, vyšly však jen čtyři svazky r. 1872-3. Původní jeho satirická veselohra „Ljubica" neměla na jevišti úspěchu. Dotavadní družina herecká doplněna byla za jeho režie novými umělci, z nichž vynikala Marie Ružička (rozená Moravanka), později slavná tragédka (Strozziová), a znamenitý komik Josip Plemenčić. Dramaturgové po Šenoovi, Tomić a Mandrović, nepřestali pečovati o rozvoj činohry, s níž od r. 1870, kdy na jeviště uvedena byla první chorvatská opera „Mislav" od Ivana Zajce, vítězně začala soupeřit opera.

Starší spisovatelé dramatičtí se zvláštní zálibou vzdělávali látky historické, jimiž budili národní sebevědomí. Mezi první vzdělavatele historických dramat náleží *Ivan Kukuljević Sakcinski*. První jeho drama „Juran i Sofija ili Turci kod Siska" (1839) předvedeno bylo s úspěchem v Sisku a potom při zahájení divadla v Záhřebě. Zdá se, že to byla přepracovaná hra německá, ale úprava Kukuljevićova byla asi hodně samostatná a po stránce ideové úplně nová. Ozývá se v ní důrazně idea ilyrismu, kterou pronáší Erdedi, když Turjački přivede na pomoc Slovince: „Mi ćemo se dvojica kao braća rodjena složiti a tako i naši junaci; hrvatski Iliri sjedinit i zagrlit će se s braćom svojom ilirskom Štajerci, Kranjci, Istrijanci i Korušci za sveto djelo, za vjeru, dom i rod svoj" atd. K druhému dramatu „Stjepko Šubić, ili Bela IV. u Hrvatskoj" (1841) autor sám připojil poznámku, že je „podle německého". Předlohou bylo drama Kotzebuovo „Belas Flucht". Kukuljević zabarvil zase děj tendencemi ilyrskými a těmi nejvíce působil na posluchače. Samostatně koncipoval třetí historickou hru s látkou z téže doby „Poraz Mongolah" (1844), kde v řadě historických obrazů vylíčil slavné vítězství Chorvátů na Grobnickém poli. Čtvrtou skladbou jeho byla tragedie „Gusar" (1844), složená podle básnické povídky Byronovy „Korsar". Z pozdější doby pochází ještě drama „Poturica" (1867), obraz politických poměrů v Bosně v letech šedesátých XIX. st. Poslední jeho dílo, tragedie

„Marula“, dostalo se r. 1879 na jeviště, ale vytištěno nebylo. Kukuljević neměl zvláštní vlohy dramatické; kusy jeho nebyly obohacením repertoáru chorvatského, nýbrž jen rozmnožením jeho v době, kdy domácí produkce byla ještě v počátcích. Na obecenstvo působily hlavně svým obsahem vlasteneckým a časovými tehdy tužbami ilyrskými.

O počátky chorvatské literatury dramatické nemalé zásluhy si zjednal *Dimitrija Demeter* (1811—1872), syn řeckého kupce usedlého v Záhřebě. Na studiích v Št. Hradci a ve Vídni seznámil se s mladým hnutím ilyrským a stal se upřímným jeho stoupencem. V Padově ukončil studie lékařské a dosáhl hodnosti doktorské. Více než medicina poutala ho však od mládí literatura. Účastnil se prací v redakci „Danice“ a almanahu „Iskra“, psal básně, novely a dramata. R. 1848 vydával spolu s Prausem „Südslavische Zeitung“, v níž šířil ideu jihoslovanskou a vřele se zastával národních zájmů chorvatských. Z jeho básní nejvýznamnější je historický zpěv „Grobničko polje“, opěvující vítězství Chorvátů nad Tatary na grobnickém poli. Zdobí jej pěkné popisy přírodní, živé líčení a vřelý cit vlastenecký. Válečná píseň „Prosto zrakom ptica leti“ s refrénem: „Tko ne voli umriet prije — u tom naša krv ne bije!“, kterou zpívají v básni Chorváti vrhající se na Tatary, stala se oblíbenou písní vlastenců ilyrských. Největší význam má jeho neúnavná péče o divadlo.

D. Demeter oblíbil si drama dubrovnické a v prvním svazku svých dramatických pokusů „Dramatička pokušenja“ (1838) uveřejnil dvě dramata „Ljubav i dužnost“ a „Krvna osveta“, z nichž toto je vzděláním dramata „Sunčanica“ od Š. Gunduliće, vnuka pěvce „Osmana“, a ono „Zorislavy“ od Ant. Gledjeviće, obě lokalisované na domácí půdě a prohřáté ideou ilyrskou, při čemž Demeter zvýšil dramatičnost starých skladeb samostatnou úpravou technické a básnické stránky jejich. V druhém svazku dramatických pokusů vyšla originální tragedie Demetrova „Teuta“ (1844), dějově založená na boji starých Ilyrů a Římanů a symbolisující současné boje mezi Chorváty a Vlachy. Látku historickou autor vážil z Polybia, ale nešlo mu tolik o historickou pravdu jako o pravdu poetickou a psychologickou. Z historie vzal předmět jen proto, aby v básnickém obrazu ukázal sílu lidských vášní. Ideovou osnovu tragedie tvoří konflikt mezi láskou a povinností k vlasti; nositelem tohoto zápasu je ilyrský vévoda Dimitrij, který chtě dosíci ruky královny ilyrské Teuty, odhodlá se zradit svou otčinu Římanům a za tuto vinu hyne. Podrobným rozborem „Teuty“ bylo ukázáno, že se autor v jednotlivostech opíral o cizí vzory, dovedl jich však obratně využíti pro svůj účel a vytvořil vzrušující drama o silných vášních, s labodnou dikcí, plynným a hladkým veršem. Zvláštní ceny národní dodává jí idea ilyrská, která je v ní důrazně vyslovena. Na jeviště

se dostala teprve r. 1864. Podařená jsou ještě dvě libreta Demetrova k operám Lisinského: „Ljubav i zloba", připomínající dějem poněkud Schillerovu „Kabale und Liebe", a „Porin" s látkou z domácí historie o statečném vůdci Porinovi, který osvobodil Chorváty ze jha Franku. Zvláštní péči Demeter věnoval vybudování chorvatského repertoáru překladového; i ve výběru překladů z autorů německých, anglických a francouzských projevil nevšední vkus.

Mirko Bogović od mládí oblíbil si divadlo, často chodil na představení, zejména ve dvorním divadle ve Vídni, studoval i spisy o dramaturgii a pilně čítal dramatické autory, z nichž nejmilejší mu byl Shakespeare. R. 1851 napsal první tragedii „F r a n k o p a n", uveřejněnou po pěti letech. Bylo to nejvýznamnější drama chorvatské po Demetrově „Teutě". Bogović ucházel se jím r. 1851 o vypsanou cenu dramatickou, nebyla mu však udělena, což divadelní výbor odůvodňoval tím, že „v ději je příliš rozdvojený a v stylu nedostatečně dramatický". Tím byla celkem správně charakterisována umělecká hodnota díla Bogovićova. Lépe se mu zdařila druhá tragedie „S t j e p a n, p o s l j e d n i k r a l j b o s a n s k i", kterou napsal v žaláři a uveřejnil r. 1857. Sehrána byla teprve r. 1870 v Bělehradě, potom v Záhřebě. Na vytváření postavy hlavního reka Stjepana, jakož i na ráz některých scén nebyl asi bez vlivu Shakespearův „Macbeth". Komposice děje je jednotnější a soustředěnější než ve „Frankopanu", ačkoliv i tu je místy děj příliš rozvlečen na úkor stručnosti dramatické. Nejlepší skladbou Bogovićovou je pětiaktová tragedie „M a t i j a G u b e c k r a l j s e l j a č k i" (1859), na jevišti předvedená teprve 1878. Je pro autora charakteristická již volbou látky. Předmětem děje je vzbouření selské v l. 1571—3. Sedláci nemohouce snésti utiskování šlechty a dovolati se spravedlnosti na dvoře císařském, povstali brannou mocí proti ukrutným utiskovatelům. Za krále zvolili si váženého starostu oršického Gubce a rozšířili svůj odboj po celé stolici záhřebské, do Štyrska a do Krajiny. Konec vzpoury byl tragický. Sedláci byli přemoženi a Gubec odveden do Záhřeba, kde byl korunován rozžhavenou korunou železnou a tělo jeho rozčtvrceno. Bogović vybral si z historie selského povstání momenty zvláště význačné a obratně je zdramatisoval. Nepřiměřené je pouze rozdělení látky: kdežto první tři akty obsahují vlastně jen eksposici, jsou poslední dva akty téměř přecpány těžkými událostmi. Pěkně je vylíčena postava Gubce, který s počátku lid mírní, ale když vidí vzrůstající ukrutnost panstva, rozhodne se k boji. Zůstává sedlákem, i když ho volí za krále, a po selsku klidně očekává ve vězení svůj osud. Tragedie Bogovićovy jsou vesměs ideově významné. Ve „Frankopanu" velebí se idea národní samostatnosti, v „Stjepanu" ozývá se žal nad nesvorností a nevěrou vyšších stavů, které ze

ctižádosti pomáhaly podkopávat svobodu národní, a v „Gubci" oslavuje se boj za rovnost všech tříd v národě a za lidská jejich práva.

Antun Nemčić, přítel Bogovićův, složil pěknou veselohru „K v a s b e z k r u h a i l i k t o ć e b i t i v e l i k i s u d a c" (1854). Hrána byla po prvé 1855. Je to satirický obraz veřejných poměrů v době t. zv. restaurace, kdy se obnovovaly županské úřady. Mladý šlechtic Bezobrazić rád by byl zvolen za velkého soudce, při čemž mu pomáhá advokát Vrtoglav s podmínkou, že se ožení s jeho starou sestrou Hildegardou. Dotavadní velký soudce Starotinović boje se o svůj úřad, vyžene z domu mladého Dobrovoljiće, který si oblíbil jeho dceru Željku, neboť pojal podezření, že se též uchází o místo velikého soudce. Zápletku rozhodnou volby. Starotinović je zvolen za podžupana a Dobrovoljić za velikého soudce, načež dostane Željku. Komedie ukončena je veselým zpěvem kortešovým: „Korak, korak za korakom, Slavjan složno sa Slavjanom . . ." Figury kortešů jsou živě zachyceny.

Lidové hry, frašky a vodevily pro záhřebské divadlo pilně obstarával *Josip Freudenreich* (1827—1881), oblíbený herec. Kromě četných překladů z Nestroye, Raimunda, Scriba a j. složil několik původních her se zpěvy. Nejoblíbenější byli „Graničari ili Proštenje na Ilijevu" s hudbou od Pokorného. Kus hned při prvním představení r. 1857 měl ohromný úspěch a udržel se téměř 50 let na repertoáru záhřebském. Příčinou toho nebyl ani tak děj, ani jeho umělecké provedení, jako znamenitě vykreslené typy hraničářů, odpozorované skutečnosti. K tomu se pojila mistrná technika scénická, které autor nabyl na jevišti jako herec. Úspěchem, jehož se mu dostalo, jsa povzbuzen, složil Freudenreich nový kus: „Crna kraljica", s hudbou Pokorného. Obecenstvu se zase líbil, ačkoliv má mnohem menší cenu než „Graničari". Téměř úplně bez ceny jsou ostatní jeho kusy „Madjari u Hèrvatskoj" a „Udmanić ili Zlo rodi zlo".

Spisovatelů, kteří se snažili rozhojniti repertoár, vyskytlo se mnoho, ale málo jich bylo povolaných. Romanopisec *Janko Jurković* složil několik vážných i veselých her, z nichž se většina dostala na jeviště. Líbilo se jeho drama „Posljednja noć", romantická historie lásky milenců, jejichž sňatku brání rodinné předsudky, se šťastným koncem. Z veseloher měla na jevišti úspěch „Čarobna bilježnica", složená po způsobu intrikových komedií francouzských milostného obsahu. Fraškovitého rázu byly jeho kusy „Što žena može", „Kumovanje" a „Pradjedova slika". Několik lidových frašek se zpěvy složil *Ilija Okrugić-Srijemac* (1827—1897), posléze farář v Petrovaradině; líbila se zvláště „Saćurica i šubara", žertovný obraz ze života slepců v t. zv. irišské slepačké akademii. Literárně větší cenu má drama jeho „So-

kica", obraz ze života lidu; předmětem jeho je láska mezi hraničářským strážmistrem pravoslavné víry a vesnickou dívkou katoličkou. Rodiče její z příčin náboženských nechtí přivolit k jejich sňatku, teprve k domluvám farářovým dají se obměkčit. Kromě dramat skládal básně epické a lyrické, jež vyšly ve dvou sbírkách „Srijemska vila" (1868) a „Glasinke-Srčanice" (1874). Jako spisovatel byl Okrugić stejně oblíben u Srbů jako u Chorvátů a náležel mezi nejhorlivější šiřitele shody srbsko-chorvatské. — *Josip Eugen Tomić*, dramaturg a potom ředitel záhřebského divadla r. 1872—4, napsal kromě libret sedm původních kusů, mezi nimi veselohru „Bračne ponude" (1873), vtipně vyličující zklamání mladého lékaře, který spekuluje bohatě se oženit a posléze dostane dvojí koš. Jiná jeho veselohra „Novi red", vydaná r. 1881, z příčin censurních dostala se na jeviště až r. 1918; je to politická satira, která zobrazovala veřejné poměry v Chorvatsku za absolutismu. Zvláště oblíben byl vodevil Tomićův „Barun Franjo Trenk" (1880), kde v rámci historickém předveden zajímavý obraz ze života selského. V historické tragedii „Veronika Desenićka" Tomić vzdělal známý historický příběh, který už před ním zpracoval Jurčič, rozšířiv jej novými motivy. Repertoár domácí Tomić rozhojnil vybranými překlady ze Shakespeara, Schillera, Laube, Gutzkova, Šamberka, Kolara, Fredra, Korzeniowského, Sardoua, Scriba a j.

Petar Preradović zkoušel své síly též v poesii dramatické. Napsal drama „Kraljević Marko", z něhož podstatné části uveřejnil r. 1852 v „Nevenu". Svým dílem spokojen nebyl a chtěl je přepracovat, ale nedošlo již k tomu. V původní podobě vyšlo celé drama r. 1873 po smrti básníkově. Děj skládá se z obrazů, nespojených v akty; první část „Razgovor i dogovor" tvoří prolog a druhá část „Slutnja i ispunjaj" je vlastním dramatem. V prologu vystupuje „Duh slovinski" na Velebitu a znamuje vilám přerod celé přírody a národa. Je třeba, aby se národ povznesl k nebi a nehleděl jen na zemi. K tomu se dopomůže, vzkřísí-li se Marko. S nebe sestoupí Svornost, ale pozvednou se i pekelné síly: cizáctví, zrada, lhostejnost, nesvornost. Celá příroda svými hlasy žehná národní idei, které třeba jen junáka. A ten se už narodil a v lese byl vilou horskou odkojen. Apoštolem národní ideje je Stevan Radoslavić, jejž v lese našel a za syna přijal Ciro. Miluje ho Anka, dcera Stankova. Stevan slíbí sedlákům, že v Banské skále odkryje veliký poklad; když tam kope, vykope pluh, motyku a lopatu. Lid s výsměchem odchází, toliko malý hlouček těch, kteří pochopili význam toho pokladu, rozejde se po zemi hlásat novou národní myšlenku. Stevan je potom předveden k soudu a pro pobuřování odsouzen k smrti. Vysvobodí ho vila a přivede na „Urvin planinu". Tam Stevan vytrhne meč, který

vyhrabal z hrobu královiče Marka, a hned se zjeví Marko na svém Šarci. Zpráva o jeho procitnutí rozletí se po zemi a vše spěchá na Kosovo pole, kde národové jihoslovanští vzdávají poctu Markovi. Všeobecně se za to má, že Preradović byl povzbuzen k svému dramatu názory A. Mickiewicze, který ve svých přednáškách o literatuře slovanské rozvinul theorii nového dramata slovanského, dramata imaginačního, v němž by po způsobu misteria splýval svět viditelný s nadpřirozeným. O významu alegorií v dramatě Preradovičově obsažených bylo už často uvažováno, ale úplného jasna v záhadných otázkách nebylo dosaženo. Zdá se, že základní ideou básníkovou, kterou chtěl v díle svém vyjádřit, je podobná myšlenka, jakou básník už dříve vyslovil v alegorii „Vilin san", že Slovanům kyne lepší budoucnost, rozvinou-li neúnavnou prací všecky své síly národní. V tom smyslu Stevan vykládá význam nalezeného pokladu v Banské skále lidu, který to nechápe. „Pozdvihněte vše, co je naše, na obdiv širokému světu, aby se vidělo, že jste i vy národ, který po vlastní povaze jde k osobité dokonalosti." Ideálním představitelem Jihoslovanstva je královič Marko; on je v názorech lidu nejen nositelem národních osobitostí, než i národní svobody, lásky k vlasti, svornosti a bratrské shody. Procitnutí Markovo, jež jako nové učení hlásá Stevan, znamená tedy úplně probuzení všech národních mohutností jakožto základu lepší budoucnosti. R. 1895 bylo drama Preradovićovo péčí a úpravou Stj. Miletiće uvedeno z piety k autorovi na jeviště, při čemž se ukázalo, že dílo toto má svou cenu jako báseň, ale nikoliv jako drama.

Jako dříve Šenoa tak i *Franjo Marković* pečoval o zušlechtění domácího repertoáru; činil to theoreticky úvahami o divadle i prakticky vlastní tvorbou dramatickou, podávaje vzory dramat vyššího slohu. R. 1872 uveřejnil ve „Vijenci" dvě tragedie: „Karlo Drački" a „Benko Bot". Karel III., král neapolský, z linie dračské, znepřátelil se s papežem a byl od něho dán do klatby. Po smrti krále Ludvíka I. byl volán na trůn uherský a pomocí Chorvátů korunován v Stolič. Bělehradě r. 1385 za krále uherského. Brzy potom byl však v Budíně úkladně zavražděn od stoupenců Ludvíkovy vdovy Alžběty, vedených od palatina Gorjanského. Marković zvoliv si ho za reka své tragedie, zdůraznil zvláště jeho nepřátelský poměr k papeži a vytvořil z něho neohroženého bojovníka za svobodu volné myšlenky. Když před chrámem v Stol. Bělehradě papežský legát vyhlásí naň kletbu, Karel směle odvrhuje korunovační odznaky jako známky poddanství Římu a vyzývá Chorváty k boji proti papežství, jež spoutalo lidský rozum, vůli i svobodu. Ve zvláštním vydání „Karla Dračkého" (1872) Marković prohlásil tuto tragedii za první díl tetralogie, jejíž další části měly býti: Jelisava, Ivan Hrvat a Stjepan Lacković a celek měl míti název „Hrvatski Po-

kret". K vypracování obmýšlené tetralogie však nedošlo. Děj tragedie Markovićovy „Benko Bot" založen je na staré baladě erotické ze XIII. st., které užil už dříve Grillparzer v dramatě „Bankban oder ein treuer Diener seines Herrn". Markoviće urážela poddanská věrnost k vladaři, jak ji Grillparzer ve své tragedii oslavoval, a proti slabému a otrockému Bankbanovi vytvořil v Benko Botovi typ silného a sebevědomého hrdiny, který se neleká ani vzpoury, jde-li o samostatnost národní. V komposici děje byl Marković úplně samostatný, proložil děj hojnými úvahami vlasteneckými a prohloubil psychologii hlavních osob. Na oslavu 800. výročí korunovace krále Zvonimira Marković složil drama „Z v o n i m i r, k r a l j h r v a t s k i i d a l m a t i n s k i" (1877). Má příznačné vlastnosti her příležitostných; zevně je ozdobná a retorická, ale bez vnitřní teploty a opravdovosti. Dramata Markovićova jsou vůbec příliš strojená, přetížená a pro svůj ideový ráz málo srozumitelná. „Karlo Drački" uveden na jeviště teprve r. 1894 a „Benko Bot" 1899, ale zvláštního úspěchu neměla.

3. S r b s k é.

Otcem srbského divadla sluje *Jokim Vujić* (1772—1874). Svou praktickou činnost divadelní zahájil r. 1813 kusem „Krestalica", který se studenty srbskými sehrál v Pešti. Jako v Pešti tak i v jiných městech, Segedině, Zemuni, Temešváru, Aradu, Pančevu a j., sestavoval ochotnická družstva a pořádal s nimi představení. R. 1833 dostal se do Kragujevce a se svolením knížete Miloše založil tam divadlo. Vystavěna byla pro ně zvláštní budova, opatřeny divadelní potřeby, z mladých úředníků a studentů zřízena herecká společnost, s níž Vujić r. 1834 začal hráti. Úlohy ženské hráli studenti. Šaty a ozdoby vypůjčovali si od kragujevackých dívek. Divadlo nebylo veřejně přístupné, nýbrž jen pro zvané. Knížecí rodina a hodnostáři seděli, ostatní obecenstvo stálo. Divadlo toto trvalo až do září r. 1836.

Z ochotnických společností, jež se zřizovaly po různu v jednotlivých městech, největšího významu nabyla společnost v Novém Sadě; bylať semeništěm, z něhož vyšli první herci z povolání. R. 1824 zorganisoval tam ochotnické hry Atanasije Nikolić, ředitel kreslířské školy, který začal první inscenovat národní písně se živými obrazy a zpěvy. Později sestavila se tamní ochotnická družina jako „Leteće diletantsko društvo" a r. 1839 povolána byla do Záhřeba a odtud do Bělehradu. V Bělehradě již dříve hrála ochotnická družina, kterou sestavil jmenovaný právě Nikolić v Kragujevci; hrálo se pravidelně dvakrát týdně. Avšak teprve společnost novosadská platně přispěla k zdokonalení tamního divadla, s vyspělejším uměním hereckým přinášejíc i vybranější repertoár. Činnost její byla však brzy přerušena

vnitřními nepokoji. Znovu začalo se hráti r. 1847 společností herců z Pančeva, kterou řídil S. N. Ďurković, ale zase jen na krátkou dobu.

R. 1849 vyhořela stará budova divadelní v Bělehradě, a nežli bylo vystavěno divadlo nové, pořádána představení v knížecím pivovaře. Zájem o divadelní hry budil v této době *Ďorďe Maletić*, ředitel lycea v Bělehradě a vřelý milovník divadla, který nějaký čas stál v čele divadelní společnosti a složil několik historických dramat. Zatím ochotnické společnosti v jednotlivých městech nepřestávaly šířit lásku k umění dramatickému. V popředí stál zase Nový Sad, který měl už staré tradice divadelní. Pod správou čitaonice utvořena byla r. 1861 za režie *Jovana Ďorďeviće* herecká společnost, která si velmi čile vedla a pořádala představení nejen doma, než i v jiných městech srbských. Několikrát zavítala také do Bělehradu. Když pak r. 1869 dokončena byla stavba Národního divadla bělehradského a začalo se tam hráti, zůstal značný počet herců novosadských s Ďorďevićem v Bělehradě, toliko menší část vrátila se do Nového Sadu, kde přibrala nové síly a pokračovala ve své činnosti umělecké. Správu divadla novosadského vedl *Antun Hadžić* s úspěchem plných 27 let. Péčí jeho založen byl divadelní list „Pozorište“, který vycházel od roku 1872 do r. 1909. Národnímu divadlu v Bělehradě bylo s počátku překonávat mnohé překážky, takže poměrně trvalo dosti dlouho, nežli se stalo skutečně hlavním ohništěm srbského umění dramatického.

První repertoár pro srbská ochotnická představení opatřoval *Joakim Vujić;* jsou to větším dílem překlady nebo volná vzdělání předloh cizích, při čemž nejhojněji je zastoupen Kotzebue, vedle něho Iffland, Eckartshausen, Hensler, Hagemann, Weissenthurnová a někteří autoři maďarští. Část jeho her byla vydána tiskem, větší počet zůstal v rukopise.

Autoři původních her nejraději sahali k látkám historickým, aby „udržovali v paměti činy svých předků a jejich osudy a obnovovali je na prknech pro poučení a utvrzení v patriotismu“. První původní drama z dějin napsal *Stevan Stefanović* (1806—1827) „Smrt cara Uroša“, které bylo hráno v Novém Sadě 1825 a později vytištěno. Děj, vážený z historie a národních písní, zabarven je obvyklou tehdy sentimentalitou. Vlastenecká historie poskytla *Simovi Milutinovići* látku k dvěma básním dramatickým. V dramatě „Dika crnogorska“ (vytišt. 1835) jsou předvedeny hlavní episody z dějin černohorských od doby kosovské až do vládyky Danila. „Tragedia Obilić“ (vyd. 1838) je zajímavá jako první pokus podle národních tradic zdramatisovat kosovskou tragedii. Milutinović přiznává, že skládaje své básně, neznal pravidel techniky divadelní a události epicky za sebou řadil; skladby jeho nebyly určeny k provozování a nedostaly se na jeviště. *Lazar Laza-*

rević složil podle Rajićovy historie drama „Vladimir i Kosara“ (1829) z boju mezi Srby a Bulhary. Bylo oblíbeno a dlouho se udrželo na jevišti.

Vlastním tvurcem původního repertoáru srbského byl *Jovan Sterijin Popović* (1806—1856), jenž se nadáním, plodností, básnickou erudicí a širším rozhledem povznesl nad své vrstevníky. Narodil se ve Vršci v Banátě; otec jeho byl Řek, matka Srbka. Po studiích v Temešváru, Pešti a Kežmarku, kde poslouchal práva, byl profesorem latiny a potom advokátem ve Vršci. R. 1842 povolán za profesora přirozeného práva na lyceum v Kragujevci a posléze jmenován byl správcem ministerstva osvěty v Bělehradě. R. 1848 opustil Srbsko a žil ve svém rodišti, kde také zemřel. O rozšíření osvěty v Srbsku velice se zasloužil, činně se účastně při zakládání Društva Srbske Slovesnosti, Nár. divadla, Nár. Musea a při organisaci školství srbského. Oblíbiv si vlivem maďarských her divadelních v Pešti dramatickou tvorbu, složil r. 1827 truchlohru „Nevinost ili Svetislav i Mileva“. Děj si vybral z Rajićovy historie a vzdělal jej v duchu sentimentálně romantickém. Zobrazují se v něm osudy nejmladší dcery knížete Lazara Olivery (Milevy), která byla nucena provdati se za sultana Bajazita, a jejího snoubence Svetislava. Drama mělo úspěch, ale autor sám nebyl jím spokojen a později je přepracoval. Následovala potom truchlohra „Miloš Obilić“ (1828), v níž zdramatisoval kosovskou katastrofu, řídě se téměř scénu za scénou národně-knižní tradicí, jak se ustálila o boji na Kosově v XVIII. st. Třetí truchlohra jeho „Naod Simeon ili nesretno supružestvo“ (1830) zakládá se na národní písni, obsahující motiv o krvesmilství mezi matkou a synem. Skladby tyto byly sentimentální a romantické pokusy dramatické, jež Popović sám později nazval nedozralými v osnově i dialogu. A není divu, vždyť vznikaly beze vší spojitosti s jevištěm a herci. Zatím vytříbil se jeho literární vkus a uzrálo jeho umění, takže se další historická dramata a tragedie staly základem domácího repertoáru. Tragedie „Smrt Stefana Dečanskog“, kterou jako právník v Kežmarku koncipoval a r. 1841 dokončil, byla uvítána při prvním představení v Bělehradě s ohromnou pochvalou a pokládá se za nejlepší jeho dílo. Líbily se i další jeho kusy: „Hajduci“ (1842), zakládající se na národní písni o Predragovi a Nenadovi, „Vladislav“ a „Lahan“ (1842), obě z historie bulharské, a konečně „Skenderbeg“ podle národní písně o rukojemství a poturčení Kastriotiće na dvoře sultánově. K nim se pojí příležitostné hry vlastenecké, jako „Toržestvo Srbije“, krátký scénický zpěv, apoteosa obnoveného Srbska (1847), „San Kraljevića Marka“ (1847), vlastenecká alegorie, založená na podání národním o snu Markově. Všecky tyto skladby znamenají pokrok

vzhledem k dramatickým pokusům jeho před r. 1830. Bylo v nich ještě mnoho sentimentální romantiky, strojených efektů, vlasteneckých tirad, naproti tomu málo života, historické pravdy a uměleckého vkusu, nicméně odpovídaly potřebám tehdejšího obecenstva a budily sebevědomí národní.

Větší význam než vážné hry mají komedie Popovićovy. Nejstarší z nich „Laža i paralaža“ [Lhář a arcilhář] (1830) tepala převrácené a povrchní vychování, jehož se dostávalo dívkám srbským v německých pensionátech. Vzorem spisovatelovým byly Molièrovy „Les precieuses ridicules“. V stylu Molièrově složena je i druhá komedie Popovićova „Pokondirena tikva“ (vyd. 1838) [když se tykev stane pohárem, t. j. když nízký stane se pánem], v níž se líčí, jak dobrodružná kuchařka a její společník klamou bohatou vdovu po opankáři předstírajíce, že z ní udělají módní dámu. Nejlepší komedií Popovićovou je „Tvrdica ili Kir Janja“ (1837); měla ohromný úspěch a stále se udržovala na jevišti. Po způsobě Molièrova „L'avare“ je v ní zachycen speciální typ skrblíka, jak se vytvořil za zvláštních poměrů mezi uprchlíky v Banátě. Od komedií charakterních Popović přešel k mravoličným a společenským, vtipně zobrazuje směšné stránky současné společnosti srbské. „Ženidba i udadba“ (1841) vysmívala se konvenčním a měšťáckým sňatkům z pouhé vypočítavosti, „Beograd nekad i sad“ (vyd. 1853) kreslila rozmarné konflikty mezi generací starší a novou, veselohra „Rodoljubci“ byla napsána za dojmu revolučního hnutí 1848—9 mezi jihouherskými Srby. Spisovatel hnutí tomu nepřál a výstřednosti jeho stavěl na odiv. Kromě tištěných komedií zůstavil ještě několik komedií rukopisných. Popović zjednal si právem jméno tvůrce a zakladatele srbské komedie. Měl vzácný dar pozorovací, uměl bystře zachytit slabé i směšné stránky současné společnosti a dovedl je živě a věrně předvésti na jeviště. S divadlem spojoval úkoly didaktické, neboť podle jeho názoru „divadlo je škola, kde se lidé učí“. Odtud se vysvětlují mnohé slabé stránky jeho skladeb, jako vulgární scény a výrazy, hrubosti, karikatura a fraškovitost. V poslední době svého života Popović skládal básně, jež vyšly r. 1854 v Novém Sadě s názvem „Davorje“. Tvoří přímý kontrast k jeho veselohrám; jsou vážné, melancholické, mnohdy až pesimistické. Básník uložil v nich své vážné pojímání života a svou filosofii životní.

Vrstevník a soudruh Popovićův *Atanasije Nikolić* (1803—1868), který organisoval ochotnické hry nejdříve v Novém Sadě, potom v Kragujevci a Bělehradě, liboval si v dramatisování národních písní; tak vznikly jeho hry „Kraljević Marko i Arapci“ (1841), „Dragutin kralj srbskij“ (1847), „Kraljević Marko i Vuča

general" (1861), „Zidanje Skadra na Bojani" (1861) a „Zidanje Ravanice" (1847).

Petar Petrović Njegoš napsal historické drama „Lažni car Šćepan Mali" (1851). Šćepan Mali byl dobrodruh, který vydávaje se za cara Petra III., vyhnaného z Ruska, strhl na sebe vládu v Černé Hoře (1767—1773). Byl muž neobyčejných schopností, statečný bojovník a obratný organisátor, takže Černohorci naň rádi vzpomínali. Njegoš, skládaje drama o jeho osudu, užil tradic, které o něm kolovaly, a archivních zápisů. Sebrané látky nezpracoval však dramaticky, nýbrž předváděl události větším dílem epicky v pořádku historickém. Proto dílo jeho jako drama je slabé, ale jako historický obraz má mnohé přednosti, zejmena vystižení historického koloritu, výraznou malbu osob, pěknou obraznou dikci a hladký verš.

Neobyčejnou plodnost spisovatelskou rozvinul *Matija Ban* (1818—1903) z Dubrovníka. Vystoupiv z řádu františkánského, byl učitelem italštiny v Cařihradě, potom vychovatelem dcery knížete Aleksandra Karaďorďeviće v Bělehradě. Nějaký čas učil francouzskému jazyku na lyceu v Bělehradě a v l. 1861—1880 byl šéfem tiskové kanceláře. V mládí skládal srbské a italské básně obsahu větším dílem anakreontického; později k nim připojil básně příležitostné a poučné a vydal je jako „Različne pjesme" ve dvou svazcích 1853 a 1861. Hlavně proslul jako dramatik. Italští dramatikové a Shakespeare byli jeho vzory. První drama Banovo „Mejrima ili Bošnjaci" (vyd. 1851) vzbudilo neobyčejný zájem, jednak svou látkou ze života současné Bosny, jednak svým napínavým, romantickým obsahem o lásce Turkyně Mejrimy ke křesťanu Živanovi. Líčení života a prostředí bosenského s několika typickými osobami a čistá, jadrná řeč přispívaly k oblibě této tragedie, která byla přeložena do češtiny, polštiny, ruštiny a němčiny. Ohlasem studií Shakespeara byla druhá tragedie jeho „Dobrila i Milenko" (1850), připomínající motiv „Romea a Julie", přeložený do jiného prostředí. Pokračováním jejím byla hrůzostrašná tragedie „Smrt kneza Dobroslava" (1851). Po těchto skladbách, na něž vedle Shakespeara působilo dobrodružné drama vlašské, Ban vzdělával látky z domácí historie a napsal tragedie „Smrt Uroša V. ili Posljednji Nemanjići" (1857), „Kralj Vukašin" (1857), „Car Lazar ili Propast na Kosovu" (1858), dále drama „Nikola Zrinjski" (1862) a slavnostní hru „Cvijeti Srpske" (1865). Byly to obrazy historické bez hlubšího jádra dramatického. Obrazy z dubrovnické historie, jako „Kobna tajna" (1869) a „Marojica Kaboga" (1879) se mu nedařily. Od předmětů domácích Ban přešel k látkám jinoslovanským. Podle národní pověsti polské složil tragedii „Vanda kraljica leška" (1868), historická novela Karamzinova „Marfa Posadnica" poskytla mu látku k tragedii „Marta

Posadnica ili Pad Velikog Novgoroda" (1871), Tyluv „Jan Hus" a Palackého Dějiny byly mu zdrojem tragedie „Jan Hus" (1880). Na rozdíl od Tyla přestal na událostech v Kostnici a vylíčil Husa nejen jako mučedníka přesvědčení náboženského, ale i jako oběť konfliktu mezi mocí světskou a duchovní. Ban měl více sebevědomí a dobré vůle než skutečného nadání. Dramata jeho líbila se svého času hlavně pro svůj vlastenecký obsah, ale vnitřně byla suchá, chladná a zdlouhavá bez poesie a vnitřního tepla.

Plodností a všestranností vyznačovala se i literární činnost *Jovana Subotiće* (1817—1886), horlivého stoupence shody srbochorvatské. Narozen jsa v Dobrincích ve Srěmu, studoval na universitě v Pešti, dosáhl doktorátu práv a filosofie a věnoval se advokatuře. R. 1848 účastnil se politického ruchu a v době konstituční zastával důležité úřady. Pro účast na etnografické výstavě v Moskvě byl propuštěn ze státní služby a usadil se jako advokát v Oseku, potom v Zemuni. Jako spisovatel byl činný v nejrozmanitějších oborech literárních. Psal básně lyrické a epické, dramata, povídky, sestavoval školní knihy, čítanky a antologie, vydal studii o srbském veršovnictví, redigoval „Srbski Lětopis" atd. Nevynikaje zvláštním nadáním básnickým, snažil se nahradit je rozsáhlou erudicí. Z básní jeho nejvíce se líbil epos „Kralj Dečanskij" (1846) a veršovaný román „Kaluďer" (1881). Dramatickou tvorbou zabýval se hlavně v letech šedesátých jako předseda divadelního výboru v Záhřebě. Napsal tragedie Herceg Vladislav", „Prehvala", „Miloš Obilić", „Kraljica Jakvinta", dramata „Zvonimir", „Nemanja", „Bodin" a příležitostnou hru „San na javi". Látku vážil z historie a písní národních a v komposici se řídil nejvíce klasickými dramaty německými. Hry jeho jsou pravidelně stavěny, svědčí o široké erudici a znalosti techniky, předvádějí povzbuzující příklady z vlasteneckých dějin, nebyly však plodem básnického nadšení, nýbrž chladné kombinace rozumové. Proto upadly brzy v zapomenutí jako dramata Banova.

K dramatikům, vzdělávajícím látky historické, připojil se také *Đura Jakšić*. Jeho prvotina dramatická „Seoba Srbalja" (1863) z doby přistěhování Srbů na Balkán povznášela se vzletem a básnickou dikcí nad dotavadní suché hry historické, jinak měla stavbu neumělou a melodramatickou a charakteristiku osob rozplizlou. K nejlepší své skladbě „Jelizaveta, kneginja crnogorska" (1868) básník se inspiroval známou národní písní o ženitbě Maksima Crnojeviće. Napínavý děj, vzletné podání, vášnivé scény a lahodná dikce zjednaly jí neobyčejný úspěch na jevišti, ačkoliv měla podobné nedostatky jako první jeho skladba: volnou komposici, osoby romanticky zveličené, děj bez vnitřní nutnosti. Poslední práce Jakšićova, tragedie „Sta-

noje Glavaš" (1878), vyličující hrdinství a smrt slavného hajduka Glavaše z počátku XIX. st., byla mnohem slabší; netvořila dramaticky souvislý celek, nýbrž skládala se z řady epických obrazů. Jedinou zásluhou Jakšiće jako dramatika bylo, že současným hrám historickým dodal více poetického vzletu, živého koloritu a osvěžujícího lyrismu.

O uvedení Shakespeara do literatury srbské největší zásluhy si zjednal *Laza Kostić*. Upozorňoval naň svými překlady, byl původcem veliké slavnosti na počest třístých narozenin Shakespearových r. 1864 v Novém Sadě, k čemuž složil oslavnou báseň, a vzal si ho za vzor při svých dramatických skladbách, začež se mu dostalo od vrstevníků názvu „náš mladý Shakespeare". Nevnikl však v podstatu techniky Shakespearovy a osvojil si od něho jen některé formální zvláštnosti. K své první tragedii „Maksim Crnojević" (1866) zvolil si motiv, obsažený v překrásné písni národní o ženitbě Maksima Crnojeviće, které užil téměř současně také Đ. Jakšić. Podržel jen hlavní kostru děje z národní písně, jednotlivosti měnil a doplňoval ze své bujné fantasie. Shakespeare působil při tom jednak na volnou techniku dramata, jednak na kresbu povahy Maksima, který po způsobu hamletovském filosofuje. Umělecká hodnota tragedie Kostićovy je slabá; děj je spletený a nejasný, charakteristika osob bledá a nedůsledná, dialog často zdlouhavý, po historické a lokální barvitosti není ani stopy; jediné, co přinášela nového, byl originální výraz, temperamentní tón a vzletná řeč. Novinkou byl také jambický verš, plný síly a útočné energie. Kostić vůbec mnoho sliboval, ale málo splnil. Druhá jeho tragedie „Pera Segedinac" (1882) líbila se hlavně pro svou politickou tendenci; byla to antirakouská a antiklerikální manifestace pro národní autonomii Srbů v Uhrách se silnými scénami a vlasteneckými tiradami, při čemž umělecká stránka podřízena byla politické tendenci. Nejméně se spisovateli podařila hra „Gordana" (1890), složená podle národní písně „Ljuba hajduk—Vukosava". Kostić pustil v ní úplně uzdu své snaze po originalitě a místo vážné hry napsal bezděčnou tragikomedii.

Po Jovanu St. Popovići dlouho se nevyskytl spisovatel, který by byl pokračoval v oboru veseloherním. Jediné básník *Zmaj Jovan Jovanović* napsal r. 1866 jednoaktovou veselohru „Šaran", která neměla zvláštního významu. Teprve v *Kostovi Trifkovići* (1843—1875) našla zase domácí komedie povolaného mistra. Trifkovič oblíbil si divadlo ve svém rodišti Novém Sadě, kde po studiích v Bratislavě, Debrecínu a Košicích meškal jako městský úředník a potom advokát, pilně četl dramatické spisovatele a začal sám pro divadlo psáti. V krátké době 1871—5 složil několik komedií, které byly skutečným obohacením domácího repertoáru. Dařily se mu zejména drobné jednoaktovky, v nichž kreslil ko-

mické výjevy ze současné společnosti v Novém Sadě. Nebyl satirikem, bičujícím nemravy své doby, nýbrž jen humoristou, který beze vší tendence na odiv staví pošetilosti lidské. Z komedií jeho, většim dílem situačních, zvláště se líbily „Čestitam", „Školski nadzornik", „Na badnji dan", „Tera opoziciju", „Francusko-pruski rat", „Ljubavno pismo". Veselohra „Izbiračica", v níž vykreslen typ rozmarné a vybíravé koketky, prozrazuje, že mu nebyl neznám Molière, přece však více naň působil Scribe a Goldoni. Některé jeho komedie, jako „Pola vina pola vode", „Milo za drago", vznikly podle předloh německých. Komedie Trifkovićovy vyznačují se intrikou mistrně zadrhnutou, přirozeným humorem a plynným dialogem; proto byly neobyčejně oblíbeny na všech jevištích jihoslovanských a vnikly v překladech do literatury německé, francouzské, italské, maďarské, české atd.

Jako dlouholetý správce Národního divadla v Bělehradě (1880—1893) zjednal si nemalé zásluhy *Milorad Popović Šapčanin*. Na divadlo pohlížel především jako na velikou školu národní, která má pěstovat vlastenecké ideály a podporovat mravnost v duchu náboženském. Tímto zřetelem řídil se i při výběru kusů i při vlastní tvorbě dramatické. Kromě veseloher, které neměly zvláštní ceny, skládal historická dramata, jako „Bogumili", „Dušan Silni", „Zadužbina" (podle národní písně „Zidanje Ravanice") a j. Měly význam pouze jako parádní hry vlastenecké, při nichž hlavní věcí byla hudba, skvělé kostumy a bohatá dekorace.

4. Počátky divadla bulharského.

Počátky divadla bulharského souvisely se školami. Na konci školního roku konány byly školní slavnosti, k nimž přicházeli i rodiče dětí, a slavnosti tyto končily se obyčejně dramatickými výstupy, „dialogy", rázu poučného a vzdělávacího. Skládali je hlavně učitelé; někteří z nich pokročili ještě dále a předváděli se svými žáky i celá dramata. Druhým místem, kde našly divadelní hry útulek, byly čtenářské spolky, v nichž se shromažďovala nejpokrokovější část mládeže. Čtenářské spolky v Bulharsku měly zvláštní úkol; podporovaly nejen literaturu, nýbrž přispívaly i na vydržování škol v místě nebo v okolí a staraly se o chudé bulharské rodiny a žáky. Vhodným prostředkem opatřit si potřebné peníze, aby mohly plnit tyto úkoly, byla divadelní představení, jejichž výnos byl dosti slušný. Zaznamenáno je na př., že v Slivně r. 1868 při představení „Genovevy" vybráno bylo 3000 grošů a Vojnikov míval při svých představeních příjem 5000 až 12.000 grošů.

Repertoár skládal se s počátku z překladů cizích dramat. Tiskem vydány Kvitkovy „Dvorjanski vybory" (1843), přeložené

od nějakého bulharského kolonisty v Rusku, Goldoniova „Pamela oženena" (1853), melodrama „Mnogostradalna Genoveva" (1856), „Velisarij", upravený podle řeckého překladu od A. St. Kipilovského a j. Vyskytly se i pokusy o samostatné kusy, jako Ikonomovova komedie „Lovčenskyj-tъ vladyka" (1863), historická tragedie „Stojan vojvoda" (1866) od X. D(askalova?). Komedie ze současného života skládal P. R. Slavejkov, neměly však zvláštní ceny literární.

Vlastním tvůrcem dramatické literatury bulharské byl *Dobri Vojnikov* (1833—1878). Vzdělav se v nižším gymnasiu ve svém rodišti Šumenu a na francouzském lyceu v Cařihradě (Bebeku), dostal místo učitelské ve svém rodišti a napsal několik učebnic: bulharskou historii, mluvnici, chrestomatii a theorii slovesnosti. V Šumenu rozvinul horlivou činnost osvětovou, pořádal společenské zábavy, koncerty a divadelní představení za účasti polských emigrantů. První známé představení r. 1863 konalo se v starém domě, osvětleném několika lojovými svíčkami; nebylo ani kulis, ani opony, ani jeviště. Dvě rohožky, rozprostřené uprostřed obecenstva, znamenaly jeviště, kde se hrálo... Osvětová činnost Vojnikovova nebyla pochuti neuvědomělým měšťákum (čorbadžijům), proto opustil Šumen a usadil se jako učitel v Brajle. Tam byla četná kolonie bulharská, národně uvědomělá, kromě toho Češi a Srbové, kteří sympaticky provázeli kulturní a politické snahy Bulharů. Vojnikov začal tam vydávati r. 1867 časopis „Dunavska zora", v němž šířil revolučně-politické zásady; kromě toho pečoval o bulharské divadlo. Byl tam slušně zařízený divadelní sál, Vojnikov utvořil z mladých lidí ochotnickou společnost a r. 1866 zahájil představení tragedií „Stojan vojvoda" ve prospěch brajlovského školství. Pokud je známo, hrála společnost brajlovská do r. 1869 pětkrát. Po první hře r. 1866 následovala téhož roku druhá „Rajna knjagynja" ve prospěch hladovějících Multavanů, kterážto hra opakována byla k témuž účelu v Bukurešti za přítomnosti rumunského krále Karla I. V Bukurešti ve prospěch bulharské emigrace r. 1866 sehrán byl ještě „Stojan vojvoda" a r. 1868 v Brajle „Pokrъštenije na prěslavskyj dvor" od Vojnikova. Týž kus opakován byl v Brajle r. 1869. Potom činnost družiny přestala.

Pro tato představení skládal Vojnikov svá dramata a komedie. První jeho skladbou bylo drama „Rajna knjagynja" (1866). Látku mu poskytl román ruského spisovatele A. F. Vel'tmana „Rajna, koroleva bolgarskaja", který r. 1852 přeložila do bulharštiny Elena Mutevová. Drama mělo na jevišti značný úspěch, k čemuž asi nejvíce přispěl vlastenecký děj, vyličující pád bulharského carstva za Petra. R. 1868 následovalo druhé drama Vojnikovovo „Pokrъštenije na prěslav-

skyj dvor". V podstatě to byla dialogisovaná legenda, jak bulharský car Boris, přemluven jsa od své sestry, přijal z ruky Metodějovy křesťanství. V třetím dramatě „Velislava, bălgarskaja knjagynja" (1870) podán historický obraz z doby Jiřího Terteria. Děj přeplněn je intrikami, nesváry a zradami, jež tehdy zuřily v Bulharsku, takže se zdá, že autor je úmyslně líčil na výstrahu době přítomné. Tutéž látku Vojnikov znovu zpracoval ve veršovaném dramatě „Frosina", vydaném po jeho smrti. Volba látky k dramatu „Văcarjavanieto na Kruma Strašnij" (1871) byla velmi šťastná, neboť obsahovala účinný konflikt mezi Krumem, jenž usiloval sjednotit oboje tehdejší Bulharsko, a mezi jeho bratrem Mortagonem, podněcovaným ctižádostí a osobními zájmy, avšak Vojnikov nedovedl z pěkné látky vytvořit působivý celek dramatický. Historická dramata Vojnikovova byla vůbec po stránce umělecké velmi slabá; autor jejich neměl ani talentu, ani dramatické erudice. Význam jejich byl čistě buditelský; byly to obrazy z vlasteneckých dějin, jimiž se budilo národní vědomí a láska k národní minulosti. Tato tendence vlastenecká nalézala ohlas u posluchačů, kteří je vesměs vděčně přijímali a chválili. Ostatně třeba je posuzovat jako první pokusy vytvořit národní drama bulharské. Z komedií Vojnikovových oblíbena byla „Krivorazbranata civilizacija" (1871), složená v duchu komedií Molièrových „Le bourgeois gentilhomme" a „Les femmes savantes". Účelem jejím bylo bičovati slepé napodobování povrchní civilisace, jak se projevovalo zvláště u emigrace v Rumunsku. Myšlenka byla dobrá a časová, ale vtělení její v dramatický obraz neumělé. Děj je bez komické zápletky, povahy jsou málo životní, dialog prázdný a naivní. Později vzdělal Vojnikov Molièrovu komedii „Le medicin malgré lui" s názvem „Po nevolja doktor" (1884) a podle Rakovského „Predvěstnik gorskago pątnika" složil komedii „Poevropejčvaneto na turčina" (1880).

Více dramatického nadání než Vojnikov osvědčil jeho krajan ze Šumena *Vasil Drumev* (1838—1901). Vystudovav duchovní seminář v Oděsse a duchovní akademii v Kijevě, prodléval nějaký čas v Brajle, kde se činně účastnil zakládání tamního „Bulharského literárního družstva". R. 1873 vstoupil do stavu duchovního, přijav jméno Kliment Branicki a později zvolen metropolitou v Trnově. Napsal historické drama „Ivanko" (1872), k němuž si vybral z dějin významnou událost, tragickou smrt Aseňa I. (1195), který se stal obětí ctižádostivého velmože bulharského Ivanka. Děj, jehož pružinou je ctižádost a láska, je náležitě motivován, oplývá vzrušujícími scénami a působí dojmem hluboce tragickým. Tendence v něm ukrytá odpovídala současným poměrům, boji proti grecismu; základní myšlenka tragedie vyznívá totiž v ten smysl, že neštěstí Bulharska a Bulharů

zaviněno bylo hlavně zhoubným vlivem a intrikami Byzantinců. Tragedie „Ivanko" pokládá se vůbec za jedno z předních děl uměleckých z doby před osvobozením. Vlastní rozkvět dramatické literatury bulharské připadá teprve době po osvobození.

[Ant. Trstenjak: Slovensko gledališče. Lj. 1892. — Fr. Ilešič: Slovinský „Tugomer" a český „Gero" (Slov. Př. VII. 1905). — J. Máchal: Jurčičův „Tugomer" a Jiráskův „Gero" (Sborník na počest A. Jiráska. Pr. 1921.) — K. Ozvald: Veronika Deseniška, naš veliki kult. dokument (Lj. Zvon 44. 1924.)

F. Wollman: Srbochorv. drama. Bratislava 1924 (tam podrobná bibliografie). — Aug. Šenoa: Hrvat. dramatičke predstave u Zagrebu na početku ovoga vijeka (Vienac 1879. 25—27). — N. Andrić: Spomen-knjiga hrvat. zem. kazališta pri otvoranju nove kazališne zgrade. Zagr. 1895. — N. M. Simeonović: Začetak i razvitak hrvat. kazališta. Z. 1905; Moji doživljaji. Z. 1918. — M. Ogrizović: Pedeset godina hrvat. kazališta (1860—1910). Z. 1910. — M. Ćurčin: Kotzebue im Serbokroatischen (Afsl. Ph. 30. 1909).

T. Smičiklas: J. Kukuljević Sakcinski (Spomen-knjiga Mat. Hrv. 1892). — D. Boranić: O dramama J. Kukuljevića (Nar. Novine 1898. 81). — Vl. Gudel: O Juranu i Sofii (Savr. V. 1910). — D. Prohaska: Prvi ilirski dramatik (Nastav. Vjes. 24. 1916). — Fr. Marković: Teuta i Grobničko polje. Z. 1891; O D. Demetru, kao dramatiku ilirske dobe (Rad 80. 1885). — Vl. Mažuranić: Neštampane drame D. D. (Vienac 1901). — V. Gudel: D. Demeter (Strossmayerov Koledar 1912). — F. Marković: O tragičnom problemu u Bogović. „Stjepanu, posljednim kralju bosanskom" (Rad 144, 1900).

А. Хаджић: Постанак и развитак срп. нар. позоришта (Лет. М. Срп. 151. 1887). — Ј. Скерлић: Прве срп. позоришне представе (Писци и Књиге V.). — Ђ. Малетић: Грађа за историју Срп. Нар. Позор. у Београду. Б. 1884. — Н. Андрић: Поменик о тридесетогодишњици Кр. Срп. Нар. Позор. Б. 1899. — М. Савић: Споменица 1861—1921. Н. Сад 1921. — М. Јовановић: Поглед на драмску литературу о Косову (Глас К. С. Ак. 18. 1890). — П. Поповић: Српска драма у XIX. в. (Срп. Књ. Глас. 1902. 5. 6). — C. Lucerna: Das Balladendrama d. Südslaven. Leipz. 1923.

П. Поповић: Нештампане драме Ј. Вујића (Год. Н. Чупића 26. 1905); Ј. Вујић у Србији (Из књижевности. I. Б. 1906); Из живота Ј. Вујића (Лет. М. Срп. 246—8, 1907—8). — Ст. Новаковић: Ј. Ст. Поповић (Глас С. К. Ак. 74. 1907). — Т. Остојић: О Ј. Ст. Поповићу (Лет. М. Срп. 264. 1907). — Д. Костић: Књижевне првине Ј. С. Поповића (Дело 42—43. 1907). — Л. Костић: Шекспир и М. Бан (Отаджбина 1875. II). — П. Поповић: М. Бан и његов књиж. рад у Дубровнику (Срп. Књиж. Глас. 13. 1903). — K. Paul: Jan Hus M. Bana a Palackého dějiny (Čas. Mod. fil. III. 1913). — Ст. В. Поповић: О књижевном раду Ј. Суботића (Стражилово 1886.

50—52). — Б. Поповић: Шекспир и Л. Костић (Срп. Књ. Глас. 18—19. 1907). — М. Савић: К. Трифковић (Из срп. књиж. Н. Сад 1898). — Ј. Скерлић: М. П. Шапчанин (Писци и Књиге VI). — М. Савић: М. П. Ш. (Из срп. књиж. 1898).

Атанасов: Очерк вжрху историята на нашия театжр (Пер. Сп. 21. 1909). — А. Гечев: Д. Войников в развоя на нашата драма (Изв. на семин. по слав. фил. Соф. 1904—5). — Ил. Миларов: Друмев като драматический писатель (Мисъль III. 5).]

ČÁST IV.

Romanopisectví.

Vážným genrem literárním a důležitým orgánem kulturním stal se román teprve v st. XVIII.; od té doby zdokonaloval se ideově i formálně a stále rostl ve svém významu.

Po Robinsonádách a dobrodružných románech rázu *Lesageova* vznikl v Anglii nový druh románu rodinného s hojnými živly sentimentálními a mravoučnými, jak jej vytvořil *Samuel Richardson,* jehož romány „Pamela" (1740), „Clarissa Harlowe" (1749) a „Grandison" (1753) se rozlétly po celé Evropě a všude byly napodobovány. Následovníci Richardsonovi v Anglii, *Henry Fielding, Lawrence Sterne* a *Oliver Goldsmith,* zdokonalili román umělecky, zbavili ho přemrštěné sentimentálnosti a suché morálky, dodali mu více životní pravdy a osvěžili ho dobrodušným humorem. Tento humoristicko-sentimentální směr zanechal stopy také v románech velikého humoristy německého *Jeana Paula (Richtera).*

Ve Francii způsobil rozhodný převrat v romanopisectví *Jean Jacques Rousseau,* v jehož románu „Julie ou la Nouvelle Héloïse" (1761) problém lásky po prvé byl předmětem vážných úvah; novinkou byla též myšlenková opravdovost, citová vroucnost a barvitá malba přírody. Z Rousseaua vyšel *Bernardin de Saint-Pierre,* jehož rozkošná idyla „Paul et Virginie" (1787) překypovala citovostí, nadšením pro přírodu a touhou po čistém, ideálním životě. Rousseauovské rysy mají též sentimentálně-autobiografické romány paní *de Staël* („Delphine" 1802, „Corinne" 1807). Nové prvky romantické uvedl do romanopisectví *Chateaubriand,* jehož povídky, proniknuté novokřesťanskou mystikou a kultem přírody, okouzlovaly čtenáře svou vzletnou dikcí a půvabným stylem. Skupina romanopisců francouzských nebyla však dotčena rousseauovským idealismem, nýbrž klidně a podle pravdy vyličovala soudobé mravy. Byl to zvláště suchý analytik *Benjamin Constant* („Adolphe" 1816) a psychologicky hluboký *Stendhal* („Rouge et Noir" 1831, „Chartreuse de Parme" 1839).

V Německu uměleckým výrazem sentimentální nálady byl *Goethův* román „Leiden des jungen Werther" (1774), jímž se opájeli čtenáři všech národností, spatřujíce ve Wertherovi hrdinu současné doby. Znamenité romány Goethovy „Wilhelm Meisters Lehrjahre" (1794—6), „Wilhelm Meisters Wanderjahre" (1821) a „Die Wahlverwandtschaften" (1809), vynikající jemnou analysou psychologickou a dokonalou formou uměleckou, vlivně působily na pozdější romanopisce, *Novalise* („Heinrich von Ofterdingen"), *Gottfrieda Kellera* („Der grüne Heinrich") a j.

Tvůrcem historické beletrie byl *Walter Scott*. R. 1814 vyšel jeho román „Waverley", po němž následovala v l. 1815—1826 řada dalších kreseb historických, které slavily triumfální vjezd do všech literatur a vybízely k napodobování. Historický román rázu Scottova, v němž pravda a výmysl spojeny byly v ladný celek, měl důležité poslání kulturní: šířil úctu k minulosti a budil lásku k vlasti a národní sebevědomí. Po Scottovi vzdělávali jej *Irving, Cooper, Bulwer* a j. Ve Francii za vlivu Scottova vznikly historicko-romantické romány *V. Huga, Alfreda de Vigny, Al. Dumasa* a j. V Německu následoval Scotta *W. Alexis* (Häring) v románech z braniborské historie; u jiných romanopiscu německých, jako *Van der Velde, Tromlitze, K. Spindlera*, uzrál historický román působením romantismu v plod romantických výmyslů. V Italii historický román našel svého mistra v *Al. Manzonim*, v jehož románu „I promessi sposi" (1827) vykreslen dojemný příběh dvou milujících na věrném půdoryse časovém a lokálním.

Historický román vystřídán byl románem časovým, zobrazujícím současné poměry a mravy společenské. *George Sand*, vášnivá bojovnice za práva ženy, plnila svou romanticky vzrušenou beletrii tendencemi humanitními a socialistickými. Umělecky propracovanější byly její rozkošné povídky venkovské. Sociálními problémy a líčením soudobých mravů zabývali se *V. Hugo, Al. Dumas, Eugen Sue* a j. Nad tyto romanopisce vysoko se povznesl geniální *Balzac*, tvůrce nové éry v romanopisectví, jenž ve velikém cyklu románovém „Comédie humaine" s visionářskou intuicí obsáhl nejrozmanitější vrstvy francouzské společnosti za restaurace. V Anglii prosluli jako významní malíři současných mravů s příměsí humoru *Dickens* a *Thackeray*. V Německu vytvořil časový a sociální román *Karel Gutzkow* („Die Ritter vom Geiste" 1850—1); v jeho stopách pokračoval *Friedrich Spielhagen* („Problematische Naturen "1860, „Hammer und Ambosz" 1869, „Sturmflut" 1876). Široký kulturní obraz německé buržoasie podal *Gustav Freytag* v proslulém románu „Soll und Haben" (1855).

Výjevy ze života vesnického s tendencí mravoučnou začal psáti *Jeremiáš Gotthelf*. Svěží a umělecky dokonalý román vesnický „Münchhausen" (1838) složil *Karel Immermann*. Všeobecný zájem pro vesnickou povídku vzbudil *Berthold Auerbach* svými „Schwarzwälder Dorfgeschichten" (1843). *George Sand* po tendenčních románech sociálních uveřejňovala klasické povídky ze života vesnického („La mare au diable", „François le Champi", „La petite Fadete" a j.).

V tomto všeobecném rámci vyvíjel se také román slovanský.

[H. Keiter u. T. Kellen: Der Roman. Essen-Ruhr. 1908³. — F. X. Šalda: Román (Ott. Slov. Nauč.)]

I. *Romanopisectví ruské.*

Tvůrcem sentimentálních povídek v literatuře ruské byl *N. M. Karamzin.* Povídka jeho „Bědnaja Liza“ (1792) měla úspěch přímo sensační. Hrdinkou její je prostá dívka venkovská, která po smrti svého otce upadla s matkou do veliké bídy a chodila do Moskvy prodávat květiny. Tam poznal ji mladý, bohatý šviháK Erast, okouzlil ji svou vylhanou láskou, svedl ji a přestal k ní chodit. Zklamaná Liza dověděvši se, že je zasnouben s bohatou dívkou, v zoufalství se vrhla do řeky. Matce její žalem puklo srdce. Povídka Karamzinova, která ani v ději, ani v psychologickém provedení neobsahovala nic neobyčejného, líbila se hlavně proto, že předvádějíc obraz ze skutečného života, dotýkala se dojemnými podrobnostmi citlivých strun srdce. Dotavadní povídky ruské měly větším dílem ráz herojský nebo dobrodružný, „Bědnaja Liza“ obsahovala však příběh z obyčejného, všedního, všem známého života a předváděla živé typy z prostředí ruského. Erast je téměř předchůdcem oněch slabých, zbytečných lidí, jak je pozdější spisovatelé plně zobrazili v Oněginovi, Rudinovi a j. Rovněž Liza připomíná svým idealismem známé typy ruských dívek, Taťánu Puškinovu, Lizu Turgeněvovu a p.

Sentimentálně jsou zabarveny i jiné povídky Karamzinovy, jako „Natalja bojarskaja doč“, dobrodružně romantický příběh z doby moskevského carství o lásce dcery bohatého bojara k statečnému hrdinovi, „Julija“, „Frol Silin“ a „Ostrov Bornholm“. V delší povídce historické „Marfa Posadnica“ načrtán s věrným koloritem historickým poutavý obraz ze života novgorodské republiky. Příkladu Karamzinova následovali jiní beletristé, napodobujíce „Ubohou Lizu“. *Vladimir V. Izmajlov* napsal sentimentální povídku „Bědnaja Maša“, *Svječinskij* „Obol'ščennaja Genrietta“, *Popov* „Bědnaja Lilla“ atd.

První román mravoličný napsal *Aleksandr Jefimovič Izmajlov* (1779—1831), bájkář a skladatel drobných veršů. Kromě povídek s látkou orientální, tehdy ve Francii rozšířených, složil delší román „Jevgenij“ o neblahých následcích špatného vychování a zlé společnosti. Při vší vypjaté tendenci mravoučné jsou v něm živě zachyceny mnohé stinné stránky života vyšší polovzdělané společnosti ruské a předvedena řada postav skutečnosti věrně odpozorovaných.

Ve věrném líčení skutečného života ještě dále pokročil *Vasilij Trofimovič Narěžnyj* (1780—1825). Začal psáti záhy; od r. 1798 uveřejňoval po různu v časopisech překlady, básně se zvučnými hesly vlasteneckými, historické povídky a p. Již v těchto prvotinách projevoval nepochybné příznaky talentu. Služba v Gruzii, opanované tehdy Rusy a spravované nesvědomitou byrokracií, vznítila v něm dřímající satiru společenskou.

I napsal román „Černyj god ili gorskije knjazja“, v němž břitkou satirou a zahalenou alegorií šlehal tamní veřejné poměry, zvláště úplatnost, vyděračství a hrabivost ruského úřednictva. Román, složený r. 1803, mohl býti vytištěn teprve r. 1829, kdy narážky, obrazy a alegorie v něm obsažené přestaly býti pro většinu čtenářů srozumitelné. Od sociálně-politické satiry Naréžnyj přešel k líčení obrázků ze slovanské a ruské minulosti, jež tvoří obsah jeho „Slavenských večerů“, sbírky drobných povídek, k nimž vážil látku z letopisu, bylin, západoevropské literatury a z části i z vlastního výmyslu. „Slavenskije večera“ a přimykající se k nim povídky „Georgij i Jelena“ a „Anastasija“ tvoří téměř pokusy o ruský historický román. K společenské satiře, která nejvíce odpovídala jeho nadání, vrátil se zase v románě „Rossijskij Žilblaz“ (1814), v němž nakreslen široký obraz ruských mravů a ruské společnosti ve vrstvách vyšších i nižších. Zevnější rámec poskytl mu světoznámý dobrodružný román Lesageův „Gil Blas de Santillane“, ale do starého rámce vložen docela nový obsah, syté a věrné vylíčení ruského společenského života na počátku XIX. st. Román Naréžného pokládá se za předchůdce proslavených „Mrtvých duší“ Gogolových a dotýká se nejrozmanitějších stránek ruského života. Spisovatel tepe v něm převrácenosti vznešeného světa, vytýká kruté nakládání se sedláky, vysmívá se poněmčování, ironisuje schůzky svobodných zednářů a filosofii Šiškovovu. Originálnost v pojetí, reálnost v líčení a působivá komika povznášejí dílo toto nad podobné pokusy současné. Z románu vyšly toliko první tři části, ostatní byly pro svou trpkou pravdu zakázány a nesměly vycházeti. To roztrpčilo Naréžného v té míře, že se na nějaký čas vzdal spisovatelské činnosti. Teprve r. 1818 pustil se s novým úsilím do literární práce. Kromě drobnějších povídek (mezi nimi „Zaporožec“ s pěkným vylíčením života na Siči) a komických scén napsal v poslední periodě své činnosti tři delší povídky. První z nich „Aristion ili Perevospitanie“, prodechnutá měkkým a veselým humorem, obsahuje živý obrázek převráceného vychování synů statkářských; jsou v ní zachyceny již mnohé typy statkářů, jak je později sytě vykreslil Gogol v „Mrtvých duších“. „Bursak“, povídka z ukrajinského života, poutavě líčí způsob vychování bursaků, t. j. chovanců duchovní akademie (seminaristů) a vyznačuje se originálními scénami a typy. Je tu již zárodek toho, co Gogol potom vylíčil v povídkách „Vij“ a „Taras Bulba“. Z prostředí ukrajinského spisovatel vážil také látku k třetí povídce „Dva Ivana“, zobrazující význačné črty z ukrajinského života; zejména výrazně vylíčena vášeň Malorusů k malicherným hádkám a sporům, což je také předmětem známé povídky Gogolovy. Naréžnyj nebyl sice tak svérázný umělec jako Gogol, jsa ještě mnoho závislý na vzorech západoevropských, nic-

méně přiblížil se již značně k věrnému zobrazování ruského života a ruské společnosti a zasluhuje právem názvu předchůdce Gogolova.

Svého času oblíben byl mravoučně satirický román „Ivan Vyžigin“ (1829) od *Faddeje V. Bulgarina* (1789—1859), ale prospěchářská morálka, kterou Bulgarin v románu hlásal a jíž se sám v životě řídil, jakož i nudné a suchopárné vypravování způsobily brzké vystřízlivění čtenářů.

Příklad W. Scotta, jehož historické romány v letech dvacátých mnoho se na Rusi překládaly a čtly, působil na vznik historického románu ruského. Mezi beletristy, kteří se pokoušeli vytvořiti historický román v duchu Scottově, význačné místo zaujímá *Michail Nikolajevič Zagoskin* (1789—1852), správce ředitelství moskevského divadla, jehož činnosti dramatické bylo již vzpomenuto. Úspěch téměř sensační měl jeho román „Jurij Miloslavskij ili Russkije v 1612 godu“, líčící obrazy z bouřlivé a pohnutlivé doby samozvanců. Historie poskytovala spisovateli pouze zevnější rámec, do něhož vkládal příběhy smýšlené, ale ježto uměl zábavně vypravovati, děj romanticky zabarvovati a předváděti napínavé scény, zjednal si velikou zálibu u čtenářů. Román jeho dočkal se několika vydání a byl přeložen do mnohých jazyků evropských. Sám Puškin nazval jej jedním z nejlepších románů soudobých. Spisovatel zhustil v něm všecky lepší vlastnosti ruského člověka a idealisoval národnost ruskou v jejích nejlepších, vnitřních i vnějších projevech; tím byl vzbuzen živý zájem v obecenstvu pro národní minulost a upevněna záliba k historickému románu. Přemrštěné bylo při tom bezpodmínečné velebení ruské starobylosti proti přítomnosti a výlučné vynášení ruské národnosti před národy západními.

Zagoskin povzbuzen jsa úspěchem svého románu napsal ještě několik dalších románů historických, jako „Roslavlev“ s dějem z vlastenecké války r. 1812, „Askoldova mogila“ z dávné doby Vladimíra I., „Kuzma Petrovič Mirošev“ z časů Kateřiny II., „Brynskij lěs“ z doby Petra I. a j., které byly mnohem slabší než první jeho dílo. Sláva jeho pobledla zčásti i proto, že se jeho úzký nacionalism čím dál tím více sbližoval s t. ř. úřední národností a tím i s reakčními proudy epochy.

Historický román s úspěchem vzdělával po Zagoskinovi *Ivan Ivanovič Lažečnikov* (1792—1869). S počátku psal historické povídky v sentimentální manýře Karamzinově, v dalších románech byl mu vzorem Scott. Největší slávu zjednal si románem „Ledanoj dom“ (1835), v němž poutavě vykreslen dvůr Anny Ivanovny a život v Petrohradě v polovici XVIII. stol. a živě zachyceno kulturní a historické prostředí tehdejší doby, ačkoliv román není prost romantických výmyslů v ději i v kresbě osob.

Méně se líbil další román Lažečnikovův „Basurman" (1838) z doby Ivana III., podávající obraz starého Ruska s jeho hrubostí, pověrčivostí a zatemnělostí.

Historických románů v letech 30tých a 40tých napsáno bylo mnoho, takže Bělinskij r. 1843 ironicky zvolal: „Kdo nepíše v době naší románů a novel, zvláště historických románů a novel? Kdo? — Pouze lidé, kteří ničeho nepíší!" Většina těchto románů byla tendenčně vlastenecká, byla psána na podporu současné „úřední národnosti".

Typickým představitelem západoevropské výstřední romantiky byl *Aleksandr Aleksandrovič Bestužev* (1797—1837), známý s pseudonymem Marlinskij. R. 1823 začal s Rylějevem vydávati almanah „Polarnaja Zvězda", pro nějž získal za přispěvatele přední spisovatele tehdejší. Kritické články o ruské literatuře, jež tam uveřejňoval a v nichž se směle zastával romantické poesie proti přívržencum pseudoklasicismu, zjednaly mu literární jméno. Jako jiní pokrokoví důstojníci tak i Bestužev účastnil se schůzí v tajných společnostech, ačkoliv více než politika zajímala ho literatura a veselý život společenský; po nezdařeném povstání r. 1825 byl uvězněn a posléze vypovězen do Jakutska. Po třech letech bylo mu „ze zvláštní milosti" dovoleno, aby jako prostý vojín vstoupil do vojska na Kavkaze, kde byl v boji s horaly ubit.

Marlinskij psal básně, cestopisné črty a literární kritiky, ale nejvíce proslul jako romanopisec. S počátku skládal historické povídky z dávnověkosti ruské, jako „Roman i Olga", „Andrej, knjaz' Perejaslavskij," potom vzdělával látky z dob rytířských, na př. „Zamok Nejgauzen", „Zamok Ejzen", kreslil obrázky z života námořního, jako „Lejtenant Bělozor", „Fregat Naděžda" a konečně se soustředil na látkách z vojenského života, v nichž živými barvami zobrazoval život, mravy, obyčeje a povahy lidí na Kavkaze, jako „Ammalat-Bek", „Mulla-Nur", „Kavkazskije očerki" a j. Povídky jeho jsou přeplněny výstřednostmi romantickými v líčení děje i v kresbě osob. Nejraději kreslil postavy s bezuzdnými vášněmi, horoucí krví, pevnou vůlí a silným citem; hrdinové tito, nespokojeni jsouce s všední skutečností, která je dusí, touží vytvořiti svět lepší a přinésti strádajícímu a zotročenému lidstvu osvobození. Na vytváření těchto reků působily jednak vzory romantiků západoevropských, jednak promítal v ně Marlinskij horoucí tužby své vlastní vznětlivé duše. Od západoevropských romantiků Marlinskij osvojil si barvitý, smělý, obrazný styl, který se současným čtenářům velice zamlouval svou novotou a svěžestí. Vadou bylo, že Marlinskij často přeháněl barvité prostředky a květnatost svého stylu a upadal v strojenost a nabubřelý bombast, jejž brzy vytlačila pravá realistická kresba.

Aleksandr S. Puškin podceňoval prózu a nevážil si jí tolik jako veršů. Požadavky, jež kladl na prózu, byly jednoduché; po obsahu žádal od ní „myšlenky a myšlenky", po formě „přesnost a čistotu". Nicméně v rozvoji ruského romanopisectví má jeho zábavná próza ohromný význam. Sloh jeho podává znamenité vzory umělecké prostoty, dostižené nejrozmanitějšími prostředky. Řeč Puškinova je neobyčejně bohatá po stránce leksikální i syntaktické; tohoto bohatství dosahoval tím, že se neostýchal užívati forem archaistických ani neologismů a slov cizích, uznal-li to za vhodné a nutné.

První prozaické pokusy Puškinovy zůstaly nedokončeny. Za doby svých studií historických pojal plán napsati historický román z doby Petra Velikého. Látku vážil z kroniky rodinné a za reka románu zvolil praděda svého, Ibrahima Hannibala. Pohříchu napsal toliko šest hlav a začátek sedmé, ostatek zůstal nedokončen. Zachovaný fragment, který je pouze jakýmsi úvodem, svědčí, jak velkolepý plán měl na mysli, když začal román psáti. Byl to první zdařilý pokus historického románu, zbaveného strojenosti pseudoklasicismu a karamzinského sentimentalismu, románu, který nejen věrně předváděl všecky podrobnosti historické, nýbrž také živě zachycoval vůni a barvitost epochy. Bělinskij, který dosti chladně posuzoval prózu Puškinovu a neměl pro ni takové pochopení jako pro jeho poesii, ne bez příčiny litoval, že „Arab Petra Velikago" nebyl dokončen. „Kdyby byl ten román," poznamenává Bělinskij, „ukončen tak krásně, jak byl započat, měli bychom překrásný historický román ruský, zobrazující mravy významné epochy ruské historie... Těch sedm hlav neukončeného románu, z nichž jedna (t. čtvrtá) překonala všecky historické romány Zagoskinovy i Lažečnikovovy, stojí nepoměrně výše a jsou lepší než kterýkoli historický román ruský."

Vypravovatelské umění Puškinovo projevilo se ve světle ještě jasnějším v „Razskazech Bělkina" (1830). Obsahují pět povídek nestejné hodnoty umělecké. Vedle anekdotických a málo významných črt „Baryšnja-krestjanka" (Slečna-selka) a „Metel'" (Metelice) jsou tu mistrné kresby: „Stancionnyj smotritel" (Dozorce stanice), „Vystřěl" a „Grobovčik" (Hotovitel rakví). Jemný, dobrodušný humor, výrazná kresba životních výjevů, prosté, nenucené a při tom poutavé vypravování dodávají jim milého půvabu. Kritika uvítala je dosti chladně. Bělinskij přiznával, že nejsou bez zajímavosti, chválil překrásný sloh a autorovo umění vypravovatelské, nicméně tvrdil, že nejsou hodny talentu ani jména Puškinova, připomínajíce povídky Karamzinovy. A jako Bělinskij je podceňoval, tak později Apollon Grigorjev je přeceňoval, dokazuje, že „všechny prosté, humoristicky nezveličené, tragicky neidealisované vztahy literatury k okolní skutečnosti a

k ruskému životu přímo vedou počátek svůj od životního názoru Ivana Petroviče Bělkina." Bělkin Puškinův je podle Grigorjeva prvním výrazem negativní, kritické stránky duše ruské, prostého a zdravého citu, procitlého a zavrhujícího zneužívání ruské schopnosti cítit a chápat, jak cítí a chápou jiní národové, jejichž vlivům Rusové tak dlouho podléhali. Grigorjev spatřuje v prostém, pravdivém a upřímném typu Bělkinově zřejmý protest proti titánským a pochmurným typům romantismu Byronova a v „Dozorci stanice" vidí přímo zárodek „celé naturální školy" v ruském romanopisectví. Ačkoliv Grigorjev význam „Povídek Bělkinových" nadsazuje, v tom má zajisté pravdu, že předností jejich je prostota a reální vztah ke skutečnosti. Vynikají tyto povídky překvapující prostotou líčení a pravdivě podávají obrazy, tu smutné, tu idylické, vykrojené ze skutečného života. Týmž prostým a lehkým slohem napsána je „Historie vesnice Gorjuchina" (1830), vtipná humoreska, vyznačující se bohatými a pravdivými detaily ze života vesnického, a zároveň parodie na strojený a lživý tón, který počínajíc Karamzinem vládl v ruské literatuře.

V „Jevgeniu Oněginovi" Puškin sliboval, že odloží svou lyru, pustí se do vážné prózy, napíše román „na bývalý lad" a vyobrazí v něm prostě „podání ruských rodin, sny milujících duší dvou a zlatou dobu minulou". Tento slib nejlépe splnil v románě „Kapitanskaja dočka" (Kapitánská dcera). Myšlenka napsati tento román vznikla asi v době, kdy se podrobně zabýval historií Pugačevského spiknutí; tiskem vyšel r. 1836. Puškin nespokojil se jen historickými dokumenty, jež měl před sebou, studuje historii Pugačevského odboje; chtě vystihnouti co nejvěrněji místní i dobovou barvitost, odcestoval do gubernie kazaňské a orenburské, hlavního dějiště tehdejších událostí; sbíral od starých lidí vzpomínky na Pugačeva a pátral i po tradicích o něm mezi uralskými kozáky. Snesl si tolik zajímavého materiálu, že mohl vykresliti sytý a poutavý obraz historický z tehdejší pohnutlivé doby, předvésti celou galerii zdařilých portrétů mužských i ženských a věrně zachytiti názory a mravy středních vrstev šlechtických. Uměleckou cenu „Kapitánské dcery" uznal již Gogol a L. Tolstoj vyhlásil ji právem za vrchol puškinské tvorby v próze.

Prostředí staré šlechty ruské z doby Kateřiny II. mistrně je zachyceno v románě „Dubrovskij" (1833), jehož osnova dějová je poněkud romantická. Dubrovskij, náčelník loupežníků, slíbí milované dívce, že ji unese od oltáře, kde měla býti oddána s nemilovaným ženichem, opozdí se však a po oddavkách je odbyt od nevěsty podobnými slovy jako Oněgin od Taťány. Nedokončený román „Roslavlev" vzbuzen byl stejnojmenným románem Zagoskinovým, jemuž Puškin vytýkal nedostatek pravdi-

vosti v myšlenkách, citech a situacích. V zachovaném fragmentu překrásně je vylíčena ruská společnost okolo r. 1812.

Neobyčejný úspěch u vrstevníků měla „P i k o v a j a d a m a" (1834). V této lehké a fantastické povídce mistrně je zachycen obrázek současných mravů a života velkosvětské společnosti. Znamenitě je vykreslena stará hraběnka, zvláštní typ staré dvorní dámy, vychovanka její Liza, oběť rozmaru staré paní, démonický a sobecký German atd.

Ze soudobé společnosti Puškin vážil látku k nedokončené povídce „J e g i p e t s k i j a n o č i" (1837). Podnětem mu bylo vypravování o Kleopatře, která prý prodávala své noci milovníkům za cenu jejich života. Proti silným a vášnivým lidem starého světa, kteří dovedli obětovat život za jeden okamžik štěstí, básník postavil lidi ze soudobého velikého světa, lidi nadlomené, slabé, nerozhodné, kteří nedovedou ani prudce nenávidět, ani vášnivě milovat. Zachované úryvky z obmýšlené práce znovu svědčí, k jak dokonalé výši dospělo vypravovatelské umění Puškinovo. O té části, v níž je zobrazen starořímský svět, nadšeně psal sám Bělinskij: „Přečtěte „Egyptské noci" — a budete přeneseni v samé srdce života zapadajícího starého světa . . . To je vzkříšený starý svět jako Pompeje a Herculanum na západě svého života." Se stejným uměním vylíčil básník také život současné společnosti velkosvětské, zabarvuje líčení hojnými črtami autobiografickými.

V pozůstalosti Puškinově nalezeny byly ještě jiné náčrtky k povídkám, ale vyjmenované práce již výmluvně svědčí, jak bohatá, rozmanitá a významná byla jeho tvořivost v oboru zábavné prózy, k jejímuž rozkvětu vedle Gogola vrchovatě přispěl.

O vytvoření psychologického románu pokusil se první *Michal J. Lermontov,* jehož „G e r o j n a š e g o v r e m e n i" (1839—1841) obsahuje hojné črty autobiografické. Lermontov v předmluvě k druhému vydání na hlasy kritiky a čtenářů, vyhlašujících Pečorina za podobiznu básníka a jeho známých, odpověděl: *„Hrdina naší doby* jest vskutku obraz, ne však člověka jednoho; je to obraz složený z vad našeho pokolení v plném jejich rozvoji." Podle tohoto výkladu měl býti Pečorin především synthesou typických vad soudobých lidí, ale autor naň zároveň přenesl četné rysy své vlastní povahy. Ačkoliv nelze ho pokládati za věrný portrét autorův, má přece s ním mnohé vlastnosti společné. Duševní rozdvojenost, skepse, kritický vztah k současné lži kulturní, láska k prvobytné přírodě a životu, jemný umělecký vkus — vše to sbližuje Pečorina s Lermontovem. Avšak básník nejen zhustil v něm některé negativní črty své povahy, nýbrž přidal mu i jiné vady, jimiž byla stižena velká část inteligence současné doby.

Pečorin sám vykládá, že prostředí, v němž vyrůstal, zhoubně působilo na rozvoj jeho povahy. „Všichni čtli v mé tváři znamení

špatných vlastností, jichž nebylo — ale předpokládali je — a ony se rodily. Byl jsem skromný — obviňovali mne z potměšilosti; stal jsem se pokrytcem. Hluboce jsem cítil dobro i zlo — nikdo mne nelaskal, všichni ubližovali: stal jsem se mstivým; byl jsem nevlídný — jiné děti byly veselé a dovádivé; cítil jsem se nad ně vyšším — snižovali mne: stal jsem se závistivým. Byl jsem hotov milovati celý svět — nikdo mne nepochopil; i naučil jsem se nenávidět. Moje neutěšená mladost uplynula v zápase s sebou a se světem; obávaje se úsměšku, choval jsem lepší své city v hlubině srdce: tam také umřely. Mluvil jsem pravdu — nevěřili mi: počal jsem klamati atd." Zvláště významné je toto přiznání Pečorinovo: „Poslyšte, Maksime Maksimoviči, mám nešťastnou povahu: učinilo-li mne takovým vychování či stvořil-li mne tak Bůh — nevím; vím jenom, že, jsem-li příčinou neštěstí jiných, jsem i sám neméně nešťasten. Rozumí se, je to pro ně špatná útěcha — věc však je v tom, že je tomu tak. V první své mladosti, od té chvíle, kdy jsem vyšel z péče rodinné, počal jsem divoce užívat všech rozkoší, jež lze dostat za peníze, a rozkoše ty se mi, rozumí se, zprotivily. Potom jsem se pustil do velkého světa a brzy i společnost se mi znechutila; zamiloval jsem se do světských krasavic a byl milován — ale jejich láska dráždila jen mou obrazotvornost a samolibost, srdce však zůstalo pusté ... Počal jsem čísti, učiti se — věda se mi taktéž znechutila; viděl jsem, že ani sláva, ani štěstí na tom nikterak nezávisí, poněvadž nejšťastnějšími lidmi — jsou nevědomci, sláva pak — náhoda a ten, kdo jí chce dobýt, musí být hbitý. Tehdy mi začalo být nudno ..."

Příznačnou vlastností Pečorinovou je neúprosná analysa vlastních citů a činů. „Dávno již nežiji srdcem, ale hlavou. Uvažuji, rozbírám svoje vlastní vášně a činy s přísnou zvědavostí, avšak bez účasti. Ve mně jsou dva lidé: jeden žije v plném slova smyslu, druhý myslí a soudí ho ..." Svým kritickým umem vnikal Pečorin i do myšlenek a jednání jiných lidí, prohlédal všecku společenskou lež a přetvářku, naučil se lidmi pohrdat a satiricky se jim posmívat. Při tom byl si vědom svého fatálního vlivu na osudy lidí, s nimiž se stýkal. Jeho démonické lásce snadno podléhaly ženy, on však byl v lásce nestálý a vrtkavý. Sám vyznává: „Jednomu jsem se vždy divil: nikdy jsem se nestal otrokem milované ženy, naopak vždy jsem nabýval nad jejich vůlí i srdcem nepřemožitelné moci, vůbec se o to nestaraje. Proč to? — proto-li, že nikdy nic příliš necením a že ony ustavičně se bály pustit mne z rukou?" Láska žen lahodila nejen jeho nenasytnému egoismu, nýbrž i jeho vypiaté samolibosti a touze po nadvládě. Při všech svých vadách jevil se Pečorin osobností neobyčejnou, poutavou, nadanou bohatými silami duševními. Jeho nitro jako by bylo utkáno ze samých protikladů; při všem zevnějším cynismu byl schopen nejněžnější lásky, při všem egoismu

nebyl prost obětavosti a sklonu altruistických. Spolu s Oněginem patří k psychologickému typu lidí, jimž se dostalo názvu „lidé zbyteční". Nemohouce najíti ve společnosti místo důstojné svých schopností, jevili se jako poutníci v životě ruském, osamocení, nespokojení, tesknící. Lermontov pokusil se vykresliti složitou psychologii těchto protestujících nespokojenců a v tom záleží hlavní význam jeho románu.

Jakkoliv Puškin a Lermontov mnoho přispěli k rozvoji ruského romanopisectví, přece próza jejich nebyla tak směrodatná pro další vývoj romanopisectví, jako díla *Nikolaje Vasiljeviče Gogola* (1809—1852). Nezachycoval jen jedinečné zjevy společenské jako jeho předchůdci, nýbrž zobrazoval současný život ruský v jeho rozmanitých projevech, snahách a zvyklostech. Z rodného kraje, melancholické Ukrajiny, přinesl si Gogol vznětlivou mysl, živou fantasii a zároveň střízlivý, pronikavý rozum a zvláštní humor. Od otce zdědil lásku k literatuře, od matky zbožnost. Skončiv studie na lyceu v Něžině, snil o takovém postavení, v němž by mohl sloužiti blahu otčiny a svých spoluobčanů, a domnívaje se, že se mu to nejlépe podaří v státní službě, pospíchal do Petrohradu, kde přijal skrovné místo v ministerstvě údělů, vypomáhaje si finančně literární prací nebo soukromým vyučováním. R. 1834 jmenován byl profesorem všeobecné historie na universitě v Petrohradě, znamenaje však, že není pro tento úkol náležitě připraven, po roce vzdal se svého místa a zcela se věnoval literární tvorbě. Delší pobyt v Paříži, kde se seznámil s Mickiewiczem, Zaleským a jejich mystickým učením, a návštěva Říma roznítily v něm posléze silné vzrušení náboženské, k němuž byl už od mládí náchylen. Na umělce začal pohlížeti se stanoviska nábožensko-mravního a přikládal mu úkoly moralisty a hlasatele pravd náboženských. Ve svém náboženském zanícení dospěl tak daleko, že odsoudil všecku svou činnost dotavadní a své spisy pokládal za škodlivé. Duševní stav jeho stále se zachmuřoval; zmocňoval se ho pověrečný strach: bál se ďábla a jeho nástrah, bál se smrti a posmrtných muk. Marně hledal útěchy ve svaté zemi, modlil se a postil. Tělesně úplně zeslábl a vysílením zemřel.

Gogol už v lyceu skládal verše i prózu, jimiž plnil rukopisné časopisy, vydávané žáky lycea. Zvláštní zálibu jevil k historickým románům obsahu romanticko-fantastického, ale zároveň uměl ve svých prvotinách črtati pěkné obrázky genrové z maloruského života. Tiskem vydal nejdříve veršovanou idylu „Ganc Kjuchel'garten", připomínající svým sentimentálním tónem Vossovu „Luisu". Kritika posoudila ji tak příkře, že citlivý autor sebral z knihkupectví téměř všecky exempláře a spálil je. Brzy potom vydal v „Otečestvených Zapiskách" první ukázku z maloruských

povídek „Basavrjuk ili Večer nakanune Ivana Kupala", po níž následovala první část povídek „Večera na chutoře bliz Dikaňki", vydaná r. 1831 s pseudonymem „pasičnik Rudyj Paňko"; za rok vyšla pak druhá část. V povídkách „Večeru" proplétá se zřetelně dvojí živel, realistický a romantický. Realisticky věrně podány jsou na př. výjevy z výročního trhu v povídce „Soročinskaja jarmarka". V kresbě „Noč pered Roždëstvom" při všem pohádkovém zabarvení vystupují živé osoby, podle skutečnosti kreslené, v povídce „Majskaja noč ili utoplenica" věrně jsou zachyceny veselé a bujné průvody a žerty mládeže ukrajinské večer před sv. Janem Křtitelem, tak jako v „Noči pered Roždëstvom" zvyky vánoční a kolední. Fantastická zkazka „Strašnaja mesť" propletena je řadou episod z kozáckého života, zobrazených s nevšední pravdivostí a p. Zároveň s těmito kresbami vystupuje ve „Večerech" v hojné míře živel fantastický. V „Soročinském trhu" důležitou úlohu má čertova červená kamizolka, v „Noci svatojanské" hledá chudý kozák pomocí zlého ducha zlatý poklad, trhá čarovný květ kapradí a zabíjí dítě, jehož krev pije hrozná čarodějnice. Děj „Májové noci" propleten je lidovou tradicí o rusalkách a „Strašlivá msta" zakládá se na podání o dvou bratřích, z nichž jeden ze záští a ziskuchtivosti svrhl druhého i s jeho synem do hluboké propasti v Tatrách. V jiných povídkách účastní se děje čerti, čarodějníci a čarodějnice. „Večery" stojí tedy na rozhraní dvou literárních směrů, romantického a realistického; živel romantický v nich ještě převládá. Projevuje se nejen v hojnosti fantastických a zkazkových látek, čerpaných z pověstí a písní ukrajinských, než i v popisech přírodních, v zobrazování ukrajinského života a zčásti i v kresbě osob. V povídkách „Večerů" jsou krásné popisy přírodní, na př. letního dne na Ukrajině v „Soročinském trhu", ukrajinské noci v „Májové noci" nebo Dněpru v „Strašné mstě", ale jsou to spíše ideálně velkolepé kresby, dýšící náladovým kouzlem, nežli obrazy skutečnosti odpozorované. Romantické příkrasy Gogol přenášel i na selský, vesnický život, který se jeví v jeho podání jako život sváteční, zbavený všeho všedního shonu a denní lopoty. Romantickými rysy zabarvena je často i kresba osob. V ději vystupují ideální milovníci a ideální krasavice a ideálně jsou líčeny i jejich milostné řeči a vztahy. Jediná povídka „Ivan Feodorovič Špoňka" provedena je v stylu veskrze reálném.

Od čtenářů i od kritiky byly povídky Gogolovy velmi příznivě přijaty. Zejména Bělinskij byl jimi nadšen a pronesl o nich tento úsudek: „Byly to poetické obrazy Maloruska, obrysy plné života a kouzla. Všecko, co příroda může míti překrásného, selský život prostých lidí okouzlujícího, vše, co lid může míti původního, typického, vše to duhovými barvami třpytí se v těchto prvních poetických výtvorech Gogolových." A Puškin o nich

psal: „Právě jsem pročetl „Večery blíže Dikaňky". Naplnily mne podivem. Hle, to je pravá veselost, upřímná, nenucená, bez přetvářky a strojenosti. A místy jaká poesie, jaká citovost! Vše to je tak nezvyklé v naší literatuře, že jsem se dosud nevzpamatoval."

R. 1835 vyšly dvě nové sbírky povídek Gogolových: Arabesky a Mirgorod; tato je téměř pokračováním „Večerů". Jsou v ní dvě skupiny povídek; jedna přímo připomíná ukrajinské povídky ve „Večerech", druhá souvisí s jeho novými dojmy petrohradskými. K první skupině náleží „Vij" a „Taras Bulba".

V povídce „Vij" (v podání ukrajinském náčelník diblíků, jehož víčka sahají až k zemi) se vypravuje, jak chovanec bursy filosof Choma přepaden byl dcerou setníkovou, strašnou čarodějnicí, která se mu zjevuje brzy jako stařena, brzy jako krasavice. Choma ji usmrtí a potom podle jejího přání musí čísti žalmy u její rakve, při čemž vidí tak hrůzyplné zjevy, že strachy umírá. S tímto fantastickým vypravováním, váženým z národní tradice ukrajinské, splývá živé a pravdivé líčení života bursaků a poměrů na dvorci zámožného statkáře.

Mnohem větší význam má historická povídka „Taras Bulba", plod umělcových studií o dějinách Ukrajiny a národních písní kozáckých. Rek povídky Bulba je představitelem kozáctva s jeho světlými i stinnými stránkami. Autor sám o něm praví, „že to byla jedna z těch povah, které mohly vzniknout jen v bouřlivém st. XVI., v polokočovném koutě Evropy, když celé jižní prvobytné Rusko, opuštěné od svých knížat, bylo zpustošeno, vypáleno do hola nezkrotitelnými náběhy mongolských lupičů . ." Bulba sám zabil svého mladšího syna Ondřeje jako zrádce a odpadlíka, když k vůli krasavici polské přešel na stranu nepřátel; on s pevným duchem byl přítomen uprostřed úhlavních nepřátel popravě staršího syna Ostapa, jejž kat kolem lámal. Upadnuv sám do zajetí Poláků, klidně snášel, když ho řetězy připevnili na kmen stromový, hřebíkem přibili mu ruce a začali zapalovat pod stromem hranici, aby ho za živa upálili. Nehleděl na hranici, nemyslil na oheň, kterým se chystali ho pálit; hleděl ubožák v tu stranu, kde se bránili soudruzi jeho kozáci, a volal na ně, kudy se mají zachránit. Když viděl, že šťastně unikli, zajiskřily se mu radostně oči a nedbaje palčivých plamenů, které ho začaly obklopovat, volal na své mučitele: „Co jste získali, čertovi Leši? Myslíte, že je něco na světě, čeho by se bál kozák?" Čím silněji se jevila skalopevná povaha Bulbova, tím jímavější jsou u něho projevy něžného citu. Když milovaný syn jeho Ostap byl zajat Poláky, přestaly ho zajímat i výpravy kozácké, jež byly dříve jeho jedinou potěchou. „Odcházel na louky a stepi jakoby na lov, ale náboj jeho zůstával nevystřelen. A položiv na zemi ručnici, sedal si pln zármutku na břeh mořský. Dlouho tam seděl, svěsiv hlavu a mluvě stále: „Ostape můj! Ostape můj!" Mistrov-

sky je pojat a vykreslen obraz ženy Bulbovy. V postavě její je téměř zosobněn osud žen kozáckých. Když se synové její vrátili domů z kijevské bursy, matka se těšila z jejich příjezdu doufajíc, že u ní zůstanou. Ale Bulba určil jinak; hned druhého dne měli se s ním odebrati na Sič mezi Záporožce. Ubohá matka, zvyklá poslouchati muže, neosmělila se nic namítat, ale nikdo by nebyl mohl vypsati veškeré němé síly jejího zármutku . . .

„Taras Bulba" byl plodem nadšené, horoucí lásky, kterou Gogol choval k minulosti své otčiny; byl to rozněcený zpěv, velebící kozáckou volnost, herojská duma o bohatýrech kozáctva. Umělec věrně zobrazil život v zaporožské Siči, domácí život Bulbuv, jeho poměr k ženě a dětem, vystihl také pravdivě celkový ráz a kolorit doby, přece však jsou tu také hojné živly romantické v kresbě osob a jednotlivých příhod (láska Ondřejova k spanilé Polce). „Taras Bulba" není tedy při vší své originálnosti historickou povídkou nového stylu, nýbrž uměleckým dovršením a vynikajícím vzorem staršího již směru.

Dvě povídky v „Mirgorodu" rázem svým přimykají se již k petrohradským kresbám autorovým. „Starosvětskije pomĕščiki", drobná idylka, zobrazuje typy dobrodušných, stařičkých manželů-statkářů, žijících ve svém malebném domečku, kde ani jediná tužba nepřelétá za tyčkový plot, obklopující neveliký dvorek, za proutěnou ohradu sadu, plného jabloní a švestek, za vesnické chaloupky, objímající sad. „Kdybych byl malířem," praví Gogol, „a chtěl vymalovat na plátně Filemóna a Baucidu, nikdy bych si nezvolil jiných originálů kromě nich." Proč prostá tato povídka, která je vlastně satirou na prázdný, bezstarostný a živočišný život starosvětských statkářů, tak mile dojímá čtenáře, pěkně vyložil Bělinskij: „Vy vidíte všecku všednost, všecku nízkost toho života živočišného, znešvařeného, karikovaného a při tom zároveň cítíte hlubokou účast s osobami povídky, smějete se jim, ale beze zloby, a potom pláčete s Filemónem pro jeho Baucidu, cítíte soustrast s jeho hlubokým bolem a zlobíte se na nehodného dědice, jenž promrhává statek dvou prosťáčků. A proč to? Protože je to zcela prosté a následovně zcela pravdivé; protože autor našel poesii, i v tom podlém, nepěkném životě našel lidský cit, povznášející a oživující jeho hrdiny." — „Povĕsť o tom, kak possorilis Ivan Ivanovič s Ivanom Nikiforovičem" zobrazuje dva ctihodné muže, slávu a ozdobu Mirgoroda, vyličuje jejich přirozenou dobrotu a s týmž jemným humorem vypravuje o jejich hněvu, z nepatrné příčiny vzniklém, ale trvalém a nesmiřitelném. Vypravování je plno komiky, vtipů a žertů, zobrazuje věrně život a podává barvitý obraz újezdného města s figurkami, jako je Ivan Ivanovič, Ivan Nikiforovič a jejich sousedé. Povídka jinak humo-

ristická nekončí se vesele, nýbrž žalobou autorovou na bídnost a převrácenost života. „Teskno je na tom světě, pánové," zní konec povídky.

„Arabesky" obsahují kromě statí o umění, literatuře a historii tři povídky „Portret", „Něvskij prospekt" a „Zapiski sumasšedšago". Předmětem „Portretu" jsou osudy malíře Čartkova; chce nadšeně sloužit umění a trpí při tom krutou bídu. Náhodou dostane se mu peněz, avšak místo, aby se s novým úsilím chopil práce, vrhne se do víru života, najme si nádherný byt, podplatí žurnalistu, aby o něm napsal reklamní zprávu, a stane se módním malířem podobizen. Už první návštěva dámy žádající, aby namaloval dceru její, která se na plesích tou měrou vytančila, že pleť její bezmála zvoskovatěla, prostě ve stínu zeleni, poblíže stáda nebo háje, mohla malíři ukázat, jak hřeší na své nadání. S počátku ještě váhal, cit umělce se v něm bouřil; i odhodil módní podobiznu a jal se malovat začatou už dříve hlavičku Psychy. Bylo to dílo skutečně umělecké, avšak dáma pokládala ji za podobiznu své dcery a Čartkov smířil se s tou lží. Od té doby maloval na zakázku podobizny, hově všem choutkám svých zákazníků. Spatřiv jednou divukrásný obraz umělce ruského, plod dlouhé a vytrvalé práce, pochopil svou prodejnost, zavřel se do svého kabinetu, chtě se znovu věnovat umění. Bylo už pozdě: štětec jeho nebyl schopen uměleckého tvoření. Zmocnila se ho šílená závist, kupoval díla umělecká, rozřezával je na kousky, až prudký nával šílenství ukončil jeho život. Druhá část povídky vypravuje o lichváři, jehož peníze každému, kdo si je od něho vypůjčil, přinášely neštěstí. Lichvář dal od znamenitého umělce malovat svou podobiznu a tato podobizna měla týž zhoubný vliv, jako lichvář za živa sám; kdo ji u sebe choval, tomu přinášela neštěstí. — Dvou zvláštních myšlenek dotkl se Gogol ve své povídce: otázky o poměru umění ke skutečnosti a náboženského významu díla uměleckého. Odpověď na první otázku vyznívá v ten smysl, že umění může zobrazovati i nízkou a všední skutečnost, dovede-li na ní najít nějakou vnitřní myšlenku a touto ji ozářit. Otázka druhá o náboženském poslání umění není v díle jeho rozhodnuta. Hříšným jeví se i výdělkářské umění Čartkova, podřizující se vkusu masy, hříšný je i naturalism umělce, který věrně namaloval podobiznu lichvářovu, a posléze příznakem hříšnosti jeví se i zlo, vzniklé působením umění na lidi. Otázka tato nepřestala Gogola mučit až do konce života a byla i příčinou, proč později vlastní spisy zatracoval.

Na rozporu mezi ideálem a skutečností založen je „Něv-skij prospekt". Povídka začíná se plastickým líčením pestrého života na Něvském prospektu. Jedním z častých navštěvovatelů prospektu je poručík Pirogov, jenž rád pronásledoval

dámy. Jiným návštěvníkem byl Piskarev, mladý umělec s horoucí duší, s hlubokým citem krásy, čistý a bezúhonný jako panic. Pirogov pronásledoval bělounkou Němku, ženu německého řemeslníka Schillera, obtěžoval ji i v bytě, až Schiller s opilými druhy citelně-ho potrestal. Pirogov se rozzlobil, ale cestou zašel do cukrárny, snědl dva máselné pirožky a upokojil se. Piskarev spatřil zase na prospektu dívku nevšední krásy, následoval ji a poznal, že je to kráska polosvěta. Prchá domů jako šílený a nemůže na dívku zapomenout. Chce ji spasit z kalu hanby a vzít za ženu, avšak šlechetná snaha jeho rozbíjí se o mravní nicotu a prázdnost tohoto padlého stvoření. Ubohý umělec v zoufalství vezme si život.

Na protikladu snu a skutečnosti zakládá se též drobná črta „Zapiski sumasšedšago". Znamenitě je tu zobrazena psychologie Popriščinova a vysvětlen nenáhlý postup od blouznění až k úplnému zešílení. Líčení je tak věrné a životní, že na několika stránkách je načrtán celý obraz kancelářského života úředníků vyšších i nižších.

Ze světa úřednického vybrána je ještě látka k povídce „Šineľ" a dvěma humoreskám „Nos" a „Koljaska". Povídka „Šineľ" je první umělecky dokonalý pokus kresliti život oněch „ponížených a utištěných", jež hned po Gogolovi s neobyčejnou silou sympatie vyličoval Dostojevskij. Hrdina „Pláště", Akakij Akakijevič Bašmačkin, byl podřízený úředník. „Cokoliv se vystřídalo ředitelů a všelijakých náčelníků, jej viděli pořád na jednom a témž místě, v též poloze těla, v též hodnosti, týmž úředníkem na opisování, takže se potom přesvědčili, že patrně tak přišel na svět už hotov, ve všedním stejnokroji a s pleší na hlavě." V opisování ukazoval se mu jakýsi zvláštní svět, plný rozmanitosti a příjemnosti. Slast se obrážela na jeho tváři, některá písmena byla jeho miláčky; když došel k nim, byl všecek u vytržení: usmíval se, mžikal očima, pomáhal pysky, takže už z tváře jeho, jak se zdálo, bylo možno vyčísti každé písmeno, které malovalo jeho pero. Jinou stránku jeho povahy tvořila neobyčejná nesmělost a ostýchavost. Náčelníci zacházeli s ním chladně, despoticky; mladí úředníci tropili si z něho žerty. Akakij snášel to mlčky. Jen když žert byl už opravdu nesnesitelný, když mu strkali do ruky, překážejíce mu v opisování, smutně říkával: „Nechte mne, proč mi nedáte pokoje?" Při své nevšímavosti Akakij nedbal mnoho na svůj oděv; pověstný byl zvláště jeho chatrný plášť jakési rezavě moučné barvy, jehož límec se zmenšoval každého roku víc a více, protože sloužil na zašívání druhých částí pláště. Ježto krejčí nemohl mu ho už spravit, odhodlal se opatřit si plášť nový. Při skrovných příjmech bylo to velmi těžké; proto zřekl se večer obyčejného čaje, nerozsvěcoval svíčky,

po ulicích chodil co možná nejlehčeji, aby neroztrhal bot, a co možná nejřídčeji dával pradleně prát prádlo, aby se neobnosilo. Naučil se hladovět každý večer, ale zato krmil se duševně, nosě v mysli své stále obraz budoucího pláště. A jak byl šťasten, když konečně dosáhl svého cíle, jak se těšil, srovnávaje nový plášť se starým kapotem! Ale štěstí jeho netrvalo dlouho; v noci byl o plášť oloupen. Ubohý Akakij nachladiv se v chatrném šatu, dostal horečku a zemřel. Ze všech lidí, s nimiž se Akakij stýkal, toliko jeden cítil s ním soustrast. Byl to mladík, který nedávno vstoupil do státní služby a který si za příkladem jiných dovolil ztropit z něho smích; avšak náhle se zarazil jako omráčen a od toho času jako by se všechno před ním změnilo. Jakási nadpřirozená síla odpudila ho od soudruhů. A dlouho potom, v nejveselejších chvílích, představoval se jeho mysli maličký úředník s malou pleší nad čelem, se svými pronikavými slovy: „Nechte mne! Proč mi nedáte pokoje?“ A v těch pronikavých slovech zněla jiná slova: „Já jsem bratr tvůj.“

Dvě krátké črty „Koljaska“ a „Nos“ jsou humoresky anekdotického obsahu, v nichž Gogol pustil volnou uzdu svému vtipu beze všeho ideového pozadí.

Arcidílem Gogolovým jsou „Mertvyja duši“. Podle zámyslu autorova měla to býti veliká skladba, v níž by se zračila Rus ve vší rozmanitosti státního a sociálního života, se všemi světlými i temnými stránkami. Gogol nazval je „poemou“, chtě vytvořit jakýsi nový druh epické skladby. Vypočteny byly na tři díly; první díl byl úplně vypracován (v l. 1835—1842), druhý byl pouze nastíněn a obsah třetího dílu Gogol jen příležitostně naznačil. Základní motiv o kupování duší Gogol převzal od Puškina, který ho prý chtěl rovněž umělecky užíti, ale poznav začátek díla Gogolova, od toho upustil. Provedení základního motivu je vlastním dílem Gogolovým. Rámcem, do něhož je zasazena celá kresba, jest tento zvláštní příběh. Kolegijní rada Pavel Ivanovič Čičikov ustanovil si životním cílem zbohatnout, aby mohl užíti všech výhod a radostí života. Když se mu nezdařilo obohatit se ve službě, vymyslil si tento plán: Za peníze, jež měl, chtěl nakoupit „mrtvé duše“, t. j. sedláky, kteří po posledním sčítání lidu zemřeli. Statkáři totiž, jimž se vyměřovala daň podle počtu duší, musili až do příštího sčítání platiti daň i z těch sedláků, kteří zatím zemřeli. Čičikov proto doufal, že mu rádi za laciný peníz nebo zadarmo takové duše postoupí, ježto podle kupní smlouvy budou zbaveni povinnosti až do příštího sčítání platit za ně daň. Pro něho to mělo tu výhodu, že se mohl vykázat určitým počtem koupených duší, které ovšem ve smlouvě nebyly mrtvými jmenovány — v tom záleželo právě šibalství Čičikovovo — a mohl pak podle tehdejšího práva žádati pro ně určitý pozemek v guberniích málo zalidněných, kde se půda k tomu účelu dávala

zdarma. Maje pak zákonité dokumenty v rukou, že je majetní kem toho a toho počtu duší tam a tam, mohl tyto duše na papíře zastavit jako živé u poručenské rady, čímž by nabyl značného kapitálu, za nějž si mohl koupit skutečný statek se živými sedláky. Aby Čičikov uskutečnil svuj plán, bylo mu cestovat po guberniích, při čemž měl autor příležitost zobrazovat rozmanité poměry na Rusi a charakteristické typy ruského venkova, zvláště z prostředí statkářů a provinciálního úřednictva.

Postavy statkářů, u nichž Čičikov kupuje mrtvé duše, vykresleny jsou s plnou životností a plastikou, ať je to odporně sladký Manilov, hrubá Korobočka, tlachal a hýřil Nozdrev, nebo neohrabaný medvěd Sobakevič, nelidský skrblík Pljuškin atd. Ještě bezohledněji vylíčena je vrstva úřednická, jako gubernátor, prokurátor, předseda soudní, policmejstr, poštmistr a j. Újezdní město, jež Gogol popisuje, jeví se jako království klepů, intrik a ničemností všeho druhu. Satira, kterou spisovatel bičuje jednotlivé stavy nebo osoby, není ani jedovatá, ani zlobná, spíše shovívavá a soucitná. Autor snaží se ničemnost jednotlivých osob zmírnit a omluvit, vkládaje do svého vypravování reflekse poučného rázu. I Čičikova omlouvá jako oběť vášní a praví: „Ale jsou vášně, kterých si nevyvoluje člověk ze své vůle. Narodily se už s ním, když přišel na svět, a není mu dáno sil vyprostit se z nich. Vyšší vůlí jsou řízeny a jest v nich cosi věčného, volajícího, neumlkajícího po všechen život atd.“ Podobně, když vylíčil všechnu nicotnost a směšnost života hrubé Korobočky, poznamenává: „I dost už; či skutečně stojí Korobočka tak nízko na nekonečném řebříku lidského zdokonalování?“

Nicméně dojem, jaký způsobily „Mrtvé duše“, byl hluboký a zdrcující. „Špatnosti lidské především ulekli se čtenáři,“ praví Gogol, „ulekli se toho, že druh za druhem následují hrdinové jeden horší než druhý, takže není místečka, kde by si duch ubohého čtenáře oddechl, a že se zdá po přečtení celé knihy, jako by z nějakého dusného sklepení vyšel na boží svět.“ Jsou však v románu i jednotlivá místa, která zmirňují tento úžas. Sem patří na př. lyrické partie autorovy, když ustane vypravovat a noří se v city a myšlenky vlastní, které se nerovnají citům a názorům jeho hrdin. Takové jsou i dvě apostrofy na Rusko, vyslovující předtuchu velikých osudů, které ho čekají.

Gogol posílaje r. 1842 Žukovskému první část „Mrtvých duší“, poznamenal, že mnohem větší význam přikládá částem, které mají následovat. První část u přirovnání k dalším zdá se mu býti podobná ke křídlu, „přidělanému narychlo gubernským stavitelem k paláci, který měl být vystavěn v rozměrech kolosálních“. Avšak vystavěti tento kolosální palác Gogolovi se nedařilo. Duševní převrat, který se s ním udál, zhoubně působil na jeho tvůrčí mysl. O další části „Mrtvých duší“ pracoval stále, ale tím,

co napsal, spokojen nebyl, proto dvakrát, ne-li třikrát, práci svou spálil. Dochovaly se jen úryvky, jak je spisovatel vypracoval ještě v době, kdy chystal do tisku první díl. Rekem druhé části zůstal týž Čičikov. Nehoda, která ho stihla při kupování mrtvých duší, ho nepolepšila úplně, nicméně se v duši jeho hnulo „cosi dalekého, cosi dříve ztraceného". Okolí, které ho obklopovalo, nebylo již tak ničemné a podlé jako v první části. Vyskytují se tu sice též lidé duševně a mravně ubozí, ale osoby tyto nevystupují nijak do popředí; vedle nich předvádějí se osobnosti, v nichž je zřetelná snaha po životě lepším a ušlechtilejším. Vůbec lze znamenati snahu spisovatelovu, aby byl zeslaben chmurný dojem první části „Mrtvých duší" a posílena v čtenáři sympatie k ruským lidem, kteří byli dříve vyličováni jako bídáci. O plánu a obsahu třetí části není téměř nic určitého známo. Možno se toliko dohadovat, že v ní měla býti vylíčena mravní očista jednotlivých osob, zobrazeny „lepší stránky" ruského člověka a ukázána pravá cesta k zdokonalování, k mravnímu obrození, k světlu a pravdě.

Zdá se, že marné pokusy dáti umělecký výraz těm ideám, jimiž přeplněna byla jeho duše, přivedly Gogola na myšlenku vysloviti přímo, v logické formě své názory. Tak vznikla asi jeho kniha „Vybrannyja města iz perepiski s druzjami" (1846), v níž vykládal své náboženskо-mravní, politické, sociální a literární názory a dovozoval, že na zemi nastane všeobecný blahobyt, až duch křesťanský pronikne život jednotlivců, rodin i celého státu. Na rozdíl od svých vrstevníků, kteří znali jedinou cestu k lepší budoucnosti, cestu společenských a politických reform, Gogol hledal klíč k zdokonalení společnosti lidské, ne v zevnějších poměrech, nýbrž v duši lidské; proto všecko úsilí, mající za cíl zdokonalení obecného života, má být namířeno na polepšení jednotlivých duší. Nutno především zdokonalovat mravně sebe sama a tím působit i na zdokonalení jiných. Ježto při tom Gogol podceňoval význam politických poměrů, které mají rovněž vliv na duši člověka, a ujímal se i nevolnického práva, znepřátelil si veškeru pokrokovou inteligenci současnou. Zvláště prudce vystoupil proti němu Bělinskij, dotud obdivovatel jeho talentu, nazývaje ho hlasatelem knuty, lži a nemravnosti a p. Gogol byl tím přímo zdrcen a ve své autorské zpovědi (r. 1847) smutně zvolal: „Nad živým tělem ještě živoucího člověka vykonána strašná anatomie, při níž oblévá studený pot i toho, kdo je obdařen silnou konstitucí... Duše moje zeslábla množstvím výtek; z nich mnohé byly tak strašné, že nedej Bůh, aby se jich komu dostalo."

Zvláštností talentu Gogolova, kterým se ostře odlišoval ode všech svých předchůdců, byla jeho schopnost kresliti bídnost bídného člověka, odhalovati všechno strašné bahno malicherností, které opředly život, všechnu spoustu chladných, nepatrných,

všedních povah, kterými se hemží společnost. Této zvláštnosti svého talentu Gogol byl si plně vědom, ale spolu byl přesvědčen, že je potřebí veliké hloubky duševní, aby spisovatel ozářil obraz vzatý z opovrženého života a povznesl jej za perlu básně, jak on to činil. V jeho smíchu, v jeho společenské satiře vysloven byl zřejmě stesk po ideálu, po společenské a mravní dokonalosti. Tento stesk je základním prvkem další literatury ruské a Gogol má tu zásluhu, že jej vyslovil první. Zároveň začal první ve vší hloubce analysovat ruskou společnost; romanopisci další šli po jeho stopách a rozšířili svou analysu nejen na negativní, nýbrž i na positivní stránky života ruského.

[К. Головин: Рус. роман и рус. общество. Спб. 1904². — А. Скабичевскій: Наш истор. роман в его прошлом и наст. (Соч. II). — Н. Бѣлозерская: В. Т. Нарѣжный. Спб. 1896². — В. Майков: М. Н. Загоскин: (Крит. опыты. Спб. 1899). — Е. Гаршин: Лажечников как истор. романист. Спб. 1895. — Н. Котляревскій: Декабристы (А. Одоевскій и А. Бестужев). Спб. 1907.

Н. О. Лернер: Проза Пушкина. П.-М. 1923². — М. Лопатто: Повести П. (Пушкинист III. 1918). — Б. Эйхенбаум: Путь П. к прозе (Пушкинист. 1922). — Овсянико-Куликовскій: »Печорин« (Ист. рус. интел. I.). — Б. Эйхенбаум: Лермонтов. Л. 1924.

В. Шенрок: Матеріалы для біографіи Гоголя. М. 1892—8. — В. Каллаш: Основныя особенности личности и творчества Г-я. М. 1902; Г. в воспоминаніях и перепискѣ. М. 1909. — А. Анненская: Г., его жизнь и лит. дѣят. — Овсянико-Куликовскій: Г. (Собр. соч. I.); Г. в его произведеніях. Спб. 1911². — Н. Котляревскій: Г. Спб. 1910³. — С. Венгеров: Писатель-гражданин (Очерки по ист. рус. лит. Спб. 1907). — В. Гиппиус: Г. Л. 1924. — Б. Эйхенбаум: Как сделана »Шинель« (Сквоз литер. Л. 1924). — А. Веселовскій: »Мертвыя души« (Этюды и характер. М. 1907). — В. Короленко: Трагедія писателя (Рус. Бог. 1909. 4—5). — Д. Мережковскій: Г. и чорт. М. 1906. — М. Гершензон: Завѣщаніе Г-я. (Рус. М. 1909. 5). — Н. Трубицын: Идеализм — строй души Г-я (Изв. Ак. Н. 1910. I). — Евлахов: Тайна генія Г-я. В. 1910. — І. Мандельштам: О характерѣ Гоголев. стиля. Гельсингфорс 1902.]

II. Povídky ukrajinské.

V souvislosti s etnografickým ruchem na Ukrajině obrácena byla pozornost spisovatelů ukrajinských především na život lidu a vzdělávány povídky s látkou vesnickou. Začátek učinil *Hryhorij Kvitka-Osnovjanenko* (1778—1843). Jsa z mládí slabého zdraví za vlivu strýce Narkyze Kvitky, učitele v klášteře, a Hryhorije Skovorody, častého hosta u Kvitků, osvojil si zvláštní sklon k životu asketickému a klášternímu, ale teprve po delší službě vojenské bylo mu možno vstoupit do kurjažského kláštera, kde

ztrávil čtyři léta. S jasnou myslí vrátil se pak do svého rodiště ve vsi Osnově u Charkova a se zálibou pořádal doma divadelní představení. R. 1812 povolán byl za ředitele městského divadla v Charkově, vedl správu tamního dívčího ústavu vzdělávacího, začal psáti povídky a dramata a shromáždil kolem sebe přední spisovatele tehdejší: Artemovského, Metlinského, Čužbynského a j. R. 1831 trvale se usadil v rodné vsi a do Charkova dojížděl jen v úředních věcech jako maršálek místní šlechty. Nejdříve začal psáti velkorusky, uveřejňuje v „Ukrajinském Věstniku", jehož byl delší dobu redaktorem, humoristické feuilletony a v druhém charkovském žurnále „Charkovskij Demokrit" otiskuje ruské básně. V letech třicátých počala se řada jeho skladeb ukrajinských, které zahájil povídkou „Hannuša". Povídky jeho, roztroušené po časopisech a almanaších, objevovaly se obyčejně v jazyce ukrajinském i ruském, v překladu jeho vlastním nebo cizím; souborně byly vydány v knize „Malorossijskija pověsti, razskazyvajemyja Hryćkom Osnovjanenkom" ve dvou částech (Moskva 1834 a 1837). Později k nim připojeny ještě povídky další. Kvitka byl první, jenž uvedl povídky vesnické do literatury, dříve než George Sand, Auerbach, Grigorovič a j., kteří teprve později zjednali povídkám vesnickým všeobecnou oblibu. Dosti nepříznivě soudil tehdy o tomto druhu povídek Bělinskij, který vykládal: „Mužický život sám o sobě je málo zajímavý pro vzdělaného člověka; proto je třeba velikého talentu, kdo jej chce zidealisovat do poesie... Obsah takových povídek je vždycky jednotvárný, vždycky jedno a totéž, a hlavní zájem jejich záleží v mužické naivnosti a v naivním půvabu mužického hovoru atd." Kvitka měl v té příčině správnější názor, když genesi svých povídek takto objasňoval: „Bylo mi protivné, že všichni létají pod nebesy, vynalézají vášně, vytvořují charaktery; nač se obracet napravo, nalevo a nepsat to, co bije do očí? Žije na Ukrajině a přiučiv se nářečí obyvatelstva, naučil jsem se chápat myšlenky jeho a nutil je svými slovy vypravovat obecenstvu." Kvitka mistrně vládl netoliko řečí, než i formou vypravování. Povídky jeho, jako „Maruša", „Serdešna Oksana", „Kozyrdivka", „Ščyra ljubov", „Konotopška viďma", vynikají zvláštní uměleckostí a etnografickou pravdou. Krásně a jemně vykreslené postavy ženské vloženy do reálního rámce tehdejších smutných poměrů národního života. Ženské typy u Kvitky vyznačují se vůbec zvláštní jemností kresby a hlubokou psychologickou pravdou. Podle úsudku domácích kritiků postavy Maruši a Oksany — žen milujících a strádajících — možno pokládati za předchůdkyně oněch vysoko uměleckých obrazů ženských, jaké o něco později vystoupily ještě s větší silou a krásou v básních Ševčenkových. V líčení života vesnického, v kresbě postav, v zobrazování osobních citů byl Kvitka veliký

mistr, jenž dovedl ozářiti jasným světlem lidskou duši nevolníka, hlubinu jeho lidských vášní. Některým povídkám jeho, jako „Boži dity", „Ščyra ljubov", možno vytýkati toliko rozvláčnost a sentimentální zabarvení. Didaktická tendence převládá zase v črtě „Dobre roby, dobre j bude". Pěkně je napsána povídka „Perekotypole" (máčka, mužská víra), v níž tato květina ve shodě s národní symbolikou je obvinitelkou vraždy skrytě spáchané.

Národní život v povídkách Kvitkových není ovšem vylíčen všestranně. Humánní demokratism autorův je zabarven růžovým sociálním idealismem; zakrývaje zrak před temnými stránkami nevolnických poměrů, spisovatel kreslil je z větší části tak, jak se mu jevily v ideálu. Nikde v jeho povídkách není toho ostrého odsouzení práva nevolnického, které proniká dílo Kotljarevského. V žádné své povídce nevylíčil útrapy a strádání, které před jeho zraky snášel nevolný lid, jehož povahu a zevnější stránku života uměl tak živě zobrazovat. Jeho „Lysty do ljubeznych zemljakiv" byly po mnohé stránce reakcionářské i pro tehdejší dobu. Carism, otrocká poddanost pánům tvoří osnovu těch rad, které Kvitka dával selskému stavu. Tento nedostatek politického rozhledu nevadil však, aby Kvitka bohatstvím svého díla nezaujal přední místo v nové literatuře ukrajinské. Jeho bohatý jazyk, oduševněné obrazy, etnografická věrnost popisů, shoda nálad v mnohých jeho povídkách s národními písněmi — všecko to dodává veliké ceny literární jeho dílu, které posilovalo národnický směr v ukrajinské literatuře.

Příkladu Kvitkova následovala spisovatelka *Marie Markovičová* (1834—1907), píšící s pseudonymem *Marko Vovčok*. Pocházejíc z polsko-ruské rodiny šlechtické, zdržovala se s mužem svým Opanasem Markovičem, stoupencem ideí kyrilo-metodějského bratrství, v Cernyhově, Kijevě a Nemyrově, příkladem svého muže oblíbila si prostý lid, poznala jeho život, řeč, písně a zkazky a začala psát povídky z ukrajinského života. Sbírku jich poslala Kulišovi, který je vydal r. 1858 s názvem „Narodni opovidanňa". Byly radostně uvítány; Turgeněv přeložil je do ruštiny, Ševčenko byl jimi nadšen a ruský kritik Dobroljubov velmi příznivě je posoudil vykládaje, že se dotýkají neobyčejně vážných stránek života národního. Druhá serie jejich byla vydána r. 1862. „Posmertni opovidanňa" vyšla r. 1910.

V povídkách Marka Vovčka možno rozeznávat dvě skupiny; v jedněch obsaženy jsou oživené obrázky ze života vesnického lidu, v druhých ozývají se motivy z národních zkazek a písní. Významnější jsou povídky první skupiny, zejména ty, v nichž spisovatelka vyslovila svůj protest proti zneužívání práva nevol-

nického a ujímala se prostého lidu. Povídky tyto vzbudily ohromný zájem čtenářů, neboť se dotýkaly otázky, která byla tehdy živě přetřásána a stála v popředí reformních snah. Z toho se vykládá zvláštní úspěch jejich, nehledíc ani k jejich vnitřní hodnotě umělecké. Spisovatelka v nich soucitně zobrazovala hořký osud a těžký život porobou ujařmeného lidu, zbaveného všech lidských práv a nuceného sloužit rozmarum sveřepého panstva. Nejvíce ji dojímalo utrpení nevolnických dívek a žen, ubohých obětí zvůle panské, která v nich viděla jen služebné stádo, jak je to vylíčeno v povídkách „Odarka", „Horpyna", „Katerina", „Igrušečka" a j. Při tom ráda stavěla v ostrý kontrast postavy z lidu, vytýkajíc na nich jemné stránky lidské, proti postavám z vrstev panských a statkářských, jež líčila ve světle velmi nepříznivém. Nejsilněji vyniká tento kontrast v povídce „Institutka", která i po stránce umělecké kresby náleží k nejpodařenějším. Jak lid sám prahnul po osvobození z nevolnictví, ukazovala v povídkách „Ledaščyća", „Vykup", „Kozačka". Vystupujíc na obranu přirozených práv lidu, řídila se příkladem Turgeněvovým; kazatelsky nehorlila proti právu nevolnickému, ale zcela klidně kreslila obrázky zvůle panské a utrpení lidu, na živých příkladech demonstrujíc nelidskost nevolnictví. Spisovatelka nepřestávala jen na líčení hoře nevolnického lidu, nýbrž vybírala si látku i z prostředí volných kozáků a měšťanů. V povídkách těchto, jako „Try doli", „Sestra", „Čumak", „Son", „Svekrov" a j., předváděla jednak idylické obrázky lásky a přátelství mezi kozáky, jednak se v nich dotýkala rozmanitých otázek rodinných a manželských. Při tom prostý, neuvědomělý lid značně idealisovala, připisujíc mu příliš jemné a delikátní city. Na národních písních a tradicích ukrajinských zosnovány jsou povídky „Čary", „Lemerivna", „Danylo Hruč", „Neviľnyčka", „Ivan Karmeljuk", „O devjati braťjach razbojnikach" a j. Spisovatelka dobře znala národní písně a pohádky ukrajinské, vnikla do ducha jejich a motivy v nich obsažené uměle vzdělala, oživujíc děj poutavými podrobnostmi.

Beletristická činnost Vovčkova netrvala dlouho; z pozdější doby pochází jen něco málo povídek. Nepřestala být literárně činná, ale věnovala se hlavně překladům spisů cizojazyčných do ruštiny. Ostatně její povídky vzbuzovaly největší zájem, dokud nevolnictví nebylo zrušeno; potom pozbyly již svého významu časového, nepřestaly se však líbiti i později, jak ukazují četná vydání nová. Oblibu jejich podporovalo živé líčení vesnického života, humánní tendence, v nich uložená, obratný způsob vypravování a pěkná národní dikce.

Po příkladu Marka Vovčka vzdělávali vesnickou povídku četní jiní spisovatelé, jako Aleksandra Kulišová (Hanna Barvi-

nok), Petro Kuźmenko, Mytrofan Aleksandrovyč, Danylo Slipčenko-Mordovec atd. Širší zájem vzbudily beletristické práce *Oleksy Storoženka* (1805—1874). Storoženko, potomek kozácké starešiny, zdržuje se za vojenské služby na Ukrajině, horoucně si oblíbil tamní přírodu i lid, rád poslouchal vypravování starých Záporožců a nashromáždil si bohatý materiál, z něhož vážil motivy pro své povídky „Ukrajinśki opovidanňa" (1863). Jsou silně idealisovány, jak to souvisí s jeho nadšením, jež v něm vzbuzovala příroda ukrajinská. „Naše divukrásná příroda ukrajinská, zahřátá poledním sluncem, navívá na duši símě poesie a kouzel. Jako símě zraje na nivě a ukládá se v kupy a stohy, tak i ono, to símě, zapadši do srdce a do duše, zraje slovesným klasem a ukládá se v národní povídky a legendy." Poetickými živly Storoženko okrašloval své obrazy a kreslil Ukrajinu jako nějakou pohádkovou zemi. Část jeho kreseb zakládá se na etnografickém materiálu, na zkazkách, legendách a anekdotách národních, jako „Skarb", „Žonatyj čort", „Dva braty", „Dureň", „Včy linyvoho ne molotom a holodom" atd. Jako Gogolovy povídky z maloruského života, tak i obrazy Storoženkovy vyznačují se dvěma charakteristickými rysy: spojováním živlů fantastických se skutečnými výjevy ze života a veselou komikou, která místy přechází až v karikaturu. K jiné skupině povídek spisovatel vážil motivy z minulosti Záporoží, jak se obrážela v tradici národní. Je v nich rovněž více výmyslu nežli historie, zejména v těch skladbách, jejichž děj položen do století XVII., jako „Matusyne blahosloveňe", „Stechyn roh", „Zakochanyj čort". Více historické pravdy je v povídkách z pozdější epochy Záporoží, jako „Opovidanňa Hryćka Kljušnyka", „Bratja bliznecy", „Doroš", „Mežyhorśkyj did" a j. Storoženko byl obratný vypravovatel, vládl nevšedním humorem a dovedl čtenáře příjemně bavit; nevnikal však hlouběji do vypravovaných dějů, přestávaje na líčení zevnějších zjevů, proto povídky jeho nezůstavují v duši čtenářově hlubšího dojmu. Širší základ má jediné skladba „Marko Prokljatyj", kterou autor vysoko cenil. Zdá se, že základem jejím byla nějaká legenda ukrajinská o velkém hříšníku, který je odsouzen jako věčný žid těkat po světě. Aby vykoupil sebe sama a přinesl spásu duším od něho zahubeným, koná skutky milosrdenství a pomáhá lidem v neštěstí. Děj položen je do doby Chmelnyćkého a zobrazena tu táž epocha v životě maloruském, kterou vykreslil Gogol v „Tarasu Bulbovi". Podle slov autorových historické partie této „poemy" zakládají se na podrobnostech, jež vážil z věrohodných pramenů.

Josif Jurij Fedkovyč, básník Bukoviny, proslavil se originálními obrázky, v nichž mistrně kreslil drobné výjevy ze života lidu huculského. Povídky jeho, jako „Beztalanne zakochanňa", „Try jak ridni braty", „Ljuba — zhuba", „Safat Zinyč", do-

jímaly čtenáře jednak líčením svérázného světa huculského, jednak živým vypravováním a vřelým citem, jímž jsou prodechnuty. Sám Turgeněv nadšeně je chválil.

O historický román pokusil se *Pantelejmon Kuliš*, který kromě etnografie, historie a literární kritiky pilně vzdělával obor poesie a beletrie. Nadšen jsa poesií národních banduristů a kobzarů, skládal po způsobu jejich historické dumy, v nichž opěvoval hlavní události od Vladimíra Velkého do Chmelnyćkého, a sbírku jejich vydal s názvem „Ukrajina" (1843), maje v úmyslu v nich pokračovat, až by z toho vznikla ukrajinská „Iliada". Na čas se v poesii zamlčel, teprve po smrti Ševčenkově znovu se chopil lyry, aby, jak sám praví, pokračoval v jeho díle („Nedospiv tvij dospivaju, mij brate" . . .). K tomu chyběl mu však veliký talent Ševčenkův; ani sbírka lyrických básní, dum a historických zpěvů, jež vydal s názvem „Došvitky" (1862), ani tendenční verše ve sbírkách „Chutorna poezija" (1882) s ódami na Petra Vel. a Kateřinu II. a „Dzvin" (1893) nesnesou srovnání s poesií velikého básníka ukrajinského. Nespornou zásluhou Kulišovou je, že obohatil domácí poesii četnými překlady z předních básníků evropských, Shakespeara, Byrona, Mickiewicze, Goetha, Schillera, Heina a j.

Více než jako básník Kuliš proslul jako skladatel povídek a románů. Jsou psány dílem ukrajinsky, dílem rusky. Přední místo zaujímá historický román „Čornaрada" (1857). Děj je položen do doby, kdy po smrti Chmelnyćkého Ukrajina byla rozdělena ve dvě polovice, pravobřežní, tíhnoucí k Polsku, a levobřežní, která zůstala při Moskvě. Z pohnutlivé doby sociálních bojů mezi kozáckou starešinou, která si osobovala zvláštní práva, a mezi prostými kozáky vybral si Kuliš látku k svému románu; pečlivým studiem letopisů a ústní tradice vnikl do ducha tehdejší doby a vykreslil poutavý obraz politických, kulturních a sociálních poměrů na Ukrajině v druhé polovici XVII st. Románovou osnovu tvoří láska Petra Šramenka k Lesi Čerevanivně, vylíčená v rámci širokého a mohutného hnutí sociálního, v němž strana demokratická zvítězila. Román Kulišův nebyl bez tendence, ačkoliv tato nevystupuje zřejmě v popředí, ale autor ji sám naznačil v epilogu. „Toužil jsem představit ve vší výraznosti zosobněné historie příčiny politické nicoty Maloruska a každému kolísajícímu umu dokázat, ne disertací, nýbrž uměleckou reprodukcí zapomenuté a porušené v našem ponětí stařiny mravní nevyhnutelnost sloučení v jednu říši jižního ruského plemene se severním." Na svém díle autor velice si zakládal, při čemž zcela nepříznivě posuzoval „Tarasa Bulbu" a jiné maloruské povídky Gogolovy. „Přesně vzato," vykládá Kuliš, „maloruské povídky Gogolovy málo obsahují etno-

grafické a historické pravdy . . . Gogol nebyl s to, aby prozkoumal své rodné plémě. On pohlížel na historii, na historický román ve vkuse W. Scottovském a končil to vše „Tarasem Bulbou", v němž projevil krajní nedostatečnost vědomostí o maloruské stařině a neobyčejný dar proroctví v minulosti." Taras Bulba je prý dílo efektní, potěšující obraznost, ale málo objasňující národní život. Proti povrchnímu vztahu Gogolovu k maloruské stařině a k současnému životu národnímu Kuliš staví svou hlubokou znalost jednoho i druhého a praví: „Já oddal jsem se zcela minulosti a proto moje dílo nevyšlo románem, nýbrž kronikou v dramatickém provedení." Toto podceňování povídek Gogolových z maloruského života, jež Kuliš krátce před tím nadšeně vychvaloval, možno vedle osobních motivů vykládat z jeho zvláštního názoru na lid ukrajinský. Kulišovi zdá se být lid ukrajinský vzorem mravnosti, idylické patriarchálnosti a čistoty, proto se mu více líbily sentimentální povídky Kvitkovy nežli reálnější obrazy Gogolovy.

Vedle historických povídek („Sičovi hosti", „Martyn Hak", „Potomky ukrajinśkoho hajdamactva", „Michajlo Čarnyšenko") Kuliš psal povídky ze současného života, jako „Oryśa", „Divoče serce", „Hordovyta para", „Major". Autor v nich se zálibou proti lidem, dotčeným civilisací, staví lidi prosté, kteří žijí podle zděděných tradic národních. Svůj názor o tom klade do úst Sahajdačného, reka z povídky „Major", který praví: „Prostý lid náš je jediná u nás samostatná společnost. Toliko v této společnosti při vší její nerozvitosti žijí ještě základní naše mravy, nesmíšené s ničím cizím, co není vlastní naší slovanské přírodě. Nám přísluší žíti s prostým lidem, s ním se spříbuzňovat. V prostém lidu spíše najdeš věrného, upřímného a živého člověka než ve vyšších vrstvách. U prostého lidu je ještě přátelství, láska, jimiž nepohnou žádné výpočty a vztahy." Avšak k objasnění vzájemných vztahů mezi inteligencí a lidem vesnické povídky Kulišovy mnoho nepřispěly, ježto poměry vesnické líčil v idylickém, sentimentálním osvětlení, kdežto vzdělanou společnost úmyslně karikoval. V té příčině nedosáhl té pravdy životní, jakou se vyznačují povídky Gogolovy, jež tolik podceňoval.

Základy k povídkám a románům ze společenského života položil *Ivan Levyćkyj* (1838—1918), píšící též s pseudonymem *Nečuj*. Vystudovav kijevskou duchovní akademii, byl učitelem ruského jazyka, historie a geografie na středních školách. R. 1885 odešel do výslužby a žil až do své smrti v Kijevě. Chuť psát ukrajinsky vnukl mu Ševčenkův „Kobzar" a žurnál „Osnova". První povídky jeho vycházely od r. 1867 ve lvovském časopise „Pravda" a zvlášť byly vydány r. 1871 ve Lvově s názvem „P o v i s t i

Jana Nečuja". Od té doby nepřestal být literárně činný. Levyćkyj dotýkal se ještě těžkých poměrů lidu za doby nevolnické v povídkách „Mykola Džerja" a „Rybalka Panas Kruť", ale hlavně vyličoval sociální poměry vesnické po zrušení nevolnictví. Nové hospodářské poměry lidu mnoho neprospěly, hmotná bída tísnila venkovský lid dále; místo dřívějších utiskovatelu vystoupili vyděrači noví, kteří vesnický lid vyssávali. Vedle bídy hmotné jevil se i úpadek mravní, zaviněný jednak vojáky na vsi, jednak stykem s životem v továrnách. Spisovatel doličuje to zvláště v povídkách „Dvi moskovky", „Burlačka", „Pryjateli". Bystře pozoruje život, viděl, že hlavním pramenem hmotné i duševní bídy je nedostatek vzdělání a osvícení lidových vrstev. V humoristických črtách „Ne možna babi Parasci vderžatyś na seli" a „Blahosloviť babi Palažci skoropostyžno vmerty" ukazoval, jak hrubý a nevědomý je prostý lid, oddaný pověrám a tmářství a zbavený všech zdravých náboženských a mravních představ. K tomu směřovaly i vážné obrázky ze života vesnického lidu, jako „Kajdašova simja", „Propašči" a „Žyvcem pochovani". Spisovatel vybral vůbec ze života a postavil před oči čtenářu bohatou sbírku lidí ztracených a za živa pochovaných, kteří byli ubohými obětmi současných poměrů sociálních. Největší nebezpečenství společenské spatřoval však Levyćkyj v odnárodňování vyšších vrstev, které lehce podléhajíce vlivům polským nebo velkoruským, zříkaly se své národní osobitosti, přijímaly mravy a způsoby cizí a s pohrdáním se odvracely od lidu, z něhož pošly. V povídce „Pryčepa", která se velice líbila, zobrazuje se neblahý vliv polské šlechty na inteligenci ukrajinskou a „Chmary" věnovány jsou zase vlivu velkoruskému. V „Chmarách" jsou věrně zobrazeny kulturní a společenské poměry v Kijevě v letech šedesátých a působení kultury velkoruské na ukrajinskou mládež. Vlivem polským a ruským vyryta byla hluboká propast mezi inteligencí ukrajinskou a lidem. Spisovatel byl přesvědčen, že propast tuto třeba překlenouti, proto v povídkách „Chmary" a „Nad čornem morem" předvádí jednotlivce, kteří se o to pokoušejí.

[Н. Марков: Квитка-Основьяненко (Кіев. Стар. 1883. VI). — В. Науменко: Кв.-Осн. (ib. 1893. VIII). — Д. Багалѣй: Истор. повѣсти и статьи Квитки (ib.). — Н. Баженов: Квитка. Библіогр. указатель. Спб. 1910.

Н. Добролюбов: Черты для характеристики рус. простонародья (Соч. III.). — І. Франко: Марко Вовчок (Лит. Н. Вісг. 1907, VIII—IX). — С. Єфремов: М. Вовчок. Литер. характ. Київ 1907. — В. Доманицкий: М. О. Маркович (Лит. Н. Вісг. 1908. I).

І. Стешенко: О. Стороженко (Зап. Т. Шевч. 43). — І. Житецкій: Украін. оповидання Стороженка (Кіев. Стар. 1905. IX). — М. Драгоманов:

Про гал.-руське письменство. Передне слово до »Повістей Федьковича«. Київ 1876.

І. Левицкий: Автобіографія (Світ 1881). — С. Ефремов: Бытописатель порефор. Украины (Кіев Стар. 1905. I).]

III. *Romanopisectví polské.*

Na počátky romanopisectví polského v XIX. st. vlivně působil Rousseau „Novou Héloïsou" a Goethe „Wertherem". Za podnětu jejich napsal *Ludwik Kropiński* povídku „Julia i Adolf czyli nadzwyczajna miłość dwojga kochanków nad brzegami Dniestru" (1810), kterou byl zahájen sentimentální směr v beletrii polské. Povídka „Malwina czyli domyślność serca" (1816) od *Marie kn. Wirtemberské* je tím pozoruhodna, že se v ní vedle wertherovské nálady ozývají ohlasy ossianské a selankový sentimentalism z doby Kniaźninovy. V povídce je mnoho materiálu autobiografického a sebeanalysy psychologické, což jí dodává zvláštní ceny. Za nejlepší ze sentimentálních povídek polských, vzniklých za vlivu Rousseauova a Goethova, pokládají se „Nierozsądne śluby" (1820) od *Feliksa Bernatowicze;* mluva lásky našla v nich silný a vřelý výraz. Zato do krajností stupňovala sentimentální náladu *Łucye Rautenstrauchová* v povídce „Emmelina i Arnolf" (1821).

Proti plačtivým sentimentálním povídkám ozval se protest. Vyslovil jej *Fryderyk Skarbek* v povídkách „Chwila wesołości" (1822) a „Historya wielu małżeństw", v nichž varoval před sentimentální láskou, jak se líčí v současných povídkách. Ještě silněji reagoval proti sentimentalismu v povídkách „Pan Antoni" (1824) a „Podróż bez celu" (1825), v nichž následoval jednak humoristu Sterna, jednak povídky dobrodružně-mravoličné typu Lesageova. Nejlépe se mu podařila mravoličná povídka „Pan Starosta" (1826), založená na vlastních živých vzpomínkách z mládí a zachycující lidi, mravy, obyčeje a zábavy jejich s nevšední plastičností. V líčení mravoličných obrazů následovala ho *Elżbieta Jaraczewská,* převyšujíc ho reálnější kresbou výjevů ze života a výraznější charakteristikou osob. V povídkách „Zofia i Emilia (1827), „Wieczór adwentowy" (1828), „Pierwsza młodość pierwsze uczucia" (1829) dotýkala se problémů vychovatelských a horlila zejména pro lepší výchovu dívek, která by z nich vytvořila bytosti vzdělané a samostatné. Názory její na lid, na potřebu osvoboditi sedláky a dbáti o jejich vzdělání dýší šlechetným lidumilstvím a duchem pokrokovým.

Povídky sentimentální a mravoličné byly vystřídány *historickým románem* typu Scottova. V Polsku měl Scott úspěch neobyčejný; v l. 1826—30 přeloženo bylo devět jeho románů a po

r. 1830 překladů přibylo mnohem více. Půda pro historický román byla v Polsku již dříve připravena, neboť po ztrátě samostatnosti obracely se bezděky zraky od neblahé přítomnosti k slavné minulosti. Záliba v látkách historických tu již byla, Scott ukázal jen nový způsob malby obrazů z dob dávno minulých. Bezprostředně po prvním pokuse o historickou povídku „Jan z Tęczyna“ (1825) od *Niemcewicze* vyšel román *Felikse Bernatowicze* „Pojata, córka Lezdejki albo Litwini w XIV. w.“ (1826), který se vzoru anglickému mnohem více přibližoval. Byl to svého času nejlepší historický román polský, vyličující významnou událost — spojení Polsky s Litvou —; překlad francouzský, anglický, německý a ruský výmluvně svědčí o jeho oblibě. Autor konal k němu bedlivé studie a dovedl děj poutavě a barvitě vypravovat. Mnohem slabší byla jeho druhá povídka historická „Nałęcz“ (1828) z doby Kazimíra Velkého. Od povídek mravoličných k historickým obrazům přešel také *Skarbek*, složiv dvě povídky „Tarło“ s látkou z počátku XVIII. st. a „Damian Ruszczyc“ (1827) z konce XVII. st., z nichž toliko druhá se mu zdařila. Za vlivu Scottova skládal *Z. Krasiński* na počátku své činnosti literární povídky historické. Na další vývoj historického románu vydatně působil „Pan Tadeusz“ Mickiewiczův, na jehož komposici nemalý vliv měly romány W. Scotta.

Další osudy románu v Polsku nejlépe ilustruje činnost předního romanopisce polského *Józefa Ignáce Kraszewského* (1812—1887). Narodil se ve Varšavě a dětská léta ztrávil na vsi v starém dvorci šlechtickém uprostřed pěkné přírody podlaské. Studie universitní, jimž se oddal ve Vilně, byly r. 1830 přerušeny povstáním, v němž neměl sice přímého účastenství, nicméně byl vězněn a potom internován ve Vilně. Zjednav si dovolení vrátit se k rodičům na ves, žil přes dvacet let na venkově jako majetník dvorců v rozmanitých dědinách volyňských. Potom odstěhoval se do Varšavy, kde redigoval „Gazetu Codziennou“ a r. 1863 trvale se usadil v Drážďanech a oddal se s nadlidskou téměř energií pracím literárním. Aby se nezbavil možnosti vrátit se do vlasti, přijal pseudonym *Bohdan Bolesławita*, jímž se kryl před úřady ruskými. Na konci života stihla ho těžká nehoda. R. 1883 byl zatčen, obviněn z vyzvědačství na prospěch francouzské vlády a odsouzen na $3^1/_2$ roku do žaláře. Za dvě léta byl churavý a vetchý stařec na přímluvu a na kauci kn. Ant. Radziwiłła uvolněn na půl roku z vězení, kam se již nevrátil. Zemřel r. 1887 v Ženevě.

Kraszewski byl duch neobyčejně všestranný, pružný, vnímavý a obrovské pracovitosti. Jeho spisy básnické, literárně a kulturně historické, publicistické, esteticko-kritické, archeologické tvoří samy sebou už pěknou knihovnu. Vhodně bylo řečeno, že napsal téměř více knih, než průměrný inteligent může

přečísti v životě. Bylo mu 18 let, když uveřejnil první povídku „Pan Walery". V prvních jeho pracích beletristických je zřejmý vliv Sterna, Jean Paula a Hoffmanna. V technice vypravovatelské byly mu vzorem anglické romány mravoličné jako dříve Skarbkovi. Plačtivý sentimentalism se mu protivil; silnější byl sklon k střízlivému pozorování skutečnosti a k satiře. V jeho tvorbě literární možno rozeznávati dvě hlavní periody: volyňskou do r. 1859 a drážďanskou od r. 1863 až do smrti. Čtyřletý pobyt ve Varšavě (1859—1863) tvoří most mezi oběma.

Práce jeho z periody volyňské možno rozděliti v tyto druhy: povídky ze života šlechty, povídky ze života lidu vesnického, povídky subjektivního zabarvení a povídky historické.

Kraszewski zdržoval se mezi šlechtou volyňskou, litevskou a ukrajinskou, dokonale poznal její způsob života, mravy a názory a svá pozorování vetkal do svých povídek. Byl pozorovatelem bystrým a zároveň přísným, nezakrývaje vad, jimiž společnost šlechtická byla stižena. V řadě obrázků a charakteristik, obsažených v povídce „Latarnia czarnoksięska" (1843—1844), se zřejmou satirou vytýkal pokleslost šlechty, její lenivý a rozmařilý život, nedostatek vzdělání a ztrátu smyslu pro povinnosti občanské. Druhá část „Latarny" je věnována převahou kresbě života měšťanského a z části židům. V povídkách „Komedjanci" (1851) a „Dwa światy" (1856) vylíčena je vyšší aristokracie jako třída neschopná práce veřejné a občanské, žijící jako cizopasník na těle nižší šlechty a lidu.

Nad tyto kresby šlechtické uměleckými přednostmi povznášejí se povídky ze života lidu. Kraszewski byl vlastní tvůrce polské povídky vesnické. Dřívější pokusy uvésti lid do beletrie, na př. od Marie z Czartoryských „Powieści wiejskie" (1819) a Tomáše Massalského „Pan Podstolic" (1831—3), neměly zvláštního významu. Vesnické povídky Kraszewského možno rozděliti ve dvě skupiny. V první základním motivem je svádění vesnických divek a žen se strany všemocných statkářů a jejich správců. V povídce „Ulana" (napsané roku 1842) zobrazen je tragický osud vesnické krasavice, kterou znuděný synek statkářův odloudil od muže a dětí; nasytiv se její oddané lásky, opustil ji a oženil se s jinou. Ulana nemohouc přežíti tuto ránu, v zoufalství se oběsila; její muž zapáliv z pomsty dvůr statkářův, skončil rovněž sebevraždou. Mezi nejlepší povídky vesnické náleží „Budnik" (1848), vyličující tragický osud rodiny budníka (Mazura), jehož dceru svedl lehkomyslný syn statkářčin; nešťastná dívka zešílela a budník sám po její smrti žalem se utrápil. Vypravování je napínavé, charakteristika osob sytá a vývoj děje psychologicky vysvětlen; živě je zobrazen život budníků (Mazurů) uprostřed okolního lidu a znemravňující vliv židů na vesničany. Před-

mětem „Historje kołka w płocie“ (1860), přeplněné sarkasmem a ironií, jsou děje vesnického hocha, který měl od přírody skvělé nadání hudební, nadání toto přišlo však vinou prostředí úplně nazmar; když pak ho zklamala i láska, upadl v šílenství.

Povídky druhé skupiny spojuje myšlenka vyrovnati propast mezi panstvem a vesnicí. Uměleckým provedením v popředí tu stojí delší povídka „Ostap Bondarczuk“ (1847). Ostapovi, opuštěnému sirotku selskému, dostalo se přízní panstva universitního vzdělání a hodnosti doktora lékařství. Navrátiv se do rodné vsi, zamiluje se do dcery hraběte, která lásku jeho opětuje, avšak hrdý hrabě úmyslně ho uráží, hledě naň stále jako na svého poddaného. Nemaje naděje dosíci ruky milované Michaliny, vzdálí se v odlehlou ves, kde o samotě žije jako lékař a ochránce lidu. Michalina vdá se za nemilovaného synovce otcova Alfreda. „Jaryna“ (1850), umělecky mnohem slabší, obsahuje další osudy Ostapovy. Alfred povolá Ostapa, aby zachránil jeho hynoucí majetek, a svěří mu péči o Michalinu. Ostap, aby potlačil v sobě lásku k Michalině, ožení se s dívkou selskou Jarynou, která ho upřímně milovala. Michalina ocení veliké sebezapření Ostapovo, ale když manžel její zemře a ruka její je volná, vidouc nemožnost spojení s Ostapem, upadne do těžké nemoci, z níž už nevyvázne. Ostap s těžkým srdcem vrátí se do své chaty k Jaryně a věnuje se zase péči o vesničany. V prostředí vesnickém rozvíjí se též pěkná selanka „Jermoła“, idealisující poměry života vesnického. Nejúplněji a nejvěrněji obráží se život vesničanů v poutavé „Chatě za wsią“ (1853). Kraszewski dokonale poznal neblahý osud selského lidu, stenajícího pod jhem nevolnictví, a svými povídkami hleděl proň vzbuditi sympatie obecenstva. Ačkoliv ve svých kresbách často nanášel barvy příliš silné, nepřeháněl přece svou tendenci, nerušil úmyslně uměleckou pravdu, takže po stránce umělecké jeho povídky vesnické patří mezi nejlepší díla, nehledíc ani k jejich důležitému významu sociálnímu.

V jiné řadě povídek romanopisec zobrazoval své vlastní sny, tužby a zápasy umělecké. Založeny jsou větším dílem na kontrastu mezi realitou a skutečností, mezi romantickým sněním a skutečným životem. Hrdina povídky „Poeta i świat“ (1839), žijící obrazností a básnickým sněním, chtěl by, aby se život podobal básni; nejsa schopen srovnati se s životem všedním, klesá mravně a oddá se pití. S uchvacující silou slova a poetickým vzletem vysloveny tu vnitřní boje, jaké ideálně vznícený jednotlivec musí sváděti s prozaickými představiteli všedního života. Byla to první povídka Kraszewského, která měla ohromný úspěch. Zklamání nadšeného snílka, plného zápalu pro krásu a dobro, věřícího v možnost úplného štěstí, je předmětem po-

vídky „Pamiętniki nieznajomego“ (1846). Psychologicky a umělecky jemně je vykreslena povídka „Sfinks“ (1846); hrdina její malíř, nenalézaje ani uznání pro své umělecké výtvory, ani štěstí mezi lidmi, odřekne se světa a hledá pokoj duševní v klášteře, aby sloužil Bohu a umění.

Historie poskytovala Kraszewskému hned od počátku vítanou látku k dramatům („Halszka z Ostroga“, „Tęczynscy“), k bohatýrským eposům z dějin Litvy („Anafielas“) i k povídkám. Historického románu, jak jej W. Scott uvedl do literatury, Kraszewski si mnoho nevážil, nazývaje Scotta posměšně „kulhavým bůžkem Skotska“. Ideálem jeho byl román, opřený o pečlivé studie historické, v němž by se zrcadlila „skutečná pravda“, ale pravdu tuto umělecky zobraziti Kraszewski nedovedl. Větším dílem parafrazoval jen kroniky a historie domnívaje se, že tím vyhovuje požadavkům historické povídky. Proto z četných prací jeho tohoto druhu žádná nemá mimořádné ceny. K lepším jeho kresbám historickým možno počítati „Zygmuntowskie czasy“ (1846—7), v nichž jsou barevné obrázky kulturní z tehdejší doby. Tak i předností povídky „Dyabel“ (1855) z časů Stanislava Augusta je hlavně živá kresba lidí a mravů současných.

Kraszewski usadiv se v Drážďanech, nepřestal bedlivě sledovat národní a kulturní život ve své otčině, dopisoval téměř do všech čelnějších časopisů ve Varšavě, Krakově, Lvově a Poznani a měl ohromný vliv na nesčetné čtenáře, jejichž byl učitelem, rádcem i kritikem. Jeho ročenky „Rachunki“ (1866—1869) podávaly podrobné, kriticko-polemické zprávy o všech významných zjevech národního života. Zřídiv si vlastní knihtiskárnu, rozvinul rozsáhlou činnost publikační. V cyklu povídek „Obrazki współczesne, narysowane z natury“, vydávaných s pseudonymem *B. Bolesławity,* zpracoval zážitky, dojmy a postřehy, jichž bezprostředně nabyl za vzrušeného hnutí národního v l. 1860—4. Nejdříve v povídkách „Dziecię Starego miasta“ (1863), „Szpieg“ (1864) a „Czerwona para“ (1864) s nadšením líčil zjevy budícího se ruchu národního ve Varšavě, velebil povstalecké hnutí a káral lidi chladné a zdrželivé. V dalším obraze „Moskal“ (1865) již mnohem střízlivěji posuzoval povstání a v povídce „My i oni“ (1865), t. j. Poláci a Rusové, přímo je odsuzoval a pokládal za čin lehkomyslný. Na otázku, co třeba dále činit, odpovídal v duchu historiosofie velkých básníků v povídce „Rzym za Nerona“ (1866), líčící utrpení prvních křesťanů, ústy Tymoteusze: „V spiklenectví není naše síla, leč v pokoření a utrpení ... Nechť snují spiknutí ti, kteří věří v sebe; kdo věří v Boha, nechť v Boha doufá ...“ V jiné skupině povídek objasňuje stanovisko, jaké zaujímali k povstání židé („Żyd“ 1865—6) nebo Němci v Rusku usedlí („Na wschodzie“ 1866) atd.

Když r. 1863 sklesly vlny romantického nadšení a na místo něho nastoupil střízlivý positivism a ozvala se hesla organické práce, Kraszewski reaguje na všecky změny a směry národního života, objasňoval v četných povídkách význam těchto nových proudů. Vybíral si látku hlavně ze života měšťanů, šlechty a vyšší aristokracie, opomíjeje již život vesničanů. Ve smyslu positivismu hrdinou jeho povídek nebyl už básník a umělec, leč zemědělec, inženýr a kupec, vůbec člověk dělný, pracovitý a užitečný bez zřetele, z jakého stavu pochází. Povídky jeho čím dál tím více nabývaly zabarvení tendenčního. Sám si toho byl vědom a vykládal to takto: „Povídky mé jsou tendenční, neboť já dosud žiji s dobou svou a vlastí a každé chvění probíhající masami obráží se ve mně ... Bojovat třeba podle pravdy svého svědomí zbraní, jakou dal Bůh do dlaní, a ne spekulovat talentem a stylem, abych vavříny vyprocentoval.“ Z četných jeho povídek, v nichž zobrazoval změněné poměry společenské, nad jiné vynikají plastickou kresbou postav a uměleckou komposicí „Moriturі“ (1874—5), výstižný obraz rodinného úpadku knížat Brańských, kteří se nedovedli přizpůsobit novým podmínkám života. Chtě ukázati, že aristokracie jen vlastním přičiněním a prací rukou svých může se znovu obrodit, napsal povídku „Resurrecturi“ (1875). Čím více mu skutečnost podávala látky k malbě úpadku aristokracie, tím méně ji nalézal při líčení obrody aristokratické rodiny; proto nedosáhl v „Resurrecturi“ té životní pravdivosti, jakou se vyznačují „Morituri“.

Vedle povídek a románů ze současného života polského Kraszewski skládal v době drážďanské se zálibou povídky historické. Pobyt v Drážďanech, kde měl příležitost studovati v archivech a knihovnách, prohloubil jeho vědomosti historické, zejména ze st. XVIII. Většina jeho kreseb historických týká se této doby. Maje v moci bohatý materiál, dovedl kresliti obrazy neobyčejně barvité a plastické. Mezi nejlepší povídky historické náleží „Hrabina Cosel“ (1873), sytý obraz poměrů a mravů za Augusta II. Lehkomyslný život vyšších vrstev varšavských na konci XVIII. st. s řadou významných postav historických zobrazuje povídka „Pod blachą“ (1881). V drobnější kresbě „Ostatnie chwile księcia wojewody“ (1875) podána znamenitá charakteristika knížete Radziwiłła „Panie kochanku“. V posledním desítiletí svého života Kraszewski pojal velkolepý plán vylíčiti dějiny Polska v obrovském cyklu historických povídek. Skutečně napsal 28 povídek o 79 svazcích. Nejpodařenější z nich je „Stara baśń“ (1876), podávající obraz Polsky z doby báječné za Piasta a Popiela.

Kraszewski nevytvořil žádného arcidíla, které by oslňovalo ideově nebo stylově, nicméně zaujímá v dějinách literatury a kultury polské významné místo. Zásluhy jeho jako neúnavného pra-

covníka národního, šiřitele osvěty, rozněcovatele duševního života a učitele všeobecně se uznávají. Jako umělec nehonil se za vavříny, rozdával jen „režný chléb", jak sám skromně pravil. Ale svou rozsáhlou, různostrannou tvorbou beletristickou rozšířil obec čtenářskou, naučil zejména šlechtu, která se dosud krmila hlavně francouzskými romány, všímati si beletrie domácí, svým vrstevníkům i generaci mladší odkryl v životě národním bohaté zdroje látek a tím dal pevný základ polskému romanopisectví.

Vedle Kraszewského druhým významným autorem povídek mravoličných byl *Józef Korzeniowski*, známý dramatik. Povídka „Spekulant" (1845) zjednala mu jméno. Spekulantem je August Molicki, hledající bohaté ženy, aby jejím věnem ukojil svou touhu po jmění a blahobytu. Povídka Korzeniowského bez zřetele k tendenci v ní obsažené příznivě se lišila od současných povídek polských umělou a pečlivou komposicí, sytou charakteristikou osob a psychologickou kresbou. Na základní problém a osnovu její, jakož i na technickou stránku nemálo působil Balzac. Vliv jeho je ještě zřetelnější v druhé obsáhlé povídce Korzeniowského „Kollokacja" (1847), složené stylem dramatičtějším. Osnovou děje je láska Kamily, dcery vyděračského aristokrata, k zchudlému šlechtici. Kamila zůstane přese všecky překážky otcovy milenci svému věrná a po smrti otcově se zaň vdá, napravivši všecky křivdy, jichž se dopustil ziskuchtivý otec. V rámci tohoto děje autor vykreslil skvostný obraz ze života drobné šlechty, zachytil pevně význačné typy její a poutavé líčení okořenil lehkým humorem. Ze života varšavské společnosti vybral si látku k povídce „Wędrówki oryginała" (1848); jako umělecký celek nevyrovná se povídkám předchozím, má však jednotlivé episody skvěle vykreslené. V hlavní osobě Julisi zobrazena je energická povaha ženská, prahnoucí po volném sebeurčení. Povídky tyto měly značný úspěch a povznesly Korzeniowského mezi přední beletristy tehdejší.

Obrazy ze současného života šlechtického a salonního jsou hlavním předmětem dalších jeho povídek; výjimku tvoří toliko „Pan Stolnikowicz wołyński", jediný, slabý pokus autorův o povídku historickou s látkou ze XVII. st. Povídky Korzeniowského ze života jsou vesměs poutavě vypravovány, mají však nestejnou hodnotu uměleckou. K skladbám umělecky dokonalejším patří „Tadeusz Bezimienny" (1853), k němuž vážil látku ze vzpomínek z mládí na známé osoby a příhody; kreslil je svěžími barvami a celé dílo prodechl vřelým citem. V „Emerytě" (1851) plně zachytil postavu vyloužilého profesora latiny Cypriana, jeho skromné, tiché dcery a prostředí, jež je obklopovalo. Povídka „Garbaty" (1853) ze života uměleckého věnována je rozmanitým otázkám umění; hrdina její Ma-

ryan je ideální vzor dobroty a sebeobětování. Umělecky nejvíce zaokrouhlená a soustředěná je povídka „K r e w n i“ (1857), široký obraz společenský, do něhož pojaty a znamenitě vykresleny nejen rozmanité vrstvy šlechtické, než i svět finanční, zbohatlí židé, nižší úřednictvo a stav řemeslnický. Předmětem děje jsou osudy dvou bratří Zabužských, z nichž jeden odvrhne pýchu rodovou, vyučí se truhlářství a ruční prací domůže se samostatnosti; druhý jsa slabší povahy, hraje si na genia, přivykne životu pohodlnému a zahálčivému, konečně vstoupí do ruského vojska a teprve potom obrodí se fysicky i morálně.

Korzeniowski nebyl přívržencem hesla, že umění je samo o sobě cílem, naopak hned od počátku své činnosti literární byl ušlechtilým utilitaristou, který chce uměním sloužit životu. Ve shodě se svou povahou rád předváděl lidi střízlivého rozumu, rozvážné a umírněné; pro lidi citových výbuchů a prudkých vášní neměl porozumění a nedovedl je kreslit. Jako umělec měl nevšední talent, ale geniálním nebyl a nových drah nerazil. Byl však vnímavým a bystrým pozorovatelem a uměl plasticky kreslit osoby a poměry se všemi odstíny a rozmanitostmi. Povídky jeho, stylisticky velmi pečlivě upravené, nepozbyly dosud své zajímavosti a byly hojně překládány, zejména do češtiny.

V době, kdy Kraszewski nebyl ještě populární a Korzeniowski vzdělával drama, strhl na sebe pozornost doma i v cizině originálním talentem *Michał Czajkowski* (1804—1886), rodem z Ukrajiny. Vzdělával se v soukromém ústavě Angličana Wolseye v Berdyčově, kde — podle líčení samého Czajkowského — měl převahu duch kozácký a tradice kozácké, šířila se „zlatá duma“ o hetmanech Ukrajiny a učitelé byli nadšenými ukrajinofily a přívrženci ideje slovanské. R. 1831 Czajkowski připojil se k ruchu povstaleckému a žil potom v emigraci v Paříži, kde se oženil. Přistoupiv k aristokratické straně Ad. Czartoryského, pojal plán navázati politické styky s Tureckem, zejména se Slovany balkánskými ve prospěch Polska. Pod záminkou studií etnograficko-historických mezi Slovany pod vládou tureckou poslán byl od vlády francouzské do Turecka. V Cařihradě poznal Ludviku Śniadeckou, první lásku Jul. Słowackého, a vášnivě si ji zamiloval; měla ohromný vliv na jeho další činnost. Aby mohl svobodně agitovat mezi Slovany balkánskými a Rumuny proti Rusku, přijal islam a jako Sadyk-paša velel v krimské válce kozákům tureckým. Zklamán jsa konečně ve svých plánech, znenáhla změnil své smýšlení o Rusku a vyžádav si od cara amnestii, usadil se r. 1872 v Kijevě, kde začal slovem i písmem propagovat potřebu shody Poláků s Ruskem jakožto středem Slovanstva. Vida však nezdar svých plánů a stíhán jsa nadto

neshodami rodinnými, úplně klesl na mysli a sebevraždou ukončil svůj dobrodružný život.

Bohatou činnost beletristickou rozvinul v l. 1837—1841. První sbírka jeho povídek „Powieści kozackie", vydaná r. 1837 v Paříži, měla úspěch přímo báječný. Po ní následovaly rychle povídky další: „Wernyhora", „Kirdžali", „Gawędy", „Stefan Czarniecki", „Hetman Ukrainy", „Koszowata", „Ukrainki", „Owruczanin". Všecky tyto povídky byly od čtenářů téměř hltány a mnohé z nich překládány do češtiny, srbštiny, franštiny, němčiny a angličtiny. Oslňovaly fantasii čtenářů novostí látky, živelností a barvitostí líčení a temperamentem autorovým. O vzniku jejich Czajkowski vykládá v úvodě k „Wernyhorovi": „Nudno mi, teskno bylo v cizině (v emigraci). Vložil jsem do pochvy šavli praotců a začal jsem znovu snít o své dumce — kozačině; začal jsem psát pověsti kozácké a Wernyhoru." V umění vypravovatelském byli mu vzorem vedle Scotta a Mickiewiczova „Pana Tadeusze" francouzští romanopisci. Látky poskytovala mu dílem historie, dílem tradice. Poutavé obrazy z doby bojů Poláků a Švédů za vojevůdce polského Stefana Czarnieckého († 1655) obsahuje „Stefan Czarniecki", nejlepší svého času historická povídka polská, obsahující stejnou látku jako Sienkiewiczova „Potopa". Na pověstné řeži humanské roku 1768 zosnována je povídka „Wernyhora". Vystupují v ní tři živly: Poláci, kozáci a agenti Kateřiny II., podněcující lid k vzpouře. Proti hajdamakům Železniakovi a Hontovi postaven je ataman kozáků Nekrasa, typ hrdiny, a Wernyhora, věštec ukrajinský, oba věrně oddaní Polsce. Czajkowski vybíral si vůbec takové události, v nichž se Poláci a kozáci jevili jako přátelé a spolubojovníci. Vzpoury hajdamaků dotýká se též „Koszowata". Předmětem povídky „Hetman Ukrainy" je smrt známého hetmana kozáckého Ivana Vyhorského. Děj „Kirdžali" vzat je ze světa turecko-slovanského, který je vylíčen stejnými barvami jako svět kozácký. „Owruczanin" týká se výpravy Napoleonovy na Rus a zakládá se na tradici.

Nejoblíbenějšími reky Czajkowského byli kozáci; netvořil jich podle historie, nýbrž silně je idealisoval a líčil jako lidi rytířského ducha, srostlé s koňmi, se šavlí v ruce, stále hotové k boji a seči a nelekající se žádného nebezpečenství. Postavy jejich kreslil sytě a barvitě a dovedl pro ně získati sympatie čtenářovy. Poutavost dějů zvyšoval líčením situací napínavých, nezvyklých a nebezpečných, jak se tomu naučil od romantiků francouzských. Pro krásu přírody ukrajinské měl vnímavé oko a živě ji popisoval. Vypravovatelem byl mistrným; dikce jeho je básnicky vzletná, nenucená, často propletená i hrubými výrazy z řeči lidové. Pozdější jeho povídky, jako „Dziwne życia Polaków

i Polek“ (1865), „Bulgarya“ (1872), „Nemolaka“ (1873) a „Legendy“ (1885) neměly už toho významu.

Zvláštním druhem historického vypravování v Polsku staly se memoáry, jejichž vzorem byly zajímavé „Pamiętniki Jana Chryz. Paska“, vydané r. 1836. První takové memoárové obrázky skládal Jan Chodźko; vypravoval v nich slohem prostým a pohodlným své vzpomínky na lidi a příběhy ve svém okolí. Příkladem jeho povzbuzen byl *Ignacy Chodźko* (1794—1861) skládati podobné obrázky ze života šlechty litevské. R. 1836 uveřejnil „D o m e k m o j e g o d z i a d k a“ jakožto první ukázku „Obrazů litevských“, jichž vyšlo do r. 1850 pět serií. S počátku lišil se od svého předchůdce hlavně tím, že své vypravování protkával hojnými živly reflexivními. Když pak vyšly „Pamiątki Soplicy“ Rzewuského, řídil se v ostatních seriích jeho vzorem. Povídky jeho poutaly vypouklou charakteristikou postav, věrným líčením mravů a obyčejů, živým dialogem a pěknými popisy přírody litevské. „Brzegi Wilii“ a „Pamiętniki kwestarza“ nejvíce se líbily. Ve sbírce „Podania litewskie“, která tvoří pokračování „Obrazů“, měly jen drobné povídky skutečnou cenu uměleckou; delší skladby se mu nedařily. Tvůrčí fantasie neměl a byl silný jen tehdy, když se opíral o živou tradici ústní.

Významné místo ve vývoji polské povídky historické zaujímá *Henryk Rzewuski* (1791—1866), potomek zámožné rodiny magnátské. Vychován byv v tradicích staropolských, vzdělával se v ústavech soukromých za vedení učitelů francouzských a německých, hlavně kněží, v duchu konservativním a katolickém. Vzdělání své dovršil delším pobytem v Paříži a častými cestami po Evropě, zůstal však po celý život ztuhlým konservativcem a nepřítelem pokroku, jak ukazují zejména jeho „Mięszaniny obyczajowe“, obsahující obrázky mravoličné, články literární, filosofické a historické. Rzewuski měl originální dar výmluvnosti a uměl poutavě vypravovat o dávných příbězích a lidech. Spisovati začal teprve ve věku zralém. R. 1839 vyšly v Paříži anonymně jeho „P a m i ą t k i S e w e r y n a S o p l i c y, c z e ś n i k a p a r n a w s k i e g o“ a měly nesmírný úspěch. Skládají se z 25 gawęd, volně spolu spojených, jež vypravuje starý konfederát Soplica, a podávají živě vykreslený a široký obraz ze života šlechtického za časů Stanislava Augusta. Vypravování je poutavé a barevné, popisy osob, zvláště Karla Radziwiłła „Panie kochanku“, plastické, humor upřímný a nenucený, jazyk a styl bohatý a originální. Šlechtická gawęda dosáhla jimi svého vrcholu. Autor odkrývá však jen světlé stránky tehdejšího života šlechty, přemrštěně jej velebí a vady tendenčně zamlčuje. Všecky přednosti vypravovatelského umění Rzewuského zazářily v arcidíle jeho, románu „L i s t o p a d“ (1845). Historické události

tvoří jen základnu, z níž vyrůstá velkolepý obraz mravů a obyčejů tehdejších. V obraze tom do popředí vystupuje konflikt dvou světů a kultur, na něž se tehdy rozdělovala společnost šlechtická, na jedné straně živel staropolský, sarmatský, opřený o náboženství a tradice domácí, na druhé straně živel reformní, pokrokový, usilující o změny politické i soukromé v duchu západoevropském. Autor snažil se objektivně vylíčiti oba proudy, nicméně není nesnadno vycítiti skrytou jeho tendenci přesvědčiti čtenáře, že běda tomu národu, který se odřekne vlastní kultury, vyrostlé z představ náboženských, a následuje reformátorů, jejichž poslání není od Boha. Románovou osnovu děje tvoří osud dvou bratří Strawińských, z nichž jeden je přívržencem strany pokrokové a druhý stoupencem strany staropolské, a milostný poměr obou k Zofii Kunické. Veliký význam románu je nesporný; až do Sienkiewicze byl to nejlepší historický román polský.

Další historické kresby Rzewuského neměly už toho významu jako „Listopad". Dokud autora podporovala živá tradice, vypravoval skvěle, jakmile sáhl do dob starších, umění jeho sláblo. Nejlépe se mu ještě zdařily povídky „Zamek krakowski" (1847—8), líčící tragické děje Samuela Zborowského, a „Adam Śmigielski" (1851), jejímž rekem je polský vůdce partyzanských rot za Augusta II. a Stanislava Leszczyńského. Mnohem slabší jsou „Rycerz Lizdejko" (1852), „Zaporožec" (1854) a „Paź złotowłosy" (1858).

Oba druhy románu, historický i společenský, pilně vzdělával *Zygmunt Kaczkowski* (1825—1896). Rodem ze země sanocké, kde šlechta zachovávala zvyky staropolské, studoval na universitě lvovské a připojil se k ruchu demokratickému. Roku 1846 za bouří revolučních byl s otcem od sedláků zajat a uvržen do vězení ve Lvově, odkudž byl teprve r. 1848 propuštěn. Zásad demokratických se zřekl a připojil se k šlechtě konservativní. Od r. 1863 žil v cizině, nejdříve ve Vídni, potom v Paříži, kde zemřel. Literární oblibu zjednal si drobným obrázkem historickým „Bitwa o chorążankę" (1851). Byla to první, velice podařená ukázka z cyklu povídek „Powieści ostatniego z Nieczujów". Kaczkowski podle vzoru Rzewuského vybral si za vypravovatele jejich postavu smyšleného Martina Nieczuje, nadšeného pro staré tradice šlechtické. Vedle drobnějších kreseb, jako „Bitwa o chorążankę", „Swaty na Rusi", Mąż szalony", největší úspěch měla delší povídka „Murdelio" s postavou tajemného, „ďábelského" rytíře, plná dobrodružných příhod a zápletek, připomínající po této stránce romány Eugena Sue. Jestliže „Bitwa o chorążankę", „Mąż szalony" a „Murdelio" dovedly živostí vypravování, kresbou nezvyklých postav a napínavými vý-

jevy rozněcovat fantasii čtenářovu, další povídky z cyklu nieczujovského „Gniazdo Nieczujów", „Starosta Hołobucki", „Grób Nieczui" byly rozvleklé, bez temperamentu a barvitosti, s povahokresbou vybledlou. Další historické povídky autor vypravoval již bezprostředně. Líbila se „Annuncyata" (1858) z doby konfederace barské, plná ruchu, neobyčejných příběhů a nadpřirozených zjevů. Mezi četnými osobami v ději vystupujícími jsou některé velmi živě a barvitě vykresleny. Zato „Sodalis Marianus" (1859), historická povídka o pěti svazcích, „ze starých knih a papírů sepsaná", z doby Augusta II. a III., je ohromně rozvleklá a v stylu zanedbaná. O nic lepší není také tendenční povídka „Żydowscy" (1860), zahrnující kroniku rodu Żydowských a namířená proti ruchu demokratickému.

Rostoucí literární sláva Sienkiewiczova vzbudila řevnivost Kaczkowského; nejen ostře posoudil historické romány Sienkiewiczovy, nýbrž napsal novou povídku „Abraham Kitaj" (1883), jíž chtěl ukázati, jak třeba psáti historické obrazy. Svou theorii vykládal takto: „Neskládám nikdy své obrazy na efekt, toliko s tím jediným záměrem, aby předvedly pravdu historickou a psychologickou; zdá se mi totiž, podařilo-li se mi vhodně vystihnouti ducha epochy, za jeho vnuknutí vymyslit zajímavou fabuli a architektonicky okrouhlý celek zbudovat, že všechno umělé osvětlení může jen škodit umělecké hodnotě díla..." Úmysl jeho představit bezohlednou pravdu historickou a psychologickou se mu však nezdařil, neboť zbavil tuto pravdu všech podstatných živlů uměleckých, psal suchým, téměř kronikářským stylem. Nejvýznamnější událostí v „Abrahamu Kitajovi" je osvobození Vídně od Turků, avšak autor nepokládal ji za projev síly národní na konci XVII. st., spíše jen za okamžitý výbuch statečnosti rytířské, proto ji vylíčil jen jako episodu; zato široko zobrazil to, co pokládal za skutečnou známku časů Sobieského, desorganisaci politickou, slabost vlády, nedostatek smyslu pro právo a spravedlnost. Mnohem větší zájem vzbudili „Olbrachtowi rycerze" (1889), poutavě vykreslený obraz kulturní z konce XV. stol. Látku historickou Kaczkowski pilně sbíral, pečlivě studoval epochu, čítaje kroniky a historická díla německá a francouzská. Skutečně se mu podařilo výstižně zobraziti život, obyčeje a kulturu tehdejší doby a vystihnouti i ducha epochy. Vystupují tu téměř všechny stavy a vrstvy společenské od krále až do prostého vesničana. Nechybí ani „ohně bengálské", ani „efekty" v kresbě jednotlivých scén, — jak to dříve Sienkiewiczovi vytýkal.

Povídky ze současného života Kaczkowski psal v dobrém úmyslu poučovat, vychovávat a varovat. Chtěl býti učitelem a rádcem. Po povídce „Bracia ślubni" (1853), rozvleklé kronice

dvou sousedů, napsal čtyřsvazkovou povídku „W n u c z ę t a“, podávající obraz tří generací XIX. st., jejichž zdatnost je čím dále tím slabší; třetí generace je už docela zkažená fysicky, rozumově i morálně. Předmětem dobrodružné „D z i w o ż o n y“ jsou vzájemné konflikty mezi proudy aristokratickými a demokratickými v Haliči, při čemž autor sympatisuje více se stranou aristokratickou. „B a j r o n i s t a“ namířen je proti byronistické náladě tehdejší mládeže polské. Tyto tři povídky, vzniklé okolo r. 1855, vyznačují se stylem dosti barvitým, zvláště v popisech přírody, jsou však příliš rozvleklé a v komposici neurovnané. Není pochyby, že se Kaczkowski ve svých společenských povídkách dotýkal velmi vážných otázek, maje na zřeteli ušlechtilou tendenci působit na zlepšení mravnosti, avšak místo aby to činil prostředky uměleckými, vtěluje svou theorii do děje svých povídek, přerušoval děj výklady mravoučnými. V třísvazkové povídce „R o z b i t e k“ (1861) je plno dlouhých úvah o šlechtě, jak se má zachovat po uvolnění sedláků, při čemž umělecká stránka vyšla úplně na prázdno.

Později vydal Kaczkowski ještě povídku „G r a f R a k“ (1879). Děj její je nesmírně zapletený a přetížený úvahami astronomicko-filosofickými hlavního reka, hraběte Raka, člověka bez zásad a citů, nevěřícího v nic kromě v čarovnou sílu hmoty. Povídka nevzbudila již žádného dojmu, tak jako poslední jeho práce „Wasi ojcowie (1892), „Zaklika‘ (1893) a „Święta Klara“ (1895), v nichž převládá suchá, nevlídná kritika jednak událostí z pohnutlivých let 1830—1. jednak politicko-sociálních proudů v l. 1864—1880.

[P. Chmielowski: Nasi powieściopisarze. Kr. 1887—85. — Jeske-Choinski: Historyczna powieść polska. W. 1899. — A. Słapa: F. Skarbek jako powieściopisarz. Kr. 1918. — Książka jub. dla uczczenia pięćdziesięciolet. działal. lit. Kraszewskiego. W. 1880. — P. Chmielowski: J. I. Kraszewski. Kr. 1888. — Tretiak: Studjum o K. (Szkice lit. II. 1901). — M. Mazanowski: J. I. K. (Bibl. Powsz. 1905). — Br. Chlebowski: J. I. K. (Bibl. W. 1912 I.; Wiek XIX. 8.); K. jako twórca powieści historycz. (wstęp do pow. histor. W. 1912). — J. Hovorka: J. I. K. Pr. 1912. — M Piekarski: K—iego życie i dzieła. Lw. 1912. — Rettinger: O technice powieści K. uwagi ogólne (Pam. Lit. 1912). — В. А. Францев: Слав. элементы в лит. дѣят. К. Вар. 1913. — A. Bar: Charakterystika i źródla powieści K. w l. 1830—50. W. 1924. — K. Wojciechowski: „Stara baśń“ (Bibl. N. 53). — W. Hahn: „Budnik“ (B. N. 53); „Powrót do gniazda“ (B. N. 58).

A. Rzążewski: J. Korzeniowski (Bibl. W. 1875—6). — Kantecki: J. Korz. (Przew. nauk. i lit. 1879). — Pamięci J. Korzeniowskiego. Brody 1898. — Galle: J. K. Jego życie i dzieła. W. 1903; Wiek XIX. 7. — K. Wojciechowski: „Spekulant“ (Bibl. N. 25); „Kollokacja“ (B. N. 28).

Rawita-Gawrónski: M. Czaykowski. Peterb. 1900. — G. Korbut: Czajkowski (Wiek XIX. 9.). — W. Borowy: Ign. Chodźko. Kr. 1914; Wiek XIX. 8. — Tarnowski: H. Rzewuski. Lw. 1887. — M. Kridl: Rzewuski (Wiek XIX. 8). — Z. Szweykowski: Powieści histor. H. Rz. W. 1922. — K. Wojciechowski: „Listopad" (Bibl. N. 61). — Ad. Krechowiecki: Z. Kaczkowski i jego czasy. Lw. 1918. — P. Chmielowski: Z. Kaczkowski. Jego życie i działalność literacka. Peterb. 1898. — Stan: Olbrachtowi rycerze Z. K. i jego teorja romansu hist. (Bibl. W. 1890). — Chrzanowski: Z. K. (wstęp do I. t. „Wyboru pism" z r. 1900). — E. Barwiński: Z. K. w świetle prawdy (1863—1871). Lw. 1920.]

IV. *Vývoj českého romanopisectví.*

Na počátky novodobého romanopisectví českého působila Chateaubriandova „Atala", zpěvy Ossianovy a historické romány W. Scotta. „Atala" v znamenitém překladu Jungmannově podávala spisovatelům vzor vyšší a ušlechtilejší prózy a vzbudila zájem pro líčení scenerie přírodní a živé popisy osob i předmětů. Zřejmým ohlasem Chateaubrianda a zpěvů Ossianových byla romantická povídka *Josefa Lindy* „Záře nad pohanstvem nebo Václav a Boleslav" (1818), vyobrazení z dávnověkosti vlastenské. V rámci legendy o zavraždění knížete Václava spisovatel kresli obraz z dávnověkosti české, podrobně líčí pohanské zvyky a obyčeje, vypravuje pověsti o Čechovi, Krokovi, Libuši, Přemyslovi atd. a celý obraz ozařuje romantikou, jak ji Herder vytvořil o minulosti slovanské. Sloh je nadbytečně květnatý, strojený a umělkovaný s výrazy archaistickými, pleonasmy a malebnými epitety. V celém tónu líčení je zřejmá snaha přizpůsobit se bardskému slohu Ossianovu, jejž si po příkladu Lindově oblíbili též jiní romanopisci čeští.

Nejvlivněji působil na české romanopisce W. Scott, jehož historické obrazy je přímo okouzlovaly. Touhu míti román z dějin českých scottovského druhu nejvroucněji vyslovil F. L. Čelakovský: „Kéž bychom my jenom jedním tak vypracovaným původním románem se vykázati mohli. A naše dějiny k tomu!! Z těch by ani za sto let se nevyčerpal, zvláště z prostředních století." První spisovatel, jenž se snažil jíti po stopách Scottových, *Václav Kliment Klicpera,* vydal několik povídek s látkou historickou, jako „Točník" (1828) s hlavní osobou Václavem IV., „Vítek Vítkovič" (1830) z doby knížete Oldřicha, „Věnceslava" (1834) z doby Václava II. a j. Jsou v nich místy zřejmé stopy románové techniky Scottovy v popisech a charakteristice osob; v líčení samém podléhal však Klicpera více vlivu německých spisovatelů, nežli vzoru velikého romanopisce anglického. Povídky Klicperovy jsou fantastické výmysly, promítnuté v určitou epochu historickou. Teprve na sklonku svého života napsal tři

delší povídky historické, jejichž hrdinou je Karel IV., a to „Příchod Karla IV. do Čech“ (1855), „Karel IV. před Frankensteinem“ (1856) a „Král Jan Slepý“ (1858), v nichž se podle pečlivých studií historických vypravují dějiny české za mládí Karla IV.

Jako v dramatice tak i v zábavné próze učelivým žákem Klicperovým byl *Josef Kajetán Tyl*. Historické povídky začal psát za jeho přímého vlivu; znal i německé spisovatele, Van der Velde, Tromlitze, K. Spindlera, ano napájel se i „v čarosadech anglického velikého neznámého“ (W. Scotta). Přemýšleje o podstatě historické povídky, utvořil si o ní určitou theorii, která vyznívá v ten smysl, že historická povídka má býti „umělecky vytvořený kus života z jistého času, odlesk jeho mravů a ohlas jeho smýšlení“; nemístné bylo by však „básnickou obrazivost choulostivými mezníky ohražovati a na každý jev dějepisně přistřihnutého a vyšňořeného roucha hleděti.“ Této theorii neodpovídala však jeho prakse. Povídky jeho vypravují dobrodružné příběhy rytířské, opatřené nátěrem historickým a spojené volně s určitými událostmi dějinnými, nebo mají toliko rámec historický, do něhož jsou vloženy vymyšlené příběhy spisovatelovy. Širší podklad historický má jen několik povídek, jako „Poslední doby v Bílé věži“ (1840), vyličující osudy Záviše z Falkenštejna, „Břeněk Švihovský“ (1840), obraz z válek husitských, „Branibořiv Čechách“ (1847) a dvě nejlepší povídky historické „Rozina Ruthardova“ (1838) o dobývání Kutné Hory r. 1304 od krále německého Albrechta I. a „Dekret Kutnohorský“ (1841). Tyl rozšířil mimo to rámec českého romanopisectví o látky ze současného života a zobrazoval rozmanité poměry vlastenecké, umělecké a společenské. Vlastenecké povídky jeho jsou tendenční; účelem jejich bylo budit a sílit vědomí národní. Kde vědomí české bylo utajeno a jazyk český potlačen, tam Tyl svými spisy razil vlastenectví cestu a zjednával řeči české platnost ve vrstvách nejširších. Avšak vztahy, v jakých o vlastenectví pojednával, byly z velké části mělké a povrchní, týkajíce se hlavně poměrů milostných. Proti idylickému a sentimentálnímu vlastenčení, jehož typickými představiteli byli rekové povídek Tylových, vystoupil Havlíček v recensi povídky „Poslední Čech“ (1844) volaje: „Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o té lásce mluvili.“ Že měl Tyl bystré oko i pro současné otázky sociální, ukazují jeho povídky ze života společenského, v nichž horlil pro pečlivější vzdělání mládeže řemeslnické, spravedlivější úpravu poměrů služek, ukazoval na neblahé následky ženské obsluhy v kavárnách a hostincích, soustrastně vyličoval těžký život chudých lidí a p. Beletrie Tylova má po

stránce umělecké mnohé nedostatky, ale nelze jí upříti přednosti formální. Byla to především řeč lahodná a na tehdejší dobu podivuhodně vyspělá. Většina dotavadních beletristů libovala si v dikci nepřirozené a strojené; Tyl však vytvořil plynnou řeč konversační, která jsouc prosta vší přemrštěné ozdobnosti, byla v podstatě své výrazná i uhlazená. Havlíček, který jinak spisy Tylovy přísně posuzoval, vzdal dikci jeho zaslouženou pochvalu, uznávaje zběhlost, obratnost, uhlazenost jeho pera vůbec a dialogu zvlášť.

Romány Scottovými nadšen byl *Jan z Hvězdy (Jan Jindřich Marek* 1803—1853). Nejdříve psal drobné povídky romantické, jejichž předmětem byly příběhy milostné, vložené v prostředí rytířské s pozadím historickým. Potom se pokusil o delší skladbu, založenou na zevrubnějších studiích historických. V novele z času Jiřího Poděbradského „Jarohněv z Hrádku" (1843) zachycen poutavý obraz pohnuté a nepokojné doby, kdy země česká jsouc bez krále, zmítána byla zápasy politickými a nesváry náboženskými, až statečný Jiří Poděbradský zvolen byv za krále, zavedl v zemi pořádek. Živě vypravované příběhy, barvitě kreslené obrazy, bohatá scenerie lokální, jasná a rozmarná nálada po celém díle rozestřená, všecko to řadí „Jarohněva" mezi nejpodařenější starší práce románové v duchu a slohu W. Scotta.

Vděčnou látku vzdělal Jan z Hvězdy i v druhé povídce „Mastičkář" (1845) z doby Jindřicha Korutanského. Vystihl v ní zase hlavní proudění doby, snahu zbaviti vlast nehodného panovníka a uvésti milovanou Elišku Přemyslovnu na trůn český, předvedl před oči čtenářů poutavé obrázky z tehdejší společnosti a ukázal, co zmůže národ sebevědomý, vlastimilovný a svorný. Tím nabyla povídka jeho i významu časového.

Vedle W. Scotta zřejmý vliv na českou beletrii historickou měl Jiří Karel Herloš, rodák pražský a romanopisec německý, který nepřestal nikdy česky a vlastenecky smýšleti, vybíraje si k románům události z české historie. Jsou proniknuty tak vroucí láskou k české zemi a její historii, vyličují vynikající postavy českých dějin, zvláště bohatýry doby husitské, s takovým zápalem vlasteneckým, že za tehdejší doby — z příčin censurních — nikdo v Čechách nebyl by se mohl k tomu odvážit. Herloš vedle W. Scotta vlivně působil na *Prokopa Chocholouška* (1819—1864), autora povídek a románů: „Templáři v Čechách", „Přivitan kmet staropražský", „Dcera Otakarova", „Dvůr krále Václava", „Palceřík", „Jiřina", „Dvě královny" a j. Při skladbě jejich užíval pramenů historických, jež doplňoval ze své fantasie, ale tak, že výmysl splývá s historickou tradicí v jednotný celek. Pevnou rukou uměl kreslit plastické scény bitevní, živé výjevy z lidu a rázovitě cha-

rakterisovat osoby. Postavy jím předvedené vynikají činorodou vůlí, překypují energií, smělostí a bojovností; jsou zaujaty vřelou láskou k volnosti a svobodě a dovedou tuto lásku prokázat činy. Po formě Chocholoušek nedostihl však plynnosti a živosti vypravování, jakou vynikal Tyl. Sloh jeho je často těžkopádný a rozvláčný, řeč bez vyššího vzletu. Oblíbenější než jeho kresby z dějin českých byly povídky z dějin jihoslovanských, jež shrnul pod společný název „Jih" (3 díly). Byly to obrazy plné ruchu a života, vyličující hrdinské boje junáků jihoslovanských. V cyklu poutavých povídek „Pole Kosovo", „Miléva", „Angora", „Poslední král bosenský", „Svatba benátská" zobrazena je osudná katastrofa Srbů na poli Kosově a její neblahé následky: nenáhlý úpadek slavné říše srbské, osudy rodu panovnického a předních rodin srbských, porobení Bosny a marné úsilí Turků pokořit si také junáky černohorské. V povídkách „Harač" a „Krusa" jsou zase vykresleny útisky a protivenství, jež bylo Jihoslovanům snášeti v porobě turecké, a marná snaha jejich zbaviti se těžkého jha. Drobnější povídky, jako „Agapia", „Zahynutí Suly", „Nekibe", „Drak Notjaiský", „Hajduci" atd., zobrazují zoufalé boje Jihoslovanů za svobodu v XIX. stol. „Jih" byl básnickým plodem dojmů spisovatelových, které zažil za svého pobytu mezi Jihoslovany; tam poznal život, mravy a obyčeje jejich a osvojil si místní barvitost. Nejvíce naň působily hrdinské zpěvy jihoslovanské, z nichž vážil motivy a jichž následoval často i ve slohu a řeči. Časového významu „Jih" nabyl ideou, která proniká všecky povídky, ideou svobody a volnosti, pro niž junáci jihoslovanští rádi prolévali krev. Tato touha po svobodě začala se také v Čechách mocně ozývat v letech čtyřicátých a Chocholoušek ji živil a vzpružoval příkladem junáků jihoslovanských.

Zvláštní ráz mají historické novely *Jana Erazima Vocela*, básníka a dějepisce umění. Za pobytu svého v Uhrách složil novelu „Poslední Orebita" (nejdříve něm. 1834, potom česky 1837). Inspiroval se dějepisy uherskými a vylíčil v ní útěk Jana Korvina po porážce na poli Kosově r. 1448 a hrdinskou smrt posledního Tábority. Předností její je pěkná krajinomalba, živé vylíčení scenerie z uherské pusty, kterou autor poznal z vlastního názoru. Druhá novela „Hlatipisec" (něm. Krystallograph, česky r. 1837) má rovněž pozadí historické. Děj se koná v Praze za Rudolfa II., jehož doba se vyličuje jako zlatý věk umění a věd v Čechách a Praha jako akademie umělcův a učenců. Vypravování je propleteno učenými úvahami o umění a vědách, při čemž autor zdůrazňuje filosofii krystalografickou, která pozorováním nepatrného krystalu dospívá ke koncepci

jednoty všehomíra a tím i ideje božstva. Historický kolorit doby vystupuje jasně v popředí v ději romanticky zabarveném.

Divoká fantastika a groteskní komika charakterisuje historickou beletrii *Josefa Jiřího Kolara,* herce a dramatika. Vzorem jeho byli němečtí spisovatelé Jean Paul a Amadeus Hoffmann, od nichž si osvojil jízlivý humor a zálibu v přísemých a strašidelných efektech. Novela jeho „Malíř Rainer" (1844) uvádí čtenáře do staré Prahy r. 1721 mezi tehdejší umělecké a studentské kroužky, v jejich středu se vedou vášnivé debaty o školách malířských a o technice výtvarného umění. Děj je pln fantastiky a dobrodružných výjevů a snaží se působiti na čtenáře dráždivými efekty, karikaturou a výjevy strašidelnými. Lépe užil Kolar látky, v „Malíři Rainerovi" obsažené, ve veselohře „Mravenci". Děj druhé jeho novely „Pražská čarodějnice" (1847) opírá se o německou novelu Wachsmannovu „Die Hexenwage"; užito je v ní týchž výstředních prostředků působiti na čtenáře jako v „Malíři Rainerovi". Vrcholu divoké romantiky a příšerné fantastiky Kolar dosáhl v románu z doby Rudolfa II. „Pekla zplozenci" (1862), v němž se to hemží čarodějně fantastickými zjevy, alchemistickými efekty a výstředně pitvornými výjevy. Stejně výstřední byly romány Kolarovy ze života uměleckého, z nichž nejrozšířenější byli „Muzikanti čili ďábel ve fraku", jejichž dobrodružný a strojeně napínavý děj přeplněn je úvahami filosofickými a estetickými.

Tvůrce historické beletrie na Slovensku *Janko Kalinčák* (1822—1871) první své povídky „Bozkovci" z časů krále Matyáše, „Milkov hrob" z doby Jana Jiskry, „Mládenec slovenský" z konce říše Velkomoravské, „Serbianka" z junáckých bojů jihoslovanských a j., skládal za silného vlivu oblíbeného novelisty polského M. Czajkowského, vkládaje do historických příběhů své a svých rodáků tužby po volnosti. Originální byly teprve jeho kresby ze slovenského života zemanského, jež zahájil povídkou „Svätý Duch". Zobrazil v ní několik rušných výjevů z povstaleckých bojů Rákóciho proti samovládě habsburské (1709) a do rámce historického vložil milostnou idylu dvou mladých lidí. Osvědčil v ní svou vlohu výrazně charakterisovati postavy starých zemanů slovenských a vypravování oživovati působivým dialogem. Vypravovatelské umění jeho vyvrcholilo v povídce „Reštavrácia" (1860). Obsahem „Reštavrácie", t. j. obnovy župních úřadů volbami, je vylíčení těchto voleb v Uhersku před rokem 1848. Voleb účastnil se jen malý počet zemanstva, při čemž kandidáti hostili a podpláceli své voliče a zabraňovali protivné straně přístup k volbě rafinovanými prostředky. Kalinčák pocházeje po matce ze staré rodiny zemanské, v mládí svém poznal originální typy zemanů slovenských.

byl svědkem jejich hlučných voleb a zachytil ve své povídce poutavý kulturní obrázek z doby již zapadlé. Svérázná je vyprávěcí technika spisovatelova, oživená šťavnatými dialogy a příznačná svou jadrností slohovou. Řeč jeho je vyzdobena bohatstvím originálních přísloví a pořekadel lidových, jichž vhodně užito k stručné charakteristice a pádným důvodům. „Reštavrácia" všeobecně se líbila a byla přeložena do polštiny, chorvatštiny, němčiny a maďarštiny. Další povídky Kalinčákovy „Mnich" a „Orava" neměly už toho významu. Kalinčák ve své autobiografii vytýká Czajkowskému tendenční kresbu kozáckého života a dokládá: „Tak som ja z mojej strany nikdy nechcel, líčac život uhorský, preháňať vec podľa vlastného kopyta, ani englizovať jako Józsika, ani francúzovať jako Jókai: ale vysnažoval som sa líčiť život tak, jak je a jaký bol, t. j. jako my v Uhrách dýchame a myslíme . . . Ja som chcel vždy líčiť uhorské pomery tak, jako sú alebo jako boly, bez ohliadania sa na tú alebo tú tendenciu."

Jinak si počínal *Viliam Pauliny-Tóth* (1826—1877), vynikající politik a publicista slovenský, jenž stál v popředí národního života slovenského a rozvinul všestrannou činnost spisovatelskou v oboru poesie, dramatu a novelistiky. Do svých historických obrazů rád vkládal tendence politické a události minulé přizpůsoboval poměrům současným. Za hrdinu své nejobšírnější a nejznámější novely „T r e n č i a n s k y M a t ú š" zvolil Matúše Čáka, který si na konci XIII. a na počátku XIV. věku vybudoval mocnou državu na západním Slovensku s hlavním střediskem v Trenčíně a měl svého času rozhodující vliv na osudy Uherska. Spisovatel pojal ho jako uvědomělého velmože slovenského a ilustroval na něm historickou oprávněnost slovenského memoranda z r. 1861.

Zároveň s Kalinčákem vystoupil s historickými povídkami *Jozef Miloslav Hurban* (1817—1888). Oblíbil si slavnou dobu říše Velkomoravské a složil česky povídky „Svatba krále velkomoravského" (1842) a „Svatoplukovci anebo pád říše velkomoravské" (1844). Historie tvoří v nich půdorys, z něhož vyrůstají obrazy, vytvořené v duchu rytířské romantiky a posvěcené vřelou láskou vlasteneckou. Po těchto dvou ukázkách historické beletrie Hurban vydal historickou povídku z počátku XIV. stol. „O l e j k á r" (1846), nejlepší svou práci beletristickou. Povídka vznikla vlastně z tragedie, kterou Hurban napsal již r. 1837 česky s názvem „Olejkář" aneb Pobloudění člověka", potom změnil veršované drama v prozaickou povídku, děj přenesl z Čech na Slovensko a dramatického hrdinu Břetislava zaměnil za historickou osobnost domácí, romanticky-národně pojatého Matúše Čáka z Trenčína. Děj vykrojen je z doby bojů mezi

králem uherským Ondřejem III. a neapolským Karlem Robertem. Románovou osnovu tvoří rodinná tragedie olejkáře Hrabovce vylíčená způsobem romantickým. Do těsné formy povídky spisovatel pojal příliš mnoho děje a osob, takže figura tísní figuru a situace jsou jen povrchně naznačeny. Z historického Matúše vytvořil Hurban jako Pauliny Tóth uvědomělého vlastence a tlumočníka politicko-národních snah své doby; proto se „Olejkar" líbil současným čtenářům a šel z ruky do ruky.

Skladatel národní písně „Hej Slováci" *Samo Tomášik* (1813 až 1887) napsal na oslavu rodného Gemera několik historických povídek, „Vešelínovo dobytie Muráňa", „Bašovci na Muráni", „Malkotenti", „Kuruci" a j. Byly to zábavně vypravované obrázky dějepisné, jež vděčné obecenstvo rádo čítalo. Mezi nejlepší a nejzralejší plody historické beletrie slovenské náleží nedokončená povídka *Ľudevíta Kubániho* (1830—1869) „V a l g a t h a", vyličující tragický příběh ze života husitského hejtmana Valgathy, jednoho z nejudatnějších reků Jiskrových a velitele drienčanského zámku. Spisovatel úplně se vžil do doby bojů mezi Hunyadem a Jiskrou z Brandýsa, sytě vystihl historický kolorit doby a výstižně charakterisoval jednotlivé postavy. Pohříchu předčasná, tragická smrt nedopřála Kubanimu, aby vyrostl v slovenského Jiráska.

Román s látkou historickou vštěpoval lásku k české knize, šířil vědomí národní, skýtal potravu nadšení vlasteneckému, ale zároveň odváděl mysl od života přítomného a bezprostředního. Prohloubením vědomí národního se poznalo, že v boji za národní práva třeba hledati oporu v lidu, hlavním nositeli české národnosti. Tím byla připravena příznivá půda pro *povídky ze života vesnického*. Začal je psát *František Pravda (Vojtěch Hlinka* 1817—1904), duchovní a vychovatel v hraběcí rodině na Hrádku u Sušice. První jeho práce byly překlady drobných povídek a obrázků z němčiny; brzy se však pokoušel o povídky samostatné a první z nich vydána byla r. 1848 s názvem „Dvě svatby najednou". Povídky jeho možno rozdělit ve dvě skupiny, jedna obsahuje obrázky mravoučné, jejichž účelem bylo ukázati, jaký význam pro život mají zásady náboženství katolického. Měly cenu jako vzdělávací a mravoučná četba pro lid.

Mnohem větší význam měly povídky, v nichž spisovatel beze vší tendence kreslil obrázky ze života lidu. Jsou to předně memoárové črty, v nichž autor vypravoval příhody z vlastního života, jako „Sládek a jeho schovanec", „Štěpánův Vít se učí na kněze" a „Matka studentů". K nim se řadí charakteristické obrázky „Krejčí Fortunát", „Vávra kuřák", „Matěj sprosťák", „Voják nováček", „Martinův nový plášť" a j. Pravda jako výborný znalec venkova a jeho poměrů podával zajímavé pohledy do života

lidu, s upřímným naturalismem kreslil charakteristické stránky českého venkova, zachycoval rázovité figurky a význačné typy z lidu. Při tom byl velebitelem starousedlého života s jeho prostými mravy, primitivní kulturou, naivní zbožností a starosvětským nazíráním. Postavy jím zachycené jsou větším dílem jednostranné, buď úplně dobré nebo úplně zkažené. V invenci nebyl dosti samostatný, přejímaje mnohé motivy z povídek Auerbachových.

Současně s Pravdou začala psát povídky z vesnického života *Božena Němcová* (1820—1862). Půvab jejích povídek při vší změně vkusu nebledne a nepozbývá ceny; to svědčí nejlépe o trvalé jejich hodnotě umělecké a literární. Prvním pokusem spisovatelčiným byly „N á r o d n í b á c h o r k y a p o v ě s t i“ (1844—1847), k nimž vážila motivy z vlastních vzpomínek, z četby a lidové tradice a vzdělala je podle svého vkusu v lahodné formě slovesné. Zdržujíc se potom na venkově, začala teprve pečlivě sbírat materiál folkloristický, vnikat do života a ducha lidu. Samostatně vystoupila s povídkou „D l o u h á n o c“ (1846), v níž do popisu přástek vložen příběh dvou mladých srdcí. Stesk horalů po rodném kraji v cizině zobrazila v povídce „D o m á c í n e m o c“ (1846). Vypravování mladé selky, násilím a z vypočítavosti provdané, povzbudilo ji napsati „O b r á z e k v e s n i c k ý“ (1847). Složivši ještě drobné obrázky „V i k t o r k a“ a „B a r u š k a“, tvořila své arcidílo „B a b i č k a“ (1855), kterou psala v době, kdy nouze a hlad byly u ní stálými, nezvanými hostmi. Živými vzpomínkami na své mládí, na dny blaze ztrávené v lůně rodiny a pod ochranou nezapomenutelné babičky zaháněla stíny, které obklíčovaly její duši a zachmuřovaly mysl. Ze vzpomínek těchto vytvořila překrásný obraz svérázného života lidu na českém venkově, ozářený jasným optimismem, se všemi významnějšími zjevy, obyčeji a zvyklostmi, jak je přináší kolotoč roční. Středem plastického obrazu je babička, stařenka starosvětská se zlatým srdcem a bohatou zkušeností životní, ušlechtilý typ prosté ženy z lidu, vlídné a přívětivé k lidem i němé tváři. Na pozadí obrazu vystupují význačné osobnosti venkovské, velmi šťastně a živě zachycené. Celek pak tvoří ideál šťastného a blaženého života, jak o něm spisovatelka snila. Druhé vynikající dílo Němcové je „P o h o r s k á v e s n i c e“ (1856), jež autorka pokládala za svou skladbu nejlepší. Uložila do ní své myšlenky o rozmanitých otázkách národních a společenských a vysvětlila, jak si představuje vzájemný poměr mezi šlechtou a lidem. Znamenitě je tu vylíčen život v chodské vesnici a představitelé jeho předvedeni v živých podobách. V zástupci šlechty Březenském vyobrazen ideál českého šlechtice, jak si jej autorka v mysli představovala. Následovaly potom další kresby „D i v á

Bára", „V zámku a podzámčí", „Chudí lidé", „Dobrý člověk", „Pan učitel", „Chýže pod horami" a j., v nichž se věrně zrcadlí osudy rozmanitých osob z prostředí venkovského. Pěkné jsou i její črty etnografické, jako „Obrázky z okolí domažlického", „Obrazy ze života slovenského", „Vzpomínky z cesty po Uhřích" a sbírka pohádek „Slovenské pohádky a pověsti", které jsou věrněji podle podání lidového vypravovány než pohádky české.

Nad dotavadní povídkáře Němcová povznesla se nejen věrným a barvitým zobrazováním života, nýbrž i stránkou stylistickou. Osvojila si pravý národní tón, nenucený a přirozený, vybírajíc si z řeči lidu jen to, co má skutečně cenu a co prostonárodní řeč vskutku charakterisuje. Živé a plastické jsou její popisy zjevů přírodních a krajinek. Za dějiště svých povídek volila jen taková místa, která z vlastního názoru znala, a dovedla je s uměleckou názorností a věrností reprodukovat. Život vesnický a maloměstský našel v ní znamenitou malířku. Vykreslila bohatou galerii osob z venkova a z malého města, životně předvedených. Oblíbila si zvláště lidi dobré a šlechetné a pojímala je hlavně do rámce svých kreseb. V povídkách jejích obráží se především positivní stránka českého venkova. Vedle umělecké hodnoty práce její mají i důležitý význam sociální. Němcová byla sama obětí neblahých poměrů hmotných, zakusila mnoho nedostatku a bídy se všemi krutými následky, proto byla nejen v životě láskyplnou dobrodějkou chudých a opuštěných, nýbrž zastávala se jich i ve svých kresbách, ukazujíc, že v nich čistá lidskost, dobré srdce pod hrubým zevnějškem často mnohem citlivěji bije než u lidí bohatých. Zásadou lásky k bližnímu snažila se vyrovnat propast mezi chudým a bohatým a smířit jejich protivy důtklivě žádajíc, aby se podle této zásady řešila též otázka sociální v životě.

Po beletrii historické a vesnické následovaly *povídky a romány ze života společenského*. Sociálně politické povídky a romány vzdělával *Karel Sabina*. Jako spisovatelé Mladého Německa, tak i Sabina užíval volného rámce povídky a románu, aby hlásal své tendence politické a sociální, aby kritisoval soudobé poměry a líčil převrácenosti společenské. Četné povídky, novely a romány Sabinovy nejvýrazněji charakterisuje román „Na poušti" (1859), první pokus o sociální román český ve větším slohu. Spisovatel v něm kreslí na širokém půdorysu obraz veřejných a kulturních poměrů v Čechách v době před r. 1848. Chtě vystihnouti všecku pestrou rozmanitost života, vniká do všech vrstev společenských a podává obraz jejich poměrů, smýšlení a názorů. Brzy uvádí čtenáře do stísněných příbytků chudých lidí a líčí bídný jejich život, brzy zobrazuje život studentský a společnost chudých

umělců a literátů, brzy kreslí prostředí divadelních tanečnic a herců, salony zámožných rodin měšťanských a vrstev šlechtických. Všudy je rozseto plno úvah o životě, o poměrech národních, literárních a uměleckých; zajímavé otázky filosofické, sociální a politické jsou předmětem živých debat i žhavých polemik. Román je zároveň břitkou kritikou současných poměrů veřejných a kulturních a kritika tato vyznívá silně pesimisticky. Na vznik a komposici románu „Na poušti“ (původně „Synové světla“) nejvíce působil Gutzkowův román „Die Ritter vom Geist“, jehož se Sabina přidržel i v komposici. V románu jeho není jednotného pásma dějového, rozmanité příběhy, pravdivé i dobrodružné, se v něm proplétají, proud vypravování roztéká se po řadě jednotlivých výjevů, listů, reflexí, deníkův a memoárů. Nejpůvodnější a nejcennější prací Sabinovou jsou „O ž i v e n é h r o b y“ (1870), v nichž spisovatel vylíčil své dojmy, jež zažil ve vězení na pevnosti olomoucké. Volba látky byla nadmíru vděčná. „Žalář,“ vhodně praví Sabina, „toť zvláštní svět pro sebe, uzavřený a tajuplný. Co vězeň prožívá vskutku, pak myšlenkami, city a obrazivostí, to se písmem posud ani částečně neobjevilo ostatnímu světu.“ Obsah při vší jednoduchosti děje je poutavý a barvitý. Vážné vzpomínky ze života uvězněných a osudy jejich v boji za svobodu politickou střídají se s rozmarným vypravováním, všední příběhy denní a drobné zprávy z venku do vězení propašované stupňují se v mrtvém tichu žaláře na události ohromného významu; vězňové krátí si dlouhou chvíli vzrušenými debatami politickými a ponurou kobku žalářní ozařuje aspoň naděje na brzkou amnestii. Pěkně je vystižena nejen charakteristika vězňů a jejich strážců, nýbrž i temperament jednotlivých národností: Maďara, Vlacha, Němce i Čecha.

Umělecky dokonalejší jsou sociální romány *Gustava Pflegra Moravského* (1833—1875). Pfleger náležel k mladé generaci básnické, která nadšena byla poesií Máchovou, Byronovou a soudobých básníků německých a francouzských. Mnoho četl, a co četl, s zimniční horlivostí zažíval a napodobil. Z básní jeho největší zájem vzbudil veršovaný román „P a n V y š í n s k ý“, na jehož koncepci a komposici nejvíce působil Puškinův „Oněgin“. Je zajímavý jako pokus sloučiti kosmopolitické směry umělecké s požadavkem národního umění českého. Většího významu než Pflegrovy básně nabyly jeho romány. Po několika málo významných povídkách a románech Pfleger vydal „Z t r a c e n ý ž i v o t“ (1862), jímž docílil neobyčejného úspěchu. Sáhl do doby nedávno minulé, do let 1855—1857, kdy v době tuhé reakce Bachovy zavládla v Čechách po zábřesku svobody r. 1848 malomyslnost a tupost politická, a v rekovi románu vylíčil snahy těch smělých jednotlivců, kteří chtěli násilím vybojovat svému ná-

rodu svobodu politickou, vyhledávajíce spojení se spiklenci jiných národů. Časové látce spisovatel dodal ještě větší napínavosti líčením, jak rek románu prožívá vášnivou erotiku, účastní se souboje a tajné propagandy revoluční a konečně hyne ve vězení. Postavu svého reka, Olšovského, autor nevytvořil si samostatně, nýbrž opíral se o hrdinu románu Spielhagenova „Problematische Naturen". V „Ztraceném životě" je ještě mnoho dobrodružné romantiky, strojených efektů, fantastického blouznění. Životnější je druhý román Pflegrův „Z m a l é h o s v ě t a" (1864), první český román ze života dělnického, psaný s odbornou znalostí tohoto života a s láskou k chudým dělníkům továrním. Reálním podkladem jsou nepokoje dělnické v Praze r. 1845, vzniklé pro hromadné propouštění tiskařů v továrnách na kartony, když byly zavedeny stroje místo ruční práce. Dějovou osnovu tvoří osudy dvou mladých lidí, Čecha a Němce, kteří stejně chudí vyhledali Prahu, aby tam zkusili svého štěstí. Čech teprve po dlouhých útrapách uchytí se v Praze jako uvědomělý dělník český; chytrý a rafinovaný Němec zbohatne a nemilosrdně vykořisťuje dělníky. Román Pflegrův, podávající pravdivé vylíčení bídných poměrů pracujícího lidu, nebyl bez vlivu na řešení otázky dělnické. Mohl sám autor s uspokojením poznamenat v předmluvě k druhému vydání (1871), že mnohé návrhy, jež uváděl na ulehčení stavu třídy pracující, vstupují do života, že otázka, o níž se byl před lety šíře rozepsal, nabývá i u nás mocnějšího významu a že se žene urychleným proudem k svému rozluštění. Poslední román Pflegrův „P a n í f a b r i k a n t o v á" (1867), rovněž se sociálním pozadím, má vlastním předmětem vzrušující příběh milostný, jemnou kresbou psychologickou výstižně znázorněný.

Na Slovensku přestávalo se jen na drobnějších povídkách ze života společenského, z nichž valná část byla satiricky přiostřena. *Jozef M. Hurban* vedle historických povídek napsal několik svěžích obrázků ze současného života. Líčil v nich věrně soudobou společnost a rodinný život na Slovensku, „Prítomnosť a obrazy zo života tatranskjeho", nebo vtipem a satirou tepal vady a směšné stránky společnosti „Korytnickje poháriky" a „Od Silvestra do trech Kráľov". Ostří jeho satiry namířeno bylo nejen proti úzkým, maloměstským zájmům společenským, nýbrž dotýkalo se i výlučně theologického směru literárního. „Náš život slovenský najväčšmi zato kuľhá, že ho doteraz skoro sami teologovia len opatruvali; oni nám kníh i ideálov všeslovanských nastavali, takže ak sú knihy, plány, ideále šťestia národov, my Slováci bysme veľmi šťastný národ boli . . ." Hurban daleko větší význam přikládá sociálně-národním poměrum volaje: „Pokým Slováci nedostanú na čelo genia sociálneho, do toho času budú

vždy v národnosti svojej len nedochůdčence!“ — Svého času velice oblíbeny byly povídky ze současného života od *Viliama Paulíny-Tótha*, poutavě a vtipně vypravované. Jako humorista proslul *Gustav Zechenter-Laskomerský*, jehož humoresky a žerty ze života studentského a maloměstského plnily po dvě desítiletí (1860—1880) slovenské časopisy a svou neodolatelnou komikou a originálním výrazem bavily čtenářstvo. Pěkné jsou i jeho přírodní popisy a obrázky lovecké („Lipovianska maša“). Do života lidu a jeho poměru sociálních vnikal *Jonáš Záborský* vyličuje, jak židé a páni hubí ubohé vesničany; jeho „Panslavistický farár“ obsahuje črty autobiografické. Sociální a hospodářské poměry na venku zobrazoval také *Mikuláš Ferienčík*, jehož povídka „Jedlovský učitel“, vyličující praktickou činnost učitelovu v zanedbané obci, byla dlouho oblíbeným čtením.

Všecky jmenované druhy románové byly dále vzdělávány a nabývaly čím dál tím větší dokonalosti. Romanopisců přibývalo a obor romanopisectví stále se šířil.

Zájem pro *román historický* v letech padesátých a šedesátých značně poklesl. Mladí spisovatelé obraceli svůj hlavní zřetel k otázkám přítomnosti, k problémům života současného. Byl to přímý odvrat od historičnosti a plný výraz dal mu mladý Neruda vytýkaje, že přemnozí pochopili jméno „Čech“ jen v historickém jeho významu, zahrávali sobě s ním aneb skutečně se jím rozehřívali jen proto, že se s tímto jménem spojovaly slavné historické paměti, že už slávou jakous býti vnukem slavného děda. Avšak u národa, který musil stále vésti tuhý boj za svá národní práva a který byl v minulosti slavný, silný a samostatný, látky historické nemohou tak snadno vymizet z poesie. Vyskytli se zase spisovatelé, kteří se snažili vrstevníky své těšiti, posilovati neb i varovati obrazy z dob minulých. První byl *Václav Vlček* (1839—1908), zasloužilý redaktor časopisu „Osvěta“. Romány a povídky jeho, jako „Po půlnoci“ (1863), „Ondřej Puklice“ (1867), „Jan Hvězda z Vicemilic“ (1869), „Ctibor Hlava“ (1869), „Golgota i Tábor“ (1871) a j. byly svého času s oblibou čítány. Vlček uměl zábavně vypravovat, napínal čtenáře dojemnými výjevy, vynikal i slohovou obratností nad své předchůdce; líbil se i vřelý, vlastenecký cit, jimiž byly jeho skladby prodchnuty, i ušlechtilá tendence mravní, která z nich vyzařovala. — Přítel jeho *Ferdinand Schulz* (1835—1905) měl sice v theorii velmi zdravé názory o podstatě historického románu, ale v praksi jich neosvědčil. Jeho historická povídka „Doktor Johánek“ (1883), novela „Česká Magdalena“ (1886) a román „Nymburská rychta“ (1889) neměly valné ceny. Nač kladl sám v theorii největší důraz, na uměleckost, na proniknutí látky, jemnou, uhlazenou a ušlechtilou formu slovesnou, toho právě v jeho skladbách pohřešujeme.

Důkladnou průpravu k historickému romanopisectví zjednal si *Josef Svátek* (1835—1897). Oddal se pilným studiím dějepisným, sbíral v knihovnách a archivech materiál kulturně-historický, mnoho získal od Mikovce, vynikajícího znalce kulturně-historických památek pražských, a byl uznaným specialistou v kulturní historii XVI. a XVII. st. R. 1860 vydal první delší povídku histrickou „Anna z Kunštátu", načež následovaly objemné romány dějepisné, jichž je přes 25. Předmětem jejich jsou události historicky významné, jak už samy názvy ukazují, jako „Praha a Řím", „Majestát Rudolfa II.", „Pasovští v Praze", „Bitva Bělohorská", „Sasové v Praze", „Švédové v Praze", „Sedláci u Chlumce" atd. Romány Svátkovy oplývají bohatstvím kulturně-historických podrobností, jimiž je oživeno vypravování. Některá líčení jsou zvláště pěkná, na př. popis uměleckých sbírek Rudolfinských v románu „Švédové v Praze", popis „Lvího dvora" na Hradčanech v „Majestátu Rudolfa II." a p. K napínavým obrazům a sensačním scénám poskytovalo mu bohatý materiál řádění astrologů a alchymistů v Praze za Rudolfa, k pozdějším dobám zase tajemné schůze svobodných zednářů. Již z velikého počtu obsáhlých románů Svátkových možno uzavírat, že formální a umělecké stránce nemohl věnovat náležitou péči. Většinu svých prací napsal nakvap a po částech, čímž vznikaly mnohé nesrovnalosti v komposici celku. Rozvleklá povídavost, hojné episody a ekskursy kulturně-historické, zdlouhavé a rozvláčné dialogy, časté opakování týchž věcí unavovaly bystřejší čtenáře.

Uměleckou komposicí a básnickým vzletem převyšoval Svátka *Bohumil Janda Cidlinský* (1831—1875). Napsal tři historické obrazy „Pod Vyšehradem" (1868), „Anna Městecká" (1870) a „Boček" (1871), tvořící trilogii o rodu Poděbradském za dob husitských. Jakožto plod pilných studií dějepisných a topografických trilogie Jandova mnohými přednostmi vyniká nad současné obrazy historické. Věrně podle historie jsou vylíčeny nejen zevnější události, nýbrž zřejmá je i snaha spisovatelova vniknouti do duše osob a vysvětlit vnitřní motivy jejich činů. Živě zachycená nálada doby, názorné popisy míst a přírody, vzletný, básnický styl dodávaly obrazům Jandovým zvláštní hodnoty umělecké.

Byli ještě jiní spisovatelé historických obrazů, ale žádný z nich nevzbudil takový zájem jako *Václav Beneš Třebízský* (1849—1884), kaplan klecanský. K povolání historického povídkáře připravoval se záhy a svědomitě. Četl staré kroniky české, pátral v městských a farních archivech po starodávných zápisech, sbíral místní podání, krajinné paměti, rodinné tradice, při tom konal pečlivé studie topografické, navštěvoval staré hrady a tvrze, všímal si nápisův a pomníků atd. Aby se nerozptyloval,

skoro výhradně se obmezil na užší krajinu, okolí měst Slaného a Loun; tam není téměř ani jediné osady, kostelíka, samoty a zříceniny, kterou by nebyl básnicky oživil. Literární činnost jeho netrvala dlouho. Začal ji historickou povídkou z boju bulharsko-tureckých „Marou Bočarovnou" (1871) a závěrem jejím byla pobělohorská elegie „Ušlapán" (1884). Látku vážil téměř ze všech dob dějin českých („Z různých dob"), přece však nejvíce si oblíbil dobu husitskou („V červáncích kalicha", „V září kalicha") a pobělohorskou („Pobělohorské elegie"), dobu slávy a úpadku jména českého. Mezi nejlepší skladby jeho — je jich téměř 90 — možno zařaditi povídky „Petr Obrovec" z válek husitských, „Pan Zikmund z Boršic", obraz bojů mezi šlechtou a městy za Vladislava II., „V podvečer pětilisté ruže", episodu z dějin rodu rožmberského za Petra Voka, „Povídka Levohradská" a „Dokonáno jest" z elegií pobělohorských, román „Bludné duše" z doby josefinské. Svého času historické kresby Třebízského měly ohromný úspěch. Autor jejich dovedl uhodit na nejjemnější struny srdce svých čtenářů, uměl je v nejhlubším nitru roztklivět. On sám planul žárem obdivu pro statečnost svých předků, byl nadšen jejich láskou k vlasti, svobodě a náboženství, měl plné porozumění pro jejich politické a kulturní zápasy, nenáviděl jejich nepřátel a ciziny vůbec, která podle jeho domnění byla příčinou všech osudných pohrom českého lidu; tyto své city lásky i nenávisti, přátelství i záští, nadšení i zoufalství dovedl vnuknout také čtenářům. On vše, o čem psal, sám nejdříve procítil, sám jásal a truchlil, byl nadšen a malomyslněl, čítaje listy české kroniky, a právě touto pravdivostí a silou svého citu uchvacoval také čtenáře. Jeho historickým obrazům možno vytýkat sice zvláštní manýrnost ve slohu, místy přílišnou povídavost, sentimentální lyrism, úryvkovitost obrazů, jednostrannost v kresbě osob, časté odchylky od historické pravdy, ale toho čtenáři nedbali, oslněni jsouce jímavým a vřele vlasteneckým tónem vypravování. S takovým zápalem a opravdovým vzruchem nepromluvil o minulosti české k srdci lidu před Třebízským žádný z romanopisců-historiků.

Povídky s látkou vesnickou vzdělával *Vítězslav Hálek*, nikoli však výhradně. V beletrii jeho možno rozeznávat několik skupin. Prvotiny jeho beletristické, jež psal v l. 1857—1866, na příklad „Muzikant", „Muzikantská Liduška", „Přívozník", „Náš dědeček", jsou neumělecké reprodukce zcela všedních a bezvýznamných zjevů ze života vesnického s jednotvárným dějem a rozplizlou kresbou osob. Další povídky „Komediant" a „Domácí učitel" jsou zajímavé jako dokumenty autorovy autobiografie. Do povídky „Komediant" Hálek vložil část své duše, vyslovil sebe v době nejideálnějšího nadšení uměleckého, proto po-

vidka jeho přese všecky nedostatky formální a kompoziční má svou sílu a náladu doby. „Domácí učitel" podává roztomilý obrázek vlastního milostného románku básníkova, obrázek ozářený paprskem ideální poesie. K těmto dvěma povídkám pojí se fantastická improvisace autorova „Pod dutým stromem", v níž vyslovena jeho záliba v přírodě, nadšený obdiv pro hudbu a zpěv, velebení idylického života na lůně prosté přírody a odpor proti lidské společnosti, která násilně rve a trhá, co bylo spolu přirozeně srostlo. Další drobné obrázky genrové psal Hálek patrně za vlivu Turgeněva, od něhož se naučil jemné drobnomalbě a začal s větším uměním než dříve kreslit drobné lidi ze vsi i z města. První náběh k drobnomalbě psychologické možno spatřovat v krátké črtě „Mariška", a největší dokonalosti dosáhla jeho genrová drobnomalba v obrázcích „Poldík rumař", „Student Kvoch" a „Husar". Širší obraz vesnického života zachycovaly teprve tři delší povídky Hálkovy „Na vejminku", „Na statku a v chaloupce" a „Pod pustým kopcem". Motivy milostné splývají v nich s jinými společenskými otázkami a poměry českého venkova. Palčivé otázce výminkářské věnována je povídka „Na vejminku", v povídce „Na statku a v chaloupce" postaveny proti sobě dva světy: svět lakoty, nadutosti a panovačnosti na selském statku a svět prostoty, přirozenosti a zdravé smyslnosti v chaloupce. Povídka „Pod pustým kopcem" zobrazuje básníkovo přesvědčení, že k sňatku manželskému netřeba ani statku ani úřadu, nýbrž že hlavní věcí je vzájemná shoda v letech, v srdci, v duši a v povahách. Konflikty v povídkách Hálkových zobrazené možno vykládati z hlavního jeho názoru životního, který zní: „Buď člověkem a žij podle přírody!" V povídkách jeho obyčejně se znázorňuje zápas dvou protikladných směrů, z nich jeden zastupuje pravdu v oné formuli zahrnutou, druhý proti ní se prohřešuje a těžce pyká svého provinění proti lidskosti a přírodě. Všecky ty nešťastné lásky, puklá srdce, neblahé svazky manželské, nepřirozené poměry mezi dětmi a rodiči mají svůj zárodek v tom, že lidé nedbají práv lidskosti a přirozenosti. Uznávanou předností všech Hálkových skladeb básnických jsou svěží popisy přírodní a barvitá krajinomalba. Tuto vlohu malířskou osvědčil i v povídkách vesnických, v nichž místa děje jsou výrazně a náladově vykreslena. Ze své náklonnosti k romantice rád promítal vzrušené děje na místa dýšící tajem romantiky, jako pod dutý strom, pod pustý kopec, v chaloupku na skále, v tišinu lesní, na hřbitov a p.

V bohatém a mnohostranném díle *Karoliny Světlé (Johanky Mužákové* 1830—1899) povídky a romány ze života vesnického zaujímají přední místo. Za pobytu svého na venkově (ve Světlé pod Ještědem) sblížila se důvěrně s lidem, seznala jeho život a

názory a zkušenosti své ukládala v ladné obrazy. V jedné skupině kreslila zajímavé typy silných a obětavých žen a dívek, s nimiž se setkala ve vsi, ale nadarmo je hledala v prostředí velkoměstském; jsou to hrdinky povídek a románů „Krejčíkova Anežka", „Skalák", „Kantůrčice", „Kříž u potoka", „V hložinách". V jiné řadě prací zobrazovala náboženské a mravní ideály lidu, v nichž spatřovala vzácné zbytky idejí a názorů z doby české reformace, z učení českobratrského, jako „Frantina" a „Nemodlenec". Největší obliby dostalo se „Vesnickému románu", v němž vylíčena tragedie rodinná, opírající se o skutečnou událost. Předmětem děje je konflikt dvou názorů o svazku manželském; hrdina románu zastává se práva rozvodu se ženou, která se hrubě provinila na svých povinnostech mateřských a manželských, matka jeho stojí však na stanovisku čistě náboženském, příkazném a pokládá za povinnost bez podmínky se podrobiti tomuto příkazu. Spisovatelka rozřešuje konflikt ve smyslu matčině. Kromě delších povídek a románů pocházejí od autorky drobné kresby povahopisné ve sbírkách „Prostá mysl" a „Kresby z Ještědí"; jsou to vrcholná díla umělecké vlohy spisovatelčiny a vyznačují se jemnou drobnomalbou a sytou kresbou životních postav. Většina obrazů vesnických K. Světlé zakládá se na určité události skutečné a zachycuje osobnosti, vzaté ze života. Nelze pochybovat, že je spisovatelka zároveň v jisté míře idealisovala, zesilujíc a doplňujíc skutečnost.

K jiné skupině povídek a románů Světlá vážila látku ze života staropražského, ze vzpomínek vlastních i cizích, oživujíc svým uměním pověsti a tradice, vztahující se k národnímu obrození českému. Z tohoto prostředí vznikly její skladby „Na úsvitě", „První Češka", „Poslední paní Hlohovská", „Zvonečková královna" a j. Jako na počátku své dráhy literární zobrazovala v povídkách své ideální názory na rozmanité otázky emancipace ženské („Rozcestí", „Konec a počátek", „V zátiší"), tak zase v posledním údobí činnosti poutaly ji otázky časové, národnostní i sociální, jimž věnovala řadu drobnějších skladeb rázu tendenčního. Světlá uvedla do českého romanopisectví celý proud myšlenek nových, aspoň v beletrii domácí neobvyklých; jsou to otázky náboženské a filosofické, otázka svobody a společenské rovnosti, otázka manželství, otázka sociální a celý souhrn otázky ženské. I když přiznáme, že přejala mnohé myšlenky od jiných, zvláště od zbožňované George Sandové, kterou v mnohých pracích napodobila, přece třeba uznat, že dovedla je opřít o domácí půdu, promítnout v české prostředí a odít je domácím rouchem. Myšlenky své podávala slohem vzletným a obrazným, tónem větším dílem vzepiatým a eksaltovaným.

V ději vymýšlela si situace zvláště překvapující a neobyčejné, jejichž dojem zvyšovala případnou dekorací místní a dobovou. Velmi účinně dovedla využíti přírodní malby. Popisy její nejsou jen ozdobnými vložkami vypravování, nýbrž osvětlují děj, budí určitou náladu a zvyšují dojem. Všechno to způsobilo, že povídky a romány její vnikly do nejširších vrstev čtenářů.

O realistickou povídku venkovskou, ze vsi i z malého města, usiloval *Alois Vojtěch Šmilovský (Schmilauer* 1837—1883), nepodařilo se mu však úplně se vymanit z romantiky a měkké sentimentálnosti rodinných románů, jež si z mládí oblíbil. Proto větší cenu uměleckou mají jeho drobné kresby genrové než široké skladby románové. Řadu lidových a maloměstských postav, věrně charakterisovaných, jež znal buď sám nebo z tradice jiných, vykreslil v „Rozptýlených kapitolách", v povídkách „Starý varhaník", „Starý Měchura", „Krupař Kleofáš", „Nebesa" a j. Slavného učence a slavistu Dobrovského mistrně v prostředí venkovském charakterisoval v povídce „Zaranních červánků". Rozmanité poměry mravní, sociální a národní soudobé společnosti venkovské zobrazeny jsou v románech „Setník Dřevnický", „Starohorský filosof", „Parnasie" a „Na čerstvém vzduchu". Románem čistě vesnickým je „Martin Oliva" a snůšku praktické filosofie lidové obsahuje mudroslovný román „Kmotr Rožumec". Za hrdiny svých skladeb se zálibou si vybíral starce nebo muže životní zkušeností zocelené, aby na nich demonstroval názory a myšlenky, jichž se pozorováním života dobral. Životní moudrost lidí starosvětských, zdravých a svérázných myslitelů lidových, zdála se mu být ideálem národní filosofie české, proto ji šířil ve svých spisech, mnohdy až příliš didakticky zabarvených. K tomu cíli vytvořil si též zvláštní svůj styl, lidovými pořekadly a úslovími protkaný. Pokud řeč takto zabarvenou vkládá do úst lidí starosvětských, praktických filosofů maloměstských, přispívá tím barvitě k jejich charakteristice. Časem však spisovatel prostředek tento přepínal a upadal v jakousi stylistickou manýrnost. Šmilovský byl nejen bystrým pozorovatelem lidí a jejich života, nýbrž dovedl je také znamenitě zpodobovati. Mistrovská charakteristika je hlavní předností jeho vlohy spisovatelské. Nejzdařilejší jsou figurky ze života maloměstského, jejž nejlépe znal a s nímž od mládí srostl. V povídkách z tohoto prostředí vykouzlil před čtenářem hojný počet typických postav a rázovitých povah. Méně životní jsou osoby života vesnického, jsou zhusta idealisovány nebo podle šablony tvořeny. Jednotlivé příběhy uměl poutavě vypravovat, úmyslně se při tom vyhýbaje zevnějšímu efektu a strojené napínavosti. Stavba jeho románů je větším dílem průhledná, bez hledaných zápletek; osnovu jejich možno uvésti na jednoduchou formuli: hra a protihra a pak slou-

čení vzájemné. Základní směr své tvorby a poměr její k realismu a idealismu Šmilovský sám vytkl slovy: „Co z mé obrazotvornosti vyjde, musí být životně pravdivo. V tom leží má síla umělecká a já vidím jen v tom spisovateli umělce, jenž z představ a sestav svých skutečnost ideálnou umí tvořit. Té ideálné skutečnosti říkám *reálnost*. Co obecně mluví se o reálnosti v literatuře, to po mém soudě jest materiálnost."

Do beletrie s látkou časovou nový, modernější směr vnesl *Jan Neruda*. Neobohatil českou beletrii žádnou větší skladbou románovou, zato jeho arabesky, feuilletony a povídky podávaly klasické vzory umělecké drobnomalby. Výběr z jeho prvních povídek a kreseb, jež psal v l. 1858—1864, přinášely „Arabesky" (1864). Kreslil v nich dílem zvláštní figurky, jež znal z dob dětských, vybíraje si je z nižších vrstev pražského obyvatelstva, dílem předváděl směšné historky ze života všedních měšťáků, pletky starých mládenců a vdov a p. Novinkou byl v nich především způsob jeho kresby; odpovídal skutečnosti a předváděl život malých lidí beze všeho přikrašlování, s jasem i stínem, se společenským pozadím, rovněž věrně vyobrazeným. Nelpěl při tom jen na zevnějšku osob, nýbrž vnikal i do duše jejich a z humoristicko-ironického tónu jeho vyzařoval měkký soucit s lidmi chudými a společensky utlačenými. Svou vlohu pro jemnou drobnomalbu osvědčil znovu ve sbírce črt „Různí lidé" (1871), v nichž zachycoval typy drobných lidských figurek a jejich život, jak je vypozoroval na svých cestách. Pokrok ještě větší v hutné kresbě postav a živých výjevů ze skutečnosti prokázal v obrazech „Trhani" (1872). Míní se jimi drobný lid, pracující při stavbě železnic, složený z nejrozmanitějších živlů a těkající místo od místa. Mistrovským perem zobrazil Neruda rozmanité jejich typy, sytými barvami vylíčil jejich těžký život, jejž si ve chvílích oddechu oslazují bujným veselím a cynickým humorem. Hluboký žal střídá se tu s furiantským veselím, komika s tragičností, posměch se soucitem, zoufalství s nadějí a pro všecku tuto rozmanitost nálad Neruda našel přiměřený výraz. Nejzralejší výtvor jeho v oboru beletrie jsou však „Povídky malostranské" (1878). Zakládají se na osobních zkušenostech a vzpomínkách básníkových. Příběhy vypravované mají reální podklad, jsou však očištěny od neumělecké všednosti a dějově zhuštěny; rovněž osoby zobrazené jsou vzaty ze skutečnosti, jak je Neruda z mládí znal. Z živých reminiscencí je zachycen v „Malostranských povídkách" starý život ulic a domů malostranských se svými charakteristickými zjevy. Není to všední fotografie ani kopie, nýbrž obraz při vší věrnosti a úplnosti básníkovým uměním a cítícím nitrem prozářený. Pod rozmarným líčením a veselým smíchem autorovým tají se hluboký soucit s lidským utr-

pením a tíhou života a probleskují vážné myšlenky o životě a povinnostech člověka k sobě a společnosti. Dikce Nerudova odpovídá reálnímu obsahu: je prostá a nehledaná, ale hutná a výrazná.

Neruda je nejen zakladatelem moderní drobnomalby, nýbrž i tvůrcem českého feuilletonu. Napsal přes dva tisíce feuilletonů, v nichž vyslovoval své názory společenské, národní, politické, kulturní, filosofické. Společenský život současný i minulý, události denní a příležitostné, umění a literatura, dojmy cestopisné a p. poskytovaly mu k nim hojné náměty. Nepsal je toliko pro zábavu, nýbrž i pro poučení a vzdělání a působil jimi výchovně na široké vrstvy čtenářů. Jsa si plně vědom velikého jejich významu literárního a kulturního, pečoval sám o souborné jejich vydání. První dva svazky s názvem „Studie krátké a kratší“ (1876) obsahují v prvním svazku „Trhany“, „Pražské obrázky“, „Studie masopustní“ a „Rozjímání“, v druhém svazku „Články různé“; v třetím svazku „Žerty hravé a dravé“ (1877) jsou feuilletony různé, divadelní, literární a sčesané z cizích štěpů; ve čtvrtém svazku jsou „Menší cesty“ (1877), v pátém „Obrazy z ciziny“ (1880).

Pohříchu nenašel umělecký směr Nerudův zatím pokračovatelů. Mladší vrstevníci jeho nepřestali své kresby společenské zabarvovat dobrodružným romantismem. V letech sedmdesátých a osmdesátých mezi nejpopulárnější romanopisce náležel *Václav Vlček*, velebený druhdy jako český Dickens nebo Turgeněv. Z románů jeho nejvíce se líbil „Vavřínový věnec“ (1872) a „Zlato v ohni“ (1876); další romány „Samohrady“ (1884—6), „Setník Halaburd“ a „Černé jezero“ (1890) neměly už takového úspěchu. Na romány Vlčkovy přátelská kritika stále vtiskovala pečeť ušlechtilého realismu. Avšak svět, který spisovatel zobrazoval, nebyl světem skutečným, reálním, nýbrž romanticky vymyšleným. Čtenářům, hledajícím v románu zhuštěný obraz skutečného života, ať vnějšího, ať vnitřního, jeho těžkých zápasů a konfliktů, romány Vlčkovy při vší své rozmanitosti nepodávaly mnoho. Předmětem jejich jsou hlavně konflikty milostné, ostatních otázek životních dotýkají se jen povrchně. I v románu tak význačně časovém, jako je „Věnec vavřínový“, milostné zápletky převládají. Ostatně ani problém lásky není v nich hlouběji pojat; jest to řada milostných avantur, často beze všeho psychologického zdůvodnění. Umění Vlčkovo nebylo realistní ani v kresbě osob ani v drobnomalbě psychologické. Snaha jeho nesla se k tomu: bavit, poutat, dojímat a této snaze často obětoval všecku pravděpodobnost. Měly však romány spisovatelovy jisté přednosti formální, z nichž se vykládá časová obliba jejich; je to obratnost vypravovatelská, živý smysl pro výjevy čistě lidské, napínavost a barvitost líčení. Působila při tom i ušlechtilá tendence šířit v době vášnivých bojů politických ideál-

ní vlastenectví, hlásat svornost mezi rozvaděnými bratry, povzbuzovat k svorné a obětavé práci ve prospěch národního celku. Více smyslu pro realitu Vlček osvědčil ve svých memoárových skladbách „V rodném hnízdě“, „V Budečské škole“, „Kde Vltavu líbá Malše“ a j., v nichž vypravuje své osudy od nejútlejšího mládí až do r. 1867. Jsou poutavě psány, libují si v detailní kresbě a zaznamenávají cenné dokumenty z doby, jež pomalu celá upadá v zapomenutí. Autor jejich projevuje neobyčejnou paměť, která dovede reprodukovat nejjemnější podrobnosti z mládí, vzácný dar pozorovací a jemný smysl pro zjevy přírody a lidí.

Ferdinand Schulz, přední kritik Vlčkovy „Osvěty“ a velmi plodný spisovatel, proslul jako obratný novelista, historik, kritik a publicista. V jeho díle beletristickém novinkou byly zvláště novely a povídky ze života šlechtického. Jako vychovatel v domě šlechtickém měl příležitost poznat intimní a rodinný život šlechty a ze svých zkušeností těžil při skladbě „Šlechtických novel“. Pozornost jeho nejvíce poutaly úpadkové poměry české šlechty, její pustý a bezobsažný život, požitkový hlad a rozmanité zjevy pokleslosti mravní. Poměrů na šlechtických statcích dotýká se i delší povídka „Dvorské panstvo“, v němž je vylíčeno působení židů-nájemníků na mravní, společenský a národohospodářský rozvoj vesnického lidu. V pěkné povídce „Dle přírody“ spisovatel aplikuje zásadu, že má člověk žíti podle přírody a nikoliv podle umělých regulí, na život v klášteřích a ústavech šlechtičen. Nejlepší beletristickou prací Schulzovou je však „Latinská babička“, utkaná ze vzpomínek jeho na gymnasijní studie v Mladé Boleslavi. Osoby i místa děje jsou věrně zachyceny, tehdejší život v domácnosti měšťanské jakož i poměry na tamním piaristickém gymnasiu podrobně zobrazeny. V latinské babičce vykreslen sympatický obraz ženy, jejíž jedinou radostí bylo starati se o svěřené studenty a býti jim pečlivou pěstounkou.

Schulz ve svých literárních kritikách často zdůrazňoval ušlechťující cíle literatury. „Nesestupujme k čtenářstvu,“ volal k spisovatelům, „povznášejme je k sobě. Jen tím způsobem naplní naše písemnictví svůj vznešený úkol vzdělávací ve všech částech.“ V řadě svých drobnějších prací snažil se sám plnit tento úkol a zobrazoval důležité otázky etické a společenské. Skladby jeho mají nestejnou hodnotu uměleckou. V některých osvědčil živý smysl pro skutečné jevy života a uměl jim dát pravdivý výraz umělecký. V stylisaci jsou u něho zřejmé pokusy vymanit se z manýry deskriptivní a zevnější a všímat si i vnitřních, duševních pohnutek dějů. Ale tím, že stále kolísal mezi dobrodružnou romantikou a střízlivým pojímáním života, nejednou porušoval uměleckou komposici svých prací. Jako

kritik byl Schulz rozhodným protivníkem realismu, jehož podstaty nechápal, ztotožňuje jej s pouhým fotografováním všední skutečnosti. Z jeho četných studií literárně-historických největší cenu má rozprava „Česká ballada a romance“ (Osvěta 1877). Velmi záslužná byla jeho činnost vydavatelská; za jeho redakce začaly vycházet významné podniky literární, jako „Matice lidu“, „Poesie světová“, „Salonní bibliotéka“ a j.

Obdivuhodnou plodnost beletristickou rozvinula *Sofie Podlipská* (1833—1897), sestra Karoliny Světlé a spisovatelka nevšední erudice literární. Psala romány, novely, povídky, spisy pro mládež, essaye literární, etické, nábožensko-filosofické a pedagogické. Celkem složila přes sto románů, novel a povídek kromě literárních drobotin. Četné své práce pokusila se sama seřadit v určité skupiny. Do první zařadila prvotiny své z let 1860—1870. Kreslila v nich nejraději rozmanité typy žen a dívek, jejich dráhu životní a osudy v lásce, manželství, rodině a společnosti. Kresby její jsou převahou tendenční a děj jejich přeplněn úvahami obsahu poučného a vzdělavatelného. Romány, novely a povídky, složené po r. 1870, spisovatelka roztřídila v studie psychologické, látky sociální, romány historické, novely fantastické a povídky pro lid. Studií psychologických je nejvíce; spisovatelka pojala do nich práce nejrozmanitějšího druhu i obsahu, delší romány jako drobné náčrtky a kresby memoárové. Prohloubenější studií psychologickou je mezi nimi vlastně jen autobiografický román „Peregrinus“, v ostatních skladbách psychologii nahrazuje zevnější povahopis a líčení mravů. Ze skupiny románů sociálních zvláště charakteristické jsou: „Osud a nadání“, „Příbuzní“, „Anna“, „Břeh“, „Lidské včely“, „Mraveniště“, „Mír“. Spisovatelka dotýká se v nich rozmanitých otázek časových: emancipace ženské, otázky dělnické, světového míru a zahlazení válek, konfliktu mezi generací starší a mladší, mezi otci a dětmi a p. Otázky tyto se v nich umělecky neřeší, nýbrž jen přetřásají. Z dějin vážila Podlipská látku k obsáhlé trilogii historické „Anežka Přemyslovna“, „Jaroslav Šternberk“ a „Přemysl Otakar II.“ Trilogie svědčí o autorčiných pilných studiích historických, o zvláštním nadšení pro tuto látku, avšak umělecké zpracování sebraného materiálu se jí nedařilo; skladba její podobá se neurovnané snůšce historie, tradice a výmyslu.

Román — podle mínění Podlipské — má úlohu jíti životu na stopu. Z toho by se mohlo usuzovat, že pohlížela na úkol románu se stanoviska realistického, chtíc zobrazovat život tak, jak jest, bez zveličování a snižování, v jeho všednosti i kráse, ve zjevech zevnějších i rozechvělých konfliktech vnitřních. Avšak s touto theorií nesouhlasí její prakse. Základním rysem jejího

autorského temperamentu byl a vždy zůstal romantický idealism, proto nešla skutečnému životu na stopu, nýbrž zobrazovala život, jaký by měl být podle jejích ušlechtilých a humánních zásad. Ve shodě se svou vlastní disposicí duševní nejraději zobrazovala ideální snílky a eksaltované nadšence, z nichž každý chce svým způsobem reformovat svět, má v hlavě plno velkolepých plánů a opravných myšlenek, ale při sebe menším náraze na skutečný svět pozbývá mysli. Spisovatelka chtíc obsáhnouti celý život v jeho rozteklém proudu, nerada přestávala na zobrazení určitého zjevu životního, nýbrž kupila osudy rozmanitých osob vedle sebe. Romány její rozlévají se do šířky a délky, ale vlny jejich jsou povrchní a mělké. Autorce nedostávalo se umírněnosti umělecké, nedovedla z všedního proudu života vyluhovat umělecký celek, prostý zbytečných přísad. Tím se stalo, že vedle míst opravdu pěkných, dojímavých a poetických kupí se všednosti, motivy falešné, často i naivní. Připomenouti sluší, že ušlechtilé ideje, jež hlásala ve svých spisech, hleděla sama uskutečňovat. Pro svou milou povahu, ideální smýšlení a příkladnou lidumilnost požívala všeobecné úcty. Snaha o emancipaci ženskou a vzdělání dívek našla v ní nejvytrvalejší pracovnici, každý podnik humánní ochotnou a nezištnou podporovatelku. Literatuře české prospěla i tím, že měla zúrodňující vliv na básnický vzrůst Jaroslava Vrchlického.

Literární význam *Svatopluka Čecha* zakládá se na veršovaných pracích. Próza jeho, ač je zastoupena rozmanitými genry, od stručného feuilletonu až k obsáhlé skladbě románové, jest jen doplňkem jeho tvorby, často i autobiografickým komentářem k vysvětlení jeho individuality. Mezi nejlepší jeho práce prozaické počítají se povídky, v nichž zobrazoval své ideální sny o životě, jako „Oblaka“, „Mezi knihami a lidmi“, „Poslední jaro“, „Hovor listí“, „Sláva“, „Ikaros“. Ačkoliv se básník rád odvracel od nudné a smutné skutečnosti a zalétal do říše romantických vidin, neodtrhl se úplně od života, nýbrž pozoroval jeho všední zjevy s vyššího stanoviska a se zvláštním humorem je zobrazoval. Tento satirický a humoristický živel proniká i delší jeho skladby, jako „Pan Bolehlav a jeho svět“, „Kallobiotika na cestách“, „Kandidát nesmrtelnosti“, „Výlet pana Broučka“, „Pestré cesty po Čechách“ a j. Povídky a romány Čechovy jsou v koncepci, ději a ideovém jádru romantické, avšak v provedení a v kresbě jednotlivých zjevů opírají se větším dílem o skutečnost. Básník volil k nim nejraději náměty z vlastní zkušenosti, ze svých vzpomínek a postřehů, ale nepodával je prostě jako objektivní pozorovatel, nýbrž obetkával je pletivem svých snů. Určitý příběh nebo určitá osobnost byly jen základním motivem, jejž roznícená fantasie dále rozpřádala. Většina črt má ráz auto-

biografický, tlumočící dílem básníkovy zevnější osudy, dílem dojmy, vzbuzené určitými událostmi. Čistě memoárové jsou toliko některé práce, jako v Pestrých cestách po Čechách partie „Z cesty Václava Maliny do minulosti“, „Pan Brůžek“, „Druhý květ“, „Z mých literárních počátků“, v nichž se povznesl k vzácné objektivnosti líčení. Z ostatních povídek delších realistickou kresbou se vyznačují zvláště „Jestřáb contra Hrdlička“ a „Nový epochální výlet pana Broučka tentokrát do XV. století“, zosnovaný na podrobném studiu kulturně-historickém. Podle skutečnosti a podle živých modelů Čech kreslil i osoby svých povídek. Pod různými jmény objevuje se tu především básník sám, členové jeho rodiny, přátelé a známí. Postavy z prostředí venkovského úřednictva hospodářského, figurky z ovzduší kanceláře, ze života spisovatelského dařily se mu nejlépe. Charakteristika jejich je plastická, živá a názorná. Při vší romantice děje vidíme skutečné lidi v plné životnosti a svéráznosti. Výrazný a živý bývá též rámec jeho povídek, líčení místa děje a celý lokální kolorit; uměl šťastně zachytit určitou náladu krajiny a spojit ji s dojímavým dějem. O jeho dokonalém umění popisném svědčí také jeho cestopisy z Východu, Italie, Moravy, Čech a p.

[J. Máchal: O českém románu novodobém. Pr. 1902. — J. Máchal: Jos. Lindy „Záře nad pohanstvem“. Pr. 1923. — M. Hýsek: Klicperovy povídky historické (Listy fil. 1920). — J. Máchal: Jan z Hvězdy (Lit. č. XIX. st. II); P. Chocholoušek (ib.). — J. Vlček: O mladistvé próze J. J. Kolara (Nové kap. z dějin lit. č. 1912). — A. Adamus: K životopisu J. Kalinčáka (Mor. slez. sbor. II. 1919—20). — Vl. Šmilauer: Rozprávatelské umenie Kalinčákovo v „Reštavrácii“ (Sbor. Mat. Slov. I. 1923). — J. Škultéty: Pamiatka J. M. Hurbana. Turč. Sv. M. 1888. — J. Botto: S. Tomášik (Sl. Pohľ. 33. 1913). — A. Pražák: S. Tomášik. Pr. 1919.

A. Novák: Fr. Pravda (Lit. č. XIX. st. III. 2). — Fr. Holeček: F. Pravda. Brno 1907. — S. Podlipská: Životopis B. Němcové (Sebr. spisy Němc. z r. 1891). — V. Vávra: B. N. Pr. 1895. — J. Vlček: B. N. (Několik kapitolek. 1912[2]). — V. Tille: B. N. (Zlatoroh 1920[3]). — J. Voborník: B. N. Pr. 1920. — Jos. Lelek: B. N. 1920. — A. Novák: B. N. (Lit. č. XIX. st. III. 2). — B. N. Sborník statí r. 1912. Viz podrobný soupis od Z. Záhoře (Čas. Čes. Mus. 1920. 1923).

J. Máchal: K. Sabina (Lit. č. XIX. st. III. 2). — J. Vlček: K. Sabina (Několik kap. 1912[2]). — K. Velemínský: G. Pfleger Moravský (Čas. Č. Mus. 1903—4). — J. Jakubec: G. Pfleger Moravský (Lit. č. XIX. st. III. 2).

F. Strejček: Josef Svátek (Čes. hlavy 24). — M. Hýsek: B. Janda (Osvěta 1920). — Jos. Braun: Beneš Třebízský (Souborné vydání spisů Třeb. 1889). — K. V. Rais: Třebízský. Pr. 1885. — B. Jiránková:

Třebízský (Listy fil. 1901). — K. Rieger: O reformaci čes. v díle Třeb. (Slánský obzor 1910).

E. Krásnohorská: Dvě básnířky našeho lidu (Čas. Č. Mus. 1880). — L. Čech: K. Světlá. Br. 1891, 1907. — A. Novák: K. Světlá (Myšlenky a spisovatelé 1914). — F. Kleinschnitzová: Náboženské postavy z lidu v díle K. Světlé (L. fil. 46. 1919). — Jos. Novák: O životě a lit. činnosti A. V. Šmilovského (Lit. listy 1886). — T. Glos: Šmilovský (Progr. gymn. v Uher. Brodě 1902). — Alb. Pražák: Šmilovský. Pr. 1921. — J. Jakubec: O spis. řeči Šmilovského (L. fil. 1925).

E. Krásnohorská: Památce V. Vlčka (Osv. 50. 1920). — J. V. Jahn: Ferd. Schulz (Osvěta 1895). — J. Voborník: S. Podlipská (Ottův Slov. Nauč. XIX).

V. *Romanopisectví u Jihoslovanů.*

1. Počátky romanopisectví slovinského.

Vývoj romanopisectví u Slovinců byl zdlouhavý, jak to souviselo s nenáhlým postupem písemnictví slovinského. Zprvu skládány byly drobné povídky pro lid obsahu mravoučného, z nichž většina se zakládala na cizích předlohách. O původní skladbu pokusil se *Janez Cigler,* složiv delší povídku „Sreča v nesreči" (1836), vypravující dobrodružné příhody dvou bližeńců. Vhodně o ní poznamenal Levstik, že po stránce umělecké není bez chyb, přece však nebylo jí dosud v domácích literatuře rovně. Za první zralejší plod slovinské beletrie pokládá se Levstikův „Martin Krpan z Vrha" (1858). V podstatě je to humoreska ve formě pohádkové, při jejíž skladbě autor užil motivů z národní písně „Pegam i Lambergar" a chorvatské „Marko kraljević i Musa Kesedžija". Vypravuje se v ní, jak silný venkovan Krpan zbavil císaře a Vídeň strašného velikána Brdavse. Vypravování je obratné, popisy živé, sloh stručný a malebný, řeč jadrná a plynná. Jemný humor a utajená satira dodává vypravování zvláštní působivosti.

Luka Svetec-Podgorski († 1921), právník a politik, zabýval se v mládí beletrií. Na veřejnost vystoupil s povídkou „Kazen radovednosti" (1848), pěkným obrázkem štědrého večera na venkově s tajemnými věštbami a pověrami. Významnější byla historická povídka „Vladimir in Kosara" (1851), k níž poskytla motiv známá historie z dějin bulharsko-srbských, později od Preradoviće a L. Lazareviće dramaticky vzdělaná. Děj propleten je motivy romantickými z národních písní a Prešérnova úvodu ke „Krstu pri Savici". Způsob vypravování je však těžkopádný a řeč promíšena hojně živly srbochorvatskými. Kromě těchto dvou povídek Svetec složil delší výpravnou báseň „Klepec", nezdařený pokus vytvořiti podle národních pověstí slovinský epos národní. Opěvuje se v ní,

jak silný Klepec vysvobodil krásnou dívku šlechtickou Zlatu z moci tureckého junáka Hasan-agy z Bosny, zasnoubil se s ní, nevěsta však před sňatkem zemřela. Spisovatel užil v ní hojných motivu z národních písní srbských, ale nepodařilo se mu uvíti z toho jednotný celek.

O národní podání opíral se ve svých povídkách *Janez Trdina* (1830—1905), gymnasijní profesor ve Varaždině, později v Rěce, etnograf a historik. Nejdříve uveřejňoval v Sloveniji „Narodne pripovedke iz Bistriške doline" (1849, 1850). Ráz jejich vystihl sám tímto výkladem: „Mohly by se znovu otisknouti s názvem „Narodne in polunarodne pripovedke" ... Některé z nich zapsal jsem tak, jak jsem je slyšel. Častěji dověděl jsem se jen úlomků z pohádek, ty jsem doplnil podle jiných, leč v národním duchu a národním způsobu. Některé povídky jsem rozhojnil svými dodatky." Byly to tedy uměle přepracované národní povídky. Zcela samostatně skládal Trdina „B a j k e i n p o v e s t i o G o r j a n c i h" (Zvon 1882—1888; Gorjanci = obyvatelé horáci na chorvatské hranici), dílo trvalé hodnoty, bohatý zdroj poznatků folkloristických. Veřejný i rodinný život tamních horalů, poměr jejich k sousedům i k pánům, vše, co venkovana rozněcuje, oduševňuje a znepokojuje, po čem touží, več věří a čeho se bojí, jeho radosti a žaly, doma i v cizině — všecko to je pojato v rámec těchto črt a vypravováno čistým jazykem národním. Jak sám autor přiznává, všecky tyto črty zrodily se v jeho fantasii, avšak v národním duchu, podle národních názorů, vzpomínek a tradic. Staré názory národní snažil se však spisovatel obohatit ideami novodobými, láskou k vlasti, k svobodě, národu a Slovanstvu, touhou po osvětě a všemi těmi poklady, které přispívají k blahu lidskému. Chválil-li Iv. Cankar Trdinu jako „jediného pravdivého a největšího umělce národního," měl zajisté na mysli tyto jeho povídky, neboť Trdina uměl v duchu a tónu národním tak věrně a živě vypravovat, že vlastní jeho výmysl splýval dokonale s národními představami. Dříve již vydal Trdina historickou novelu „Arov in Zman" (1850), k níž užil národních tradic o bojích tureckých. Je to nejlepší novelistická práce ze starší doby. Zajímavé jsou také memoáry spisovatelovy „Bahovi huzarji in Iliri" (1903), v nichž poutavě vylíčil příhody své a svých přátel za doby Bachova absolutismu v Chorvatsku. Trdina pokusil se též s větším štěstím než Svetec o vytvoření slovinské národní epopeje, složiv „Pripovedku od Glasan-Boga" (1850). Za základ vzal národní tradice o králi Matjažovi, psohlavcích, Pegamovi a Lambergarovi a z rozmanitých těchto motivů vytvořil dosti zajímavou skladbu na způsob Wielandova „Oberona". Z ostatních jeho prací pozoruhodna je „Pripovedka od zlate hruške" (1850), jejíž první část obsahuje vtipnou satiru na slovinské poměry literární.

Mladý básník *Simon Jenko* zkoušel své síly též v beletrii

a napsal tři povídky. V romantické črtě „Spomini" (1858) hlavní úlohu hraje mstivá cikánka, která způsobí neštěstí několika lidí. Lépe se mu podařila humoreska „Tilka" (1858). Slabomyslný Tilka podle přání otcova má se oženit. Starosti, které mu tím nastávají, spisovatel vyličuje se svěžím humorem a kreslí při tom drobný obrázek ze života prostých vesničanů. V třetí humoristické povídce „Jeperški učitelj" (1858) je zachycen typ učitele staré školy, žijícího v nejbídnějších poměrech, který chce dojíti štěstí v loterii. Je to nejlepší povídka Jenkova, jejíž předností je výrazná kresba osob a prostředí, nehledaný humor a plynné vypravování.

Z kroužku mládeže, která v letech šedesátých studovala na gymnasiu v Lublani, vyšlo několik beletristů, kteří zkoušeli své síly nejdříve v rukopisném listě „Vaje", potom v Janežičově „Glasniku". Většina jich kreslila výjevy ze života vesnického lidu. *Valentin Mandelc* (1837—1872), profesor v Hor. Karlovci, napsal povídku „Ceptec", jejíž rámec tvoří veselé obrázky z obyčejů na venkově. *Valentin Zarnik* (1837—1888), známý temperamentní řečník táborový a politik, zjednal si jméno obrazem z lidového života „Ura bije, človeka pa ni", jehož děj zabarvil v duchu romantické etnografie živly zkazkovými. Z vesnických povídek *Frana Erjavce* (1834—1887), posléze universitního profesora v Záhřebě, zvláště se líbily obrázky „Na stričevem domu" a „Huzarji na Polici", vypravované poutavě a slohem národním.

Na rozdíl od svých druhů *Janez Mencinger* (1838—1912) vybíral si látku ze života domácí inteligence, kterou ostře kritisoval, a se zálibou srovnával městskou kulturu se zdravým životem na venkově. V první novele „Jerica" (1859) se svěžím humorem vypravoval, jak se zamilovaný učitel a vypočítavý lékař ucházeli o bohatou nevěstu, která je však odmítla a vzala si raději veselého hocha selského. Proti spokojenému a šťastnému životu selskému staví se tu nepřirozený a strojený svět inteligence. Podobná myšlenka tvoří ideový podklad povídky „Človek toliko velja, kar plača" (1864). Humoreska „Vetrogončič" (1860) vtipně se vysmívá dobrovolné germanisaci měšťanských vrstev. Mencinger přispěl i tím k pokroku domácí novelistiky, že místo líčení vnějších událostí začal zobrazovat problémy psychologické. Učinil to nejdříve v historické novele „Bore mladost" (1862) a v povídce „Skušnjave in skušnje" (1865) ze života studentského. Potom se na delší dobu zamlčel, zabývaje se studiem otázek hospodářských a národopolitických. Když po letech znovu vystoupil jako beletrista, prokládal své práce společenskou kritikou. Satirický román jeho „Abadon" (1893) obsahoval pronikavou kritiku moderního materialistického a pesimistického názoru životního, jehož cílem je honba za hmot-

ným blahobytem a příjemným životem. Celek je fantastická směs motivů z bájek, kulturní historie, sociologie a filosofie. Memoárový ráz má „Moja hoja na Triglav“ (1897), v níž s humorem a nádechem satiry líčí své vzpomínky z mládí. Mencinger byl spíše vtipný humorista a duchaplný satirik než povídkář v obvyklém slova smyslu. Rámce povídkového užíval, aby vykládal své názory o nejrozmanitějších zjevech kulturního a národního života a kritisoval současné poměry; avšak svým klasickým slohem, plastickým zobrazováním postav a zvláště psychologickou kresbou nemálo přispěl k rozvoji domácí beletrie.

Za vlastního tvůrce romanopisectví slovinského pokládá se *Josip Jurčič* (1844—1881). Vystudovav gymnasium v Lublani a filosofii ve Vídni, věnoval se žurnalistice a redigoval politický deník „Slovenski narod“. Na jeho vkus mnoho působil Levstik a z části také Stritar; z cizích spisovatelů oblíbil si zvláště W. Scotta a naučil se od něho zevrubné kresbě a plastické charakteristice. Pocházeje ze zdravého kořene selského, uhájil si své vlastní, silné individuality, která pevně tkvěla v domácí půdě. Látku k svým beletristickým pracím vážil dílem z historie, dílem ze současného života. Jeho povídky historické, k nimž mu vedle Valvasora poskytovaly podněty místní historické památky, staré hrady a kláštery, jsou zabarveny romanticky a je v nich zřetelný vliv W. Scotta. Oblibu čtenářů zjednal si nejdříve historickou povídkou „Juri Kózjak, slovenski janičar“ (1864) z doby válek tureckých, v níž osvědčil svou vlohu názorně kreslit osoby i prostředí. Následovaly potom historické obrazy „Juri Kobila“ z doby reformace, „Hči mestnego sodnika“ (1866), jejímž předmětem je nepřátelství mezi šlechtou a měšťany za vévody Arnošta, a „Klošterski žolnir“ (1866). Povídka „Sin kmetskega cesarja“ (1869) vypravuje, jak se syn selského císaře Gubce, umučeného v Záhřebě, mstil na utiskovateli sedláků baronu Joštu Turnovi. Osudy Tattenbacha, který se účastnil s Petrem Zrinským, Frankopanem a j. spiknutí proti císaři Leopoldu, vyličuje povídka „Erazem Tatenbach“ (1873). Obmýšlený obsáhlý román „Slovenski svetec in učitelj“ z doby sv. Metoděje nebyl dokončen.

Význam jeho beletrie nezakládá se však na těchto obrazích historických, nýbrž na povídkách a románech ze života národního. Bystrým zrakem, zdravým umem a vřelým citem pozoroval život v rodné vsi, v domácím kraji, ve své otčině, a co kolem sebe viděl, vtěloval v živé a plastické obrazy. Po několika drobnějších obrázcích, jako „Domen“, „Tihotapec“, „Moč in pravice“, vystoupil s delším románem „Deseti brat“ (1866), k němuž mu dal podnět Levstikův fragment stejného názvu. Děj románu je obratně zauzlen a oživen národními typy živě předvedenými. Při kresbě povah a ve způsobu vypravování řídil se Jurčič románem Scottovým „The antiquary“. Román byl velmi

příznivě přijat a s oblibou čten. Vytýkáno mu jediné, že milostný příběh je příliš konvenční a život venkovský jednostranně zobrazen — více groteskně-humoristicky než se stránky věcné. Těchto vad nemela už další jeho povídka „Sosedov sin“ (1868), věrný obraz vesnických lidí a selského života na Dolenjsku, jedna z nejlepších kreseb autorových. Život inteligence na venkově pěkně je vykreslen v románu „Med dvema stoloma“ (1876). Románovou osnovu děje tvoří milostný příběh. Mladý student, syn bohatého sedláka, zamiluje se do dcery sousedovy; koketa městská, která přijede na letní byt, okouzlí ho sladkými slovy, odloudí nevěstě a potom sobecky opustí. Když se vrátí k dřívější milence, zavrhne ho také tato. Vypraví se tedy do boje proti Turkům a tam čestně padne. Oblíbený román „Doktor Zober“ (1876) má podobnou zápletku milostnou jako „Deseti brat“ s připojením historie nešťastné lásky Zobrovy. Román „Lepa Vida“ (1877) zakládá se na národní písni a dojemně vyličuje tragedii života nešťastné Vidy, která opustivši starého muže, následuje mladého Vlacha do Benátek a oklamána jsouc od něho, zešílí. Tradice o loupežnických četách a jejich statečném vůdci Grogovi z doby francouzských válek poskytly autoru látku k románu „Rokovnjači“ (1881), jehož poslední kapitoly po smrti Jurčičově dopsal Iv. Kersnik. Ve svých kresbách ze života Jurčič projevil silný sklon k realistické kresbě. Podle skutečnosti kreslil nejen výjevy ze života, nýbrž i osoby. Plastická charakteristika osob je vůbec uznávanou předností jeho kreseb. Zejména rád zobrazoval typické figury z lidu a předváděl je živě před oči čtenářů. Do psychologické malby se ještě nepouštěl, ale zevnější fysiognomii slovinského sedláka kreslil názorně a svěžími barvami. Sloh jeho vyznačuje se úsečností, silou a výrazností; několika silnými črtami dovedl podati obraz, situaci i postavu. Těmito slohovými přednostmi převyšoval všecky své vrstevníky a byl vzorem pro mladší spisovatele.

Josip Stritar jako novelista měl před sebou cizí vzory, jimiž se řídil při skladbě svých vlastních prací. První jeho novela „Svetinova Metka“ (1868) líčí nešťastnou lásku hezké dívky selské a přeplněna je náladou sentimentální. Při skladbě románu „Zorin“ (1870), psaného ve formě listové, měl autor na mysli Goethova „Werthera“ a „světobolné“ reky Byronovy. Zorin, mladík cituplný, vzdělaný, objímající láskou veškeré trpící lidstvo a stižený světobolem, odjede do Paříže, aby se sytil krásami uměleckých děl v Louvru; tam prožije nešťastnou lásku a vrátí se do vlasti — na Bled umírat. V Zorinovi Stritar vykreslil sebe sama v mladých letech, kdy se ho zmocňovala nálada světobolu a chorobná citlivost měla převahu nad střízlivým názorem životním. Později sám vyznal, že nechtěl Zorina stavěti mládeži za vzor.

spíše za výstrahu: „Um a srdce budte v krásném spojení . . .“ Novela „Gospod Mirodolski“ (1876) připomíná některými rysy Goldsmithův proslavený román „The Vicar of Wakefield“, promítnutý na půdu slovinskou. Románovou osnovu tvoří osudy dvou dcer Mirodolského, profesora na odpočinku, Zory a Bredy. Zora zpronevěří se svému milenci, uprchne s jiným a vrátí se kajícně domu. Skromná a milá Breda dojde štěstí v klidném životě manželském. V „Mirodolském“ je zobrazen ideál života, jak si jej Stritar později představoval. Hrdinka novely „Rosana“ (1877) podobá se Goethově „Mignon“; osudy její jsou silně romanticky vylíčeny. Samostatně je koncipována delší povídka „Sodnikovi“ (1878), v níž jsou beze vší romantiky zobrazeny osudy nadutého a tvrdohlavého sedláka Sodnika a jeho rodiny. V líčení povah a poměrů vesnických Stritar značně se přiblížil skutečnosti. Největší ozdobou románu a novel Stritarových je umělecký styl, vytříbený podle klasických vzorů cizích.

2. Romanopisectví chorvatské.

Jako v dramatě tak i v zábavné próze chorvatské nejdříve vzdělávány byly látky historické, aby se připomínáním slavné minulosti budilo a vzpružovalo vědomí národní. První historické povídky psal *Ljudevit Farkaš Vukotinović,* temperamentní hlasatel ilyrství. R. 1835 vyšla v „Danici“ první jeho povídka „Ivan Vojković“, po níž následovala ve sbírce „Pjesme i pripovijetke“ (1838) povídka „Srdar paša“, v níž se líčí osvobození Petrině, obležené od vévody tureckého Sardar-paše. Historicky věrnější je „Bela IV. u Iliriji“, motiv také u dramatiků chorvatských oblíbený. V další povídce „Franjo Talovac, ban horvatski“ vylíčena je bitva pod Varnou a smrt krále Vladislava. S názvem „Prošasnost ugarsko-hrvatska“ zamýšlel vydati celý cyklus historických novel; vyšly toliko dvě: „Štitonoša“ (1844), jejímž předmětem je osudná bitva u Mohače r. 1526, a „Novi vojvoda“ (1846), jímž se míní ctižádostivý Mladin Šubić, který chtěl založit vlastní dynastii. Píše své historické obrazy, Vukotinović měl na mysli hlavně mládež, aby jí ukázal, jak slavní předkové dovedli hájiti svých práv a své národnosti. Povídky jeho mají význam čistě buditelský, nikoliv literární; komposice jejich je primitivní, sloh neobratný, dikce těžkopádná.

Pro rozvoj beletrie chorvatské důležitý význam mělo založení „Nevenu“ (1852). Při nedostatku původních plodů uveřejňovány tam překlady z beletrie francouzské (Chateaubriand, G. Sand), polské (Kraszewski, Korzeniowski, Czajkowski), české (Chocholoušek, Vocel, Hálek) a ruské (Puškin, Gogol). Objevily se i původní povídky od M. Bogoviće, Jarnevićové,

Tombora, Jurkoviće, Vebra-Tkalčeviće a j. Na tyto beletristy největší vliv měl W. Scott, podle jehož vzoru vzdělávány byly vlastenecko-rytířské a romantické povídky s látkou historickou. Redaktor „Nevenu" *Mirko Bogović* uveřejnil v prvním ročníku tři původní povídky: „Hajduk Gojko", „Crnogorska osveta" a „Grad Gotalovac", později ještě povídky: „Vidov-dan na Loborgradu", „Slava i ljubav", „Krvavi most u Zagrebu" a j. Předmětem většiny těchto povídek jsou obrazy z herojských bojů Chorvátů, toliko „Crnogorska osveta" podává romantický obraz ze života na Černé Hoře a nejpopulárnější povídka „Slava i ljubav" zobrazuje osudy chorvatského vojína za války napoleonské v Rusku. Života soudobého týká se jen humoreska „Šilo za ognjilo", složená v manýře Zschokkeově. Po stránce umělecké stiženy byly povídky Bogovićovy mnohými nedostatky: naivním líčením, mlhavou kresbou osob, vratkou komposicí. Ani dikce nebyla dost čistá; vliv jazyka latinského a německého je v ní znatelný. Měly však svůj význam národní, neboť svým vroucím dechem vlasteneckým, velebením národních ctností a líčením slavné minulosti zahřívaly duši mládeže v době národní pokleslosti a poskytovaly útěchu v těžké a smutné přítomnosti.

Mezi přispěvateli „Nevenu" byla *Dragojla Jarnevićová* (1812—1875). Patřila k hloučku žen chorvatských, které byly nadšeny ideami ilyrskými. K těmto vlasteneckým ženám hlásily se sestry Krizmanićovy, Ivana Čačkovićová, Jozefina Vankešová, Sidonija hr. Erdedi, M. Martinićová, Jagoda Brlićová a Anna Vidovićová. Jarnevićová vynikla mezi nimi jako spisovatelka. Byla přítelkyně Stanka Vraze, a „po duši sestra" básníka Iv. Trnského a nazývána byla chorvatskou George Sandovou. Vychování její bylo úplně německé; k chorvatské řeči a literatuře přilnula vlivem Iv. Trnského, který ji učil chorvatsky a opravoval první její verše. Živila se nuzně soukromým vyučováním a ve chvilkách volných skládala básně a povídky. Roku 1843 uveřejnila svým nákladem „Domorodne povijesti", v nichž byly tři dobrodružné a romantické povídky: „Oba prijatelja", „Žrtve iz ljubavi i vjernosti za domovinu" a „Povotkinje pod gradom Ozljom". Zajímavější a věcnější byly další její povídky: „Prevareni zaručnici", „Sudbina prijateljice", „Ljepota djevojka", „Marija Margareta", „Strašna ženidba" a j. Vyličují hlavně osudy dívek a žen a zabarveny jsou sentimentálně. Předností jejich je jemná psychologická kresba, neboť spisovatelka měla bystrý zrak pro jemná hnutí duševní, líčila je zevrubně a vykládala z vnitřních pohnutek směr snahy a vůle svých rekyň. Nejlepším projevem sensitivní a jemné duše spisovatelčiny jest však její deník. Jarnevićová začala jej psát, když jí bylo 20 let, a ukončila jej jako stařena. Vypravovala v něm upřímně tragedii svého života, tragedii ženy s mladistvým srdcem, vřelou krví a živou

fantasií, ženy, které bylo souzeno prožít život v osamělosti a chudobě a kterou do hrobu provázely pouze „mráz, déšť, mlha a vichr".

Do „Nevenu" přispíval *Janko Tombor* (1825—1911). Byl rodem Slovák, narozený v Žilině, a žák Jana Kollára; nalezl útulek u biskupa Strossmayera v Djakově a vysvěcen byv na kněze, vstoupil do řady spisovatelů chorvatských a přívržencŭ hnutí ilyrského. Články politické, překlady, básně a povídky uveřejňoval v rozmanitých časopisech. V „Nevenu" vydal nejdříve povídku „Božjak Morovićki", v níž vzdělal starobylou tradici národní o templářském klášteře na hranici slavonské, potom následovaly povídky „Hajdukova zaručnica", „Ljubav na istoku", „Kula na Dunavu" s motivy ze světa moslimského a konečně povídky „Odmetnik" a „Nočna luč". Byly to romanticko-historické povídky zajímavého obsahu, po formě vyznačovaly se zvláštní uměleckou náladovostí, barvitými popisy a krajinomalbou. Pro krásy přírody Tombor měl velmi jemný smysl a dovedl přírodu malovat se vší místní a dobovou barvitostí. Po této stránce nevyrovnal se mu nikdo z jeho vrstevníků. Styl jeho byl lehký, přirozený a čistě národní.

Přední místo mezi tehdejšími beletristy zaujímal *Janko Jurković* (1827—1889), profesor klasické filologie a dozorce škol. Zjednal si důkladné vědomosti theoretické v oboru estetiky a poetiky a v praksi své dovedl erudice této plně využíti. Byl literárně činný od r. 1845, ale teprve humoreskou „Pavao Čuturić", vydanou r. 1855 v „Nevenu", upoutal na sebe pozornost. Byla to první humoreska v literatuře chorvatské, oplývající zdravým, nenuceným vtipem, bezprostřední komikou a dobrodušným humorem. Starý vesnický učitel v ní vypravuje své osudy, jak se učil, jak byl pomocníkem a posléze učitelem a co zakusil, při čemž má čtenář před sebou obraz starodávné školy vesnické. Po první podařené humoresce následovaly další, jako „Ima i tomu lijeka" ze slavonského života městského, „Tuskulanijade", drobné črty humoristické, „Petakinja vina" o příhodách a nehodách starého faráře, který se vydal na cestu, aby opatřil víno mešní, a j. Náměty k nim bral ze skutečných příhod a živých osob, jež sám znal nebo o nichž mu známí vypravovali; živě předváděl typy z domácího života, selského učitele, maloměstského kupce, holiče, starého profesora, strážmistra na odpočinku, starého ékonoma a j. Předností jejich je věrné líčení života národního a maloměstského, jemný, přirozený humor a svižný styl. Ze skutečného života vážil látku také k vážným povídkám, jako „Razoreni ideal", „Timotija Patkov", „Seoski mecenati"; nebyly to jen prosté fotografie ze života, nýbrž umělecké obrazy ideově zušlechtěné. Kdežto dříve novelistika domácí byla větším dílem obsahu historického a

směru výstředně romantického, Jurković sblížil ji více se skutečným životem a ukázal jí nový směr. Čistým, národním jazykem a slohem dával příklad spisovatelům mladším a domácí beletrii obohatil pěknými překlady z Bulwera, G. Sandové, Oct. Feuilleta, Kraszewského, Tyla a j. Jako vtipný humorista, zakladatel lidového dramata, veselého i vážného, jako spisovatel poučně-zábavných spisů pro lid a mládež a konečně jako estetický theoretik a pokrokový reformátor chorvatského školství pojistil si Jurković čestné místo v dějinách literatury a kultury chorvatské.

Do „Nevenu" přispíval beletrií *Adolfo Veber-Tkalčević* (1825 až 1889), rodem z Bakru v Přímoří, profesor a ředitel gymnasia v Záhřebě, později kanovník a ředitel semináře. První novely jeho „Zagrepkinja" a „Ljubavne sgode i nesgode Avelina Bakranina" (1855) vyznačovaly se věrným líčením života v Záhřebu a Bakru, vadila jim toliko křehká komposice. Mnohem umělejší byly pozdější jeho povídky „Nadala Bakarka" (1870) a „Paskva" (1874), zajímavé obrazy ze života přímořského s plastickou krajinomalbou, dále nejdelší jeho povídka „Dobrotvor djački" (1879) a „Božićno zvonce" (1886). Vedle Jurkoviće byl Veber jedním z předních předchůdců chorvatského realismu; při koncepci svých povídek nedal se unášet fantasií, nýbrž věrně zobrazoval život a lidi. Způsob jeho vypravování je poněkud suchý a chladný, zato hutný a jasný. Spisovatelská činnost Vebrova byla mnohostranná; psal vlastenecké básně, poutavé cestopisy, články filologické, didaktické, filosofické, theologické i politické, vydával mluvnice a čítanky pro školy, překládal z polštiny (Krasického, Mickiewicze, Krasińského, Kraszewského), z češtiny, vlaštiny (de Amicis), němčiny a latiny. Hlavním předmětem jeho studií byla filologie. Již v Gajově „Danici" vytkl své myšlenky o kráse a povaze chorvatského jazyka a později je obšírně vyložil v článku „Korist i način predavanja latinskih klasika" (progr. záhřeb. gymn. 1852). Ve své snaze zušlechtit styl chorvatské řeči spisovné podle vzoru klasiků latinských zašel poněkud daleko, avšak tím, že ukazoval na bohatství a krásu rodného jazyka, povznášel v době germanisace lásku k mateřštině. Jako vůdce literární školy záhřebské stál téměř uprostřed mezi starší školou archaisticko-etymologickou, kterou vedl Kurelac, a novou fonetickou školou Vuk-Jagićovou. Horle ve smyslu ilyrství pro spisovnou jednotu jihoslovanskou, nesouhlasil se Štúrovými snahami separačními na Slovensku. Mnoho přemýšlel o metrice chorvatské a napsal rozpravu „O hrvatskom heksametru" (1864). Láska k poesii staroklasické zavedla ho tak daleko, že chtěl do metriky chorvatské vedle přízvuku zavésti také kvantitu. Básníci Preradović a Ilijašović začali se říditi jeho theorií, ovšem v neprospěch svých básní.

Povídka ze sarajevského života „Dilber Hasan" (v „Nevenu" 1854) od básníka *Luky Botiće* má v obsahu i ve formě podobný ráz jako jeho epické zpěvy. Děj je romantický a fabuli jeho tvoří láska Turčína Hasana ke krásné dívce křesťanské Sofii; s dějem splývají oblíbené motivy Botićovy o pobratimství Hasana a křesťanského junáka Cvijetiće, o únose krasavice Sofie, o boji za svobodu a p. Hasan zhyne v souboji s únoscem Sofie Avdagem a podle jeho přání zasnoubí se Cvijetić se Sofií, když byl vítězně bojoval za svobodu své vlasti. Poutavé líčení, svěží popisy a vzletná národní dikce zjednaly povídce mnoho čtenářů.

Jako dříve „Neven", tak od r. 1869 „Vijenac" stal se hlavním orgánem beletristů chorvatských. Roku 1874 ujal se redakce jeho *August Šenoa* (1838—1881), nejoblíbenější spisovatel v letech šedesátých a sedmdesátých. Narodil se v Záhřebě, z rodu původně asi českého (děd jeho se podpisoval „Schoeynoha"). Jako chlapec neměl ani zdání o knize chorvatské; znal sice poněkud Schillera, Bürgera, Matthissona, leč chorvatského docela nic. Na roznícení jeho národního vědomí působil jednak Lj. Gaj, jednak vlastenečtí profesoři na gymnasiu záhřebském, Antun Mažuranić, Mesić, Katkić a j., kteří paralysovali vliv „njemškutara" ředitele Premrů, v době absolutismu neblaze proslulého. K utvrzení jeho národního citu nemálo přispěla cesta, kterou jako gymnasista podnikl se spolužákem Alfonsem Mošetem po Kraňsku a do Benátek. Přírodní krásy Kraňska, lid slovinský a jeho písně, poesie Prešérna, jehož hrob navštívil, vše to hluboko se vtisklo v jeho vnímavou duši, jak to později vylíčil v povídce „Karamfil sa pjesnikova groba". Vystudovav gymnasium vstoupil na právnickou akademii v Záhřebě, kde pobyl dvě léta. Studie právnické ukončil v Praze. Šestiletý pobyt mezi Čechy (1859—1865) měl naň osvěžující vliv. Viděl usilovný zápas národa českého s tísnícím jhem německým, byl svědkem obrozené poesie české vlivem „Májistů", s jejichž předáky Hálkem a Nerudou se důvěrně seznámil. V Praze poznal i jiné Slovany, Rusy a Poláky, naučil se česky, rusky a polsky, studoval literaturu českou, polskou a ruskou, nezanedbávaje ani literatury francouzské a anglické, chodil pilně do divadla, slovem Praha otevřela mu široké obzory života politického, literárního a uměleckého. Od r. 1860 byl spolupracovníkem záhřebského časopisu „Pozor", kamž posílal „Dopise iz Zlatnoga Praga" obsahu politického i kulturního a rozmanité články úvodní, v nichž horlil pro vzájemnost mezi Chorváty a Srby, budil sympatie k Polákům, referoval o nových zjevech v písemnictví českém a p. Jeho „Praški listovi" jsou prvotiny chorvatského feuilletonu a předchůdci pozdějších znamenitých „Zagrebuljí". Psal i do českých

časopisu „Národních Listu“ a „Zlaté Prahy“ články politické a literární, seznamuje české obecenstvo s poměry jihoslovanskými. Literární vzájemnost slovanská našla v něm nadšeného hlasatele a praktického šiřitele. Roku 1865 odcestoval do Vídně, kde se ujal redakce „Glasonoše“ a „Slavische Blätter“. Ve Vídni dlouho se nezdržel, pozván byv do Záhřeba, aby se účastnil v redakci „Pozoru“, kde mu svěřena kritika divadelní. Zahájil ji studií „O hrvatskom kazalištu“. Kromě kritik psal do „Pozoru“ duchaplné feuilletony „Zagrebulje“, obsahující satirické, humoristické i vážné črty ze života politického, společenského, literárního a uměleckého. Když r. 1867 „Pozor“ z příčin politických přestal vycházet a přeložen byl do Vídně, Šenoa zůstal v Záhřebě, zvolen byv za městského notáře, později za senátora. Uprostřed pilné práce literární stihla ho smrt.

Šenoa proslavil se především jako *básník*. V milostných básních, v nichž se uměl přizpůsobit tónu národních písní, obráží se osobní jeho život a nelíčený cit, jejž choval k milence a potom ženě své Slavici. Vlastenecké básně jsou zase výrazem jeho vřelé lásky k národu, jehož blahu posvětil celý svůj život. Brzy radou, brzy výstrahou, brzy poučením snažil se milený národ vésti do chrámu pravé osvěty a humanity. „Budi svoj!“ bylo heslem jeho života. Buď svým v myšlenkách, citech a činech a vždy v souhlase s odvěkými zákony pravdy, dobra a krásy. Toto heslo doporučoval i svému národu. V nadšené básni apologetické „Klevetnikom Hrvatske“ vyslovil to verši:

„Borci jesmo čovječanstva,
sloboda duha nam je geslo;
branikom bjesmo od tiranstva,
sa duše nam se igo streslo;
nek žive svatko, gdje je živ,
nek svaki sliedi pravde smier
a nitko nikom nebud kriv,
i brat da nije bratu zvier:
da ljudi, što ich zemlja broji,
slobode sinci, budu svoji“ atd.

Se zvláštní zálibou Šenoa vzdělával drobné povídky básnické, k nimž vážil látku z domácí historie nebo z národní tradice, jako „Zlatni krst“, „Propast Venecije“, „Vinko Hreljanović“, „Smrt Petra Svačića“ a j. Podle národních pověstí vznikly veršované povídky „Kameni svatovi“, „Kugina kuća“, „Vilin prsten“, „Strmogled“, „Zmijska kraljica“ atd. a balady, jako „Božji sud“, „Smrtno zvonce“, „Ribareva Jana“ a p. Básně jeho zdobí zvláště pěkná forma, lahodná dikce a plynný, čistý verš. V překladech uváděl do poesie chorvatské plody básníků anglických, francouzských, vlašských, polských a českých.

Veliký význam Šenoův nezakládá se však na poesii, než na

povídce a románu; tento druh slovesný byl jím povznesen k výši dotud nebývalé. První jeho historický román „Zlatarovo zlato“ rozvíjí před čtenářem zajímavý obraz sporů mezi měšťany a šlechtou záhřebskou v XVI. století. Jádrem děje je tragická láska mladého a statečného velmože Pavla Gregorijance a spanilé Dory, dcery záhřebského zlatníka Krupiće. Čtenář je zaujat i poutavým dějem i historickým koloritem, v němž se zrcadlí obraz veřejného života v Záhřebě v l. 1574—1590. Pečlivé studie archiválni a historické poskytly mu s dostatek materiálu, aby mohl vykresliti charakteristické zjevy z tehdejšího života měšťanského, vojenského i velmožského, živě načrtat rozmanité typy ze všech vrstev společenských a dílo své oduševnit vroucím patriotismem a vřelou láskou k rodnému městu Záhřebu, jemuž věnoval na konci hymnickou apostrofu. K druhému románu „Seljačka buna“ zvolil si velikou bouři selskou v l. 1564 až 1574 za vedení stubického sedláka Matěje Gubce. S uměleckým taktem vybral z desítileté bouře selské rázovité výjevy, spojil je v jednotný obraz a oživil děj romanticky smyšlenými příběhy milostnými. Lidskost, rovnost a svoboda v duchu křesťanské lásky tvoří základní tón vypravování spisovatelova. Veliký kulturně-historický obraz vykreslen je v románu „Diogenes“. Jen rámec jeho vzat je z historie, děj a hlavní osoba jsou vytvořeny spisovatelem, který dbal hlavně o to, aby historický kolorit byl co možná věrný a výstižný. Román podává skutečně živý obraz společenského a kulturního života v polovině XVIII. st. v Chorvatsku, zvláště pak v Záhřebě. Vlastenecká tendence, charakterisující všecky romány spisovatelovy, v „Diogenovi“ zvláště vyniká a vrcholí v těchto slovech Diogenových: „Se svítilnou hledám pravé domorodce, kteří by mohli zapomenout na prospěchářství, kteří by měli tolik síly, aby pochopili, že štěstí všeobecné je také štěstím jednotlivců, kteří by rozuměli, že nejlepší podíl v nesmrtelnosti jest prospěch otčiny a všeho člověčenstva. Hledal jsem, hledal, ale ničeho nenašel“ atd. Poslední obsáhlý román „Kletva“ vyličuje bouřlivé hnutí chorvatské po smrti krále Ljudevita v XIV. st., kdy chorvatští velmoži povstali proti uherské královně Marii a její matce Alžbětě, hledajíce pomoci u bosenského krále Tvrtka a neapolského Karla Dračkého. Spisovatel skládal tento román na smrtelné posteli a nedokončil ho. V intencích jeho dovršen byl od Jos. Tomiće.

K těmto románům historickým pojí se ještě novela „Čuvaj sesenjske ruke“, vyličující spor senjských uskoků s císařským generálem Rabatem na počátku XVII. století. K ostatním novelám Šenoa vážil látku ze života současného. V novele „Prijan Lovro“ vylíčil duševní rozvoj a tragický konec svého nadaného druha v Praze Mahniče z Kraňska. S názvem „Mladi gospodin“ uveřejnil cyklus čtyř novel, jejichž předmětem

je dílem život turopolských a posávských sedláků, dílem život chorvatské aristokracie v první polovici XIX. st. Osudy chudého Dalmatince Ilije, který v Záhřebě obchoduje, domohl se značného jmění, vypravuje dojemná novela „Ilijina oporuka“, k níž vzal námět ze své prakse soudní. V novele „Barun Ivica“ zachycen zajímavý typ z pouličního života záhřebského a vykreslen obraz poměrů nižších vrstev v Záhřebě a okolí. Uměleckým provedením vyznačuje se „Vladimir“, kde je zobrazen šlechtický život za boju ilyrismu s maďarónstvím. Největší cenu uměleckou má však vesnická povídka „Prosjak Luka“ se zajímavým dějem, mistrnou charakteristikou, pronikavou dušemalbou hlavní osoby a pěknými popisy přírody. V poslední novele „Branka“ vyličuje mladá učitelka své zajímavé osudy, podávajíc zároveň obsažnou kresbu měšťácké společnosti v Záhřebě. Mezi novelistické práce možno zařaditi ještě povídku „Kanarinčeva ljubovca“ o staré, chudé slečně, poslední větvi starobylé rodiny šlechtické. Svěží humor spisovatelův, který se projevil v četných jeho feuilletonech, obráží se i v jeho humoreskách, jako „Duše Lumirova“, vyličující život chorvatských studentu v Praze, „Dusi narodne straže“, „Turci idu“, „U akvariju“, „Zvonar topadžija“ a j.

Bohaté a mnohostranné je literární dílo Šenoovo. Proniknuto je veskrze vřelým citem vlasteneckým a ušlechtilou tendencí ideální. Pro ideálně-vlastenecký způsob své tvorby a dramatickou životnost líčení byl dlouho miláčkem čtenářů chorvatských, rozněcoval hruď mladého pokolení a vléval mu do duše nejvřelejší city nadšení národního. Za zásluhu nemalou třeba mu přičítat, že vytvořil plynnou, lehkou a přirozenou řeč v poesii i v próze.

Vedle Šenoy oblíben byl jako romanopisec *Josip Eugen Tomić* (1843—1906). Studoval nejdříve theologii, potom práva, vstoupil do služby státní a zemřel jako bánský rada v Záhřebě. Při svých úředních povinnostech pilně se zabýval literaturou a rozvinul bohatou a plodnou činnost spisovatelskou. Skládal básně, dramata, povídky a romány, psal humoresky, feuilletony, literárně-historické a kulturní články, etnografické a národohospodářské rozpravy a j. Zásluhy jeho o kulturní pokrok v Chorvatsku vysoko se cení. Začal psát již za absolutismu — první jeho tištěná báseň „Plač za Jelačićem banom“ vyšla r. 1859 — byl svědkem nových směrů literárních, zůstal však věren svým názorům ideálně-vlasteneckým. Sbírka jeho básní „Leljinke“ vyšla r. 1865 a ještě r. 1902 vydal ve „Vijenci“ několik lyrických básní, které obsahem a tónem vlasteneckým připomínají tyto jeho prvotiny.

Romány, novely, povídky a humoresky Tomićovy byly dlouho oblíbenou lekturou čtenářů chorvatských. Směr ideálně-

vlastenecký, ušlechtilá tendence mravní a pěkný národní jazyk zdobí všecky jeho práce beletristické, k nimž vybíral látku dílem z minulosti, dílem ze života společenského. Nebyl výhradní romantik, měl smysl i pro realitu a dbal o to, aby děje i osoby byly pravdivé a životní; při tom přihlížel i k psychologickému motivování příběhu líčených. S počátku psal do „Vijence" drobné povídky ze života vesnického nebo městského, často zabarvené zdravým humorem po způsobu Janka Jurkoviće. Výběr z nich vydala Matica Hrvatská s názvem „P o š u r i c e" (1887). Zvláštní skupinu tvoří povídky Tomićovy ze života bosenského. Vyvolány byly všeobecným zájmem o Bosnu roku 1878. V oblíbené povídce „Z m a j o d B o s n e" (1879) vylíčen je obraz z bouře hrdých begů bosenských, kteří se vzepřeli reformám sultana Mahmuta II. Sympaticky je tu vykreslena hrdinská postava šlechetného Husejn bega Gradačeviće „Zmaje bosenského", jenž svou spravedlností a náboženskou snášelivostí zjednal si lásku ubohé raje křesťanské. Umělecky ještě výše stojí „E m i n - a g i n a l j u b a" (1888). Dojemný příběh lásky spanilé dcery vévody Čardara k Emin-agovi splývá tu v poutavý celek s lokálním a historickým ovzduším za válek tureckých na počátku XVIII. století. Patří sem ještě povídka „J a n k o i J a g a" (1882), která se přímo dotýká bojů v Bosně r. 1878. Pěkný obraz poměrů ve Slavonii po vypuzení Turků rozvíjí se v povídce „K a p e t a n o v a k ć i" (1884) s dějem poněkud násilně strojeným, zato s výraznou kresbou několika typických postav.

Tomić pokusil se též o delší román historický „Z a k r a l j a i z a d o m", skládající se ze dvou částí „Pretorijanac" (1890) a „Žrtve zabiude" (1895). Děj vzat je z doby Marie Terezie a válek pruských a je v něm načrtán pěkný obraz záhřebské společnosti a života v XVIII. st. podle historických dokumentů. Je to téměř pokračování Šenoova románu „Diogenes". Záhřeb v st. XVIII. je také dějištěm poutavé novely „U d o v i c a" (1891), v níž hlavní úlohu má rektor jesuitské koleje záhřebské Percajić a zámožná vdova Gita, oddaná vlivem jeho lživému pietismu. Z povídek s látkou ze současné společnosti zajímavá je „R a z d j e l n i c i" (1886), v níž se vyličuje úpadek zádruhy neblahou parcelací, při čemž domácí živel hyne a cizí osadník nabývá půdy. V novele „M e l i t a" (1899) chtěl asi autor vykreslit příčiny úpadku chorvatské společnosti, obmezil se však jen na historii převratné ženy ze vznešeného světa. Vedle těchto větších prací Tomić napsal mnoho drobnějších črt, vážných i žertovných, jež vydala Matica Hrvatská s názvem „Manja djela" (1907).

Výčet romanopisců za doby romantické není tím vyčerpán. Obor zábavné prózy vzdělávali ještě jiní spisovatelé, kteří v rozvoji domácího romanopisectví nenabyli toho významu jako spi-

sovatelé právě jmenovaní. Jako vtipný humorista a satirik proslul *Vilim Korajac* (1839—1899), profesor v theologickém semináři záhřebském. Ve svých žertovných povídkách předváděl zajímavé typy lidí z rodného kraje Požegy a vypravoval o nich s veselým, nenuceným humorem. Nejlépe se mu podařila satira „Auvergnanski senatori" (1877). Skládá se z řady anekdot, povídek a črt, v nichž se naráží na filisterský život malého města (Požegy), zvláště na činnost obecního zastupitelstva. Vzorem mu byli humoristé němečtí Wieland, Heine a Saphir. — Svého času oblíbeny byly romány a povídky *Ferda Beciće* (1844—1916), županského úředníka, zvláště „Kletva nevjere" (1882), „Zavjet" (1882), „Vukićev most" (1884). Látku mu poskytoval život v Hranici, který dobře znal, se zálibou si vybíral příběhy neobyčejné a silně romantické, jež uměl velmi poutavě vypravovat. — Plodným spisovatelem povídek ze života lidu byl *Bude Budisavljević*. Na lid díval se skly romantika a nadšeně ho idealisoval. — Silně romanticky zabarveny byly také novely a povídky *Rikarda Fliedra-Jorganoviće*, jako „Divlja djevojka", „Crne niti" ze slavonského života, „Ljubav na odru", „Žena i ljubovca" a j. Vypravovány byly slohem vzletným a uhlazeným.

3. Srbské romanopisectví.

Sentimentálně-fantastický směr, jejž *Milovan Vidaković* svými rytířskými a filosoficko-pedagogickými povídkami uvedl do literatury srbské, našel mnoho stoupenců, kteří stejným způsobem poskytovali čtenářům dobrodružně napínavou četbu beze všeho vztahu ke skutečnému životu. S počátku náležel ke škole Vidakovićově *Jovan St. Popović*, který vedle dramaturgie zabýval se i romanopisectvím. V duchu sentimentálně-romantickém napsal svou první tragedii „Nevinost ili Svetislav i Mileva" i první svůj román „Boj na Kosovu ili Milan Toplica i Zoraida" (1828). V téže manýře Popović složil ještě jeden historický román „Dejan i Damjanka ili padenije bosanskog kraljevstva" (1830), který zůstal v rukopise. Jako v dramatě tak i v romanopisectví Popović vymanil se později z vlivu Vidakovićova a nastoupil přirozenější a reálnější směr, jaký mu ukazovali satirikové Lesage, Sterne a Wieland. Roku 1838 vyšel první díl jeho satirického románu „Roman bez romana", složeného již r. 1832. Jako kdysi slavný Cervantes namířil ostří své satiry v „Don Quijotu" na rytířsko-dobrodružné romány, tak i Popović satiricky tepal fantastické a přemrštěně romantické romány Vidakoviće a jeho školy. V jednotlivostech opíral se, jak se zdá, o německého satirika Rabenera, znal „Don Quijota" i travestovanou Aeneidu Blumauerovu a osvědčil se jako duchaplný satirik a bystrý kritik domácích poměrů literárních. Ve své skladbě parodoval pře-

mrštěný způsob vypravování Vidakovićova a v dialozích se čtenářem a v úvahách dorážel na rytířské romány Vidakovićovy a na podobné plody „starého rázu". „Roman bez romana" je první románová skladba v srbské literatuře, zavrhující a odmítající starou fantastickou romantiku a chorobnou sentimentálnost. Druhý díl vydán byl teprve po smrti spisovatelově a třetí, obmýšlený díl nebyl vůbec vypracován.

Podobný odstup od staršího útvaru románového k novějšímu znamenáme u *Bogoboje Atanackoviće* (1826—1858), druha a přítele Branka Radičeviće. Rodem z Bačky za svých studií ve Vídni seznámil se s Karadžićem a Daničićem a osvojil si jejich ideje. Revolučního hnutí r. 1848 činně se účastnil. Od r. 1852 byl advokátem ve svém rodišti Baji. Na veřejnost vystoupil r. 1844, skládaje slabé verše a rovněž slabé sentimentální a romantické novely. Následoval v nich vzory maďarské a německé podřízeného druhu. Při nedostatku jiné záživné četby byly jeho novely, vydané ve dvou sbírkách „Darak Srbkinji", s oblibou čítány. Autor obracel se v nich k dívkám a ženám srbským, chtě jim vštípit vedle něžného citu i vlastenecké uvědomění. Byly to plačtivé příběhy o láskách silných jako smrt, o vášních, které ničí své oběti, o dobrodružných příhodách, jež si vymýšlela mladistvá fantasie autorova. Při tom přesně dbáno poetické spravedlnosti, podle níž ctnost dochází odměny a nepravost trestu. V l. 1848—1850 Atanacković cestoval po západní Evropě, navštívil Německo, Holand, Francii, Švýcarsko a Italii, zjednal si bohaté zkušenosti, mnoho četl a duševně uzrál. Práce jeho, jež potom psal, mají literární cenu daleko větší. Nejlepší z nich je novela „B u n j e v k a" a román „D v a I d o l a"; děj obou vzat je z událostí r. 1848. „Bunjevka" zakládá se na idei o snášelivosti náboženské, kterou hlásal Dositej Obradović, že církev nemá lidi znepřátelovat, nýbrž smiřovat a spojovat. Vypravování je obratné, charakteristika osob výrazná, prostředí je barvitě zachyceno. „Dva Idola" je první orginální román srbský ze života společenského, jehož předmětem je konflikt mezi láskou k národu a milence. Není prost živlů romantických; hrdina jeho je postava byronská, zklamaná v lásce a lidech, bez útěchy těkající po světě, ale tím, že děj vzat ze života skutečného, zobrazeni v něm lidé soudobí, zachycena přítomnost se svými národními tužbami a boji, povznáší se nad dotavadní tvorbu románovou. Umělecké schopnosti Atanackovićovy nebyly mimořádné; nedostatek originálnosti a samostatné tvůrčí síly tkví na celé jeho beletrii, která má pouze význam literárně-historický, tvoříc přechod od starších rytířských a fantastických povídek k vážnějším pokusům o román společenský.

Významné místo v rozvoji srbského romanopisectví zaujímá *Đura Jakšić,* který se stejným úspěchem vzdělával prózu jako

poesii. Složil asi 40 povídek, kratších i delších, z nichž mnohé jsou pouhé náčrtky, jiné malé romány. Možno je rozdělit ve dvě hlavní skupiny; jedny jsou čistě romantické a idealisují minulost i přítomnost, druhé všímají si více skutečného života a poměru sociálních. K nim se pojí satiry a povídky s tendencí politickou. Látku k povídkám Jakšić vážil dílem z minulosti, zvláště z herojské doby národních bojů s Turky, dílem z přítomnosti, a to ze života vesnického v Srbsku, ze sociálních poměrů Srbů v Banátě a ze srbských bojů za svobodu r. 1875—8. První povídky Jakšićovy, jako „Kraljica", „Sužanj", „Nevesta", „Neverna Tijana" a j., napsané v letech šedesátých, jsou idealisací staré herojské doby, vypravují o šlechtických bohatýrech, připomínajících chmurné reky byronské, o ženách andělsky krásných, mučednicích nešťastné lásky a p. Jsou to fantastické výtvory temperamentního básníka, jenž se utíkal ze všední a trpké přítomnosti do romantické minulosti a hledal tam splnění svých ideálních snů a tužeb. V tomto romantickém osvětlení zobrazoval jak minulost a herojské doby národních bojů s Turky, tak i přítomnost. I když si vybíral látku z přítomného života vesnického, idealisoval vesničany, obléval je září heroismu a místo věrných obrázků podával své básnické vise. Ačkoliv znal život na vsi, nelíčil přece to, co viděl, nýbrž jen to, co by rád viděl. Patří sem povídky „Seljaci", „Bela kućica", „Jedna noć", „Krivosečka mehana" a p., v podstatě idylicko-herojské fantasie v próze, nikoliv skutečné obrazy vesnické. V stejné epicko-herojské perspektivě kreslil obrázky z bojů srbských v l. 1875—8, jako jsou „Na mrtvoj straži", „Male slike za vreme rata", „Uskok", „Ratnici", „Ranjenik" a p. Nejvýznamnější a nejcennější jsou jeho sociální povídky ze života banátských Srbů, jako „Spahija", „Sirota Banaćanka", „Popa Tihomir", „Milan", „Srpsko čobanče" a j. Dějovou látku poskytovaly mu bouře r. 1848 a události po nich následující. Jakšić spatřoval v lidovém hnutí r. 1848 především moment sociální, protest vesnického lidu proti utiskovatelům, šlechtě, ékonomům, správcům, židům a byrokratům, na rozdíl od inteligence, která se bouřila ve prospěch politických svobod. Povídky jeho vyznačují se právě hlubokým pojetím sociální pravdy a upřímnou láskou k národním masám, zejména k selskému lidu, stiženému bídou a cizím útiskem. Jakšić dobře znal sociální a hospodářské poměry sedláků banátských, mezi nimiž trávil své mládí, a první v literatuře srbské se ujal utiskovaného zemědělce proti svévoli panské. Je dosti zajímavé, že básník v podstatě své zcela romantický, poznal, v čem leží těžiště selské otázky, a v povídce „Popa Tihomir"" výstražně volal: „Nedajte zemlju iz srpskih ruka, spasavajte seljaka, ne napuštajte pozicije, koje se teško posle vraćaju". Satiry a politické povídky Jakšićovy, jako „Komadić švaj-

carskog sira", „Moja ljubav", „Čiča Tima", „Majstor Triša i G. Miša" a j., jsou výrazem jeho svobodomyslných a pokrokových ideálů. Jakšič měl před očima dvojí Srbsko: jedno zdravé, pokrokové, liberální, jak v ně věřila Omladina srbská, druhé byrokratické, vládní, poloturecké, zpátečnické. Z hloubi své duše nenáviděl onu zpátečnickou, neliberální, byrokratickou část Srbska, která ho také pro jeho liberální názory honila a pronásledovala místo od místa, a odpor svůj proti tomuto ocifielnímu Srbsku ukládal do svých politických satir a povídek, které mají spíše význam publicistický nežli čistě literární.

Milorad P. Šapčanin pěstoval téměř všecky druhy slovesné, nejhojněji jsou však v jeho díle zastoupeny povídky. Ty jsou relativně nejlepší ze všeho, co napsal, a pojišťují mu čestné místo v dějinách srbského romanopisectví. První jeho povídka „Ranjenik" vyšla r. 1862 v novosadské „Danici", ale nejbohatší činnost beletristickou rozvinul teprve na konci let šedesátých a průběhem sedmdesátých. Od r. 1877 do r. 1888 vyšlo pět svazku jeho povídek a po jeho smrti vydána byla ještě další sbírka drobnějších povídek „Poslednje pripovetke". Jako v básních Šapčaninových tak i v povídkách jeví se dvojí směr; jedna část povídek je čistě sentimentální s otřelou frazeologií knižní, druhá je životnější a svědčí o autorově daru pozorovacím i o jeho vloze věrně kreslit pravdivý život. Látku k povídkám vážil z historie, ze vsi a ze života maloměstského. Cena jejich je nestejná. Vedle plačtivých a naivních historií milostných o „puklých srdcích" a „zmařeném životě" vyskytují se povídky, obsahující věrné a zajímavé popisy starého měšťanského i selského života v Srbsku. Šapčanin znal život a lidi, byl bystrý pozorovatel, měl smysl pro realitu, ale utíkal před skutečností, nechtěl líčit lidi, jací jsou, nýbrž jací by měli být podle jeho iluse; proto vnášel romantiku do života, kreslil lidi podle vysněných vzoru, vkládal jim do úst strojené a nepřiměřené rozhovory a p. Při tom je zvláštní, že povídky, v nichž se věrně obráží skutečnost, nejsou psány v pozdější době, kdy talent jeho uzrál, nýbrž v mládí, kdy fantasie bývá nejbujnější, naopak zase četné fantastické povídky vznikly až v zralejším věku. Šapčanin již r. 1867 napsal pěkný obrázek ze života „Ljudi staroga kova", v němž věrně vykreslil postavu starého vesnického kupce Damjana Papuliće a jeho ženy Vidy. Jak bystře uměl život pozorovat a věrně líčit, ukazují jeho drobné črty, jako humoreska „Dvadeset šesti", „Peremećen plan", „Surgun", „Tuđa krv" a j., kde jsou obrázky s lokální barvitostí a typickými osobami. Se zálibou kreslil lidi duchovního stavu, popy a mnichy, s jejichž životem dobře byl obeznámen; jsou to povídky „Monah Gjenadije", „Otac Zarija", „Najveći greh". Vedle drobných povídek napsal i dvě delší skladby na způsob románu: „Hasan-aga" (1880) a „Sanjalo" (1889). Histo-

rická povídka „Hasan-aga“, v níž je vylíčen život bosenské muhamedánské šlechty v době, kdy se vzbouřila proti sultánu, se mu nezdařila, nemělť s dostatek historického materiálu. Šťastnější byl v povídce „S a n j a l o“, nejlepším svém díle. Předmětem děje jsou osudy wertherovského hrdiny Grgura, snílka a idealisty, vylíčené v romantickém zabarvení. Při tom je sytě vystiženo prostředí, v němž mladý snílek vyrůstal, a to je právě nejcennější stránkou celé povídky. Jsou tu živě vylíčeny rozmanité vlivy, jež působily na duševní život mládeže srbské před r. 1848, a plně zachycena duševní atmosféra, v níž tato mládež vyrůstala. Šířkou ideového obsahu, bohatstvím živě a věrně zobrazených typů, připravujících nový obrat v kulturním a politickém životě Srbska, a plastickou kresbou prostředí povídka Šapčaninova nabyla zvláštní ceny literární.

Veliké oblibě těšil se jako beletrista *Čedomil Mijatović,* posléze ministr financí a vyslanec, spisovatel všestranný, polyhistor v pravém slova smyslu. Jako studující lycea v Bělehradě vydal historickou povídku „Zeka kapetan“ (1862), po níž následovaly dvě povídky podobného druhu „Spomeni iz Srema“ (1864), a „Serdar Mitar“ (1865). Byly to romanticko-sentimentální povídky, nadšené deklamace o milence a vlasti, prohřáté vášnivou erotikou. Vlastenecký obsah a květnatý sloh zjednaly jim velikou zálibu. Věda a politika potlačily na delší dobu jeho sklon k beletrii. Teprve v letech devadesátých znovu se vrátil k historické beletristice a vydal několik povídek, jako „Ikonija vezirova majka“ (1891), „Rajko od Rasine“ (1892), „Knez Gradoje od Orlova Grada“ (1899) a „Siromah Marko“ (1908). Ačkoliv se zatím životní i literární obzor jeho značně rozšířil, zůstal přece v beletrii ideálům svého mládí věren; jeho nové povídky idealisovaly minulost, ozařovaly ji romantickým leskem, vyličovaly dobrodružné příběhy, ideální reky, fantastické situace. Vynikajíce dekorativními obrazy, květnatým, živým a poetickým stylem, měly úspěch u čtenářů širokých vrstev.

Historické povídky psal také *Kosta Ruvarac* (1837—1864), nejčilejší člen omladinského kroužku v Pešti, kde studoval práva. Nejlepším jeho dílem je povídka „Karlovački đak“ (1863), v níž jsou pěkné náběhy na kresbu psychologickou a vystižení skutečného života studentů v Karlovcích; vypravování jest však přeplněno plačtivým sentimentalismem a naivní romantikou jakož i všední retorikou vlasteneckou. Podobného druhu jsou i novely Ruvarcovy „Saski Dvorac“ a „Verna Danica“, Ruvarac vystoupil též jako literární kritik. Byl přívržencem idealistické filosofie německé, z níž vážil názory estetické, a podle toho posuzoval současné zjevy literární.

Jiní beletristé obraceli svůj zřetel k bohatým zdrojům národního podání, k pohádkám a pověstem, vzdělávali je uměle nebo podle nich skládali povídky nové. *Joksim Nović-Otočanin* vážil z národní tradice vzory jak pro své básně, tak i pro povídky, v nichž líčil život národní a hajducký v Bosně nebo vypravoval příhody z minulosti v čistém jazyku národním. Spíše etnografickou nežli čistě uměleckou hodnotu mají vesnické povídky *Milana Milićeviće* (1831—1908), bibliotékáře Národní knihovny v Bělehradě, později předsedy Srbské král. akademie. Milićević byl spisovatel velice plodný, zabýval se historií, geografií, etnologií a beletrií. Důkladně prostudoval poměry a život srbských venkovanů a sepsal důležitá díla etnografická, jako „Pregled zadružnog stanja Srba seljaka" (1857), „Opštine u Srbiji" (1857), „Život Srba seljaka" (1868, 1873, 1877) a j. Ze života selského vážil také látku k povídkám, obrázkům a črtám, v nichž se líčí život prostého lidu. Když r. 1879 vyšla první sbírka povídek „Zimnje večeri", byla velmi příznivě posouzena od Daničiće a chorvatského romanopisce Šenoy. Úspěchem tímto jsa povzbuzen, pokračoval v podobných skladbách a vydal další sbírky, jako „Letnje večeri" (1880), „Deset para" (1881), „Međudnevica" (1885), a delší povídky „Omer Čelebija" (1886), „Naselje" (1895) a j. O „Zimních večerech" spisovatel sám pravil, že je to sbírka „povídek, črt, poznámek, scén, episod, dojmů, zpracovaných tak, jak je dovedl zpracovat prostý samouk" —, a totéž možno tvrdit o všech jeho skladbách. Milićević vypravuje v nich prostě, co viděl a slyšel, o umělecké zpracování sebrané látky se nestaraje; tendence mravní a vlastenecká všudy převládá, proto povídky tyto mají spíše cenu jako příspěvek k srbskému folkloru a jako materiál pro filologa než jako plody umělecké.

Život na vsi líčil *Pavel Marković-Adamov* (1855—1907). V letech sedmdesátých skládal sentimentální, romantické a naivní povídky; později byl nadšen vesnickými povídkami známého spisovatele německého Rossegra a podle jeho vzoru začal vypravovat o selském životě v Srěmu. Čelnější sbírky jeho povídek jsou: „Slike i prilike iz srpskoga života" (1883), „Na sélu i prélu" (1886, 1888); k nim se druží poutavý román „Duh vremena sad je taki". Vesnické povídky Markovićovy obsahují dosti věrné episody ze života selského, jsou psány plynnou a čistou řečí národní, pěkně se čtou a poslouchají, mají však všecky nedostatky starších povídek romantických: idealisují sedláka, velebí staré dobré časy, varují před novou civilisací, která prý porušuje zdravý kořen národní a čistou duši selskou. Také výběrem motivů a mravoučnou tendencí, která žádá, aby ctnost byla odměněna a břích potrestán, řadí se Marković spíše k starším romantickým povídkářům nežli k novějším realistickým spisovatelům povídek ze života vesnického.

Nade všecky jmenované povídkáře povznesl se *Stjepan Mitrov Ljubiša* (1824—1878), první skutečný umělec v oboru zábavné prózy. Jako Dositej Obradović, Vuk Karadžić a Njegoš byl i Ljubiša svého druhu samouk. Do čtrnácti let neuměl ani číst ani psát, brzy však vlastní silou zjednal si přiměřené vzdělání. Narozen jsa v Budvě v Boce Kotorské a vyrůstaje za vlivu vlašské kultury, četl vlašské knihy a zabýval se vlašskou literaturou. Národní vědomí a lásku k národnímu písemnictví probudily v něm spisy Vuka Karadžiće a přátelství s Vukem Vrčevićem. Nejdříve začal překládat ze starých básníků, zvláště z Horáce, potom z Danta a Ariosta. Tím vytříbil svůj vkus a připravil se k původní tvorbě. R. 1868 vystoupil na veřejnost první svou originální povídkou „Šćepan Mali“ a od té doby nepřestal být literárně činný. S počátku týkaly se práce jeho výhradně jižní Dalmácie, potom rozšířil rámec svých látek na celé Srbstvo. R. 1875 vyšly v Dubrovníku jeho „Pripovijesti crnogorske i primorske“ latinkou, r. 1876 cyrilicí v Bělehradě, nové rozšířené vydání „Pripovijesti“ r. 1882. V „Srpské Zoře“ vycházela jeho „Pričanja Vuka Dojčevića“ (1877). Na směr a způsob tvorby jeho prospěšně působili vlašští spisovatelé A. Manzoni a de Amicis. Život lidu v jižní Dalmácii a na Černé Hoře našel v něm bystrého pozorovatele, obratného malíře a výtečného koloristu, který vládl bohatou fantasií a dovedl svým postřehům dáti sytý výraz umělecký. Způsob vypravování, malba typů, humor, sloh a řeč, vše to u něho odpovídá duchu národnímu, jest však umělecky zladěno a zušlechtěno. Byl sice romantik ze školy Karadžićovy, ale snaha věrně zobrazovati a líčiti život lidu v nejrozmanitějších projevech učinila z něho průkopníka zdravého realismu.

4. Počátky romanopisectví bulharského.

Čtenářům bulharským předkládány byly s počátku překlady populárních povídek, jako „Robinson“, „Telemach“, „Ztracené dítě“ od K. Šmida, „Sirota Cvětana“ (= Bědnaja Liza) od Karamzina, „Rajna bъlgarska carkynja“ od Veľtmana, „Chaloupka strýce Toma“ od Beecher-Stowe, „Poslední dni Pompejí“ od Bulwera a p. První originální povídku bulharskou „Neštastnata familija“ (1860) napsal *V. Drumev*. Líčí se v ní tragický osud bulharské rodiny, která se stala obětí mstivého Turka. Ve formě prostého vypravování zachycen v ní dojemný obraz utrpení, jež bylo Bulharům snášeti od svévolných Turků. Povídka svou vnitřní pravdou způsobila hned po vyjití hluboký dojem a byla r. 1873 znovu otištěna.

Vlastním zakladatelem zábavné prózy bulharské byl *Ljuben Karavelov*. V Moskvě poznal beletrii ruskou a vzal si ji za vzor.

Látku vážil dílem z historie, dílem ze života současného. V historické trilogii „Otmъštenie“, „Poslě otmъštenijeto“ a „Tuk mu e krajat“ líčil příběhy z doby Ivana Šišmana. Základní myšlenka jejich vyznívá v ten smysl, že veškeré neštěstí, jež stihlo bulharský národ, má svůj pramen v řeckých intrikách, v řecké zlobě a zradě. Autor tuto myšlenku ilustruje osudem Ivana Šišmana a jeho rodiny. Historické povídky Karavelovovy nemají zvláštní ceny umělecké, skládají se z episod slabě spolu spojených a netvoří celky jednotně komponované. Umělecky cennější jsou jeho povídky ze současného života. Předmětem jejich jsou především obrazy násilí, svévole a ukrutnosti, jichž se dopouštěli Turci a úřady turecké na bezprávné raji bulharské. Zároveň je v nich uloženo přesvědčení spisovatelovo, že reformy, jež vláda turecká byla nucena zavádět, nemají praktického významu, ježto mezi Turky a křesťany není možná rovnoprávnost. Stav porobené raje lze zlepšit jedině násilím, jak to činí hajduci, jejichž život tvoří předmět několika povídek („Vojvoda“, „Dončo“, „Gorčiva sądba“). V jiné řadě povídek spisovatel kritisoval současný život bulharský, vytýkal svým krajanům nedostatek vzdělání, káral jejich předsudky, líčil poměry mezi zámožnými čorbadžiji a prostým lidem a předváděl na výstrahu typy bulharských renegátů. Mezi nejlepší jeho kresby patří „B ъ l g a r i o t s t a r o v r ě m e“, živý a reální obraz ze života Bulharů na počátku XIX. st.

Bujněji rozkvetlo romanopisectví bulharské teprve po osvobození.

[Fr. Ilešič: Slovenske novele i povesti. Zagreb 1907. — И. Прijатељ: Историја најновије слов. књиж. (Лет. М. Срп. 1907. 243—6). — K. Šegvić: Martin Krpan i Kanjoš Macedonović (Hrv. Kolo V. 1909). — Marn: L. Svetec (Jezič. 1892). — L. Svetec (Koledar družbe sv. Cirila in Metoda r. 1907. 1917. 1922), (Slov. Nar. 1921. 17—19). — Marn: J. Trdina (Jezič. 1892). — F. Derganc: J. T. (Lj. Zv. 1905. 5—8); Avtobiograf. pisma (Lj. Zv. 1906). — F. Goestl: J. Trdina (Slovan. III. 7—9). — F. Levec: F. Erjavec (Zab. Knjižnica V.). — F. Levec: Spomini o J. Jurčiči (Lj. Zv. 1888). — D. Šanda: Jurčič-Scott (Dom in Svet 1905). — Jurčič (Slovan 1911, č. 10). — Iv. Prijatelj: Zbrani spisi J. Jurčiča. Lj. 1919 a d. (úvody).

M. Ogrizović: Hrvatski pripovjedači I. Zagr. 1908². — Stj. Širola: D. Jarnevićeva (Vijenac 1897). — A. Milčinović: D. Jarnevićeva (Savrem. I. 1906). — F. Marković: J. Jurković (Spomen knj. Mat. Hrv.). — V. Dukat: O našijem humoristima A. Nemčiću, J. Jurkoviću i V. Korajcu (Rad 197). — F. Marković: A. Veber-Tkalčević (Spomen knj. Mat. Hrv.). — F. Marković: A. Šenoa (ib.); „Izabrane pjesme“ (1908, úvod). — F. Šišić: Istor. elemenat u Šenoinoj Kletvi (Vijenac 1902). — V. Klaić: J. Eug. Tomić (Vijenac 1884). — M. Ogrizović: Tomić (Hrv.

Smotra I. 1906). — M. Turković: J. E. Tomić. Melita (Život I. 1900). — J. Hranilović: V. Korajac (Vijenac 1899). — V. Klaić: F. Becić (ib. 1884). — M. Ogrizović: F. Becić (Savrem IX. 1914). — J. Pasarić: B. Budisavljević (S ličke grude. Zagr. 1913, úvod). — M. Grlović: Flieder-Jorganović (Album zasluž. Hrvata I.). — M. Nikolić: Jorganović (Nar. Novine 1902).

Ј. Скерлић: Б. Атанацковић (Лет. М. Срп. 1903. 221—2). — Ј. Скерлић: Ђ. Јакшић као приповедач (Писци и Књиге I). — Н. Антула: Ч. Мијатовић као приповедач (Срп. Књ. Глас. 1908. XXI). — Ј. Туроман: К. Руварац (Скуп. Списе I. 1866). — Љ. Недић: Милићевић (Новији срп. писци). — Ј. Ердељановић: Милићевић као испитивач нар. живота (Дело 1908). — Милићевићева Књига, изд. Срп. Књ. Задруга 1909. — М. Будисављевић: Књижевни рад П. Адамова (Бранк. Коло 1907). — Ј. Скерлић: Марковић-Адамов (Писци и Књиге V). — М. Цар: Ст. М. Љубиша (Моје Симпатије I). — Љ. Јовановић: Живот Ст. М. Љубише (предговор II. св. »Причања В. Дојчевића«. Спб. Књ. Задр. 81. 1903). — Љ. Недић: Љубиша (Крит. Студ. Б. 1910). — Ј. Скерлић: Љубиша (Писци и Књиге III).

Ст. Минчев: Из историята на бълг. роман. С. 1908.]

ZÁVĚREČNÁ ÚVAHA.

Slované ochotně přijímali nové myšlenky a zásady, jež přinášel romantism, a snažili se užíti jich ve prospěch svého snažení kulturního a literárního. V době, kdy na ně narážely vlny romantismu, byly politické a kulturní poměry jejich velmi různé; proto byl i účin ideí romantických nestejný. Politicky nezávislí byli vlastně jen Rusové; ale i tam reakční systém vládní překážel jejich svobodnému rozvoji. Poláci právě na konci XVIII. st. pozbyli své politické samostatnosti a rozděleni byli na tři úplně od sebe odtržené části. Ostatní národové slovanští tkvěli pod vládou cizí, Němců, Maďarů a Turků, kteří násilím zdržovali jejich volný rozvoj. Kulturně a literárně nejpokročilejší byli Poláci; dříve byli po dlouhé věky svéprávní, osvojili si kulturu západoevropskou a vytvořili si v duchu jejím bohatou literaturu. Na Rusi kultura a literatura podle vzoru západoevropského zapouštěla teprve pevné kořeny a slibovala za příznivých podmínek přinésti bohaté plody. U ostatních Slovanů, podrobených cizím, větším dílem nepřátelským vládám, byl kulturní stav zanedbaný, neboť vláda nestarala se o jejich kulturní potřeby, naopak je utiskovala a snažila se úplně je odnárodnit. Že se to nepodařilo, je právě přední zásluhou romantického hnutí, s důrazem šířícího ideu „národnosti“. Za mocného vlivu této ideje vzmáhalo se jejich národní sebevědomí a vrcholilo v národním obrození. Ve vlastním smyslu slova národně se obrodili jen Čechoslováci, Ukrajinci, Jihoslované a Luž. Srbové; nicméně i na Poláky a Rusy měly ideje romantismu obrodný vliv. Učení romantiků o osobité síle a zvláštní úloze, jakou má každý jednotlivý národ ve vývoji lidského pokroku, v dějinách světových vůbec, vedlo je k prohloubeným studiím o podstatě vlastní národnosti a jejím úkolu v dějinách lidstva. Těmito studiemi stejně se zabývali myslitelé ruští jako básníci a filosofové polští.

Národní uvědomění jednotlivých kmenů slovanských a snaha vytvořiti samostatnou kulturu národní je jedním z nejvýznamnějších účinů hnutí romantického. S obrozením národního vědomí souvisela také obroda literární. Ta se týkala všech literatur slovanských. U všech Slovanů probudila se působením romantismu touha zbaviti se napodobování cizích vzorů literárních a založiti

svérázné písemnictví národní. Výzva Brodzińského „Nię bądźmy echem cudzoziemców" týkala se stejně Poláku jako jiných Slovanu. Kult lidové poesie a lidových tradic, jejž šířil romantism, poskytoval jim především vzory k obnově literatury v duchu a formě národní. Proto s horlivostí úctyplnou sbírány a shledávány byly písně a tradice prostonárodní, u lidu slovanského zvláště bohaté a rozmanité, a na těchto základech budována byla umělá literatura. Avšak kult lidové poesie byl jen jednou složkou snažení romantického, které nabylo rozsahu mnohem širšího a směřovalo k úplnému převratu v dotavadní tvorbě literární. Vhodně byl romantism nazván od V. Huga: „liberalismem v literatuře". Poesie nabyla u romantiků významu čistého umění, zbaveného všech úzkých cílů a vymyšlených pravidel; obor její rozšířen byl na všecky zjevy života a nic neobmezovalo — jako dříve — výběr látek a motivů poetických. Tatáž svoboda přiznávána byla i formě poesie, která nebyla vázána žádnými určitými pravidly; geniální básník byl sám sobě zákonodárcem. Této volnosti chápali se také spisovatelé slovanští; nepřestávali jen na látkách a formách prostonárodních, nýbrž pili ze zdrojů poesie všesvětové a motivy její vzdělávali způsobem sobě vlastním. U Slovanů, kteří se mohli opírati o předchozí tradici literární, jako Poláci a Rusové, byl literární pokrok rychlejší a úspěšnější; literatura jejich mohla se záhy honositi velikými básníky, jako byl Mickiewicz, Słowacki, Krasiński, Puškin a Lermontov. Jinak tomu bylo u národů, kteří se teprve probouzeli k vědomí národnímu; u těch byl postup literární pomalejší a zdlouhavější, zvláště tam, kde bylo třeba nejdříve vzdělávat nebo tvořit řeč spisovnou, aby se stala poddajným prostředkem výrazovým poesie i prózy. Ale i u nich během doby objevili se znamenití básníci, jako Ševčenko, Kollár, Čelakovský, Mácha, Hálek, Neruda, Čech, Prešérn, Preradović, Radičević, J. Jovanović, Jakšić a j., kteří založili svéráznou poesii domácí.

Ideje evropského romantismu nestejně se obrážely v literaturách slovanských. Na Rusi přejímány byly jen ty ideje, které se hodily pro ruské poměry a odpovídaly vlastním poetickým a společenským tužbám. Vláda romantiky netrvala tam také dlouho, ustoupivši záhy realismu. Poučuje nás o tom zřejmě příklad Puškina, jenž se brzy vzdal romantických nálad a přiklonil se k pravdě života. Zato v Polsku romantism zapustil pevné kořeny a vydal bohaté plody; v obsahu svém vznášel se až k výšinám metafysickým a svým věšteckým rázem plně odpovídal formuli estetiků romantismu, že poesie je zjevením všech tajemství. U Čechoslováků působivé byly zvláště ty zásady romantismu, které podporovaly jejich kulturní a literární snahy. Do jejich romantického idealismu často se mísil střízlivý realism, jak ukazuje činnost K. Havlíčka, Jana Nerudy, Bož. Němcové a j. U Jiho-

slovanů, kterým byly odkryty bohaté zdroje poesie národní, plodná byla zejména záliba romantiků v národních písních a tradicích. Látka a forma národních písní byla Jihoslovanům hlavním pramenem, z něhož vážili obnovu poesie umělé.

Charakteristickou známkou slovanského romantismu je t. zv. *idea slovanská*. Vědomí příbuzenského poměru mezi jednotlivými kmeny slovanskými udržovalo se sice stále, posilováno jsouc studiemi filologickými a historickými, jež se týkaly všech Slovanů, ale teprve působením romantismu idea slovanská zmohutněla a vyrostla v určitou theorii, která vzbudila pozornost evropskou. Na vznik a ráz její mnoho působil Herder svým učením, že konečným cílem dějinného vývoje lidstva je humanita a že Slované jsou zvláště povoláni uskutečnit ideu humanity. V Čechách výmluvným hlasatelem ideje slovanské byl Jan Kollár; od mlhavého panslavismu ideálního, jejž šířil v „Slávy Dceři", přešel k určitějšímu formulování myšlenky slovanské ve spise „O literární vzájemnosti", kde tuto vzájemnost vykládal jako společné účastenství všech kmenů slovanských na duševních plodech, k nimž jednotliví národové slovanští dospěli; výsledkem vzájemného účastenství bude pak kultura ryze slovanská, jejímž cílem bude humanita. Vrstevníkům Kollárovým více než tato střízlivá formulace líbil se neurčitý pojem panslavismu s Ruskem v čele; proti tomu vystoupil Havlíček, zamítal panslavism a sílu Slovanstva spatřoval jedině v rozkvětu jednotlivých národů slovanských. „Chtějíce býti dobří Slované, musíme napřed pěstovati dobro vlastního kmene a Slovanstvo jen tenkrát se upevní, když jednotliví kmenové ... každý se vzmůže a mezi sebou ve vzájemné přátelské podpoře o závod půjdou." Jako volné, přátelské sdružení, bratrsky se podporující, jehož účelem je šířiti v lidstvu evangelium lásky a bratrské rovnosti, formuloval později také Sv. Čech spolek Slovanů. Podle Preradoviće jsou Slované národem vyvoleným, jehož světodějným posláním je spojit ve svornosti a lásce všecky národy světa a uskutečnit na zemi království boží — což se celkem shoduje s humanitní ideou Kollárovou. V témž smyslu chápal poslání Slovanů také Stritar, jenže zdůrazňoval hlavně sociální stránku jejich úkolu.

Zvláštního zabarvení dostalo se idei slovanské v Polsku a Rusku. S počátku byli Poláci horlivými přívrženci vzájemnosti slovanské, hledajíce v ní po ztrátě samostatnosti oporu pro své boje národní. Později zaměněna byla vzájemnost slovanská mesianismem polským. Ne všichni Slované, nýbrž jen Poláci jsou prozřetelností určeni přinésti lidstvu spásu. Ideu tuto, která se znenáhla v Polsku vyvíjela, Mickiewicz vyslovil takto. Jako kdysi sluhové imperátora římského ukřižovali Krista, jenž přinesl na svět Pravdu a Spravedlnost, tak nyní vlády, klanějíce se modlám a nemohouce snésti eksistence národa, jenž ctil pravého Boha a

hlásal volnost, umučily ho a pochovaly v hrobě. Ale jako Kristus třetího dne vstal z mrtvých, tak i národ polský vstane z mrtvých, osvobodí všecky národy evropské z nevole a otroctví a rozšíří na zemi pravé království boží. Krasiński v „Przedświtu" ohnivými barvami líčil skvělou budoucnost, do níž uvedeno bude lidstvo národem polským, jenž svým utrpením a svými mukami veškeré lidstvo vykoupí. Budoucnost tato bude svobodná, bez krveprolévání, bez žalářů a poprav, v ní tupé zástupy dojdou uvědomění své lidské důstojnosti, žena i muž budou sobě rovni v právech i povinnostech . . .

Slavjanofilové ruští šířili zase víru, že v pravoslaví a národnosti ruské uloženy jsou všechny podmínky, na nichž lze budovati nejen obnovu Ruska, nýbrž i obrození Evropy, která se vyžila. Pro tuto myšlenku snažili se získati národy slovanské, probouzejíce v nich cit kmenové jednoty a rozněcujíce u každého z nich touhu po svobodě politické. Přirozeným vývojem vznikla i myšlenka spojiti rozptýlené kmeny slovanské v politickou jednotu pod náčelnictvím Ruska. Tento politický panslavism způsobil mnoho hluku v Evropě a nejvíce rozčiloval Němce a Maďary, kteří přívržence jeho krutě pronásledovali.

Jakkoliv různě idea slovanská byla vykládána, v konečném cíli byla vzájemná shoda: rozšířiti v lidstvu pravou svobodu, čistou lidskost, bratrskou lásku.

Tážeme-li se, jaký praktický výsledek měla idea slovanská, nalézáme toto. Idea slovanské solidárnosti byla důležitou složkou slovanského obrození, poskytovala slabším kmenům mocnou oporu v bojích národních a zmocňovala jejich národní sebevědomí. Literárně nepřinesla vzájemnost slovanská ještě těch plodů, o nichž snil Kollár, nicméně mnoho přispěla k duševnímu sblížení Slovanstva; dálo se to jednak překlady plodů literárních, jednak i bezprostředním vlivem. Literatura polská a ruská působila na českou, česká na jihoslovanskou a lužickosrbskou, ruská a ukrajinská na bulharskou atd., jak bylo na svém místě vysvětleno.

Literatury slovanské za romantismu poskytují obraz velmi utěšený. Z malých počátků během několika desítiletí povznesly se do výše netušené, zejména literatura ruská, polská, česká, z části i srbochorvatská. Začínajíce od pouhého napodobování, obětavostí i nadáním spisovatelů zjednaly si úplnou samostatnost a postavily se čestně po bok jiným literaturám. Osvojivše si současné proudy ideové i formy umělecké, dovedly je svérázně zpracovat, přizpůsobit vlastnímu nazírání a cítění a vtisknout jim osobitý, národní ráz. U těch národů slovanských, kteří se z příčin zevnějších těžko a pozdě probouzeli k národnímu životu, položeny byly aspoň základy k dalšímu rozvoji literárnímu.

UKAZATEL.

Část I.

Počátky romantismu v literaturách slovanských (6—191).

Hlava I. *Sentimentalism a počátky romantismu na Rusi.* Poměry politické za Aleksandra I. (7—8), povstání děkabristů (8), reakce za Mikuláše I. (8—9). 1. N. M. Karamzin (9—12), V. V. Izmajlov, P. I. Šalikov, I. I. Dmitrijev, V. Puškin, A. Merzljakov, Neledinskij-Meleckij (12—3), A. N. Olenin, M. N. Muravjev, I. Muravjev-Apostol (13). — 2. Počátky romantismu. O. Somov (14), A. I. Galič N. A. Polevoj (15), N. Nadeždin (15—6). V. A. Žukovskij (16—19), K. N. Baťjuškov (19—21), K. F. Rylějev (21—4), A. I. Odojevskij (24—5). — 3. I. A. Krylov (25—8).

Hlava II. *Obrozenské snahy ukrajinské.* 1. Literární činnost na Ukrajině východní. Ukrajinské hnutí v Charkově (29—30), sbírky nár. písní ukrajinských (30), O. M. Boďjanskij (30—31), A. Metlinskij (31), I. I. Sreznevskij (32). P. Artemovśkyj-Hulak (32—3), L. Borovykovśkyj (33), J. Hrebinka (34), M. Petrenko, V. Zabila, O. Afanasjev-Čužbynśkyj, M. Makarovśkyj (34). Středisko liter. života v Kijevě (34). Bratrstvo kyrilo-metodějské (34—6), N. I. Kostomarov (36—7). — 2. Počátky obrození Ukrajinců (Rusínů) v Haliči a Podkarpatských Rusů. Kulturní poměry v Haliči (38—9) a v Podkarpatské Rusi (39—40), literární jazyk Rusínů v Haliči a v Uhrách (40—1), I. Snihurśkyj (41), I. Mohylnyćkyj (41—2), M. Lučkaj (42), I. Berežanin (42—3), J. Levyćkyj, J. Lozynśkyj (43). M. Šaškevyč (44—6), J. Holovaćkyj (44—8), I. Vahylevyč (48—9). M. Ustyjanovyč (49), A. A. Mohylnyćkyj (49—50).

Hlava III. *Počátky romantismu v Polsku.* Poměry politické (51—3). 1. Doba před Mickiewiczem. Vliv Rousseauův (53), idyl Gessnerových (53—4), Younga, Graye, Ossiana (54), literatury německé (54—5), diskuse o romantismu (55—6). K. Brodziński (56—9), hnutí slovanofilské (59—61). — 2. A. Mickiewicz do r. 1829 (62—71). — 3. Škola polsko-ukrajinská. A. Malczewski (73—4), S. Goszczyński (74—7), J. B. Zaleski (77—82), M. Gosławski (82), T. Padurra (82—3).

Hlava IV. *První období české romantiky.* Poměry kulturní a národnostní (84—6). 1. Vlivy literární. Sentimentální idylism Gessnerův (87—8) popisné básnictví přírodní a M. Zd. Polák (88). Vliv G. A. Bürgera a J. G. Herdera (88—9), sbírky národních písní (89), překlady ze Schillera (89—90) a Goetha (90). Překlady z A. Pope, Younga, Miltona, Ossiana (90—1), Chateaubrianda (91). Překlady ze slovanských literatur (91—2). Výměr romantičnosti u Jungmanna (92—3). — 2. Josef Jungmann a počátky české romantiky. Jungmann (93—7), Ant. Marek (97—8), V. Hanka (98—9), Rukopis královédvorský a zelenohorský (99—101). — 3. Kollár (102—9), Jan Hollý (109—110), F. L. Čelakovský, (110—7), J. Vl. Kamarýt, J. Kr. Chmelenský, F. Vacek Kamenický, V. J. Picek, J. J. Langer, F. J.

Rubeš (117). K. J. Erben (117—9). — 4. P. J. Šafařík (120—4), F. Palacký (124—130).

Hlava V. *Počátky hnutí romantického u Jihoslovanů.* 1. Spory o spisovný jazyk a pravopis. Jernej Kopitar (132—5), Petr Dajnko (135), F. Metelko (135—6), spory o pravopis slovinský (136). Vuk St. Karadžić (136—8), Đ. Daničić (138). Ustálení pravopisu a řeči spisovné u Chorvátů, Đ. Šporer-Matić (139), J. Đurkovečki, Lj. Gaj, Ign. Berlić (139). — 2. Přešérn a jeho doba. Janez Primic (140), M. Baltič (140), Urban Jarnik (140—1), almanah Kranjska Čbelica (141—3), M. Čop, M. Kastelic (143), F. Prešérn (143—8). J. Zupan, Blaž Potočnik (148), A. M. Slomšek (148—9). Janez Bleiweis (149), Ivan Vesel-Koseski (149—150), F. Svetličič (150). — 3. Ilyrism. Historický základ a průběh hnutí ilyrského (151 a d.), Pavel Štoos, Jos. Kundek, Iv. Derkos (153), Janko Draškovič (153—4), Lj. Gaj (154—8). Stanko Vraz (158—162), Ivan Mažuranić (162—4), A. Nemčić (164—5), Lj. Farkaš-Vukotinović (165), Drag. Rakovac (165—6), Vj. Babukić, A. Mažuranić (166), I. Kukuljević Sakcinski (166—7). P. Preradović (167—175). Hnutí ilyrské v Bosně: F. I. Jukić, M. Nedić (175). Literární činnost v Dalmácii: N. Tommaseo (176), M. Pucić (176—7), A. Kazali (177). — 4. Počátek hnutí romantického u Srbů. Poměry politické a kulturní (179—181). Vuk St. Karadžić (181—4), S. Milutinović Sarajlija (184—5), P. Petrović Njegoš (185—9). J. Hadžić (Svetić), Đ. Maletić, N. Grujić, V. Živković (189), Lj. Nenadovič (189—190), M. Stojadinović-Srbkinja (190).

Část II.

Rozkvět romantismu u Slovanů (194—434).

Hlava I. *Vrchol romantismu na Rusi a přechod od romantismu k realismu.* 1. Ideové a společenské proudy v letech třicátých a čtyřicátých. Obščestvo ljubomudrija (195), filosofický kroužek N. V. Stankeviče (195—6), přívrženci socialistického učení Saint-Simonova (Hercen, Ogarev) (196). P. J. Čaadajev (196—8). Slavjanofilství (198—200), západníci (200—1), V. G. Bělinskij (201—5). — 2. A. S. Puškin (206—219). — 3. M. J. Lermontov (220—231). — 4. Jiní básníci soudobí: A. A. Delvig (231—2), N. M. Jazykov, J. A. Baratynskij (232), D. Vl. Venevitinov (232—3). I. I. Kozlov, A. I. Podolinskij (233), A. I. Poležajev (233—4), N. P. Ogarev (234), A. V. Koľcov (234—8).

Hlava II. *Literatura ukrajinská.* Měsíčník „Osnova" (239), P. Kuliš (239—240). — 1. Taras Ševčenko (241—9). J. Ščoholiv, L. Hlibov (249), O. Navročkyj (249—250), St. Rudanškyj (250—1). — 2. Politické a kulturní poměry v Haliči a v Podkarpatské Rusi. Politické hnutí haličských Rusínů r. 1848, manifest „Ruské rady" k národu, federace Rusínů s Poláky na slovanském sjezdu v Praze (252), „Sobor ruských učenych" ve Lvově, založení „Halyčko-ruské Matyče" a „Národního domu" (253), nové časopisy (253). Maďarisace Podkarpatských Rusů (253—4), vliv obrození slovanského na jejich národní uvědomění (254—5), požadavky jejich na slov. sjezdě v Praze (255), Adolf Dobrjanskij (256—7). A. Duchnovič (257—9). Rusofilský a ukrajinský směr mezi Rusíny (259), Stavropyhijskyj institut (259), D. Zubryčkyj (259). I. Hušalevyč, B. Didyčkyj, I. Naumovyč (260), zmatky v užívání řeči spisovné, snaha vlády zavésti latinský pravopis místo kyrilice (260). J. J. Feďkovyč (260—1).

Hlava III. *Literatura polská do r. 1863.* I. Rozkvět literatury v emigraci. Adam Mickiewicz (262—273). Juliusz Słowacki (273—284). Zygmunt Krasiński (284—295). Stefan Garczyński (296—7). L. Siemieński (297). C.

Norwid (207—301). Současná filosofie polská. J. Hoene-Wroński (301—2), Br. Trentowski (302—3), K. Libelt (303), Aug. Cieszkowski (303—5). II. Poesie v Polsku samém. Ed. Wasilewski (306), R. Berwiński (306—7). K. Baliński (307). R. Zmorski (307—8), T. Lenartowicz (308—9), W. Pol (309—310), L. Kondratowicz (Syrokomla) (310—1), K. Ujejski (312—3). N. Żmichowska (313—4), J. Luszczewska (314).

Hlava IV. *Vývoj české poesie od Máchy až po Lumírovce.* Karel Havlíček a jeho doba (316—320). Politické poměry na Slovensku (321—2). — 2. K. H. Mácha (323—6), K. Sabina (326—8), V. B. Nebeský (328—9), J. P. Koubek (329—330), K. Kuzmány (330), J. E. Vocel (330—1), B. Jablonský, Fr. Doucha (331), K. Vinařický, Fr. Sušil, V. Štulc (331). — 3. Od kosmopolitismu k nacionalismu. F. Bř. Mikovec (332), almanah Lada Nióla (332—3), J. V. Frič (333). Almanah Máj (333—4), V. Hálek (334—7), J. Neruda (337—341), Ad. Heyduk (341—2), R. Mayer (342—3), V. Šolc (343—4), Sv. Čech (344—352), E. Krásnohorská (352—4), R. Pokorný (354), L. Quis (354—5). — 4. Slovenská odluka. L. Štúr (356—7), J. M. Hurban (357—8), M. M. Hodža (258), M. Hattala (258—9). Obrat k češtině r. 1848 (359), definitivní odluka (359—360). Vliv Štúrův na poesii slovenskou (360—1), S. Chalupka (361—2), Janko Kráľ (362—3), Jan Botto (363), O. Sládkovič (363—5).

Hlava V. *Buditelské písemnictví Luž. Srbů.* Lužickosrbský spolek kazatelský v Lipsku (367), učená společnost zhořelecká (367), Jan Hórčanski (367—8), Jan Dejka, vydavatel prvních novin (368), H. Lubjenski (368), B. A. Klin (368—369), H. Zejleŕ (369—371), Jurij Mjeń a Rudolf Mjeń (369—370), M. Hilbjenc (370), J. Radyserb-Wjela (371—2), H. Wićazec (372), K. Aug. Fiedleŕ (372), Jan Česla (372), J. E. Smoleŕ (373—6), J. P. Jórdan (376—7), M. Hórnik (377—9), Počátky národního hnutí v Dolní Lužici (379—380), J. B. Tešnaŕ (380), M. Kósyk (380).

Hlava VI. *Básnická literatura Jihoslovanů.* — 1. Slovinská. Politické a kulturní poměry Slovinců (382—3), A. Janežič (383), F. Levstik (383—6), J. Stritar (386—9), S. Jenko (389—390), S. Gregorčič 1390—3). — 2. Básnická literatura Chorvátů. Poměry politické a kulturní (394—5), J. J. Strossmayer (395), Jihoslovanská akademie (395), časopis „Vijenac" (396), Iv. Trnski (396), M. Bogović (396—397), L. Botić (397—9), Iv. Dežman (399—400), F. Marković (400—2), F. Ciraki (402—3), A. Palmović (403), Ď. Arnold (403). — 3. Omladinská romantika u Srbů. Omladinské hnutí (404—5). Branko Radičević (405—6), J. Nović-Otočanin (406—7), Iovan Sundečić (407—8), J. Ilić (408), Zmaj J. Jovanović (408—410), Ď. Jakšić (410—2), L. Kostić (412), S. Vl. Kaćanski (412—3), M. Popović Šapčanin (413), Vl. Vasić, J. Grčić-Milenko (414). — 4. Národní obrození Bulharů a počátky nové literatury. Ruch buditelský, boj za svobodnou církev a za politickou svobodu (415—6), Huca-Venelin (416—7), V. E. Aprilov (417—8), Neofit Rylský (418), P. Berovič (418—9), Neofit Bozveli (419), K. Fotinov (419), J. A. Bogorov (419—420), G. S. Rakovski (420—4). Počátky poesie (424), Najden Gerov (424), Dobri Čintulov (424), P. R. Slavejkov (424—6), R. Žinzifov (426—7), Lj. Karavelov (427—9), Chr. Botev (429—433).

Část III.

Drama (436—507).

Všeobecný rozhled (437—439). I. *Drama ruské.* Rozvoj umění scénického a dramatické kroužky (439—440); V. A. Ozerov (440), I. A. Krylov (440—1), A. A. Šachovskoj (441—2), A. S. Puškin (442—4), M. J. Lermon-

tov (444–5), N. I. Chmělnickij, A. I. Pisarev (445), A. S. Gribojědov (445–8), N. V. Gogol (449—452), N. V. Kukolnik (452—3), N. A. Polevoj, F. A. Koni, V. R. Zotov (453).

II. *Drama ukrajinské.* Ivan Kotljarevśkyj (454), J. Kucharenko (454—5), H. Kvitka Osnovjanenko (455—6), K. Topolja, St. Pysarevśkyj, T. Ševčenko (456), N. Kostomarov (456—7), P. Kuliš (457), O. Storoženko (457—8), J. Levyćkyj-Nečuj (458). Počátky divadla v Haliči. I. Ozarkevyč (458), I. Vytosynśkyj (458), R. Moch (458—9). P. Svjenčićkyj, K. Ustyjanovyč, O. Ohonovśkyj, O. Barvinśkyj, H. Jakymovyč, O. Feďkovyč, I. Vorobkevyč (459).

III. *Drama polské.* A. Fredro (459—462), J. Korzeniowski (462—4), J. Słowacki (464—8). F. Skarbek, St. Bogusławski, K. Drzewiecki (468), D. Magnuszewski, T. Aug. Olizarowski, M. Romanowski (469), J. Szujski (469—471).

IV. *Drama československé.* Snaha o české divadlo (472—3), V. K. Klicpera (473—4), J. Chalupka (474—5), F. Turinský (475), J. K. Tyl (475—7), J. J. Kolar (477—8), B. Mikovec (478), V. Hálek (479), J. Neruda (479—480), G. Pfleger-Moravský (480—1), K. Sabina, J. V. Frič (481), V. Vlček (481), F. V. Jeřábek (481—2), E. Bozděch (482—3), F. F. Šamberk (483). Divadlo na Slovensku, Jan Palárik (483—4). M. Ferienčik, D. Bachát, J. Graichman (484), J. Záborský (484), S. Ormis, V. Paulíny-Tóth, J. Podhradský (485).

V. *Drama u Jihoslovanů.* 1. Slovinské (485—8). Zájem o slovinské divadlo (485—6). Překlady dramat (487). M. Vilhar, J. Ogrinec, J. Alešovec, J. Stritar (487), J. Jurčič (487—8). — 2. Chorvatské (488—496). Divadlo v Záhřebě (488—9), Aug. Šenoa (490), I. Kukuljević-Sakcinski (490—1), D. Demeter (491—2), M. Bogović (492—3), A. Nemčić (493), J. Freudenreich (493), J. Jurković (493), I. Okrugić-Srijemac (493—4), J. Eug. Tomić (494), P. Preradović (494—5), F. Marković (495—6). — 3. *Srbské.* Joakim Vujić (496), ochotnické společnosti (496—7). D. Maletić, J. Đorđević, A. Hadžić (497). St. Stefanović, S. Milutinović (497). L. Lazarević (497—8). J. St. Popović (498—9). A. Nikolić (499—500). P. P. Njegoš (500). M. Ban (500—1). J. Subotić (501). Đ. Jakšić (501—502). L. Kostić (502). K. Trifković (502—3). M. Popović Šapčanin (503).

4. *Počátky divadla bulharského.* První repertoár (503—4). D. Vojnikov (504—5). V. Drumev (505—6).

Část IV.

Romanopisectví (510—596).

Úvod (511—2). I. *Romanopisectví ruské.* N. M. Karamzin (513). Vl. V. Izmajlov, Svječinskij, Popov (513). A. J. Izmajlov (513). V. T. Narěžnyj (513—5). F. V. Bulgarin (515). M. N. Zagoskin (515). I. I. Lažečnikov (515—6). A. A. Bestužev (516). A. S. Puškin (517—9). M. J. Lermontov (519—521). N. V. Gogol (521—30).

II. *Povídky ukrajinské.* H. Kvitka-Osnovjanenko (530—2). M. Markovičová (532—4). O. Storoženko (534). J. J. Feďkovyč (534—535). P. Kuliš (535—6). I. Levyćkyj (536—7).

III. *Romanopisectví polské.* L. Kropiński, M. Wirtemberská, F. Bernatowicz, Ł. Rautenstrauchová, F. Skarbek, E. Jaraczewská (538—9). J. I. Kraszewski (539—544). J. Korzeniowski (544—5). M. Czajkowski

(545—7). I. Chodźko (547). H. Rzewuski (547—8). Z. Kaczkowski (548—550).

IV. *Vývoj českého romanopisectví.* J. Linda (551). V. K. Klicpera (551—2). J. K. Tyl (552—3). Jan z Hvězdy (553). P. Chocholoušek (553—4). J. E. Vocel (554—5). J. J. Kolar (555). J. Kalinčák (555—6). V. Pauliny-Tóth (556). J. M. Hurban (556—7), S. Tomášik (557). F. Hlinka (557—8). B. Němcová (558—9). K. Sabina (559—60). G. Pfleger-Moravský (560—1). J. M. Hurban (561—2). G. Zechenter-Laskomerský, Jonáš Záborský, M. Ferienčík (562). V. Vlček, F. Schulz (562), Jos. Svátek (563). B. Janda Cidlinský (563). V. Beneš Třebízský (563—4). V. Hálek (564—5). Kar. Světlá (565—7). A. V. Šmilovský (567—8). J. Neruda (568—9). V. Vlček (569—70). F. Schulz (570—1). S. Podlipská (571—2). Sv. Čech (572—3).

V. *Romanopisectví u Jihoslovanů.* 1. Počátky romanopisectví slovinského. J. Cigler, F. Levstik, L. Svetec-Podgorski (574). J. Trdina (575). S. Jenko (575—6). V. Mandelc, V. Zarnik, F. Erjavec (576). J. Mencinger (576—7). J. Jurčič (577—8). J. Stritar (578—9). 2. Romanopisectví chorvatské. Lj. Farkaš Vukotinović (579). M. Bogović (579—80). D. Jarnevićová (580). J. Tombor (580—1). J. Jurković (581—2). A. Veber-Tkalčević (582). L. Botić (582—3). Aug. Šenoa (583—6). J. E. Tomić (586—7). N. Korajac (587—8). F. Becić, B. Budisavljević, R. Flieder-Jorganović (588). 3. Srbske romanopisectví. M. Vidaković (588). J. St. Popović (588—9). B. Atanacković (589). Đ. Jakšić (589—91). M. P. Šapčanin (591—2). Č. Mijatović (592). K. Ruvarac (592). J. Nović-Otočanin (592). M. Milićević (593). J. Marković-Adamov (593). St. M. Ljubiša (593—4). 4. Počátky romanopisectví bulharského. Překlady (594). V. Drumev (594). Lj. Karavelov (594—5).

DODATKY BIBLIOGRAFICKE.

Od vydání I. dílu „Slov. lit.“ vyšlo několik nových publikací o dějinách jednotlivých literatur slovanských, jež tuto doplňuji:

В. Львов-Рогачевский: Новѣйшая рус. литература. M. 1925³.

О. Барвінський: Історія укр. літератури. I., II. Льв. 1920—1.

М. Возняк: Істор. укр. літер. I.—III. Льв. 1920, 1921, 1924.

М. Грушевський: Іст. укр. літер. I.—II'. Київ-Льв. 1923.

В. Бырчак: Литер. стремл. Подкарпатскоѣ Русн. Ужг. 1922.

G. Korbut: Literatura polska od początków do powstania styczniowego. I—III. W. 1921.

Br. Chlebowski: Literatura polska 1795—1905. L. W. K. 1923.

M. Szyjkowski: Współczesna liter. polska z wypisami. Poz. 1923.

И. Прияатељ: Словеначка књижевност. Б. 1920.

D. Prohaska: Pregled savremene hrvat.-srpske književnosti. Z. 1921.

Б. Ангелов: Българ. литература. С. I. 1923, II. 1924.

Dodatky bibliografické k II. dílu:

Str. 88. M. Hýsek: Bürgerovy ohlasy v čes. literatuře (L. fil. 35. 1908).

Str. 90. A. Kraus: Goethe a Čechy. Pr. 1896.

Str. 131. J. Fischer: Palacký o vědě a metodě (Čes. Mysl 18. 1922).

Str. 206. Иванов-Разумник: Книга о Белинском. П. 1923.

Str. 220. Пушкинский Сборник памяти проф. С. А Венгерова. M. 1923. — Б. Модзалевский и Н. Измайлов: Пушкин. Лгр. 1924. — Очерки по поэтике Пушкина. Бер. 1923.

Str. 231. Л. Семенов: Лермонтов. Статьи и замѣтки. I. M. 1915. — Б. Эйхенбаум: Лермонтов. Опыт ист.-лит. оценки. Лгр. 1924.

Str. 238. Ю. Верховский: Барон Дельвиг. П. 1922. — П. Филипович: Жизнь и творчество Е. А. Боратынского. Киев 1917.

Str. 252. M. Яшек: T. Шевченко. Матеріялы до бібл. (1903—1921). I. X. 1921. — Novější bibliografie o Ševčenkovi viz «Извѣстия Горс. Инст. нар. образования. I. Владикавказ 1923. — Ст. Смаль-Стоцький: Ритмика Шевч. поезії. Пр. 1925.

Str. 331. Sabina: Lyrika. Úvod napsal M. Marten. Pr. 1920.

Str. 332. J. Šafránek: K. A. Vinařický (Čas. kat. duch. 63. 1922).

Str. 355. F. Strejček: E. Krásnohorská. Pr. 1922.

Str. 366. J. Škultéty: M. M. Hodža (Slov. Pohľ. 38. 1922). — F. Kleinschnitzová: Sládkovičov „Otčenáš“ (ibd.); Sládkovičova lyrika (ibd. 39, 1923).

Str. 455. I. Айзенштокъ: К вопросу о литер. вліяніях (Квитка-Гоголь, Изв. отд. рус. я. и сл. 24, 1919).

OPRAVA VÁŽNĚJSICH CHYB TISKOVÝCH.

Str. 21 ř. 5 zdola: uveřejněná místo pveřejněná. — Str. 21 ř. 3 zdola: Byla m. byla. — Str. 34 ř. 21 zdola: Čužbynského m. Žužbynského. — Str. 49 ř. 5 zdola: poesií m. poesii. — Str. 56. ř. 4 zdola: Kazimir m. Kasimir. — Str. 94 ř. 10: vytvořiti m. vytvařiti. — Str. 110 ř. 17 shora: současné m. současně. — Str. 116 ř. 4 shora: Aleksandra m. Aleksanda. — Str. 126 ř. 8 shora: práva i svobody m. práva svobody. — Str. 126. ř. 21 shora: jistě m. ještě. — Str. 165 ř. 13 shora: Nemčićuv m. Němčićuv. — Str. 175 ř. 14 zdola: vzdělavatelného m. vzdělatelného. — Str. 189 ř. 13 shora: Maletić m. Maletic. — Str. 273 ř. 7 shora: prelekcjach m. prelakcjach. — Str. 273 ř. 17 shora: Filozof. m. Folozof. — Str. 285 ř. 18 shora: věštil m. věstil. — Str. 306 ř. 9 zdola: pielgrzymki m. pielgrzymski. — Str. 309 ř. 3 zdola: gawędy m. gewędy. — Str. 315 ř. 18 shora: W. G. m. W. — Str. 392 ř. 11 zdola: vlil m. vliv. — Str. 399 ř. 14 shora: vnesl m. vznesl. — Str. 401 ř. 3 shora: romancah m. romancach. — Str. 424 ř. 6 zdola: šte li m. šte il. — Str. 426 ř. 19 shora: Penčo m. Pančo. — Str. 427 ř. 20 zdola: skutečné m. skutečně. — Str. 433 ř. 5 zdola: Чинтулов m. Чинчулов. — Str. 434 ř. 4 shora: Стоянов m. Стаянов. — Str. 496 ř. 19 shora: Joakim m. Jokim. — Str. 546 ř. 15 zdola: Vyhovského m. Vyhorského. — Str. 552 ř. 14 shora: šev m. jev. — Str. 579 ř. 19 zdola: Šrdar-paaš m. Sardar-paša.

BINDING LIST JUL 1 1951

519827

LSlav.H Máchal, Jan
M1493s1 Slovanské literatury.
Vol.1-2.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED